

ئینسکلۆپیدیای میژوو نامە

له 0001/1/1 تا 1900/12/31

عهلی کهندی

به رگی یه کهم - چاپی دووهم

بژار کراو و پتر کراو

باشووری کوردستان - ههولێر

2709 - 2009

ئىنسكلۇپىدىيە مىژۋونامە

ۋە

۱۹۰۰/۱۲/۳۱ تا ۰۰۱/۱/۱

نیشنل ریپریامی میگزین وونامہ

لہ ۰۰۱/۱/۱ تا ۱۹۰۰/۱۲/۳۱

عہلی کہندی

بہرگی یہ کہم — چاپی دووہم
ب—ژارکراو و پت—رکراو
باشووری کوردس—تان — ہہولیر

۲۷۰۹ — ۲۰۰۹

وهزارهتی رۆشنبیری و لاوان
به‌رێوه‌به‌رایه‌تی گشتیی رۆژنامه‌نووسی و چاپ و بلاوکردنه‌وه

ناوی گتیب: ئینسکلۆپیدیای میژوونامه

نووسینی: عه‌لی کهندی

دیزارینی به‌رگ: دانه‌ری میژوونامه‌که — عه‌لی کهندی

کۆمپووتەر: نووسینگه‌ی هیوا بو کۆمپووتەر

به‌رگ: به‌رگی یه‌که‌م ۲۰۰۹

چاپ: چاپی دووهم ۲۰۰۹

چاپخانه: چاپخانه‌ی رۆشنبیری و لاوان — هه‌ولێر

تیراژ: ۱۵۰۰ دانه

نرخ: بو هه‌رچوار به‌رگ (۲۰۰۰۰) دیناره

له‌به‌رێوه‌به‌رایه‌تی گشتی کتیبخانه‌گه‌شتیه‌کان / ژماره‌ی سپاردنی (۲۲۵۵) سالی (۲۰۰۹) ی پێدراوه.

بو هه‌ر په‌خته‌یه‌ک یان پێشیارێک یان هه‌ر زانیاریه‌ک له هه‌له‌و به‌سه‌رچوون ناگادارمان بکه‌نه‌وه به ژماره‌ی
مۆبایله / ۴۵۴۸۰۹۸ ، یان ژماره‌ی ئارێفاوونی / ۰۶۶۲۵۳۲۵۲۲ - یان
ئیمیل: Alikendi@yahoo.com

* مافی چاپکردنی پارێزراوه بو وهزاره‌تی رۆشنبیری و لاوان و خاوه‌نی کتیبه‌که
* ئه‌م کتیبه‌و کتیبه‌کانی وهزاره‌تی رۆشنبیری له‌سه‌ر ئه‌م سایته به‌خوێنه‌وه

www.Kurdchap.com

دەسپىك بۇ چاپى دووم

لەگەل پەرەسەندىن پىشكەوتىن و گەشەكردىن و بوورثانەوہى بەردەوام بە پىنى تىپەر بوونى قۇناخە يەك لە دوای يەكەكانى مروڤايەتى لە ھەموو بوارەكانى راميارى و نەتەوہى و نىشتمانى و نائىنى و جووگرافى و زمان و ميژوو و كەلتووور و داب و نەرىت و شووینەوارو شارستانىەت ، و بازىرگانى و پىشەسازى و كشتوووكال و ..... ھى دىكە .

ئەمەش پىداوېستى ژيان بە زانىارى تەواو لەم بوارانەدا ھەيە ، لە پىناو ھەلسەنگاندن و شىكردنەوہى رووداو بەسەرھاتەكان لە ھەموو بوارە جىيا جىياكان و گوونجاندى لەگەل ئىستا دا ، ئەويش لە پىناو ھىنانە كايەوہى بارىكى لە بارەو گوونجاوتر بۇ خزمەتكردنى مروڤايەتى ، بە دابىن كردن و سەقامگىر كردن و مسوگەر كردنى داد پەرەورى كۆمەلايەتى و دانان بە مافى مروڤ و چارەسەر كردنى كىشە تەشەنە دارەكانى لەو بوارانەى كە لە سەرەوہ باسماں كردن . بە تايبەتى لە بوارەكانى نەتەوہى و نىشتمانى و زمان و ميژوو و ميژووى جووگرافى و كەلتووور داب و نەرىت و شووینەوارو شارستانىەت و نائىن و چارەسەر كردنى لە ريگەى دەست لەناو دەستدا و رازى بوون بە بەرامبەرەكە ، كە سەرچاوەى چارەسەرى ھەموو كىشەكانە ، بە دووركەوتنەوہ لە ھەرەشە لىك كردن و پەلاماردانى يەكترى و بە پىچەوانەشەوہ لە ريگەى گفتووگوو دايلوگ ودانى مافە زەوت كراوہكان لەلايەن دەسلاتداران .

جا من نامەوئى بە دريژى بچمە ناو باسەكەم ، بەلكوو پىشەكەكەى چاپى يەكەم و بەرگى يەكەمى ميژوونامەكە ، ئاماژەم بە ھەموو لايەنەكان كردووە بە شىووەيەكى لە بار لە بوارەكانى پەرەسەندىن و پىشكەوتىن ، بە پىنى تىپەرىبوونى قۇناخەكان .

وادىيارە ميژوونامەكە جىگەى خووى كردۆتەوہ لە دەرونى خوويندواران و سەرکەوتنى بە پلەى ٨٥ ٪ ى بە دەست ھىناوہ . لە سەر بارى كوردو كوردستان لەو ھەموو بوارانەدا . بەلگەش بۇ ئەمە بەرگى يەكەمى ميژوونامەكە بە تىراژى ٤٥٠٠ دانەى لەلايەن وەزارەتى پەرەردەى حكومەتى ھەرېم لە باشووورى كوردستان كراوہتەوہ و بۆتە سەرچاوەيەكى سوود لىوەرگرتن وەك سەرچاوەيەك . كە بووہ ھوى ئەوہى كە داواكارى زۆرى لە سەر بىت .

جا مەنەش بەۋ پەرى دىخۇشەيەۋە مىژۋىيە نامە كەم ، لە چۈر بەرگدا دەخەمە بەردەستتان بە شىۋەيەكى تىرۋ تەسەل لە ھەموو بواردە جىياكان . بە ناۋىكى دىكە كە - ئىنسكلۇپىدىيە مىژۋىيە نامە - يە ئەمەش لە سەر داۋاي مامۇستايانى شارەزا بە ھۆى لە خۇگرتنى ھەموو بواریك بە تايەتتى لە سەر كوردو خاكى كوردستان ، ۋەك بواردەكانى رامىيارى و نەتەۋەيى و نىشتمانى و ئاين و جووگرافى و زمان و كەلتورۇ مىژۋو شوۋىنەۋارو ئابوورى و بازىرگانى و كۆمەلەيەتتى و رۇشەنىرى و زانىست و ئەدەب و گەردوون و ياساۋ شەپو ئاشتتى و بە بەلگە نامەكان . ئافردەت و رووداۋەكانى تىرۋرستەكان و فرۇكەۋ پزىشك و .... ئەۋەى بئەۋى لە بەر دەستت دايە لە ناۋەرۋكى مىژۋىيە نامە كەدا .

كە بەرگى يەكەم لە ۱/۱ / ۲۰۰۱ دەست پىدەكات تا ۳۱ / ۱۲ / ۱۹۰۰ ، ھەروا بەرگى دوۋەم لە ۱/۱ / ۱۹۰۱ دەست پىدەكات تا ۳۱ / ۱۲ / ۱۹۵۰ ، بەرگى سىيەم لە ۱/۱ / ۱۹۵۱ دەست پىدەكات تا ۳۱ / ۱۲ / ۲۰۰۰ ، ھەروا بەرگى چۈرەم لە ۱/۱ / ۲۰۰۱ دەست پىدەكات تا ۳۱ / ۱۰ / ۲۰۰۷ .

لە ھەمان كات بە پىي پىۋىست و يئەكانىشى لەگەل دانراۋە لەگەل نەخشە جىياكان بە پىي رووداۋو بەسەرھات و ئەنجام دانى بەرۋرۇ مانگ و سال . بەلام بۇ ئەۋەى و يئەۋ نەخشەكان دووبارە نەبەۋە دەتوانرئت لە جىگەى دىكە سەيرى بكەيت لە ناۋەرۋكى ئىنسكلۇپىدىيە مىژۋىيە نامە كەدا . لە بەر ئەۋەى دانەنراۋە ، يا و يئەكە دەست نەكەۋتوۋە يا و يئەكە زۇر كۇن بوۋە ، لە ھەمان كات نەم و يىستوۋە و يئەكان دووبارە بىنەۋە . ۋەك بەلگەيەكى راست و دروست و رىك و پىك .

لە ھەمان كات داۋاي لىبووردن لە خويئەرانى ھەلگى ئەم كىتئە دەكەم لە ھەر كەموو كورىەك ، لە بەر ئەۋەى مرقۇگەر ھەلە نەكات پىش ناكەۋىت . لە كۇتايى ھىوادارم خزمەتئكى بچوۋكى كىتئەخانەى كوردى و خويئەرى كوردم كىرئىت لە كوردستان و ۋولئاتانى دراۋسىيە كوردستان و ھەرىم و ناۋچەۋ جىھان .

عەلى كەندى

دانەرى ئىنسكلۇپىدىيە مىژۋىيە نامە

۲۰۰۹ / ۱ / ۳۱

بەرەو چەندىن ئىنسىكلۇپىدىيا كە ھەموو لايەنەكانى ژيان بگريتهوه پاريزەر/ تارق جامباز

ئەم خەمخۇرىيە تاقە كەسىيە كە لايەن مامۇستا عەلى كەندى ئەنجامدراوھ شايانى سوپاس و پېزانىنە ، چونكە پشووئەكى فراوان و ماوئەئەكى زۇرو ئارامىيەكى ئەيووبىيەنە گەرەكە ، لە بەر ئەوئە ئەم ئىنسىكلۇپىدىيە چەندىن ئىنسىكلۇپىدىيا لە خۇدەگرئ . لە وولاتاندا بۇ ھەر بواریك لەم بوارانەدا دەزگایەك بە كۆمەئى پىسپۇرو شارەزاو لىزان بەماوئەئەكى دىيارىكراو بەمەرچئ ھەموو كاتىكیان بۇ جورىك لەجۇرەكانى ئىنسىكلۇپىدىيا تەرخان دەكەن وەك (ئىنسىكلۇپىدىيە زمان ، فۇلكۇر ، سىياسەتمەداران ، شاعىران ، رۇژنامەنووسان ، ... ھتد) ئەم ئىنسىكلۇپىدىيەنە لە كىتەبخانەكانە و لەسەر تۇرى مائپەرەكان ھەن و ھەرەختى يەككە وىستى لە چ بواریك پىويستى پىئە ھەبئ ئەوا بە ئاسانى دەتوانى سوودى ئى وەرېگرئ .

بەلام بەداخوھە لايەنى پەيوەندار لە كوردستان چ حكومەت و دەزگاكانى تايبەتمەند نەمزانیووھ پلانكیان بۇ ئەم بوارانە ھەبئ كە بەشئوئەئەكى بابەتى و زانستى زانىارىيەكان لەلايەن خەمخۇرانەوھ بەووردى و قوولئ بنووسرىنەوھ و پىداچوونەوھيان بۇ بگرئ . ئىنجا چاپ و بلاوبكرىنەوھ و جارئ خەرمان بەرەكەتى زمانى كوردى بەھەموو شئوئە زارەكانى كۇنەكراوئەتەوھ و تاكو لەبەردەست دابئ ، ئەوجا دەزانىن چ زمانىكى زەنگىن و رەنگىنمان ھەيە .

لە بەر ئەوئە زمان ناسنامە و گىانى ئەتەوئە ھەر ئەتەوئەئەكى بئ ، بۇئە ھەرچەندى بايەخ و گرنگى و بەھا بەزمانى كوردى و زمانى ئەتەوئەكانى دىكە كە لە كوردستان دەژىن بدرئ ھىشتا كەمە ، چونكە ھىندەئە تر ھزرو رۇناكبرى و ووشىارى ئەتەوئەئەكى پىگەئىشتن و پىشكەوتنى بەخۇئەوھ دەبىنئ و گەر خاك نىشتمان و وولات بئ ، ئەوا زمان گىانەكەئەتى و ھەلگرى ناسنامەئە تايبەمەندىئەتى لەئىوو زمانانى جىھاندا ھەيە .

ئەندامى پەرلەمانى كوردستان

باشوورى كوردستان - ھەولئەر

۲۰۰۹/۸/۱۰

كارىكى كەلتۈرۈش مەزنى

۰۰۰ ئەم كارەي پىشە سازىيەي ووشە :

((ئىن - سكلۇپىدىيە -

مىژۋونامە))

قەلەيەكى كىلتۈرۈش مىژۋونامە
 مەزنى ، ۋە كوقەلەكى شارى
 مىژۋونامە - ھەلى - ھەردەم
 زىندۈۋە .
 بەلى ، كارگە ووشە
 سازىيەكەي مامۇستەھلى كەندى
 ، مەزنى سەرمایەي كوردو
 كوردستان و مرقايتىيە . لە
 لایەنى دارشتن و زمانەوانىيەۋە ،
 خۇزگە باشتىر بوايە .

... ئەم كارەي پىشە سازىيەي ووشە :
 ((ئىنكلۇپىدىيە - مىژۋونامە - ۱۲
 ئەلەيكى كىلتۈرۈش مىژۋونامە مەزنى ، ۋە كوقە
 لەلەكەي شارى مىژۋونامە - ھەلى -
 ھەردەم زىندۈۋە .
 بەلى ، كارگە پىشە سازىيەكەي
 مامۇستەھلى كەندى ، مەزنى سەرمایەي
 كوردستان و مرقايتىيە . لە
 لایەنى دارشتن و زمانەوانىيەۋە ،
 خۇزگە باشتىر بوايە .
 مومتاز ھەيدەرى
 ۲۰۰۹/۷/۷

مومتاز ھەيدەرى

باشۋورى كوردستان - ھەلى

۲۰۰۹/۷/۷

پيشهكى

له يهكك له ژمارهكانى گوڤارى ميگر چەند تيبينيهكم له سەر چاپى يهكه مى كتيبى - ميژوونامه - ي نووسەر - عەلى كەندى - نووسيبوو ، دياره ئەمەش له بايهخى بەرهمهكهى كه م ناكاتهوه ، چونكه ئەگەر بزانم كتيبىك لاوازه و كه م بايهخه كاتى خووم و خوينه رانى پى ناکوژم و هەر له سەرى نانووسم ، بهلام دياره كتيبەكهى نووسەر عەلى كەندى لەم جوژه نيبه >

پاش ماوهيهك عەلى كەندى به تهلهفون پهيوه ندى پيووه كردم و باسى لهوه كرد كه ميژوونامهكهى كردووه به چوار بەرگ و دهيهويت بوى بهسەردا بچمهوه و پيشهكى بو بنووسم .

منيش خوڤشخالى خووم پيشانداو كاتيكمان بو يهكتر بينين دانا ، ئەوه بوو ئيوارهيهك سەردانى بارهگاي كومهلهى روشنيرى ميژووى كوردستانى كردو دلخوش بووم بهوهى كه هاورپيهكى نويم بو پهيدا بوو ، بهلام بينيم كه چوار بەرگهكه زور گهوه رهن و ژمارهى لاپه رهكانى زوره ، بويه داواى كاتيكي باشم كرد بو ئەوهى بتوانم پيداچوونهوهى بو بكم >

بهلام دياره ئەويش به پهله بوو بويه بريارمدا له كاتيكي كه متردا ئەرکهكه م ئەنجام بدهم ، بهلام به هوى سەرقاليم و كه مى كات و گهوه ريهى بابتهكه له چوار بەرگدا نەمتوانى به تهواوى بهسەر بابتهكه دا بچمهوه ، بويه لهوانهيه ئەم بەرهمه وهكو بهرهميكي تر له ههلهى چاپ و هەندى جاريش ههلهى زانياريش بهدەر نهبيت ، بهلام له هه مان كات كاريكى مهزنه به ماندوو بوونيكي زور ئەنجام دراوه .

نووسه ريكى دلسوزى وهك عەلى كەندى پى ههلساوه ، كه پيوسته هان بدریت و پشتگيرى لى بكرى تاكو بهرهمى زياتر پيشكەشى كتيبخانهى كوردى بكات ، به تايبهتى كه هيشتا كتيبخانهى كوردى له زور بواردا ههژارهو ، ئيستاش نهوهى نوى له كوردستانى ئيراقدا پتر هەر زمانى كوردى دهزانن ، بويه چاپكردنى كتيبى كورديش له هه موو بواره كاندا به شدار يكرده له بهرهو

پېشىبردنى رەۋتى رۇشنىبىرى كوردى ، بۇيە داۋا لە خوئىنەران و رەخنەگرانى كورد دەكەم كە بە بايەخەۋە سەيرى ئەم بەرھەمە بكن و بيخوئىنەۋە و لە سەرى بنووسن و لايەنە چاك و خراپەكانى بە ديار بخەن ، تاۋەكو گەر ھەر كەم و كورپەكىشى ھەبىت لە چاپەكانى تردا راست بكرىتەۋە .

نووسەر كارىكى زۇر باشيش دەكات كە نووسىنى خۇي پېش چاپ كردن بە خەلكانى تر پېشان دەدات ، چونكە مرۇق ناتوانىت ھەموو ھەلەكانى خۇي ببىنى ، لە كۆتاشدا ھيوادارم كە ەلى كەندى ئەم توانا باشەى ھەيەتى لە بوارى كۆكردنەۋەو ساغ كردنەۋەى بەلگەنامەى تايبەت بە مىژۋوى كورد و لىكۆلىنەۋەى مىژۋويدا بەكاربھىنىت .

بەمەش بابەتەكانى نووسىنى لە باشەۋە بەرەو باشتر دەچىت و ھەر نووسەرىكىش لە پرۇسەى نووسىندا برىتتە لە چەند قۇناخىك .

د - محەمەد ەبدوللا كاكە سوور

جىگرى سەرۇكى كۆمەلەى رۇشنىبىرى مىژۋوى
كوردستان وسەرنووسەرى گۇقارمىژۋو
سەرۇكى بەشى مىژۋوى ئىۋاران / كۆلىجى ئاداب لە
زانكۆى سەلاھەدىن

۲۰۰۹/۷/ ۲۵

پيشەكى

دوكتور مارف خەزىنەدار

فەرھەنگى زمان و ئەدەب و زانستى و ھونەر بەھەموو بابەتەكانىيەو، ھەروھا ئەنسىكلوپىدىياو رېبەرى ھەموو شتىك و بىبلىوگرافىياى تايبەتى و گشتى لەگەل گۆپان و پيشكەوتنى كۆمەل نرخیان گرانترو پىويستيان زياتر دەبى. ئەگەر لەپۆژگارى ئەمپروى تەكنولۇجىياو ئەنتەرنىت و مۇبايل بىرى كەسانىك بۆ ئەو بچى سەرچاوەكانى فەرھەنگى زمان و ئەنسىكلوپىدىياو بىبلىوگرافىيا ئەو نرخیان نامىنى، يا كەس پىويستى پىيان نابى بەھەلە چوو، چونكە ھىشتا ئەم نامارە تازە داھاتوانە بەسەرھات و كوردەوو پاشماوھى مەدەنىيەتى چەندان ھەزار سالەى ژيانى ئادەمزادىان تۆمار نەكردوو لەمروقى نىاندەرتالەو تا ئادەمزادى سەردەم.

ئەمە ماوھىيىكى زۆرى دەوى، جگە لەوھى ئەم نامارانەش لەبەردەستى ھەموو كەسىك نىن، تەنيا خویندەوار كەلكيان لى وەردەگرى. ئەدى نەخویندەوار لەسەر رووى زەوى ژمارەيان چەندە! نەك تەنيا ئەمە، بەلكو بەتايبەتى لەھەموو پۆژھەلاتى ناوھەراست و كوردستان ژمارەى نەخویندەوار چەندە!

لەبەر ئەوھى ئەو سەرچاوانەى باسەم لىوھەكردن لەناو كۆمەلى ئىمەى كوردەوارى بايەخيان پى ئەدراو، لەم لايەنەو نامەخانەى كوردى ھەژارە، لىرەدا پىويستە ئەوھەمان لەياد نەچىتەوھە يەكى لە مەرجه ھەرە گرنگەكان ئەگەر كۆمەلە خەلكىك خويان بە نەتەوھە (الأمة Nation) بزائن پىويستە تۆمارى زمان و ئەدەب و مېژوو و جوگرافىياو كولتوورى نەتەوھىيىيان ھەبى،

ئەۋەى ئەم ھەموو مەرچە كولتور يانە دەپارىزى و پىكى دەخا ئەو كارەيە كە بەشىكە كەوتۈتە ئەستۈى ئەلى كەندى.

تاقىكردنەۋە لەناو كوردەۋارى ئىمەدا لەم بابەتەۋە كەمە، ئەۋەى كراۋە لەو پلەيەدا نىيە باۋەپى تەۋارى پى بىكى، چونكە دوو ھۈى سەرەكى دوزمى ئەم جۆرە كارە زانستىيانەن، يەكەمىيان ئىدولۇجىيەت و دوۋەمىيان سۆزى نەتەۋەيى (قەۋمى)، ئەم دىاردانە ھەۋىنى كارى داھىنانى ئەدەبى و ھونەرىن، بەلام پىۋىستە زۆر دوۋرىن لە كارى لىكۈلىنەۋەى زانستى، بەتايبەتى فەرھەنگە و ئەنسىكلۇپىدىا. لەناو مىللەتانى كەم پىشكەوتتودا شوينەۋارى ئەم دوو رەۋىشتە سايكولۇجى و كۆمەلەتەتە تا پلەيىك دەمىنى.

ئەلى كەندى خۇى لەم كارە قورس و پىر ھەۋەس و بە كەلكە داۋە، بۇ ئەۋەى ئەم لايەنەى نامەخانەى كوردى ھەندى دەۋلەمەند بكا. بەناۋى رىز لىنانەۋە پىى خۇش بوو دوو قەسەى بۇ بكام، منىش بەناۋى رىز لىنانەۋە پىۋىستە داۋاكارىيەكەى بەينمە دى.

ئەم كارەى دانەر بەبى سەرچاۋە نەگەىشتۈتە ئەنجام. ئەم سەرچاۋانەش دەكرىن بە دوو بەشەۋە، سەرچاۋەى پۇژئاۋىي و پۇژھەلاتى. ئەۋانەى پۇژئاۋا مەرچى راستى و بابەتەيان تىدا ھەيە، بەلام سەرچاۋە پۇژھەلاتىەكان، بەتايبەتى كوردىيەكان ھەندى جار جىى متمانە نىن، چونكە ئىدىۋلۇجىيەت و سۆزى نەتەۋەيى تىاياندا كارى خۇيان كوردوۋە، لەو كاتەى ئەو جۆرە فىكرو سۆزە پىۋىستە لەكارى لەم بابەتەۋە دوور بكونەۋە، ھەر چۈنى بى ئەگەر شىۋازى ئىدىۋلۇجى و عاتىفى لەھەندى جىگە لەم كارە گرنگەدا بەرچاۋ بكەۋى دەگەرىتەۋە بۇ سەرچاۋە پۇژھەلاتىەكان بەتايبەتى كوردىيەكان، ھەرۋەھا ئەم دىاردەيە ھەندى جار لەسەرچاۋە ئەۋروپايىەكانىش دەكەۋنەبەرچاۋ، بەۋەى ئەو كىتبانەى لەزمانانى ئەۋروپايىەۋە ۋەرگىپرداۋنەتە سەر زمانى كوردى لەھەندى شوين ئەمانەتى زانستىيان تىدا وون بوۋە يا بەشىۋەيىك دەسكارى كراۋن.

ھەر چۆنى بى پۇشنىبرى كورد عەلى كەندى كاريكى گەرەى كردووه، ئەمە تەنيا لە كتيبي "ميژوونامە" دا ناكەويته روو، بەلكو لەپيش ئەو ھەندى كاري ديكەى لەم بابەتەو بەرھەمى ئەو كۆششە بوو و بلاوكرادەتەو. ھەرەھا لەكارەكەى دا بەردەوامە بو بەرھەمەينانى فەرھەنگ و ئەنسىكلۆپيدياى بەكەلكى ديكە.

لەم مەيدانە گرنگەى كولتورى ھەموو نەتەوھيىك عەلى كەنديش دەبيته سەربازى نەناسراوى ئەو جۆرە كارە زانستيانە. ئەمانە نەك تەنيا لاي ئيمە، بەلكو لەھەموو گيتى دا سوود بەخويندەوارو پۇشنىبران دەگەيەنن، كەچى نووسينەكانيان دەبن بەسەرچاوەى بنچينەى بو ھەموو جۆرە بەرھەمىك، بەلام ناويان ناچيته ناو ببيليوگرافياى ئەو كتيبانەى خاوەنيان سوود لەكارە فەرھەنگيەكانيان وەردەگرن.

دەسخۆشى لەبەرپرز عەلى كەندى دەكەم، ھيوام وايە لەسەر كارەكەى بەردەوام بى، ھەميشە ئەوھى كردوويەتى بەكەمى بزاني بو ئەوھى زيادى بكا.

ھەولير : مەئبەندى رووناكى

٤ ي مايسى ٢٠٠٧

دەسپىك بۇ چا پى يەكەم

خووينەرى بەرپىز :-

ئەھەي دەيخەمە بەر دەستتان كارىكى مېژوويى گىرنگە لە مېژووي رووداۋەكانى كوردو كوردستان و وولاتانى جيهان لە ۰۰۰۱/۱/۱ زايىنى تاكوو ۲۰۰۶/۶/۱ بەپىنى قۇناخە تىپەر بوۋەكانى پەرەسەندىن و پىشكەۋوتىن و گەشەكردن لە ھەموو بوۋارە جياجياكانى نەتەۋەيى و نىشتمانى و راميارى و ئابوورى و بازىرگانى سەربازى و زمان و مېژوۋ كەلتوور و داب و نەرىت و شوپىنەۋارو شارستانىت.

لەسەرەتاي سەرھەلدانى مروۋە و مروۋقايەتى بەرەو دامەزاندنى كەسايەتى تاك و خىزان و بنەمالەو كۆمەلگاۋ نىشتمان و نەتەۋەو زمان و مېژوۋ و داب و نەرىت و كەلتوور و شوپىنەۋارو بەرەو شارستانىت، بەپىنى قۇناخە يەك لە دواي يەكەكان ، كە ھەر ھەمووي لە ئەنجامى كىشەو مەملانىي بەردەوام بوۋە چ لە مەملانىي مروۋە لەگەل سىرووشت و سەلماندنى بوونى خۇيى و چ لە مەملانىي ناو خوودى مروۋقايەتيدا .

لەپىناۋ پىك ھىنانى يەكەم :- نىشتمان و، دوۋەم :- نەتەۋەو دوۋايى بە چەسپاندنى سنوور و دەسەلات و دەۋولەت و بەرەو دام و دەزگاكان .

كە كوردىش نەتەۋەيەك بوۋە لەپىشەۋەي بەر لە نەتەۋەكانى دىكەي سەر زەوى لەناۋ ئەو كىشەو مەملانىيەدا خوۋلايتەۋە ، كورد بەر لە ۲۸۴۵ سال خاۋەنى ۲۷ وويلايەتى خۇيى بوۋە ۲۷ سەرۆك و شانشىن دەسەلاتدارىتە نىشتمان و گەلەكەيان كىردوۋەو بەردەوام بوونە لە پاراستنى دەسەلاتەكەيان، كە پايتەختەكەيان ھەمەدانى رۇژھەلاتى كوردستان بوۋە .

خاكي كوردستان و گەلەكەي سەرچاۋەي يەكەمى بە دەست ھىنانى بارى پىشەسازى و كشتووكال و بىناسازى و بازىرگانى بوونەو سەرچاۋەي پەرەسەندىن و پىشكەۋوتىن و گەشەكردنى گەلانى دىكە بوونە . بە تايبەتى سۆمەرى و بابلى و ھەروا، ... ھەتا لە بوۋارى نووسىن بەھەموو بوۋارەكانى كە بەر لەو مېژوۋەي سەرەۋە لەسەر خاكي كوردستان گەلەكەي نووسىن و خوويندىنى بەدەست ھىناۋە .

لە بەرئەوهى مېژوو و جووگرافيا جەستەيهكى زىندووى ھاوبەشن لە دوو رېگاي ھاوسەنگ بە سەلماندنى بوونى يەكيان بۆ ئەويدىكە بە پېچەوانەش راستە .

جا ھەر كاريكى سەربازى ياخوود نەتەوهىي . ياخوود جووگرافى و ئابوورى ، كە رۆلى بنەرتى خۆى ھەبوو ھەھىە لە كاردانەوهى — سەر لايەنەكەى دىكە بە ھۆى دابەش بوونى كۆمەلگاي مرقاىيەتى بەدوو بەشى دژ بەيەكتر لەسەرەتاي سەرھەلدانى مرقۆ و كۆتايى نايەت تا كووتايى مرقۆ ئەويش بە نەمانى ژيان لەسەر زەويدا .

زانستەكانى مېژوو سروسشت و كۆمەلەيەتى ئەوھيان سەلماندوو ھە كە مېژوو گەنجينەيهكە و باش و خراب دەچيئە ناو لاپەرەكانى ... مېژووى پەرەسەندنى قوناخە يەك لە دوواى يەكەكانى مرقاىيەتى لە كردارە نالەبارو لەبارەكان ... لە نيوان چەوسانەوو ھە چەوسينەرەو ھە ... لە داگيركردن و لە رزگار كردن ... لە سەرکەووتن و لە ژيړكەووتن و بەزانندن ... لەئاوھدان كردنەوو ھە لە وويرانكردن ... لە دەوولەمەند بوون و لە بەھەژار كردن ... لە بوون و لە مردن ... لە سەرھەلدان و لە تووانەو ھە ... لە قەدەخەكردن و لە ماوھدان ... لە دادپەرەوھرى و لە ستەمديھىي ... لەدزين و تالانكردن و لە يارمەتيدان و پيدان و داين كردن ... لە راست گۆيى و لە ناراستى و فرت و فيل ... لەخۆشى و لە كارەسات ... لەداگيركردن و لە نازادكردندا .

ئەمانە ھەرھەمووى بەكارى مېژوويى دەچيئە ژوورەكانى تۆماركردن ھەر يەكەو لە لاپەرەكانى خۆى بەجياو ، ھەر يەكيش لەوانە بەيەكەو بەستراوونەتەوو ھە ھيزيش نيە بتووانى يەك دىر لە دىرە تۆماركراوھكانى مېژووى تۆمار كراو بشيويئى ، چونكە بە مليونەھا لاپەرە خۆى تۆمار كردوو ھە بى ئەوھى كردارى كارەكە ھەستى پى بكات لە بەرامبەريدا .

بەلام لە دواى خۆتۆمار كردنەكانى وردە وردە خۆى دەردەخات و راست و چەووتەكان و باش و خراپەكان بە رووى كردارى كارەكە دا دەداتەو بەپيى قوناخە يەك لەدواى يەكەكاندا .

خووينەرى بەرپۆز :-

چ سروسشت و چ مرقۆ ، دوو جەمسەرى بەيەكەو بەستراون لەخەبات و ھاوبەشى بەيەكەو ژيان و يەكيان بەبى ئەويدىكەيان بەمردوو دەميينيئەو ھە ، لەھەمان

كات دژ به يه كترن له پيڼاو خزمه تكدردنې يه كترې له ناو ههريه كيان ، به مانايه كي ديكه ، كومه لگاي مرقايه تي خوې له خويدا كي شهو مملاني يه له دوو جه مسه ردا ، هه روا له ناو سروسشتيشدا... به پيې ياساكانې كومه ل و سروسشت وهك ياساكانې (وحدة وصرع الاضداد- نفي نفي- كمية و نوعية- الشكل والمحتوى- الصدفة والضرورة).

جا له بهر نه وه به پيې په ره سه ندنې ته من ، په يتا په يتا ساته كان و كاته كان و روژه كان و چاخه كان ، سه ركرده كان دين و دهر وڼ و راده بوورن.

چونكه ههريه كاريك گهريه سه ره تاي هه بييت كو تاي هه يه و به پيچه وانه ش زور راسته ... له بهر بووني كي شهو مملاني و تهنگ و چه له مه ي نيوان نايين و زانست له ناوچه و هه ريم و جيهان ، له پيڼاو سه ركه ووتنې يه كيان به رامبه ر نه وويديكيه يان و له ناو ويريدي يه كيان به رامبه ر نه وويديكيه يان به رده وامه.

نه وه ي من بيري ليده كه مه ووه و كرو و مه ته وه . هيج شتيك كو تاي ني ه و مالانهاي هه و هه رده م له گوړيندايه بو گوړانيكي ديكه ، گهريه وونيش بييت له قوناخيك بو قوناخيكي ديكه... واته ميژوو خوول ده خواته ووه و ژيانيش به رده وامه و به رده وام ده بئ .

گهريه قه ده ري ليك تر ازاني گو ي زه وي له گه ل كومه له ي روژه كاني ديكه و به بووني به زريانيكي خولاوي و به ره و نه ستيره يه كي ديكه ي به هيژتر ، نه وكات ژيان له سه ر نه و زه ويه كو تاي دييت له سه ر نه م هه ساره يه دا .

دلنياشم له ووه ي كه ژيان له سه ر نه ستيره ي ديكه له گه ر دوون دا هه يه وهك نيستاي ني مه و هه مان بارو و دوخ ده گريته خو ، به لام له شي ووه و شي ووازيكي ديكه ، به هه مان ياساكانې كه له سه ره وه باس م كرو وه . كه نه و پينج ياسايه به نده به په ره سه ندنې كومه لايه تي و سروسشت .

سه رجهم روژه كاني هه فته و مانگو و سال پرن له رو دا و كاره ساتي پر له خو شې و ناخو شې و فرمي سك رشتن و پي كه نين له هه موو بو وارو لايه نه جوړاو جوړه كاني ژيان چ به نه خشينراو چ به خوړسكيه وه.

خووينه ري به ريز: -

بهريه پابووني رو دا وه كان چ ناخو ش و جه رگ برين يا خود رو دا وي

مووژدە بەخش و دلخۆشكەر بن ... لاپەرەكانى مېژوو بە دەست پاكى و بە ئەمانەتەوه لە لاپەرەكانى رۆژنامەى ژيانى خۆى تۆماریان دەكات ، گەر تۆو ھەر كەسىكى دیکە و لایەنىك و ھېزىك و بنەمالەيەك بەرگرى لە خۆى بكات ... چونكە مېژوو لە گەل پەرەسەندنى ژيان بەردەوامە ، مرۆڤ مېژوو دورست دەكات بە پېچەوانەش راسترە ، بئى ئەو ھەستى پئى بكات و مردنى بۆنى ، تەنیا مرۆڤ و نازەل و گيان لەبەر و داروودرەخت و شاخ و داخ نەبیت . كە بوون و مردنى تیا بەردەوامە ھەر يەكەو بە پېى بارودۆخى تەمەن .

كارووانى پەرەسەندنى و پېشكەوتنى مرۆڤايەتى لە قوناخە جياجياكاندا ، . كە نەتەوه سەرھەلدەدن و دەتووینەوه ، چيا و شاخ و دۆل تەخت دەبن و چيا و دۆل و شاخى دیکە سەرھەلدەدن ، دەريا لە جىگەى خۆى وون دەبئى و لە جىگەى دیکە سەرھەلدەدن .

ھەروا بەرامبەر بە سروشت و گەردوون و مرۆڤ و كەش و ھەوا و ئەستىرەكان ، كە ھەر ھەمووى بە ياساكانى سەرھەو بەستراوەتەوه ، . لە ھەمان كات مېژوو لە ناو ئەو ياسايانە لەكارەكانى خۆى بەردەوام دەبئى ، لە بە ئەنجام گەياندى كارى فەرمانبەريەتى خۆى لەكات و ساتەكان و كارى ئەمرۆى ناخاتە رۆژى دوواتر لە ھەموو بووارە جياجياكاندا .

جا بە ھەر حال ئەمڕۆ بە چاوى خۆمان دەبينن ، كە باروودۆخى ناوچەو ھەريمە جياجياكان و وولاتانى جيهان بە قوناخى كدا تپیدە پيٽ كە لە ژيەر دەستى سەرەك كۆمارو شاننشین و ئەمىرو سەرەك پارت و گرووپ و ريكخراوى نەتەوہيى و نيشتمانى و ئىسلامى و كۆمەلایەتى و ئابورى و بنەمالە بەبوونى داد پەرەوہرى و نەبوونى دەكەوونە بەر دەستى سزای گەل بە پېى تۆماركراوەكانى مېژوو بۆ دادگايكردنیا لە دزىنى سامانە ھەمەجۆرەكانى گەل و نيشتمان .

لە ھەموو بووارە جياجياكان و ھەنگا و ننان بەرەو چەسپاندنى دادپەرەوہرى بەرینمايەكانى مېژوو ، بەرامالینى بیرو بۆچوونى چەووتى خۆپەرستى و خۆويستى و فەساد و دزى و گەندەلى ، بە ھینانەكايەوہى دادپەرەوہرى لەكارو ژيان و لەئەرك و مافدا ... !!

بۆ مېژوو دەليم تورك و فارس و عەرەب ، لە ھەمووكات و ساتى كدا دووژمنى يەكتر

بوونە بەپىيى رۇداۋەكانى مېترو . لە ھەموو بوۋارە جىيا جىياكان ، .. تەنیا لەسەر چاسەرەنە كىردن و پىشئىل كىردنى مافى كورد ، ھاووخەبات و ھاووبەش و ھاووخەمى يەكتر بوونە ، . بەتايبەتى لە دواى دروست كىردنى سنوورى جووگرافى وولاتەكانىيان لەسەر خاكى گەلانى ھەرئىمەكە بەتايبەتى لە سەر خاكى كوردستان ... !

سەر كىردايەتى كوردىش بگرە لە سەرەتاي بوونى دەسەلاتىيان لەسەر تىرەو ھۆزو ئىمارت و بنەمالەو پارت و رىكخراو لە ھەموو بوۋارە جىيا جىياكان دىشى يەكتر بوونەو مېترو بوونى گەل و نىشتىمانىيان پىركىردۇتەو لە شەپرى خۇكوۋىشى و كىشەو مەملانى ، لە ئاسانكارى كىردن بۇ دوۋرئىمانى گەل و نىشتىمان .

تەنیا لە سەر دەسەلات و سامان كۆك بوونە ، كە ئەمەش دوو ھۆكارى سەرەكى بنەپەتى بوونە لە نەگەشىشتىنى كورد بە وولاتىكى سنووردارى قەوۋارە سەرەپەخۇ . وەك وولاتانى دىكەى جىهان ، كە كورد لە كىشەوۋەرى ئاسىيا لەنەتەو يەكەمەكانى ئەو كىشەوۋەرە بوونەو دوا نەتەوۋەش بوونە لە بەدەستەپىئانى وولاتىكى سەرەپەخۇدا...!!!

جا ھىوۋادارم لەناوەرۆكى پىشەكەكەم گەشىشتىن ، كە ئەوھى لەتووانامدا ھەبوۋە دەستىم كەوتوۋە لە مېتروۋى رۇداۋەكانى كورد و كوردستان و داگىركەرانى كوردستان و ناوۋخۇى كوردستان و گەلانى جىهانم كۆكردۇتەو بەرۆژو مانگو ساڭ لەو كىتئىبە تۆمارم كىردوۋە بەدئىيايىھە .

دئىياشم لەوھى كە مېتروۋەكان لە ۹۹٪ راستىن بەپىيى مېتروۋى سەرچاۋە كوردىيەكان و ەھرەبىيەكان و بە تايبەتى بىيانىھەكان ، وەك لە كۆتايى كىتئىبەكە سەرچاۋەكان ھەموۋى تۆمار كراۋە ... لە ھەمان كات بەشىۋوۋەيەكى رىك و دورست لە زىجرىيەكى يەك لە دوۋاى يەك و ساڭ بەساڭ بەپىيى دەست كەووتن و بروۋا پى بوون تۆماركراون ..

خوۋىنەرى بەپىيىز :-

لە كۆتايىدا ھىوۋادارم خىزمەتتىكى بچوۋكى مېتروۋى گەل و نىشتىمانەكەم و سەرەجەم مېتروۋى گەلانى دىكەى جىهان و مۇقايەتەم كىردى ، بە دەۋلەمەند كىردنى كىتئىبخانى كوردى ، ھىوۋادارم كە ئەم كىتئىبە بىيئە ھۆكارىكى زىاتر دەۋلەمەند كىردن و پەرەپىدان بە پەرتووكخانەى كوردى و بىيانى . بەتايبەتى وولاتانى دراۋوسىيى داگىركەرى كورد و خاكى كوردستان .

ئەويش بە تيگەيشتىنيان لە راستىيەكان و ھەلەى رابردوويان و گەرانەوہ بە گرتنەبەرى بنەماكانى ژيانى بەيەكەوہى سەردەميانە لە ھەموو بوارە جيا جياكانى خۆيى و بوونى دراووسىيەتى برايانە...

ھيوادارم كە يارمەتى دەرم بن لە ھەر رەخنەيەك ياخوود كەمووكووريەك كە لەناوەرۆكى كتيبەكەم بەدى دەكرى .

تا بە ھاووكارى و يارمەتى ئىووەى بەريز راستبكرىتەوہ ، بۆزياتر پووختكردى ، كە ماىەى خۆشحالى و دەستخۆشيبە... ئەويش بە پەيووەندى

كردن بەژمارە مۆبايلى / ٤٥٤٨٠٩٨ ياخوود ئاريافۆنى ژمارە / ٦٦٠٢٥٣٣٥٢٢ .

لەگەل ريزم بۆ ھەلگري ئەم ميژوونامەيە

عەلى كەندى

باشوورى كوردستان — ھەولير

٢٠٠٣/٣/١

خويىنەرى بەرىز :- نەخشەى بلاد مابىن النهرين - نەخشەىكى نوويىەو لە دواى سالى ۱۹۳۲ بۆتە نەخشەى فەرمى دەۋلەتى ئىراق ... كە ناوى ئىراق بەر لە دامەزاندنى نەبوۋە ، ئەم نەخشەىش بۆ ئەۋەى دامناۋە كە تەنيا بۆ زانىارىيە لە بارەى ئەو شوويىنەۋارانەى لە ناۋ ئەو سنوۋرە دەست نىشان كراون ، لە بەر ئەۋەى ھەردوۋ نەخشەىكى ئەو دوۋ نەخشەىيە و دواى ئەو نەخشەىيە دانراون ، ئەو نەخشەىيە رەتدەكەنەۋە بە پىيى ميژۋوى جووگرافى ميژۋوى بوونى ھەلكەۋتە جووگرافىكە ، كە ئەو كاتە پىيى گوۋتراۋە ميژۋىۋتاميا .

تايە

بلاد ما بين النهرين في العصور السومرية الاكدية المقاييس

أخبار الله الخفية

مبارك

سركون الاكدي

الملك اورشامو

من سلالة اوراشالشة

العصور التاريخية

العصور العبرية (عصور ما قبل التاريخ)

عصور قبل السلالات :

- ١ عصر الفيلد (٤٥٠٠ - ٣٨٠٠ ق.م)
- ٢ عصر الوركاء (٣٨٠٠ - ٣٥٠٠ ق.م)
- ٣ عصر جمدة نصر (٣٥٠٠ - ٣٣٠٠ ق.م)

عصور السلالات : (٣٣٠٠ - ٢٥٥٠ ق.م)

السلالة الاكدية السرجونية (٢٣٧٧ - ٢١٧٠ ق.م)

عصر امشي - لاربا وسالكة ما قبل الاولى او سلالات

جوراني (٢١٧٠ - ١٧٥٠ ق.م)

الدور الكاسي ونمو المملكة الآشورية : عسابين ١٧٥٠

١١١٠ سنة ق.م

نهم نه‌خشه‌یه ته‌واوی وولاتی نیوان دوو زئی دیار ده‌کات به پیی تیپه‌ر بوونی قوناخه یه‌ک له دوا‌ی یه‌که‌کان به پیچه‌وانه‌ی نه‌وانه‌ی که دهنووسن یاخوود بروایان وایه که ناوی ئی‌راق یا سووریا یا چهن‌دین جیگه‌ی دیکه به‌ر لهو میژووه داده‌نین ، له به‌ر نه‌وه‌ی نه‌و وولاتانه دوا‌ی جه‌نگی یه‌که‌می جیهان دامه‌زاون ، که نه‌عه‌ره‌ب و نه‌تورک لهو ناوچه‌یه نه‌بووه نه‌شیان دیووه .

ته‌نیا له سه‌ره‌تای سه‌ر هه‌لدانی وئیسلام و سه‌ره‌تای ئیمپراتوریه‌تی عوسمانی ، که کورد و هه‌لگری بروای ناشوورو نارامسی ئی نیشته جی بوونه ...

به‌لام کورد به‌ر له ۶۰۰ سال دانیشتنووی وولاتی نیوان دوو زئی بوونه و ئیمپراتوریه‌تی میدیاش پایته‌خته‌که‌ی شاری نه‌مرود بووه له رۆژه‌لاتی شاری مسلا - مووسل - له وولاتی نیوان دوو زی‌دا .

...۱

.../۱/۱

ئەم پۇژە كە بە
 رۇژى لە داىك
 بوونى حەزرتى
 عىسا دروودى
 خواى لە سەر بى ،
 سەرەراى بىروو
 بۇچوونى جياواز
 لە سەر رۇژى لە
 داىك بوونى

حەزرتى عىسا . بە ھۆى دواكەوتووى كۆمەلگاكان و نەبوونى
 خویندەوارو رۇژنامەو گۇقارى بەرچاوا لەدىارى كىردنى رۇژى
 رووداوەكان، بەشيووہەكى زانستى و ئەكادىمىيائە و نەبوونى رۇژنامە بۇ
 تۇماركىردنى رووداوەكان .

كەچى دووانزە قوتاببەكەى حەزرتى عىسا لەوانە (مەتى و لۇقا) لەداىك
 بوونى مەسىح لەكاتى دەسەلاتى شانشىن- ھىردۆرس- دادەنن ، كە
 شانشىنى وولاتى جوولەكەكان بوو، ئەویش بەر لە سالى سىيەمى زاینى
 . بەلام لە گەل ئەوھشدا نىشانەكانى بوونى مەسىح پشتبەستە
 بەنامەكانى ، كە ئاراستەى قەدىس پىترس كراوہ كە مېژووى سالى ٦٤
 زاینى لەسەر بووہ بەتايبەتى پەيووہندىەكانى نىووان زاناکانى ئاینى
 مەسىح و ياوہرەكانى عەزرتى مەسىح ، پۇلس و پىترۇس و ھەروا
 يەعقوب و يوحننا بەپىلى بارى لە داىك بوونى حەزرتى عىساو بوونى
 بەپىغەمبەر لەناو ئالۆزترىن و ئالەبارترىن بارودۇخى ئەوكات بەتايبەتى
 لەنىووان دەسەلات و كاربەدەستان و زانايانى ئاینى جوولەكەدا .

ئەویش بە سەرھەلداى دووژمنكارىكىردنى مەسىح و ئاینى مەسىح و
 خۇخزاندىنە ناو ئەو ئاینە نوويیە ، لەپىناو شىووادن و نووسىنەوہى
 مېژووى ھەلە لە ھەموو بوارە جياجياكانى ئاینى مەسىح، داوى ئەوہش
 سەرھەلداى بىرووبۇچوونى جياواز لە نىووان كەنىسەى رۇژھەلات و
 رۇژئاواو بوونى دوو مەزھەبى لىك جياواز ئەویش مەزھەبى كاسۇلىك و

پروتستانت لە جىهان .

رۆژى لە داىك بوونى حەزرىتى عىسا بەشىۋەھىيەكى مېژووى ديار نىيە، بەلام بىرى جياواز ھەيە لەو بارەيەو ھە چى (كلمنت ئەسكەندەر) لەسالى ۱۰۰ زايىنى كە زۆر لەزاناكان و پروفېسسورەكان كە ھەندىكىيان رۆژى لەدايك بوونى بە رۆژى ۳/۱۱/۱۷ پىيش زايىن دادەنئىن، بەلام مەسىھىيەكانى رۆژھەلات بەپىچەوانەو ھەدايك بوونى حەزرىتى مەسىھ بە رۆژى ۱/۱/۶ زايىنى دادەنئىن ... دواى تىپەرىبوونى زياتر لە ۱۰۰ سال لە بوونى ئايىنى مەسىھ لەسالى ۳۵۴ زايىنى ھەندى كەنىسەى رۆژئاوا بەتايبەتى كەنىسەى رۇما ئاھەنگيان گىرا بەبۇنەى لەدايك بوونى حەزرىتى مەسىھ لە ۱/۱۱/۲۵ پىيش زايىنى، بەلام ئەو مېژوو ھەلەيە كە رۆژى كوودەتاي زستانىيە ، كە رۆژى زستان لەو رۆژە بەرەو درىژ بوون دەچىت .

بەلام بەر لەو ھاھەنگيان دەگىرا بەبۇنەى جەژنى (متراس) كە لەدايك بوونى رۆژەكە كۆتايە نايەت... بەلام كەنىسەكانى رۆژھەلات دەستگىر بوون بەرۆژى ۱/۶ تاگەيشتە ئەو كاتەى كە كەنىسەكانى رۆژھەلات رۆژھەلاتىش جەژنى لە داىك بوونى حەزرىتى عىسا بكنە رۆژى ۱/۱۲/۲۵ پىيش زايىن تاكوو رۆژى ۱/۱/۱ زايىنى كە بە گەورەترىن جەژنى ئايىنى مەسىھ و جىهان دادەنئىت و بەردەوام بوو تاكوو ئەمرۆو بەردەوامىش دەبىت... شايانى باسە ئەمرۆ ئايىنى مەسىھ لە گەشەكردن و پەرسەندەن ، كە ژمارەى زياترە لە ۲/۵ مىليارو نىوو لە جىهان و كەسانى ھەلگىرى ئايىنەكانى دىكەى جىهان روو لە ئايىنى مەسىھ دەكەن و رىنمايى و بىرەكانى پەسەندەكەن - قصة الحضارات - بەرگى شەشەم - ۱۲/۱۱).

مەبەستم لە دانانى ئەم مېژوو پەتكردەنەو ھى چەند ناماژە پىكردىكى نووسەرى مېژووى مووسل - القس سلیمان سائخ الموصلى - بوو ، كە دانراو كەى بە ناوى مېژووى مووسل بوو و لە سالى ۱۹۲۳ بە چاپ گەيەنراو لە چاپخانەى سەلەقى لە ميسر ... ! ئەويش :-
جىگەى روونكردەنەو ھى كە بەرگى يەكەمى لە لاپەرەى ۳۹ لە خالى دووم

۰۰۰۱ / ۲ / ۱

باسی کردووہ ، کہ شاری مووسل ہیچ کہسیک داینه مزاندووہ تهنیا
عهره ب نه بیئت .

به لام شاری مووسل به پیی نووسراوه میژوو بیه کان به تایبه تی
نووسه ری یونانی به ناوبانگی جیهان - کزینفون - که له و کاته ی خو ی
و نزیکه ی ۱۰,۰۰۰ هه زار چه کدار له ده قهره کانی به غدای نیستا به ره و
باکوور ده هات و که گه یشته رۆژه لاتی زی دیجله هیچ دانیشتوو انیک
له و ناوچه یه نه بوو ، واته مووسلی دوا ی فتوحاتی نیسلامی تهنیا ماله
کورده کان نه بن که له ناو کووخ ده ژیان که زینفون ده لی :-

که به و ناوچه یه تیپه ریم تهنیا نه وه م دی که به ده یا کووخ هه بوون و
دانیشتوو انه که ی به زمانی کوردی ناخاوتنیان ده کرد و زی دیجله یان
کردبووه سه نگه ری به رگری کردن له خو ، نه ویش له ترسی دوورژمنانیان
که نه مهش له سالی ۴۲۰ ی بهر له زاین بووه ... دوا ی نه وه به هوی
هه لکه وته ی شاری مووسل ورده ورده دانیشتوو انی ده قهره کانی دیکه
پوویان له و ناوچه یه کردووہ ، به تایبه تی نارامیه کان و فارسه کان له دوا ی
هه رس هیئانی ئیمپراتوریه تی میدیا و شاری مووسل ، که نیستا پیی
ده لین مووسل ، ناوی مووسل نه بووه به لکوو ناوی نوارد شیر بووه ،
له گه ل چه ندین ناوی دیکه وه ک مسبلا ، که له لایه ن دانیشتوو انه که ی که
چه ندین ناوی دیکه ی هه بووه به پیی تیپه ربوونی قوناخه کان .

دوا ی نه وه بهر له فتوحاتی نیسلامی دانیشتوو انی مووسلی نیستا
کورد و نارامی و ناشوو ریبه کانی تییدا نیشته جی بوونه نه ک عهره ب ،
یاخوود عهره ب شاری مووسلی نیستای دایمه زانده بی یاخوود ناوه دانی
کردو بیته وه ... له بهر نه وه ی نه عهره ب و نه تورک له پاریزگای نیستای
مووسل نه بوونه تاکوو ده رکه وو تنی نیسلام و فتوحاتی نیسلامی ، که
له سالی ۶۴۰ ی زاینی مووسل له لایه ن عهره ب داگیرکراوه له ریگه ی
فتوحاتی نیسلامی .

که کوردیش له رۆژه لاتی زی دیجله نیشته جی بوونه و بهر له هه موو
نه ته وه یه ک و ناینیک ، که هه لگری بروای ئاینی زه رده شتی بوونه و نه م
ناوچه یه ش له ژیر ده سه لاتی میدیا بووه ، که پایته ختی ده سه لاتی میدیا

لە شارى نەمرودى رۆژمەلەتى ئىستاي مووسل و ئەوكاتى دەسەلەتى مېدىا بوو ... كە عەرەب ئەو كاتە لە دورگەى بىبابانى عەرەب و يەمەنى ئىستا زياتر تىپەر نەبوون و ناوزەندەنبوون لەناوچە جىاجىياكانى دىكە ، تەنيا بازىرگەنەكان نەبن ، كە بەو ناوچانە تىپەردەنبوون و بىووو ئامرازىكى پەيوەندى و ناسىن لەگەل نەتەووە دانىشتووانەكانى دىكە .

بەلام لە دواى فتووحاتى ئىسلامى گەيشتنە ھەموو جىگايەك لە رىگەى بە ئىسلام كردن و داگىركردن و سووتاندن ، كە عەرەب داگىركەرەو ئەوەى ئىستا لىسى نىشتەجى بوو خاكى عەرەب نىە لە ئىراقى دواى دامەزراندنى لە سالى ۱۹۲۰ و نە سوورىا و نە ميسر و نە فەلەستىن و چەندىن وولەتى دىكە ، بەلكوو لە رىگەى فتووحاتى ئىسلامى داگىركراوہ و بە خاوەندارىەتى خۆى و ئومەى عەرەب و ئومەى ئىسلامى دادەنى ، كە ئەویش بە زەبرى شمشىر بوو لە رىگەى كووشتن و توۆقاندنى و

منظر الموصل على شفاف دجة

سووتاندن و تالانكردن و ئەنفالكردن... ؟ .

ئەم وئەنەىە وئەنەى پردى كۆنى مووسلە لە سەر زىى دىچلە كە كورد لە رۆژمەلەتى ئەم زىبەى نىشتەجى بوو بەر لە ھەموو نەتەوہىەك لە كاتى دىروستكردنى ئەم پردە دانىشتووانەكەى تەنيا كورد بوووە عەرەب بوونى نەبووہ ...؟...!

نەك لە رىگەى لىببوردن و ئاشتى و تىگەياندن ، كە ئەمەش مېژووى رووداوەكان ئەو راستيانە دەسەلمىنن لە ھەموو بوارە جىاجىياكان ، لە

ناوچه و كيشووهره‌كه‌دا .

تېيىنى :-

ئەمە تەنيا بۇ پوونكردنه‌وه بوو ، هيوادارم كورد به ميژووى پروداوه‌كاندا بچيته‌وهو فيري ببى ، كه گەل و نيشتيمانه‌كه‌ى چۇن كه‌وتۆته بهر شمشيڤى ژه‌هراوى و پيى له‌ت له‌ت كراوه‌و داگيركراوه ، له‌ سه‌ره‌تاي بوونى ئيسلام تاكوو ئەمرۆ له‌ هەريم و ناوچه و جيهان ، به‌تايبه‌تى به‌رامبه‌ر به‌ گەل و خاكى كوردستان له‌ كيشووهره‌كه‌دا .

۰۰۰/۱/۳/۲۱

مه‌به‌ست له‌و ميژووه‌ ئه‌وه نيه‌ كه‌ له‌م رۆژه‌دا جه‌ژنى نه‌ورۆز ده‌ستى پيكرده‌بى ياخوود ميژووى كوردى بي‌ت ... به‌لكوو ميژووى كورد له‌ ۱/۳/۲۱ ۷۰۸/۳/۲۱ به‌ر له‌ زايين . ده‌ست پي‌ده‌كات ، كه‌ ده‌كات به‌رامبه‌ر ۱/۳/۲۱ به‌ر له‌ زايين . به‌لام مه‌به‌ست لي‌ره‌دا جه‌ژنى نه‌ورۆز و چوئيه‌تى سه‌ره‌لدا‌نيه‌تى به‌پيى نووسراو و توويژينه‌وه‌كانى توويژينه‌ره بيانه‌يه‌كانى ئه‌و كاته و به‌ پيى سه‌رچاوه‌كان ، كه‌ نووسراون و به‌ر له‌هه‌مووشيان كتابى پيروزي - ئاقبستا - به‌هه‌موو به‌شه‌كان له‌گەل دياريكردنى ري‌نماييه‌كانى ئايىنى زه‌رده‌شت و سه‌ره‌لدا‌نيدا .

هه‌روا - قصة الحضارات - كه‌ دانه‌ره‌كه‌ى ويل ديورانته - هه‌روا - هه‌رۆا - كه‌ممه‌و زرداشت - كه‌ نووسه‌ره‌كه‌ى - نيشته‌يه - كه‌ فهيله‌سوفيكى ناودارى جيهانيه ... هه‌روا له - قصة الديانات - كه‌ دانه‌ره‌كه‌ى - سليمان مه‌زه‌ره - هه‌روا - زرداشت والديانات الزرداشتيه - كه‌ دانه‌ره‌كه‌ى - فارس عوسمان .

ئهمه‌و چه‌ندين دانراوى ديكه‌ له‌لايه‌ن نووسه‌رو يروفييسۆرو توويژينه‌رى ناودارى جيهانى و كه‌سايه‌تى ديكه‌ى ئايينه‌كانى ديكه‌ى وه‌ك بووزى و جووله‌كه‌و مه‌سيحى و ئيسلام له‌ جيهان .

ھەروا زۆر لە نووسەرانى ئەو سەردەمە بەتايبەتى لە ەرەب و كوردو فارس و تورك و نەتەوھەكانى دىكەى ناوچەو ھەرىمە نزيكەكان لە كىشووھەرى ئاسيا كە جەژنى نەورۆزو بوونى نەورۆز ھى كورد نىھ و بەلكوو ھى چەندىن نەتەوھى دىكەىھ ... بەتايبەتى لەلايەن نووسەرەو كەسايەتى ئايىنى ئىسلام كە بە جەژنىشى دانانىت و مەراسىمى چەژنى نەورۆزىش بەلا شەرى دادەنىت لە جىھاندا ... كە تەنيا جەژنەكانى ئايىنى ئىسلام بەجەژن دانانىن وەك جەژنى - قوربان و رەمەزان و جەژنى لەدايك بوونى پىغەمبەرى ئىسلام - محەمەد - درودى خواى لەسەرىت . لەلايەكى دىكە جەژنى نەورۆز وەك - چىرۆكىك ياخوود وەك پەخشەنەيك ناورەند دەكەن ، كە گوايە پاشايەك ھەبوو بە ناوى زوحاك ، كە دوو مار ياخوود ئەژدەھاي لە سەر شان بوو و ھەموو رۆژىك خوويىنى مرقۇقىكى بۆ كراوھتەو بۆتە خواردنى رۆژانەى ، تاكوو ئەو رۆژەى كە پياويك بە ناوى كاوھى ئاسنگەر بۆتە ھۆكارى كووشتنى ئەو پاشايەو مارەكانى ياخوود ئەژدەھاكانى سەر شانى ، و دانىشتوانى لەم كارەسات و مەينەتە رزگار كەردووھ .

پىنووسى زۆر لە نووسەرە ھەمە لايەنەكانى ئىسلام ... كە زەردەشت و ئايىنى زەرادەشتى بەئاگر پەرسەت دادەنىن و دژ بەخاوارىنماكانى خوا بۆ

مروڧايەتى دادەنڧن .

من نامەوى باسەكە بە درېژى بخەمە ناو كتيىبى ميژوونامەكە... لە بەر ئەوەى گەر لە سەر زەردەشت و ئاينى زەردەشتى و چۆنيەتى ئەو ئاينە بنووسين ، بى گومان كتيىبىكى ۵۰۰ لاپەرەى پيويستە لەبەر راستى و دروستى سەرھەلدانى ئەو ئاينەو خودى زەردەشت خۆى لە سەر خاكى كوردستان و كيشووەرەكەدا .

گەر بە ووردى بچيتە بنچ و بناوانى ئەم ئاينەو چۆنيەتى كەووتنە سەر روى زەوى لە سەردەمىكى كە سەرھەلدانى دەسەلاتى ئيمپراتورىيەت لەباو بوو ، نەك وەك ئىستا لە وولاتى بچووك و گەورەو بەتوانا و بى توانا ... گەر نووسەر ياخوود توويژينەر بيروو بۆچوونى خۆى لەگەل بيروو بۆچوونى نووسەر توويژينەر پروفيسور فەيلە سوفەكانى بەر لە خۆى شى نەكاتەو ئەو پيى ناگوترى نووسەر.

لە بەر ئەوەى زۆر لە نووسران ھەن كە خاوەنى بەدەيان دنراون ... بەلام تەنيا ووتەى دانەرەكانى بەرلە خويان گوواستوتەو ئەو ناو دانراوەكانى خويان بۆ ئەو سەردەمەى كە خۆى تياى دەژى و بە ئاگادار كردنەوى خوويئەرو نووسەرانى دىكەدا .

ئەمەش لە بازنەيەكى تەسك دەخوليتەو ... كەچى نووسەردەبى بيروو بۆچوون و ھەلوويستى خۆى ھەبى لە نووسين ، ياخوود لەو بواری كە خۆى بۆماندوو دەكات . جا لە بواری نەتەويى بى ، ياخوود لەبواری نيشتمانى بى ، ياخوود لە بواری كەمانى زمان و ميژوو و كەلتووور داب و نەريت و شارستانىيەت شوويئەوار بيئت .

جا مەبەستى من ئەو نەيە كە بە شيووويەكى نادروست بۆ ئەو كارانە بچم بەلكوو ھەلوويستى من ئەويە ، كە نووسەر دەبى پيئووسەكەى بەراستى بنووسيت ، گەر نووسەريكى راستگۆ و خاوەن ويژدانىكى مروڧانە بيئت نەك نووسەرى ئيمپراتورىك ، ياخوود نووسەرى پاشايەك ، ياخوود بنەمالەيەك ياخوود پارتىك و گروپىك بيئت...؟

ھەتا لە بواری كەمانى دىكەى نەتەويى و نيشتمانى و زمان و ميژوو و كەلتووور داب و نەريت و شارستانىيەت .

گهر نووسه ره که پووسی بیټ نابی ته نیا نووسه ری پوسه کان و نیشتمانی نه ته وه که ی بیټ ، له پیناو به هیژکردنی نامانجه کانی خوئی ، به لکوو ده بیټ نهو نووسه ره دادپه روه ری بخاته سه ر لاپه ره ی نووسینه کانی نه ک پیټووسه که ی گووله بیټ و دهستی چه که که بیټ و به سنگی به رامبه ری وه بیټ...!

به پیئی نهو نهو زانیاریانه ی که له ماوه ی نووسینکانم فییری بوومه له هه موو سه رچاوه کانی بیانی و عه ره بی و کوردی ، گه ی شتمه نهو بروایه ی که یه که م روژی دامه زانندی جه ژنی نه ورؤز روژی له دایک بوونی زرنوشترای کوری بورشاسپا _ یه و که دایکی ناوی - دگدوفا - یه .

هه روا له هوژی - هرستان - ه ، که له پاریزگای ئومی له روژه لاتی کوردستان له دایک بووه ... به لام نازناوی - زهردشت - نازناوی نایینه که یه و کتابه پیروزه که شی به ناوی - ئاقیستایه - . وه ک کتابه پیروزه کانی دیکه - زه بوور - تهورات - ئینجیل - قورئان... که یه کیان بووه ... زهردشت نهو کاته ی که له دایک ده بیټ ، جیا له هه موو مندالی سه ر گوئی زهوی به پیئی میژوو، پیکه نیووه ... نه ک وه کوو منداله کانی دیکه گریابیت .

هه روا جیا له هه موو پیغه مبه ره کانی دیکه ، زهردشت خوینده وار بووه و ماوه ی حهوت سال له لایهن ماموستاکه ی - برزین کردی - فییری

خووندن کراوه له هه موو بواره کانی پزیشک و کشتوو کال و کۆمه لایه تی و

پیشه سازی... که چی
 نه موساو نه عیساو نه
 محمه دی پیغه مبه ری
 ئیسلام درودی خویان
 له سهر بیست
 خووینده وار یان
 نه بووه...!

واته ئه و ئاگره ی که
 بایی به سهر گونده که
 کیشاو رووناک ی که وته
 ناوچه که و ئاگادار
 بوونه وه به له دایک
 بوونی ئه و منداله ی که

له لایهن دانیشتووانی ناوچه که چاوه روان دهکرا .

واته ئه م بلیسه ئاگره مانای موژده ی خوژی و سهرکه ووتن و نوی
 بوونه وه و ته واکه ری ئه ویدیکه یه ، به پیی پهره سه ندن و پیشکه ووتن و
 گه شه کردنی قۆناخه یه که له دوا ی به که کان .

بو سه لماندنی ئه و راستیه ش ... زهردهشت له سه ده ی جهوتی بهر له
 زاین له دایک بووه ، واته له سالی ۷۰۰ ی بهر له زاین و له ریکه وتی
 ۳/۲۱ ... به لام زۆر له سهرچاوه کان له دایک بوونی زهردهشت به
 ۶۲۸/۵/۳۰ داده نین ... که چی له دایک بوونی له روژی ۹/ ئازهر - له
 مانگی - مردازما بووه - که له ئاقیستادا هاتووه به پیی روژمییری
 زهردهشت له و کاتدا .

ئه و شه وه ی که زهردهشت له دایک بووه ، بلیسه ی ئاگر بایی به سهر ئه و
 گونده دا کیشاوه که زردهشت لیی له دایک بووه هه موو دانیشتووانی
 گونده که هه لاتوون و گونده که یان جی هیشتوو .

به لام دوا ی به سهرچوونی شه و هاتنی روژ دانیشتووانه که

ئاگا داركراوۋەتەوہ ، كە ئەو مندالەھى چاۋەرۋانى دەكرالە دايك بوۋە ، لە ھەمان كات رزگار بوۋون بوۋە لە قۇناخىك بۇ قۇناخىكى دىكە ... زەردەشت يەكەم نوۋىنەر ، ياخوود پىغەمبەر بوۋە . كە برۋاى بە تەنبايى يەك خوا ھەبوۋە بەر لە موسا و عيسا و محەمەد - دىخ - ... گەر چىرۆكى لە دايك بوۋنى موسا و عيسا و محەمەد راست بى .

ئەوا چىرۆكى لە دايك بوۋنى زەردەشت زۆر زۆر راسترە ... ؟. لە بەر ئەوہى رىئامايەكانى ئايىنى زەردەشت راستى ئەوہ دەسەلمىنن ... بەچى بەجىكردى مەراسىمى ئايىنى زەردەشتى لە كىشۋەرەكەو جىھاندا .

ئەمە لە لايەك لە لايەكى دىكەوہ ... ئەو نەتەوہو ھەلگىرى برۋا جىا جىاكانى ئەو كات و تاكوو ئىستاش ، جەژنى نەورۆز لەو كات و تاكوو ئىستاش جەژنى نەورۆز بە جەژنى خۇيان دەزانن و جگە لە كوردو فارس و نەتەوہكانى دىكەى وولاتەكانى وەك ، ئەفگانىستان و پاكىستان و جۇرجيا و توركمانىستان و ھندىستان و وولاتانى بەلكان و ھەتا وولاتانى عەرەبى ئىستا ئاھەنگ بۇ ئەو جەژنە مەژنە دەگىرن .

گەرباس لە جەژنەكانى ئايىنى ئىسلام بەكەين ... كە جەژنى قوربان جەژنى نەك بە تەنيا ئايىنى ئىسلامە ، بەلكوو جەژنى ھەموو ئايىنەكانە لە بەر ئەوہى ئەو جەژنە لە لايەن ئىبراھىم خەلىل كراۋەتە جەژن ... نەك لە لايەن ئايىنى ئىسلام ... جەژنەكانى دىكەشى ... !

جا من زۆر بە كورتى باسى جەژنى نەورۆز و سەرھەلدانىم كردوۋە ... بۇ زانىارى زياتر بگەرىنەوہ سەر كىتەبەكانى ... قصة الحضارات ۲/۱ ... قصة الديانات ... زرادشت و الديانة الزرادشتية ... هكذا تكلم زرادشت ... كە بە روتتر بۇتان روون دەبىتەوہ

۰۰۶۸

۰۰۶۸ / ۶ / ۲۹
لە دواى گەران بە بلاۋو كردنەوہى ئايىنى مەسىح و بەر بەرەكانى كردنىان لە لايەن ئايىنى جوۋولەكە ، لە پىناۋ رازى كردنى جوۋولەكەكان نىمپراتۆر - ھىرۆن ، كە قدىس پىترۆس و قەدىس پۆلس - ى دستگىر كردوۋ ھەردووكيانى سەربرى .

۰۰۷۰

۰۰۷۰/۱/۱ لىك جىابونووه‌ئى هەردوو ئايىنى لىك جىاواز ، ئايىنى مەسىحى لە ئايىنى جوولەكە بەشىووه‌ئىكى فەرمى و بەرچاوو ، كه هەرىەك بە پىئى كتابە پىرۆزەكانى خۆيان ئايىنەكانيان دەبرد بەرپۆوه سەرەراى دژاىەتى و دووژمنكارى كردنى يەكترى. كه بەر لەو مېژووش لە نۆوانياندا هە هەبووه لە گەل گەلانى دىكە لە ئاوجەو هەرىمەكان و جىهان .

۰۰۷۱

۰۰۷۱/۱/۱ نووسىنەوه‌ئى كتابى ئىنجىلى مەرقەس ، كه ئەم كه ساىەتیه يەكئىك بووه لە دەستە راستەكانى حەزەتى عىساو قوتابىه‌كان ، بە گەياندىنى پەيامى ئايىنى مەسىحى لەو كات بە گەلانى هەرىمە جىاجىاكانى قوودس و دەوورووبەرى و بەرەو ولاتانى دىكە لە جىهان.

۰۰۹۰

۰۰۹۰/۱/۱ كارەكانى حەزەتى عىسا بە شىووه‌ئىكى رىك و پىك لەم رۆژەدا نووسراووتەوه بە پىئى بنەماكان لە هەموو بوارە جىاجىاكانى پەيوەندى و ژيانى گەلانى سەرزەوى.

۰۱۰۰

۰۱۰۰/۱/۱ نووسىنەوه‌ئى ئىنجىلى يۆحنا ، كه ئەم كه ساىەتیه يەكئىك بووه لە دەستە راستەكانى حەزەتى عىساو قوتابىه‌كانى بەگەياندىنى پەيامى ئايىنى مەسىحى بە گەلانى هەرىمەكان و قوودس و دەوورووبەرو بەرەو جىهان... لە هەمان كات بىنن و بىروو بۆچوونەكانى يۆحنا نووسراووتەوه بە پىئى رىنماىى و ئامۆزگارىبەه‌كانى حەزەتى عىسا.

۰۱۲۱

۰۱۲۱/۴/۲۶ لە داىك بوونى ئىمپىراتۆرى رۆمانى و فەيلەسوف - ماركس ئۆرلىيۆس - لە بنامالەيه‌كى ديارو بە ئاوبانگ... لە دواى مردنى ئىمپىراتۆر

ئەنتۆپىنۇس لە سالى ۱۶۱ ، ماركس بووہ ئىمپراتور لە سەر رۇمانيا ،
 كە ئىمپراتورىكى ليھاتوو لە سەرخۇ بووہو ھەردەم ھىواكانى ئاسوودەيى
 و بەيەكەوہ ژيانى بە ئاشتىانە بووہ لەو كاتەدا . ئەم ئىمپراتورە لە
 دەسەلات بەردەوام بوو تاكوو لە ۱۸۰/۳/۱۷ كۆچى دوایی كرد .
 ھەروا لە ماوہى دەسەلاتى لە ناو گىژاوى شەپو سەركەووتن و ھەلاتن
 ھاتووہ بەھۆى فراوانكردنى دەسەلات و داگىركردن ، لە نىوان
 ئىمپراتورەكانى ئەو سەردەمەدا ، بەتايبەتى لەدوای پەيدابوونى ئاينى
 مەسىح و ھەنگاوانان بەرەو ئەوروپا .

۰۲۱۶

۰۲۱۶/۴/۱۴ رۆژى لە داىك
 بوونى رابەرو
 دامەزرىنەرى ئاينى
 مانى - مانى كوپى
 فاتك- لە گوندى -
 مەردىنۆ - لە سەر
 كەنارى چەپى
 رووبارى دىجلە لە
 بـاكوورى
 كوردستان ، كە
 داىكى ناوى (مريەم)

بووہو لەنژاد كوردەو باوكى لە ناوچەى پارىزگاي ورمى لە رۆژمەلاتى
 كوردستان بەرەوشاۋچكەى بەدرە ھاتووہ بە ھۆى نازاردان ، كە ھەنگرى
 ئاينى زەردەشتى بوويە .

... شايانى باسە عەرەبە شوقىنيەكان ناوژەنديان كردووہ بە مانى
 بابلى... ياخوود مەدائن واتە -سەلمان بەگ- كە قەزايەكە لە رۆژمەلاتى
 شارى بەغدا بە دوورى ۱۵ كىلۆمەتر ، كە ئەمەش راستى تيا نىە بەھىچ
 جوړىك ، چونكە ئەو كاتە عەرەب ئە لە ناوچەى مەدائن بوونە گەر

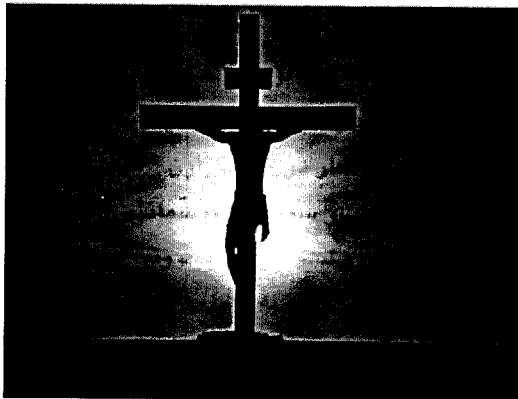
هه شهبووبن مهر له ووه ریڼ و حووشتره وان بوونه نه که به شیبووه ی نیشته جی بوون .

ئه ویش به هوی فتووحاتی ئیسلامی بووه و له هه مان کات عه ره ب له ناوچه ی ده ورووی به دره و جه سانیش نه بوونه ، هه تا له پایزگاکانی ئیستای دیاله و کووت و عیماره ش ، چونکه ئه و پایزگایانه له سه ره تای سه ده ی هه ژده م به ره و بوون به شار دورستکراون . به یارمه تی بهرپرسیانی عه ره به کانی ریژی ده سه لات و سووپای عوسمانی . شایانی باسه هه ندی سه رچاوه له دایک بوونی مانی به ۲۴۲/۳/۱۹ دانه نین ، به لام له چه ندین سه رچاوه به ۱۴/۴/ ای دانه نین ، به لای منیش ۲۱۶/۴/۱۴ راسته به پیی چه ندین سه رچاوه .

• ۳۱۳ ✍

• ۳۱۳/۴/۱ ده رچوونی مه رسوومی هیلانۆ به پیدانی ئازادی بیروپرای ئایینی مه سیحی له گه ل شانشین قسته نیتنی رۆما له لایه ن ده سه لاتی که نیسه ی بالای مه سیحه کان

• ۳۲۰ ✍

• ۳۲۰/۹/۱۴ قه دیس هیلانه که دایکی - قسته نتین - بووه و ئافره تیکی ناودارو لیووه شاهه بووه ، به هوی به هیزی بیری ئایینی مه سیح ، داوای له کوره که ی کرد . که

نایینی مه سیح بلاووکه نه وه له گه ل دۆزینه وه ی خاچی پیروزی مه سیح ، دوایی سئ خاچیان دۆزیه وه که ئه و سئ خاچه یان له داوی یه کتر ریز کردو و هه ریه که له خاچه کانیان ده خسته سه ر جه سته ی ئافرتیکی

نەخۇش ، كە خاچى سىيىم بوو ھۆكۈرى چاكردنهوھى ئافرەتە
نەخۇشەكە ، كە ئەو خاچە جىگەي بزمارو خووينى جەستەي عىساي
پىووه دىار بوو ، كە لەو رۇژە خاچى راستەقىنەي دەستى ھەزرتى
مەسىح دۆزرايەوھە .

۰۳۳۰

۰۳۳۰/۵/۱۱ تەوواو بوونى دورستکردنى شارى قووستەنتىنيە - ئەستەمبولى -
توركيىاي ئىستا لەلايەن ئىمپراتورىيەتى بىزەنتىيەكان بە ناوى رۇمانى
نوئى ، كە ئەو كات ۶۰۰۰ ر ۶۰ ھەزار پاروھنى زىرى ئى خەرج كرابوو ، كە
ماوھى شەش سال بەردەوام بوونى لەكار كردن تاكوئوھ و شارە تەواو
بوو ، بەكردنهوھى كە ئەوئىش بە دورست كردنى ۱۴ گەرەك ، كە
دووانيان لە دەروھى پەرزىنەكە بوونە ، ئاھەنگ گىران بەم بۇنە ۴۰
رۇژى خاياندەلە شارەكەدا .

۰۳۴۱

۰۳۴۱/۴/۱۷ كۆبوونەوھى شارى نىقىيا لە پىناو يەكگرتنەوھى بىروابە يەكتر بوون ،
بەلام تىرۆركردنى سەرۆكى كەنسىە ئاشوورى بەتريك مارشموون ،
بەگوللەھى شاي فارس . كە گىرنگىر بىرپارەكانى كۆبوونەوھى نىقىيا
ياساي بىروابوون بوون ، كە كەنسىە ئاشوورى رەزامەندەھى لەسەر كىرد .
بى ئەوھى بەشدارى لە كۆبوونەوھەكە بىكات بەھۆى بارو دۇخەكە .

۰۲۴۲

۰۲۴۲/۳/۲۱ لە رىورەسمى تاجگوزارى شاپوورى كورى ئەدەشىردا - مانى -
ووتارىكى خوويندۆتەوھە و شاپوورى يەكەمى ئىمپراتورى ساسانى بۇ
ھەلگىرى برواي ئاينەكەھى بانگ ھىشت كىردوھە .
ئەمەش لە دواي گەرانەوھى بوو كە لە گەشتەكەھى بۇ ھندستان لە سالى
۲۴۱ بووھە ... ھەلېژاردنى ناوى - مانى - يانى - نەمەر - كە لە خىزانىكى
فەرمانرەوا بووھە . لە دواي چەندىن سال لە خەباتى رامىارى و سەربازى و
ژيانى دوونىيى دىاردەھىكى ناسايى بووھە ، كە ناوى كورەكەھى بە ناوى

مانی بێت له ناو بنه ماله کهیدا .

ههولنه کانی مانی له پیناو بلاو کردنه وهی ئاینه کهی و بانگ هیشت کردنی

خه لک بووه که له سائی

٢٤١ دهستی پیکردوه ،

ئه ویش له سهردهمی

دهسه لاتداریهتی

ئهرده شیر ، که ئه و کات

بارو دژخه کهی له بار بووه

له پیناو گهیشتنی به

ئاواته کانی . هه رچه ند زۆر

به کزی و لاوازی ههنگاوی

ناوه له سه ره تادا له

ناوچه که به تایبهتی له

کوردستان .

له بهر ئه وه مانی له

گه شته کهیدا بۆ گووند نشینه کوردیه کان له به هاری ٢٤٢ سهردانی شاری

هه ولییری کردوه و ماوهی سێ رۆژ لیبی ماوه ته وه و دوا ی ئه وه سهردانی -

روها - ونه سیببینی - ی کردوه .

دوا ی ئه وه له سائی ٢٥٢ له لایه ن شاپووره وه له - مانی - دراو

ئاینه کهی قه ده خه کرا ... ناوچه کورد نشینه کان به تایبهتی لاپالی

چیاکانی کوردستان بوونه یه که مین وویسته گه ی دالده دانی - مانی - و

ده رباز کردنی له ده ست بهر پرسیانی ساسانی ، چونکه ئه و پاش ئه و

رووداوه بهر له وه ی بگاته ناوچه کانی خۆره لاتی ئیمپراتۆریهتی

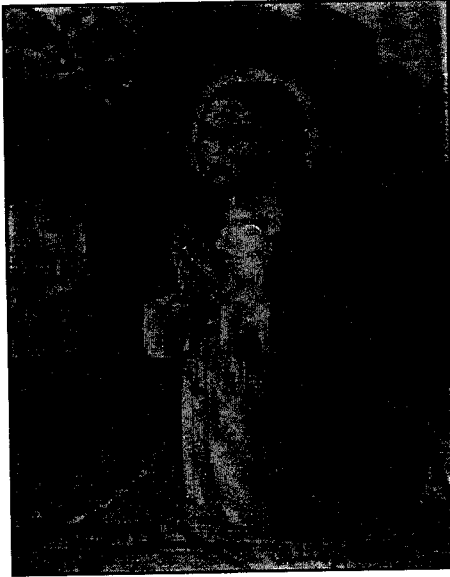
ساسانیه کان به ره و کیشووه رو وولاتی هندستان هه لات.

شایانی باسکردنه که - مانی - چه ندین کتیب و نامیلکه ی به ره هم

هیناوه که ئه مه ش له پیناو دلخۆشکه ری خه لک بووه بۆ په یامه که ی .

دیاره مانی ئه و راستیه ی ده زانی که بهر له و ئاینه کانی - جووله که -

ته ورات - و - زه رده شتی و نا قیستا - و - بوزی - دامابادا - و -

مەسىھى و ئىنجىل - يان ھەبوونە ... ئەو بە ووردى ئاشناى ناوەرۇكى
ئەوانە و بئەماكانى بووہ ... بۇيە تەوراتى بەستەمكارى پەرورەدگار زانى
- بەلام ئاقىستاي ئىنجىلى پەسندکردووہ و دامايادايىشى قىبوولکردووہ و
بەو ھۇيە فىرى تىۋرى دۇنادۇن بووہ ... لەگەل چەندىن بىروو بۇچوونى
دىكە .

لە ۲۴۴/۱/۱۴ ھەلگىرسانى شەرە بەناوبانگەكەى ھورمزدەگانى لە ھەرىمى
خۇزىستانى وولاتى فارس ، كە ئەو كات روويدا لە ئىوان ھەردوو
سەرکردەى بەناوبانگ - ئەردەشىرى - و - ئەردەوانى ئەشكانى - كە
لە ئەنجامى كۇتايى شەرەكەدا ئەردەوانى دەبەزى و زنجىرەى
ئەشكانىيەكان بە تەواوى لە ناودەچىت لە ھەرىمەكەدا .

۰۲۶۹

۰۲۶۹ / ۲ / ۴ ئەم رۆژە رۆژى دەست

پىكىردنى قىلانتايىنەو

خۇشەويستى و

راسى تگۇيى

دووپاتدەكرىتەوہ...

گوونى سوور بۆتە

ھىمايەك بۇ ئاشقان .

چونكە رەنگى سوور

گەر كالىش بىتەوہ

رەنگەكەى وون ناكات .

جىگىسى

نامازەپىكىردنە كە

مالمىكى قەيسەرى رۇم ھەبوو ، دەيگوت نابى سەرباز ھاوسەرگىرى بكات
... ھەروا قەشەيەكيش ھەبووہ ناوى - قىلانتايىن - بوو كە بەدزىوہ كچ و
كورى لەيەك مارەدەكرد ... دواى ئەوہى كەزانيان ، قەشەيان خىستە
زىندانەوہ و برىارى لە سىدارەدانيان بەسەردا سەپاند .

كەچى قەشەكە خۇي لەبەندىخانەدا ئاشق بوو بە كچە پاسەوانەكەى ... لەو رۆژەى كە بردىيان بۇ لە سىدارەدانى نامەيەكى بەدەستەرە بوو ، كە يەك دىرى لى نووسرابوو ئەم دىرەش نووسرابوو - خوشم دەويىت - سەرەنجام لەرۆژى ۲/۱۶ لەسىدارەدراو ئەم رۆژە بوو رۆژى ئاشقان لەجىهاندا . ئىتەر ھەر وولات و ھەر نەتەوئەيەك لەم جىهانە بەشىووەو شىۋازى تايبەتى و گشتى خۇي كوران و كچانىيان ئەم يادە لەيەكتر پىرۆزدەكەن .

گەلى كوردىش ئەم يادە بەسىو ، ياخوود بە ميخەك لەيەكتر پىرۆزدەكەن ... بەلام بەداخووە كۆمەلگاي كوردەوارى نەگەيشتۆتە ئاستىك كە بنەماو رىنمايىبەكانى خوشەويستى بەئەنجام بگەيەنى ، جا چ لەنيوان دوو خوشەويستى ھەردوو رەگەزىيىت ، ياخوود لە نيوان ھەردوو ھاوسەرەكەيىت ، ياخوود لە نيوان بنەمالەو ھاورىيەتى و دراوسىيەتى بيىت ... كە لە ئەنجاميشدا دەبى بگاتە ئەو ئاستەى كە كۆمەلگاي كورد لەو پەرى خىرو خوشى و پەيوەندىيەكى ھاوسەرەدميانە بيىت شان بەشانى كۆمەلگاكاني دىكەى جىهاندا .

ھەروا لە لايەكى دىكەدا ، لە كۆتايى سەدەى سىيەمى زايىندا قەشەيەكى دل كراوہ بەناوى قانتالايىن لەيەكئ لەھەرئەمەكانى ئىتاليا رىيانى بەسەر دەبردو داواى لە دانىشتووانەكە دەكرد بۇ نويزكردن و راستگوئي و پەنا بردن بۇ خوشەويستى ، ھانى گەنجەكانى لە كورو كچ دەدا بۇ ھاوسەريىتى ، ئەويش تورەيى كلودىۋۆسى ئىمپراتىۋور واى مەزىندە دەكرد كە ژن و مېردەكان تواناي ئەوہيان نىيە بىن بەسەربازيىكى بەھيىز .

بە بۇچوونى ئەو ھاوسەريوون گەنجانى خەمسارد دەكردو وايان لىديىت كە ھەمىشە لەتەك ژن و مندالەكانيان دابن . كە ئەمەش لەسەر قارەمانىيەتى بوو ، وەك كەسىكى ستم كار كە ھەمىشە برواي بە خوئين رشتن ھەبوو ... ئەمەش بوو ھۆى ئەوہى كە بريارى قەدەخەكردنى ھاوسەرگىرى لە ھەرئەمەكاندا و لەژىر بالى تاريكىدا .

قالانتايىن ئەو قەشە دل نورانيە بوو كە لەنيوو ئەوشكەوتدا رىورەسمى ھاوسەرگىرى كچان و كورانى سازدەكرد . ئەمەش لە ناوئەندەكانى كيشە

دىيارو نادىيارەكانى ژۇردەسەلاتى ئىمپراتۇر بەردەوام بوون ، تاكوو بووہ
ھىماي خۇشەويستى و دەربرىنى بىروو بۇچوونى راگۇرىنەوہ بە دەيان
رىگەي گوجاو لە پىناو خۇشەويستى و پىكە وەنانى ھاوسەرىتى و خىزان

۰۲۷۷

۰۲۷۷/۱/۳۱ بە فرمانى شاھانەو پشتىگىرى و ھاندانى موگەكان و لە سەر بنەماي ئاينى
زەردەشتى ، لە سەر رىنمايى كرتىرمانى زىندانى كرا ... لە ماوہى
زىندانىكەي بەھۆى نازاردان و ئەشكەنجەدان گىيانى لە دەست داو كۇتايى
بەژيانى مانى ھىندرا .
ئەو برىارەي بە سەر - مانى - دا ، درا لاي - مەردىسنا - بە تاوانى -
ياخى بوو لادەر لە نايىن - ناسرابوو - كە سزاكەي برىاردان بوو بە مەرگ .
ئەو سزا سەختەش بەسەر رابەرى مانىزم مەترسى گەوورەي
زەردەشتىكان بوو لەسەر كەووتنى ئەو ئاينە ... ھەر بۇيە دوای كووشتنى
مانى و مردنەكەشى زۇر كارىگەر بوو ... كە كاتىك بەفرمانى ئەو
دەسەلاتدارە پارچە پارچە كرا و پىستەكەشيان سووتاند تا بەتەواوى لە
مردنەكەي دۇنيا بن .

دوای ئەوہ جەستەكەيان و خۇلەمىشەكەيان كۇكردەوہو لە شارى -
تەيسەفۇن - بەخاكيان سپارد .

بەم جۇرە كۇتايى بەژيانى ھات ، كە لە ماوہى ۶۱ سالدا كە ۳۶ سال
بانگەوازي پىغەمبەرايەتى دەكرد ، لەو كاتەي لە مەملانىيى سەردەمى ئاينى
و بىرووباوہرى لەو پەرى دژوارىدا بوو لە جىھاندا .
سەرچاوە: - خسرو مزدك ل/۵۱ - زرين كۆب - تاريخ مردم نيران/۷۳۳ .

۰۳۵۴

۰۳۵۴/۱۱/۱۳ لە دايك بوونى لاھوتى و فەيلەسوڧى مەسىحى ناودارى جىھان - ئارىلىس
ئۇگستىن - لە بازارى بوكان لە رۇژەلاتى جەزائر ... شايانى باسە ئەم
فەيلەسوڧە بە باوكى كەنىسەي كاسولىك ناسراوہ .

بە ھۆى بەرگرى كردن لەبىرى ئاينى و داھاتووى لە پەرەسەندن و
 پيشكەوتنى ... باوكى ناوى - وسنى - بوو و دايكى ناوى - مونكا -
 لەئايىن مەسىحى بوونە .

لەو كاتەش باشوورى ئەفريكيا وويلايەتێك بوو لە رۆمانيا ... ئۆگستين
 يەكەم بەرھەمى لە سالى ۳۹۶ بۆلۆكردووە بە ناوى - فى مختلف المسائل -
 ھەروا كتەبە بەناوبانگەكەى بەناوى - الاعترافات - لە سالى ۴۰۱
 بۆلۆكردووە . لەگەڵ شەش كتابى ديكە لەچەندىن بوارداو بەردەوام بوو لە
 كارەكانى بە گەران لەوولآتانى جيهان ، تاكوو لە ۴۳۰/۸/۱۴ لە شارى
 بونەى رۆژئاواى تونس كۆچى دوايى كردوو لە وولاتەكەدا .

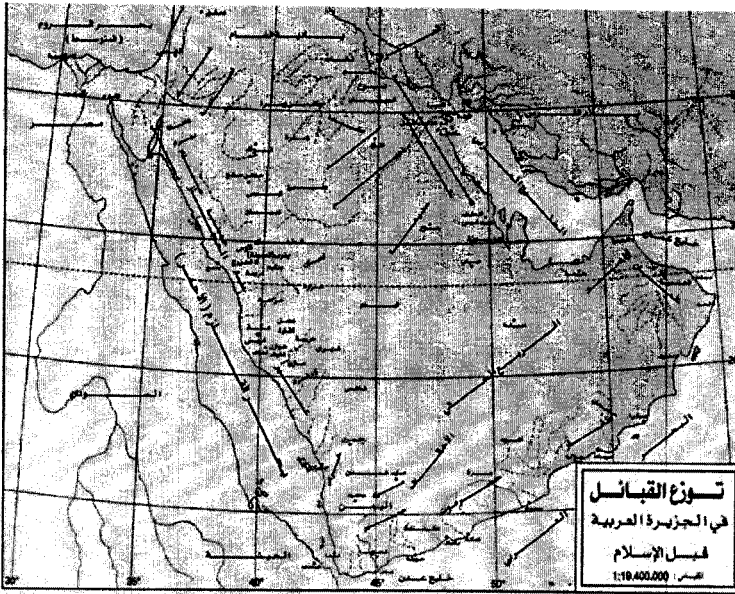
• ۴۱۰

• ۴۱۰/۹/۱ شارى باتنە كە دەكەوويتە نزىك كە نارى زىى فوورات لە باكورپى
 كوردستان ، كە بازاريكى گەوورەى تياوو . لە ھەموو كەلوپەلێكى ئەو
 كاتى بازگانيدا ، كە بازگانەكانى چين و ھىند روويان تى دەكرد...
 ھەموو سائىك لەم رۆژەدا شارەكە كراوہ بوو بۆ كارەكانى بازگانى لەگەڵ
 دەولەتى فارسى بە پىى بريارى ئىمپراتۆرەكانى - ھۆنۆرئۆس و
 تيوڈۆرسى - بچووك ، كە شارى نەسىبين لە رۆژھەلات لە سەر كەنارى زىى
 ديچلەو كالينرك بوو، لەرۆژئاواو لە سەر كەنارى زىى فوورات و ئرتكرانا
 لە ھەرىمى ئەرمينيه بوو لەرووى لای باكور.

ھەروا شارەكانى نسىبين و سنجار لە باشوورى كوردستان لەو رۆژە چۆل
 كرابوون ، لە دانىشتووان بەھۆى رەزەمەندى شای فارس بۆ رۆمانەكان
 بەپىى ريكەوتننامەى ئاشتى مۆركراو لە سالى ۳۶۳ لە نيووانياندا .

• ۴۲۰

• ۴۲۰/۱/۱۷ بە ناوبانگرتين پاشای ساسانيەكان - يەزدگرد - كۆچى دوايى دەكات ،
 كە بەرامبەر بە كوردو خاكى كوردستان لە ئازاردان و ويرانكردن بى وینە
 بوو... ساسانيەكان واتە ئىمپراتۆرئەتى فارس ، كە ناوبراو لەلایەن
 دانىشتووانى وولاتى فارس بە پاشايەكى تاوانبار ناوزەندكرا بوو بەلام
 لەلایەنى ھەنگرى ئاينى مەسىحى بە پياو چاك ناوزەندكراوو... ئەمەش
 لە پیناوە ھەيزكردنى دەسەلاتى لە ناوچە و ھەرىمەكەدا .

بوونى عەرەب لەر ئارچانەى كە لەو تەخەشەيە ديارى كراوہ بەر لە ئىسلام . واتە بوونى عەرەب و تورك لە وولاتى ئىئوان دووزىئى و لە ئىستاي ئىراق و سووريا و كەنداو بوونيان تەبووہ ...!

• ۴۳۱

• ۴۳۱/۶/۲۲ ھەلۋوئىستى ئاشوورىيەكان بەرامبەر بە ئىمپىراتۆرىيەتى بېزەنتى و ابوو ، كە دەسلەلاتى بېزەنتىيەكان سەرچاوەى چەووساندنەوہى ھەموو گەلانى ژېئېر دەستەكانيان بوون ، لە بووارەكانى ئابوورى و نەتەوہىي و كۆمەلايەتى . بەلكوو لە رووى ئاينى بوو بە ھۆى بېزارى كەنىسەى ئەرسۇزكسىيەى بېزەنتىيەكان ، كە كەسايەتى ئاودارى ئەوكات (ئەستورەدان پىنەر) ى يەكەمى ئەو چەووساندنەوہىيە بوو . لە ئاودانىشتوانى ئاوجەى مەرەعش و كە راھىبەى دىرى ئاوووخۆيى بوو لە باكوپرى كوردستان . دوای ئەوہ بووہ بەتريك لە شارى قووستەنتىنيەو بىروو بۆچوونى دوولايەنەى گرتبووہ بەر لە بلاووكردنەوہى رېنماييەكانى ئاينى كە دەيگوت ، ھەزەتى مەسىح خوايەو ، مرقۇئىشە لەھەمان كات نەك ھەرخوايە ، كە مەزھەبى ئاينى مەسىحى ئەوكات و ابوو ... ھەروا دەيگوت مەريەمەى عەزرا دايكى خوا نىيە بەلكوو دايكى مەسىحە . لە سەر ئەو بريارو رېنماييى و بىروو بۆچوونانە - ئەستورە - سزادرا

لەلایەن لایەنگرەكانى بەتایبەتى لە وولاتى میدیای ئەو كات و شامى ئىستای سووریا و وولاتى نیوان دوو زىی ، ئەستورە لە پلە و پایەكەى هینرا خووارە و لیى وەرگیراوه، دواى ئەوه دوور خراوه بۆ هەرىمى لیبىای ئىستا و دواى بەره و لاتى میسر ، درواى ئەوه ئىكپراتۆرى بیزەنتى - میودوسی - دووم بریاریدا بە سووتاندنى هەموو نووسرا و دانراوەكانى (ئەستورەى) دا . بەلام هەندى دەست نووسی مایه وه لە كۆگای ئەدیرهى ئاشوریهكان .

• ٤٤٦

• ٤٤٦/٧/١٥ دادوهرى راميارى دەسهلاتى فارس لە شارى كەركوك - يەزدجەرد - لە دواى گەرانەوهى ، كە گەيشته شارى كەركوك دەنگى دا بە گرتنى مەسىحیەكان ، كە لەو كاتە دانىشتوانى كەركوك زیاتر لە ٢٠ هەزار خیزان دەبوو، لەو هیرشەیدا ئەوهى دەستگیرى كردوو ئەوهى بەكۆمەل كووشتى و ئەوهى دیکە دەربەدەر بوون .

• ٤٤٦/٩/٢٥ فەرمانرەواى فارس - يەزدجەرد - شاپوور فەرمانیدا بەكۆمەل كووشتنى ئەو كورده مەسىحیانەى ، كە لە شارى كەركوك دەستگیر كرابوون .

• ٤٥٧

• ٤٥٧/٤/١ كەنيسەى مەسىحى بەتەنگوچەلەمەیهكى بەجیاوازو دژوارو نالەباردا تێدەپەرى بە كەرتبوونى كەنيسەى ئاينى مەسىحى كە - تستۆرپۆى - لە كەنيسەى مەسىحى جیابۆوه ، ئەویش بە پێك هینانى كۆمەلە كەسایەتیهكى ئایینى مەسىحى بەناوى - كۆمەلەى ئەستوریه - .

• ٥٣٧

• ٥٣٧/١٢/٢٦ كردنەوهى كەنيسەى - ئایاسوفیا - لە رۆماى پایتەختى ئیتالیاى ئىستا ، لەلایەن ئىمپراتۆرو بەترك میتاس . كە لە پێشەوهى ئاهەنگێران بوون ، كە كەنيسەكە لە سەر شێووهى خاچى یونانى دورست كرابوو بە درێژایى ٢٥٠ پى و پانى ٢٢٥ پى ، كە قوبەهى ناوهندى لە سەر چوار گۆشەى

۱۰۰×۱۰۰ پىن بو، لەسەر شىۋوۋى دووبالى لىك جيا دورست كرابوو ، كه بهرزايى ۱۰۸ پىن بوو وقهواره كهى ۱۰۰ پىن بوو .
شايانى باسه ۳۲۰،۰۰۰ ھزار رەتل زىرو ۰۰۰ر۰۰۰ر۰۰۰ ۱۳مىليۇن دولارى
ئەمىرىكى ئى خەرج كرا ، كه لەو كاتدا به گەورەترين كەنىسە لەجىهان
دادەنرا ، كه به دەيا رەنگى جياوازو نەقش و نىگارى تاقانەى بىن وويىنە ي
تيا بەكار ھىنرابوو لە مىژۋوى كەنىسەكاندا لە جىهان .

۰۵۷۱

۰۵۷۱/۴/۲۰ لە دايك بوونى -مەمەدى كورى عەبدوللا كورى عەبدولمەتەلىب- لە شارى
مە ككەى وولاتى سعوودىيە لە بارودۇخىكى نا لەبارى دواكەوتوو لە
پەيوۋەندىيەكانى كۆمەلەيەتى و ھەژارى چەوسانەوھ لە دورگەى بىبابنى
عەرەبى ، كه بەھىچ جۇرىك پىداوويستىيەكانى ژيانى تيا بەچاۋ نەبوو
تەنيا خەرىك بوون بە مەر لەوھرىن و حوشترەوان لەلايەك و بازىرگانى
لەلايەكى دىكەدا .

ھەروا لە تەمەنى ۴۰ سالىدا بوو بە پىغەمبەر- د ، خ - ، واتە لە
۶۱۱/۸/۲ بەپىششىبىنى كىردنى رىنمايىيەكانى پىغەمبەرايەتى لە بارىكى دوا
پلەى دواكەوتوو لە پەيوۋەندىيەكانى كۆمەلەيەتى بەتايىبەتى لە نىوان
ئافرىقا و پىيا دەولەمەندو ھەژار ، كه ئەو كات (عبيد) ھەبوو، واتە مەۋۇ
دەك ئاژەل دىكراۋ دەفروشاۋ بازىرگانى پىۋوھ دەكرا ھەتا چ بەئازاد كىردن
ياخوود كووشتن و چەندىن لايەنى دىكەدا ... پىغەمبەر- د ، خ - لەناو
ئەو كۆمەلگايە بەپىنى تەمەنى گەشەكىردن توۋانى خۇى بگۈنچىنى لە ناو
ئەو پەيوۋەندىيە كۆمەلەيەتىيە بىتتە تاقىكىردنەوھەكى زانستىيەنەو رۇشنىر
بوون و دۇزىنەۋى رىگە چارەى رىگار كىردنى ئەو كۆمەلگايە لە قۇناخى
كۆيلايەتى بۇ قۇناخى دەرەبەگى و بەرەو باش بىردنى بارى ناۋچەكە . لە
ھەموو بوارە جياجياكان ، بەتايىبەتى لە دواى بوونى بە پىغەمبەر ، واتە
نوۋىنەرى خۇاى مېھرەبان لەسەر زەۋى ... ياخوود ئىردراۋى خۇاى
گەۋرەو مېھرەبان .

۰۶۰۳

۰۶۰۳ / ۱ / ۵ دەست پیکردنى شەرى ۲۴ ساله له نیوان هیزه‌کانى سووپای فارس له وولاتى فارستى له گەل هیزه‌کانى سووپای رۆم . که ئەو شەپه دریزترین و خوینتاوترین شەپه بوو له‌وکاتەى جیهاندا .... ئەمەش له‌کاتى دەسه‌لاتى پاشایەتى خەسرۆ پەرویز شەپه‌که هەلگیرسا .

هۆکارە‌کەنى ئەو شەپه به کووشتنى ئیمپراتۆرى رۆم - مۆریس - هاتە کاپه‌وه، که دۆستى خەسرۆ بوو . کووشتنى مۆریس له‌لایەن فۆرکاس ئەنجامدرا .

جینگەى ناماژە پیکردنە که خەسرۆ پەرویز سەرکرده‌یه‌کى به‌ناو کورد بوو .... که هەموو هەول و تواناکانى بو فارس و به به‌هیزکردنى فارس بوو ئەک کورد له‌سەر خاکی کوردستان .

۰۶۱۰

۰۶۱۰ / ۱۰ / ۱۵ له دواى له سیداره‌دانى ئیمپراتۆرى بیزەنتى - قووقاس - به هۆى هەلوویست و کردە‌وه‌و تاوانە‌کانى له ماوه‌ى دەسه‌لاتى، دواى ئەو - هرقل - دەسه‌لاتى ئیمپراتۆریه‌تى بیزەنتى گرتە دەست تاکوو مردنى له سالى ۶۴۱ ى زاینى .

شایانى باسه هرقل سەرکرده‌یه‌کى نازاو چا‌و‌نە‌ترس و زیره‌ک و لیها‌توو بوو له هەموو بو‌واره‌کاندا .

۰۶۱۱

۰۶۱۱ / ۸ / ۲ محەمەدى كۆپى عبدوللاى كۆپى عبدولمتەلیب بوو به پیغه‌مبەر . له تەمەنى ۴۰ سالیدا ، ئەویش به پیشبىنى کردنى رووداوه‌کان له هەموو بو‌اره جیا‌جیا‌کان . له دوورگەى بیابانى عەرەبى له شارى مەككەى سعودییه ، که وهك شۆرشیک بوو ، له پینا‌و رزگارکردنى عەرەب له و کاتەدا له دوورگەى بیابانى عەرەبى له رۆیمى کۆیلایه‌تى به‌ره‌و کۆمه‌لگای دەرەبه‌گایه‌تى .

ئەۋىش بە بەرپا كىردى چەندىن لايەنى دىكە لە ئازادى لە نىۋان
كۆمەلگاو پەيوەندىە كۆمەلايە تىيەكان بە رىنمايىيەكانى ئاينى ئىسلامى نوئى
لە گۆرەپانى ناۋچەو ھەرىمەكە بەرەو چارەسەر كىردى كىشە
تەشەنەدارەكان.

۰۶۲۲

۰۶۲۲/۷/۱۶ سەرەتاي دەست پىكردىنى مېژووى كۆچى بوو ، كە بەرامبەر ۱/۱/۱
مېژووى كۆچى دەكات ، كە ئەو رۆژ ژمىرە بەپىي رۆژ ژمىرى مانگ
دەستى پىكردوۋە ، ئەۋىش بەكۆچى پىغەمبەر - د ، خ - دروۋدى خۋاي
لەسەربى بۇ دەرەۋى شارى مەككە لەگەل ئەبوۋبەكرى سەدىق ، بەھۋى
ترسو پالەپەستۆى دوۋژمنەكانى ئاينى ئىسلامى نوئى ، كە دەكاتە رژى
۹/۲۰ ى ھەمان سال.

۰۶۲۳

۰۶۲۳/۹/۱۲ پەرلەمانى شارى مەككە - دارالندوۋە - كۆيۈنەۋەكىيان گىرىدا بە
ئامادەبوۋنى نوئىنەرى ھەموو ھۆزەكانى قوورەيش ، لە پىناۋ دارشتنى
پىلانكى گونجاۋ بۇ لە ناۋبىردىنى ھەلگىرى ئاينى نوۋىيى ئىسلام . لە
بەر ئەۋە پىغەمبەر - د ، خ - لەگەل ھاۋرى دلسۆزەكەى ئەبوۋبەكر سەدىق
شارى مەككەيان بەجىھىشت.

۰۶۲۳/۹/۲۴ لە دۋاي ھەرەشە كىردىكى زۆر لەلايەن قوورەيشىيەكان بۇ سەر مەمەد -
د ، خ - ھەتا بەكۈشتنى و دۋاي سى رۆژگەران لە دۋاي مەمەد لەلايەن
قوورەيشىيەكان ، بەلام مندالەكانى ئەبوۋبەكر ئاگادارىيان كىردن بە
خۇشاردئەۋەيان ، بەلام دۋاي ئەۋە بەرەو شارى مەككە گەرانەۋوۋو
لايەنگرانى مەمەد ، كە زياتر لە ۲۰۰ كەس دەبوۋن بەناۋى چۈۋنە حج
پىشۋازيان لە مەمەدو ئەبوۋبەكرى سەدىق كىرد ... شايانى باسە دۋاي
۱۷ سال عومەرى كوپى خەتاب ئەو رۆژەى كىردە ، يەكەم رۆژى مېژووى
عەرەب . كە دەكاتە رۆژى ۶۲۲/۷/۱۶ سالى زايىنى .

کیشوهره که دا .

هه‌روا باسی نایینی زهرده‌شتیه‌کان و نایینی ساسانیه‌کان دهکات ئه‌ویش :-
نایینی ساسانیه‌کان نایینی زهرده‌شتی بوو ، که بووه نایینی فه‌رمی ته‌ختی
پاشایه‌تی و ئه‌و ناوه‌ش سه‌باره‌ت به پیغه‌مبه‌ر زهرده‌شتی میدیای لیئرا ...
که له سه‌رده‌می پاشای میدیای - که‌شتاسبی هه‌راسب - له سالی ۶۲۸ ی
به‌ر له زاین له دایک بووه .

زهرده‌شت پینمایی نایینه‌که‌ی بلاوکرده‌وه‌و له سه‌ر پیستی گامیش که
ژماره‌یان/ ۱۲ دوانزه هه‌زار پارچه نووسیوووه کتیبه‌که‌ی ناونا - نایستا -
و به زمانی کوردی و به خه‌تیکی نزیک له‌وه‌ی هیندی‌ه‌کانی نیستا به کاری
دینن نووسیوووه ، ساسانیه‌کان نایینه‌که‌ی خویان له ده‌روه‌ی وولاته‌که‌یان
بلاونه‌کرده‌وه له‌به‌ر ئه‌وه‌ی نه‌یاند‌ه‌ویست بیگانه بینه سه‌ر نایینه‌که‌یان و
پییان وابوو - مه‌جوسیه‌ت تایبه‌ته - به خویان ، بنه‌ماکانی نایینه‌که
ئه‌مانه‌ن :-

راوو بوچوونی خیرخوازنه‌و ووته‌ی باش و کاری به‌جی و باوه‌ری به کتاب
په‌رستی و رۆژی دوا‌یی هه‌بوو ... کۆمه‌گه له‌سه‌رده‌می ساسانی له چه‌ند
چینیکی پیک ده‌هات که ئه‌مانه‌ن :-

۱- چینی کاهینه‌کان ۲... - نووسه‌ران ۳... - جه‌نگاوه‌ران ۴... - گشتیاران .
۵- پيشمه‌نده‌کان .

رینگه نه‌ده‌درا خه‌لکی له چینی‌که‌وه بچه سه‌ر چینیکی دیکه و هیچ خاوه‌ن
پیشه‌یکیش به‌بی‌په‌زنامه‌ندی پیاوانی نایین مافی ئه‌وه‌ی نه‌بوو پيشه‌که‌ی
خوی بگۆریت ، زۆر له ساسانیه‌کان و نه‌وه‌که‌ی شاپوورو چه‌ندانی دیکه
سه‌ردانی مالی خویان کردووه ، له شاره‌کانی مه‌ککه‌و مه‌دینه‌دا .

سەرچاره :- www.kurdmedya.com

۰۶۳۲/۶/۷ كۆچى دوۋايى پىغەمبەرى ئىسلام - مەھمەد غەبدوللا غەبدولمەتەلىب -
 د.خ- لە شارى مەككە ، شايانى باسە لە سەردەمى خۇى نە مېژوۋى كۆچى
 ديارىكراۋو نە قورئانى پىرۋىزىش لە كىتابىكى رىك كۆكراۋوۋە ، تا ئە
 كاتەى كە ئىمامى عوممەرى كورى خەتاب دەسەلاتى خەلافەتى ئىسلامى
 گرتە دەست، كە دواى ۱۵ سال لە كۆچى دوۋايى پىغەمبەر دروۋدى خواى
 لەسەر بى ، لەگەل مېژوۋى كۆچى كە كۆچى دوۋايى پىغەمبەر بە ۱۱/۳/۱۲
 كۆچى دانراۋە بەپىي مېژوۋى زايىنى .

لە دواى كۆچى دوۋايى پىغەمبەر - مەھمەد - دروۋدى خواى لەسەر بى ،
 ئەبوۋ بەكرى سەدىق جىگەى گرتەۋە بە يەكەم خەلىفەى ئىسلام و بوۋە
 ھۇى دوۋبەرەكى و سەرھەلدانى دوۋبىروۋ بۆچوۋنى جىاۋاز لە ناۋ ئاينى
 ئىسلام بەدوۋ مەزھەبى شىعە بەسەركردايەتى ئىمامى عەلى و ، مەزھەبى
 سوۋننە بەراپەرايەتى پىغەمبەرى كۆچ كىردوۋ - د ، خ - دەست گىر بوۋن
 بەرئىنمايەكانى پىغەمبەر دروۋدى خواى لە سەر بى .

لە دواى ئەو سەرھەلدانە لە دوۋ مەزھەب و دەرکەۋتنى چەندىن بىروۋ
 بۆچوۋنى دىكەى جىاۋاز ، ۋەك فاتمى و ۋەھابى و عەلەۋى و ئىسماعىلى و ،
 چەندىن لايەنى دىكە لەناۋ قەۋارەى ئاينى ئىسلام .

بەلام گەر رىگە راستەكەى ئىسلام دەست نىشان بكەين . كە يەكەم خواى
 گەۋورەى مېھرەبان و دوۋم پىغەمبەرۋ سىيەم قورئانى پىرۋز ، كە ئەمە
 راستى ئاينى ئىسلامەۋ ھەر بىروۋ بۆچوۋن و بروۋاى دىكە دەرکەۋتنى...
 ياخوۋد دەرکەۋى ، ئەۋا شىۋواندى ئاينى ئىسلامە لە ھەموۋ بوۋارە
 جىاجىاكانى ئاينى ئىسلامدا .

۰۶۳۴

۰۶۳۴/۳/۷ سەرکەۋتنى سوۋپاى ئىسلام بە سەر جوۋلانەۋەى بەرھەلىستكارى ھۆزە
 غەرەبەكان لە پىناۋ دەرچوۋنىان لە دوۋرگەى غەرەب و فراۋانكردىنى
 سنوۋرى جوۋگرافى و لكاندنى بەۋ دوۋرگەيەۋ پەيداكردىنى شوۋىن و جىگەى
 گونجاۋ و ژيان و رزگار بوۋنىان لە مەترسى ھەردوۋ ئىپپراتۋرىيەتى بىزەنتى و
 فارس .

تم نهخشميه فتوحاتي ئسلامي ديار نمكات له سردهمي ئمبو بكمري سهديق بهرمو ياكوروي
 روزهلاتي دورگهي عمرهبي بهرمو وولاتي نيوان دوو زئي . واته ميزوبوتاميا .

ئهو هؤزه عهدهبانه داوايان له خهليفه ئهبووبهكر كرد يارمهتيان بدات به پهلامارداني وولاتي نيواني دوو زئي - ميزوبوتاميا - وهريمي شام كه بهشي روزئاواي ئيستاي سووريا و فهلهستيني ئيستاو ههروا ئوردني لهخؤ دهگرت .... خهليفه ئهبووبهكر سووپايهكي لهو هؤزه عهدهب وهنگري ئايني ئيسلامي نوي پيگ هيئاو بهرهو ههريمي شامي ژيبردهستي بيزهنتيهكان به سهركردايهتي - يهزيدي كوري ئهبوو سوفيان - شهرحهبييل كوري حسنه - عهرو كوري ئهلعاس - ههروا ئهبي عوييدهي كوري جهراح - به ريكهووت بهرهوناچهكدا .

ههروا سووپايهكي ديكهي بهرهو ئيزاق رهوانه كرد به سهركردايهتي خاليدى

كۆرىۋەلىد ، كە تۈانى سەرگەۋوتن بەدەست بېنى لە كەنارى رۇژئاۋاي زىيى فورات ... دۋاي ئەۋە روۋىكردە ھەرىمى شام بۇ يارمەتى دانى سوۋپاي عەرەبى ئىسلام ، دژى دەۋلەتى بېزەنتى ، كە لە ئەنجام سەرگەۋوتنىان بەدەست ھىنا و تۈانىان شارى دىمەشق داگىرىكەن .

كە ئەمەش بوۋە ھۆى ئەۋەى كە دوورگەى عەرەبى بە تەۋاۋى كەۋتە ژىر دەسلەتى ئىسلام و بە دەرچوونىان لە ھىرشەكانى ھەردوۋ دەۋلەتى فارس و بېزەنتىكان ... دۋاي سەرگەۋوتنىان ، خەلىفە ئەبوۋبەكر ئەۋ ناۋچانەى كە داگىرىان كوردبوۋ دابەشى كورد بۇ چەند وويلايەتئىك و لەھەر وويلايەتئىك ئەمىرىكى ئىسلامى لى دامەزئاند .

لەگەل ئەۋەشدا وولاتى ئىۋان دوۋ زىيى و شام شەرى تىدا بەردەۋام بوۋ دژى چەكدارانى ئىسلام .... ئەۋ شەپرو پىكدادانە چەندىن سالى خاياند لە ناۋچەۋ ھەرىمە جىاجىاكانى ئىۋان ئىسلام و دانىشتۋوانى رەسەنى ئەم ناۋچەۋ ھەرىمانە لە كوردو فارس و ئارامى و ئاشوورىەكان .

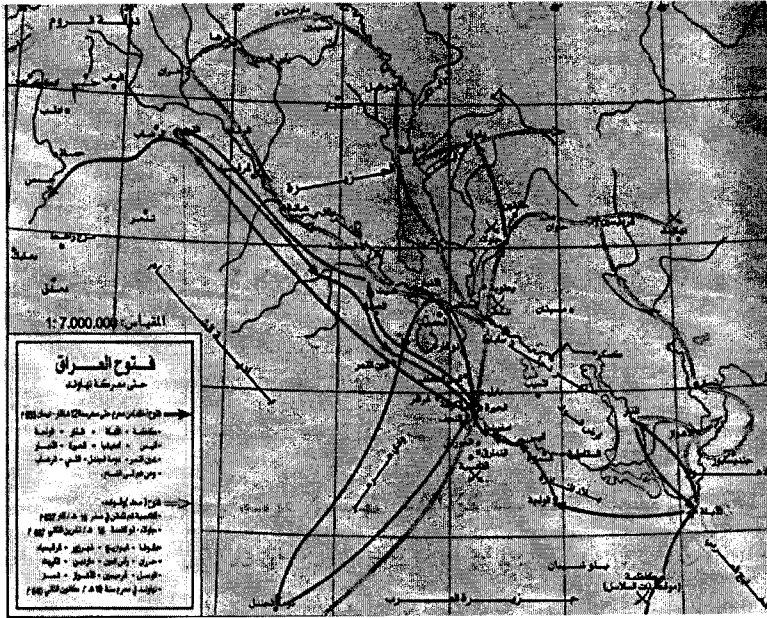
سەرچاۋە: - ئەتەسى مېژۋى عەرەبى و جىهان / ئامادەكردنى سەيفەدىن كاتب .

دار الشرق . المؤسسه العلميه لوسائل التعليميه - بيروت - سوريا / ۲۰۰۵ .

۰۶۳۴/۸/۲۳ كۆچى دوۋايى خەلىفەى ئىسلام ئەبوۋبەكرى سەدىق ، كە يەكەم خەلىفەى ئىسلام بوۋە ، لە دۋاي سى سال لە خەلافەتى، دۋاي ئەۋ ئىمامى عوومەرى كۆرى خەتاب جىگەى گرتەۋە بە خەلىفەى ئىسلام .

۰۶۳۵

۰۶۳۵/۲/۲۵ فتوحاتی ئیسلامی به سهرکردایه‌تی ئیمامی عومهری کوری خه‌تاب زیاتر هه‌نگاوی به‌رهو دژووارترین ده‌ناو له ئاکام توانیان وولاتی فارس داگیریکه‌ن به سهرکردایه‌تی سه‌عدی کوری وه‌قاس له شه‌ری قادسیه‌ی یه‌که‌م له داگیرکردنه‌کانیان به‌رده‌وام بوون به‌هوی به‌هیزکردنی سوویای ئیسلام له ههریم و ناوچه‌که‌دا .

له ناوه‌ی ئینسکلۆپیدیای میژوونامه‌که‌ باسم له فتوحاتی ئیسلامی کردووه وه‌ک داگیر کهرو ئیمپرتۆریه‌ت . ئەم نه‌خشانه‌ش به‌لگه‌ن بۆ سه‌لماندنی ناوه‌ڕۆکی کتبه‌که‌م له هه‌موو لایه‌نه‌کانیه‌وه ...؟!...! بۆ کورد.

ئه‌ویش به‌ناچارکردنی دانیه‌شتووانی ناوچه‌ی داگیرکراوه‌کان و کردنیان به ئیسلام و دوور له‌خواستی خۆیان ... هه‌روا هه‌نگاوانان به‌رهو خاکی کوردستان و ئه‌رمینیا له ۶۴۱/۱۲/۱۰ له شه‌ری نه‌هاوه‌ند و جیگه‌ی خۆیان به‌هیزکردو و ناوچه‌ی فه‌له‌ستینیان داگیرکرد ... که ئیمامی عومهر له ۶۳۸/۱/۲۳ چوو له‌ناو قوودس و به‌به‌رده‌وام بوونیان له‌داگیرکردنی گه‌لان و

خاكاكەيان لەناوچەو ھەرىمە جىيا جىياكان .

سەرچاۋە: - ئەتلەسى مېژوۋىيە غەربىيە و جىيان / ئامادەكردنى سەيفەدىن كاتىب .

دار الشرق . المؤسسة العلمية لوسائل التعليميه - بيروت - سورىيا / ۲۰۰۵

۰۶۳۶

۰۶۳۶/۲/۱۴ كاتىك سووپاي غەربىي ئىسلام لە سنوورى ئەو ئىمپىراتورىيە تانەيدا ، سەرەتايەكى نوۋى لە قۇناخىكى مېژوۋىيە نوۋىدا دەستى پىكرد بە دروشمى - نازادى بوون بە ئىسلام - ...؟...! لە پىناو بلاۋكردنەۋى ئاينى ئىسلام و راكىشانى زۆرتىرىن خەلك بۇ پەيرەۋكردنى ئەو ئاينە نوۋىيە ... سەرەتا سەرنجى ھەلگىرى برواي مانىەكانى ۋەك چەندىن پەيرەۋىكى ئاينى بۇ لاي خۇي راكىشا .

بەلام دواتر بۇيان دەرەكەۋوت كە ئەو دروشمە جۇرىكە لە شىۋوۋە رامىيارىيەتى ... دەۋولەت - خەلافەت - بۇ كۆمەلە ئاينە نا موسلمانەكان و تا لەبەرامبەر ئىسلام نەبوونىان - باج - جزىيە - بەسەردا بچەسىپىنن . باجەكانىش تەنھا لەسەر پىياۋان نەبوۋ واتە لەسەر - ژنان و كچان و - مندالان - و تەنانەت - شىت - يىش نە سەپپىنرابوو . كە برى باجەكەش - ۴۸ درەم بۇ توۋىژە دەۋولەمەندەكان و ۲۴ درەمىش بۇ توۋىژە ھەژارەكان .

سەرچاۋە :- بۇ زانىيارى زياتر بروانە - قورئانى پىرۇز - سوورەتى ئەلتەۋبە ئايەتى/ ۲۹ .

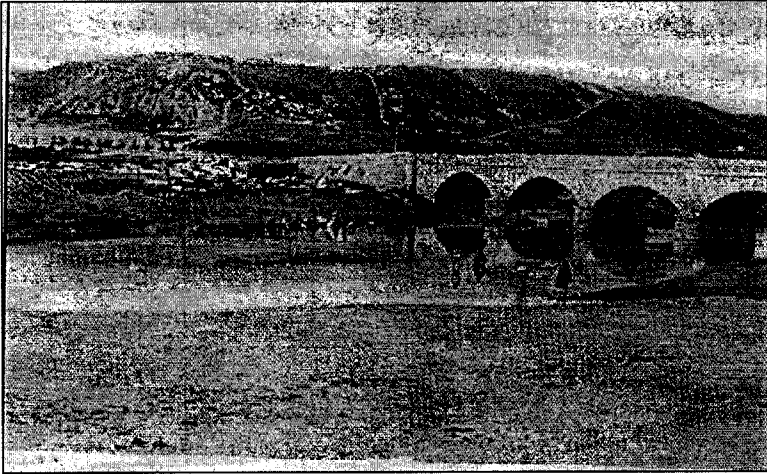
۰۶۳۶/۸/۱ لە شەرىي يەرموۋك ھىزەكانى سووپاي ئىسلام سەركەۋوتنىان بە سەر ھىزەكانى سووپاي رۇمەكاندا ھىنا .

۰۶۳۷

۶۳۷/۲/۲۵ لە رىگەي فتوۋحاتى ئىسلامى شارى مووسل لەلايەن ھىزەكانى سووپاي ئىسلام داگىركرا . ئەو ھۆزانەي كە بەشدارى داگىركردنى شارى موسلىان كرد - تغلب - اباد - الزمر - بەسەركردايەتى - رىعى كوالفكل العنزى - بوو ، ھەروا ئەو ھۆزانەي كە لە بىبابانەكەي نىۋان رۇژئاۋاي شارى مووسل و سەلاھەددىن - تىرىتى ئىستا - نىشتەجى بوون .

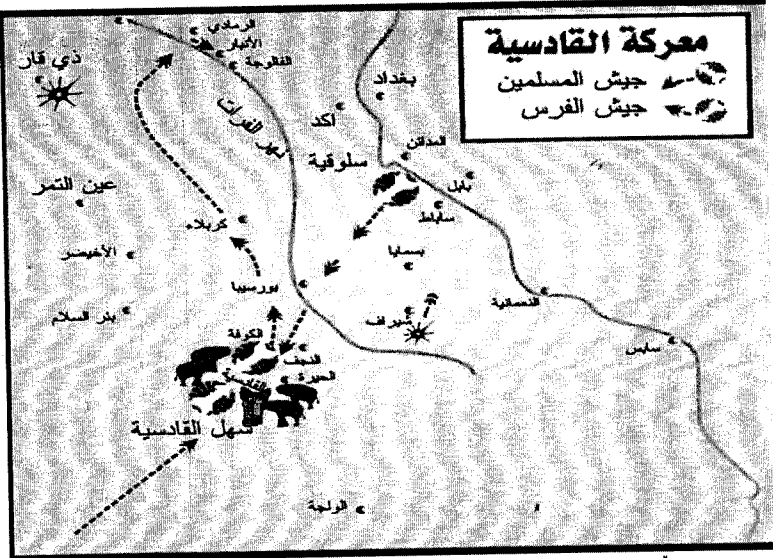
بەلام لەدۋاي داگىركردنى شارى مووسل و دەۋورۋوبەرى ئەو ھۆزانە روويان لە ھەردوۋ شارى مووسل و سەلاھەددىن كردو تىيدا نىشتەجى بوون ... واتە

عهرهب بهر له داگیرکردنی مووسل نیشته جیی نهو شارانه نه بوونه ، نه وانیش
 مهر له وه رینه کان بوون له ناوچه که ، که له دوورگه ی بیابانی عهرهبی روویان
 لهو ناوچه یه کردبوو له دوا ی داگیرکردنی له ریگه ی فتوحاتی ئیسلامیدا .

ئهم وینه یه پردیکی شاری مووسله له سهره تای سه ده ی نۆزدهم که لهو کاته
 دانیشتوانه کی له ۹۵٪ . کوردو کلدو ناشووری بوونه و عهرهب ته نیا مه پله پهن و بازرگان و
 کاسبکارمکانی تیا نیشته جی بووه ....!

۶۳۷/۹/۲ . هه لگیرسانی شه پری قادیسیه ی یه کهم له کاتی ده سه لاتی خه لیفه ی ئیسلام
 عوومه ری کوپری خه تاب ، که نهو شه ره گرنگیه کی تایبه تی گه ووره ی خۆی
 له گۆرم پانی گۆرانکاریه کاندای هه بووه له پرۆسه ی شالوو هیرشه کانی عهرهب
 به ره و وولاتی نیووان دووزیی و ده ووله تی فارسی و به ره و شام ، که له وولاتی
 نیووان دووزیی . که به ره و ناوچه ی مه دائن - سه لمان پاکی - رۆژه لاتی
 ئیستای شاری به غدا هاتن و لهو کات ، که کوردو فارس و نارامی و ناشووری
 نیشته جیی ناوچه که بوون .

ئەمە نەخشەي ھەلگىرسانى شەھرى قادىسىيە يەكەمە لە پىناو داگىر كرنى خاكى دانىشتووى گەلانى وولاتى نىوان ئوونى و بە ئىسلام كرنى دانىشتوانەكان . كە لەركاتە تەنيا عەرەبە رەمەنكەن و مەرلەمەرنەكان لە ناوچەيدا بوون .

كە لەوكات بە ھىچ جۆرىك عەرەب لەو ناوچانە نەبوونە تەنيا بەدووە مەر لەوھەرىن و حووشتروانەكان نەبى كە ھەر رۆژو لەجىگايەك بوون بۆ لەوھەراندى نازەلەكانيان .

دوای ئەو بەرھەو خاكى كوردستان بەرىكەووتن ، كە لە ئەنجام رووبەرووى ھىزەكانى فارس بوونەو بەسەركردايەتى (يەزەدگوردى) سىيەم و بوو ھۆى ھەلاتنى و دوایى بەكووشتنى رۆستەم ، بەيارمەتى كوردە خۆقۇرۇشەكان لەو كاتدا .

لەوكاتە و تاكوو ئىستاش عەرەب شانازى بەو شەپانە دەكەن بە داگىر كردن و كووشتر و تۆقاندنى مرۆف ، جا لە ھەر نەتەوھىك و لە سەر خاكىكى داگىر كراو ... گەر عەرەب دەسەلاتى ھەبى لە ھەموو كاتى زىندوويەك و مردوويەك بەيەكەو لە گۆر دەنن ، لە پىناو داگىر كردن و بەرژەوھەندى نەتەوھىي خۇيان بە ناوى ئىسلام نەك لە خزمەتى ئىسلام .

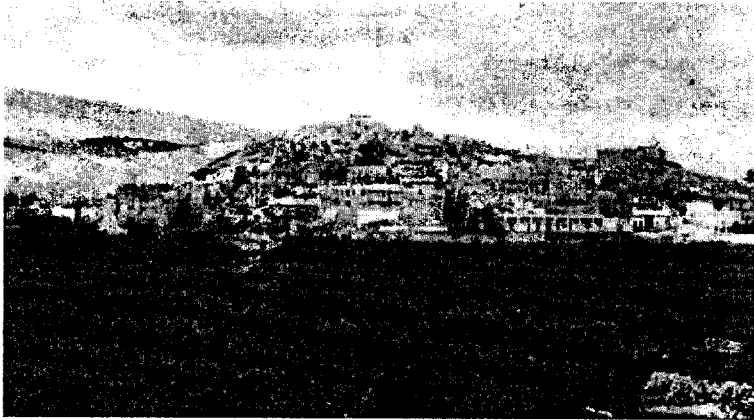
تېپىنى :- ھەروەك لە نەخشەكان ديارى كراون لە گەل وینەكاندا .

۰۶۳۸

لهوانه ناوچهی جهزیره و شاری قامیشلو، که دهکەویته رۆژئاوای باشووری کوردستان ... بۆ زانیاری جووگرافیای ئەم ناوچهیه، که جهزیره دەبی هەردوو ووشەیی - بادیه - دەشت - و - مەعموره - ئاوه‌دانی - روون بکەینهوه ... چونکه جهزیره به مانای فراوانه‌که‌ی - بادیه - و (مەعموره - ده‌گرێته خو ... واته دهشت بریتیه له به‌شه چۆله‌که‌ی جهزیره، که خه‌لکی تیا ناژیت و کم ئاویشه و ته‌نها بۆ له‌وه‌راندن و به‌خێووکردنی مه‌رو مالات گونجاو بووه .

به‌لام هەرچی ئاوه‌دانیه‌که‌ی بووه خه‌لکی تیا ده‌ژی و له بواری کشتووکاری کار ده‌که‌ن ... ئەو جهزیره‌ی که ئێمه باسی لێ‌وه ده‌که‌ین ئەو خاک و ده‌قه‌ریه، که له نیوان هەردوو که‌ناری چه‌پی زێی فووراته‌و له ده‌سته راستی رووباری دیجله‌یه‌و درێژ ده‌بیته‌وه .

بۆ زانیاری زیاتر هەردوو زێی فوورات و دیجله له شاخ و چیاکانی ئاراراتی باکووری کوردستان هه‌ل‌ده‌قوولین، که خاوه‌نداریه‌ته‌که‌ی هی کورده‌و داگیرکراوه و دووژمنانی کورد لێی سوودمه‌ندن ... ئەویش به‌ هۆی خو په‌رستی و به‌رژه‌وه‌ندنی تایبه‌تی سه‌رکرده کورده‌کان له بنه‌ماله‌و هۆزو تیره‌و پارت و ریکخراو گروپ له ده‌سه‌لاتداریه‌تی ئیماراته‌کانی کورد و چه‌ندین شتی دیکه .

شارۆچکە‌ی شەنگان

له سه‌ره‌تای بوونی کورد تا‌کوو ئە‌مرۆ بۆ کورد خو‌ی به‌ ئامانجی خو‌ی نه‌گه‌یاندراره‌و له هه‌موو بوراه‌کان، به‌ تایبه‌تی له بواری نه‌ته‌وه‌یی و

(جبل سنچار / معسكر روماني)

ئوردن - دەگرېتە خۆلە ناوچەكەدا ... دەقەرى - موزەر - و - دياربەكر -
دەگرېتە خۆلە باكوورى كوردستان .

هەر لە بەر ئەوئەش بەو ناوہ ناوژەند كراوہ ، كە ئاوو ھەوايەكى دروست و
لەبارو گونجاوى ھەيەو دەقەرېكى بە پيىت و فرە شارو كۆشك و قەلاى زۆرى
لېيە ... وەك - ھەران ، رەھا ، رەقە ، سەرۆكانى ، نووسىيىن - شەنگال ،
خاپوور ، ماردىن ، نامەد ، مەيافارقىن ، موسل - و چەندىن جىگەى دىكە لە
ھەرىم و ناوچەكەدا .

لە بەر ئەو ھۆيانە لە ۶۳۸/۱/۲۳ زايىنى ، كە دەكاتە بەرامبەر سالى ۱۷ ي
كۆچى لە لايەن سەرکردەى ئىسلام و لە شالاولەكانى فتوحاتى ئىسلامى لە
لايەن عەيازى كورى غەنەم داگىردەكرېت و بەبى بەزەيى پى ھاتنەو بە زەبرى
شمشېر ھەلس و كەووت و خواستەكانى خۆى لەم دەقەرە جى بەجى
دەكات...؟

ھەروا شارى قامىشلو شارىكى ميژوويى دىرىنى باشوورى خۆرئاواى
كوردستانەو چەندىن شوويئەوارى ميژوويى تيايە ، كە دەكەويئە
چوارچىووى جەزىرەى ناوہند .

ھەروا لە رووى جووگرافىيەو دەكەويئە ئەو بەرى باكوورى رۆژھەلاتى ئىستاي
سووريا ، ئىراق دەكەويئە سنوورى رۆژھەلات ... ھەروا پارىزگاي دىرە
زوورى سوورى دەكەويئە بەشى باشوورى و پارىزگاي رەقەش سنوورى

رۆژئاواي پىك دىنى له ھەرىمەكەدا .

ئەمەو چەندىن زانىارى دىكە له ناوەرۆكى مېژوونامەكە روونى دەكاتەوہ .
 ۰۶۳۸/۱/۲۳ له دواي داگىركردنى شارى مووسل و دەوورووبەرى كە لەو كاتە دانىشتووا
 رەسەنەكانى له كوردو ئارامى و مەسىحىەكان پىك ھاتبوون ... كە فارو
 عومەر خەتاب ، كە دەكاتە كورى ئىمامى عومەر ھەروا عەتەبەى كورى فرقى
 سلمى كرد بە والى له سەر مووسل ... ھەر ئەویش مزگەووتى جامع و خانە
 ئىمارەى دروستكرد ... دواي ئەوہ چەندىن والى دىكەى لى دامەزراوہ لەكاتە
 دەسەلاتى دەوولەتى ئىسلامى له وولاتى نىوان دوو زىي ، واتە - مېژووبۆتام
 - لەناوچەكەدا .

۰۶۳۹

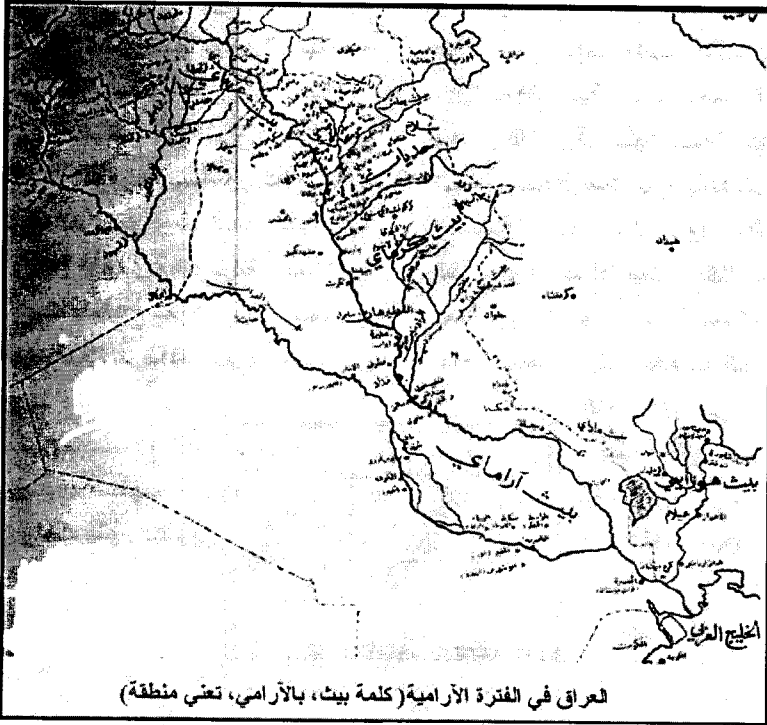
۰۶۳۹/۱/۱۲ له دواي پەيدا بوونى ئايىنى ئىسلام و دەستكردن بە فتووحاتى ئىسلامى ا
 ناوچەى شەنگال و شارى شەنگال له باشوورى كوردستان لەلايەن ھىزەكان
 سووپاي ئىسلامى داگىركراوہ .

۱- لە پىناو داگىركردن و بەعەرەب كردن و فراوانكردنى سنوورى وولات
 عەرەب .

۲- بە ئىسلام كردنى دانىشتووانى شارو ناوچەكە ، كە لە كورد و ئارامىەكا
 پىكھاتبوون .

ھەرەك كوردستان و بە تايبەتى ھەرىمى باشوورى كوردستان كە لە سەرەتا;
 فتووحاتى ئىسلامى تاكوو تەواوبوونى ئەم مېژوونامەىە لە بەعەرەب كردن
 داگىركردن بەردەوام بووہ لەھەموو بوارەكاندا .

جىگەى باسكردن و روونكردنەوہىە كە ، سنجار ، يان شەنگال ، يان سەنگار
، كە شارىكى وولاتى نىوان دوو زىي - مېژووبۆتاميا - بووہ ، كە مېژوو
دەگەرئىتەوہ بۆ گوندى كۆنەكانى سەردەمى بەندابەتى و ئەو بەردو پاشماوہ
كە لەو ناوچەىە ماوہتەوہ ... ئەو راستىە دەسەلمىنن كە ئەم شووینە
ياخوود ئەم ناوچەىە شووینى مروقى كۆى سەردەمى پىش مېژوو بووہ ل
ھەرىمەكەدا .

العراق في الفترة الآرامية (كلمة بيت، بالآرامي، تعني منطقة)

ههروا شاری شهنگال له سهردهمی ئیمپراتوریهتی ناشووری ناسراو بووه ، له سالهکانی ۹۱۱ تا ۶۱۲ ی پیش زایین ، که ئەم شاره یهکیک بووه له بنکه سهرهکیهکانی ئەم ئیمپراتوریهته و ، له پیناو بهرهو پیش چوون و بهرهو زیی فوراتی سهروو ، . له چهئدین سهراوهدا هاتوو ، که ناوچهی شهنگال و شارهکه بو حهسانهوهی سوویای ناشووریهکان بووه بهناوی - سنکارا - sinjare - ، دوی روخاندنی ئیمپراتوریهتی ناشووری کهوتوته ژیر دهسهلاتی بابلیهکان و لهژیر دهستیان ماوتهوه تا روخاندنی دهسهلاتی بابلیهکان له سالی ۵۳۹ پیش زایین ، دوی ئەوه فارسهکان شهنگال و ناوچهکیان کهوتوته ژیر دهسهلات .

دوی ئەوانیش شهنگال کهوتوته ژیر دهسهلاتی ئەگریگیهکان ... دوی ئەوه له سهدهی یهکهمی زایینی چوار پاشای لیهاوو لهو شارو ناوچهکهدا پهیداوون و ئەوانیش - میتان ، ههتا ، ههریان ، سهنگارا - .

معسكر روماني

دواى ئەوه شارى شەنگال بووه بارهگاي ميرنشينيك له دهوولتهى ناراميهكان و بنكهيهكى سهرهكى بووه بو كاروانى بازرگانهكانى ئەوكات ، له نيووان وولاتى دوو زىي - ميزوبوتاميا - و باكوورى شام ، به تايبهتى له نيوان شارهكانى ماردىن و نهسيين له باكوورى كوردستان ، له پهيوهنديهكى بههيزدا له گهل خاوه نداريهتى - ههتدا و ههدايى نارامى .

لهو كاتهشدا ئيمارهتى شەنگال دراوى تايبهتى به ناوى خووى دهرکردوو . ئەم ميرنشينه ماوهيهكى باش دسهلاتى له سهر شەنگال و ناوچهكه گييراوه تا سالهكانى ۱۰۶ - ۱۱۴ زايين . له ناوچهكهدا .

دواى ئەوه ئەم ميرنشينه به داگرکردنى له لايەن ئيمپراتوريهتى - تراجان - كوئايى پيهيئراوه و ههلووه شينراوه تهوه له شارهكهدا .

دواى ئەوه شەنگال بوته مهلبه ندى بنكهى هيزهكانى سووپاي رومانيهكان و دواى ئەوهش له سالى ۱۱۴ تا سالى ۱۱۶ ، تاييدا ماونه تهوه و له سهردهمى ئيمپراتور - ماركووس ئفدليوس - و ، دواى ئەوه به ره و ههلووه شاندهوهى رومانهكان كوچيان كردوو و به ناوچهكهدا ، به تايبهتى دواى شكسته گه ووره كهى كه به رامبهر ساسانيهكان بهريان كهوت .

دواى ئەوه له سهدهكانى پينچ و شەشى زايينى بيروو برواي ئايينى مهسيحى گهيشته شەنگال و ناوچهكه ، كه يهكهم كاهينى مهسيحى به ناوى - فارى - بووه له سالى ۵۴۴ ، له پيناو بلاوكردهوهى رينمايهكانى ئايينى مهسيح ...

دوای ئەو یەكەم كەسایەتى لەو ناوچەدا - جبرائیل سنگاری - بوو كە وانهی پزیشكى خویندبوو لە قوتابخانەى - جندیشابوور - لەلای شای فارس ، دوای ئەو توانیوییهتى چارەسەرى نەخۆشیەكانى شازن - شیرین - بکات و بەم ھۆیە بوو سەرکردەى پزیشکەکان .

ھەروا بەناویانگترین کاهینیش - ئیلیا - بوو لە سالى ۷۵۰ زایینی و ئەم كەسایەتیە زاناو بلیمەتە بوو و چەندین كەنیسەى لەشەنگال ھەبوو لەوانە :- عین قەننا ، كنووشیا - ئەوہى دووہمیش تا سالى ۸۱۹ زایینی ئاوەدان بوو لەناوچەكەدا لە باشووری كوردستان .

• ٦٤٠

لەم رۆژەدا بۆ یەكەم جار ناوی عەرەبى لە شارى مووسل نرا . كە ئەمەش لەو كاتەى كە ھێزەكانى سوپای ئیسلام بەسەرکردایەتى ئیمامى عومەرى كورى خەتاب ، لە ریگەى فتوحاتى ئیسلامى ئەو شارەى داگیرکردو ھۆزە عەرەبەكانى لە دوورگەى بیابانى عەرەبى بەرەو شارو رۆژئاواى مووسل ھینا . جیگەى ئاماژە پێكردنە كە دروستکردنى شارى مووسل بۆ چ میژویەك دەگەریتەوہ .

بەلام نووسەرو میژوو نووس و گەرۆكى ناودارى جیھان - زنیفون - لە سالى ٤٠١ ی پیش زاینی ، ناوی مووسلى لەوكات دیارکردووہ كە پێى دەگوترا - مسیلا - لە نزیک ئەینەوا ، كە ئەوان وێرانکرد بوو ... كە خۆى بەو ناوچەیدەدا تێپەریبوو ... ئەو گردەى كە دەكەوێتە رۆژئاواى زێى فوورات ئەوہ مووسل بوو ... لە ھەمان كات - تەھا باقرو ، فوئاد سەفەر - لە - المرشد الى موگن الاپار و الحجاره - الرحله الپالپه ص/ ١٧ - بۆ تاییبەتمەندیەتى شارى مووسل ، ناوہ عەرەبەكەى دەگەریتەوہ بۆ سالى ٦٤٠ زاینی . لە ناوچەكەدا .

لە ھەمان كات لە سەردەمى ساسانیەكان ناسراو بوو بە - نوێ ئەدەشیر - واتە ئەردەشیری نوێ ... بەر لە فتوحاتى ئسیلامى ... مەسیحى و ئارامى - فارس و یەھوودى - جوولەكە - تیانیشتەجى بووہ ... بەلام دوای ئەوہش ناوی مەجووس گۆرا بەناوی فارس . كە مەجووس ناوزەند كرا ... ئەویش بە زەردەشتیەكان دەگوترا مەجووس و ھەروا بە - المیترائیین - واتە - یەزیدیەكان .

له گهل ئه وه شدا نووسه رو پرۆفیسۆر میژوونووسه کان له نیوان فارس و کور جیاوازیان نه ده کرد ، ناوی کورد ده هات له ژێر ناوی فارسه کان ، یاخوود عه جهم - وا دیاریشه که نیازیان ئه وه بووه ، که مه جووس و فارس و کور بوونه ، یاخوود کورد و فارس به یه که وه ... به لām له دواي فتوحاتی ئیسلام ، چه ندین هۆزی عه ره بی شاری حجازی سعودیه ی ئیستاو یه مه ، له ریزه کانی سووپای ئیسلام بوون ، که نیشته جیی ده وره به ری شارو نا ، مووسل بوون .

هه روا بهر له فتوحاتی ئیسلامی عه ره ب دانیشتووی شاری مووسل ده وره به ری نه بوونه ، ته نیا مه ر له وه رین و حوشتروانه کان نه بیته .. ئه ویش له رۆژئاوای شاری ئیستای مووسل و نه یان تئووانیوه له زیی دیجه بپه رنه وه هه تا بۆ مه ر له وه راندن ... تاکوو ساله کانی شه سستی سه ده ی بیست له رۆژه لاتی زیی دیجه ته نیا گۆری نه بی یونس و شووره ی ناشوور هه بووه که دانیشتووانه که ی کورد بوونه ، له گهل گونده کانی کورد . که دواي شه سته کان حکومه تی ئیراق گه ره کی زه وری دروستکردو به ده یا باله خانه و خانووی بۆ دام و ده زگا حکومه یه کانی لئی دامه زراند .

که ئه مه ش بووه هۆی ئه وه ی که ببیته گه وره ترین گه ره ک و چه ندین گوندو باخچه و زه وی کورد بهر ئه و گه ره که بکه ویت ... جگه له وه ش شاری مووسل به ند بووه به باشووری کوردستان له هه موو بواره کانیدا ، به تایبه تی له نابووری و بازگانی و کشتووکالی . له ناوچه عه ره به کان که زۆر دووربووه له شارو وولاته عه ره بیه کان .

که له و کات سنوور نه بووه له نیوان شاری مووسل و باشووری کوردستان و باکووری کوردستان و رۆژئاوای کوردستان ، تاکوو دیاریکردنی سنووری نیوان ئیراقی دروستکراو له گهل تورکیا و سووریا ، که مووسل به شیک بوو له کوردستان نه که له گهل عه ره ب .

بۆ نمونه :- گه رۆکی به ریتانی - pdwolf - له سه ده ی شانزه هه مدا ده لی :- گه یشتینه شاری مووسل له دواي په رینه وه مان به به له م ده رکه وت که مووسل ده که ویته وولاتی کورده کان ... هه روا نووسه ری تورکی ، چه له بی - حاجی خه لیفه - که موئه ریخیکی به ناواینگی جووگرافی و بیلوگرافی بووه له سه ده ی هه قده م له - جیهان نما - ده لی :- دانیشتووانی شاری مووسل

کوردن و به‌عهربی و کوردی ناخاووتن ده‌که‌ن .

هه‌روا - نه‌ولیا چه‌له‌بی - له وه‌سیه‌تنامه‌که‌ی ج ٤ / ل ٧٥ نووسیویه‌تی و ده‌لی: - که کوردستان له ئه‌رزهرۆم درێژ ده‌بیته‌وه بو موسل و به‌غداو به‌سه‌ره ... مه‌به‌ستیش به‌س کوردستان بووه ، له‌ناو ده‌ووله‌تی عوسمانی . هه‌روا - کییه - ده‌لی: -

شاره‌ گرنه‌که‌کانی کوردستان ... له تورکیا . دیاریه‌که‌ر ... له ئیراق مووسل . له ئی‌ران نورمییه . هه‌روا چه‌ندین نووسه‌رو رووناکیرو گه‌ریده‌ی دیکه له سه‌ه شاری مووسلیان نووسیوه ، که به‌شیکه له کوردستان ... وه‌ک :- گه‌روکی فره‌نسی - ئولیفیه که له سالی ١٧٩٥ سه‌ردانی شاری مووسلی کردوه ... هه‌روا گه‌ریده‌ی به‌ریتانی - جاکسون که له ١٧٩٧/٧/٢٥ سه‌ردانی شاری مووسلی کردوه ... که مووسل پایته‌ختی جه‌زیره‌ی کوردستان بوو له هه‌ریمه‌که‌دا

٠٦٤١

٠٦٤١/٢/١١ کوچی دووایی سه‌رکرده‌ی ناوداری جیهان - هرقل - و گه‌رانه‌وه‌ی قیرس له‌ناواریه‌ی و دووایی که هرقلیه‌کان ده‌سه‌لاتیان گه‌رتوه ده‌ست و گه‌یشته‌نه‌وه بروواییه‌ی که په‌یمانی ناشتبوونه‌وه‌یان له‌گه‌ل عه‌ره‌ب مؤر بکه‌ن ، دوای نه‌وه قیرس گه‌راوه شاری نه‌سه‌که‌نده‌ریه‌ی میسر .

له مانگی ٦٤١/٩ له‌گه‌ل شانديک له مه‌سیحیه‌کان به‌ره‌و سه‌نگه‌ری بابلیه‌کان به‌ریکه‌ووتن ، له پیناو گفتووگوکردن له‌گه‌ل عه‌مرۆ کوری عاس ، نه‌مه‌ش به‌ هو‌ی پاله په‌ستوو سه‌ه‌لدانی فتوحاتی ئیسلامی بوو بو ناوچه‌و هه‌ریمه‌کانی میسر . که شاری نه‌سه‌که‌نده‌ریه له‌لایه‌ن نه‌سه‌که‌نده‌ری گه‌وره له سالی - ٣٣٢ - ی پیش زاینی دروستکرا بوو ..

٠٦٤٢

٠٦٤٢/٩/١٢ سه‌رکرده‌ی ناوودارو سه‌رکرده‌ی نوپی ئیمپراتۆریه‌تی بیژه‌نتی له سه‌ره‌تای ده‌سه‌لاتی - قنستانز - که یه‌که‌م هه‌نگاوینا به‌ لابردنی سه‌رکرده‌ی ناوداری بیژنتی - هرقل - له ده‌سه‌لات ، که له‌و کاته هه‌یره‌که‌کانی فتوحاتی ئیسلامی به‌ره‌و هه‌ریمه‌کانی میسر هه‌نگاوینا ده‌نا .

لە پىناو داگىر كىردى خاك و بە ئىسلام كىردى گەلان و لە ھەمان كات داوايان لە ھىزەكانى سوپاي بىزەنتى كىرد ، كە لە ناوچەى شارى ئەسكەندەرىيەى مىسر بچنە دەرەوہ ، بە پىيى پەيمانى ئىوان سەر كىردەكانى ەربى ئىسلام و بەرپىرسانى ئىمپىراتورىيەتى بىزەنتى لە ناوچەكەدا .

۰۶۴۲/۱۱/۲۰ وولاتى كورد لە زنجىرە چىپاكانى ھەمەدان ، شارەزور ، و ئەربىل دەست پىدەكات و بە رووبارى دىچلە لە دەقەرى جەزىرە لە مووسلى ئىستا كۆتايى دىت ..... ھەرەك فەزولوللا عومەر دوپاتى دەكاتەوہ لەگەل لىكۆلەرەوہكان ... كە ھەوليان داوہ بە دواى رەگ و رىشەى نەتەوہى كورد بچنەوہ ... لەوانە تويژەر سۆن - soune - كە نەتەوہى كوردى ئىستا ... كە لە رەگەزى ئارىين و دەگەرىنەوہ بۆ مىدياكان كە شارى ھەمەدانىان كىردبوو بە پايتەخت و بنكەى دەسەلاتى خۇيان .

جا شارى ھەمەدان ، كە دەكەويتە ھەرىمى رۆژھەلاتى كوردستانى ژىر دەسەلاتى ئىران ... ئەويش لە دواى مۇركىردى پەيمانى زەھاو لە سالى ۱۶۳۹ ى لە ئىوان ئىمپىراتورىيەتى عوسمانى و فارسىدا ... كە ئەم شارە مېژوونوس و لىكۆلىنەوہرانى تايبەت بە لىكۆلىنەوہى مېژووى كۆن ، كۆكن لەسەر ئەوہى كە شارى ھەمەدان يەك لەشارە مېژوويە كۆنەكانى كوردستانە ، كە مېژوويەكەى دەگەرىتەوہ بۆ زىاتر لە ۹۰۰ سال بەر لە زايين .

ھەروا شارىك بووہ لە بنكە ھەرە سەرەكەيەكانى شارىستانىيەتى گەلانى ھندو ئەوروپايى و ناوى لە كىتابى تەوراتى ئاييىنى جوولەكەدا ھاتووہ بە ناوى مادى . ناوھىنانى ھەمەدان بۆ يەكەمجار بۆ سەدەى ۱۱۰۰ بەر لە زايين دەگەرىتەوہ ، كە لە نووسراوہكانى مېخى تايبەت بە شاي ئاشورى تىگل بلا سەرى يەكەم - ۱۱۱۵ - ۱۱۰۲ - بەر لە زايين .

ئەمەش بە شىوہى ئامىدانە يا ئامدانان ... لەلای گرىگەكانەوہ بەناوى ئەكبەتانانى دىرين ناسراو بووہ .

لە نووسراوہ ئەخمىشىيەكاندا بە شىووازى ھەكمقانان ھاتووہ ... لە مېژووى ھىرۆدوتس بە شىووازى ئەلباتان يا ئەلباتان .

بەلام بە زمانى مىدى ، ئەوا بە شىووازى ھانك متانان ھاتووہ ... بەلام شارى ھەمەدان ناوہكەى خۇى لەناوى خوودى مىدىيەكانەوہ وەرگرتووہ . ئەمەش لەبەر ئەوہىيە ، كە ناوہكەى لە نووسراوہكانى ئاشورى بەشىووازى ئامدانە

هاتووہ کہ نامادانا نیشنگہی میدیاکانہ .... میژوو لاپہرہکانی خوئی
 پرکردوٲتہوہ لہ قوناخہ یہک لہ دوا۱ یہکہکان لہسہر باری کوردو دوا۱ ئہوہ
 ہیژی بہئیسلام کردن و بہ عہرہبکردن و داگیرکردن ... بہناوی ئاینی نویی
 ئیسلام ، لہ سالی ۶۴۳ لہلایہن جریری کوری عہبدوٲلا بہجلی داگیرکراوہ و
 لہ مامہئہی شوٲقینیانہی بہر چاو تہنگ بہردہوامن لہ ہہموو ہوارہکاندا لہ
 ہہریم و ناوچہکاندا .

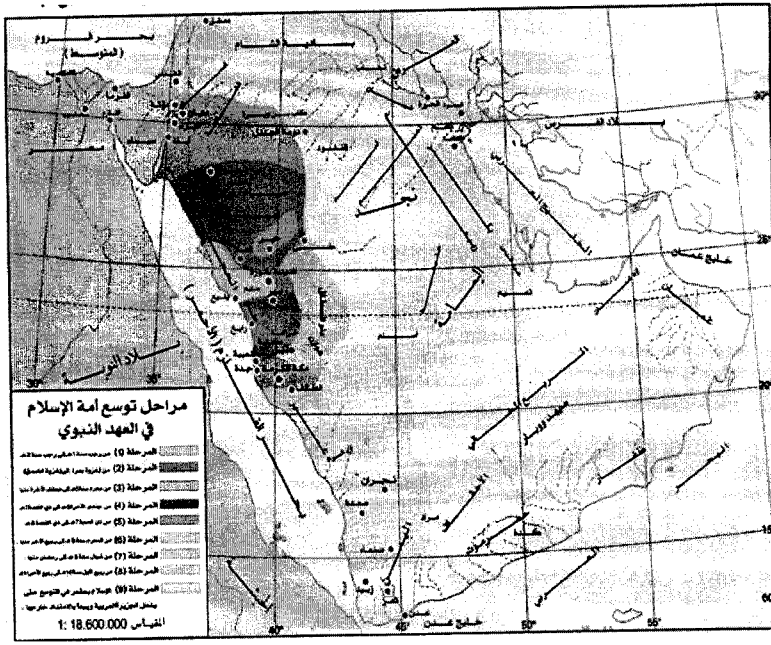
۰۶۴۲/۱۱/۳۰ لہ دوا۱ داگیرکردنی ناوچہی شارہزور ، بہ تایبہتی شاروٲچکہی خورمان لہ
 لایہن ہیژہ چہکدارہکانی ئیسلام بہ ناوی بہ ئیسلام کردنی دانیشتووانی
 ناوچہکہو داگیرکردنی لہ خورمان ... کہ پەرستگاہیک۱ ئاینی زہردہشتی
 لیبوو ... نہک گردیکی قہلاکہ لہ سہر چاوہی کانیاوئیک لہلایہنی روژہہلاتی
 باشووری و راستہوخوئی روژہہلات ، بہرزبوو بہ ۹ قوبہی بہرز ، کہ بہ
 کوٲمہلگہی کہوانہیی دروستکرابوو لہ بہردو گہچ و خشت... کہ تاکوو
 ئیستاش ئہو پەرستگاہ لہ ہہستی دانیشتووانی ناوچہکہ دہزینگیٲتہوہ . لہ
 دوا۱ داگیرکردنی لہ لایہن ہیژی چہکداری ئیسلام ... کرا بہ مزگہووتی بہ
 ئیسلام بووہکان لہ ہہریمی باشووری کوردستان .

سہرچاوہ :- حدود کردستان الجنوبيہ تاريخاً و جغرافياً - چاپی دوہم/۲۰۰۵ .

۰۶۴۳/۱۱/۱۹ ئیمامی عوسمانی کوری عہفان خہلافہتی ئیسلامی گرتہ دہست لہ دوا۱
 کووشتنی عومری کوری خہتاب لہلایہن - ئہبا لؤلؤہ - کہ ناوی تہواوی
 مہیروز بوو .... لہ کاتی دہسہلاتی ئیمامی عوسمان توانیان کہشتی جہنگی
 دروست بکریٲت بو بہرہنگاربوونہوہی سوویای بیژہنتی لہسہر کہنارہکانی
 میسر و شام . لہکاتی دہسہلاتی ئیمامی عوسمان توانرا قورنانی پیروژ لہ
 یہک کتیب کوٲ بکریٲتہوہ و چہندین دانہی لی کوٲی کراوہو ناردرابو
 پایتہختہکانی دہوولتہتی ئیسلامی ... کہ دانہ بروا پیکراوہکہی لہ شاری
 تاشقہندی پایتہختی نازربایجانہ ، ہہردانہیک لہو دانہیہدا چاپ نہکریٲت
 بہراست نازانریٲت لہلایہن دام و دہزگا ئاینہکانی ئیسلام لہ جیہاندا .

سہرچاوہ:- میژووی عہرہبی و جیہان - نامادہکردنی سہیفہدین کاتب - دار الشرق -

المؤسسة العلمية لوسائل التعليمية . بیروت / سووریا / ۲۰۰۵ .

ئەم ئەخەشەیه فراوانکردنی دەسه‌لاتی عەرەب و ئیسلامه

٠٦٤٤ ✍️

٠٦٤٤/١١/١ هیزه چه‌كداره‌كانی كوردو هیزه‌كانی سوویای فارس هاووكاری یه‌كتر بوون ، له پیناو به‌ره‌نگار بوونه‌وه‌و به‌رگری كردن له یه‌كتر له سه‌ر خاکی خۆیان . به‌هۆی هیزه‌كانی داگیركهری عەرەب به‌ناوی فتوحاتی ئیسلام له‌ناوچه‌كانی شاری دیاله و باكوورو رۆژه‌لاتی شاری كووت و عیماره‌و تكړیتی ئیستا - ئەو ناوچانه له‌و كات دانیشتوانی عەرەبی تیا نه‌بوو به‌هیچ جوړیك ، ته‌نیا ره‌شماله‌كانی مه‌ر له‌وه‌رین حووشتره‌وانه‌كان نه‌بیت- كه به‌ره‌و خاکی كوردستان هه‌نگاویا ننا به‌تایبه‌تیش له‌سه‌ره‌تا به‌ره‌و شاره‌كانی ئەهوازو فارس هه‌نگاویان ده‌نا .

كه ئەمانه‌ش هه‌مووی له ئەنجامی شه‌ری خویناوی له نیوان هیزه‌كانی ئیسلام و هیزه‌كانی فارس به‌ ناوی فتوحاتی ئیسلامی و تووانیان سه‌ركه‌وتن به‌ده‌ست بینن ، له ریگهی كووشتنی به‌كۆمه‌لی بی وینه‌ی دوور له ویزدانی مروّقیه‌تی و به تالانکردن و ده‌ریه‌ده‌رکردن و ئەنفال و تۆقاندن و سووتاندن ، كه به‌و كرده‌وانه تووانیان سه‌ركه‌وتن مسوگهر بكن .

شایانی باسه کردنه که بهر له وهش بهیهک سال عومهر عهزه قهیس له شاری چهلوانه وه بهره و ناوچهی شارهزوری باشووری کوردستان ههنگاویاننا بههیزیکی گه وورهی چهکدار .

بهلام نهیتوانی ناوچهی شارهزور داگیر بکات ، بهلام بوجاری دووهم بههیزیکی گه وورهتر به سهرکردایهتی عهتهبه فرقه د روویکرده ناوچهی شارهزور له نهنجامی شهریکی خوویناوی تووانی ناوچهکه داگیر بکات له ریگهی ناشیرتترین کردهوه ، که لهو داگیر کردنهش نهیانتوانی بهتهواوی له ناوچهکه بمیننهوه بههوی بهرگری کردن له ناوچهکه له لایهن جه ماوهری کوردی ناوچهکه .

شایانی باسه که ههر لهو رۆژه خلیفه عومهری کوپی خهتاب کوچی دواپی کرد ، که خلیفهی دووهمی ئیسلام بوو ، له دواپی نه بووبه کری سهدیق . شایانی باسه که له سهردهمی خلیفه عومهر میژووی کوچی دانراوه ... شاری تکریت بهر له هاتنی ئیمپراتۆریهتی عوسمانی ناوی نهو شاره سهلاحه دین بووه ، بهلام بههوی بهتورکردن ناوی له شاری سهلاحه دین گۆراوه بوو شاری تکریت . واته تورکی ، که ئیستاش تکریت و سهلاحه دینیشی پی دهگوتری له ئیراق .

• ٦٥٦

• ٦٥٦/٣/ کووشتنی خلیفهی ئیسلام عوسمانی کوپی عهفان له تهمهنی ٣٥ سالییدا ، که نهو تووانی قورئانی پیروزیهک خات له کتیبیکی پیروزی ئاینی ئیسلام ، که بهدهستهکانی خوئی نووسیویهتیهوهو بهراست ترین قورئان داده نریت و دهستنووسه کهی ئیستا له شاری تاشقهندی پایتهختی کۆماری ئۆزبهکستانه ، که بوته سهرچاوهی بهچاپگه یاندنی قورئانی پیروزی له جیهان . ههروا له دواپی لیكۆلینه وهیهکی ورد دهرکهوت که خلیفهی ئیسلام عوسمانی کوپی عهفان له ناو ماله کهی خوئی تیروکرا ، که سییهم خلیفهی ئیسلام بوو ، له کاتی دهسهلاتی نهو تووانی توونس و جهزائرو مهراکش و نهندهلوس و دوورگهی قووبرسو دواپی بهرهو ئیراق بخاته ژیر دهسهلاتی ئیسلام .

• ٦٥٦/٧/ له دواپی ریکنه که ووتن له نیوان ئیمامی عهلی و معاویه له سهر بیروو بوو چون

ۋە دەسلەت بۈۋە ھۆي ھەلگىرسانى شەپرى ئىۋوانىيان ۋە بەردەوام بۈۋنى ئە
دوژمنكارىيە لەنىۋوانىيان. لە ۋە شە ئىراقەي ئەۋكات ، كە لە رىگەي بـ
ئىسلام كىردن ۋە فتوۋحاتى ئىسلامى كەۋتە ژىر دەستىيان لە باشوور
ئىستاي ئىراق ، ۋەك پارىزگاكانى ئىستاي نەجەف ۋە كەربەلا ۋە قەزائ
كوفەدا .

۰۶۶۱

۰۶۶۱/۱/۲۴ لە كاتى نوۋىژى نىۋەرپۇ ئىمامى عەلى بەدەستى عەبدولرەحمان كورى ملج
- شەبىب - تىرۆركرا ، لە شارى كوفە لە رۇژئاۋاي پارىزگاي بابل - حل
- لە باشوورى ئىستاي ئىراق ئەۋىش لە ئەنجامى دژايەتى كىردنى لەگە
بەنەمالەي معاۋىيەدا .

۰۶۶۱/۵/۱۷ ھەسەنى كورى عەلى دەستى لە خەلافەت ھەلگىرت ۋە بۇ معاۋىيەي كورى ئەبو
سفىان ... كە ئەمەش بۈۋە ھۆي ئەۋەي كە خەلافەت گۈۋاستراۋە بۇ ئەۋە
ئەمىيە ... ئەۋىش بە گەشتىيان بەۋ ئاۋاتەي كە چاۋەرۋانى بۈۋن ۋە لەپىناۋ
ھەۋلىيان بۇ دەدا .... ماۋەي دەسلەتاي ئەمەۋىيەكان لە ۵/۱۷ تاكو
۶۸۳/۸/۳۰ بەردەوام بۈۋ ، ئەۋىش بە دوۋ قۇناخ تىپەربۈۋ كە :

۱- ماۋەي دەسلەتاي سفىانىيەكان :- ئەۋ ماۋەيەش كە دەسلەتاي خەلافەتيا
گرتە دەست ، كە معاۋىيەي كورى سفىان ۋە كورەكەي يەزىد ... كە ئەم قۇناخ
ماۋەي ۲۳ سال بۈۋ لە دەسلەتادارىيەتيان .

۲- ماۋەي دەسلەتاي مەرۋانىيەكان :- ئەم ماۋەيەش خەلافەت گۈۋاستراۋە
مەرۋانى كورى ھەكەم ، تاكوۋ مەرۋانى كورى مەمەدى كورى ھەكەم ،
دۋا خەلىفە بۈۋ لە ئەۋەي ئۈمىيە كە ماۋەي دەسلەتەكەيان ۶۴ سال بۈۋا
۷۸۳/۸/۳۰ تاكوۋ ۷۴۹/۸/۲۰ . لەژىر دەسلەتاي ئەمەۋىيەكان سنوور
جووگرافى لە دەرياي ئەتلەسى تاكوۋ سنوورى چىن فراۋان بۈۋ .

لەگەل ئەۋشدا دەسلەتەكەيان بەرەۋ كىزى ھەنگاۋى دەنا بەھۆي شۆرش
راپەرىنە ناۋخۇيىيەكانى ناۋ دەسلەتاي ئەمەۋىيەكان ۋە ياخى بۈۋن ل
دەسلەتەكەيان ... كە ئەمەش بۈۋە ھۆي ئەۋەي كە پايتەختى دەسلەتەكەي
لەشارى كوفە بگۈۋازنەۋە بۇ شارى دىمەشقى پايتەختى ئىستاي سووريا .

لهو کاته شدا ئیمامی عه لی پایته ختی دهسه لاته که ی لهشاری مه دینه ی
سعوودییه گوواستنه وه بو شاری کوفه ی ئیستای ئیراق .

دوای نه وه خه لافه ت به ره وه هه لووه شانده نه وه ههنگاوینا بو شانشینى میراتی ،
به تاییه تی له لایه ن نه مه ویه کان ، که له باوک بو کوره که ی یاخوود له یه کیك بو
دوانی دیکه یاخوود زیاتر ... ههروهک عه بدولمهک کوری مه روان نه بنجامیدا .
له گه ل چه ندین کاری دیکه له بواری کو مه لایه تی وئابووری و بازرگانى ، جگه
له هه لوویست و خواستی ئایینی له دهسه لاتى ئیسلامدا .

سرچاوه:-- ئتلهسى میژووی عه رب و جیهان / ئاماده کردنی سه یفه دین کاتب - دار الشرق -
المؤسسة العلمية لوسائل التعليمية . بیروت / سووریا / ۲۰۰۵

۰۶۶۵

۰۶۶۵/۳/۲ بو یه که م جار تورکمان گه یشتنه ناو خاکی ئیستای ئیراق لهو کاته ی که
عویدیولای کوری زیاد که والی خوړاسان بوو .... نه ویش ژماره یان نزیکه ی
۲۰۰۰ هه زار کهس له تورکمانی خه زه ر ده بوو به چه کدارکردنیان له ریزی
سووپاکه ی له پینا و بهرگری کردن له به نده ری به سره له باشووری ئیستای
ئیراق .

هه روا فه زلی کوری یه حیای بهر مه کی ، که والی خوړاسان بوو دوای عویدیوللا
له سالی ۷۵۶ نزیکه ی ۲۰۰۰ هه زار تورکمانی هینا ئیراق و نیشه جیی
کردن - له حه ربیه - ی تهک شاری به غدا ، له دوای په ره پیدانی شاری به غدا
له لایه ن خه لیفه ی ئیسلام نه بوو چه عفه ری مه نسوور له شاره که دا .

نه مهش سه ره تای نیشه جی بوونی تورکمان بوو له ئیراق و کاردانه وه ی له
سه ر بواره جیا جیاکانی دانیشه تووانی ره سه نی ئیستای ئیراق ... که نه مهش
هوکاریکی بنه رته ی بوو بو پته وکردنی ئایینی ئیسلام ، له پینا و داگیرکردنی
خاکی گه لان ، به تاییه ت خاکی کوردستان له هه موو بواره کان به تاییه تی له
بواری نه ته وه یی و نیشه تیمانیدا .

سرچاوه:-- سنووری کوردستانی باشوور - میژووی و جوگرافی ل/ ۲۹۰، نه لره قیب یوسف
چاپی دوهم / ۲۰۰۵ .

۰۶۷۷

۰۶۷۷/۷/۱ كۆچى دوۋايى خاتوو عائشەى كچى ئىمامى ئەبووبەكرو خىزىنى پىغەمبەر
دروودى خۋاى لە سەربى .

۰۶۸۰

۰۶۸۰/۱۰/۱ ئىمامى حوسىنى كورى ئىمامى عەلى ، لە ئەنجامى دوۋمنايەتى
بنەمالەكەى لە گەل بنەمالەى يەزىدى كورى مەعاويە تىرور كرا لە شارى
ئىستاي كەربەلا ، لە باشوورى ئىستاي ئىراق .

۰۶۸۴

۰۶۸۴/۸/۱۸ دۋاى كووشتنى حوسىنى كورى ئىمامى عەلى ، بزوتنەۋەى - تەۋابىن -
پىك مات - واتە تۆبەكار - بەسەركردايەتى سووليمان سەرد خوزاعى ...
ئەۋىش لە پىناۋ ۋەرگرتنەۋەى حەقى حوسىنى كورى ئىمامى عەلى ... ئەم
بزوتنەۋەى ش رووى لە ھەرىمى جەزىرە كورد ھەۋلى ئەۋەياندا ، كە
لايەنگرى زور بۇخۇيان كۆيكەنەۋە ، كە دانىشتۋانى ناۋچەكە كوردبوون ...
بۇماۋەى چۋار سال لە ناۋچەكە مانەۋەۋە لايەنگريان بۇخۇيان پەيدا كورد ،
بەتايىبەتى لە ناۋ دانىشتۋانە كوردەكان ... بەلام ئەمەۋىيەكان سووپايەكى
زۇريان پىكھىناۋ ھىرشىيان كوردنە سەريان ۋ لە ئەنجام ئەم بزوتنەۋەى
ھەرسى پى ھىنرا لە شەرىكى دژوار لە - عىن ۋردە - لە ھەرىمى جەزىرە
لە باكورى كوردستان .

تەيىنى : - ھەرىمى جەزىرە دەكۆيتە باكورى رۇئاۋاى كوردستان ... كا
ھەرىمىكى كوردستانە بۇيە پىنى دەترىت جەزىرە .
چونكە دەكۆيتە نىۋان ھەردوۋ زىنى دىچلەۋ فوورات لە سەر رووى شارى سەلاھىدىن -
تكرىت - تا سەرچاۋەكانى ھەردوۋ روۋبار يەك دەكۆيتەۋە ... كەلە ھەرىمى جەزىرە كورد
لە ناۋچەكانى سەرۋو نىشتەجى بوونە بەتايىبەتى لە بەشەكانى خۇرەللات ۋ باكورى
خۇرەللات ، بەر لە عەرەب ۋ ئەتەۋەكانى دىكە ... ئەم ھەرىمەش چەندىن قەلۋ شوۋراى
تىدايە لەۋانە :- نەسىپىن - دارا - حسەن كىف - ماردىن - ئۇرغە - دىياربەكر - ئەزىن ،
لە ناۋ خاكى كوردستاندا .

• ٦٨٥

٠٦٨٥/٤/١ كۆچى دووايى يه زىدى كوپى معاويه و له دوواى خۆى كوپه كهى جيگهى گرته وه... شايانى باسه نهو بنه ماله يه له گه ل بنه ماله ي ئيمامى عه لى ، هه ر له سه ره تا وه تا كۆتايى دوور منكاريان به رده وام بووه ، له باشوورى ئيراقى ئيستا له سه ر بيروو بو چوون و ده سه لآتى ده وله تى ئيسلام .

• ٧٠٥

٠٧٠٥/١/٢ عه بدولمه ليك كورى مه روان دراوى زيبرى چاپكرد له شارى ديمه شقى پايته ختى ئيستاى سووريا به ناوى - دينا ر - كه باز نه كهى واته قه واره كهى - ١،٩ - سم بوو . كه له سه رى نووسرابوو - الله احد الله الصمد لم يلد ولم يولد . سه رچاوه :- نه تله سى ميژووى عرب و جيهان - ئاماده كرڻى سه يفه دين كاتب - دار الشرق - المؤسسة العلمية لوسائل التعليمية - بيروت - سووريا / ٢٠٠٥ .

٠٧٠٥/١٠/١ كۆچى دووايى عه بدولمه ليكى كوپى مه روان ، له سه رده مى خه لافه تى نهو ده وله تى ئيسلام ، كه تووشى چه ندين دابه ش بوون هات به هۆى ليك ترازانى هه لوئىستى به رپرسانى ئيسلامى له په ره سه ندن و پيشكه ووتن و گه شه كرڻى بارى كۆمه لايه تى و رو به رو بوونه وهى بىرى زانستى و روشنيبرى له ناستى زياترى زانبارى له ناوچه و هه ري مه جيا جيا كانى ژي ر ده سه لآتى ئيسلام .

• ٧٠٨

٠٧٠٨/١١/١ دامه زرينه رى بنه ماله ي - به رمه كى - له م روژه دا خالد به رمه كى له دايك بووه ... كه يه كه م كه سه يش بووه بوته ئيسلام له و بنه ماله يه داو دژى نه مه ويه كان ره فتارى كردوو و يارمه تى ده رى دامه زرينه رى ده وله تى عه باسى بووه ... هه روا بوته يه كي ك له سه ركردو و پياوانى نه بوو موسلمه ي خو راسانى و هاو كارى بووه له به هي زكرڻى لايه نگرانى له پينا و پته و كرڻى ده سه لآتى عه باسيه كان . دواى مرڻى خالد به رمه كى له سالى ٧٧٩ يه حياى كورى جيگه ي باوكى گرته وه له خزمه ت كرڻى ده وله تى عه باسى له هه موو بواره جيا جيا كان .

جىڭھى نامازھ پىكىردنە كە بەرمەكىھەكان بىنەمالەيەكى كوردى ناودارى
كوردستان و عەرەب و جىھان بوونە ... ووشەي بەرمەكيش نازناوئىكى
ئايىنە ... رووناكپىرو فەيلەسوف و نووسەرى كورد - خەلەكان - خاوەن
كتىبى - وفيات الاعيان و انبا و ابناو الزمان - دا دەلى:

بەرمەكىھەكان لە ھۆزى - زىرى - كوردىنە . ھەروا زۆر لە نووسەرو
 فەيلەسوفەكانى پيشوو گووتويانە كە بەرمەكىھەكان فارسىن . بەلام ئىبن
 خەلەكان دەلى: - ئەوە كاريكى سەر سوورھىنەر نىھ ، كە ھۆكاريكى ئەوە بى
 كە بىنەمالەيەكى كوردى نىھ ... لەبەر ئەوەي ووشەيەكى نەتەوھىي نىھ و
 بەرمەكىھەكانىش - فارس و ئاگر پەرسىت بوونە ... كە ووشەي فارسى ماناى
 ئەوھىيە كە ووشەيەكى راميارى و ئايىنە .

لە بەر ئەوھى كە كورد خاوەن دەسلەت بوونە لە باشوورى رۇژئاواى ئاسيا ،
 بەر لە سەدەي شەشى پيش زايىن ... بەتايبەتى لەكاتى دەسلەتى مىدىياكان
 كە فارس سەربەو ئىمپىراتورىيەتە بوونە ... ئەمەش بەردەوام بوو
 لەسەردەمەكانى - ئەرشاكىين و ساسانىھەكان و تاكوو دەرگەووتنى ئايىنى
 ئىسلام . كە كورد و فارس بىرەي پىشتى ئىمپىراتورىيەتى مىدىيابوونە ، كە
 ھەلگىرى برواى ئايىنى زەردەشتى بوون . ھەر وەك موئەرىخى يۇنانى -
 ھىرودۆت - باس لە ھىرشەكانى ئەخمىنى دەكات و دەلى:-

پىاوە نازاكانى كورد لە شەرى - كوگمىلا - لە نىزىك شارى ھەولپىر لە سالى
 ۳۳۱ بەر لە زايىن لە نىوان داراى سىيەم و ئەسكەندەرى مەكدۆنى روويداو
 سەركەووتنىان بەدەست ھىنا لەم شەپەدا و ئەسكەندەر كوژرا .
 زۆر لە نووسەرو رووناكپىرو رۇژھەلەتئاسەكان باس لەو دەكەن كە فارس بەر
 لە كورد خاوەن نەتەوھو خاك بوونە ... بە تايبەتى عەرەب لەدواى
 دەرگەووتنى ئايىنى ئىسلام و لە رىگەي فتووحاتى ئىسلامى ... باسكرا كە
 ووشەي فارس ماناى راميارى و ئايىنى و رۇشنىبىرى دەگەيەنى ، نەك
 نەتەوھىي ... لە بەر ئەوھى دەرگەووتنى ووشەي فارس - لە تىكۆشەر يا وەك
 ئەمرۆ پيشمەرگە ھاتووە .

دواى ئەوە ئەم ووشەيە و فارس لەدواى كۆتايىھەكانى ھەرس ھىنانى
 ئىمپىراتورىيەتى مىدىيا دەرگەووتوون ... كە دەسلەتى مىدىياش دەسلەتتىكى

كوردى بووه ... كه فارس و كورد نهوهى ميدياكانن و له نژاد ئارين ، بهر له و
 ديارى كردنهش فارس و كورد ليك جيانه بوونه له هردوو لايهنى نيشتيمانى و
 نهتهوهيى و نايئيدا ... كه ئەمەش بەلگهيهكى دروسته لههه موو بوارهكان به
 پيى پيپهريوونى قوناخهكانى ميژوودا .

بهلام له دواى كوټايى هاتنى دهولهتى ميديا و دهركه ووتنى ئاييىنى جوولهكهو
مهسيح ... به تايبهتى ئاييىنى ئيسلام بارى جيهان به تايبهتى له كيشووهرى
ناسيا ورۆژهلاتى ناوهراست چهندين گورانكارى بهخۆوه بيىنى و چهندين
لايهن ليك ترازان ، به تايبهتى له بوارى نهتهوهيى و نيشتيمانى و ئايىن له
ناوچه و ههريمهكاندا .

٠٧١٨

٠٧١٨/٨/٣ دواى نهوهى كه عومرى كورى عهبدولعهزىز دهسهلاتى گرته دهست و دراوى
 نهوهوى چاپكرد بهناوى - دىنار - لهشارى ديمهشقى پايتهختى ئىستاي
 سووريا و پايتهختى دهسهلاتى ئەمهويهكان ، كه قهبارهى ٢-سم بوو ...
 لهپيئاو بووراندنهوهى ژيىرخانى نابوورى و بازرگانى له ژيىر دهسهلاتهكهيدا .
 سرچاوه :- ئەتلهسى عهربي و جيهان - ئامانكردنى - سيفهدين كاتب - دار الشرق -
 المؤسسة العلمية لوسائل التعليمية - بيروت - سووريا / ٢٠٠٥ .

٠٧٢٠

٠٧٢٠/٢/٩ ههشتهم خهليفهى ئيسلام له بنهمالهى ئەمهويهكان عهبدولعهزىز كوچى
 دووايى كردووه .

٠٧٢٤

٠٧٢٤/١/٢ نۆيهم خهليفه له بنهمالهى ئەمهويهكانى ئيسلام يهزىدى كورى عهبدولمهك
 كوچى دووايى كردووه .

۰۷۴۳

۰۷۴۳/۱۰/۲ ھونەرمەندو مۇزىكا ژەنى

كورد - ئىسحاق ئىبراھىم

مووسلى - لە شارى كوفەى

باشوورى ئىستاي ئىراق لە

دايك بووہ .

جىگەى ئامازە پىكردنە كە

لە ئايىن جوولەكەيەكى كورد

بووہ لە باشوورى كوردستان

و بوۋتە ئىسلام ... لەو

سەردەمدا بەناوبانگترىن

گۆرانى بىژ بووہ لەھەمان

كات وانەى مۇزىكى گوتۇتەوہ بەنامىرەكانى ئەو كات . بەھۆى تواناى

گۆرانى و مۇزىكا و دەرکەووتنى كەسايەتى بەھۆى ئەم بوارە ... بوۋتە

ھاورىي مەھدى و ھارونە رەشىد ، كە ھەردووكيان خەلىفەى عەباسى بوونە

... ئەم كەسايەتتە لەكارە ھونەرىەكانى بەردەوام بووہ تاكوو لە ۸۰۳/۱۲/۲۰

لەشارى بەغدا كۆچى دوايى دەكات .

سەرچاوە :- الموسوعه العربيه ۴/۱ .

۰۷۴۵

۰۷۴۵/۱۰/۳ ئەمەى خوارەوہ دەقى راسپاردەكەى - ئىمامى ئىبراھىمى عەباسىە بۇ ئەبوو

موسلمەى خۇراسانى :-

ئەى عەبدولرەحمان :- تۇ پياويكى لە ئىمەى لە بنەمالەى پىغەمبەرى - د.خ

- بۇيە راسپاردەكانم وەرېگرەو بىپارىزە ... سەيرى ئەو بەرەى راستت بکە ،

كە خۆرھەلاتە . خەلافەتايەتايان بکە و چارەسەرى كىشەكانيان بکە . خوا

دەزانىت ئەم ھەولەمان بى ئەوان تەواو نايىت .

سەيرى بەرى - رەببە - بکە فەرمان و داواكانيان بزانه . سەيرى بەرەى -

مزر - یش بکە ... كە ئەوان دووژمنى سەرەكى و نژىكى بنەمالەكەتن . بۇيە

گوہمانت له ههركه سيكيان بوو بيانكووژهو لئيان بدهو ئه گهر توانيشت مه هينه
له خوراساندا يه كيک به عه ره بي قسه بکات .

ته نانهت ئه گهر منالئكيان گه يشته ته مه ني پينچ سالي بيكووژه . . . هه روا
سه ريپچي - سووله يمانی کوری که سیری خوزاعي - مه که . گهر له گه ليشيدا
نه گوونجايت و تووشی کيشه يه که بوويت . به لام بيگه ريروه . مه به ست له وه
نيه که نه بوو موسلم له بنه ماله ی پیغه مبه ر بوويت .

سرچاوه :- ته به ری - تاريخ الامم و الملوك ١٤/٦ - ١٥ .

٠٧٤٧

٠٧٤٧/٦/٩ رووداوه کانی دهسه لاتی بنه ماله ی ئه مه وی ئیسلامی له بواره جیا جیاکان
به ره و پيشبردنی باری دهسه لاتی ئاینی ئیسلام ، که نه نجامه که ی بووه هو ی
ليک ترانانی بیروو بوچوون و هه لوئست و بروای جیا له ئاینی ئیسلام ، که
به شیوه یه کی فه رمی که رت بوونی ئه و ئایینه به دوو مه زه به ی شیعه و
سووننه له و رۆژه دا دهستی به ته شه نه کردن کرد له سه ر خاکی خوراسان و
داوا کردنی بنه ماله ی هاشم ، که نزیکترین بنه ماله بوون له پیغه مبه ر
دروودی خوی له سه ر بیته به دیاری کردی گوندی - حه میمه - ی باشووری
ده ریای مردو - بحر المیت - له سه ر ریگای کاروانی حاجیه کان که نه نجامی
بووه هو ی به ریابوونی شو رشی دهسه لاتی ئه مه وی به سه ر کردایه تی نه بوو
مووسلمه ی خوراسانی به سه ر که وتنی به سه ر مه روانی دووم .

که - مووسلمه ی خوراسانی له نژاد کورد بووه - ئه م شه زه په ره ی سه ند
له فه له ستین و حوومس و ناوچه کانی دیکه . ئه ویش به هو ی گوواسته وه ی
دهسه لاتی بو - حران - له لایه ن مه روانی دووم که له و رۆژه مه زه به ی
شیعه و سووننه سه ری هه لدا له دووژمنکاریه تی نیوانیان . که تاکوو
ئیس تاش له جیهانی ئیسلامی به تاییه تی له ئیران و ئیراق و سووریا و
چه ندین جیگه ی دیکه وه که ئه فگانستان و پاکستان .

له ماوه ی سه ر هه لدانی ئه و دوو مه زه به تاکوو ئیستا به سه دا شه ری
دژوارو خویناوی له نیوانیاندا به ریابووه ، به تاییه تی له ئیراق ، که
تاکوو ته ووا و بوونی ئه و میژوونامه یه . شه ری نیوان شیعه و سووننه

بەشىۋوھەيكى نافەرمى بەردەوامە ، بە تايىھەتى لە دواى رووخاندنى دەسەلاتى رژیىمى بەعسى ئىسلامى سووننە لە ئىراق لە رۆژى ۱۵۲۰۰۳/۴/۹.

۰۷۴۹

۰۷۴۹/۸/۲۰ عەباسىيەكان بەھۆى كۆمەلى نەينى و لە ساىھى نازايەتى كەساىھەتى ناودارى كورد ، ئەبوو موسلمەى خۆراسانى ، بوونەتە دەسەلاتدار .... ك پادشای ھەموو وولاتى ئىسلام بوون .... كە يەكەم جار پايتەختى شارۆچكەى كوفەى باشوورى ئىستای شارى بەغدا بووھو دواىي پايتەختى گوواستوھ شارى بەغدا .

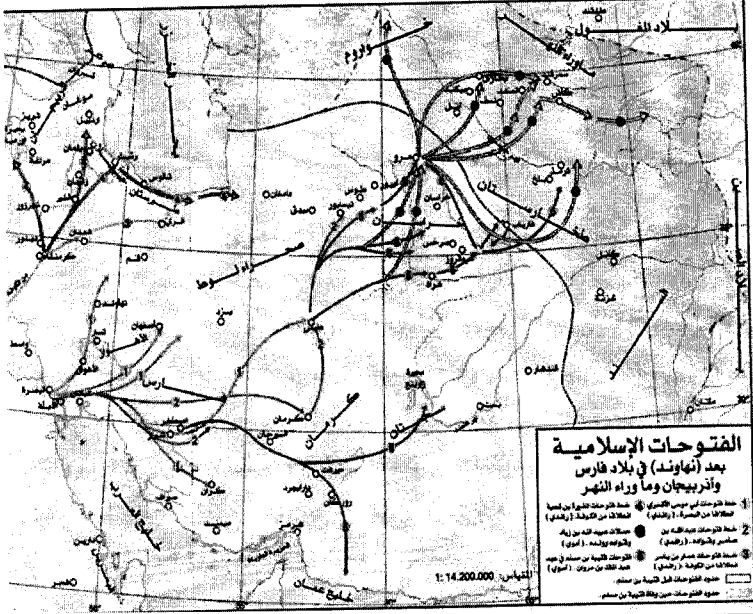
يەكەمیان عەبدوللاى كورى محەمد :- عەباسى سەفاح - ھاتنە سە دەسەلاتداو لەسالى ۱۲۵۸ بە كوورژانى - موعتەسەم كۆتايى با دەسەلاتكەيان ھات .... واتە ۵۴۴ سالّ عەباسىيەكان دەسەلاتدار بووز لەسەر وولاتى ئىسلام .... لە ناوھرۆكى مېژوو نامەكە باسى چۆنيەتى كووشتنى ئەبوو موسلمەى خۆراسانى كراوھ ، لەلايەن خەلىفە ئەبوو جەغفەرى مەنسور لەناو ديوھخانەكەى خۆيدا لەشارى بەغدا .

۰۷۴۹/۸/۲۰ لە ۷۴۹/۸/۲۰ بە كۆتايى ھاتنى دەوولتەتى ئەمەوى و دەست پىكردى دەسەلاتى دەوولتەتى عەباسى ... ئەويش لە دواى سەرکەووتنى داواى عەباسىيەكان لە بنەرەتدا ھاوکار بوون لەگەل داواى -ال البيت- واتە خەلىفا و ئىمامەكانى ئاينى ئىسلام ... لە دواى كۆچى دواىي بىغەمبەر -دخ- ئەمەش بووھ ھۆكارى ئەوھى ، كە عەباسىيەكان توانيان سەرکەوتنەكان بگوونجىنن لەگەل ئاواتەكانيان و بە دامەزراندنى دەوولتەتى عەباسيان راگەياند لە شارى كوفە ، كە بىكەى سەرەكيان بوولە رۆژانى يەكەمى خەلىفەى يەكەمى ئەبوو عەباسى ئەلسەفاح .

دواى ئەوھش خەلىفەى دووھمى عەباسى -ئەبوو جەغفەرى كورى مەنسور- لە شارى بەغدا ، كە لەو كاتە وەك گوندىكى گەوورە بوو ... بە ھەولى ئەو شارى بەغدا توانى ئاوەدان و بووراندنەوھ و گەشە كردنىكى بەر چاۋ بە خۆوھ ببينى لە نىوو شارەكانى جىھان ... كە ئەو كات لە شىۋوھ

شیووازیکی شارستانی خوئی دهرخست ، بههوی بوونی شووینهواره میژووییهکانی بابل و حهزهر و ههولیر ونه مردو چه ندین جیگهی دیکه له وولاتی نیوان دوو زئی ... میژو بو تامیا له ناوچه کهدا .

دوای ئەوه سنووری دهوولتهی عهباسی زۆر فراوان بوو له سهردهمی هارونه رهشید ، که له رۆژه لاتی هندستان و چوو ه ناو چوار چیووهی ناوچهکانی رۆژه لات وهک ، ئیرانی ئیستاو و ئەفگانستان و سنه و خوارزم و دووادی زیی دورگهی عهربی له باشوورو باکووری ئەفهریکیا ، جگه له وولاتی مهغرب ... دوای ئەوهش دهوولتهی - ئەدارسه - ههروا فراوان بوویهره و رۆژه لات و باشوری دهریای ناوه راست و ، ههروا دورگهی قوویرسی و رۆدس و گریت و سقلیه و بهرهو باکووری وولاتی که رهج و قهوقازو رۆژه لاتی دهریای رهش ههنگاوینا له کیشووه ره کهدا .

ئهم نهخشهیه فراوان بوونی دهسه لاتی عهرب و ئیسلام دیار دهکات له داگیر کردنی خاکی نهتهو مکان . دهر چوون له دورگهی بیابانی گهورهی عهربی ...!...

که لهو کاتیش شاری بهغدا بووه مهلبهندی بازرگانی وژیرخانی ئابووری و بازرگانی دهوولتهی عهباسی و کاریگهری مهزنی له بههیز بوونی ئەو

دەسەلاتە ھەبوو ، لە ھەموو بواردەكان لە سەردەمانى زېرىنى دەوولتەتم
 عەباسى ، لە سەردەمى خەلىفەكانى ئاينى دەستى پىكرد ، يەك لە دوا
 يەك لە سەرتاى دەوولتەتى عەباسى تاكوو ناوھندى دەسەلاتى مەئموون ل
 سەر دەوولتەتەكەدا .

دواى ئەو دەوولتەتى عەباسى بەرەو كزبون ھەنگاينا ، ئەوئىش بەھۆ
 سەرھەندانى وويلايەتى بچوك لەلايەن پىكھاتەى نوئى ، وەك تورك و مەگۇ
 و فارس و ھندى و ، بەردەوام بوون تاكوو كەووتنى پايتەختى دەوولتەتم
 عەباسى ، كە شارى بەغدا بوو لەسەر دەستى مەگۇلەكان ل
 ۱۲۵۸/۱/۸ دەوولتەتى عەباسى رووخىنرا .

سەرچاھ :- ئەتەسى عەرەبى و جىھان - نامادەكردى - سەيفەدىن كاتب - دار الشرق -
 ۱ | المؤسسة العلمية لوسائل التعليم - بيروت - سوريا / ۲۰۰۵ .

۰۷۴۹/۸/۲۰ لەو كاتەى كە سەردەمى دەسەلاتى عەباسىەكان بوو ، لەم رۆژەو دەست
 پىكردوو بەردەوام بوو تاكوو سالى ۸۴۶ ... كە دياردەيەكى سەير
 شارستانى لەناو دانىشتوواندا پەيدا كرد ، بە تايبەتى لە ئىراق . كە ئە
 خىزانە عەرەبانەى بەھۆى فتووحاتى ئىسلامى روويان لە وولاتى نيوان دو
 رى - مېژبوئاميا - كردبوو .... لە ۳۷ خەلىفەى عەباسى تەنيا س
 خەلىفە لە داىك و باوك عەرەب بوون .

ئەوانىش - ئەبوو ئەلەعباسى سەفاح - مەھدى كورى مەنسور - محەمە
 ئەمىن ھارونە رەشىد - ئەوانى دىكە باوكيان عەرەب و داىكيان ل
 دانىشتووھ رەسەنەكانى ئىراقى ئىستا بوونە . وەك كوردو فاس و ئارامى ل
 وولاتى نيوان دووزى .

كە ئەمەش ھۆكارى بەھىزبوونى جى پىگەى عەرەب بوو لە فراوانكردنى
 سنوورى جووگرافى ، ئەوئىش بە داگىركردنى خاكى گەلانى دىكەو
 نىشتەجى بوونىيان لەسەر ئەو خاكە ، ئەوئىش بە زەبرى شمشىرو
 تۇقاندنى دانىشتووانى رەسەنى وولاتى نيوان دووزى لە ھەموو بواردەكاند
 ... مېژووى روادوھكانىش شاھدن لە شاىەتى دان لەسەر راستىەكان .

۰۷۴۹/۹/۲۳ بە ھۆى بارى نا لە بارى ژىر دەسەلاتى ئەمەويەكان بە تايبەتى بە بلاو
 بوونەوھى ئەخۆشى تاعوون و لە ناوچوونى زۆربەى خەلك ، لە ئەنجامى
 برسىەتى و ھەژارى و لىك ترازانى پەيوەندى كۆمەلايەتى بووھۆكارى
 سەرەكى لە كەووتنى دەوولتەتى ئەمەويەكان .

۰۷۴۹/۱۰/۲۹ هیزه چهکدارهکانی کورد ، یارمهتی هیزهکانی سووپیای خهلیفه مهروانیان دا . دژی سلیمان که روی کردبووه کوردستان و نهدهچوو دهروه . شایانی باسه خهلیفه مهروان دایکی کورد بووه ، که له کاتی خوئی باوکی والی بووه له کوردستان . که لهو کاتیش له کوردستان له دایک بووه ، لهپاش باوکی بهرپرسیاریهتی والی گرتوته دست لهسهر دورگهی ئهرمینیا له ناوچهی شاری ، دواي ئهوه خهلیفه مهروان به یارمهتی کورد دژی خهلیفه ئیبراهیم جهنگاوو دوايی بهروو شام ههنگاوینا بهروو بهعله بهگوو شام ، که بووه هوئی ئهوهی که هیزهکانی خهلیفه ئیبراهیمی بهزاندو چوووه ناو شاری دیمه شق له شامو دهسهلاتی خهلافهتی راگیاندا له ههریمی شامدا .

۰۷۴۹/۱۰/۳۰ له ئاکامی بهردهوامی شهپی ناوچهی کووفه له نیوان ههردوو مهزههب نویی شیعهو سووننهی ئیسلام ، که کهوتته ژیر دهستی شهپرکه رهکانی ئیسلام ، به هوئی دهروازی کوپی عباس بووهو به باوکی عباس خهلیفهی ئیسلامی ئهمهویهکان لهناو چوون و ئالای سپی مهزههب سووننه ، بهره بهره دههاته خواری و ئالای رهشی مهزههب شیعه بهرزدهکرایهوهو شوورشه که بهردهوام بوو تا کوو گهیشته روژ ئاواي زیی گه وورهو روژئاواي شاری بهغدا .

• ۷۵۰

۰۷۵۰/۸/۸ پایتهختی ئیسلام ماویهکی کهم له شاری مهککه مایهوه ، به هوئی بهرپابوونی شهپریکی خوویناوی و کوئایی هینان به خهلیفهکانی سهدری ئیسلام . له لایهن ئهمهویهکان و دامهزاندنی زنجیرهیهک له ئیمپراتوریهتی خهلافهتی عهربهی به ناوی ئهمهوی له ههریمی شامدا .

ههروا دهسهلاتی ئهوانیش زووری نهخایاندا له لایهن بنه مالهی عباسیهکان به هاوکاری گهلانی دیکهی غهیره عهربه له دانیشتووانی کوردی باشوورو فارس ، له ئهجامی شهپریکی سهختدا له سهر زیی بادینان له خووارهوهی مووسل لهناو بران و ئیمپرتوریهتی خهلافهتی عباسی دامهزراو پایتهختی له شام گواستراوه بو شاری بهغدا له نزیک کهلاوهکانی تهیسفونی

پايتەختى ساسانىيەكان . كە باو باپىرانى ساسانىيەكان بەر لە سەدەيەك رووخاندېويان .

شايانى باسە ھىنانى پايتەختى خەلافەتى عەرەبى ئىسلامى عەباسى بۇ بەغدا بەپىنى دەيا نەخشەى دارىژراو، واتە راستەوخۇ بۇ لاي خوواروى شووئىنى دىيرىنى خاك و ژيانى كوردو بەكردەوہ كوردى خستە ژيىر تىنى گووشارى رووبەرورى بەردەوامى عەرەب و تەعريبكىردن .

چونكە ھىچ نەتەوہ و دەوولەتتىكى دىكەيان لە نىووان نەبوو ، ھەم خوئى و ھەم نىشتمانكەى بوونە لە مەريكى مرويى و خاكى لە نىووان ھۆزەكانى عەرەب ، لەلايەك و گەلانى فارس و ئەرمانى و بىزەنتى لە لايەكى دىكەوہ ... لافاوى بەخوورى عەرەب ، كە لە ماوہىكى كورتدا خوواروى ميزۇبۇتامياى گرتەوہ .

بەلام نەيتووانى لە بنارەكانى چىيى زاگرۆس . واتە لە سەر سنوورى تەواوى خاكى كوردستان زياتر تەشەنە بكات و بتەنىتەوہ و لەوئ و ھەستا : بەھۆى بەرگى توندى كورد لە خاك و نەتەوہ لە كوردستان ، واتە لە رۇژئاوا و باشوورى كوردستان .

بانگەشەى عەباسىيەكان لە ماوہى سى سالى رابردوى لە رىكخستنى ۰۷۵۰/۸/۹ نىئىنى نىوكانىيان ، كە پشتيان بە كۆمەلانى خەلكى ھەرىمەكانى خوراسان و ئەودىيوى رووبارو شارۆچكەى كووفە بە ستبوو ، لە دەست پىكردنى ئەو كارانە . كە دەگەرەوہ بۇ سالىەكانى ۷۳۰ ، كە ئەو پشت بەستەش لە سەر كۆمەلىك بەئىن و پەيمان ھەستا بوون ، كە عەباسىيەكان بەدانىشتووانى ئەو ھەرىمانەيان دابوو .

لەوانەش كەمكردنەوہى باجەكان و زياد كردنى ياداشتەكان و بەرزكردنەوہى پلەو پايەيان لە دەسلەلاتى ئايندەيان دا ... بەلام دواى سەرکەووتنىيان بە دامەزراندنى دەولەتى عەباسى لە پاداشتى ئەو ھاوکارى كردنە ، بەشكى زۆر لە دانىشتووانى كووفە و دەوروو بەرى ، بە تايپەتى كۆمەلە نژادە غەيرە عەرەبىيەكان كە بە (موالى) ناسراو بوون ، خەلىفەى عەباسى كەوتە راوودوونانىيان و لىدان و كووشتنى زۆر بەى ئەوانەى رۆلى سەرکردايەتى و كارىگەريان لەسەر خستنى بانگەوازەكە دا ھەبوو .

لە وانىش ئەبوو مووسلمەى خوراسانى كە بەنژاد كورد بوو . ئەو

راوودوونانهش بووه هؤی دورست بوونی رقو بیژاری دانیشتووانی ئهو ههریمانه ، لهوانهش هه لگری بیرى ئایینی مانیهکان بهرامبهر به خهلافهتی عهباسی و ئهو دهولهته تازه دامهزراوه عهره بهدا - مانیهکان - واته هه لگری بروای ئایینی مانى که له کوردو فارس پیک هاتبوون ولقیکی مهزههبی ئایینی زهردهشتی بووهن .

ئهمه له لایهک و له لایهکی دیکهوه عهباسیهکان بههؤی کومه ئی کاری نهیینی له سایه ی ئازایهتی ئه بوو مووسلمه ی خوراسانی ، که بووه پادشای ههموو ئیسلام و له دواى هاتنه ناو خاکی ئیستای ئیراق به هؤی فتوحاتی ئیسلام و داگیر کردنی خاکی گهلان ، که پایتهختیان بووه گوندی کووفه ، که ئیستا قهزایه و دواى ئهوه چووه ته شاروچکه ی بهغدا ، که ئیستا پایتهختی ئیراقه ، له م رۆژهدا عهبدوللای کوپی محهمد . که ناو زهند بووه به - عهباسی سهفاح - بووه دهسهلاتدار تاکوو کوژرانی بهدهستی - معتسه م - و کوژایی بهدهسهلاتی عهباسیهکان هات له سالی ۱۲۵۸ ، که ۵۴۴ سال عهباسیهکان دهسهلاتدار بوون .

که ههموو ری و شووین و فیڕکردن و ریگه نیشاندهریان ئه بوو مووسلمه ی خوراسانی کورد بووه ... دواى ئهوه ئه بوو جهعفری مهنسور له ناو دیووهخانهکه ی خو ی تیرۆری کرد ... ئهمهش هونراوهکه ی شاعری ئه بوو جهعفری مهنسوره که زۆر دژایهتی ئه بوو مووسلمه ی خوراسانی دهکرد ، ئهمهش رهووشتهکانی عهره به (باوکی گوونا هبار خوا له بهنده نا گوړی تابهنده له خو ی نهگوړی ... تۆله ی مهنسور بووی و تهمای غه درت هه بوو ... به ئی ده زانین باوکه کورده کانیشت ههر ئه هلی غه در بوون .

خووینهره گه لی کورد تیپگه که ... ؟ ... گهر عهره ب بهرماری نوویژ کردنیان له ناسمان بشه کیته وه له چاکه و پیاو هتیان ... جیگه ی بروا نین ... چونکه عهره ب دروو دزی و فیل کردن و خیانهت به ئازایهتی ده زانن ... !

۰۷۵۰/۸/۱۵ - لە كۆتايىھەكانى دەسەلەتى عەباسى وولاتى شام كەوتە ژىر دەستى
 عەباسىھەكان و دووايش شارى دىمەشق ، دواى ئەوھ مەرۋانى دووم لە
 گوۋندى بويىسىرى مىسىرى دەسگىر كراو كوۋشتيان و سەريان رەوانە كورد بۇ
 خەلىفەى باوكى عەباسى ، ئەو فتووحاتە پەرەى سەند ، كە لە دوواى شارى
 كووفە بووھ پايتەختى دەسەلەتى نوپى مەزھەب شىيەھەكانى ئىسلام ، دواى
 ئەوھ پاسەوانەكانى ئەبوو ئەلباس . كە ھەمووى لە دانىشتووانە فارسەكان
 بوون و وردە وردە فارسەكان پلەو پاىھى گىرنگيان گرتە دەست كە ھەموويان
 دانىشتووانى خوراسان بوون .

۰۷۵۰/۱۱/۲۹ - دەرگەھوتتى ھەلوۋىستى مانىھەكان بۇ سەرھەتاكانى دامەزراندنى ئەو
 دەوولتە دەگەرئەتەھ ، كە لە دواى ئەوھى - عەبدوللاى كورى محەمەد -
 ناسراو بە - ئەبوو ئەلبەباسى سەفاح - ۋەلىدى كورى سەعدى ئەزدى -
 لەشارى كووفە - بەيەت - ى پىدرا .... بەو رووداۋەش كۆتايى بەدەسەلەتى
 خەلافتى ئەمەوى ھات ، لەلايەكى دىكە رۆلى بىنەمالەى عەرەبى ئىسلام و
 ھاۋپشتىووانى لە رەگەزو ئاينەكانى دىكە دەرگەھوت لە ھەرىم و
 ناۋچەكەدا .

كە لە ئىۋانىاندا - مانىھەكان - بوون ... سەرھەتاكانى ھەلوۋىستىشان بە
 ھاۋكارى كردنى بانگەوازو پىشتىگىرى لە دامەزراندنى دەوولتەتەكە دەستى
 پىكرد ... لە بەرامبەر ئەو بەئىنانەى كە عەباسىھەكان بەوانيان دابوو كە
 دەستى يارمەتى و پىشتىووانيان بۇ بانگەوازەكە دىرئىكرد ... لەوانە :-

۱- ئەو ناۋچانەو ھەرىمانەى كە بىنەمالە عەباسىھەكان پىشتيان پى بەستبوو ،
 لە شارى كووفەو ھەردوو ھەرىمى خوراسان و ئەودىۋى روبرار بوون ...
 كووفەى نىك شارى بابلى پايتەختى ئاينى مانىھەكان ... ئەو دوو ھەرىمەش
 دوو مەلئەندى گىرنگى پەيرەۋانى مانىزم بوون .

۲- يەككە لە سەر كىردە ھەرە ديارەكانى ئەو بانگەوازە ، كە ساپەتتەھە
 ھەرىمى خوراسان بوو بەناۋى - بەھزادانى كورى و نداد كورى ھورمەد - كە
 بە - عەبدولرەھمان - ئەبوو - موسلمەى خوراسانى ناۋزەند بوو - لاي
 مىژۋونۋوسەكانى عەرەبى ئىسلام ناسراۋەو ناۋبراۋە ، كە ئەبوو موسلمەى
 خوراسانى كورد بووھ لە نژاددا ... لە زۇر جىگەى دىكەش باسى ئەبوو

موسلمه‌ی خۆراسانی کراوه.

سەرچاوه: -- عه‌بدولرحمان به‌دهوی -- من تاریخ الاسماء من الاسلام -- د -

به‌ماهه‌دین بازارگاد - کرونۆلۆژی تاریخ ئیران - ل / ۹ .

• ۷۵۳

مانیه‌کان و به‌شداریکردنیان له‌و راپه‌رینه‌یه‌ی که له‌ سه‌رده‌می یه‌که‌م ۰۷۵۳/۷/۷

خه‌لافه‌تی عه‌باسی نه‌نجامدرا بوون ... ئامانجیش له‌و هه‌لۆویسته

دروستکردنی فشاریک بوو له‌سه‌ر ئه‌و ده‌سه‌لآته و گه‌یشتن بوو به‌و

به‌لێنا‌یه‌ی که پیشتر پێیان دا بوون ، به‌ گه‌راندنه‌وه‌و ده‌ستکه‌وتنیان به‌و

ئهرک و مافانه‌ش بوو ، که پیشتر لێیان زه‌وت کرابوو .

له‌به‌ر ئه‌م هۆکارانه چه‌ندین راپه‌رینه‌ی رامیاری و سه‌ربازی له‌لایه‌ن مانیه‌کان

نه‌نجامدرا ، له‌وانه راپه‌رینه‌ی .... به‌هافه‌رید ... ئه‌م راپه‌رینه ... له‌لایه‌ن ...

به‌های کوری فافه‌ره‌یدون ... که‌خاوه‌ن گوندی - زۆزن - ی نزیك شاری

نیشابووری هه‌ریمی خۆراسان سه‌رکردایه‌تی کرا .

ئه‌ویش به‌ر له‌ کووشتنی ئه‌بوو موسلمه‌ی خۆراسانی راگه‌یه‌ندرا ... ئه‌و -

کاره‌ی - به‌ها - سه‌ره‌رای مه‌به‌ستی ئایینی ئامانجیکێ رامیاریشی له‌

پیشه‌وه‌ هه‌بووه ... که به‌پێی ئه‌و بیرووباوهره‌وه له‌ هه‌مان کات بانگه‌شه‌ش

بیت ... پی ده‌چی په‌یره‌ویکی نزیك به‌ مانیزم بووبیت و نوێگه‌ریتی

تیاکرا بیت ... هه‌روا - مه‌زده‌ک ئه‌و هه‌ولانه‌ی له‌سه‌رده‌می پینجه‌می زاینیدا

کردی له‌ پیناوه‌سه‌لماندن - ئه‌و بۆچوونه‌ش بوو - به‌ها - له‌سه‌ر په‌یره‌وو

لایه‌نگیرانی - مه‌ی خواردنه‌وه‌و داوین پیسی و خواردنی گوشتی ئازهلێ

مردوو سه‌ره‌برینی ئازهلێ نه‌خۆش و - ساوا - ی قه‌ده‌خه‌کراو .

داوی ئه‌وه‌ داوای لیکردن که کرنووش بۆ رۆژ بیه‌ن و رۆژی حه‌وت نوێژ بۆ

دروستکراوی ئاسمان و زه‌وی و جیهان و زینده‌وه‌ران بکه‌ن ... هه‌روا ده‌بی

باوه‌ریان به‌ رۆژی داوی و پاداشتی به‌هه‌شت و سزای دۆزه‌خ هه‌بیت ...

هه‌روا بۆ ده‌سته‌ به‌رکردنی باری داوایی راپه‌رینه‌که‌ش داوای له‌لایه‌نگیرانی

کرد ، که یه‌که له‌سه‌ر حه‌وتی ده‌رامه‌تیان پیشکه‌ش بکه‌ن ... که ئه‌م

داوایانه‌ش داوای مانیزمیه‌کان بوون .

بەلّام جىياوازى ئەورە كە - بەھا - باوهرى بەكتاب پەرستى ھىناو بە
پىچەوانەنى مانىزم ، كە باوهرى بە دوانە پەرستى ھەبوو .

سەرچاۋە :- الآثار الباقية عن القرون الخالية . ل/ ۲۱۰ - زىن كوب - تاريخ مردم
ئىمان ۲۰ / ۶۱ رىخۇلد شىبور - تاريخ ئىمان - دىقرون - ومركىزانى جەواد مەلا نورى - ل/ ۱۳۸ .

۰۷۵۴

۰۷۵۴/۶/۲۷ بەرپابوونى راپەرىنى - شنىياز - لە گوندى - ئاھەن - ى سەر بە شارى
نىشاپور ... ھۆكارى ئەو راپەرىنەش دەرکەووتنى ئەو رامىارىتە ھەلەيە
- ئەبوو جەغفەرى مەنسور - بوو ، كە لە - ئەبوو موسلمەى خۇراسانى -
ھاوړى داو كووشتى .... ئەمەش بۆتۆلەسەندەنەۋەشى سەركردايەتى ئەو
جوولانەۋەيەى لەو گوند دەستپىكرد ... ئەم راپەرىنەش دواى دوو دژە
ھەلوۋىستى دەۋولتەت و خەلافەتى عەباسى بوو ... كە لەلايەن دانىشتوۋانى
ھەرىمى خۇراسان و كەسايەتتە ناسراۋەكانيان ئەنجامدرا .
لەھەمان كات بەرپەرچدانەۋەيەكى گەۋورەش بوو دژى رامىارىتە ھەلەكانى
دەۋولتەتى عەباسى ، كە ئەو كارەش بەھۆى پشتىۋوانى دانىشتوۋانەكانى
ھەرىمى خۇراسانەۋە بوون ... كە ئەمەش بوۋە ھۆى ئەۋەى كە بەھەزاران
كەس لە ھەرىمەكانى خۇراسان و دەيلەم و تەبرەستان پەيوەندىان
پىۋەكردنلە ناۋچەكەدا .

ھەروا مەبەستىش لە پىناو تۆلە سەندەنەۋەى ماقى ئەبوو موسلمەى
خۇراسانى بوو لە دەسەلاتدارانى دەۋولتەتى عەباسى و دژايەتى كىردنى
خەلافەتى عەباسى لەۋكاتدا دەستى پىكرد . لەو بارودۇخەدا ، كە - ئەبوو
جەغفەرى مەنسور ، ھەۋالى ئەو راپەرىنەنى پىگەيشت ، ھىزىكى
گەۋورەى لەژىر سەركردايەتى - عومەرى كورى عەلا - رەۋانەى مەلبەندى
راپەرىنەكە كىرد .

بەلّام بەھۆى بەرفراۋانى دەسەلاتى - سىتبان - و بەتواناى بەرپەۋەبىردنەۋە
ئەو ھىزەشەى ھىزەكانى سوپاى عەباسىەكان تىك شكاند .

دواى ئەو تىك شكانە ، دووبارە ئەبوو جەغفەرى مەنسور ھىزىكى دىكەى
زۆرى بەسەركردايەتى - جومھورى كورى مروارى عەجەلى - ناردە
سەرىان و ، بە دەست پىكردى شەرى دژوۋارى ئىۋان بەرھەلستاكارانى

دەۋولەتى عەباسى و عەباسىيەكان بەرپابوو ، بۇ ماوەى دوو مانگ و ۱۰ رۆژ
 لە شووینىك بەناوى - جوړجنيان - لە نيوان ناوچەى - رەق - و -
 ھەمەدان - دا لە ھەريّمەكەدا .

كە لە ئەنجام زياتر لە ۷۰۰۰ ھەزار كەس كووژران و بەديلگرتنى ۱۴۰۰۰
 ھەزار كەس لە لايەنگرانى - سنيازا تىك شكان و لەناكامدا ھيزەكانى
 دەۋولەتى عەباسى سەرکەووتنيان بە دەست ھينا لەناوچەكەدا .

سەرچاۋە :- تەبرى - تاريخ الام و الملوك . ۴۹۵/۷ .

۰۷۵۴/۶/۲۷ بە ھۆى راپەرينەكانى بىرى مانيزم و بلاۋبوونەوھى كووژرانى ئەبوو
 موسلمەى خوراسانى و راپەرينەكانى دژ بە دەۋولەتى عەباسى و خەلافەتى
 ئەبوو جەعفرى مەنسور ، لە وولاتى نيوان دووژىي و خاكى كوردستان و
 دەۋورووبەرى ... لە ھەمان كات و لە پیناۋ يارمەتى دانى راپەرينەكانى
 مانى و سنيازا ، لە ھەريّمى خوراسان و ھەمەدان و پەرينەوھى بۇ ھەريّم
 ناوچەكانى ديكە لە رۆژ ھەلاتى كوردستان .

ئەو ھەبوو راپەرينى ئيسحاق نوركى - لە ھەريّمى توركستان ، كە
 مەئبەندىكى مانىيەكان بوو - شەر ھەلگىرسا ... بە سەرکردايەتى - ئيسحاق
 - كە يەكك بوو لە لايەنگىران و ھەوادارانى - ئەبوو موسلمەى خوراسانى -
 و سەرکردەكانى ئەو ھەريّمە . دواى كووژرانى ئەبوو موسلمە .

ئيسحاق سەرکردايەتى راپەرينەكەى كرد ... راپەرينەكەى بە بيرووباوھرى
 دوانە پەرسىتى بەگژ ئەو دەسەلاتەدا چوۋەوھ ... جوولانەوھى ئەو
 كەسايەتية توركە ، ئەگەر بەتەواۋى مانيزم نەبوويّت .... ئەوا لە ھەريّمى
 مانىيەكان و لە بارودۇخىكى دەسەلاتى راميارى و ئايىنى دەۋولەتى -
 ئۆيكۆرى - تورك سەرى ھەلدا .

جگە لەو ھەش لەتوانايەكى بەرزى ئابوورى و كۆمەلايەتى سەرچاۋەى گرت
 .... لەبەر ئەو مانيزم فاكتەرى سەرەكى ئەو جوولانەوھى بوويّت ، دواى
 ئەوھى كە ھەلوويستی دووژمنكارى خەلافەتى عەباسيان بۇ دەرکەووتبيّت و
 لە پیناۋ مانەوھىياندا دەستيان داييّتە راپەرين لەناوچەو ھەريّمەكاندا .

سەرچاۋە :- تەبرى - ھ . س / ۶ / ۴۸۸ . فاروق عومەر موازى - ھ . س -

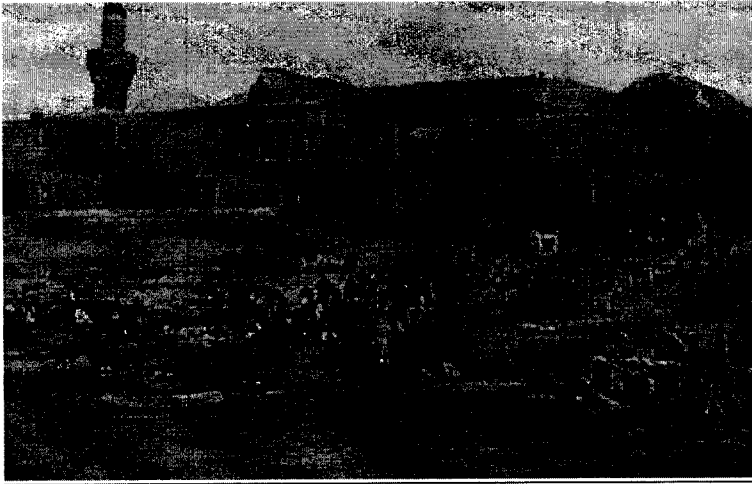
۰۷۵۵

۰۷۵۵/۶/۱۶ لە دواى ھېنانى ۲۰۰۰۰ ھەزار چەكدارى توركمان . لە سەدەى نۆيەم زايىنى ، خەلىفەى عەباسى - موعتەسەم - سووپايەكى چەكدارى لە توركە ھوردانە پىك ھېناو نىشتەجىيى كردن لە شارى سامەراى پايتەختى ئەو كاتەى دەوولەتى عەباسى لە باكوورى شارى بەغدا .

جىگەى باسكردنە كە دەبىي ئىمە ئەو لەياد نەكەين ، كە سەرەتاي سەرھەلدانى نەتەوہى توركمان ، لە بىابانەكەى نىوان ھەردوو وولاتى مەنگۇلياو چىنى مىللى بووہ ... كە لەو سەردەمانەشدا ھەرىم ياخوود وولاتى مەنگۇليا ، لەژىر دەسەلاتى ئىمپراتورىيەتى چىنى بووہ . كا ئىستاش بەشىكى لە ژىر دەسەلاتى چىنىيە بەناوى مەنگۇلياى ناوخۇ ... كا نەتەوہى توركمانىش لەو نەتەوہ دەربەدەرانەى كە لە ئەنجامى شەپرى نىواز ئىمپراتورىيەتەكانى پىك ھاتوون و لە ئەنجامىش دەوولەتى عوسمانى پى دامەزرا لە ھەرىمى ئەنازۇلى ئىستاي و وولاتى توركيا .

۰۷۶۲

۰۷۶۲/۶/۲۹ نوويكردنەوہ و ئاوەدانكردنەوہى شاردىيى بەغدا لەلايەن ئەبوو جەغفەرى مەنسورى خەلىفەى عەباسى ، كە لەو كات دانىشتووانى بەغداى دورستكراو زياتر لە ھەزار مال عەرەبى تىا نەبوو ، كە ئەوانىش داروودەستە و پىووەندەكانى دەسەلاتدارانى ئىسلام بوون لە ناوچەكەدا ، بەلكو دانىشتووانەكەى لە ئاشورى و ئارامى و كوردو فارس بوون ..

شاری به‌غدا

دانیشتووانی کورد له شاری به‌غدا‌ی پایته‌ختی ئیستای ئیراقی به زۆر
 ۰۷۶۲/۷/۸
 دروستکراو ، بهر له فراوانکردنی شاری به‌غدا بوو ، له‌لایه‌ن خه‌لیفه نه‌بوو
 جه‌عفه‌ری مه‌نسور ... بهر له‌وه‌ی که ئه‌م شاره خشته‌کانی دامه‌زرانی
 یاخوود دروستکردی ئه‌و شاره کورد لیی نیشه‌جی بوونه . که له‌و کاته له
 هه‌موو سنووری ئیستای ئیراق دانیشتووانی عه‌ره‌بی ئی نه‌بووه .
 ته‌نیا مه‌ر له‌وه‌رین و به‌دوه‌کان نه‌بییت ، به‌لکوو نیشه‌جی بوونی عه‌ره‌ب
 له سنووری خاکی ئیستای ئیراق ، له‌گه‌ل فتووحاتی ئیسلامی ده‌ستی
 پیکردوه ئه‌ویش .

خه‌لیفه‌ی عه‌باسی نه‌بوو جه‌عفه‌ری مه‌نسور و نیشته‌جی بوونی عه‌ره‌ب له‌و
شاره ، له‌ هیئزی چه‌کدار و په‌یوه‌نده‌کانی خه‌لیفه‌و به‌ر له‌ویش ناویکی
غهرمی ئاری هه‌بوو نه‌ویش : - که‌له - یغ - و - داد - بوو .

که‌ ماناکه‌ی پیدان ، یان پیدانی له‌لایهن خواوه ، نه‌و خوایانه‌ی که‌ له‌ لایهن
مروّه‌ دروستکرا‌بوو - بت - که‌ له‌خوای ئاریه‌کان بوو . که‌ له‌ کتابی پیروزی
زه‌رده‌شتی - ناقیستا - هه‌یه‌ به‌سی وینه‌ به‌ناوی - بقانی پشت - که‌
نه‌ویش - یستا / ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ - که‌ خوای - بقاش - که‌ کیشوونی
ئاریه‌کان بووه‌ له‌ ئیراقی ئیستا ده‌یان په‌رست ، به‌ر له‌ ۲۰۰۰ هه‌زار سال
پیش زاین .

تییینی :- بو‌ نه‌وه‌ی بگه‌یته‌ بروایه‌ک نه‌وا ده‌توانی بگه‌رییته‌وه‌ بو‌ - رفائیل
بابو‌ ئیسحق - احوال نصاری بغداد فی عهد الخلفه‌ العباسیه - که‌ به‌غدا
نه‌م ناوانه‌ی هه‌بووه‌ : - بغداد - بغدادژ - بغژاژ - بغژان - مغداد - مغداژ -
مغژان - بعژین - بغداد - مغدام - هه‌روا .

۰۷۶۳

۰۷۶۳/۳/۲۱ - حه‌سه‌نی کوری هانی
ناسراو به‌ - نه‌بوو نه‌واس -
یه‌کیک بوو له‌ شاعیره
گه‌ووره‌کانی به‌ناو عه‌ره‌بی له‌
سه‌رده‌می عه‌باسیه‌کان له‌
شاری به‌غدا ... که‌ له‌ شاری
نه‌هواز چاوی به‌ جیهان
هه‌له‌پناوه ... که‌ نه‌بوو
نه‌واس یه‌کیک بووه‌ له‌
که‌سه‌ایه‌تیه‌ دیاره‌کانی
ئایینی مانیزم و باوه‌ریکی
پته‌وی به‌ هه‌ردوو خوای

رووناکی و تاریکی هه‌بووه ... که‌ روویه‌کی ناسراوی سه‌رده‌مه‌که‌و

دەۋولتەتى غەباسى بوۋە .

ئەم شاعىرە لەلەي كاربەدەستەكانى دەۋولتەت ، بە يەككە لە كە ساپەتد
گەۋورەكانى مانىزىم ناسراۋ بوۋە ... ئەو دەرگەۋتەنش واىكرد كە خەلىفە
مەھدى لى ئاگاداربكرىتەۋەو ، ئەۋىش بە فەرمانىكى تايبەت بانگ هېشىت
كوشكى خەلىفەسى غەباسى كرا ، دۋاى سەلماندى تاۋانەكەى ئەبوۋ نەۋاس
لە زىندانى زەنادقە زىندانى كرا .

بەلام بەھۆى ئازايەتى و لىھاتۋى ئەم كەساپەتپەۋ پىۋىستى خەلىفەش
ۋاى كرد كە ئازادى بكات .

مانىزىم لاي ئەبوۋ نەۋاسى شاعىر ، ۋاتايەكى گرىنگ و تايبەتى ھەبوۋە ل
ھەموۋ بوۋارەكاندا ... بەبرۋاى ئەبوۋ نەۋاس ، كە ئايىنى ئىسلام ئايىنىم
كۆت و بەندى ژيانەۋ ھەموۋ ئارەزۋەكانى زەۋت كىردۋە ...
داۋاكارىەكانى ئەبوۋ نەۋاس ئەۋە بوۋ ، كە لە سەر ھەموۋ موسولمانىيا
پىۋىستە بۆ رىزگار بوۋنى لە چۈرچىۋەۋى سنۋوردارى خۇيان لە ئايىنى
ئىسلام دۈۋرگەۋنەۋە و لە ئايىنى مانى نىزىك بكەۋنەۋە .

بەلام ئەمە ماناى ۋانە بوۋە ، لەلەي ئەبوۋ نەۋاس كە كارى لە خراپ
بەردەۋام بن لەمەى خۋاردنەۋە ... ئەمەش جىگەى سەرنجە كە ئە
سەرچاۋانەى باسىان لە ئايىنى ئەۋ شاعىرە كىردۋە تۆمەتى دۈۋر لەباۋەر:
مانىزىمىان دەدانە پال . لەۋانە باۋەرئەبوۋنى بە رۆژى دۋاىى ... لەسەر ئە
برۋايە بوۋ كە كى لەۋ دۈنيا لەبەھەشت يان لە دۆزەخ گەراۋەتەۋە .

ئىتر ئەم كەساپەتپە گەر بەئاشكراش ئەۋ برۋايەى نەبوۋى ، بەلام ل
دەروۋنەۋە خاۋەن برۋا بوۋن بوۋە بە ئايىنى مانى و ھەلوۋىست
بىروۋبوۋچۈۋنى مانىزىم .

سەرەراى ئەۋەى كە ھەندى شارۋ شارۋچكە ، بەتايبەتى لە باشۋور:
ئىستىقائى ئىراق خۆشەۋىست نەبوۋنە ... ئەبوۋ نەۋاس شاعىرىم
بەناۋبانگى ئىراق و غەرب و جىھانىيە ..... سەرچاۋەكانىش ۋاى بۆ دەچ
، كە ئەبوۋ نەۋاس غەرب نەبوۋە لە غەربە بە غەربە بىكرۋەكان بوۋە ، ۋاتە
متەرب - ... سەرەراى ئەۋەش بەردەۋام بوۋ لەكارەكان لەھەموۋ بوۋارەكاندا
بەتايبەتى لە شىعەرەكانى تاكوۋ لە ۸۱۳/۹/۱ كۆچى دۋاىى دەكات .

ئیس‌تاش چه‌ندین شووین به‌ناوی ئه‌و شاعیره‌یه ، به‌تایبه‌تی شه‌قامی
ئهبوو ئه‌واس له‌ شاری به‌غ‌دای پایته‌ختی ئیس‌تای ئیراق .

نووسەر: - مه‌به‌ستم ئه‌وه‌ بوو که له‌ ساله‌کانی به‌ر له‌ ۷۰۰ زاینی عه‌ره‌ب له
سنووری ئیس‌تای ئیراق و لورستان کوردستان و ئه‌ه‌واز نه‌بوونه ... ته‌نیا
ئه‌و عه‌ره‌به‌ مه‌ر له‌وه‌رین و ره‌وه‌نده‌کان و بازگان‌ه‌کان نه‌بی‌ت ... به‌لام
دوای ئه‌وه‌ی ، که له‌ هیرشه‌کانی ئیسلام به‌ناوی فتوحاتی ئیسلامی
روویان له‌ رۆژه‌لاتی بیابانی دوورگه‌ی عه‌ره‌ب کردوه ، ئه‌ویش له‌ پیناو
به‌ئیسلام کردنی یه‌که‌م و داگیرکردن و فراوانکردنی سنووری جووگرافی و
عه‌ره‌ب دووهم له‌ سه‌ر هه‌ریم و ناوچه‌کاندا .

ئهمه‌ش میژوو شاهیده ، که عه‌ره‌ب به‌ر له‌ ئایینی ئیسلام ده‌رکه‌ووتنیکی
وایان نه‌بوو ، که دانیشتوانه‌ عه‌ره‌به‌کان له‌ یه‌مه‌ن و دوورگه‌ی عه‌ره‌بی
تێپه‌ریان نه‌ده‌کرد له‌ کیشووه‌ری ئاسیادا .

سه‌رچاوه‌: - ئه‌تله‌سی میژووی عه‌ره‌ب و جیهان - ناماده‌کردنی - سه‌یفه‌دین کاتب
دار الشرق - المؤسسة العلمیة لوسائل التعلیمیة . بیروت - سووریا / ۲۰۰۵ .

۰۷۶۶

۰۷۶۶/۲/۱۶ ئیخوانه‌ توومینه‌یه‌کان دوو ده‌ووله‌تیا‌ن پیکه‌ینا ... یه‌که‌میان به‌ ناوی
ده‌ووله‌تی تورکه‌ باکووریه‌کان بوو له‌ سالێ ۵۵۲ ی زاینی ... ده‌ووله‌تی
دووهم ، به‌ ناوی ده‌ووله‌تی تورکه‌ رۆژئاوا‌ییه‌کان بوو له‌ سالێ ۵۷۶ . که
ده‌ووله‌تی دووهمی تورک شه‌پریان دژێ ئیسلام ده‌کرد ، له‌ناوچه‌ی زیی
سیمۆن - که ژماره‌ی هۆزه‌کانیا‌ن له‌هۆزی پیکه‌اتوو نه‌ک له‌ تورک ، به‌لکوو
به‌ناوی تورک . که پینچ له‌و هۆزانه‌ له‌باکووری زیی ئیله‌ بوون و پینچ
هۆزه‌که‌ی دیکه‌ش له‌باشووری بوون ... شه‌په‌ه‌کان به‌رده‌وام بوون له‌لایه‌ن -
خاناشمی رۆژئاوا دژێ ئیسلام .

ئهمه‌ش بووه‌ هۆی دابه‌ش بوونی ئه‌و ده‌ووله‌ته‌ تورکه‌ رۆژئاوا‌ییه‌و ئهمه‌ش
له‌ ناکامی هه‌لس و که‌ووتی نا له‌ بار دژێ دانیشتوانی ناوچه‌که‌و هه‌لگری
نایینی ئیسلام ، تا ئه‌و کاته‌ی تورکه‌ - قارلوق - له‌ سالێ ۷۶۶ جیگه‌یا‌ن
گرتنه‌وه‌ له‌هه‌ریمه‌که‌دا .

سه‌رچاوه‌: - بارتوله‌ - میژووی تورک له‌ناسیای بچوک / ۲۷ .

۰۷۶۷

۰۷۶۷/۲/۶

راپەرىنەكەي - ئۆستازسىز - يەكك بوو لەراپەرىنە گەوورەكان و بەر فراوا،
 لە ھەرىمى خۇراسان ... كە لە سەردەمى خەلىفەي عەباسى ئەبو
 جەغفەرى مەنسوردا بەرپا بوو ... ئەو راپەرىنەي - ئۆستازسىز -
 لايەنگىرىكى ئەبوو موسلمەي خۇراسان و يەككى دىكە بوو لە
 فەرماندەكانى ناوچەي - بادىگس - ئەمەش دواي كووزرانى ھاورى و
 سەركردەكەي بە مەبەستى تۆلەسەندەنەوھى ... راپەرىن لە دژى دەوولتەتو
 عەباسى راگەياندرا .

كە سەرەتاي راپەرىنەكانىش لەو ناوچەيە سەرى ھەلدا ... ئەم ھەست و
 ھۆش و ھەلووستانە زۆرى نەخايەند خەلكانىكى زۆر لە دانىشتووانى
 ناوچەكانى - ھىرات و سىستان و مەرئەلروز - پەيوەنديان بەو راپەرىنانا
 كرد ... بەجۆرىكى وا لە ماوھى يەك مانگدا ژمارەي لايەنگىرانى گەيشتا
 ۳۰۰,۰۰۰ - ھەزار كەس لە ناوچەكەدا .

ئەم راپەرىنەش كاردانەوھى لە سەر دەوولتەتى عەباسى ھەبوو ، با
 بلاوونەوھى جوولانەوھىيەكى واى بەر فراوان لەناوچەيەكى ستراتىژى د
 بووھى ھۆي نىگەرانى دەوولتەتى عەباسى بەسەر كردايەتى ئەبوو جەغفەرى
 مەنسور ، كە سەرەتا - ئەجشەمى مرورزى - كەسايەتى ناسراوى
 لايەنگىرى خەلافەتى راسپاردو رووبەروويان بىتەوھ .

ئەوھ بوو دواي شەرىكى سەخت ، كە بووھى ھۆي كووزرانى زۆربەي
 سەركردە ديارەكانى ھىزەكە ، لەوانە - مەغازى كورى موسلمە و :
 جوپرائىلى كورى يەحياو ، ھەمادى كورى عەمرۆ و ، ئەبوو نەجمى
 سەجستانى و ، داودى كورى كرار - كە دەرفەتتىكى باش و گەوورەيان بۆ -
 ئۆستازسىز - و لايەنگىرانى رەخساند و بووھى ھۆي ئەوھى كە دەست بەسەر
 زۆربەي خۇراساندا بگرن لە ھەرىمەكەدا .

تەننەت دانىشتووانى - مورالروو - ي خۇراسان و لايەنگىرانى خەلىفەش
 پەيوەنديان پىووەكردن ... ئەو شكستە گەوورەيەش دووچارى
 عەباسىيەكان ھات و داواي لە - مەھدى - كورى كرد ، كە بە سووپايەكى
 بەھىزو گەوورە ھىرش بكاتە سەر راپەرىنەكان و ، مەھدىش سووپايەكى
 ئامادەكرد بەسەر كردايەتى - حازمى كورى خەزىمەي . ھەروا - ھەيسەمى

کوری شوعیه و ، نه هری کوری جه حینی سه عدی و ، بوکاری کوری سه لمی
 عه قیلی - رو به رووی راپه رینه که بوونه وه و له ئاکامدا راپه رینه که ی -
 ئوستاسیز - شکستی هیئاو له ئاکامدا ۱۴۰۰ هه زار کهس به دیل گیران له
 هه مان کات ده ستگیرکردنی ئوستاسیز ، که له سائی ۷۶۷ به تۆمه تی
 زهنده قه کووشتیان .

سرچاوه :- ئیبن ئەسیر - ۵/ ۲۹ - المقدس . الیک التاریخ / ۶ - ۸۶ - ۸۷ .

• ۷۷۵

• ۷۷۵/۱۰/۷ کۆچی دووایی خه لیفه ی عه باسی ئەبوو جه عفه ری مه نسوور بووه ، که
 مروقیکی لیها توو خزمه ت گووزار بووه و خه ریک بووه به ئاره دان کردنه وه و
 دورستکردنی شاری به غدا ، که ئیستا شاری به غدا ، زیاتر له پینچ ملیون
 کهسی تیا ده ژوی و له چه ندین نه ته وه پیک هاتوه ، به تایبه تی کورد که
 دانیشتووانی کورد له شاری به غدا زیاتر له ۳۰۰ ر ۳۰۰ ملیون کورد
 ده بن .

• ۷۶۶

• ۷۷۶/۱۰/۱۹ راپه رینی - موقه نه عی - خۆراسانی له گوندیکی نزیک شاری - مه روی -
 هه ریمی خۆراسان ده ستی پیکرد . که که سایه تیه ک بوو به ناوی - موقه نه ع
 - و بانگه وازی راپه رینیکی کرد بوو به روو بوونه وه ی ده سه لاتی خه لیفه
 مه هدی کوری ئەبوو جه عفه ری مه نسوور و ده وه له تی عه باسی کرد .
 ئەمه ش یه که مه ی راپه رینی رامیاری و ئایینی ناسراوی زهنده قه بوو .... واته
 مانیه کان - ئەو خه لیفه یه رو به رووی بووه وه ... ناوی باوکی - موقه نه ع -
 بوو - که له لای میژوو نووسان ئاشکرا نیه و چه ند ناوی دیکه ی وه ک -
 هاشم و عه تا - هه بووه ... که کارمه ندیکی دیاری ناوچه ی مه رو بووه وه له
 پیناوی په ره ره کردنی کوره که یدا ره نجی زۆر کیشاوه - موقه نه ع - که
 یه کیک بوو له سه ره کرده و هاوری نزیکه کانی ئەبوو موسلمه ی خۆراسان ...
 که هه وه له کانی له پینا و تۆله سه ندنه وه ی مافی ئەبوو موسلمه ی خۆراسانی
 بوو له خه لیفه ی عه باسی ئەبوو جه عفه رو کورو لایه نگیره کانی .
 به لام ئەم سه ره کرده یه هه ر زوو له لایه ن عه باسیه کان ده ستگیرکراو دوای

ئازادکردىشى دەستى كىردەۋە بە راپەرەن ، كە سەرەتا لە قەلاكانى -
 بەسىيام و سەنجىردەۋكىش - رووبەرەۋى خەلەفتى عەباسى بوۋە . كە
 زۆر لە مانىزم و مانىەكان پەيوەندىان پىۋەكرد ، لەۋ كاتەى كە رووبەرەۋى
 عەباسىەكان بوۋنەۋە ، ئەۋ مزگەۋوتانەى كەۋتېۋە سەر رىگايان ھەموۋيان
 وئىرانكردو زۆر لەۋ كەسانەى بېۋنە موسلمان كوۋشتيانن
 لە دۋاى چۋار سالن لە بەرگرى و پىكدادانى لەگەل دەۋلەتى عەباسى
 وخەلىفەكانى ، لەئاكامدا لەسالى ۷۷۹ دەستگىركراۋ بەدەستى - سەئىدى
 جەرش - لەسەر فەرمانى خەلىفە مەھدى كورى خەلىفە ئەبوۋ جەغفەرى
 مەنسور كوۋژراۋ ، كەللە سەرەكەى بەدىارى بۇ خەلىفە ناردرا ... كە ئەۋ
 كاتە لەشارى ھەلەبى ئىستى سۋوریا بوۋ .

تېبىنى: - وادىارە بە پىسى نووسراۋەكانى مېژوونووسان جوۋلانەۋە
راپەرەنەكانى مانىزم و بېرى مانىەكان لەلايەن كوردو فارسەكان بوۋە لە
ناۋچە جىاجىاكانى لۇرستان و ھەمەدان و قەسر شىرىن و عىلام بوۋە .
 دژى ئىسلام وخەلىفەۋ دەسەلاتى عەباسى كە لەۋ كاتەى عەرەب لە رىگەى
 فتوۋحاتى ئىسلامى دەستى كىرد بەداگىركردنى خاكى گەلانى سەر روۋى
 زەۋى ... لەۋانەش كورد و خاكى كوردستان بە زەبرى شمشىر ... كە
 ئەمەش سەلمىنراۋە لەلايەن لاپەرە و تۆمارگاكانى مېژوۋ لە جىھان .
 سرچاۋە :- تاريخ الامم و الملوك / ۶۰ / ۳۶۷ - ۳۶۸ - ندىن كوب - تاريخ
 مردم فېران - ۲ / ۶۵

۰۷۸۲

۰۷۸۲/۸/۵ كۆچى دۋاى شاعىرى گەۋرەى مانىەكان و رۆشنىرى سەدەى ئەۋ كات -
 بەشارى كورى بورد - لە شارى بەسەرەى باشۋورى ئىستى ئىبراق ،
 لەبنەمالەيەكى بەرەسەن دانىشتۋى ھەرىمى خۇراسانى ئىستى ئىران .
 شايانى باس كىردنە كە بنەمالەى بەشارى پاش كۆچكردىان بۇ شارى
 بەسەرە و نىشتەجى بوۋنيان ... بەشار بەشىۋوۋەيەكى گونجاۋى ئەۋ
 سەردەمەدا پەرۋەردەكراۋ لەدۋاى تەۋاۋكردنى خوۋىندنەكانى لەۋ كات
 توانايەكى باشى لە بۋارەكانى فەلسەفەۋ مەنتق و زمانەۋانى پەيداكرد .
 جگە لەبوۋنى بەشاعىرىكى ديار و بە توانا .

ئەم کەسایەتییە هەولێ زۆری بێ وینەیدا لە ریگەیی شعرەکانیەوه رووی گەش و گەوورەیی و لیھاتووی مانیەکان بەرز بکاتەوه و رابگری و لەم بارەییەوهش بەشار دەلی: - الّرحّ موجلّمه والنار موشرقه - والنار معبوده مژ کانت نار .

دەرکەووتنی تەنیا لە ریگەیی شعرەکانی نەبوو ، بەلکۆ لە ریگەیی ئەو ووتار و ووتانە بوو کە لە کۆبوونەوه و شووینە گشتیەکان لەشاری بەسەر و دەوورووبەری ئەنجامی دەدا ... لەهەمان کات هانی خەلکی دەدا لەخراپە کاری و مەیی خواردنەوه و بەرەللائی دووربکەونەوه .

ئەمەش بوو هۆی ئەوهی کە - حیمادی کوری عجرد - بەشاری بە مانیزمیکی راستەقینە بناسی .

هەر بەو هۆکارەش ئەو باوەر پێ بوونەیی کە لەبەر دادگای بالایی خەلافەت زیندانی بکریّت و دواي ماوهیەك لە ژێر ئازار و ئەشکەنجە ژيانی پێ لەدەست بدریّت .

سەرچاوه :- ئیبن ئەسیر الکامل فی التاریخ / ٦٨/٥ . ئیبن خەلەکان . و فیات الاعیان و انبیا و اخبار زمان - ٢٧١/١ . الأسفہانی . ه.س - ٢٤٦/١٢ .

٠٧٨٥

٠٧٨٥/٨/٤ باوکی هاروونە رەشیدی والی بەغدا ، محەمەد کۆچی دوایی کردووه کە ریکخەری پۆستە بووه لە هەمان کات بلأوی کردۆتەوه لە شارەکەدا .

٠٧٨٦

٠٧٨٦/٧/٣ وەرگرتنی دەسلەلاتی خەلافەتی عەباسی لە لایەن هاروونە رەشید ... لەو کاتەیی کە هاروونە رەشید گەیشتە پایەیی خەلیفەیی عەباسی دەرەفەتیکی باشی بوو بەرمەکیەکان هیئا کایەوه ، کە دام و دەزگا دەوولەتیەکانی دەسلەلاتی عەباسی پرکردووه لەخزم و کەس و کار و نزیکترین کەس لە خوئی - وادیارە هاروونە رەشید بەرمەکی بووه - تا ئەو کاتەیی گەیشتنە کۆشکی خەلافەت .

دواي ئەوه یەحیای بەرمەکی خەلیفە - موسا عیسانی - لە وویلیەتی

خۇراسان دەرگىدو - جەغفەر - ى كىردە والى ھەرىمى خۇراسان ... بە
بۇچوونى - عەجمى مەحمود خەتاب ئەلجەنابى - تەنھا لە كۆشكى خەلىفە
ھارونە رەشىد - ۲۵ ، نۆرى - سىخوورى ئەو بىنەمالەيە ، واتە -
بەرمەكەيەكان - لەسەر دەوولت ھەبوون .

ئەوھش ماناى ئەوھ بوو كە بەرمەكەيەكان كاريگەرى خۇيان لەسەر سەرچەم
دەسلەتەكە دروستكردبوو . كە بەر لەوھ شووئىنەوارى واى بەخوۋە نەدىبوو
ئەو كاريگەرىيە لەوېدا بوو ، كە ئەو بىنەمالەيە دەيانوويست دەروازەيەك و
پىشتىووانىيەكى راميارى گەوورە بوۇ بلاوكردەنەوھو چەسپاندنى بيروو
باوھرەكانيان بكنەنەوھو لە ئايىنى ئىسلام بدن .

لەبەر ئەوھى كاريگەرى ھەنگرى برواى مانى لەسەر خەلافەت پىك ھاتەى
سەربازى عەباسىيەكانىشى گرتبووھو... فەزلى يەحياى بەرمەكى -
لەكاتىكدا والى خۇراسان بوو . سووپايەكى گەوورەى لە - ۵۰۰،۰۰۰ ھەزار
چەكدار پىك ھىنا ، كە بەشىك لەو سووپايە زەردەشتى و مانىەكان بوون -
واتە كوردو فارس ، لەسەر فەرمانى ھارونە رەشىد ، ھىنرايە شارى بەغدا .
كە - ۲۰۰۰۰ ھەزار - ى لەو سووپايە لەگەل خۇى ھىنا بەغدا .

سەرچاھە :- الدورى - الجذور التاريخية للشعوب ل/ ۵۲ - ئىبن نەسىر - الكامل في

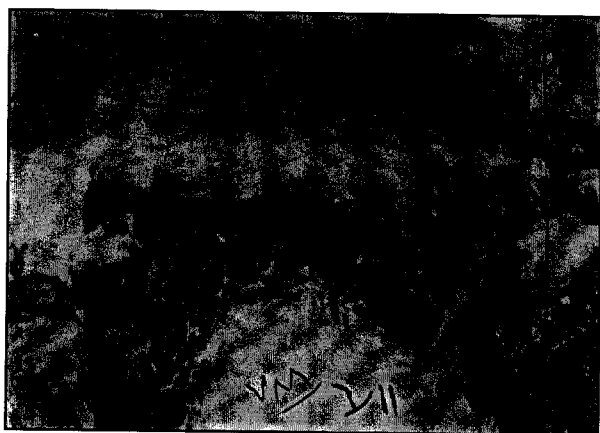
التاريخ ۹۱/۵ .. ھارونە رەشىد - مؤسسات الخلافة في عهد ۸۶۸/ل .

۰۷۸۶/۹/۱۳ دامەزىنەرى بىنەمالەى ئىدىرىسەكان لە شارى مەراكش - ئىدىرىس - كۆچى

دووايى كردوھ .

٠٧٨٨

٠٧٨٨/٦/١١

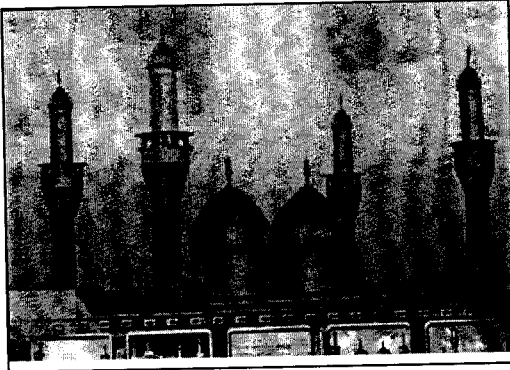
دايكبوونى
كه‌سايه‌تى
ناو‌دارى
ئاييىنى
ئىسلام -
ئىمام
عويميدوللاى
ئىمام موسى

كازم - كه‌نازناوى كورده‌وارىانه‌ى پيووه لكاوه به‌ناوى - كوئسى هه‌جيج -
له شارى به‌غداى پايته‌ختى ئىستاي ئىراق له وولاتى نيوان دوو زىي -
ميزوبوتاميا - جيگه‌ى ئاماژه پيكردن و پوونكرده‌وه‌يه ، كه ئهم
كه‌سايه‌تیه له ٨١٥/٨/١١ له گوندى هه‌جيج له روژه‌ه‌لاتى كوردستانى داگير
كراوى ژير ده‌سه‌لاتى ئيران كوچى دوايى كردوو .

ئهم كه‌سايه‌تیه‌ش ده‌كاتە برائى ئىمام رەزا له شارى مه‌شه‌د ، كه
پيروزيه‌كى زورى له دل و ده‌روونى خه‌لكدا هه‌يه‌و مه‌زاره‌كه‌ى بووه‌ته
شوويى نزاو پارانه‌وه‌ى روژانه‌ى خه‌لكيى زور كه له ناوچه جياجياكانى
جيهان سه‌ردانى ده‌كەن .

جا لي‌ره‌دا ده‌مه‌وى زياتر ناشناى ئهم ناوه كورده‌واريه بن ، كه هه‌جيج
گونديكه له ناوچه‌ى هه‌رمانه‌و ده‌كه‌ويته سنوورى جووگرافى و كارگيرى
قه‌زاي - باوه - ئه‌وديووى ئيران ، گونديكه دوو پرووى هه‌يه ، كه به لاپالى
چپايه‌كه‌دا دروستكارون ، گوندى هه‌جيج به پاكوو خاويىنى و كه‌ش و
هه‌وايه‌كى ته‌ندروست ناسراوه .

ھەروا مەزارگەھى
 ھەجىج شىۋىنى
 دەست نوپۇژ
 خويۇندىنە مانەھى
 سەردانەكانى بۇ
 دابىنىك — راھ ...
 مەزارگەكە لە سالى
 ۱۹۹۹ لە سەردەمى

ئىدارەھى ئەوقاف و كاروبارى خىرخوازى شارى باۋە نۆژەنكراۋەتەۋە ، كە مەزارگەكە دەكەۋىتتە سەر پىي گوندى ھەجىج و شىۋوۋىيەكى بىناسازى جوانى ھەيەو لە دوردا ۋەك نىشانەيەك بۇ گوندىكە بەدىار دەكەۋى ، لە دەۋرۋوبەرى مەرقەدەكەدا چەندىن زىۋان و خزمەتگوزار لە ژن و پىياۋ دەبىنرى ، كە ھەموو ئەۋانە دەرويشەۋ ھەجىجە دلسۆزەكانن و لە پەناى ئەۋ مەزارەدا ژيان بەسەر دەبەن .

جگە لە مەزاري كۆسە ، خانەقايەكى خودا پەرسىتىش لە نىۋەھى باشوورى گوندىكەدا ھەيە ، كە تايبەتە بە مورىدەكانى نەقشەبەندى و لەكاتى خۇيدا شىخ حىسامەدىن بىناتىناۋە و ئىستاش بە خانەقاي شىخ حىسامەدىن ناۋدەبرى لە ناۋچەكەۋ لە جىھاندا .

۰۷۹۳

۰۷۹۳/۳/۲۷ كۆچى دوۋايى ئىمامى مالك ، كە خاۋەن دانەرى مەزھەبى مالكى بوۋە . بەرىنمىيى چوارەم دادەنرى لە دوۋاي مەزھەبەكانى شافىيى و ھەمبەلى ۋە ھەنفى ... شايانى باسە ئىسلام لەۋ چوار مەزھەبە پىك ھاتوۋە ، ئەۋىش لە پىناۋ رىكخستنى بارى كۆمەلەيەتى لە ھەموو بۋارە جىاجىياكانى ژياندا .

۰۸۰۶

۰۸۰۶/۱۱/۱۷ سەرھەلدانى راپەرىنى مانىەكان بە سەركردايەتى — رافع كورى لەيس — لەشارى سەمەرقەند... سەمەرقەند ئەۋ شارە بوۋە كە مەئبەندىكى مانىەكان

بوو . که کاریگهري راپهرينه که بهراډهيه کی زور کاریگهري له سهر دسه لاتی خه لافه تی - هارونه رهشید - هه بوو ... له بهر نه وه ناچار بوو که خوئی سه رکردایه تی نه و هیزه چه کداره بکات بو لیډانی راپهرينه که ی سه مه رقه ند ... به لام بهر له وه ی به نامانجه که بگات له ریگا تووشی نه خووشی ده بیټ - به و هویه له - توونسی - له سالی ۸۰۷ کۆچی دواپی ده کات ... نه و گه شته ی خه لیفه که بووه هوی مردنی له دوولوه کاریگهري مانیه کانی به سه ره وه بووه ... له لایه ک راپه رینی ناوچه یه کی مانیه کان که خه لیفه عه باسی بو نه و هیرشه ی هاندا تا ریگای دوورو درییژی - به غدا - سه مه رقه ند - بریټ و لیټ بدات .

به لام له بهر مردنی نه ی توانی نه م کاره نه نجام بدات ... له لایه کی دیکه وه به هوی - فه زلی سه هلی فارس - داوا له هارونه رهشید کرا که - مه نمون - بو نه و هیرشه هاوریه تی بکات ... نه و که سایه تیه واتا - فه زل - له که سایه تیه مانیه دیاره کانی نه و سه رده مه بوو . دوا ی مردنی نه و خه لیفه - مه نمون - ی کوره گه ووره ی ..... به پشتیووانی به شیکی زورله دانیش تووانی خو ره لات ، به تایبه تی - فه زلی کوری سه هل - بانگه شه ی دسه لاتیکی ناوچه یی بوخوی راگه یاند .

نه مین .... له شاری به غدا ی پایته خت خه لافه تی وه ک خه لیفه یه کی عه باسی و جینشینی باوکی له لایه ن به شیکی زورله دانیش تووانی نه و ناوچه یه راگه یاند ... به مه ش دوو دسه لاتی دژ به یه ک به یه کپارچه یی خه لافه تی عه باسیه کانی هه لته کاند ... واته له نیوان ساله کانی ۸۰۷ - ۸۲۳ و له سهر ده می خه لافه تی نه مین و مملانیی له گه ل مه نمونی برایدا بواریکی دیکه ی به مانیه کان دا ، که بکه ونه نیوو نه و ناکوکیه و به شدار ی کاریگهري خو یان له پشتیووانی کردنی مه نمون له دژی نه مین بکن .

نامه یه کی - مانی - بو - شاپووری یه که م

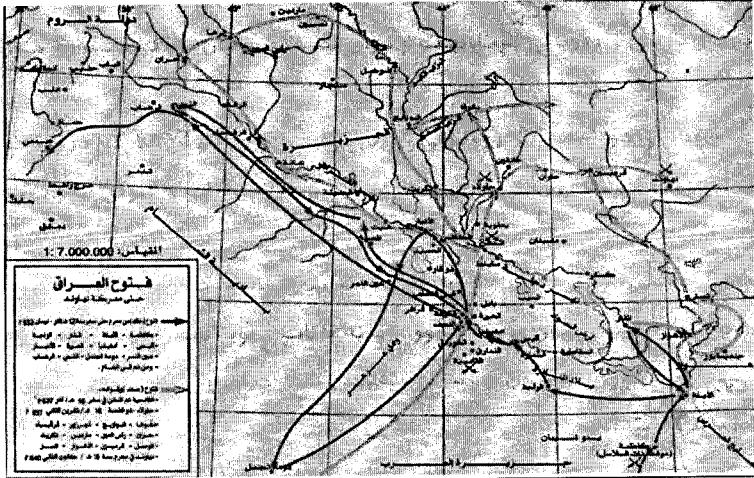
راپه رینه رانی جیهان دوان . نه وانیش دووشتی کۆنن ، که رووناک و تاریکین ... دوو دروستکهرن ، که چاکه و خراپهن . هه ردوو کیشیان له ناویه کدا پینچ مانان که - رهنگ و تام و بون و هه ست و دهنگ - ن . هه ردوو کیشیان ده بیستن و ده بینن و زانان . نه وان سه ره تا جیابوون دواتر

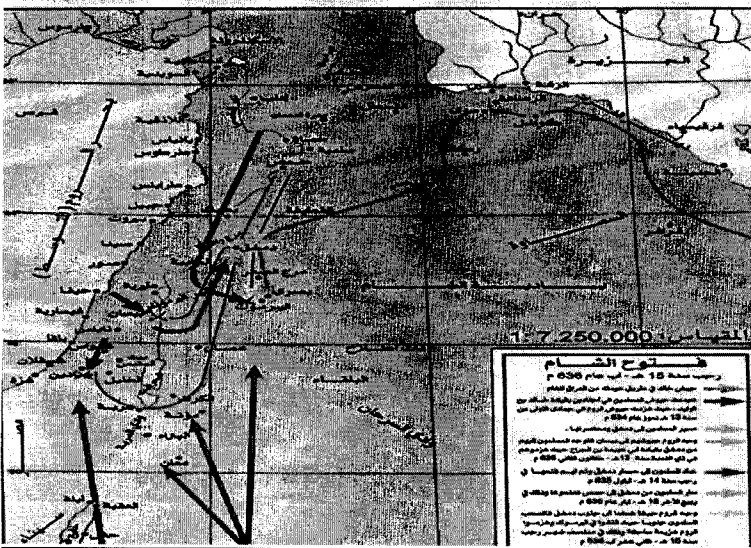
تېكەلەبۇون .... بەلگەش بۇ ئەو ئەوان وئىنە نەبۇون دەرىكەون و رووبدەن . ئەگەر تارىكى و رووناكى هېنا بېت و دوای تېكەلەبۇونيان وەك سېبەر و خۆر دەركەووتبن . ئەوا تارىكى دووژمنە بۇ رووناكى ... ديارە خۇ رووناكىش تارىكى دروست نەكردووه . چونكە رووناكى كارى چاك دەكات و خراپە ناكات و كۆتى ئەوانىش بەلگەيە بۇ ئەو راستىە . سەرەراى ئەو ماددە نايېت دوو خەسلەت و دوو شتى جياواز بېت ... وەكوو بەفر ... ئەوئى دەبېتە سارد نايېتە گەرم . ئەوئى بووه چاكە نايېتە خراپە . ئەوئى خراپ بوو ، چاكە ناكات . بۇيە هەردووكيان زىندوو كارىگەرن . هەرەك چۆن چاكە ئەسەلمېنرېت . خراپەش بەهەمان شىوواز ئەسەلمېنرېت .

سەرچاوه :- يعقوبى - تاريخ يعقوبى ۱۲۹/۱ - ۱۳۰ .

۰۸۰۹

۰۸۰۹/۳/۲۴ كۆچى دووايى خەلىفەئى ئىسلام - هاروونە رەشىد - لە شارى بەغدا.... شايانى باسە خەلىفە هاروون رۆلى گرنكى هەبووه لەبەر و پېش بردنى بارى شارى بەغدا لەهەموو لايەنكدا .

ئهم دوو نه‌خشه‌یه ئه‌وه ده‌سه‌لمیئن که عه‌رب و هه‌لگه‌رائی نایسنی ئیسلام له په‌گی شه‌پێراقی ئیستایان داگیر کردووه له گه‌ل مه‌ریمی شام ، به‌ تاییه‌تی ئیراقی ئیستا له نه‌خشه‌ی ۱/ که‌ناوی شاره‌کانی جله‌ولاو شاره‌زوروو نارچه‌کانی دیکه‌ی تیا‌یه و له‌ دوا‌ی داگیر کردن ردوویه‌تیانه‌ خاوه‌نداریه‌تی خۆیان ...؟!...

۰۸۰۹/۱۰/۱۵ نووسه‌رو رووناکییرو وه‌رگییرو دکتۆر - ئه‌بوو زه‌ید حه‌نین ئیسه‌حاق عه‌بادی ، یاخوود عه‌باد - ناسراو به‌ حه‌نین کوری ئیسه‌حاق - له‌ شارۆچکه‌ی - حیره - چاوی به‌جیهان هه‌له‌پناوه . ئهم شارۆچکه‌یه‌ش که‌ووتۆته باشووری ئیستای ئیراق و پایته‌ختی ده‌ووله‌تی - خه‌جین - بووه ئه‌وکات له‌ ناوچه‌که‌دا .

بنه‌ماله‌ی ئیسه‌حاق له‌ سه‌ده‌ی سی‌ی زایینی له‌م شاره‌ نیشته‌جی بوونه . که‌ ئهم شارۆچکه‌ دوا‌ی فتوحاتی ئیسلامی ناوی گۆزاوه بو - حیره‌ی نه‌عمان یاخوود حیره‌ی مونز و ، هه‌روا به‌ناوبه‌نگ بوو به ، کۆشکی فوریق و دیر . له‌ به‌رئه‌وه‌ی ئه‌و کات نه‌ عه‌رب و نه‌ ئیسلام له‌وناوچه‌یه ، واته‌ باشووری ئیراقی ئیستا نیشته‌جی نه‌بوونه ، ته‌نیا مه‌ر له‌وه‌رین و حوشره‌وانه‌کان نه‌بی‌ت ، ئه‌ویش به‌هۆی بوونی له‌وه‌رگه‌ی ئاژه‌لداری و کۆچکردنی عه‌رب له‌بیابانی دوورگه‌ی عه‌رب به‌هۆی نه‌بوونی له‌وه‌رگا .

حه‌نین له‌و شارۆچکه‌یه‌ ژیا‌نی مندالی و خوویندنی به‌سه‌ربردووه‌و زۆر

ئارەزوومەندی فيرېسونى پيشەى باوكى بووه ، كه دەرمانسازبووه و دەرمانخانەى هەبووه لە شارەكەدا .

هەر بەو ھۆكارەش توانى خوويندنى پزىشكى و مەبدەئەكامى زانست لە حيرە فيرېبىت و ھەلگىرئى نايبىنى مەسيحى بووه بەمەزھەبى كاسوليك . دواى ئەو زمانى فارسى خوويندووھ لەگەل پيشەسازى و پزىشكى لە ئەكادىمىيائى سابوورى بەناوبانگ لە خۆزستانى وولاتى فارس لەكاتدا ... سابوورى دووھ ، كه شايەكى بنەمائەكانى ساسانى بووه ، بەدامەزراندنى ئەو ئەكادىمىيەو پەيمانگەيە .

دواى ئەو گەراوھتەوھ شارى بەغدا ، و لە ساى ٨٥٧ و لەلایەن دكتور يۇحناماسويە زياتر فيرى پيشەكەى بووه ... بەلام دواى ماوھيەك لى زوير بووهو جىي هيشتووھ ... ھەنن زمانەكانى عەرەبى و فارسى و سريانى و يونانى بەباشى زانيووه . ئەم زانايەش لەسەردەمى خەليفە مەئمون گىرنگى پيدراوھ بە وەرگيراندنەوھى كتيبە بە بەھاكانى يونانى ، دواى ئەوھ لەكاتى خەليفە مەوھكل عەلەلأ لە نىوان سالەكانى ٨٤٧ - ٨٦١ ، كرا بە وەرگيرى كتيبە بە بەھاكان ... ئەم كەسايەتيە لە ماوھى ژيانى توانى لە بوارەكانى نووسين و وەرگيران سەرکەووويت و ٩٥ كتابى يونانى وەرگيرتە سەر زمانى سريان و ٣٥ كتابيش وەرگيرتە سەر زمانى عەرەبى .

سەرچاوھ :- گۆڤارى ھلال . مانگى ٥/٢٠٠٨/ل ١٧٠ .

٠٨١٥

٠٨١٥/٨/١١ كۆچى دوايى شاعىرو زمانناس و ئەدىبى مانىزم لە شارى بەسەرى باشوورى ئىستاي ئىراق - ئەببانى كورى عەبدولھەمىد - جىگەى ئامارھ پىكردەنە كە - ئەببان - يش باوھرىكى راستەقىنەى دوانە پەرسى شارى بەسەرە ھەبووه ... كە شارەزايەكى بى وينەى ھەبووه لە زمان و ئەدەب و شىعر و كەلەپوورى فارسى ئەو كات . كە ئەوھش كاريگەرى لەسەر گەشەپىكردن و پىنگەياندنى بيروو ھوشى زانينى ئاينى ھەبى ... كە كەسايەتيەكى چاوئەترس و مەردانە بووه .

لە بەر ئەوھ بىرى مانىزى خۆى راگەياندووھو ھەولى بلأوكردنەوھ و

راكيشانى پەيرەوانى بۆ ئايىنەكە كىردۈۈ ، بەرادەيەك ئەۋەندە ھۆگرو پابەند بوو ... كە لاي خەلك بە شىت ناسراوبوو ... بەلام شىت نەبوو ... تەنانت ھاورىيەكى خۆى بەناۋى - موعەزلى كورى گەيلان - بەچەند دىرىك لە شىعروەسفى كىردۈۈ ... ئەو تىروانىنەى - موعەزل - بۆ - ئەببان - جىگەى سەرسوورمان بوو لەكاتى خۆى ... كە يەكەم رۆژى جەژنى رەمەزان نوپژى كىردۈۈ ... چونكە بەبۆچوونى ئەو نەدەبوو پەيرەويكى ئايىنى مانىزمىەكان نوپژ بكات .

بەلام زۆر لەۋە نرىك بوو كە ئەو نوپژەى بۆ - جەژنى بما - كىردى كە جەژنى رەمەزانى سالى ۷۸۵ رىكەووت بوو لەگەل دوا رۆژى سالى مانىەكان ... ئەمە تا ئەو كاتەى كە كۆچى دواىى كىردۈۈ بانگەشەى بۆ بىرووباوەرەكانى دەكرد لە ناۋچەكەدا .

سەرچاۋە :- الحافظ - ۴ / ۴۴۷ - الاصلهائى : الاغانى ۱۰۱ / البغداد

- خزانه الادب و لب لسان العربى ۳ / ۴۵۸ .

لپرە دەمەۋى باس لە كارىگەرى مانىزم لە سەر دەۋولەتى عەباسى دا بىكەم ئەۋىش :-

كە دەۋولەتى عەباسى پىنچ سال دواى دەرکەووتنى ، ياخوود سەرھەلدانى مانىزم دامەزرا ، كە سەر دەمىك لە مەملانىي بىرى و رامىارى كەلتوورو داب و نەرىتى ئايىنى دروستكرد ... كە كارىگەرى چەندىن لايەن و بىۋارە جىاجىاكانى بەسەرەۋە بوو .

ۋادىارىۋوۋە كە دەرکەووتن و سەلماندنى كارىگەرى ئايىنك ئەۋەندە ئاسان نىە ... بەلام دەكرىت لە دەرئەنجامى دەرکەووتنى يەكىكىان لە ئاستى ئەۋى دىكە دا رادەى كارىگەرى يەكەم بەسەر دوۋەمەۋە بزانرىت .

دواتر شىۋازەكەى بە خۆ گونجاندىنى بىروو باۋەرە كۆنەكانە بۆ چەسپاندنى ئامانجەكان لەگەل پەيامە نوپىەكە بەدىار بىكەۋى . بەۋ پىيەش مانىزم لە سى سەدەۋ نىوو بەر لە ئىسلام دەرکەووت و ناسرا ، لە نىۋان مەملانىي بىرووباوەرەكان - جوۋلەكە ، - زەر دەشتى ، ئىزىدى ، مەسىحى ، مەرفىونى ، دىسانى ، بەرگ سىپىەكان - تا گەشىتنە ئەۋ قۇناخەى كە قورسايى خۆى پاراست و بەرەنگارى ھەموو ھەرەشەۋ گورەشە و پالەپەستۆى زەبرو زەنشى گەۋرە پىاۋانى ئەۋان و ھىزەكانى سەردەم بىۋوۋە .

ھەروا چۆن ئەوانى بەر لەو ھەش كاريگەريان لە سەر مانيزم دروست كوردبوو ... لەو روانگەدا - كارل برکمان - ى خۆرھەلاتناس لە سەر ئەو باوەرە بوو كە - مانيزم - لە مەلەبەندى راستەقینەى خۆى بابل كارى لە ئايىنى ئىسلام و لە پىگەى يەكەمى خۆى لەشارى مەككە كوردبوو لە ھەرىمەكەدا .

لەبەر ئەوەى دەوولەتى عەباسى لەسەر بنەماو ياساكانى ئايىنى ئىسلام و قورئانى پىرۆز ، كە دەستوورى نەگۆرى ئىسلامەو لەسەر بانگەشەى رازى بوون لەنەو ھەكەنى محەمەدى كورى عەبدوللاى كورى عەبدولموتەلبى پىغەمبەرى ئىسلام - د.خ - دامەزرابوو .

كە دەسەلاتىكى ئايىنى بوو بەر لەو ھەى دەسەلاتىكى راميارى بىت . لە بەرھەو بە جىھان بوون ، ھەرچەند لە ناوھەرۆكدا دەسەلاتىكى راميارى و نەتەوھىي و فراوانكردنى سنوورى جووگرافى و بە ئىسلام كردن و بەعەرەبكردن بوو . بۆيە كاريگەرى خۆى لەچەند بواریك لەسەر ئەو دەوولەتە جى ھىشتبوو ... لەوانەش كاريگەرى ئايىنى لە كىشووھەرەكەو جىھاندا لەسەر نەتەوھەو ناوچەو ھەرىم و جىھان .

تېيىنى: - من نەم وويستووھ بە تىرو تەسەلى باس لە ھەموو بوارەكان بکەم ، لە بەر ئەو ھەى مېژوونامەكە تەنيا لەبارەى رووداوھ گرنگەكان و ھەمە لايەنەكانە لە ھەموو بوارە جيا جياكاندا .

بگەرنەوھ سەر ئەو سەرچاوانە ۱- تاريخ الشعوب الاسلاميه / ۹۱ .

دووم مؤلف مجهول اخبار العباسي ل / ۱۹۴ .

۰۸۳۳

۰۸۳۳/۸/۱۰ . خەلىفەى ئىسلام خەلىفە مەئموون كۆچى دوايى كردووھ ... شايانى باسە كە خەلىفە مەئموون سوويىندى بە قورئان خوارد كە ، دەبى لە داواكارىيەكانم لاندات و داواى لە محەمەد ئالووسى شاكر و ھەردوو براكەى ئەحمەد و حسين كرد ، بە ليكۆلینەوھ بە لە سەر دريژى ھىلى نيووھى رۆژ دا .

لە پىناو زانينى قەبارەى دەرياو خرۆكەى زەوى كە ، يەكەم خالى ئەو ھىلەيان لە دەشتايىيەكانى شارى سنجار بوو لە باشوورى كوردستان . دووم خاليش شارى كووفە بوو ، لەو كاتەى كە زانرا زەوى ھىلكەييە ، ئەويش لە ريگەى ھەرگيرانى بە دەيا كتيىبى زانستى و گەردوونى و فەلسەفەى يۆنانى ، بۆ

سوود لیووهرگرتن و به دهیا زانیاری دیکه دا .

۰۸۳۶

۰۸۳۶/۱۲/۱۶ ئاوه دان کردنه وه و دروستکردنی شاری سامهرا له جیگه ی گوندی -

موتیره - که شاری سامهرا ئیستا سهر به پارێزگای سه لاهه دین - تکریت -

ه له باکووری رۆژئاوای شاری به غدا به دووری ۱۱۸ کیلۆ مه تر .

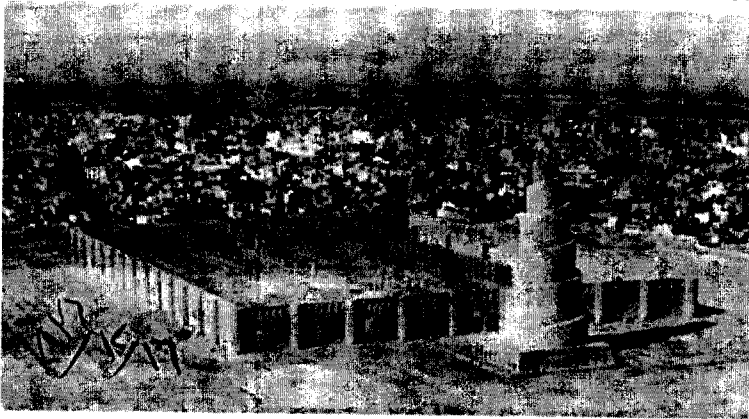
جیگه ی روونکردنه وه یه که شاری سامهرا ده که ویتته سهر که ناری رۆژه لاتی

زیی دیجله ، هه روا ده که ویتته سهر هیللی ۴۳ به پله ی ۴۵ خوله ک . هه روا له

سهر هیللی ۳۴ به پله ۳۵ خوله ک . که شاری تکریت له باکووریه تی . هه روا

شاری به غدا ده که ویتته باشووری . له رۆژئاوای شاری رومادیه . له باکووری

رۆژئاوای شاری مووسله . له باکووری شاری کهرکوک .

به ره له و میژووه ی سه ره وه دانیشتیوانی ئهم شاره هه لگری ئاینی مه سیحی

بوونه له کورد و ئارامی کلدۆ سریانی ، به تایبه تی که که نیسه یه کی تیا

بووه ، که شووینه واره کانی ده گهریته وه بو به ره له میژووی زاینی و

دواییش مه سیحیه کان . له و کاته ی که - موعتسه م - ی عه باسی به ره و

ئه و ناوچه هات ، ئه ویش به گهران له دوا ی جیگایه ک بو بنیاتننانی شارێک

و کردنی به پایته ختی ده سه لاته که ی ، له و کاته ی که که یشته ئه و

جیگایه ی که ئیستا شاری سامه رایه و دیتی که نیسه ک له و جیگایه هیه و

ماره ی سی رۆژ مایه وه و که یشته ئه و بروایه ی که ئه و جیگایه گوونجاوه

له گه ل خواسته که یدا .

ھەر لەو كات ھەلسا بە كرىنى ئەو زەويە و لە ھەمان كات كرىنى زەوى كەنيسەكەش بە ۴۰۰۰ چوار ھەزار دىنارى ئەوكات و لەو مېژووو نەخشەى ئاوەدانکردنەوہى بۆ دەست پىكرد ، كە ناوينا بە - سوورپە مەن رەئا - لە دواى تەواو كردنى ئەو خانوو و كۆشكانەى كە لەو كات ديارىكردبوو لەو جىگايەدا .

دواى تەواو كردنى كارەكانى لەگەل دارو دەستەكەى پايتەختى دەسەلاتەكەيان گوواستەوہ ئەم شارە ، دواى ئەوہش خىزانى دىكەى لە ەرەب روويان لەو شارو دەوورووبەرە كرد و تىيدا نىشتەجى بوون ، كە نازناوى - ەسكەرى - بە خوۋە لكاند .

دواى ئەوہ ھارونە رەشىد يەكەم جوگەى ئاودىرى لى دروستكرد لە شارەكەو كۆشكى لىدروستكرد بە ناوى خوۋى ، دواى ئەویش لە سەردەمى - مەئموون - ى عەباسى لە سالى ۸۱۳ گوندى مەتيرە بە ناوى رەسەنى خوۋى بنىتيناىوہ ، كە بووہ ھاوينەھەواربۆ شارى بەغدا .

دواى ئەوہ لە سالى ۸۵۹ - مەوەكلى - عەباسى شارەكەى بە ناوى خوۋى كرد و مزگەووت و مزارەكەى لىدروستكرد بە ناوى - ملويە - دواى ئەوہ لە سالى ۹۴۴ ناسر دەوولەى ھەمەدانى پەرزىنىكى لىدروستكرد . دواى ئەویش لە سالى ۱۸۸۱ شىخ زىن عابدین سەلماسى پەرزىنەكەى تەواو كرد . ئەویش لە رىگەى يارمەتى دانى لە لايەن يەكك لە مەلىكەكانى ھندستان . ھەر لەو سالىدا يەكەم قوتابخانەى سەرەتايى لىدروستكرا .

دواى ئەوہ لە سالى ۱۸۷۸ لە سەر دەمى دەسەلاتى عوسمانى يەكەم پردى لىدروستكرا لە سەر زىى دىجلە كە سامەپراى دەبەستەوہ لە گەل كەرتەكەى دىكەيدا . دواى ئەوہ چەندىن كارى دىكەى لە ئاوەدانکردنەوہى بۆ كراوہ لە وانەش پرۆژەى بەنداوى - سەرسار - لە سالى ۱۹۵۲ لە شارەكەدا .

سەرچاوە:- رۇژنامەى - تەناخى - ژمارە / ۵۵۰۹ .

۰۸۳۸

۰۸۳۸/۱۱/۲۳ كوردان زۆر شانازى دەكەن كە ھەوائىكى ... واتە ئەسحابە . پىغەمبەر - د.خ - ناوى - كابان - ى كوردى بووہ ... كورى كابان كە - مەيمونى ئەبوو

یهسیر - بووه ، له لای کورد زۆر خوۆشه ویسته ... کابان وهک سهلمانی فارسی . که فارس خوۆی پی راده نیین زۆر له پیغه مبهه - د.خ - نزیك و فهرموده کانی له بهر بوون .

له چه ره کانی سه ره تای ده وه له تی ئیسلام خاوه ری ئیسلام نیوی کورد له زۆر شوویندا ده هاته بهر چاوو ... له م رۆژهدا به سه رکرده ی سه رداریان - جه عفه ری کوری فه هر جیس - له لای موسل شو رشیکیان دژی - مو عته سه م عه باس - هه لگرساندو والی موسلیان وه ده رناو خه لیفه چاری ناچار بوو له شکریکی یه کجار زۆری به سه رکرده ی - ئیتاخ - ناو نارده سه ریان و جه عفه ر کووژراو کورده کان قه لآ چۆکران و به ته واویش تالان کران ...

سه رچاوه :- ئین نه سیر - رووداو هکانی سالی / ۲۲۴ ..
 . محمه مد نه مین زه کی - کوردو کوردستان .

• ۸۴۷

• ۸۴۷/۸/۱۱ خه لیفه ی عه باسی - واسف مو عته سه م - له شاری سامه را کۆچی دوایی کردوو ، که له دووای مردنی باوکی ده سه لاتی خه لافه تی عه باسی گرته ده ست له جیگه ی باوکی له هه موو کاروو باره جیا جیا کاندان .

• ۸۶۱

• ۸۶۱/۱۲/۱۱ تیرۆرکردنی خه لیفه مه وه کل له لایه ن به ره له سستکارانی له گه ل کوره که ی موونته سه رو ئامینه فه تح خافان ... دووای تیرۆرکردنی خه لیفه مه وه کل ... محمه مد جه عفه ر مه وه کل جیگه ی گرته وه به وه رگرتنی ده سه لاتی خه لیفه یی به هه لسه و راندنی کاروو باره جیا جیا کانی خه لافه ته که له ده سه لآتدا .

• ۸۶۶

• ۸۶۶/۱/۲۲ له و کاته ی مساور دژی والی مووسل جه نگا ... کورد هاوکاری مساور بوون .... شو رشی - زهنج - و - سه فقاری - که دژی به غدا ده جه نگان کورد یاری ده ده ری شو رشه که بوون ... - به عقوبی له یسی سه فقاری - له

پاداشتى ئازايەتى ئەھۋالدا بە - مەھمەدى كورى عەبدوللاي كورى ھەزار مەرد - بەلام مەھمەد دەيوويست ھەر بە خۆي ھەمكارە بى . - ئەبۇو ئەلھەيجاي كورى ھەمدانى - تازە بېوۋە والى مووسل ، ھاۋارىيان بۇ ھىناۋ گوتيان :-

مەھمەدى كورى بىلال و كوردەكانى ھرزەيانى دەۋورى ئەينەوايان داۋە ھەر كوردەكان ۵۰۰۰ ھەزار چەكدار دەبن ... ئەبۇو ئەلھەيجا لە - مەعروپە - كە لە سەر چۆمى - خازر - ۵ ، چوۋە سەريان و لەشەردا لەبەر كورد شكاۋ ھاتەۋە مووسل و ، دووبارە خۆي بۇ شەپرىكى دىكە ئامادە كرد ، كە بە لەشكرىكى زۆر چوۋە سەريان ... مەھمەد كەۋتە تەنگانەۋ داۋاى شەپ ۋەستانى كردو بەلىنىدا ، كە كوردەكانى دەگرەۋ دانى و خۆيشى بدا بەدەستەۋە .... كە چوۋەۋە بۇ ئەۋەي كوردەكانى بىئىرى كوردەكانى خۆي تىگەياند كە بچنە ئازربايجان و خۆرگارىكەن .

ئەبۇو ئەلھەيجا كەلەۋ كارە گەيشت مەھمەد پەكى كەۋتوۋ خۆي گەياندى و دەۋورى گرتن ... لەدۋاى ئەۋە كە ئەبۇو ئەلھەيجا توانايان نەماۋە ئەۋ مال مندال و خىزانانەي بەتالان بردبۋوى بۇي گەراندەۋە ... لە دۋاىي كوردى ھەمىدى و كوردەكانى چىاي - داسن - ئاژاۋە كۆتايى ھات .

سەرچاۋە :- لوسترانگ - بلدان الخلافة الشرقية - ۋەرگىرانى .

بەشېر فەرەنسىس و كۆركىس عواد - ۱۸/ل .

۰۸۷۱

۰۸۷۱/۱۱/۱۸ سەرھەلدىنى دەرکەۋوتنى داۋەتى قىرمانىيەكان لەناۋچەي ۋولاتى بەھرىنى ئىستا و ئەھسا . ئەم ناۋەش دەگەرئىتەۋە بۇ سەر ناۋى پىياۋىكى خۆزىستان ، بەناۋى ھەمدانى كورى ئەشعەت ، كە لە رەشايەكانى دەۋورۋوبەرى شارى كوفەي ئىستا دەريا .... بەر لەۋەي كە ناۋزەندىي بەناۋى قرمت ... بە برواي دكتور فليپيش ، ئەم ناۋە ماناي - مامۇستاي نەينى - بوۋە . داۋەتەكانى ، فرمتى ، لەژىر داۋەتەكانى ديارنە بوۋە نەينىيەكان بوۋە . ئەم پىياۋە كە ناۋى ھەمدان بوۋ چاۋى بە پىياۋىكى - باگى المژەب - كەۋتوۋە كە ناۋى ھەسەن ئەھۋازى بوۋ .... كە ئەۋ كاتە ئەھۋازو

دهوروی به لورستان ناوزهند بووهو خاکی کوردستانه . ئهم ناو
 چهسه نهش هندی ولامی نهینی و زانستی لهلا بووه ، که هوکاری
 دهووله مندبوونی خهک بووه . که ئهمهش کاریگری کردوته سهر دهروونی
 - چه مدانی نه شعته .

دوای ماوهیهک وهک ئیمامی منته زهر چاوهروانی لیده کراو ههلهسا به دست
 نیشانکردنی ۱۲ نهقیب له بهریوه بهرایه تیهکان به بلاوکردنه وهی داواکانی
 ... ئه بوو سه عید جهنابی زور گهرم و گور بووه له سهر ئه و کاره و توانی
 له دوای مردنی چه مدان سهر کردایه تی قرمه نیهکان بکات و دهووله تی قرمه نی
 دابمه زینتی و چه ندین که سی پیکهتوو بخاته ژیر دهسه لاتی خوئی و دهستی
 کرد به هیرش بردن تا کوو توانی وولاتی نیوان دووئی به ته واوی و هندی
 له ههریمی شام داگیر بکات و به رهو شاری حجاز له دوورگی عهره بی
 به شیوه یه کی تووندو تیز هیرشی کرده سهر ئه و حاجیانه ی که بو مانی
 خوا چوو بوون و بیان کووژن .

ئه بوو تهها سلیمان له سالی ۹۲۷ چوو ناو مهککه و دهستی به سهر گرت و
 هرچی ئاسه وارو شووینه وار هه بوو شکاندی و تالانی کرد ... له وانه
 هه لکه ناندنی به ردی رهشی که عبه ، به شکاندنی ده رگاکانی که عبه و
 تیکدانی ئه وهی تیای بوو هی نایه شاروچکه ی - هجر . عه باسیه کان
 نه یان توانی هیچ بکه ن به تایبه تی به گهراندنه وهی به ردی رهش .

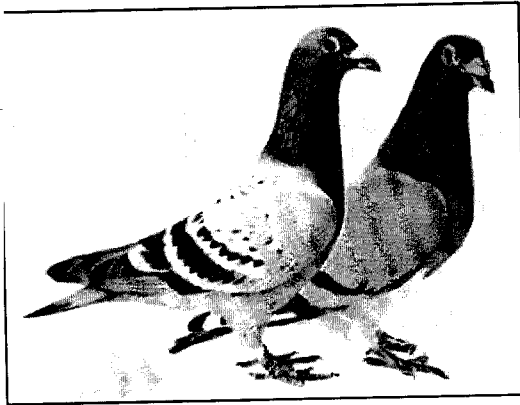
به لام فاطمه کان به هوئی په یوه ندی به هیزیان له گه ل قرمه نیه کان توانیان
 به ردی رهش له دوای ۲۲ سال بگهرینه وه که عبه له شاری مهککه .. له
 کو تاییه کانی دهسه لاتی فرمه نی له سالی ۱۰۲۷ بوو له سهر دهستی
 عیونیه کان بووه ، که لقیک بوون له نه وهی عید ئه لقیس که له دهووروی به ری
 عیوون نیشته جی بوون له شاری ئه حسای ئیستای وولاتی به حرین .

سهرچاوه: - ئه تله سی میژوی عهره ب و جیهان - ئاماده کردنی سیفهدین کاتب.

دار الشرق / المؤسسة العلمیه لوسائل التعليمیه ، بیروت ، سوریا / ۲۰۰۵ .

۱۸/۱۱/۰۸۷۱ - مىژۋو نوسان

دەلىن عەرەبەكان
كۆتۈرى نامەبەريان
بەكارھىناوہو دەلىن
لەو كاتەى ، كە لە
خۇراسان شەپرى
گەوورە دەستى
پىكردو تا گەيشتە
وولاتى مەغرىبى

ئىستانا لەوئوۋو پەرىوہ بۇ ئەندەلووس . كە لەخەلكى وولاتان فېرېوون
لەكاتى شەپرو كووشتاردا ئەم كۆترە نامە بەرانە بەكاربېنن ... حەمدان
قرمەتى = حمدان القرمگى - كە پىشەرەوايەتى بزوتنەوہى فەرامىتەى
كردوۋە ، بەھۆى كۆترەوہ نامەى بۇ ئەم رابەرانە دەنارد ، كە پەيامى ئەم
بزوتنەوہيان بلاۋدەكردەوہ .

ھەروا دەلىن لەسەرەتاي بلاۋبوونەوہى ئىسلامدا ، كۆتريان پەروەردە دەكرد
بۇ رىگاۋ شوۋىنى دوور لە وولاتى نىۋان دووزى و شارى بەغدا ، لە سەر
دەمى خەلىفە موعتەسەم بەكاريان ھىناوہ ... ھەروا مىسرىەكانىش
لەسەرەتاي سەدەى دوانزەھەم زۆر بايەخيان بەم جۆرە كۆترە داوہ بۇ
گوۋاستنەوہى نامە لە نىۋانىاندا .

ھەروا بە درىژايى چەند سەدەيەك ئەم كارەيان ئەنجام داوہو دەلىن . يەكەم
كەسىش كە بەكارى ھىناوہ سوولتان نورەدىن بووہ ، لە كاتى
فەرمانرەوايىەكەى لەسالى ۱۱۴۱ ... بۇ ئەوہى ئەم كۆترانە لە چوون و
ھاتنەوہدا چەند شوۋىنىكىيان لە نىۋان شارەكاندا بۇ دروست كرابوو بۇ
حەسانەوہ لە برىنى رىگاكانياندا .

شايانى باسە كە دەلىن پياۋىك لە دوورگەيەكى يۇنان لەسالى ۷۷۶ بەر
لەزايىن ئەمجۆرە كۆترەى ھىناوہ بۇ وولاتى يۇنان . ھەروا لە يارىەكانى
ئۆلەمپى بەرەلەى كردوۋو گەراوہتەوہ جىگەى ، واتە سەر ھىلانەكەى كە
بىچوۋى تىدابووہ .... بەم جۆرە بەكارھاتووہ ، پەيتا پەيتا خەلكى يۇنان و

رۆمان و عەرب و مىسىرىيەكان بۇ نامە گوواستىنەو بەكارىيان ھىناوہ . ھەروا
 لە يارىيەكانى ئۆلەمپى لە پىشبركىي گالىسكە لە رۆمان بەكارھاتووہ كە ھەر
 تىپىك لەرۆژى يارىيەكە كۆترىكى لەگەل خۆى ھىناوہ ، كە نىشانەى
 وولاتەكەى ، يا نىشانەى جل و بەرگى يارىزانانى لەسەر بووہ .

زانايان واى بۇ دەچن كە مېژووى بەكارھىنانى ئەم چۆرە كۆترانە
 دەگەرېتەوہ بۇ سەردەمى ھۆميرۆس = ى شاعىرى خاوەن داستانى - ئەليازە
 - ى بەناوبانگ ، كە ئەوان لەكاتى خۆى لەشەرى = تەراودە = بەكارىيان
 ھىناوہ .... زاناي بەناوبانگ - تشالزداروين - ھەلساوە بە بەراوردكردى
 كۆترى نامەبەرى ئىنگلىزى لەگەل چەندىن جۆرى كۆترى دىكە ، كە پىيان
 دەلېن تەقلەباز ، ياخوود پالەوان ، ئەم دوو جۆرە بىلوودزىيانى لەسەر
 رەنگ و دەستەدا ھەيە .

ھەروا لەلايەكى دىكەوہ - مستەر بېرش - دەلېت :- پىش ئەمانە مېژووى
 رۆمانەكان باسى ئەم كۆترانەيان كردووہ . ھەرەك - پىلېنۆس - دەلېت :-
 لە مېژووى رۆمانەكان باسى سى جۆرە كۆتر كراوہ لە رەچەلەكى ناياب و
 چاكيان لىك جياكردۆتەوہ . ئەكيەرخان ، كە پاشايەكى ھندى بووہ لە سالى
 ۱۶۰۰ كە ئارەزوى زۆر بۇ كۆتر چووہ زياتر لە ۲۰ھەزار كۆتر لە كۆشك ولە
 بالەخانە شاھانەكەى ھەبووہ .

كە لەگەل پاشاي فارس ئالوو گۆرى كۆترى نايابيان كردووہو كارىيان
 پىكردوون ... جۆرەكانى كۆتر بۇ ۵۰۰ جۆر دەست نىشان دەكرىت ...
 ھەروا لەو كاتەى كە شارى پارىسى پايتەختى فەرەنسا ، لەلايەن سووپاي
 ئەلمانيا لە نيوان سالەكانى ۱۸۷۰ - ۱۸۷۱ گەمارۆدرايوون .

ئەم جۆرە كۆترانە بەكارھاتوون ... لە سالى ۱۹۵۶ ئەمەريكا وازى لە
 بەكارھىنانى كۆتر ھىناوہو رووى لە تەكنۆلۆژىي سەردەم كردووہ .... واتە
 كۆترى نامەبەر بايەخى زۆر پىدراوہ لەلايەن وولاتانى شەركەر لەجىھان
 ھەروا وولاتانى دىكە و كۆمەلگاكانى كورد لە كوردستان .

۰۸۷۳

ئىمام ھەسەن ەسكەرى - لە شارى سامەرا كۆچى دوايى دەكات
 ئەويش بەھۆى دەرخواردانى ژەر .
 ئەم بئەمالەيە ھەموويان لە سامەرا نىژراون لە مزگەووت ، ياخوود
 مەزارگەي ھەردوو ئىمام ھەسەن ەسكەرو ەلى ەسكەر .... كە بۆتا
 جيگايەكى خواپەرسى و مەزارگەيەكى پىرۆزى ئايىنى ئىسلامە لە سامەرا :
 بەتايبەت لە لايەن مەزھەب شىعە لە جيھانى ئىسلاميدا ، لە باكورى شارى
 بەغداو رۆژھەلاتى پارىزگاي سەلاھەددىن لە ئىراقى ئىستادا .
سەرچاوە :- گۆڧارى - مېژبۆتاميا - ژمارە ۲/ ج. ۱۲۵ .

۰۸۷۴

۰۸۷۴/۱۰/۱۶ دامەزراندنى دەوولەتى سامان لە ھەريمى دواوہى زىي . جيگەي ئامازە
 پىكردەنە كە سامانىيەكان دەگەريتەوہ سەر بئەمالەيەكى فارسى كۆن . كە
 باپىرەيان - سامان - لە سەردەمى خەلافەتى ئەمەوى - ھىشام
 ەبدولمەليك ، چووہ پال داواكارىيەكانى ەباسىيەكان ، كە بىووہ ئىسلام ...
 لە خۆراسان و لە رىزى باوہرەكانى ئەبوو موسلىمەي خۆراسانى كارى
 دەكرد .
 ئەوہ بوو دەوولەتى سامانى دامەزراند ... ئەم دەسەلاتەش بەر فراوان بوو لە
 سەرخاكي ئىستاي ئىران ، تاكوو ناوچەكانى تەبەرستان و ريگاو چياو
 سبجستانى گرتەوہ . كە داواكارىيەكانى زىندوو كردنەوہى جياكەرەوہى
 فارسى بوو لە ماوہى زىندوو كردنەوہى زمانى فارسى و
 رۆشنىرەيتەكەيدا .

تېيىنى :- زۆرچار لە نووسىنەكانم باسم لە نژادى كوردو فارس
 كردوہ ، كە تاكوو كۆتايى ھەرەس ھىنانى ئىمپراتۆريەتى ميديا ...
 نەتەوہ نەبووہ بەناوى فارس ، بەلكوو كورد بوونە و لە دواى ئەو مېژوہ
 بوون بە فارس سەزى ھەلداوہ ... بۆ نمونەش :-

ناوى سامان - ووشەي سامان ، ووشەيەكى كوردىيە نەك فارس بەناوى
 نەتەوہى فارس ... بەلام بوونى ئايىنى ئىسلام گۆرانكارى زۆر بە سەر
 نەتەوہو خاك وزمان وكەلتور و داب و نەريتى نەتەوہەكانى ناوچەو

هەرىمەكاندا هینا... بەتایبەتەى لەكیشووهرى ئاسىياو دوایى لە كیشووهرى
ئەفەرىكيا لە جیهاندا .

سەرچاوه :- پارنودد - فاسیلی فلادیمیروفتیش .
میژووی تورک لە ئاسیای بچوک ل/ ۲۷

• ۸۷۵

• ۸۷۵/۷/۱۴ بەرمەکیهكان لە بنەمالەیهکی رەسەنى دانیشتووانى ئیستای ئیران بوونەو

هەنگری ئایینی بووزی بوونە ... بەلام لەدوایى باوهریان بە ئایینی مانیزم
هیناوه . باپیره گەوورەیان - بەرمەك - خزمەتکاری پەرستگایهکی شاری -
بەلخی - هەریمی خۆراسان بووه ، خالییدی بەرمەکی - یش لە سەردهمی
خەلیفه ئەبوو ئەلعهباس سەفاحدا بەپرسی دیوانی خەراجی دەوولەت بووه

بەلام دەرکەوتنیان لە بواری رامیاریدا بو خزمەتی ئایینهکەیان بو سەردهمی
خەلافەتی - موسا هادی - دەگەریتەوه . کاتیك ئەو خەلیفهیه وویستی لە
هارونە رەشیدی برای بدات و لە جینشینەکەى خۆی دەری بکات تا -
جەغفەری - کوری لە شووینەکەى دابنى .

بەلام بە هاوکاری ولیھاتووی - یەحیای کوری خالییدی بەرمەکی -
ئەویش بەهۆی پشتیوانی کردن لە براکەى لە ئاکام ئەو هەلەش
سەرکەووتنی نەدیت . لە ئەجامدا بە مردنی - موساھادی - لە سالی ۸۷۶
داو لایەنگیری بەرمەکیهكان سەرکەووتنی براکەى بو پایەى خەلافەت
کووتایی بەو کیشەیه هیندرا .

بۆیه لە بەرامبەردا خەلیفه - هارونە رەشید - یەحیای بەرمەکی - کردە
یەکەم وەزیری خۆی و راویژکارو بەرپۆهەری کاروباری دەسەلاتەکەى خۆی
لەو کاتەشدا خەلیفه هارونە رەشید نیازی مەراسیمیکی گەوورەى هەبوو
بەگەیشتنی بە پایەى خەلافەت لە شاری بەغداو لەسەر داوای ئەو
کەسایەتیه بەرمەکیه ئاھەنگەکە دواخرا .

لەماوەى ۱۷ سال لە دەسەلاتی یەحیاو کورەکانیدا ... سەرەرای ئەوەى
دەسەلاتی بەرزیان لەو دەوولەتە هەبوو ... جیگەى متمانەى خەلیفەش بوون

.. بەلۇم لەو ماوہەشەدا تەنھا بە بنەماکانى ئايىنەكەيانەوہ - مانىزىم - پابەندنەبوون . بەلكو زۇر خزمەتبان بە ھاو پەيرەوہكانيان كىردو و ئەو پايەيان بۇ خزمەتكىردنى ئايىنى - مانىزىم - بەكارهيتنا ... يەحيا ... ھانى - سەھلى كورى ھارونى كورى راھيوون - ى ھاوولآتى - دەشتى ميسان - داو چەندىن كىتیب لەسەر خىلەكەى و نەزانى عەرەب و رەسەنايەتى شارستانىەتى فارس و ئايىنەكانى لەوانە - مانىزىم - بنووسىت . ھەروا لە دارشتنى كىتیبى - كىلەو دىمنە - دا بە شىعر كە - ئايانى كورى عەبدولحەمىدى كورى لاحق - بە ئامانجى گەياند و برى - ۱۰۰۰۰ ھەزار - دىنارى ئەوكاتى وەك خەلات پىشكەش كىرد .

لە ھەمان كات فەزلى كورىشى بە ۵۰۰۰ ھەزار - دىنار پادااشت كىرد . ئەو ھەلوويستەى بەرمەكەكان لەسەردەمى بەھىترىن خەلىفەى عەباسىەكان بوو كە سالىك ... ؟ دەكىردو سالىكى شەپرى دووژمنەكانى .... ھەروا رۆلى باشيان لەسەردەمى خەلىفە مەئمونىش ھەبوو لە پىناو بەرگرى كىردن لە برواى مانىزىمدا .

سەرچاوه :- الدورى - الجذور التاريخية للشعوب . ۴۸/ل - تەبەرى .

تارىخ الامم و الملوك ۶ / ۴۸۴ .

• ۸۸۲

• ۸۸۲/۸/۱۵ كۆچى دواى شاعىرى گەوورەى مانىەكانەو رۇشنىرى سەدەى ئەو كات - يەشارى كورى بورد - لە شارى بەسراى باشوورى ئىستاي ئىراق لە بنەمالەيەكى بەرەسەن دانىشتووى ھەرىمى خوراسانى ئىستاي ئىران . شايانى باسكىردنە كە يەشارى دواى كۆچكىردىن بۇ شارى بەسەرەو نىشتەجى بوونيان ... يەشارى بەشىووەيەكى گوونجاوى ئەو سەردەمەدا پەروەردەكراو لەدواى تەواوكىردنى خوويندەكانى لەو كات توانايەكى باشى لە بوارەكانى فەلسەفەو مەنتىق و زمانەوانى پەيداكىرد ... جگە لەبوونى شاعىرىكى ديارو بەتوانا ... ئەم كەسايەتە ھەولى زۆرى بى وىنەيدا لەرىگەى شىعەرەكانىوہ رووى گەش و گەوورەيى و لىھاتووى مانىەكان بەرزىكاتەوہو رايگرى و لەم رووہوش دەلى ... الأرح مقلّمه والنار مشرقه - والنار معبوده مژكانت نار ... دەرکەووتن و ناسىنى يەشارىش تەنيا

لەريڭەي شىعەرەكانى نەبووھ ... بەلكوو لە ريڭەي ئەو ووتارو ووتانەي كەلە
 كۆبوونەوھو شووینە گشتیەكان لەشارى بەسرە و دەوورووبەرى ئەنجامى
 دەدا هانى خەلكى دەدا لەخرابەكارى و مەي خواردنەوھو بەرەللای
 دووركەونەوھ ... ئەمەش بووھ ھۆي ئەوھي كە - حمادى كورى عجرو -
 يەشارى بە مانيزمىكى راستەقىنە بناسى .

ھەر بەو ھۆكارەش بوو كە ئەو باوھر پى بوونەي كە لەبەر دادگاي بالاي
 خەلافەت زىندانى بكرىت و دواي ماوھيەك لەژىر نازارو ئەشكەنجە ژيانى پى
 لەدەست بدرىت لە شارەكەدا

• ۸۹۴

• ۸۹۴/۳/۱۳ ئەندازيار و موئەرخ و زاناي بەناويانگ - ئەحمەد داودونند - ناسراو بە
 ئەبوو حەنەيفەي دىنورى - لە ناوچەي دىنور لەناوچە شاخاويەكانى
 رۆژھەلاتى كوردستان لە دايك بووھ .

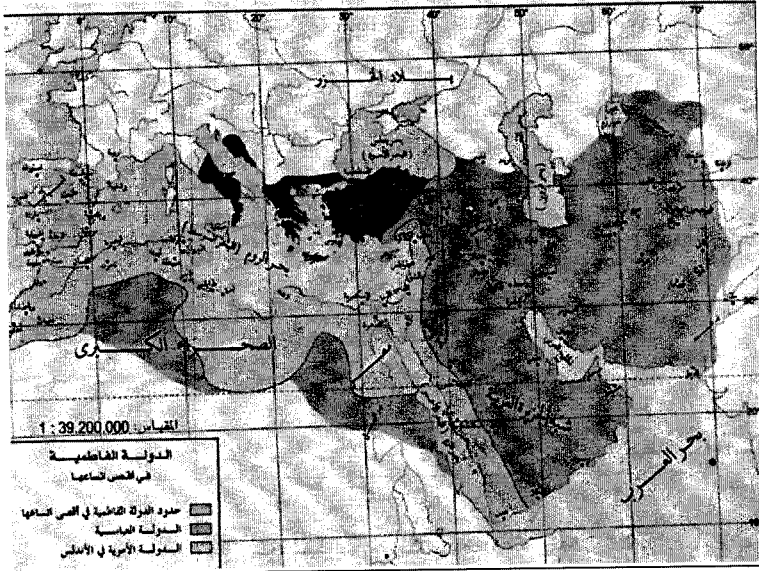
زمانى ئەندازيارى و فەلەك و جووگرافيا و ميژووى خوويندوو . لە
 شارۆچكەكەي خۆي - مەرسەديكى - واتە دووربين ، داناوھ بۆ وەرگرتنى
 زانيارى لە بارى كەش و ھەواو گەردوون ... لەماوھي ژيانى سەردانى
 ھەريمەكانى شام و دوورگەي عەرەبى و كەنداوى فارسى كردووھ ... لە
 ماوھي ژيانيدا زياتر لە ۲۰ دانراوى لە دواي خۆي جى هيشتووھ وەك -
 الاناؤ - الباه - الشعر و الشعراؤ - الفصاحه - الجبر المقابله - البلدان -
 و دەيا دانراوى ديكەي گەردوون و جووگرافيا و ميژوو و كۆمەلناس و
 ئەندازيارى ... ئەم مەزگە كوردەش لەماوھي ژيانى لەكارەكانى بەردەوام
 بووھ تاكوو لە ۹۰۲/۱۲/۵ كۆچى دوايى دەكات .

سەرچاوه: - الواق بالوقيات ۳۷۷/۶ ... معجم الادباؤ ۴۹۱ .
 معجم المؤلفين ۲۱۸/۱ .

• ۹۰۸

• ۹۰۸/۹/۳۰ دامەزراندنى دەوولەتى فاتمىيە لە كييشووھرى ئەفريكييا بەسەركردايەتى
 عوبيدوللا - ئەلمەھدى - داواي ئەوھي دەكرد كە ئەو خاوەن مافە بە بوونى

بە خەلىفە . كە كورى محەمەدى كورى ئىسماعىلى كورى جەغفەر سادىق بووہ ... لەو كات ھەولەكانى رىگە خۆشكەر بوون بۇ داواكارىيەكانى ئىسماعىل ، كە پىيى دەگووترا ، باوكى عەبدوئلاى شىعى و ھۆزى - كتامە - لە ناوچەكەدا .

ئەم نەخشەيە دەوولەتى فاطمىيەكان دەردەخات

ھەر لەو كات ھەولیدا ئەو ھۆزەى كۆكردەوہ لە پىناو سەرکەووتنى و دەوولەتەكەشى ناوزەند بوو بە دەوولەتى - عەبىدىيە - جىگەى ئامازەيە كە ئەم بنەمالەيە لە رەچەلەكداو لە نژادا عەرەب نەبوونەو بەھۆى قۇناخە تىپەر بووہكانى مېترووى پەرەسەندن و پىشكەووتن بوونەتە عەرەب ئەوئىش :- نژاد و رەگەزى عەرەب يەكئىكە لە نژاد و رەگەزى سامى . كە ھەموو داب و نەرىتەكانيان پەيوەندن بەسامىيەكان و زمانەكەشيان لىقىكى زمانى سامىيە ... نووسەرو نژادئىفاس و رەگەزئىفاس و زمانئىفاسەكان عەرەبىيان دابەشكردوہ بۇ دووبەش ... كە ئەوئىش :- يەكەم :- العرب البائده - و دووہم :- العرب الباقىيە - و ، ھەروا عەرەبى باقىيە دابەشى دووبەش كراوہ ئەوئىش :- يەكەم :- قەحتانىيەكان و . دووہم :- عەدنانىيەكان .

قەحتانىيەكان لە بنەرەتدا دانىشتووى باشوورى دوورگەى عەرەب بوونە كە ئەويش ئەمىرو سەرەك ھۆزو تىرەو بنەمالەكانى يەمەن بوون ، كە ئىستا كۆمارى يەمەنى پى دەگووترىت ... ھۆزەكانىش ھۆزى ، سەباو حەمىر، كە لەوانە چەندىن كۆمەلى دىكە جىابوونەتەوہو بە دوورگەى عەرەبى بۆبوونەتەوہ ... ئەويش:-

بە پىكەينانى ناوچەيەكى دەسەلاتدار وەك - مەنازە - كە لە ناوچەى حىرە ھاتبوون و ، ھەروا ئەمىرەكانى غەساسنە و كەندە و ئەزەد و ئەلانەوس و خەزرجيان لى جىابووبووہو .

بەلام عەدنانىيەكان پىيان دەگووترى عەرەبى بە عەرەبكرائ كە بنەمالەى ئىسماعىل ، يەك لەوانە بووہ و لەناو عەرەب ژىاون لەدواى بوونيان بە عەرەب بە ھۆى پىدانى ژن و دروست بوونى خزمایەتى ، يەكك لە كورەكانى ئىسماعىل كە ناوى عەدنان بوو كە عەدنانىيەكان لەدواى ئەو دەرەكەوتوون .

دواى ئەويش مەد و دواى ئەويش نزارى كورى نەد .

ئا ئەلیرەدا دەرەكەوى كە عەرەب بوونيان نەبووہ لە ئىستای ئىراق و شام و ئەفەرىكيا و مسر و چەندىن وولاتى دىكە ... ئىستا كە بە نىشتىمانى عەرەب دادەنرىت تەنيا لەدواى فتووحاتى ئىسلامى عەرەب توانى بەھۆى ئايىنى ئىسلام سنوورى جووگرافى فراوان بكات لەرىگەى داگىركردن و بەعەرىكردن و بە ئىسلام كردن .

شايانى باسە ھەرەك گەرۆك و مېژوونووس و جووگرافىناسەكان لەلاپەرەكان دىاريان كردوہ ، كە ھەرىمى شام ناوى تەواوى خۆى سام بووہ واتە بەناوى يەكك لە كورەكانى نوح كراوہ بە ھۆى بوونى دەسەلات لەو ھەرىمەو بە ھىچ جۆرىك عەرەب لەو ناوچەو ھەرىم و وولاتانە نەبووینە . جا دەولەتى فاتمى كەلە مېژوودا بەدەسەلاتى كوردى ناسراوہ و فراوان بوو لە رۆژئاوا لەسەر ئەدارسەكان و رۆستەمىيەكان و لەدواى ئەوہ شارى - مەھدىان - كردۆتە پايتەختى وولاتەكەيان .

لە ھەمان كات دەولەتى فاتمى بەرەو رۆژھەلات ھەنگاويان ناوہو ھەولى ئەوھىيان داوہ ، كە وولاتى ميسرى ئىستا بخرىتە ژىر دەسەلاتى خويان و

دوایی بەرەو وولاتى نىۋان دووزى واتە - مېژوۋ تاميا - ... ئەويش
 وەرگرتنى مىراتى خەلافەتى عەباسى ... لە دوای مردنى كافور -
 ئەخمەشىدى - لە مىسر دەرگيان بۇ كراوہ بۇ چوونە ناوميسر ... دوای
 ئەوہ سەرکردەى سوپا جەوہەر سقلى بگاتە ناو فستات و لە ۱۶۸/۱۱/۲۵
 دەستى كرد بە دروستکردنى شارى قاھىرەى پايتەختى مىسر .
 دوای چوار سال دەوولەتى عەبىدىەكان قاھىرەيان كرده پايتەختى
 دەسەلاتەكەيان و ناوياننا دەوولەتى فاتمىەكان .
 دوای ئەوہ دەسەلاتى فاتمىەكان لە سالى ۹۶۹ توانيان ھەرىمى شام بخەنا
 ژىر دەسەلاتى خۇيان و دەوولەتى فاتمى بەردەوام بوو لە دەسەلاتەكەى لا
 ھەموو بوارەكان ، تاكوو سالى ۱۱۷۱ و ئەو دەوولەتە كۆتايى پى ھىنر
 لەكىشووہرەكەدا .

سەرچاۋە: - ئەتەلسى مېژوۋى عەرەب و جىھان - نامادەکردنى سەيفەدىن كاتب

- دار الشرق - المؤسسە العلمىە لوسائل التعلیمیە - بیروت - سووریا / ۲۰۰۵ .

۰۹۰۹

۰۹۰۹/۹/۲۰ ناوچەى شارەزور لە باشوورى كوردستان كە يەككە بووہ لە ناوچە ھەرد
 بەناوبانگەكان ، لە سەردەمى ئىسلامى لە كوردستان . جىگەى ئامازە
 پىكردنە ، كە مەبەست لەو دەسەلاتدارىتە كە ھەندى شارو ئاوەدانى لە
 كوردستان لەو كاتە دەرکەوتوون ، بە دەسەلاتدارىتەى شارو ناوچەكانى
 ناسراو بوون و ناوى مىروو دەسەلاتداريان ئاشكرا نىوہ لەو ماوہىەدا
 سەربەخۇ بوون و دەسەلاتدارىتەيانەى كە ديارو رۇشن نەبوونە ... لەم
 مېژووہش تاكوو سالى ۹۲۹ ناوچەى شارەزور سەربەخۇ بووہ ...
 بەلگەش :-

۱- لەو ناوچەىەدا والى دەسەلاتى عەباسىەكانى تيا نەبووہ .

۲- لە ماوہى ئەم بىست سالەشدا ھىچ باج و سەرانەيەكيان بۇ دەوولەتى
 خەلافەتى عەباسى نەناردووہ و نەداوہ .

بەلام دوای ئەوہ ناوچەى شارەزور لە ژىر دەسەلاتى خەلافەتى عەباسى
 دەمىننیتەوہ ... بەلام جارىكى دىكە سەربەخۇ بوئەوہ و تاكوو سالى ۹۵۴ ، كە
 بووہىەكانىش پىيان داگیرنەكراوہ لەدوای شەرىكى دژووار و زۇر ، ناچار

ده‌بن پاشه‌كشه‌يان كردووه ، ئه‌و‌يش به هۆى تووندو توئى دانىشتووانى
 شاره‌كه ، كه زۆر دليرانه به‌رگريان له‌ناوچه‌كه كردووه‌و به‌رده‌وام بوون
 له‌به‌رگري كردن هه‌ر وه‌ك له‌سه‌ره‌تاي فتووحاتى ئىسلامى له‌ژۆر ده‌سه‌لاتى
 خه‌ليفه‌ى ئىسلام عومه‌ر كورى خه‌تاب به‌رى شالاره درندانه‌كه‌ى گرتووه
 له‌هه‌موو بو‌راه‌كان .

به‌لام شم‌شيزى دووژمنكارى و داگير‌كردن و كووشتن و تو‌قاندن و
 ئه‌نفا‌لكردن ، واى‌كرد ناوچه‌ى شاره‌زور مل كه‌چ بى‌ت و روو له‌ئايىنى
 ئىسلام بكات به‌ ترشى نه‌ك به‌ شيرىنى .

ئه‌مه‌ش به‌به‌لگه‌ى چه‌ندىن نووسراو ، له‌لايه‌ن وولاتناسى ئىسلامى ئه‌وكات
 ، كه سه‌ردانى ناوچه‌ى شاره‌زورىان كردووه و ياداشتىان نووسىووه ، كه
 دانىشتووانى ناوچه‌كه ياخى بوون له مل كه‌چ كردن بو دووژمنكانىان و هىچ
 مېروو به‌رپرسىكى خه‌ليفه‌ى تيا جىگه نه‌بوته‌وه .

له به‌ر ئه‌وه‌ى شارى - نه‌ريز - كه له هه‌رىمى ئازربايجان له نزيك شارى -
 ئه‌ده‌بيل - ه له لايه‌ن هۆزه كورده هه‌زبانىه‌كان فه‌رمانه‌وايى لى كراوه و
 سه‌ربه‌خۆيى راگرتووه و ناوچه‌كه‌يانىان ئاوه‌دان كردوته‌وه‌و په‌ره‌يان پىداوه
 له‌هه‌موو بو‌اره‌كان .

هه‌روا چه‌ندىن ناوچه ده‌سه‌لاتداریه‌تى سه‌ربه‌خۆيان پىك هىناوه . له‌وانه‌ش
 كه به‌ناوبانگه‌تىن كه‌سايه‌تى كورد - ده‌يسه‌مى ئىبراهيم كوردى - كه له
 هه‌رىمى ئازربايجان و هه‌ندى ناوچه‌ى ديكه له‌تاران و ئه‌رمىنيا توانىوويه‌تى
 ده‌سه‌لاتىكى به‌هيز دروست بكات ... كه پىشوو جىگه‌رى والى ئازربايجان
 بوو، توانى دواى كووژرانی واليه‌كه ، خۆى بكات به‌ ئه‌مىرى هه‌رىمه‌كه‌و
 بىرى فراوانخوازی بگه‌رته به‌رو هه‌ر له سالى ۹۲۶ سه‌ربه‌خۆيانه هه‌رىمه‌كه‌ى
 به‌رىوه‌ده‌برد له كىشووهره‌كه‌دا .

۰۹۱۲

۰۹۱۲/۸/۱۸ كۆتيرىن ده‌سه‌لات له شىووه‌ى مېرايه‌تى . مېرنشینی عه‌يشانه بوون ، كه له
 نىوو تيره‌يه‌كى كوردى سه‌ر به هۆزى گه‌وره‌ى به‌رزىكانى بووه ... هه‌ر وه‌ك
 نووسه‌رو مېژوونوسى ناودارى كورد - ئىبن ئه‌سىر - له دانراوه‌كه‌ى -

الكامل فى التاريخ - نامازى پىكردووه ، له رووداوى ئەم مىژۋوھى سەرەود ، كه نامازە بە عىشانىھەكان دەكات و ناوى دوو مىر دىنى بەناوى - نداد و غانم - كه كورى - ئەھمەد بوونە و سووپاىھەكى بەھىزى ئەو كات شارو ناوچەكانى - دىنەوھرو ھەمەدان و نەھاوھند و چەندىن ناوچەھى دىكە دەسەلاتدارىھەتيان تىدا گىراوھ بۆ ماوھى ۵۰ سال .

بەم جوړه مىرنشېنى كوردەكان لەھەرئىمە جىاجىاكان دەست پىدەكات و بەرھو مىرنشېنى دىكە ھەنگاو دەنى بەپىي پەرىنەوھى قۇناخەكان ... وەكوو مىرنشېنى - روادى - لەسالى ۱۰۴۸ و مىرنشېنى محەمەدى كورى شەداد لە سالى ۹۵۱ و مىرنشېنى - ھەسنەوى لە سالى ۱۰۵۶ ... كه دەبنە مىراتگى مىرنشېنى عىشانىھەكان و مىرەكان خالۇزاو پورزى يەكتەر دەبن ... ئا لەم سەردەمەدا كوردستان بە قۇناخىكى گەوورھى شارستانىھەتدا لەھەموو بورەكانى ژياندا تىپەربووھ لەو كاتى بارودۇخى كوردستان .

۰۹۳۱

۰۹۳۱/۱/۲۴ دامەزراندنى ھۆكۈمەتى دۆستەكى لە دواى ھەلووھەشانىھەندەھى ئەھمەدى كورى مەروان لە لايەن دۆستەك - دۆشتىك - كه لە خانەوادەھى ھەمىدى - ھمودى - بووھ ... ئەوئىش كورىكى ھەبووھ بەناوى - باز - ئەبوو شووجاع - و ناوى مندالىشى ھوسىن بووھ و نازناوى ئەبوو ھەبىدوللاشى ھەبووھ . ئەم كەسايەتتە لە ۹۴۵/۸/۱۳ لەشارى ديار بەكر لەدايك بووھ لە ھەرئىمەكەدا بەھۆى نازايەتى و چاۋنەترسى بى وىنە بووھ ، لەو كات خەلكىكى زۆر دەوورى داوھو . ئەوئىش خواستى پاشايەتى ئامانجى بووھ . لە سالى ۹۵۵ لە دواى داگىركردنى ناوچەھى جەزىرو سەرد لە كوردستان ، ھۆكۈمەتى خۆى دامەزراندووھ ... كه باوكى لە سالى ۹۵۸ كۆچى دوايى دەكات ، جەلەھى دەسەلات دەكەويتە دەست بازى كورى و ئەوئىش ئاواتى فراوانكردنى دەسەلاتەكەھى بووھ لە مەلازكردوو ماكوئى خستوتە ژىر دەسەلاتى خۆى ... لە ھەمان كات شارىكى بەناوى - شاباز - دروست كردووھ ، لە دوايىدا لەلايەنى شانشىن عادل ئەبوئىبە .

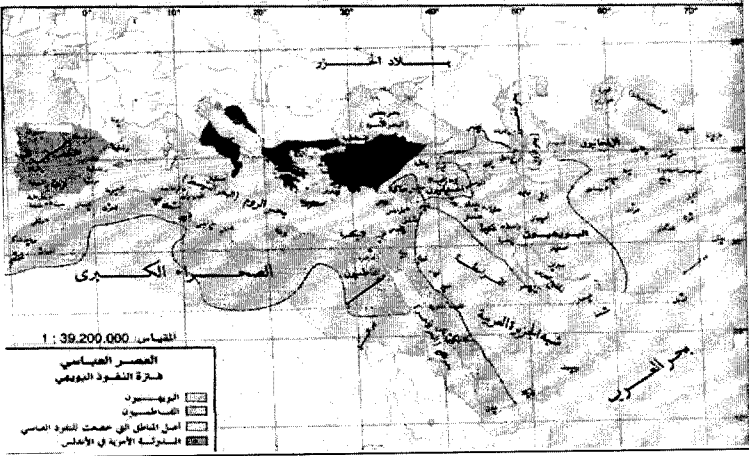
دواى ماوهيك ناوهكەى گۆراوه بۆتە - شارى عادل جەواز - ئەوئيش لە نىوان سائەكانى ٩٦٣ تا ٩٦٤ بووه ... هەروا شارەكانى ئەرجيش و دياربەكرو مياقارقين وئۆرفه و ئەخلات و وان و بەدليس و چەندين جيگەى ديكەشى خستۆتە ژيەر دەسەلاتەكەى خۆى .

دواى ئەوه ميرەكانى حەسەن كيّف و جەزيرەو دياربەكرو بۆتان و سروج و نەسيين ... هەموويان چوونە ژيەر فەرمانى و شارى دياربەكريان كردۆتە پايتەختى ئەو دەسەلاتە .... لەو كاتەش ئەلقادر بلاى عەباسى نازناوى شاباز ئەبوو شووجاعى پى بەخشى لە هەريّمەكەدا .

سەرچاوه: - شەرەفنامە - ٤٠/١ - ٤١ .

٠٩٣٥

٠٩٣٥/١١/٣٠ - هەر لەو كيشەو مەملەتییەى داگیرکردن و خۆ بەهیزکردنى كۆمەلێك لە تورك بەسەركردايەتى - گكم - و لە گەليان كورى - رائق - بەرەو ناوچەى واست هاتن و ، دواى ئەوئەش لە سالى ٩٤٥ لەوكاتەى كە - معز الدولە - ى كورى بۆيە گەيشتە خاكى ئىستاي ئىراق ، دەوولەتى - بوييه - ى ليدامەزاند ، كە هەندىك لە سووپاكەى لە توركمان بوون .
 بەلام شاكركسابر لە لاپەرە/٥١ لە كتابةكەى بەناوى - موجز تاريخ التركمان فى العراق - بە هەلە چوو ، كە توركمان لەشارەكانى - كەركوك و هەولير و مووسل و تكريت - سەلاحەددين - هەبووبن .

لەبەر ئەوئەمى مووسل و كەركوك و ھەولېر ، ئەو كاتە لە ژېر دەسەلاتى دەوولەتى - ھەمدانى - بوو ھە باسى توركمانى لېوۋە نەكراو... بەلام - ئىبن ئەسېر - باسى ئەوئەمى كردوۋە ، كە - معز ئەلدولە - ھەندى ناوچەى لە شارەكانى بەسەرە و كووت لە دەست دابوۋە لە ناوچەكەدا .

توركمانەكان .... ئەمەش لەكتابى - الكامل فى التاريخ .

ھەروا شاكر ساېر لەجىگايەكى دىكەش تووشى ھەلە بوو كە دەلى :-
شەپۇلى توركەكان لەئازربايجانەوۋە بەرەو ئىراق ھاتن و گەمارۆى موسليان داو ، ھەروا دەستيان بەسەر - جەزىرەى عومەر - داگرت و لە مووسل و تەلەغفەر جىگېرېوون .

بەلام ئەو پىناسەيەى شاكر ساېر بەناوئى ئىبن ئەسېرى نووسىوۋە ...
راستى تيا نىە ، لە بەر ئەوئەمى ئىبن ئەسېر باسى رووداوەكەى ۱۰۳۰ يكردوۋە ، كە توركمان - ئوگز - بەرەو جەزىرەى عومەر ھاتوون - جەزىرەى بۇتان -
و بەرەو تەلەغفەر و سنجارو دياربەكر و ، ھەروا دەستيان بەسەر مووسل داگرت لە ھەرىمەكەدا .

بەلام ئەمىر قرواشى كورى مەقالىد عقىلى بەرەو چىاي - مەلھول - باچىاي - ساتىدما - يا ، شارى - سن - كە بەرامبەر چىايەكەيەو دەكەوئىتە روژھەلاتى زىى دىجلە ... لەوئى ھىزەكانى كۆردوۋەو ھىلەش بەسەر كىردايەتى - دبىس كورى مزىدى ئەسەدى و ھىزەكانى بەسەر كىردايەتى ئەبى فەتىح جاوانى بوو ، كە ئەمىرىكى كورد بوو لە كوردە جاوانىەكان ، لە ھىلەو بەھاناي ھىزە كوردىەكان ھات و - قرواش توركمانى - كووشت و زىاتر لە ۲۰۰۰ ھەزار چەكدارىشى لى كووشتن ، بەر لە گەيشتنى ئەو دوو ئەمىرەى كە لە سەرەوۋە باسكراوۋە .

ئەوئىش لە ناوچەى تەلەغفەر ، كە بوو ھۆى ھەلاتنى - گز - لە مووسل - لە دواى تالان كىردنى بەرەو ناوچەى نەسبىن ھەلاتن ، كەلەنزىك شارى قامشلوئە و كەس لە توركمان لە مووسل و تەلەغفەر نىشتەجى نەبوون .
بەلام لەناوچەى جەزىرەى عومەر لەلایەن ئەمىرى ئەلدولە بوو بەرەو ئازربايجان ھەلاتن و بوو ھۆى دەر كىردنىان لە باشوورى كوردستان و باكورى كوردستان .

تیبینی: - بوونی نه ته وهی تورک له ئیستای ئیراق ، له ناوه روکی میژوو نامه که بهر له و میژوو به سکراره و دواى نه وهش که تورک بوونیان چوون بووه له ئیراق .

۰۹۵۱

۰۹۵۱/۲/۸ دامه زینه ئه ئی حکومه ئی محهمه دی کورپی شه داد له لایه ن - محهمه شه داد - ئه م سه رکرده کورده هه لسا به ئاوه دان کردنه وهی ناوچه ی - کارتوو ئارات - له هه موو بوواره جیا جیاکان ، که نه و حکومه ته زیاتر له ۱۵۰ سال له ده سه لات به رده وام بوو . له ناوچه کانی - قریاخ و کوردستان و نه خچه وان - له و پارچه خاکی کوردستان که ئیستا که ووتوته ژیر ده سه لاتی کو ماری ئه رمینیای یه کیه تی سو ئیه تی جارن . به تایبه تی پارێزگای یه ریقان و ده ووروو به ری له هه ریمه که دا . جیگه ی ناما ژه پیکردنه که شه داد یه کان خاوه نی ئیماره تی کوردی بوونه ، که له سالی ۹۵۱ تا سالی ۱۱۹۹ ، ده سه لاتدار بوون ... که چه ند پارچه یه که له ئه رمینیای له ژیر ده سه لات دا بووه ، وه ک ناوچه ی - حه ران - که ئیستا ناسراوه به ئازربایجان ... ئه م نازناوهش ده گه ریته وه بو دامه زینه ئه ئی ئیماره تی محهمه دی کورپی شه داد .

كە ئەو ئىمارەتەش لە شارى - دىن - دەستى پىكىرد ... كە بەرەو فرەروانى ھەنگاوينى تاكوو شارەكانى - باردا و كانجا - كە ئەم شارانە لە ھەرىمى ئازىبايجان بوون . دەسەلاتى شەدادىيەكان ھاوپەيمانىيەتتەن لە گەل سەلجوقىيەكان بەست و چەندىن شەرىپان دژى ئىمپراتورىيەتى بېزەنتىيەكان كرد ، ئەويش لە سالى ۱۰۴۷ ، تاكوو سالى ۱۰۵۷ ، كە ئەو كاتەش ئىمارەتى شەداد لەو پەرى بەھىزىدا بوو . كە دەسەلاتى دىژدەبووھە لە ئىووان زىي كوراو زىي ئاراسدا .

داوى ئەو ھىزەكانى ئىمپراتورىيەتى بېزەنتى - قستەنتىنى شەشەم - لە سالى ۱۰۰۰ تاكوو سالى ۱۰۵۵ شەرى دژى شانشىنى ئەرمىنيا - كاگىلى دووم - بەرپاكرد ... بەر لەوھش قستەنتىن چەندىن نامەى بو - عەلى لەشكرى - نەوھى مەمەدى شەداد ، كە ئەمىرى ئىمارەتى شەداد بوو و رەوانەكرد و داوى لىكرد كە بچىتە رىزى ھىزەكانى سووپا وئىمپراتورىيەتى بېزەنتى دژى شانشىنى ئەرمىنيا .

داوى ئەو ھەلى لەشكرى رەزامەندى لە سەر داوى ئىمپراتورىيەتى بېزەنتى كرد ، بە مەرجىك ، ئەو زەويانەى كە رىزگارى دەكات بىخاتە ژىر دەسەلاتى خۇيدا .

لە گەل ئەوھشدا ئەو كارە شەپگەربازەش بە توواناى شەدادىيەكان بوو ، بەلام لە كۆتايى بە ھۆى برواكردن بە ئىمپراتورىيەتى بېزەنتى و سەلجوقىيەكان ، كە لە ئەنجام دەسەلاتى شەدادىيەكان لە لايەن سەلجوقىيەكان كۆتايى پى ھىنرا بە سەر كەوتتى سەلجوقىيەكان لە ھەرىم و ناوچەكەدا .

۰۹۶۰

۰۹۶۰/۳/۳ دامەزراندنى يەكەم ئىمارەتى توركى ئىسلامى بە ناوى دەوولەتى - قراخانىيەكان - كە لەو سەردەمەيەدا توركەكان بوونە ھەلگىرى برواى ئايىنى ئىسلام ، كە نىشتەجىي سەرچاۋەى - زىي سىمۇن - بوون . كە ئەمىرەكەيان سەردەمەكەى كرد بەسەردەمى ئىسلام و رىزگاركردى شەراد ئىسلامىيەكان . كە لەوكات باجيان دەدا ئەو كەسانەى كە ھەلگىرى برواى

ئايىنى ئىسلام نەبوون .

جىڭگەي ئامازە پىكىردىنە ، كە ئايىنى ئىسلام لە نىوو نژادى تورك بلاوبوۋە بە شىۋوۋىيەكى بەرفراوان ، لەو كاتەي كە دەۋلەتى - سامانىيە - رۆلى بالاي مەبوۋ لەناۋەندەكانى ئاسيا لە سەدەكانى ۳ - ۴ كۆچىدا . لەو كاتەدا جووگرافىيە ئىسلامەكان لە دواي كەسانى تورك دەگەران و باسنيان لىۋوۋە دەكرد ، بەناۋى ئەۋەي كە تورك دژى ئايىنى ئىسلامە .

بەلام ئەۋ بىروبوچۋونە بە پىچەۋانە بوون ... لە بەر ئەۋەي سەرھەلدىن و بوونى نەتەۋە دەسلەتتى تورك ، بەھۋى ئايىنى ئىسلام بوو ، كە ۋەك چەكىك بوو لەپىناۋ بەھىزكردن و بالادەستكردنى تورك و پىكەپنىانى نەتەۋەي تورك .

لە بەر ئەۋەي بوونى تورك بەھۋى كۆكردنەۋەي نەتەۋە دەرىبەدەرەكانى دىكەي ئاسىيائى ناۋەندو بچووك بوو ، لە بىبابانى مەنگۈلىيائى نىۋان پووسىيائى قەيسەرى و ۋولاتى چىن ، ئەۋىش بە پەرەسەندىيان بەرەۋ ئاسىيائى بچووك ، كە توركىيائى ئىستايە بەتايىبەتى كوردستان .

سەرچاۋە :- بارتوولد - ۷۷/ل .

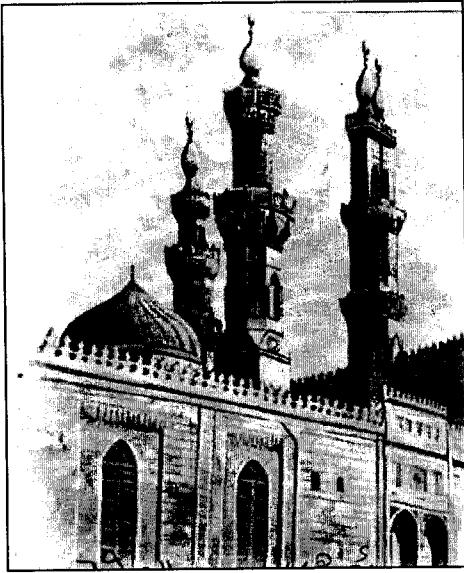
۰۹۶۷

۰۹۶۷/۱۲/۷ ھەر لە سەردەمى ئەمەۋىيەكان دراۋى دەسلەتتى ئەمەۋىي چاڭكرا بەناۋى - دىنار - لەلايەن ئەلھوكم المنتە سىرى كورى عەبدولرەحمان لەشارى زەھراي ئەندەلووس ... كە قەبارەكەي - ۱، ۲سم - بوو ... بەردەۋام بوونى خەلىفەكانى ئەمەۋىي بە چاڭكردنى دراۋ لەلايەن ئەمىرەكان ، كە دەسلەتتايان دەگرتە دەست و لەۋ ۋولاتانەي دەسلەتتايان بەدەست بوو لە پىناۋ بوورژاندنەۋەي بارى ئابوورى و بازىرگانى و كەمكردنەۋەي كىشەي كرىن و فروشتن .

۰۹۶۹

۰۹۶۹/۱۱/۱ بە بىريارى سەركردەي دەۋلەتى فاتمى - جەۋھەر سقلى - المعزالدين الله الفاكى - دەستكرا بە دروستكردنى مزگەۋوتى - ئەزھەر - لە شارى قاھىرەي پايتەختى ئىستاي مىسر ، كە ئىستا بۆتە مەلبەندىكى ئايىنى و

زانستی و ئاداب و میژوو
 و چه ندىن بواری دیکه
 به ناوی زانکۆی - نه زههه .
 جیگه ی ناماژیه نهه
 به ماله یه له ره چه له و له
 نژاد عه ره ب نه بوونه
 و ده و ئه تی فیا تمی
 ناسه را بووه به
 ده سه لاتداریه تی کورد له
 لایه ن کورد ... واته عه ره ب
خاوه نی نه شووینه وارو نه
شارستانیه ت نه بوونه -

قورئانی پیروژ - به زمانی عه ره بی نه بوابه ، عه ره ب نه ده بووه ئیسلام و گهه
 ئیسلامیه ش نه بوویه عه ره ب نه یده توانی له دوورگه ی عه ره بی ده رچن ، ته نیا
 بازرگان و ئاژهل له وه ری نه کانی نه بن ، نه ویش به هۆی ناله باری باری که ش و
هه وا و نه بوونی له وه رگه له دوورگه ی عه ره بی له هه موو یواره کاندایه .

سه رچاوه :- ته ته سی میژووی عه ره ب و جیهان - ئامام کردنی سه یفه دین کاتب
 - دارالشرق العریی - بیروت - سووریا / ۲۰۰۰ .

۰۹۷۰

۰۹۷۰/۱۱/۲ سه ره وکی حکوومه تی
 دۆسته ک - شاپان -
 نه بوو شوو جاع له دوای
 به هیز بوونی
 ده سه لاته که ی به هۆی
 په شتگیری لی کردنی
 له لایه ن میره کانی کورد ،
 توانی دراو به ناوی
 خۆیه وه لیداو له ووتاره

هەينىيەكان ناوى لە تەك ناوى خەلىفەى عباسى دا دەخووندىنرايەوه ...
كاتى ئەبوو تەغلەى حەمەدانى و عەزىد دەولەى دەيەمى بوون و بوو^ه ھۆى
ھەلگىرسانى شەرى نىوانيان .

باز يارىدەدەرى عەزىد دەولەى داو لە پاش كۆچى دوايى عەزىد دەولە لەسانى
٩٨٢ ، باز بەنيازى داگىركردنى موسل بوو و بەلەشكرىكى زۆر لە شەنگال
دەركەووت ... سەماح دەولەى كورى عەزىد دەولە بەسەركردايەتى ئەبوو
سەعيد بارامى كورى ئەردەشەي^ر ، لەشكرى نارەدە پيش و ھەردوو لەشكر
لەناوچەى - باجلايا - بەگژيەكدا ھاتن و لەپاش شەرىكى خويناوى
لەشكرى سەماح شكاو بەرەو دوواوھى كشانەوه .

دواى ئەوه دووبارە ھيڙى چەكدارى بەسەركردايەتى ئەبوو ئەلقاسم سەعيد
نارەدە سەربازو ئەمجارەش لەرۆخى چەمى خاپوور تووشى يەك ھاتن و
دووبارە باز سەركەووتنى بەدەست ھيڙا ... دواى ئەوه موسلى گەمارۆدا
لەسەر داواى دانىشتووانى شارى موسل و ماوھى سى مانگى بۆ دانان ، كە
دەستيان بۆ دريژ نەكەن ... ئەوانيش لەم ماوھيەدا شارەكە چۆل بکەن .
ھەر لەو كاتە ئەبوو عەلى كوردە حوكمدارى شارى موسل و خوئشى گەراوھ
شارى دياربەكرە ھەريمەكەدا .

بەم شيووھ موسليش كەوتە ژيڙ دەسەلاتى شاياز ئەبوو شووجاع ...
دواى ئەوه بەھيڙىكى چەكدارى زۆر بەرەو شارى بەغدا كەوتە رى ، كە
سەماح سەرسام ببوو لەو كارەداو ھيڙىكى زۆرى بەسەركردايەتى زيادى
كورى كاكوپەى نارەدە سەرى رى بازو لەسەر رى شارى تكريت -
سەلاھەدين - تووشى باز ھاتن ولە ئەنجامى شەرىكى گەوورە ھيڙەكانى باز
شكاو گەراوھ بۆ دياربەكر ، دواى ئەو بازو سەماح ريكەووتن بە كۆتايى
ھيڙانى كيڙشەكانى نىوانيان لەناوچەو ھەريمەكاندا .

سەرچاوه : - ئەتەلسى ميژوى عەرەب و جىهان - دارالشرق العربى -
ئامادەكردنى د. سەيفەدين كاتب - بيروت - سوريا / ٢٠٠٥ .

٠٩٩٠

٠٩٩٠/٣/٣ شارۆچكەى مەندەلى سەر بە پارىژگای دىالە لە باكورى شارى بەغداى
پايتەختى ئىراقە ... شارۆچكەى مەندەلى و دەورووبەرى لە باشورى

كوردستان و شار و ناوچەيەكى كوردى و كوردستانىيە ... ھەزاران سالاھ خۇراگرانە دانىشتووانى شارو ناوچەكە بەرگىرى لە كورد و كوردايەتى خۇيان دەكەن ، كە ھەردەم كەوتبوو ژیئىر سەمى ئەسپى داگیركەران و بەردەوام خووينى رۆلەكانى بەخشىوو بە خاكەكەى لە ھەموو بوواریه جیاجیاكان لە ناوچەكەدا .

جیگەى باسكردن و رونكردنەوہیە كە شارى مەندەلى يەككە لە شارە كوئەكانى كوردستان ، دەكەوئیتە ئەو پەرى سنوورى باشوورى كوردستان ، يەككە لە يەكەم قەزا ئىدارىيەكان بوو ، لە گەل دامەزراندنى دەوولەتى ئىراق لەسەر رووبەرى ۸۴,۰۰۰ ھەزار كیلۆمەتر چوارگۆشەى خاكى ھەرىمى باشوورى كوردستان و شارى مەندەلىش لەناو ئەو سنوورەدايە .

شارى مەندەلى ناحیەكى سەر بە قەزای بەلەدرووز و ئەویش سەر بە پارێزگای دیالەيە ... مەلەبەندى شارى مەندەلى ۸۰ كم لەشارى بەعقوبە دوورە ... لە بارەى مەندەلى و جیگەو شوینى - ئىبن خوردازیە - دەلى :- بەندەنجین و بیرازولروز لەیەك - كورە - دا بوونە ... ھەروا - یاقووتى ھەمویش دەلى :-

بەندەنجین شارىكى بەناوبانگە ، كە لەلای نەھرەوانە و دەكەوئیتە ناحیەى - جەبەلى - شارەكە دەكەوئیتە سەر سنوورى ئىوان ئىراق و ئىران لەلای رۆژئاواى - شاخی پشت كەوہ - و لەلای باكوریەوہ زنجیرە گردۆلكەى - قەشقە - یە ، لەلای رۆژئاواى زنجیرە چىای ھەرىنە و لەلای باشووریەوہ قەزای بەدرە و ناحیەى عەزیزىيە .

ھەروا لەبارەى دىرىنى و كوئى شارى مەندەلى جوامىر مەندەلاوى دەلى :- مېژووى شارى مەندەلى بەپىی ئەو بیروبوچوونەى كە بەعسیەكى بەرىتانى لە سالى ۱۹۶۶ سەردانىان كەردووہ ، دەردەكەوئیت كە مېژووى شارەكە دەگەرئیتەوہ بۆ ۶۰۰۰ شەش ھەزار سال بەر لە زایین ، خوودى شارەكەش بووہ لە شارەكانى لۆلۆبىيەكان ، كە باپىرانى لۆرەكانن و ئەوانیش بەشیک بوونە لە نژادى كورد ... ھەروا يەككە بووہ لەو شارانەى كە ووتۆتە ئىوو قەلەمرەوى دەوولەتى میدیا لە ناوچەكەدا .

لەگەل سەرھەلدانى ئایىنى ئىسلام و رەوانەكردنى سووپای ئىسلام بۆ

ئىراقى ئىستا - ھاشم عوتبە - بەناشتى شارەكەى داگىرکردووہ ، بەناوى
فتووحاتى ئىسلامى - ھەروا لەسەردەمى ئىمامى عەلى - بوو بە گۆرەپانى
شەپرى نىوان سووپاى ئىمامى عەلى و خەوارجىيەكان .

ھەروا شارى مەندەلى ماوہىەك سەر بە ئىمارەتى عەنازى كوردى بووہ لە
سالەكانى ۹۹۰ و ، ناوچەيەكى دىكەى فراوانيان لە كوردستان لەژىر
دەسەلاتدا بووہ كە - كرمانشا ، ھەلوان ، شارەزور ، داقوق ، دەسكەرە ،
مەندەليج ، نوعمانىيە - ى لەخۇگرتووہ ، جگە لەوہش ئەم ناوچەيە لەنىوو
ئىمارەتى - ھەسنەويھى - كوردى و دوايش لەنىوو ئىمارەتى بابان دابووہ

لەگەل ئەو ھەموو گۆرانكارىانەشدا ، لەشەرى نىوان دەوولەتى سەفەوى
فارسى و ئىمپراتۆرىيەتى عوسمانى ھەر ماوہى بەدەست لايەنىكىانەوہ بووہ
، تا دواى رووخاندنى دەوولەتى عوسمانى ، لەگەل تەواوبوونى جەنگى
يەكەمى جىهان .

ھاوولاتیانى شارى مەندەلى لە پیاوہ ماقولانى ئەوکات لە كورد و تورکمانى
شارەكە ئەنجومەنىكى دەسەلاتداریەتیان دامەزراند بۆ بەرئۆبەردنى
كاروبارى ھەمەلايەنەى شارەكەيان .

گەر بگەريینەوہ بۆ رووداى و بەسەرھاتەكانى مێژوو ، بەپىننوسەكانى ئىبن
خەلدون و ھەمەوى و ئىبن ئەسىر و خەلەكان ، وایان دیارکردووہ كە شارى
مەندەلى ھەر چوار دەورى شارو ناوچەى كوردى بووہ ... لەلای
باشووریەوہ ھەردوو شارى بەدرە ، جەسان ، بووہ ، لەلای باكووریشیەوہ
شارى خانەقین و گوندەكانى - مكاتوو - كانى ماسى - يە ، لەلای
رۆژھەلاتى كوردستانى دیووئى ژىر دەسەلاتى فارس بووہ ، كە ھەردوو
شارى - سوّمارا و گەیلان - بووہ ، كە تەنھا چەند كیلۆمەترىك لەشارى
مەندەلیەوہ دوورن ... ھەروا بەرزایىيەكانى چىاي - جكاسوو ، ھەمرین -
لەيەكیان جیادەكاتوہ .

شارو دىى كورد وەكوو ملوانكەيەك وان بەگەردەنى شارەكەوہ وەكوو
ناحیەى قەزانیە و گوندەكانى - دوورو دیشنج و كبرى و كچكۆتیل و جاربیە
- كە گوندەكەى شەھید جوامیر سایەمیرەيە . . . ئەم شارەش چەندین

گەرەك و شووئىنەۋارى مېژوۋى گىرنگى تيا بوۋە و تىايە .
 بەلام رېژىمە يەك لەدوای يەكەكانى ئىراقى دروستكراۋ لەسەر خاكى گەلان
 وولاتى نىۋان دووزى - مېژوۋى تاميا - درىخيان نەكردوۋە لە گۆرېن
 ديمۇگرافىيەى جووگرافى و نەتەۋەيى لەشارەكەدا ، ھەر وەك شار
 شارۆچكە و گوندەكانى دىكەى ھەرىمى باشوورى كوردستان ، ئەۋىش
 لەراگوۋاستن و بەعەرەبكردن و دەر بەدەركدنى دانىشتوۋانە كوردەكان
 ھىنانى عەرەبى ھاۋردە ، نەك ھەر لە باشوورى ئىستاي ئىراق .
 بەلكوۋ لە وولاتانى دىكەى عەرەبى ، بەتايبەتى لە بىبابانى دوورگە;
 عەرەبى بۇ ناۋچەكەيان ھىناۋە ، بەتايبەتى لە سەرەتاي شەرە يەك لەدوۋ;
 يەكەكانى فتووحاتى ئىسلامى ، لە پىناۋ داگىركردنى خاكى گەلان و ب
 ئىسلام كردنى گەلان و داگىركردنى نىشتىمانەكەيان ، بەزەبرى شىر;
 داگىرەرانە ، نەك رىزگاركردن و بەرپاكردنى بارى ئارامى و ئاشتى لە ھەمو
 بوارە جىاجىياكان لە ھەرىم و ناۋچەو جىهان .
تېبىنى :- من نامەۋى بەتەۋاۋى باس لە مېژوۋى پىكەھاتى ناۋچەو نەتە
 و رووداۋە جىاجىياكان بگەم ، تەنبا ئەمەم بۇ وەك زانىيارىەكى سەرەتايى
 بوۋنى بەسەرچاۋەيەكى ديار لە نووسىنەكاندا .

۱۰۱۵

۱۰۱۵/۶/۲۱ دەۋولتەتى - عەنازىيە - ى كوردى ، كە پايتەختەكەى - شارى ھەلوان
 بوۋە بەردەوام بوۋە تاكوۋ سالى ۱۱۰۷ ، كە سنوورەكەى درىژ دەبوۋە
 تاكوۋ - ئەسەد ئاباد - ى سەر بە شارى ھەمەدانى رۇژھەلاتى كوردستا
 ... ھەر وەكوۋ پىنشوو كە لەژىر دەۋولتەتى - ھەسنويە - ى كوردى بوۋە
 كە پايتەختەكەى شارى - دىنوور - بوۋە وسنوورەكەى درىژ دەببوۋە ۱
 نازربايجان تاكوۋ بەشىك لە خۆزستان و زىي بچووك و تاكوۋ نەھاۋەند ، ۵
 لە ۹۵۱/۶/۹ دامەزراۋە لە كىشووەرەكەدا .
 كەۋاتە ئەۋ ناۋچانە ھەموۋى لە ژىر دەسەلاتى ئىماراتە كوردىەكان بوۋ
 دوای ئەۋەش كەۋتۆتە ژىر دەستى ئىماراتى بابان .
 گەر بگەرىننەۋە بۇ مېژوۋى رابردوۋى گوندو شارۆچكەو شارەكە
 ھەرىمى باشوورى كوردستان ... كە شارى مەندەلى و دانىشتوۋانەكە

بەسترا بوننەو بە دانىشتوونى شارستانىيەتى زاگرۆس و لە ھەمان نژاد بونن كە ئەوئيش - ئارىيە - كە گوندو شارۆچكەيان لى دروست كردووھو كارى ھەمە جوړى كشتووكاليان ئەنجامداوھ بەر لەوھى كە مروڤى ديكە بگەنە ئەو ھەريم و باشوور و ناوھندى ئىستاي ئىراقى بەزۆر دروستكراو .

ھەر وەك شووئىنە واراناسەكان بە پىنووسەكانيان ئەو راستىيەيان لەلاپەرەكانى تۆمارگاي ميژوو تۆماركردووھ ... كە شەپۆلەكانى مروڤە لەسەرەتادا لەناوچە شاخاويەكان ، لە زاگرۆس بەرھو ناوھندو باشوورى ئىستاي ئىراق ، ھەنگاويان ناوھ ... واتە لە سەر خاكى كوردستان - لە ريگەى شارۆچكەى مەندەلى و دەوورووبەرى ،

باشترين بەلگەش ئەوھىيە كە يەكەم دانىشتووان لە ئىراقى ئىستا كورد بوونە - گردى تەمرخان - لەناوچەى - فەرەئالووس - لەباكوورى مەندەلى - كە لە شووئىنەوارە گرنگەكانى - جرموو - بووھ ، بەر لە ھەزارەى ھوتەمى پييش زايين .

ئەمەش كە دەگەريئەتوھ بۆ سەردەمى بەردىنى و ھەروا شووئىنەوارى - گردى چكاماى - چۆخە مامى - لەھەمان ناوچەيە ، كە دۆزىنەوھى شووئىنەوارى لى بەردەوام بووھ لە شارستانىيەتى زاگرۆس بە ۵۰۰۰ سال بەر لەسالى زايىنى لە ھەريم و ناوچەكەدا .

ئەمەش بووھ راستىيەك ، كە ليكۆلينيەوھو تووئىنەوھى شووئىنەوارى لەسالى ۱۹۷۷ دەستى پيكرالە - گۆمى بەنداوى ھەمرين - لە - گردى سنكور - كە دەكەويئە باكوورى چيائى ھەمرين ، ئەو راستىيانەى دووپاتكردۆتەوھ كە شووئىنەوارى ئەو خانووانەى لەيەك چوونى لەگەل شارستانىيەتى زاگرۆس لەسەر خاكى كوردستان بەگشتى و ھەريمەكان بەتايبەتى لە سەر خاكى كوردستان .

سەرچاوھ :- باقر ياسين - لە پيشەكى ميژووى شارستانىيەتى كۆن ل/ ۴۱۷ ...

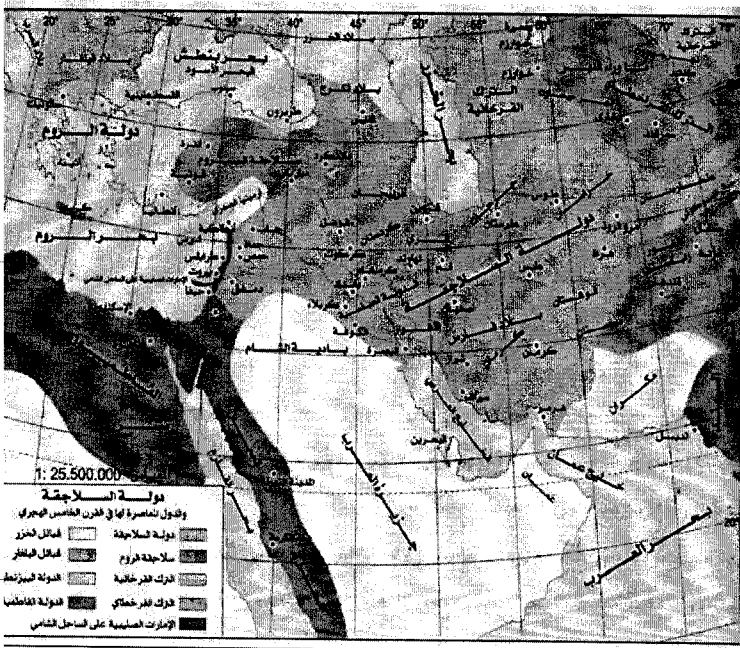
ھەروا گوڤارى سۆمەر - بەشى يەكەم و دووم ب/ ۴۰ - ۱۹۸۴ .

۱۰۳۷

۱۰۳۷/۱۰/۱ سەرھتاي دەست پيكردى دەسەلاتى سەلجوقىيەكان ... جيگەى ئاماژە پيكردەنە كە سەلجوقىيەكان دەگەريئەوھ سەر رەچەلەكى يەكى لە بنەمالە

تۈركمانەكان ... كە ئەو ناوەش بەناوى بەنەمالەي سەلجۇقى كراوہ ...
 لەسەرەتارە ئەو دەسەلاتە بچووكە ، ياخوود ئەو ھىزە بچووكە ھاوكارىزان
 لەگەل گەنزويىەكان دەستى پىكرد .

بەلام سولتانى گەزنوى - مەسعوود قەدر - ترسى لە دلا پەيدا بوو بەھۆى
 توانا بەھىزبوونى سەلجۇقىەكان و ھەلئىدا سنوورئىكان بۇ دابنى ... بەلا ،
 لەدواى ئەو ھىزى سەلجۇقىەكان سەرکەووتنىان بەدەست ھىناو
 دەسەلاتەكەيان بەرەو رۆژئاوا ھەنگاويىنا .

لە ماوہى سەدەيەك دەسەلاتى سەلجۇقىەكان فراوان بوو ، تاكوو گەيشتە
 كەنارەكانى دەرياي ناوہند . لەو كاتەشدا خەليفەى عەباسى - ئەلقاؤ
 بئەمرلا - دىنتى بارئىكى لەبارى بۆگۈونجاوہو ، لەلايەكى ديكەش
 سەرھەلدانى ھىزى سەلجۇقىەكان و رزگاربوونى لەدەست توانا ھىزى:
 بوھيە فارسەكان وسەرکەووتن بەسەريان .

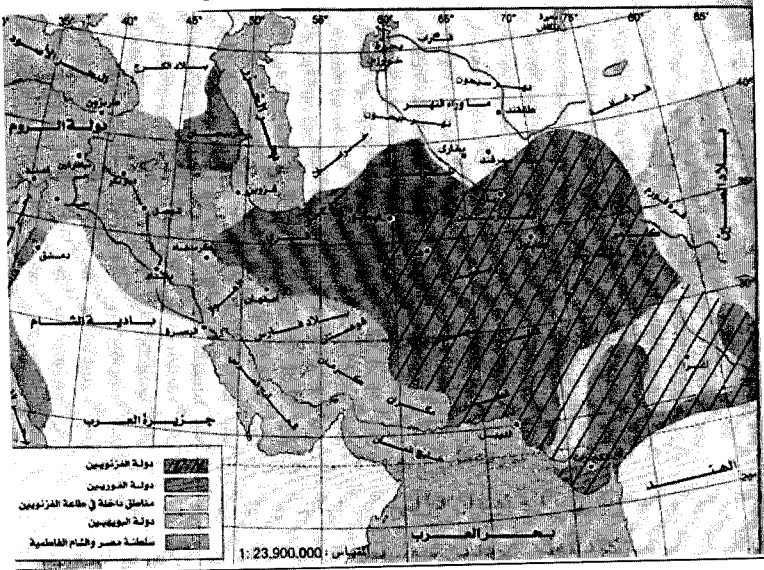
ئەويش بەيارمەتى ھىزى سەلجۇقىەكان . كە بووہ ھۆى ھەلگىرسانى شەپ:
 نىوان فارس و ھىزى سەلجۇقى لە ئاكامدا - تگرل بگ - گەيشتە ناو شان:

به‌غدای پایتختی نیستای نیراق و سه‌رکه‌ووتنی به‌سه‌ر هیژه‌کانی بووهی فارسی و خو سه‌پاندنی وه‌ک خه‌لیفه‌ی عه‌باسی و هه‌تا له‌سه‌ر بووهیه‌کانی فارسی له‌ ناوچه‌که‌دا .

سه‌راوه :- له‌تله‌سی میژوی عه‌ره‌ب و جیهان - نامه‌کردنی دک‌تور سه‌یفه‌دین کاتب - دار‌الشرق‌العربی - به‌یروت - سووریا / ۲۰۰۵ .

۱۰۴۷

۱۰۴۷/۶/۲۸ دامه‌زاندنی ده‌ووله‌تی غوره‌یه‌کان ، له‌ وولاتی عووری شاخاوی له‌ سه‌رده‌می ده‌ووله‌تی عه‌باسی ، له‌ نیوان دۆلی - هلمند و هه‌را - له‌ نه‌فگانستانی نیستا ، به‌سه‌رکردایه‌تی عه‌زه‌دین حوسینی کوری حه‌سه‌نی کوری محمه‌د ، به‌ به‌ره‌ره‌کانی کردنی ده‌ووله‌تی گزنویه‌کان تاکوو گه‌یشتنه‌ ناستی له‌ ناو‌بردنیان له‌ سالی ۱۱۸۶ و خسته‌یه ژیر ده‌سه‌لاتی خو‌ی و ده‌سه‌لاته‌که‌ی ده‌ووله‌تی غوره‌یه‌کان فراوان بوو تاکوو گه‌یشتنه هندستان .

دوای نه‌وه ئیماراتی تورکی لی‌ دروست بوو ، که یه‌که‌م شانشیننی قتبه‌دین نه‌بیکی بوو له‌هند .... دوای نه‌وه له‌ ۱۲۱۵/۵/۲۵ ده‌سه‌لاتی غوره‌یه‌کان که‌وته ژیر سایه‌ی ده‌سه‌لاتی خه‌وارمه‌کان و هه‌ردووکیان له‌هیزشه‌کانی مه‌گۆل له‌سالی ۱۲۳۱ کو‌تاییان پی‌هات له‌کی‌شوو‌ه‌ره‌که‌دا .

سەرچاۋە :- ئەتلەسى مېژۇرى عەرەب و جىھان - ئامانەگردىنى - دكتور سەيفەدەين كاتىب - دار الشرق العربى - بەيروت - سوورىيا/۲۰۰۵ .

۱۰۴۷/۶/۲۸ ھىزىكى چەكدارى توركمان لە ھىزەكانى سەلجوقى بۇ يەكەم جار گە يىشتەنە شارى مەندەلى ... بەلام ئەو ھىزە بۇ داگىرکردن بوو ئەك مانەوہ و نىشتەجى بوون .... لەگەل ئەوہ شدا توركەكان بەزمانى توركى ئاخاوتنىيان نەدەكرد ، بەلكوو زمانى مەگۆلەكان و ئەزەرى ئاخاوتنىيان دەكرد .

لەبەر ئەوہ نىشتەجى بوونى توركمان لەمەندەلى و قەزانىيە لەدواى نىوہى يەكەمى سەدەى سيانزە بوو ... ئەويش بەھۆى شەپۆلەكانى مەگۆلى ، ياخوود قەرەقوينلوييا ئالاق قوينلوو لە ناوچەكەدا .

بەلام نىشتەجى بوونى عەرەب لەشارى مەندەلى لەگەرەكى - نەقىب - كە دەكەويتە بەشى رۆژئاواى مەندەلى ... كە گەرەككىكى نوى بوو بەجىاواز لەگەل گەرەكە كۆنەكانى شارەكە ... ئەمەش لەدواى داگىرکردنى ناوچەكە لەلايەن ئىمپىراتۆرىيەتى عوسمانى بوو ، دوايش لەلايەن رېژىمى بەعسى لەدواى سالى ۱۹۶۳ دا .

گەرنا عەرەب لەو ناوچە نىشتەجى نەبوونە . لەگەل ئەوہ شدا دانىشتووانى قەزانىيە لە كوردو توركمان پىك ھاتىبوون ... ئەو ناوہشى لە ناوى لقر فزانلوو ، لە عەشیرەتى باجەلانى كوردیەوہ ھاتوہ .

لەبەر ئەوہى لەسەردەمى مەگۆلەكان كوردەكانى للورۇ كەلھورو پىك ھاتە لەگەل باجەلانى فەزانىيە ، كە زمانىيان كوردى بووہ و فەزانىيەش مەلبەندە سنجەقى ناوچەى مەندەلى بووہ لەسەدەى سيانزەھەم تاكوو سەدەى حەقدەھەم لە ھەرىم و ناوچەكەدا .

سەرچاۋە :- عباس عزازى - مېژۇرى ئىراق . ج / ۶ / ۲۷۲ .

۱۰۵۰

۱۰۵۰/۱/۱ گەرەرتىن كەرت بوون لە كەنىسەى ئاينى مەسىحى پوویدا كە بەدوا كەرتى رۆژئاوا و رۆژھەلات ناسرا بەناوى - الارندوكس - كە ئەويش كەنىسەى رۆژئاوا لەكەنىسەى رۆژھەلاتى جىابوونەوہ و بووہ ھۆكارە دژايەتى كردنى يەكترى ، لە بوواری ئاينى لە و سەردەمەدا لە جىھان .

۱۰۵۱

۱۰۵۱/۱/۱ داگیرکردنی پاریزگای ئەسفەهان لەلایەن سەرکردەیی سەلجوقی - تگول بەگ - دواى ئەو بەرەو شاری تەبیریز هەنگاوینا تا کوو داگیرکردنی ناوچەکە دا .

۱۰۵۵

۱۰۵۵/۱۲/۱ هیزە چەكدارەكانی تورک بە سەرکردایەتی - تگول بەگ - ی سەلجوقی گەیشتە ناو شاری بەغداو دەسەلاتی ئال سەلجوقی تییدا چەسپیندرا ، لە پیناوی بەهیزکردنی جپیگەیی خۆی دواى ئەو ش کچە براگەیی خۆی بو خەلیفەیی عەباسی خوواست و بوو هاوسەری ، واتە بوونیان بە زاواو خەزوری یەکتەر .

۱۰۵۶

۱۰۵۶/۲/۱ لە پیناوی بەهیزکردنی هاوکاری و دۆستایەتی و برایەتی لە نیوان خەلیفەیی عەباسی - بئەمرللا - و سەرکردەیی دەوڵەتی سەلجوقی - تگول بەگ - کە خەلیفەیی عەباسی خووشکی براگەوورەیی تگول بەگ ، جفری بەگی خوواست ، لە هەمان کات تگول بەگ کچەکەیی خەلیفەیی عەباسی خوواست ، کە ئەمەش بوو هۆی ، یەکەم بەهیزکردنی جپیگەیی سەلجوقیەکان و ، دوو دەسەلاتی عەباسی و فراوان کردنی هەردوو دەسەلاتی زاواو خەزوری یەکتەری عەباسی و سەلجوقی لەناوچەو هەریمەکەدا .

1۰۵۷

۱۰۵۷/۵/۱۰ دىۋى بەرەۋ لاۋازبۇونى رۆلى ئىمپىراتۇرىيەتى بىزەنتى بە تۈنەۋەى بىنەمالە، مەكدۇنى ، ئەۋىش بەھۇى بۇونى كىشەى تۇوند لەنىۋان ھەردۇۋ چىنم سەربازى و مەدەنى لە ئىمپىراتۇرىيەتەكەدا .

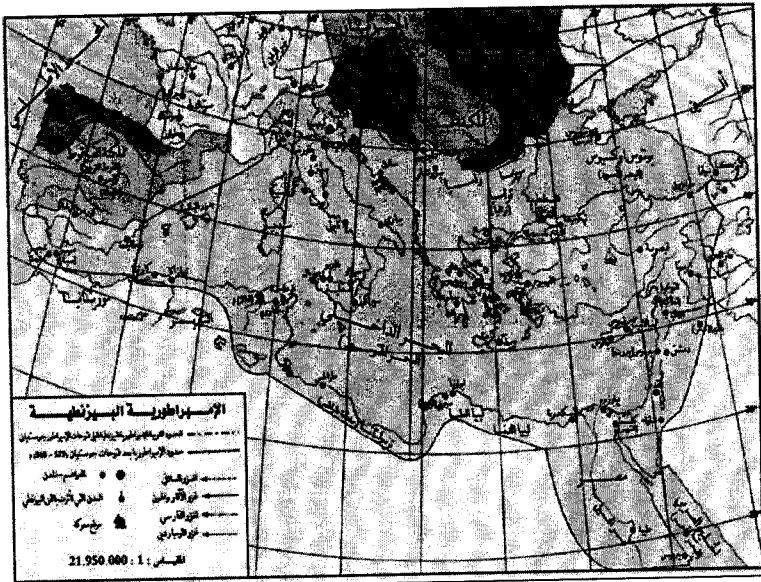
جىگەى ئامازە پىكردنە كە ئىمپىراتۇرىيەتى بىزەنتى ھاۋكارى توركەكان دەكرد لەدېر زەمانەۋە ... كە ھاۋپەيمانىيەتى لەنىۋان تورك و بىزەنتىيەكان بەردەۋام بوو ، ئەۋىش لەدۋاى سەدەى شەشەمى زاینى بەر لەبۇونى ۋەا ئەتەۋەيەكى دىيار ، بەلكوو ۋەك بىنەمالە بۇون ... ئەۋ توركانەش لەرىن سوپاى بىزەنتى ۋەك گىرەشىۋوین كارىان دەكرد .

ھەروا لەلایەكى دىكەش كۆمەلەيەكى دىكەيان لەرىنى سوپاى ئىسىلا كارىان دەكرد ... كە ئەۋ سوپاىيە لەسەر سنۇورى رۇژھەلاتى ئىمپىراتۇرىيەتە بىزەنتى مۇلگەدار بۇون دژى بىزەنتىيەكان ... ئەۋ بىنەمالە توركانەش رۆلىك دىيارىان نەبوو ، ھەروا كاردانەۋەيان لەسەر دەسەلاتى بىزەنتى و ئىسىلا نەبوو ، تاكوو دەرکەۋوتنى دەسەلاتى سەلجۇقىيەكان لەسەر سنۇور رۇژھەلات لەسەدەى پىنچەمى كۆچىدا .

لەۋ كاتەش دەسەلاتى ئىسلام دەسەلاتىكى لاۋازبۇو بەرامبەر بە دەسەلاتە بىزەنتى لە ناۋچەكەدا ... كە دەسەلاتى ئىسلام لە پەيوەندىيەكى كەرت بوو دەژيا لەبۇارى رامىارى و مەزھەبىدا .

ھەر لەسەرەتای بۇونى ئىسلام ، بە تايىبەتى لەدۋاى كۆچى دۋاىى ئىمام ەلى ، دۇو مەزھەبى شىيەۋ سۇۋننەى دژ بەيەكتى دەرکەۋوت و را لەدۋاى رۇژ ئەۋ دژايەتتە پەرى سەندو بەردەۋام بوۋە تاكوو ئىستا ... بەا دۋاى لاۋازبۇونى دەۋولتەتى بىزەنتى و دەرکەۋوتنى رىگەى خۇشكەر بە ھىزبۇونى دەسەلاتى ئىسلامى و فراۋان بۇونى لەھەرىمەكەدا ... كە سە ھۆكار بۇتە ھۇى بەھىزبۇونى دەسەلاتى ئىسلامى ئەۋىش:-

ئايىنى - ئابۇورى - رامىارى - ھۆكارى دەرکەۋوتنى سەلجۇقىيەكانىيا قۇستەۋەى بارى ئايىنى ئىسلام بوو ، ئەۋىش لە پىناۋ بەھىزكردا دەسەلاتە و بۇونى لەناۋچەۋ ھەرىمەكاندا ، بەرامبەر بە مەسىد دراۋسىكانىيان .

که ئه‌ویش ئهرمەن و بیزه‌ئنتی بوون ، که شه‌ره‌که‌شیان لایه‌نی خۆبه‌ختکه‌ری
 – جیهاد سی‌گرته‌ به‌ر به‌تایبه‌تی له‌ناوچه‌ی – که‌رح – که‌ ده‌که‌ووته‌ شاری
 ته‌فلیس – له‌باکووری کوردستان .

هه‌روا هه‌ریمه‌کانی ئهرمەن ، که ئه‌ویش زۆربه‌ی هه‌ره‌ زۆری له‌سه‌ر خاکی
 کوردستان و دوا‌ی ئه‌ویش بیزه‌نتیه‌کان ... له‌و کاته‌ش – تگرل به‌گ
 هه‌ولئه‌کانی ئه‌وه‌بوو هه‌موو شتی‌ک له‌ژێر ده‌سه‌لاتی خۆی بیه‌ت و بئه‌ماله‌ی
 تورک زیادبکات ، به‌رامیاریه‌تی به‌تورک کردن له‌نه‌ته‌وه‌ جیا‌جیا‌کانی دی‌که
 به‌تایبه‌تی گه‌لی کورد له‌ کوردستان .

سەرچاوه: – ئه‌تله‌سی میژه‌وی عه‌ره‌ب و جیهان – ئاماده‌کردنی
 دک‌تۆر سه‌یفه‌دین کاتب – دار‌الشرق – به‌یروت – سووریا / ٢٠٠٥ .

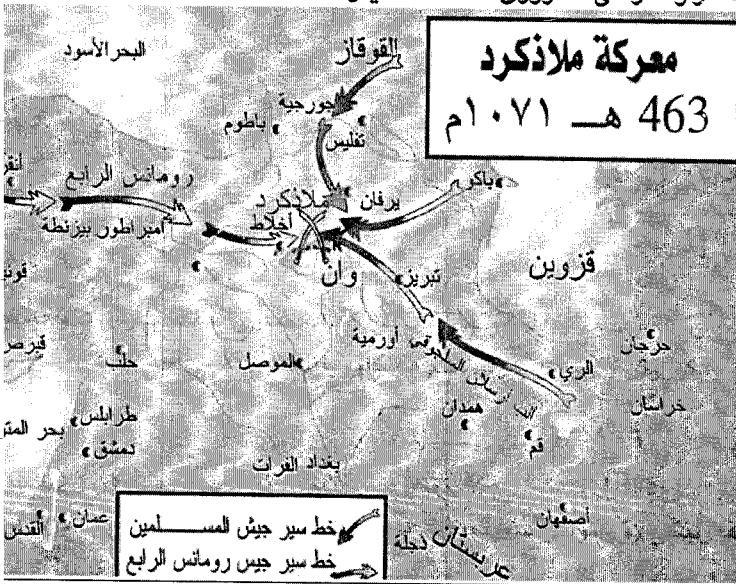
١٠٥٨

١٠٥٨ / ٢ / ٢ قه‌لای شاری مووسل که‌هوتوته‌ سه‌ر خا‌که‌ به‌رزه‌کانی شاری مووسل که
 ده‌روانیته‌ سه‌ر زێی دی‌جله ، له‌ هه‌مان کات چا‌وگه‌ی کبریه‌ته ، که‌ ده‌که‌ووته‌
 باکوورپێ شاری مووسل – حه‌مام عه‌لی – که‌ که‌س به‌ته‌واوی نازانی
 له‌بنه‌ره‌تا کئ ئه‌و قه‌لایه‌ی دۆرست کردووه ، به‌لام له‌و کاته‌ی که‌ کورد
 نیشه‌تته‌ جینی رۆژ‌ه‌لاتی زێی دی‌جله‌ بوونه‌ به‌پێی نووسراوه‌کانی گه‌روکی
 ناوداری جیهانی – زینه‌فۆن – به‌ر له‌ ٤٠٠ ساڵ پێش زاین ، ئه‌و ته‌نیا
 کوردی دی‌ووه‌ له‌و ده‌قه‌ری ئیستای پاریزگای مووسل دا .

ھېچ نەتەۋە دانىشتاۋانىكى دىكەي لەو ھەرىمە نەدىۋوھ . تەنیا كور نەبى ، چونكە زىنەفون و ھاورىكانى كە لە شارى بەغدا بەرھو ئەو ناوچ بەرىكەۋوتن و دوايى بەرھو شام ھەنگاۋوياندىنا .

۱۰۶۳

۱۰۶۳/۱/۴ مردنى تگرل بەگ و جيگرتنەۋەي لەلايەن ئەلەب ئەرسەلان و لە دوا ھەولئىكى زور توانى سەرکەۋوتن بەسەر بىزەنتىيەكان لەشەرى - مەلازكرد - لە باكوورى كوردستان بەدەست بىئى لە سالى ۱۰۷۱ و ئىمپراتور بىزەنتى - رومانوس ديوگين - دەستگىرىكات و دوايى ئازادى كرد . ئەمەش بوو ھۆكارى ئەۋەي كە سنوورىك بۇ ئىپراتورىيەتى بىزەنتى دابد لە فراوانكردى سنوورى دەسەلاتەكەيان .

دواي مردنى ئەلەب ئەرسەلان لە سالى ۱۰۷۲ ، كورەكەي مەلكشا جىگ گرتەۋەو ، لەو كاتەشدا كە دەسەلاتيان درىژبووۋە لە رۆژەلاتى چ تاكوو دەرياي ناۋەند ... لە رۆژئاۋا دەسەلاتەكەي توۋشى مملانى بوۋە لەگەل بوھىيەكان و گزىنوييەكان و فاتمىيەكان و بىزنتىيەكان ... لەدواي مرد، مەلكشا لە سالى ۱۰۹۲ دەۋولتەي سەلجوقى دابەش بوو ، لە چەند ناوچە ھەرىمدا .

ئەيىش ۋەك دەۋولتەي سەلجوقى لە شام و يەكئىك لە ئىراق و ئەۋەي دىك

له‌کرمانی ئیرانی .... واته ئیراق و ئیرانی ئیستا ... چونکه ئەو کاته نه ئیراق هه‌بوو نه ئیران .... که ئیراق ئەو کاته پێی ده‌گوترا وولاتی نیوان دوو زئی ، واته - میزۆبۆتامیا - و ئیرانیش پێی ده‌گوترا وولاتی فارس له‌کیشووهره‌که‌دا .

سەرچاوه: - ئەتله‌سی میژووی عه‌ره‌ب و جیهان - ناماده‌کردنی -
 دکتۆر سه‌یفه‌دین کاتب - دار الشرق - به‌یروت - سووریا / ۲۰۰۵ .

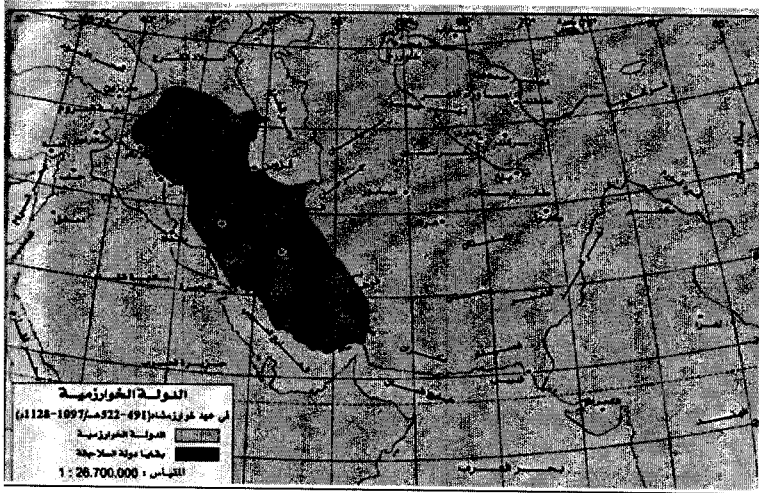
۱۰۶۴

۱۰۶۴/۳/۳ تیرۆرکردنی - ئەله‌ب ئەرسه‌لان - که خاوه‌نداریه‌تی هه‌موو وولاتی فارس و وولاتی نیوان دوو زئی - میزۆبۆتامیا - ی هه‌بوو له‌گه‌ڵ نیووه‌ی زیاتر له‌ باکوورو روژشه‌لاتی کوردستانی هه‌بوو، دوا‌ی کۆچی دوا‌یی نه‌ویش کوره‌که‌ی - مه‌لیک شا - جیگه‌ی گرته‌وه ، له‌ هه‌لسوورانندی کارووباری ده‌سه‌لاته‌که‌ی له‌ سه‌ر ئەو ناوچه و هه‌ریمانیه‌ی که له‌ ژێر ده‌ستیدا بوو له‌ کیشووهری ئاسیادا .

۱۰۷۶

۱۰۷۶/۸/۵ دامه‌زراندنی ده‌سه‌لاتی خه‌وارزم له‌ ژێر ده‌سه‌لاتی عه‌باسیه‌کان له‌ وولاتی خه‌وارزم له‌ باشووری ده‌ریاچه‌ی - ئارال - که له‌ زئی جیحوونی ده‌کرده‌وه .
 نه‌ویش به‌سه‌رکردایه‌تی سه‌رکرده‌ی تورک - ئانووشتکین - که باوکی قتبه‌دین محه‌مه‌د بو‌ی به‌ جی هیشتبوو ، به‌ نازناوی خوازمشا له
 ۱۰۹۷/۱۲/۹ و به‌رده‌وام بوونی تا کوو سالی ۱۱۲۸ .

هه‌روا محه‌مه‌د خوارزمشا توانی ده‌سه‌لاتی خۆی فراوان بکات له‌سه‌ر سگستان و ده‌سه‌لاتی غه‌زنوییه‌کان بخاته ژێر ده‌سه‌لاتی خۆی ... به‌لام دوا‌ی هاتنی کوره‌که‌ی - ناتسز - له‌ سالی ۱۱۲۸ ، که بووه یه‌که‌م سوڵتانی ده‌ووله‌تی خوارزمی و به‌ر به‌ره‌کانی مه‌گۆله‌کانی ده‌کرد .

که ئەمەش یەکەم هەلە بوو که کردی ، که مهگۆلهکان هاتنه ناو دەسهلاتهکهی... بەلام دواى مردنى له ساڵى ۱۲۰۰ کورەکهى محەمەد عەلەهەدين تەکش ، توانى دەسهلاتى خۆى لەسەر هەموو وولاتى فارس بچەسپىنى و هەموو هۆزو تیرەکان بخاتە ژێر دەسهلاتى خۆى له فارس ، تورک و مهگۆلهکان .

ئەویش بەهۆى چەندین هەلەى رامیاری بووه به له ناوچوونى دەوولهتە خوارزمى له ساڵى ۱۲۳۰ ، بە دەستی مهگۆلهکان که دوا شانشینەکهیا ، جەلالەدين منکەرتى بوو له کیشووهرهکهدا .

سەرچاوه: - ئەتەلسى میژووی عەرەب و جیهان - ئامادەکردنى -

دکتۆر سەیفەدین کاتب - دار الشرق - بەیروت - سووریا / ۲۰۰۵ .

۱۰۷۷

۱۰۷۷/۷/۲۵ به دابەش بوونی دەوولهتە سەلجوقی گه‌ووره له شام و ئیراق و ئیران ، ل ئاسیای بچووکیش ئیمارەتێک پیکهات به‌ناوی - سەلاجقهی رۆم - له لایه سلیمانی کوری قتلمیش و دەسهلاتهکهی به‌ردهوام بوو تا کوو چوووه نا دەوولهتە عوسمانی ... له دوايیدا پایتهختهکهی گوواستهوه بۆ شاری قوتیه - له ناوچهکهدا .

سەرچاوه: - ئەتەلسى میژووی عەرەب و جیهان - ئامادەکردنى -

دکتۆر سەیفەدین کاتب - دار الشرق - بەیروت - سووریا / ۲۰۰۵ .

۱۰۷۸

۱۰۷۸/۷/۱۴ رابهری ئاینی ئیزیدیهکان - شیخ عودهی کوری موسافر چاوی به جیهان ههلهیناوه .... شیخ عودهی مروفتیکی زاناو زیرهک و بهتوانابوو به تایبهتی له بهراوردکردن له نیوان ناینهکانی جوولهکهو مهسیح و ئیسلام نهویش به کوکردنهوی کتابه پیروزهکان و کتابهکانی دیکهه که شیکردنهوی ئاینیان

تیا روون کرابوووه .
لهسه رهتا داوای
ههنگری بهروای
ئاینی ئیسلامی
کردوه ، بهلام ئهم
مروفته بههوی
دهستگیری به
تهسهوئی ئاینی و

ههولی بههیزو پتهوکردنی ئاینی ئیزیدی بووه له وههوله بهردهوام بوو تا کوو له ۱۱۶۱/۱۲/۲۱ کۆچی دواي دهکات و تهرمهکهی له مهلبهندی ئاینی ئیزیدی له لالشی دهنیتریت .

جیگهی نامازه پیکردنه که شیخ عودهی له ترسی دهسهلاتی عهباسیهکان بهرهو لالشی ههلاتیهو لهوی خوی گرتوتهوهو جی نشین بووه .

ههروا بنهمالهی شیخ عودهی که کورد بوونه له ناوچهی ههکاری بهریان ههلهداوه بهرهو ناوچهی دهوک و شهنگال ههنگاویان ناوه . که چهندنین بیروبوچوون باس له چۆنیهتی بیروبوچوون و ههلوویست و رهفتارهکانی شیخ عودهی کوری موسافر دهکن .

بهلام نهوهی له نووسراوهکان دیاری کراوه وهک :- میژوونوس - کوری عهتهبه - له میژوداو ، ههروا یعقوب سرکیس و ، یان نهسا کتابی ، راهب رامیشوع و ، چهندنین نووسهرو میژووناس ، چ له بارهی ناینهوه و چ له بارهی بوونی بنهمالهی شیخ عودهی ، لیکۆلینهوهیان کردوهو شیخ عودهیان به مروفتیکی بهتواناو زیرهک زانیوهو دوویاتی کوردایهتی ئهم مروفتهیان

کردۆتەوہ لە سەر خاکی کوردستاندا .

۱۰۷۹

۱۰۷۹/۳/۱۵ مېژوونووسو

رووناکبیر -

هەمزەى ئەسفەھانى

- لە نووسىنە

مېژوویيەکانیدا

ئەلیت :- لە یەكەم

سالى كۆچیدا

نەورۆز ریکەووتى

رۆژی ۶/۱۸ و

ریکەووتى یەكەم

رۆژی زولقێعدەى کردووہ ... لەکاتى دەسەلاتى خەلیفە متەوہکل دا رۆژی نەورۆز کە مەبدەئەکانى (جەمعی کۆکۆدئەوہى -خراج - بوو ... کە دوو مانگ پێشخرا .

مەبەست لە مەش زووتر باج کۆکردنەوہ بووہ ، لە سالى ۲۴۵ی کۆچیدا . .

خەلیفە موعتەزەر مېژووی کوردی کردیە بە ۶/۱۱ . لە دوواییدا لەکاتى -

مەلیک شا - ی سەلجوقى دا کە رۆژنامە گۆرا زانایانى گەردوونناسى -

فەلەک - بە مەبدەئەکانى سالى تازەیان قبوول کرد . کە ریکەووتى ۱۰

رەمەزانی / ۴۷۱ ، کۆچى دەکرد کە بۆتە مەبدەئەکانى سالى تازەدا .

هەروا لە وولاتى مېسیریشدا جیگەى بروو بوو کە - مەقدیزی - و

ریکەووتى / ۱۰ ، یاخوود / ۹/۱۱ ی دەکرد .. بە پروای خوّم . واتە هەمزەى

ئەسفەھانى دەلی :-

مېژووی رۆژانى مەلیک شا زۆر بە جی یەو زۆر نزیکە لە راستى ، چونکە

رۆژی یەكەمى بەهار ۲/۲۲ زاینى دەکات و کاکلەکەى وەک لەسەرەتا

ئاماژەمان پێ کردووہ ، کە نەورۆز یەكەم رۆژی بەهارە -

بەپێى نووسراوہ جوړاو جوړەکانى زاناو پرۆفیسۆر نووسەرو مېژووناس و

جووگرافيناس ، دووپاتي دهکهنهوه که ههريهک به شيووهو شيوازيک و به بيوو بوجوونيک .

بهلام هه هه موويان دووپاتي پابهند بووني نه ورؤز به له دايک بووني زه ردهشت دهکهنهوه ، هه رهک له دانراوه گرنگهکهي - ول ديورانت - قصة الحضارات - بهرگي يه کهم ۲/۱ ، له وهرگيراني - زمکي نه جيب محمه دو محمه د به دران - و دانراوهکهي - سليمان مه زهر - قصة الديانات - وهرگيراني کتابي پيرؤزي ثاقبستا له لايه ن يونانيه کان هه رهک له - قصة الحضارات - باسي ليووه دهکات ... که ئه م سني سه رچاوه جيگهي برووا پيکردن له هه موو رويه کدا .

هه روا له و کاته ي که زه ردهشت له دايک ده بي بليسه ي ئاگر له سه ر گونده که به ره و ئاسمان به رز ده بيته وه و دانيشتواني گونده که هه موويان گونده که به جي ديلن و به ره و دهشتايي رادهکن ، دواي چه ند کاتر مي ريک دهنگ و باسيان دهگاتي ، که منداله چاوه رووانکراوه که له دايک بووه و له و ناوچه يه ش خووينده وار هه بووه به تايبه تي قوتاياني - بوورزين - که مامؤستا و فيرکه ري زه ردهشت بووه و مروقيکي زانا و رووناکيرو ليه اتوو بووه له هه مان کات جيا له هه موو منداليکي له دايک بوو زه ردهشت به دهنگيکي به رز پيکه نيووه به رووخوشي و پيکه نينه وه .

دواي گه ووره بووني زه ردهشت و له ته مه ني هه وت سالي بوته قوتابي - برزين کروس - که به ليه اتووترين و زيره کترين قوتابي ده رچووه له فيريووني شعرو ووتارو کشتوو کال و پيشه سازي و پزيشکي و چه ندين بوواري ديکه ، که ماوه ي هه شت سال خوويندويه تي له و کاتدا .

ليرده ا ووشه ي نه ورؤز ياني نووي بوونه وه ... ئاگري نه ورؤزيش ياني بوون و سه رکه ووتن و موورده و ئازايه تي و خه بات و قوورباني دان له هه موو بوواره جيا جيا کاني ژيان له ده سه لات و پيشکه ووتن و گه شه کردن و به يه که وه ژيان .

واته له دايک بووني زه ردهشت له سالي ۷۰۰ ي پيش زاین و دواي ۴۸ سال بوته ئاييني ره سمی ئيمپراتوريه تي ميديا . ئه و ئايينه ئاييني ره سمی کوردي و فارسي بووه تا کوو هاتني ئاييني ئيسلام ، ئه ویش له ريگهي به

ئىسلامكردنى گەلانى ناوچە ھەرئىمەكان بەتايىبەتى كوردو فارس . كە لە سەرھتا بەزەبرى كووشتر و برىن و تالان و سووتاندن و توڧاندن كراون بە ئىسلام لە رىگەى فتووحاتى ئىسلامىدا .

واتە مووژدەى لە دايك بوونى زەردەشت ، ئەو بلىيسە ئاگرە بووہ كە لە سەر ئەو گووندى كە لىيى لە دايك بووہ ، كە بەرەو ئاسمان بەرز بوۋتەوہ و نەورۇزىش بەر لەو مىژۋوہ بە ۴۰ سال بە رەسمى بوونى خۆى سەلماندوہ ، بە مىژۋوى بوونى نەتەوہى كوردو كوردستان و گەلانى ھاوونژاد كە ئارى بوونە .

لەگەل ئەوہشدا مىدىيەكان ۸۲۷ سال بەر لە مىژۋوى زاین ، كە دوا ھەوال لە بارەى دەسەلاتى مىدىيەكان ، كە لە تابلۇيەك توۋمار كراوہ لە لايەن - سلمانسرى سىيەم - كەبەرەو شارۇچكەى - پارسوا - ھەنگاويناوہ لە چياكانى كوردستان ، كە لەو كات ۲۷ سەرۆك و ئەمىر دەسەلاتدارىيەتى ۲۷ وويلايەتيان دەكرد ، كە پىيان دەگوتن - ئەمادى ، ماداى ، مىيدىين - كە نەژادى - ھنوورى - بوونەو پايتەختە كەيان وويلايەتى - ئىكباتانا - ى ھەمەدانى ئىستا بووہ ، كە زياتر لە چوار ريان بووہ ھەر وەك لە كتابى (تەوراتى) جولەكەكانىش باسى كردوہ كە بە دەوولەتى ماددىەكان ناوزەند بووہ .

كە لەو كاتە بوونى فارس و ھىچ نەتەوہىەكى دىكە لە ناوچەو ھەرئىمەكانى ژىر دەسەلاتى ئەو ۲۷ ئىماراتە نەبووہ ، كە تووانىويانە بەرگرى لەدەسەلاتەكەيان بكن و ھەر سەرکەووتنىكيان بەدەست ھىنابايە ، ئەویش بە رزكردنەوہى بلىيسەى ئاگر بوۋتە ھىماى سەرکەووتنيان ، چونكە لەو كات لەو كارەيان زياتر بە دەستەوہ نەبووہ . وەك ئىستاي راگەياند كە ھىيو بەردەوام بووہ تاكوو تووانىويانە مىژۋوى كورد سەقامگىر بكن لەيەكەم رۇژى بەھار كە ۱/۱/۱ سالى كوردىيە .

كە تاكوو ئىستاش وەك ھىمايەكى بەرز راگىراوہ ، كە جەژنى نەتەوہىي راستەقىنەى كوردە لە جىھان ، ئەویش نىشانەكەى بەبەرزى بلىيسەى ئاگرى نەورۇزە بە نووى بوونەوہ لە ھەموو بواردەكانى پەرەسەندن و پىشكەوتن و گەشەكردن .

ئەمە لە لایەك و لە لایەكی دیکەش وەك لە سەر وەه باس‌م کرد ، که قصه الحضارات زۆر بە پێزی باسی لە میدیەکان و زەر دەشت و ئاینی زەر دەشتی دەکات ، که هەتا دارای یە کەم یە کێک بوو لە کورەکانی زەر دەشت ، که په‌یوو‌ئندیە سەر هەتایەکانی ئیوان گەلانی ناوچە و هەریمە که لە ئیوان کوردی یۆنانی و ئیقالیەکان هەبوو و ئه‌وان سەرچاوه‌ی ناو‌زەندی میدیا بوونه ، هەر وەك لە قصه‌ی الحضارات باسی لێوو‌ه کردو‌ه .. بەلام کورد...!

تییینی: - باوکی زەر دەشت ناوی - بوور شاسبا - بوو و ناوی دایکی - دگدوفا - بوو .

١٠٨٦

١٠٨٦/٤/١٨ زۆر جار باسی

ئەو‌ه‌مان کردوو‌ه ، که سه‌لاح‌ئینی ئە‌یو‌بی هه‌ستی نه‌ته‌وا‌یه‌تی و نیشتیمانی زۆر لا‌وا‌زی‌وو‌ه و بر‌وا‌ی به‌ نه‌ته‌وه‌که‌ و نیشتیمانه‌که‌ی نه‌بوو‌ه ، به‌ل‌کو‌و هه‌مو‌و هه‌و‌له‌کانی له‌

ده‌سه‌لاته‌که‌یدا به‌ هێز کردنی عه‌ره‌ب و فراوان کردنی سنووری جوو‌گرافی خاک بوو ، بۆ عه‌ره‌ب له‌ رێگه‌ی ئاینی ئیسلام به‌ هێز کردنی ، و گه‌ر سه‌لاح‌ئین نه‌بو‌ایه‌ ئاینی ئیسلام ده‌گه‌رایه‌وه‌ سه‌ر دۆخی جاران‌ی له‌کاتی پێغه‌مبەر - د.خ - له‌ چوارچێوو‌ه‌ی دوورگه‌ی بیابانی عه‌ره‌بی و یه‌مەن و زیاتر نا ، به‌ هۆی دژایه‌تی کردنی ئه‌و ئاینه‌ له‌ لایه‌ن ئاینی مه‌سیحی و ئاینه‌کانی دیکه‌ی وەك ئاینی مانی و زەر دەشتی و جووله‌که . که هه‌و‌له‌کانی سه‌لاح‌ئین ته‌نیا شه‌ر کردن و دژایه‌تی کردنی مه‌سیحیه‌ت بوو ، له‌ ناوچە و هەریمە جیا جیاکان ، له‌ شام و وولاتی ئیوان دوو زێی و ئەفهریکیا و چه‌ندین جیگه‌ی دیکه‌ به‌

تايبەتى لەسەر خاکی كوردستان .

بۇ نمونه : - سەلاھەدىنى ئەيۈبى لەوکاتەى ھەرىمى ديار بەكرى خستە ژيىر دەسەلاتى خۆى بەھىچ شىۋوھىك يارمەتى ئەمىرەكانى كوردى نەدەدا و بەتايبەتى بنەمالەى نەوہى مەروان - دوستەكەكان - كە خاوەنى دەوولەتى دۇستەكى كورد بوون .... و لەھەمان كات ھاوکاری نەكردن بۇ ژيانەوہى دەوولەتەكەيان و ئىماراتەكانيان .

بەلكوو بە پىچەوانەوہ يارمەتى نوردەين محەمەد قرە نەرسەلانى نەوہى - نەرتق - ى سەركردەى دەوولەتى سەلجۇقىەكانى دا ، كە ئەوان بوون دەوولەتى دۇستەكەيان لەناوبرد .

لەگەل ئەوہشدا سەلاھەدىنى ئەيۈبى كىتەبخانەى گىشتى دياربەكرى تالانكرد كە زياتر لە ۱,۴۰۰,۰۰۰ مليون كىتابى ئىسلامى و رامىيارى و نەتەوايەتى و نىشتىمانى و كۆمەلایەتى و ئدەبى و شىعرو نامەى تىابوہ ، كە گەووردەترىن كىتەبخانە بوو لە جىھانى ئىسلامى ئەو كات . بەتايبەتى ئەو بەلگەنامەى كە لە سەربوونى كوردى تىابوو .

ھەروا سەلاھەدىنى ئەيۈبى يارمەتى كوردى نەدەدا لەو كاتەى شۆرش دژى توركمانى داگىرە ھاوردەكانى بەرپاكردو ھەتا لەو پەيمانەى كە لە نيوان كوردو توركمان مۆركرا لە سالى ۱۱۸۵ ، كە ئارەزووى نەدەكرد كورد بەھىزو سەركەوتتويىت لەژيىر دەوولەتى كوردى .... بەلام ئاواتى ئەوہبوو كورد بۇلاى خۆى راكىشى و بيانبات بۇ شام و وولاتى مىسر ، بە شەرىپىكردىيان دژى سەلىبىەكان .

ھەروا نمونەىكى دىكەش ، كەلەھ كاتەى لە زىى گەوورەوہ تاكوو كۇتايى ناوچەى شارەزور لە باشوورى كوردستان ، لە بەردەستىدابوو بەپىي پەيمانى لەگەل بنەمالەى ئەتابەكەكان لە سالى ۱۱۸۵ لە مووسل و ئىمارەتى - قەمجاقيە - ى توركمانى ژياندەوہ ، لە كەركوك و شارەزور لە ھەرىمى باشوورى كوردستان ... واتە يارمەتى دەرى عەرەب و توركمان بوو دژى كوردو خاکی كوردستان .

لەبەر ئەوہى بە عەرەبكردن و داگىركردنى خاکی كوردستان بەچوار قۇناخدا تى پەر دەبى ئەویش :-

يه‌كه‌م : قۇناخى دووهم ، له ريگه‌ئى فتوو‌حاتى ئىسلامى به‌ سه‌ر‌كردايه‌تى
خه‌ليفه‌ئى، ئىسلام عومهرى كورى خه‌تاب له‌ ناوچه‌كانى پاريزگاي مووسل و
كه‌ركوك و دياله‌و كووت و به‌ره‌و خاكي كوردستان ، له‌ئه‌نجامى شه‌رى
خويناوى له‌ نيوان كوردو عه‌ره‌بى هه‌لگه‌رى ئايىنى ئىسلام .

دووهم : له‌لايه‌ن سه‌لاحه‌دينى ئه‌يووبى ، كه‌ شه‌رى دژى سه‌لبيه‌كان كردو
كورد بووه‌ هو‌كاري سه‌ر‌كه‌ووتنى ده‌سه‌لاته‌كه‌ئى ، به‌ به‌رفراوانكردنى
سنوورى جووگرافى عه‌ره‌ب و به‌هيزكردن و ژيانه‌وه‌ئى ئايىنى ئىسلام .
سييه‌م : له‌گه‌ل راگه‌ياندى ده‌ووله‌تى عوسمانى ، كه‌ ئه‌مه‌ش هو‌كاريكى
كاريگه‌ر بوو له‌ماوه‌ئى زياتر له‌ ٤٥٠ سال ، كه‌ ئىپراتووريه‌تى عوسمانى تورك
به‌هوى به‌رگه‌رى كردن له‌ ئىسلام و به‌ر‌كردنه‌وه‌ئى ئالائى ئىسلام ، گه‌يشته‌ن
ئهو قۇناخه‌و عه‌ره‌ب به‌لېشاو به‌ره‌و خاكي گه‌لان ، به‌ تاييه‌تى كوردستان
ده‌هيناو نيشته‌جئى ده‌كردن و كوردى ده‌ربه‌ده‌ر ده‌كرد له‌ سه‌ر خاكي
كوردستان به‌ تاييه‌تى له‌ باشوورى كوردستان .

چوارهم : له‌دواى وه‌رگرتنى ده‌سه‌لاتى به‌عس له‌ سوورىاو ئىراق ... به
شيوووه‌و شيوووازى نوئى به‌عه‌ره‌ب‌كردن و داگه‌ركردنى خاكي كوردستان
به‌هيزوپته‌وتربوو ، له‌ ژيئر دروشمه‌ شو‌قينييه‌كانيان - ئوومه‌ عه‌ره‌بيه‌ واحيد
- زات رساله‌ خاليد - ئىراق و سوورىاي عه‌ره‌ب و چه‌ندين دروشمى
ديكه‌ ... ئه‌مه‌ جگه‌له‌ تورك و فارس له‌ناوچه‌و هه‌ريمه‌كه‌دا له‌سه‌ر خاكي
كوردستان له‌ كيشوووه‌ره‌كه‌دا .

سه‌رچاوه‌: - سوود له‌كتابى - حدود كوردستان الجنوبيه

تاريخاً و جغرافياً - ومه‌رگه‌راوه .

١٠٩٢

١٠٩٢/١١/١٨ كۆچى دووايى مه‌ليك شاي فارس له‌ شارى به‌غدا ، كه‌ له‌وكات ئهو والى به‌غدا
بوو، كه‌ رۇژئاواو رۇژمه‌لاتى شارى به‌غداى كردبووه‌ مه‌لبه‌ندى
گه‌ردوونناسى ، له‌ رۇژئانى ده‌سه‌لاتى ئهو ئىسلام چوووه قۇناخى هيماي
سه‌ر‌كه‌ووتن هه‌تا له‌ وتاره ئاينيه‌كانى رۇژى هه‌ينى به‌ناوى ئهو
ده‌خوويندرايه‌وه له‌ شاره‌كه‌دا .

1۰۹۵

۱۰۹۵/۱/۱۱ جۈولانەۋەي خاچەكان بەر پەرچدانەۋەيەكى مەسىحىيەكان بوو روۋە ئىسلام ... كە رەگەكانى دەگەرئىتەۋە لە گەل سەرھەلدان و پەيدابوونى ئايىنى ئىسلام ... ھەروا دەرکردنى ئىسلامەكان لە دوورگەي غەرەبى و روو بەرووبوونەۋەي لە نىۋان ئىسلام و بىزەنتىيەكان ... ئەم جۈولانەۋەيەش ۋەك جەستەيەكى زىندوو بوو لە ماۋەي چەند سەدە ، ئەمە كارى كرده سەر گۇرانكارى لە قۇناخىك بۇ قۇناخىكى دىكە و بەردەوام بوونى تاكوو سائى ۱۲۹۱ ... كە ئەمەش ھۆكارىكى بوو چەندىن لايەنەي لە خۇ دەگرت ئەۋىش:-

يەكەم :- ھۆكارى ئايىنى و بىروو بۇچوون بوو ، لە سەر رىنمايى و نامانچ و ئاۋاتەكانى داھاتوۋى ئەم دوو ئايىنە لە سەر گۆي زەۋى و دوا رۇژەكەشى قىيامەتە لە دۋاي نەفخە سوورەكەدا!...؟!.

دوۋەم :- ھۆكارى نەتەۋەيى و بوونى خاك و دەسلەت بوو ، لەھەموو بوراھەكانى رامىيارى و ئابوورى و بازىرگانى و سەربازى و شوۋىنەۋار و شارستانىيەت لە جىھاندا .

جۈولانەۋەي خاچەكان لە ئەۋروپاي رۇژئاۋا سەرى ھەلداۋ بەرەۋ ھىرشكردنە سەر ئىسلام و غەرەب بوو ، لە كىشۋوھەرى ئاسيا ، بەتايىبەتى لەدوورگەي بىبابانى غەرەبى ، كە ۋولاتى يەمەن و سعۇدىيە ئىستا دەگرتتە خۇ ... ھەروا بوونى ئىسلام لە شام و ئىراقى ئىستاۋ ئەنادۆلى توركى ئىستا ، كە بەشىكى گەۋرەش كوردستانى گرتەۋە ، بە تايىبەتى لەباشوورو باكور لە كىشۋوھەكەدا .

ئەمەش دەگەرئىتەۋە سەر ئەۋ ھۆكارانەي كە كۆمەلگاي رۇژئاۋا لەۋ ماۋەيەدا كىشەۋ مەملانى ئى تۈۋند و تىزى ناوخۆيى بەخۇۋە دىت ، لە نىۋان ئەمىرانى دەرەبەگايەتيدا ... كە ئەمەش بېۋە ھۆي بىزارى و بلاۋبوونەۋەي برسەيەتى و روۋخاندنى ژىرخانى ئابوورى و كۆمەلەيەتى لە كىشۋوھەكەدا .

سەرچاۋە:- سەلاھەدىنى ئەبۇبى - موسوعە الحروب الصليبية

- دانانى دكتور سلابى - چاپى يەكەم - بەيروت / ۲۰۰۸.

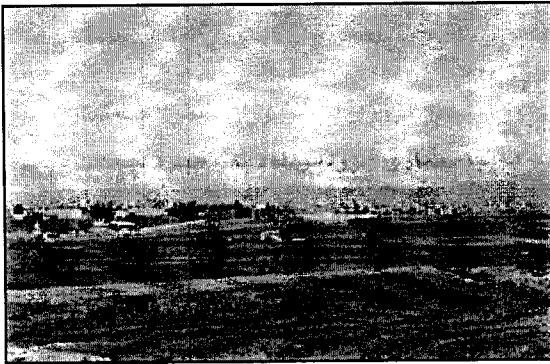
۱۰۹۹

۱۰۹۹/۷/۱۵ له ئاکامی شه پیکي کووشندهو دژووار له نیووان هیزه چه کداره کانی
 ئیسلام و مه سیحی ، له ئەنجام شاری قوودس له لایهن هیزه چه کداره کانی
 سه لجوی قی داگیر کراو - گود فروادی بۆبۆن - کرا به شانشین له سه ر شاری
 قوودس و دهو رووبه ری ، ئەمهش له شالای دی دووم بوو ، که له شه پی
 خاچه کان که ری کخرابوو له لایهن ده ره به گه فه ینسه کان و ئیتایه کان
 به سه رکردایه تی - گود فروادی بۆبۆن - و - ریمۆن دوسانجیل - و - هوگ
 دومیرفو - و - یوهیمۆندی یه کهم - و - ئەمیر تارانیا - که تووانیان له و
 شالاهه شاری ئە دیسه بخه نه ژیر ده ستیان و دوایش شاری تارسو
 ئەنتاکیه دا .

به ره له وهش شاری قوودس داگیر کرابوو به دامه زرانندی شانشینه که و
 دامه زرانندی ئیمارات له شاره کانی ئەنتاکیه و ئە دیسه و ته رابلسدا .

۱۱۰۸

۱۱۰۸/۸/۱۱ به هـوـی
 رووخانـدن و
 چـاکـردـنهـوهـی
 شووره ی دهووری
 شاری مووسل له
 لایهن بهرپرسان و
 والی ئەو کاته ی
 پارێزگای مووسل

، به تایبه تی له دوای داگیرکردنی له لایهن ئیسلام ، له هێرشه کانی فتوحاتی
 ئیسلامی که یه کهم خه مخۆری ئەم شووریه - په رژین - که سایه تی ناو داری
 کوردو سه رکرده یه کی لیها توو عیما ده دین زهنگی بووه .

که ناو زه ند بوو به سه رکرده یه کی تورک ، که ئەهوکات تورک له پارێزگای
 مووسل و چه زیرو شام نه بووه ، به لکوو سه رکرده یه کی کورد بووه و که بۆته

والى موسل دەستى كردووه به بنىاتنانەوہى شوورەكە بەشىووه يەكى رىك و گونجاو ، بە دروست كردنى خەندەقىك لەرووى دەوروو بەرى شوورەكە لەپىناو بەرگىرى كردن لەلايەك و ، لە پىناو بەهيز كردنى دەسەلات لە شارى موسل ... لەدواى ئەو مېژووہدا .

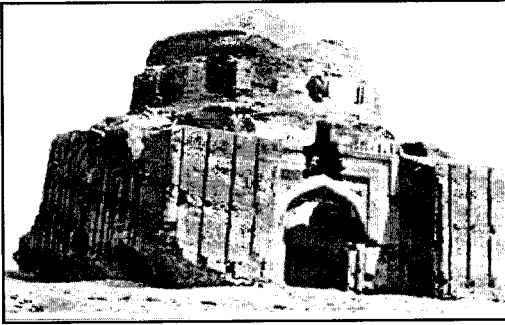
جىگەى ئامازە پىكردنە كە شوورەى موسل ، بۇ يەكەم جار لەلايەن سەعیدى كورى عەبدوللا نەخشەى بۇ كىشاوہ ، ئەویش كە خەلافەتى وەرگرت دواى باوكى لە سالى ٦٨٥ بە بنىاتنانەوہى ... دواى ئەویش لەلايەن مەروانى كورى محەمەد ، ئەویش بە فراوانكردنى شوورەكە و مانەوہى تاكوو وەرگرتنى خەلافەتى موسل لەلايەن ھارونە رەشىد لە سالى ٧٩٧ ، كە ئەو شوورەكەى رووخاند .

بەلام بەھۆى شوورشى شارى موسل و ، موسل بەبى شوورە ماپوہ تاكوو بوونى شەرەف دەولە ئەلقەيلى ، كە ئەویش ھەلسا بەدروستكردنى شوورەيەك بەشىووه يەكى ناتەواو ... تاكوو ھاتنى عىمادەدىن زەنگى لەسالى ١١٠٨ بەناوى دوو گۆرەپان ... ئەویش سوورى سەلجوقى و سوورى ئەتابكى كە ئەمانە لەلايەن زەنگى دروست كرابوو .

شوورەى شارى موسل ٩ دەرگای ھەبووہ ، لەكاتى ئەتابكى كە دەرگای عىماد لەسالى ١١٣٣ لەگەل چەندىن ناوى دىكە لەشارەكەدا ... دەبىت ئەوہش بزائىن كەشارى موسل ، يەكەم خىشتى ئاوەدانكردنەوہ و بنىاتنانى لەلايەن كورد بووہ ، بەر لە ٤٢٠ سال پىش زائىن ، لە پردى ئاسنىنى شارى موسل پردى نوپى ، كە سەدام حوسىن لەسەر زىى دىجلە دروستى كردبوو ... واتە كورد لە رۆژھەلاتى تەواوى شارى موسل بوونىان ھەبووہ و لە وژئاواى زىكەش ئاوەدانى تيانەبووہ ، تاكوو دواى مېژوووى زائىنى و كوچى ئىسلامىش لەشارەكەدا .

١١١١

١١١١/١٢/١٨ كوچى دووايى نووسەر و ئەدىب و رووناكبرى ناودارى جىھانى ئىمامى غەزالى . كە رۆلى كارىگەرى ھەبوو لە بووارەكانى راميارى و كۆمەلايەتى ، بە تايبەتى لە بووارى ئاينى وەك رابەرىك .

تئییذی:

نه‌مه‌ش وین‌ه‌ی

گۆره‌که‌یه‌تی

۱۱۱۷

۱۱۱۷/۵/۵ نوره‌دین مه‌حمود کوری عیما‌ده‌دین زه‌نکی ، له شاری حه‌له‌بی شام چاوی به جیهان هه‌له‌پناوه ... دوا‌ی ئه‌وه له ته‌مه‌نی ۲۹ سالی‌دا له سالی ۱۱۵۵ بو‌ته فه‌رمانه‌وا .... که فه‌رمانه‌وا‌یه‌کی داد په‌روه‌ر بو‌وه و له ری‌ی نایینی ئیسلام زۆر شه‌ری کردو‌وه .... هه‌روا قه‌لا و په‌رژین و دیواری له زۆر گوندو شارۆچکه‌و شاره‌کان دروست‌کردو‌وه ، له پینا‌و به‌رگری له خو‌و ده‌سه‌لات کردن له نا‌وچه‌که‌دا .

هه‌روا زۆر فی‌رگه‌ی خو‌ویندنی ئایینی دامه‌زراندو‌وه و ما‌وه‌ی ۲۸ سا‌ل فه‌رمانه‌وا‌یی کردو‌وه تا له ۱۱۷۳/۸/۱۲ کۆچی دوا‌ی ده‌کات .

لی‌ره‌دا به‌ پینی سه‌رچا‌وه‌کانی می‌ژو‌وی ره‌سه‌نی کورد شه‌ره‌فنا‌مه‌و کوردو کوردستان و میدیا ، وا ده‌رده‌که‌وی‌ت که هه‌ر له سه‌ره‌تای سا‌لی زاینی و به‌ر له‌سا‌لی زاینیش کورد ، له زۆربه‌ی هه‌ره زۆری وولاتانی کیشو‌وه‌ری ئاسیا ده‌سه‌لات‌داربو‌ونه ، چه‌ند فه‌رمانه‌وا‌و چه‌ند ئه‌میرو چه‌ند شان‌شین و به‌تایبه‌تی له‌وولاته‌کانی می‌سرو شام و وولاتی نیوان دوو زی - می‌زۆبو‌تاما‌یا - و وولاتی فارس و باکووری کوردستان و ئه‌نا‌زۆل .

به‌لام به‌داخه‌وه نا‌وری‌ک له می‌ژو‌وی سه‌رکرده‌ کورده‌کان و به‌راوردی‌ک له‌نیوانیان و له‌گه‌ل سه‌رکرده‌ سه‌ره‌له‌دانه‌کانی به‌ر له‌سا‌لی زاینی و دوا‌ی ئه‌ویش ، به‌تایبه‌تی له‌دوا‌ی بو‌ونی نایینی ئیسلام و ، دوا‌ی ئه‌ویش و به‌ر له‌ویش ، له ژێر ده‌سه‌لاتی ئیمپراتۆریه‌کانی رۆمان و مه‌گۆل و بی‌زه‌نتی و عوسمانی و فارسیدا .

به‌لام به‌داخه‌وه له هه‌موو بارودۆخیک و قوناخیک و سه‌رده‌می‌ک قوریانی دانی کورد به‌سه‌رکرده‌یه‌تی کورد چ له شه‌ری خۆکوژی و چ له شه‌ری دو‌ورژمانیان ، بو‌ته یارمه‌تی ده‌ری دروست بو‌ونی ده‌ووله‌ت و ده‌سه‌لاتی وولاتی دیکه‌ی

نەتەۋەي غەيرە كوردو ، ھەتا دروست بوونى نەتەۋە لەسەر بەرژەۋەند كوردو ، پاراستنى بەرژەۋەندى تايىھەتى سەركرده كوردەكان لەسەرھەتا بوونى كورد بەر لە ۲۰۰۰ ھەزار سالى زايىنى و تاكوو نووسىنى ئا مېژوونامەيەدا.

ھەر بۇ بەشى كورد بە ئاۋات و ئامانجەكانى خۇي نەگەيشتوۋە ، نەك لەلایە گەلى كوردستان لە سەر خاكي كوردستاندا ، بەلكوو ھۆكارەكە سەركرديهەتى كورد بوو و لەو شوويئانەي كە تىاي دەسەلاتداربوونە ، ا ھەريم و ناۋچەو كيشوۋەرەكەدا .

بەشى رۆژئاۋاي مەلبەندى ناۋچيا - اقليم الجبال - بە كوردستان ناوبراۋە ، مستوفى دەلى :-

لە دەۋرورويەرى نيۋەي سەدەي شەشەمى كۆچيدا سولتان سەنجەر سەلجوقى ئەو ناۋچە چىايەي كرماشانى جياكردهۋە ناۋينا - كوردستان ھەروا سولەيمانشاى برازاي خۇي لەسەر داناۋ باج و پىتاكي كوردستان لە كات دوو مليۇن دىنار بوو . . . . . كە لە دانىشتوۋانەكە ۋەردەگىرا . . . . . ھەروا مروج ئەلزەھەب - ي مەسعوودى لە سالى ۹۴۳ زايىنى ناۋي چەند ھۆن كوردى ھىناۋە ئەۋيش :-

۱- شاهيجان :- لەلای دىنەۋەرو ھەمەدان .

۲- ماجوردان :- لە كەنگاۋەر .

۳- ھەزەبانى دىرات :- لە ئازرباينجان .

۴- ھەروا شارنجان :- لازيا ، مازدنكان ، باريسان ، جەلالى ، جەيارقە .

جاۋانى موستەكانى . ئەمانە لەناۋ چىاكان دەژيان .

۵- دەيابلا :- لە شام دەژيان .

ھەروا كوردە مەسىحيەكان ۋەك تىرەي يەعقوبى - جورقان - لە موسل چىاي جودين . . . . . جگە لەمەش ناۋي سەدان ھۆزو تىرەي كورد نووسراۋە . سەرچاۋە :- شەرھنامە . ن/۱۱۹-۱۲۰ .

۱۱۱۹

۱۱۱۸/۸/۱۶ كۆچى دوۋايى سولتان محەمەدى سەلجوقى ، كە دوای خۇي كوردەكە ۋە مەحمود جىگەي گرتەۋە لە سەر دەسەلاتدا .

1119

1119/4/14 ئایینی ئیسلام کاریگه‌ری به هیژی له سه‌ر ده‌روون و هه‌ست و نه‌ستی گه‌لی کوردستان هه‌بووه ، ئه‌ویش به‌هۆی داگیرکردن و به‌عه‌رب کردن و به‌ ئیسلام کردن و داگیرکردنی خاکی کوردستان و مانه‌وه‌ی به‌ ده‌یا ریگه‌ی جو‌راو جو‌ری ری‌بازی ئایینی وه‌ک ته‌ریقه‌ته‌کان .

که‌ له‌دوای ته‌ریقه‌ته‌کانی مروقیه و به‌ر له‌وه‌ش ده‌یا ته‌ریقه‌تی دیکه هه‌بوونه وه‌ک ، ته‌ریقه‌تی حه‌یده‌ری و سه‌ه‌روه‌دی و خه‌لوه‌تی ... هه‌روا ته‌ریقه‌تی - رفاعی ، که‌ له‌لایه‌ن ، ئه‌حمه‌دی رفاعی - هاتۆته‌ کایه‌وه‌و ته‌کیه‌کانی له‌شاره‌کانی که‌رکوک و جه‌له‌ولاو مه‌نده‌لی هه‌بووه .

ئهم ته‌ریقه‌ته‌ش هه‌ر له‌ زووه‌وه‌ پیگه‌ی له‌کوردستان داکووتا و ته‌شه‌نه‌ی کردووه له‌ هه‌ریمه‌که‌دا . به‌تایبه‌تی له‌ناوچه‌ کوردنشینه‌کانی ده‌ورووبه‌ری شاری به‌غدا ، له‌ به‌ر ئه‌وه‌ی ئهم ته‌ریقه‌ته‌ له‌ ناوچه‌ عه‌رب نشینه‌کانی ده‌ورووبه‌ری به‌غدا سه‌ری هه‌لداوه .

بۆیه له‌ به‌ر ئه‌وه‌ کاریگه‌ری هه‌بووه له‌سه‌ر ناوچه‌ کوردیه‌کانی کوردستان له‌ هه‌ریمه‌که‌دا ... هه‌روا ته‌ریقه‌تی - کوپره‌وی - که‌ له‌لایه‌ن شیخ نه‌جمه‌دین کوپره‌وی خوزامی له‌ ساڵی 1330 ی زایینی دامه‌زراوه ... ئهم ته‌ریقه‌ته‌ش له‌ ئاسیای ناوه‌راست و ئی‌راندا په‌یره‌وانی هه‌بووه و شاره‌زایانی ئهم ته‌ریقه‌ته‌ش له‌ کوردستان هه‌لکه‌وتوون .

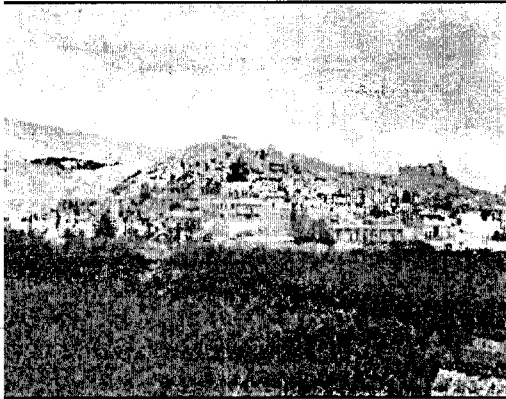
واته ئه‌و ری‌بازو بیروبو‌چوونه جیا جیا یانه کاریگه‌ری له‌ سه‌ر باری کورد له‌ کوردستان هه‌بووه ، نه‌ک له‌ پیناو سوود مه‌ندیه‌تی گه‌لی کوردستان به‌لکوو به‌زیان به‌خشی کورد له‌ هه‌ردوو لایه‌نی نه‌ته‌وه‌یی و نیشتیمانیدا له‌ سه‌ر خاکی کوردستان . ئه‌ویش کاریگه‌ری له‌سه‌ر لاوازکردنی هه‌ست و بروای نه‌ته‌وايه‌تی و نیشتیمانی و زال بوونی بروای ئایینی له‌سه‌ر بروای نه‌ته‌وه‌یی و نیشتیمانی ، بی ئه‌وه‌ی گه‌لی کوردستان هه‌ست به‌و کاریگه‌ریه‌ بکات به‌ هۆی زال بوونی که‌سایه‌تی ئایینی ، له‌پیناو که‌سایه‌تی و به‌رژه‌وه‌ندی تایبه‌تی له‌سه‌ر به‌رژه‌وه‌ندی گشتیدا له‌ هه‌ریمه‌که‌دا .

1127

1127/1/11 دروستکردنی مناره‌ی سه‌نگال له‌ هه‌ریمی باشووری کوردستان له‌لایه‌ن - به‌نده‌ی هه‌ژاری کوردی تاق سنقر - که‌ به‌رامبه‌ر مانگی موچه‌ره‌می ساڵی

۵۲۱ كۆچى دەكات .

جىڭەي ئامازە پىكىردنە ، كە دروستكىرنى شەنگال دەگەرىتەوہ ب

قۇناخەكانى مېژوو
 .... لە بەر ئەوہ
 چەندىن شووئىنەوارى
 دېرىن و پاشماوہى
 شارسســـــــــــــــــتانبىہ
 جىاجىاكان لە
 ناوچەكە دەبىنرى ،
 كە زۆر لەگەشتىارو
 گەرىدەي ئەوروپايى

سەردانى شەنگالىان كىردووہو پاداشت و رۇمان و چىرۆكى ئەفسانەيا
 لەسەر نووسىووہ ، بەپىي خواستى خويان ، لەوانەش گەرىدەي ئىنگىلىزى
 جىمس بىكھام - لە سالى ۱۸۱۶ ، كە لە شام بەرہو شەنگال رۇيشتووہ
 لەرىگەي نەسبىن .... لە نىوو جەرگەي شەنگال چاوت بە ، فەرجاخ و
 دوورەيە عەباس و ، چەندىن شووئىنەوارى دىكە دەكەوئىت و جگە لەوہش
 چاوت بە شورەي رۇمان دەكەوئىت ، كە لەوكات رۇمانەكان ماوہى ۷۰۰
 سال داگىريان كىردووہ .

ھەروا لە سالنامەي وويلايەتى مووسلى عوسمانىدا ھاتووہ ، كە شەنگا
 بەيەكىك لەناوچەكانى جەزىرە دەژمىردىت ، كە دانىشتووانەكەي لە كورد
 ئىزىدىيەكانن و دەكەوئىتە رۇژئاواي شارى مووسل ... ھەروا بەپىي
 سەرچاوەكانى بوونى كوردە ئىزىدىيەكان لە ناوچەكەدا ، دەگەرىتەوہ بۇبا
 لە دامەزاندى ئىمپىراتورىيەتى ئاشوورى .

شەنگال لەسەرگىردو تەپۆلكەي قەدىپالى چىاي شەنگال دامەزراوہ ل
 بەرزىرتىن لووتكە كە ۴۸۰۰ پى لەسەر ئاستى دەريا بەرزىدەبىتەوہ
 دەكەوئىتە نىوان بازنەي پانى ۲۲ و ۳۶ ي باكوورو ھىلى درىژى ۴۷ و ۴۱ ؛
 رۇژھەلات لە ناوچەكەدا .

بەمەش ئەم شووئىن و پىگە جووگرافىيە لە رابىردودا يارمەتى داوہ بىتت
 دوورىانى رىگاكانى كاروانە بازىرگانىەكان ... لىرەدا من بەكوورتى باس

شەنگال كرد ، بەھۆى ئەوھى مېژوونامەكە بەوھندە رازىبە نەوھك كتیبكى تايبەتى لەسەر شووینەكانى كوردستان .
 سەرچاوە :- گۆڤارى لاش - ژمارە / ۲۳ .

۱۱۲۷/۱/۱۷ دامەزراندی دەوولەتى - ئەلئەتابكیە- لە شارى حەلبەى ئىستای سووریا لەلایەن عمادەدین زەنكى ... ئەویش لە دواى گەمارۆدانى ھیزی خاچەكان لە سالى ۱۱۱۷ ، كە لەو كاتە دانىشتووانى ناوچەكە دەووریاىن لە نەجمەدەین ئەیلغازى دابوو دژی خاچەكان لە شەپرى - سەھل بلاگ - لە سالى ۱۱۱۹ و دەستگیرکردنى سەركردهكەیان - روگیە داسالرنۆ - ی ئەمیری ئیناکیەكان ... دواى ئەوھ حەلبەى كرده خاوەنداریەتى خۆى و دەوولەتى ئەرتەقبەى لیدامەزراند . .

بەلام لەلایەن عمادەدین زەنكى لە ناوبرا ... دەوولەتى ئەتابكیە دەگەرەوھ بۆ عمادەدینی زەنكى كورى ئاق سنقر ، كە - ئەتابك - باش جیگر كە سولتانی سەلجوقی ئیراق بووھ .... لەسالى ۱۱۳۲ بووھ والى لە سەر مووسل و دەوولەتى ئەتابكیەى لیدامەزراندا ... دواى ئەوھ عمادەدین لەسالى ۱۱۲۷ توانى شارى حەلب داگیربكات بەلە ناوبردنى دەوولەتى ئەرتەقبە .. بەلام دواى ئەوھ عمادەدین لەسالى ۱۱۴۶ تیرۆركراو دەوولەتى ئەتابكیە دابەش بوو بە دوو دەوولەتله ناوچەكەدا .

یەكەمیان :- لە شارى حەلب و ، دووھمیان :- لە شارى مووسل .. دەوولەتى ئەتابكیە لە مووسل كەوتە ژێر دەسەلاتى سەیفەدین غازى یەكەمى كورى عمادەدین و بەردەوام بوو لە دەسەلاتەكەى تاكوو سالى ۱۲۶۲ ... بەلام دەوولەتى ئەتابكیە لەحەلب بەسەركردایەتى كورەكەى نورەدین ... دواى ئەوھ شارى دیمەشقیشى خستە ژێر دەسەلاتى خۆى و ھەریمی شامى گرتە خۆ و لەدواى مردنى لە سالى ۱۱۷۳ كورەكەى سالح ئیسماعیل جیگەى گرتەوھ ، دواى ئەوھ سەلاھەدینی ئەیوبى لە ۱۱۷۳/۸/۱۳ خستە ژێر دەسەلاتى خۆى كە ئەو بنەمالەییە دژی خاچەكان لە شەپرو پێك دادان و فراوانکردنى دەسەلات بەردەوام بوون لە ھەریم و ناوچەكاندا .

سەرچاوە :- ئەتەسى مېژووی عەرب و جیھان - نامادەکردنى دکتۆ سەیفەدین كاتب- دار الشرق - بربروت - سووریا / ۲۰۰۵

1130

1130/12/4 سولتان مەحمۇدى محەمد - مەلىك شا - كۆچى دوۋايى كىرد ، كە لە دوای خۆى كۆرەكەى جىگەى گرتەوہ ، كە لە ھەمان كات رووبەرووی مەسعوودی مامى بووہوہ ، كە بووہ ھۆى بەرپابوونى شەرى نىووان مامو برازا ، كە لە ئەنجام بەسەر مامى سەرکەووتو لە دەسەلاتەكەى بەردەوام بوو .

1132

1132/11/12 عمادەدەدىن

زەنگى ھېرشىكى
سەربازى كىردە
سەر قەلاى عەقرە
وداگىرى كىرد و
دەستى كىرد
بەرووخاندنى
پەرژىنەكەى -
دىوار - بە ھۆى
ئەوہى كە

دانىشتووانەكەى پشتگىريان لەخەلىفەى عەباسى ئەلمستەرشد بلاى عەباسى دەكرد ... لەو كاتەى كەگەمارۆى شارى مووسلى دا ، كە عىمادەدىن زەنگى ھووكمرانىەتى پارىزگای مووسلى ئىستای دەكرد ... و لەو كاتەى كە سولتان حوسىن ئەلولى كورى سولتان ھەسەن بەگ - دەسەلاتى ئىمارەتى بادىنانى لە ۱۰۳۴ گرتە دەست .

دوای ئەوہى كە ئىمارەتى بادىنان بەرەو بەھىز بوون ھەنگاۋى دەنا لەبوارەكانى ئاۋەدانكردنەوہو ئابوورى ، ھەلسا بەنۆژەنكردنەوہى پەرژىن - دىوار - ى رووخىندراۋى قەلاى عەقرە وئاۋى لەھەمان شوۋىنى جىگەى بە دانىشتووانەكە گەياند .

ھەروا مېژوۋى نوۋى كىردنەوہى لە سەر دىوارەكان نووسى ... ئەوېش لە سەر بەردىكى مەرمەر ۋەك تابلۇيەك ، كە ئىستا ئەو تابلۇيەش لەشارى لەندەنە بەھۆى داگىركردنى لەجەنگى يەكەمى جىھان ... كە قەلاى عەقرە

ژیرزه مینیکی تیایه که تا کوو ئیستا نهینیه کانی دیارنیه... دواى نه وهش هیزه کانی سووپای عوسمانی به سه رکردایه تی مسته فا ره شید پاشا هیرشیان کرده سهر عه قره له هه ریمه که دا .

به لام دانیشتووانی قه لای عه قره بهرگریان له قه لاکه یان کردووه... که نه ویش بووه هوئی نه وهی که مسته فا ره شید دوو لووله توپه کانی له سهر گردی بواجه له قه لاکه و که تا کوو ئیستاش که ناوزه ند بووه به - کری - توپا ، یاخوود - گردی توپه کان - له باشووری کوردستان.

1135

له دایک بوونی فه یله سو فی جووله که و زانای لاهوت له ئایینی جووله که و پزیشک و دهرمان ساز - موسا مه یمون - له شارى قهرتبه له نه نده لووس ... ناوی ته و اووی - نه بوو عمران موسا بن مه یمون قرتبی - بوو. له دواى کیشهی نیوان ئیسلام و جووله که ، موسا ده چیتته میسر و ماوه ی ۳۰ سال له و وولاته جی نشین ده بی و کاری پزیشکی ده کات له گه ل دانانی کتابه کانی پزیشکی و فه لسه فه یه کان ، له گه ل شیکردنه وهی کیتابی ته وراتی پیروزی جووله که ، تا نه و کاته ی که له ۱۲۰۴/۱۲/۱۳ کوچی دوا یی کرد له وولاتی میسر .

1137

1137/9/19 سه رکرده ی کوردی

موسا لمان

سه لاهه دینی

نه یوبی له شارى

سه لاهه دین -

تکریت - چاوی

به جیهان هه له یناوه

. نه م شاره ش

مه لیکه کانی فارس دروستیان کردووه ، له کۆنه وه له سه ر بهردی مه زن و کردوویانه به کوگای پیداوایسته یه کان و قه لاکه شی بو چاودیری کردنی

جمووجوئی دوورژمنان بووه.

هه روا له کاتي دهسه لاتی عومهری کوری خه تاب ، خه لیفه ی ئیسلام دهست به سهردا گيراوه له سالی ۶۳۷ زاینیدا .

جیگه ی ئامارژه پینکردنه که سه لاهه دینی ئه یوبی له بنه ماله یه کی کورده . له هوزی - روادیه و له بنه ره تا نیشته جیی شاروچکه ی دووین - ۵ ، کا ده که ویته کو تایی سنووری نازربایجان له نزیك شاری ته بلیس له وولاتی ئه رمینیا ... ئه م بنه ماله یه ش ده گهرینه وه سه ر بنه ماله ی ئه یوبی کوری شادی ... باوکی سه لاهه دین ، نه جمه دین ئه یوب و ، مامی ئه سه ده دین شیرکو ، که به ره و ئیراقی ئیستا کو چیان کرد ، له شامه وه بنه ماله یه کی ئاسایی نه بوون ، به لکوو له بنه ماله یه کی زاناو توانادار بوون له بواری هه لسوورانی کاروباری رامیاری و ئیداری .

دوای گه یشتنیان بو وولاتی نیوان دوو زیی - میژوبوتامیا - له سه ده ی شه شه می کوچی و نیشته جی بوونیان له پاریزگای سه لاهه دین - تکریت - شادی باپیریان توانی هه ندی کاری ئیداری له قه لای سه لاهه دین بگریته دهست ... که ده ره به گنکی به هروزخادم بوو ، که یه کی ک بوو له ئه میره کانی سولتانی سه لاجووقی - محمه د مه لکشا .

شاری سه لاهه دین ده که ویته سه ر که ناری دیجله به لای راسته وه و ، له باکووری شاروچکه ی سامه را - یه که ریگایه کی سه ره کی بووه له نیوان شاری به غداو شام ... که ئه وکات زوربه ی هه ره زوری دانیشتوانه که ی له کوردن بوون ... واته زیاتر له ۸۵٪ دانیشتوانی پاریزگای تکریتی ئیستا کوردبوونه نه که عه ره ب له پریرگاکه دا .

ئه م بنه ماله یه توانیان کاروباره کانی ده وولته بگرنه دهست و له و کاته ی که شادی کوچی دوایی دهکات ، نه جمه دین جیگه ی ده گریته وه ... سه لاهه دین له شاری تکریت له دایک بووه ... ووشه ی تکریت له به تورک کردنه وه هاتوو له و کاته ی که ده وولته ی عوسمانی ئه و ناوچه یه ی خسته ژیر ده سه لاتی خوئی ... که پاریزگای سه لاهه دین و پاریزگای تکریتی پی ده لین .

سه رچاوه :- سه لاهه دینی ئه یوبی - موسوعه الحروب الصلیبه -

دانانی دکتور سلابی - چاپی یه کم - بهیروت / ۲۰۰۸

1138 ✍

1138/2/10 سەرکردەى كوردى موسلمان
 سهلاحەدىنى ئەيووبى لە شارى
 سهلاحەدىن - تكريت - چاوى بە
 جيهان هەلھيناوه .
 شايانى باسە ناوى - تكريت -
 لەبەتور ككردنەوه هاتيه ، لە دواى
 داگير ككردنى شارەكە كە ناوى رەسەنى
 خۆى بە ناوى سهلاحەدىن ئەيووبى و
 بنەمالەكەى بووه . كە دەكەوێتە
 باكورى شارى بەغداى پايتەختى ئىراق .

1149 ✍

1149/5/11 ئەبوو ئەلسەعادات مەجدەدىن موبارك ئەبوو ئەلكەرمى جەزىرى ، كە نازناوى
 بە - ابن آپير - بەناوبانگە لەناوچەى جەزىرەى باشورى كوردستان چاوى
 بەجيهان هەلھيناوه ، كە بەجەزىرەى ئىبن عومەر ناوژەندە ... هەر لەوى
 گەورە بووه و دواى چۆتە شارى مووسل و لە لای - مەمەد سەعیدی كورى
 موبارەك - ى خوويئندووه و گوێى لەفەرموودهكانى پيغەمبەر - د.خ - گرتووه
 و بۆتە دۆستى ئەمير موحاهیدەدىن قايمان لە شارەكەدا .
 دواى ئەویش بۆتە هەقائى نۆرەدىن ئەرسەلانى كورى ... ئەم كەسايەتیه
 بەناوبانگە رووناكیرو رۆشەنپرو فەیلەسوفە ، لەماوەى ژيانى چەندین
 بەرھەمى هەبووه لەوانە - جامع الاصول ، النهایه فى غریب الاحادیپ ،
 الانعاف فى تفسیر القران ، البدیع فى فن الكتابه ، دیوان الرسائل ، كتاب
 شافى ، المصغفى المختار فى الادعیه والافكار - ئەم مرقفە میوانگەیهكى
 لەدەورى شارى مووسل دروست ككردبوو ، كەخەلك زۆر رووى تى دەكرد
 وپەردەوام بوو لە نووسینە هەمەلایەنەكانى ، تاكوو لە 1209/7/6 كۆچى
 دواى دەكات و هەرلەوجیگایە تەرمەكەى بەخاك دەسپێردرێت .

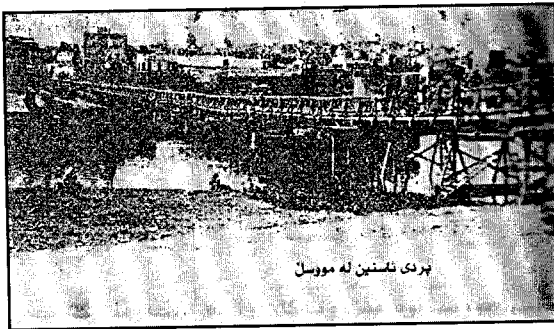

شايانى باسە ، بە پىيى نووسراوہ مېژوويەکان وا دەردەكەويٓت كە ئىين
ئەسیر مرقۇئىكى كوردبووہو ھەر بەم بۆنەيە بۆتە وەزیر لەلایەن ئەخزەلى
نەوہى سەلاھەدینی ئەيووبى و ، لەھەمان كات جەزیرەى ئىين عومەر كە ئەو
ناوى تەواوى عومەرى كورى عبدالعزیز بووہ و ، ھەرئەويش ئاوەدانى
کردۆتەوہ ، كەناوى ئەو گوندە - مەرەقید - ی پیگووتراوہ و ، دواى ئەوہ
ناوزەند كراوہ بەجەزیرە لەكىشووہرەكەدا .
سەرچاوہ :- شەرھنامە - ۱۷۰/ل .

۱۱۴۶

۱۱۴۶/۹/۱۴ دۆرسـتكردى

پردى ناسنين لە
سەر زىي ديچلە لە
شارى مووسل ،
كە ناوزەند بوو بە
ناوى پـردى
شانشين غازى ،

پردى ناسنين لە مووسل

كە بەناوبانگترین دەرگایە ، كە بووہ ھۆى بەستنەوہى رۆژھەلاتى شارى
موسل بە رۆژئاواى شارى مووسل و رۆلى كاریگەرى ھەبوو لەھەموو بووارە
جیاجیاكاندا .

ئەو پردەش لەلایەن شانشین سەیفەدین غازى دۆرسـتكراوہ... شايانى باسە
رۆژھەلاتى مووسل دانیشـتووانى كوردو ئارامى و ئاشوورى و كوردە
ئىزیدیهكان بووہ ، كاتى خۆى عەرەب رووى لە رۆژئاواو باشوورى مووسل
كردووہ بەرہو ناوشارو دەوورووبەرى رۆژئاواو باشوورى ھاتوون ، لەرێگەى
فتووحاتى ئىسلامى داگیر كراوہ . دواى ئەوہ پەرەى سەندووہ بەپىي
قوناخە جیاجیاكان كە تاكوو لە سالى ۱۹۱۹ دانیشـتووانى رەسەنى كورد
لەشارى مووسل لە ۸۵٪ بووہ بەلام ئىستا...؟...!

1149

1149/5/11 دورستکردنى مزگه‌وتى - عه‌تيق - له شارى مووسل له‌لايه‌ن سه‌يفه‌دين غازى يه‌كه‌مى كوپى عيماده‌دين زه‌نكى و نه‌تابكيونه‌كان كه گرنكى زورىان به‌و مزگه‌وته‌دا ، به جوانكارى هونه‌رى و تاكوو ئيستاش نه‌و مزگه‌وته‌ ماووه‌و مه‌راسيمه‌كانى ئاييىنى ئىسلامى لى نه‌نجام ده‌درى له شاره‌كه‌دا .

1152

1152/4/8 توركمانه‌ كوچكردووه‌كان روو له كوردستان ده‌كه‌ن ، له دواى سه‌ركه‌ووتنى ده‌ووله‌تى سه‌رلجوقى به سه‌ر ئيماره‌ته‌كانى كورد له كوردستان به تايبه‌تى له هه‌رىمى باشوورى كوردستان ، نه‌ويش به‌داگيركردنى گوندوشاروچكه‌ وشاره‌كان ... كه نه‌مه‌ش بووه‌ هوى نه‌وه‌ى كه دانىشتووانى كورد له شووينه‌كانى خويان ره‌و به‌ره‌و شاخه‌كانى كوردستان بكه‌ن ، نه‌ك هه‌ر له‌كوردستان .

به‌لكوو له‌زوربه‌ى زورى شاره‌كانى ديكه‌ى ئيستاي ئىراق نه‌ويش به به‌تالان بردنى مولك و سامان و مه‌رومالات و دانه‌وييله‌ وگورينى ناوچه‌وگوندوشاروچكه‌ ، له ناوى كوردى بو ناوى توركمان ، كه ئيستاش له‌هه‌ندى شووين ناوى توركمان له‌سه‌ر گوندوناوچه‌ وشاروچكه‌ به‌ده‌رده‌كه‌وييت .

كه نه‌مه‌ش پيشه‌ى تۇرانيه‌كان بووه ، وه‌ك عه‌ره‌ب له‌دواى داگيركردن وده‌ست به‌سه‌رداگرتنى ناوچه‌ وگوندوشاروچكه‌و شاره‌كان ، له‌رىگه‌ى فتوحاتى ئىسلامى و ، هه‌لسانيان به‌گورينى ناوى كوردى بو ناوى سه‌ركرده‌و شىخه‌كان وتيره‌كانيان ، له‌سه‌ر خاكي ئىراق و ، به‌تايبه‌تى له‌ روژئاواو باشوورى كوردستان .

به‌لام له دواى هه‌ره‌س هينانى ده‌ووله‌تى سه‌رلجوقى له‌م روژه‌دا به‌نه‌مانى ده‌ووله‌تئىكى ناوه‌ندى به‌هيز ته‌نيا نه‌و ئيماراتانه‌ نه‌بيت ... كه نه‌مه‌ش بووه هوى دروست بوونى بو‌شايه‌كى به‌رفراوانى به‌توله‌وه‌ وه‌رگرته‌وه‌ له‌لايه‌ن گه‌لى كوردستان ، كه له 1186 شو‌رشئىكى به‌رفراوانيان به‌رامبه‌ر توركمانه‌ داگيركه‌ره‌كان وهاورده‌كان به‌رياكرد ، له وولاتى جه‌زيره‌و ، مووسل

ودياربەكرو ، خەلات و ، شارەزور و ، ئازربايجان و ، شام . بەكوشتن و راوودونانين لە ھەريّم و ناوچەكەدا .

كە ئەمەش چەندىن سالى خاياند بەگرتنى ريگە لييان وگيرانەوھى ئەو مەرومالات و سامانانەى كە بەتالانيات برد بوو... بە دەرکردنيان لەزۆربەى زۆرى ناوچە جياجياكانى كوردستان بەگيرانەوھى بو ژيّر دەسەلاتى كورد لە ھەريّم و ناوچەكاندا .

ئەم شوپرشە لە مەلبەندى شارەكانى ، كە كەوتبوونە رۆژھەلاتى زيبى ديجلە وباكوورى چيای ھەمرين ، لە كاتى خۆى كە دەوولەتى عەباسى بە سەرى دا زال ببوو لە شارى بەغدا ... كۆتايى ھاتنى ئەم شوپرشە كيشە وگرفتەكانى نيوان كوردو توركمان لەلايەن وەزيرى دەوولەتى ئەتابكيە - موحاھدين قيمان - بوو لە شارى مووسل ، كە پياويكى خاوەن كەسايەتەكى ليھاتوو بوو . ئەويش بەكۆكردنەوھى سەرۆك ھۆزو تيرەكانى كوردو توركمان ، لە ئەنجامى ريگەووتن لەسەر كۆتايى ھينان بەم كيشە وگرفتەنە بەگيرانەوھى مافى كوردو ماوھدان بەنیشتەجى بوونى توركمان .

كە ئەمەش زيانىكى گەوورە بوو لەكورد درا ، لەو كاتەداو كاردانەوھى كاريگەرى خۆى نواند تاكوو ئيستاش لەسەر بارى نەتەوھى و نیشتمانى گەلى كوردستان ... لەو بارودۆخەدا سەلاھەدينى ئەيوپى ھەلوويستى ديار نەبوو بەرامبەر بەتوركمان و بەرگرى كردن لە كورد و خاكى كوردستان لە ھەريّمەكەدا .

۱۱۵۳

۱۱۵۳/۳/۲۷ لە كتابى پيرۆزى ئاقىستەدا كيۆوى - سيلان - بە كيۆوى ھۆكىنريە ناسراو و ، بە ووتەى مامۇستا ھەمەدوللاى مستەوفى قەزوينى كيۆوى - سولان - يان - سيلان - ھ و لە ئازربايجانينش لاي ئيرانيەكان لە شووينى توورسيناي ئيسرائيلىيەكانى خاقانى شيروانى شاعيرى گەوورەى سەدەى ۱۲۰۳ ئەو كيۆوھى ناوژەندكردووھ و بە قيبەلى زەردەشتيەكانى داناوھ .

ھەروا ياقووتى لە - معجم البلدان - دا باسيكردووھ و دەلى :-
سيلان شاخىكى گەوورەيەو دەروانىت بەسەر شارى - ئەردەبيل - كە لە خاكى ئازربايجاندايە ... لەم شاخەدا چەند گۆزيك ھەيە كە شووينى ئەوليياو

پیاو چاکانه که شووینیکی بهرزو پیروژه .

جینگه‌ی نامارژه پیکردن و روونکردنه‌وه‌یه ، که همه‌دولای مسته‌وفی قه‌زویی له - نزهه القلوب - که له سالی ۱۳۲۹ نووسیوییه‌تی و ده‌لی :-
 کیوی سیلان له نازربایجان‌دایه‌و شاخیکی به‌ناوبانگه‌و وولاتی - نه‌رده‌بیل -
 و سه‌راو - و پیشکین - و ئاباد - و - ئارچاک - و - خیاو - له به‌رده‌م
 نه‌م کیووه سه‌خت و بلندانه ، که له دووری ۵۰ کیلومه‌تره‌وه ده‌بینریت ،
 هه‌روا لووتکه‌ی شاخه‌که‌ش هه‌رگیز به‌فری لی نابری ، هه‌روا کانیاوی ساردی
 بی وینه‌ی تیايه ، که له زورینه‌ی سالدئا ئاوه‌کانیان ده‌بیته شه‌خته‌و ،
 شووینی حه‌وانه‌وه‌ی ناموکانه .

هه‌روا زه‌که‌ریا محهمه‌د قه‌زویی ، که له سالی ۱۲۰۳ له قه‌زوین له‌دایک بووه
 و له ۱/۴/۱۲۸۳ له شاروچکه‌ی به‌غدای وولاتی نیوان دوو زیی کۆچی دوایی
 کردوه ، که له کتییی - اپار البلاد و اخبار العباد - دا ده‌لی :-
 زه‌رده‌شت له نازربایجان ژیاوه‌و له‌ناو مروقدئا گوشه‌گیربووه له کیووی -
 سیلان - خواپه‌رستی کردوه و کتییی به‌ناوی - بستا - ئاویستا - داناوه .
 هه‌روا شه‌هرستانی ، که له سالی ۱۱۵۳ کۆچی دوایی کردوه ، له کتییی -
 الملك و النحل - دا له دایک بوونی گیانی زه‌رده‌شت ده‌باته‌وه بو کیوویک له
 نازربایجان ، هه‌رچه‌ند ناوی کیووی نه‌هیناوه ، به‌لام وادیاره که هه‌مان
 کیووی سیلان بیته ، که به‌رزترین کیووی نازربایجانه .
 له وه‌رگیرانی فارسی - ملک و نحل - که به یارمه‌تی - نه‌مزه‌له‌دین سهدر -
 دوور خراوه بو نه‌سفه‌هان له کۆتایی سهده‌ی پانزه‌مدا . به نه‌نجام

گەشىتوۋە دەلىت :-

خاۋەند گىيانى زەردەشتى لەسەر درەختىكى بەرز لەنگەر پىگرت لە بەرزاي
كىۋويك كە لە كىۋوۋەكانى ئازربايجان و ، فەرمانىدا درەختكە سەوز يىت
سىبەرى - زەردەشت - يىش تىكەل بە شىرى مانگابوو و لەناو
جوۋلاۋەتەۋە ، ئەوسا باۋكى زەردەشت ئەشیرەى كردۋتە خۆراك و نوتقى ئا
لە رەحمى دايكىا سووراۋەتەۋە و بوۋەتە پارچەيەك گۆشتى برژاۋ ، با
جوۋرە كاتىك لە دايكبوۋ بە پىكەنن و ئاۋازى خۆشى دىيائى ھەژاند
ئەۋانەى لەۋى بوون گوپيان لىبوو .

ھەروا مىرخواند لە - رەۋزەى سەفا - لە باسى فەرمانزەۋايەتى
گوشتاسب - دەلى :-

لە مېژوۋى - بناكتى - و فەرھەنگى نووسراۋدا ھاتوۋە ، كە زەردەشت
ھەكىمى رۇژگارپكى ديارو دەرکەوتوۋە ، ئەۋ كاتەى كە زەردەشت لە دايك بە
خەندە لەسەر لىۋى بوو ، جيا لە ھەموو مندالىكى لە دايك بوو ، ھەروا پوو
لە تەۋاۋى ئامادە بوۋان بوو و دانىشتوۋانەكەش ھەستى بەۋ ئاۋازەى يە
دەنگى خەندەى كردوۋە ، كە چۆن و بە چ شىۋوۋەيەك دەنگەكە گەۋرە بوو
بەرزبۆتەۋە بە شاخىك لە شاخەكانى - ئەردەبىل - دا و رۆيشتوۋە .

ھەروا پەرتوكىكىش لە پىگەى كىۋوۋەكە و بنمىچى خانوۋەكەۋە ھاتوۋە
خواروۋە بۇ ناۋ دەستى يەكىكى دىكە لەۋ چىرۆكانەى گەشىتوۋەۋە ئە
دەلى :-

ناشتى بە مانائى پىشكۆى ئاگرە زەردەشت دەستى داۋەتى ، بەلام دەسا
نەسوۋتاندوۋە ، لە ئاۋىستاۋ پەرتوۋكەكانى پەھەلەۋىشدا ئەۋەى لە ناۋ
ئەۋ كىۋوۋەدا ديارە وشەى - سوۋلان - يان وشەى دى ، كە ئەۋ ناۋە
لىۋەرگىراپىت نەبىنراۋە ، لەۋانەيە لە پىشت ئەۋ ناۋەشەۋە ناۋى دىكە ھەبب
... ھەروا لەۋ كىۋوۋەشدا زەردەشت بەپىيى نووسراۋەكان لەسالى خۆشىرى
گول و گولزاردا ھەۋت نامەى لەگەل ھەۋت - نامشەسپەند - ە كا
ھاورپىكانىدا گۆرىۋوۋەتەۋە .

لە يەكەمىياندا توۋانىۋوۋەتى پىرسىيار لە ئاھورامزدا بكات لە پۆژى پوۋبا
- دانىتى - ، لە دوۋەمىياندا لەگەل - ھومن - لە كىۋوۋى - ھۆكر - و
ئاۋ ، سىيەم لەگەل - ئارتا - ئارتاۋ ھىشتا - ئاردىبەھشت - ى ئار

پۆیشتووی بهردهوام ، چوارهم لهگهڵ - شتویهر - شههربوهر - ی میوانی خانووی لادی ، پینجهم لهگهڵ - سپه ندادهدمد - لهکانی گه ووره که له کیووی نهسنون دهردهچیت ، شهشهم لهگهڵ - خورداد - لهکیووی - نهسنون - ، ههوتهم لهگهڵ - نه مرداد - لهخاکی رۆخی - دانیتی - کیووهکانی - هۆگر - و پر له ئاو گوڵ و ریحان ، که دوو لووتکه ن بهیه که وه له دایک نهبن ، که - سیلان - یان پیک هیناوه .

ئهو دوو لووتکه هیهش له بهرزترین کیووهکانی نزیك شاری - ته ورین - که به شیووهی دوو کهلله شهکر جوودای ته نیشته یه کتری ده بینریت .
ئهم بۆچوونه له په رتووکهکانی دیکه ی په هله ویشدا خۆی سه لماندوه ، که له - بندهش - داهاتوه :-

هه موو ئاو هکان له کانی - ئارده و یسور - ی ئانا هیت - عه شتار - که کانی پر ئاوی سازگاری خۆر ئاوی به رچاو ده که ویت ، له ریگادا سه د هه زار جۆگه لی زیرینی ئاماده کراو له گهڵ ئاوی گهرم ، له و جۆلانه وه به ردهوام به دامینی کیووه به رزه که ده پۆن و له لووتکه کهیدا کۆده بنه وه ، له گهڵ لووتکه ی ئهو کیووه دا گۆلوان - ئۆردو ییس - هه یه که ئاو هکان ده رژینه ئاوی و له و یووه به جۆگه له ی زیرینی دیکه ئاو هکان به ره و ده ره وه ده پۆن له به رزایه کی به رام به ر هه زار که س به رز ئاو هکان په یووه سته دهن به کیووی - ئاوسین - و دوا یش به ده ریا ده گهن .

لیره دا گرنگترین دیارده کانی کیووی - سیلان - که یه کیکه له کیووه کانی - هۆگر - بوونی گولاویکه له لووتکه کهیدا له گهڵ بوونی کانیه کی گرنگی ئاوی گهرمی کانزایی ، که له دامینی کیووه که دایه و به رزی لووتکه که ی ۴۸۵۰ مه تره و ، سیلان گولاویکی به ریژه ی گه ووره و جوانه و خاوه نی ئاوی سازگاری بی ئهن دازه سارده ، له ده وورو به ری ئهو گولاوه کۆله که ی به فر به شیووه ی چرایه و ئاوی لی ده چۆری و جوانی پووی ئهو گولاوه ده رده خات

تیبینی :-

ئهمه ته نیا کورته یه که بوو له میژووی چپای سیلان ، ده تووانی بگه ریته وه سه رکتیبی - جواد مفرد که لان گزارش زادگاری زرتشت و تاریخ نه ساتیر ئیران - چاپی یه که م / ۱۳۷۵ ، لاپه ره / ۷۱-۷۶ ... هه روا له ئاوه رۆکی میژوونا مه که باس له چۆنیه تی بوونی زه رده شت و ئاگری نه ورۆز و بوونی

كوردايەتى زەردەشت لە مېژودا .

۱۱۵۴

جانگيز خان

۱۱۵۴/۳/۱۸ سەرکردەى مەگۆلەكان
 جەنگيزخان لەدوورگەى
 بىبابانى مەنگۆليا لە دايك بووه
 . كە باوكى ناوى بەسووكە
 بووه و دايكى ناوى ئاولون
 بووه... ھەروا پىك ھاتەى
 تىرەكەى ، واتە - عەشیرەت -
 ى دەگەریتەوہ بۆ سەر تىرەى -
 تايگوت - . لەوكاتەى كە
 جەنگيزخان تەمەنى پانزە
 سالان بوو بەربەرەكانى ھەردوو
 تىرەى تايگوت و نىرۆنى كرد ،

كە ھەردوو تىرەكەى دەگەراوہ سەر تىرەكانى باوكى لە ناوچەكەدا .

واتە دوو بنەمالە لەو ناوچەىە دا ... دواى ئەوہى كە تەمەنى جەنگيز خان
 گەيشتە ۶۰ سالى و لەسالى ۱۱۹۳ تىرەكانى ناوچەكە يەكيان گرت بۆ
 لەناوبردنى وجەنگيزخانیش چەند ھەزار كەسىكى لەخۆى كۆكردەوہ لە
 پىناوبەرگى كردن لەخۆى و دژايەتى كردنى ئەوتىرانە ، لە ئەنجام شەر
 لەنيوانانىندا ھەلگىرساو ، لە ئاكامدا جەنگيزخان توانى سەرکەووتن
 بەدەست بىنى و ھىزى چەكدارى و ولايەنگىرى بۆ خۆى دروست بكات
 لەھەموو بوارەكانى دەسلەتداريدا لەناوچەكەو بەرفراوان بوون بەرەو ھەرىم و
 ناوچەو جىھان .

سەرچاوە :- شەرھنامە ل/ ۸۲ - ۸۳ .

۱۱۵۵

۱۱۵۵/۳/۷ لۆرى بچووك خاوەن سەرکردەىەكى راستەوخۆى خۆيان نەبوونەو لە ژيە
 فەرمانرەوايى والى وويلايەتى بەغدا بوون .
 جىگەى نامازە پىكردنە كە ناوى لۆرى بە سەر ئەو كوردانەدا سەپىنراوہ

كە وەختى خۆى لە - كول - ى فانرود ژياون و لە دواییدا لەبەر زاوژى زۆر نەوە جىگەيان بەرتەنگ بوووە دەستە بەدەستە وتیرەبەتیرەيان ئى جىابۆتەووە وەرلايە رووى كردۆتە لایەكەووە ... ھەر كۆمەليكيان لەھەر جىگايەك دەگىرسانەووە ، كە ناوەكەيان دەكرد بەناونيشان و بەو دەناسران كە لە ناوچەى لۆرستان پەرت و بلاوەيان لیدەكرد... وەك :-

ھۆزى جەنگەرۆيى و ئۆترى ... ئەو تیرە لۆرانەى كە بە بنچینە نەچنەووە سەر كۆنە دانىشتووانى - كول - لۆرى تەواو و رەسەن و بى گەردنن وەك ھۆزەكانى :- كرۆسكى - لىنكى - رۆژبيانى - ساكى - شادلويى - دارووعەيانى - مەحەمەد كەمارى - كە بە لۆرى رەسەن داناندرين وزرە لۆرن ... بەلام ھۆزى جەنگىروويى كەفەرمانزەواكانى لۆرى بچووك لەوانن ... لە لۆرە رەسەنەكانن و دەچنەووە سەر تیرەى شەليۆرى .

ھەر وە تیرە لۆرەكانى - كارانە ، زەرەنگەر ، فەزلى ، ستوھند ، ئالانى ، كاھكاهى ، دەخواركى ، درى ، برارەند ، مانگرەدار ، ئەتاركى ، بولعەبباسى ، عەلى ماماس ، كىجايى ، سلكى ، خودەكى ، نەدرۆيى - گەليك ھۆزوتیرەى دىكەش لەو لۆرە رەسەنانەن ... بەلام ھۆزەكانى :- سامى ، ئەسپان ، سەھى ، ئەركى - ئەگرەچى بەشيووھى لۆرىشدا داخىون لۆرنين و تەنيا ھەرئەوئەندەيە كەبۆرە پياويك و رەمەكى بوون و لەگونەكانيان دا بەمسكىنى دامەزراون .

دواى ئەوھش لۆرستان خرايەووە سەر شارى بەغدا ... حوسامەدين شوھلى كە لە توركەكانى ئەفشارو سەر بەسەلجوقیەكان بوو ، كرايە فەرمانرەوايى لۆرستان وھەندى ناوچە لەخۆزستان .
سەرچاوە :- شەرەفنامە ن/ ۸۲ - ۸۳ .

۱۱۶۵

۱۱۶۵/۱۱ كۆچى دوايى مەسەوفى كوردى بە ناوبانگ ، ئەبوو ماجدى كوردى ، كە لە چىاي حەمرين ژياووە و چىاي حەمرين بەسنوورى خاكى كورد دىت .
جىگەى باسكردنە كەدروسكردنى قوبە لەسەر گۆرى زانای كورد - مەحەمەد عەلى كوردى - لەچىاي حەمرين لەخالى ريگای سەرەكى لە رۆژئاواى باكورى شارەبان ، ئەمەش لە سەرداواى خۆى بوو . كە سنوورى

ئىوان كوردستان وئىراقى بەزۆر دروست كراوبوۋە .

مەبەستىش لەوگۆرە بوۋنى ھېممايەكى سنوورىيە ، بەلام بەعسىيەكان لەكاتى دەسلەتاتى عەبدوالكەرىم قاسم ئەو گۆزەريان شوۋىن بىز كىردوۋەو دووبارە گۆرەكە نۆزەن كرايەوۋە و ، بەلام دووبارە لەلایەن رژیئەمەى بەعس ، عەرەبە داگىر كەرەكان ھەلىيان ۋەشاندەوۋە ... ئەم كەسايەتتەش زانايەكى بەناۋبانگ بوۋەوچەندىن دانراۋى بەھىزى ھەبوۋە .

سەرچاۋە :- حدود كوردستان الجنوبيه تاريخاً و جغرافياً . عەبدولرەقىب يوسىف . چاپى دوۋم .

۱۱۶۵/۱۱/۷ لەو كاتەى نووسەر و رووناككىر - ئىبىن ئەلشەيخ - سەردانى شارى ئەسكەندەرىيەى مىسر دەكات و لە بەشى دوۋەمى كىتەپەكەيدا بەناۋى - ئەلف بى - باسىكى تىروو تەسەل لەسەر منارەى ئەسكەندەرىيە دەنووسى و باسى دەكات .

جىگەى روونكردەنەوۋەيە كە مېژوۋى دروستكردى منارەى ئەسكەندەرىيە ئىستاي وولاتى مىسر دەگەرئەوۋە بۇ ۲۸۰ سال بەر لە مېژوۋى زاینى لا شەرەكەدا ... مەبەستىش لە دروستكردى ئەو منارەيە بۇرى نىشاندان رېنمىيى كىردى دەريئاۋانەكان بوۋە لە ناۋچەكەدا ، لە كەنارە نزمەكار ياخوود نەويەكانى مىسردا .

ئەمەش لە رېگەى ئەو ئاگرەى كە لە بنەكەى منارەكەدا بە بەردەوامى داگىرسابوۋ ... ئەو رووناككەش دەووروبەرى رووناك دەكردەوۋە بەھۆى

چەندىن ئاويىنەى - مسىن - كە رووناكىەكە تىشكى دەدايەوہ بە ئاراستەى ناوچەكانى دەوورووبەرى منارەكەدا .

ئەم منارەيەش لە سەردەمى دەسەلاتى - بەتلىمۆسى يەكەم - دروستكراوہ لە سەردەمى بەتلىمۆسى دووہمىش دروستكردنى تەواو كرد ... كە لەلايەن - سوستراتوۆس - ى تەلارساز و ئەندازىارى گرىكى نەخشەسازيەكەى بوۆ كراوہ ، دروستكردنى منارەى ئەسكەندەريە لە بەردى كلس - قسل - بە ئەنجام گەياندرائوہ و ھەرچى ئەستوونەكانى ھەبووہ لەبەردى گرانىت دروستكراون .. ھەندى لە رووگەى منارەكە بە بەردى مەرمەر و برۆنس رازابووہوہ .

ھەروا جوانكارىەكانى دىكەشى بە قوورقووشم و بۆيە رووپۆش كرابوون لەسەر پردۆكەى شووشەيى دا . ئەو پردۆكانەش لەسەر پشتى قرئالى دەرياي بوون ... منارەى ئەسكەندەريە لە چوار نھۆم پىكھاتىبوو كە بەرزىەكەشى لە نىوان ۱۲۰ - ۱۳۵ مەتر بووہ ... كە يەكەم نھۆمى بەرزىەكەى ۶۰ مەتر بووہ ... ھەروا شىووہ و چوارگۆشەيىەكەى و چەندىن پەنجەرەى لەخۆ دەگرت .

ھەروا لە نھۆمى يەكەم نزيكەى ۳۰۰ ژوى تىابووہ و تەرخان كرابوون بوۆ نىشتەجى بوونى كرىكارانى منارەكە و خانەوادەكانيان و ئەمباركردنى كەرەستە و ئامرازە تايبەتيەكانى پەيوەست بە منارەكەدا ... منارەى شارى ئەسكەنەريە لە دوورى ۷۰ ميل لەناو دەريا دەديترا .

گرنگترىن لەوہش لە لووتكەى منارەكەدا چەندىن ئاويىنەى زەبەلاح ھەبووہ كە تىشكىيان دەشەكايەوہ ، ئەمەش واى دەكرد كە ئەو پاپۆرو كەشتيانەى لە دوورەوہ دەھاتن بەرەو منارەكە ببىندرىن ، لەكاتىكدا بە چاوى ئاسايى ئەدەبىنران و ئەو ئاويىنانەش لە دووربىنى گەوورەكەر دەچوون ، وا مەزەندە دەكرىت كە زانايانى شارى ئەسكەندەريە لەو گاڤەدا ئاويىنەيان دروستكردىت .

ھەروا لە سالى ۷۰۰ زايىنى ئەو فانۆسە كەوت و ئاويىنەكەش تىكشكا بەمەش لەوكاتەوہ منارەكە لە ئەركە بنەرەتيەكانى خۆيدا دامالدىرا .

بەر لەوہى منارەى شارى ئەسكەندەريە بەر بوومەلەرزە بكەويت و بە

تەۋاۋەتى بومەلەرزەكە ، لەسەدەى چۈاردەمى زاينى ويران و نگرۆى بكات مەسعودى مېژو نووس باسيكى ووردى دەكات و بەرزى منارەكەش با نزيكەى ۲۳۰ بال خەملاندوۋە .

ھەروا لە سالى ۱۳۰۳ لە سەردەمى - ئەلناسەر محەمەد قەلاۋون - بومەلەرزەيەكى ديكە روودەدات و قەلا و پەرژىنى ئەسكەندەريە ويران دەكات مېژو نووس و رووناكبير - مەكيزى - باس لەو ويرانكارىيە دەكات ، ووتا لە سەر ئەۋە دەكات ، كە لە سالى ۷۰۳ زاينى - كۆيبىرس ئەلجەنشكىر - منارەكەى نۆژەنى كردۆتەۋە .

ھەروا نووسەرۈ مېژو نووس و گەيدەى ناۋدارى عەرەبى - ئىبن بەتۋوتە - لە سالى ۱۳۰۵ بۆ جارى دوۋەم سەردانى شارى ئەسكەندەريە دەكات ، لا دۋاى بومەلەرزەكە ، بە نيوۋ سەدە بەم شىۋوۋەيە باس لە منارەى ئەسكەندەريە دەكات :-

كە رۆيشتم منارەكەم بينى ، ويرانكارى بالى بەسەردا كيشرا بوۋ بەشىۋوۋەيەكە نەدەكرا بچيتە ژورەكانى ، نەدەتوانرا سەر بۆ سەرۋە بەرز بگەيتەۋە ... دۋاى ئەۋە سولتان ئەشەرفى قايتباى سەردانى ئەسكەندەريا دەكات و فەرمان دەدات كە لەسەر دارو بەردى منارەكە قەلايەك دروست بگەنەۋە .

ئەمەش لەكاتى شالاۋەكانى تورركە عوسمانىيەكان بوۋ بۆ سەر وولاتى مىسر ، ھەروا بە كەردەنىش لە سالى ۱۶۸۰ ئەم قەلايە دروست دەكاتەۋە . بەلام ۱۶۸۰ منارەكە و بەشىۋوۋاىكى ديكە ، كە بەتاۋەرى قايتبا ناسرا ، كە تاكوۋ ئەمرۆش ھەر ماۋە لە وولاتەكەدا .

۱۱۶۸

۱۱۶۸/۱۰/۵ دامەزاندنى ئىمارەتى كوردى بەناۋى - ئىمارەتى جەلائيرى - لە شارى كەركوك لەلايەن - بابا ئەردەلان - كە دەگەرىتەۋە بۆ پشتى - مامولى - و سەر بەھۆزى گۆران - كە ھۆزىكى گەۋرەى كوردەۋ لەكوردستان نىشتەجىز ، لە باكورۋو باشۋورۋو رۆژھەلات و رۆژئاۋاى ئىستانى كوردستان .

جیگهی ناماژه پیکردنه که له ئینسکو پیدیای تورکی ، به زمانی تورکی هاتوو ، که له شاری ئەنکهره له سالی ۱۹۷۲ به چاپگه یاندر او له بهشی ۲۰ ی ئەم کتبه دا هاتوو ... که تهیموری لهنگ له سالی ۱۴۰۳ پهلاماری ئەو شارهی داوهو به تهواوی ویرانی کردوو ، ههتا به شارۆچکهو گوندهکانی لهگهڵ شاری - تاووخ - که مهلبهندی بووه ... لهکاتی دهسهلاتی ئەحمده جهلائیری کوردی ... که ئەوکاتیش کهرکوک و ناوچهکهی که جیگهی کانیاوهکانی نهوت بووهو ههلهکهوتهکهی وایکردوو ، له ههموو قوناخه یه که له دواي یه کهکانی پهلاماربدریت بههۆی بوونی به شاریکی کوردی و بوونی بهخاکی کوردستان .

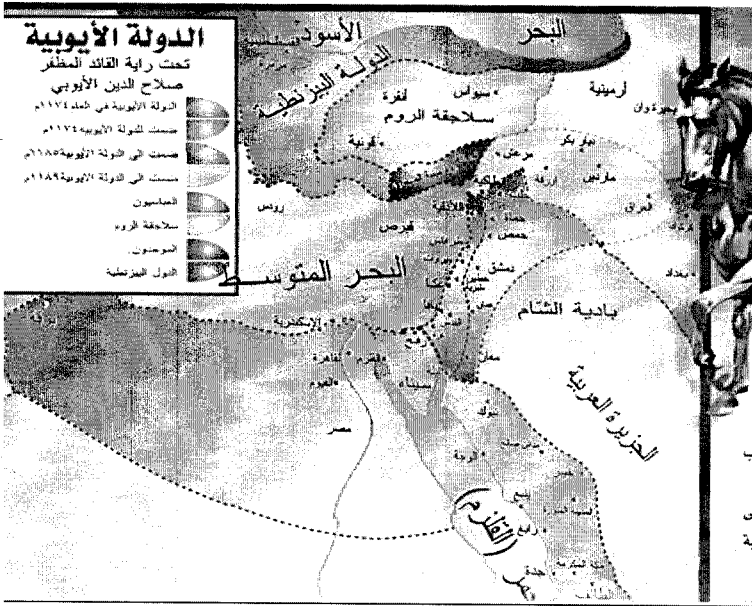
1169

1169/1/2 یوسف سهلاحه دین کوپی برای نهجمه دین ئەییوب دهسهلاتی گرته دست ، که ئەمهش له دواي کووشتنی شیرکو بوو .

1171

1171/9/4 دامه زانندی دهوولهتی ئەییوبی ... له سهردهستی سهلاحه دینی ئەییوبی ، له ههڕیمهکانی شام و وولاتی نیوان دوو زیی - میزوبوتامیا - ئەویش بههۆی هه ره شهکانی خاچهکان لهو ههڕیمانهو ناوچهکانیدیکه بهتایبهتی له پیناو داگیرکردنی شاری قوودس له فهلهستین .

جیگهی ناماژه پیکردنه که ههڕشهکانی مهگۆلی تهتهر بو ئەم ههڕیمانهو کوردستان ، له دواي رووخاندنی دهوولهتی عهباسی له ۱۲۵۶/۱/۸ ، که کوردستانیش یهکیک بوو له ناوچه داگیرکراوهکان له لایهن مهگۆلهکان له ههڕیمهکه دا .

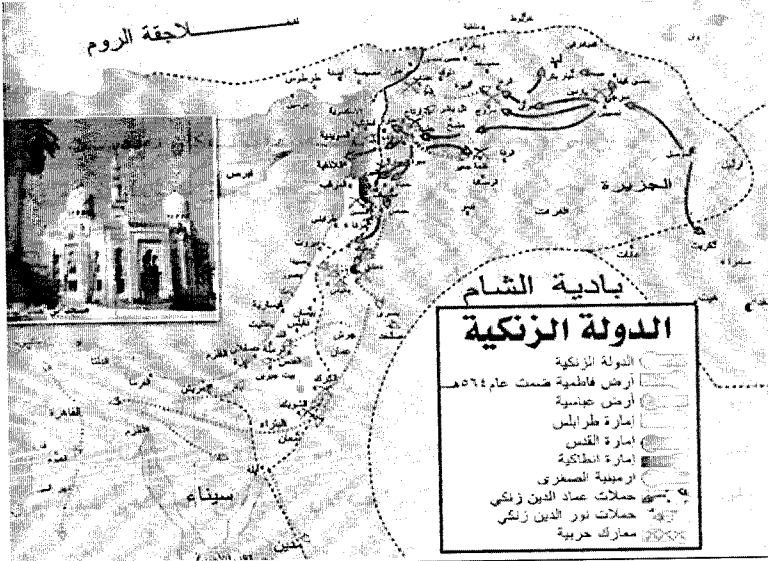
ئەيىش بۈۋە ھۆكارى ويرانكردنى گوند و شاروچكە و شارەكان كاردانەوى لە سەر بارى كوردو بە كۆچكردنى بەرەو ھەرئىمەكانى شام وە : سوورىيى ئىستانو فەلە ستىنىش و ، ھەروا وولاتى مىسر... كۆچبەرەن كوردىش لە پىاوانى زاناو رووناكېرو پىاوانى ئاينى بوون . كورد لەو كاتدا رۆلى بالايان ھەبوو لە بنىاتنانى شارستانىيەتى ئىسلامى ەھرب زىاتر ، لە بنىاتنانى شارستانىيەتى كورد لە كوردستان و گرنكى دا بەئىسلام و خوودى كورد خۆى . ھەروا ھىرشەكانى مەگۆل بۆ سەر كوردستان و ، بەتايىيەتى بۆ ناوچە: شارەزور لە ۱۲۴۴/۶/۹ ، كە بەھەمان شىۋو و كاردانەھەى لەسە كەسايەتتەكانى كورد كرد ، بۆ كۆچكردن بەرەو شام و وولاتى مىسر ك ژمارەيان لە ۳۰۰۰ كەس تىدەپەرى ، لەگەل خىزانەكان لە ھەرئىمەكەدا . لەگەل گەشتنى ئەو كۆمەلە كەسايەتتەى كورد بۆشارى دىمەشقى ئىستانا: سووریا ، شانشىن ناسر پىشوازى لىكردن و لە سووپاكەى دايمەزاندن ، ل پىناو بە ھىزكردنى ھىزەكانى خۆى بە سەركردايەتى ئەمىر بەھائەدى بەعقوب شارەزورى لەسالى ۱۳۰۶ ، دواى ئەو ھە لە شەرى - عىن جالبوب

رۆلی بالایان بینی و سەرکەووتنیان بەسەر مەگۆلەکان بە دەست هێنا ... لەگەڵ ئەو کۆچکردنەدا بایریه و للوسبەکانی کوردیش کۆچیان کردبوو بۆ هەریمی شام .

سەرچاوه:- ئین خەلەکان - وفيات والاعیان .

1173

دەوڵەتی زەنکیەکان توانیان خویان بەهێزیکەن لە هەریمی شام و پایتەختی دەسەلاتە کەشیاڵی شاری حەلەب بوو ... ئەم دەسەلاتە رۆلی بالای هەبوو لە بەر بەرەکانی کردنی هێرشەکانی خاچەکان ... بەلام بنەمالەیی ئەیوب و شیرکۆی کوردی ، کە نزیکترین کەسی بوون لە بنەمالەیی لاب زەنکی ... نۆرەدین شیرکۆی کە دادووری شاری حمس بوو رەوانەیی میسر کرا لە پێناو ریکخستنی کاروبارەکانی و رینگە گرتن لەخاچەکان - هێزی چەکداری مەسیحیەکان - بە وەرگرتنی دەسەلات لەسەر میسردا .

بەلام لەدوای مردنی شیرکۆ کورەکی سەلاحەدین کە سەرکردەیی سووپا بوو توانی بەشیوووەیەکی لێهاتوانە کارەکان ریک خات و دەوڵەتی فاتمی هەلوو شیننیتەوه و شارەکان بۆ خەلیفەیی عەباسی بگەڕینیتەوه ... بە مردنی نۆرەدین ماوه زیاتر بۆ سەلاحەدین رەخسا بە دامەزراندنی دەوڵەتیکی

فراوان و بهیژ .

سه لاهه دینی ئه یوبی له ماوه یه کی کهم توانی بیته سه رکرده ی جیهان ئیسلام ، به گهراندنه وه ی جیهانی ئیسلام و فراوانکردنی سنووری دهسه لاته ئیسلام ، به تایبه تی فراوانکردنی سنووری جووگرافیای خاکی عه رب ده رچونیان به شیوو هیه کی به رچاو له دوورگه ی عه رب ، که به دووه داگیرکردن و به عه رب کردن و به ئیسلام کردن دیت ، له دوا ی فتوحات ئیسلامی ، به تایبه تی کورد له خاکی کوردستان .

سرچاوه :- ئه تله سی میژووی عه رب و جیهان - له ناما مکردنی سه یفه دین کاتب - دار الشرق - المؤسسة العلمیه لوسائل التعليمیه - بهیروت - سوریا - ۲۰۰۵ .

۱۱۷۴

۱۱۷۴/۸/۲ له دایک بوونی زانا و روونا کبیری ئاینی ئیسلام - شیخ جهماله دین ئه بو عومه ر عوسمان ئه بووبه ک یونس ، له ئه رستای مه لبه ندی شاری - سه عد ی میسر ... که له نه ژاد کورده و با پیرانی له ناوچه ی شاره زووری پارێزگا : سلیمانی له هه ری می باشووری کوردستان به ره و میسر ره و ده که ن له هه ری مه که دا .

که کوری ئه بوو عومه ر ئین ئه لحاجب بووه ... که له ریژمانه به ناوبانگه کانه زمانی عه ربی بووه ، هه ر له و شاره خویندن ته واو ده کات له فیرگه : فازلیه دا ... له شاری قاهیره کراوه ته ماموستا وانه ی گووتوته وه به هۆ : زیره کی و داوایان لی کردوه بیکه نه قازی ... به لام ئه و داوایه : ره تکر دوته وه له میسر به ره و شام ره و ده کات و له شاری دیمه شقی شا نیشته جی ده بی .

ئهم زانا کورده له سه ر مه زه به یی شافعی ده بیته ، به لام دوا یی رو و هه رده گیر : و ده چیته سه ر مه زه به یی مالکی و له مزگه ووتی گه ووره ی شاری دیمه شه بوته ماموستا و چه ندین کتیبی داناوه له وانه :-

نامیلکه یه که بۆ په ره پیدانی مه زه به یی مالکی - شافیه - له - سه رف - و کافیه - له - نه حو - دا ، له گه ل چه ندین نامیلکه و کتیبی دیکه له سه ر ئای به شی کردنه وه که شهیدا ... دوا ی ئه وه که و ته شاری ئه سه که نده رو نه و له کاره کانی به ره وه ام ده بیته تاکوو له ۱۲۴۸/۴/۲۶ له ته مه نی ۶۶ سالی

كۆچى دوايى دەكات ولە دەرى دەرگای دەريا لە گۆرستانى سالج كورى ،
ئەبوو شامە دەنيژيٲت لە ناوچەكەدا .

هەروا باوكى ئىبن حاجب بەر لەوہ بچيٲتە ميسر بەردەدارى ئەمير عيزەدين
سەلامى كورد بووہو لە شارى - سەند - زاخۆ - لەلاى ناميٲديهوہ لە هەريٲمى
باشوورى كوردستان ژياوہو لە بەر ئەو پەردەداريە باوكى ناوى ئىبن حاجبى
بەسەردا براوہ .

سەچاوہ : -- شەرفنامە - لاپەرە / ١٨٧ - ١٨٨

١١٧٦

١١٧٦/٧/١٠ دواى ئەوہى كە سەلاحەدينى ئەيووبى توانى زۆريەى هەرە زۆرى هەريٲمى شام
بخاتە ژيٲر دەسەلاتەكەى ... گەراوہ ميسرو هەر لەگەڵ گەيشتنى بۆ شارى
قاھيرەى پايتەخت ، بريايىدا بۆ يەكەم جار بەدروستكردنى دوو قوتابخانە
ئەويش :-

١- دروستكردنى قوتابخانەى شافعى لە تەك گۆرى ئيمامى شافعى ناسراو بە
قوتابخانەى سەلاحىە لە شارەكەدا .

٢- قوتابخانەى حەنەفى ، ئەويش بەناوى ئيمامى حەنەفى ، كە ئەمە دوو
مەزھەبن لە ئاينى ئيسلام لە چوار مەزھەبەكەدا . كە - ئەحمەدى و ، مالكى
و ، شافعى و ، حەنەفيە ... دواى ئەوہش ئەميرەكانى دەوولەتى ئەيووبى ،
دەستيان كرد بەدروستكردنى قوتابخانە لە شاروچكەو شارو ناوچەو ئەو
هەريٲمانەى كە لەژيٲر دەسەلاتى دەوولەتى سەلاحەدينى ئەيووبى دابوون .

سەچاوہ :- سەلاحەدينى ئەيووبى - موسوعە الحروب الصليبيە -

دانانى دكتور سەلابى - چاپى يەكەم - بيروت / ٢٠٠٨

۱۱۷۹

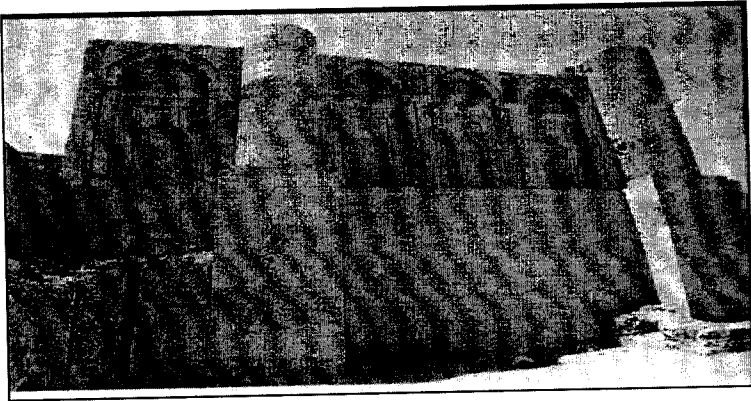
۱۱۷۹/۶/۸ يه کهم دراو له ژیر
دهسه لاتی سه لاهه دینی
ئه یوبی چاپکرا ، له
شاری قاهره میسر ،
به ناوی دیناری ئه یوبی
، له زیر له سه رده می
شانشین ناسر
سه لاهه دینی ئه یوبی ،
که قه باره کهی - ۲سم
- بوو ... دواي ئه وهش
دووجاری دیکه چاپکرا

له شاری ئه سکه نده ریهی میسر له ساله کانی ۱۱۹۳ - ۱۲۳۵ ، که ئه مه ن
رؤلی کاریگه ری هه بوو له سه ر باری ئابووری و بازرگانی و په یوه نند
کوومه لایه تی له و وولاته دا.

سەرچاوه :- ئه تله سی میژووی عه ره ب و جیهان - ئاماده کردنی دکتۆ . سه یف الد
کاتب - دار الشرق العربی - به یروت - سووریا / ۲۰۰۵ .

۱۱۸۰

۱۱۸۰/۵/۲۸ ده ستپیکردنی نووسینه وهی چیرۆک ، یاخوود په خشانه - یا به سه
هاته کانی خو شه ویستی - شیرین و فه رهاد - یا - خه سرۆ و شیرین
له لایه ن شاعیری نیزامی - که ئه ویش پيشکته شی کرد به - جیهان به هله و
- دادوه ری ئازریایجان .

كۆشكى شيرين

ئەويش لەدوای تەواو بوونی لە ساڵی ۱۱۸۲ ، كە زۆر گرنگی بەو چیرۆكە دراوه لەلایەن عەرەب و نەتەوەكانى ديكە ، بەهۆى سەرنج راکيشى و بەهيزى چیرۆكەكە لە رووداوى خۆشەويستىەكى بى وینه لەو سەردەمەدا ... دوای ئەو لە ساڵی ۱۹۳۳ رۆژەلاتناسى تشيكى - ھيرت دودا - نووسراوہیەكى دانا بەناوى - فەرھاد و شیرين - لەسەر خەسرو شیرين لەلایەن شاعر نيزامى - ئەم چیرۆكەش بۆ چەندین زمانى بيانى وەرگيردراوہ لە جیھاندا .

جیگەى نامازە پيكردنه كە چیرۆكى بەناوبانگى شیرين و فەرھاد چیرۆكىكى كوردیەو بەناوى شارى - قەسر شیرين - ناوئراوہ ، لەرۆژەلاتى كوردستانى داگیر كراوى ژيڕ دەسەلاتى فارس لە ئيران و ، ھەتا چیرۆكى خۆشەويستى لە نێوان فەرھاد و شیرين كوردیەو ھەردوکیانیش ھەر كوردن و لەسەر خاکی كوردستان بووہ ، ئەم خۆشەويستىە رووى داوہو ھەر لەسەر خاکی كوردستان شیرين و فەرھاد لەدايك بوونەو كۆچى دوايشيان لە سەر خاکی كوردستان بووہ .

سەچاوہ - كۆفارى ميزۆپوتاميا - ژمارە ۲/لەپەرە ۷۶/

۱۱۸۱

زانای بەناوبانگى مەزھەبى شافعى و لە نەژاد كورد - ئەبوو عومەر عوسمان كورى عەبدولرەحمان ، لە ناوچەى شارەزور چاوى بە جیھان ھەلھیناوہ ... لە مەشاھیرالاکرادى ... ئەمىن زەكى بەگ دەلى :- كە لە ساڵى ۱۱۸۲ لە

دايك بۈۈ . ئەم كەسايەتتە ئاينىيە كوردە بەھۇي زىرەكى و تواناي زانينى چەندىن كىتئىبى لەسەر زمان و ئەدەب نووسىيۈۈ . لەكارەكانى بەردەوام بۈۈ تاكوۈ لە ۱۲۴۵/۵/۲۹ ھەر لەشارەزور كۆچى دوايى دەكات لەھەرىمى باشوورى كوردستان .

۱۱۸۲

۱۱۸۲/۵/۷ پەيوەندىيەكانى نىۋان سەلاھەدىنى ئەيوۈبى و دەۋولەتى بىزەنتى لە بارىكى ناھەموار دەخوۋلايەۋە... بەلام ئىمپراتور - مانۋىل كۆمىن - كە دژى سەلاھەدىن و ئاينى ئىسلام بو .

لە ھەمان كات ھاۋپەيمانانى خاچەكان بو... بەلام لەو كاتە كە ئىمپراتور - ئەندروس نىقوسى كۆمىن ، دەسەلاتى گرتە دەست بارى پەيوەندى روۋو بارىكى لەبارتر ھەنگاۋىناۋ بەھاتنى ئەو پەيوەندىيەكى بەھىز لەنىۋان سەلاھەدىنى ئەيوۈبى و ئىمپراتور ئەندروسى دروست بو ، ئەويش بەھۇي بەرژەۋەندى ھاۋبەش لەنىۋانىندا ... لەھەمان كات دژى سەلاھەكان بوون ، كە سەلجۇقىيەكان سوۋپاي بىزەنتىيان لەناۋبرد لە شەرى - مىرېۋكىفالۋن - لەكۆتايىيەكانى سالى ۱۱۷۶ دا .

ھەروا رىق ھەلسانى دژى خاچەكانى - لاتىن و ئىتالىيەكان - بەھۇي دەست بەسەرا گرتنى تواناۋ ئابوۋرى بىزەنتىيەكان ... ئەمەش بوۋە ھۆكارى ئەۋەدى كە ئىمپراتور ئەندروس نىقوسى كۆمىن ، زىاتر لە سەلاھەدىنى ئەيوۈبى نىزىك بىيئەۋە لە پەيوەندىيەكانىندا .

ئەم لىك نىزىك بوۋەۋەيەش لەئەنجامى پاراستنى بەرژەۋەندى ھەردوۋ لايەنى ھاۋبەش بوۋ دژى - لاتىن - خاچەكان بەشىۋوۋەيەكى گىشتى و سەلجۇقىيەكان بەتايىبەتى .

بەلام وولاتانى رۇژئاۋاۋ ئەۋروپا ئەو لىك نىزىك بوۋەۋەدى لە نىۋان ئىمپراتور ئەندروس نىقوسى و سەلاھەدىنى ئەيوۈبى ، كە ھەۋلىكە بۇ پى شىل كىردنى رايەلەى ئاينى لەبىزەنتى و رەش كىردنەۋەدى داب و نەرىتەكەيەلە جىھاندا ... لە بەر ئەۋە شەرى نىۋان بىزەنتىيەكان و ئايىنى ئىسلام لەسەرتاي پەيداۋونى ئىسلام بەردەوام بۈۈ .

له‌هه‌مان كات ئه‌ندروئس نىقؤسى ويارىده‌ده‌ره‌كه‌ى - ئىسحاقى دووم
 ئه‌نجىلوئس - ئه‌م رامىارىه‌ته‌يان گؤرى به‌نزىك بوونه‌وه له‌سه‌لاحه‌دىنى
 ئه‌يووبى ، كه دووژمنى هه‌ره گه‌وره‌ى خاچه‌كان بوون ... به‌لام هه‌ولياندا
 زياتر هانى هيزه‌كانى سه‌لاحه‌دىن بدن بؤ ئه‌وه‌ى ئىماره‌ته‌كانى خاچه‌كان له
 روژه‌لات له‌ناوبه‌هن ... ئه‌م ليك نزيك بوونه‌وه هؤى ئه‌وه بوو كه ئه‌ندروئس
 نىقؤسى دوور خرايه‌وه له‌ئىماره‌تى - كىكيان .

له دواى سالى 1116 و به‌ره‌و شارى ديمه‌شقى شام به‌ريكه‌وت ... كه
 له‌لايه‌ن نوره‌دىن مه‌حمود پيشوواى ليكراو ريژى ليگرت ... كه ئه‌مه‌ش
 هؤكارى كاريگه‌ر له په‌يوه‌ندى نيوان سه‌لاحه‌دىنى ئه‌يووبى و ئه‌ندروئس
 نىقؤسى دروستگه‌رد و له‌سالى 1185 هاوپه‌يمانىان له‌نيوانى مۆركرا ، له
 چه‌ند خاليكى هاوبه‌ش له‌وكاتدا .

به‌لام به‌ر له‌وه‌ى كه سه‌لاحه‌دىنى ئه‌يووبى وه‌لامى مه‌رجه‌كانى نيوانىان
 بداته‌وه ، ئه‌ندروئس نىقؤسى له شارى قوودس له ده‌سه‌لات لادراو
 له‌مانگى /9/ 1185 كووزراو ، ئىسحاق ئنجىلوئس بووه ئىمپراتۆر له‌جىگه‌ى
 ئه‌ندروئس نىقؤس له هه‌ريمه‌كه‌دا .

سه‌رچاوه :- سه‌لاحه‌دىنى ئه‌يووبى - دانانى دكتور سه‌لابى - چاپى يه‌كم - به‌يروت / 2008 .

1185

له ريكه‌ووتنامه‌ى نيوان سه‌لاحه‌دىنى ئه‌يووبى و ئه‌ميرى مووسل مه‌سه‌عوود
 مودود عماده‌دىن زه‌نگى مۆركرا ... ئه‌ويش به‌هه‌لگرتنى ده‌سه‌لاتى عزه‌دىن
 مه‌سه‌عوود له‌سه‌ر ناوچه‌ى شاره‌زوور كاره‌كانى و ويلايه‌تى قه‌رابلى و
 هه‌موو ئه‌و به‌شانه‌ى كه‌وتبوونه‌ داوه‌ى زيى ، له‌كاره‌كانى سه‌لاحه‌دىنى
 ئه‌يووبى به‌رامبه‌ر وازه‌ينانى له‌سه‌ر ده‌ست به‌سه‌راگرتنى شارى مووسل ..
 هه‌روه‌ك ئىبن ئەسیر باسى كردووه ، كه هه‌ولپيرو كه‌ركوك و تاكوو كوئايى
 ناوچه‌ى شاره‌زوور له به‌رده‌ستى سه‌لاحه‌دىنى ئه‌يووبى دابووه .

1187

1187/4/ يه‌كيك له كوره‌كانى سه‌لاحه‌دىن ئه‌يووبى ، داواى له شانشىنى لىبىا -
 قمسى ته‌رابلسى - كرد ، كه ماوه‌ى پييدا كه هيزه‌كانى به هه‌ريمه‌كه‌يدا

- تېپىرىت . دواي ئۇە شانشىنى لىبىيا رەزىمەندى لە سەر داواكەي كىر
بەمەرجى ئۇە سوورانەۋەي ھىزەكانى دەبى پىش رۇئاۋا بوون لە ھەرىمەكە
دەرجىت ، ئەگىنا توۋشى ھىلاكەت دەبىت .
- ۱۱۸۷/۵/۱ بە ھۆي بلاۋبوونەۋەي ناۋناتۇرەۋ ووتەي نا لەبار لەسەر خوۋشكى
سەلاھەدىنى ئەپوۋبى ... كە سەلاھەدىن سوۋىندى خوۋارد ، كە سەرى-
رىتۇ - بە دەستەكانى خۇي پەلبدا . لەھەمان كات بەخۇيى و ۸۰۰۰۰
ھەشت ھەزار چەكدارو چەندىن لقى دىكەي چەكدار لە مىسرو موسلو
مادىن چوۋنە رىزەكانى چەكدارەكانى كورى سەلاھەدىن لە نىك ئەستارا .
ئەۋىش لە پىناۋ بە ئەنجامگەياندىنى ئۇە كارە بەرامبەر بە نەيارەكانى و
گەراندەۋەي نازناۋى ناۋدارىەتى بنە مائەكەيدا .
- ۱۱۸۷/۷/۲ ھىزەكانى سوۋپاي سەلاھەدىن بەسەركردايەتى كورەكەي ھىرشىان كىرە
سەر شارى تەبەرىيە لە فەلەستىن ، بە ھۆي كىرەۋەپەكەي نەزانى ، كە يەككىك
لە چەكدارەكانى ئاگرى بەر داپە يەككىك لە كۇگاۋ بوۋە ھۆي ئاگر بەربوون لە
شارەكەۋ لە ئاكامدا ھەموۋى سوۋتاند تەنبا قەلەھى شارەكە نەبىت بە
رزگار بوۋنى لە سوۋتاندن ومانەۋەي لە شارەكەدا .
- ۱۱۸۷/۷/۳ ھىزەكانى سوۋپاي - ئەفرىجە - بەرەۋ بىبابانى ووشكانى ھەلكشان كە
سفوۋرىيەۋ تەبەرىيە لىك جىا دەكاتەۋە ، كە بە ۱۵۰۰۰ ھەزار سوۋارو سەرباز
بەرەۋ دەرىيەي جەلىل كەۋوتنە رى ، كە لە پىشەۋەيان - رىنىۋ قەسى
تەرابلىسى - بوۋەۋ لە دوۋاۋە بالىان بىلان و لەناۋەند شانشىن - گى
دۇلوسىنىيان - بوۋ بۇ پارىزگارى كىردن لە - رۇقن - سەرەك ئەساقفەي
عەكا .
- كە بىرنارد لە لىنا ھەنگرى سەلىبەكە بوۋ لە دواي شەرىكى كوۋشندەۋ
دژۋار لە نىۋوان ھىزەكانى سوۋپاي ئىسلام بەسەركردايەتى سەلاھەدىن و
ھىزەكانى سوۋپاي مەسىحى ، كە لە ئەنجام ھىزە مەسىحىيەكان بەرەۋ
دوۋاۋە كىشانەۋە بە ھۆي سەرنەكەۋوتنىيان .
- ۱۱۸۷/۷/۴ لە دواي شەرىكى دژۋار لە نىۋوان ھىزەكانى سوۋپاي ئىسلام و ھىزەكانى
سوۋپاي مەسىحى ، ئەۋىش بە سەرنەكەۋوتنى ھىزەكانى سوۋپاي
مەسىحى بەرامبەر بە ھىزەكانى سوۋپاي ئىسلام بەسەركردايەي

سه لاهه دینی ئه یوو بی ، که لهو شه په سه لیبه به هاداره که ی مه سیحیه کان وون ببوو و تاکوو ئیستا دیار نیه ، که سه لیبه که سه لیبیکی گه ووره بووه و له چه ندین کیلۆمه تر ده دیترا . که له دارو ئاسن دورست کرابوو .

جیگه ی باسکردنه که سه لیبی مه سیح ، هیمای به رزی ئاینی مه سیحه ، وه ک ریگه نیشاندهریکی ئاینی و دروشمه بالاکان و ، وه ک ئالایه کی سه رکه ووتنی مه سیح و ئاینی مه سیحیه کانه له جیهاندا .

١١٨٧/١٠/٢ له دوای کۆچی دوایی سه رکرده - نورالدین زه نکی - سه لاهه دینی ئه یوو بی به هیزیکی زۆر هیرشی کرده سه ر سه لیبیه کان و شاری قوودسی رزگار کردو ده سه لاته که ی به ره و فراوانکردن ههنگاوینا ، له پیناو خزمه تکردنی عه رب و فراوانکردنی سنووری جووگرافی عه رب له سه ر به رزه وهندی گهلانی دیکه له ناوچه و هه ریمه جیا جیاکان ، به تایبه تی له سه ر خاکی گه لی کورد له کوردستان .

که سه لاهه دینی ئه یوو بی دژی کوردو کوردستان و به عه ره بکردن و به ئیسلام کردنی کوردو گه لان به رده وام بووه .

شایانی باسه سه لاهه دینی ئه یوو بی سه رکرده یه کی کوردی ئیسلام و . له پیناو عه رب بووه و هه موو تووانای له پیناو به رزکردنه وه ی ههستی نه ته وه یی و سنووری جووگرافی عه رب بووه له هه موو بوواره جیا جیاکاندا .

به لگه ش :- گه سه لاهه دینی ئه یوو بی و هیزه چه کداره کانی کورد نه بوونایه له به ره ره کانی کردنی سه لیبیه کان و به سه رکه ووتنیان .

که عه رب نهیده تووانی به م جوۆره سنووری جووگرافیای نیشتمانی عه ره بی فراوانتر بییت .

که دژی کوردو نیشتمانی کورد بووه ، له هه مان کات گه سه لاهه دین له شه ره کان سه رکه ووتنی به ده ست نه هینابایه به سه رکرده یه کی کوردی خائینیان داده نا...؟ .

هه روا مه حمه د عه لی پاشاش به هه مان شیوه ، هه رچه نده له هه ندی سه رچه وه ی میژوو نووسان و رامیاریه تی ئیمپراتۆریه ته کانی فه ره نساو رووسیای قه سه ری و به ریتانیا ترسی زۆریان له محمه د عه لی پاشا

ھەبوو . لە دامەزراندنى دەوولەتتىكى فراوانى كوردى لەسەر كوردستان دەورووبەريدا .

گەر سەرکردە كوردەكان لە دواى ھەرھەسى ئىمپراتورىيەتى مېدىيا ئەر ئازايەتى و لىھاتووييەيان لە پىناو كوردو خاكى كوردستان بەكار بەئىنايا تاكوو ئىستاش كورد خاوەنى بەھىزترىن دەسەلات و دەوولەت و سنوور دەوولەتەكە دەبوون و لەناستى پىشەوھى ولاتان دەبوون لە ھەموو جىھاندا .
خوويىنەرى بەريز: -

من مەبەستم ئايىنى ئىسلام نىھ... بەلام گەر ئاسانكارى لە لايەن سەرکردە سەرەك ھۆزو تىرەكانى كورد نەبووايە بەھۆى خوواستى تايبەت ، ەرەب نەيدەتووانى خاكى داگىر بكات ھەروا فارس و توركىش.. ئەمە راستىيەكەيە..!

١١٨٧/١٠/٩ لەو كاتەى ھىزەكانى سووپاي ئىسلام گەيشتنە شارى قوودس سەلاھەدىن ئەيوپى فەرمانى دا ، كە ھەرچى خانوو و بالەخانەو جىگەى شوويىنەوار شارستانىيەتى ، كە خاچەكان دروستيان كوردبوو بيرووخىنن لە شار دەورووبەريدا ... ھەروا بە رووخاندنى ئەو پەژىنەى كە چوار دەوورە ميجرابى قوودس كرا بوو .

ھەروا ئەو جوانكارىيەى كە لە سەر قووبەكەى مالى قوودس كرابوو ... دوا ئەو بەريارىدا كە كەسايەتى ئايىنى زىئەدىن ھەكارى كوردە ئەمىندار لەسە شارى قوودس .

ھەروا ئەو خاچەى كە لە زىر دروستكرابوو لەسەر قووبەى مالى قوودس ھىنرا خوارەوھە ، كە ئەم كارەش بووھ ھۆى ئەوھى كە موسولمانەكان دئخۆش بكات ... دواى ئەو ھەموو كارانەى سەلاھەدىن ھەئسا بە دروستكردن بەلەخانەى مەزگەوتى ئەقسا بەجوانترىن شىوووان لەو سەردەم لە شارەكەدا .
سەرچاھە: - سەلاھەدىن ئەيوپى - دانانى دكتور سەلابى - چاپى يەكەم - بەيروت/٢٠٠٨.

۱۱۹۰

۱۱۹۰/۲/۸

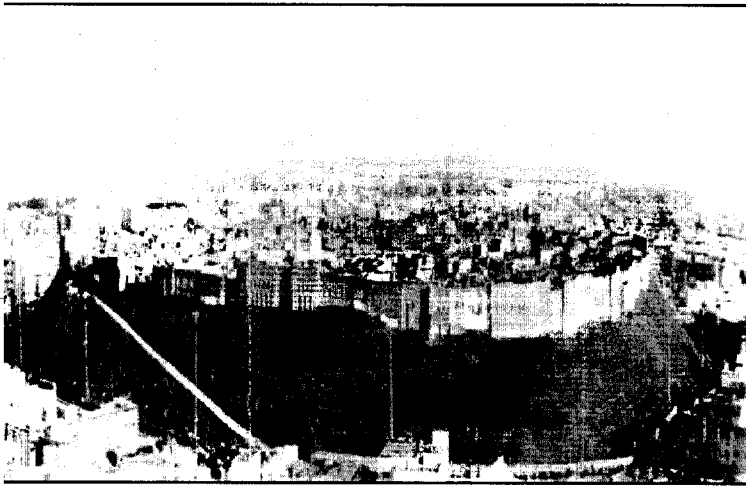
قەلای ھەولیر
 پەرەسەندنیکی
 باشی بەخۆوہ
 بینووہ لە
 سەردەمی -
 ئەتایبەکان - بە
 تاییبەتی لە
 سەردەمی سولتان
 موزەفەرەدین کە لەو

میزووہ خووکمرانی ھەولیری گرتە دەست تا کوو سالی ۱۲۳۳ لەسەر
 بواریکانی ئاوەدانکردنەوہی دام و دەزگاگان و بەریوەبردنی کاروباری
 دانیشتوان ، لە دوای کۆتایی دەسەلاتی عەباسیەکان و سەرەتای
 حکوومرانی - ئیلخانی - کە لەو کات هیزو توانای مەگۆلەکان لەھەریمی
 باشووری کوردستان تیک شکینرا بەتاییبەتی لەدەوورووبەری پەرژینی قەلای
 ئەوکاتی ھەولیر لە ھەریمەکەدا .

لەو کات مەگۆلەکان ئەو توانایەیان نەبوو قەلای ھەولیر داگیربکەن تا
 ئەوکاتەي حکوومرانی مووسل - بەدرەدین لوئو یارمەتی دان ... کە ئەمەش
 بوو ھۆی ئەوہی کە مەگۆلەکان توانیان شوورەي قەلای ھەولیر و دەرگاگان
 ویران بکەن و بیسووتینن لە ۱۲۵۸/۱۲/۲۹ .

ھەروا قەلای ھەولیر خۆراگر بوو بەرامبەر ھێرشە یەک لەدوای یەکەکانی
 دووژمنانی ، لەوانەش ھیزەکانی تەیموری لەنگ بۆ جاری دووہم لەسالی
 ۱۴۰۱ کە زیانیکی زۆر بەشوینەواری قەلاو دانیشتوانەکەي گەیشت .

سەرھەراي ئەو ھەموو ويىرانكارىيەنى كە بەسەرھەولپىرو قەلەكەيدا ھات ، ھە لەخۇزراگرى بەردەوام بوو ... بۇ نمۇنە لەسەردەمى ھكۆومرانى - ئەمە ئاسيان - قەلەي ھەولپىرى گەمارۇدا بۇ ماوەى يەك سال ، ئەويش لە سال ۱۴۳۵ لە پىناو مل كەچ پىكردنى كورە مامى ئەمىر مىرزا ەلى ... دوا؛ ئەو ھەش گەمارۇدانى قەلەي ھەولپىر لەسەردەمى ھكۆومرانى - ئەلەق قوينلو لە سالى ۱۴۶۷.

سەرھەراي گرنگى پىدان بە پاراستن و ئاوەدانكردنەوى قەلەكە لەلایەن ئەمە ەلى حاجیلۆ لە سالى ۱۴۷۴دا . لەگەل ئەو ھەموو كارەساتە لەسەردەم دەوولەتى عوسمانى دووبارە دەستكرا بەرىكخستنەوى قەلەي ھەولپىرو دا و دەزگا مېرىھەكان وەك ، خانووى سەراو چەندىن شوپىنى دىكە و بەردەوا بوونى بارى ئارامى و ئاسايىشى شارەكە .

بەلام ھەولپىرو دەووروبەرى دووچارى ھىرشكردنە سەرى بەردەوام بوو لەداگىر كردن ، بەسەر كىردا بەتى نادرشای ئەفشارى لە سالى ۱۷۳۲ و ماوە؛ دوو مانگ دانىشتووانى شارى ھەولپىر لە خۇزراگرى بەردەوام بوون .

جىگەى ئامازە پىكردنە كە جىگەى پەرستگای بەناويانگ لەقەلەي ھەولپىر وەك توويژىنەرە شوپىنەوارەكان بۆى چوونەو گەيشتوونەتە ئەنجام لىكۆلىنەو ەكان ، بەپىنى تۆمارگەكان و شوپىنەوارى ئاشوربەكان ، كە بەج ماون ، ياخوود دۆزراونەتەو ە ، كە ئەو پەرستگایە چوار خواى لەخۇگرتوو

و ناوژەندى ئەوكات بە - ئەربائىلو - كە شارى چوار خواكانى پى گووتراوه ... كە لەوكات گرنكى باشى پىدراوهو لە خرسىاو تابلۆيەك دۆزراوه تەوہ لە شىووەى لاكىشى ، كە ناوى مەليكەكانى ناشورى لەسەر بووہ ... كە نووسەرىك لە نووسراوہكەى ناوى پەرسىتگای خواى لەهەولير ديارىكردووہ بەناوى - عەشتار - لەسەر دەستەى - قەندەلانۆ - كە ئەمەش نووسەرى بەناوبانگ - باقر ياسن - لە ميژووى شووینەوارە كۆنەكان - باسى كردووہ ... كە ناشور ناسربال لەنيوان سألەكانى ٨٨٤ - ٨٩٥ ى بەر لەزايين تىيدا دەسەلاتدار بووہ لە ناوچەكەدا .

هەروا مەليك - شمش ئەددا - ى پىنجەم ، لە نيوان سألەكانى ٨٢٣ - ٨١١ تىيدا دەسەلاتدار بووہ ... هەروا ناشوودانى سىيەم ، لە نيوان سألەكانى ٧٧٢ - ٧٥٤ ى بەر لەزايين تىيدا دەسەلاتداربووہ ... هەروا - سنحارب لەنيوان سألەكانى ٧٠٥ - ٦٨١ بەر لەزايين تىيدا دەسەلاتدار بووہ . هەروا ناشووربانبال لەنيوان سألەكانى ٦٦٨ - ٦٢٧ بەر لەزايين تىيدا دەسەلاتدار بووہ ، ئەويش لە هەرىمى باشورى كوردستاندا .

كە ئەمەش نووسەر جەمال بابان ، لە - كىتابى ناوى شارەكانى كۆنى ئىراقى - باسى كردووہ لە ١٩٨٦ ... هەروا لەچەندىن نووسراو كىتابى دىكەى ميژووى شووینەوارو شارستانىيەت و شارەكانى كۆنى رۆژھەلاتى ناوہراست و ئاسىاي بچوك باسكراوہ .

تیبينى :- عەشتار ، ياخوود ناشور ، ناوى ئەو پەيكەرانە بووہ ، كە وەك خوا پەرسىتراوہ ، نەك بەناوى نەتەوہ ، ياخوود ئايين ... لە بەر ئەوہى ئىستا
ھەندىك لە برا مەسىحىيەكان وا خۆيان ناوژەندىكردووہ ، كە لە نەتەوہى
ناشورين ، ياخوود نەتەوہى ناشور ... نەتەوہ نىيە بەناوى ناشور بەلكوو
ئەو پەيكەرانە بوونە كە ناويان بەناوى ناشور و عەشتار ھاتووہ لە
سەردەمەكانى ئىمپىراتۆرىيەكەياندا .

لە دىمەشقى پايتەختى سوورىيە
گەر بەراوردىك لە نىوان ئەو
دانراونەى كە لە سەر
سەلاھەدىنى ئەيووبى و
بەمالەكەى نووسراوہ ، لە
چەندىن لاىەن خۆى دەردەخات ،
كە سەلاھەدىن ئەيووبى خزمەتى
گەوورەى ھەبوو بۆ داگىرکەرانى
خاكى كوردستان . بە تايبەتى لە
لاىەن عەرەب ، لە بەر ئەوہى
سەلاھەدىنى ئەيووبى ، يەكەم

كەس بوو كە لە مېژووى ئىسلام ، قودس و چەندىن ناوچە رزگار بكات لە
 ژىر دەسەلاتى مەسىھىيەكان و ئاينەكانى دىكەدا .

ھەروا ئەوئىش لە پىناو خزمەتکردن و فراوانکردنى سنوورى جووگرافى
 عەرەب و دەرچوواندىيان لە دوورگەى عەرەبى و ھەرىمەكانى وولاتى يەمەز
 و كۆچكردىيان بەرەو ھەرىم و ناوچەى دىكە ، ئەوئىش بە رىنمايى
 ئامۇزگار يەكانى سەلاھەدىنى ئەيووبى بوو بە رىگە خۆشكەرى نىشتەجى
 بوونيان .

راستە سەلاھەدىن سەركردەيەكى ئىسلامى كورد بوو ولە ھەمان كان
 دەسەلاتەكەى لە كورد پىك ھاتبوو لە ناوچە و ئەو ھەرىمانەى كە
 سەلاھەدىن دەسەلاتداریەتى تىدا دەکرد ، ... بەلام سوودمەند نەبوو بە
 كورد لە ھىچ بوواریك ، بە تايبەتى لە ھەردوو بوواری نەتەوہى
 نىشتىمانىدا . و بەلكوو زىان بەخشىكى بى وىنە بوو بۆ كوردو خاك
 كوردستان .

بەلگەش :- لە دواى مردنى خۆى ، كورو براىەكانى كەوتنە گىيانى يەكتە
 لە پىناو سامان و دەسەلات ... ؟ . لە ھەمان كات بىروو بۆ چوون و ھەلس
 كەوتتى سەلاھەدىنى ئەيووبى كاردانەوہى لە سەر زاناو رووناكبىر
 نووسەر و پىاوانى نەتەوہى و ئاينى كورد ھەبوو ، بە ھەيكردنى بىر

ئايىنى و زال كوردنى بە سەر بارى نەتەوھىيى و نىشتىمانىدا و بە خۆ لە بىركردن و ... بە ھىزكردنى دووژمىنانى كوردو خاكى كوردستان .

بەلام بە داخوھ زۆر لە نووسەران و رووناكپىرانى سەدەي بىست و بىست و يەك ، پىنووسى نووسىنەكانىيان بە بەرزكردنەوھى تووانا و لىھاتووي سەلاھەدەينە و ناوژەندكردنى بە سەر كەردەيەكى كورد ...! راستە سەر كەردە بوو ، بەلام سەر كەردەي كورد نەبوو لە پىناو رزگار كردنى كوردستان و دامەزاندنى دەوولەتى كوردىدا .

بەلكوو سەر كەردەي عەرەب بوو ، بە رزگار كەرى عەرەب و بووژاندنەوھى ئايىنى ئىسلام بوو لە ھەموو بووارە جىاجىاكان و ھەر سەلاھەدەينى ئەيووبىش بوو ھىماو توواناي عەرەب و ئىسلامى بەرزكردەوھ ؟...

دوای ئەويش :- ئىمپراتورىيەتى عوسمانى و دامەزىنەرى وولاتى مىسر - محەمەد عەلى پاشا - كە لە ناوھۆكى مېژوونامەكە باسكراوھ .

پادشايانى سەردەمە نوويەكان بەردوو بناخەي بەلەخانە دىرەنەكانىيان ھەلدەوھ شانەوھو بەلەخانەي دىكەيان پى دروست دەكرد بۆ ئەوھى شانازى پىوھ بەكەن لە دوا رۆژدا ...!

سەلاھەدەينى ئەيووبىش ھەولیداوھ بەردى ھەرەمەكانى مىسر دەر بەيىنى و شووراي شارى قاھىرەي پايتەختى مىسر پى بىنا بكات ... ئا لە و كاتەدا سەلاھەدەين بىروو ھەستى نەتەوھىيى و نىشتىمانى كوردى لە گۆرنا ، لە پىناو زىندوو بووژاندنەوھو دەر خستنى عەرەب و ئايىنى ئىسلام و مېژوو لە لاپەرەكانى تۆمارەكانىدا تۆماریان بكات ... بەلام ئەم كارانەي سەلاھەدەين ئەيووبى بۆ عەرەب بوو ئەك بۆ كورد و كوردستان .

لە بەر ئەوھى تاكوو ئىستاش عەرەب ، سەلاھەدەين بە عەرەب و سەر كەردەي عەرەب دادەنەين بە ھۆى سوود وەرگرتنىيان بە ۱۰۰ % لە سەلاھەدەين . خۆ ئەگەر سەلاھەدەين شكستى بەيئابايە ، ئەوا عەرەب ناوژەندىيان دەكرد بە سەر كەردەي كوردى خائىن ، وەك ئەبوو مووسلمەي خۆراسانى ، كە ئەبوو جەغفەرى مەنسور لە ناو ميانخانەكەي خۆيدا كووشتى ...!

بە سەدا كورد ھەبووھ و ھەيە كە خزمەتى دووژمىنانى كوردىيان كوردوھ ئەك كورد ، جا لە نووسەر و رووناكپىر و كەسايەتى ئايىنى و ھونەرمەندو شاعىر

و گۆرانىبىيژ وو... ھەروا...!

دەلېم بە داخوھ سەرکردە كوردەكان جا لە رىگەي ناين و لە رىگەي كارە
راميارى و لە رىگەي نەتەوھىي و لە رىگەي بنەمالە ، لە ھەموو كات
ساتىك خزمەتى بىگانەيان كردووھ و ئاوات و ئامانجى گەلى كوردستانيان لە
ژيەر خاك ناوھ ...!

ھەروا بگرە لە سەرھەتاي دروست بووني ئىماراتي كوردى بەر لە مېژوو:
زاین ، تاكوو سەدەي بىست ويەك . لە نژايەتى كردنى يەكترى و كووشتن
برين زياتريان نەبووھ ، لە پىناو سامان و كورسى و خوۆ دەوولەمەند كردن
لە سەر خووينى گەنجى كورد و گەلى كوردستان و لە سەر خاكى كوردستان

۱۱۹۵

سەرداران و ئەمىراني ميسر بوونە سوويند خوۆرى و نازايەتى بارودۇخەكە
۱۱۹۵/۱۲/۶ پەيمانى سەرورەريان مۆركرد لە ۱۱۹۲/۹/۲ ... لە بەر ئەوھى سولتا
سەلاحەدين بەر لە مردنى فەرمانرەوايي ميسرى دابووھ دەست عوسمان
كورە گەوورەي ... ئەوئيش دواي مردنى باوكى كەوتە خوۆ خوۆ نەياركرا
كاروبارى ميسرى ليك لەباركردو ئەوسا لە گەل مەليك عادلى ماميدا كاك
مامە و برالەي خوۆيان كردو بە جووتە ھىزەكانيان بەرەو شام بەريكرا
گەمارۆي مەليك ئەمزەلیدا.

ئەم كوردە كە برايەك لەلايەك و براو مامىك لەلايەكى ديكەوھ ھىزەكانى
بەگژ يەك وەنا و مەليك ئەفزەل دووجار ھىزى ھىرش بەرانى بەپاشد
كشاندەوھو سەرى سى جارە زۆر بەتووندى دەوورى دراو مەوداي لە
بەرتەسك كراو تووشى برسىيەتى ھات ، لەسالى ۱۱۹۶ شامى جى ھىشت
عوسمان فەرمانرەوايي شامى دادەستى عادل و خوۆيشى بەرەو ميس
گەرايەوھ .

جىگەي ئامازە پىكردنە كە - ئەمىن زەكى بەگ - لە مېژووي ئىماراتي كور
لە - ۲ - ۲۲۶ دا دەلى :-

مەليك عادل كۆمەليك لەمىرەكانى ئەيوپى رازى نەبوون ، كە كەمەليك عەز

پەلامارى مەلىك ئەفزەل بەدات و بوونە ناوبىژىوان و لەھىرشى يەكەمدا گەراندیانەوہ دوواوہ .... بەلام بۇ سالى دايسى دووبارە ھىرشى ھىنايەوہ سەر وولاتى شام و مەلىك عادل لايەنگىرى مەلىك ئەفزەلى دەکرد ، بۇ ئەوہى نەتوانى بەشى براكەى داگىر بكاو بۇ جارى دووہمىش پىك ھاتنەوہ .

ھەرۋا مەلىك عادل ، كە زانى شەپرى ئەو دوو برايە كۆتايى نايەو لەو سونگەيەشدا لەشكرى موسلمانان تى دەچى و فەرەنگىش گوپيان لەكلاو دەرپەراندووہو نىنوڭ لىك دەخشىنن و ھەر ئەوان سەرکەوون و وازى لە ئەفزەل ھىناو لە گەل عەزىز رىكەووتن و بە جووتە گەرانەوہ سەر شام و مەلىك ئەفزەلىان دەرکرد و قەلاى سەرخەديان دابەو بۇ خۆى بوو بەپادشاي وولاتى شام .

زۆر سەيرە بنەمالەى سەلاھەدېنى ئەيۈبى ھەتا توانيان كورديان لە پىناو عەرەب و ئاينى ئىسلام و بەھىزكردنى جى پىنگەى عەرەب و فراوانكردنى سنوورى جووگراڧ
عەرەبىان پتەوکرد ، لە دوايىدا خۇيان لەناو خۇيان بەگژيەكدا چوون كوردىش .... ؟
 نووسەر .

۱۱۹۶

۱۱۹۶/۱۱/۲۸ سەيف ئەلا ئىسلام تگىلین - توگرولتەگىن - كورى نەجمەدېنى ئەيۈب ، كە پاشاي يەمەن بوو ، كۆچى دايسى كردو ، داوى ئەو كورەكەى كە ناوى - مەتھەدىن ئىسماعىل - و نازناوى مەلىك - موغىز - بوو جىگەى گرتەوہ . كە ئەمەش ئەوہى سەلاھەدېنى ئەيۈبى بووہو لە ئەژاد كورد بوونە .... بەلام بە داخوہ .... ؟

سەرچاۋە:- شەرھنامە - لاپەرە / ۱۶۵ .

1198

۱۱۹۸/۱۲/۱۰ كۆچى دوايى زاناو
 فەيلەسوفى ئىسلام - محەمەد
 ئەحمەد محەمەد ئەحمەد رىشد
 ... ناسراو بە ئىبىن رىشد و بە
 نازناوى حەفەيد . شايانى باسە
 كە باوك و باپىرى قازى فەقى
 بەناوبانگ بوونە ... كە باپىرى
 قازى بوو لەشارى قرتبە ...
 زۆر لە فتواكانى تاكوو ئىستا
 بە دەست نووسى خۆى لە

كتىبخانەى نىشتىمانى فەرەنسا پارىژراوہ .. ئەم زاناىە لەسالى ۱۱۲۶
 لەشارى قرتبە لەدايك بووہ ... لە فەقى ئىمامى مالكى خويندووہو ھەروا
 فەلسەفەى خويندووہو دواى باوكى بۆتە قازى لە قرتبە .... كە تاكوو
 ئىستاش نووسىنەكانى ئەم مەزھە كاردانەوہ و كارىگەرى خۆى ھەيە بە
 تايبەتى لەبوارەكانى ئاينى ئىسلامدا .

سەرچاوە: - موسوعەى فەلسەفە - بەرگى/۳ دكتور عەبدولرەحمان بەدەوى .

1199

۱۱۹۹/۱۰/۲۳ مېژوو نووسى بەناوبانگى كورد - ئەمىن زەكى بەگ - دەلى: - كاتى كە
 مەلىك ئەفزەل كرايە پادشای مىسرو سەرپەرشتى مەلىك مەنسورى برازای
 لىبرا ... كە تۆلە لە مەلىك عادل بكا تەوہ ناردىە لای مەلىك زاھرى براى ، كە
 پادشای حەلەب بوو .

لە ھەمان كات دژى مامى يارىدەى براو بۆخۆشى خەرىكى خۆ سازكردن بوو
 ، كە بچىتە جەستەى مامى . مەلىك عادل كە بەو سەر و بەينەى زانى ، لە
 ژىرەوہ پەيوەندى نىوان ئەفزەل و سەردارانى تىك داو بەھيژىكى زۆر چووہ
 سەر مىسرو ئەفزەل و مەلىك مەنسورى دەرکردو مىسرى خستە ژىر
 دەسەلاتى خۆيەوہ

هەروا ئەمىن زەكى بەگ دەلى: - كە لە ميسريان دەرکرد ، دواى ئەوه رهوانەى قەلاى سەخەد كرد لە باكوورى كوردستان و ماوهيك تيدا مايهوه. مەليك زاهيرى براى هيزىكى لەحەلب هينا بو ئەوهى شام بگريتهوه و ريباى مەليك عادل پەيوهەندى نيوان ئەو دوو برايهى تىكداو مەليك زاهير هاتهوه حەلب و مەليك ئەفزەل بە ناوئىدى گەرايهوه قەلاى سەرخەد و لەدواى مەليك عادل بەزەبى پيداھات و قەلاكانى :- نەجم و سروج و حمسادى دايهوه دەست .

جىگەى باسکردنە كە وەك لە پيششەوه باسمان كرد ، كە هەتا سەلاحەدىنى ئەيووبى مابوو مەليك ئەفزەل لە دەسەلاتدا بوو لە سەر شام ، لە دواى مردنى سەلاحەدىنى ئەيووبى - عەزىز عوسمان - ى براى ئەفزەل لەگەڵ مەليك عادلى ماميدا ، سى جار هيرشيان كرده سەر شام و ئەفزەليان دەرکردو قەلاى - سەرخەد - كە قەلايهكى كەونارايە لەشام و لەنيوان مۆران و چپاي بەلدروزه ئىستاش گونديكەو شووينهوارى كۆنى كوردى تيايه - كە مەليك ئەفزەل لەو قەلايهدا دەژيا تاكوو مەليك عەزىز لە وولاتى ميسر كۆچى دوايى دەكات.

لە دواى ئەوه ئەفزەليان ناردو بوماوهيهكى كوورت لەسەر ميسر پادشايەتى دەکرد . لەو كاتەدا كە مەليك عادل بەم كارەى زانى بەهيزىكى گەوره چووه ميسرو بەزۆرى زۆردار مەليك ئەفزەلى ديسان لەسەر تەختى پادشايەتى لاڤردو قەلاى - شمشانى - پى سپارد - قەلاى شمشان كۆنەو قەلايهكە لە سەرچەمى فوورات لە باكوورى كوردستان و لەباشوورى قەلاى مەنسورە... لە ئەتەسى عوسمانى بە - ساماد - نوسراوه - دواى ئەوه مەليك ئەفزەل تاكوو ۱۲۲۵/۱/۱۳ كۆچى دوايى كرد لە باكوورى كوردستان .

سەرچاوه :- شەرەفنامە / لاڤەرە ۱۶۶-۱۶۷ .

۱۲۰۲

دواى سەرکەوتنى بە سەر دووژمنەکان و تەواوى بياپانى مەنگۆليا - ۱۲۰۲/۹/۲
جەنگیزخان - شایەتى خۆى لە ناھەنگىكى گەوورەدا راگەياندو داواى لە
هۆزەکانى ناوچەكە كرد .
ئەويش كە يەكپەتيهكى پتەو پىك بينن لە پینا و فراوانکردنى دەسەلاتەكەى و

بەرەو پېكھېنەنى ئەتەۋىيەكى سەربەخۇ لەھەموو بوۋارەكانى ئەتەۋىيە
لەناۋچەكەدا.

۱۲۰۲/۹/۲۰ لە پادشای يەمەن مەلىك موعىز ئىسمالى كورى سەيف ئەلا ئىسلام تگتەكىز
كورى نەجمەدىنى ئەيۈب لە شارى زوبەيد - زوبەيد شارىكى ديارە لەيەمەز
و كەۋتۆتە باشوورى رۆژھەلاتى بەندەرى - حودىدە . بەدەستى سەردارانى
لەشكرى خۇي كووژرا... لەبەر ئەۋەي موعىز پىاۋىكى داۋىن پىس و
ھەمىشە سەرخۇش و بى ۋەفا بوۋە ... كە دەست درىژى دەكردە سەر مال و
ناموسى ژېر دەستانى خۇي ... ھەر ئەو موعىزە ، لەلای شەرم بوۋ بلى مز
كوردم و دەيگوت من لەتۆي و اتا لە ئەۋەي ئەمەۋىيەكانم .

لە پاش كووژرانى موعىز مەلىك ، ناسرى كورى كەلەتەمەنىكى مندالى دابوو
جىگەي گرتەۋە ... يەك لەزانا بەناۋبانگەكانى ئەو سەردەمەدا كە ناۋى -
ئەبوۋ ئەلفەنايم موسلىم كورى مەحمودى شىرازىيە - كتېبىكى بەناۋى -
عجايب الاسفار و غرائب ال اخبار - ي بەناۋ ئەو مەلىك موعىزە داناوۋ بەھۆي
سەررۆيى لەكارەكانى لە يەمەندا .

سەرچاۋە :- شەرھنامە - ۱۳۵/پەرە .

۱۲۰۵

۱۲۰۵/۸/۱۸ نووسەر و شاعىرى كورد - شەمسەدىن ئىبراھىم جىزى - ناسراۋ بە -
فاشوشە چاۋى بە جىھان ھەلھىناۋە - جىگەي نامازە پىكردەنە كا
ناسراۋبوۋە بە نووسىنە بەنرخەكانى لەو كات ، كە بە شىۋوۋەيەكى گىشتى
لەبوۋارى ئايىنى ئىسلام رۆلى كارىگەريان ھەبوۋە ... سەررەي بوۋنى
كوردايەتيان و لاۋازبوۋنى ھەستى ئەتەۋايەتى بەھۆي بارودۇخى ئەو كات و
پەيوەندىە كۆمەلەتەيەكان لەپەرە سەندى بىرى ئايىنى لەھەرىمەكەدا .

سەرچاۋە :- شذرات الذهب / ۴۵۶/۵ .

۱۲۰۷

۱۲۰۷/۹/۲۰ شاعرو هه لگري

بروای سوۆی له
 ئایینی ئیسلام -
 محمەد محمەد
 حسین به هائەدین له
 شارى - به لىخ -
 چاوى به جیهان
 هه له پیناوه ... که
 ئه مرۆ ئه م

شارۆچکەیه ده که ویتته ئه فگانستان ... ئه م شاعیره ناسراوه به جه لاله دینی
 رۆمی ... دواى ئه وه بئه کاله ی محمەد محمەد به هائەدین له ترسی هێرش
 و شالاهه کانی مه گۆل به ره و - نیساپور - رویشتن . له وى به شاعیری
 به ناویانگی فارسی گه ووره فه ریده دین عه تار گه یشت ... که دیوانی - اسرار
 نامه ی پیشکەش کرد .

جیگه ی نامازه پیکردنه ، که به هائەدین له بئه ماله که ی شانازیان
 به کوردایه تی خوێیان کردووه ، تاکوو کۆچی دواى کردووه . دواى ئه وه
 روویان له شام کردووه و دواى چووه بوۆ چه ج کردن .

دواى ئه وه به ره و هه ریمی ئه نازۆل به ریکه وتوووه و له شارى قوینه جیگیربووه
 ... که مامۆستایه کی زیهره ک و لیها توو بووه ، له سه ر ده ستی باوکی فییری
 زانیاریه کی باش بووه .

هه روا له قوینه شه له لایه ن مه گۆله کان ده ربه ده رکراون . ئه م که سایه تیه
 له دواى په یدا کردنی توانایه کی بی وینه له به واره کانی زانست و ئه ده ب و
 فه لسه فه و شعرو په ره پیدانی ریگه ی ته سه وف .

له گه ل ئه وه شدا به ده یا پارچه شعرو دانراوی هه مه لایه نه ی به ره م هیناوه و
 بوۆته ریگه نیشاندهری زانا و فه یله سوف و شاعیرو ئه دبیبانی عه ره ب و بیانی و
 کوردی ... به رده وام بوونی له به ره مه کانی تاکوو له رۆژی ۱۲۷۳/۱۲/۱۷

كۆچى دوايى دەكات و لەشارى قوينە بەخاك دەسپېردىت .

سەرچاۋە:-- مجلة العربية / ۵۸۸ - نۆفەمبەرى / ۲۰۰۷ .

۱۲۱۱ ✍

۱۲۱۱/۶/۱۵ زاناو مېژوونوسى گەوورەى

كورد - ئىبن خەلەكان - لە

شارى ھەولېر چاوى بە جىھان

ھەلھېناو ، كە ناوى تەواوى

- ئەبوو ئەلخەباسى

شەمسەدىنى ئەحمەد ئىبراھىم

بووھ ... ئەم كەسايەتھ

ناودارە نەمرە چەندىن كىتېبى

بەبەھەى دانائوھ وەك :-

وفيات الاعيان - انباو ابناو الزمان - مېژوويەكى بەناوبانگى لە ھەمووار

زىاتر بووھ .

تېيىنى:-- گوندى خەلەكان لە دۆلى خەلەكانە لە شارۆچكەى كۆيە

سەر بە پارىزگاي ھەولېرە لەھەرىمى باشوورى كوردستان .. ئەم كەسايەتھ

مېژوونوسە گەوورەيە ، بەردەوام بووھ لە بوارەكانى كارکردن تاكوو ل

۱۲۷۲/۷/۲۹ لە شارى دىمەشقى وولاتى شام كۆچى دوايى دەكات

تەرمەكەشى ھەر لەوى بەخاك دەسپېردىت لە شارەكەدا .

سەرچاۋە:-- شەرھنامە - ۱۷۱/۱

۱۲۱۵ ✍

۱۲۱۵/۵/۲ يافعى لە مېژوويەكەى خۆيدا دەلى:-- مەلىك مەسعوود يوسفى كور:

مەلىك عادل لە سەر فەرمانى باپىرى ھىزىكى بردە سەر يەمەن و پادشايتە

يەمەنى دەستەكەوت .

دواى ئەوھ نىيازى دەست بەسەرگرتنى خاكى حىجازى كەووتە سەر و ل

ھەلمەتېكدا خستىھ ژېر دەسەلاتى خۆى .. دواى ئەوھ لەشارى مەككە

مەلئەندى ئايىنى ئىسلام لە ۱۲۲۸/۱۱/۳۰ كۆچى دوايى دەكات و ھەر لەو

له گۆرستانى حاجىانى ئەو شارە نىژراوه .

ئەم كەسايەتتە لەلايەن شەيخ سەدىق كورى بەدر كورد نىژراوه ، ئەم شەيخ سەدىقەش لەشارى ھەولير لە داىك بووه و كۆچى بەرەو وولاتى سعوودىيە كرديەو لەوى خەرىكى دىندارى بووه و ھەر لەوئىش كۆچى دوايى كردووه .

سەرچاوه :- شەرەفنامە / لاپەرە / ۱۸۰-۱۸۱ .

۱۲۱۵/۵/۲ شاعىرو نووسەر و روناكبرى كورد - ئىبراھىم لوقمان ئەحمەد محەمەد فەخرەدىن شەيبانى ئەلئەسەرد - لەشارۆچكەى - ئەسەرد - لەنزىك - ميافارقىن - لە رۆژھەلاتى زىي دىجلە لەداىك بووه .

جىگەى باسكردنە كە ئەم مەزھەبى پلەى وەزىرى وەرگرتتە لەسەردەمى مەلىك سەعید محەمەد زاھر لە - بىرس - لە نىوان سەلەكانى ۱۲۷۷-۱۲۷۹ كە بۆماوھى دوو جار لەكاتى مەلىك مەنسور قەلاوین لەسەلەكانى ۱۲۷۹-۱۲۹۰ ئەم پۆستەى بەدەست ھىناوھ .

كە پىاويكى نەرم و لە سەرخۆ بووه ... لەو كاتە مەلىك كامەل محەمەد ئەيوب ئەمەد - واتە دياربەكر - كرديەوھ نامەكانى كە ئاراستەى بەرپرسەكانى دەكرد بەناوى - ئىبن لوقمان - بووه .

ھەروا لەپۆستەكانى دىكە كارى كردووه وەك دەوولەتى سولتان مەلىك سالىھ ئەيوب لە ميسر لەنىوان سەلەكانى ۱۲۴۰ - ۱۲۴۹ ... بەردەوام بووه لەكارەكانى تاكوو لە ۱۲/۲/۱۲۹۳ كۆچى دوايى دەكات لەميسرو چەندىن دەست نووسى شىعرو بوارەكانى دىكە لەدواى خۆى بەجى دەھىلى لەم وولاتەدا .

سەرچاوه : قوت الوفيان ۴۲/۱ ... المنهل الصاف / ۱۳۸ .

۱۲۱۸

۱۲۱۸/۸/۳ كۆچى دوايى كورپى سەلاھەدىنى ئەيوبى - ناسر سەلاھەدىن - لە تەمەنى ۷۵ سالىدا بەھەمان بىروو بۆچوونى باوكى ... كە رۆلى گرتكى ھەبوو لە فراوانكردنى سنوورى جووگرافى نىشتمانى عەرەب و بەھىزكردنى ئاينى ئىسلام و لە پىناو بەعەرەبكردنى كوردو خاكى كوردستان ، كە لە دواى مردنى خويشى ۱۶ كورپى جى ھىشت .

۱۲۲۰

۱۲۲۰/۳/۸ دامەزاندنى ئىمارەتى ئەردەلان لە بەشى رۆژھەلاتى كوردستان و ئەو ئىماراتە بەرەو فراوانى ھەنگاوينى تاكوو پارىزگاي كەركوئىشى گرتە خۆى و ئەم ئىمارەتە بەردەوام بوو تاكوو ۱۸۶۵/۵/۲۷ .

ھەروا ئىمارەتى دووھى بابان لە ۱۵۹۷/۸/۴ لە لايەن ئىبراھىم پاشاى بابان دامەزراو پايتەختەكەى قەلاچۆلان بوو لەباشوورى كوردستان .

دواى ئەوھ ئىبراھىم پاشاى بابان لە ۱۷۸۴/۱۱/۲۶ دەستى كرد بەدروستكردنى شارى سلېمانى و دواىى كردىھ پايتەختى ئىمارەتەكەو تاكوو لەسالى ۱۸۵۱ كۆتايى بەم ئىمارەتەھات و بووھ ژيەر دەستەى ئىمپراتۆرىيەتى عوسمانى بەشىووەيەكى راستەوخۆ لە ھەرىمەكەدا .

سەرچاھە : محەمەد ئەمىن زەكى - مېژوو وولاتان و ئىمارەتە كوردىھكان لە سەردەمى ئىسلامىدا . ھەرگىزىنى عەلى عەونى - چاپى دووم - لەندەن / ۱۹۸۶ .

۱۲۲۵

۱۲۲۵/۱۰/۶ ھىزەكانى سووپاي تەتەر بەسەركردايەتى جەنگىزخان لە رۆژئاواى چىنى مىللى دەرگەووتن و بەرەو وولاتى خەوارزمو سەمەر قەندى رووسىيائى قەسەرى ھەنگاوياننا ، كە ھەمووى لە ماوھىيەكەى كورت دا داگىر كردوو كىرديھ خاوەندارىيەتى ژيەردەسەلاتەكەى خۆى ، كە بووھ ھۆى تەنگ پىر ھەلچىن بە ھەلگىرى برواى ئاينى ئىسلام ، كە ئەمەش بە خۆ دوورخستەنەوھى خەلىفە ناسرەدىن ئەللا خەلىفەى ئىسلام و خۆ دوورە پەرىژ گرتن لە رووداوەكاندا .

۱۲۲۶

۱۲۲۶/۱۲/۲۲ مەلىك مەنسور ئىبراھىم كورى مەلىك شىركۆى محەمەدى كورى ئەسەدى شىركۆى مامى سەلاھەدىنى ئەيوپى چاوى بە جىھان ھەلھىناوھ ... ئە مەلىكە خاوەنى شارى حمس و دەوورووبەرى بووھ ... واتە ئىمارەتى حمس ... ئەمەش لەدواى مردنى باوكى ھات ، لە سالى ۱۲۳۹ كە ماوھى ئەمىر ئىمارەتى حمس شەش سال بوو ... دواى ئەوھ لە سالى ۱۲۴۰ تووش

شەپھات لەگەڵ خەوارزەمەکان .

کە لە ھەرىمەکانى شام نىشتەجى بوون بەھاوکارى سووپای حەلب لە ئاکامدا سەرکەوتنى بەسەریاندا ھىنا و لەناوچەى رۆژھەلات دەرى پەراندن تاكوو رۆژھەلاتى زىى فوورات ... ھەروا دەستى بەسەر ناوچەى - حەران - داگرت بەيارمەتى بەدردەين لولوى خاوەنى مووسل ، بەم ھۆبەش ھەموو دیلەکانى ژيىر دەستى خەوارزەمەکانى ئازادکردوو گەراندىبەوہ جىگەى خۇيان لەوانەش مەلىك - ئورانشاى - كورى سولتان: سەلاحەدىنى ئەسفەر ... لەو شەپھە گەوورەش تۋانى دەست بەسەر ناوچەى خابووردا بگريىت . دۋاى ئەوہ بۆ جارى دووہم لە سالى ١٢٤٢ شەپرى لەگەل خەوارزەمەکان بەپراکردەوہو بەسەریاندا سەرکەوت .

دۋاى ئەوہ لە سالى ١٢٤٦ لەگەل مەلىك نەجمەدىن سالىح ئەيووبى رىكەووتيان مۆرکرد و بۆجارى سىيەم و چوارەم لەگەل خەوارزەمىەکان تووشى شەپھاتن و سەرکەووتنيان بەدەست ھىنا ، كە ئەمەش بۆوہ ھۆى ئەوہى كە لەلایەن مەلىكى مىسر جىگەى دەست خووشى ليىکردن بوون . دۋاى ئەوہ لەسەردانەكەى گەراپەوہ لەلایەن مەلىكى مىسر لە شارى دىمەشق لە ١٢٤٦/٥/١٩ كۆچى دۋاىى كردو تەرمەكەيان ھىنايە شارى حمس و لەتەك كۆپى باوكى بەخاكیان سپارد .

دۋاى ئەوہ كورەكەى مەلىك - ئەشرف موزەفەرەدىن - دەسەلاتى ئىمارەتى حمسى گرتە دەست لە ھەرىمەكەدا .

سەرچاوە :- الاعلام ٤٢/١ - مەشامىر الكرد ٢٦٧/١

١٢٢٧

١٢٢٧/٨/١ كۆچى دۋاىى سەرکوردەى ھىزەکانى سووپا و سەرکوردەى تەتەرەکان جەنگىز خان .

۱۲۲۹

۱۲۲۹/۲/۱۱ گىردانى رېكەووتننامە لە نىوان قەيسەرى ئەلمانى - فرىدرىيا دووم - لە گەل - سولتان سەلاھەدىن - ئەوئىش لە پىناو بەرپابوونى ئاشتى لە جىياتى شەپو پىكدادان لە نىوان ھەردو ئاينى سەرەكى لە جىهان ئىسلام و مەسىحى ، بەتايبەتى لە ناوچەى شام و شارى قوودس لە ناوچەكەدا .

جىگەى باسكردنە كە ئەم رېكەووتنە لە تابلۆيەكى گەوورەى جوان و قەشەنگ دروستكراوہ و لە مۇزەخانەى - شالاپورژ - لە رۇژئاواى شارى قىنايە ، كە و دەكەوئىتە جوائىترىن ناوچە لە ئەورپا ، لە سەر جىگەيەكى بلىند لە سەر كەندى سەوز لە كەنارى زىى دانووب ، كە بەناوبانگە بە كۆشك و تەلارى بى وئىنە لە ئەورپادا .

ھەروا خالىكى گرنگ لەو رېكەووتنە ئەوہ بوو ، كە شارى قوودس دابەش بىت لە نىوان مەسىحەكان و ئىسلامەكان ، كە شارى قوودس بگەرئىتەوہ بۇ خاوەندارىتى لاتىنيەكان و جىگە پىرۆزەكانىش بۇ ئىسلام و جوولەكەكان بىت ، ئەوئىش لە پىناو بەيەكەوہ ژيان لە نىوان ئىسلام و مەسىحى و جوولەكە لەناوچەكە و شارەكەدا .

ھەروا بەر لەو كاتەشدا تەقىنەوہكەى دانىشتووان لە ئەورپادا بە شىوويەكى بەرچاو لە پىناو درىژكردنەوہى دەسەلات و بە دەست ھىنانى سەرکەووتن و كۆكردنەوہى كەلتوور و شووئىنەوارە گرنگەكان لە جىھانى مەسىحيدا ، ئەوئىش كە بۇ جارى چوارەم شارى - قوستەنتىنيە - لەلايەن خاچەكان داگىركرا .

كە پايتەختى ئىمپىراتورىيەتى رۇمان بوو لەسالى ۱۲۰۴ لە شالاوہ بەر فرەوانەكەيان ، كە ئەوئىش بوو ھۆى تالانكردن و بردنى ھەرچى شووئىنەوارى كۆنى سەردەمى بىزەنتىيەكان ھەبوو برديان ، كە ئىستا لە مۇزەخانەكانى ئەورپا بەر چاو دەكەون ، بە تايبەتى لەشارى بوندەقىە كە ئەو كات دەسەلاتىكى سەربەخۆيى ھەبوو لە كىشووہرەكەدا .

۱۲۲۹

۱۲۲۹/۱۱/۲ قەلای ھەولیر مەلبەندى دەزگای میرە - ئەتابەکیەکان - بووھ و سەراو بەندیخانەشى تیدا بووھ . بەندیخانەش بەناوبانگ بوو . زانای بەناوبانگی ئەم شارە - ئیبن ئەلمستەوفى - ئەم بەندیخانەى بەبەندیخانەى - حەلبى - حەلب - ناو دەبات . لەھەندى نووسراودا روونى دەکاتەوھ کە - ژیر زەمین و مەغارە - لەژیر خانووھکانى قەلادا ھەبوونە لەکاتى تەنگانەى شەردا بو جۆرەھا مەبەست بەکارھینراون .

جگە لەم نووسراوانەش گەلى تەمەندارانى شارى ھەولیر لە ئافرەت و پیاو ئامازە بو ئەم ژیر زەمین و مەغارەو نەخشەو نیگارى خانووھکانى ساماندارانى گەرەكى سەراى قەلای ھەولیر دەکەن ... واش دیارە کە ئەم نەخش و نیگارنە لەلایەن ھونەر مەندانى پيشووى شارى ھەولیر وەك - ھونەر مەند وەستا ئیسماعیل و ، وەستا نورەدین سەتەندەجى - ھەر ئەو دوو ھونەر مەندەش لە سەردەمى - سەفەویەکان و تەتەرەکاندا چاتى گومبەتى دەزگای باشوورى قەلایان دروستکردووھ .

بەلام ئەوھى شایانى سەرسوورمانە جوانکاری خەپەنگ و شانە سینەکانى مالا دەسەلاندارەکان و دەوولە مەندەکانە . ئەوھىیان وانەبیت تەنانەت ھەر دیاردەيەكى قەلای ھەولیر بىت . بەلكو دیاردەيەكى ئەوپەرى جوانى جیھانیە لە ھەرىمەكەدا لە باشوورى كوردستان .

سەرچاوە :- ئەتەلسى میژووى عەرەب و جیھان - نامەکردنى دکتۆر سەیفەدین کاتب - دار الشرق - بریوت - سووریا / ۲۰۰۵ .

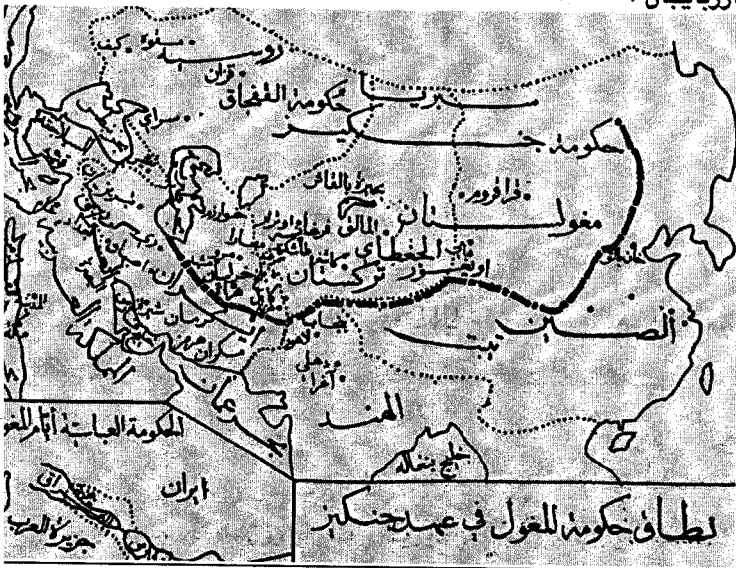
۱۲۲۳

۱۲۲۳/۱۰/۱ کەسایەتى ناودارى شارى ھەولیر موزەفەرەدین باوكى سەعید كوکیرى كۆچى دوايى كردووھ و گۆرەكەى تاكوو ئیستاش لە شارى ھەولیرە لەباشوورى كوردستان بەرامبەر پارێزگای ھەولیر . شایانى باسە کە جەماوهرى شارى ھەولیر ریزی زۆر لە موزەفەرەدین دەگرن و رۆژانە سەردانى دەکەن و وەك پیاویكى ئایینی لە نیازی گەیاندنیان بە ناواتە خوازەکیان لە شارەكەدا .

۱۲۴۱

۱۲۴۱/۴/۹ فراوان بوونی ئيمپراتوريه تي مهگولهكان له دواي مردني جهنگيزخان له سالي ۱۲۲۷ له روزه لاتي كوريا و بهرهو روزه لاتي ئيران و ههروا له باشووري پوسيا تاكوو باكووري ، كه زهرياي هيمنه له باشووريه وه . دواي جهنگيزخانيش - نهقتاح - كه جيگهي گرتوه له سهر فهمانره واي مهگول ... كه فهمانره وايي - خهوارزمهكان - ههرسیان هيئا له فارس نازربايجان .

له دواي نهوهي كه مهگولهكان توانيان بهسهياندا زال بين به له ناويرد، سهركردهكيان - جهلالهدين منكرتي - له سالي ۱۲۴۰ و له هيرشهكانيا؛ ههنگاويان بهرهو نهورپا هاويشت ... له نهنجام توانيان بهسهر هيژهكا، سوويپاي هولندي سهريكهوون له شهري - ليگنتز - و دواي نهوه ههوليان بهرهو وولاتي مهژهر ههنگاو بنين .
دواي نهوه توانيان شانشينهكيان - بيلاي چوارهم - ببهزينن له مانه ۱۲۴۱/۴/ ... كه هييرش و شالاوه درندانهكي مهگولهكان ههنگاو بهرفراواني دهنا بههوي كرداره نا مروفايهتیهكيان له كووشتن و بپريز توڤانندن لهو جيگايانهي كه دهسهلاتيان بهسهييدا دهشكا ، بهرامبهس دانيشتوانهكان كه دهنگوياسهكانيان گهيشته جيھاني ئيسلام

مهسيحي ، و بووه هوكاري دلته زاندين .

به تايبه تي له و كاته ي كه هه پر شه كاني مه گول له لابالي روزمه لات له جيهاني ئيسلامي و به ترسناكي مه گوله كان به ره و ناوچه و هه ريمه كان و خه لافه تي عه باسي به ره و هه لووه شانوه و كه و وتن هه نگاوينا ، كه له و كاته ي له كه ناره كاني شام ژير دهسته ي خاچه كان بوون و هه و له كانيان له پيناو داگير كردني ميسر و وولاتاني ديكه بوو له كيشووه ره كاني ديكه له جيهان .

سهرچاوه: -- www.starlight.demon.co.uk/mooncal

١٢٤٧

١٢٤٧/٥/٨ دراوي ديناري زير له شاري مووسل به چاپگه يه ندرا له لايه ن به دره دين لولوي زه نكي ، كه قه باره كه ي - ٢,٤ سم - بوو . شاياني باسه نه و كاته شاري مووسل ناوي مووسل نه بووه ، كه له ناوه روكي ميژوونامه كه به شيووه يه كي ديار باسي ليووه كراوه .

سهرچاوه: -- نه تله سي ميژووي عه رب و جيهان - نامانه كردني دكتور سه يفه دين كاتب - دار الشرق - بريوت - سووريا / ٢٠٠٥ .

١٢٤٩

١٢٤٩/٦/٦ هيزه كاني سووپاي شانشين لوويسي نويه مي سه ليبيه كان ، هيرشي كرده سهر - دميات - وله نه نجام داگيري كرد ، له پيناو گيراندنه وه ي ناوچه و هه ريمه داگير كراوه كانيان له ژير دهسته ئيسلامه كان .

۱۲۵۳

۱۲۵۳/۳/۳ بە كۆچى دوايى دوا مەلىكى بىنە مالىھى سەلاھەدىنى ئەيۈبى مەلا سەلاھەدىنى مەلىك زاهر سەلاھەدىن نەجمەدىن ئەيۈب ، كە بوو ھۇ ئەھمى دەسەلاتدارانى ئەھ بىنە مالىھىە لەدواي بوونى عزەدىن توركمانيان پادشاى مىسر لە ۱۲۵۴/۲/۲۱ و ، لەو رۇژەدا پادشاىھەتى مىسر كەھتە كۆيلايەتپەھو خانەدانى ئەيۈبى سىبەرى لە سەر وولاتى مىسر رۇي و يەكجارى ناويان لە روپەرى پادشاىھەتى مىسر سراپەھە . جىگەى باسكردنە كە ئەھ - موعىزە - لە كۆيلەكانى مەلىك سالحى ئەھ سەلاھەدىنى ئەيۈب بووھ .... لەبەر ئەھمى ھەندىك كۆيلانەى بەرە ئەيۈببەكان لەگەل پادشاىيانى عوسمانى دا ھاوچەرخ بوون .
سەرچاھە :- شەرھەفنامە - لاپەرە ۱۹۲/

۱۲۵۸

۱۲۵۸ / ۱ / ۸ بە نامۇزگارى سولتان ھۇلاكو ، كە بۇ سەرۇكى ھەزارتەكانى عزەدىن ئەھ فەزلى نارد ، ئەويش بۇ داگىركردنى شارى ھەولپىر لە باشوورى كوردستان بەھىزىكى گەھورە بەسەرکردايەتى ئەرقىئونويان . بەلام دانىشتووانى شارى ھەولپىر لە قەلادا تونايان بەرگى تەواو لەقە بكن ئەمەش لەدواي يەكگرتنيان بەسەرکردايەتى تاجەدىن كە لەو كا :

خه‌لیفه‌ی شارى هه‌ولیر بوو ، كه توانرا هیزی سووپای هولاكو تیک بشکینری و به‌سه‌ریان سه‌رکه‌وون ، كه تاكوو ئیستا هه‌ولیر به‌وه ناوزنده به‌ناوی هه‌ولیری هولاكو شکین له کوردستان .

۸ / ۱ / ۱۲۵۸ مناره‌که‌ی دانیال پیغه‌مبهر له شارى که‌رکوک کۆتترین مزگه‌ووته تا ئیستا ، که مناره‌که به‌سه‌ر هشی بیټ و نزیکه‌ی ۱۰۰ مەتر له مزگه‌ووتی گه‌ووره‌ی سه‌ر قه‌لای که‌رکوک دووره ، که ئەو مزگه‌ووته میژووی دروستکردنی ده‌گه‌ریته‌وه بۆ به‌ر له ئەم میژووه له شاره‌که‌دا .

جینگه‌ی شیکردنه‌وه‌یه ، که ئاینه‌کانی نه‌ته‌وه‌کانی شارى که‌رکوک ئەوه‌نده کۆزن و ره‌گیکی قوولی هه‌یه و له‌ناو ئەو شاره‌دا به‌ جیماوه ، وه‌ک که‌لتووریك بۆ هه‌موو نه‌ته‌وه و ئاینه‌کان .

ته‌نیا عه‌ره‌ب نه‌بیټ له‌و شاره‌دا ، له به‌ر ئەوه‌ی عه‌ره‌ب چه‌ند سالیکه‌ روویان

له‌و شاره‌ کردووه ،
ئەه‌ویش یه‌که‌م
له‌ریگه‌ی فتوحاتی
ئیسلامی و دووم له
ریگه‌ی
ده‌سه‌لاتداریه‌تی
سه‌ه‌لاحه‌دینی
ئه‌یوی و سییه‌م له
ریگه‌ی ده‌سه‌لاتی

ئیمپراتۆریه‌تی عوسمانی . دواى ئەوانه‌ش به‌ هۆی دامه‌زراندنی ده‌ووله‌تی ئیراق ، له‌سه‌ر خاکی وولاتی نیوان دوو زیی - میژوبۆتامیا - و به‌ تایبه‌تی هاتنی رژیمی به‌عس له ئیراق ، که ئەمانه‌ هۆکاری گه‌یشتنی عه‌ره‌ب بوون ، بۆ پارێزگای که‌رکوک و مووسل و تکریت و دیاله و چه‌ندین ناوچه‌ی دیکه و هه‌روا ئیراقی ئیستا ...؟.

له‌ دواى دامه‌زراندنی ده‌ووله‌تی جووله‌که‌ له‌ فه‌له‌ستین له‌سالی ۱۹۴۸ هه‌لگری ئاینی جووله‌که ، روویان له ئیسرائیل کرد چ به‌ خووشی خویان و چ

لەسەر داۋايى ھۆكۈمەتنى نۆيى جۈولەكە و چ بە پالەپەستۆي ھۆكۈمەتنى ئىپراق لەو كاتدا ... كە جۈولەكە ۋەك ئايىن و نەتەۋەكانى دىكە لەشارى كەركوك ژيانىيان بەسەر بردوۋە و بەشدارى تەۋاويان لە ئاۋەدان و شوۋيىنوار و پاراستنى كردوۋە جگە لە بوارەكانى دىكەش .

لە ھەمان كات پاشماۋەي گەرەك و مەرەقەد و تەۋراتگە و ھونەرى بىناكارىيان تاكوۋ ئىستاش گەرەك و كۆچەي مائەكانىيان لە كەركوك دەرژىننىتەۋە ... جۈولەكە و ئايىن جۈولەكە كە يەككە لەو گۆرانە ئايىنانەي كە لەناۋچەي كەركوكدا سەرى ھەلدا و تاكوۋ ماۋەيەكى باش رۇلىكى گەۋرەيان بىنىۋوۋە لە گەشەكردنى بارى كۆمەلەيەتى و ئايىن لەو شوۋيىنانەي كە جۈولەكە و ئايىن جۈولەكەي تىدا بىلۋوبۆتەۋە .

كە ھاتنى جۈولەكە بۇ ۋولاتى نىۋان دوۋزىي كۆن ، بە سى قۇناخ بوۋە و لە كوردستان بىلۋوبوۋنەتەۋە ... ئاشوۋرەيەكان ۋەك بەندى شەپ ھىناۋيانن كە دەگەرئىتەۋە بۇ كۆتايى سەدەي ھەشتەمى پىش زايىن .

داۋاي ئەۋانپىش كىلدانىيەكان ۋەكوۋ بەندى شەپ ھىناۋيانن بۇ بابىل لە سەرەتاي سەدەي شەشەمى پىش زايىن ، قۇناخى سىيەمىش دەگەرئىتەۋە بۇ سەرەتاي ئايىن ئىسلام ، لە كاتى خەلىفە عومەرى كورى خەتاب كە ھەندىك ھۆزى جۈولەكەي ھىناۋ دابەشكىردن ... ھىرشى يەكەمى جۈولەكە بەسەر كىردايەتى شەلماسەرى سىيەمى ئاشوۋرى - بوۋە پىش زايىن ، بۇ سەر ناۋچەۋ ھەرىمەكانى - يەھوزدا - و دەست بەسەر اگرتنى ژمارەيەكى زۇرىيان بە ھىنانىيان بۇ ناۋچەكانى ئاشوۋر و نىشتەجىكردنىيان لە ناۋچە جىياجىكان بۇ ئەۋەي بە ئاسانى نەتوانن بگەرئىتەۋە .

قۇناخى دوۋەم ھىرشى - تەجىلات بلاشرى سىيەم - بوۋ بۇ سەر ئىسرائىل و دەستگرتن بەسەر ناۋچەكەياندا و نىشتەجىكردنىيان لەسەر ناۋچەكانى كوردستان ... لە سالى ۷۲۲ ى پىش زايىن - شەلمانسەرى پىنچەمى ئاشوۋرى - بە ھىرشىكى سەربازى بۇ سەر ئىسرائىل و پايتەختەكەي گەمارۇدا ... بەلام لە سالى ۷۲۱ ى پىش زايىن كۆچى داۋايى كرد .

لەداۋايى مردنى ئەۋ پايدارە گەمارۇ لەسەر سامەرە سى سالى خاياند لەسەر دەمى پاشا - سەرچۆنى - دوۋەم ، تۋانرا ئىسرائىل داگىر بكات و

دانیشتووانەكەى راگووئىزى له ناوچهكەدا .

كه گىراوهكان ژمارەیان گەيشته ۲۷،۲۸۰ ھەزاركەس و نیشتهجێکردنیان له شارەكانى - سلخ و - بۆزان و - دۆلى خاپوور و - شارى مازى و له كوردستان ، كه دەكاتە ناوچهكانى ئىستای كوردستان ، واتە ھێرش له دواى ھێرشى بەردەوام بوو ، له لایەن سەركردهكانى ئاشوور و كلدان له ساڵەكانى ۶۷۲ و ۵۹۷ و ۵۸۶ ی پېش زاین له ھەرىم و ناوچهكەدا .

ھەروا ھاتنى دانیال پېغەمبەر بۆ شارى كەركوك لەگەڵ ھاوھەلەكانى رۆیان له پېگەیانندن و گەشەکردنى لایەنە ئاینیەكانى جوولەكەكان كردووہ له شارى كەركوك دەوورووبەرىدا ... نووسەرو میژوونوسى عەرەب - ئەحمەد سوسو له نووسینەكانى دەلى :-

دانیال پېغەمبەر یەكێكە لەو پەيامبەرانەى كە ھاوسەردەمى - نەبوو خزنەسرى دووہم - بووہ ... ھەر وەك یەكێك لەو چوار پېغەمبەرە گەوورانە لە دواى - حزقیال - ە و لە خیزانیكى خانەوادەییە و لەوانەییە كەلە - ئۆرشەلیم - لەدايك بوویت ... ئەحمەد سوسە ، كە پېشتر جوولەكە بووہ بووہ بە ئیسلام ... باس لەوہ دەكات كە - ئەبووخزنەسەر - لەگەڵ سى لاودا ھیناویانە بۆ بابل لە سەرەتای یەكەمى فەرمانرەوایی یەكەمى سالى ۶۰۵ پېش زاینی .

ھەروا سوسە دەلى :- دانیال لە بارەگای كۆشكەكەى لەگەڵ ھاوھەلەكانى بەخێووكرا ... ھەر لەویش فیئى زمانى كلدانى بووہ و ھونەر زانیارى كلدانىەكانى بەباشى فیئى بووہ لەگەلى گونجاوہ ... بەلام شووینى گۆرى دانیال پېغەمبەر وەكوو ئەوہى - بنیامینی ئەنگیلی - ئاماژەى پى دەكات ، لە سەدەى دوانزەھەمى زاینیدا ، لەشارى - شوشە - شووشان - ە كە كۆنە پایتەختى ئیسلامى ئىرانى بووہ ، یان خۆزستان بووہ و گۆرەكەى یەكێكە لەو چوار دەكلێسەى كە ھەبە لەو ناوچەییەدا .

۱۲۵۸ / ۱ / ۸ رۆژھەلاتناس و

توویژەرو

مېژوونوسسان

ھەموویان لە سەر

ئەو کۆکن کە

ھۆکاری سەرھەلدان و

نەشونماکردنی

مەزھەبی کاکەییەکان

دەگەریتەو ھە بۆ سولتان - ئیسحاق شیخ عیسا - بەرزنجی کوری بابا عەل
 ھەمەدانی کوری یەعقوب کوری یوسف کوری سەید مەنسور کور
 عەبدولعەزیز کوری عەبدوللای کوری ئیسماعیل کوری موحدەسی کور
 ئیمام موسا کازمی - کورد - ، کە ئیستا مەزارگەیی لەشاری بەغدا:
 پایتەختی ئێراقە .

وا دیارە لەو دەووروبەرە شیخ عیسا لەگەڵ براکەیی شیخ موسا لەشار:
 ھەمەدان لە رۆژھەلاتی کوردستان ، بەرھەو وولاتی سعوودیەیی ئیسنا
 بەرێکەوتوون بۆ بەجێگەیانندی رێورەسمی ھەجکردن لەشاری مەککە . ک
 دەگەنە شاری مەککە ، لە خەودا دەبینن ، کە ھەردووکیان لەکات
 گەرانەوھیان ، کە ئەو بەردە رەشە گەورە ھەلبگرن بۆ ھەر جێگایەک برون
 تا ئەو کاتەیی کە داویان لێدەکرێت .

ئەویش لە دواي گەرانەوھیان ھەلدەست بەدروستکردنی مزگەووتیک لە
 جێگایەیی کە لێی راوەستان ، ئەو جێگایەش گوندی بەرزنجیە لە باشوور:
 کوردستان ... لەدواي ماندوووبوونیکي ژۆر نووستن بەرامبەر گوندی بەرزنج
 لە کووخیک کە لە دارودرەخت لەلایەن جووتیارەکان دروستکراووە لە
 جێگایەدا... ئەوانیش بەپێی رێنمایەکانی خەونەکیان لەو جێگای
 مزگەووتیکیان دروستکردو بەردیکي رەشیان لە شیوووی بەردە رەشەکە:
 مەککە لە یەکیک لە سووچەکانی مزگەووتەکیان دانا .

کەلەو کاتەش خەلافەتی عەباسی ھەرەسی پی ھینرابوو لەلایەن مەگۆلەکا
 ... لە دواي تەواوکردنی مزگەووتەکە - تەکیە - دانیشتوانی ناوچەکە ل

دهرویش و ناینداره‌کان روویان تیگرد بۆ خواپهرستی و له هه‌مان کات خزمه‌تیان ده‌کرد ... دواى ئه‌وه براکه‌ی شیخ عیسا که شیخ موسا بوو به‌ره‌و گوندی - شه‌وله - به‌ریکه‌ووت که نزیك بوو له‌گوندی به‌رزنجه ... ئه‌ویش هه‌وله‌کانی له پیناو دروستکردنی هه‌مان شی‌وه‌ی ته‌کیه‌ی براکه‌ی بوو ، که له به‌رزنجه دروستیکرد بوو ، هه‌ر له‌وی ژنیکی هی‌نا به‌ناوی - فاتمه - به‌لام نیشته‌جی بوونه‌که‌ی زۆری نه‌خایاندو هه‌ندی له‌ئیسلامه‌ تووند ره‌وه‌کان به‌ره‌به‌ره‌کانیان ده‌کردو له‌ئه‌نجام تیرۆریان کرد . شیخ عیساى براى که زانى براکه‌ی شیخ موسا کووژراوه به‌ره‌و گوندی - شه‌وله - به‌ریکه‌ووت و تهرمه‌که‌ی له‌گوندی به‌رزنجه به‌خاک سپارد له‌ناو ته‌کیه‌که‌و خیزانى براکه‌ی - فاتمه - ی خواست و بوونه هاوسه‌ری یه‌کتری که دواى سى کورى لی‌بوو .

که ناویان شیخ عه‌بدولستارو عه‌بدولکه‌ریم و عه‌بدولقادر بوون . له‌لایه‌کی دیکه وا ده‌گیرنه‌وه که شیخ عیسا له‌و کاته چوه مه‌که‌که بۆ - العمره - سى ده‌رویش له ئیسلامه‌کان که له‌لایه‌ن خواوه نیردرا‌بوون داویان لی‌کرد که ژنیکی دیکه به‌ینى ... به‌لام شیخ عیسا ئه‌و داوایه‌ی ده‌رویشه‌کانی ره‌تکرده‌وه به‌هۆی گه‌وره‌یی له‌ته‌مه‌ندا .

به‌لام ده‌رویشه‌کان به‌رده‌وام بوون له‌داواکه‌یان بۆ ماوه‌ی سى جارو له‌ئه‌نجام شیخ عیسا ره‌زاهه‌ندی له‌سه‌ر داواکه‌یان کردو ژنى دووه‌می هی‌نا به‌ناوی - دایه ریباز - که کچی حوسین به‌گ بوو له‌عه‌شیره‌تی جاف و له‌هه‌مان کات حوسین به‌گ سه‌ره‌ک عه‌شیره‌تی جاف بوو ... ئه‌م کاره‌ش له‌ دواى چه‌ندین جار داواکردن له‌حوسین جاف ، ئه‌ویش به‌پیدانی که‌که‌ی به‌ شیخ عیسا که دواى سى جار ئینجا حوسین جاف ره‌زاهه‌ندی له‌خوایینییه‌که‌ کرد ئه‌مه‌ش له‌دواى چه‌ندین مه‌رجی گران ، که ئه‌مه‌ش له‌سالى ۱۲۷۲ بوو له‌ ناوچه‌که‌دا . دواى سالیك له‌هاوسه‌ریتی - داربراک خاتوون - سه‌ید سولتان ئیسحاق - له‌دایک بوو ... له‌ دایک بوونی سولتان ئیسحاق له‌سالى ۱۲۷۳ بوو . که کاکه‌ییه‌کان برویان وابوو که له‌دایک بوونی سولتان ئیسحاق به‌هه‌مان شی‌وه‌ی له‌دایک بوونی چه‌زه‌ه‌تی عیساى مه‌سیحیه‌کان بووه ...

جا چیروکی هه‌مه‌جوړی سه‌ره‌له‌دانی کاکه‌ییه‌کان له‌چه‌ندین لایه‌نی

دىيارىكراۋو ھەر ھەممويان بەرھو يەك رىنگاي سەرھكى ھەنگاۋ دەننن كە سەرھەلدانى كاگەيپھەكان لەم كاتەدا بووھ لەھەرىمى باشوورى كوردستان ... ئەويش لەدوای كۆچى دوایی شىخ عيسا لە ۱۳۵۶/۲/۶ لەگوندى بەرزنجەى ھەرىمى باشوورى كوردستان .

سەرچاۋە :- سى ، جى ، ئەدمۇننژ - كرد - ترك - عەرەب . ل / ۱۷۰ - ھەمان سەرچاۋە

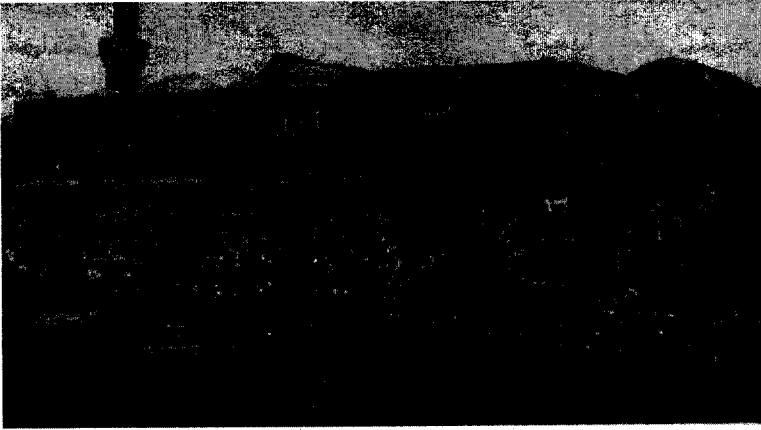
- ۶۷ - ۶۸ - ۶۹ - ۷۰ - ۷۱ - ۷۲ - ۷۳ - ۷۴ - ۷۵ - ۷۶ - ۷۷ - ۷۸ - ۷۹ - ۸۰ - ۸۱ - ۸۲ - ۸۳ - ۸۴ - ۸۵ - ۸۶ - ۸۷ - ۸۸ - ۸۹ - ۹۰ - ۹۱ - ۹۲ - ۹۳ - ۹۴ - ۹۵ - ۹۶ - ۹۷ - ۹۸ - ۹۹ - ۱۰۰ - ۱۰۱ - ۱۰۲ - ۱۰۳ - ۱۰۴ - ۱۰۵ - ۱۰۶ - ۱۰۷ - ۱۰۸ - ۱۰۹ - ۱۱۰ - ۱۱۱ - ۱۱۲ - ۱۱۳ - ۱۱۴ - ۱۱۵ - ۱۱۶ - ۱۱۷ - ۱۱۸ - ۱۱۹ - ۱۲۰ - ۱۲۱ - ۱۲۲ - ۱۲۳ - ۱۲۴ - ۱۲۵ - ۱۲۶ - ۱۲۷ - ۱۲۸ - ۱۲۹ - ۱۳۰ - ۱۳۱ - ۱۳۲ - ۱۳۳ - ۱۳۴ - ۱۳۵ - ۱۳۶ - ۱۳۷ - ۱۳۸ - ۱۳۹ - ۱۴۰ - ۱۴۱ - ۱۴۲ - ۱۴۳ - ۱۴۴ - ۱۴۵ - ۱۴۶ - ۱۴۷ - ۱۴۸ - ۱۴۹ - ۱۵۰ - ۱۵۱ - ۱۵۲ - ۱۵۳ - ۱۵۴ - ۱۵۵ - ۱۵۶ - ۱۵۷ - ۱۵۸ - ۱۵۹ - ۱۶۰ - ۱۶۱ - ۱۶۲ - ۱۶۳ - ۱۶۴ - ۱۶۵ - ۱۶۶ - ۱۶۷ - ۱۶۸ - ۱۶۹ - ۱۷۰ - ۱۷۱ - ۱۷۲ - ۱۷۳ - ۱۷۴ - ۱۷۵ - ۱۷۶ - ۱۷۷ - ۱۷۸ - ۱۷۹ - ۱۸۰ - ۱۸۱ - ۱۸۲ - ۱۸۳ - ۱۸۴ - ۱۸۵ - ۱۸۶ - ۱۸۷ - ۱۸۸ - ۱۸۹ - ۱۹۰ - ۱۹۱ - ۱۹۲ - ۱۹۳ - ۱۹۴ - ۱۹۵ - ۱۹۶ - ۱۹۷ - ۱۹۸ - ۱۹۹ - ۲۰۰ - ۲۰۱ - ۲۰۲ - ۲۰۳ - ۲۰۴ - ۲۰۵ - ۲۰۶ - ۲۰۷ - ۲۰۸ - ۲۰۹ - ۲۱۰ - ۲۱۱ - ۲۱۲ - ۲۱۳ - ۲۱۴ - ۲۱۵ - ۲۱۶ - ۲۱۷ - ۲۱۸ - ۲۱۹ - ۲۲۰ - ۲۲۱ - ۲۲۲ - ۲۲۳ - ۲۲۴ - ۲۲۵ - ۲۲۶ - ۲۲۷ - ۲۲۸ - ۲۲۹ - ۲۳۰ - ۲۳۱ - ۲۳۲ - ۲۳۳ - ۲۳۴ - ۲۳۵ - ۲۳۶ - ۲۳۷ - ۲۳۸ - ۲۳۹ - ۲۴۰ - ۲۴۱ - ۲۴۲ - ۲۴۳ - ۲۴۴ - ۲۴۵ - ۲۴۶ - ۲۴۷ - ۲۴۸ - ۲۴۹ - ۲۵۰ - ۲۵۱ - ۲۵۲ - ۲۵۳ - ۲۵۴ - ۲۵۵ - ۲۵۶ - ۲۵۷ - ۲۵۸ - ۲۵۹ - ۲۶۰ - ۲۶۱ - ۲۶۲ - ۲۶۳ - ۲۶۴ - ۲۶۵ - ۲۶۶ - ۲۶۷ - ۲۶۸ - ۲۶۹ - ۲۷۰ - ۲۷۱ - ۲۷۲ - ۲۷۳ - ۲۷۴ - ۲۷۵ - ۲۷۶ - ۲۷۷ - ۲۷۸ - ۲۷۹ - ۲۸۰ - ۲۸۱ - ۲۸۲ - ۲۸۳ - ۲۸۴ - ۲۸۵ - ۲۸۶ - ۲۸۷ - ۲۸۸ - ۲۸۹ - ۲۹۰ - ۲۹۱ - ۲۹۲ - ۲۹۳ - ۲۹۴ - ۲۹۵ - ۲۹۶ - ۲۹۷ - ۲۹۸ - ۲۹۹ - ۳۰۰

۱۲۵۸/۲/۶ ئەرتوگول كورپكى بوو بە ناۋى عوسمان ، كە دەگەراۋە سەر ئەو بىنەمالەى كە دەۋلەتى عوسمانى دامەزراند ، لەو كاتەش بوو كە مەگۇلەكان بەسەر كوردايەتى ھۆلاكو شارى بەغدایان داگىر كرد ، كە پايتەختى خەلافەتى عەباسىيەكان بوو، كە ئەو داگىر كەردنە بوو ھۆى ۋىتران كەردنى شارى بەغداۋ دەۋر ۋوبەرىدا .

كە دانىشتۋوانەكە لەو كات زۆرىيەى زۆرى لە كوردو ئاشوورى و ئارامى و فارس بوون . لە دوای ئەو ھەموو كارەساتە، لەدايك بوونى عوسمان بووھ ھۆى بەرھو بەھىزبوون لە بارپكى لاوازو گواستەنەۋەى بەرھو قۇناخپكى نوئى لە ھەموو بوارە جياجياكانى بەرھو دامەزراندنى ئىمپىراتۆرىيەتى عوسمانى لەھەرىمى ئەنازۇلى ئىستى توركيا .

۱۲۵۸/۲/۱۳ لەدوای داگىر كەردنى شارى بەغداۋ دەۋر ۋوبەرى لەلايەن ھىزەكانى سووپا بەسەر كوردايەتى ھۆلاكو ، لە ئەنجام ھەر چەند دام و دەزگاي كارگىرى و قوتابخانە و پەرتووكخانە و مزگەوت و كەنيسە ھەبوو ۋىترانى كرد ، بئى ئەۋەى بىر لە دوا رۆژى روداۋەكان بكاتەۋەلە ناۋچەكەدا .

١٢٥٨/٢/٢٠ له دواى ووتراکردنى شارى به غداو دامو دهزگا کارگیری و پهروه دهی و ئاینی له لایهن هیزهکانی سوپای هۆلاکو، دهستی کرد به به رهو باشبردنی باری شاره کهو دهووروبهاری، به تاییهتی یارمه تیدانی مهسیحیهکان و ریز گرتنی - به تریرک ملیخای دووم - و دابین کردنی جینشین کردنی له سهر کهناری زیی دیجله له شارى به غدا.

١٢٦٠

١٢٦٠/٩/٣ به رپابوونی شهري - عین جالوت - که هیزهکانی سوپای ئی - به سهه رکرایهتی شانشین موزه فهه سهه یفه دیهن سهه رکه ووتنیان به دهست هیئا به سهه ته سهه رکهکان

به سهه رکرایهتی سهه رکه دهی ته ته رکهکان - بپیرس - له سهه ریمه که دا . ١٢٦٠/٩/٣ هیزهکانی سوپای مه گۆل به سهه رکرایهتی هۆلاکو به رهو هیرشکردنه سهه شاری نۆرشه لیم و قوودسو و ناوچهکانی دیکه سهه نگاوی نابوو، به لام

ھىزەكانى سوولتان - بىيرس - تووانيان ھىزەكانى سووپاي ھۆلكۆ تىك بشكىنن و ناوچەكەو دەووروبەرى و فەلەستىن بەتەواوى رزگار بكنە لە ژىر چەپۆكى ھىزەكانى سووپاي ھۆلكۆلە ناوچەكەدا .

۱۲۶۱

۱۲۶۱/۸/۱۵ نەخشەكىشان لە پىناو گرتنەوہى شارى قووستەنتىنيەى پايتەختى بىزەنتىيەكان لەل ايەن - ميخائىلى ھەشتەم بالىلوج - و دواى گەرانەوہى بە گىرانەوہى شارى قووستەنتىنيە بۆ ژىر دەسەلاتى خۆى ، خۆى بووہ ئىمپراتۆر لە سەر كەنىسەى - ئايا سوڤيا - ئەويش دواى چوونە ناو شارى قووستەنتىنيەى ئەستەمبۆلى ئىستاي دەوولەتى توركىيا .

۱۲۶۱/۱۱/۲۶ عزەدىن عەبدولسەلام دىمەشقى ، كە نازناوى سولتانى زاناينى پىدراووہو لە شاگردانى نامىدى كورد بووہ ... كە ئىمامى جومعەى شارى دىمەشقى شام بووہ ، لەوكاتەى مەلىك ئىسماعىل پادشاي دىمەشقى لە سالى ۱۲۴۰ قەلاى شەقىفى بۆ خاچ پەرستان چۆل دەكات .

لە سەر ئەم كارە نارەوايە لەلايەن عزەدىن بەتووندى بەرپەرچدەدرىتەوہ و توورەيى خويان ئاشكرا دەكەن و مەلىك سالى ئىسماعىل لەو كارەدا بە كۆيەكدا دەچن و عزەدىن لە ئىمامى جومعەى دەخات .

دواى ئەوہ لەگەل ئەبوو عومەر ئىبن ئەلحاجب دا دەگىرن و ھەر ھەردووكى خستە زىندانەوہو ، لەدوايىدا ئەم كەسايەتتە بەرەو مىسر رەودەكات و سولتانى مىسر رىزى لىدەگرى و دەيكاتە بەرپرس و ئىمامى جومعەى مزگەوتى - عەتىق - و لە شارى قاھىرەى پايتەختى مىسر لە قوتابخانەى سالىھە وانە دەلىتەوہو تاكوو لەم رۆژەدا كۆچى دوايى لە شارى قاھىرە دەكات و ھەر لەويش تەرمەكەى بەخاك دەسپىردىت لە شارەكەدا .
سەرچاوە : شەرھنامە - لاپەرە ۱۸۶/۱۸۷ .

۱۲۶۲

۱۲۶۲/۱۱/۱۵ موعاويەى كورى ئەبوو سوڤيان يەكەمىن خەلىڤەى دەوولەتى ئەمەوى بوو لە شام و يەكەم حووكمرانى ئىسلام بوو ، كە باجى نەروۆزى لە بەھاران و باجى مېھرەگانى لەپايزدا ژياندەوہ ... ھۆى ئەو ژياندەوہش دەگەرىتەوہ بۆ ئەو

تەنگ و چەلمەدارايىيەى كە لەنەنجامى تووندوتىژى راميارىيەتەكەى تووشى ھاتبوو .

لەو كاتەى كە موعاويە دەسلەتتى خەلىفەى ئەمەوى گرتە دەست خەلىكى زۆر دژى ھەستان بەتايبەتى - شوورات ، واتە ، خەوارجىيەكان - ەلەويەكان ... ئەويش بۆ ئەمەوى دەسلەتەكەى سەربگىرى و بچەسپى . بەم ھۆيە دەستەيەكى لەبەھىزترىن مىرو والى لەوولتەكانى ژيىردەسلەتەكەى خۆى دامەزراندوو . پەيمانى نووسراوى پيدان .

كە ھەر باج و سامانىكى لەو وولتەنە دەستيان دەكەوى بۆخۆيان بىت و تەنيا لە وتارى رۆژى ھەينى و جەژن و بۆنەكاندا ناوى موعاويە ەك خەلىفەى ئىسلام بىنن و لەگەل ەرگرتنى باجى نەورۆزىش رىگە بدرى دابوو دەستورى ئەو جەژنە بەرپۆوھ بچىت .

ئەم خەلىفەيە بۆ ەرگرتنى باج و سامان تەنيا وولتتى شامى بەدەستەوھ بوو ، ئەمەوى دەستىشى دەكەوت بەشى ھەموو خەرجىيەكانى دەرياو بەھىزکردنى حىزبى ئەمەوى و پىكەونانى سووپاي بەھىز بوو بۆ پەلاماردانى وولتان و بلاوکردنەمەوى ئايىنى ئىسلامى نەدەكرد . بۆ چارەسەركردنى ئەو گىرووگرفتەنەو گرتنى ئابورى ئەم ھەنگاوانەينا : -

۱- پىشخستنى كشتووكال لە رىگەى دابەشکردنى زەوى بەسەر پىاوانى دەسلەتدارو گرنكى دان بەجۆگەو بنەوان بۆ ئاودانى بەروبوومى كشتووكال .

۲- دانانەمەوى داب و دەستورى و ەرگرتنى دەستوو ديارى و باجى نەورۆزو مېھرەگان لەخەلكەكە ... ئەم ھەنگاومەوى موعاويەش بۆخاترى چاوى رەشى كورد و نەوھ رۆژھەلاتىيەكان ، نەورۆزى ژياندەوھ ، بەلكوو لەپىناو ەرگرتنى باجەكە ئەو ھەنگاومەينا .

ئەم كارەى موعاويە نە ھەر تەنيا ئەو رەسمە كۆنەى ژياندەوھ بەلكوو ئەو جەژنەشى بايەخ پىداو ژياندىوھ ... بەتايبەتى جەژنى نەورۆز ... چونكە دەكەويتە سەرھەتاي بەھارو سالىكى تازە ، كە ھەموو سالىك لە ھەمان رۆژدا ئەم رۆژە خۆى نوى دەكاتەوھ .

دواى ئەمانى موعاويە خەلىفەكانى دىكەى ئەمەوى رىگەيان بەو جەژنەداو

باجی خوځيان كوده كرده وو گه نجينه ی دهووله ته كه يان پي پرده كرد . له پينا مانه وهی دسه لاته هميشه ييه كه يان ، له وانه خليفه عهبدو لمه ليك مه روا بو ، كه له سالی ۱۳۰۵ دا كوچي دوايي كرد .

ريگه ی به جيبه جيكردنی دابوو نهریتی نه ورؤزداو باجی نه ورؤزی وهرگرت ا يه كيک له واليه كانی كه - هه باجی كوری يوسفی سه قه فی - بوو زور به گهرم و نهو رؤژهی له ئيراقی ئیستاو وولاتی چياكان و - واته كوردستان - و ئيرار و خورساندا كردوو به داب و نهریت و له رؤژی نه ورؤز دهست و دیاری ا به خشيشی و نهو جهژنه ی كو ده كرده وه ، به تايبه تی له وكاته ی كه شارو كووتی دروستكرد و پایته ختی ئیستای ئيراقی گوواسته وه و نهو شاره . و دابوونه ریتی و نهو رؤژی له كوژشكه كه ی خو ی له و شارهدا ژيانده وه .

هه موو خليفه كانی و نهو ی گرنگیان به جهژنی نه ورؤزدا ، له پيناو به رژه وهندی دسه لاته كه يان ته نیا خليفه ی هه شته می و نهو ی - عومر عهبدو له عزیز - نه بیټ كه جهژنی نه ورؤزی قه ده خه كرد ... به لام دوا ی مردنی و نهو خليفه ی نؤیه می دهووله تی و نهو ی - يه زیدی كوری عهبدو لمه ليك - كه له ۱۳۱۹/۲/۲۲ دسه لاتی گرته دهست و جهژنی نه ورؤزی ژيانده وه و باجی وهرگرت و پهیره وی رينماييه كانی خليفه ی موعاويه ی كرد له هه موو بواره كانيدا .

سرچاوه: - وزارة التربية - تاريخ الحضارة العربية الاسلامية ل/ ۶ - بغداد/ ۱۹۸۲ ل/ ۱۱۴

۱۲۶۳

۱۲۶۳/۱۱/۴ كوچي دوايي سولتان هولاكو له ته منی ۵۰ سالیدا ... ناوی تهواوی هولاكو - قولاخو - بووه و به باشترين و ليها تووترين سهر كرده دانه ريت له نازايه تی و چاونه ترسی له هه موو بوواره كانی دسه لاته داريه تيدا له سهر و نهو ناوچه و هه ريمانه ی كه دسه لاتی به سه ريديا ده شكاو دام و دهزگا كانيش له دانيشتووانی و نهو ناوچانه بوون نهك له لايه نی ديكه بو و نهو ی بتوانی سهر كه ووتن له نامانجه كانيدا به دهست به ينی به سه ر دانيشتوواندا .

۱۲۶۵

۱۲۶۵/۵/۶ لەدايك بوونى شاعىرى ناودارى
ئىتالى و جيهان - دانتي - له
شارى فلورهنساى وولانسى
ئىتالىيا .... سهچاوهكانى
مىژووى ئەدەبى جيهان ئەوەندە
باسى ژيانى مندالى دانتي
ناكەن ... تەنيا ئەوەندە نەبى
كە دەلەين جارى تەمەنى ۹ سال
بووه ، كە چاوى بەكچىكى
جوان كەوتووھو ناوى -
پاتريس - بووه ... كەزى

لەكردووھو ئەو كەزى خۆشەويستىيە بوونەتە سهچاوهى سروشتى داھىنانە
ئەدەبىيەكانى دوا رۆژىد .

كەچى لە ئەنجامدا بۆ يەكترى نەبوون ... دانتي زۆر زىرەك و تىگەيشتوو
بووه ... ھەر لەمنداڵىيەو پەيمانى بەخۆى دابوو ، كە تەنيا زانستى نۆيى
سەردەمەكەى وەرگىرى و بەماوہيەكى كەم فيرى مۇزىكا بوو لەگەل ئەوھشدا
بەشدارى لەكاروبارى سياسيدا كرد .

لە تەمەنى ۳۰ سالىدا كرا بە ئەندامى كاربەدەست لە حكومەتى فلورهنسا
كە لەو كاتەدا راپەرىنى رامىارى تونىد لە نىوان پارتەكەى دانتي و
ناحەزەكانى ھەبوولە وولاتەكەدا .

بەھۆى بەرزبوونەوہى ئەم كيشەيە دانتي و دەستەيەك لە ئەندامانى
پارتەكەى لەسالى ۱۳۰۱ بۆ ماوہى ۱۴ سال دورخرانەوہ ... دواى ئەوہ
گەرانەوہ وولاتەكە ... ئەم شاعىرە ناودارە لە كارە رامىارىيەكان و شىعەرەكانى
بەردەوام بوو لە پىناو گۆرىن و چاكسازى تاكوو لە ۱۴/۷/۱۳۲۱ لە تەمەنى
۵۶ سالىدا كۆچى دوايى كرد لە وولاتەكەيدا .

سەرچاوه: - مەوسوعى لەسەفە - عەبدولرەحمان بەدەوى بەرگى ۱/

۱۲۶۵/۵/۱۵ لە داىك بوونى شاعىرى مەزنى ئىتالى - دانتىيە ئەلگىياري - لە شار فىرنتسە لە بنەمالەيەكى بەناوبانگ ... دانتىيە بىروبوچوونەكانى فەلسەفى رامىياري لاهووتى ھەبووھ ... بنەمالەكەي ، واتە باوك و باپىرائى كار پىشەسازى و بازىرگانى و پارەيان دەكرد ... باپىرى - كتساکويدا لەكۆتايى سەدەي يانزەم ئىمپراتورى ئەلمانى كۆنرادى سىيەم بووھ ... ۵ لەسەر خاچەكان لەسالى ۱۱۴۷ كۆزراوھ .

دانتىيە يەكەم كتابى لەسالى ۱۲۹۲ دانا كە ۳۱ پارچە شعرى لەخۆگرتىبو ئەم شاعىرە ناودارە لەكارەكانى شعر و رامىياري و فەلسەفەيەكانى بەردەو بوو تاكوو لە ۱۳۲۱ كۆچى دوايى دەكات ... كە بەچەندىن قۇناخ تىپەرىيوو بە كىشەو گرفت لە بووارەكانى ئايىنى و رامىياري و فەلسەفەدا .

سەرچاوە: - موسوعى فەلسەفە . عەبولرەحمان بەدەوى - بەرگى ۱/

۱۲۶۵/۱۲/۲۳ لە داىك بوونى زاناو فەيلەسوفى ناودارى ئايىنى مەسىحى و ناسراو بە جىھانى ووردبىن - - ژوھن دونس ئەسكوت - لە گەرەكەكانى كۆنتىيە: ئسكتلەندا ... لە بنەمالەيەكى دەوولەمەندى دەرەبەگى خاوەن زەوى گەووز . ئەمەو لەلايەكى دىكە لەدايك بوونەكەي بە ۱۲۶۶/۳/۱۷ دادەنن . بۆيەكەم جار خوويندىنى لە فرىشكن دەست پىكردووھ ... ھەر لەسەرەتا: مندالى و خوويندىنى خاوەن ھەست و بىروو توانايەكى بى وىنەي ھەبو لەگەشەكردندا .

ئەويش بەخوويندىنى ئايىنى لاهووت بۆ ماوھى ۱۰ سال بەپشتىيووان مامەكەي - ئىليا دۆنس - كە چاودىرى كەنىسەكان بووھو لە ۲۹۱/۳/۱۷ وىنەي كاهىنىكى كىشەوھ كە لەو كاتە تەمەنى ۲۵ سالان بووھ ... لە كاتەشدا لە ئوكسفۆرد و لە شارى پارىسى پايتەختى فەرەنسا لە نىوا سالەكانى ۱۲۸۷-۱۲۹۰ دەستى كرد بەخوويندن .

دواي ئەوھ لە زانكۆي پارىس لەنىوان سالەكانى ۱۲۹۴ - ۱۲۹۷ زانستە لاهووتى و فەلسەفەي خویندووھ ... دانراوەكانى ئەم فەيلەسوفە لە ۲ بەرگەو لەسالى ۱۶۳۹ بە چاپگەيەنرا ... ئەم مرقۇفە لەزىيانىدا درىخ نەكردووھ لە كارەكانى تاكوو لە ۱۳۰۸/۱۱/۱۸ لەشارى كۆلنى ئەلمانىد كۆچى دوايى دەكات .

سەرچاۋە :- موسوعى فەلسەفە - بەرگى ۱/ دكتور عبدولرحمان بدوى .

۱۲۶۷

۱۲۶۷/۹/۲۲ لە داىك بوونى جەلالەدەين محەمەد عبدولرحمان عومەر قەزوينى لەشارى مووسىل... دواى ئەوہ لەگەل باوكى روويان لەشارى ھەولير لە باشوورى كوردستان كردوہ ، كە مەزھەب ھەلگىرى برواى شافعى بووہ ... دواى ئەوہ لەگەل باوكى روو لەوولاتى رۆم دەكەن . خوويندى لە بووارەكانى زانستى تەواوكردوہ و ھەروا لە بوارى ياساىى تواناى باشى ھەبووہ ... دواى ئەوہ گەراوہ تەوہ شام و لەشارى ديمەشقى ئىستائى پايتەختى سووریا كارى دادگا و خوويندنهوہى وتارى ھەينى ئەنجام داوہ ... دواى ئەوہ رووى لەوولاتى ميسر كردوہ .

دواى ماوہىكە گەراوہ تەوہ شام ... تواناى باشى ھەبووہ لەنووسينى شيعرو بەردەوام بووہ لەكارە ھەمەلایەنەكانى تاكوو لە شارى ديمەشق كۆچى دواىى دەكات و لەگۆرستانى سوفىيەكان بەخاك دەسپيردريت لە وولاتەكەدا .
ئيبينى :- ئەم كەسايەتية عەرەب نەبووم بەنەمالەكى لەناوچەى دەريای قەزوين ھاتوون .

۱۲۷۳

۱۲۷۳/۱/۱۷ روودانى بوومە لەرزەى زەوى وويرانكەر لە ھەريمى نازربايجان ، كە بووہ ھۆى،گيان لە دەست دانى بە سەدا ھاوولاتى و زامدار بوونى بە دەيا ھاوولاتى ديكە و وويرانكردنى بەسەدا خانوو كينگەى كشتووكالى ، كە لەوكات تەنيا كەنيسەى سريانپەكان نەبيت بەبى زيان ليكەووتن ماپەوہ ، كە ھەموو مەسيحپەكانى ئەو ھەريمە روويان تى دەكرد بۆ خوا پەرستى و مەراسيمەكانى ئاينى مەسيحى لە وولاتەكەدا .

۱۲۷۶

۱۲۷۶/۲/۱۷ رەشە بايەكى خۆلاوى بى ووينەى سوور ، ناوچەكانى مووسىل و ھەوليرى گرتەوہ بۆ ماوہى شەش كاتژمير بەردەوام بوو، كە بووہ ھۆى دورستكردنى ترسيكى تۆقاندن لە دەروونى دانىشتووان . ھەر لەم رۆژەدا تۆرانپەكان قەشەى شارى نازربايجان تيرۆر كرد لە گەل سى ھاوولاتى ديكە .

۱۲۸۰

۱۲۸۰/۱۱/۱۵ كۆچى دواي فەيلەسوفى لاهووتى مەزن - ئەلبىرتىس ماگنوس - ناسراو بە ئەلبىرتسى مەزن لەشارى كۆلۇنيا لە ئەلمانىا... شايانى باسە ئەم فەيلەسوفە مامۇستاي قەدىس تۆمائەكويىنى بووہ ... لە بەر ئەوہ بەنازناوى ئەلبىرتس ئەلتىتوونى ، ياخوود ئەلبىرتس كۆلونى ناويانگى دەرکردووہ ... دواي ئەوہ روو لەئىتاليا دەكات و لە زانكۆي بادوخا دەخوويىنى لەسەر مەبدەئەكانى فەيلەسوفى ناودارى جىهان ئەرستۆ .

دانراوہكانى ئەم فەيلەسوفە بۇيەكەم جار لەسالى ۱۶۵۱ لە ۲۱ بەرگدا بەچاپگەيەنراوہ ... دواي ئەوہ ديسان لە ۳۸ بەرگ بەچاپگەيەنرا ، چونكە چاپى يەكەم چەندىن ناتەواوى و دەست نووسەكانى كۆنەكراپوونەوہ ئەويش بەچاودىرى p.jammy لە فەرەنسا .

سەرچاوہ: - مەرسوعەي فەلسەفە - بەرگى ۱/ - عەبدولرەحمان بەدەوى .

۱۲۹۱

۱۲۹۱/۵/۱۸ شارى قوودس و دەورووبەرى لە دواي شەرىكى خوويىناوى بى وويىنە لە نىوان هيزە چەكدارەكانى سووپاي مەسىحى و هيزەكانى سووپاي ئىسلام ، لە ئەنجامى ئەو شەپە هيزە چەكدارەكانى ئىسلام تووانيان هەريمەكە بخەنە ژىر دەسەلاتى خويان و، كە مەسىحىيەكان توواناي بەرگرى و پاراستنى هەريمەكەيان لە دەست نەما ، كە ئەمەش بەسەرکردايەتى نەوہكانى سەلاخەدىنى ئەيووبى و كورده بەشدار بووہ چەكدارەكانى بوون دژى هيزەكانى مەسىحى لە ناوچەكەدا .

بەم ھۆكارەش نەتەوہى عەرەب تووانى بکەوويىتە وە سەر پيى خوى و ناواتەكانى جى بە جى بکات لە فرەوانبووندا .

۱۲۹۵

۱۲۹۵/۱۱/۱۰ لە زاناو ئەدىبى ناسراوى كورد - فەخرەدىن ئىبراھىم ئىسحەق يحيى ئەمەدى - واتە دياربەكر - لە باكوورى كوردستان چاوى بەجىهان ھەلھيناوہ... خوويىندنى لەشارەكانى ديمەشق و بەغداو ئەسكەندەريەي ميسر

تەواو كىردۈۈ ... چەندىن پىلەۋ پاىيەى بەدەست ھىناۋە بەھۆى زىرەكى و نازايەتى بەتايىبەتى لە بۋارەكانى ئايىنىدا ... لەبەر ئەۋەش تۋانىۋويەتى كارەكانى ئەوقاف بگىرتتە دەست و لەرىزى سوۋپاش كارى كىردۈۈ . ئەم كەسايەتتەش بەردەوام بوۈ لەكارە جۇراۋجۇرەكانى تاكوۈ لە ۱۳۷۶/۵/۲۱ لەمىسر كۆچى دۋايى دەكات .

سەرچاۋە :- شذرات الذهب ۲۵۵/۶ ... الدليل اشافي ۹/۱ .

۱۲۹۷

۱۲۹۷/۶/۳۰ ھىزە چەكدارەكانى ئىسلام بەسەركىرايەتى شىخ عەلئەدىن ھىرشىيان كىردە سەر شارى ئەمەد- دىاربەكر - لە باكۋورى كوردستان ، بەبى دەست پاراستن دەستىيان كىرد بەكوشتنى مەسىحىەكان بە ناشىرىن ترىن شىۋوۈ نازارىيان دان و بەسەدانىيان لى كۋوشتن ، لەۋانە مەترانى مەسىحى- گىگۋر يۇس- ، لە ھەمان كات ھەرچى كىتب و نووسراۋ كەلوپەل ھەبوۈ ھەموۋيان تالان كىردو سوۋتاندىيان .

۱۲۹۶

۱۲۹۶/۱۰/۳۰ نووسەرى ناۋدارى كورد و نووسەرى كىتبى كوردو كوردستان - ئەمىن زەكى بەگ - دەلى :-

لەدۋاي ۋەرگىتنى دەسەلەت لەلەيەن خازانخان ئەفراسىيائى كىردەۋە بەفەرمانرەۋايى لۇرستان ... دۋاي ئەۋە لە خازانخان بەرەۋ شارى بەغدا ھەنگاۋىنا ، ئەۋىش بەفىتى ئەفراسىيائى دلرەش و تەرەكەباز ، كە فەرمانىدا بەقەلچۇكۋدنى كورد ، كە نىزىكەى ۵۰ ھەزار كوردىيان كۋوشت و مولك و سامان و ژن و مندال و پىرىيان بەتالان بردو ۋاي لىھاتبوۈ ، كە كورە كوردىكى دۋانزە سالانىيان بە ۱۲ درەھەم دەرۋوشت و گۆلكەيان بە پىنج درەھەم دەرۋوشت و ، لەھەمان كات نرخی بەرانىك - بەران - بە درەھمىك بوۈ .... ئەمەش لەتۆلەى ئەۋەبوۈ كە ئەۋ كوردانە لە دژى خانى يارمەتى مىر نەروۆزىيان دەدا لە ناۋچەكەدا .

سەرچاۋە :- شەرەفنامە - لاپەرە ۸۲/ .

۱۳۰۳

۱۳۰۳/۸/۱۵ گهريدهو نووسهرو موئهريخي بهناوبانگ - محهمهده عهبدوللا محهمهه ئيبراهيمه تهنگي - ناسراو به - ئيين بهتوتته - له تهنگهي وولاتي مهغرب لهدايك بووه ... شاياني باسه كه نهه دانهره بهناوچهو ههريمه جياجياكان زورگهراوه ، لهوانه وولاتي مهغرب و ميسرو ناوچهكاني شام و حيجازي سعودييه و ئيئراق و وولاتي فارس و كوردستان و يهمنه و بهحريين و تووركمانستان.

ههروا ههندي ناوچه لهچين و هندو وولاتي تهتهرو ناوهراستي نهفهريكيه كه ماوهي سوورانهوهكهي ۲۷ سالي خاياندوه له سالي ۱۳۲۵ تاكو ۱۳۵۲ زاييني . نهه موئهريخه چهندين دانراوي جي هيشتووه وه كه لتووريكي بي وينه لهوانه - تحفه النظار في غرائب الامگار و عجائب الاسفار - كه بو زمانهكاني پرتووالي و فهرهئسي و ئينگليزي - وهگيردراوه . ههروا ئيين بهتوتته جگه لهزماني عهههبي ، زمانهكاني فارسي و توركبي به باشي زانيووه له نهجامي نهه گهشتهيدا .

له دواي نهه سوورانهوههيهو بهدهست هيناني زانباريهكي باش لهوكتادا گهراوهتهوه شاري مهراكش و لهوي له ۱۳۷۷/۵/۱۰ مائناوايي دهكات . نووسينهكاني وهك سهچاوهيهكي گرنه لهلايهن نووسهرو دانههروو ميژوونووسان بايهخيكي بي وينهي ههيه لهههموو بوارهكاندا .

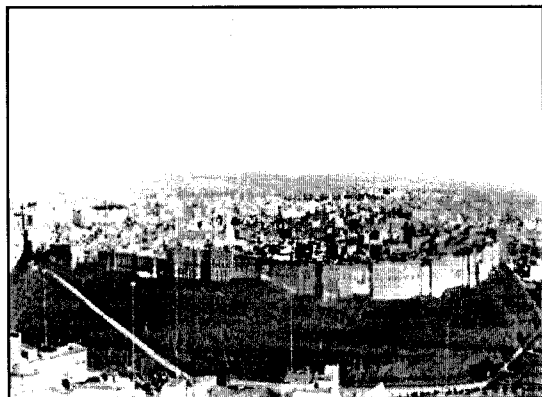
تبييني :- جيگهي باسكردنه كه نهه نووسهه له سوورانهوهكهيدا بهناو خاكي كوردستان به شيووهيهكي بابتهيانه باسي كوردي نهكردوه و زور له سهركردهو تيرهو

مۆزەکانی کوردی-بە تورک یا فارس ناوزەند کردووە ، ھەروا لەگەڵ ناوچەکانی کوردستان ... (نووسەر).

۱۳۰۵

، لە دوای چۆڵ بوونی کورسی رەسوولی - پاپا - بۆ ماوەی یەک ساڵ ، بە ھۆی دابەشی کەرادلە ، و کە بوو ھۆی ئەوێ کە سەرۆکی ئەساقفە بووردو ھەلبژێرن- برتراندی گوت- بە ھۆی ھەلوێستی بوویرانە لە گیانی ئاشتیانە لە سەر ئینگلتەرەو ئەو دووبەرەکیە کە لە نیووان شانیشینی فەرەنسا و پاپا ھەبوو ، لەوکات لە شاری لیۆن بە ناوی - ئقیلیمنزس- کە فیلیب نامادەبوو، داوای یارمەتی لە پاپا کرد بە کۆتایی ھاتنی کیشەکان لە نیووان فەرەنسا و ئینگلتەرە لەبارە ی ئەلگسکونیا .

۱۳۱۰

بۆجاری دووھم ۱۳۱۰/۷/۱
ئیمپراتۆرییەتی
ئاشووری لە دوای
کەوتنی لە شاری
نەینەوا - مووسڵ
- کە لە ساڵی ۶۱۲
کەوتنی یەکەمی
بوو لە لایەن
ئیمپراتۆرییەتی

میدیای کورد ، کە لەو کاتە ئاشوورییەکان وا دەرئەکەووتبوون ، کە ھیچ لایەنگیریەکیان نەبوو لە خۆپاراستن بە ھۆی ھەلوێستی خۆپەرستی و ماوہنەدان بەگەلانی دیکە ، بە تاییبەتی گەلی کورد لە ناوچە ی مووسلی کوردستانی کورد .

کە لەو کات بە ھۆی نەبوونی ھاوکاری لە نیووان ئاشوورو میدیادا ، لەو کاتیش لە ھەولێر بەکەووتنی ھەر چوار کەنیسەکەو قەلای ھەولێر ، کە

ئەس كات ناوزەندى بولۇپ - ئەربائىلۇ - كە بۇ جارى يەكەم و كۆتاي
ئىمپىراتورىيەنى ئاشۇرى و كەوتنى بەخۇدەدى لە ھەرىمەكەدا . لە ولات
مىزۇبۇتاميا .

۱۳۱۷

۱۳۱۷/۳/۶ رەوشى تەسەووف لە كوردستاندا ، كە دواى تەرىقەتى قادرى و تەرىقەت
نەخشەبەندى بە دووم و گەورەترىن تەرىقەتى ئايىنى ئىسلام لە كوردستا
دەژمىردىت .

جىگەى نامازە و پىكردنە كە ئەم تەرىقەتە لە شارى بۇخارا لەلايەن كەسايەت
بەناوبانگى ئايىنى ئىسلام - بەھائەدىن محەمد - سەرى ھەلداوہ ... كە بە
پىيەى رىورەسمەكانى زياتر پابەندى شەرىعەتى ئايىنى ئىسلام بون ... لە
كاتىشدا بىروبوادەرى ئايىنى بوو ھۆكارىكى بەھىزى مەملانىي بە ئەنجا
گەياندن ، بە سەرکەوتوانە لە ھەموو بووارەكانى ئايىنى و دووركەوتتەو
لەبىروبوچوون و برواى نەتەوہى و نىشتىمانى ... كە زۇربەى مەلاكان
ئايىنى روويان لەم تەرىقەتە دەكرد لە بەر ئەوہى لەنىو خەلكى سادەدا زۇ
بلاوبىووەو لەلايەن مەزھەبى سووننەو شىعەى ھەلگىرى ئايىنى ئىسلام .

ھەرچەندە لە سەدەى ۶۳۰ كۆچى لە كوردستان پەيرەوان
دەرنەكەوتتوون . بەلام لەكۆتايى سەدەى ۶۳۱ ى كۆچى بۇ بەدەس
ھىنانى ئەم تەرىقەتە كەسايەتى ناودارى كورد - سەيدەلى كورى - ك
خەلكى ناوچەى نامىدى بوو لە باشورى كوردستان ، رووى لەمەلبەند;
شىخەكانى تەرىقەتى نەقشەبەندى لە سەرمەنقەند كىردووەو تەرىقەتەكە;
وەرگرتووە ... كە چەندىن سال لەو شارە لە خزمەتى شىخەكانيان بوو
تاسالى ۱۵۱۹ لەناوچەى قەزوين لەلايەن ئۆزبەكەكان دەكوژرى .

لەبەر ئەوہى لە رۇژھەلاتى كوردستان بەشىووەيەكى گىشتى تەرىقەتى قادىر
جىگەى خۆى بەشىووەيەكى بەفرراوان زال كىردبوو ... ھەر چەند تەرىقەت
دىكەى ئايىنى ئىسلام ھاتبوونە ئاراوہ ، بەلام لەسەر ئاستىكى تەسكدا ... ك
لە سەردەمى - قەرەقۆينلوكان - تەرىقەتى - حروفىيە - ھەبوو ، كە ئە

تەرىقەتە ئايىنىپ تەرىقەتچى شىعە بوو ، كە لە سەدەى ۶۲۹ ى كۆچى
 لەلايەن - فەزوللأ ئىستىرادى - ھاتۇتە كايەوہ كە لە لىكدانەوہى - خەون -
 شارەزابوہ .

ھەروا تەرىقەتى ئەم مەزھەبى لە سەر بىنەماى پىرۇزكردنى مەزھەبى دامەزراوہ
 داواى لە تەيمور لەنگ و سولتان و مېرەكان كەردوہ كە بىنە ژىربارى
 باوہرەكەى ... كەچى لە سالى ۱۳۹۴ ى زايىنى لەلايەن مېران كووزراوہ ...
 پاش كووزرانى - مېران شا - لەلايەن قەرەقۇيتلۇكان قەرە يوسف گىرنگى بە
 حروفىيەكان داوہ ... تەرىقەتى حروفىيە لە ئەنادۇل لەخۇى نىزىك خىستۇتەوہو
 لەقەلەمەرەودا پارىزگارى لى كەردوون ، لەبەر ئەوہى دووژمنى سەرخىستىان -
 مېرانشا - بەدەستى قەرە يوسف كووزراوہ .

پاش ئەو گىرنگى پىدائە دەرگاي كوردستان لەبەردەم مورىدانى حروفىيە
 كرانەوہو چالاكيان تا ئەوپەرى وولاتى رۇم رۇيشتوہ ... ھەرچەندە
 حروفىيەكان لەتەك فەرمانرەوايى قەرەقۇيتلۇكان كاريان كەردوہ ... بەلام مېرو
 خەلكى كوردستان روويان لەم تەرىقەتە نەكەردوہ لەبەر ئەوہى پەيرەوى
 مەزھەبى شىعەيان دەكرد ... سەرەراى ئەوہش كاريگەرى خۇى لەسەر
 خەلكى كوردستان ھەبوہ .

سەرچاوە :- مېژووى ئىراق لە نىوان دوو داگىركردن -

دانانى - پارىزەر - عەباس عەزاوى - بەشى / ۸ .

۱۳۲۶

۱۳۲۶/۸/۲۱ لە بىنەمالەى ئۆرخانى دووہم - عەلئەدەين - لە تەمەنى ۷۰ سالىدا كە
 ھەموو ھەولەكانى بۇ دامەزراندنى دەوولەتى عوسمانى تەرخان كەردبوو،
 ئەويش تووانى دراو لىبدا لە مس . لە ھەمان كات دامو دەزگاي دەوولەتى
 دامەزراندو براكەى ئۆرخان كارى كەردنەوہو - فتووحات - بگرتە دەست و
 ھەوليدا بە بەفراوانكردنى دەسەلات و فراوان كەردنى پارچەى سنوورى
 جووگرافى لە ھەرىمەكەدا ، بە بلاووكەردنەوہى ئالای دامەزراندنى دەوولەتى
 عوسمانى ، لە وولاتە دراووسىكان بە تايبەتى . لە سەر خاكى كوردستان .

۱۳۲۷

۱۳۲۷/۱۱/۱۷ لە يەككە لە
 شارهكانى
 دوواوھى زى و
 لە گوندى
 خواجه نىلگار
 تەيمورى لەنگ
 لە داىك
 بووھ... باوكى
 جووتيار بووھ..
 لە سەرتا

تەيمورى لەنگ گەنجىكى تەمەلى دل رەق و بەھىزبووھ و ھەردەم ھەزى
 لە شەپرو كيشە دروستكردنى گرفت بووھ ... لەھەمان كات دەستى دزىكردنى
 مالى خەلكى ھەبووھ .

جاريك چەند مەريك دەدزى و لە ئاكامدا بەردەبىتەوھو قاچى تووشى
 نەخوشى دەبى و دەلەنگى ، بۆيە ناوزەند بوو بە تەيمورى لەنگ ، كە
 بەزمانى كوردى و فارسى پىيدەگووترى لەنگ واتە - الاعرج - و بە توركيش
 پىي دەگووترى - ئىفاق - ، تاكوو ئەم گەنجە بووھ يەككە لەسەر كەركەكانى
 مەگۆل و لە شىئووھى جەنگىزخانى دەكرد لەھەئس و كەووت و ھەلوويست و
 ئامانجەكانىدا .

سەرچاوە :- مېژووى ئىراق لە ئىوان دوو داگىركردن - دانانى - پارىزەر -
 عباس عزازى - بەشى / ۷ .

۱۳۳۱

۱۳۳۱/۱۰/۴ كۆچى دوایی جووگراينناس و رامیاری و شاعیری ناوداری كورد -
 ئىسماعىل ەلى ئەيوپى - . شایاینى باسە كە ئىسماعىل ەلى ئەيوپى
 ناوزەند بووھ ، بە باوكى فیدا ، و لە شارى دیمەشقى پایتەختى ئىستای
 سووریا لە داىك بووھ ... كە بنچەى دەگەرىتەوھ بۆ شاهنشای كورى

نه‌جمه‌دینی کوری نه‌یویی برای سولتان سه‌لاحه‌دینی نه‌یویی .
 باوکی فیدا جووگرافیناس و رامیاری و شاعیر بووه ... له‌کاری خویدا
 له‌جووگرافیا پاشا بووه و روئی بالای هه‌بوو . نه‌نجومه‌نیکی زانستی
 به‌ناوبانگی هه‌بووه ، که زانایان چاودی‌ریا ده‌کردو نه‌ویش هاوکاری
 ده‌کردن ... گرنگترین په‌رتوکی روژ ژمیری وولاتانه ، که به‌م په‌رتوکه توانی
 گه‌ووره‌ترین ناوبانگ ده‌ریکات... تانیستا گرنگترین په‌رتوکی جووگرافیا
 له‌جیهانی جووگرافیا دا.

۱۳۳۲

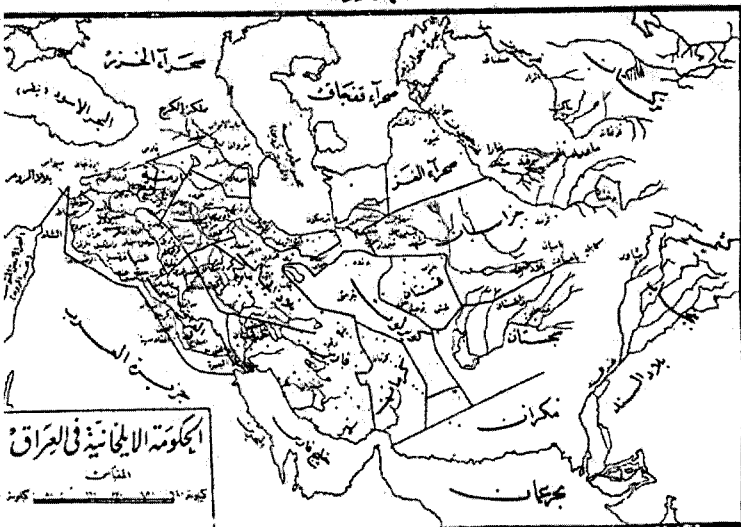
۱۳۳۲/۵/۲ له‌دایک بوونی نووسه‌رو
 رووناکبیر و میژوو نووسی به
 ناو بانگی جیهانی ، عه‌لامه -
 ئیین خه‌لدون - له‌ولاتی
 تونوس ... نه‌م که‌سایه‌تیه
 مروقیکی لی‌هاتووی
 بوواره‌کانی ژیان بووه ، له
 بوواری رامیاری و نه‌ته‌وه‌یی و
 کو‌مه‌لایه‌تی و نه‌ده‌بو
 زانست و شی‌عروئاین ... که
 ووته به‌نرخه‌کانی تا‌کوو ئیستا‌ش جی‌گه‌ی ری‌زلی‌گرتنه له‌جیهاندا .

۱۳۳۷

۱۳۳۷/۷/۱ داگیرکردنی شاری به‌غدا له‌لایه‌ن شی‌خ‌ه‌سه‌ن جه‌لایری ، نه‌ویش به‌له
 ناوبردنی حکومه‌تی مه‌گۆل له‌ئیراقی ئیستا و به‌دامه‌زاندنی حکومه‌تی
 جه‌لایریه‌که‌ناونرا به - نه‌لایلگانیه - که‌یه‌که‌م شان‌شینی شی‌خ‌ه‌سه‌ن که
 به‌ر له‌وه ناوی شی‌خ‌ه‌سنیه بووه .
 نه‌و شی‌خ‌ه‌سه‌نه کوری شی‌خ‌ه‌وسینی کورکان بووه و پی‌ی گوتراوه -

خيل - دواى نهوه كچى نورگاتمانى كورى ئاقيفا - ئاق يوكا - ي كور
ئيلگانويان جهلايرى هيناوه.

كه دهگهريتهوه سهر رهچه لهكى ئيلگانويان . جهلايره كان تيرهك بوونه ل
تيرهكاني كه دهسه لاتي مهگولييه كان لى پيكهينراوه ... له حكومه ته كه
جهلايرى نه خشه يهكى فراوان دروست كراوه ، كه ناوچه وه ههريمه كان
كورديستاني تيا دهست نيشان كراوه ... من نامه ويى به ديرتري باسى بكه
چونكه ميژوونامه كه ، ته نيا كرده وهى دهرگاههكى ميژووى پووخته ل
روداوه كاندا .

سهرچاوه :- ميژووى ئيلاق له نيوان دوو داگير كرن - دانانى - پاريزمر -
عباس عزاوى - بهشى / ٨ .

١٣٤٠

١٣٤٠/٦/٢٤ هه لگيرسانى شهري - نهلههويس - له نيوان هيزه كانى سووپاي دهريايى
جهنگى شانشىنى فهرنسا شانشىن - فليبي شهشهم - وكه شتىه
دهرياهه كانى سووپاي شانشىنى بهريتانيا شانشىن - نه دواردى سييم -
كه لهو شه ره زوربهى كه شتىه جهنگيه كانى فهرنسا له ناو چون ، نه م
شه رهش هيچ كاردانه وهيهكى ئابوورى له سهر بارى شانشىنى فهرنسا
نه كرد ، به هوئى يارمهتى سه رمايه داره دهر به گه كانى فهرنسا ، كه رولى

سه‌ره‌کیان هه‌بوو له ده‌سه‌لاتی فهره‌نسا.

۱۳۴۵ / ۵ / ۵
 رووخاندنی ته‌لاری
 کۆشکی کیسرا له
 رۆژ‌هه‌لاتی شاری
 ئیستای به‌غدا ، له دواى
 سه‌ره‌که‌ووتنی عه‌ره‌به
 ئیسلامه‌کان ، له ریگه‌ی
 فتووحاتی ئیسلامی
 به‌سه‌ر هیزه‌کانی فارس ،

که تا ئیستاش پاشماوه‌کانی ماوه‌هه‌ولێ چاککردنه‌وه‌ی نادریت له لایه‌ن
 حکوومه‌ته‌کانی که له ئیراق ده‌سه‌لاتیان گرتۆته ده‌ست له ناوچه‌که‌دا .

1356

۱۳۵۶/۲/۶ له دواى مردنی شیخ عیسا ، براکانی سولتان ئیسحاق لیی تووره‌بوون که
 بووه سه‌ره‌ه‌ئدانی کیشه له نیوانیان و داویان له سولتان ئیسحاق کرد ، که
 ئه‌و میراته‌ی باوکی که به‌جیی هیشتوووه دابه‌شبرکیت له زه‌وی و خانوو کینگه
 کشتوو کالیه‌کان و ئازهل و سامانه‌کانی دیکه ... سولتان ئیسحاقیش نه‌م
 داویه‌ی جی به‌جیکردو هیچی بوخۆی نه‌برد ، ته‌نیا هه‌ندی پیداوایستی
 ئه‌وکات .

دواى ئه‌وه داویان له سولتان ئیسحاق کرد که له گوندی به‌رزنجه بروات .
 ئه‌ویش گوندی به‌رزنجه‌ی جیه‌یشت و به‌ره‌و - پردیوه‌ر - به‌ریکه‌ووت و
 له‌دایکی - دار براك - و هه‌ندی له‌هاوریکانی وه‌ک - بنیامین و داودو
 پیرموسا و مسته‌فا ... هه‌روا له‌گه‌ل حه‌وت کوره‌که‌ی و ده‌رویشه‌کانی که
 بروایان به‌یری ئه‌و بوو ... له‌و کاته‌ی که گوندی به‌رزنجه‌ی جی هیشت
 به‌ره‌ه‌ستکارانی ئیسحاق به‌براکانی ئیسحاقیان گووت :-

به‌هۆی بردنی مافوره‌کانی و رایه‌خه‌کانی ته‌کیه‌که ئیسحاق هه‌موو
 که‌سایه‌تی و لیها تووی بو خۆبردو هیچی بوئییوووه نه‌هیشته‌وه . دواى ئه‌و
 ناونا تووریه براکانی سووپایه‌کی پیک هینا به‌سه‌رکردایه‌تی سی له براکانی
 ئیسحاق و ناوی سووپایه‌که‌یان نا سوپای - جیجک - و به‌ره‌و دواى سولتان

ئىسحاق وياۋەرەكانى بەرىكەۋوتن و لەئەشكەۋتى - مەرنۇ - لە شارەزۋو توۋشى يەك بوون وويستيان خۇي و ياۋەرەكانى ھەموو بكوۋژن .
 لەو كاتەي كە توۋشى يەك دەبن زۇر بيروبوچوون ھەيە لەسەر لەناوچوون .
 براكانى ئىسحاق بەفەرمانى خوا ... بەلام بەھەرھال سولتان ئىسحاق
 لايەنگرى زۇر دەبى بەھۇي ھەلس و كەۋتوو پەيوەندى و ووتەكانى . ك
 ئەمەش بوو ھۇي بلاۋبوۋنەۋەي بيروبوچوون ، لەلايەن خەلكى ھەرىمەكە
 باشوورى كوردستان ، بەتايبەتى لەپارىزگاي كەركوك و سلېمانى
 ھەندىكىش لە ھەولير ، لە ناحيەي گويرى سەر بە پاریزگاي ھەولې
 لەباشوورى كوردستان .

لەلايەكى ديكە رۆژھەلاتناس - سى . جى - ئەدمۇند دەلى : - بروا :
 كاكەيىھەكان دەگەرئتەۋە سەر رىگاي سۇفيەكان و لەرىكخستەنەكانى پېشو
 لە ھەرىمى لۆرستان سەرى ھەلداۋە بەرەو ناۋچەي شارەزۋور و ھەوراما
 ھاتوۋە ، لەرىگەي كەسايەتى ناۋدارى كورد - شاھ خۇشېن - كە چە ،
 ھاورىيەكى ھەبوۋە ھەروا بەرامبەر بە سولتان ئىسحاقىش ... لەھەمان كا
 رۆژھەلاتناس مینۆرسكى دەلى : -

كاكەيىھەكان ئاينەكەيان ئاينىكى كوردىيە ... لەلايەكى ديكەش محەمەد ئەم
 ھەورامانى دەلى : - كاكەيىھەكان پەيوەندىكى روون و بەھىزى ئاينيان ھەيا
 ئەۋەش پەيوەندە بەناۋچەيەك ، ياخوود چەندىن ناۋچەي ديارى كر
 لەھەرىمى باشوورى كوردستان .

ۋاتە لەو كاتەي كە سولتان ئىسحاق لە - پردیۋەر - جى نشېن بوو . كو
 گەۋرەكەي بەناۋى - محەمەد گەۋرە سوار - سەرپەرشتى كاروبار
 براكانى بكات - ھەفتەۋانە - و داۋاي لىكردن ، كە شىخايەتتەكە لەدوا
 يەك ئالوگوڭور بكن بەناۋى - پىرە - كە ئەو برا گەۋرەيان بەناۋى - كاكە
 دەستى پىكرىد ئەمەش بوو ھۇي ئەۋەي كە ھەلگىرى بيروبوۋروا
 كاكەيىھەكان لەھەر جىگايەك بن پەيوەندى بەھىزىيان ھەبىت لەھەم
 بوارەكاندا .

كە لەو سەردەمە شىخ ، ياخوود گەۋرە ، ياخوود رابەرى مەزھەب
 كاكەيىھەكان دەستى پىكرىد لە پەيوەندىيە ھەمەلايەنەكانى ئەو مەزھەبە
 جىگايانەي كە كاكەيىھەكانى تىايە لە ناۋچەو ھەرىمەكاندا .

سەرچارە : - كاكەيىھەكان - لىكۆلېنەۋەيەكى ئەنتەرو پۆلۇژيە لە ژيان

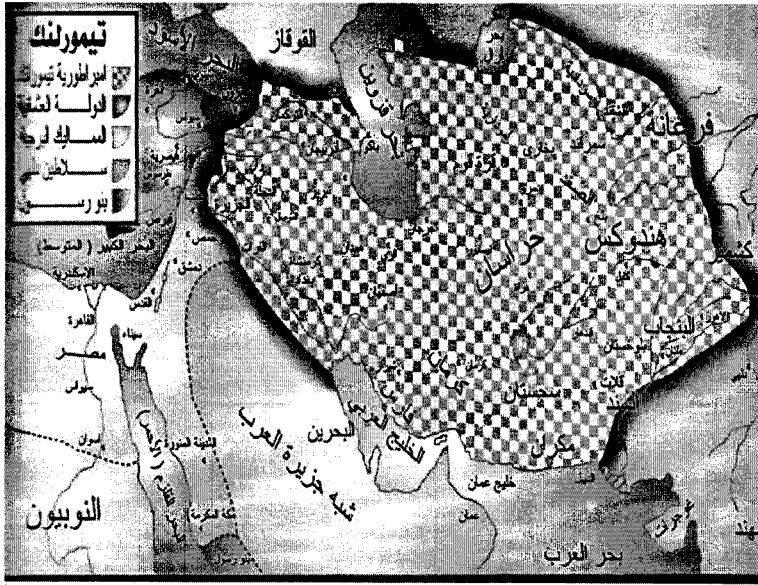
كۆمەلەيتى . د. نورى ياسىن ھەرزانى ، پەيمانگاي شوپىنەمورى كورد - لەسەر
 نەركى مالى ئاراس بۇلاوكردەنەرە - چاپكراوہ لە ھەرلىز - باشوورى كوردستان .
 ۱۳۵۶/۹/۱۹ بەر پابوونى شەپ لە نىووان لايەنگىرانى شانشىنى فەرنساو
 بەرھەلىستكارانيدا ، كە لە ئاكامدا شانشىنى فەرنەنسا - جاني دووم - لە
 كۆشكى شانشىنى بەرىتانيا بەند كرا ، بە ھۆى بەزىنى ھىزەكانى سووپاي
 فەرنەنسا لە - موپىرنۆى - و بلۆك كىردنى سىيەكى فەرنەنسا . لەلايەن
 شانشىنى بەرىتانيا بە باج سەندن بەبرى ۳,۰۰۰,۰۰۰ ، سى مىليۇن رىيالى
 زىر بەرامبەر بەو بلۆك كىردنە .

۱۳۶۱

۱۳۶۱/۶/۱۶ كۆچى دوايى مەسەوفى تىئورى ئەلمانى - تاوگر گوھانس - لە
 ئىستراسبورگ ... شايانى باسە ئەم زانايە لە سالى ۱۳۰۰ چاوى بە جىھان
 ھەلپناوہ لە ئىستراسبورگ ... پەيوەندى بەرىگاي دوۋمىنكان كىردووەو
 لەسالى ۱۳۱۵ ماوہى دوو سال لەخوۋىندىن و لىي بەردەوام بووہ .
 دواى ئەوہ لەسالى ۱۳۲۵ بەرەو كلن - كۆلۇنيا - چووہو لەوئ دەستى
 بەخوۋىندىن كىردوہ ... دواى ئەوہ لە سالى ۱۳۳۹ بۆتە مامۇستا لە شارى
 بازلى سويسرى و دواى ئەوہ لەسالى ۱۳۴۷ گەراوہتەوہ ئىستراسبورگ ....
 ئەم زانايە چەندىن دانراوى ھەبووہ بەپىي بىروبوچوونەكانى لەھەموو
 بوارەكانى ئايىنى و فەلسەفە تاكوو كۆچى دوايى دەكات لە شارەكەدا .
 سەرچاوہ :- مەوسوعى فەلسەفە - بەشى ۲/ - دكتور عەبدولرەحمان بەدەوى .

۱۳۷۱

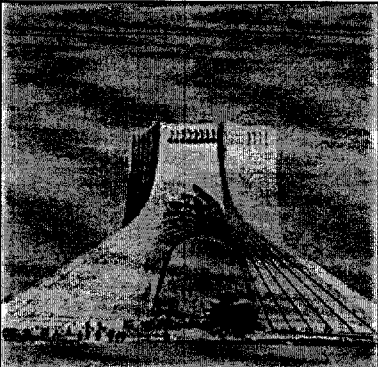
۱۳۷۱/۷/۱۵ بۆ يەكەم جار تەيموورى لە نىگ دەرکەووت بەراگەياندىنى سەربەخۆيى
 لەناوچەى توركمانستان و خۆى بەشانشىنى ھەرىمەكە راگەياندى لە دوواوہى
 زى ... تەيموورى لەنىگ كورى ترگاي كورى ئىگاي ژكتان بووہ ...
 دەرکەووتنەكەشى لە نىوان ناوچەى كەس و سەمەرەقەند بووہ . تەيموورى لە
 نىگ ھەرەكە فتنوھاتى ئىسلامى و چاولىكەرى لەو كارە دەستى كىرد
 بەداگىركىدن و فراوانكىردنى دەسەلاتى لە سەر زۆربەى ھەرىم و ناوچەكان لە
 كىشووہرى ئاسياو ئەوروپاو ھەندىكىش لە ئەفەرىكيا .

ئەمەش بەھۇى ھاۋكارى كىردى لەلەين ھۇزىك بەسەركىرايەتى شەمسەدىنى فاخورى و پىركە ، كە ئەمانە لە ناسىاي بچووك ديارو بەھىزىيون ... لەھەمان كات يارمەتى دەرى تەيموورى لەنگ نەوہەكانى جەنگىزخان بوون كە رۇلى بالايان ھەبوو لە بە ھىزكىردى جى پىنگەى تەيموورو دەسەلاتەكەى لە ناۋچەكەدا .

سەرچاۋە : مېژووى ئىراق لە نىوان دوو داگىركىدن - پارىژەر ەعباس ەمزوى - بەشى/۲ .

۱۳۷۳

۱۳۷۳/۶/۸ لە بۇنەى ئاھەنگى يادكىردنەوہى يادى سەد ۱۰۰سالەى دامەزراندنى سىنەمادا لە بالەخانەى - باخى فېردەوۆسى - لە تارانى پايتەختى وولاتى فارس كۆبوونەوہ ئەنجامدرا ، كەخوى لە ۲۰۰۰ دوو ھەزار ئاھەنگ گىر دەدا ، كە بۇئەو ئاھەنگە بانگ ھىشت كرابوون .

۱۳۷۹

۱۳۷۹/۸/۹ كۆبۈنەۋەى - كەرادلە - واتە ئەندامانى ئەنجۈمەنى مەسىھىەكان لە جىهاندا
 - لە گەل فەرەنسىەكانى ھەلگىرى ئاينى مەسىھى كە لە شارى - ئەناتىي -
 ئەنجامدراو پىلانى شۆرش دارىژرا ، لە نىۋان دوو بىروو بۆچوون ... لە نىۋان
 ھەردوو مەزھەبى كاسۋىلىك و پرۆتستانت ، ئەوئىش بە راگەيانندن و
 بلاۋوكرۋەيەكى دىيارىكراۋ لە ھەلبژاردنى - ئىريان - بۆ ۋەرگرتنى پۈستى پاپا
 بە تاكە بە ھۆى پالەپەستۆ لە لاين - گۆكاي - رۇما .
 كە ھەموو كەرادلەكان لاينەگىريان بۆ - تلىان - كردوو لە ۹/۲۰ كۆبۈنەۋە لە
 سەر ئەۋەى كە - رىرت ئەلژنىفى - پاپاي دىيارىكراۋ ھە ، كە - رىرت -
 پۈستى دەسەلاتى پاپاي گرتە دەست بەناۋى - كلىمتنى حەوتەم - ، بەلام -
 ئىريان - ھەر دەست گىر بوو بە پۈستى پاپا لە رۇما .
 كە ئەوئىش بوو ھۆى سەرەتاي كەرت بوونى پۈستى دەسەلاتى پاپاۋ لە گەل
 ئەو دووبەرەكىيە لە نىۋان دەسەلاتەكانى پاپا بەردەوام بوو تاكۋو مردنى -
 كلىمتنى حەوتەم - لە سالى ۱۳۹۴ و ، بەھاتنى - بندكتى سىانزەھەم - ...
 داۋى يۇنىفاسى نۆيەم - كە داۋى كرد بەگىرانى ئاھەنگىكى جەژنانەى گشتى
 ئەنجام بدرىت لە سالى ۱۳۹۹ لە پىناۋ يەكخستنى ئەو دوو بەرەكىيە لە نىۋان
 دوو مەزھەبى ئاينى مەسىھى كاسۋىلىك و پرۆتستانت بەتايىبەتى لە رۇماۋ
 فەرەنسا .

۱۳۸۱

۱۳۸۱/۵/۱ بەرپابوونى شۆرشى كۆمەلايەتى لە بەرىتانىا ... لە داۋى يەك مانگ لەو
 مېژوۋە ، بوو ھۆى رووبەرۋو بوونەۋە لە نىۋان ھىزكانى سووپاي
 دەسەلات و ھىزەكانى كەنىسەى ئاينى و زانستى ، كە ئەمەش بوو ھۆى
 لىكەۋوتنى زىانىكى زۆر لە دام و دەزگاي كەنىسەۋ دام و دەزگاكانى
 دەۋولەت لەم ۋولاتەدا .

۱۳۸۲

۱۳۸۲/۱۱/۲ پادشاىەكى - چەركەس - كە پادشاىەتى ۋولاتى كۆنى مىسىريان كردوۋو
 ئەۋەى ئەو كۆيلانەن ، كە لە و رۆژوۋە دەسەلاتى مىسىريان گرتۆتە دەست
 ... يەكەمىان مەلىك زاھر سەيفەدىن برقوق كۆيلەى ئەمىر ... بەلگاي عومەر

بووہ ... کہ بەلگاش لە پېشوو یەکیک بووہ لە کۆیلەکانی مەلیک ساحی ئەیوووبی و دەسەلاتی میسریان لە دەست ئەیوووبیەکان دەرھیناوە بەھۆی لاوازی ئەو کاتی بنەمالەہی نەوہی سەلاحەدینی ئەیوووبی لەو کاتی ولاتر میسر دا .

شایانی باسە کہ بنەمالەکان و نەوہکانی سەلاحەدین ۱۳۵ سال لە ولاتر ئەو کاتی میسر دەسەلاتدار بوونە لە گەل بنەمالەہی - خدیوی - محەمەد عەلی پاش - و نەوہکانی تاکوو شوپرش میسر لە سالی ۱۹۵۲ . ئەویش با رووخاندنی رژی می شانشین و راگەیاندنی رژی می کۆماری لە ولاتەکەدا .

۱۳۸۹

۱۳۸۹/۸/۹ سولتان ئورخان دامەزرینەری سەرەتای ئیمپراتۆریەتی عوسمانی کۆچی دوای کردووہ ، کہ مروقیکی شوڤینی بەرچاوە تەنگی دژ بە نەتەوہ جیاجیاکانی ناوچەو ھەریمەکان بوو لە پیک ھینانی نەتەوہی تورکدا .

ئەویش بەبئ ئەوہی پەیووەندیەکانی بەرەو ھاوکاری و دۆستایەتی بیات و

پەلاماری ھەموو گەلانی ژێر دەستەو ناوچەکانی دەورووبەری دەدا ، لە ب تورککردنیکی بئ وینە لە پیناوە بەھیز کردنی دەسەلاتی لە ھەمو بووارەکان ، بە تاییبەتی لە بوواری سنووری جووگرافی و نەتەوہی ئابووری و لە پیناوە بەرزکردنەوہی بوونی کەسایەتی تورک لەسەر جیھان .

۱۳۹۶

۱۳۹۶/۹/۲۷ بەرپابوونی شەر لە ئیووان ھیزەکانی سووپای ئیمپرتۆریەتی نوید عوسمانی ، کہ ۲۰۰,۰۰۰ دوو سەد ھەزار چەکدار بوون بە سەرکردایەتی سولتان بابەزید - ھیرشی کردە سەر ھیزە چەکدارەکانی مەسیحی سەر

له هەريىمى بەلكان ، به سەرکردايەتى - ئىستفن لازار- دا .
ئەويش بەپەرينەوہى ھىزەكانى سووپاي عوسمانى لەزىي دانووب و شارى
نىكوڭيگى ، ئەويش به گەمارۆدانىيان به بريابوونى شەپرىكى خويناوى .
بى بەزەيى ھاتنەوہ لەلايەن عوسمانىيەكان ، لە ئەنجام ھىزەكانى سووپاي
عوسمانى سەرکەووتنىيان بەدەست ھىنا بە سەر ھىزەكانى سەربە
مەسحىيەكان لە سەربەستاندا .

۱۴۰۲

۱۴۰۲/۷/۲ ھەلگىرسانى شەپ لە نيوان ھىزەكانى سووپاي تەيموورى لەنگ و ھىزەكانى
سووپاي عوسمانى ، كە ۱۲۰ سەدو بىست ھەزار چەكدار دەبوون بە
سەرکردايەتى بايەزىد ، لە ئەنجام شارى سيواس و دەورووبەرى لە
باكوورى كوردستان داگىر كرا لە لاين ھىزەكانى تەيموورى لەنگ و شەرەكە
بەرە و شارى ئەنكەرە ھەنگاويىنا لە ئەنجام ھىزەكانى تەيموورى لەنگ
سەرکەووتنى بەدەست ھىنا بە دەستگىرکردنى سولتان بايەزىدى
عوسمانى و بەندکردنى تاكوو مردنى لە ۱۴۰۳/۳/۱۰ ، لە تەمەنى ۴۴ سالىداو
ماوہى بەندکردنەكەشى ۱۳ سال بوو.

۱۴۰۵

۱۴۰۵/۲/۱ لە دوای كوچى دووايى سولتان بايەزىد خانى يەكەمى سولتانى عوسمانى ،
نەوہكانى يەك لەدوای يەك جىگەيان دەگرتەوہ ، ئەويش بە دابەشکردنى
دەسەلاتەكان ، ھەريەك لە بەشيك و بوواريكى دەسەلات . لە ھەلسووراندى
كارووبارى دەوولتەتى ئىمپراتورىيەتى عوسمانى لە ھەموو بووارە
جياجياكاندا .

۱۴۰۶ ✍

۱۴۰۶/۳/۱۹ كۆچى دووايى زاناو رووناكپىرى
 عەرەبى و جىھانى مامۇستا - ئىبىن
 خەلدوون - لە شارى قاھرى
 پايتەختى مىسر.
 شايانى باسە كە ئىبىن خەلدوون
 پىشەنگى زانستى كۆمەلناسى و
 پىشەنگى فەلسەفەى مېژوو-
 پىشەنگى تىئوورى ئاودانكردنه وەو
 گەرىدەى بەناوبانگو مووعجزەيەكى
 عەرەبىيە كە تاكوو ئىستا ھاوشيوەى كەمە لە مېژوودا .

۱۴۰۹ ✍

۱۴۰۹/۳/۲۵ لە دواى دەيا شەرو كېشەو مەملانى لە نىوان ھەردوو مەزھەب نايذ
 مەسىحى ... كاسۇلىك و پروتستانت ... كۆنگرەى - پىزا - گرېندرا ، ل
 پىناو دىيارىكردى پاپا بەرەزامەندى ھەموو مەسىحىيەكان لە جىھان ، ب
 بەلاوہ نانى بىروو بۇچوون و جىاوازى مەزھەبى . ئەويش بەدانانى
 گرىگورى - بەپاپا .
 لە ئەنجام - بىدكتى سىانزەھەم - بەرەو شانشىنى ئەسپانیا ھەلات
 بە ھۆى نەبوونى لايەننگىر لە پىناو بوونى بەپاپا لە سەر ئاينى مەسىح .
 سەرەراى ئەوہش كېشەكان چارەسەر نەكرا لە دواى دامەراندى گرىگور
 بەپاپاى مەسىحىيەكان لە جىھان . بە ھۆى كېشەى نىوان فەرەنساو ئىتالىا
 كە ئەو دوو وولاتە مەلئەندى پىاوان و كەسايەتى ئاينى مەسىحى بووز
 كە فەرنسا زۆربەى پروتستانت و ئىتالىا زۆربەى كاسۇلىك بوون ، ئ
 كېشەكان تاكوو ئىستاش بەردەوامە .
 بەلام لە شىووەو شىووازىكى دىكەى بەرەو چارەسەر كردن لە ھەموو بووا
 جىاجىياكانى ئاينى و پەيووەندى لەگەل ئاينەكانى دىكەى جىھار
 پەيووەندى ئىوودەولەتى ، بەتايبەتى دەوولەتى فاتىكان لەجىھاندا .

۱۴۱۲

۱۴۱۲/۲/۳ ھۆزەكانى لۆر- شۆل و شووانكاره‌كانىشيان ، كه ھۆزى لۆر كۆنترىن ھۆزن له دوو بنه‌ماله‌ى گه‌ووره‌و بچووك پىك ھاتبوون ، كه ھۆزىكى زۆن و به‌ربلاو بوونته‌وه‌و پادشاو مىرى خۆيان ھه‌بووه‌و به‌شى زۆريان له ويلايه‌تى مىسرو شام بوون .

شاميه‌كانيان زۆرتىر بوون ، واته‌ وولاتى ئىستاي سووريا و ئوردن و فه‌له‌ستىن ، كه زۆر نازاو راستگۆ بوونه‌و له ھۆزە گه‌ووره‌كانى كورد بوونه له كوردستان.

سەرچاوه:- شەرھه‌فنامه /۱۲۴.

۱۴۱۴

۱۴۱۴/۱۱/۵ له سەر داواى پاپا -

يوحنا يىستى سىيەم

- له رۆماى

پايتەختى ئىستاي

ئىتاليا ، كۆنگره‌ى

ئىووده‌وولەتى له

نوويىنەرى ھه‌موو

مەزھه‌بەكانى

مەسىحى ، به

تايبه‌تى پرۆتستانت و كاسۆلىك گرىندرا به ھه‌لبژاردنى پاپا .

ئەويش بەئامادەبوونى ۲۹ كەرادلە و ۳۳ له سەرۆك ئەساقفەكان و ۱۵۰

ئەسقفەو ۱۰۰ سەرۆك دىرەكان و ۳۰۰ له زاناىانى لاهوتى و ۴۰ له

نوويىنەرى زانكۆكان و ۲۶ له ئەمىرەكان و ۱۴۰ له دەرەبەگە دەولە‌مەندەكان و

۴۰۰۰ له پىپاوانى ئاينىدا .

شايانى باسە كه يەكەم كۆنگره‌ى ئىووده‌وولەتى گه‌ووره‌ى مەسىحى بوو

له جىھاندا له داواى كۆنگره‌ى سالى ۳۲۵ ، به‌برىاردانى داواى كه‌ئىسه‌كانى

مەسىحى ، ئەويش به دوورخستنه‌وه‌ى يوچەناو گرىگۆرى و بندكت له

دەسلەلاتى پاپايى به دامەزاندنى ئەنجوومەنىكى گشتى به پىپى ياساكانى

ئاينى مەسىحى پىرۆز .

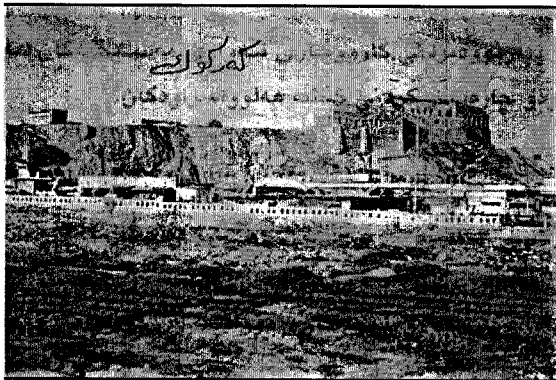
ئەوېش لە پېناو بەرئووەبردنى كارووبارى تەواوى مەسېھىەكان لە جىھاندا لە پېناو بەرەو چارەسەر كردنى كېشە ھەلوواسراوہكان.

۱۴۱۵

۱۴۱۵/۹/۲ لە دواى كۆچى دووايى - ھسن - ى سەركردهى - بوھىمىەكان - لە بەرپابوونى شۆرشى بوھىمىەكان ، كە زياتر لە ۵۰۰ سەركردهو پياوانى ئاينى و خاوەن سامانەكان لە بوھىمىەكان و مۆرفىەكان كۆبوونەوہ لە ئەنجومەنى كنىستان.

ئەوېش بە مۆركردى بەلگەنامەى ئەو ۵۰۰ بەشدار بووانە لە لايەنگىرانى تېشك و لايەنگرانى ھىيان كردو چوونە سەر مەزھەبى كاسۆلىك ، لە پېناو بەرگرى كردن لە مەبدەئەكانى مەسېح دژى ياساكانى كە لە لايەن مرقۆھوہ دەردەچىت بە چەووسسانەوہى مرقۆق لە لايەن مرقۆھوہ لە ھەموو بووارەكاندا .

۱۴۲۰

۱۴۲۰/۱/۱۷ بۆيەكەم جار ناوى شارى كەرکوک لە لايەن - تەھىمورى شەرەفەدىن عەل ى يەزدى - لە كتیبى - زەھەرنامە - ناوى ھاتوہ

دواى ئەوھش بە چل سائىك لە دواى عەلى يەزدى نووسەرى كتیبى - دياربەكرىە - كە لە لايەن ئەبوو بەكرى تەھرانى ئەسفەھانى كەوا پېدەچەر سالى ۱۴۷۰ كتیبەكەى نووسىبى ، لە زۆر جىگەدا بەناوى شارى كەرکوكەو، باسى كردوہ .

كە شارى كەرکوك سىچارەگى دانىشتووانەكەى كورد بوونەو كە ئەوكات تورك و عەرەبى بە دەگمەن ئى ھەبوونە ياخوود نەبوونە ... لە بەر ئەوہ

پاریزگای که‌رکوک عه‌ره‌بی تیا نیشته‌جی نه‌بووه تاکوو دوای چه‌ندین سال له فتووحاتی ئیسلامی ، که تاکوو دامه‌زاندنی ده‌ووله‌تی ئی‌راق له‌سه‌ر خاکی گه‌لانی دیکه‌ی وولاتانی نیوان دوو زیی - میزۆبۆتامیا - عه‌ره‌ب له پاریزگای که‌رکوک و سه‌لاحه‌دین و مووسل به‌ریژه‌یه‌کی که‌م هه‌بوونه .

به‌لام دوای دامه‌زاندنی ده‌ووله‌تی ئی‌راق و سووریا و وولاتانی دیکه‌ی عه‌ره‌بی به‌تایبه‌تی وولاتی سه‌عوودیه ، که به‌لیشا و روویان له‌و پاریزگایانه کردووه ، هه‌روا پاریزگاکانی کووت و عیماره و به‌تایبه‌تی دیاله وه‌ک داگیرکه‌ریک ، نه‌ک وه‌ک میوان و زه‌وت نه‌کردن و داگیرنه‌کردنی خاکی گه‌لانی وولاتی نیوان دوو زیی به‌تایبه‌تی خاکی کوردستان .

سوود له‌کتیپی دکتۆر جه‌مال ره‌شید - که‌رکوک له‌سه‌رده‌مه‌ کۆنه‌کان - چاپخانه‌ی ئاراس / ۲۰۰۲ وه‌رگیراوه .

۱۴۲۰/۳/۸ بنه‌ماله‌ی عوسمانیه‌کان ده‌گه‌رینه‌وه سه‌ر تیره‌یه‌کی تورکان له‌سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی سیانزه‌هه‌می زاینی ، که له‌نیوان دوورگه‌ی بیابانی نیوان مه‌نگۆلیاو چینی مللی ده‌ژیان ، ئه‌ویش که‌ خه‌ریک بوون به‌کاری پیشه‌ی به‌ه‌خیووکردنی مه‌رو مالات و چنن ، له‌دوای ئه‌وه ده‌ست به‌سه‌راگرتنی جه‌نگیزخان به‌سه‌ر هه‌ریمه‌کانی وولاتی نیوان دوو زیی - میزۆبۆتامیا - و ناوچه‌کانی رۆژه‌لاتی ئاسیای بچووک .

که‌ ئه‌ویش بووه هۆی ئه‌وه‌ی ، که سلیمانی باوکی عوسمان به‌ره‌و ناوچه‌کانی باکووری کوردستان هه‌نگاوینی تا گه‌یشتنه هه‌ریمی ئه‌نازۆل و به‌جیگه‌ربوونیان ، به‌تایبه‌تی له‌شاری ئه‌فلات له‌باکووری کوردستان له‌رۆژه‌لاتی ئیستای تورکیا .

۱۴۲۱

۱۴۲۱/۱/۶ مردنی قه‌ره یوسف بووه هۆی دوودلی و سه‌رنواندن وه‌روا نه‌ته‌وه‌که‌ی تووشی دلناخۆشی بوون و بووه بلاوه‌ پیکردنی ده‌سته‌کانی سه‌با . له‌و کاته‌شدا شارخ به‌ره‌و ته‌بریژ به‌ریکه‌ووت بۆ ده‌ست به‌سه‌راگرتن به‌بی هیچ به‌رگه‌یه‌ک له‌شاری ته‌بریژ .... به‌لام ئه‌سه‌بان به‌ره‌و شاری به‌غدا هه‌نگاوینا و هه‌روا جیهان‌شا .... ئه‌بووه سه‌عید به‌ره‌و شارۆچکه‌ی جه‌سان ... جه‌سان شارۆچکه‌یه‌که‌ له‌ته‌ک به‌دران - واته‌ ناوچه‌ی به‌ده‌ره‌و جه‌سانی کوردسان له‌باشووری کوردستان .

به‌لام ئه‌میر ئه‌سه‌که‌نده‌ر که‌ له‌که‌سه‌یه‌تیه‌ نازاو چاونه‌ترس و دیاریوو له‌و کاته

بەھۇي مردنى باوكى و كەسووكارى لەدەوورى كۆبوونەو و لەشارى كەركوك چوونە لاي شارەخ و بوو شەر لە نىوانيان لە ۱۴۳۱/۹/۹ كە ئەوكات پىي دەگوتر - بەخشى - لە سەر سنوورى ئاشكرد و شەرەكە دوو رۆژ بەردەوام بوو لە نىوانيان و چەندىن كەس لە هەردوولايەنيان كوژراو رۆژى سىيەم ئەمىر ئەسكەندەر لەو شەرەدا بەزى وبەرەو لاي زىي فوورات رۆيشت و لەوى بەرەو شارى ماردىن لە باكورى كوردستان هەنگاوين .

ئەويش بە ھۇي ئەوھى نەوھك عوسمان بەگ ھىرشى بكاتە سەر و كۆكچە موساى لەگەندابوو - دكر - ... ئەمەش لەشەرەفنامەدا ئەمەى ديارىكردوو ، كە كوردەكانى خۇراسان بوون لەو كاتەش شا تەھماسب ئىمارەتەكەيدا دەست كەسايەتەكە كە ناوى شەمسەدىن بوو ... ل/۴۲۴ .

لەدواى ماوھەكە زۆر ھەردوو لايەنى چەكدار لەنزىك شارى ماردىن بەيەك گەيشتن و ھىزى چەكدارى ئەمىر ئەسكەندەر زۆر بوو ... بوو ھۇي ئەوھى كە لە ھىزەكانى عوسمان بەگ لادەن و بگەرىنەو ناوچەى ئەمىر ئەسكەندەر ، بەلام لە ئاكامدا تووشى شەپ ھاتن و شەرەكەش ماوھى ۲۵ رۆژى خاياندو ئەمىر ئەسكەندەر سەرکەووتنى بەسەر عوسمان بەگ بەدەست ھىنا ... دواى ئەو شەرەخ گەراو خۇراسان و ئەمىر ئەسكەندەرىش گەراو تەبرىز و لەسەر كورسى دەسەلات دانىشت .

دواى ئەوھش ئازربايجانيان خستە ژىر دەسەلاتى خۇيان .... دواى ئەو شەرە لە نىون ھىزەكانى شارەخ و ھىزەكانى ئەمىر ئەسكەندەر بەرپابوو ھەتا كارى لە دراوسىكانى كرد ... بەلام جىھانشا وئاسيان لە بەغدا مانەو ... واتە بەپىي نوسراوھەكانى شەرەفنامە كورد دەسەلاتداریەتى فروانى ھەبوو و زال بوونى بە ھۇي بەھىزبوو ... بەلام شەرى نىوان سەرکردە كوردەكان بە ئامانجى ئەگەياندووون لەكوردستان .

۱۴۲۸

۱۴۲۸/۱۰/۱۱ به ردهوام بوونی شهر له نیوان شارخ و ئەمیر ئەسکەندەر . ئەمانە سەرکردە کوردەکان بوون بە پێی شەرفنامە... بەلام جیهانشا لایەنگیری براکە ی ئەمیر ئەسکەندەر بوو ، که ئەمەش بوو هۆی بەرپابوونی شەری نیوانیان له دەورووبەری شاری سەلماس له رۆژەلاتی کوردستان ، که ئەمیر ئەسکەندەر لهو پەری بەهیزی و نازیەتی دابوو لهو شەردا .

بەلام بەهۆی هەلەکانی سەرئەگەوت و بەرەو هەریمەکانی رۆم رویشت ... که لهو کاتیش قەرە عوسمان لایەنگیری شارخ بوو ... که شاری بەغداو دەورووبەری لهو شەردا بە دووربوون . ئەم شەردەش که له نیوان سەرکردەکان بوون له پێناو دەسەلات و پارەو سامان ... ئەمە له لایەک و

له لایەکی دیکەش شەڕ بە ردهوام بوو له نیوان بارانیەکان و بایندەریەکان ...

سەرچاوه :- میژدوی ئیراق له نیوان دوو داگیرکردن - پارێزەر عەباس عەزاوی بەرگی ۳/ .

۱۴۲۹

۱۴۲۹/۴/۲۰ سولتانی عوسمانی سولتان - محەمەد فاتحی - دووم له دایک بوو و حەوتەمین سولتانی عوسمانی بوو لهو بنەمالەیدا .

۱۴۳۲

۱۴۳۲/۵/۳۰ ناگر له گيان بهردانى زاناو رووناييرى فهرهئسى خاتوو - ژانداركى ژن - ل
 فهرنسا ، بههوى بههيزى بيروو باووهرى ئاينى لهلايهن دهسه لاتدارانى
 فهرنسا ، كه به زيندوويى نهو كاره نامرؤييهيان بهرامبهر بهو نافرهتا
 نهجامدا .
 جيگهئى باسكردنه كه رژيمى نهو كاتى فهرنسا لهلايهن دهرههگ و
 سهرمايه دارهكان به ريووه دهچوو له وولاتهكهدا .

۱۴۳۶

۱۴۳۶/۷/۱۶ له ههولئيكى بئى وينهدا كه لهلايهن زانائى ئهلمانى - گوتهئيبيرگ - بؤيهكه،
 جار دؤزينههوى چاپخانه هاته كايهوه ، كه ئهههش بووه هوى نهوهئى كا
 بهسهدان روژنامهو گوڤار و كتيب دهردهچوون و بلاودهكرانهوه ، كه سهدهئى
 نؤزدهم شارئى - فينسيا - ببووه ناوهئدى بازرگانئى و روژنامهيهك لهو
 بازارهدا دهردهچوو بهناوى - گهزهته - كه ببووه هوى بلاوكردنهوهئى
 زانيارئى و ههوالئى رووداوهكانئى نهو شاره .
 له سهدهكانئى ناوهئد له ئهروپا - پامفليت ، Pamphlet - پهيدا بوو
 گهئيك له پياوه ناوادرهكانئى نهو كات و نهو سهردهمه بيرووراو ههستئى
 خوئيان لهو ريگهيهوه بهخهلك دهگهئيانئى ورده ورده بهرهو بههيزبوون
 ههنگاوينا له جيهان .

سهراچه :- تيگهئيشتنئى راستئى - كهمال مزههر - شوئينئى له روژنامهئى نووسئى
 كورديدا - ۱۹۷۸ .

۱۴۴۱

۱۴۴۱/۲/۴ ههولدان له پيئناو ليك نزيك بوونههوى كهئيسهئى سريانئى وكوورسى
 رهسوولئى - پاپا - ، كه سهرهتاكهئى دهگهريتهوه بؤ سالى ۱۲۳۷ به ريگهئى
 نامه گوژينهوه له نيوان پاپا گريگورئيوئسى نؤيهم و پهترييريكئى سريانئى
 نهگناتيووسئى داود بهرهو راگهئيانئى بهترييريكئى سريانئى به يهكگرتنئى تاكا
 كهسئى بهكوورسى رهسوولئى، دواى نهوه كوژئى ههريئمئى كهئيسهكانئى
 روژشهلات كو بوونهوهيهكئيان گريئدا له دورگهئى قووبرس .

ئەۋىش لەسەر داۋاي پاپا بىندىكى دوانزەم بوو... ، كە لەو كۆرەدا ئەسقى سىرئانەكان يەككىتە تەۋۋاي لەگەل كەنىسەى كاسۋىك راگەياند ،... بەلام سىرئانەكانى قووبرس ھەندىكىيان رىگەى لاتىنى لە خواپەرسى گرتە بەرو ھەندىكىيان چۈنە ناو كەنىسەى سىرئانى مارۋنىەكان .

لە داۋاي ئەۋە ھەۋلى دىكە زۆر درا ، لە سەر ئاستى كۆپى مەسكۈنى ، كە كۆرۈكى فلوورنتىنى بوو لە رۆژانى پاپا ياخوود جانىۋوسى چوارەم ۋبەتتىرىك ، لە ئاكام پاپا بىرئارى تايبەتمەندى بەسىرئانەكان راگەيەندرا .

شايانى باسە كە ئەرمىنيا يەكەم ھەرىم بوۋە بەھەلگرتنى بىرۋاي ئاينى مەسىحى لە سالى ۳۰۱ وگريگورى منەۋرى دوۋەم ناسراۋ بەناۋى قەدىس گريگورىۋس منەۋەر ، كە يەكەم كەس بوۋە پالپىشتى كەنىسەى ئەرمەنى كرديە و . ھەر بە ناۋى خۇشپەۋە بوۋە ، كە كەنىسەى ئەمەرن سەر بەخۇبوۋە رىۋورەسمىكى تايبەتى ھەبوۋە لەدابو نەرىندا .

۱۴۴۲

۱۴۴۲/۲/۴ پاپا ئۆزبېيۋوسى چوارەم لە مەراسمىكى شىكۋارى ئاينى دىخۇشكەر ، يەكگرتنى قىتتە مەسحىەكانى مىسرى بە كەنىسەى رۇما راگەياند لە كەنىسەى خاتو مەرمەى عەزا لە شارى بلفۇرنساي ئىتالىادا .

۱۴۴۲/۸/۲۱ بەر پابوۋنى شەر لە نىۋان ھىزەكانى سوۋپاي عوسمانى بەسەركردايەتى سولتان موورادى دوۋەمى دىكتاتورو ھىزەكانى سوۋپاي شانشىنى رۇما ، لەپىناۋ داگىركردنى قوۋستەنتىنىيە، بەلام ھەۋلەكانى ھىزەكانى سوۋپاي عوسمانى ھەرەسى پېھىئىرا بەرامبەر بە ھىزەكانى سوۋپاي شانشىنى رۇما .

۱۴۴۴

۱۴۴۴/۷/۱۳ لە ئاكامى شەر لە نىۋان ھىزەكانى سوۋپاي عوسمانى و ھىزەكانى سوۋپاي سىرېو مەژەر ، بە داگىركردنى چەندىن ناۋچە لە لايەن ھىزەكانى سوۋپاي عوسمانى و بە بەردەۋام بوۋنى شەرېو كىشە لە ئەنجامدا سەرکەۋوتنى سەركردەى مەژەرى لە ۋولاتى سىرىيا بەسەر ھىزەكانى سولتان موورادى

عوسمانى لە شارى ئىس راگەياندرا .

لە دواى سى رووداۋ رىكەۋوتنى ئاشتىۋونەۋەيان لە نىۋان مۇزكرا بە بەجىيەشنى ھىزەكانى سوۋپاي عوسمانى لەۋ ناۋچانەي كە داگىرى كرېبو ، بەگەراندنەۋەي بۇ ژىر دەسلەۋى سىرپەكان بۇ ماۋەي ۱۰ سال بەدەست درىژى نەكرنە سەر ناۋچەدا .

۱۴۴۴/۱۱/۱۰ بەرپابوۋنى شەر لە نىۋان ھىزەكانى سوۋپاي عوسمانى ۋ ھىزەكانى سوۋپاي شانشىنى سىرپ - لادىلاس - لە دواى مۇزكرنى رىكەۋوتنامەي ئاشتى لە نىۋانىيان بەھىرش نەكرنە سەر سىرپەكان . بەلام لە ناۋچەكەدا لە دواى شەرپىكى توندىۋ دژوۋار بە كوۋشنى كردينال - سىزارىنى - كە بوۋە ھۇكارى ھەلگىرسانى ئەۋ شەرپە بە سەر كەۋوتنى عوسمانىيە ئىسلامەكان لە ناۋچەكەدا .

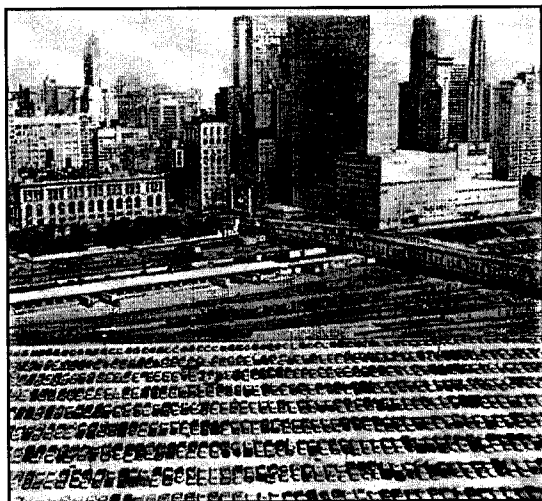
۱۴۴۵

۱۴۴۵/۸/۷ بلاۋوكرنەۋەي پاكانە بەناۋ بانگەكەي پاپا - ئۇژىنۇس - ي چوارەم ، لە بارەي ناۋونانى نەسرانى ، بەلكوۋ نەسرانى نىۋە كلدانىيە . شايانى باسە كە كىشەي مەزھەبى ۋ نەتەۋەيى لە نىۋان مەزھەبى كاسۋلىك ۋ ئورزكسىيە نەتەۋەي ئاين ، پىك ھاتەي ئاينى مەسىخ لە سەدا نەتەۋە پىك ھاتوۋە . لەۋانە كورد لە كوردستان ، بەلام چەندىن بىرى جياۋاز ھەيە لە نىۋان مەسىخەكان بەگشتى ۋ مەزھەبەكان بەتايىبەتى ، لە نىۋان كلدان ۋ نەسرانى ۋ نەرمەنى ۋ ئاشوۋررو سىرپانى ، كە ھەر يەك لەۋانە خۇي بەراستەر دەزانى لە ۋىدىكە ، كە ئەۋ كىشەيە بەردەۋامە لە بىروبوۋچوۋنە جياجياكانى ناۋ پىكھاتەكاكانى ئاينى مەسىخەكاندا .

۱۴۴۵/۹/۷ لە دواى يەگىرتنەۋەي ھەردوۋ كەنىسەي يۇنان ۋ كەنىسەي رۇژئاۋا ، كە لە بەلگەنامەي فەرمى كەنىسەي رۇمانى تۆمار كراۋە بە پاكانەي بلاۋوكرراۋە . لە لايەن پاپا - ئۇژىنۇس - ي چوارەم ، كە ئەۋىش لە دواى بىرپارى - تىمتاۋس - ي مەترانى نەسرانىيەكان ۋ ئىمان ھىنان بە مەزھەبى كاسۋلىك لە ھەرىمى قوۋبىرس لە پىش - دوۋمىكى ئەندراۋس - ي مەترانى قولىسالپ - رۇدىس - ي دوۋم لە شارى لاتران ، كە پاپا رايگەياندى ، كە لىرە

بەدوواوە سەريانىيەكان لە نەستوورە ناويان بە كلدان دەگووترى لەو رۆژەو
مىژوى دەربەدەر بووكان بەكلدانی قووېرسى دادەنرىت.

١٤٥٠

١٤٥٠/٦/١٨ هیزىكى گەوورە لە

جووتیـارو
كریكارانی شارو
شارۆچكەكانی
بەریتانیـا بەرەو
شاری لەندەنى
پایتهختی بەریتانیـا
بەریكەوتن و كە لە
شاری - پلاك هیس
- چەكدار كران
بەسەر كرایهتی

سەر كرده كیان - جاك كید - ئەویش بە هۆی بارى گرانى وەر گرتنى باج و
چەندین زولم و زۆردارى دیکه ی رژیمی شانشینى بەریتانیـا .

ئەویش لە پیناو هەلووھە شاندنەو ه ی دەستوورى کریكارى و دامەزراندنى
حكومەتیكى نویدا ، كە لەو كاتە حكومەتى بەریتانیـا - جاك كیدی - بە
كۆمونیست تاوانبار كرابوو، داوى ئەو سەر كرده كانی سووپای بەریتانیـا و
هەندى لە پیاوانى لە گەل سەر كرده ی سووپای شۆرشگێرانى جووتیارو
كریكار چاویان بەیەك كەووت لە شارى - سەفنووكس - ، كە بوو هۆی
سەرسوورمانى هەموو خەلك بەسەر كەووتنى شۆرشگێران كە لەو كاتە ی
بەرەو لەندەن هەنگاویانئا .

لەو كاتەدا ئەنجومەنى شانشینى بەریتانیـا لە چەند رینماییه كیدا داوى
ئارام كرده و ه ی باروودۆخەكە ی كرد ، بە دەستگیر كردنى - لوړى سائى و
مليچ كرومر - كە دوكار بە دەستى نا لە بارى نارىك بوون ، لە كارەكانیان
بەرامبەر بە گەلانى بەریتانیـا ، داوى ئەو كەووتنە ژيەر دەستى سەر كرده

شۆرشگىرەكان ، كه له ۷/۴ ى ھەمان سال له سىدارەيان دان و سەرەكانيان بەدو و سنگى كووتراوھەكانى دىووارى بالەخانەى شانشىنى بەرىتانيا ھەلوواسران.

۱۴۵۱

۱۴۵۱/۲/۷ سولتانی عوسمانى سولتان مورادى چوارەم كۆچى دووايى كردو كورەكەى سولتان ئەبوو فەتىھى دووھ جىگەى گرتەوھ ، لەدوای مردنى تەرمى سولتان مورادى چوارەم گواسترايەوھ بو شارى بۆرسەى خاكى باكوورى كوردستان

شايانى باسە كه بە پىئى نووسراوى نووسەر و رۆژنامەنووس و مېژووناس و جووگرافىناس و كۆمەلناس و دەيا بىروو بۆچوونى تووژىنەرەكان ، بگرە لە دوای رووداوھەكەى لافاوەكەى كەشتىكەى ھەزەرەتى نووح .

من گەيشتوومەتە ئەو برووايەى كه بنەمالەو سەر كوردەكانى دامەزىنەرەى ئىمپراتۆرىيەتى عوسمانى كورد بوونە ، ھەر وەك سەلاحەدىنى ئەيووبى و دامەزىنەرەى دەولەتى مىسر محەمەد عەلى پاشا و رووناكبرى ناودارى جىھانى كەواكبى و بنەمالەى سەرۆكى پاكستان زولفەقار عەلى بۆتوۆ مستەفا ھەقەدى دەرھىنەرەى فىلمى سىنەما لە سەر سەلاحەدىنى ئەيووبى ، كە دانىشتووى شارى ھەلەبى ئىستای سووریا و بەدەيا بنەمالەو كەسايەتى دىكەدا .

بەلام بە داخوھ دەلیم بە ھۆى كىشەو مەملانى و شەپى ناووخۆى كورد لە كوردستان . ھەر وەك بەلگەى زىندووى لە باشوورى كوردستانى لكىنراو بەنیراق ، شەپى نىووان پارتى دىموكراتى كوردستان و يەكیتی نىشتمانى كوردستان ، كە سەرەتای دەگەریتەوھ بۆ سالەكانى دوای ۱۹۶۵ و كە تاكوو ئىستاش نە لە شەرو نە لە ئاشتى داىبە بە بەردەوامى لەكىشەو گرفت و مەملانىدان .

ئەمە لە لاىك و لە لاىكەى دىكەش ، بەر لە مېژووى زاینى بە ۸۳۰ سال زیاتر كورد خاوەنى ۲۷ وویلايەتى دەسەلاتدار بوو و تاكوو دا بەشكردى كوردستان بە پىئى نەخشەى دارىژراو لە پەيمانى سايكس بىكۆى

۱۹۱۶/۵/۱۶ ، جىبەجىكردىنى بەپپى نەخشەى پەيمانى لۆزانى
۱۹۲۳/۷/۲۴ ، ئىماراتە كوردىيەكان لە كوردستان بەردەوام بوونە لە شەپرو
كىشەو مەملانى ئى ناووخۆى ، كە بووتە ھۆكارى كاردانەوہ لەسەر
دەروونى گەلى كوردو كەسايەتى و بنەمالە جياجياكان و دووركەووتنەوہيان
لەسەر گۆرەپانى نەتەوہىي لەسەر خاكي كوردستان .

ئەویش بە نەگەيشتنى كورد بە ئاواتەكانى تاكوو ئەمپۇ... ئەم ھۆكارانە
بوونە لە كاردانەوہى بنەپەتى و سەرەكى لە دژايەتى كردنى گەل و
نيشتمانەكەيان و خزمەت كردنى گەلانى دىكەو گەياندىيان بە ئاوات
ئامانجەكانيان ، بەتايبەتى لە رووى نەتەوہىي و نيشتمانى جگە
لەبووارەكانى دىكەدا .

۱۴۵۱/۲/۱۸ سولتانی عوسمانى ھوتەم
 ناسراو بە سولتان محەمەد
 ئەلفاتح دەسەلاتى
 ئىمپىراتۆرىيەتى عوسمانى گرتە
 دەست ، كە تەمەنى ۲۲سال
 بوو، ھەولئى چاكسازى دا لە
 ھەموو بووارە جياجياكانى
 دەسەلاتەكەيەدا ، كە چەندىن
 زمانى دەزانى لەگەل
 مېژووناسى بەرفراوان و رۆلى
 سەرەكى بىنى لە بەھىز كردن و فراوانكردنى سنوورى جووگرافى
 ئىمپىراتۆرىيەتى عوسمانى لە ھەموو لايەنەكاندا .

۱۴۵۲

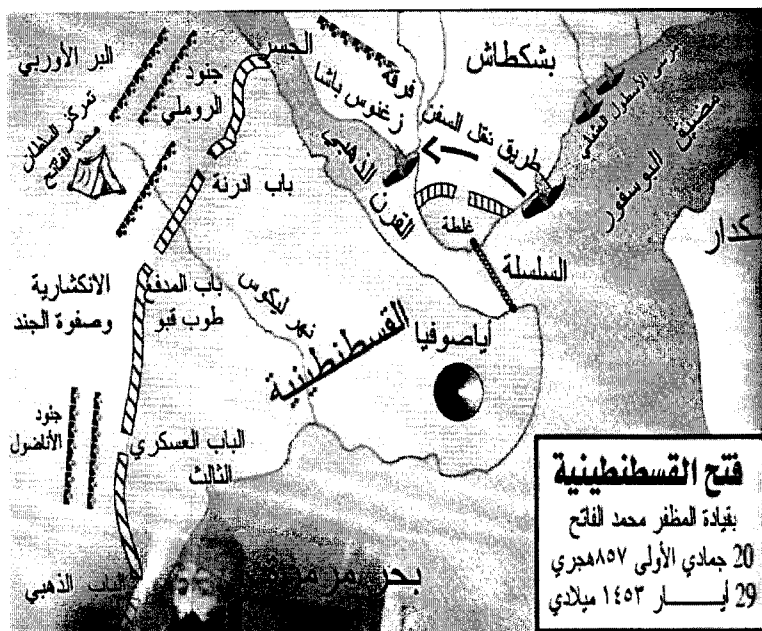
۱۴۵۲/۴/۱۵ لە دايك بوونى ھونەرمەندو نىگاركىشى سەدەكانى ناوہراست - خاتوو
 كاترىنا - لە نزيك گووندى - فنتشى - بەدوورى ۶۰ ميل لە شارى
 فلورنستى رووسىاي قەيسەرى... شايانى باسە كاترىنا دايكى كچە
 جووتىارىكى رۆشنبىر بووہو باوكى - پىرو دانتونىيا - پارىزەرىكى
 دەوولەمەند بووہ لە وولاتەكەدا .

۱۴۵۳

۱۴۵۳/۴/۶ ھىزەكانى سووپاي ئىمپراتورىيەتى عوسمانى بەسەركردايەتى محەمەد ئەلفاتح گەيشتە دەورووبەرى شارى قووستەنتىنيە ، كە سووپاكەي زياتر لە ۲۵۰ دوسەدو ھەزار چەكدار دەبوو، لە ووتەيەكىدا ، داواي سەركەووتنى لە سەربازو سەركردەكان كرد بە سەر ھىزى سووپاي بىزەنتىيەكان بە ھەموو جوړە چەكىكى ئەو كات ، لە خو ئامادە كردنىكى بى وويئە لە ھەموو بووارەكانى جەنگ كردندا .

۱۴۵۳/۴/۲۲ لە داواي گەمارۆدانى دەورووبەرى شارى قووستەنتىنيە لە ھىرشىكى بەرفراوان و شەپىكى دژوواردا بەسەركردايەتى سولتانى عوسمانى محەمەد ئەلفاتح و ھىزەكانى سووپاي بىزەنتى بەسەركردايەتى جوستىيان ، لە ئەنجام ھىزەكانى سووپاي بىزەنتى سەركەووتنى بەدەست ھىندا لەگىراندىنەو ھو داگىر كردنى بەندەرەكەدا .

۱۴۵۳/۵/۲۹ كەووتنى شارى قووستەنتىنيە پايئەختى بىزەنتىيەكان لەلايەن ھىزەكانى سووپاي عوسمانى كە بوو ھۆي كەووتنى ناوچەو ھەرىمەكانى بەلكان .

١٤٥٣/٥/٢٩ هيزه كانى سوپاي عوسمانى ، كه پيك هاتبوو له ١٥٠ سهدو په نجا هزار سه رياز ، سه ر له به يانى هيرشيان كرده سه ر شارى قووسته نتيه و داگريان كرد به شيووه يه كى زور درندانه جگه له په لاماردانى دانيشتوانى شاره كه دا .

به لكوو په لاماردانى كه نيسه كان به به تالان بردنى هرچى له ناو كه نيسه كاندا هه بوو ، له كه لوو په ل و نوو سراوو كتيب و پاشماوه و شووينه وارو كه لتوورى ، به تايبه تى ئه وهى په يووه ندى هه بوو به ئاينى مه سيح و وويران كردنى شاره كه . كه ماوهى ١٠٠٠ سال له ژير ده سلا تى رومانى و بيزه نتيه كان بوو .

١٤٥٣/٦/٢٩ به هوی شوڤینیه تی دهسه لاتی عوسمانی به وویرانکردنی شاری قووسته نینیه ، خه لکی شاره که په یکه ری مریه می عه زرایان به رز کرده ووه له ناکاو په یکه ره که که ووتته خوواره و تیکشکا ، له دواي سهرنه که ووتنی گفتووگوئی نیوان سولتانی عوسمانی محمه د نه لفاتح و نوینهری دانیشتوانی شاره که دا .

هه روا له هه مان کات هیزه کانی سوپای عوسمانی به سهرکردایه تی محمه د نه لفاتح له ماوه ی چهند مانگ تووانی شاره که داگیر بکات ، سهره رای به رگری کردن له شاره که له لایه ن هیزه کانی سوپای بیزه نتی ، له هه مان کات زانایانی ثابینی ئیسلامی ثابته تی نه نغالیان بو سهر باره کانی عوسمانی ده خویندوه وداوای سهرکه ووتنیان بو ده کردن .

١٤٦٢

١٤٦٢/٩/١٦ له دایک بوونی فه یله سوڤی ئیثالی - پیتر و مبوناتسی - له شاری منتوفای ئیثالییا ... خوویندنی له زانکوی یادوفا ته و او کردوه و مؤلته تی وانسه گووتنه وه ی به ده ست هیناوه له بواری پزیشکی له سالی ١٤٨٧ .... دواي نه وه به ماموستای یاریده در دامه زراو له بواری فه لسه فه له زانکوی یادوفا .

دوای نه‌وه بوته ماموستا له‌بواری فله‌سه‌فه .
 له‌دوای سالی ۱۵۱۰ کتابیکی داناوه به‌ناونیشانی ده‌روون بو‌ نه‌رس‌تۆ ...
 دوای نه‌وه له ۱۵۱۱/۱۰/۲۴ به ماموستای فله‌سه‌فه له‌زانکۆی پۆلونیایا
 دامه‌زراوه . دوای نه‌وه له سالی ۱۵۱۶ کتابیکی به‌ناونیشانی - خود النفس
 - دانا که بووه هۆی جیگه‌ی ناره‌زایی ده‌رب‌رین به‌تایبه‌تی له‌بواری
 نایینه‌یه‌وه ... دوای نه‌وه له‌شاری بوندقیه‌ نه‌م کتیبه‌ سووتیندرا و پاپا
 داوای کرد بچینه‌ رۆما . دوای هه‌ولێکی زۆر ، پاپا لی‌ی خو‌ش بوو له‌گه‌ڵ
 نه‌وه‌شدا بریاری زیندانی کردنی له ۱۵۱۸/۶/۱۵ ی بو‌ ده‌رچوو ، به‌لام
 ده‌ستگیر نه‌کرا .

دوای نه‌وه گرفتانه که هاته پیش ، کتابیکی دیکه‌ی به‌ناونیشانی - به‌رگری
 - بلا‌و‌کرده‌وه به‌هه‌ره‌شه‌کردنی بو‌ سه‌ر به‌پرسانی فاتیکان ... نه‌م
 فه‌یله‌سوفه له‌کاره هه‌مه‌لایه‌نه‌کانی فله‌سه‌فه‌و نایینی به‌رده‌وام بووه تاکوو له
 ۱۵۲۵/۵/۱۸ له پۆلونیایا کۆچی دوایی ده‌کات .
 سه‌رچاوه :- مسوعه‌ی فله‌سه‌فه - دانانی - دک‌تۆر عه‌بدولره‌حمان به‌ده‌وی- به‌شی/۲ .

۱۴۶۳

۱۴۶۳/۲/ ۲۴ له دایک بوونی فه‌یله‌سوفی ئیتالی - پیکۆ دلامرندولا - له‌خیزانیکی ناودار
 له‌شاروچکه‌ی مۆدیتا له‌باکووری ئیتالیا . شایانی باسه له‌دایک بوونی نه‌م
 فه‌یله‌سوفه جیگه‌ی سه‌رسوورمان بوو له جوانی و زیره‌کی و تووندوتۆلی
 له‌هه‌موو لایه‌نه‌کان . که مرۆفیککی بی‌ وینه بوو له‌ناوپایاوه‌کانی سه‌رده‌می
 راست بوونه‌وه له‌ئیتالیا له‌سه‌ده‌ی پانزه‌هه‌م . میراتگری راسته‌وخۆی دان‌تی
 و ئیلی‌ژیری و بردکه‌ بووه ... هه‌ولێ داوه له‌پینا‌و گونجاندنی
 شارستانیته‌تی کۆنی یۆنانیه‌کان و رۆمانیه‌کان و مه‌سیحیه‌کان له جیهاندا .
 نه‌ویش به‌داواکاریه‌کانی ئیمان و پینداویستییه‌کانی هۆشمه‌ندیته‌تی ... نه‌م
 فه‌یله‌سوفه هه‌ستی نایینی به‌هیزبووه ، نه‌ویش له‌و نامیلکه‌ی که بو‌یه‌که‌م
 جار بلا‌وی کرده‌وه به‌ناونیشانی - ناکامه‌کانی فله‌سه‌فه - . له‌لایه‌کی
 دیکه‌ش به مرۆفیککی بی‌ نایین ده‌ژمێردرا له‌لایه‌ن پیاوانی نایینی مه‌سیحی
 به‌تایبه‌تی پاپا ... نه‌م مرۆفه‌ به‌رده‌وام بوو له‌کاره به‌ نرخه‌کانی تاکوو له

۱۶۹۴/۱۱/۱۷ كۆچى دوايى دەكات لە تەمەنى ۳۱ سالىدا .

سەرچاۋە:- مەسئەلى فەلسەفە - دانانى - دكتور عبدولرحمان بەدەۋى - بەشى / ۲ .

۱۶۶۳ / ۹ / ۵ دەرگەۋوتنى مېرنىشىنە كوردىيەكان لە دواي داگىركردن و بە زۆر كردن ئىسلام لەسەردەمى فتووحاتى ئىسلامى ... كە سەرەتايەكى دەسەلات كوردى بوۋە بەشىۋوۋەيەكى ناۋچەيى و ھەرىمى لە سەرخابى كوردستان ناۋچەكانى دىكە ، كە تۈنراۋە دەسەلاتى مېرايەتى تيا بگىرن .

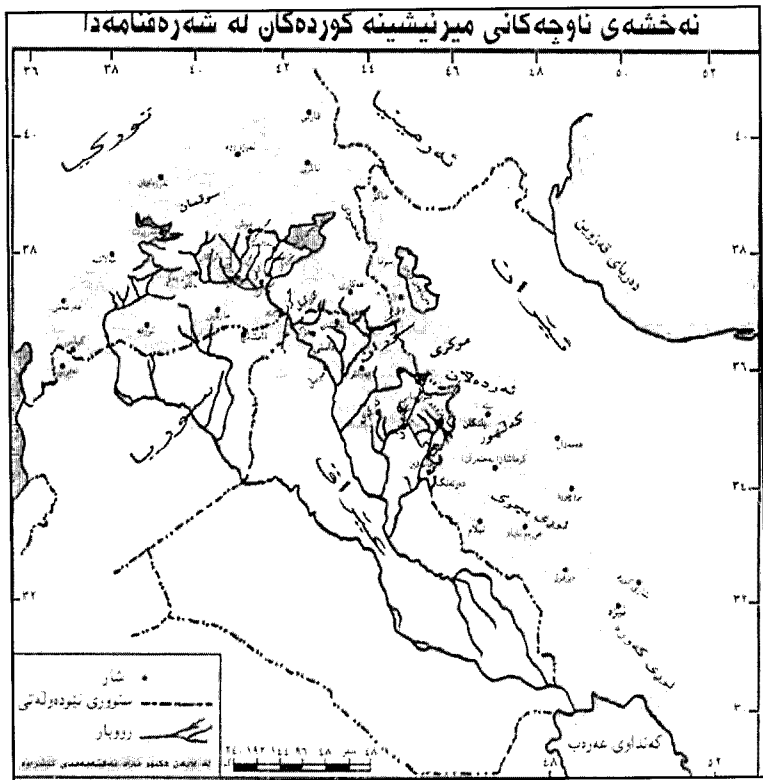
لەۋانەش مېرنىشىنى - پازۆكى - ۋەكوو سەرچەم مېرنىشىنە كوردىيەكان دىكە دەرگەۋوتوۋە لە بەشى باكوورى كوردستان بوون ... قەلەمىرەۋ: پازۆكىيەكان دەكەۋوتە باكوورى دەرياچەي شارى وان و لە كۆتايىيەكانى كىفى - و - ئەرگىش - و عادل جەۋازو ئەلشكردرو شىۋوۋە ... گەۋور مېژوونوۋسى ناۋدارى كورد - شەرەفخانى بەدلىسى - پىيى ۋابوۋە ك بىچەۋ بىنەمالەي مېراني پازۆكى سەر بەھۆزى - سوۋيرىن - لە ھەرىم دياربەكردا لە باكوورى كوردستان .

ياخوود بۇ بىنەمالەي كوردەكانى رۆژھەلاتى - ئىران - دەگەرىنەۋە . ھەرۋ مېژوونوۋسى كورد - مەھەد ئەمىن زەكى - یش رەچەلەكى پازۆكىيەكان بۇ كوردەكانى دانىشتوۋى رۆژھەلات لە كوردستان دەگەرىنەۋە ... بەلا مېژوونوۋسى مەملۈكى - ئىبىنگرى بردى - باسى كردوۋە كە پازۆكىيەكان لەسەر سنوورى رۆم لە رۆژئاۋاي شارى دياربەكر نىشتەجى بوونە ، ك قەلاي - كەرگەرىش - سەر بەۋ مېرنىشىنە بوۋە . كە خىلى گەۋورە بوونە تۈنۋىۋانە بەجۆرىكى باش ئىدارەي خۋيان بگىرن و بچە نىۋ پەيوەندىيەكان لەگەل مېرنىشىنە كوردىيەكان و ھىزەكانى دىكە لە ناۋچەكەدا بەتايىبەتەش پەيوەندىيان لەگەل ئۆزىن ھەسەن بەھىزبوۋە .

ئامازە بەۋەش كراۋە كە لەۋ دەۋورۋوبەرەدا دەستيان بەسەر قەلاي كەرگەرد گرتوۋە پاش سالىك ، واتە لە سالى ۱۶۶۴ داۋيانە بە ئۆزان ھەسەن ... پازۆكىيەكانى رۆژئاۋاي شارى دياربەكر چالاكيان زۆربوۋە ... جەلام لەروۋە جووگرافىيەۋە مەلبەندى سەرەكيان لە باكوورى دەرياچەي وان بوۋە سەرەراۋ ئەۋەي كە لەۋ ناۋچەيەدا جمووجۇليان بەرچاۋ نەبوۋە ... مېرە پازۆكىيەكان بە دولق دابەش بوونە ئەۋىش :-

يەكەم :- بەخالىد بەگلو ناوزىرند بوو و دەكا . بەلام باس لەلقى دوو مەمى
 مېرى پازۇكىەكان ناكات .... لەگەل ئەوئەشدا مېر حوسىن عەلى ، كە يەكەم
 مېرى پازۇكىەكان بوو و سەر بەخالىد بوو و بە - گلوەكانە - ناوبانگى
 دەرکردوو ... وا ديارە ئەم كەسايەتتە بەو دوولقە ناوزەند ، ياخوود
 دابەشكراو .

وا دەرکەووتوو كە لەسەردەمى ئۆزۆن حەسەندا هەوئيان داوہ ئيدارەيەكى
 سەربەخۆيان هەبى بەهۆى گوونجاو و لە بارى ئەوكات ، بوئەوہى
 سەرکردەو مېرە كوردەكان سەربەخۆيى لەنيووہ قەلەمرەوہكانياندا دەست
 بخەن لە هەريم و ناوچەكەدا .

كۆرىك لەكوردەكانى حوسىن ، پاش مردنى باوكى دەسلەتتى مېرئيشينەكە
 دەگرتتە دەست وەكوو شەرف نامە ئامازەى پيكردوو . لە سالى ۱۴۹۸

رووى ل ھەمىرئىشىنى بەدلىس كىردۈۋە لەگەل خالىدى كورىدا ھاۋكارى مىر شەرەف كىردۈۋە ، لە مەلەنئىيەكانى لەگەل مىر ئىبراھىم دا .
دوای ئەۋە لەگەل سەفەۋىيەكانى فارسدا مىر خالىد بەگ روو لە ش ئىسماعىلى سەفەۋى كىردۈۋە ئەۋىش واتا شا لە لەشكەرەكەيدا بەشدار شەرى پىكردۈۋە .

مىر خالىد دەستىكى بالۇ زىرەكانەى ھەبوۋو لەبەر ئەۋە ناۋياننا - جۇلا خالىد - ھەرەك شەرەفنامە - ئامازەى پىكردۈۋە دەلى :
شا ئىسماعىل دەستى لە زىر بۇ دروست كىردۈۋە ، ۋەك سىياسەتتىك بۇ ئەۋە مىرەكانى كورد بەگژى يەكدا بدات و جى پىگەى خۇى لەسەر مىرەكانى كورد بەھىزىكات . ناۋچەى - س - خنۇوس و مەلازگىردو ئۆحكات مۇشى - سا بە بەدلىسى بە مىرات دايتە خالىد بەگ و براكانى بەم ھەئوۋىستانەش دو ھاۋپەيمانى پىشۋوى لە يەككىردۈۋە گىروگىرفتى خستۆتە نىۋانىان و م شەرەف ناۋچەكانى سەر بە بەدلىسى لە پارۇكىەكان سەندۆتەۋە . دوا : ئەۋە مىر خالىد ھەۋلى داۋە ھەئەكانى نىۋان سەفەۋىيەكان و عوسمانىيەكان بقۇزىتەۋە لە ناۋچەكەدا .

ئەۋىش بەلىدانى دراۋ بەناۋى خۇى و سەربەخۇى خۇى راگەياندا . كە ئا كارەش بەقۇناخىكى درەوشاۋەى مىرئىشىنەكە ناۋزەند كرا . لەبەر ئەۋە : لەزۇر بواردا بەئاراستەى سەربەخۇ بوون ھەنگاۋى گرتوۋە لە بەرپوۋەبردن كاروبارى مىرايەتى خالىد بەگ .

دوای ئەۋە رووى لە سولتان سەلىمى عوسمانى كىردو لايەنگىرى خۇ : نىشاندا بۇ سولتانى عوسمانى .

بەلام نەيتۋانى ھاۋسەنگى لە نىۋان دەسەلاتەكانى سەفەۋى و فارسى عوسمانى رابگىرن ، و لەئاكامدا لەشەرى جالىدىران ، خالىد بەگ لەلايە سولتانى عوسمانى سولتان سەلىم دەكوۋژى و دوو كورى لەدوای بەج دەمىنى بەناۋى ئىدىرىس و ۋەلىد ... بەم جۇرە مېژۋوى بوونى مىرئىشىن پارۇك كۇتايى پى دىت لەسەر خاكى كوردستان .

سەرچاۋە :- شەرەفنامە ... كوردو كوردستان

۱۴۶۹

۱۴۶۹ / ۵ / ۳ له دايك بوونى نووسەرو
 تووئژەرو كەسايەتى ناودارى
 جيهان و خاوەن كتيبى - ئەمير
 - نيكولومبيكا ميللى ... له
 شارى فلورانس له بنەمالیەكى
 مامناوەندید .
 جینگەى ئاماژە پيكردنه كە
 باوكى نيكولوميكيافيلى -
 برنارد - له بنەمالە يەكى

بەناوبانگ بوون و برنارد گرنگى بەبواری خوويندن و پيشكە ووتنى
 مندالەكانى دەدا ... كە پارەيەكى زۆرى بۆ كرىنى كتيبى لاتىنى خەرج
 دەکرد ... بۆيە بنەمالەكەى بەرەو هەژارى هەنگاوى دەناو لەتەمەنى ۲۹
 سالیدا بە سەرۆكى ديوانى دووهم و ئەندامى شوورای دەكەسى دەسەلاتدار
 له فلورانس هەلبژێردرا .

هەروا نكۆلۆ ميكيافيلى لەسالى ۱۵۱۲ كاری نووسىنى ووتارەكانى دەست
 پيكردوو له سالى ۱۵۱۳ له ماوهى ۴ مانگدا كتيبه بەناوبانگەكەى بە ناوی
 - مير - نووسی . دوو بەرھەمی گەوورەش ئەو ، واتە ھونەرى شار ۱۵۲۰ و
 ميژووی فلورانس ۱۵۲۵ يەك بەدواى يەك بەچاپگەيەندران و بلاو بوونەووە
 كاری ووتارەكانيشى كۆتايى ھات .

ميكيافيلى بەردەوام تينژوریهكانى خۆى وەك چارەسەر بەردە بازىك بەرەو
 پراكتيكى سياسى دەبينى ... ئەم نووسەر و كەسايەتیه بەناوبانگە و ھەست
 و نەست و ھەلووئىستىكى تووندەرەو لەبوارەكانى راميارى و كۆمەلایەتى و
 دەسەلات لەنووسینەكانى بەردەوام بوو تاكوو له ۱۵۲۷/۷/۲۲ كۆچى دواى
 دەكات .

هەروا ميكيافيلى لەكتيبي خويدا بەردەوام گليەيى و گازاندە دەكات كە
 لەكاتى دوورخستنەویدا ناچار بوو تەنھا كاتى خۆى لەگەل ژنان و مريشكو

و جووجهلە بەسەر ببات ... لەو كاتەشدا دونىاي سىياسەت پىويستى زۆرى بەو ھەبوو لە تىئورىيەكانىدا و ، لە ھەمان كات ئاواتى ميكياڧلى دامەزاندنى دەوولەتتىكى بەھىزو سەقامگىر بوو لەئىتاليا .
سەرچاوه :- مەوسوعى فەلسەفە - دانانى دكتور عەبدولرەحمان بەدەوى - بەرگى / ۳ .

۱۴۷۲

۱۴۷۲/۲/۱۶ زاناي گەردوونناسى پۇلۇنى - نىكۇلای كۆپەرنىكۇس - لە شارى تۇرونى پۇلۇنىي بروسىيا لە دايك بووه .

۱۴۷۳

۱۴۷۳/۲/۱۹ لە دايك بوونى زاناي گەردوونناس و زاناي ھۆلەندى و لە ھەمان كات دامەزىنەرى زانستى گەردوونناسى نوئى - كوبرنىكۇس - لە شارى تۇرون لە بومرانيا ... لەدواى تەواوکردنى قۇناخى خوويىندىن چووہ زانكۇي كراكۇڤ ... لە سالى ۱۴۹۴ چووہ زانكۇي پۇلۇنيا لە ئىتاليا ئەويش

بەخوويىندى ياساى كەسى ... لەگەل ئەوہشدا لە خوويىندى گەردوونناسى بەردەوام بوو .

بۆيەكەم جار نيشانى - رصد - فەلەكى لە ۱۴۹۷/۳/۹ ئەنجامدا ... دواى ئەوہ لە ۱۵۰۰/۱۱/۶ لە رۇما نيشانى مانگىرانى ئەنجامدا ... دواى ھەول و ماندووبوونىكى زۆر لە سالى ۱۵۰۳ بروانامەى دكتوراي بەدەست ھىناو لەكارەكانى بەردەوام بوو تاكوو لە ۱۵۴۳/۵/۲۴ لەشارى فرونيورك لە بروسىيا كۇچى دوايى دەكات .

سەرچاوه :- مەوسوعى فەلسەفە - دانانى دكتور عەبدولرەحمان بەدەوى - بەرگى / ۲ .

١٤٧٥ ✍

١٤٧٥/٣/٦ له دايك بوونى وويئنه كيشى
 توانا دارى ناودارى جيهانى -
 مايكل ئهنجيلو - له شارى -
 كيريس -ى له ئيتاليا .
 شايانى باسه ئهه هونهر مهنده
 بههره مهنده كه ناوى مايكل
 ئهنجيلويه به ناوى يه كيك له
 فريشته كانى خواهند كراوه .

١٤٧٨ ✍

١٤٧٨/٢/٧ له دايك بوونى رووناكييرو راميارى و فهيله سوڤى ناودارى ئينگليزى -
 توماس مۇريس - له شارى له ندهنى پايتهختى بهريتانيا له بنه ماله يهكى ديار
 ... كه باوكى قازى بووه له دادگاي بالاي بهريتانيا .... مۇريس چووه ته
 زانكوي ئوكسفورد ، كه له و كاته ته مهنى چوارده سالان بووه .... ههردوو
 زمانى لاتىنى و يونانى به باشى فيربووه .
 ههروا ياساي تهواو كردوووه بوته پاريزهر ... له سالى ١٥٠٤ ههلبژيردراوه
 و بوته نهدامى په رله مانى بهريتانيا ... داواى شانشىنى هندرى هه و ته مى
 ره تهردهوه له سهر پاره له و كات ... له و كاتهش هندرى هه شتهم بووه
 شانشىن له سهر بهريتانيا كه دۇستى مۇريس بوو ... كه ئه و مۇرىسى كرد به
 راوويژكارو ، داواى ئهوه بووه به نهدامى ئهنجومهنى گشتى بهريتانيا و
 داواى بووه و وهزيرى دارايى ... به لام داواى سى سال كيشه له نيوان هندرى
 هه شتهم و مۇريس پهيدا بوو ، له ناكامى ئه و كيشه يه له ١٥٣٥/٧/٦ بريارى
 له سيڤداره دانى بۇ دهر كردو له سيڤداره درا له شاره كه دا .
 سه رچاوه :- مه وسوعى فله سه فه - دانانى دكتور عه بدولزه حمان به دهوى - بهرگى ٣/ .

۱۴۷۸/۱۱/۱ دەرچوونى بىر يارىك لايەن پاپا - سىكستۇس - ى چوارەم ، ئەۋىش بە دامەزاندنى شەش قەس ، لەۋانەى كە ھەلگىرى مۇلەت و بىروانامەى بەرزە خوۋىندنى ئاينيان ھەيە .
 ئەۋىش لە پېناو پېك ھېنانى دەستەيەكى دادگايى و پىشكىن لە پېناو لېكۆلېنەۋە لەسەر كارە نا لە بارو نەگوونجاۋەكان لەگەل ئاينى مەسىحى و يەكخستنى بېروبوچوونى جىاۋازو دانى دەسەلاتى تەۋاۋ بە دەسەلاتى شانشىنى ئىسپانیا .

۱۴۷۹

۱۴۷۹/۱/۲۸ ئۆزۈن ھەسەن... واتە ھەسەنە درېژ ، كۆرى عەلى بەگى كۆرى قەرە ئەيلول عوسمانى مىرى ھۆزى - ئاقۆيىلو - بوۋە ، كە مەرە سىپيانى تەتەرۋە لە سەردارانى لە شىكرى تەيموورى لەنگ بوۋ . كە دەۋلەتى مەرەسىپيانى لە سەر دارو بەردى دەۋلەتى مەرە رەشىان - قەرەقۆيىلو - دامەزاندنوۋە پايىتەختى لە ديار بەكرەۋە بردۇتەۋە شارى تەرىزۋ لەۋى مردوۋە ، كە دروشمى ئالاكەيان لە سەر شىۋەى مەرىكى سىپى بوۋە .
 ئەم ھۆزە بە بەردەۋامى بەربەرەكانى كوردو فارسىان كردوۋە لە پېناو بە ھېزكردنى دەسەلاتيان لەسەر خاكى گەلانى دىكەدا ، چونكە تەتەرەكان لە ناسىاي بچووك ، واتە لە دوورگەى بىبابانى نىۋان مەنگۆلياۋ چىن بەرەو كوردستان و ناۋچەكانى دىكە ھەنگاۋيان ناۋە ، كە ھەر ئەۋەش بوۋە ھۆز دامەزاندنى ئىمپىراتۆرىيەتى دەۋلەتى عوسمانىيەكان .
 ئىمپىراتۆرىيەتى عوسمانى ھەر ۋەك لە چەندىن جىگەى دىكە لەناۋەرۋكى مېژوونامەكە دياركراۋە ، كە دەۋلەتى عوسمانى لە تورك پېك نەھاتبوۋ ، بەلكو لە گەلانى كىشۋەرى ناسىياۋ ھەندىكىدىكەيان لە كىشۋەرى ئەۋروپا ، لە گەلانى دەر بەدەر كراۋ پېك ھاتبوۋ ، ئەۋىش لە ئەنجامى شەپرى نىۋان ئىمپىراتۆرىيەتەكانى بەر لە دەۋلەتى عوسمانى . بەپەرت و بلاۋە پىكردىيان و ھەژار كردىيان و بە ناچار كردىيان بە پەنا بردنە بەر ھەر دەسەلات و بنەمالەيەك لە پېناۋ يارمەتى دانىان بە دابىن كردنى بژىۋى ژيانىان ، ئەۋىش بوۋە ھۆكارى بنەرەتى لە دامەزاندنى دەۋلەتى

عوسمانی و نهتهوهی تورک له ئاسیادا .

۱۴۷۹/۱/۲۸ مۆزکردنی ریکه ووتننامهی دریژخایه ن له نیوان دهسه لاتی عوسمانی و ولاتی بووندقیه ، به به جیهیشتنی شاری ئهشتوودره ی ئهلبانی بهرامبه ر به ههندی دهسکه ووت ، نیازی عوسمانیهکان که ههنگاو نان بوو به ره و ئهروپا ، که ئه و کاته کۆماری بووندهقیه گرنگترین و بههیزترین کۆمار بوو له کیشووهری ئهروپادا .

۱۴۸۱

۱۴۸۱/۵/۳ سولتانی عوسمانی سولتان محمه د ئهلفاتحی دووم کۆچی دووایی کرد ، له ته مه نی ۵۳ سالییدا ، که ماوه ی دهسه لاته که ی ۳۱ سال بووله سه ر ئیمپراتۆریه ته که دا .

۱۴۸۱/۵/۳ رامیاریه تی ئاینی و نهته وه یی شا ئیسماعیل له وولاتی فارس له ناوچه داگیر کراوهکانی کوردستان و عه ره بستان دا ، له پینا و نانه وه ی تووی دووبه ره کی بوو له نیوان مه زه بهکانی شیعه و سووننه ، له نیوان مه لّو گه ووره پیاوانی ئاینی کوردو عه ره ب ، له نیوان فارس و کورد ، له ئاکام ناچار کران که نامه ی داواکاری پشتگیری بۆسولتانی عوسمانی ره وانه بکن .

۱۴۸۱/۶/۳ له دای کۆچی دووایی سولتانی عوسمانی سولتان محمه د ئهلفاتح له ناوچه و هه ریمه جیا جیاکان ده ست کرا به ئاههنگ گێران و سه ماکردن ، به بۆنه ی مردنی ئه سولتانه ، ئه ویش به هۆی درنده یی دهسه لاته که ی بوو له بازاردان و ئه شکه نجه دانی گه لانی ژیر دهسه لاته که ییدا ، به تایبه تی گه لی کورد له کوردستان .

۱۴۸۱/۷/۲۰ له سه رده می

دهسه لاتی سولتانی

عوسمانی ، سولتان

بایه زیسدی دووهم ،

سه هر کرده ی

نیماره تی مؤسکوی

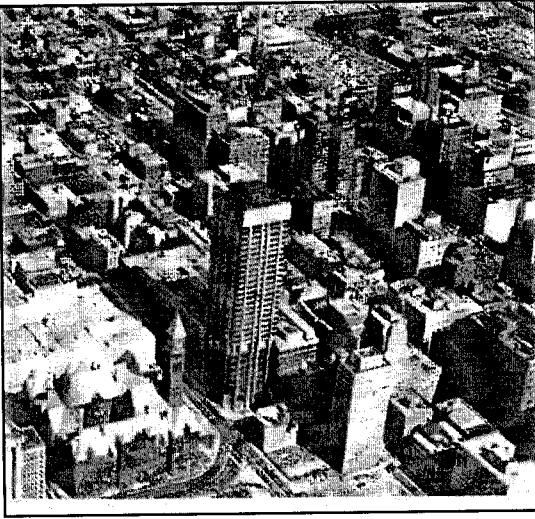
رووسیای قه یسه ری

- نیقانی سییم -

تووانی

نیماره ته که ی له ژیر

دهسه لاتی رژیمی

نیسلامی عوسمانی رزگار بکات دوی نه وه دهستی کرد به فراوانکردنی سنووری نیماراته که ی به ره و ناوچه کانی ژیر دهسه لاتی رژیمی عوسمانی، دوی نه وه به ره و باکووری کوردستان.

هر واهره و نه نازول و نه وروپای روزه لات ، که له وکات دهسه لاتی عوسمانی سه رقالی ریگخستنی کارووباری ناوخواو شه ره کان بوو له پیناو فراوانکردنی سنووری دهسه لاتی و به هیژکردنی دهسه لاتی له هه موو بوواره کانداه تاییه تی له بوواری ئاینی مه زهه ب سووننه به رامبه ر مه زه بی شیعهی فارس له کی شوهره که دا .

۱۴۸۳

۱۴۸۳/۱۱/۱۰ پیکهاته ی بنه ماله ی لوسه ری له باروودوخیکی نه وه که شو و هه وایه کی وا دورست بوون ، که له شاریکی بچوک بوون ، دانیشتووانی له ۳۰۰۰ سیی هه زار هاوولاتی زیاتر نه ده بوو، که له و روزه - مارتن هانز - چاوی به جیهان هه لپیناوه .

هر واهه به هو ی تووند رده وی هه لس و که ووت و ره فتاره کانی . باوکی گه یشته نه و برووایه ی که به کارهینانی داری جادوو که ری باشتین ریگه یه بو چاره سه هر کرده ی هه ر کی شه یه ک که سه ر هه لده دات ، له لایه ن دروستکه ری

كيشە ھەمەلايەنەكان .

۱۴۸۳/۱۱/۱۰ روناكبيرو چاكسازى ناودارى مەسىحى و دامەزىنەرى ريبازى پىرۆتستانتى - مارتن لۆسەر - لە شارى ، ئىسلين ، ى لە باكوورى ئەلمانيا لەچاوى بە جىهان ھەلھىناوھ لە شارەكەدا .

جىگەى ئاماژە پىكردنە كە مارتن لە قوتابخانەى - مەگدبۇرگ - و - بزناخ - دەستى بەخوويندن كردووھ لەسالى ۱۵۰۱ چووھتە زانكۆى - نىرفۆرت - و بروانامەى زانكۆى لەسالى ۱۵۰۵ بەدەست ھىناوھ - بەھۆى ھەلۆويستى تونودوتىزى دايك و باوكى لەسالى ۱۵۰۵ رووى كردۆتە - ئۆگستين - لە نىرفۆرت و لەسالى ۱۵۰۷ بۆتە قەشەى مەسىحىەكان . مارتن بەھۆى زىرەكى و لىھاتوويى توانيوويەتى لەسالى ۱۵۰۸ ، وانەى فەلسەفە لەزانكۆى - فىتنبۇرك - لەسەر ئاستىكى بەرز بلىتەوھ و كتيبەكەى ئەرەستۆى بەجوانى شىكردۆتەوھ .

ھەروا لۆسەر لەسالى ۱۵۰۷ چۆتە شارى - رۆما - ى پايتەختى ئىتاليا و لەنزىكەوھ ئاگادارى بارى گشتى مەسىحىەكان و كاروكردەوھى پاپاى قاتىكان بووھ ... كە لەو دەمەدا پاپا پىئويستى بە پارەو سامان ھەبوو بۆ خەرجى خۆيى و خزمەت كردنى كتيب و كەرادلەكان .

ئەويش لە پىناو بەدەست ھىنانى ئەو مال و پارەيش پەناى بردۆتە بەر - چىكى لىخۆشبوون - داواى دەكرد كە ھەرچى بكرى خودا لەگوناهەكانى خۆيى و خزمەكانى خۆش دەبى ... لەو كاتەشدا قەشەيەكى دۆمەنىكى بەناوى - بۆمەنناتتس - لە سالى ۱۵۱۶دا سەرپەرشتى فرۆشتنى ئەو چىكانەى لىخۆشبوونى دەكرد ... مارتن ئەو كارەى كە بەچاوى خۆى بىنى زۆر پىي پەست بوو ، چونكە كارى وا لەمەسىحىەكاندا رووى نەداوھ . كاتىك كە گەرايەوھ ئەلمانيا داواى لىكدانەوھيەكى قوول و ھەلسەنگاندنى ووردى پىرەنسىپەكانى ئايىنى مەسىحى كرد .

مارتن ھەلسا بەياننامەيەكى راگەياندو ۲۵ كيشەى گرتە خو لەدژى - چىكى لىخۆشبوون - و لە ۱۵۱۷/۱۰/۲۱ لەسەر دەرگاي كنىساي فتنبۇرگ لە فرانكۆرت ھەلئواسى ، كە تتس بەم كارەى زانى رووى كردە فرانكۆرت و لەوئى بەياننامەكەى مارتن لۆسەرى بلۆكردەوھ ... داواى ئەوھ قوتابىيانى

شارەكە بەياننامەكەى تتسلىيان سوتاندى .

دواى ئۈە مارتىن بەياننامەكەى بۇ خاۋەنى سامان و خانەدانەكانى ئەلمانىيا دەركردو داواى لىكردن كە پشتىگىرى لەو بزوتنەۋەىە چاكسازىيە ئاينىە بكن ... دواى ئۈە رووداۋانە ل ەسالى ۱۵۱۸ پاپا - لىۋى دەىەم - مارتنى بانگ كرده رۇما بۇ لىپرسىنەۋە لەسەر ئۈە كردهۋانەۋە رەخنەكانى ... لەو كاتەشدا زانكۆى فرانكۆرت و نوۋىنەرى سەكسۇنىيا لەسەر مارتن لۇسەر بەجواب ھاتن و مارتنىش بەردەۋام بوو لەسەر پەلاماردانى دەسەلاتى پاپا ... بەو ھۆكارە پاپا - لىۋى دەىەم - مەرسوۋمىكى لە دژى لۇسەر، كە لە ۴۱ كىشە پىك ھاتبوو راگەياندى .

دواى گەىشتنى مەرسوۋمەكە بەدەست لۇسەر سووتىندرا . دواى ئۈە لۇسەر كنىسەىەكى نوۋى بەناۋى كنىساي پىرۇتستانتى دامەزاندو گىرنگىرتىن پىرنسىپەكانى ئۈە چاكسازىە لەچوار خال پىك ھاتبوو كە ئەۋىش:-

۱- ھەلۈەشاندىنەۋەى چىكى لىخۇشبوون .

۲- قەشەكان چىتر رەبەن نەكەن .

۳- ھەلۈەشاندىنەۋەى قووداسى لىخۇشبوون لەگوناهى مردوان .

۴- ھەلۈەشاندىنەۋەى ئۈە رىۋرەسمە ئاينىەى كە قەشە نان و شەراب

دەگۇرى و بەجەستەى مەسىح خويىنەكەى .

ھەۋلەكانى لۇسەر بەرەو گەشەدان بەرز دەببوۋەۋە لەسەر كارەكانى

بەردەۋام بوو تاكوۋ لە سالى ۱۵۴۶/۲/۱۸ كۆچى دواىى كرد لە

ۋولاتەكەدا .

سەرچاۋە :- رۇژنامەى - الصباح - پاشكۆى ھەفتانە ژمارە ۲۴۷/

۱۴۹۲

۱۴۹۲ / ۱ / ۲ لەم رۇژدەا ھىزەكانى سوپاي - قشتالە - تۋانى بچىتە ناۋشارى گىرناىەى ئەسپانى و ئالائى - قەدىس ياقب لە تەك خاچى جەنگ - لە سەر بالەخانەى سوور - قصر الحمراء - بەرزىكاتەۋە ، كە ئەم رۇژە كرا بە رۇژى جەژنى سەر كەۋوتن لە ھەموو ۋولاتانى ھەلگىرى ئاينىنى مەسىحى ... ھەروا فەرمانى پاپا لە ھەموو كەنىسەكانى جىھان لىدرا بەم بۇنە مەزنىە كە تىيىدا

سه رکه ووتنیان به دهست هیئا .

جیگه‌ی ناماژه پیکردنه که تارقی کوری زهید له سالی ۷۱۱ ی زایینی به هیزیکه گه ووره‌ی هه لگری بروای نایینی ئیسلام ، توانی ئه سپانیا داگیربکات ... ئه بوو عه بدوللا که دوا شای گهرناته بوو ... که ماوه‌ی ههشت

سه د سال له ژیر
دهسه لاتی ئیسلام
بوو .
دوای گهراندنه وه‌ی
شاری گهرناته و
به وه دهرنانی
دهسه لاتی ئیسلام
له ئه سپانیا . ئه بوو
عه بدوللا و بنه ماله‌و

بنه ماله‌ی دارو دهسته که‌ی و بهرپرسیانی هه مووی به چهند که شتییه که رهوانه‌ی ئه فریکیا کران و کو تاییی به دهسه لاتی ئیسلام له وولاته داهات ، هه روا له چه ندین وولاتی دیکه شی که له و کاته دهسه لاتی ئیسلام به ره و کزی و لاوازی هه نگاوی دهنا .

ئه ویش له بهر دوو هوکار ی سه ره کی ئه ویش :-

یه کهم :- به ئیسلام کردنی به زۆرو ماوه نه دان به بیرزورای جیاوازو دژایه تی کردنی هه لگرانی نایینی مه سیحی و ناوزه ندکردنیان به کافر تاکوو ئیستاش له وولاته که دا .

دووم :- به عه ره ب کردنی به زۆر چ له رووی نه ته وه یی و چ له رووی خاک که دوو هوکار بوونه تاکوو ئیستاش له لایهن ئیسلام پهیره و ده کریت به تاییهت عه ره ب که نایینی ئیسلام به هی عه ره ب ده زانن .

هه ره له وکاته شدا ئه بوو عه بدوللا کللیی باله خانه‌ی سووریان دا دهست شا - فرودینالد و شارژن نه یزابلا ... که وینه کیشی ناوداری جیهان وینه‌ی ئه و ری و ره سمه‌ی له تابلویه کی گه ووره وینه کی شابوو ، که بوته که لتوووریکه وولاتی ئه سپانی ... که شاری گهرناته و باله خانه‌ی سوور به شیوازیکی

ئىسلامى به نهخش و نىگار رازاندرابووه .

ئەمەش بووه ھۆى ئەوھى كە ھىزەكانى قەشتالە توانى دەست بەسە
تەواوى وويلايەتى ئەندەلووس دابگريّت لە سالى ۱۲۶۲ و بووه ھۆى ئەوھ;
كە ئەندەلووس ھەموو بىنكەكان لە دەست بدات .
سەرچاوه :- گۆڤارى ھلال . مانگى ۵/ ۲۰۰۸ - ۱۶۶/۱ .

۱۴۹۲/۳/۳۰ بە ھۆى زۆرى رووداوهكان ، لە ئەسپانيا شانشىن - فرديناندۆ ئىزابيلا -
مەرسوومىكى راگەياندا ، بە دوورخستنهوھى جوولەكەكان لە ھەموو
تەمەنيك بى جياوازي بە بەجى ھىشتن و دەرچوونيان لە خاكى ئەسپانيا
ماوه نەدانيان بە گەرانەوھيان و لە گەل ئەوھشدا ئەوھى سەرىپچى ئەو
مەرسوومەى بگردايە لە سىدارە بدرىت ، ئەم مەرسوومەش تاكوو ۷/۳۱ ، و
ھەمان سال دەبى ئەم مەرسوومە جى بەجى بگريّت ، واتە ماوھى چوار
مانگ مۆلەتيان بۆ جوولەكەكان ديارى كرد لە وولاتەكەدا .

كولومبوس

۱۴۹۲/۱۰/۱۲ لە دواى ھەول و ماندو بوونىكى
بەردەوام ئەویش بە دۆزىنەوھى
كىشووھرى ئەمريكا لەلايەن
گەرۆكى ناودارى ئەمريكا و
جىهان - كريستوفەر كولومبوس -
لە دواى ھەول و تەقەلاو
ماندو بوونىكى زۆر بوو ئەو
كىشووھرە و بوونى لە جىهاندا .

۱۴۹۴

۱۴۹۴/۶/۷ پاڤا ئەلكسەندەرى شەشەم بىلۆ كراوھيەكى راگەياندا ، كە حكومەتە
ئەسپانيا خاوەندارىيەتى ئەو زەويانە دەكات ، كە خاوەنەكانيان روول
ئايىنى مەسيح ناكەن .

لە رۆژ ئاوادا ئەو زەويانەى لە رۆژھەلات بۆ پورتوگالىيەكان بوو، كە
ھىليكى خەيالى بوو لە نيوان ئىمپراتۆريەتى ئەسپانيا و پورتوگال و بەو ليكە
جيا كەرەھيە، كە لە باكوور بۆ باشوور بە ديريژايى ۲۷۰ ميل لە رۆژئاوا

ئەزۋورۇ دوورگەى - راس الأخضر - بوو، بەلام پورتوگالىيەكان ئەو راگەياندەنيان رەتكردهو بوو ھۆى بەرەو بەر پابوونى شەپرى نيوانيان، بەلام ئەويش بە مۆركردنى پەيمانى - تۆردىسيلاس - كۆتايى ھات بە ديارىكردى ھىلى سنوورى ھاوسەنگى نيوانيان لە ناوچە و ھەرىمەكەدا .

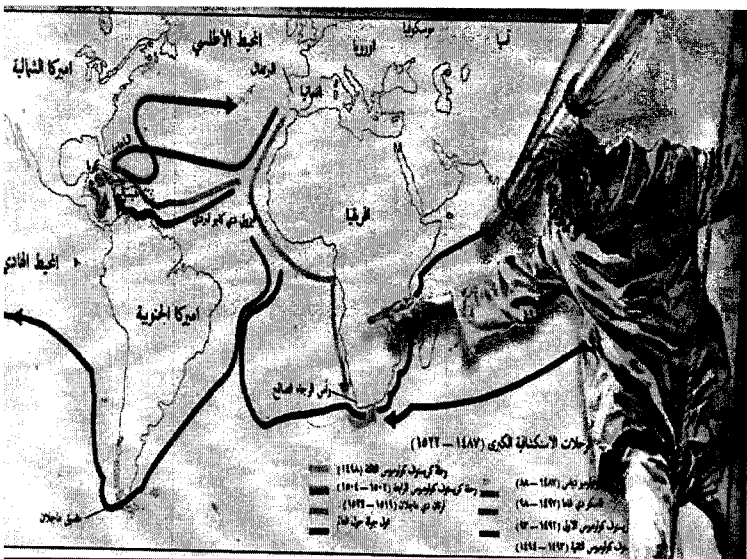
۱۴۹۵

۱۴۹۵/۴/۲ سولتانى عوسمانى سولتان سليمان خانى يەكەمى قانونى لە داىك بوو ، كە دەيەم سولتانى عوسمانى بوو دەسەلاتى بەشىوويەكى ياسايى بەريووە دەبرد ، لە دواى مردنى سولتانى عوسمانى سولتان سەليم ئىسماعيل پاشا دەسەلاتى گرتە دەست لە سەر تەواوى ئىمپراتۆريەتى عوسمانيدا .

۱۴۹۷

۱۴۹۷/۶/۱ لە گەشتەكەيدا گەپۇكى ناودارى جيھانى - كۆلۆمبس - لەگەرانىكى گرانو بەردەوام گەيشتە كيشووەرى ئەمەريكاي باشوورو ، كە لەو كاتەش - جۆن كابۆت - گەيشتە دوورگەى كىب بریتۆن لە كەنداوى سانت لۇراس لە رۆژى ۶/۲۴ى ھەمان سالددا ، كە يەكەم ئەوروپى بوو بگاتە ئەو كيشووەرە لە نيووەى گۆى رۆژئاواى زەويدا .

لە دواى سەردەمى ھەولەكانى گەپۇك لايف ئەريكسون لە سالى ۱۰۰۰دا . كە ئەم گەريدانە رۆلى بالايان ھەبوو لە ھەموو بووارەكان بە تايبەتى لە بوواری جووگرافيدا لە جيھان .

نەخشەى دۇزىنەۋەى كىتۋورەكان

۱۵۰۰ ✍

۱۵۰۰/۶/۲۶ تەرىقەتتى سەفەۋىيى فارس لى ئىران ، كە ببووھ بزوتنەۋەىيەكى ئاينى رامىيارى ۋە بەھىز بىوون ، ھەرچەندە كوۋثرانى يەك لى دۋاى يەك سەركردەكانى نەك بە ھەئوۋەشاندەنەۋەى ، بەئكوۋ ببووھ ھۇى خۇشكردن زەمىنەى بە ھىزى دەسەلات ۋە دەسەلاتى رامىيارى بگرنە بەر لى جىھان ئىسلامىدا .

لە كاتىكدا كە ئەمىرەكانى ئاققۇنلۇۋ بەر ببوونە گىيانى يەكترو لەۋ كات ئىسماعىل تەمەنى لى سىانزە سالان بوو . بەپىئى رىئو شوۋىنەكان خەلىفەى تەرىقەتتى كەۋوت بەخۇ ئاشكرا كىردن بەرەۋ ئەردەبىل كەۋوتە رى بە دىزىئابى رىگا لايەنگىرانى باۋباپىرانى ئەھاتنە رىزى لەشكرەكەى ژمارەيان بەرەۋ زىاد بوون دەچوون .

شايانى باسە كە مەزھەبەكانى ھەمەلايەنى ناۋ ئاينى ئىسلام ھۆكارى لى ترازانى تەۋاۋ بوو لە نىۋان بىروو بۇ چوونە جياكانى كۆمەلگائى ئىسلام لەگەل رىنمايىبە بنەرتىبەكانى ئاينى ئىسلام بەپىئى دەستۋورى نەگۆر:

ئاینی ئیسلام که قورئانی پیروژه .
 به تایبته‌تی له نیوان ئەو دوو مەزەه‌به دژ به یکتیه‌که‌ی شیعه و سووننه ،
 جگه له‌وه‌ش تەریقه‌تەکانی قادریه و نه‌قشه‌به‌ندی و چه‌ند بیروو بوچوونی
 دیکه‌ی جیاواز له ناو ئاینی ئیسلام و کاردانه‌وه‌ی له سەر باری ئەته‌وه‌یی و
 رامیاری و نیشتمانی و کۆمه‌لایه‌تی و رۆشنیری و میژوو زمان و که‌لتووور
 داب و نه‌ریتدا له ناو کۆمه‌لگاکانی دیکه‌دا له جیهانی ئیسلامیدا...؟.

۱۵۰۲

۱۵۰۲/۲/۱۲ راگه‌یانندی مەرسوومی شانشینی له‌لایه‌ن شانشینی ئەسپانیا به‌هۆی
 به‌ریابوونی راپه‌رین و خۆپیشاندان له‌ شارو ویلیایه‌تەکان به‌ ناگادار
 کردنه‌وه‌ی هه‌لگری برووای ئاینی ئیسلام چ به‌ چوونه‌ ناو ئاینی مەسیحی و
 چ به‌ به‌جی هێشتنی ئەسپانیا .

به‌وه‌یه‌وه ئیسلامه‌کان ناره‌زایی خۆیان به‌رامبه‌ر به‌و مەرسوومه‌ دهربری .
جینگه‌ی ئاماژه‌ پیکردنه‌ که‌ عه‌ربه‌ دانیشتووانه‌کانی ئیسلامی له ئیسپانیا
، هه‌ندیکیان به‌ هۆی هێرشه‌کانی فتوحاتی ئیسلامی و هه‌ندیکیان به‌هۆی
کارو بازرگانی روویان له‌و وولاته‌ کردبوو .

به‌لام به‌ هۆی هه‌لووێستی شوڤینیانه‌ی عه‌ربه‌ تووندپه‌وه‌کان له‌ رامیاری
 و هه‌لووێستی به‌ داگیرکردن و به‌ عه‌ره‌بکردنی گه‌لانی ره‌سه‌نی ئیسپانیا ، که
 ئەمه‌ش بووه‌ هۆکاری دهرکردنی ئەو مەرسوومه‌له‌و وولاته‌دا .

چونکه‌ عه‌ربه‌ دانیشتووانه‌کانی وولاتی ئیسپانیا نه‌ک هه‌ر بو‌کاری دا‌بین
کردنی بژێوی ژیان نیشته‌جێی بوون . به‌لکوو هه‌ولی دورستکردنی دوو
دلی و نانه‌وه‌ی دووبه‌ره‌کی بوون له‌ نیوان پیک هاته‌ی ئاینی له‌م وولاته‌دا ، به
تایبته‌تی له‌ نیوان ئیسلام و مەسیحی... که‌ ئەمه‌ش بووه‌ هۆی کاردانه‌وه‌ی
له‌ سەر په‌یوه‌ندی کۆمه‌لایه‌تی بکات له‌ هه‌موو بواره‌کان له‌ولاته‌دا .

۱۵۰۴

۱۵۰۴/۲/۲۵ له‌ دوا‌ی بلاو‌کردنه‌وه‌ی رۆژنامه‌ی رۆژه‌کان به‌ روونکردنه‌وه‌ی باری رۆژانه‌ی
 ئەستیره‌کانی سووراه‌ه‌ - سیار - له‌ ماوه‌ی ۳۲ سالی دادی ، که‌ له‌و کتابه‌

نووسىراۋە ، كە كۆلۈمبىس ۋاي پىششىق كىردۈۋە . كە خىسوفى مانىگ ۋەك سىكى پىۋاۋىكى بىرسى پىردەكات ، دۋاى ئەۋە چەندىن روونكىردنەۋە لە بارەى زانىستى گەردوونناسى نوۋى تايىبەت بە موزەنەبەكان دىيارىكرا .

۱۵۰۴/۱۱/۱۵ كۆچى دوۋاى شانىشىن ئىزابىلاى شانىشىن ئىسپانىا .. شايانى باسە كە ئىزابىلا لە ۱۰/۱۲ ى ھەمان سال ئامۇزگارىەكانى نووسىيەۋە ، كە لە دۋاى مردنى لە سەر تەرمەكەى ئاھەنگ بگىرن و ئەۋ سامانەى كە لە كۇگاكان كۇكراۋەتەۋە بە سەر ھەژاران دابەش بىرىت .

بۇ ئاگادارى خويۇنەر گۇرى شانىشىن ئىزابىلا لە شارى غەرناتەيە .

۱۵۰۹

۱۵۰۹/۹/۱۳ دەستىپىكىردنى دۋا گەشتەكەى كرىستوفەر كۆلۈمبىس لە زەرىيەى ئەتلەسى .

۱۵۱۲

۱۵۱۲/۴/۲۵ لە دۋاى بەجى ھىشتىنى دەسەلاتى عوسمانى لەلايەن سولتان بايەزىدى دوۋەم بۇ كۆرەكەى ، سولتان سەلىمى دوۋەم بوۋنى بە سولتانى ئىمپىراتورىەتى عوسمانى ، بە پىشتىۋوانى ھىزى سوۋپا لە بەھىز بوۋنى چىيىگەى لە سەر دەسەلاتى عوسمانى لە - فتووحاتى عوسمانى - واتە بەرەۋ داگىركىردن و فراۋانكىردنى سنوۋرى جووگرافىدا .

سولتان سەلىم بۇ ھاندان و بانگىردنى دەۋلەتى رۇم و پەلاماردانى دەۋلەتى تازە دامەزراۋى مەزھەب شىعەى فارسى لە ئىران ، لەپىناۋ لەناۋ بىردنى . كە دەسەلاتى ئىمپىراتورىەتى عوسمانى تا ئەۋ كات و ساتە دا روۋى پەل ھاۋىشتن و فراۋانكىردنى سنوۋرى جووگرافى بەرەۋ ئەۋروپا بوۋ ، نەك رۇژھەلاتى ناۋەراستدا .

بەلام كاردانەۋە ھۆكارى دوست بوۋنى دەسەلاتى مەزھەب شىعەى فارس لە ئىران و رۇژھەلاتى ناۋەراستدا ھەۋلەدان لە پىناۋ فراۋانكىردن و بەھىز بوۋنى لە كوردستان و قەفقاس و ئەرمەنىستان و دوۋاى بەرەۋ عەرەبىستان ھەنگاۋىنا ، كە بوۋە ھۆى مەترسى راستەقىنە لە سەر دەسەلاتى

ئیمپراتۆریه‌تی عوسمانی له ناوچه‌و ههری‌مه جیا جیاکان به تایبه‌تی له رۆژه‌لاتی کوردستان.

چونکه لهو کاته دهسه‌لاتی مه‌زه‌ب شیعه‌ی فارسی پاله‌په‌ستۆی رۆری خستبووه سه‌ر دانیش‌تووانی کورد له سه‌ر خاکی کوردستانی ژێر دهسه‌لاتی فارس ، به‌وه‌رگێرانی بیروبو‌او‌ه‌ری مه‌زه‌ب سووننه‌ی ئیسلام بۆ مه‌زه‌ب شیعه‌ به‌ناوی - جه‌غفه‌ری - لهو کاته‌ش دهسه‌لاتی ئیماره‌ته‌کانی کورد تووانی بوویان جی‌یگه‌ی خۆیان پته‌و بکه‌ن و هه‌نگاویان به‌ره‌و به‌هیز تر ده‌نا ، که ئه‌مانه‌ بوونه‌ هۆکاری روو وه‌رگێران و په‌لاماره‌کانی هی‌زی سووپای عوسمانی و به‌ره‌و رۆژه‌لاتی ناوه‌راست به‌ تایبه‌تی کورد و خاکی کوردستان.

به‌ به‌رپا‌بوونی به‌ ده‌یا شه‌ری ئاینی و خاکی نه‌ته‌وه‌و دهسه‌لات له‌ نیوان ئیمپراتۆریه‌تی عوسمانی و ئیمپراتۆریه‌تی فارسی سه‌فه‌وی له‌ ئێران و ناوچه‌کانیدیکه‌دا .

1513

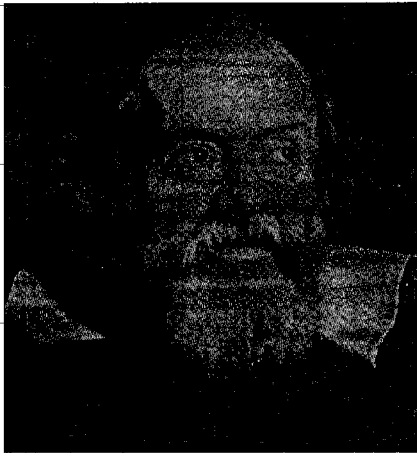
1513/4/2 گه‌ریده‌ به‌ ناو‌بانگه‌کانی جیهان ، له‌ دوا‌ی دۆزینه‌وه‌ی کی‌شووهر و هه‌ریم و ناوچه‌و به‌رده‌وام بوونیان له‌م کاره‌دا ، که دوا‌یین دۆزینه‌وه‌ دۆزینه‌وه‌ی که‌ناره‌کانی فلۆریدا بوو له‌ سه‌ر ده‌ستی دۆزینه‌ری ئه‌سپانی - برۆنس لیووت - له‌ کی‌شووهره‌که‌دا .

1513/11/5 بریاردانی مه‌رسومی‌ک له‌ لایه‌ن شانشین - لیۆ - ی شانشین ئیتالیا به‌ تیکه‌لاوو کردنی هه‌ردوو په‌یمانگای زانستی له‌ یه‌ک په‌یمانگادا ، ئه‌ویش به‌ هۆی سه‌ره‌له‌دانی ته‌نگه‌زی دارایی ، که زانکۆی کۆشکی بیروژ - که ، فاتیکانه - له‌ گه‌ل زانکۆی مه‌ده‌نی ، که هه‌ردوو په‌یمانگه‌که‌ له‌و رۆژه‌ بووه زانکۆی رۆما به‌ دا‌بین کردنی با‌له‌خانه‌و پاره‌و پێدا‌و‌ویسته‌یه‌کان .

دوا‌ی ئه‌وه‌ که ناوزه‌ند بوو به‌ ناوی - ساینده‌سا - و ئه‌و په‌یمانگایه‌ له‌ کاتی پا‌پا ئه‌سکه‌نده‌ر باشترین بووژانه‌وه‌ی به‌خۆوه‌ دیت له‌ وولاتی رۆما .

1514

۱۵۱۴/۲/۱۵ ئەستىيە ناس و ماتماتىكىناس
 و كەسايەتى ناودارى ئىتالىي و
 جىھانى بەناوبانگ - گاليلو -
 لە شارى بىزاي ئىتالىي چاوى
 بەجىهان ھەلھىناوہ .
 ئەم كەسايەتتە لىھكارە
 ھەمەلايەنەكان سەر كەوتوانە
 بەردەوام بووہ تاكوو لە
 ۱۶۴۲/۸/۱ كۆچى دوايى
 دەكات لە وولاتەكەيدا .

۱۵۱۴/۳/۱۹ بە ھۆى بارى ناوچەو ھەرىمەكان بەسەرھەلدانى كىشەى مەزھەب ئاينى لە
 نىوان دەسەلاتى ئىمپىراتورىيەتى عوسمانى و دەسەلاتى شا ئىسماعىلى
 سەفەوى فارسى ، كە بەو ھۆكارە كۆبوونەو ھەكى گەوورە پىاوانى
 دەسەلاتى ئىمپىراتورىيەتى عوسمانى ئەنجامدراو سولتان سەلىمى دووہ
 سەر كەردى دەوولەتى مەزھەب سووننەى ئىسلامى راىگە ياندو وتى :-
 شا ئىسماعىلى سەفەوى مەزھەب شىعەى ئىسلام ، ترسى زۆرى خستۇتە
 سەر دەسەلاتەكەمان و مەزھەبى سووننە ، كە جىگەى گومان لىكردنە .
 لە بەر ئەوى دەسەلاتى ئىمپىراتورىيەتى عوسمانى دەسەلاتى ئىسلامى
 سووننە بووہ ، بە پىچەوانەى دەسەلاتى شا ئىسماعىلى سەفەوى فارسى لە
 ئىران ، كە دەسەلاتى فارسى مەزھەب شىعە نەك ھەر كاردانەو ھى لەسەر
 دەسەلاتى عوسمانى ھەبووہ بەلكو كاردانەو ھى خراپى لە سەر جىھانى
 ئىسلامى ھەبووہ . لە ھەموو لايەنىكدا .

ئەمەش بە ھۆى كەردەوہ جۆراو جۆرەكانى دەسەلاتى شا ئىسماعىلى
 فارسى سەفەوى بەرامبەر بە مەزھەبى سووننە لە ناوچەو ھەرىمەكانى ژىر
 دەسەلاتى عوسمانى ، كە ئەو ھۆكارانە بووہ ھۆى كاردانەو ھەسەر

ههلوویستی سولتان سهلیمی دووهم و شهپری دژ به دهسه لاتی فارسی راگه یاند ، که له شاری ئهردنه به ره و ولاتانی فارس بهرێکه ووت . سه ره رای نامه گۆرینه وهی به سوودی نیوانیان ، که شه ره که به سه رکردایه تی سولتان سهلیمی دووهمی سولتان عوسمانی بوو ، تاکوو داگیر کردنی شاری ته وه ریز ، که خاکی کوردستان . له باکووری رۆژه لاتی ببووه گۆرپانی شه پری داگیر کردن و هه لاتن ، له نیوان هیزه کانی سووپای شه پکه ری عوسمانی و سه فهوی فارسی له سه رخاکی کوردستان .

۱۵۱۴ / ۴ / ۲۴ سولتان سهلیمی یه کهم فه رمانی پیشره ویه تی کردنی سووپا که یدا به ره و رۆژه لاتی له باکووری کوردستان ، تا گه یشته شاری ئه رزخان ، که له و کاته شدا هیزه کانی سووپای ئیمپراتۆریه تی عوسمانی ماندوو بوونیکی زۆریان به خۆوه بینی له و کوچکردنه بوئه و ناوچانه به هوی که می نازوقه و خۆراک و پیداو یستیه کانی دیکه ی جهنگ .

به تایبه تیش له و کاته نه خشه ی پلانی - خاکی سووتاویان - به رزکردبووه وه به پهیره وکردنی . که - محمه د خان ئوستانه لوو - والی دیاربه کر له باکووری کوردستان ، واته - ئامه د - پاشه کشه ی ده کرد ... و - نوور عه لی خه لیفه رووملوو - یش والی ئه رزخان پاشه کشه ی کرد و ههردوو والی بریاریان دا ، که دژی هیزه کانی سووپای عوسمانی بووه ست و یارمه تی ده ری سه فهویه فارسه کان بن .

له و شه ره ش که له هه ر جیگایه ک برۆیشتنایه هه موو شتیکیان ده سووتاند که به که لک دوورژمن به اتایه ... ئه و کاره شیان له پیناو دابه زاندنی ووره توانای سووپا بوو له گه ل ئه و هه راسانکردنه ی هیزی سووپای سولتان سه لیم به رده وام بوو ... که پیشره ویه تی هیزه کانی سووپای ده کرد بو ناو خاکی ئیران له هه ریم و ناوچه کاندایه .

له هه مان کات شا ئیسماعیلی سه فهوی فارس پلانی وابوو که سووپای عوسمانیه کان بو قولایی ناوچه چیا ییه کانی خاکی ئیران وه ریگیری و له وی په لاماری هیزه کانی سووپای عوسمانی بدات و له م شه ره سه رکه وویت . هه ر له وکات و ساته کانی هیزشی ههردوو لا سولتان سه لیم - وروژینه ری - بو

شا ئیسماعیل سهفهوی ده نارد ، له پیناو توره کردنی شا ئیسماعیل بریاری رووبه رووبوونه وه بدات . دژی هیزه کانی سوویای عوسمانی شه په که به فه رمی هه ئیگیریسی .

له نه نجامدا شه په که دهستی پیکرد له نیوان هه ردوو لایه نی دووژمنکان : هه ئیگری بروای ئیسلامی مه زه به بی شیعه ، که شا ئیسماعیل سهفهوی فارس و ... مه زه به سووننه که سولتان سه لیم بوو له سه ر خاکی کوردستان جیگه ی ناماژه پیکردنه که ناوچه ی چالیدی ران ۲۸۴ کیلومه تر له شان : ته وریژ دووره و ده که ویته باکووری روژئاوای - شاری خوویی - که ده که ویته نیوان دوو زنجیره چیوا ده شته که به لای روژه لات و روژئاوا دریژ بوته وه . ا هه ندیک شووین نه و دوو زنجیره چیایه به جوړیک لیک دوور ده که وونه وه و ک ده شتاییه ک دروست ده که ن . که چیاکان به چاوا نابینریت . ده شته چالیدی ران وه ک ده شتیکی پان و به رین ده رده که وی ، که ده که ویته باکوور : روژه لات ی ده ریایچه ی وان له باکووری کوردستان .

پاش چه ند مانگی ک شه په که له ۸/۲۳ دهستی پیکردوو له ئاکام کوردستان گه لی کوردستان زیان به خش بوون به هوی بوونی خاکی کوردستان به گوژه پانی شه پری نیوان سهفهوی فارسی و ئیمپراتوریه تی عوسمان له هه ریمه که دا .

سه رچاوه کان :- کورد له میژووی دراوسیکانی - سیاحه نامه ی نه ویلیاچه له بی کوردو کوردستان - محمه د نه مین زه کی .

۱۵۱۴/۸/۲۳ به ریابوونی شه پری چالیدی ران له نیوان هیزه کانی سوویای ئیمپراتوریه تی عوسمانی و هیزه کانی سوویای فارسی سهفهوی له سه ر خاکی کوردستان ، نه ویش

به هۆي پشتگيري كردني هيزهكاني سووپاي عوسماني له لايهن هيزه چهكارهكاني كورد ، كه نه مهش بووه هۆي سهركه ووتني هيزهكاني سووپاي عوسماني به سهه هيزهكاني سووپاي سهفهوي فارسدا .
 ئهم كار ههش به كار ههسات هه لگه راوه بو كوردو خاكي كوردستان ، ئه وپهش به دابه شكردني كوردستان له نيوان ههردوو دهسه لاتي دژ به يه كتره ، كه به يه كهه دابه شكردني سههركي كوردستان داده نرئيت له ميژووي كوردو كوردستان .

ئه وپهش به هاوكاري و يارمهتي سههرك تيره و هۆزو ئه ميره كاني كورد ، به پشتگيري كردني هيزهكاني سووپاي عوسماني و نه قوستنه وهي ئه و ههلو مه رجه له بارانه ي كه بويان هاتبووه پيشه وه له ئه نجامي شهري نيوانيان ؟! . به به دي هيناني ئاوات و ئامانجه كاني گه لي كوردستان !! .

له گه رمه ي شهري نيوان هيزه كاني سووپاي عوسماني به سههركردايه تي سهولتاني عوسماني سهولتان سهليمي دووه م هيزه كاني سووپاي فارس ، له دواي داگيركردني شاري ته ورپه ز به ئاموزگاري سهولتان سهليم ، دهستيان گرت به سهه كوگا و خه زنه كان . 1014/9/5

ئه وه ي له ناو كوگا كه هه بو وه مووي ره وانه ي شاري نه سه ته مبه و ل كردو دواي هه شت روژ له جي به جي كردني مه رامه كاني دهسه لاتي عوسماني له هه ريمه كه دا ، شاري ته ورپه زي جي هه شت له دواي و ويران كردن و تالان كردن .

1015

دواي ساليك له كو تايي هاتني شهري نيوان هيزه كاني سووپاي عوسماني و هيزه كاني سووپاي فارسي سهفهوي له سهه خاكي كوردستان ، ئه وپهش به دابه شكردني كوردستان له نيوان ئه و دوو دهسه لاته دژ به يه كتره . به پشتيوواني كردني هيزه كاني سووپاي عوسماني له لايهن سههرك هۆزو تيره و ميره كاني كورد له سهه خاكي كوردستان . 1015/8/9

دواي ئه وه كه بووه هۆكاري مۆركردني ريكه ووتن نامه ي نيوان ميرنشينه كاني كورد له باكووري كوردستان له گه ل دهسه لاتي عوسماني ، به يارمه تي مه لا ئيدرييسي به تليسي له پيناو په لامار نه دان و

ھەلەنە گىرساندانى شەپرو بەيارمەتى دانى كورد، بەلام دواى ۱۵ سال دەسەلاتى عوسمانى لەو رىكەوتننامەيە پەشىمان بوونەو . ئەو ەش لە پىناو پەلاماردانىان و گەمارۇدانىان . گەرچى لەو ماو ەيەش چ دەسەلاتى فارسى سەفەوى و چ دەسەلاتى عوسمانى درىخىان نەكرد بەرامبەر بە كورد لە نازاردان و ئەشكەنجە پىگەياندن بە كوردو خاكى كوردستان . بە تىبەتى لە باكورور رۇژھەلاتى كوردستان .

۱۵۱۷

۱۵۱۷/۱/۲۴ ھىزە چەكدارەكانى كورد بە سەركدايەتى مير سەيد ەلى شارەكانى كەركوك و موسل و دەوروروبەرى خستەو ژىر دەسەلاتى خوى ، بە يارمەتى جەماو ەرى شارەكان . لە پىناو بەھىزكردنى جىپىگەى خوى بە خزمەتكردنى دانىشتوانى ھەرىمەكە لە ھەموو بووارەكان و ئەو ەش بە پىك ھىنانى دەوولەتى كوردى و سەربەخوى راگەياند .
لە ھەمان كات دەسەلاتى فارسى سەفەرى پىرۇزبايى لىكردو ، ئەو ەش بەلىنى بە فارس دا ، كە دەست لە كارو بارى ناووخوى دەسەلاتى فارسى ەرنەدات ... بەلام دواى سى مانگ ئەو ميرە كوردە بەھوى پىشبركىيى سووۋرى ئەسپ گىانى لە دەست دا .

۱۵۱۷/۱/۲۵ سەرھەتاي سەرھەلدانى دورست بوونى دەوولەتى عوسمانى و تىبەربوونى بە قۇناخە يەك لە دواى يەكەكانى دەسەلاتى ئىمپراتورىيەتى عوسمانى ، لە ھەموو ناوچەو ھەرىمە جىاجىياكانى ژىر دەسەلاتى لە جىھان . بە تىبەتى لە ئەورۇپاى رۇژھەلاتى ناو ەراست و ئەفەرىكيا .
كە بە سەردەمى خەلافەتى عوسمانى دادەنرىت بە مەلئەندى خەلافەت و دادوورەرى خەلىفەى ئىسلام و خزمەت كردنى ەرەب و فراوانكردنى سنوورى جووگرافى ەرەب ، بە گوواستنەو ەى لە دوورگەى بىابانى ەرەبى بۇ ناوچەكانى دىكەى سەر خاكى گەلان بە تىبەتى خاكى كورد لە باشوورى كوردستان و رۇژئاواى كوردستان .

ئىمپراتورىيەتى عوسمانى كە پارچەيەك بوو لە ئىسلام و بەھىزترىن دەوولەتى ئىسلامى بوو لە جىھان ، كە ئەمەش سەرھەتاي مېترولوژى دەسەلاتى عوسمانى بوو و تاكوو جەنگى يەكەمى جىھان ، كە كورد

خاوەنى چەندين ئيماراتى هەمە جۆرو لايەن بوو ، چونكە دەسەلاتى عوسمانى لە ناوچە جياجياكان بە تايبەتى لە كوردستان بەناوى دەسەلاتى تورك نەبوو ، بەلكوو دەسەلاتىكى ئيسلامى و خۆچەسپاندىن بوو و ئاينى ئيسلامى كردۆتە سەرى رەمەكانى لە بە هيژكردنى دەسەلاتەكەى لە هەموو بوارە جياجياكاندا .

سەرەراى ئازاردان و ئەشكەنجەدانى كورد و ئەرمەن و مەسىحى بە تايبەتى ، بەلام لەگەڵ ئەو هەشدا سەرکردە مېرەكان و سەرۆك هۆزو تيرەكانى كورد . هەردەم ئاسانكارى تەواويان بۆ دەسەلاتى عوسمانى و عەرەب و فارس كردوو ، بە هۆى كاردانەوهى ئايينى ئيسلام لە سەردەر و ونيان و ... بېرنەكردنە وەيان بەليک جيا كوردنەوهى كيئشەى نەتەوهى و نيشتمان و دەوولەتى كوردى لە كوردستان ، لەگەڵ بيروو باوەرى ئاين و دەسەلاتەكانى هەلگرى بيروو باووەرى ئاينى و كردنە ئامانجى خۆ بە هيژكردنيان ...!

١٥١٩

١٥١٩/١٠/٢٦ وەرگیرانى بەلگەنامەى دەسەلاتى ئيمپراتۆريەتى عوسمانى لە لايەن دکتۆر - جەليل تەميمى - بەناوى - تۆب ماپى سەراى - لە ژيئر ژمارە /٤٦٥٦ ، كە لە لايەن گەلانى جەزائر ئاراستەى دەسەلاتى عوسمانى كرا بوو ، بۆ ئەوهى جەزائر بکەوويئە ژيئر پاراستنى دەسەلاتى عوسمانى ، كە لە لايەن كەسايەتى ناودارى هەريئى جەزائرى - خەيرەدين - نووسرابوو بۆ سولتانی عوسمانى سولتان سەليمى دووم لە شارى ئەستەمبول .

١٥٢٠

١٥٢٠/٩/٢٢ سولتانی عوسمانى سولتان سەليمى دووم ، لە تەمەنى ٥١ سالییدا كۆچى دووايى كردوو و ماوهى دەسەلاتەكەى ٩ سال بوو ، كە بە درندە ترين شيوو دەسەلاتەكەى دەبەرد بەريووو . لە داگیرکردن و پەلاماردان و تالانکردن و وويانکردن ، بە تايبەتى لە سەر خاكى گەلى كوردستان .

١٥٢٠/١١/٢ له گەشتەكەيدا - فردينال ميليگان - گەيشتە زەرياي هيمن ، كە ئەمەش بوو يەكەم دۆژينهري كيئشوهرى ئەوروپا بە چوونە ناو ئاوى ئەو دەريایەدا .

۱۲/۱۲/۱۵۲۰ له سهردهمی دهسهلاتی سولتان سلیمان قانونی ، تووانی بهههیزهکانی سوویای پورتووکالی له ههریمهکانی دهریای سوورو ئهوه مهلبهندانهی که لئی نیشتهجی ببوون ، ببووه ئارامگهیان و بیپاریزین تاکوو کهنداو ، که ئیستا عهره پپی دهلین کهنداوی عهره له ناوچه کهدا .

بهلام له راستیدا کهنداوی فارسهوه ، جگه له وهش که کاتهکانی بهر له نیشتهجی بوونی عهره له ناوچانه ، کورد نیشتهجی ئهوه ناوچانه بوونه و خاوهن ئیماراتی خویان بوونه و کارووباری ئیماراته کهیان بهریوه بردووه له ناوچه کهدا .

شایانی باسه که شارهکانی ئیستای کووت و سوویره و عزیزیه و عیماره و قهزای مهجهری سهر به عیماره ، تا دهگاته نزیک شاری بهسرا له سهرهقای سهدهی ههژدهم ئاوهدان کراوتهوه و عهره به رهوندهکان رویان له ناوچه پهیدا کردووه ، له پیناوپهیدا کردنی له وهپرگه و خواردنگه بو مهرو مالآت و بهخیوو کردنیان ، نهک نیشتهجی بوونیان .

بهلام داب و نه ریتی عهره تاکوو ئیستاش وایه . گهر خیووته کهی له ههر جیگایه که ههئا ، ئهوا به خاکی ئوممهی عهره بی دهزانی له دوا چنه سائیکدا ...!

۱۵۲۱

له دوا شهریکی خوویناوی له نیوان هیزهکانی سوویای عوسمانی هیزهکانی سوویای مهژهر له ههریمی بهلکان ، له نه نجام هیزهکانی سوویای عوسمانی تووانی شاری بهلگراو داگیر بکات و سولتانی عوسمانی به خۆه گهیشته شاری بهلگراو نوویژی له ناو که نیسهیه کی سهره کی مه سیحیه کار

له شارەكە كىردو دووايى كىردىه مزگەووت بو خوواپەرستى له لايەن ئىسلامەكان له شارو ناوچەكەدا .

۱۵۲۱/۱۲/۱ مۆركردنى پەيمانى بازىرگانى له نىوان دەسەلاتى ئىمپىراتورىيەتى عوسمانى و كۆمارى بووندىقىه ، به پشتىگىرى و رىنمايىهكانى رىكەووتننامەى پىشوو له نىوانيان و دووپاتكردنهوهى زياتر له كۆمارى بووندىقىه ، كه دەتوانى هەرسى سال جارى قوونسلەيكەى له ئەستانه بگۆرى و لەرىگەى دادگا چارهسەرى كىشه هەلوواسراوهكانى نىوانيان بكەن به نووينەرى هەرىك لهو دوو ولاته ، به پىيى بەندەكانى رىكەوتنەكەدا .

۱۵۲۳

۱۵۲۳/۱۱/۱۰ له دوای مردنى شا ئىسماعىلى سەفەوى كۆپرەكەى - تەھماسپ - جىگەى گرتەوه له هەلسووراندى كارووبارى دەوولەتى فارسى سەفەوى ، كه ئەوكات تەمەنى دە سالان بوو به وهگرتنى دەسەلات بەسەر قزلباش و سەركرده مەزەب شىعەكان ، كه دوانزە ناوچەى كارگىرى لهخۆدەگرت .

دوای ئەوه شا تەھماسپ بەرهو رۆژەلات هەنگاويانا سەرکەووتنى بەسەر عەلى خانى ئۆزبەكى بە دەست هینا... بەلام دوای ئەوه بەرهو رۆژئاوا گەرايهووهو شارى بەغداى داگیر كرد ، كه لهو كات - عەلى زىلفەقار - كه سەركردهى كورد بوو كارووبارى بەغداو دەورووبەرى دەبرد بەرپووه ، كه سەر به دەسەلاتى عوسمانى بوو ، له هەمان كات هیزهكانى سووپای عوسمانى تووانيان هیزهكانى شا تەھماسپ له ناوچەكە دەرىكەن .

۱۵۲۳/۱۱/۱ دەست پىكردىنى شەرى بیست سألە له نىوان دەسەلاتى شا تەھماسپى فارسى و دەسەلاتى سولتان سلیمان قانونى ، كه خوێ له زنجیره شەرىكى

دژوۋار دەخوۋولايەۋە... كە شەپەرە گىرنگەكان لەسەر خاكى كوردستان بوون
بەشىكى زۆرى قووربانىيەكان لەكۆرپە ھۆزوتىرە كوردەكانى ژيۇر دەسەلاتى
ھەردو دەسەلاتى شەركەر بوو لە ھەرىمەكەدا .

كە ئەو شەپانەش لەپىناۋى سەركەووتنى يەك لەو مەزھەب شىيەو سووننە
ئىسلامىيەدا بوون ، كە گەلى فارسى مەزھەب شىيەو دەۋولەتى عوسمانى
مەزھەب سووننە ، بەلام كارەساتەكەش بۇ كوردو خاكى كوردستان بوو، كە
كۆتايى ھاتنى شەپەرەكان بە مۆركردنى رىكەووتننامەى ئاشتى ئەماسىيە
كۆتايى ھات لە ۱۶/۱۱/۱۵۵۵ ، لە نيوان ھەردو دەسەلات و وولاتى
شەركەر لەناۋچەو ھەرىمەكاندا .

۱۰/۱۱/۱۵۲۳ دامەزىنەرى دەۋولەتى فارسى شا - ئىسماعىلى - سەفەوى لە رامىيارىيەتى
بەريۇۋە بردنى كارووبارى ئاينى مەزھەب شىيە زۆر بەرچاۋ تەنگ بوو ،
دژى مەزھەب سووننە و . لە ھەمان كات لە رامىيارىيەتى نەتەۋەيىش ، كە زۆر
بەرچاۋ تەنگ و شوقىنى بوو لە مامەلە كردنى لەگەل ھۆزەكانى نازەرى و
قزلباشى و شاملوۋ ئىستاجلوۋ تەلوۋ قاچارو ئەفشارو زولقەدردا .
كە ئەمانەش بېۋونە ھىزى سەرەكى دامەزاندنى دەۋولەتى فارس و لەشكر
كىشەكان لە ناۋچەكەدا .

شايانى باسە كە رامىيارىيەتى كۆپى شا ئىسماعىل لەسەر سى بىروو
بۆچوون دامەزراۋو ئەۋيىش :-

۱- نەھىشتى دەسەلاتى سەردارە خۇجىيەكانى كوردو دانانى سەرانى
قزلباش ، لە پىناۋ خزمەتكردى دەسەلاتەكەيان و بنەمالەو ھۆزەكانىياز
لە جىگەى ئەوان ، واتە كورد لە رۆژ ھەلاتى كوردستان .

۲- ناچار كردنى خەلكى ناۋچە داگىر كراۋەكانى كوردستان بۇ دەست
ھەلگرتن لە مەزھەبى سووننەو چوونە سەر مەزھەبى شىيە بەناۋو
مەزھەبى جەعفەرى لە ھەرىمەكەدا .

۳- بەكارھىناتى ئەو پەرى تووندو تىژى ، لە پىناۋ چاۋ ترساندى خەلكەر
دانىشتوۋانەكەو سەركوۋتكردى بى بەزەيىانەى ھەمە جۆرەر
بەرھەلستى و ملنەدان .

شايانى باسە كە شا ئىسماعىل بەر لە مردنى لە لە شكر كىشىيەكانىد

كە بە ناو كوردستان دا دەسوورايەووە لە ئەرزنجان ھەنگاويىنا بۆ باكوورى كورستان .

دواى ئەو بەرھەو ھەريىمى شارى دياربەكرو لەوئى بۆ شارى موسل و دوايى بەرھەو ناوچەى بەغداو لورستانى كورد ، كە دەستى لە ھيچ جۆرە زەبرو زەنگئى نەدەپاراست و بەدەيا كارى ناھەموارى ديكەى لەگەل كوردو خاكى كوردستان ئەنجامدا ، لە دواى خووشى كورپەكەى شا تەھماسب بەھەمان كارو كوردەو رەفتارى دەكرد بەرامبەر بەو ناوچانەى دەكەوتە بەر دەستى لە ناوچەو ھەريىمە جياجياكان .

١٥٢٤

١٥٢٤/٨/٢٤ كەسايەتى ناودارو شوۆرشگيىرى ئەلمانى - ھانزميلر - كۆمەليىك جووتيارى لە دەوورى خوۆى كۆكردەووە لە شارى - شتىگلن - بە نوۆى كردنەوہى داواكانى لە - منستەر - بە پيىك ھيىنانى رايەلەيەك بەناوى - الاخوہ الانجيليە - ، بەليىنى دا بەرزگار كردنى كرئىكارە كشتوو كاليەكان لە ھەموو ئەلمانيا .

كە تەواوى شارەكانى ئەلمانياى لە خوۆ دەگرت و بەرھەو بەھيىز بوون ھەنگاويان دەنا تا ژمارەيان گەيشتە ٣٠٠٠٠ سى ھەزار جووتيارى چەكدار لە باشوورى ئەلمانياو دانى باج بۆ حكوومەتى ئەلمانيا رەتكردەووە بۆ كەنيىسە و دەرەبەگەكان دواى ئەو بەريارىندا بە ، يان رزگارى و ئازادى لە سەر ئەلمانيا يان مردن لە سەر خاكى ئەلمانيا .

١٥٢٥

١٥٢٥/٣/٢٧ بەرپابوونى راپەرين لە دوانزە ناوچەى بۆدايوۆى وولاتى ئەلمانيا لە يەك كات و ساتدا ، كە كۆمەليىك لە كرئىكارانى كشتوو كالى و كرئىكارانى كارگەكان دەسەلاتى كارگيىريان گرتە دەست لە شارەوانىەكان بە تايبەتى لە شارەكانى - ھايلىرۆن ، رۆتنبەرگ ، فيرتسبۆرگ - و حكوومەتى كۆمۆنەيان راگەياندا لەشارى فرانكفۆرتدا .

ئەويش بە پيىك ھيىنانى دەسەلاتى ئەنجوومەنى شارەوانى و بەدەر كردنى پياوانى ئايىنى و دەرەبەگ ، لە دەسەلات بە ھوۆى تاكرەووى و

چەۋسەندەن ھەم دىكتاتورىيەت لە دەسەلاتىيان و پاۋانكىردنى قىۋوتى ھەژاران ، لە سامانى زەۋى و كارى كىشتووكالى و كارگە مەنجه مەكان .

۱۵۲۵/۴/۴ لە دۋاى راپەرىنى كرىكارانى كىشتووكالى لەئەلمانىاۋ بەردەۋام بۋونى بە گرتنەۋەى ھەموو شارەكان ، ئەۋىش بە پىشۋازى لىكىردنىان . لە لايەن زۆربەى پىۋانى ئاينى و رووناكىرەكان لەۋ راپەرىنەۋ لايەنگىرى خۋىيان بۇ جۋوتىاران و كرىكارو كرىكارى كىشتووكال راگەيانىد دژى دەسەلاتى تۋوندىرەۋى لە ئەلمانىا .

۱۵۲۵/۱۰/۱۸ لە كۆتايى سەدەى پانزەھەم ئەفغانىستان كەۋوتە ژىر دەسەلاتى تەيمۋورىيەكان ، كە بۋوۋە دوو دەۋلەتى لىك جىاۋاز ، دۋاى ئەۋە ئىماراتى لىك ترازۋ ، كە لەۋ ساتەش حىسین بىگراتە لىخۋورى لە سەر ھەرىمى خراسان دەسەلاتدار بۋو .

لە ھەمان كات محمد بايز شا زەھىرەدىن تۋوانى شارى كابۋول داگىر بكات و خەزىنە بىخاتە ژىر دەسەلاتى خۋى ، بەلام دۋايى ئەۋ ناۋچەيەى و شارەكانى كابۋول و خەزىنە گۋاستراۋە بۇ سەرسنۋورى ھندىستان و كەۋوتە ژىر دەسەلاتى لۇرىيەكان ، كە لەۋ كاتە لۇرىيەكان لەناۋ شانشىنەكەيان تۋوشى كىشەۋ و مەملانىۋ دوۋبەرەكى ھاتبۋون .

۱۵۲۵/۱۲/۶ چاۋپىكەۋوتن لە نىۋان سولتانى عوسمانى سولتان سلېمان قانۋونى و بالۋىزى فەرەنسا ئەنجامدرا ، كە بالۋىزى فەرەنسا نامەى شانشىنى فەرەنساى بە سولتانى عوسمانى داۋ ، دۋاى ئەۋە سولتانى عوسمانىش پەيمانى پىدا ، كە بەر بەرەكانى وولاتى مەجەر بكات ، لەپىناۋ پاراستنى بەرژەۋەندى ھەردوۋ دەسەلاتى عوسمانى و فەرەنسا لەسەر ھەرىمەكەدا .

۱۵۲۶

۱۵۲۶/۴/۲۵ سولتانى عوسمانى سولتان سلېمان قانۋونى لە شارى قوۋستەنتىنىيەى پايتەختى دەسەلاتى عوسمانى ، بەرەۋ وولاتى مەژەر بەرىكەۋوت ، لە پىناۋ بەرەركانى كردنى وولاتى مەجەرى بە ۱۵۰ سەدۋ پەنجا ھەزار سەربازو ۳۰۰ تۋپو ۸۰۰ كە شتى و برىارى جەنگى راگەيانىد .

که له و کاته دا خوئی
 سه رکردایه تی
 هیزه کانی سووپای ده رکرد و
 له گهل سئی له وه زیره کانی له
 ریگهی - مارین سربی - نزیک
 قه لای به لگرادو تووشی شه پ
 هاتن ، له نه نجام شه پریکی
 خوویناوی بهرپابوو به گه یشتنه
 دۆلی - مؤهاکس - که شاری
 مؤهاکس ده که وویته باشووری
 ههریمی نه و کاتی وولاتی مه ژهر
 نزیک سنووری یوگسلافیا .

۱۵۲۶/۸/۲۹ هیزه کانی سووپای عوسمانی به سه رکرایه تی سولتان سلیمان قانونی ،
 په لاماری وولاتی مه ژهر و گهلانی مه ژهری دا ، له ناوچه ی مؤهاکس و دوا ی
 نه وه له ۹/۱۰ ی هه مان سال شاری بۆدابستیان داگیر کرد ، که له و کاته شه
 - کلمنت - ترسی گه یشتی و داوای کرد ، که نه وروپا به هیچ شیوه یه ک
 روو وهرنه گیری بۆ مه زه بی پروتستانی مه سیحی و به ته نیا به لکوو شان
 به شانی نیسلام بن له ههریم و ناوچه که دا .

۱۵۲۶/۹/۱۰ له دوا ی داگیر کردنی دۆلی مؤهاکس له لایهن هیزه کانی سووپای عوسمانی
 ، تووانرا شاری بوود داگیر بکه ن ، که بووه هوی داگیر کردنی ته وای
 وولاتی مه جهر و به کووشتنی شانشین - لویس ... و له دوا ی نه و
 سهرکه و تنه . دهستیان به سهرکه نیسه کان داگیرا ، به تایبه تی که نیسه ی
 به ناو باگی مه جهر - متیاس - که پیی ده گوترا ، که نیسه ی - تنوریج - ،
 دوا ی نه وه که نیسه که کرا به مزگه ووت و به زغره فه ی هونه ری عه ربه ی
 رازاندرایه وه له شاره که دا .

۱۹۲۶/۹/۱۱ دوا ی داگیر کردنی وولاتی مه ژهر و به ده وام بوونی شه پو پیکدادان له نیوان
 هیزه کانی سووپای عوسمانی به سه رکردایه تی سولتان سلیمان قانونی و
 هیزه کانی سووپای مه ژهر به سه رکردایه تی جیگری شانشین کوزراو
 شانشین - فیلادیسلانی دووه می جاجلیو - بهرپا بوو له ههریمه که دا .
 له نه نجام بووه هوی سهرکه ووتنی هیزه کانی سووپای عوسمانی . له لایه کی

دىكەش ھىزەكانى سووپاي عوسمانى گەمارۆي دەورروبەرى شارى
قىيەناي پايتەختى ئىمپىراتۆرىيەتى رۆماي پىرۆزىياندا .

۱۵۳۱

۱۵۳۱/۱۰/۱۱ ھەلگىرسانى شەپرى لە نىوان ھىزەكانى سووپاي مەزھەب كاسۆلىكى
مەسىحى و ھىزەكانى سووپاي مەزھەب پىرۆتستانتى مەسىحى، كە سووپاي
كاسۆلىك، ژمارەيان ۸۰۰۰ ھەشت ھەزار سەرباز دەبوون و سووپاي
پىرۆتستانەتەكانىش، ژمارەيان ۱۵۰۰ سەرباز بوون ،
ئەوېش بەسەر كەووتنى كاسۆلىكەكان شەپەكە كۆتايى ھات ، لەو شەپە
سەر كىردەي پىرۆتستانەتەكان - زونجلى - و ۵۰۰ لە چەكدارەكان كووزران ،
كە دانىشتووي شارى - زيورخ - و دەورروبەرى بوون .

۱۵۳۳

۱۵۳۳/۵/۱۰ لە داىك بوونى سولتانى عوسمانى سولتان سەلىم خانى دووم ، كە داىكى
رووسى بوو ھو ناوي - روسلانى - بوو ، دواي ئەو ھە ۱۵۶۶/۱۲/۲۴
دەسەلاتى سولتانى عوسمانى گرتە دەست لە سەر ئىمپىراتۆرىيەتەكەدا .
۱۵۳۳/۷/۲۱ بەردەوام بوون لە ھەلگىرسانى شەپرى بىست سالە لە نىوان ئىمپىراتۆرىيەتى
فارسى سەفەوى و ئىمپىراتۆرىيەتى عوسمانى ، كە كارەساتىكى گەوورەي
كردە سەربارى كوردو كوردستان ، كە ئولامە سولتانى تەكلوو دادوورەي
ئازربايجان ، كە يەكئ بوو لە سەركردەكانى قزلباشى لە دەسەلاتى
فارس... بە ھۆي بوونى كىشەو مەملانىي دەسەلات لە شا تەھماسپ ياخي
بوو . پەناي بىردە بەر سولتان سەلىمان قانۇنى .
كە ئەمەش بوو ھۆي لىك ترازانى پەيووھەندى لە نىوان سەركردە كوردەكان
، لەگەل دەسەلاتى عوسمانى ، كە سەركردە كوردەكان ھەولى رزگار بوونى
ئىمارات و نىشتمانەكەيان دەددا لە نىوان دوو ھەلووېستى جىواز لە نىوان
دەسەلاتى فارسى سەفەوى و ئىمپىراتۆرىيەتى عوسمانى لەسەر خاكى
كوردستان .
۱۵۳۳/۹/۷ لە داىك بوونى شانشىن ئەلىزابىتى يەكەم كە بەناوبانگىرىن شامشىن بوو لە
ئىنگلتەرا ... جىگەي باسكردنە كە ئەم بىنەمالەيە بەردەوامن لە
بەريووھەردنى دەسەلاتى شانشىنى لە بەرىتانيا و ناچەو ھەرىمە ژىر
دەستەكانىياندا .

۱۵۳۴

سولتانی عوسمانی سولتان سلیمان قانونی کاروباری کارگیریه تی
 ئیماره تی سۆرانى خسته سەر سنجه قى ههولیر له باشووری کوردستان ،
 له هه مان کات حوسین بهگ . که ئەمیریکی کوردی ئیزیدی بوو کردی به
 میری سۆران ، . دواى ئەو بریاره سهیفه دین که یه کیک بوو له میره کانی
 سۆران ، هۆزه کانی ناوچه کهى له خۆ کۆکرده ووهو سه ره تا قه لای ههولیری
 داسنیه کانی وه رگرته ووهو دواى ئەوه دهستی به سه ره هه مو مه لبه نده که دا
 گرته وه له شاره که دا .

له هه مان کات حوسین بهگ هه ولێ زۆری دا که میر سه یفه دین له ناویان
 بمینیته وه ، به لام نهیتووانى و دواى ئەوه له سه ره ئەو هه لویتسه ، له لایه ن
 سولتانی عوسمانی بانگ کرا بۆ ئەسته مبول ... له دواى گه یشتنی بۆ
 ئەسته مبول به بریاری سولتان حوسین بهگی له سیداره درا .

هه ره له و کاته ش میر سه یفه دین به سه ره به خویی مه لبه ندى سۆرانى به ریووه
 ده بردو چه ندین جار هیزه کانی سووپای عوسمانی هیرشیان ده کرده سه ر ،
 به لام له گه ل میر سه یفه دین هیجیان پینه ده کرا له ناوچه که دا .

۱۵۳۴/۷/۱۳ له پیناو جیگیرکردنی ئەو سه رکه ووتانه ی که سولتان سلیمان خویی و
 هیزه کانی به دهستی هینا بوو ، له گه ل هیزیکى گه ووره به ناو خاکی
 کوردستان رووی کرده ناوچه ی ته وریزو دواى ئەوه هه ره به ناو خاکی
 کوردستان به ره و گه رمیان و به غدا هه لکش ، سولتان سلیمان له و
 سوورانه وهیدا هه مو ئەو ناوچانه ی که له بهر دهستی قزلباشیه کان بوو
 ده ری هیناو خسته ی ژیر ده سه لاتى خوی ، دواى ته واو بوونی
 خواسته کانیدا ، سولتان به ناو خاکی کوردستان به ره و ئەسته مبول
 گه رایه وه .

دواى ئەوه شا ته هه ماسب شارى ته وریزی له بهر دهستی عوسمانیه کان
 ده ره یناووه و له به ره و چوونی بۆ شارى وان له باکووری کوردستان ، که
 خوی سه رکر دایه تی سووپایه که ی له هیرشه کانی ده کرد له ناوچه که دا .

۱۵۳۴/۷/۱۴ ھىزەكانى سووپاي عوسمانى تووانيان بگەنە شارى بەغداو دەورووبەرى ،
 كه لو كاتەش والى بەسرا - راشد كوپرى مفامس - بوو . پشتگىرى خۇي
 بۇ سولتانى عوسمانى راگەياندا ، كه ناوچەكانى ژىر دەستى كه ووتە ژىر
 پارىزاوى دەسەلاتى عوسمانى .

داوى ئەو كارە بەپىي ھەلوويستە جياجياكان كه ئەنجامى بوو ھۇي
 دورست بوونى كىشە لە نىوان والى بەسرا راشدو بەرپىرسانى عوسمانى ،
 بەھۇي بەردەم بوونى ھىرشەكانى ھىزى سووپاي عوسمانى بەرەو شارى
 بەسرا ھۇ ئەھوى بىخەنە ژىر دەسەلاتى خۇيان ، لە ئاكامدا راشد مفامس
 بەرەو شارى نەجدى وولاتى سعودىيە ھەلات و بەم جوړە ناوہراست و
 باشوورى ئىستاي ئىراق كه ووتە ژىر دەسەلاتى عوسمانىەكان .

۱۵۳۴/۹/۱۳ ھىزەكانى سووپاي عوسمانى بەسرا كرديەتى - فەخرەدىن - پەلامارى
 مەسىحىيەكانىدا لە باكوپرى ئەفرىكىيا ، كه لو كاتەش شاننىشىنى
 پورتووكال - جاكى سىيەم - كه بەو ھەولەي زانى داواي كرد كه ھەئەئى
 ناوچە چۆل بكن ، بۇ ئەھوى بىنكە بەرگىيەكان بەھىز بكرىت .
 ئەويش بە ھۇي بوونى ھىزەكانى عوسمانى لە جەزائرو يارمەتى دانىيان
 بە ھۇي ئاينى ئىسلام ... كه كاردانەھوى ھەبوو لەسەر ھەلوويستى
 پورتووكال لە مەغرىب ، كه چى توونس لە لايەن ھىزەكانى سووپاي
 عوسمانى داگىر كرابوو ، كه بوو ھۇي كارلىكردن لە پاپا و مەسىحىيەكان و
 ئىمپراتورى پىنچەم بە ھۇي ھىرش كردنە سەر مەسىحىيەكان .

۱۵۳۵

۱۵۳۵/۳/۲۲ سەرەراي گەشە كردن و زۆر بوونى بىرى - لا مەمەدىيەكان - لە ھەردو
 وولاتى ئەلمانىا و ھۆلەندا ، لە ھەولكى زۆر ئەو بىرىيان رەتكردەو ، كه
 مەزھەبە براىەتەكان لە منستر بلاوويان دەكرەو لە پىناو بەھىز كردنى
 دورشمى باش و سەر ككەوتنى شۆرشەكەيان ھەلگرتبوو ، بە
 بلاو بوونەويان لەشارەكانى وەك: - كۆلۇنياو ترىرۇ ئەمستردام و مدين لە
 وولاتەكەدا .

لە ھەمان كات بەردەوام بوون لەدوعا كردن ، واتە پارانەوہ لە خوا لەپىناو
 سەر ككەوتنى لامەمەدىيەكان . كه كاردانەھوى ناھەموواری كردبوو سەر

مەزھەبەكانى كاسۆلىك و پرۆتستانت و بۈۈھ ھۆى ئەۋەى كە لەشارى ئەمستەردام زىاتر لە - ۵۰ - كەشتى جەنگى بەرەو ئەو شارانەى ، كە لە لاىەن ھىزەكانى لامەمەدى گەمارۆ درابوون ، لەو كاتەش دەسەلاتى ھۆلەندا لە كارىكىدا ئەۋەى ھەلگى ئەو بىرە بوو ، پەرت و بلاۋەى پىكردبوون.

بەلام لە ۲۸/۳ى ھەمان سال ھىزەكانى لامەمەدى شارى - دىروست فرىزلاند - يان داگىر كرد ، لە ئەنجامى شەپىكى تووند كە زىاتر لە ۸۰۰ كەس لە لا مەمەدىەكان لە ناو بران .

شايانى باسە كە لىكى لا مەمەدىەكان لە ئەلمانىا بەرەو شارى - بنسلفانىا - بەرىكەووتن و لە شارى - جرمانتۆن - و لەدەووروبەرى نىشتەجى بوون ، كە ئەو كات ژمارەيان - ۲۰۰ ۰۰۰ - دووسەد ھەزار كەس دەبوو ، لەگەل ئەۋەشدا مەمەدىەكان لە رووسىا رەويان كرد بەرەو ئەو ناوچانەى كە ھاۋبىروو ھاو ھەلوۋىست و ھاۋرەفتارىيان بوون .

ھەروا مەمەدىەكان دەگەرىنەۋە سەر بنچەى مۆراخى ، كە لە باشوورى داكۇناوالبرتا نىشتەجى بوون ... لە رۆژھەلاتى شارى بنسلفانىا تاكوو ئىستاش نىشتەجىن بەناۋى - ئەلمىنوونىوون ولامىنوون - ھەروا ھۆى ناۋزەند بونيان بەو ناۋە لە سەريان دەگەراۋە بۆ سەر ناۋى - جاكووب ئەمىن - كە ناۋى سەركردەىك بوو لەو كاتدا .

شايانى باسە كە مەزھەبىكى جىابوونەۋەن لە ھەردوو مەزھەبى كاسۆلىك و پرۆتستانت لە ناينى مەسىحى ، كە ئىمانيان بە بەكارھىنانى ئاژەل ۋەھىلى ناسنىن و ئوتومبىل نىەو تەماشائى ووينەى جوولنەرو خوۋىندنەۋەى رۆژنامەو دەيا كارى دىكە نەبوۋە ، لە ھەمان كات تەرەكتۆرو دەراسەش بەكار ناھىنن ، لەگەل ئەۋەشدا لە ھەموو بوۋارەكانى كشتووكالى سەرگەووتوون و بەباشترىن شىۋوۋە شىۋازو ، كە بەرھەمەكانيان بى ووينەن لە نەبوونى نەخۆشى لە ھەموو بوۋارەكانىدا .

۱۵۳۶

۱۵۳۶/۷/۱۲ كۆچى دوايسى مەزرتىن پىاو و لايەنگىرى مرقۇقايەتى سەردەمى راست بوونەۋە - ناراسمۇس ئەرزىمى - لە شارى بازلى سويسىرى . شايانى باسە ئەم زاناو رووناكبىرە ناۋدارە لەسالى ۱۶۶۶ لەباۋكىكى غەيرە شەرعى

لەدايك بووہ - واتە بېژى بووہ - لەشارى رۇستردام لەھۆلەندا . كە ئەمەش
ھۆكارى كاردانەوہ بووہ لەسەر ژيان و ھەلئوويست ورفتارەكانى ئەم
مروقتەدا ... چووہ دىرى رەھبان ئمواس لەگوندى ستايژن لەنزيك شارى
خودا لەناوہ راستى ھۆلەندا .

بەلام نەيتوانى لەگەل ژيانى دىرايەتى بگونجى ... ھەر بەو ھۆيەوہ رووى
كردە فەرەنسا و ئىنگلتەرا و ئىتاليا و سويسرا ... لە سالى ۱۵۱۷ پاپا ليوى
دەيەم لە بارى رەھبەنە ئازادى كرد ... داوى چەندىن كيشە و گرفت
ئەرزەمس لەسەر داواى ھەشتمە لە سالى ۱۵۰۹ چووہ كۆشكى
شايانەو ھەر لەو كاتە كىتابكى بەناونيشانى - مدح الجنون - ى داناو
لەھەمان كات ھەلسا بەگووتنەوہى وانەى زمانى يونانى و شيكردەنەوہى
كتابى پىروژى ئىنجىل ... ئەم مروچە لەژيانىدا بەردەوام بوو
لەنوسىنەكانى لەچەندىن بواردە تاكوو كوچى داوى دەكات .

۱۹۳۷

۱۵۳۷/۴/۲۵ مۆركردنى رىكەووتنامەى نيوان پورتوگال و سەعدىن لە گەل رىكەووتنى
بازرگانى نيوانيان ، كە نامانجى پورتوگال نزيك بوونەوہ بوو لەگەل
نووينەرى سەعدىن ، بە چارەسەر كردنى كيشەكان و بە دووركەووتنەوہ لە
دەسلەلاتى عوسمانى . بە ھۆى دروست ترسيان لە ھەلئوويستى داھاتووى
دەسلەلاتى عوسمانى بە پەلاماردانى دوورگەى - ئىبىرىيە لە وولاتى
مەغرىب و ئەسپانيا و مەغرب - بە بەجىبەجى كردنى نامانجەكانيان .
ئەويش بە كاردانەوہى لە سەر بارى ناووخو ژىر دەستەكانى پورتوگالى
، ھەر لەبەر ئەوہش بوو كە دەسلەلاتى پورتوگال برواى بە دەسلەلاتى
عوسمانى و لايەنگىرانى نەبوو ، بەتايبەتى لە رووى ئاينىوہ . كە
جەمسەرى ھىرش و شەرەكان و شالاوہكانى ھىزەكانى سوپاى عوسمانى
لە سەر بەرەبەرەكانى كردنى ئاينى مەسىحى بوو بە ھەردوو مەزھەبەكان .

۱۵۴۱

۱۵۴۱/۱۰/۱۵ شارلى پىنچەم پىشبينى ئەوہى دەكرد بە ھەلسەنگاندنى بىروو بۇچوونى
حەسەن ئاغاو نامانجەكانى ، كە داواكارىيەكانى لەگەل پياوانى ئاينى و
كۆبوونەوہ كردنيان و كە داواى جىھادى دەكرد لە پىناو بە ھىزكردنى

جىيىڭگەي ئىسلام لە جەزائرو بەرەو داڭىر كىردنى خاكى گەلانى دىكەدا .
 لەو كاتەش شارل داواى كىرد كە بەرگىر لەگەل و نىشتىمان بكن بە خەباتى
 ھاوپەيىمان و دۇستانە ، لە ھەموو بوارە جىاجىياكان لە پەيووھندى
 رامىيارى و ئابوورى و نەتەوھىي و نىشتىمانى و ئاينى و كۆمەلەيەتى و بە دەيا
 كارى دىكە .

۱۵۴۲

۱۵۴۲/۷/۱۵ كۆچى دوايى ئافرەتە
 شۆخ و شەنگى جىيەن
 بەجەستە جوانى و بە
 وىنە
 سەرسوورھىنەرەكە -
 مۇنالىزا - ... شايانى
 باسە لەكۆتايى سالى
 ۲۰۰۶ بىپى
 نامەيەكى دۇزراوہ
 لەئەرشىقى كلىسەكى
 شارى فلۆرەنسا
 ئاگادار بەم نامەيە

لەبارەى كۆچى دوايى مۇنالىزا ، كە نامازە بەو دەكات كە خىزانى
 فرانسىسكو دىك جىكۇندا بووہ . ھەروا لە گۇرستانى كلىسەيەكى خانمە
 راھىبەكان نىژراوہ لەناوہراستى شارى فلۆرەنسا لە ئىتالىا ... كە مۇنالىزا
 لەدايك بووى سالى ۱۴۷۹ بووہ ... ھەروا وىنەى ئەو ئافرەتە لە لايەن نىگار
 كىشى ناودارى جىيەن لىوئاردو دافىنستى كىشراوہ ئىستا وىنەكەى لە
 مۇزەخانەى لۇقەرە لە شارى پاریس پايتەختى فەرەنسا .

۱۵۴۳

۱۵۴۳/۵/۲۴ كۆچى دوايى زانای گەردووناسى پۆلەندى - نىكۇلاس كویر نىكۇس -

كە دانەرى كىتېبى - سوراھەۋەي دەستەي ئاسمان - بوۋە.. لەو كاتەي ك زانى ئەستېرەكان لە دەۋورى رۆژ دەسورپىنەۋەو زەۋىش بە دەۋرى خۇيد دەسورپىتەۋە ، كە ھەر ھەموى يەك بازنە دروست دەكەن لە ھەمو رۆژىكدا.

۱۵۴۳/۲/۲۵ لەدايك بوونى - شەرەفەدەين شەمسەدەين - كە لە سالى ۱۵۹۷ ، بەشى يەكەمى شەرەفنامەي تەۋۋاۋ كىردو لە نادارى ۱۵۹۹ كۆتايى ھىنا بە تەۋۋاۋ كىردى. نووسىنەۋەي كىتېبى شەرەفنامە ، كە بە سەرچاۋەيەكى سەرەكى و بىنەپەتى مېژوۋى كورد دادەنرىت لە ھەمو بوۋارە جىيا جىيا كاندا.

شايانى باسە كە شەرەفخانى بەدلىسى لە شارۋچكەي - گەرھورى - ل ناۋچەي قومى ئىستاي ئىران لە دايك بوۋە ، لە تەمەنى نۆ سالان ، ماۋە سى سال لە قوتابخانەي شا تەھماسىبى كورى شا ئىسماعىلى سەفەۋى خويىندويەتى . كە ئەم قوتابخانەيە تايبەت بوۋە بە كورانى مىرۋگەۋورە پىپاۋانى ئەو سەردەمەدا لە ژىر دەسەلاتى فارس لە ئىراندا .

۱۵۴۴

۱۵۴۴/۹/۱۸ بەرپرس وسەر كىردەي ھىزەكانى سوپاي عوسمانى - خەيرەدەين برورسى - لە گەل ھىزەكانى سوپا لە شارى تۆلۆن بوون ، كە لەو كاتەدا شارلكان پەلامارى باكوررى رۆژھەلاتى فەرەنسايىدا ، بەلام دواي ئەۋە ناچار بوۋە بەرە ئەلمانىا بروات ، لەو كاتەش جوولانەۋەي ياخى بوونى پىرۇتستانت دژى كاسۆلىك دەستى پىكرد لە وولاتەكەدا . كە بەشىۋەيەكى گىشتى دژى شارلكان بوۋ بە تايبەتى... لە ئەنجام بوۋە

هۆى مۆركردنى پەيمان لەگەڵ شاننى فەرەنسا ئەویش بەچۆل کردنى
شارى تۆلۆن لە لایەن خەیرەدینى سەرکردەى ھیزەکانى سووپای عوسمانى
ئىسلام و گەرانەوہى بۆ ئەستەمبۆل .

شایانى باسە كە لەو بارو و دۆخەى ئەو كات ... لەلایەك سەرھەلدانى
شەپرى نیوان دوو مەزھەبى كاسۆلىكى و پرۆتستانتى مەسیحى، لەلایەكى
دیکەش شەپرى نیوان مەسیحى و ئىسلام و چەندین كیشەى دیکە وەك
شەپرى نیوان دوو مەزھەبى شیعەو سووننەى ئىسلام ، ئەمەو جگە لە
داگیرکردنى خاكى گەلان بە تايبەتى خاكى كوردستان .

1046

1046/7/4 لەدايك بوونى سولتانى عوسمانى سولتان مورادخانى سەپەم لە شارى
ئەستەمبۆلى پايتەختى ئىمپراتۆریەتى عوسمانى . شایانى باسە كە لە
سەرھەتای سەرھەلدانى ئىمپراتۆریەتى عوسمانى تاكوو ھەرەس پى ھینانى
لە جەنگى يەكەمى جیھان . ئەو دەسلەتە لەناو يەك بنەمالە دەخوولایەوہو
كەسى دیکە بۆى نەبوو دەسلەتە ئىمپراتۆریەتى عوسمانى بگرتە دەست ،
جگە لەوان دەسلەتە سولتانى عوسمانى بگرتە دەست لە سەر كارووبارى
دەسلەتە عوسمانیدا .

1047

1047/2/17 زاناو رۆژھەلاتناس - ژاك گاسووت - لە گەشتى دووہمى بۆ ناوچە
جیاجیاکانى كوردستان ، بە شىوویەكى بەرچا و باسى شارى دیاربەكرو
بەتلیس و ئەدەنەو مەلاتیەو چەندین شووینی دیکەى لە باكوری
كوردستان کردوہو .

دوایی ئەوہ قینیزی ھاوریى جى ھیشتووہ و بەرەو ناوچەکانى
رۆژھەلات و باشوورى كوردستان ھەنگاویناوہ ، لە پینا و كوکردنەوہى
زانبارى بە ھاوكارى و یارمەتى دانىشتووانى گووند شاروچكە و شارەكان
، لە سەر میژوو زمان و داب و ھەرىت و كەلتووور و شووینەوارو شارستانیەتى
كورد لەسەر خاكى كوردستان .

كە نووسىنەكانى بەيىي زانىيارىهكانى ئەو كات كاردانەوہى گرنكى ھەبوو
بۆ داھاتووى ئىستاي كورد ، لە ھەموو بوارەكان بە تايبەتى لە بواری
نەتەوہيى و نىشتمانىدا .

۱۵۴۸

۱۵۴۸/۱۲/۲۸ ئەلقسى ئىنگلىزى جۆن ئەشیتۆن لە ووتەكانىدا دەلى: -

كە روحى قود خوانىيە بەلكوو ھيژىكى ئىردراوى خوايە . كە عيساي مەسىح
كە خوا بەھەزەتى مەريەمى بەخشى پىغەمبەر بووہو ناكرى بلىن خوايە
ياخوود كورى خوايە . ھەر بەو ھۆيەوہ لە مانگى / ۱۵۴۸/۴ لىژنەيەك
پىكھىنرا بۆ لىكۆلىنەوہ لەسەر كوردەى جوولانەوہى برنارد ئەشیتۆ ، كە زۆر
كەس لە بازىرگان و خاوەن پىشەكان ئامادەبوون بەرامبەر ئەو دەستەيە
لەمانگى ۱۵۴۸/۵ لە ئەنجامى ئەو لىكۆلىنەوہش كە دەلىن: -

عيسا پىغەمبەرە ، نەك خوايە ھەر ھەك جوولانەوہى . تپلىخەكان . كە
ئەمەش بووہ ھۆى ئەوہى كە ئەنجامى لىكۆلىنەوہكەو دادگايى كردنىان يان
بەندى ھەتا ھەتايە بووہ ياخوود بەسووتاندنىان .

۱۵۵۰

۱۵۵۰/۱/۲۰ بئەمالەى زابۆلى ئىزابىلا دەستى لە شارى ترانسلفانىا كىشانەوہ بۆ

مزدىنلەندى ئەمىرى نەمسا ، كە بەپىچەوانەى مەژەركان بوو بە دەستاندى
شەپرى كاتى لە نىوان ھىزەكانى سووپاي عوسمانى و نەمسا ، خەلىفەى
عوسمانى ھيژىكى سەربازى رەوانەى ترانسلفانىا كردو لە دواى شەپرىكى
دژووار تووانى شارەكە داگىر بكات .

شايانى باسە كە ئەو شەزانەى كە لە نىوان ھىزەكانى سووپاي عوسمانى و
ھىزەكانى چ سووپاي مەژەرو چ سووپاي نەمساو چ سووپاي بەرىتانيا و
وولاتانى دىكەدا .

لە بئەپرەتا شەپرى ئايىنى بووہ نەك ھەر شەپ لە سەر خاك ، ھەرەك شەپرى
نىوان ھىزەكانى سووپاي عوسمانى و ھىزەكانى سووپاي فارسى سەفەوى
لە سەر دوو مەزھەبى دژ بەيەكترى شىعەو سوننەى ئىسلام بووہ :

سەرەراي ئەوھش بە داگىر كردنى خاك و رفاندنى سامان و بەروبوومى گەلانى ئەو ناوچانەي كە ببوونە گۆرەپانى نىوان ئەو لايەنە شەرکەرەنەي كە لەسەرەوہ باسمان لىووە كردن .

1501

1501/1/9 ھىزەكانى سووپاي عوسمانى لە چەندىن لايەن ھىرشيان كرده سەر ھىزەكانى سووپاي نەمسا ، كە لە ئەنجام ھىزەكانى سووپاي عوسمانى تووانى بەسەر ھىزەكانى سووپاي نەمسا سەرکەووئیت لە ئەوروپادا .

1501/12/20 لە دواي كۆچى دووايى شانشىنى فەرەنسا شانشىن - فرانسواي يەكەم - و جىگرتنەوہى لە لايەن كورەكەي - ھنرى دووہم - ، دووبارە پەيمانى لەگەل دەسەلاتى عوسمانى نوئى كردهووەو ھىزەكانى سووپاي ھەردوو دەسەلاتى عوسمانى و فەرەنسا بە ھاوبەشى بۆردوومانى ھەردوو ناوچەي سقلیوہ باشوورى ئىتاليان کرد .

دواي ئەوہ بەرەو دوورگەي كورسیكا ھەنگاوياننا ، بەلام بە ھۆي جياوازي ھەلووئىست لە نىوان ھەردوو سەرکردەي ھىزەكانى سووپاي عوسمانى و فەرەنسا دوورگەكەيان جئ ھىشت و ھەريەك بۆ وولاتەكەيان گەرەنەوہو ئەيان تووانى ھاوبەيمانىتەكە بگەيەننە ئنجام .

1502

1502/1/1 كەرت بوونى بېرواي مەسىحى لەناو كەنيسەكان بەناوي - سولاڤا - كە ئاشوورپەكان جيابوونەوہ لە كلدانىەكان .

1503

1503/4/9 دامەزراندنى - سيم يوخنا سولاڤا - بە بەترياركى شارى بابل لە لايەن پاپاي رۆما - يۇليۆسى سئىيەم - بەيگرتنى كەنيسەي نوئي بابل ، لەگەل كەنيسەي كاسۆلىكى رۆمانى و لەگەل پاراستنى داب و نەريتى ناووخوايى ھەريمى بابل ، كە لە لايەن پاپا ئەو كارانە پەسەند دەكران .

1004

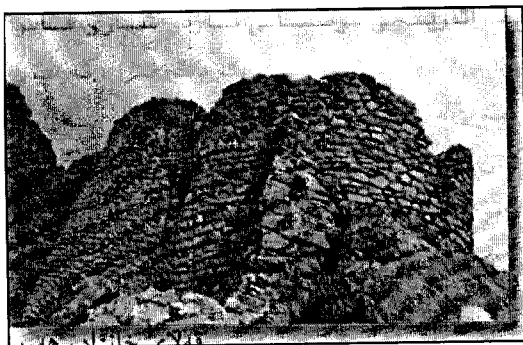
1004/1/8 هیزهکانی سووپای ئیمپراتۆریهتی عوسمانی به‌رهو شاری فاسر به‌ریکه‌ووتن و ، له ئەنجامی ئەو هیزشانه شاره‌که داگیرکرا ، گهرچی له‌لایه‌کی دیکه شه‌ری نیوان هیزه‌کانی سووپای عوسمانی و سه‌عدين به‌رده‌وام بوو، له ئەنجام شاره‌کانی فاس که تازه که‌ووتبووه ژیر ده‌سه‌لاتی هیزه‌کانی سووپای ئیمپراتۆریهتی عوسمانی .

1000

1000/5/21 مۆرکردنی په‌یمانی - ناماسیا - له نیوان هه‌ردوو ئیمپراتۆریهتی فارسی و ئیمپراتۆریهتی عوسمانی ، که له هه‌ول‌ه‌کانی هه‌ردوو ئیمپراتۆریه‌ته‌که‌دا سه‌ره‌تای ده‌ست پیکردن بوو به‌ خاکی دابه‌شکردنی کوردستان له نیوان هه‌ردوو ده‌ووله‌تی عوسمانی و ده‌ووله‌تی فارسیدا .
شایه‌نی باسه سه‌رکه‌ووتنی عوسمانیه‌کان له شه‌ری چاندی‌ران به‌سه‌ره‌تای میژووی هاوچه‌رخ‌ی تیره کورده‌کان داده‌نریت . دابه‌ش بوونی جووگرافیان و دابه‌ش بوونی هۆزو تیره‌کان و دابرا‌نی مه‌لبه‌ندی تیره‌کان له سه‌ر خاکی کوردستان .

1000/11/16 ئەمیره خانزادی

سو‌ران ، کچی
حه‌سه‌ن به‌گ و
خیزانی ئەمیر سلیمان
ده‌سه‌لاتداری
ئیماره‌تی سو‌ران له
باشووری کوردستان
چاوی به‌ جیهان

هه‌له‌یناوه ، له بنه‌ماله‌یه‌کی ناوداری کورد بووه .

جیگه‌ی ناماژه پیکردنه که ئەمیره خانزادی سو‌ران له دوا‌ی کۆچی دوا‌یی هاوسه‌ره‌که‌ی ده‌سه‌لاتداریه‌تی ئیماره‌تی سو‌رانی گرتۆته ده‌ست . ئەویش

له وکاته هات که کیشهی له گهڵ دادوهی سولتانی عوسمانی له شاری به غدا پهدا کردبوو . له بارهی کارگیری و ههلسوواندنی کاروباری ئیمارهته کهیدا و بهم هۆیه سهردانی شاری به غدای کردو له وی دهستگیر کراو خرایه به ندیخانه و دهرمانخواردکرا .

دوای ئهو رووداوه ئه میره خانزاد حکوومرانی ئیمارهتی سوورانی گرتیه دهست و دژی عوسمانیه کان وهستا ، له پیناو پاراستنی یه کگرتوویی ئیمارهته کهو دهستی کرد به بووژاندنه وهی ئیمارهته که له هه موو بواره کان و پایته خته که ی گوواستنه وه نزیك شارۆچکه ی ههریره قه لای - که له سوو - ی له سه ر چیای ههریره دروست کرد ، له پیناو پاراستنی ده سه لاته که ی له به رامبه ر هیرشه کانی بابانیه کان .

هه ر له و کاته ش دهستی کرد به دروستکردنی قوتابخانه و مزگه ووت و قه لآو باله خانه ، که تا کوو ئیستاش ئهو جیگایانه ی که ئهو دروستی کردوون هه به ناوی ئهو ماونه ته وه له باشووری کوردستان .

له کاته کانی به رگری وه ک پیاو جل و به رگی پیاوانی له به ر کردو وه و زۆر نازاو زیره ک ولیه اتوو بووه ، له هه مان کاتیش نافره تیکی شوخ و شه نگ و جوان بووه ... ئه م خاتوونه کورده به رده وام بووه له پیناو خزمه ت کردنی چینی هه ژارو ئیماره ته که ی و په یوه ندییه کی سه رده میانه ی هه بووه له گه ل دارو دهسته که ی تا کوو له ۱۶۱۶/۱/۲۰ کۆچی دوایی ده کات ... دوای ئه ویش ئیماره ته که به ره و لاوازیوون هه نگاری ده نا له هه موو بواره جیا جیاکان .

سه رچاوه :- استنکارات من تاریخ الکرد الحدیثه - عومر عەلی شریف / ۲۰۰۵ .

۱۵۵۸

۱۵۵۸/۱۱/۱ نووینه ریک له نووینه رانی کۆشکی شانشین له - هاتفیلد - به دریزایی ۳۶ میل به په له له باکووری شاری له ندهنی پایته ختی به ریتانیا به ره و کۆشکی شانشین رایده کرد ، که گه یشته کۆشکی شانشین ماری له شاری هاتفیلد . هاواری کردو رایگه یاند و گووتی :- ئه لیزابیت تیوڈۆر بوو به شانشین له سه ر کوورسی شانشین له ئینگلترا ، که خووشکی له دایک بووی شانشین ماری بوو نه ک له باوکی .

شايانى باسە كە بەرە بەيىنى ئەم رۆژە ئەلىزابىت خەۋىنى بە خۇۋە دىت ،
 بە بوۋىنى بە شانشىنى بەرىتانياۋ بەگەشىتنى ئەۋ ھەۋالە بە شانشىن مارى
 ... ئەۋىش بەۋەفا دارىيەۋە كورسىيەكەى بۇ جىن ھىشت ، لە دۋاى گەشىتنى
 ئەۋ ھەۋالە ... دۋاى ئەۋ ئەندامانى پەرلەمان ھەمويا پىرۆزبايىان لە
 ئەلىزابىت كىر بە ۋوشەى - خوا شانشىن ئەلىزابىت پىرۆزبايىت - لە رۆژى
 ۱۱/۱۹- ى ھەمان سال لۇردات و ئەندامانى ئەنجومەنى گشتى بەرىتانياۋ
 ئافرىتان و جەماۋەرىكى زۇر لە ھەمو ئىنگلەتەرا لە دەۋرۋوبەرى كۆشكى
 شانشىن لە ھاتفيلد كۆبۈنەۋە ، بۇ سوۋىند خواردىنى پىشتىگىرى شانشىن
 ئەلىزابىت لە بەرىتانيا .

لەۋ كاتە شانشىن ئەلىزابىت ۋوتەيەكى شانشىنەنى خۇۋىندەۋە بە
 لىھاتۋىي ، كە لەۋ رۆژەۋە ئەۋ بىنەمالەيە دەسەلاتداریەتى بەرىتانيا لە
 ھەمو بۋارە جىاجىياكان دەكەن تاكو ئەمرۆ لە سەر تەۋاۋى بەرىتانيادا .

۱۵۵۹/۱/۲۳ بە ھۆى بالا دەستى مەزھەبى پۋتستانتى مەسىحى لە بەرىتانيا و بەر لە ھاتنى شانشىن ئەلىزابىت ، لە چەندىن لايەن ھەستى ئاينى ئەو مەزھەبە زامدار دەكرا ، بەلام دواى ئەوھى كە ئەلىزابىت بووھ شانشىن لەسەر بەرىتانيا و بە دامەزاندنى يەكەم پەرلەمان لەسەر دەستى ئەلىزابىت و زۆربەى زۆرى كورسىھەكانى ئەنجومەنى گشتى پۋتستانت بوون ، كە ئەو پەرلەمانە تووانى دەسەلاتى تەوواى ئاينى و زانستى بداتە دەست شانشىن ئەلىزابىت بە دەرکردنى چەندىن ياساى جۇراوجۇر وەك :-

ياساى سەرەخۆبى لە ۴/۲۹ و ياساى ھەماھەنگى لە ۴/۱۸ ، دواى ئەوھ ئەم ياساينە بوونە بنەماى دەسەلاتى شانشىن ئەلىزابىت ، بە بوونى بە دادوھرى بالاى بەرىتانيا لە سەر كىشەكانى ئاينى بە ھاووشانى يەكترى ، بە تايبەتى دەسەلاتى ئاينىدا ، ئەوئىش بە دامەزاندنى پياوانى كەنىسە و بە سزادانى ھەر كەسىكى بەرگرى لە پاپا بكات زىندانى بكرىت تاكوو كۆتايى ژيانى .

بەلام لە دواى سالى ۱۵۶۳ ، راميارىھتى ئەلىزابىت بە شىوھەيەكى بەرچا و بەرھو گۆرىنكارى ھەنگاويىنا بەوھى كە ھەموو مرقۆك ئازادە لە دەربرىنى بىروو بۇچوون و بروواى ئاينى وەك چۆن بىھوئ ئەوئىش بە ئازادىھەكى راستەقىنە لە ھەموو بووارە جىاجىياكانى ژياندا لە وولاتەكەدا .

۱۵۵۹/۵/۳۰ سەرۆك ھۆزاكانى كە دەسەلاتى سۆرانيان لى پىك ھاتبوو لەگەل مېرەكانى كوردستان ، بە ھەماھەنگيان لەگەل دەسەلاتى فارسى سەفەوى ھەستيان بەوھ كرىبوو . كە سولتانى عوسمانى سەرقالە بەوھى كە رىگەى بۆ مىرقولى بەگ كە كورپى سلىمان بەگ بووھ خۆش بكات و لە ناوچەى سەماوھردا بەرھو ناوچەى حەرىرو دەورووبەرى لە باشوورى كوردستان بگەرىنەوھو لە كاتى گەرانەوھى ، جەماوھرىكى زۆر لە دانىشتووانى ناوچەى حەرىر پىشوووزيان لىكرد .

دواى ئەوھ حەرىرى كرىدە پايتەختى مېرايەتى و ھەولى بەرفراوان كرىدى دەسەلاتى مېرايەتىھەكە ىدا بەھاوكارى تىرەو ھۆزەكانى سۆران لە باشوورى كوردستان .

۱۵۵۹/۹/۷ لە سىدارەدانى - مېر سەيفەدىن - ى مىرى سۆران لەلايەن دەسەلاتدارانى

ئىمپراتورىيەتى عوسمانى لە باشورى كوردستان بە ھۆى دژايەتى كردنى
تووندى دەسلەتتى عوسمانىيەكانى دژ بەگەلى كوردستان .

۱۵۶۰

۱۵۶۰/۱/۲۱ لە دايك بوونى فەيلەسوف

ورامىياري ئىنگلىزى -

فرانسىس بىكۆن - لە شارى

لەندەنى پايتەختى بەرىتانيا

... باوكى وەزىرى دادى

شانشىنى بسايت بووھ ...

بىكۆن لەتەمەنى ۱۲ سالىدا

چووھتە زانكۆى گمبەردگ ،

دواى ئەوھ بروانامەى لەبوارى

ياسا بەدەست ھىناوھو بوۆتە

پارىزەر ... لەتەمەنى ۲۳

سالىدا بوۆتە ئەندامى ئەنجومەنى گشتى بەرىتانيا ... لەدواى چەندىن

كىشەو گرفت بووھتە وەزىرى داد ، كە باوكىشى ھەمان پۆستى وەزارى

بەدەست ھىنابوو... دواى ئەوھ بەھۆى نەخۆشەكى كووشندە لە

۱۶۲۶/۴/۹ كۆچى دوايى دەكات لەشارى لەندەنى پايتەختى ئىتاليا .

۱۵۶۰/۳/۱۷ ھىنانە خووارەوى شانشىنى فەرەنسا شانشىن - فرانسواى دووھم -

لەلايەن - كلفىنيون - كە ئەمانە كۆمەلىك لە پرۆتستانتى تووندپەو بوون

بەدانانى - لويس دى كوندى - بەشانشىنى فەرەنساو سەركرەدى

سەربازى - گوودو فروادى بارن - بە كۆكردنەوى ۵۰۰ چەكدار لە پىناو

ھىرش كرددە سەر شانشىنى فەرەنسا لە گەرەكى ناميوواز لە ناوھراستى

فەرەنسادا ... بەلام ھەولەكەيان ھەرسى ھىنا بەھۆى ئاشكرابوونى

پىلانەكە ، دواى ئەوھ ھىزەكانى سووپاي فەرەنسا تووانيان گەمارۆى

ناوچەى پىلانەكە بەدن لە ھىرشىكى ناكوا پىلانگىرانى ھەموو كووشت و

زىاتر لە ۱۰۰ چەكدار ھەلاتن ، بەلام سەرکەووتنىان بەدەست نەھىنا .

۱۵۶۱

۱۵۶۱/۱۲/۲۵ بە ھۆى گوى رايەئى نەكردنى فەرمانەكانى سولتانى عوسمانى و دروست بوونى كيشە . دواى ئەوہ سولتان سلیمان لە كاریكى درندانەى دژ بە مۆقايەتى بايەزیدو ھەر چوار كۆرەكەى - ئۆرخان ، مەحمود ، عەبدوللا ، عوسمان - ى دەستگیر كردو لە سیدارەى دان لە شارى قەزدین .
دواى ئەوہ لاشەكانیان گوواستراوہ بۆ شارى سیواس لە باكورى كوردستان ... لە ھەمان كات بايەزید كوریکى بچووكى مابوو ئەویشیان كووشت لەگەڵ براكانى لە گۆریكى بە كۆمەڵ نیشدران .

۱۵۶۲

۱۵۶۲/۳/۱ ھەنگیرسانى یەكەم شەپرى نیوان ھەردوو مەزھەبى پڕۆتستانت و كاسۆلیكى مەسیحى ، سەرکردەى ھیزەكانى سووپای پڕۆتستانت ئەمیرال - كۆلىنى و ئەمیر لویس و ئەنتوان دى بۆربۆن - بوون . سەرکردەى ھیزەكانى سووپای كاسۆلیك دۆق - مۆنمۆرنسى - سەرکردەى سووپای فەرەنسا و دۆق - فرانسوا - بوون .
شایانى باسە كە لەو شەپردا كە شەپرىكى مەزھەبى بوو بەسەدان كەس لە ھەردوو لا كوورژان و بەسەدان بریندار بوون ، كە ئەم شەرانەش بە ھۆى دەستكارى كردن بوو لە رینماییهكانى ئاینى مەسیحى . ھەر وەك چۆن لە نیوان مەزھەبى شیعە و سووننەى ئیسلاام ھەيە لە جیھانى ئیسلامى و مەسیحى لە جیھاندا .

۱۵۶۳

۱۹/۳/۱۵۶۳ بالاترىن رووداۋى ئاشتېبونەۋە لە نىۋان مەزھەبەكانى پىرۇتسىتانت و كاسۇلىك بوو ، ئەۋىش بە مۆركردنى رېكەۋوتتنامەى ئاشتى و ئاشتېبونەۋە لە نىۋان دەسەلاتى شانشىنى فەرنسا ، كە كاسۇلىك بوو لە گەل پىرۇتسىتانتەكان .

ئەۋىش بە ئەنجامدانى خۇاپەرسىتى لە ناو كۆشك و تەلارو بالەخانەكانى پىياۋانى گەۋرەو كەسايەتتەكان و بارەگاكان و دامو دەزگاكانى حكومەت و كەنىسەكان بىت نەك روو لە گەرەك و ناۋچە مىللىيەكان لە وولاتدا بكن . لە پىناو رىگە گرتن لە دروست بوونى كىشەى نىۋانىان لە وولاتەكەدا .

۱۵۶۴

۱۵۶۴/۲/۱۵ لەدايك بوونى زانای ماتماتىك و گەردوونناس و فىئىمى و فەيلەسوفى ئىتالى - جاللىۋ - لە شارى بىزى ئىتالىا... باۋكى مۇزىكا ژەن و دانەرى تىئورە مۇزىكا بوو... دواى بەئەنجام گەياندىنى كارە ھەمەلايەنەكانى ل - ۱۶۴۳/۱/۸ كۆچى دواى دەكات لە وولاتەكەيدا .
تېيىنى :- لەبەر ھەلە ئەم مېژۇرە نەسراۋەتەۋە- كە لە سەرەۋە وىنەكەى ھەيە .

۱۵۶۴/۲/۱۸ كۆچى دواى ھونەرمەندو وىنە كىش و فەيلەسوف و رووناكپىرى جىھانى - مايكل ئەنجىلو - لە تەمەنى ۸۹ سالىدا، دواى ئەۋە تەرمى ئەۋ ھونەرمەندە ناوودارە جىھانىيە گوۋاستراۋە بۇ شارى ملۇرنس و گۆرەكەى ل كەنىسەى سانتا كروس - الصليب المقدس - بە خاك سپىردرا .
ئەۋىش بە ئاھەنگ گىرانى چەند رۆژىك ، دواى ئەۋە فارساى گۆرېكى مەزنى لە سەر جوۋانترىن شىۋواز بۇ دروستكرد ، ئەم مەۋقە لە دواى مردنى نىرخى كەسايەتى و بەھرەكەيان زانى و تا دونىاش ماۋە مايكل ئەنجىلو ل دەروونى ھەموو مەۋقەكدا بە زىندوۋى دەمىننىتەۋە ، لە بەر ئەۋەى ئەۋ مەۋقە لەۋ كارە ھونەريانەى كە كردوۋىيەتى بە خزمەتكردنى ھونە كەسىكى دىكە ناتوانى جىگەى بگىرتتەۋە لە جىھاندا .
تېيىنى :- وىنەى ئەم ھونەرمەندە مەزنى لە سەرەتاي كىتتەكەيە .

۱۵۶۴/۴/۲۳ لە دايك بوونى نووسەرو
 رووناكبيرو شاعىرى ناوودارى
 جيهانى - وليم شكسپير - كه
 تاكوو ئىستا كارەكانى - ملك
 البر وهاملت ، وعقىل - له
 سەر شانۆكانى جيهانى
 بلاوو بوئەتەوه .
 شايانى باسە ئەو كەسايەتية
 ناووداره خاوه نداريه تى هەموو
 كۆمەلگا جيا جياكانى جيهانه له
 بوو ارەدا .

۱۵۶۵ ✍

۱۵۶۵/۱/۱ بە ھۆى سەر ھەلدانى بيروو بۆ چوونى جيا لە رينمايه كانى ئاينى مەسيح
 و كاردانە ھەى لە سەر بىرى زاناكان ، كە ئەنجامەكەى بوو ھۆى كەرت
 بوونى بيروو بۆچوون لە ناو ئاينى مەسيحى ، ئەويش بە جيا بوونە ھەى
 ھەلگىرى برواى ئەنجىليەكان لە سەر ئاينى مەسيحى لە جيهاندا .
 ۱۵۶۵/۱۲/۱ بە ھۆى گەمارۆدانى تووندو بەردەوامى مەسيحىەكان لە لاين ھىزەكانى
 سووپاى عوسمانى ، تا ئەو كاتەى كە ھىزە چەكدارەكانى مەسيحى خۆيان
 ئامادە كرد بەسەر كردايە تى شانشىنى نەمسا ، لە شارى سقلىيەدا .
 لە ئەنجام بوو ھۆى ھەلگىرسانى شەرىكى تووندو تىژ لە ئىوان ھەردوولا ،
 كە كەشتىە جەنگىەكانى ئىسلام بەسەر كردايە تى دەسەلاتى عوسمانى
 پاشەكشەيان كردو بوو ھۆى گيان لە دەست دانى بەسەدا ھاوولاتى و
 چەكدارو برىندار بوونى بە سەدا كەسپىش لەو شەردا .

۱۵۶۶ ✍

۱۵۶۶/۵/۳ لە دايك بوونى محەمەد خانى سئىيەمى سولتانى عوسمانى ، كە لە دواى
 مردنى باوكى دەسەلاتى ئىمپىراتۆرىيە تى عوسمانى گرتە دەست ، دايكى
 ناوى - سەفیه - ى لە دايك بووى ئىتالىا بوو ، محەمەد خان ۱۹ براى

ھەببۇو ھىچ خوشكى نەببۇو ، لەھەمان كات كاروبارى دەسلەتتى ئىمپىراتورىيەتى عوسمانى دا دەست ۋەزىرەكان ، بە سەرکردايەتى كىردى لە لايەن سەنان پاشا . لە سەر ئىمپىراتورىيەتى عوسمانىدا .

۱۵۶۶/۷/۱۹ نوسىرۇ رۇژھەلاتناس و پىروفىسۇرەكان ، لە سەر ئەو بىرۇ بۇچۇنە كۆك بۇون ، كە ئىمپىراتورىيەتى عوسمانى لەسەردەمى سۇلتان سۇلىمان قانۇنى . بەھىزىترىن دەسلەتت بۇو لەجىھاندا ، لە كۇتايىيەكانى دەسلەتتى سۇلتان ھۇكارەكانى لاۋازى بۇونى ئىمپىراتورىيەتى عوسمانى دەرگەۋوتن بە تايىبەتى لە بۇۋارى ئابۇورى و سەربازى و كارگىرىدا .

۱۵۶۶/۹/۵ سۇلتان سۇلىمان قانۇنى لە تەمەنى ۷۴ سالىدا كۆچى دوايى كىردۇ ماۋى دەسلەتتەكى ۴۸ سال بۇو ، لەكاتى دەسلەتتى ئەو ئىمپىراتورىيەتى عوسمانى لەو پەرى بەھىزى و بەرفراوانىدا ھەنگاۋىنا لە ھەمۇ بۇۋارە جۇراۋ جۇرەكانى دەسلەتت ، بە تايىبەتى لە بۇۋارى ئابۇورى و سەربازى ، كا ئەو دۇو بۇۋارە بە بىنەماي بىنەپەرتى بەھىزى دەسلەتتى عوسمانى بۇو لە جىهان .

۱۵۶۷

بەپىا بۇونى شەپى دۇۋەمى نىۋان ھىزە چەكدارەكانى مەزھەب كاسۇلىك و /۱۱/۱۰
 پىرۇتستانتى مەسىحى لە ناۋچەى - سان دىنى - لە نىك شارى پارىسى ۱۵۶۷
 پايتەختى فەرەنسا ، كە ئەمىرال كۆلىنى و ئەمىرال كۇندى سەرگىردايەتى ھىزەكانى سۇپپاى پىرۇتستانتىان دەرگى .

لە ھەمان كات ئاگادارى شانشىنى فەرەنسايان كىرد بە داگىر كىردى پارىسى پايتەختى فەرەنسا ، بەلام سەرگىردەى ھىزەكانى سۇپپاى شانشىنى كاسۇلىك تۇۋانى ھەۋلەكانى ھىزەكانى پىرۇتستانت پۇچەل بىكاتەۋە بەسەرگەۋوتنىان .

۱۵۶۸

۱۵۶۸/۲/۱۷ سۇلتانى عوسمانى سۇلتان سەلىمى دۇۋەم رىكەۋوتننامەى ئاشتى لەگەل نەمسا مۇرگىر ، بە نۇۋى كىردنەۋەى بەلىنەكان ، ھەروا لەگەل مەژەر

پۇلۇنیاو چەندىن لایەنى دیکە ریکەووتنى ناشتى مۆرکرد ، لە پیناۋ بەرەو بەیەكەۋە لە ژيانى پەيوۋەندى و ھاۋچەرخى نىۋو دەۋولەتى ، ئەك لە سەر رىگەى باۋكى ، كە ھەموو ھەولنىكى داگىركردنى ۋولتاتان بوو لە جىھاندا .

۱۵۶۸/۸/۸ كەسايەتى و سەركردهى جەزائر- قلىج عەلى بىلر بەگ - جەزائرى بەدەست گرتنى بۇ قلىج عەلى ، كە ناسراۋ بوو بە بەھىزى توۋاناي لە بەرىۋەبەردى كارووبارى كارگىپرى و پالەۋانىەتى لە جەنگ بە سەرکەووتنەكان ، ئەۋىش بە گەراندنەۋەى دەسەلاتى ئىسلامى بۇ سەر ئىسپانیا ، دۋاى ئەۋىش رزگار كردنى باكوۋرى ئەفەرىكىا لە ژىر دەسەلاتى سەلىببەكان .

۱۵۷۰

۱۵۷۰/۳/۳۱ ھىزەكانى سووپاى ئىمپراتۆرىەتى عوسمانى پشتگىرى نوۋىيان رەۋانە كرد بە پىاۋو بەچەك لە پىناۋ گەراندنەۋەى شۆرش لە ئەندەلوس... لە ھەمان كات فەرمان درا بە قەلەج عەلى بە جىئ بەجىكردنى فەرمانەكە ، كە بوۋە ھۋى بەرپابوونى شەر لە نىۋان ھىزەكانى سووپاى ھاۋبەشى ئىسلام و عوسمانى لە گەل ھىزەكانى سووپاى سەلىببەكان .

۱۲/۲۶ / ۱۵۷۰ لە دۋاى كۆچى دوۋاىى سولتانى عوسمانى سولتان سلیمان قانونى ، ئەۋىش بە ۋەرگرتنى دەسەلاتى ئىمپراتۆرىەتى عوسمانى لەلایەن سولتان سەلىمى دوۋەم ، لە يەكەم شەپىدا لە ناۋچەى شارى لىبانتۇبوو ، كە ھىزەكانى سووپاى عوسمانى بەرەو شكستى ھىنان ھەنگاۋىناۋ ترسناكى لەسەر دەرياي سىپى ناۋەراست نەما .

ھەروا لە شارى ئىكسار لەخاكى گۆرىن بوو بەرەو ۋەستانى سەردەمى بوۋژانەۋەى ئىمپراتۆرىەتى عوسمانى لە ھىزى دەريايى لە... دۋاى ئەۋە رامبارىەتى دەۋولەتى عوسمانى لە دۋاى جەنگى لىبانتۇۋ بەرەو پاراستنى جىگە پىرۋزەكانى ئىسلام ، يەكەم... دوۋەم پاراستن و لە دەست نەدانى دەسەلات بوو لە سەر دەرياي سوورو كەنداۋ ، كە ۋەك پەرزىنىكى ئاسايشى دەسەلاتەكەى بوو لە بارەى بارى پاراستنى ئەۋ جىگەيانەۋ دەرگای بەرگرى كردن و بەر بەستەكردنى رىگەى ھىزەكانى سووپاى پورتوۋگال بوو بە ماۋە نەدانىان .

۱۵۷۱

۱۵۷۱/۷/۱۵ ھىزە داڭىر كەركەزى سووپاى تەتەر شارى دىرىنى مۇسكۇيان سووتاندا بەشىۋوھەكى بىۋىنە لە مېزۇوى وويرانكردن و سووتاندا لە جىھاندا .

۱۵۷۱/۸/۲ ھىزەكانى سووپاى عوسمانى دورگەى قووبرسيان داڭىر كرد و لە ژىردەستيان مايەوہ تاكوو بەرىتانيا لە ژىر دەستى ھىزەكانى سووپاى عوسمانى رزگارى كرد ، ئەوئيش لە ئەنجامى شەرىكى توندو دژوار بوو لە نىوانياندا .

۱۵۷۱/۱۰/۷ بەرپابوونى شەپ لە نىوان ھىزەكانى سووپاى عوسمانى وھىزەكانى سووپاى مەسىحى... ھىزەكانى سووپاى عوسمانى پىك ھاتبوون لە ۲۲۲ كەشتى جەنگى گەوورەو ۶۰ كەشتى بچووك و ۵۷۰ تۆپ و ۲۴ ھەزار سەرباز ، لە گەل ۱۳ ھەزار سەربازى دەريايى و ۴۱ ھەزار مجدەف... بەلام ھىزەكانى سووپاى مەسىحى پىك ھاتبوون لە ۲۰۷ كەشتى گەورەو ۶ كەشتى تۆپ ھەنگرو ۳۰ كەشتى بچووك و ۱۸۰۰ تۆپ و ۳۰ ھەزار سەرباز و ۱۳ ھەزار دەرياوان و ۴۲ ھەزار مجدەف لە ناوچەكەدا .

لەو كاتيش ئستوولى سووپاى مەسىحىەكان ئالاي سەلىبى مەسىحيان بەرزكردبووہوہ ... ھەروا ئستوولى سووپاى عوسمانى ئالاي سولتانى بەرزكردبووہوہ ، كە پىك ھاتبوو لە ووشەى - اللہ - . لالبالى راستى ھىزەكانى مەسىحى پاشەكشەيان كرد بەرامبەر بەھىزەكانى سووپاى عوسمانى ، بەلام لالبالى چەپى ھىزەكانى مەسىحى كە بەندەقىەكان سەركردايەتيان دەرکرد... كە ھىزەكانى لە لايەك لە بەرگريدا بوون و لەلايەكى دىكە لە ھىرشكردن دا بوون لە ناوچەكەدا .

كە ئەمەش بووہ ھوى كووشتنى بەھەزارەھا سەربازى عوسمانى و لە ئەنجام ھىزەكانى سووپاى مەسىحى بەسەركردايەتى- دۇن جوان - سەركەووتنيان بە دەست ھىنا بەرامبەر بە ھىزەكانى سووپاى عوسمانى بەسەركردايەتى - موسيناد عەلى .

شاياتى باسە كە ئەو شەرە ناووزەند بوو بە ناوى شەرى - لىبنتۇ- كە بە گەوورەترين شەرى نوويى سەردەمى ئەو كات دادەنرىت لە نىوان ئىسلام و مەسىحى لە جىھاندا .

۱۵۷۱/۱۰/۱۷ بهرپابوونی شهري دهريایی له نیوان هیزهکانی سووپای دهريایی و پیادهی عوسمانی و هیزهکانی سووپای دهريایی و پیادهی مهسیحیهکان له جهزائر ، ئهویش به کۆتایی هاتنی شهروهکه به سههرکهووتنی هیزهکانی سووپای مهسیحی، لهئهنجام زیاتر له ۳۰ هزار سههریازی سووپای ئیسلامی عوسمانی کوژران... بهلام له ئهنجامی بهردهوام بوونی شهري نیوانیان له دوا شهري کۆتایی هیزهکانی سووپای عوسمانی سههرکهووتنیان به دست هیئا به سههرکردایهتی قهلهج عهلی و پاداشت کرا به پلهی سههرکردهو مانهوهی له سههر ناوچهی کلیبریک له جهزائردا .

۱۵۷۲

۱۵۷۲ / ۸ / ۲۳ له سههر بریارو داوای شانشیننی فههرنسا شانشین - شارلی نوییم - و به نامۆژگاری دایکی - کاترین دی - ئهویش به ئهجمادانی قهسابخانهی - سان برتیلیمی - له فههرنسا ، بهرامبهر به مهزههبی پرۆتستانتی مهسیحی له لایهن مهزههبی کاسۆلیک ، که له ئهجمام بووه هۆی کوژرانی زیاتر له ۰۰۰ ۶۰ هزار هاوولاتی له نیوان ههردوو مهزههبی کاسۆلیکی و پرۆتستانت بهتایبهتی مهزههبی پرۆتستانتتهکان .

سههرهراي بهرهههستکاری کردن له لایهن ههندی له کهسایهتی و ئه میرهکانی ئهوکاتی فههرنسا و بهردهوام بوونی ئه شههره بهتایبهتی له رۆژی ۸/۲۴ ، که رۆژی جهژنی قه دیس برتالماوس بوو له شارهکهدا ، له درێژهی بهردهوامی شههر ئه میرال کۆلینی پرۆتستانتی بووه راوویژکاری شانشیننی فههرنسا ی کاسۆلیک - شارلی نوییم - له فههرنسادا

. ئهویش له پیناو پال پیوهنان و هاندانی شانشیننی فههرنسا به بهرهههکانی و هیرش کردنه سههر ئه سپانیا له دانیشتووانهکانی ناوچهی - فلاندریا - بوو ، که له رهچهلهکدا دهگهراوه سههر بهلژیکیهکان ، ئهویش له پیناو دامهزراندنی کۆماری - کالفینییه - بوو له ناوچهکهو بییته هۆکاریک به له ناووبردنی شانشیننی فههرنسا و تۆله وهرگرتنهوه لیی بهو ریگایدا .

۱۵۷۲/۸/۲۵ هیزهکانی سووپای ئیمپراتۆریهتی عوسمانی هیرشیکیی بهرفراوانیانی کرده سههر هیزهکانی سووپای فارسی سهفهوی و گهلی کورد ، که له ئهجمام بووه

ھۆى كوشتىنى زياتر له ۴۰۰ چوار سەد ھەزار ھاوولالتى له ھەرسى لايەنى شەرکەر به تايبەتى له مەزھەب شىيەكەنى فارس و كورد له رۆژھەلاتى كوردستان وەك قەسابخانە به ناووبانگەكەى - سان برتلىمى - پاريس له فەرەنسا .

۱۵۷۴

۱۵۷۴/۵/۱۴ كەشتىيە جەنگىيەكەنى سووپاي عوسمانى به سەرکردايەتى سنان پاشاوا سەرکردەى جەزائر - قەلەج عەلى - ، باليان به سەر دەرياي سىپى ناوهراسىدا راکيشا ، ئەوھيش به ليدانى كەنارى كالابريوا مسينا ... كە ھىزەكەنى سووپاي عوسمانى تووانيان دەست بەسەر كەشتىيەكەنى سووپاي مەسىحى دابگرن و دەريايان كورد به دوو بەشەوھ بۆ ماوھى پىنج رۆژ ، له ئەنجام ھىزەكەنى سووپاي عوسمانى تووانيان سەرکەووتن بەدەست بىنن له ناوچەكەدا .

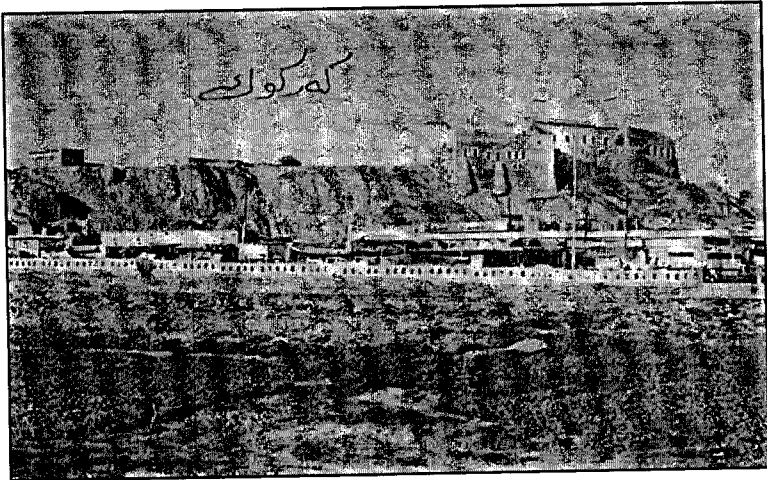
۱۵۷۴/۱۲/۱۲ سولتانى عوسمانى سولتان سەلىمى دووھم له تەمەنى ۵۲ سالىدا كۆچى دوايى كردوھو ماوھى دەسەلاتى ھەشت سال و پىنج مانگ بووھ . له سەر ئىمپراتورىيەتى عوسمانىدا .

۱۵۷۴/۱۲/۲۶ دكتورو بازىرگانى ناوودارى ئەلمانى - ليونارد راولف - له گەشتەكەى بۆ وويلايەتى شارەزوورو مووسىل سەردانى شارى كەركوك و دوايى بەرھو شارۆچكەى پردى و دوايى بەرھو شارۆچكەى ئاسكى كەلەك ھەنگاويدەنا و گەشتەكەى بەسەر بردوھو لەھەرىمى باشورى كوردستان ، له ئاكامى ئەو گەشتەيدا راپورتىكى بەزمانى ئىنگلىزى بلاو كردۆتەوھ ، بەلام بەداخوھ نەزمانى له چ رۆژنامەيەك و گوڧارنىك بلاوى كردۆتەوھ . لەھەمان كات له ۱۲/۳۰ى ھەمان سالدا له گەشتەكەى بەناوچە كوردىيەكاندا به باكوورى كوردستاندا سووراوھتەوھ و تاكوو گەشتۆتە ئەرمىنيا .

۱۵۷۴/۱۲/۲۶ گەرۆكى ئەلمانى - نىبۆر - كە رەنگە بەناوى بەناو بانگترىن گەرىدەى ئەلمانى بىت ، كە سەردانى شارى كەركوكى كوردى ، كە بەچەند لاپەرەيەك باسى شارى كەركوكى كردوھو له سەفەرنامەكەيدا ، كە له دوو بەرگى زۆر

گه وورهدا له ساڵی ۱۷۸۱ وەرگیراودراووته سەر زمانی فەرهنسی و له شاری ئەمستردام چاپ و بلاوکراوتهوه . که بهم شیوهیه باسی کەرکوک دەکات له باره ی قه لاکه وه دنوسی :-

ئهم شووینه ی پیی ده لێن قه لای پیستین شووینیکه تا نیستا که بینیم و ماله کانی به بی له لای وێردن و له په ری خراپیدان ، له ناو قه لاکه سی مزگه ووت و مناره ی لێیه ، یه کیك له م مزگه ووتانه گرینگه ، چونکه گووری

پێغه مبه ره کان - دانیال ، میخائیل و ئه ليعازر - عيزرايل - ی لێیه جووله که کان گوومانیان له وهدا نیه که پێغه مبه ره که یان له م مزگه ووته دا نیژراوه له شاره که دا .

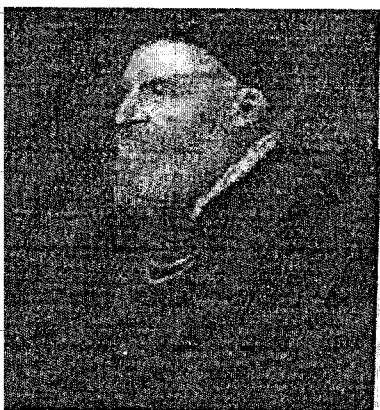
به لام موسلمانه کان ریگه یان نادهن بچنه ناو مزگه ووته که . که رکوک نزیکه ی ۴۰ کلدانی بانه ستووری لێیه ، که سه ره به کلێسای رۆمانن - که رکوک شووینی نیشته نی پاشای پله دوو ته وگه یه . پاشا له شار دانانیسی ، هه رچی باقی وویلایه تی شاره زوره ده که ویتته سه ره ریگای تاوق تا هه ولیر ، که ئه مرۆکه سه ره جمی سه ره به پاشای به غدا یه .

نادرشا به ئاسانی دهستی به سه ره شاره که وه قه لاکه دا گرت ، به لام سه ره ده مانیك له موسل سه ره نه که ووت و ناچاربوو به خیرایی له که رکوک بکشیتته وه زیانیکی زوری له که رکوکدا .

هه روا نیبۆر ده لی :- ده لێن له نزیک شاری که رکوک چاله قیرو نه وتی لێیه ،

ھەروا شوۋىننىك ھەيە پىنى دەلىن - باباگورگور - كە لەپەرى سەير
 سەمەردايە ، بەتايىبەت زەۋىيەكەى ھىندە گەرمە بەرادەيك بەشى ئەو
 دەكات گۇشت و ھىلكەى لەسەر سوورېكرىتەو ، مەۋقە تەنھا پىۋويستى
 بەو دەبى چاللىكى چكۆلەى لەسەر ھەلكەنى و مەنجەلى بخاتە سەر ، زۆ
 كەس ئەو دەيان بۇ دوپات كىردەمەو ، كە بىنيويانە شەوان بلىسەى ئە
 شوۋىنە ھەلدەستى و بەچاۋى خۇيان بىنيويانە .
 ھەروا لە كەركوكەو تا شارۆچكەى ئالتون كۆپرى - پردى - لە ئىۋارەى
 ۱۲ مانگ ، گەشتىن ، ھىچ ئاۋايىكەم لە سەر رىگا نەبىنى ، بەلام رىكەووتى
 زۆر بىنەمالەى كوردەكانم كىرد كە مەرو مالاتيان لەم لەۋەرگە جوانان
 دەلەۋەراندى لەو ئىۋانەدا .

۱۵۷۶

۱۵۷۶/۸/۲۶ كۆچى دوايى ھونەرمەندو
 وۋىنە كىشى و روناكېرى
 بەناۋبانگى جىھانى - تىشىان -
 كە تەرمەكەى لە كەنىسەى سانتا
 ماریا لە وولاتى پۇلۇنيا نىژراۋە ،
 ھەر بەو بۇنە حكومەتى پۇلۇنيا
 بىرپارەكانى خۇى ھەلوۋەشاندەو
 كە خۇ پىشاندان و كۆبۈنەۋەرى
 تىدا قەدەخە كراۋ بوۋ لە
 وولاتەكەدا .

۱۵۷۷

۱۵۷۷/۶/۲۸ ھونەرمەندو شىۋوۋەكار كىشى بەناۋبانگى جىھانى - پىتەر پۇل رۆينز -
 شارى ئەنتۆرب چاۋى بە جىھان ھەلھىناۋە .

۱۵۷۸

۱۵۷۸/۷/۳ مېژوو نووس و رووناكبيرى به ناووبانگى كورد شه ره فخانى به دليسى به هوئى نه توائيى به گه رانه وهى بو به دليس... له ئيران... له هه وئىكى ناواتخواز چووه پال له شكرى عوسمانى له پيناو دورستكردى هه ليكى گوونجاو بو گه رانه وهى به ره و شارى به دليس له باكورى كوردستان ، بو شه وهى بتوائى نووسينى كتىبه به ناووبانگه كهى - شه ره فنا مه - ته واو بكات و له هه مان كات هيو ا داربوو به به نه نجام گه ياندى بيروكهى فيدراسيونى نيماره ته كورديه كان له كوردستان ، كه ناواتى نه و سه ركرديه بوو به گه رانه وهى بو خاكى كوردستان.

۱۵۷۸/۸/۴ شه پى - وادى مه خازن - له كرداره مه زنه كانه ، كه ده و له تى سعديه پيى هه لسا له كاتى سولتان عه بدولمه ليك ، نه و يش به سه ركه ووتنيان به سه ر لايه نگرانى پورتو و گال له شه پى ملوولى سئيه م ، كه نه و شه پره ناو نرا به شه پى - قصر كبير - . يان به جه نكي وادى مه خازن له نيوان هيژه كانى سووپاى مه سيحى و پورتو و گال به هيژه چه كداره كانى ئيسلامى له مه غريدا له كيشو وه رى نه فه ريكيادا .

۱۵۷۸/۸/۱۹ به رپابوونى شه ريكي خويناوى دژووار له نيوان هيژه چه كداره كانى سووپاى ئيمپواتوريه تى فارسى سه فه وى له ناوچه ي - چيلدر - به هاو كارى كردنى هيژه كانى سووپاى توورك . كه پيرستى - ناوى به رپرسى كورده كان بوو ، له شه پى نيوان ئيرانيه كان و عوسمانيه كاندا كوورثا ... كه مير محمه د ده سه لاتداربوو له سه ر هه ريئى جه زيرو - ساروخان - فه رمانره وايى خه زوو - سانسون - بوو .

هه روا كوره كه شى - چه يدەر به گ - فه رمانره وايه تى ته رجيل و ... بابه زيد به گ كه كورى مير هه كارى بوو ... نه م گوژانكار يانه ش له به ره كانى شه پى نيوان فارس و عوسمان هاته كايه وه ... كه له سايه ي سه ر سووپاى چه كدارى كورد بوو ... كورد گيانى باشتريى سه ر بازانى خوئى فيداى سه ركه ووتنى عوسمانيه كان كرد له سه ر خاكى خوئى كه كوردستانه .

۱۵۷۹

۱۵۷۹/۲/۲۸ ھۆزى ئەفشار كە يەككى بوو لەو ھەوت ھۆزى كە قزلباشىيە لى پېكھاتبوو ... بەشدارى كەرى سەرەكى بوون لە شەپەكانى شا ئىسماعیل و لە ھەمان كات دامەزراندنى دەوولتەتى فارسى سەفەوى مەزھەب شىعەدا كەردبوو ، كە ژمارەيەكى زۆر لە كاربەدەستەكانى دەوولتەت لە سەرانسەرى قەلەمرەوى سەفەوى دا كە ھەر لەناو ئەوان دا ھەلئەبىژدرا بوون ، كە دەسەلاتى زۆريان لەئىدارەى شاھەكانى فارسدا ھەبوو .

بەلام ھەندى لەسەرانى ئەو ھۆزە تاووانبار كران بە ھاووبەشى كردنيان لە كووشتنى مەھدى عەلياي ھاوسەرى شا محەمەد خوودا بەندە لە وولاتەكەدا

۱۵۸۱

۱۵۸۱/۷/۳۱ لە پاڤ ئەوھدا خو ئامادەكارى بو لايەنى سەرکەووتن ، بالۆيزى تايبەت لە ئەستەمبۆل ، لە دواى گەيشتن بە بەنيمچە رېكەووتنى سەربازى لە نيوان دەوولتەتى عوسمانى و شانشىنى ئەسپانیا بە كۆتايى ھيئان ، بە كىشەكانى نيوانيان و چوونە ناو شارى لىشبوئەى پايتەختى ئەو كاتەى پورتوگال ، بەرامبەر پيشكەش كردنى يارمەتى بو مەغرىب ، رووبەروو بوونەوى ھيزەكانى عوسمانى بەرامبەر پيشكەش كردنى يارمەتى بو مەغرىب و رووبەروو بوونەوى ھيزەكانى عوسمانى بەرامبەر دەست ھەلگرتن لەشارى عرائس و دەستكەووتەكان .

۱۵۸۳

۱۵۸۳/۴/۱۰ لەدايك بوونى دانەرو ياسايى و لاھوتى ھۆلەندى - گروتىوس - ھۆگۆ - ل دلفەتى ھۆلەندى ... كە قوتاييەكى زىرەك و زانايەكى بى وئىنە بوو شايانى باسە برونامەى دكتوراي لە ياسا بەدەست ھيئاوھ كە تەمەنى لە ۵ سالىدا بوو و زامانى لاتىنى ھەر لەسەرەتاي منداليەوھ بەباشى فيرېبوو ئەندامى شاندى نيردراو بوو بۇلاى ھنرى چوارەمى شانشىنى فەرەنسا .. ھنرى چوارەم ئەم زانايەى ناوژەند كردووھ بەسەرسوورھيئەرى ھۆلەندى

دواى ئەووە بوو بەزانا ناسىكى ياساى - لاهوتى - داھىنەر - دېلۇماسىكى لىھاتوو ... لەسالى ۱۶۰۳ بەپارىزەر دامەزرا لە ھۆلەندا .
 ھەروا لەتەمەنى ۱۲ سالىدا چووہ زانكووى ليدن لەھۆلەنداو بو ماوہى سى سال مایەوہ .

جىگەى سەرسوورھىنەرى زاناي ھۆلەندى مەزن - يوسف ئسكالىگر - بوو .
 لە سالى ۱۵۹۸ ياوہرى بالويزى ھۆلەندى کرد ، كە بەرەو فەرەنسا بەرىكەووتن . لە سالى ۱۶۱۵ سەرۆكايەتى شاندى ھۆلەندى کرد بو بەشداری کردنى لە كۆنگرەى راوى ماسى كە لەئىنگلتەرا بەسترا .

بەھوى كىشەى ئاينى و راميارى لە ۱۶۱۹/۵/۱۸ بريارى زىندانى کردنى ھەتايەى بو دەرکرا . لە بەندىخانە دەستى کرد بەدانان لە نووسینە ھەمە لایەنەکانى و يەكەم کتابى بەناوى - نغم القانون الھولندى - بلاوکردهوہ ،
 دواى ئەوہ دووہم کتابى بەناوى (حقیقە الדיانە المسیحیہ) ی بلاوکردهووہ رىنماى لەسەر کتابى ئىنجیل دانا .

دواى دوو سال لەبەندکردنى خىزانەكەى بەدزى پاسەوانەکان و رەزامەندى ھەندىکیان توانى لەناو سندوقك دانابنى لە ۱۶۲۱/۳/۲۲ ھاوسەرەكەى توانى لەبەندىخانە رزگارى بکات و گەيشتە شارى گورکوم ... دواى ئەوہ چووہ لای يەكک لە ھەقالەکانى و دواى بەرەو شارى پارىسى پایتەختى فەرەنسا روىشت و لە ۱۶۲۱/۴/۱۵ گەيشتە پارىس و لەلایەن ئەمیر کوندیەى وەزىرى دادى فەرەنسى پيشواى لىکرا .

ئا بەم شىووەیە ئەم زانایە لەکارە ھەمەلایەنەکانى بەردەوام بوو تاكوو لە ۱۶۴۵/۸/۲۸ لە روستوك لە ئەلمانیا كۆچى دواى دەكات ...

سەرچاوہ - مەوسوعى فەلسەفە - دانانى - دکتۆر عبدولرەحمان بەدەوى - بەرگى ۲/ .

۱۵۸۳/۵/۹ دادووەرى ھەرىمى شىروان - خادم مەسىح پاشا - بەرەو داگیر کردنى داغستانى سەر کەنارى دەریای خەزەرە رىكەوت ، واتە دەریای قەزوين ، دواى ئەوہ سەرکەووتنى بە سەرھیزەکانى سووپای فارسى سەفەوى داگیرکەرى خاکی کوردستان بە دەست ھىناو لەلایەن داگیرکەرى دەسەلاتى عوسمانى ، واتە لە دوو لایەنە خاکی کوردستان داگیر دەکرا ، بە نۆبە لە نىوان ھەردوو دەسەلاتى فارسى و عوسمانیدا ، بەر لەوہش لەلایەن

ئىسلام و ھەر بەناۋى ئىسلام.

۱۵۸۵

۱۵۸۵/۵/۲۱ مۆزكردنى رېكەووتننامەى ئاشتى لە نىۋان ئىمپراتورىيەتى عوسمانى و فارسى سەفەوى ، لە دواى شەرى شەش سالە ، لە ئەنجام ھەرىمەكانى كەرەج و شىروان و لۆرستان كەووتنە ژىر دەسەلاتى عوسمانى ، كە زۆرىيە زۆرى خاكى كوردستان بوو لە گەل بەشىك لە خاكى ئازربايجان و شارى تەورىز .

لەو كاتەش سەرەك ئەنجومەنى وەزىرانى عوسمانى پاشا كۆچى دواى كردو خادىم مەسىح پاشا جىگەى گرتەوہ لە سەر ئىمپراتورىيەتەكەدا .
۱۵۸۵/۱۲/۲۳ ھەندى لە كەسايەتى ناو ھۆزى ئەفشار تاوانبار كرابوون بە كووشتنى ھەمزە مېرزى كورپى شا محەمدى فارسى ، ئەویش بەدەست تىكەلاۋو كردنى لەگەل ئەمىرىكى تەتەرى بەدىلگىرا ، كە بە ھاوكارى يەكتەرى كووشتبويان ... بەو ھۆكارە شاعەباس گومانى لە ھەندى لە ھۆزەكانى ئەفشار دەكرد . كە لە ھۆزە قزلباشىيەكان پىك ھاتبوون لە وولاتەكەدا .

۱۵۸۸/۶/۱۰ كۆچى دواى سۇفى و فەيلەسوفى ئەلمانى - فالانتىن فاىگل - لە نايندروڭل نىك گانىسىنىۋن لە سىكسۇنيا ئەرستېرگ ... شايانى باسە ئەم فەيلەسوفە لەسالى ۱۵۳۳ چاۋى بە جىهان ھەلھىناۋە . ژيانى بەتەنباى و دوورە پەرىزى: بردۆتە سەر ... خوۋىندنى سۇفى تەواوكردوۋە لە گەل خوۋىندنى لاھوتى لەدواى مردنى چەندىن بەرھەمى بەچاپگەيەنراۋە لەوانە :- الحياة الدائمة لەسالى ۱۶۰۹ . رسالة في الحياة السعيدة ، لەسالى ۱۶۰۹ . حوار حو المسيحية الصحيحة ، لەسالى ۱۶۲۲ ... لەگەل چەندىن بەرھەمى دىك لەژياندا ، كە كاردانەوہو كاريگەرى خوۋى نوواندوۋە لە دواى كۆچى دواى كردنى لە وولاتەكەيدا .

سەرچاۋە:- مەوسوعى لەسەفە - دانانى - دكتور عەبدولرەحمان بەدەوى - بەرگى /۲.

۱۵۸۷

۱۵۸۷/۱۰/۲۰ بەرپابوونى شەرى ھەشتەمى ئاينى نىۋان مەزھەبەكانى كاسولىك،

پرۇتستانت ، كە ناووزەند بوو بە شەرى - كوتراس - كە پرۇتستانتەكان سەرکەووتنيان بە دەست ھىنا بەسەر کاسۆليکەکان و بە ھەلاتنى پرۇتستانتەكان بە سەرکردايەتى - ھندى دۇناقار - لەو شەپرداو سەرکردەى کاسۆليک - دۇق دوژوابووز - کوژرا .

۱۵۸۸

۱۵۸۸/۴/۵ كەنگەشە ھىنەترين بىرمەندە راميارىيەكانى سەردەمى نوئى - تۆماس ھۆبز - لە داىك دەبى ، كاتىك كە پايۆرە جەنگىيەكانى ئىسپانيا خەرىكى نزيك بوونەو لەكەنارەكانى ئىنگلستان بوون و ئەم وولاتە لەترسى تىك ھەلچوونى سوويا دەژيا .

ئەم زانا ناودارە لاويكى خاوەن بەھرە بوو ... لەتەمەنى ۱۴ سالىدا چووه زانكوئى ئوكسفوردو لەسالى ۱۶۰۷ لەتەمەنى ۱۹ سالىدا خوويندى تەواوکردو مۆلتەتى وانە گووتنەوہى وەرگرت ... باوکی تۆماس ھۆبز قەشەيەكى نەخوويندەوار بوو ، كاتەكانى بەكتابى پيرۆزو مەى خواردنەوہ بەسەر دەبردو دواى ماوہيەك باوکی كوچى دوايى كرد .

دواى ئەوہ لەلاى مامەكەى ژيانى بەسەربرد ، ھۆبز لەسەر راسپاردەى يەكئىك لەھاوکارانى بەپلەى مامۆستايەتى بئەمالەى دەست رۆيشتووى لۆردكاوندیس رازى بوو ... ئەمەش بووہ ھۆى سەربەخوئى دارايى و لە ناکامدا باھاتن و گەشەى ھەمەلايەنى روحى و ھزرى ئەو بيجگە لەمە بەدەستپيكردى پيشوويیە كوئارى خوازەكان لە ئىنگلستان چالزى يەكەم - ستیوارت - و زۆربوونى مەترسى شەرى نيووخوئى ، كە خانەدانەكانى لايەنگرى پاشايەتى داوايان لە تۆماس ھۆبز كرد كە گەلألەيەك لەفەلسەفەى راميارى خوئى بكات ، ئەويش بەمەبەستى داکوئى كردن لە رەواى پاشايەتى بلأوبكاتەوہ . ئەم گەلألەيەش كەسەرەتای بۇ بەشى كۆتايى سيانەيەك - تریلوژى - لەژیر ناوى - توخمە فەلسەفەيەكان - لەبەر چاوگيرا بوو كە لەسالى ۱۶۴۰ بلأوى كردەوہ .

بەلام بەھوى گۆرىنى بارودۇخى ئىنگلستان و بە سەرکەووتنى پەرلەمانى - دريژە - بە سەر پاشايەتى لايەنگىرانى ، كە لە پايىزى سالى ۱۶۴۰ بەناچارى

لەترسى دەستبەسەركردنى بەرەو شارى پارىسى پايتەختى فەرەنسە رۆيشت و بۆماوھى ۱۰ سال لە فەرەنسا ماپەوھ.

گرنگرتىن بەرھەمەكانى بەناوى - لۇياتان ، يان ، جەوھەر - روخسار لە دەسەلات و دەوولەتى كەنيسەى مەدەنىش لەسالى ۱۶۵۱ لەشارى لەندە بلأوى كردهوھ ... ھۆيز بەشەكانى يەكەم و دووھى فەلسەفەى سرووشت ئەنترۇپۆلۇژى لە دواى يەك لەسالەكانى ۱۶۵۵ - ۱۶۵۸ دا بلأوكردهوھ . ئەم بىرمەندە لەماوھى ژيانى توانى بەدەيا بەرھەم بەئەنجام بگەيەنى ل سەربارى راميارى و توندوتىژى و حكومەت و ماف ... و بەردەوام بوون تاكوو لە ۱۶۷۹/۱۲/۴ لەتەمەنى ۹۱ سالىدا كۆچى دواى دەكات . سەرچاوھ :- مەوسوعەى فەلسەفە - دانانى - دكتور عبدولرەحمان بەدەوى - بەرگى / ۲ .

۱۵۹۰

۱۵۹۰/۳/۲۱ مۇزكردنى پەيمانى نيوان دەسەلاتى فارسى سەفەوى و دەسەلاتى عوسمانى لە شارى ئەستەمبۇل ، كە بووھ ھۆى ئەوھى لۇرستان و شارەزور بگەوويتە ژىر دەسەلاتى ھىزەكان و بەرپىرسانى دەسەلاتى عوسمانىدا . ۱۵۹۰/۴/۱۸ لە داىك بوونى ئەحمەد خانى يەكەم ، كە كورى محەمەدخانى سئىيەم بوو لە دواى باوكى دەسەلاتى ئىمپراتۆرىيەتى عوسمانى گرتە دەست بە سولتائ عوسمانى لە سەرھەمان بىروو بۆچوون لە رىنمايىيەكانى باوكى لە سە ئىمپراتۆرىيەتەكەدا .

۱۵۹۲

۱۵۹۲/۱/۲۲ لەداىك بوونى فەيلەسوفى بەناوبانگى فەرەنسى و جىھانى - پياراگسندى - ۱ ھەرىيى بىروقانس لەباشوورى فەرەنسا ... ھەر لەسەرەتاوھ لايەنگىر: بىرووبۆچوونەكانى فەيلەسوفى ناودارى جىھان ئەبىقۇر بووھ لەھەمان كاه ئاواتەكانى بوونى بەقەشەى مەسىحى بووھ و خووندىنى ئايىنى دەسد پىكردوھ .

لەسالى ۱۶۱۴ بروانامەى دكتوراى لە لاھوتى بەدەست ھىناوھ ... دوا: ئەوھ دوو رووى وانە گووتنەوھى گرتەبەر ... ئەويش :-

يەكەميان :- مامۇستايەتى و لاهوتى . ئەويش لە بواری ئايینی و
 فەلسەفە لە ئاكس . دواى دەست بەسەر داگرتنى يەسووعیەكان ... واتە
 مەسیحیە تونرد رەوہەكان . بەسەر كۆلیژى ئاكس وازی لەكارەكانى
 مامۇستايەتى هیئا لەسالى ۱۶۲۳ ... بەلام دواى ئەوہ بووہ كاهینی ياسایى .
 يەكەم دانراوى لەسالى ۱۶۲۰ ئامادەکرد بەناونیشانى - ابجاث غیر تقيديە
 ضد اتباع ارسطو - ئەويش لەبارەى گەردوونناسى بوو... لەهەمان كات
 پەيوەندى بەفەیلەسوفى ناودارى جیھانى ئەببقور و چەندین زاناو فەیلەسوفى
 دیکە کرد ، لە کارە هەمەلایەنەكانى بەردەوام بوو تاكوو لە ۱۶۵۵/۱۰/۲۴ لە
 پاريسى پایتەختى فەرەنسا كۆچى دوايى دەكات .

سەرچاوه:- مەرسوعەى فەلسەفە - دانانى - دكتور عبدولرحمان بەدەوى - بەرگى / ۳ .

۱۵۹۴

۱۵۹۴/۵/۳۱ كۆچى دوايى نيگارکيشى بەناووبانگى جیھانى - پاؤلۆ تەنتورتۆ -
 وگۆرەكەى لە كەنىسەى - مادۆنادل ئورتووہ - لە شارى بووندەقیہ .

۱۵۹۵

۱۵۹۵/۱/۱۶ سولتانی عوسمانى سولتان موورادى سئیم ، لە تەمەنى ۴۹ سالیدا كۆچى
 دوايى كردووہ و گۆرەكەى لە شارى سۆفیای پایتەختى بوولگاریایە...
 شایانى باسە سولتان موورادى سئیم شاعریكى ناوودارو بەھرەدار بوو،
 لەگەل ئەوہشدا مامەلەى دراووسیی باش بوو لە گەل وولاتەكاندا .

۱۵۹۶

۱۵۹۶/۳/۳۱ لەدایك بوونى فەیلەسوفى بىرکاریزانى ناودارى فەرەنسى - رینیە دىكارت -
 ھەروا بە - كاریتسون - یش ناسراوہ .... شایانى باسە دىكارت بەیەكى
 لەدامەزینەرانى فەلسەفەى نوویخواز و دامەزینەرى بىرکاری نوى دادەنریت
 و یەكیكە لەو زانایانەى كە زۆرترىن بەرھەمى ھەمە جۆرى ھەیە لەسەدەى
 ۲۰ - ۲۱ دا .

لەبەر ئەو دىكارت بەيەكى لە
 كىلەكان دادەنریت لەشۆرشى
 زانست و شارستانىەتى تازەداو
 ناوى ئەو زانايە بەئەندازەى
 دىكارتى كەلىتوئىژىنەو كە
 لەسەر شىووازەكانى دىكارتى
 و ئەندازەدا ، كە ئاويته بوو
 لەگەل جەبر ... دىكارت
 بەرھەلستى زۆرى بىرۆكەكانى
 پىش خۆى كردوو . لەپىش
 ھەمويانەو سۆزى روح

وئىراى ئەوئى زۆر لە بىرۆكەكانى لە ئەرستو سۆفوكۆم لەسەدەى شانزەھە
 ، ياخود بىرۆكەى ئوگىبتىن رەگ و رىشەيان ھاتبوو .

دىكارت لەدوو خالدا بەرھەلستكارى ئەو قوتابخانەيە دەكات .

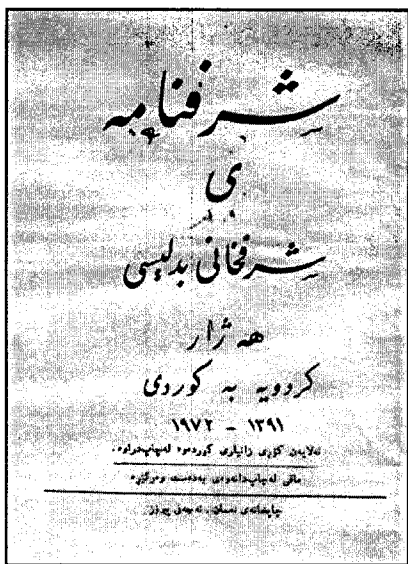
يەكەم :- دابەشبوونى جەستە سرووشتىەكان بۆ مادەو وئىنە - شىوو
 رەتدەكاتەو ھەر وەكوو زۆرىنەى فەلسەفە يۇنانىەكان رەتى دەكەنەو
 دووم :- دۆزىان ئامانچ رەتدەكاتەو جا خودى دۆزەكە سرووشتى مرئ
 بىئىيان خواوئندى بىت ، لەشىكردنەوئى ديارىدە سرووشتىەكان .

ئەم مرۆقە لەژيانىدا بەردەوام بوو لەخەبات و ھەولدانى لەپىنا
 سەرکەووتنى بىروبوچوون و ھەلووئىستەكانى تاكوو مائىئاوايى لەفەرەنسا
 جىھانى فەلسەفە كرد لە ۱۶۵۰/۲/۱۱ ، بەرھەمەكانى تاكوو ئىستا
 داھاتووش سەرچاوەى زانست و پەرەسەندن و پىشكەووتن و گەشەدا ،
 لەھەموو بواردەكانى لە جىھاندا .

سەرچاوە :- مەرسوعەى فەلسەفە - دانانى - دكتور عەبدولرحمان بەدەوى - بەرگى ۲/

۱۵۹۶/۸/۲۵ لە كىتەبى شەرەفنامەى بەدلىسى ، واى ديار كردوو كە كورد لە بار :

كۆمەلايەتى و زاواو دەبىتە چوار بەش بەپىئى نووسىنەكانى ئەو كات ..
 كرمانجى ... لۆر ... كەلھوور ... گۆران ... لە ھەمان كات دەلى :-

سنووری کوردستان به‌خه‌تیکی راست له‌ سه‌ر که‌نداووی فارسه‌وه تا کو‌تایی مه‌لاتیه‌و مه‌رع‌ه‌ش له‌ باکووری کوردستان ، که‌ ئه‌مه‌ هی‌له‌ وولاتی فارس و ئی‌رانی عه‌ج‌ه‌م و ئازربایجان و ئه‌رمه‌نه‌ستانی گ‌چ‌که‌و ئه‌رمه‌نه‌ستانی گه‌وره‌یه‌... باشووری ئی‌راقی عه‌ره‌ب و ناوچه‌کانی موس‌ل و دیاربه‌که‌ره‌... پادشایه‌تی میرانی کوردستان به‌ناوی هۆزه‌کانیان‌ه‌وه ناسراون . وه‌ک :-

ئیماراتی هه‌کاری و سو‌ران و بابان و ئه‌رده‌لان .

هه‌روا هه‌ندیکیان ناویان به‌برایی شارو قه‌لاکانیان هاتوون وه‌ک میرانی . . مه‌له‌نگی‌ف و به‌دلیس و جه‌زیری و جه‌زۆ و ئه‌کیل و هه‌روا . . . شایانی باسه‌ که‌ کورد زۆر زۆر ده‌ووله‌مه‌نده‌ له‌ هه‌موو به‌واره‌ جیا‌جیا‌کانی نه‌ته‌وه‌یی و نیشتمان و داب و نه‌ریت و که‌لتوو‌رو شارستانی‌ه‌ت و شووینه‌واره‌کان . . . . . ؟!!!! .

جی‌گه‌ی ئاماژه‌ پیکردنه‌ که‌ هه‌ر نه‌ته‌وه‌یه‌ک له‌ سه‌ر ئه‌و پارچه‌ زه‌ویه‌دا نیشته‌جییه‌و خاوه‌نی زمانیکی فره‌ زاراوه‌ بی‌ ، بوونی خو‌ی به‌ در‌یژایی میژۆو له‌ په‌رینه‌وه‌ی قو‌ناخه‌ یه‌ک له‌ دوا‌ی یه‌که‌کان ده‌سه‌لمی‌نی .

له‌وانه‌ش کورد که‌ خاوه‌نی چه‌ندین زاراوه‌ی به‌ هی‌زه‌ له‌ سه‌ر بنه‌مای زمانی دایک وه‌ک :- زاراوه‌کانی - کرمانجی ، لۆری ، که‌له‌ووری ، گو‌ران - دوا‌ی ئه‌وه‌ش :- هه‌ردوو زاراوه‌ به‌ هی‌زه‌که‌ی کرمانجی و سو‌رانی - له‌ گه‌ل ئه‌وه‌شدا زاراوه‌ی هه‌ورامی به‌ یه‌کی‌ک له‌ زاراوه‌ هه‌ره‌ کو‌نه‌کانی زمانی کوردیه‌ ، که‌ له‌ سه‌رده‌می زه‌رده‌شتی و ئایینی زه‌رده‌شتی و تاکوو ئی‌ستاش ئه‌م زاراوه‌یه‌ له‌ زمانی کوردی ئاخاوتنی پێده‌که‌ریت له‌ کوردستان .

هه‌روا چه‌ندین شی‌وه‌ زاراوه‌ی دیکه‌ هه‌ن وه‌ک :- کاکه‌یی و شه‌به‌ک ، ئه‌مانه‌

كە زىمانى رەسەنى رېك پېك دېنن لە سەر خاكى كوردستان ... ماناي وايا تا زىماتى كوردى مابى و بمىنى ، كورد بوونى بەردەوام دەبى لە ھەموو بوارەكان بە تايبەتى لە ھەردوو بوواری نەتەوھىي و نىشتىمانىدا .

دەبى ئەم راستىھەش بلىن ، كە يەكك لەو زاراوھە زمانەى كوردى نەماو كۆتايى پىھات . ئەوا زاراوھەكانى دىكە كۆتايان پى نايەت ... نەك وەك نەتەوھىيەك زمانەكەى بى زاراوھى جياجيايە ، زىمانى كوردى زىمانىكى زۆر دەوولمەندە لە ھەموو روويەكى زمانەوانى و ھەر ووشەيەكى چەندىن ماناي خۆى ھەيە ، لە ناورستە جياجياكان . لە رستەى راميارى و لە رستەى شىعەر و لە رستەى رۆمان و لە رستەى كۆمەلەيەتى و لە رستەى پەخشانە و لە رستەى نووسىندا .

كە ھەر ووشەيەك لە بوواری نووسىنك جىگەى خۆى دەكاتەوھ لەسەر بنەماى رىزىمانى زىمانى كوردى و بەراووردكردنى لە گەل زمانەكانى دىكەى نەتەوھ جيا جياكان لە جىيھاندا .

۱۵۹۶/۸/۲۸ شەرەفنامەى بەدلىسى واى راگەياندوھ ، كە كورد لە بارەى كۆمەلەيەتى و زاراوھى دەبنە چوار بەش. ئەويش :- كرمانجى - لۆر - كەلھورى - گۆراز - ھەروا دەلى :-

سنوورى كوردستان :- بەخەتى راست لە سەر كەنداوى فارسەوھ تابرانەوھى - مەلاتيا - و - مەرەش - دەچى . بالى باكوورى ئەم خەتە وولاتانى فارسى و ئىراقى عەجەم و ئازربايجان و ئەرمەنستانى گچكە و ئەرمەنستانى گەوورەيە ... باشورىشى ئىراقى عەرەب و ناوچەكانى موسل و دياربەكرە ... ھەر وەك لەنەخشەكەيدا ھاتوھ لەلاپەرە / ۱۲۸ .

ھەروا پادشايان و مىرانى ئازاي كوردستان بەناوى ھۆزەكانيان ناسراون . وەك :- ھەكارى ، سۆزى ، بابانى ، ئەردەلان ... ھەندىكىشىيان ناويان وىراى شارو قەلاكانيان ھاتوون . وەك مىرانى :- ھەسەنكىف ، بەدلىس ، جەزىر ، ھەزۆ ، ئەكىل ، ھىترىش . ھەروا دەوولتەكانى ؟- مەريوان ، ھەسنەدى ، لۆرى مەزن :- مەزلەوى - لۆرى بچووك - ئەيوپيەكان ، كە پادشاي مىسر و شام بوونە . ھەروا ۱۰ دەلى :- شادى كورى مەروان :- باپىرى سەلاھەدىنى كوردى بووھ - رەوھەندى دوين - بوو .

۱۵۹۶/۸/۲۸ تا ئەم مێژووێه فرمانزەوایانی فینک بەردەوام بوونە ... کە دانیشتووای ناوچهی فینک لە چوار هۆز پێک هاتوون - یەجنوی . شوقاقی ، میران . کۆینە - فرمانزەواکانی فینک دەچنەوێ سەر میر ئەبدالی کوری سوله‌یمانی کوری خالید . کە سوله‌یمانی کوری خالید لە هەریمی جەزیرە کۆچی دوایی کردو کورەکانی وولاتەکی باوکیان لەناو خۆیاندا دابەشکرد کە ناوچهی فینک بەر ئەودال کەوت .

ماوه‌یه‌کی زۆر میر ئەبدال لەو ناوچه دەسه‌لاتدار بووه و دوایی کۆچی دوایی کردوو . ئەوه‌کانی ئەو ناوچهیان لە بەر دەست بووه ... بەلام پاش مردنی ئەودال نۆرکە ئاق قوینلوو لەبەر دەستیان دەرھێناون و داگیریان کردوو و ماوه‌ی سەدسال لەبەر دەستیان ماوه‌تەوه ... لەدوای ئەو ماوه دوورو درێژدا ، کە داگیرکەرانی ناوچهی فینک ئاق قوینلوو بەرەو نەمان چوون لە ناوچه‌کەدا .

دووبارە ئەو بنەمالەیه گەرانەوێ سەر شووینی خۆیان لەناوچهی فینک و کەس پەلاماری ئەو بنەمالەیه نەداوه ، کە دەسه‌لاتیان بەسەر ناوچه‌کەدا دەرۆیشت لەهه‌موو بواریک تەنیا ... جاریک نەبیئت لەسەر دەمی مەزنایەتی شا عەلی بەگ ، کە فرمانزەوایی جەزیر بوو . دەستی بەسەر ناوچهی فینک دا گرت و دای بەمیر محەمەدی برای ... بەلام دووبارە بەیارمەتی خوودی فرمانزەوایانی جەزیر ناوچه‌کە دراوه‌تەوه دەست بنەمالەو نەوه‌کانی میر ئەبدال ... ناوچهی جەزیر کەوتۆتە باکووری رۆژئاوای مووسل و ناوچهی فینکیشت هەر لە ناو هەریمی جەزیرەیه لەباشووری کوردستان .
سەرچاوه - شەرەفنامە - لاپەرە / ۳۲۴/۳۲۵ .

تێبینی :- فرمانزەوایی حەسەن کێف کە بە - مەلکان - بەناوبانگن . بەلام ئەمێن زەکی بەگ دەلی :- ئەم نازناوه لە مەلکاتیەوه هاتوو ، کە یەکیکە لە سێ مەزەهبی مەسیحی ئەویش :-

مەلکاتی ، یاقووبی ، نەستۆری ، کە سەر بە قەددیس ئەنتۆنیۆس بوون . بەلام هەندیک لە کوردە مەسیحیەکان بە ناوی مەزەهەبەکانیان ناوژەندکران ... کۆمەلێک لە مێژوونووسان لایان وایە کە :-

نەستۆریەکانی مووسل ، یاخوود لای مووسل ، کە ئیستا بە خۆیان دەلێن .

ئاشۇرۇرى و مەسىھىيە ياقۇبىيەكان ... كە سەردەمىك - جۇزقان - يان پى دەگوتىر
... ئەمانە بە رەسەن كوردن .

۱۵۹۶/۱۰/۲۶ بە ھاوکارى و ھەماھەنگى يەكتر ھىزەكانى سووپاي مەژەرو شانشىنى
نەمسا ، دەشتايى كرزىيان و ويران كورد لە نزيك قەلاو بووہ ھۆى بەردەوامى
شەپ لە نيوان ھىزەكانى سووپاي عوسمانى بە داگيركردنى وولاتانى
بەرھەلستكارانى دەسەلاتى عوسمانى لە ناوچەو ھەرىمەكاندا .

۱۵۹۷

۱۵۹۷/۸/۱۳ كىتېبى شەرەفنامە لەلايەن - شەرەفخانى بەدلىسى - بەدەست نووسراوہتەوہ
، كە لە پەرتووكخانەكانى - رېۋدلن و ئەستەمبول و پرىنستوى ئەمەرىكاو
پەرتووكخانەى كۆمەئەى شانشىنى ئاسيا لە بەرىتانىا و پترسبۇرگى
پايتەختى ئەو كاتى روسىاي قەيسەرى - ھەن و ھەلگىراون ، كە بە
سەرچاوەيەكى گرنكى مېژوويى كوردو كوردستان دەژمىردىت ، بەتايبەتى
لەبوواری نەتەوہيى و نىشتمانىدا . ئەويش بە درىژايى مېژوو وەك
بەلگەنامەيەكى نىوو دەوولەتى لە جىھاندا .

۱۵۹۸

۱۵۹۸/۴/۱۵ مۆركردنى پەيمانى نيوان ھەردوو مەزھەبى كاسۇلىك و پرتۇستانتى
مەسىھى ، لە دواى ھەشت شەپى دژووار لە نيوانياندا ، بە ناوى
پەيمانى - نانت - كە بە تەواوى دان بە بروواى مەزھەبە جىاجىاكانى ئاين
نرا ، لە قەرەنساو تاكوو ئىستاش ئەو رىكەووتنە لەكار پىكردنى بەردەوامە
، لە لايەن جىھانى مەسىھ لە جىھاندا .

۱۶۰۰

۱۶۰۰/۷/۱۳ كەسايەتى كوردى ناودار ئىسمائىل مەلا حوسىن لە مېژووى ئەردەلان زۆر لە
سەر ھەلۇخانى نووسىووە كە دەلى : -
ھەلۇخان پىاويكى زۆر دەست رۇيشتووبووہ و وولاتى خوئى ئاوەدانى بەئىرۆ

کردووه . جگه له قه لای - زولم - که پایته ختی بووه ... سی قه لای دیکه شی
دروستکردووه که ئه وانیش :-

قه لای حه سه ن ئاوا له سه رلوتکه ی که ژیک ی بهرز . هه روا قه لای پله کانیشی
دروستکردووه له ناو جه رگه ی وولاتی گۆراندا . قه لای مه ریوان بوونی و
گه نجینه ی له زیرو زیوو و ئاخنای هه بوو .... هه روا چه ندین فیژگه و
مزگه ووت و ته کیه و خانه قای ئایینی له کوردستان دروستکرد بوو ... ئه م
که سایه تیه باکی به که سه نه بوو ، له که سه نه ده ترساو له هه مان کات هه ردوو
ده سه لاتی عوسمانی و فارسی له هه لوخان ده ترسان .

له و کاته شدا شا عه باسی سه فه وی فارس ، به نیازی داگیرکردنی وولاته که ی
هه لوخان بوو ... به هیژیک ی گه ووره هیژشی کرده سه ر له نزیك شاری
هه مه دان له رۆژه لاتی کوردستان ، له گوندی - سه هیم - تووشی شه پ هات
له گه ل هیژی هه لوخان ، ئه م گونده له ژماره ۶/ ی گوڤاری گه لایوژدا به -
میهم - نووسراوه و گوندیکه ، که ۹۵ کیلومه تر له شاری سه نه دووره -
عه لی بالی زه نگه نه ، که کوردیک ی نزیك بوو له شاو راووژکاری بوو و
ئامۆژگاری شای کرد ، که نه گه ر به شه پ هات له گه ل هه لوخان له وانه یه
نه توانی به سه ر هه لوخان سه رکه ی .

به لام له ریگه ی راووژکردنی کورده خو فروشه کان بو شاو ، شاش دهستی
کرد به په یوه ندی به سه تن له گه ل هه لوخان له پینا و له ناوبردنی ، جا به هه ر
شیوه یه که بیته . له نه جامدا وای کرد که هه لوخان سوویندی گه ووره به سه ر
شا عه باس بخواردا یه .

هه ر له پینا و له ناوبردنی داوای له هه لوخان کرد ، که خانی ئه حمه د خانی
کوری بنییرته لای بو ئه سه فه هان که هه لوخانیش خان ئه حمه د خانی بو نارو
شا عه باسیش ریژی لیگرت و خاتوو کلاو زیری خوشکی خو ی لی ماره کردو
کردیه هاوکاری کردنی خو ی و چه ندین کاری گرنگی پی سپارد له هه موو
بواره کانی کاروباری ده سه لاتی شا عه باس .

له هه مان کات کردیه به پرس و راووژکار ، له نه جام نازناوی نا به والی
کوردستان و له شکریکی زۆری خسته ژیر ده سه لات و نارديه سه ر هه لوخان .
له و کاته ش هه لوخان له قه لای حه سه ن ئاوابوو ... له دوا ی گه مارودانی قه لای

حەسەن ئاۋاۋ بە سەرئەكەۋوتنىيەن پىلاننىكى گەۋورەيان نايەۋە ... ئەۋىش كا
ژنى خان ، كە دايقى ئەحمەدخان بوۋ لەگەل مەلا ياقوۋتى ھاۋدەمى
ھەلۇخان خىيەتەيان بە مېردو ئاغا كىردو بەدزىيەۋە رېكەۋوتن و دەرگاي
قەلآيان داگىر كىردو ھەلۇخاننىيەن بە دىل گىرت و رەۋانەي ئەسفەھانىيەن كىرد بو
شاعەباسى سەفەۋى فارس .

ئەمە خىيەتەي كورد بوۋ لەگەل كورد بوۋ دوۋژمنى كورد ... نووسەر :-
ۋاتە ھەلۇخان بەدەست بەسەرى لەلای شا عەباس مايەۋە تاكوۋ كوچى
دوایی لە شارى ئەسفەھان كىرد... دۋاي ئەۋە حوۋكىمرانى ئەردەلان و
شارەزۋور كەۋتە دەست خان ئەحمەد خانى كورى ھەلۇخان و جىگەي باۋكى
گىرتەۋە .... دوۋژمنى كورد بە ھەموۋ بارىك سەر كەۋوتنى بەسەر كورد
مىسۇگەر كىردوۋە ، بەھۋى خىيەتەي ناۋ مالى كورد لەگەل يەكتر لەپىناۋ
بەھىز كىردن و خىزمەت كىردنى دوۋژمن لەسەر خاكى كوردستان .
سەرچاۋە :- شەرەفنامە - لاپەرە / ۲۱۳ - ۲۱۴ - ۲۱۵ .

۱۶۰۰/۱۲/۳۱ دامەزاندنى كۆمپانىيە ھىندى رۇژھەلات ، كە بەناۋبانگىرەن كۆمپانىيە لە
مىژوۋدا . كە ئەۋ كۆمپانىيە رۇژ سەرەكى و بىنەپەتى ھەبوۋ لە مەملانىيە
نىۋوان فەرەنسساۋ بەرىتانياۋ ئىمپىراتورىيەتى عوسمانى لە رۇژھەلاتى
ناھاراست و كىشىۋەرى ئاسىيادا ، ئەۋىش بە بەردەۋام بوۋن لە سەر ئەۋ
رامىارىيەتە تا گەيشتە ئەۋ قۇناخەي كە بە پىيى نەخشەكانى دارىژراۋى
پەيمانى ساكىس - بىكۆي نەينى لە سالى ۱۹۱۶ ، لە سەر دابەش كىردنى
كوردو خاكى كوردستان بە دامەزاندنى دەۋولتەتى تازە لەسەر ئەۋ خاكە
ۋەك ئىرانى فارسى و توركيى تورك و ئىراقى عەرەبى و سوورىيە عەرەبى و
ئوردنى شانشىنى و ئەرمەنىستانى ئەرمەن .

بەلام گەر بەراۋوردىكى توۋيژىنەۋە دار بىرىت لە سەر نەتەۋەكانى چۋار
چىۋوۋەي ئەۋ دەۋولتە دەرسىتكرارۋانە ھىچ نەتەۋەيەك ژمارەي
دانىشتۋانەكەي لە ژمارەي دانىشتۋوانى رەسەنى خۇي زىاتر نىيە - ۋاتە
كورد- ، بەلام بە ھۋى ھەلكەۋوتەي جوۋگرافى خاكى كوردستان و
ناۋچەكەۋ چاۋگە نەۋوتىەكان ، كە پىۋوۋەرى ئەۋ دابەش كىردنى پىۋوۋە دىار

بوو لە ھەموو بووارە جيا جياكانى راميارى و ئابوورى و بازىرگانى و سەربازىدا . دوا رۆژىشى داگىر كوردن بوو لە لايەن بەرىتانيا و ھاوپەيمانهكان .

لەو كاتەشدا وەك ئىمپىراتۆر بەتى عوسمانى و روسىيائى قەيسەرى و فەرەنسا و فارسى سەفەوى و عەربى ئىسلامى لە دوورگەى بىبابانى عەرەبىدا ، ھەر چەند كىشە و مەملانئى و شەپو پىكدادان لە نىوانيان ھەبوويئىت ، بەلام لە سەر كىشە سەرەكەكان و بەرژە وەندىە تايبەتەكان كۆك بوونە... بەلام كورد تاكوو ئىستاش...؟!...! لە سەر خاكى كوردستان .

۱۶۰۲

۱۶۰۲/۶/۲۶ شاعەباسى فارسى سەفەوى زياتر لە ۵۰ پەنجا ھەزار خىزانى لە تىرەو

ھۆزەكانى كوردو جەمشگەزەوكى دىكە لە كوردستان بەرەو دەشتەكانى خوواروى تاران گواستەووە لە وويشەو بەخۇيان و مالاتەكانيان بەرەو خوراسانى ناردن ، لەو كاتەشدا پارىزگارى لە سنوورى سەروى رۆژھەلاتى قەلەمرەوى عەجەمى دەکرد ، لە بەرامبەر ھەر شەى ئۆزبەكدا .

ھەروا پىئى سپاردن بۆ پرکردنەوى ئەو بۆشايىيەى كە ئەو ھۆزانە رى و شوويئى ھىنان و جىگىر كوردنى ھەندئى ھۆزە گەوورە شەركەرەكانى قزلباش بۆ كوردستان دانا .

شايانى باسە شاعەباسى فارسى سەفەوى مەھەب شىعە لە ھەوولەكانى درىخى نەكردووە بەرامبەر گەلى كوردستان ، ئەويش بە دوو لايەن كوردو خاكى كوردستانى داگىر كوردو لە بە فارس كردن بەردەوام بوو لە ھەرىمەكەدا .

يەكەم :- بەردەوام بوو لە راگوواستنى كورد لەسەر خاكى دىرئىنى خۆى بۆ جىگەى دىكەو بە جىگە گرتنەو ھىان بە ھۆزو تىرەكانى فارس .

دووم :- بەردەوام بوونى بە بەمەزھەب شىعەكردنى بە ھەر نرخیك بوايە و بۆى بگوونجاىە ھەروەك چۆن كورد بە زەبرى شمشىر كراو بە ئىسلام خاكى لىداگىر كراو لە ھەرىمە جيا جياكان .

۱۶۰۳

۱۶۰۳/۶/۱۱ لە كاتى پەلاماردانى قەلەي مەريوان لە رۆژھەلاتى كوردستان ، شىخ
 ھىدەرى موكرى لە رىزى سووپاي قزلباش دا كوژراو قووبادى كوپى
 جىگەي گرتەووە لەلەين شاعەباس كرا بوو سەركرەدى گەوورەي ھۆزى
 موكرى و فەرماندەي مەرگە- مەرگە- لە رۆژھەلاتى كوردستان .
 بەلام شاعەباس توورەيى كوئى باوك و باپىرى خۆي ھەرمابوو، لە ھەمان
 كات لە گەشتەكەي ، كە بۇ ناوچەي موكرىانى كردبووى داخى دلى خۆي
 پى دارشت و تۆلەي رابردووشى لىكرەووە، كە دواي ماوھەك قووباد خان و
 ھاوړىكانى كووشت و فەرمانى كووشتنى بەكۆمەلى بۇ ھۆزى موكرىانى
 راگەياند .

۱۶۰۳/۱۲/۶ سولتانى عوسمانى سولتان محەمەدى سىيەم ، لە تەمەنى ۳۷ سالىدا
 كۆچى دوايى كرد ، كە ماوھى دەسەلاتەكەي ۹ سال بوووە لە دواي خۆي
 كورەكەي ئەحمەدى يەكەم جىگەي گرتەووە بە سولتانى عوسمانى لە سەر
 ئىمپراتۆرىيەتەكەدا .

۱۶۰۴

۱۶۰۴/۵/۳۰ نووسەرى ھاوزان و ھاودەمى ئەو كات مامۆستا جەلال مجەم كووشتنى بە
 كۆمەلى موكرى لە رۆژھەلاتى كوردستان لە لەين جەندرمەكانى شاعەباسى
 فارسى مەزھەب شىعە بەم جۆرە باس دەكات لە ناوچەكەدا .
 سزاي كوردەكانى ئەو كوردانە لە بەردەي شارەندەوودا مابوووە . كاتى كە
 پلەي گەرمى ھەتاو بە ۱۴ پلە لە سەرەتاندابوو قوباد خان لەگەل ۹۴
 كەسايەتى كوردى دىكەي موكرى بەكۆمەل كووشت و ھەر ئەو كات بريارى
 كووشتنى بە كۆمەلى بۇ كورد دەرکرد . لە سەر خاكى رۆژھەلاتى كوردستان .

۱۶۰۵

۱۶۰۵/۵/۱۹ شاعەباسى سەفەوى فارس لە كورد داخ لە دل بوو بەھۆي بەشداری كردنى
 كورد لە شەرى نيوان ھىزەكانى سووپاي عوسمانى و فارسى بە پشتگىرى
 كردنى سووپاي عوسمانى دژى ھىزەكانى سووپاي فارس ، لەكاتى

شەپەكان هەولى كووشتنى شاعەباسيان دا ، ئەويش لە لاين كورده چهكداره
موكرىهكان .

1606

1606/7/19 نووسەرو هونەر مەندى گەوورەو بەناویانگی هۆلەندى - رامبرانت - لە شارى
لاين لە وولاتى هۆلەندا چاوى بە جیهان هەلپیناوه .

1607

1607/10/2 بەرپابوونى شەپرى نیوان هیزهكانى سووپای عوسمانى و هیزه چهكدارهكانى
میر عەلى جانپوولا بەگ ، لە دۆلى ئەرسەلان بىلى لە باكوورى كوردستان ، لە
ئەنجامدا هیزهكانى سووپای عوسمانى سەرکەوتنیان بە دەست هیئا لە
ناوچهكەدا .

1607/10/2 شەرهفخان لە كتابه بەنرخهكەیدا كه - شەرهفنامە - یە تاكوو سالى 1005
لەنووسینهكانى بەردەوام بووه ... بەلام من ئەم میژووهم هەلبێژارد ، كه
لەرووداو و روونکردنەوه نزیكه بۆئەوهى بابەتەكه بەشیووہیەكى دروست
بگاتە ئامانجى خۆى لەتیگەیشتنى وەك سەرچاوهیەكى برواپیكرای تەواو .
ئەويش :-

ئەمىن زەكى بەگ ، لە بەرگی یەكەمى میژووى كوردو كوردستان
لەلەپەرەكانى / 186-187 دا دەلى :-

خانەدانەو بنەمالەى لەنژاد كورد جانپۆلاد هەر لەكۆنەوه فەرمانرەوایى كلس
بوو ، ئەو لە رۆژگارى - چگالەزادە - سەنان پاشا - دا میر حوسىن
سەردارى ئەو بنەمالەى بووه . هەرwa لەلاين سەدرى ئەعزەم ، واتە سەرەك
وہزیرانى ئىمپىراتۆریەتى عوسمان پلەى جانپۆلاد شارى حەلەبى پیدراوه .
كاتى كه سەدر ئەعزەم بەرەو داگیرکردنى وولاتى فارس دەچى .

لەوكات میر حوسىن چەند بیانوو دەدۆزیتەوهو خۆى لەداواكارى سەدرى
ئەعزەم دوور دەخاتەوه ... سەدرى ئەعزەم ئەو كارەى میر حوسىنى لەدل
گران دەبى و لەپاش ئەوهى لەشارى تەوریز شكاو گەرایەوه ... میر حوسىنى
بردە لای خۆى و دوایى كووشتى . میر عەلى جانپۆلاد ، كه براى میر حوسىن
بوو . كه هەوالى كوورژانى براکەى پیگەیشت ، خۆى گەیانده شارى حەلەب

و شۇرشى دىكى دەۋلەتتىكى عوسمانى راگەياندى و تەرابلىسى شامى داگىر كىردو
 ھېرىشى كىردە سەر شام و گەلىك ناۋچەي خىستە ژىر دەستى خۇي . ئەم
 شۇرشە ھەنگاۋى بەرەو بەھىزبۇون دەناۋ لە ئەنجام دەۋلەتتى سەربەخۇي
 لەشام دامەزئاندى .

دوای ئەۋە ھىزىكى گەۋرەي پىكەۋەناۋ دراۋى بەناۋى لىدا ... دوای ئەۋە
 پەيمانى دۇستايەتتى لەگەل - ئەرشىدۇك فەردىناندى - پادىشاى - تۇسكانا
 - لە ۱۶۰۷/۱۰/۲۴ مۇركىد ، تۇسكانا دەۋلەتتۇكەيەك بوۋ لەئىتالىياۋ
 ھەۋلىدا لەگەل دەۋلەتتۇنى دىكەش رىكەۋوتن مۇربكات .

بەلام سەرەك ۋەزىرانى ئىمپىراتۇرىيەتتى عوسمانى - قۇيۇچى مۇراد پاشا -
 كە كرابوۋە سوۋپا سالارى ھىزەكانى سوۋپاى عوسمانى ، فەرمانى پىندراۋ
 بوۋ شۇرشى ئەنادۇل لەناۋببات ... ۋەزىرى ناۋبراۋ ھەۋلىدا بەر لەھەموۋ
 شىتتىك ھىزى چانپۇلاد لەناۋبەرى ۋ لەدوایى بگەرىتەۋە سەر ئەنادۇل .
 ھىزىكى ۴۰۰۰۰ چىل ھەزار سەربازى لە تورك و كورد بەسەر كىردايەتتى
 زولفەقار پاشا بىردەسەر مىر عەلى كە مىر عەلىش بە ۲۰۰۰۰ ھەزار چەكدار
 لەدەربەندى - بوگراس - روۋبەروۋيان بوۋەۋە .

بەلام مۇراد پاشا ئەۋ روۋبەروۋبوۋنەۋەي لەۋ دەربەندە بەباش نەزانى و
 روۋى كىردە دۇلى - ئەرسەلان بىلى - بۇئەۋەي پىشتى جانپۇلاد بگىرى . لە
 ئەنجام شەپرى نىۋانىيان بەرپابوۋ . لە ئاكامدا جانپۇلاد شىكسىتى ھىناۋ
 جانپۇلاد ناچار بوۋ بەرەو شارى حەلەب بگەرىتەۋە . بەلام بەھۇي شىكانى
 ھىزەكەي . نەيتوانى لەحەلەبىش خۇي بگىرى روۋى لەئەستانە كىردو داۋاي
 لە سولتانى عوسمانى كىرد يارمەتتى بدات و سولتان ئەھمەدىش بەخشى و
 كىردىە بالىۋز لە نەمسا .

برا بچوۋكەكەي كە مىر عەلى بوۋ ناردىيە فىرگەي تايبەتتى بارەگاي ياسايى .
 بەلام مۇراد پاشا ئەۋ لىخۇش بوۋنەي پادىشاى لىخۇش نەھات ... لەرىگا كە
 لەۋ كاتتى جانپۇلاد بەرەو مەشەۋار دەچوۋ لەناۋ قەلاى بىلگىرادا كوۋشتىيان .
 لىرەدا ۋا ديارە كە مىر عەلى كورى مىر حوسىن يا برازاي بوۋە ... چۈنكە
 شەرەفخان ناۋى دە كورە ماۋەكانى جانپۇلادى ھىناۋە ناۋى عەلى نەبىردوۋە
 . ئەۋەۋە بىنەمالەي جانپۇلاد تاكوۋ ئىستاش ماۋن و لە ۋولاتتى لوبنان
 نىشتەجىن و دەرژىن و بوۋنى كوردايەتتى خۇيان لەياد كىردوۋە گەر جار جار

چاوپیکه‌ووتن بکن له‌گه‌ل راگه‌یاندی کورد ده‌لین ئیمه کوردین . له‌وانه‌ش که‌مال جمبلات ، ولید جه‌میلات ، که‌نه‌وی جانپولادن ، که‌رۆلی بالایان هه‌یه له‌رامیاریه‌تی و رامیاری ده‌سه‌لات و ئابووری و سه‌ربازی و چه‌ندن لایه‌نی دیکه ، که‌به‌روز ناوزه‌ندن له‌شامدا .

۱۶۰۸

۱۶۰۸/۱۲/۴ ئابلو‌قه‌دانی سووپای شا‌عه‌باسی یه‌که‌می سه‌فه‌وی له‌قه‌لای ده‌مده‌م و تووندکردنی ، له‌هه‌مان کات ده‌ووره‌گرتنی له‌به‌رگری له‌خۆ کردن له‌لایه‌ن کورده برادۆسته‌کان به‌سه‌رۆکایه‌تی ئه‌میر خانی له‌په‌زیرین له‌رۆژه‌لاتی کوردستان .

۱۶۰۸/۱۲/۵ له‌ئاکامی کیشه‌ی به‌رده‌وام بووه هۆی هه‌لگیرسانی شه‌ری قه‌لای ده‌مده‌م له‌رۆژه‌لاتی کوردستان له‌نیوان هیزه چه‌کداره‌کانی کوردو هیزه‌کانی سووپای ئیمپراتۆریه‌تی عوسمانی له‌ناوچه‌که‌دا .

۱۶۰۸/۱۲/۵ هه‌لگیرسانی داستانی قه‌لای - ده‌م ده‌م - له‌ناوچه‌ی موکریان له‌رۆژه‌لاتی کوردستان ... ئه‌ویش گه‌واهی خۆراگری و ئازایه‌تی گه‌لی کورد به‌رامبه‌ر داگیرکه‌رو زولم و سته‌م ده‌رده‌خات به‌خه‌بات و قوربانی دان له‌پینا و ئازادی و سه‌ریه‌ستی له‌سه‌ر خاکی کوردستاندا .

جینگه‌ی ئامازه پیکردنه که‌ئهم داستانه له‌لایه‌ن نه‌به‌ردی و قاره‌مانیه‌تی هۆزی برادۆستی موکریان ده‌سه‌لمینی ... داستانی قه‌لای ده‌م ده‌م راستیه‌کی به‌لگه نه‌ویست بووه ... چونکه دووژمن به‌ده‌ستی خۆی ئهم روواوه‌ی تۆمارکردو ئه‌ویش - ئه‌سکه‌نده‌ری مۆش - ی چیرۆکنووسی شا‌عه‌باس فارسی سه‌فه‌وی له‌ئیرانی ئیستا‌دا .

ئهم داستانه به‌ناوبانگه به‌سه‌رکردایه‌تی - خانی له‌په‌زیرین - بووه که‌ده‌ستیکی فه‌وتا له‌کاتی پالپشت و هاوکاری کردنی کوره‌کانی شو‌رانی له‌داستانه‌که‌دا . به‌هۆی لیها‌توویی و ئازایه‌تی ئهم سه‌رکرده‌یه شا‌عه‌باس زۆر ری‌زی لیگرتووه و کردوویه‌تیه به‌حاکمی ورمی و شنۆو مه‌رگه‌وه‌رو ته‌رگه‌وه‌ر . پایه‌ی - خانی - ئه‌ماره‌تی خیله‌کانی برادۆستی پی به‌خشیوووه ئهم سه‌رکرده‌یه به‌هۆی ئازایه‌تی خۆی توانی به‌شیکی زۆر ده‌سه‌لاتی عوسمانی به‌یئیته ژیر رکیفی خۆی شا‌عه‌باسی سه‌فه‌وی فارس ... له‌به‌ر

ئەھدە دۈرۈمىنى كورد چاۋيان بەسەركردەي كوردو خاكى كوردستاز
 ھەلنەھاتوۋە بەردەوام بوۋنە لە دارشتنى پلان نانەۋە بەتېكدانى ئىۋان خان
 و شا عەباس .

ئەۋىش بە بىنانوۋى پروپوۋچى مەزھەبى ئايىنى ، كە خانى لەپ زىررىز
 مەزھەب سوۋننەي ئىسلام بوۋە فارسىش مەزھەب شىعەي ئىسلام بوۋە
 ھەروا ترسىكى دىكەي ۋەھمى پەيدابوۋ لەبەھىزبوۋنى دەسلەتتى كورد
 ناھەزەنى خانى شايانى خستە دلە راوكى ... تا كار گەيشتە ئەۋ ئاستەي كا
 ئەۋ قەلەيەي بە بريارى خۆي لە موكرىيان بىيات دروست بكرى . وازى
 لىھىئىرى ۋ تەۋانەكرىت ... كە ئەمەش پاشگەزبوۋ لە بريارەكەي شە
 عەباس ... مير خانىش دەبوۋايە خۆي ۋ ھىزەكانى خۆيان بەدەستەۋە بداید
 رىز لەۋ بريارە بگرن ، لە پىناۋ ئاۋ و خاكى خۆيان بەرگرى بگەن ... خانى
 لەپە زىررىن ملكەچى ئەۋ بريارە نەبوۋ .

بەلكوۋ بريارىكى دىكەي شا عەباسى شكاندا كە دەپى ۸۰۰۰ ھەشت ھەزا
 چەكدارى جەلالى لەكۆي ۲۰ بىست ھەزار چەكدارى خۆي دابمەزىنى . مە
 خان ھەردوۋ بريارەكەي شاي شكاند ... يەكەمىيان :- قەلەكە بوۋە مولگە
 جىگەي خۆي ... دوۋەمىيان :- نەيدەۋىست ھىزى دىكە لەگەل لەشكەر
 خۆي تىكەل بكات ... تاكوۋ خىانەت و ياخى بوۋنى توۋش نەبىد
 لەخەلكانى دىكەي ناۋ برادۇستىھەكان .

بۆيە شا عەباس - معهد الدوله - ي بە ۲۵ بىست و پىنج ھەزار كەس
 لەسوارو پىادە لەگەل چەك و تەقەمەنى و توپ خانەيەكى زۆر نارەدە سە
 قەلەي دەم دەم ، كە قەلەكە يەك ھەزار جەنگاۋەرى تىابوۋ لەھىزەكانى مىرخا
 ... فارسەكان بەھاۋكارى جەلالىھەكان و قزلباشىھەكان دەستىيان بەھىرش كر
 ... ئەم شەرە چەند مانگى خىاندو بەۋ ھۆيەش معهد الدوله سەرى نايەۋ
 بەھۆي سەرنەكەۋوتنى لەم داستانەدا .

شا عەباس لەجىگەي معهد الدوله محەمەد بەگ بىگدەلى كرده سەركردەي
 لەشكەرەكە لەھەمان كاتىشدا - پىرپوۋداف خانى - ي حاكىمى تەۋررىزىش
 بەھىزىكى گەۋرە لەۋ شەرە بەشداربوۋن ... دوۋرۈمىن بەھۆي ژمارەي زۆر
 و چەكى زۆر تەقەمەنى و زۆرى نازوۋقە توانىيان چەندىن لە بورج

روخواه‌کانی قه‌لاکه داگیربکه‌ن... جه‌نگاوهری قه‌لاش له‌پاش چه‌ند مانگ خۆراگری له‌که‌می ئاوو خواردن و که‌می ژماره‌یان به‌راورد به‌ژماره‌ی دووژمن و له‌پاش شه‌پێکی خوویناوی ته‌نها - قه‌لای ئارین - یان به‌دهسته‌وه‌ما به‌سه‌رکردایه‌تی خانی له‌پ زی‌رین و له‌دوای شه‌پێکی درێژ خایه‌ن ده‌ستی کرد به‌گفتووگوکردن ... به‌لام خانی له‌پ زی‌رین بروای به‌ دووژمن نه‌بوو و به‌رده‌وام بوو له‌ داستانه‌که تا کوو جه‌نگاوهری خانی له‌پ زی‌رین شه‌هیدکران له‌سه‌ر خاکی کوردستان .

۱۶۰۹

۱۶۰۹/۴/۶ ئه‌میرخانی

برادۆست که‌ به -
ئه‌میرخانی یه‌ک
ده‌ست - و - خانی
له‌پ زی‌رین - ناودار
بوو ، به‌کرده‌وه
به‌سه‌رکردایه‌تی
ناوچه‌کانی خۆر
ئاوای ده‌ریاچه‌ی

ورمیی رۆژه‌لاتی کوردستان بوو، که له‌لایه‌ن شاعه‌باسه‌وه به‌ دادووه‌ری ورمیی داندرا بوو، ئه‌ویش به‌سه‌رکردایه‌تی کردنی گه‌ووره‌ی خێله‌کانی ته‌رگه‌ووه‌رو مه‌رگه‌ووه‌رو سو‌ماو برادۆست و مورکیانی ده‌کرد ، له‌و کاتیشدا قه‌لای ده‌مه‌می له‌ نزیك شاری ورمیی ناوه‌دان کرده‌وه‌و تاده‌هات قه‌لاکه‌ی تووندتر ده‌کردو هیزه‌کانی خۆی زۆرترو زیاتر پرچه‌ک ده‌کرد له‌ پینا‌و به‌رگری کردن له‌ قه‌لاکه‌ له‌ ناوچه‌که‌دا .

شاعه‌باسی فارسی له‌خانی له‌پ زی‌رین که‌ووته گومان ، له‌و خۆسازدانه ، که‌ ئامانجی سه‌ربه‌خۆیی رۆژه‌لاتی کوردستان بوو، له‌ به‌ر ئه‌وه‌ که‌ووته خۆ له‌ پینا‌و مه‌هانه پین گرتن لێی ، دوای ئه‌وه‌ هیزیکي گه‌ووره‌ی نارده‌ سه‌ری و پاش شه‌پێکی سه‌خت و خوویناوی ئابلقه‌ی درێژخایه‌نی قه‌لاکه‌ی دا .
له‌ ئه‌نجام داگیری کردو هه‌زاران هاوولاتی کورد بوونه‌ قوربانی ، که‌ ئه‌م

رووداۋە بۆتە داستانىكى قارەمانانەى تىكۆشەرانى گەلى كوردستان لە بەرامبەر ھېرشى درندانەى داگىركەرى فارسى سەفەۋى مەزھەب شىعە ، لە وولاتى فارس بۇ سەر گەلى كوردستان لە رۆژھەلاتى كوردستان .

۱۶۰۹

۱۶۰۹/۸/۱۹ سولتانى عوسمانى سولتان موراد خانى چوارەم لە دايك بووہو لە دواى لابردنى مستەفاى براى لە دەسەلاتى بەرپوۋەبردنى ئىمپراتورىيەتى عوسمانى ئەو جىگەى گرتەۋە لە ماۋەى دە سالدا لە سەر دەسەلات .

۱۶۱۰

۱۶۱۰/۱/۱۰ لە دواى پىزانىنى شانشىنى ئەسپانيا - فىلىپپى سىيەم - بەۋەى كە ئەوانەى بونەتە مەسىحى و لەھەمان كات برويان پى نىيە و بۇنە ئاينىەكانى ئىسلام بەنھىتى لەئىسپانيا ئەنجام دەدەن ، لە برىارىكدا بە مەرسومى شانشىنى ، كە مۇلەتى ۳۰ رۆژى پىدان لەخاكى ئىسپانيا بچنە دەرۋەہ و دواى ئەۋە كرديە ۲۰ رۆژ لە وولاتەكەدا .

۱۶۱۰/۳/۲۶ شا عەباسى سەفەۋى دەسەلاتدارى فارسى لە ئىران لە دواى داگىركردنى قەلاى دەمدەم و نەھىشتتى دەسەلاتى ئەمىرەكانى كورد بە تايبەتى خانى لەپزىرىن لە وويلايەتى ورمىن و دەۋرۋوبەرى... دواى ئەۋە سپاردنى دەسەلات لە ناۋچەكەدا بەكاربەدەستانى فارسى ، دوايى راستەوخۇ ھېرشىكى بەرفراوانى كرده سەر ناۋچەى موكرىانى لە رۆژھەلاتى كوردستان .

لەۋىش كوشتارىكى زۆرى لە كوردەكان كردو ژن و مندالى بەدەل گرتو رەوانەى جىگەى نادىارىكردن .

شايانى باسە شا عەباس فرمانى دا بەھىزەكانى سوپا كە خۇى لە ۶۰ ھەزار سەرباز دەداو شەرىكى خويىناۋى بۇ ماۋەى چوار رۆژ ئەنجامدراۋ بەردەوام بوو .

شايانى باسە ئەمسالە بەسالى بە كۆمەل كۆزى ھۆزى موكرىانى ناۋچەى موكرىان لە مىژۋودا نازدەد كرا .

1711

1711/3/16 گەرىدەو مېژوو نووسى ناودارى تورك - محەمد زىلى دەرويش - ناسراو بە
 - ئەوليا چەلەبى - لە شارى ئەستەمبۇلى ئىستاي توركيا لە خىزانىكى
 رۇشنىر چاوى بەجىهان ھەلھىناوھ ... خوويندى سەرەتايى و ناوھندى لەم
 شارەدا تەواکردووھ ، دواى ئەوھ چۆتھ قوتابخانەى سولتانى عوسمانى ...
 دواى تەواکردنى قۇناخەكانى خوويندى بۆتھ پارىزگارى مزگەووتى - ئايا
 سۇفيا ، لە شارەكەدا .

ھەروا بۆتھ ژمىريار لەديوانى سولتانى عوسمانى ، دواى ئەوھ چۆتھ رىزى -
 سەباھە - كە جەنگاوەرى دەرەبەگەكان بوون لەھىزەكانى سووپاي
 ئىمپراتورىيەتى عوسمانيدا . دواى ئەوھ وازى لەم رىگەيە ھىناو دەستى كرد
 بەگەشتكردن لەتەمەنى ۴۰ سالىدا . كە شار بەشارو شارۆچكە بە شارۆچكە
 و ناوچە بەناوچەو گوند بەگوند دەگەرا ... لەپىناو كۆكردنەوھى زانىارى
 لەھەموو بوارە جياجياكانى دانىشتوان سەرەراى ناخۆشى و ماندوبوونى
 زۆربەھۆى ناخۆشى و رىگاوەنەبوونى كەرەستەى گوواستنەوھ لەنيوان ئەو
 ناوچەو ئەو شارانەى كە پىيدا تىدەپەرى .

ئەم كەسايەتتە چ كەنارىك لەكەنارەكانى جىهان نەبى پىيدا تىپەر نەبووبى و
 ھەر بەو ھۆكارەش نازناوى - بەتوتەى توركى - پىووە لكىندرا ، بەھۆى
 تواناو لىھاتووبى و زىرەكى و دل فراوانى لەكارەكانيدا ... كە مۇرتان -
 j.H.mokdtmann - بەم شىووازە باسى لىكردووھ كە كەتابەكەى - كنز
 كامل للمعارف المتعلقه بالجغرافيه و بأمور الحياه الاجتماعيه و عادات
 الشعوب - كە ئەم مرقۇئە لەھەموو بوارەكانى دروست بوونى كەسايەتى
 جىگەى سەرسوورھىنەر بووھ .

دواى ئەوھ شەش بەشەكەى ئەوليا چەلەبى بەناوى - سياحەتنامەسى -
 لەسالەكانى 1896 - 1901 بە چاپكەياندراوھ بەناوى تەواوى خۆى - تارىخ
 سياح - ھەروا بەشەكانى 7 - 10 لەسالى 1928 و 1935 - 1938 بە
 چاپكەياندراوھ ... ئەم كەسايەتتە بەدەيا بەرگ لە نووسىنەكانى
 بەچاپكەياندرا .

لەوانەش ئەو بەشەيى كە لەسەر كوردو كوردستانى نووسىۋوھ بە تېيىنىھە كانى لەدوای گەرەنەكەي بەخاكي كوردستان لەسالى ۱۶۴۸ و سالى ۱۶۴۸ بۇ جارى دووھ ... كە بەشىۋوھەيەكى گىشتى بەھەموو كوردستاند سووراۋەتوھ ، بە دۆل و دەشت و شاخەكان و گوندو شارۋچكە و شارەكاند كە بە شارى ھەولېرو مووسل و عمادىيە و جەزىرە - بۆتان - و ھەسەن كېف ... كە سوورانەوھى ئەم كەسايەتتە بەخاكي كوردستان گىرنگىيەكى مەزنى ھەبوو لەروونكردەنەوھى چەندىن لايەندا .

كە ئەمرو بۇ كورد سوودمەندە ، كە ئەوليا چەلەبى لە نووسىنەكانى بە شىۋوھەيەكى سىرووشتى ووشەي كوردستانى بەكارھىناۋە و سىرووشتى ووشەي كوردستانى بەكارھىناۋە و ئەو ناۋچەيە بوو ، كە چىايىيە و روبارو زىيى لى ھەلقولۇۋە . كە ھەموو لە زىيى دىجلە و فوورات خۇي گىرتۇتەوھ ... ئەوليا چەلەبى زۆر زانىارى لە بوارەكانى رامىارى و ئابوورى و سەريازى و كۆمەلايەتى و چەندىن لايەنى دىكە لەسەر كوردو خاكي كوردستان تۆماركردوھ ، لەسەدەي ھەقدەمدا . كە ھەموو زانىارىيەكانى سوودمەندبوون بۇ ئەمروى گەلى كوردو داھاتووى كورد لەناۋچەو ھەرىمەكانى دەوورووبەرى كوردستان .

۱۶۱۱/۸/۵ لە دوای چەندىن سال ھىزەكانى سوپاي فارسى سەفەوى مەزھەب شىعەي ئىسلام ، بە سەركردايەتى شاعەباس تووانى ناۋچەكانى ژىردەسەلاتى ئىمپىراتورىيەتى عوسمانى بگەرىننىتەوھ ژىر دەسەلاتى خۇي لە ھەرىمەكانى ئىراقى ئىستاۋ سەلمان پاك و تەبرىزو وان و چەندىن ناۋچەي دىكە لە باكوروو رۇژھەلاتى كوردستان .

كە لە شەپە دژوۋارەكانى ئەو كات دەژمىردىت لە نىۋانىندا و بە نۆبە ئەو ناۋچانەيان دەكەۋتە بەردەست ، كە ھەمووى خاكي داگىركراوى كوردستان بوو ، لە ئەنجام پەيمانى ئاشتىيان مۆر كورد بەشىۋوھى كاتى كە مۆر كوردن ئەو جۆرە پەيمانانە لە پىناۋ دووبارە خۇ ئامادە كوردن بوو بۇ شەپرىكى دىكە لەسەر خاكي كوردستان و گەلانى دىكەدا .

1614

1614/3/31 كۆچى دووايى نىگار كىشى سەردەمەكان - دۆمەنىكۆ گرىگۆ - لە ئەسپانیا ، كە بە ھونەرمەندىكى بلىمەتى ئىسپانى ناسراو بوو .

1615

1615/1/31 خان ئەحمەد خانى باوك كووز دەسەلاتى گرتە دەست و شارى - سنەى -

كرده پايتەختى خۆى و بەبى ویزدانانە ھىرشى بردهسەر ھۆزەكانى بلباس و دانىشتووانى ناوچەى موكرىيان و شارەكانى - سابلاخ و ورمى و مەراگ لە رۆژھەلاتى كوردستان ، داگىركرد .

ئەمەش لەدواى شەپكى خوويناوى كە لەھەردوو لای ھىرشبەرو بەرگرى كەر بەسەدان كەس كووزران ... دواى ئەوھش پياوھەكانى خۆى لەسەر ئەو جىگايانە دانا ، دواى ئەو بەرھەو شارۆچكەو ناوچەكانى رواندزو ھەريرو كۆيەو نامىدى و لە ئاكام خستىە ژىر دەستى خۆيى و ھەريەك لەوانە پياوھەكانى خۆى لەكوپخواو بەرپرس دانا ، كە ئامۇزاكانى كە كورانى بارامى سۆرخاب بەگ بوون و ھەريەكەى مەلبەندىكى پى سپاردن ... رواندزى دا بە قەرە ھەسەن و ، خالىد بەگى ناردە شەقلاوھو شەنگال و بەشيك لەناوچەى ئامىدى خستە بەر فەرمانى عوسمان بەگ .

ھەروا بەردەوام بوو لە ھىرش كردنە سەر ھۆزەكانى خالتى و ئىزىدەھەكان كە ھەردوو لايەنى ھىرشبەرو بەرگرى كەر زيانىكى زۆريان ليكەووت لەناكامدا عەلى بەگ زەلمى لەشەردا كووزرا ... ئەنجام خان ئەحمەد خانى سەرکەووتنى بەدەست ھىناو بەرھەو شارى موسل بەرىكەووت و والى موسل كەلە توركە عوسمانىەكان بوو ھەلات بەرھەو شارى ھەلبى ئىستای سووریا . دواى ئەو بەرھەو شارى بەغدا بەرىكەووت ، كەماوھى سال و نيوويك گەمارۆى شارى بەغداى دا .

بەلام نەيتوانى بچىتە ناو شارى بەغدا ... ئەم كارانەى خان ئەحمەد خان لەسەر داواى شا عەباسى فارس سەفەوى بوو ... نەك بۆ كورد ، چونكە گەر بۆ كورد بوايە شا عەباسىش تواناى سەرکەووتنى نە بەسەر ھەلوخان دەبوو

نە بەسەر خان ئەحمەد خان . لەبەر ئەو ئەحمەد خان ئەحمەد خان توانى دەسلەتەكەي لە كەركوك و شارەزور و لە ئامېدىيەو تا كرماشان و ھەمەدان و ھەر لەلۇرستانەو تا ورمى بىسەپىنى لە كوردستان .
سەرچاوە :- شەرەفنامە - لاپەرە / ۲۱۵ - ۲۱۶ - ۲۱۷ .

۱۶۱۶

۱۶۱۶/۴/۲۲ كۆچى دووايى نووسەرو ئەدىبو رووناكېرو ھونەرماندى بەناوبانگى جىھانى - شكسپىر - بوو .

۱۶۱۶/۹/۱۸ نووسەرو رووناكېرو گەپۆكى بەناوبانگى ئىتالى و جىھانى - دىلافانىيە - ئەم نووسەرو گەرىدە بە ناوبانگە سەردانى وولاتى نىووان دووزىيە - مېزوبۇتاميا - ى كردوو ، كە گەشتەكەي بە ناو خاكى كوردستان بوو ، كە لە باكوپرى كوردستان بەرەو باشوورى كوردستان گەشتەكەي كۆتايى پى ھىناو .

۱۶۱۷

۱۶۱۷/۱۱/۲۲ سولتانى عوسمانى سولتان ئەحمەدى چوارەم ، لە تەمەنى ۲۸ سالىدا كۆچى دايى كردوو ، كە ماوہى دەسلەتەكەي چوار سال بوو ... بەلام بە ھۆى بچووكى تەمەنى عوسمانى يەكەمى كوپرى و لادانى لە رىنمايىيەكانى دەسلەتە سولتانەكانى دىكەي عوسمانى مستەفای كوپرى ئەحمەدى يەكەم بوو سولتانى عوسمانى ، بەلام بۆ ماوہى سى مانگ ، ئەويش بە نەتوانىنى ، دواى ئەو عوسمان خانى دووہم بوو سولتانى عوسمانى لە سەر دەسلەتە ئىمپىراتورىيەتەكەدا .

۱۶۲۰

۱۶۲۰/۱۰/۶ له ناوهندى ھېرشەكانى سووپاي عوسمانى بۇ سەر وولاتى پۇلۇنيا و سەرئەكە ووتنى ھېزەكانى سووپاي عوسمانى لەو ھېرشەدا و كاردانە وەھى ناھەموواری كرده سەر دەسەلاتى عوسمانى ، كە بووہ ھۆى مۇركردنى رېكە ووتنامەھى ئاشتى لە نىوان پۇلۇنيا و دەسەلاتى عوسمانى . بەرېكە ووتنامەھى ھاوكارى و دۇستايەتى و بە دەست تىووەر نەدان لە كارووبارى ناوچەو ھەرىمە جيا جياكان و ھەرىكە لە وولاتەكانيان .

۱۶۲۰/۱۱/۸ ئىمپراتۇر - فرديناندى دووھى - ئەسپانيا لە ھېرشىكى بەر فرراوانى تووانى سەر كە وويت بە سەر مەزھەبى پروتستانتى لە شارى - بۇھىمىي - مەسىحى .

بە يارمەتى ھېزە چەكردارانى مەزھەبى كاسولىكى مەسىحى ئەسپانى لە شەپرى چىاي سېى - جبل الابيض - كە بووہ ھۆى دەر كردنى - فرديكى پىنچەم - لە خاكى ئەو ئىمپراتۇرىيەتەو ھەموو سامانەكەھى بلۇك كرا .

۱۶۲۱

۱۶۲۱/۶/۲۱ لە ئاكامى كېشە دژوارەكانى نىوان بەر ھەئستكارانى دەسەلاتى شاھەتى لە ئەنجام برىار درا بە لە سىدارەدانى ۲۷ ئەندامى لۇرداتى بەرىتانيا ، ئەویش بەھۆى شەپرو پىكدادان بوو لە چىاي سېى - جبل الابيض - لە وولاتەكەدا

۱۶۲۲

۱۶۲۲/۵/۲ بەھۆى كېشەھى نىوان دەسەلاتدارانى دەسەلاتى ئىمپراتۇرىيەتى عوسمانى بە گەرئەوھى كەسايەتى دەسەلاتى عوسمانى ، ئەوہ ش بووہ ھۆى كاردانە وەھى دژوار لە ئەنجام سولتان عوسمانى دووھىيان تېرۇركرد ، بە گەرئەوھى دەسەلاتى سولتان مستەفا بۇ سەر دەسەلاتى ئىمپراتۇرىيەتى عوسمانىدا .
۱۶۲۲/۱۱/۵ نووسەرەو شاعىرى كورد - ئىبراھىم مەلا - ناسراو بووہ بە - كورى مونلا لە - حەسەن كىف - لە پارىژگاي دياربەكر لە باكوررى كوردستان چاوى بە

جيهان ههلهيناوه .

جیگه‌ی ناماژه پیکردنه که ئیبراهیم مه‌لا له سالی ۱۵۸۶ توانی مؤلته‌ی ووتار ووتنه‌وه به‌دهست بیئی له‌لایهن قازی - موحیه‌دین - له شاری دیمه‌شوق له‌شام - دوا‌ی نه‌وه له‌سالی ۱۵۹۱ به‌رهو شاری حجازی وولاتی سعودیه‌ی ئیستا به‌ریکه‌ووت بۆ نه‌جامدانی کاره‌کانی حه‌ج کردن ... دوا‌ی نه‌وه گه‌راوه شاری حه‌له‌ب و دهستی کرد به خوویندن و نووسین ... ئیبراهیم مه‌لا باوکی سه‌روکی قازیه‌کان بووه له‌شاری ته‌وریز له رۆژه‌لاتی کوردستان . چهن‌دین دانراو نووسینی له‌دوا‌ی خۆی به‌جی هیشتوووه له‌شاری حه‌له‌ب کۆچی دوا‌یی کردوه .
سه‌راچه‌: - الاعلام / ۲۰/۱ - خلاصة الاثر / ۱۱/۱ - الازهریه / ۶۰۶/۵ .

۱۶۲۳

۱۶۲۳/۹/۱۱ به هۆی لاوازی و بی تووانایی سولتان مسته‌فا ، نه‌ویش به سه‌ره‌لدانی ته‌نگرژهی ده‌سه‌لات و ئابووری و په‌یووهندی ، که له ده‌سه‌لات لادراو موورادی چواره‌م جیگه‌ی گرته‌وه به ده‌سه‌لاتی سولتانی عوسمانی ، له پیناو به‌رهو باشبردنی باری ده‌سه‌لاتی عوسمانی له هه‌موو بوواره جیا جیاکاندا .

۱۶۲۳/۱۱/۲۸ شا عه‌باسی فارسی به‌هیزیکی سووپای زۆره‌وه گه‌یشته شاری به‌غداو داگیری کرد ، نه‌ویش به په‌لاماردانی هیزه‌کانی سووپاو دام و ده‌زگا‌کانی ده‌سه‌لاتی عوسمانی ، له‌هه‌مان کات دهستی کرد به ره‌شبگیری گه‌لانی شاری به‌غدا به پیی ویستی خۆی مامه‌له‌ی له‌گه‌ل نه‌جام ده‌دان له شاره‌که‌دا .

۱۶۲۴

۱۶۲۴/۷/۱۴ له دوا‌ی داگیرکردنی شاری به‌غدا له‌لایهن هیزه‌کانی سووپای فارس به‌سه‌رکردایه‌تی شا عه‌باس ، دوا‌ی نه‌وه به‌رهو داگیرکردنی ده‌وه‌رووبه‌ری شاری به‌غدا هه‌نگاوینا له سه‌قامگیرکردنی به‌رگری و ئارام کردنه‌وه‌ی بارو دۆخی شاره‌که‌و ده‌ست کردن به نه‌جامدان له جیبه‌جی کردنی کارووباری دانیشتووانه‌کان .

۱۶۲۵

۱۶۲۵/۱۰/۲ له دواى وهرگرتنى دهسه لاتی فارسی سه فهوی مه زهه ب شیعه ی ئیسلام له لایه ن شاعه باس ، سه رانی خیلی ئە فشار له وه ده ترسان که شا عه باس تۆله ی کووشتنی دایکی و باوکیانی لئی بکاته وه ، له بهر ئە وه خیلی ئە فشار له گۆشه و که ناری ئی راندا په روزه ببوون و نه یان ده توانی وه کوو جارن مامه له بکه ن و خۆیان له ده سه لاتی شاعه باس نزیک که نه وه له وولاته که دا . شایانی باسه ئە وه حه وت خیله ، که خیلی ئە فشاریان پی ده گووتن و سه رچاوه ی دامه زرانندی ئی مپراتۆریه تی فارسی بوون له وولاتی فارس به سه رکرده یه تی شا ئیسماعیل ، له هه مان کات ئە وه خیلانه به رپرسیار بوون له په لاماردان و هیژش کردنه سه ر کوردو خاکی کوردستان له هه موو بوواره جیا جیاکاندا .

۱۶۲۶

۱۶۲۶/۹/۲۲ شاهه یه که له دواى یه که کانی ده سه لاتی فارسی سه فهوی مه زهه ب شیعه ی ئیسلام له ئی ران ، به گوویزه ی توانای خۆیان درێخیان نه کردو وه درێژهیان به هه مان رامیاریه تی شا ئیسماعیلی یه که م ده دا به رامبه ر به کوردو خاکی کوردستان ، که ئە م رامیاریه ته ش له سه رده می شا عه باسدا چوو قۆناخیکی نوویی جیبه جیکردن که خۆی له چوار بنه مای سه ره کی دامه زرا بوو ئە ویش :-

- ۱- گوۆینی بنه ره تی له هه ل و مه رجه دیمووگرافی سه رووی رۆژه لاتی کوردستان و راگوۆزانی دانیشتووانه که ی بۆ ناوچه دووره کانی سه رووی رۆژه لاتی ده ووله تی فارسی ، به تاییه تی به ره و خۆراسان - ئە حوازی ئیستا - و هی نانی دانیشتووانه ئە زه ریه کان بۆ هه ری می کوردستانی لکی نراو به ده ووله تی فارس له دواى شه ری جالیدی ران له نیوان هه ردوو ئی مپراتۆریه تی فارسی عوسمانی له هه ری مه جیا جیاکانی کوردستان .
- ۲- هه وڵدان به گوۆینی مه زهه بی دانیشتووانی کوردستان له مه زهه بی سووننه بۆ مه زهه بی شیعه ، که ئە مه ش مالوویرانیه کی دیکه بوو بۆ نه گه یانندی کورد به ئامانجه کان له کوردستان .

- ۳- سەرکۈوتكردنى بىن بەزەيى و تۈندۈتۈپتىژى ھەموو سەرکۈيشىيەكى كورد ،
 واتە راپەرەين و شۆرشەكانى كوردو بەفارسکردن ، كە بە ئاگرو ئاسن
 ۋەلامى دەدرایەۋە ، كە ئەو كاتە ئەۋەي عەرەب و فارس بە كوردى دەكرد
 ئىمپىراتۈرىيەتى عوسمانى ئەۋەي نەدەكرد .
- ۴- لە بەر ئەۋەي ئىمپىراتۈرىيەتى عوسمانى بەبروۋاي من توركايەتى
 نەدەكرد ، بەلكو دەسەلاتداریيەتى بنەمالە بوو ، لە يەكەم جارو بلاو
 كوردنەۋەي ئاينى ئىسلام بوو دووم جار لە ھەرېم و ئەو ناۋچانەي كە
 كەۋتبوۋە ژېر دەسەلاتەكەيان .

۱۶۲۹

۱۶۲۹/۳/۶ بە ھاندانى ناۋەندەكانى دەسەلاتى پاپا- فرىندانك - كە قووراۋىكى دىكەي
 گرتەۋە ، كە لەۋ كاتە مەرسۈمى پىلانگىرى بە گەرانەۋەي دووبارە
 دەسەلاتى ئەمىرەكانى راگەياند لە ئەنجۈمەنى ياسادانان و ۋەرگرتنى
 برىارەكان ، لەھەمان كات دەسەلاتەكانى دەستۈرى پى نەدرابوۋ بە
 گەرانەۋەي ئەو سامانانەي كە لە لايەن كەنيسەي كاسۋلىك داگىر كرابوۋ لە
 سالى ۱۵۵۲ تاكوۋ راگەياندى ئەو برىارە لە لايەن فاتىكاندا .

۱۶۲۹/۸/۲۱ پاش مردنى شا عەباسى سەفەۋى فارس - خەسرەۋ پاشاى عوسمانى
 ھىزىكى گەۋرەي بەرەۋ شارى بەغدا ناردو لە ھەمان كات گەشىتە شارى
 كەركوك و بەرەۋ شارەزۈۋر ھەنگاۋىنا و لە ئاكامدا سەيد خانى حاكىمى
 ئامىدى و مىرە بەگى سۇران و چەندىن مىرى مەزنى دىكەي كورد سەريان بۆ
 خەسرەۋ پاشا شۆركردو بوون بە ھاۋكارى . خان ئەحمەد خانىش
 لەھەمەدانەۋە بەخۋىيى و ۴۰۰۰۰ ھەزار چەكدار روۋبەرۋىيان بوۋەۋەو
 لە ئاكامدا سەرکەۋوتنى بەدەست ھىناۋ شارەزۈۋرى لەژېر دەستيان رزگاركرد
 ، كە مستەفا پاشاى ئەرنائۇتېش كە كىخۋاى و پاسەۋانى شارەزۈۋر بوو لەو
 شەرەدا زامداركرا .

دۋاى ئەو ھەموو كىشەۋ مەملانىيەي نىۋان خان ئەحمەد خان و دەسەلاتى
 عوسمانى و فارس ، كە لەۋ ناۋەندە كورد دۇراندى بەھۋى زىاتر ھاۋكارى

کردنى دووژمنانى كوردو خىيانەتكارى كورد لەگەڵ كورد ، لە پیناۋ .
بەرژەۋەندى كورد بەردەوام بوو لەسەر خاكي كوردستان ... دواى ئەو
بەھۆى شكانى ھىزەكانى خان ئەحمەد خان بەرەو موسل رۆيشت لەئاكامدا
لە ۱۶۳۶/۶/۵ لەشارى موسل كۆچى دوايى كردو لەگۆرستانى يونس
پىڤەمبەردا بەخاك سپىردراۋە لە شارەكەدا .

۱۶۳۲

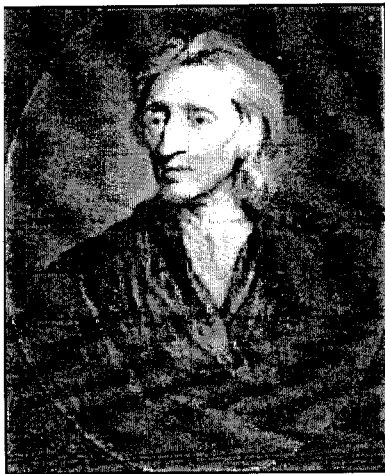
۱۶۳۲/۱/۲۴ لە لەدايك بوونى رووناكبير
وفەيلەسوڧى ناودارى ھۆلەندى و
جىھان - سپىنۆزا - لە شارى
ئەمستردام . كە ھەلگىر بىرووبرواى
ئايىنى جوولەكە بوو . لەخىزانىكى
جوولەكەى ئەسپانى بوو بەھۆى
ئىيش وئازاردانى خىزانەكەى
بەبوونيان بەجوولەكە بەرەو ھۆلەندا
كۆچيان كرد . ئەم فەيلەسوڤە

لەلايەن خىزانى و ھاوريكانى پەرەردەى بى وئىنەكراۋە . لەكەنىسەى
جوولەكان لەشارى ئەمستردام خویندى - تلمودى - ى تەواوكردوۋە لە
بوارە جياجياكانى خودى ئاينى جوولەكە ، كەزىاتر لە ۲۰ بەرگ بوو .
شايانى باسە كە ئاينى جوولەكە دابەش بە دووبەش دەكرىت ، ئەوانىش :-
ئەلمشنا - ئەلچمارا - لەھەمان كات دوو تلموداشى ھەيە ئەۋيش :-
يەكەم :- تلمودى ئۆرشەليم و دووم :- تلمودى بابلى .

كە لەشارى بەغدا ھاتە كايەوہ ... ئەلمشنا ناوەرۆكىەتى و جمارا شى
كردنەوہيەتى ... بۆ نمونە :- وەك قورئان وتەفسىرەكەى كەچۆن
لەدەوروووبەرى ئايەتەكە دەنوسرىتەوہ . سپىنۆزا ھەندى لەدانراۋەكانى
موساى كورى مەيمونى خویندوۋە . زانىارى لەسەر رەۋەندەكان وەرگرتوۋە
كە ئەۋيش كتابى سوڧى و جادووكەرى جوولەكەكان بوو ... سپىنۆزا زمانى
لاتىنى بەباشى فيربوۋە .

ھەرۋا سىپىنۇزا پزىشكىكى زانستەكانى سىرووشت بوو . زمانەكانى ئەسپانى و پرتوگالى و عبرى و فەرەنسى و ئىتالى زانىوو . سىپىنۇز فەيلەسوف و زانىەكى ناودارى جىھانىە و دانراو جۇراو جۇرەكانى لەبوارەكانى زانستى تاكوو جىھانىش ماو ... دانراوەكانى رۇل و كارىگەر و كاردانەوئى خۇى ھەيە ، بە تايبەتى لەلایەن نووسەر و دكتورو پروفىسۇرو زاناکانى سىرووشت و فىزىياو كىمىياو ئاژەلناس و چەندىن لایەنى دىكە . ئەم مرقۇقە لەماوئى ژيانىدا درىخى نەكردوو چ لە داھىنان و شى كىردنەوئى دانراوى بەنرخ و بەبەھای تاكوو لە ۱۶۷۷/۲/۲۱ كۇچى دوايى لەتەمەنى ۴۵ سالىدا دەكات لە وولاتەكەيدا .

سەرچاۋە: - موسوعەى فەلسەفە - دانانى - دكتور عبدولرەحمان بەدەوى - بەرگى /۱ .

۱۶۳۲/۸/۲۹ لە دايك بوونى فەيلەسوفى ناودارى

ئىنگلىزى - ژولم لوك - لە شارى رىنگتۇن لەھەرئىمى سىمرست . دەست پىكردنى خوويىندنى لە قوتابخانەى سىمنىستر بوو ، دواى ئەو لەكۇلىئىزى كەنىسەى مەسىح لەئۇكسفۇرد بەھوى زىرەكى و لىھاتووئى ھەلبۇتۇردا بەقوتوتايبەكى ھەتاھەتايە .

بەلام لەسالى ۱۶۸۴ ئەو نازناوئى

بەفەرمانى شانشىن لىئوەرگىرا و . بەردەوام بوو لەخوويىندىن لەبوئى پزىشكى وزانست تاوەكوو ناوداربوو بەدكتور لوك لە وولاتەكەدا .

لە سالى ۱۶۶۷ بوو پزىشكى تايبەتى بىنەمالەى ئەنتۇنى ئاشلى كوئىر . كە دواى ئەو بوو ئەبىرى يەكەم لەسالى ۱۶۲۱ - ۱۶۸۳ . وەزىرى دادو رۇلى بالاي بىنى لەرووداو رامىيارىە مەزانەكانى كە لە ئىنگلتەرە بەرپابوو لەئىوان سالىەكانى ۱۶۶۰ - ۱۶۸۰ ولە سالى ۱۶۷۵ برونانامەى ماجىستىرى لەپزىشكى بەدەست ھىنا .

ئەویش بەهۆی رووداوە رامیاریه‌کانی ئینگلتەرە بەرەو پارێس رویشت و
 دواى ئارام بوونەوهی بارودۆخه‌که له‌سالى ١٦٨٨ گه‌راوه ئینگلتەرەو
 بەرده‌وام بوو له‌کاره هه‌مه‌ لایه‌نه‌کانی تاكوو له ١٧٠٤/١٠/٢٨ كۆچى دوايى
 ده‌كات له‌وولاته‌که‌یدا .

سه‌رچاوه:- مه‌وسوعى فله‌سه‌فه - دانانى - دکتۆر عه‌بدولرهمان به‌ده‌وى - به‌رگى /٢.

١٦٣٣

١٦٣٣/٦/١٩ له دايك بوونى فهيله‌سوفى ماتماتيك و فيزيايى فه‌ره‌نسى - بليز بسكال - له
 شارى كلير مۆن فران له هه‌ريمى - ئەفران - له‌ناوه‌راستى فه‌رنسا . باوكى
 سه‌رۆكى دادگايى باجه‌كان بوو ... بۆ يه‌كه‌م جار باسكال له‌لایه‌ن باوكيه‌وه
 فيرى زانست بوو ... دواى ئەوه له‌سالى ١٦٣١ چووته شارى پاريس ئەم
 فهيله‌سوفه له‌بواری ئەندازيارى توانايى بى وینهى هه‌بووه .

هه‌ردوو زمانى يونانى و لاتينى به‌باشى زانیوو . له‌سالى ١٦٣٩ نامه‌يه‌كى
 داناو له‌سالى ١٦٤٠ بڵاوکرايه‌وه له‌باره‌ى ژميريارى . له‌بواری ژميريارى و
 هه‌ژمارو تينئۆرى هاوسه‌نگى شله‌ چه‌ندين داهينانى به‌ ئەنجام گه‌ياندوو .
 ئەم فهيله‌سوفه له‌کاره هه‌مه‌ لایه‌نه‌کانى ئاينى و زانسته هه‌مه‌جۆره‌كان
 بەرده‌وام بووه تاكوو له ١٦٦٢/٨/١٩ كۆچى دوايى ده‌كات .

سه‌رچاوه:- مه‌وسوعى فله‌سه‌فه - دانانى - دکتۆر عه‌بدولرهمان به‌ده‌وى - به‌رگى /١.

١٦٣٣/٧/٨ كۆچى دووايى يه‌كه‌م ده‌سه‌لاتدارى فارسى سه‌فه‌وى له شارى ورمى
 رۆژه‌لاتى كوردستانى ژير ده‌سه‌لاتى فارس - كلب عه‌لى خان ئەفشار - ،
 كورده ليدراوه‌كان ئەوه‌يان به‌هه‌ل زانى و به‌وتهى ميرزا ره‌شيد وه‌كوو -
 حشرات الارض - هاتنه جۆش و خرۆش و ته‌لاقيان بۆ يه‌كتر خوارد ، كه به
 يه‌ك دل و به يه‌ك زمان له پیناو له ناووبردى ئەفشاره‌كان تى بکۆشن و
 هه‌موو خياله‌کانى سوؤماو برادۆست و ره‌شت و ته‌رگه‌وه‌وه‌رو مه‌رگه‌وه‌وه‌رو
 به‌رده‌سور راپه‌رن ، له ئەنجام هي‌رشيان کرده سه‌ر ورمى و بووه هۆى
 هه‌لگيرسانى شه‌پيکى دژووار له نيوان چه‌کداره‌کانى کوردو لایه‌نى
 ئەفشاره‌کانى فارسى له‌رۆژه‌لاتى کوردستاندا .

۱۶۳۴

۱۶۳۴/۷/۲۷ بەرپابوونى شەپرى مەزھەبەكانى شىيەو سووننەي نىوان ھىزەكانى سووپا;
 عوسمانى بەسەركردايەتى سولتانى عوسمانى سولتان موورادى چوارەم
 ھىزەكانى سووپاي فارسى بەسەركردايەتى شا عەباسى فارسى كە مەزھەد
 شىيەن ، ھىزەكانى سووپاي عوسمانى بەرەو شارى بەغدا ھەنگاينا .
 كە لەو كات شارى بەغدا لە ژېردەستى شاعەباسى فارسى بوو، ئەمەش ب
 ھۆي كووشتنى والى بەغدا ، كە مەزھەب سووننە بوو بە ئارەزوى خۇ;
 مامەلەي لەگەل مەزھەب سووننە دەكرد ، لە ئەنجام ھىزەكانى سووپا;
 عوسمانى بۆردوومانى شارى بەغدايان كرد ، كە بوو ھۆي وويرانكردن
 رۆخەكاندى شارى بەغدا .
 كە ئەمەش بوو ھۆي داگير كرددەھەي شارى بەغدا لە لايەن ھىزەكان
 سووپاي عوسمانى و بە دەرپەراندنى ھىزەكانى سووپاي فارس ... كە ل
 ئاكامى ئەو شەپە زياتر لە ۲۰ بىست ھەزار چەكدارو ھاووللاتى شىيە
 كوورزان . جگە لە كوورزانى چەكدارانى عوسمانى و ھاووللاتيانى مەزھەد
 سووننەي ئىسلامدا .

۱۶۳۵

۱۶۳۵/۱/۲۹ لە دواي ھەولئىكى زۆر لە لايەن رووناكبيرو پروفىسۆرو نووسەر
 مېژوونوسى ھەمەجۆر لە بووارە جىياجىاكاني مېژووو زمان كەلتوورو داب
 نەرىتى گەلانى فەرەنسا ، ئەنجامى ئەو ھەولانەش بوو ھۆي دامەزراند;
 دەزگاي كۆرى زانىارى فەرەنسا لە پارىسى پايتەخت فەرەنسا دا .

۱۶۳۶

۱۶۳۶/۷/۵ لەكوچى دوايى ئەمىرى ئەردەلان - خان ئەحمەد خانى كورى ھەلۆخان .
 شايانى باسە كە خان ئەحمەد خان لە ۱۶۰۵/۵/۱۹ دەسەلاتى ئىمارەت
 ئەردەلانى گرتە دەست لەو كاتەي كە يەكئىك بوو لە حكومرانەكانى س
 بەدەھولتەي فارس ... ھەولە سەرەككەكانى ئەو بوو كە سەرزەنشەي ھەردە

- هۆزی - موکری و بلباسی - کردوه . دواي ئه‌وه ناوچه‌کانی رواندز و
عه‌مادیه و کۆیسنجق و ههریری خسته ژیر ده‌سه‌لاتی خۆی . له ماوه‌ی
ده‌سه‌لاتی خان ئه‌حمده خان له‌سه‌ر ئه‌رده‌لان به‌سه‌رده‌می سه‌ربه‌ستی و
ناسوده‌یی ناوزه‌ند کرابوو .

هه‌ولنه‌کانی خان ئه‌حمده‌خان له‌ پینا و پاراستنی حووکمه‌کانی نیمچه
سه‌ربه‌خۆی کورد بوو ، دژی په‌لاماردان و هیرشه‌کانی سوویای
ئیمپراتۆریه‌تی عوسمانی ، به‌تایبه‌تی بۆسه‌ر هه‌ردوو شاره‌کانی که‌رکوک و
مووسل و ده‌ورووبه‌ریاندا . له‌ هه‌مان کات په‌یوه‌ندی باشی له‌گه‌ڵ شا
عه‌باسی سه‌فه‌وی فارس هه‌بوو ، که‌ شاعه‌باس ریژی باشی ئه‌م که‌سایه‌تیه
کوردیه‌ی ده‌کرد به‌هۆی راستگۆیی و نازایه‌تی و چاونه‌ترسی و په‌یوه‌ندیه
باشه‌کان و به‌ئه‌نجامه‌کانی له‌ناوچه‌ هه‌رئیمه‌کاندا .

سه‌رچاوه :- مشاهیر الکرد / ۱۹۵-۱۹۶ .

۱۶۳۹

۱۶۳۹/۱/۱۸ دارشتنی یه‌که‌م ده‌ستور له‌ کیشووه‌ری ئه‌مه‌ریکای نووی به‌ ناوی -
الاحکام الاساسیه - و - له‌هه‌رتفورد ، کنایتکت - که‌ یه‌که‌م به‌لگه‌نامه‌ی
کۆمه‌لایه‌تی بووه ... که‌ بنه‌ماکانی ده‌سه‌لات ده‌گه‌رینیتته‌وه‌ بۆ هه‌لووێستی
نازه‌زوومه‌ندانه‌ی گه‌ل له‌ هه‌موو بوواره‌ جیا جیاکاندا .

۱۶۳۹/۵/۱۱ دابه‌شکردنی کوردو خاکی کوردستان له‌ نیوان هه‌ردوو ئیمپراتۆریه‌تی
عوسمانی و ده‌ولته‌تی سه‌فه‌وی فارسی ، ئه‌م کاره‌ش به‌ر له‌ راگه‌یاندن
په‌یمانی زه‌هاو به‌پیی نه‌خشه‌ی دابه‌شکردن به‌ شیوووه‌یه‌کی فه‌رمی له‌ نیوان
خۆیاندا .

۱۶۳۹/۵/۲ جه‌نگی دریز خایه‌ن له‌ نیوان هه‌ردوو ئیمپراتۆریه‌تی عوسمانی مه‌زه‌ب
سووننه‌ و ئیمپراتۆریه‌تی سه‌فه‌وی فارسی مه‌زه‌ب شیععه‌ به‌ نه‌خشه‌یه‌کی
تایبه‌تمه‌ندی به‌رژه‌وه‌ند کارانه ، له‌ سه‌ر خاکی کوردستان .

ئه‌ویش به‌ مۆرکردنی په‌یمانی زه‌هاو - قه‌سر شیرین - به‌دابه‌شکردنی
کوردستان کۆتایان پی هینا و ئه‌وسنووره‌ی که‌ هه‌ردوو ده‌ولته‌ له‌ سه‌ری
پیک هاتن ، که‌ له‌ ناخسقه‌وه‌ له‌ قه‌فقاس به‌ ناو مه‌لنه‌کانی فارس و وان و

شارەزورۇ بەغداۋ بەسرا تا سەر ئاۋى كەنداۋ ، بەناۋجەرگەى خاكى كوردستان تىپەرى ، بە گوۋىرەى ئەم رىكەووتنە ئەبوۋ قەلاكانى قوتوور ماكوۋ مەغازىرد كاۋل بىرىن و بەچۆلى بەيلىرىنەۋە .

كە پىكھاتنى ھاۋبەش نەيتوۋانى ناكۆكەكانى نىۋان فارس و عوسمانى بە تەۋاۋى چارەسەر بىكات بەلكوۋ دابەشكردنى نارەۋاى نەتەۋەيى كورد ئەرمەن و گوۋرجى و عەرەب و دابەشكردنى ئاين ، بە پىسى مەزەبە جىاجىاكان بوون ... بگرە لەخىل و ھۆزە جىاجىاكانى پىكھاتەى نەتەۋەكانى ناۋچە سنوۋرىەكان بە سەر ئەو دوو دەۋلەتەدا .

كە بوۋە ھۆى دروست بوۋنى ناكۆكەكان زىاترو مەلمانى سەخت و دژوۋار ، لە بەر ئەۋەى ھەلكەۋتەى جوۋگرافى شوۋىنى ژيانى كوردىش ، كە لا نىۋان ھەردو دەسەلاتى عوسمانى و فارس دابو ، كە كوردى خستە نىۋان دوو بەرداشى نىۋان ھىزەكانى عوسمانى و فارسدا .

نوسەرو روۋناكىرو كەسايەتى ناۋدارى كورد - ئەحمەدى خانى - خۆى شايەتى روۋاۋەكانى ئەو سەردەمە بوو ، كە چەندىن ۋوتەى بەنرخى لە دانراۋەكانى ئەو سەردەمە بوۋە چەندىن ۋوتەى بە نرخى لە دانراۋەكانى تۆمار كرددوۋە بوۋتە مايەى توۋىژىنەۋەۋە جى بەجىكردن و ھىنانە كايەۋەۋە بە ئەنجام گەياندنى لە داھاتۋى كوردو خاكى كوردستان .

۱۶۳۹/۱۰/۲۷ يەلدا شابۆى فەلە لە بەرەبابى ئۆسلان لە فەلە كلدانىەكانى گوندى ھەرمۇرتەى سەر بە شارۆچكەى كۆيسنجەق بوۋە ، لە بەر خۆشەۋىستى خوشكى مستەفا حەيدەرى ، لە ئايىنى عىسايى ھەلگەراۋوۋە بوۋە ئىسلام . دۋاى ئەۋە لە گوندى ھەرمۇتە دەچىتە گوندى ماۋەران لە بەر ئەۋەى مائەخەزورانى لەو گوندە بوون . ھەر لەو گوندەش كۆچى دۋاى كرددوۋە و گۆرەكەى لەو گوندەيە .

شايانى باسە عەشیرەتى بندىان ھەموۋى دەگەرپتەۋە سەر ئەم مرقۇقە ... دۋاى ئەۋەى كە بوۋ بە ئىسلام ، ناۋى خۆى لە يەلدا شابۆ گۆرى بۆ ناۋى - ئاۋدەل - كە چۋار كۆرى ھەبوۋ ، لە بەر ئەۋە عەشیرەتى بندىان بەچۋار تىرە دابەش بوۋە . كە ھەر تىرەيەك لە كورپك لەكۆرەكانى يەلدا شابۆن لە پارىژگای ھەۋلىز لە ھەرىمى باشورى كوردستان .

۱۶۴۰

۱۶۴۰/۵/۳۰ كۆچى دووايى ھونەر مەندى شىۋوھكارو تابلۇكۆيش - پىتەر پۇل رۇبنز -
كه باشترين ھونەر مەندى سەدى ھەقدە ھەم بوو ھو تابلۇ بەناوبانگە كەى -
ژنەكەو كوپرەكەو مۆمەكەى - بوو ، كە بە ۱۲ر۴۰۰ر۰۰۰۰ مليون دۇلار
فروشر اوھ .

۱۶۴۲

۱۶۴۲/۱/۴ لە دوای رەتکردنەو ھى پەرلەمانتارانى بەرىتانيا ، بە دەنگ نەدان لە سەر
خەرچکردنى ئەو برە پارەيەى كە سووپاى شانشىنى بەرىتانيا پىويستى
پى ھەبوو . بۇ خەرچى پىداويستىھەكانى و كارە ھەمە جورا و جورەكانى
سووپا ، بە ھوى جەنگ كردن لە گەل سكوۆتلەندا ... ئەمەش بوو ھوى كە
لايەنگرانى شانشىن ھەلسان بە رفاندنى پىنج پەرلەمانتارى دژ بە خويان .
كە ئەمەش بوو ھوى بەرپا بوونى شەر لە نيوان پەرلەمانتاران و لايەنگرانى
لەگەل لايەنگرانى شانشىن - شارلى يەكەم - ، كە ھەردوو لا وەك يەك ھىزى
سووپايان ھەبوو ۱۳۰۰۰ سيانزە ھەزار سەرباز بە رامبەر ۱۳۰۰۰ سيانزە
ھەزار سەرباز ، لە ئاكام ھىزەكانى سووپاى پەرلەمانى بەرىتانيا تووانيان
دەسەلاتى خويان لەسەر لندەن بچەسپىنن .

۱۶۴۲/۱/۱۰ شانشىن - شارلى يەكەم - شانشىنى بەرىتانيا ، شارلى لەندەنى پايتەختى
بەرىتانياى جى ھىشت بەرھو شارى ئوكسفورد رۇيشت و ھىزەكانى
لايەنگرى خوى لە بەر پرسان و سووپاى بەرىتانيا لە شارەكەدا كۆبوونەوھ
، كە ۱۳۰۰۰ سيانزە ھەزار سەرباز بوو ، لە دوای دەست بەسەرا گرتنى
ھىزەكانى سووپاى لايەنگرانى پەرلەمانتارانى گشتى بەرىتانيا لە سەر
شارى لەندەندا .

۱۶۴۲/۴/۱۰ سولتانى عوسمانى سولتان خانى دووھم ، كە كوپرى سولتان ئىبراھىمى
يەكەم بوو چاوى بە جىھان ھەلھىناوھ ، دوای لا بردنى سولتان محەمەدى
چارەم دەسەلاتى سولتانى عوسمانى گرتە دەست بەسولتانى عوسمانى لە
سنورى ئىمپراتورىيەتەكەدا .

1۶۴۳

۱۶۴۳/۶/۱۴ لە سەردەمى شانشىنى بەرىتانيا شانشىن - ئەلىزابىت - ماۋەي بەكارى رۇژنامە و چاپەمەنىدا ، ئەۋىش بەرىنمايى چاپەمەنى و رەزامەندى لە سەر كرد ، كە لە لايەن ئەنجومەنى گىشتى بەرىتانيا دانرا و پىشنيار كرابوو لە ھەموو بوۋارەكانى رۇژنامە و چاپەمەنى بە ھەموو شىۋوۋازەكانى ھەمە وولاتەكەدا .

1۶۴۵

۱۶۴۵/۶/۱۴ ھىزەكانى سوو پاي سەر بە پەرلەمانى گىشتى بەرىتانيا توۋانىان بۇ يەكەم جار ، لە ماۋەي كىشە و مەملانىيەكە سەرکە ووتنى تەۋۋا بە دەست بىنن بەسەر شانشىنى بەرىتانيا شانشىن - شارلى دوۋم - لە شارى نازى . بەلام ئەو كىشە و مەملانىيە بەردەوام بوو تاكوۋ مانگى /۹/ ۱۶۵۱ بە ھەلاتنى شانشىن - شارلى دوۋم - بۇ دەردە وى وولات ... ئەمەش بوۋە ھۆي كۆتايى ھاتن بە شەرى ناۋو خۆ لە بەرىتانيا .

1۶۴۶

۱۶۴۶/۶/۱ فەيلەسوف و زاناي ناۋدارى ئەلمانى و جىھان - گوتفريد فېلھېلم لايبىز - لە شارى ، لىبىتسكى ، ئەلمانىا چاۋى بە جىھان ھەلھېناۋە . بەھۆي بوۋنى باۋكى بە داداۋەرىكى رۇشنىر زۆر بايەخى بە پەرۋەردە كردنى لايبىز داۋە : بۇيە ھەر لەسەرەتاي ژيانى فېرى زمانەكانى يۇنانى و لاتىنى دەبىت . دۋاي ئەۋە دەست دەكات بەخوۋىندى ئەدەبى يۇنانى و رۇمانى ... پاشر ئەۋەي لەزانكۆي لىبىتسك فەلسەفە تەۋاۋ دەكات بەرەۋ زانكۆي شارى پەنيا دەچىت و لەۋ زانكۆيەش زانستى ماتمايتىك دەخوۋىنى تا لەسالى ۱۶۶۷ برونامەي دكتورا لەياسا بە دەست دىنى .

دۋاي ئەۋە بۇ ماۋەيەك لە كۇشكى - دۆكى ھانۇقەر - كارى دېلۇماسى ئەنجام دەدات و مېژوۋش دەنوسىتەۋە ... بەھۆي زىرەكى و لىھاتوۋىي زۆر بەي كاتەكانى ژيانى بەخوۋىندەۋە نوۋسىن و توۋيژىنەۋە بەسەر دەبرد . ھەر لەسەرەتاي ژيانى لايبىز نىشانەكانى دارىژىتنى تىئۇرى ھزرى

دەيىنرا .

چونكى مەرقۇم بۇ دەۋىر ھەقىقەتەنمۇ رەخنە لەخۇگرتنى پىۋو دەيارپوۋە ، ھەر بۇيەش رۈنن و بۇچۈننى فەيلەسوفەكانى پىش خۇى دەربىرى و پشت ئەستورائەش رەخنە لە تىئۇرەكانىان دەگرت . ھەر وەك لە پەرتوۋكى چەند ووتارىك بۇ - عەقلى مەرقۇم - بەديار دەكەۋىت ، كە تىايدا رەخنە لە بابەتە سەرەككەكانى ناو پەرتوۋكەكەى ووتارىك بۇ عەقلى مەرقۇمى - جۇن لۇكى - فەيلەسوفى ئىنگلىزى گرتوۋە .

بەھمان شىۋوۋەش لەپەرتوۋكى - ووتارىك بۇ مېتا فىزىكىيا - نارەزايى خۇى بۇ چۇنىەتى رۈنننى دىكارىت لە مېتوۋدى مېنا فىزىكىيا دەربىرىۋوۋە ... ئەمە لە ئاست و بۇچۈننى شىپىنۇزاش بەرامبەر بەيەك ناۋەرۋكى ھاتۋتە ۋەلام و دەئىت :-

ئەگەر ناۋەرۋك بەم جۇرە بىت سىپىنۇزا باسى لىۋو دەكات ئەۋە بە دلنىايىەۋە ھەموو شتەكان نىگەتيف و پەككەۋتوۋ دەبوون ، بۇيە ناۋەرۋكەكان بەشىۋوۋەيەكى ۋەھايە كە لە ژمارە نايەن ... ديارترىن بەشى زانستى لەلاى لاىبنز برىتى بوون لە مۇنا دۇلۇژيا - زانستى گەردىلە روۋحىەكان - كە ۋاى بۇ دەچوۋ ، كە گەردوون لە گەردىلەى روۋحىەكان پىك ھاتوۋە ... ئەم گەردىلە روۋحىانەش ناۋناۋو بە - مۇنادەكان - لە پەرتوۋكى تىۋوۋدىسا دادۋەرى خوداۋەندىش دەيسەلمىنى ، كە جىھانەكەى ئىمە بەھەموو شەپرو ناخۇشەيەكانىەۋە باشتىن جىھانە .

لە روۋى زانستى - لاىبنز - زانستى ماتماتىكىشەۋە شوۋىنى ديارەۋ لەتەك ئىسحاق نىۋوتنى زاننى ئىنگلىزى بە دامەزاندنى زانستى - تەۋاۋكارى و جىاكارى - دەدەئىت . لەھەموو ھاۋچەرخەكانىشى زىاتر دركى بە گرنكى لۇژىكى ماتماتىكى كىردبوۋ .

كە نامىرىك بۇ پىۋانەى ژمارەشى داھىنا ، كە چەندان كىردارى گەۋورەى پى ئەنجامداۋ بەۋ ھۇيەشەۋە تۋانى رەگ بدۇزىتەۋە ، جگە لەمەش چەندان نامىرى دىكەى بۇ ھەككىشانى ئاۋو بەگەرخستنى ئاستى ئاۋى داھىنا . لە تەك ئەۋ كارانەش بايەخى بەكىشە كۇمەلەيەتى و رامىارى و ئابوۋرى و رۇشنىبرىش دەدا .

ههروا بهردهوام بوو له پيښاو خزمه تکردي مروڤه و مروڤايه تي له داهاتوو؛
په ره سهندن و پيشکه ووتن و په ره پيدان له جيهان ، تاکوو له روژ،
۱۷۱۶/۱۱/۱۴ مالئاوایي له وولات و جيهان کردو به ره مه کاني تاکو
ئيستاش جيگهي گرنگي پيدانه له هه موو بواره کاندان .

سەرچاوه: - موسوعه‌ی فەلسەفە - دانانی - دکتۆر عەبدولرحمان بەدهوی - بەرگی ۲/

۱۶۴۸

۱۶۴۸/۱۰/۲۴ مۆرکردنی ریکه ووتننامه‌ی - قیستقالیا -- له شاری قیستقالیای روژناو
ئه لمانیا ، که هه موو وولاتانی ئه روپا به شداریان تیدا کرد به ناماده بوون
۱۳۵ نووینهر له که سایه تی لاهوت و فهیله سوفه کان .
ئه ویش له پيښاو کو تایی هینان به کیشه و مملانیی شه‌ری ۳۰ ساله
رابردوی نیوان هه ردوو مه زه بی مه سیحی لیک جیاوازی کاسو لیک
پرۆتستانت ، له ئه روپا و جیهانی مه سیحی، که به ریتانیا و فه ره نسار
ئه سپانیا و نه مسا و روسیا و ئیتالیا رۆلی سه ره کیان هه بوو له و مملانی
شه‌رو پیکدادانه . ئه ویش به وویرانکردن و له ناو و بردنی به هه زاران مروڤه
خانوو باله خانه و کیلگه‌ی کشتوو کالی و کارگه و پرۆژه‌ی پیشه سازی
ژیرخانی ئابووریدا .

نەم نەشەیه شوپشی پيشهسازی ديارهكات بەر لەو ريكوتتهدا

شایانی باسه ئەو كۆنگرهیه بووه هۆی دورست بوونی بنه‌ماله‌ی دەسه‌لات و

دەۋلەت ۋە نەتەۋە لە ئەۋرۇپادا ، بە جياكردنەۋە دەسلەۋى - دەۋلەت ا دەسلەۋى كەنيسەكان لە ئەۋرۇپاى رۇژئاۋا ۋە ئەۋرۇپاى رۇژھەلات ، ك كەنيسە بەرپرسار بوو لە كارووبارى ئاينى ۋە مەزھەب ۋە ھەتا لە دەسلەۋى دەۋلەت تيش بەرپرسار بوو ، لە بەرپوۋە بردنى كارووبارى دەۋلەت ا ھەموو بۋارە جياجياكاندا .

جىگەى باسكردنە كە مۇركردنى ئەم رىكەۋوتننامەيە ھەموو ۋولتازد ئەۋرۇپا بەشداريان تىدا كرد ، تەنيا بەرىتانياۋا پۇلەندا نەبىت . كە گرنگ ئەۋ رىكەۋوتننامەيە ، كە لە شارى قىستقالى مۇر كرا لە پەيوۋەندىد نىۋودەۋلەتتەكاندا ئەۋىش:-

۱- ئەم رىكەۋوتننامەۋ كۇنفرانسى رىكەۋوتننامەكە بوون بە بنەما بۇ پىد ھىنانى كۇنفرانسى دىكە ۋرئىنمايى كردنى ۋولتازن لە پەيوۋەندىد نىۋودەۋلەتتەكاندا .

۲- ئەم رىكەۋوتننامەيە دان بە سەر بەخۇيى كۇنفرانسىۋنى سويسرا ۋولتازنى ھۇلەندا دانا .

۳- نزيكەى ۳۵۰ يەكەى راميارى ئەلمانىا بە ھۇى ئەم رىكەۋوتننامە سا بەخۇييان بە دەست ھىنا .

۴- پىدا گرى لە سەر سەر بەخۇيى فەرەنسا ، ئەسپانيا ، پرتوۋگال ، قەدەخەكردنى بە فەرمى دەستىۋوردانى لە كاروبارى پاپا نىۋوخۇيد ۋ دەرەۋەى ۋولتازنى ئەۋرۇپا .

۵- ۋولتازنى ئەۋرۇپا ، مافى گرىدانى رىكەۋوتننامە . ۋ لە ئەستۇگرتند بەرپرسارىيەتى نىۋودەۋلەتى ۋ رىكخستنى كاروبارى نىۋوخۇيا پىدرا . بە بى دەستىۋوردانى دەۋلەتى دەرەكى ۋ بەبى سەرنجدان د داۋاكارىەكانى ئىمپراتۇرىيەتى رۇما ۋ پاپا .

۶- بنەماى سەر بەخۇيى ۋولتازن ، چ سەر بەخۇى راميارى ۋ چ سەر بەخۇى: ئاينى ۋ ھەروا يەكسان بوونيان لە گۇرەپانى نىۋودەۋلەتى پەيوۋەندىەكانى دەرەۋە بۇ يەكەمجار ۋ بە شىۋەۋەى فەرمى لە رىكەۋوتننامە پەسند كرا .

۷- ۋولتازن لە ھەلپژاردنى ئاينىدا سەر بەست بوون ۋ لە ھەمان كا، بەلئىنشىيان دا ، كە گروۋپە ئاينىكانى كاسۋلىكى لۇسەرى

پرۆتستانت نازاديهكى تهواويان ههبي.

۸- سيسته مي هاوسهنگي هيژ ، هم له ئيمپراتۆري رۆماو هم له ئهروپادا پيڤ هات . ئامانجى سيسته مي هاوسهنگي هيژ پيشگرته له سهه هه لدانى دهووله تيكي - زالتر - له ناويهك رامياريه كانى ئهروپادا بوو .

۹- ئهوه دهووله تانهى كه ريكه ووتننامهى فيستقاليان مۆر كردبوو ، به لينيان به يه كتر دا ، كه له بهرامبهه ههه هيرشيكدا بي گوويدانه ئايين هاوكارى يه كتر بكهه .

1649

1649/7/3 له دواى شه پيكي خوويناوى ناووخويى له ئينگلته را كه كو تايبى ئهوه شه په به كووشتنى شانشين - شارلى يه كه م - هات له لايهن ريخه راوى بيوورينانيه كان ، ئه وپيش به راگه ياندنى حكومه تى نووى ، به گه راندنه وهى ئارامى و ئاسايش بو گه لانى ئينگلته را ، كه خو يان ژماره يان 56 نه ندامى په رله مانى گشتى بوو ، له دواى پا كرده وهى جوولانه وهى براهيد به هه لووه شانده وهى

ئهنجوومه نى لوڤدات و شانشين له 2/6 هه مان سا ل به دامه زراندنى دهن گاي جي به جي كرده نه ناوى ئهنجوومه نى دهووله ت ، كه پيڤ هاتبوو له 39 نه ندام ، كه هه موويان سه ربه خو بوون .

واته به ريتانيه كو ماريه كان له 5/19 ي هه مان سا ل ئهنجوومه نى گشتيان دامه زراند به شيووه يه كى فه رمى به ناوى كو ماري ئينگليزى ، ياخوود دهووله تى نازاد ، كه ده سه لاتي بالاى به گه ل دابوو له سه رنووينه رانى گه ل ، له په رله مان به دامه زراندنى نهك كو ماريكى ديمووكراتى له سهه ربه مانى ديمووكراتى و به لكوو ده ستيان كرد به ده ركردنى ئه ندامانى په رله مان و

ئەنجومەنى لۇزداتى لايەنگىرى شانشىن - شارلى يەكەم - لە كاتىر شەپكە دىۋى شەركەدا ، چۈنكى پەرلەمان بېۋە دوۋبەشى دژ بە يەكتىر: لە دەسەلات و لە ھىزى سوۋپاۋ لە دارايى ولە بەرپوۋە بردنى كارووبار: ولاتەكە لە ھەموو بوۋارە جيا جىكاندا .

۱۶۴۹/۱۱/۲۱ لەدايك بوۋنى نووسەرۋ
 فەيلەسوفى بە ناوبەرگىرى
 ئازادى - فرانسوا مارى
 ئارۋىيەمى - ناوودار بە -
 قۇلتىر - لە گوندتك لە رۇخى
 شارى پارىسى پاىەختى
 فەرەنسا . ھەر لە مندالىيەۋە
 لەلايەن كۆمۇنىستەكان فىرى
 خويىندن بوۋە ھەروا لەگەل
 خويىندن بىچىنەكانى ئايىن
 فىر بوۋە .

ئەم فىلەسوفە لە تەمەنى ۲۳

سالىيەۋە بەھۋى سووكايەتى كردنى بەكۆشكى شاھانە لە قەلاى - باستىل
 بەندىكراۋوۋە لەبەندىخانە داستانىكى بەناۋى - ھىتېرىياد - داناۋە ، ك
 باسى ئەشكەنجەكانى پرۇستەنتىيەكان دەكات و ئىتر بەو شىۋوۋەيە لە ژيا
 بەردەوام دەبىت .

1650

زانای ئایینی و تەسەوف و
فەیلەسوف و نووسەر و ئەدیب و
شاعیری ناووداری کورد -
ئەحمەد ئەلیاس رۆستم -
ناسراو بە - ئەحمەدی خانى -
لەشارى بايەزید لە باکووری
کوردستان چاوی بە جیهان
هەلەیناوه ، لە هۆزی -
خانیه‌کان - بووه . که لە
بنچینه‌دا باو باپیرانی لە شاری
یۆنان ژیاون و لە گوندی خانى

سەریان هەلداوه ، که لە ناوچهی جۆله میڤگ بوونه ، که گه‌ووره‌ترین شار
بووه لە ناوچهی هه‌کاری .

جیگه‌ی ئاماژه پیکردنه که ئەحمەدی خانى لەلایەن زاناو رووناکبیرانی
ئەوکاتە خویندنی تەواوکردووه ، هەر لە تەمەنی بچووکیدا پینووسه‌که‌ی بە
دارشتنی شعر دەستی پیکردووه ، که بەناوبانگترین شعره‌کانی - مەم و زین
- بووه ، که چیرۆکیکی خۆشه‌ویستی بووه لە شیووازی چیرۆکی - لەیلا و
مەجنون - بووه .

لەسالی ۱۶۶۵ دەستی پیکردووه و لەماوه‌ی تەمەنی که ۴۴ سال ئەم چیرۆکه
شیعریه‌ی تەواوکردووه ... هەروا چەندین شیعری دیکه‌ی هه‌یه بە زمانه‌کانی
کوردی ، عەرهبی ، فارسی و تورکی ... هەروا - فەرهنگی کوردی -
عەرهبی - نووسیووه بەناوی - نۆبه‌هاری بچووکانی - که بۆ قوتابییانی
ئاماده‌کردبوو ... هەروا - عه‌قیده‌و ئیمان - هەروا چەندین چیرۆکی غه‌زەلی
هه‌یه .

شایانی باسه که مەم و زینی ئەحمەدی خانى بۆ چەندین زمان وەرگیردراون ،
وه‌ک :- عەرهبی ، تورکی ، ئەرمنی ، فارسی ، پرووسی - و چەندین زمانی

دىكە ، ھەروا بۇ زىمانى فەرەنسى ... مەم و زىن لە ۲۶۶۱ ھۆنراوھ پىكھاتوو،
... كە بە يەكەم قووتابخانەى نەتەوھى كورد دادەنرېت . كە يەكەم شاعىر
بووھ كە ھىماى نەتەوھى و نىشتىمانى بەرزكردۆتەوھ لە مېژووى نەتەوھ
كورد ... ئەم كەسايەتتە ناودارە و شاعىر و نووسەر و رووناكپىرە لە ژيانى
درېخى نەكردووھ تا لەسالى ۱۷۰۶ ما ئنا واپى لە گەل و نىشتىمانەكەى
دەكات .

سەرچاوه :- اعلام الكرد ۵۴۰ - ۲۴۱ - كورته مېژووى ئەدەبى كوردى سەردەم ۲/۲۶ .

۱۶۵۳

۱۶۵۳/۱۰/۱۰ بىلاو كوردنەوھى يەكەم رۆژنامە ، ئەوئىش لە شارى رۆماى پايتەختى ئىستانى
ئىتالىا بووھ . كە ئەو رۆژە بە رۆژى رۆژنامەگەرى ئىتالىا دادەنرېت لە
وولتەكەدا .

شايانى باسە كە ئىتالىا وولتېك و نىشتمانىكى پىر لە شارستانىتە و
شووئىنەوارە لە ھەموو بووارەكان و گىرنگى بەكەلتووور و داب و نەرىت و زمان
مېژووى خۆى داووھ و بەردەوام بووھ تاكوو ئىستاش .

ئىتالىا مەلبەندى ئاينى مەسىحىيە ، كە ئەوئىش دەوولتەى فاتىكانە و
رېنمايى ھەموو مەسىحى جىھان و سەرپەرشتى و سەرگردايەتى ئاينى
مەسىحى دەكات ، بە ھەردوو مەزھەبى كاسۆلىك و پروتستانت و چەندىن
لابال و بىروو بۆچوونى دىكەى ئاينى ، لەھەمان كات چ لە بووارى ئاين و چ لە
بووارى دەوولتە و دەسەلات ، ئىتالىا رۆلى سەرەكى و بنەپەتى و گىرنگى
ھەيە لە پەيوودەندى نىوودەلتەى و ناوخۆيىدا .

۱۶۵۵

۱۶۵۵/۱۰/۳۱ مەلىك ئەحمەد پاشاى والى ھەرىمى وان لە باكورپى كوردستان چەند
بىنانووى ھەمەلەيەنەى دۆزىەوھ ، لە پىناو پەلاماردانى ئىماراتى بەدلىس و لە
ئەنجام بە ھىزىكى سووپاى زۆرەوھ چووھ سەر عەبدال خانى مىرى بەدلىس
، كە زۆرەبەى ھىزەكەى لە كورد پىك ھاتبوون و دانىشتووانى دەوورووبەرى
ئىماراتى بەدلىس بوون كە بەپارەو سامان كىرابوون .
ئەوئىش لە پىناو بەرەنگار كوردنەوھى كورد دژى كورد ، لە ئاكام بە ھۆى كۆچ

پیکردنی دانیشتووانی زۆر بهی زۆری ئیماراته که دهستیان کرد به تالانکردنی ئەو سامان و ئەو گەنجینهی که دەمیک بوو تورکهکان چاویان تێبیبوو ، له ئەنجام هەر هه موویان تالانکرد و میرنشینه کهیان له ناو برد له هه ریمه کهدا .

شایانی باسه - ئەولیا چه له بی - له گهه لێژنه ی تالان نووسه کهدا بووه و ده لێ : - ههوت باری ههوشتر کتیب بوون و به تایبه تی کتیبخانه ی میر زیاتر له چوارده ههزار دهستنووسی زۆر نایاب و به هاداری تیدا بوو ، له گهه ل چه ندین کاری دیکه ی شووینه وارو که لتووری کوئی کوردی هه مه جوړی تیا بووه و هه مووی دزرا و له ناو براوه له لایه ن ده سه لاتی ئیمپراتۆریه تی عوسمانی له سه ر خاکی کوردستان .

1706

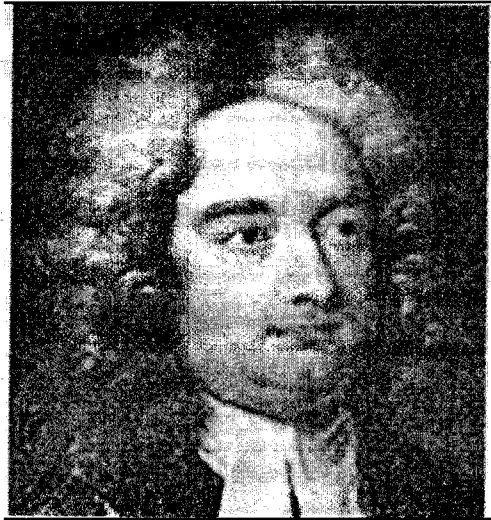
1706/7/21 له و رۆژه دا - مۆریترا - حاخامی جووله که له بهردهم جه ماوه ریکی زۆری نوویژکه ری ئایینی جووله که ئەو دهقه ی خووینده وه ، که - بی به ری کردنی سپینۆزای - گرتبووه خو . که ئەمهش قورستین سزابوو به سه ر ئەو که سانه ی که گوایه له نایین دهرده چوون له ناویدا هاتبوو ... ئەو که سه ی که دژی خوا وه ستاوه له ناسمان وزهوی بهر له عه نه ت که وتوووه . به مهش فه رمانی کو مه ل به سه ر کووشتنی سپینۆزدا درا . دواتر له درێژه ی دهقه که ی داوای له هه موو که سیکی سه ر به جالیه ی جووله که ی ئەمستردام کراوه ، که ئەو سپینۆزا له و شارهدا له خانوویکی بچووک له باشووری ئەمستردام نیشته جی بوو ... ئەویش به نزیک نه که ووتن و قسه له گه ل نه کردنی . به ناوی ئەوه ی که سپینۆزا دژی خوا و نوویژکردن و دوا رۆژه به پیچه وانه ی هه ست و بیروو بۆچوونه کانه له وولاته کهدا .

۱۶۶۷

۱۶۶۷/۱۱/۳۰ نووسەرو چىرۆك نووسى بەناوبانگى جىهان - جۇناتان سويفت - لەشارى
دېلن لەخىزانىكى ئاين چاوى بە جىهان ھەلھىناوھ ۋەپەرەردە كراوھ .

جىگەي ئامارثە پىكردەنە
كە جۇناتان بەرلە
داىكبـوونى باوكى
سويفت كۆچى دوايى
كردووه . و داىكى
بەھەتئووى بەخىوى
كردووه . ئەم مرقۇھە لە
تەمەنەكانى پىگەيشتىنى
بەھرى نووسىنى
ھەبووه و لەدارشتىنى
چىرۆك رەمىزى پالى

پىوھناوھ ۋەچىرۆكى سەيرو سەمەرى نووسىووه ۋەكەكە لەو چىرۆكانە
چىرۆكى - گۇلىقەر - بووه .

چىرۆكەكانى جۇناتان لەچوار گەشتى پىر لە سەرسوورھىنەرو مەترسى
ۋروداوى سەيرو سەمەرە دەدوى ۋەبەخىيالى چووتە نىو جىهان بۇ ئەوھى
بچكۆلەو بوونەوھى گەوورەو ناو وولاتى زاناو تىگەيشتوو ... چىرۆكەكانى
رووناكى خستوتە سەر رەوشت و ھەلسووكەووتى مرقۇقى دەسەلاتدارى
مشەخۇر و مرقۇقى بى ھىزو بى دەسەلات لەشىۋوازيكى پىر لە تەنزو وتوانچ
ۋرەخنى لەژيانى ئەو سەردەمەي خوى گرتووه .

مەبەستى جۇناتان لەناوھروكى چىرۆكەكانى ئەوھ بووه ، كە باسى لە رژىمى
ۋولاتانى ئەوروپا و دەستورى ئىنگلىزى بووه ، ئەو وولاتە زاناينە باس
دەكرد و لەوكەسە دەسەلاتدارانەي وولاتەكەي خوى دەدا ، كە ھىچ راستيان
لانى تەنيا مەبەستى ھەرە گەوورەيان بەدەستھىنانى دەسەلات

و كۆكردنە دەى مال وسامان بووه ... ئەم كەسايەتتە لە نووسىنەكانى بەردەوام بووه تاكوو لە تەمەنى ۷۷ سالىدا واتە لە ۱۹/۱۰/۱۷۴۵ كۆچى دواى دەكات لە وولاتەكەيدا كە بەرىتانيايە .
سەرچاوه :- كۆتارى مجله ۱۴۵۵ لە ۱/۵/۲۰۰۸ .

۱۶۷۲

۱۶۷۲/۹/۱۸ لە ناوەندى شەرى نيوان هيژهكانى سووپاي عوسمانى و هيژهكانى سووپاي پۆلۇنيا و بەردەوام بوون لە كۆتايى هيئان بە كيشەكان ئەويش بە مۆركردنى پەيمانى - بۆزكس- كە شەرشەكە بەرەو كۆتايى هاتن هەنگاويىنا .
 لە دواى ئەوه پۆلۇنيەكان بە ناوهرۆكى ريكەووتنەكە رازى نەبوون و شەپكە بەردەوام بوو تاكوو هەموو خاكى وولاتەكەيان لە ژيەر دەستى هيژهكانى سووپاي عوسمانى رزگار كردو زيانىكى مادى و گيانى زۆر لە هيژهكانى سووپاي عوسمانى و پۆلۇنى كەوت ، لە گۆرەپانەكانى شەرەكەدا ... كە بە دلخۆشكەرى گەلانى پۆلۇنيا بوو بە سەرکەووتنى هيژهكانى سووپاي سەرکردەو گەلەكەيان لە وولاتەكەدا .

۱۶۷۳

۱۶۷۳/۱۲/۲۲ سولتانى عوسمانى سولتان ئەحمەدخانى سييهەم لە داىك بووه ، كە كورپى سولتان محەمەدى چوارەمەو لەكاتى دامەزراندنى سەرو سامانىكى زۆرى بەسەردارو دەستەكەى دا دابەشكرد بە تايبەتى هيژى سەربازى ، بۆئەوهى بتوانئى لەكارە سەربازيەكانى سەرکەووتوو بىتله شەپرەكانيدا .
 لە هەمان كات مووفتى ئاينى - فەيزوللا ئەفەندى- لە سيىدارە داو دواى ئەوه ژمارەيەكى زۆرى لە سەربازەكانى لە سيىدارە دا... شايانى باسە هيژهكانى سووپاي عوسمانى ، واتە هيژى سەربازى ناووزەندو ناسرابوو بە - ئينكشاريە- چ لە ناو ئيمپراتۆريەتەكە و چ لە دەرەوهى ئيمپراتۆريەتەكەدا .

۱۶۷۷

۱۶۷۷/۱۲/ بەرپابوونى نازااوه لە نيوان هەردوو مەزھەب شيعەو سووننەى ئيسلام لە

شارى مەككە لە وولاتى حىجازدا ... ئەمەش ھۆى ئەو بوو كە لە شەھى پىنج شەممەى رۆژى ۸ / شەوال / ۱۰۸۸ كۆچى بەردى رەش و دەرگای كەعبە و جىگەى نووژى ھەينى شىوۋە ئىندرابوو بەشىوۋە يەكى ناشىرىن - مانا كە ديارە - ئەمەش بوو ھۆى ئەو ھى كە نابى شىعەكان سەفەرى مەزارەگەكانى مەراسمى حج بكنە ، گەر ھاتوو مەزھەب شىعەكان گەيشتنە جىگە پىرۆزەكان لە شارى مەككەدا .

دەبى ئەو جىگەيانەى كە پىيدا دەپۆن خاوين بىرىتەو - واتە بىسمىل بىرىت - ئا لەم رۆژەو زىاتر پەيوەندى نىوان ھەردوو مەزھەب شىعەو سوننەى ئىسلام بەرەو دژوارتر ھەنگاوى دەنا بە تايبەتى لەلەينى ھەلگىرى بىرى ۋە ھابىيەكان ، كە سعوودىە ھەرھەموو ۋە ھابىيە ۋە ژمارە يەكى كەمىان نەبىت لە وولاتەكەدا .

۱۶۷۹

۱۶۷۹/۱/۲۴ لە لەدايك بوونى نووینەرى گەوورەى فەلسەفەى ئەلمانى - ولف ۋولف - لە شارى برىسلاد لە ئەلمانىا . بۇ يەكەم كە دەستى كرد بە خوويندىنى لاھوتى ... بەلام دواى ئەو رووى كرده خوويندىنى ماتماتىك و فىزىيا تا ئەوكاتەى تواناى باشى پەيدا كرىدو ھەولى چارەسەرى كىشەكانى نىوان لۆسەرىيەكان و كاسۆلىكىيەكانى دەدا .

لە سالەكانى ۱۶۹۹ - ۱۷۰۲ خوويندىنى لە سەر دانراۋەكانى دىكارى دەست پىكرى . لە سالى ۱۷۰۳ بروانامەى دىكتوراى لە زانكۆى لىبىستك بە دەست ھىنا ... ئەم فەيلەسوفە لەكارە ھەمە لايەنەكانى بەردەوام بوو تاكوو لە ۱۷۵۴/۴/۴ لە ھەلى ئەلمانىا كۆچى دوايى دەكات .

سەرچاۋە - موسوعەى فەلسەفە - دانانى - دىكتور ۋەبىدولرەھمان بەدەوى - بەرگى / ۳ .

1683

1683/9/12 ھىزەكانى سووپاي ھاوبەشى نەمسو مەژەرو پۇلۇنيا بەسەركردايەتى - سوپىسكى - و بە نامۇزگارى پاپاي كاسۆلىك پەلامارى ھىزەكانى سووپاي عوسمانىدا .

ئەويش بە سەركردايەتى سەركردەى عوسمانى - قرەمستەفا ئاغا - لە ئاكامى شەپرى نىوان ھەردوو لايەن ھىزەكانى سووپاي مەسىحى سەركەووتن بەسەر ھىزەكانى سووپاي عوسمانى لەھەرىمەكانى - ساكسو و باقىيرا - دواى ئەو ھىزەكانى سووپاي عوسمانى لەسەر زىي دانووب كۆكرانەو ھو بەرەو شارى بوود بەرىكەووتن، لە ھەمان كات ھىزەكانى سووپاي ھاوبەش - سوپىسكى - ھەر بە دواياندا بوون ، كە ئەم رۇژە بوو ە رۇژىكى مۇتھوويى لە بەزاندنى ھىزەكانى سووپاي عوسمانى و بەرەو پاشەكشەكردن ھەنگاويان دەنا لە ناوچەكەدا .

1685

1685/2/23 لە داىك بوونى دامەزىنەرى مۇزىكاي ئىنگلىزى و مۇزىكا ژەنى جىھان - گيورىخ فرىدرىك ھاندل - لەشارى ھانوۋقەرى ئەلمانىا ... كە بە پىچەوانەى ناودارانى بوارى مۇزىكا بوو ، خىزانەكەيان نەك ھەر لەم بوارە ناسراو نەبوون بەلكوو رىزىشىيان لىدەگىرا . ھەر بۆيە لەترس باوكى ئامىرە بچووكەكەى لە دەرەو ەى مال دەژەنى و كاتىك كە بەھەرى مۇزىكاشى لىبەدىار دەكەوويت يەك لەمىرەكان ، داوا لەباوكى دەكات رىگاي پىبىدات و تىئۇرىيەكانى مۇزىكا لەگەل خوويندنى ئاسايى بخووينى ، كە ئەوسا ھاندل ھەزى لەھىچ جۆرە خوويندنىك نەدەكرد .

شايانى باسە كە ئەم ھونەرمەندە چەند وولاتى دىكەى لەجىھان كردوو لە پىناو سەركەووتنى كاروبەھرەكەى كە لە سالى ۱۷۲۴ ئۆپرايەكى دىكەى بەناوبانگ بەناوى - يۇليۇس قەيسەر - دەنووسى ... كە ئەويش ەك زۇر لەنووسەرو ھونەرمەندەكانى دىكەى شارەكەى يۇليۇس قەيسەرى شكسپىر دەكات ... ھەروا لەسالى ۱۷۲۸ ئەو شانۆيەى كە كارەكانى تىدا پىشكەش دەكرد دوجارى دەبىت .

ھەروا لەسالى ۱۷۳۷ جارىكى دىكە دەگەرىتەو ەلەندەن ، كە ئەمجارەيان

گۇرانييىژە ناودارەكانى ئۇپرا لەدەوورەى خۇى كۆ دەكاتەوہ .. لەدە سالەى دوايى ئەو ھونەرەندە ھەولۇ گۇرىنى لەكارەكانى خۇى دەكرد لە ئۇپراو سىمفونىياو چەندىن كارى دىكە ... كەزۇر پىوۋەى ماندوو دەبوو وەك خەياللىكى نەپساو تاكوو لە ۱۷۵۹/۴/۱۴ كۆچى دوايى دەكات بە مائىئاوايى لە جىھانى مۇزىكا لە وولاتەكەيدا .

سەرچاۋە:-- مەرسوعەى فەلسەفە - دانانى - دكتور عبدولرەحمان بەدەوى - بەرگى /۲.

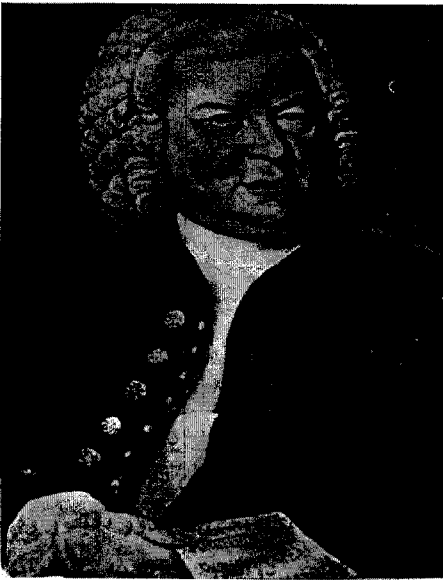
۱۶۸۵/۳/۲۱ مۇزىك-ژەنى كلاسسىكى

ئەلمانى وجىھانى - يۇھان
ساسىتيان باخ - لەشارى -
ئىزناخ - چاوى بە جىھان
ھەلەپناوہ . ھەر لەشارەكەى
خۇى دەستى كردووہ بە
قۇناخەكانى خوويندن و لە
ھەمان كات وانەى مۇزىكى
لەلايەن يۇھان ئەمپىرۇزس -
بەخوويندنى كەمانجە ژەنى
باوكى ، لەدواى مردنى
باوكى لەگەل يۇھان
كرىستوفى براگەوورەى دوا

وانەى ژەنىن لەسەر كلاقان وئۇرگۇن خوويندوہ .

لە سالى ۱۷۰۳ بۇ ماوہىەكە كە وەكوو ژەنىارى كەمانجە لە ئۇكستراى دۇگ
خايمار كارى كردووہ ، دواى ئەوہ لە سالى ۱۷۰۷ بەھۇى لىھاتوويى لە
ژەنىارى ئۇرگۇن گوواستراوہتەوہ بۇ كەنىسەى شارى مولھاوزن . دواى
گەرانەوہى بۇ خايمار يەكەم كارى ئۇرگۇنى بەناوبانگى نووسىووہ ، وەك
تۇكات كە ئۇپىرا بووہ لە وولاتەكەدا .

لەسالى ۱۷۱۶ خايمارى جى ھىشتووہ وپووہ بە سەرۇكى تىپى مۇزىكى
دىوہخان لەلاى لىيۇبۇلدى فەرمانرەواى شارى - ئافھالت ، كۇنت - كە
ئەوكات خوودى فەرمانرەوايى لەسەر فىولا دەبىژەن ، كە يۇھان خۇى

سەرۆكايەتى ئەو تىپىيە دەکرد ... دواى ئەوھى كە خۇى لە خزمەت كەنىسە رزگار دەكا وبۇ ئەوھى سەرپەرشتىيار ودانەرى ميوزىكى بىت بۇ ئامىرەكان ، زۆربەى كارە بايەخدارەكانى خۇى دەنوسىتتەوہ لەوانە :- ٦ پەرى بواندنيزەگىيە لەسالى ١٧٢١ .

دواى ئەوہ لە سالى ١٧٢٢ لە شارى لايبزىك لە ئەلمانىا بۇ ماوھى زياتر لە ٢٥ سال جى نشين دەبىت... لەسالى ١٧٤٧ سەردانى پاشاى گەوورە - فرىدريكى - كردووه و پارچەيەك مۇزىكى پيشكەش كردووه . كە دانانى ئەو بابەتەش لەلايەن خۇى وئەو پاشايەوہ بوو ... يۇھان سباستيان باخ لەھەموو جۆرەكانى شىووہ مۇزىكىيەوہ ناسراوہكانى لە سەردەمى خۇى داناوہ ، لەسەر ئاينى پروتستانتىسى لە ئەلمانىا .

كە ئەمەش لەبنەرەتدا بۇ زۆربەى كارە مۇزىكىيەكانى بووہ ، بە پاش كەوتووئويەكى بەرھەمى ھونەرى سەدان پارچە مۇزىكى بە شىووہ دارشتنى جۇراوجۆر ، ھەروا نزيكەى ٥٠ گۆرانى نووسىووہ ... يۇھان گرنكى تايبەتى بە بوارى مۇزىكى ئۆرگۆن داوہ ، كە زۆر پارچە مۇزىكى لەسەر ئەم ئامىرە داناوہ لەجۆرى مانتازىيا وبرلبوودو و قوگە وسۇناتا .

ھەروا گرنكى زۆرى بە ئامىرەكانى ھاوشىووہ داوہ بەتايبەتى گلاقان . ئەم كەسايەتتە ناودارە ھونەرمەندە بەردەوام دەبى لەكارە ھەمە جۆرەكانى مۇزىكا تاكوو لە ١٧٥٠/٧/٢٨ لەشارى لايبزىك مالىئاوايى دوايى لەھونەر دۇستان لە وولاتەكەى دەكات... دواى مردنى لە ئەلمانىا وەك وەفايەك وريزلينان لە سالى ١٨٩٤ پاشماوھى تەرمەكەى دەگوازيتتەوہ بۇ كەنىسەى سان تۇماس ولەوى بە يەكجارى بەخاك دەسپىردىت .

سەرچاوہ :- مەرسوعەى فەلسەفە - دانانى - دكتور عبدولرەحمان بەدەوى - بەرگى / ٢ .

١٦٨٦

١٦٨٦/٩/٢ لە دواى گەمارۆدانى ھىزەكانى سووپاي عوسمانى لە لاينە ھىزەكانى سووپاي نەمسا بەسەرکردايەتى - دۆك دى لۆرين - لە دەوورووبەرى زىى دانووب و شارى بوود ، لەو كاتەدا سولتانى عوسمانى بىرارى لە دەسەلات دانانى - ئىبراھىم پاشا - سەرەك وەزىرانى عوسمانى - سەدر ئەعزەم -

لە دەسلەپتە ... بە جىگە گرتىنەۋەي لەلايە سلىمان پاشا ، بەلام لە ئەنجام
 ھىزەكانى سووپاي عوسمانى شكان بە كووشتنى دادوۋەرەكەيان - عەبدى
 پاشا .
 كە لەكاتە زياتر لە ۴۰۰۰ چوار ھەزار سەرباز بەزىن لە گۆرەپانى شەپ
 ھەلاتىيان و بەسەرگەۋوتنى ھىزەكانى ھاۋبەش بەسەرگرايەتى - دۆك دى
 لۆرېن - كە ئىتر ھىزەكانى سووپاي عوسمانى چىدىكە نەيانتوۋانى
 روۋبەروى ھىزەكانى سووپاي مەسىحى بىنەۋە لەھەرئىمەكەدا .

۱۶۸۹

۱۶۸۹/۱/۱۸ لە دايك بوۋنى روۋناكىرو كەسايەتى
 بەناۋبانگى وولاتى نەمساۋ جىھانى -
 سارل لوى دى - مونتسكيۆ - لە كۆشكى -
 دىلابرىر - لە نزيك شارى بۆرۇدى لە نەمسا .

۱۶۹۰

۱۶۹۰/۷/۱۲ لە دواى شەپكى درىژخايەن لە نيۋان ھىزە چەكدارەكانى ئىرلەندى
 بەيارمەتى و پىشتىۋوانى ئىسكۆتلەندىەكان ، ھىزەكانى سووپاي بەرىتانيا
 ھىرشىيان كرده سەر ھىزەكانى سووپاي ئىرلەندا لە ناۋچەي - لايۋىن - ، لە
 ئەنجام ھىزەكانى سووپاي بەرىتانيا سەرگەۋوتنىيان بەدەست ھىئالە
 ناۋچەكەدا .

۱۶۹۱

۱۶۹۱/۶/۲۳ سولتانى عوسمانى سولتان سلىمانى دوۋم لە دواى سى سىئال لە دەسلەت
 لە تەمەنى ۵۰ سالىدا كۆچ دوايى كرد... شايانى باسە سولتان سلىمان لە
 ماۋەي دەسلەتلى لەۋ سىئ سالىدا توۋانى ناۋچە لە دەست دراۋەكانى
 بگەرىنىتەۋە ژىر دەسلەتلى عوسمانى ، ۋەك - سەلمان پاك - مەدائىن و نىس و
 وين و سەندەرىيە و بەلگراڭ - ، دواى مردنى براكەي ئەحمەد خانى دوۋم

جىگەي گرتەوہ بہ وەرگرتنى دەسەلات لە سەر ئىمپراتۆرىيەتى عوسمانىدا .

1692

1692 / 12/17
لە دواى ۵ر۴ ساڻ لە ھىنانە خووارەوہى سولتانى عوسمانى سولتان
مستەفای چوارەم لە دەسەلات بەھۆى دەبەنگى و سەرنەكەووتنى لە جەنگە
يەك لە دواى يەكەكان لە داگیرکردنى خاكي گەلان لە ھەموو لايەك لە ماوہى
دەسەلاتى و لە تەمەنى ۵۲ سالى كۆچى دوايى كرد ، كە ماوہى دەسەلاتى
ئەو سولتانە لە ۴۰ ساڻ زياتر بوولە سەر ئىمپراتۆرىيەتەكەدا .

1697

1697/9/20
لە دواى وەرگرتنى دەسەلاتى عوسمانى لە لايەن مستەفاخانى دووہى
كۆپى سولتان مەجىدى چوارەم... دواى سەرکەووتنى لە چەندىن لايەنە
جۇراو جۆرەكانى شەرى بە دەست ھىنا بەسەر ھىزى سووپاكانى نەمساو
دەرکەووتنى سووپاي روسياى قەيسەرى و ھاوپەيمانيان .
ئەويش لە دواى گفتووگوۆى بەردەوام ، لە ئەنجام پەيمانى - ريسويك -
مۆرکرا ، لە لايەن نەمساو لە لايەكى دىكە ئەلمانىا و ئەسپانىا و ئنگلتەراو
ھۆلەندا لە لايەكى دىكەدا . لە پىناو بەرەنگار بوونەوہى ھىزەكانى سووپاي
عوسمانى و فراوانکردنى دەسەلاتى خۇيان لەسەر ھەريمەكان و دابەشکردنى
خاكي گەلان لە نيوان خۇياندا .

1699

1699/1/27
مۆرکردنى پەيمانى - كارلوفتس - لە نيوان دەسەلاتى عوسمانى لە گەڻ
وولاتانى نەمساو روسياى قەيسەرى و بووندەقيەو پۆلۆنيا كە وولاتى
مەژەر بە تەواوى ، لە ھەمان كات ھەريى ترنسلفانيا بۆ نەمسا بە
وازيھىنان لە شارى نازاق بۆ روسياى قەيسەرى ، كە بوو ھۆى ئەوہى . كە
دەسەلاتيان بە تەواوى بەسەر دەرياي رەشدا بشكى و سنوورىك بۆ
دەسەلاتى ئىمپراتۆرىيەتى عوسمانى لە ناوچەو ھەريمەكان لە جىھان دابنىن .

۱۷۰۳

۱۷/۰۳/۱۷ لە داىك بوونى دامەزىنەرى مەزەبى ۋەھابى - محەمەد عەبولوھاب - لە شارۆچكەى عەينە لە باكورى شارى رىيازى سەئۇدىيە ، بە دورى ۴۰ كىلۆمەتر ، ناووبراۋ لە كەش ۋە ھەوايەكى گونجاۋ پىنگەيشتوۋەو لە بنەمالەيەكى زانائى ئىسلامى بوۋە باۋكى زانايەكى ئاينى ئىسلام بوۋە ... ھەروا باپىرى موۋفتى ئاينى شارى نەجد بوۋە پىشەۋاي فىقھ بوۋە .

ھەروا مالەكەى بېوۋە مالئىكى زانستى ۋ ئاينى ۋ گرنگى بە دانراۋەكانى كورى - تەمىمى - دەدا ، چەندىن جار سەردانى چەندىن شارى ۋەك :-

حىجاز ۋ ئەحساۋ بەسەرى كردوۋە لە سەردانەكانى چاۋى بە زانايانى ئاينى ئىسلام ۋ مەسىحى كەۋوتوۋە ، لە دۋاي چەندىن كىشەۋ مەملانىسى بېروۋ بۇچوۋن ۋ ھەلوۋىست بە بەرەتكردەۋەى دەيا بېروۋ بۇچوۋن ، كە بروۋاي پى نەبوۋە ، لە دۋاي گەرانەۋەى بۇ شارى عەينە - عوسمان موعەمەر - يارمەتى دا لە پىناۋ بىلاۋ كىرەۋەى داۋاكەى ۋ دەستى كرد بە ئەنجامدانى مەزەبى ۋەھابى ۋ بىلاۋ كىرەۋەى لە بەرگرى لىكرىدىدا ، ھەر بەم ھۆكارە ئەۋ دارەى كە خەلكى بە پىرۇزىيان دەزانى ۋ ئەۋ گوۋمەتەى كە لە سەر گۆرى زەيدى كورى خەتاب بوۋ ھىنايە خوۋارەۋە لەگەل چەندىن كارى دىكە لە پىناۋ چەسپاندنى بىرى ۋەھابى ، كە ئەۋ بىرە بىرىكى توندرەۋە لە ناۋ ئاينى ئىسلام ۋ سەرچاۋەى دورستكردى كىشەۋ گرفت ۋ دوۋبەرەككىيە .

ئەمەش كە بوۋە ھۆكارى سەرھەلدانى پارت ۋ گرۋپە ئىسلامىيەكان ، لە ھەمان كات ئەۋ بىرە ۋەھابىيە نەگوۋنجاۋە لەگەل مەزەبەكانى دىكەى شىعەۋ سوۋننەى ئىسلام ۋ دژ بە زۆر لە كارو كردارەجۆراۋ جۆرەكانى ئاينى ئىسلامە .

۱۷/۰۳/۸/۱۵ لە دۋاي دورست بوونى بارى ناھەموۋارى ناۋوخۇۋ دەرەكى لە ناۋ دەسەلاتى عوسمانى بە سەركردايەتى سولتان مستەفای دوۋم لە ماۋەى ۸ سال لە دەسەلاتەكەى ... لە ئەنجام بوۋە ھۆى ئەۋەى كە لە سەر دەسەلاتى ئىمپىراتورىيەتى عوسمانى لاپىرى ... دۋاي ئەۋە لە ۱۲/۳۱ ى ھەمان سال سولتان مستەفای دوۋم لە تەمەنى ۴۰ سالىدا كۆچى دۋايى كرد .

۱۷۰۷

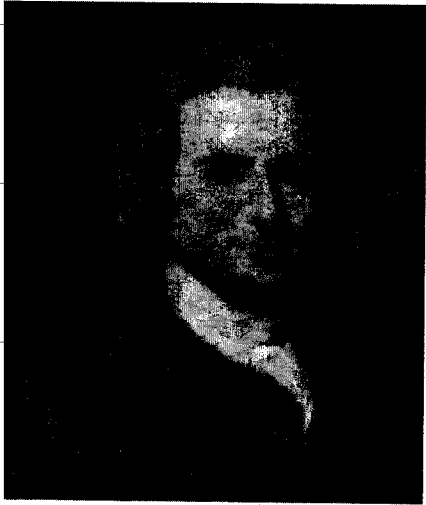
۱۷۰۷/۵/۱ ھەردوو پەرلەمانى ئۆسكۆتلەندى و ئىنگلىزى ھەلوو شىندرايەو و لە جياتى ئەو دوو پەرلەمانە پەرلەمانى نوپى ھاوبەش پىك ھىندرا . شايانى باسە رىكەووتنى يەكبوون و ماناي كۆتايى ھاتن بەئىنگلترەو ئۆسكۆتلەندا بوو وەكوو دوو وولاتى سەربەخۆو لە داىك بوونى بەرىتانياى مەزن بوو ، كە برىتى بوو لە ھاوسەرگىرى بەرژەوھەندى ... ھەرچەندە ھەردوو وولات بۆ ماوھى ۱۰ سال بە شا يان شاژنىك بەشداريان كەردبوو لە ساتى يەكبوونى ھەردوو تاج لەسالى ۱۶۰۳ ، كە ئەو كاتەى شارى ئۆسكۆتلەندا - جىمىسى شەشەم - لەجىگاي شاژن ئەلىزابىتى يەكەم تەختى پادشايەتى وەرگرت ، كە ھەردوو وولاتى وەكوو دوو وولاتى بەرچا و مانەوہ ... كە ئەوكاتەى ئىنگلترەا .

لە كۆتايىيەكانى سەدەى ھەژدەم لەگەل فەرەنسا تووشى جەنگ ھاتوو شا لويىسى چوارەمىش دەستى كرد بەھاندانى شاى كلۆلىك جىمىسى ھەشتەم لەئىنگلترەو ئۆسكۆتلەندا ، پىوويستى بەو كەرد مىراتى پرۇتستانتى شاژن - ئان - پيارىزىت و لەترسى ئەگەرى ئەوھى كە لايەنگىرانى شا جىمىسى ئۆسكۆتلەندا لە دژى ئىنگلترەا دەرگاي پشەتەو بەشكىنن لە شارەكەدا .

۱۷۱۱

۱۷۱۱/۷/۲ مۆركردنى پەيمانى - فەزنى - لە نيوان دەسەلاتى قەيسەرى روسيا و دەسەلاتى عوسمانى ، كە بوو ھۆى جئ ھيشنى چەندىن ناوچە وەك :- ھەرىمەكانى قەوقاس و دەرياي سىپى ناوھراست بۆ دەسەلاتى عوسمانى ، كە زۆرىيەى لە سەر خاكى باكورى كوردستان بوو لە كىشووھەرەكەدا ، ئەویش لە پىناو بەرز كەردنەوھى بەرژەوھەندى خاك و ئابورى و دەسەلاتەكانيان

۱۷۱۲

۱۷۱۲/۶/۲۸ لە دايىك بوونى نووسەرو
رووناكىيرى جيهانى - جان
جاك رۇسو - لە شارى ژنىف
لە خىزانىكى بەزەگەزە
فەرەنسى باوکی رۇسو
سەعاتچى و لە ھەمان كات
مامۇستاي - باليه - بوو ،
ھەروا دواى ۸ دايكى مردووھ
، ھەرۈھكوو خۇي دەلى - بە
لاوازي و نەخۇشى لە دايىك
بووم و دايىك ژيانى خۇي بە

لە دايىك بوونم بەخۇشى ئەو لە دايىك بوونم كارەساتى يەكەم بوو - ھەرۈ
دواى مردنى دايىكى ، باوکی نەيتوانىووھ رۇسو بە خىو بكات و لە لا ؛
مامۇژنى بە خىوكراوھ .

شايانى باسە ئەو كەسايەتتە لە شارى سانفرانسىسكو ي بەرىتانيا لە دايىك
بووھو لە تەمەنى ۴۰ ساليدا كۇچى دوايى كردووھ. واتە لە ۱۷۷۸/۷/۲ ،
دواى بى ئەنجام گەياندى داخوازىھەكانى لە زانست و ئەدەب و ھونەرھ
دەيا كارى ديكە لە ماوھى ژيانيدا .

۱۷۱۳

۱۷۱۳/۶/۱۸ مۇركردنى پەيمانى - ئەدەنە - لە نيوان وولاتانى ھۆلەنداو بەرىتانيا
رووسياو دەسەلاتى عوسمانى ، ئەويش بە ھۆي دەست تىووھردان لەكار
بارى ناووخۇو دەرھوھو پەيووھندىھە تايبەتى و گشتتەھەكانى نيوانيان
بەتايبەتى پەيووھندى بازىرگانى لەسەر بەندەرۈ كەنارەكانى دەرياو زەريا
زىكاندا ، كە لە ئاكام ماوھ بە دەسەلاتى عوسمانى درا كارە بازىرگانى و راو
ماسى لە سەر كەنارەكانى دەرياى رەش ئەنجام بدات .

۱۷۱۷

۱۷۱۷/۶/۲۴ ئەم رۆژە بە رۇژىكى گىرگ لە قەلەم دەدرىت لەلايەن مېژووى ماسۇنىيەكان ،
 ئەويش بەپەرىنەهوى بىرى ماسۇنىيەت لە سەردەمى كۆن بۇ سەردەمى نوئى ،
 لە بەر ئەهوى لەم رۆژەدا لە لەندنى پايتەختى بەرىتانيا ماسۇنىيە دىرىنەكان
 بېرىياندا بە دامەزراندنى كۆمەلەيەكى نوئى جياواز لە نامانجەكانيان و
 چۆنيەتى ئەندامان لە سەنديگا كۆنەكان ، كە لەرىزى ماسۇنىيەكان بوون ،
 دواى ئەوه ئەو كۆمەلەيە نەك ھەر لە لەندەن پەرهى سەند بەلكوو بەرەو
 ئەوروپا و ھەموو ولاتانى دىكەى جىهان ھەنگاويانا .

شايانى باسە بىرى ماسۇنىيەت پەرسەندەن و گەشەکردنى بەخۆيەوه بينى
 بەھۆى جياوازی پروواى ئايىنى لە سەر زەوى و كىشەى نيوان ئايىنيەكان و
 كۆك بوون لەگەل ھەموئاىينيەكان . كە ئەمەش بووه ھۆى دامەزراندنى يەكەم
 رىكخراوى ماسۇنى لە شارى لە نەندنى پايتەختى بەرىتانيا ، لەلايەن
 دەولەمەندە يەھودىيەكان ، ئەويش لە پىناو خزمەتکردنى ئىستىعمارى
 بەرىتانيا و ھاوپەيمانى لە جىهان بەتايبەتى لە ئەوروپاى رۇژئاوا .

۱۷۱۸

۱۷۱۸/۷/۲۱ مۆرکردنى پەيمانى بەناووبانگى - بساروفتس - لە دواى سەرکەووتنيان
 بەسەر سەرەك وەزىرانى دەولەتى عوسمانى - خەلىل پاشا - كە لە پىناو
 يارمەتى دانى شارەكە ھاتبوو بۇ مۆرکردنى پەيمان .
 كە نەمسائ و ولايەتى تەمسووارو شارى بەلگراد و بەشىكى مەزن لە وولاتى
 سرب بخاتە ژىر دەسەلاتى خۆى لە ھەمان كات كۆمارى بووندەقىەش ھەر
 وەك خۆى بىمىنىتەوه لە ناوچەكەدا .

۱۷۲۱

۱۷۲۱/۱۰/۲ سەرکردەى فارسى سەفەوى - خوداد بەگى ئەفشار - بەخۆى و ھىزىكى
 گەوورە لە دواى چەندىن جار ھىرش و پەلاماردانى ھۆزو تىرەكانى كوردو
 بەردەوام بوونى لە ھىرشەكان ... دواى ئەوه بەرەو لاجان ھەنگاويانا لە

بنارى شاخى قەندىل لە رۆژھەلاتى كوردستان .

كە مەلپەندى ھۆزى بلباس بوو، لە كاتى گەرانە ھەوى دا بەدىل و تالانە كەيە ھە
شەركە رەكەنى بلباس لە ناكاو ھەليان كووتايە سەرى و پاسەوانە كانيان
كووشت و دىل و تالانە كانيان ئى سەندە ھە . لە ئاكام ھىزەكانى ئە فشار ھە لاتن
بە ھۆى بە سەرنەكە ووتنيان خوداد بەگ ، لە داخا خۆى كووشت و ھۆزى
بلباس سەركە ووتنيان بە دەست ھىنا لە شەركەدا بە ھە لاتنى ھىزەكانى
سووپاى فارس لە ناوچە كەدا .

۱۷۲۳

۱۷۲۳/۱۲/۱۱ دەركە ووتنى كەرىم خانى زەند لە

ناو سووپاى نادرخان ، كە
كەسايە تىيەكى كوردى بە جەرگ و
لېھاتوو بوو ، كە لە گەل ەلى
موورادى سەركردەى بەختيار
رىكە ووتن ، بە لام بە ھۆى
جياوازى بىروو بۇچوونيان ، ەلى
موورادى لە ناووبرد ، دواى ئە ھە
بوو سەركردەى ناوچەكانى
ژۆردە سەلاتى ەلى مووراد .

دواى ئە ھە سەركە ووتنى بە سەر

قەجەرىيەكانى ئەفگان ھىناو بەرەو فراوانكردى دەسەلاتەكەى ھەنگاوين
تاكوو گەيشتە دوا پلەى سەركە ووتن و ماوہى ۳۰ سال دەسەلاتدار بوو ، لە
ماوہى دەسەلاتى رىكە ووتنى لە گەل بەرىتانيا مۆر كردو سوودى لەكەشتىيە
بازرگانىيەكان وەر دەگرت ، دواى و ھە ھەولى بوورنە ھەوى ناوچەكانى ژۆر
دەسەلاتەكەيدا . . .

ئەو بئەمالەيە يەك لە دواى يەك بەردەوام بوون لە دەسەلات تاكوو مانگى/
۱۷۴۹/۷ ، ئەويش بەھاتنى محمد ناغا لە ئەنجامى شەرىكى خوونناوى ، كە
بوو ھۆى بەرەو تووانە ھەوى بئەمالەى كەرىم خانى زەند . لە نيوان دوو
دەسەلاتى دژ بەيەكتردا ، لە ھەمان كات دژ بەكوردو خاكى كوردستان ، كە

ئەويش ئىمپىراتورىيەتى عوسمانى و فارسى سەفەوى بوون لە ھەرېم و ناوچەكەدا .

۱۷۲۴

۱۷۲۴/۱/۲۸ دروستكردنى بالەخانەى ئەكادىمىيائى زانستەكان لە شارى پىترسبۇرگى پايتەختى رۇسىيائى قەيسەرى ، لە لايەن قەيسەر... كە ئەو بالەخانەيە بوو بە كۆگايەكى سەرەكى بەلگەنامە جۇراو جۇرەكانى نەتەوھىيى و نىشتمانى و ئاينى گەلان لە ھەموو بووارەكاندا ، بە تاييىبەتى گەلى كورد .
كە زۆرپەى زۆرى بەلگەنامە بە نرخەكانى لە سەر بارى كوردى تيايە لە بووارەكانى نەتەوھىيى و نىشتمان و زمان و مېژوو و داب و نەرىت و كەلتووروشارستانىيەت و شووینەوارى كوردو خاكى كوردستان .

۱۷۲۴/۴/۲۲ لەدايك بوونى مەزنتىرەن فەيلەسوفى سەردەمى نوي - لامانايل كانت - لە شارى كىنگسبرگ لە بىروسىيائى رۇژھەلات ... كە باوكى پىنەدۆزىكى راستگۆبۇو لە كارەكەيداو دايكىشى دىندارىيەكەى زۆرتووند بوو . ھەر لەبەر ئەوھش كانت پەيوەندى بە بەرپۆبەرى پەيمانگاي - فرىدىك فرانس شۇلتس - كردوو و بەردەوام بوو لە خوويندن ، لە سانى ۱۷۳۲ تا ۱۷۴۰ .
دواى ئەو چۆتە زانكۆى كىنگسبرگ لە مانگى /۹/ ۱۷۴۰ . لەدواى دەرچوونى لەزانكۆ بەھۆى بارى نا لە بارى ئابورى روى لەكاركردن كردوو و دواى ئەو چۆتە خوويندى بالە لەزانكۆ بىروانامەى ماجستەرى بەدەست ھىناو لە ۱۷۵۵/۶/۱۲ .

ھەروا بە مامۇستا لەزانكۆ دامەزراو و وانەكانى فىزىياو ماتماتىك و ياساى سىروسشتى و زانستى ئەخلاقى و لاھوتى گوتتۆتەو بۇماوھى ۱۰ سال .
دواى ئەو بەشىوويەكى فەرمى لە ۱۷۷۰/۳/۳۱ بە مامۇستا دامەزراو ... لەسانى ۱۷۸۰ بۆتە ئەندامى ئەنجوومەنى پىرانى ئەكادىمى و لە ۱۸۸۷/۱۲/۷ بوو ئەندام لەئەكادىمىيەى شانشىن ، بۇ زانستەكان لە شارى بەرلىنى پايتەختى ئەلمانىا و بەردەوام بوونى تاكوو لە ۱۸۰۴/۲/۱۲ كۆچى دوايى دەكات لە وولاتەكەدا .

سەرچاھ: -- موسوعەى فەلسەفە - دانانى - دكتور عەبدولرەحمان بەدەوى - بەرگى ۲/ .

۱۷۲۷

۱۷۲۷/۷/۲۰ له دواي ههوله بى وينهكاني

نهویش به كوچى دووايى

زاناي مهزنى و بهناوبانگى

ئينگليزى و جيهان و

فيزياناس و داهينهري

بيروكهى تينوورى بيركارى

- ئيسحاق نيوتن - ئەم

مروقه له ۱۶۴۲/۱۲/۲۵ له

ههريمى - لينكولن - له

ئينگلتهره چاوى به جيهان

ههلهيناوه ، دواي تهواو

کردنى قوناخهكاني خويندن

له لايهن دوو مامى پسيپورى سهپهershتي كراوه ، كه نهوان ناوكيان بريوووه

گوتوويايه ئەم منداله دوو روژ ناژى .

كه چى قهدەر وای كرد كه گهوره بيت و ۸۵ سالى پر له پيشكهشكردنى

بهخشيش بژى و ببیتته گهورهترين زاناي فيزياو بيركارى و خاوهنى

گهورهترين و بالاترين هوش و ههست و بيركهروهه بيت و هوشيكى

زانشتيايه ههنگرى .

له دواي دابهشكردنى ناوچهو ههريمهكاني ژيڤدهسهلاتى ئيمپراتوريهتى

عوسمانى و روسياى قهيسهري ، كه زور لهو ناوچهو ههريمانه خاكى

كوردستانيانى دهگرته خو ... لهو كاتهش دهسهلاتهكاني نهمساو فارسى

سهفهوى بهو دابهشكردنه رازى نهبوون بهتاييهتى له سهه ناوچهكاني -

سهلمان پاك ، مهدائن - كه ئيستا دهكهوويتته باشوورى روژهلاتى شارى

بهغدا ، ههروا ناوچهى مهريوان له روژهلاتى كوردستاني ژيڤدهسهلاتى

فارسى ئيران، تهبريزدا .

كه نهههش بووه هوى ليك ترازانى پهيوهندي ناوخويى دهسهلاتى فارسو

کی‌شه‌ی نیوان شاه‌شرف ... به‌ر له‌وش میر محمه‌دی نه‌فغانستانی
 کوشتبوو له‌گه‌ل شا ته‌هماسبی ساسانی، که نه‌نجامه‌که‌ی بووه هوی
 مؤرکردنی په‌یمانی نویی نیوان نه‌و لایه‌نانه له سه‌ر خاکی گه‌لان به تایبه‌تی
 خاکی کوردستان .

۱۷۳۳

۱۷۳۳/۲/۱۱ له دایک بوونی شورش‌گی‌ریکی
 نه‌مه‌ریکی و دامه‌زین‌ه‌ری
 وویلایه‌ته یه‌کگرتوو‌ه‌کانی
 نه‌مه‌ریکا و یه‌کهم سه‌روکی
 وویلایه‌ته‌کگرتوو‌ه‌کانی نه‌مه‌ریکا
 - جو‌رج واشنتن - له شاری
 واشنتونی پایه‌ختی نه‌مه‌ریکا ...
 شایانی باسه نه‌م مرو‌قه تووانی
 سه‌ره‌خویی نه‌مه‌ریکا به‌ده‌ست
 بی‌نی به‌جیابوونه‌وه‌ی له‌ژیر

ده‌سه‌لاتی به‌ریتانیای مه‌زنی نه‌و کاتدا هه‌روا به‌رده‌وام بووه له‌پیناو
 یه‌کخستن و به‌هی‌زکردنی وولاته‌که‌ی له‌هه‌موو بوواره جیاجیاکان ، به‌تایبه‌تی
 له‌بوواری نابووری و بازگانی سه‌ربازی تائه‌و کاته‌ی له‌ته‌مه‌نی - ۶۷ -
 سالی‌دا مائئاوایی له نه‌مه‌ریکا و گه‌لانی نه‌مه‌ریکا کرد له ۱۷۹۹/۱/۱۴ له
 شاری مونت‌فیرون و هه‌ر له‌هوی له‌گه‌ل مارتاوی خیزانی نی‌ژراون له
 گو‌رستانی شاره‌که‌دا .

۱۷۳۳/۱۰/۲۴ به‌رپابوونی شه‌رو پی‌کدادان له نیوان هی‌زه‌کانی سووپای عوسمانی و
 هی‌زه‌کانی سووپای فارسی سه‌فه‌وی ، له ناوچه‌ی له‌یلانی رو‌ژه‌ه‌لاتی شاری
 که‌رکوک له باشووری کوردستانی لکیندراو به نی‌ستای ئیراق ، له نه‌نجام
 هی‌زه‌کانی سووپای عوسمانی شکان و پاشه‌کشه‌یان کرد و هی‌زه
 چه‌کداره‌کانی کوردیش به‌شداریان له‌و شه‌ردا کرد ، به یارمه‌تیدانی
 هی‌زه‌کانی سووپای فارس ، له هه‌مان کات به‌رگری کردن بوو له ناوچه‌که‌دا .

۱۷۳۴

۱۷۳۴/۱۱/۲۷ يەكەم گەرۇكى فەرەنسى كە سەردانى شارى كەركوكى كوردبىت - ژانى ئۆت
 - بوو ، كە گەشتەكەى خۆى دەست پىكردوو و لە سالى ۷۸۴
 سەفەرنامەكەى خۆى بەناوى - گەشت بۇ توركيا و ئىران - بە پىوهند لەگە
 لەشكر كىشەكانى - تەماسب قوولى خان - لە پاريس لە دوو بەرگدا ب
 چاپگە ياندر او و بلاوكر او تەو .

چىگەى باسكردنە كە ئۆتى لەسەفەرنامەكەى دەنوسى و دەلى :-
 بە يانىەكى ژوو بوو گەيشتمە شارى كەركوك ، كە كەركوك پايتەخت
 حكومەتى شارەزورە كە بەشىكى كوردستانە ، ئەم حكومەتەش بۇ سى
 دوو ھەرىمى لاوھكى دابەش دەبىت و كەوتۆتە نيوان نازربايجان ، ئىراقم
 فارس ، وويلايەتەكانى بەغدا ، موسل ، نامىدى و ھەكارى ، كوردەكان
 گۆران - Kiourans - كە گەوورەترين بەشيان لە ژىر دەستدایە و شووین
 سەرەكیان ناوى - پلنگانەيە و شارىكى گەوورەيە لە ناوچەى - قزجە -
 ھەروا لە بارەى پاشای كەركوكەو دەنوسى :-

پاشای كەركوك وورىاى دووژمنايەتى ئىرانە و برىارى داوہ قەلاكە ناماد
 بكات و بە پەلە كارى تىدا بكن بۇ چاككردنەوہى ئەو پەرزىنەى كە لە زۆ
 شووینەوہ بۆتە كەلاوہ .

ھەروا گەرۇكىكى دىكەى فەرەنسى - رۇسو - دىبلومات و گەرۇكى ناودار
 سەر بە بنەمالەى - ژان ژاك رۇسو - لە سالى ۱۸۰۱ سەردانى كوردستان
 كرددو و لە كىتبەكەى خۆيدا - ھەسپى پاسالىكى بەغدا - كە لە سال
 ۱۸۰۹ لە پاريس چاپكراو و دەنوسى :-

كەركوك شارىكە خراپ بوونياتنراوہ ، بە نزيكەى شارىكە بى بەرگرى
 دەتوانين بەرزايەكەى لە رووى دەرياوہ بە ۳۶ پلە بخەملين ، ھىلم
 درىژيەكەشى بە ۴۳ پلە و چەندين چركەيەكە بخەملين ، كەركوك كەتۆتە سە
 بەرزىەكى ۵۵ فەرەسەخ Lieu لە بەغداوہ دوورە ، لەلايەن موئەسەلیمىكەو
 حووكرمانى دەكرى ، كە فەرمانى بۇ دى بۇ چاككردنەوہى ئەوہى پىويست
 بيكات ، بۇ پاراستنى شارەكە لە ھەموو دەست درىژيەكە لەلايەن كوردەكانەو
 ، خەلكەكەى چالاکن ، پيشەسازىكارن ، لە حالەتى نامادەباشيدا دەتوان
 شەش سەد چەكدار بخەنە بەر دەست پاشا كە لە زۆر ھىرشى ھەمە چەشند

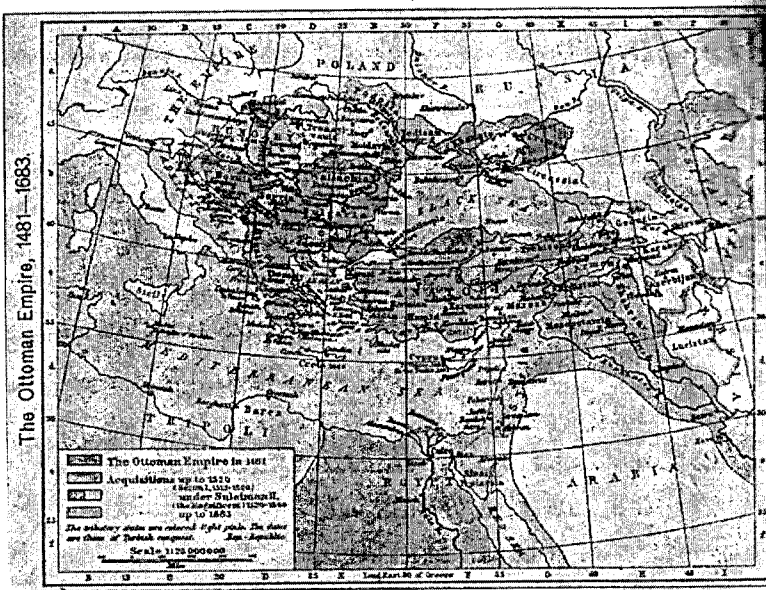
نازایی بوون .

ہہروا گہرؤکیکی دیکہ بہناوی - ئولیقیی - olivier - کہ بہ فہرمانی
حکوومہتی فہرہنسا گہشتیک بؤ ناو ئیمپراتوریہتی عوسمانی دہکات و
دواتر سہفہرنامہکہی خوئی لہ پاریس لہسائی ۱۸۰۱ - ۱۸۰۷ بہناوی -
گہشتیک بؤ ئیمپراتوریہتی عوسمانی ، میسر ، ئیران - لہ سی بہرگی
گہوورہدا بلاودہکاتہوہ و ئولیقہر لہو کتیبانہیدا دہنوسی و دہلی :-

ہیشتا دووکاتر میری دیکہ ریشتین گہیشتینہ بہردم شاری کہرکوک ،
مہسیحیہکان ئیمہیان جیہیشٹ و بی لیدہنی چہند خالیدیہکہ چون ،
تہتہرہکہمان پیشمان کہووت تا نامہیہکی پاشای موسل بداتہ مووتہسہلیم و
داوای لیبکات شارہزایہکمان بؤ پہیدا بکات تا بہغدا .

ہیشتا کہ فہرسہخیکمان ماہوو گہیشتینہ گوندیک بہناوی - تسیین -
Tissin - لہ ناوچہکہدا . ہہروا ئولیقہر دہلی :-

ئہم وولاتہ زہوی و زاریکی پر خیرو بہرہکہتی ہہیہ ، کہرکوک وک ہہولیر
کہووتوتہ سہر گردیکی دہستکرد و لہناوہراستی پیدہشتیکی گہوورہدایہ و
وہک قہلای ہہولیر بؤ پاراستنی بہ پہرژینیک دہووردراوہ ، کہ زوربہی ہہرہ
زوری دانیشتوانہکہی لہ کورد پیکہاتوون و بہ شیکہ لہ کوردستان .

۱۷۳۵

۱۷۳۵/۴/۱۵ سەردانى يەكەم جارى گەشتىياري فەرەنسى - ئۆتير- بۇ شارى كەركوك ل باشوورى كوردستان ، كە لەوكاتەي كەركوك دەسلەتلى ئيماراتى بابا، ئەردەلان گەشەي بەخۇ دەدیت ، لە ھەموو بوۋارەكان بەتايىبەتلى لەبوۋارە ئابوورى و بازىرگانى و ئاۋەدان كوردنەوھ . . . . .

دوای ئەوھ لە سالى ۱۷۳۹ دووبارە گەراۋەتەوھ شارى كەركوك و لە نيووھ؛ يەكەمى سەدەي ھەژدەم ، كە شارى كەركوك قەبارەي گەوورە بوونى لە ما ناۋەندىدا بوو ، لەو كاتەش كەركوك دابەش دوو بەش دەبوو . . . . . ك يەكەمىيان :- قەلاكەي و بەشى دووھمىيان دانىشتووانى دەووروبەرى قەلاك بوو ، كە كەركوك پايتەختى - لىياساليت - ياشوبە - واتە شارەزورر بوو لە باشوورى كوردستان ، كە حكومەتلى شارەزورر لە ۲۲ كەرت پىكھاتبوو كە باشاليت شارەزورر لەئازربايجان و بابان و وولاتى بەغداۋ موسل عمادىەو ھەكارى پىكھاتبوو لە ھەرىم وناۋچەكەدا.

دوای ئەوھ ئەندازىياري پووسى - يوسىب تشرىنيك - كە لە سالى ۱۸۷۲ - ۱۸۷۳ سەردانى شارى كەركوكى كوردو لىكۆلىنەوھىەكى لەسەر نووسى . . . . . كە لەو كاتە ژمارەي كورد لەنىۋان ۲۰ - ۲۵ ھەزار كەس دەبوو ، جگ لەسەربازەكانى دەسلەتلى عوسمانى و ۴۰ مال لەمەسىحىەكان ، كە ئەوانىش ئەرمەنى بوون . . . . . ھەروا دانەرى عوسمانى - شەمسەدىن سامى - كە لە رەچەلەك ئەلبانى بوو لەدانراۋەكانى ژمارەي دانىشتووانى كەركوك بە ۳۰۰۰۰ ھەزار دىياري كوردوھو سى يەكى كورد بوونە لە شارەكەدا .

۱۷۳۵/۵/۲۴ دامەزراندنى دەۋولەتلى ئەفشار لەلايەن نادىرخانى كوپرى ئىمام قلى . . . . . ئە دەۋولەتە ۲۵ سال بەردەوام بوو، كە چوار سەركردە ئەو دەۋولەتەيان بەرىۋو بردوۋە تا مانگى /۷/ ۱۷۹۵ . ئەۋىش يەكەم دەسلەتدارىەتلى لە سەر ئە دەۋولەتە بە سەركردايەتلى نادىرخان بوو . . . . . ۋەك رىگىركى و پارەو ساما، كۆكەرەوھو بەرەللەي لە دەسلەت ، كە ھەموو شتىكى لە پىناۋ دەسلەتەكە؛ بوو ، بە ناۋى شاي سەفەۋى تەھماسىبى دووھ . . . . .

ههروا دواى خوڤى ، برازاكهى عهلى ئىبراهيم بوو ، كه له مانگى ۱۷۴۷/۱/دهسهلاتى گرته دهست تاكوو سه ره تاى مانگى ۱۷۴۸/۱/، دواى ئه وىش ئىبراهيم دهسهلاتى گرته دهست، به لام ماوهى دهسهلاته كهى ئه و زور كوورت بوو .. دواى ئه وانىش- شارهخ رهزا قلى نادر- كه له ۱۷۴۸/۱/دهسهلاتى گرته دهست تاكوو ۱۷۹۵/۷/۱۸ له دهسهلات بهردهوام بوو، دواى ئه و دهسهلاته ههلوو شى ترطيه وه وه ووه تى زهنديه كان سه رى هه لدا ئه وىش له لايهن سه ركردهى ليهاتوو كه ريم خانى زهندى كوردى بوو له هه ريمى روزه لاتي كوردستان.

۱۷۳۶

۱۷۳۶/۵/۱۲ هيزه كانى سووپاى فارسى سه فهوى هيرشيان كرده سه ره هوڤى - عه شيره تى - بلباس له هه ريمى روزه لاتي كوردستان ، كه نزيكهى ۲۰۰۰ دوو هزار سه ر باز ده بوون ، له ئه نجامى شه پرېكى سه خت به دهيان چه كدار شه هيد كران و به دهيا چه كدارىش به ديل گيران ، ئه وانى ديكهش په رت و بلاوهيان ليكرد.

كه ئه مهش له لايهن هيزه كانى محمه د عيساخانى به لگه رى ئه فشار ئه نجامدرا بوو... كه داواى له نادر كرد يارمه تى بدات . له پيناو سه ركووت كردنى هيزه چه كداره كانى هوڤى بلباس يارمه تى نه دانى هوڤى بلباس له ناوچه كه دا .

۱۷۳۸

۱۷۳۸/۷/۲ له دواى ۲۱ سال له دامه زراندى كو مه لهى ماسو نى - باب كلمنت - شانشينى به ريتانيا راگه ياندينىكى بلاوو كرده وه به قه ده خه كردنى كارى ماسو نيه كان و بېرى ماسو نيه كان به ناوى ئه وهى كه دژى هه مووئا بينىكى سه رزه وين له جيهاندا .

۱۷۴۰

۱/۱۰/۲۰ ئيمپراتورى نه مسا شارلى شه شه م كوچى دوواى كردو كچه كهى جيگهى

۱۷۴۰

گرتوهه که ناوی - ماریه تریزه - بوو ، که یه کهم ههنگاوی ئەم خاتونه ئه، بوو که فهره نسای له گهل هه ندی دوهولته تی دیکه یه کخست ، له پینار بهر بهر کانی کردن و دابه شکردنی سامانه کان ، که بووه هوئی هه لگیرسانه شه پری نیوان هیزه کانی سووپای فهره نساو هیزه کانی سووپای نه مسا . ئەم شه پره له میژودا بهر بهر کانی - کیروز- دا داده نریت ، که له و کات بنه ماله ی ماریه له شه نجام سه رگه و نهی به ده ست هیئا له سه ر فهره نساو ناوچه و هه ریمه جیا جیا کانی ژیر ده سه لات ه که یاندا .

۱۷۴۲

۱۷۴۲/۳/۸ له دایک بوونی دامه زیننه ری بنه ماله ی خه جهریه کان ناغا محمه د . . شایانی باسه محمه د زاواو خه زووری یه کتر بوون له گهل که ریم خانی زه ند له دوا ی مردنی که ریم خانی زه ند له ۱۷۴۷/۱/۱۳ ناغا محمه د به ره و باکوور گه راوه و خوئی کرده شاهه نشاو نیماراتی پایته ختی فارسی کرده باره گای سه ره کی کارگیری ده سه لات ی خوئی که دو به ش بوو، له هه مان کات کی شه و مملانی سه ری هه لدا تا نه و کاته ی که بنه ماله ی زه ندیه کان کو تایی هات . شایانی باسه نه و بنه ماله یه له دانراوه به نرخه کانی - ویل دیورانته - قصا الحضارات) باسی لیووه ده کات.

۱۷۴۳

۱۷۴۳/۹/۱۳ هیزه کانی سووپای رژیمی فارس به سه ر کرایه تی - نادر شای نه فشاری - گه یشته ناو شاری هه ولیرله باشووری کوردستان و دهستی کرد به کووشتن و ویران کردن له شاره که دا ، دوا ی جیبه جیکردنی مه رامه که ی له شاری هه ولیر به ره و شاری موسل به ریکه وت . له شه نجام رووبه پرووی هیزه

چه‌کداره‌کانی - جه‌لیلیه‌کان - بوونه‌وه‌و نه‌یانتوانی شاری مووسل و ده‌وو‌روبه‌ری داگیر بکه‌ن .

شایانی باسه که نه‌و جینگه‌ی شه‌ر له نیوان هیزه‌کانی نادر شای نه‌فشاری فارس و جه‌لیلیه‌کان له رۆژه‌لاتی مووسل روویدا له نزیک شاری موسله ، که پیی ده‌لیین (نه‌لبوسیف).

1۷۴۵

له پیناو چاو شکاندنی دانیشتوانی ویلیایه‌تی مووسل ، نادر شا خوی داوای نه‌وه‌ی کرد ، که ده‌ستی له‌سه‌ر ئابلوقه‌دانی ویلیایه‌تی مووسل هه‌لگری و له ساینه‌وه به‌ره‌و سه‌ردانی سو‌مای برادوست و قه‌لاکانی بانیه‌و به‌رده‌ره‌شی کرد له باشوو‌رو رۆژه‌لاتی کوردستان.

1۷۴۶

له‌دایک بوونی سئییم سه‌ره‌ک
کۆمـاری ویلیایه‌تـه
یه‌کگرتوه‌کانی نه‌مه‌ریکا -
تۆماس جیفرسون - له شاری
کۆلۆنیا له نزیک - شارلۆتزیفیک -
ی ئۆستانی ویلیایه‌تی -
فیرجینیا - له خانه‌واده‌یه‌کی
گه‌وو‌ره ، که باوکی ناوی پیتەر
بووه خاوه‌نی زه‌وی و زاریکی زۆر
بووه دایکی ناوی (خنن) بووه .

ناوو‌براو له ته‌مه‌نی ۳۱ سالیدا ده‌ستی کرد به نووسین له‌باره‌ی مافه‌کانی نه‌مه‌ریکا و گرنه‌تین مانفیستی ده‌رکردو پیشکەشی به کۆبونه‌وه‌ی - و‌لیام میزۆرک - له سالی ۱۷۷۴ ، کردو ده‌نگی دایه‌وه ... له سالی ۱۷۹۶ پارتی دیموکراتی کۆماری له دژی فیدراله‌کان دامه‌زراند ... تۆماس جیفرسون

بۇ ماھى ھەشت سال ھۆكۈمرانى ئەمەرىكاي كورد ، لە سانى ۱۸۰۱ تا ۱۸۰۹ .
 . لە تەمەنى ۸۲ سالىدا لە سانى ۱۸۲۶ كۆچى دوايى كوردو لە وولاتەكەدا .

۱۷۴۷

مرقد الشيخ آدي

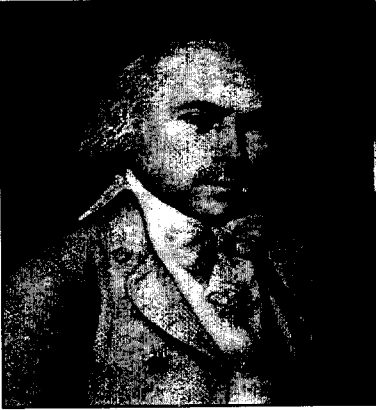
۱۷۴۷/۱/۱۲ لە دواي كۆچى
 دووايى رابەرى ئاينى
 ئىزىدىيەكان عودەي
 موسافىر ، كە
 گۆرەكەي لە
 مەزارگەي لالشى
 پارىزگاي دەۋكە لە
 باشوورى كوردستان
 ، ئەو مۇڤقە ئاينىيە
 رۇڤى سەرەكى لە
 كوردستان ھەبوو لە

سەدەئى شەشەمى كۆچى ، لە پىناو رىكخستنى بيروو بروواي ئاينى لە چوا
 چىوۋەي ئاينى ئىسلام ، لەناو خەلكى كورد . كە بە پىرۆزترىن زما
 دادەنرىت لە جىھان .

ئەوئىش بە ناوى ئەوئى كە زمانى خوا پىرۆزە كە - الجلوھ و مصحفى رەش
 ى پىئ نووسراوئەوئە ، دواي ئەوئىش كورپى براى ئەبوو بەرەكاتى كورپە
 سەفەر جىگەي گرتۆتەوئە... دواي ئەوئىش كورپەكەي ئەبوو مەخامر جىگە
 گرتۆتەوئە ، كە ناو زەند بوو بە عودەي كوردى تاكوو كۆچى دوايى كوردو
 لە لالش .

۱۷۴۷/۶/۱۹ كووژرانى نادرشاي ئەفشار لەكاتى ھىرشكردنە سەر دانىشتووئاد
 كوردىيەكانى خوراسان لە رۇژھەلاتى كوردستانى ژىردەسەلاتى فارسدا .

1751 ✍

1751/5/19 چوارەم سەرۆكى ئەمەرىكا -
 مادیسۆن - لە بنەمالەیهكى بەنژاد
 بەرىتانی لە فیرئینیا چاوی بە جیهان
 هەلیناوه ... كە شاعیرێكى
 گالتهوگەپ بووه . لە دواى جۆى ۱۹
 هۆنراوهى جى هیشتوو ، كە
 زۆربەى ئەو هۆنراوانەشى
 ئاراستەکردن بووه بۆ بەرپرسیانى
 ئیدارەى ئەمەرىكا . بۆ ماوهى دوو

خوولى هەلبێژاردن سەرکەوتنى بە دەست هیناوه بۆ پۆستی سەرۆكایەتى
 کردنى ئەمەرىكا .

لە ۱۸۳۶/۶/۲۸ كۆچى دواىی کردوو . ئەم سەرۆكە ژيانىكى زۆر
 بەختەهرى بردۆتە سەر لە گەل كارە میریەكانیدا لە هەلسووراندى كاروبارى
 ئەمەرىكاو پەيوەندیه ناوهۆخۆى ونیوو دەوولەتیهكان لە جیهاندا .

سەرچاوه :- ئیسكلۆپیدیای كوردستان و جیهان دانانى - عەلى كەندى - چاپى
 دووهم/۲۰۰۸ .

1754 ✍

1754/12/12 سولتانی عوسمانى سولتان محەمەدى یەكەم لە تەمەنى ۶۰ سالیدا كۆچى
 دوواىی کردوووه ماوهى دەسەلاتداریهتى ۲۵ سال بووه لە سەر
 ئیمپراتۆریهتەكەدا ... شایانى باسە سەرەرای نیمچە دادووهرى لە
 دەسەلاتەكەى ، بەلام هەرۆك دەسەلاتدارانى دیکەى عوسمانى بەردەوام بوو
 لە فراوانکردنى سنوورى جووگرافى دەسەلاتى لە ئەوروپا و ئاسیا و چەندین
 هەریمی دیکە لە دەورووبەرى دەسەلاتى ئیمپراتۆریهتى عوسمانیدا .

1760 ✍

1760/10/11 لەدايك بوونى دامەزینەرى مەزەهەبى سان سیمونیه لە ئابوورى ورامیاریدا

... - سان سىمون - لە پارىسى پايتەختى فەرەنسا لە بىنەمالەيەكى ناودا دەۋرلەمەندەكانى فەرەنسا ، لەگەل ھەلگىرسانى جەنگى سەر بەخۇر ئەمەرىكا لە سالى ۱۷۷۹ سان سىمون بوو سەربازى جەنگاۋەر دۇر ھىزەكانى سووپاي بەرىتانيا ... كە ئەم شەپەش كاردانەۋەى خۇى نوا، لە ئەۋروپا و ، سان سىمون داۋاي لە جىگىرى شانشىنى ئەسپانيا كورد پرۇژەى كەرتكردى كەنالىك ، كە ھەردوو زەرىياى ئەتلەسى ۋەئىمن بەيا بىستىتەۋە .

دۋاي ئەۋە گەراۋە فەرەنسا ۋەئىنچا ئەشدا پلەى قائمقامى - عقىد - ى ھەب ، كە تەمەنى لەۋكات ۲۳ سال بوو ... ۋازى لەپىشەى جەنگ ھىنا دەس كورد بەخوۋىندى ئەندازە ... لەۋكاتەش كە شۇرشى فەرەنسا لەسالى ۱۸۹ / ھەلگىرسا ئەۋ خۇى لەۋ شۇرشە دورخستەۋە سەرەراى ئەۋەى كە ئەۋ ھەب و خەباتەى لەپىناۋ ئازادى و يەكسانى ۋىژانىكى پر لەئارامى ۋئاسودەب ھەبوو ، بۇگەلانى جىهان .

بەتايىبەتى گەلى فەرەنساۋ بەداۋاكردى بەخۇمالى كوردى سامانەكا، دەرەبەگە دەۋرلەمەندو خاۋەن كارگەۋ پرۇژەۋ زەۋى ، ھەرچەند خۇيش لەبنەمالەيەكى دەۋرلەمەند بوو .

ھەر بەۋ ھۆيەش لەسالى ۱۷۹۳ خرايە بەندىخانەۋ دۋايى ئازادكرا . ۱ تەمەنى ۳۷ سالىدا ھەستى بەۋەكرد كە چارە سەرى كىشەكان لەرىگەى كا زانستىەكان دەبىت . ئەۋەش بوو ھۆى ئەۋەى كە يەكەم دانراۋى لەساۋ ۱۸۰۲ بەناۋى - رسائل ساكن فى جنيف - ى بلاۋكردەۋە لەگەل چەند . بابەت و دانراۋ لەبۋارەكانى زانست و ياساۋ مافەكان و بەردەۋام بوونى ل كارە ھەمەلايەننە تاكوۋ لە ۱۸۲۵/۵/۱۹ كۆچى دۋايى دەكات لەپارىس پايتەختى فەرەنسا .

سەرچاۋە: - موسوعى فىلسەفە - دانانى - دكتور عبدولرەحمان بەدەۋى - بەرگى ۲/

ستال - لە شارى ژنىفى وولاتى سويسره ... ئەم نووسەرە بەهرەدارە كچى جان تيگەر ۱۷۳۲ - ۱۸۰۴ ى وهزىرى دارايى بەناوبانگى - لويىس شازدەهەمى - شای فەرەنسا بووه . ئەم كچه خوويندى لەشارى پاريس تهواوکردوووه هەر لەمنداڵیەوه توانای نووسینی هەبووه ، لەسالى ۱۸۷۵ دەستی بەنووسینهكان كردوووه .

لە سالى ۱۸۷۶ رۆمانىكى سەرکەوتوووى بەناوى سوفا بلاوكردرتەوه . لەسالى ۱۷۸۸دا شوى بەپياويكى سوويدى كردو لهوساره نازناوى مادام دى ستالى لەنووسیهكانى بەكارهیناوه ... لەسالى ۱۷۹۰ تراژیدىيەكى بەناوى - جان گراى - داناوه كه رهخهنگران پهسهنديان كرد .

هەر لهو سالهشدا چەند نامەيەكى جوان وبەنرخى لەبارەى جان جاك رۆسووه نووسى و ، ناوى چەند نامەيەك لە بارەى رۆمانى گرنكى بەناونيشانى - دلخين و گۆرين - بلاوكردەوهو بووه هۆى دەرکردنى كەسايەتیهكى بەهيز ... هەلوويستی بویرانهى هەبوو لەشورشی فەرەنسا لەسالى ۱۷۸۹ تاكوو رووخانى ناپليون لەسالى ۱۸۱۵ ... ئەم ئافرەته لەنووسینهكانى بەرەوام بوو لەگەڵ داگرتن وریزگرتنى لەنووسین و نووسهران تاكوو له ۱۸۱۷/۷/۱۴ كۆچى دواى دەكات له وولاتهكهدا .

۱۷۶۸

۱۷۶۸/۹/۴ نووسەر و ئەدیبى فەرەنسى - فرانسوا شاتوبريان - لە شارى - سان مالورى - لە رۆژئاواى فەرەنسا چاوى بەجيهان هەلیناوه .
جینگەى ئاماژە پیکردنه كه شاتوبريان لهبنه مالهيهكى ئورستوکرات بووه ، باوکی - رینی ئوگستی - خەریکی کاری بازرگانی بووه و روى لهئەمەریکا کردوووه سوویدیكى باشى لەم کارهى بەدەست هینا ، و رینمایهكانى باوکی کاریگەرى لهسەر شاتوبريان هەبووه .

بەلام شاتوبريان له تەمەنى هەرزەكارى تیکه لاوى چالاکیه رامیاریهكان دەبیست و زۆریش بە جان جاك و رۆسو کاریگەر دەبیست ، بەتایبەتى لەرووانینهكانى بۆ سرووش و کۆمەلگادا ... کاتیك شۆرشى مەزنى فەرەنسا

دەست پى دەكات لەسالى ۱۷۸۹ ، لە چەخماخەدەدات و شاتوبىريان لە سووپاي پادشاھىتى فەرەنسا دەبىتتە ئەفسەر .

بەم راپەرىنە سەرتاسەرىيە دلخۇش نابىت و ھەر لەوماوھىيەشدا يەكە ، بەرھەمى ئەدەبى خۇي بەناوى - خۇشەويستى لە لادى - وبەناوى خوواستراوى - شفاليتى - بلاودەكاتەوھ . ھەروا لەسالى ۱۷۹۱ گەشتىكى شىعەرى و زانستى بۇ ئەمەرىكا دەست پى دەكات ، مەبەستەكەشى ئەوھ بوو تاكوو بتوانى لەلای باكوورى رۇژھەلات رىگايەك لە نىوان ھەردوو زەرىيە ئەتلەسى وئارام بدۆرىتتەوھ .

شىعەرەكانىشى دووركەوتتەوھ بوو لە ھات وھاوارى شارو رووانىنى بوو لە ژيانى ساكارانەى ھىندىيە سوورەكان لە ئەمەرىكا ، وەك پىكھىنەرىك زۆر جىگا گەرا . رىزى زۆرى لىدەگىرا ، تەنانەت سەرىكى پىشووئى ئەمەرىكا جۆرج واشنتون پىشوازى لىدەكات ، كە بۇ سالى دوايى دەگەرىتتەوھ فەرەنسا ولايەنگىرى خۇي بۇ پادشاو بنەمالەى فەرەنسا دەرىرى و شۆرشگىرانە راوھدويان نا ، بەو ھۆيەوھ بەرەو وولاتى بەلژىكا دەروات لەو كاتەى شۆرشى فەرەنسا لە بارىكى زۆر سەخت دەبىت لە نىوان سالەكانى ۱۷۹۲ - ۱۷۹۴ شاتوبىريان بەناچارى بەرەو بەرىتانيا رادەكات و لەویدا ماوھى ۷ سال بەنەخۇشى وبرىسيەتى وھەژارى بەسەر دەبات .

لەگەل ئەوھشدا فەرمانى لە سىدارەدانى لەلایەن دەسەلاتدارانى فەرەنسا بۇ دەردەچى . . . لەو ماوھىيەشدا گوئى بىستى نەك ھەر مل پەراندىنى لويىسى شانزەھەمى پادشاو خاتوو ماری ئەنتوانىتى ھاوسەرى دەبى ، بەلكوو لەسىدارەدانى برا گەوورەكەشى دەزانى . بۇ ئەم مەبەستە دەست بە نووسىن دەكات .

لەسالى ۱۷۹۸ لە شارى لەندەنى پايتەختى بەرىتانيا پەرتووكى ووتارى مېژووى وكارى وراميارى لەبارەى شۆرشەكان بلاودەكاتەوھ . . . كە تىيدا بەھەرى شىعەرەفەلسەفەو ئەدەبى خۇي ديار دەخات . . . لەو كاتەى ناپليون دەسەلاتى فەرەنساى لەسالى ۱۸۰۰ دەگرىتتە دەست شاتوبىريان دەگەرىتتەوھ فەرەنسا بەناوى - دەسەلات - لەو كاتەدا چەندىن بەرھەمى ئەدەبى و شىعەرى و فەلسەفى دەنووسىت ، لەوانەى ياداشتەكانى خۇي لەسالى ۱۸۰۸ و دواى

ئەو لە ساى ۱۸۱۱ لە گىرنگىرىن ساى ژيانى شاتوبىريان دادەنرىت كە بەرھەمەكانى بەگەشتىك لە پارىسەو بەرھەو قدس وىادگارپەكانى دواى گۆر دەنووسىت ولە ئەكادىمىيائى فەرەنسى دەبىت بە ئەندام .

ئەم نوسەرو شاعىروفەلەسوفە لە ماوہى ژيان بەردەوام پىنووسەكەى لە نووسىن بەردەوام بوو تا لە رۆژى ۱۸۴۷/۷/۴ مالئاوايى لەوولات و جىهان

دەكات پەيمانتكاي - توپنجىن

سەرچاوە: - مەرسۇمەى فەلسەفە - فەنائى - دكتور عبدولرەحمان بەدەوى - بەرگى ۲/ .

۱۷۶۹

۱۷۶۹/۸/۱۵ لە دايك بوونى - ناپليۇن
پۇنبارت - لە دورگەى
كۆرسىكا لە شارى -
ئە جاكسىۇ - لە فەرەنسا
، لە دواى تەواو كردنى
خوويندنى جەنگى بە
پلەى ملازمى دووى
سەربازى لە بەشى
تۆپچى وەرگرتووه .

نەپولىون بوناپارت

۱۷۷۰

۱۷۷۰/۸/۲۷ لە دايك بوونى رووناكبير و
 فەيلەسوفى جىھانى - هيگل - لە
 شارى ئىنستىتوت و ھەر لەو شارە
 خوويىندى سەرھەتاي وناوھندى
 لەنيوان سالەكانى ۱۷۷۷ تاكوو
 ۱۷۸۷ تەواودەكات ... لەسالى
 ۱۷۸۸ چوۋە پەيمەنلىكى بىتۇرۈپچىن
 - ى ئايىنى ، كە ئەو پەيمەنلىكى
 پەيمەنلىكى پىروتىستانتى بوو
 ئەويش ، لە پىناو دەرچوونى
 قەشەكانى ئەنجىلى بوو . ھەر

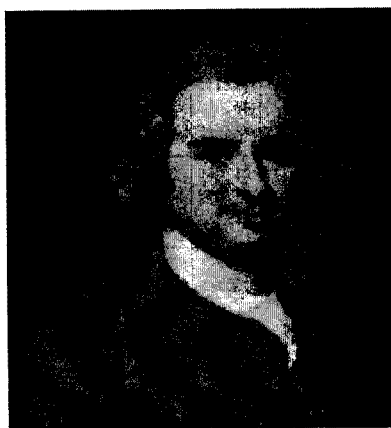
لەوشارەدا دايكى كۆچى دوايى دەكات ، كە ئەو فەيلەسوفە قوتابىھىكى زىرەك
 وليھاتووبوو لەھەموو بوارەكان لە زانستەكان .

لە دواي سالى ۱۷۸۵ دۆزىكرانتس كىتابىكى بەناونىشانى ژيانى هيگل
 بلاوكردەوہ ... دائراوھەكانى هيگل جىگەي گىرنگى پىدان بوون لەلايەن
 فەيلەسوفە جىھانىھەكان ، بەتايىبەتى ماركس ، سەرھەتاي رەخنە لىگرتنى ھەتا
 لەلايەن لىنن و فويرباخ ... دواي ئەوہ لە ۱۸۱۸/۱۰/۲۸ بووھە مامۇستا لە
 زانكوۋى بەرلين لە ئەلمانىا .

بيروبوچوونى هيگل لەسى مانا خۇي دەگرت ئەويش - بىر ، سىرۇشت ،
 رووھ - ئەو سى مانايەش دەگەرەوہ سەر - بىر - ... ئەم فەيلەسوفە لەژيانىدا
 لەكارە فەلسەفەيەھەكانى بەردەوام دەبى لە جىھان تاكوو لە ۱۸۳۱/۱۱/۱۴
 كۆچى دوايى دەكات لە وولاتەكەدا .

سەرچارە:- مەرسوعەي فەلسەفە - دانانى - دىكتور عەبدولرەھمان بەدەوى - بەرگى /۳ .

۱۷۷۰/۱۲/۱۶ لە دايك بوونى خاوەنى مۇزىكاو سەمفونىيە ناودارى جىھانى - بىتھۇفن - لە
 شارى بۇنى ئەلمانىا ... كورى دووھەمى بەناوبانگىترىن عازف ژەنەكان و
 گۇرانييىژى ئەلمانى بووہ ... لەھەمان كات مۇرقىكى تونود بووہ لەھەلس و
 كەووت وھەزى بەوھەردووہ كەھەردەم مىندالەھەكانى فىرى باشترىن مۇزىكا

ژەنى بىكات ولەوانەش بتهؤفن .
 كە بتهؤفن بەهرەو تواناي بەرزى
 ھەبووہ بؤفیربوونى مۇزىكا بە
 كەمانجە و گەشەكردنەكانى بە پەلە
 بووہو جىگەى سەرسوورمانى
 بىنەرەن و ھەشەلار بىنەرەن .
 لەتەمەنى ۷ سالىدا بۇ يەگەم جاز
 لەبەردەم جەماوەر دەرکەووت
 لەيەكى لەناھەنگەكانى مۇزىكاو ،
 دوای سالىك دانەرى مۇزىكى -

كریستیان گوتلوب ئیف - ئەركى سەرپەرشتى كردنى و مەشق دانى
 بتهؤفنى گرتە ئەستوو زۆر بەخیرایى تواناكانى لەم بواردە دەرکەووت .

دوای ئەوہ ئەو گۆرینانەى خستە نیوو بەلگەنامەكانى لايبزك ، وەك كاریك بۇ
 مۇزىكای لويس فان بتهؤفن ، كە تەمەنى ۱۰ سالان بوو ، لە سالى ۱۷۸۷
 بتهؤفن گەشتى شارى قییهناى كرد ، كە ئەوكات ناوہندیكى موزىكى بوو .
 لەو گەشتەیدا چاوى بەكۆنت والدشتاین كەووت كە مامۆستای پيانۆ بوو . لە
 دوای مردنى داىكى لەھاوینى سالى ۱۷۸۷ تووشى چەندین گرفت بوو .
 بەلام كارەكانى بەشیووەيەكى ريك ئەنجام دەدا لەبواری مۇزىكاو لە سالى
 ۱۷۹۲ شارى قییهناى كردە بارەگای نویی خوێ بۇ وەرگرتنى وانە لەھەریەك
 لە ھالدىن و بریتشبنینز و شىك و سالىرى .

ئەم مروۆفە بەتوانا و بەھرەدارە تاكوو كوچى دوایى لە ۱۸۲۷/۳/۱۶ دەكات و
 لەكاتى ناشتنى تەرمەكەى زیاتر لە ۳۰۰۰۰ ھەزار كەس بەشداری ناشتنى
 تەرمەكەى بوون و یەككى دىكەى وەك بتهؤفن بوونى لەجیھان ئاسان نیە لەم
 بواردەدا .

سەرچاوە: - موسوعى فەلسەفە - دانانى - دكتور عبدولرەحمان بەدەوى - بەرگى ۲/ .

۱۷۷۲

۱۷۷۲/۲/۱۸ دابەشكردنى پۇلۇنیا لە نیوان پووسىای قەیسەرى و شانشىنى نەمساو
 پرووسیا بەرەشكردنەوہى ئەو وولاتە لە سەر نەخشەى رامىارى ھەرىمەكەو
 جیھان ، بەلابردنى شانشىن بەپىی پەیمانى نیوان پووسىای قەیسەرى و

پرووسيا، ئەۋىش لە دوای كۇتايى ھاتنى شەپرى نىۋانىيان بەسەركردايەتر قەيسەرى پرووسيا .

۱۷۷۳

۱۷۷۳/۳/۲۵ بە ھۆى نا لە باری باری ناۋچەكەو ھەرىمەكان ، ھىزەكانى سووپاى پرووسياى قەيسەرى ھىرشىيان كرده سەر ھىزەكانى سووپاى ئىمپراتورىيەتر عوسمانى ، لە ناۋچەى قارنا ئە باكورپى ئىستانى رۇمانيا ، كە كە پىشتە شارىكى بولگارى بوو لەسەر دەرياي رەش، لە ئەنجام ھىزەكانى سووپاى پرووسيا سەرکەوتنىيان بەدەست ھىنا بەسەر ھىزەكانى سووپاى عوسمانىدا .

كە لەو كات سەرەك ۋەزىرانى دەسەلاتى عوسمانى - سەدر ئەعزەم - سەرکردايەتى ھىزەكانى لە رۇژئاۋاى شارى قارنا دەكرد، دوای ئەۋە سەدر ئەعزەم داۋاى گفتوو گۆى لە دەسەلاتى پرووسياى قەيسەرى كىردو گفتووگۆكەش لەشارى - مىناجەى - بولگارى ئەنجام درا ، كە دەسەلاتى عوسمانى دانى بەسەربەخۆيى تەتەرەكانى قىرم نا لە گەل ھەرىمى - بسارپيا - كە ھەرىمىكى رۇمانى بوو، ھەروا ناۋچەى - قۇيان - كە ھەرىمىكەو دەكەۋىتە رۇژئاۋاى قەفقاس ، لە كىشوو ھەركەدا .

۱۷۷۴

۱۷۷۴/۷/۲۱ مۇركردنى رىكەۋوتننامەى ھاۋكارى و دۇستايەتى لە نىۋان نوۋىنەرۋ دەسەلاتى عوسمانى و بالتۋىزى پرووسياى قەيسەرى ، كە ئەۋ رىكەۋوتتە ل ۲۸ مادە پىك ھاتبوو ، لەۋانە دان نان بەسەربەخۆيى تەتار لە ھەرىمى قىرم بسارپيا . كە دەكەۋىتە رۇژئاۋاى شارى كۇنستىزاي ۋولاتى رۇمانيا لەسەر دەرياي رەش، ئەۋىش بە پاراستنى سەربەخۆيى دەۋلەتى عوسمانى نا بوۋارى ئاينى و رىنمايەكانىدا .

١٧٧٥

١٧٧٥/٣/٤ له دايك بوونى مير محمەد -
 پاشاي كۆره له باشوورى
 كوردستان - له شارۆچكەى
 رواندى سەربە پارىزگاي
 ھەولير... پاشاي كۆره له
 گوندى - ديلزى - له
 ناوچەى بالەك لەلاى مامۇستا
 مەلامحەمەدى - نينو -
 نامادەى خوويندووھ ، ھەروا
 لە تەمەنى لاوويەتى -
 خەجيجى - كچى بايز بەگى
 مامى خواستووھ و دواى ئەوھ

بەرىرسيارىەتى جوڵەميرگو دۆلى گەورەوان و دۆلى ھەرووتيان و سەرچياو
 سريشمەو باوويانى گرتۆتە ئەستۆ .

دواى ئەوھى كە دەسەلاتى گرتۆتە دەست زۆر تووندرەو خوويستى و گيانى
 خۆسەپاندنى بەسەر ھەموو كارىك ھەبووھ پوانى سامانەكانى بەر
 دەستەيى كردووھ ، كەس نەيتووانيوھ لەھاوكارانى لە كەسايەتيةكانى
 ناوچەكە بەرامبەرى بووھستى لەھەلسووكت و رەفتارەكانيدا .

١٧٧٥/٥/٥ گريدانى كۆنگرەى دووھ لە شارى فيلادلفياى ئەمەريكا ، ئەويش بە پيك
 ھينانى ھيزەكانى سووپاي ئەمەريكا لە ژيەر سەركردايەتى سەرۆكى
 ئەمەريكا جۆرج واشنتۆن ، كە دوايى ئەوھ بووھ يەكەم سەرۆكى ئەمەريكا .

ئەم نەخشەيە شۇرۇشى سەربەخۇزى ئەمەرىكا دىيارى دەكا بە دەرچوونى لە ژۇر دەسلەتى بەرىتانیاي مەن لەو كاتدا .

۱۷۷۵/۷/۴ راگەياندىنى سەربەخۇيى ئەمەرىكا بە جىابوونەۋەي لە شانشىنى بەرىتانياۋ - جۇرچ واشنتون - پۇستى يەكەم سەرۇكا يەتى كىردنى حكومەتى ئەمەرىكاي گرتە دەست ، لە ھەمان كات بوو ھۇي سەرھەلدىنى شەرى ناوھ ناوھ لە ملاو لەولا لە ھەرىمە جىاجىاكانى باكوروو باشوور لە پىكھاتەي ئەمەرىكا .

۱۷۷۵/۱۱/۲ ھونەرمەندو ئەكتەرى بەناۋبانگى بەرىتانياۋ جىھان - رىتشرد - لە تەمەنى ۲۲ سالىدا دەستى بە نووسىنى شانۇگەرى كرد ، لە ھەمان كات ھەۋى كۆكردنەۋەي پارەي دەدا ، تا ئەو كاتەي كە خۇي بوو ئەكتەرىكى شانۇگەرى بەناۋبانگ ،

كە يەكەم شانۇگەرى لە ۱۷/۱ ھەمان سال پىشكەش بە جەماۋەر كردو سەرکەۋوتنى تىيا بە دەست نەھىنا ، بەلام لە ۱۱/۲ ھەمان سال لە شانۇگەرى - قەھرمانە - توۋانى باشتىن سەرکەۋوتن بە دەست بىنى ، كە بۇ يەكەم جار بوو لە سەر شانۇي - كۆختن جاردن - ھەلوۋاسرىتو بەردەۋام بىت لە كارى شانۇگەرى رامىيارى و كۆمەلەيەتى بەرەۋە بە جىھانكرىدىدا .

۱۷۷۶

۱۷۷۶/۲/۲ كاربه دەستانى دەسه لاتى فارسى سەفەوى لە پال بەكارهينانى زەبرو زەنگو ئەشكەنجەدان دژى كوردو خاكى رۆژه لاتى كوردستان . سەرەپراى ئەوهى كه كورد بوونه و ئەروه بيله وه هاتوون و بەر لە وهش لە شەنگالە وه چوونه ته ئەردەبيل و پەپەرە وهى پىبازى شىخەكانيان كردووه .!...؟...!

ئەويش لە پىناو دەستەمۆ كردن و سەرپى دانەواندن يان كه ووتنه بەكار هينانى هەندى ريگەى دىكه ، وهك پىك هينان دروستكردنى خزمایەتى و پەيووەندى كۆمەلایەتى لە نىوان فارس و كورد بە هوى ژن و ژن خواستن لەگەل هەندىكيان و دورست كردنى ناكوكى و دوژمنكارى لەلایەكى دىكه لە نىوانيان و بەگژا كردنى يەكترى لە هەرىمەكه دا .

هەروا هەولياندا لەو مەملەنى و كيشە كۆمەلایەتiane سوود مەند بن . لە هەموو بووارهكان بەتایبەتى لە بوواری نەتەوهی و نیشتمان و دەسه لات لە هەرىمەكه دا .

۱۷۷۶/۲/۱ لە دواى دەسه لاتىكى بەرزو خۆراگرى ئىمپراتۆریەتى رۆمانى و لە دواى سەدا شەپرى تووندو دژووارى خوویناوى ، يەكەم :- لە گەل ئىمپراتۆریەتى بیزەنتى و دووم :- لە گەل ئىمپراتۆریەتى عوسمانى ئىسلامى ، بە هوى دەيا هەلەى پیلان و پلانى نەخشەى دارىژراوى شەپرو ئابوورى و بازرگانى و سەربازى و رامیاری ، لە ئاکامدا بەره و تووانە وه و كهوتن كهوت لە ماوهیهكى كورتدا لە ناوچه و هەرىمەكه دا .

۱۷۷۶/۶ لە ئەنجامى شەپرىكى سى رۆژهى دژووار لەلایەن هیزه چهكدارەكان لە پىكهاتهى سووپای وویلايه تهكانى باشوورو باكور ، كه لە ئەنجامدا بووه هوى ئەوهى كه لەو داستاندا هیزهكانى سووپای ئەمەريكا هەرس بىنى لە بوواری شەپرا .

۱۷۷۶/۷ وویلايه ته يەكگرتو هەكانى ئەمەريكا لە دواى شەپرو كيشە و مەملەنى تووندو دژووارى بەردەوام لەگەل بەرىتانيا لەو بارو دۆخدا ئەمەريكا سەربەخۆیى

خۆى بە شىۋوھىكى فەرمى راگەياندا ، بە دەرچوونى لە ژىر دەسەلاتى بەرىتانىا ، كە فەرەنساو ئەسپانىا پشتگىريان لىكرد دژى بەرىتانىا .
 ھەروا ئەم راگەياندەنش بە ناوى - وويلايەتەكانى يەكگرتوۋەكانى ئەمەرىكا

- بوو . ناوى پايتەختەكەى شارى - واشنتون - ۵ - ئىستا ژمارەى دانىشتووانى ۴,۸۵۰,۰۰۰ مليون كەسە . و لە ۵۰ وويلايەت پىك ھاتوۋە . ھەروا ژمارەى دانىشتووانى ئەمەرىكا ۲۷۵,۸۵۰,۰۰۰ مليون كەسە . ھەروا چرى رووبەرى وولاتەكە ۹,۳۷۲,۶۱۰ كىلو مەتر چوار گۆشەىيە . ھەروا چرى دانىشتووانى ۷۶ كەس لە يەك مىل چوار گۆشەدا . ھەروا نژادەكانى ، نىكەى سىچارەگى دانىشتووانى ئەمەرىكا لە بنەرەتا ئەوروپىن . بەرىتانى و ئىرلەندى ۲۹٪ . ئەلمانى ۸٪ . ئىتالى ۵٪ . ئسكەتدە ناقى ۳٪ . ئەفرىكە ئەمەرىكەكان ۱۲٪ . ئەمەرىكى و ئەسپانى و پرتوگالى ۸٪ . ئاسىياىيەكانى دوورگەى زەرباي ھادى ۳٪ . ئەباماو جورجى و لۇزىانا و ھى دىكە ۳۲٪ . لە وولاتەكەدا .

۱۷۷۶/۱۲/۳ يەكەم زانكۆى ئەمەرىكى لە رۆژھەلاتى ناوہ راست لە شارى بەیروتى پایتەختى ئیستای لوپنان دامەزراو تاكوو ئیستاش ئەو زانكۆیە لەكارەكانى خوویندنى ھەمەلایەنەى زانكۆیى بەردەوامە لە بووارەكانى رامیاری و ئابووری و یاسایی و زمان و میژوو كۆمەلایەتى و پیشەسازى و تەكنەلۆژیا و ئەلكترۆنى و چەندین بوواری دیکەى خوویندن لە وولاتەكەدا .

۱۷۷۷

۱۷۷۷/۵/۸ لە شانۆگەرى - قوتابخانەى گێرەشیوینەكان ، مدرسة الفضاء - شریدان تووانى بالاترین سەرکەوتن بە دەست بیئى و بییتە یەكەم شانۆگەرى لەسەدى ھەژدەھەمدا لە جیھان .

۱۷۷۸

۱۷۷۸/۵/۳ دواى گەرانەوى نووسەرو فەیلەسوفى فەرەنسى بە ناسراو بە بەرگری ئازادى - فرەنسوا ماری نارۆیەمى - ناودار بە - فۆلتیر - بە تەمەن گەوورەى گەرپاوه بۆ فەرەنسا ، لەم رۆژەدا كۆچى دواى کرد... دواى ئەو كە بەردى بناخەى شۆرشى مەزنى فەرەنساى دانا ئەویش دواى - ۱۱ - . ساڵ و كە لە ۱۷۸۹/ ۷/۱۶ دا ھەلگیرسا .

۱۷۸۱

۱۷۸۱/۳/۱ دۆزینەوى ئەستیرەى ئۆرانوس... لە دواى ھول و تەقەلایەكى بئ وینە... كە ئەستیرەى حوتەمە لە كۆمەلەى خۆردا .

۱۷۸۱/۹/۱ بەریتانیای مەزن دانینا بە سەریەخۆیى تەواوى وویلیەتە یەكگرتووہكانى ئەمەرىكا بەشیووہیەكى فەرمى ، ئەویش لە دواى كیشە و ململانى وشەپرو پێكداکان لە ناوچەو ھەرىمە جیا جیاكاندا . لەم وولاتە نوویئەدا .

۱۷۸۱/۱۰/۱ لە دواى شەپرو پێكدانىكى بەردەوام و دژووار لە نیوان ھیزەكانى سووپای بەریتانیاو ھیزەكانى سووپای ئەمەرىكا لە ھەرىمى - بۆركتاون فیرجینیا - كە ھیزەكانى سووپای بەریتانیا خویان دا بە دەست ھیزەكانى سووپای ئەمەرىكا و بوو ھۆى ئەوہى دەست بكەن بە گفتووگۆ لە پینا و مۆركردنى

په یمانی پاریس له نیوان بهریتانیاو ئەمەریکا دا.

۱۷۸۲

۱۷۸۲/۱۱/۳۰ مۆرکردنی په یمانی پاریس له نیوان ئەمەریکا و فەرەنسائو ئەسپانیا بهریتانیا ، به بۆنەى سەرکەووتنى شۆرشى ئەمەریکا و سەر به خۆیى له پینا هاوکارى و هاو په یمانیه تى و دوستایه تى له نیوانیان ، له هه موو بوواره کاند رامیاری و ئابووری و بازرگانى و سەربازى له جیهاندا .

۱۷۸۳

۱۷۸۳/۲/۹ له دایک بوونى شاعیرو وەرگیزی به ناووبانگی پووسیا ، ئەو شاعیره ی ک په پووله ی خو شه ویستی له سەر گووله که ی نه نیششت فاسیلی ئەندرییۆفید ژوکۆف له گووندى میشیکه رى هه ریمی ئۆرالی رووسیا ی قه یسه رى ، له سال ۱۸۵۲ و له تهمه نى ۷۱ سانیدا کۆچى دوایى کردووه ، به مالئاوایی کردن له گه لانى ژیر دهسته ی دهسه لاتى پووسیا ی قه یسه رى کرد له وولاته که دا .

۱۷۸۳/۹/۳ له ئاکامى کیشهو شه رى دژووار له نیوان ئەمەریکا و بهریتانیا ، که بو هۆى مۆرکردنی په یماننامەى - پاریس - ی پایته ختى فەرەنسا ، که به هۆیه بهریتانیا دانى به سەر به خۆیى ئەمەریکانا به رووبه رى که نه دا i وویلایه تى فلۆریدا له کیشووه ره که دا .

1784

1784/11/14 بنياتنانان

دورستکردنى

شارى سلیمانی

له لایهن میر

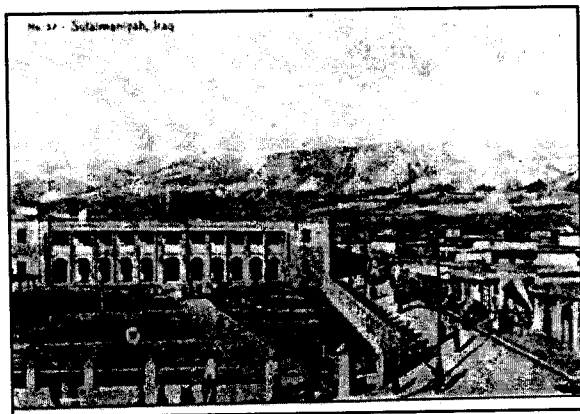
برایم پاشای

كوپى ئەحمەد

پاشا، له

هەریمی

باشووری

كوردستان ، له هه مان كات پایتهختی دهسهلاتی بابانی له قهلاجۆلان
گواسترایهوه بو شارى سلیمانی دورستکراوى نووى ، دواى ئەویش
عوسمان پاشای كوپى مهحمود پاشا دهسهلاتی میری بابانی گرتە دەست له
هەریمهکهدا .

1785

1785/7/20 سولتانی عوسمانی سولتان مهحمودخانی دووم ، که كوپى سولتان

عەبدولحەمیدی یهکهمه ، له شارى ئەسته مبول له دایک بووه .

1786

1786/2/13 له دواى ههول و توانایهکی زۆرو به هوی زۆر بوونی نهخۆشی و گیان له

دهستدانی به سهدا کهس ، ئەویش به گهران به دواى ئەم هۆکاره له ئاکام

بووه هوی دەرکهووتنی قایروسی ئەفله وهنزه بو یهکهم جار له جیهان .

۱۷۸۶/۱۰/۱۸ لە دايك بوونى رابەرى مۇزىكاي
رۇمانتىكى - كارل ماريا فېردىرىك
فون فېبېر - لە شارۇچكەي -
ئىوننتى - لە نزيك لۇبىكى ئەلمانىا ،
باوكى دەرھىنەرى شانۇو دايكى
گۇرانى بېژ بوو . شايەنى باسە
فون فېبېر يەكەم كەس بوو ، كە
پيانۇ لە شووئىنى ئامىرى ئورگن لە
كۇنسىرتەكانى بەكاربېئى . ئەم

كەسايەتتە لە كارەكانى بەردەوام بوو تا لە ۱۸۲۶/۶/۵ لە شارى لەندەن
كۆچى دوايى دەكات ، دواي ئەو لە سالى ۱۸۴۴ تەرمەكەي دەگوازىتەو
ئەلمانىا و ولاتەدا بە خاك دەسپىردىت .

۱۷۸۷

۱۷۸۷/۳/۲۸ لە دايك بوونى زاناي بەناو بانگى
فەرەنسى وگەشتەوەر - كلۇدىوس
جىمس رىج - لە نزيك - ديگۇن -
ى سەر بە يوركەندى لە فەرنسا ،
ناووبراۋ گەشتىكى بەرفراونى بەناو
خاكى كوردستاندا ئەنجام داو و
هەولى كۆكۆدەنەي زانىارى داو
لەسەر ھەموو بووارة جياجياكانى
نەتەوھىي و نىشتەمانى و زمان و
داب و نەرىت و كەلتور و

شوويئەوارو شارستانىەتى كورد لە كوردستان .

ھەروا ئەم كەسايەتتە لە كارو كوردەكانى بەردەوام دەبىت تا لە
۱۸۲۶/۱۰/۵ كۆچى دوايى دەكات و لە باخچەي پاشايەتى - جىهان نۇما -
بە خاك دەسپىردىت لە فەرەنسا .

۱۷۸۷/۵/۲۵ كۇنگرەي دەستورى لە شارى فيلادفيا كۇبوونەوھىكى ئەنجامدا بە
ھەمووار كوردنى بەندەكانى بەند بوو بە يەككەتى كۇنفدرالى ، كە ئەمەش

پہیماننامہ یہ کہ بوو له نیوان خودی وویلاہتہ یه کگرتووه کانی ئەمہریکا بہ واژو کردنی ، کہ تیایدا بریاریان له سەر دەستووری نویدا بہ رژیمی فیدرالی له ئەمہریکا .

۱۷۸۸

۱۷۸۸/۳/۱۰ شاعیرو نووسەری دیارو بہناوبانگی دوا قوناخی ریبازی رۆمانسی ئەلمانیا - جوژیف فریہیزقون نایشندۆرۆڤ ... ناسراو بہ نایشندۆرۆڤ لیریکنوس - له کۆشکی لویوویتزی نین ، نوئی ہەریمی باکووری سیلیزیای پرووسیای پیشوو ئەلمانیای ئیستا ، چاری بہ جیہان ہلہیناوه له وولاتہکیدا .

ئەم شاعیرو نووسەرہ توانادارہ وەک رابەرێک ھۆکاری کاردانەوہ و کاریگەری زۆری ھەبووہ لەسەر بووژانەوہی گۆرانی و چامە ی لیریکی نەتەوہکە ی . ھەر وەک تۆماس مان باسی دەکات و دەلی :-

دیمەنہ جوان و بەرجەستە کراوہ کانی ناو چاخەکانی نایشندۆرۆڤ کہ تا ئیستا کاریگەری زۆریان لەسەر شیعر و رۆنەکاندا ھەیہ ... جیگە ی ناماژہ پیکردنہ کہ ئەم شووینە ی لیی لەدایک بووہ کە ووتۆتہ ناو وولاتی پۆلونیایا . دوا ی ئەوہ ی خوویندنی دواناوەندی تەواو دەکات لەسالی ۱۸۰۸ بەرہ و شاری ھایدلیبرگ دەچیت و لەو شارہ دەچیتە زانکۆی - ھال یاسا - و لەخوویندن بەردەوام دەبییت و ، دوا ی ئەوہ دەچیتە شاری بەرلینی پایتەختی ئەلمانیا و تاکو لەسالی ۱۸۱۰ لەبواری فەلسەفہ دەست دەکا بەخوویندن .

دوا ی ئەوہ لەشاری - فیہناش - تاسالی ۱۸۱۲ لەخوویندنی فەلسەفہ و یاسا بەردەوام دەبییت . دوا ی ئەوہ چەندین ھاوری و ھاوشانی خۆی دەدۆزیتەوہ و ناشناییان لەگەڵ پەیدا دەکات .

دوۋى ئىسەم بەپىلەي ئەفسەس بەشدارى لەشەپەرەكانى ئازادكردنى ناوچە داگىر كراوھكانى وولاتەكەي دەكا ، كە ناپلىيۇن پۇناپەرتى سەر كردهي فەرەنسا دەستى بەسەردا گرتىبۇون ، بەتايىبەتى بەشدارى لەشەپەرەكانى سالى ۱۸۱۳ - ۱۸۱۵ دەكات كە روياندا .

لە ئەنجام ناپلىيۇن بەرەو ھەلاتن ھەنگاۋ دەنى و بروسىاش مافەكانى خۇي بەدەست دىننەتەو . لە سالى ۱۸۱۵ رۇمانىك بەناۋى - شارەنەو - بلاۋدەكاتەو كە بەيەككە لەكارە ديارو سەرنج راکىشەكان دادەنرەت . ھەروا لە سالى ۱۹۱۶ - بەرەوسىرىش - بلاۋدەكاتەو . لەو ماۋەيەشدا چەندىن كارى ھەمەلايەنى جۇمھۇرىيەت بەدەست دىنى تاسالى ۱۸۴۴ خانەنشىن دەكرەت .

ئەم كەسايەتتە لەكارە ھەمە جۇراۋجۇرو لايەنەكانى فەلسەفەو ياساۋ رۇمان بەردەوام تا لە ۱۸۵۷/۱۱/۲۶ مائىناۋايى لەجىھان دەكات .

سەرچاۋە :- www.imdb.com

۱۷۸۸/۱۰/۲ حۇكمرانەكانى ئازىبايجان ماۋەيەكى زۇر لە ژىر دەسەلاتى عەباس مىرزى فارىسى سەفەۋى بۇون ، كە لە سەردەمى ئەو روۋداۋى گىرنگ بەرپا دەبوو ، ئەۋىش بەجەنگى نىۋان روۋسىيە قەيسەرى و فارىسى سەفەۋى ناۋزەند بوو ، كە چەندىن سالى خاياندو قۇناخى يەكەمى بە سپاندن و پىك ھىنانى گولستان بوو لە ۱۸۱۳/۱/۴ .

ھەروا قۇناخى دوۋەمى چەسپاندن و پىك ھىنانى توركمان جاي بوو ، لە ئەنجام بەرىكەۋوتنى پارىزگاى نەرزەرۇم لە باكورى كوردستان كۇتايى ھات ، شايانى باسە رۇژى ئەو روۋداۋانە لە ناۋەرۇكى مۇزۇننامەكە ھەيە بەشىۋەيەكى گىشتى لە ھەموو بوۋارەكاندا .

۱۷۸۹

۱۷۸۹/۱/۷ يەكەم ھەلبۇزاردنى سەرۇكايەتى لە ئەمەرىكا ئەنجامدرا ، ئەۋىش بەھەلبۇزاردنى يەكەم سەرۇكى ئەمەرىكا كە - جۇرج واشىنتۇن - بوو . ھەر ئەم مۇقەش بوو ، كە تۋانى ئەمەرىكا دابمەزىنەت و سەر بەخۇي بە رۇژىمى فەيدىرالى وويلايەتە يەكگرتۋەكانى ئەمەرىكا راگەيەنى لە كىشۋەرەكەدا .

۱۷۸۹/۴/۳ يەكەم حكومەت دەستى بەكارەكانى كرد بەپىنى دەستورى ئەمەرىكاوى فیدرالى دەست پىكردنى يەكەم دانىشتنى كۆنگرىسى ئەمەرىكى لەشارى نیوروك ، كه لەوكات شارى واشنتون دەست بە بیناكردنى ئەكرابوو لە ناچەكەدا .

۱۷۸۹/۴/۸ سولتانى عوسمانى سولتان عەبدوئەمەدى يەكەم ، لە تەمەنى ۶۶ ساڵیدا كۆچى دوایى كردوو و ماوەى دەسەلاتەكەى زیاتر لە ۱۵ سال بوو ، لە دوای خۆى سولتان سەلىمى سەئىم جىگەى گرتەو لەسەر هەلسووراندى كاروو بارى ئىمپراتورىەتى عوسمانى . لە سەر هەمان رینمایەكاندا .

۱۷۸۹/۴/۳ يەكەم ئاھەنگىرانى سەرۆكایەتى لە میژروى ئەمەرىكا ئەنجام بدییت ، لە دوای سوویند خوواردنى جۆرج واشنتون بەوەرگرتنى پۆستى يەكەم سەرۆكى ئەمەرىكا لە جیھاندا .

۱۷۸۹/۶/۱ بەرپابوونى شۆپشى فەرەنسى لە بواری رامیاری ... كه لەوكاتە ئەنجومەنى چینهكانى پىك هاتەى دەولەتى فەرەنسى بریاری كۆمەلەى نىشتیمانیان مۆركرد ، ئەویش لەدوای شەوورۆژىك لەگفتووگۆو كیشە بەرەزامەندى ۴۹۰ دەنگ بەرامبەر ۹۰۰ دەنگ ، كه بەرەلستكاربوون و نووینەران رەزامەندى خویان بەدەستگىربوون بەدەستوور راگەیاندا . بەپىنى یاسای دەسەلاتى شانشین لەفەرەنسا ... ئەمەش لەدوای كیشەو مەملانىنى نیوان دەسەلات و جەماوەرى گەلى فەرەنسا هات ، بە هۆى بەرزبوونەوى باجى دەرامەت ونا لەبارى بارى ژيان و پاوانكردنى سامانى گەلانى فەرەنسا لە وولاتەكەدا .

۱۷۸۹/۷/۱۶ شۆرش گىرە

فەرەنسىيەكان

پەلامارى قەلەي -

باستىل - يان دا لە

پارىسى پايتەختى

فەرەنسا و دەستيان

بەسەراگرت و دواي

ئەوۋە قەلەكەيان

رووخاند ... ئەمەش

بوۋە ھۆي ئەوۋەي كە

- لويىسى شانزەھەم - بىرۋاي ئەوۋەي بۇ دروست بېت و ھېزى سەربازى لەنا

شارى پارىس بکشيتەو دەورۋوبەرى شارەكە .

جىگەي نامازە پىكردەنە كە تاكوو ئىستاش گەلى فەرەنسا ئەم رۇژەيا

كردۆتە رۇژىكى پىرۋزو ھەموو سائىك يادى ئەم رۇژە دەكەنەوۋە ... ھەر

ووشەي باستىل بە واتاي ، بالەخانەيەكى بەھىزو سەخت دروستكراو ، دىا

. ئەم قەلەش لەلەين پاشا چارلسى پىنجەم لەسالى ۱۲۷۰ ي زايىند

دروستكراوۋە ... بۇ ئەوۋەي بېتتە يەككە لەو قەلە سەختانەي كە بۇ كاروبار

دەوۋلەت سوۋدىان دەبېت .

دواي ئەوۋە كرا بەبەندىخانە بۇ ھەموو ئەو كەسانەي بەرھەلىسى پاشا دەكا

... رووخاندنى ئەم قەلەش بەھۆي تىدا بوۋنى بەندكراۋەكان بوۋ لەلەيا

پاشا چارلسى پىنجەم ... ئىستاش ئەم قەلەيەكە جىگەي شوۋىنەوارىكە

شارستانىيە لە فەرەنساۋ باس لىكردنى بە شىۋوۋەيەكى مېژۋىي بۇ گەلە

فەرەنساۋ گەلانى دىكەي جىھان و بە روونكردەنەوۋەي چۈنەيتى دەسەلە

توۋندروۋ و چەوسىنەرو داگىركەران و دەسەلاتدارانى شوۋىنى لە جىھان .

ھەروا ئەم رۇژە بە رەمىزى ھەلوۋەشاندىنەوۋەي سەررەۋىي پاشايەتى - رۇژە

پىشۋىي - فەرەنسا دادەنرى ، كە لە راستىدا سەرەتاي دەستپىكى شۆرش

مەزنى ئەو وولاتە بوۋ .

لەم رۇژەدا كرىكارە شۆرشگىرەكانى ناۋچەي - فۇبۇرگ سىن ئانتۋان

ھېرشىيان كرده سەر بەندىخانەى باستىل ، لەگەل خاكدا تەختيان كردد ، بۇ رېزىگرتن لە ۱۴/تەمووز ، ھەموو سالىك رېورەسى تايبەتى سان و رېژەى ھىزە چەكدارەكانى سووپاى فەرەنسا بە ئامادە بوونى سەرەك كۆمارو كەسايەتتە گرنگە راميارى و سەربازىيەكانى ئەو وولاتە لە گۆرەپانى شارل دىگۆل تاكوو گۆرەپانى كۆنكۆرد بە رېوو دەچىت لە فەرەنسا لە لاين گەلانى ئەم وولاتەدا .

سەرچاوە :- گۆفارى عەرەبى كوريتى - ۵۷۸ . مانگى/۱/۲۰۰۷ .

۱۷۸۹/۸/۲۶ شۆرشى فەرەنسى كاردانەوہى كاريگەرى كرده سەر بارى گەلانى فەرەنساو وولاتانى دىكەى ئەوروپا ، كە بووہ ھۆى ئەوہى كە راگەياندى مافى مرۆڤ و ھاوولاتى بوون بە نىشتىمانەكەى جىگىرېكرىت بەمەبدەئەكانى يەكسانى لە نىوان ھاوولاتيان .

لەو كاتەوہ كە ھاوولاتيان دەستبگرن بەسەرچاوەى يەكەمى دەسەلاتى راميارى لە ھەلبژاردن و دەنگدان و مافە رەواكانى چ لەبوارى نەتەوہى و نىشتىمانى و كۆمەلايەتى و راميارى و رۆشنېرى و نەبوونى جياوازى لە رەگەز و بە ئەنجام گەياندى دادپەرورەى لە وولاتەكەدا .

چونكە پىشيل كردنى مافەكانى مرۆڤ و داگىركردن و پاوانكردنى سامانى گەل لە چوارچىووہى وولات و دەسەلاتەكەيدا ھۆكارى سەرەكىن لە دروست بوونى گەندەلى لەھەموو بوارەكان و لىك ترازاندنى پەيوەندى لە نىوان دەسەلات و گەل ، بە كاردانەوہى لەسەر بارى ناوخۆ دەرەوہى وولاتەكەو دروست بوونى كىشەى كۆمەلايەتى و نەتەوہى و نىشتىمانى مافەرەواكانى لە وولاتەكەدا .

ھەروا لە نىوان ۱۷۸۹/۸/۲۷ راگەياندى مافى مرۆڤ و ھاوولاتى لەفەرەنسا . لەدواى ھەول و كۆشش و خەباتى بى وچان لە لاين كەسايەتى ناودارى فەرەنسا - لافاييت - كە ئەم بەلگەنامەيە لە ۱۷ ماددە پىكھاتبوو لە ھەموو بوارە جياجياكانى ژيانى مرۆڤ لەوولاتەكەو لەجىھاندا .

۱۷۸۹/۹/۲۲ لە دواى كۆچى دوايى سولتان عەبدولھەمىدى يەكەمى ، سولتانى عوسمانى و بە ھەلگەووتەى بارودۆخى گوونجاو لە بار لەپيش پووسەكان

كە تووانيان شارى بەندر حەسىنە داگىر بىكەن لەگەل زۆربەي ناوچەكانى
كەلام و بقدان و بسارىيا .

لە ھەمان كات ھېزكانى سووپاي نەمسا چوونە ناو شارى بەلگرا دو وولاتى
سرىيا ، بەلام دواي ئەو بەپىي پەيمانى مۆركراوى نىوانيان ، ناوچە
داگىر كراوھەكان گەرىندرانەو ژیئ دەسەلاتى عوسمانىيەكان .

۱۷۸۹/۹/۲۴ بۇ يەكەم جار لە مېژوودا ، دادگاي بالاي فیدرالى لە ئەمەرىكا دامەزىندرا ،
بەپىي دەستورى ئەمەرىكا ، كەپىك ھاتبوو لە سەرۆك و چەند ئەندامىكى
دىارىكراو لەلایەن كۆنگرىسى ئەمەرىكا ، دواي ئەو دادگاگە لە ۸ ئەندام پىك
ھات لە سالى ۱۹۴۸ و تاكو ئىستى دامەزاندنيان بەندە بەدەسەلاتى سەرۆك
كۆمارى ئەمەرىكا ، ئەويش بەو ھەرگرتنى رەزامەندى ئەنجومەنى پىران .
ھەروا لە دواي بە سەرا چوونى تەمەن بۇ خانەنشىن كە دەبى ، كە تەمەنى
خانەنشىن كردنى ئەندامانى دادگاي بالاي لە تەمەنى ۷۰ سالاندايە لە
وولاتەكەدا .

۱۷۹۰

۱۷۹۰/۹/۱۰ والى بەغدا سلىمان پاشا ھەلسا بەدروستكردنى پەرزىنىك لە چوار دەوور
شارۆچكەي مەندەلى .... يا بەنوى كردنەو ھى ئەو پەرزىنە . لە بەر ئەو ھى
والى بەغدا عومەر پاشا بەدرو جەسان و خانەقىن و چەند جىگەي دىكەي د
بە ئەحمەد پاشاي بابان ، لەگەل خورماتوو كە ئەمانە ھەر ھەمووى گوند
شارۆچكەي كوردى بوونە و كەوتوونەتە ناو سنورى جووگرافى ھەرىم
باشورى كوردستان .
سەرچاوە :- مېژووى ئىراق - عەباس عزاوى . ۶/ج - ۶۶ .

۱۷۹۱

۱۷۹۱/۱/۹ لە دواي كىشەو مەملانىي زۆر لە نىوان وولاتانى ئەوروپا و ئىمپراتورىيەتو
عوسمانى ، لە پىناو بەرەو گۆرىنى بارو دۆخە نىوودەو لە تىيەكان ، كە
ئەنجامەكەي بوو ھى مۆركردنى پەيمانى ئاشتى ، لە شارى ياس لە نىواز
پرووسىي قەيسەرى و دەسەلاتى عوسمانىيەكان .

۱۷۹۱/۴/۲۷ زاناي ناوودارى جيهانى و داهينەرى تەلەفون - سمۇئىل مۇرى - چاوى بە جيهان ھەلھېناوھ .

۱۷۹۱/۵/۳ راگەياندى دەستورى ھەمىشەيى وولاتى پۇلەندا ، ھەر ئەو رۇژەش بووھ رۇژى جەژنى نىشتمانى و تاكوو ئىستاش بەو بۇنە ئاھەنگ گىرانىيان لەم رۇژەدا بەردەوامە لە وولاتەكەدا .

۱۷۹۱/۸/۴ سەرکەووتنى وولاتانى ئەوروپا بەسەر ھەلەكان ، كە بووھ ھۇى مۇركردنى پەيمانى بەناوباگ - زشتوى - كە ئەمەش لە ئەنجامى بەرپابوونى شۇرشى فەرەنساو لاواز بوونى دەسەلاتى ئىمپراتۇرىەتى عوسمانى بوو، كە پەيمانەكە لەگەل دەوولەتى عوسمانى مۇركرا .

۱۷۹۱/۸/۲۳ سەرکەووتنى

شۇرشى - سان
دۆمىنكۆ - ى
كۆيلەكان لە وولاتى
ھىايتى دژى
دەسەلاتداران و
بازرگانىكردن بە
مروۇ لە ھەموو
تەمەنەكان

بەتايبەتى ئافرەت و مندال لە جيهان .

كە ئەم ھەرىمە بەبنكە و ناوھندى بازارگانى كلردن بە مروۇ دادەنرېت لەكىشووھرى ئەفرىكيا ... جىگەى نامازھ پىكردنە كە دواى ئەو شۇرشەو چەندىن كارىدىكەى مروۇقاىەتى ، ئەوئىش لە پىناو ژيانىكى ئازادى و سەرەستى و مسۆگەرى ژيان ، بە تايبەتى لەلايەن مروۇقى كەم دەرامەت و ژىر دەستەكان . لەلايەن وولاتانى سەرمايەدارو ئىمپىريالىزم و دەسەلاتە شۇقىنىەكان و خاوەن سامانە گەوورەكان و رژىمە دەرەبەگەكان ، و شاكان كە سەرچاوهى ئىش و ئازاردانى گەلان و مروۇقاىەتى بوونەو بەردەوامن تاكوو ئىستاش لە جيهاندا .

بەلام بەشىووھو شىووازىكى دىكەى جيا ، بەپىي پەرەسەندن و پىشكەووتن

و گەشەكردنى قۇناخەكان ... ھەر بەم ھۆيەش كۆمەلەي گىشتى سەر بەنەتەوہ يەكگرتووەكان بريارىدا بەزىندووكردنەوہى ئەم يادەو مەملانى دژى كويلايەتى و چەوسانەوہى مرؤۋە لەلەيەن مرؤۋەوہ ... ئەويش لەئەنجامى پالەپەستوى زورى رىكخراوہكانى مافى مرؤۋە و مەدەنى و دەسلاتە ديموكراتە خوازەكان بوو لە جىهان .

برياردرا كە رۆژى ۲۳/۸/۲۰۰۴ بىرىتە رۆژىكى جىھانى دژى بە كويلايەتى و گىرانى ئەم ناھەنگەش لەبارەگاي رىكخراوى - يونسكوى - سەر بەنەتەوہ يەكگرتووەكان ، كە بارەگاكەي لە پارىسى پايتەختى فەرەنساىە ، ئەنجاء بدريت ... كە ھەموو جىھان بەتايبەتى وولاتانى دژ بەبازرگانى كردن بە مرؤۋە و چەوسانەوہ لەھەموو كىشووہرەكان ، ئەويش بە بىركردنى كويلايەتى و چەوسانەوہ لە جىھاندا .

ھەروا بەم بۇنە گەوورەيەي جىھان مۇزەخانەيەكى مېژوويى كويلايەتى دەكرىتەوہ لە وويلايەتى - ئۇھايۆ - وويلايەتە يەكگرتووەكانى ئەمەريكا ھەروا وولاتانى سەنگافورا ئەم يادە پىرۆزە دەكات لەدوورگەي - گورى - كا رۆژىك لەرۆژان مەلئەندى بە كۆيلەكردن و بازرگانى كردن بەمرؤۋە بووہ لا پىناو فرۆشتنى مرؤۋە و كرىنى بەنرخىكى كەم و كارپىكردنىان بەئارەزوو كرىار ، بەتايبەت بەرامبەر بەئافرەت و منداڤ لە كارگەو كىنگا كشتووكالىيەكان و كار سىكىسى و كارى ناھەموارتىش ... لە بەر ئەوہى دوورگەي گورى مەلئەندى كۆكردنەوہى كۆيلەكان بووہ بۆ گوواستەويان بۆ ئەمەريكا وولاتانى دىكەي سەرمایەدارى لە جىهان .
سەرچاھە :- WWW.BBC.ARABEC.NET

۱۷۹۱/۱۲/۱۵ بەلگەنامەي مافەكان - Billoppighis - ي ئەمەريكا كە بەشىكە لەياساي ئەمەريكا ، لە ھەمان كلت ئەوگۆرانكارىيەي كە لە دەستوورى ئەمەريكا ھاتووە مافە بئەپرەيتەكانى ھەموو ھاوولاتيان دابىن دەكا ، لە گەڤ مافى نازادى و رۆژنامەنووس و نازادى رادەربىرەن بۆ گەلانى ئەمەريكا بۆ جىواوزى لە ھەموو بووارە جىجىياكاندا لە وولاتەكەدا .

۱۷۹۲

۱۷۹۲/۱/۱۰ بەرىتانياو پرووسيا ھەلسان بە بژيووانى كردن لە نيوان ئيمپراتوريەتى
 عوسمانى و پرووسياى قەيسەرى ، بە كۆتايى پى ھىنانى كىشەى داگىركردنى
 نيوانيان ، لە سەر ھەرىمى قرمى نيوان پرووسياو فارس . كە ناوچەكانى
 قرم و بەشىك لەوولاتى فويان و بساربييا ، كە ئەو ھەرىمەى دەكەوويته نيوان
 زىى بوج و دىنستر ، كە ئەو زىيە ھىلى كۆتايى نيوان ھەردوو دەوولەت بىت و
 بەو ھۆيە پەيمانى ياس لە شارى ياس مۆركرا .

۱۷۹۲/۹/۲۱ ھىزەكانى سووپا لە سەرەتاي دەسەلاتى كۆمارى فەرەنسا سەرەكەووتنە يەك
 لە دواى يەكەكانى بەدەست ھىنا ، لە دواى چەند ھەفتەيەك - سافۆى
 وينس - وويلايەتەكانى دىن و زەويە نەويايەكانى بەلژىكاي نەمساي خستە
 ژىر دەسەلاتى فەرەنسا... كە - كەجىت - كە لەو كاتە شەرى قالمى بەرپا
 بوو لە ھەمان كات خۆى ئامادە كرد ،

كە بوو ھۆى كىشانەوھى ھىزەكانى سووپاي پرووسيا بە سەركرديەتى -
 بۆك برنزويك - ئەمە لەلايەك و ، لەلايەكى دىكە - فاندېمر - يەكەم مانگى
 سالى نوويى شۆرشى فەرەنساى پيشنيار كرد بوو ، كە لە ۹/۲۲ دەست
 پىدەكا تاكوو ۱۰/۲۱ و رۆژى ۱۳ى بەناوبانگى ميژووى فەرەنسا ناوبرا
 بەسەرکەووتنى ناپليۆن بەسەرگروپەكەى كە بوو سەرکەووتنى بە سەر
 كۆنڧشسيۆن ، كە ئەنجوومەنى شۆرش بوو .

دواى خۆى ئەنجوومەنى ياسا دانانى ليكەووتەوھو دەسەلاتى فەرەنساى
 تاكوو ۱۷۹۵/۱۰/۲۶ ، بە دەستەوھ بوو ، كە ئەويش كۆمارى بە يەكجارەكى
 فەرەنساى راگەياندو دادگاي شانشين - لويىسى شازدەھەمى بە لەسيڧدارەدان
 كرد - لە وولاتەكەدا .

۱۷۹۲/۹/۲۲ راگه ياندى كۆماری

فهره نسای يه كهم

له لايهن كۆنگره ی

نیشتمانی ، كه

۷۵۰ ئەنئەدىم

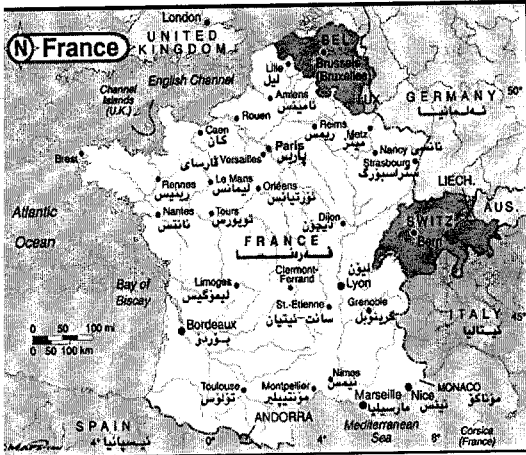
به شداری تیداكرد له

۹/۲۱ ... له ههمان

رۆژ كۆنگره ی

نیشتمانی

مهرسووومىكى

راگه ياندى له دوای سالیك له ليكۆلینه وه به ريكخستن و ههموار كردن و ههلووه شانده وه ی رۆژنامه ی مه سیحی - زاینی - له فهره نسای به جیگرته وه ی له رۆژنامه ی شوڤر شگری كه دهست پیده كات به سالی يه كهمی له ۱۷۹۲/۹/۲۲ تاكوو ۱۹۷۳/۹/۲۱ .

جیگه ی روونكرده وه یه كه فهره نسای به چهن دین قوناخی شوڤرش تپه ريووه ، ئەم وولاته پایته ختی شاری پاريسه و ژماره ی دانیشتوانه كه ی ۲,۸۷۵,۰۰۰ به پپی ئاماری سالی ۲۰۰۳ . هه روا ژماره ی دانیشتوانی وولاته كه ۶۰,۰۰۰,۰۰۰ ملیۆن كه سه . هه روا رووبه ری خاكی وولاته كه ۵۵۱,۵۰۰ کیلۆمه تر چوار گۆشه یه . هه روا چبری دانیشتوانه كه ی ۲۸۲ كه س له يهك میل چوار گۆشه دا . هه روا نژاده كانی ، سه لتی و لاتینی ۹۱٪ . له گه ل دانیشتوانی نه ته وه ی ديكه له وولاته كه دا .

۱۷۹۲/۱۱/۶ به رپابوونی شه ری - جیماپ - له ئیوان هیزه كانی سووپای فهره نسای هیزه كانی سووپای نه مسا ، سه ركرده ی هیزه كانی سووپای نه مسا - دۆق ساكس تیشین - بوو ، سه ركرده ی هیزه كانی سووپای فهره نسای ژنه رال - دۆموریه - بوو .

شایانی باسه كه ناوچه ی جیماپ ده كه وویته ناو وولاتی به لژیکا ، كه هیزه كانی سووپای فهره نسای به دوای سووپای نه مسا ده گه را ، به هوی

کیشهو مملانیی دووژمنکاریان و داگیرکردنی خاکی یه کتری له ههریمه کانی ژیر دهسه لاتی هه ریه ک له و دوو وولاته دا .

ئهم نهخشه یه کاره هه مه لایه نه کانی شوژی فه رهنسی دیاری دهکا

تییینی :- داوای لیبور دن دهکم که نه خشه کانم وهر نه گێردۆته سه ر زمانی کوردی به هۆی نه بوونی ماوه و زهحه ته له کاهه که دا .

١٧٩٢/١١/٢٠ بریاری نه جوومه نی جیه جیکردنی فه رنسا ، به به لێن دان به سه رکرده ی سوویای فه رنسا له به لژیکا ، ئه ویش به دا بین کردنی ئازادیه کانی ده ریوانی گوواسته نه وه به درێژی زیی - مۆزو ئه لیسکو - به لام ئه مه ش به پیی ره زامه ندی وولاتانی په یوو هه دیدارو ریکه ووتن بوو له سه رکاری ده ریوانیدا . له ناوچه و ههریمه جیا جیاکان له جیهاندا .

١٧٩٣

١٧٩٣/١/٢١ له دوا ی سه رکه ووتنی شوژی فه رهنسا و به دامه زانندی دام و ده زگا

حكومى و سەربازى و دادگايى و ئابورى و بازىگانى و كۆمەلايەتى ،
ئەيش بە دەرچوونى بىرىرى لە سىدارەدانى شانشىنى فەرنسا شانشىن -
لويىسى شانزەھەم و مارى ئەنتوانىت - كە لە سىدارە دران .
لە دواى راگەياندى رېژىمى كۆمارى لە فەرنسا ، دواى ئەو كارانە فەرنسا
كەوتە قۇناخىكى نوپى ھەرىمى و جىھان بە كاردانەوھى لەسەر جىھان لە
ھەموو بووارە جىا جىاكان ، بە تايبەتى لە سەر بارى رووسىاي قەيسەرى
ئەوكاتدا .

1794

1794/11/19 مۆركردنى پەيمانى - جى - jay - لە نىوان ئەمەرىكاو بەرىتانيا ، لە پىناو
چارەسەر كردنى كىشە جىاوازيەكانى نىوانىان ، كە ھەلوواسراو بوون بەو
ھۆيە سى لىژنەى جىاواز پىك ھىنرا لە سالەكانى - 1798 - 1840 - كە ئەو
لىژنە تىوانىان بە دەيا كىشەو گرفت لە نىوان ئەو دوو وولاتە چارەسەر
بكات لە دواى جەنگى سەربەخۆيى ئەمەرىكا .

1795

1795/10/10 لە دواى دابەشكردنى پۆلەندا لە نىوان ھەردو رېژىمى ئەمساو پرووسىياو
فەرنسا ، بەلام دابەشى سىيەمى پۆلەندا بەپىي پەيمانى - كۆشىۋسىكو -
ى نىشتمانى گىرەشىۋويىنى بوو تاكوو رەشكردنەوھى پۆلەندا لە سەر
نەخشەى ئەورۇپا دا .

1795/10/28 كۆمەلەى رىكخستنى ياساى جىھانى سىيەم بىراردرا بە ھەلۋەشاندىنەوھى
دوورەپەرىزى فەرنسا لەگەل جىھان ، ھەروا بە دامەزىراندنى پىنج لە
ھاوكارى ئەنجومەنى نوپنەرانى و 500 نوپنەر كە دەسلەلاتى ئەو ياسا
دانانەيان پىدرا لەو كارگىرىيە بە پالەوانىيەتى سەربازى - كۆرسىكى - كە
كەسايەتى ناپلىۋن دەرکەوت لە سەر گۆرەپانى رامىارى لە جىھان .

1795/12/4 لە دايك بوونى ئەدىب و نووسەر و مېژو و نووسى بەرىتانى - كارالاىك - لە
شارى لەندەنى پايىتەختى بەرىتانيا ، كە ناووبراۋ لە خىزانىكى ھەژارو
رۇشنىبىر چاۋى بە جىھان ھەلپىناۋە لە وولاتەكەدا .

۱۷۹۶

۱۷۹۶/۱۲/۱۷ کۆچی دووایی ئەدیبو و رووناکییرو شاعری ناوداری جیهانی - ماری
نه‌نوین-.

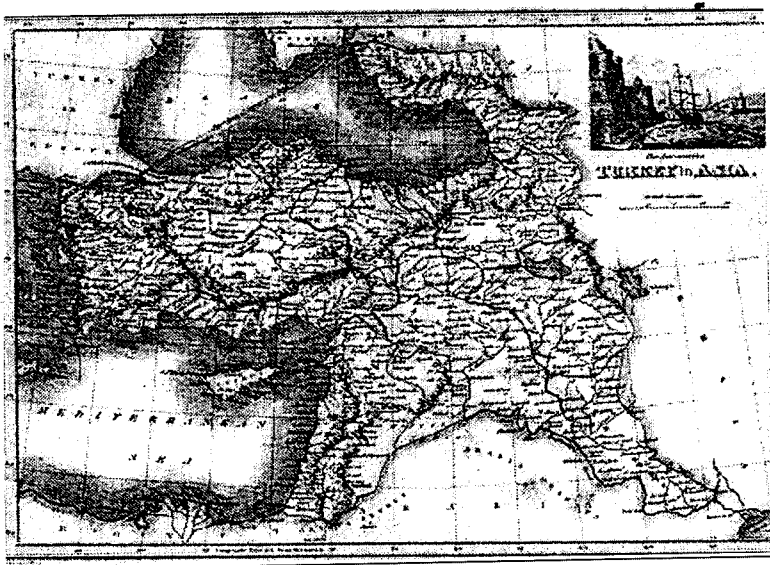
۱۷۹۷

۱۷۹۷/۱/۱۴ به‌ریابوونی شه‌پیکی تووندو دژووار له نیوان هیزه‌کانی سووپای فه‌ره‌نسا و
هیزه‌کانی سووپای نه‌مسا ، له هی‌رشیکی سووپای فه‌ره‌نسا بو‌سه‌ر
هیزه‌کانی سووپای نه‌مسا به‌سه‌ر کردایه‌تی ژه‌ته‌رائی فه‌ره‌نسی - ناپلیون
پونابارت - دژی هیزه‌کانی سووپای نه‌مسا به‌سه‌ر کردایه‌تی ژه‌نه‌رال -
فینکزی - له ده‌شتاییه‌کانی شاری - ری‌قۆلی - له باکووری رۆژئاوای شاری
- فیرونی ئیتالی- ه‌ر چه‌نده هیزه‌کانی سووپای نه‌مسا ژماره‌یان زیاتر
بوون ، به‌لام هیزه‌کانی سووپای فه‌ره‌نسا سه‌رکه‌ووتنیان به‌ده‌سته‌ینا .

۱۷۹۷/۴/۱۶ له دایک بوونی - میسیۆ - له شاری مرسیلیای فه‌رنسا ، ناوبراو
سیاسه‌تمه‌داریکی به‌ناوبانگ بووه‌و خویندنی ئاینی له مرسیلیاو ماکس
ته‌واو کردووه‌و به‌لگه‌نامه‌ی پارێزه‌ری به‌ده‌ست هی‌ناوه ، رۆلی گرنگی هه‌بووه
له رۆژنامه‌وگۆڤاره‌کانی فه‌رنسا ، هه‌روا شاره‌زایی باشی هه‌بووه له سه‌ر
شو‌پشی فه‌ره‌نسا .

۱۷۹۷/۶/۱۷ کووشتنی ئاغا محمه‌د شا ، له هی‌رشکه‌ی سه‌ر رووباری ئاراس له ناو
خیمه‌که‌ی خۆی له‌لایه‌ن سادق خانی سه‌ره‌ک خیلی شکاک ، له رۆژه‌لاتی
کوردستان .

۱۷۹۷/۷/۲۵ گه‌رۆکی به‌ناوبانگی به‌ریتانیا - جاکسون - سه‌ردانی شاری مووسل و
ده‌وورووبه‌ری کرد ، که دانیشتوانه‌ چره‌که‌ی شاری مووسل له چه‌ندین
نه‌ته‌وه‌و ئایین پیک هاتوون ، که زۆربه‌ی دانیشتوانه‌که‌ی له کورد بوون و له
هه‌مان کات لسته‌رنگ له کتێبه‌که‌یدا به‌ناوی - بلدان الخلاف الشرقيه -
لاپه‌ره/۱۶ ده‌لی :- که دانیشتوانی ره‌سه‌نی شاری مووسل له کورد
پیکهاتوون له ناوچه‌که‌دا .

۱۷۹۸

۱۷۹۸/۲/۱۷ له دايگ بوونی فهيله سوف و زانای دهرونی ئەلمانی - فریادریک فدووارد -
 ناسراو به فهيله سوف بینکه له شاری بهرلینی ئەلمانیا ... یه کهم خوویندنی
 له قوتابخانهی ئیمپراتور فریدریشی دووم دهستی پیکرد . دواى ئەوه
 به شداری له راپهرینهکانی دژ به ناپلیۆن کرد له سالی ۱۸۱۵ . دواى
 گهرانه وهی له گۆره پانی جهنگ به هوی به زینی ناپلیۆن به سه رکردایه تی
 سه رکردهی ئەلمانیا بلوشه ر چوووه زانکۆی هله و دواى ئەوه چوووه زانکۆی
 بهرلین و خوویندنی لاهووتی و فهلسه فهی تهواو کرد .
 دواى ئەوه بروانامه ی دکتۆرای له سالی ۱۸۲۰ به دهست هیئا ... لهو
 کاته شدا فهيله سوفی ناواری جیهانی هیگل دژی ئەو بروانامه یه ی بینکه
 وهستا ... دواى ئەوه فۆن ئەنشتاین له ههریمی ساکسن به مامۆستا دایمه زراند
 له زانکۆی جتنجسن بۆ ماوه ی سی سال له ۱۸۲۴ تا ۱۸۲۷ ، دواى ئەوه
 گهراوه شاری بهرلین و بووه مامۆستای زانکۆ له زانکۆکه تا سالی ۱۸۲۷ .
 دواى مردنی هیگل له سالی ۱۸۳۱ بووه مامۆستای یارده دهر و لهو پله یه
 مایه وه تاکوو له ۱۸۵۴/۳/۱ له شاری بهرلین کۆچی دوا یی دهکات و ولاته که دا .

ئەم فەيلەسوفە ھەژدە دانراوى بەرھەم ھېناوہ و ، يەكەم بەرھەمى لەسائى ۱۸۲۰ بەچاپگە ياندووہ بەناوى - نقرىيە المعرفه بحسب الوعى - و دوا بەرھەمىش لەسائى ۱۸۵۳ بووہ بەناوى - مخگوگات علم النفس العملى - لە سئى بەرگداو دانراوہ كانى دىكەشى لەناوہندا بە ئەنجام گەياندووہ و بوۋتە سەرچاوہ سەرھەككەكان لەبوارەكانى ھەمەلايەنەى پەيمانگا و زانكۆكان لە لە وولاتەكەيدا و لە جىھاندا .

سەرچاوہ :- موسوعى فلسفە - دانانى - دكتور عبدولرەحمان بەدەوى - بەرگى ۲/ .

ھىزەكانى سووپاي فەرنسا بە سەرکردايەتى ناپليۆن پۇتبارت ، كە پىكھاتبوو لە ۳۶،۰۰۰ ھەزار سەربازو ۳۰ كەشتى جەنگى و ۴۰۰ ئوتومبىللى ھەمە جۆرى سەربازى ، پەلامارى شارى ئەسكەندەريەى وولاتى ميسرى داو داگىرى كرد ، دواى ئەوہ وردە وردە شارەكانى دىكەى ميسرى داگىر كرد .

لە رۆژى ۷/۲ى ھەمان سال شارى قاھرەى پايتەختى ميسرى داگىر كردو- كلىير- ى كردە دادووہرى گىشتى لە سەر وولاتى ميسر، لە ھەمان كات كۆبوونەوہى لەگەل زانايانى ئاينى زانكۆى ئەزھەر ئەنجامدا بەراگرتنى شەرلە وولاتەكەدا .

بەلام دواى ئەوہ ناپليۆن وولاتى ميسرى بە تەوواوى داگىر كرد بە سەرکەووتنى بە سەر بنكە سەربازيەكانى بەریتانيا لە ئاسيا و ئەفريكيوا بەردەوام بوونى شەرلە نىوان ھىزەكانى سووپاي فەرنسا بەسەرکردايەتى ناپليۆن و ھىزەكانى سووپاي بەریتانيا بە يارمەتى دانى ھىزەكانى سووپاي ميسر تاكوو رۆژانى ۷/۲۱ و ۷/۲۷ى ھەمان سال ، كە ھىزەكانى سووپاي فەرنسا بە تەواوى كۆتروولى وولاتى ميسريان كردو بەيەكجارى كەووتە ژيەر دەستى خوڤيان .

بەرپابوونى شەپرى دەريايى لە نىوان ھىزەكانى سووپاي دەريايى فەرنسا بە سەرکردايەتى ناپليۆن و ھىزەكانى سووپاي بەریتانيا بەسەرکردايەتى ژەنەرالى بەریتانيا- نيلسون - كە ھىزەكانى سووپاي فەرنسا بەرەو بەنداوى - ئەبوقير- بەرىكەووتن ، كە لەو كاتەى كەشتىيە جەنگيەكانى بەریتانيا لەوكارە جەنگيەى فەرنسا سەريان سورمابوو لە ناوچەكەدا .

ھەر ئۇ ھۆكۈمەت ۋەكىلى ئىلىسۇن راستەوخۇ دەنگى دا ب
 ھېرشكردنە سەر ھېزەكانى دەريايى فەرەنسا لە چۈنئەتى دابەشكردنە
 ئامانچە سەربازىيەكان ، ھېزەكانى سووپاي دەريايى بەرىتانيا ، لە ئاكامد
 سەرکەووتنى گەورەيان بەدەست ھىنا بە سەر ھېزەكانى سووپاي فەرەنسە
 ، ئۇ شەرەش ناوزەند بوو بە شەرى - ئەبوقىر - لە ولاتى مىسرو ناوچە
 ھەرىمەكان .

۱۷۹۸/۹/۲ ھېزەكانى سووپاي دەريايى ئىمپىراتورىيەتى عوسمانى ، يەكەم شەرى دژ با
 فەرەنساي راگەياند ... ئەوئىش بە كۆكردنەوھى ھېزەكانى سووپا لە شارى
 دىمەشقى شام و دورگەى رۆدىس و رەوانە كوردنى بەرەوولاتى مىسرو .

دوای ئەو ھېزەكانى دەريايى پرووسيا لە دەرياي رەش بەرەو بوگازى و
 ئەستانە ، بەرىكەوتن ، دوای ئەو ھەنگاويانا بەرەو دەرياي سىپى ناوہراست
 لە گەل ھىزى دەريايى عوسمانى بەيەك گەيشتن ، ئەوئىش بەپىنى پەيمانى
 بەرگرى نىوانيان بۇ جارى سىيەم كە ئەوئىش بەيارمەتى يەكترى كە بۇ
 يەكەم جار بوو لە كارى جەنگى ھاوبەشبوون لە ناوچەكەدا .

۱۷۹۸/۱۰/۱۲ مۇزكردنى رىكەووتنامەى نىوان كۆمپانىيائى نەوتى ھندى رۆژھەلات لە گەل
 ئىمامى ھەرىمى مەسقەت لە كەنداو ، لە پىناو دورخستتەوھى
 فەرەنسىيەكان لە خاكى خويان و ھەرىمەكە ، كە ئىستا پىنى دەلئىن وولاتانى
 كەنداو لە رۆژھەلاتى ناوہراستدا .

۱۷۹۸/۱۰/۲۱ ھېزەكانى سووپاي فەرەنسا بەردەوام بوون لە داگىر كرنى وولاتى مىسرو ،
 ئەوئىش ناچار بوونى شىخ و زانا ئاينىيەكانى زانكۆى ئەزھەر و چەندىن
 لايەنى دىكە ، كە سەردانى سەركرەدى فەرەنسى ناپليونيان كورد لە
 شارەكەدا .

لە پىناو كشانەوھى ھېزەكانى سووپاي فەرەنسا لەجىگا پىرۆزەكان و دەست
 ھەلگرتن لە ئازاردانى ئىسلام ... بەلام فەرەنسىيەكان بەردەوام بوون لە
 ئازاردانى ئىسلامەكان بە ھۆى كردارە رابردوويەكانيان بەرامبەر بە
 مەسىحىيەكان لە ژىر دەسەلاتى فتوحاتى ئىسلام و عوسمانى ، ئەوئىش
 گرتنەبەرى راميارىيەت لە دوو لايەن ، يەكەم بە ئىسلام كردن ، دووہم
 بەعەرەبكردنى گەلانى مىسرو چەندىن كارى دىكەدا .

۱۷۹۸/۱۰/۲۱ به‌رپا‌بوونى يه‌كه‌م شوپوش له‌ميسر ، دژى هيژه‌كانى سووپاي فەرهنساو ده‌سه‌لاتداران له‌دواى سى مانگ به‌هاتنه‌ناو شارى قاهره كه‌يه‌كه‌م هاندهرى شوپوشه‌كه شىخى نه‌زه‌ر بوو ، كه‌له‌ناو بازار داواى له‌پيگهاته ئيسلاميه‌كان له‌ميسر كرد ، شوپوش بكه‌ن دژى كافره‌كانو بووه‌هوى نه‌نجامدانى كو‌بوونه‌وهى جه‌ماوه‌رى چه‌كدارى و داخستنى بازاره‌كان . له‌وكاته‌ش دادوه‌رى سه‌ربازى فەرهنسا ژهنه‌رال ديپو به‌سوارى نه‌سپه‌كه‌ى له‌ناوبازار ده‌سوورايه‌وه ، بو‌هيور كردنه‌وهى بارى شاره‌كه ، به‌لام له‌ئاكام بووه‌هوى به‌ر پا‌بوونى شهر له‌نيوان هيژه‌كانى سووپاي فەرهنساو چه‌كداره ئيسلاميه‌كانى ميسر، له‌نه‌نجام ژهنه‌رال ديپو كووزرا ، كه‌به‌م هوكاره هيژه‌كانى سووپاي و شهر له‌قايره‌و ده‌ووروويه‌رى و ناوه‌چه‌كانى ديكه‌ى ميسر ده‌ستى پيكر دژى هيژه‌كانى داگيركه‌رى فەرهنسا .

۱۷۹۹

۱۷۹۹/۱/۵ مۆركردنى په‌يمانى هاوكارى و دوستايه‌تى له‌نيوان حكومه‌تى به‌ريتانياو ئيمپراتوريه‌تى عوسمانيدا ، له‌پيناو چاره‌سه‌ر كردنى كي‌شه هه‌لوواسراوه‌كان له‌نيوانياندا .

۱۷۹۹/۵/۲۶ له‌دايك بوونى رووناكبىرو نه‌ديبو شاعىرى ناودارى جيهان و پروسيا- نه‌لكسه‌نده‌ر پۆشكين - له‌شارى پترسبۆرگى پايته‌ختى نه‌وساى رووسياى قه‌يسه‌ريدا .

جیگه‌ى ئاماژه‌ پيكرده‌ كه -
 نه‌لسكه‌نده‌ر پۆشكين - ته‌نيا ۳۶
 سال ژياوه ، به‌لام له‌گه‌ل نه‌وشدا
 چه‌ندىن شاكارى مه‌زنى له‌دواى
 خوى به‌جيپه‌شت ، له‌سه‌ره‌تا له
 ژي‌ر كاريگه‌رى نه‌ده‌بى

فەرهنسيدابوو ... به‌لام دواى نه‌وه به‌هره‌كانى زيتر تيگه‌لبوون به‌كۆمه‌لگاي پروسيا .

دواى نه‌وه رووى به‌ره‌و نه‌ده‌بى ئينگليزى وه‌رگيراو كه‌ووته ژي‌ر كاريگه‌رى -

بايرۇن - و - شكسپير - دواى ئەوھى كە سەردانى شارى قرم و قەفقاسى
 كرد ... نووسىنەكانى بەكارىگەرى ژىنگەى ئىسلامى ئەوى مووتريە كرد
 لەدەقەكانىدا - بەخسىرى قەفقاسى و قەفقاس و شەوانى مىسىرىدا -
 رەنگيان دايەوھ ... باوكى پۇشكىن شاعىرىكى دىارى ئەو سەردەم بوولە
 وولاتەكەيدا .

ھەر ئەو ھۆكارە بوو بەھرەيەكى سەرکەووتنى ئەم شاعىرە . دايكى پۇشكىن
 كە ناوى - نادىشىد ئوسىقانا بووھو كچى - ئىبراھىم جانىبال - بووھ ، كە
 گەوورە ئەفسەرىكى نىزىك بوو لە دەرياي - پەتروسى يەكەم - ى قەيسەرو
 لە رەچە لەكىكى حەبەشىيەوھ ھاتبوو ... بوئے پۇشكىن ھەندى سىماى
 ئەفرىكياى پىوھ ديار بوو ... پۇشكىن لە سلى ۱۸۳۱ - ناتاليا نىكۇلا
 لايقنا - ى خواست كە ئافرەتىكى شوخ و شەنگ بوو . لەو ئافرەتە پۇشكىن
 چوار مندالى ھەبوو ... بەلام دواى ئەوھ بە ھۆكارى ناوونا تۆرە
 بلابوونەوھكە ناتاليا عەشقى كورە پايەدارىكى فەرنسىيە ... كەناوى ئەو كرە
 - دانئس - بوو ، .

ھەربەو ھۆكارە پۇشكىن بۇ كرىنەوھى ئابروو داواى لىكردوو لە ئەنجامى
 شمشىر بازىدا پۇشكىن زامدار دە بى و دواى ئەوھ گيان لە دەست دەدات ،
 سەرەراى ئەوھەش پۇشكىن بە ھۆى ھەلوويستى بوويرانەيدا لە لايەن
 قەيسەرى رۇوسىا و دارو دەستەكەى ئازارو ئەشكەنجە دەدرا لە وولاتەكەدا .

۱۷۹۹/۶/۵ ھۆزى بلباس سووديان لە ئالۆزى ھەلومەرجى بارى ئازربايجان وەرگرت ، بە
 دەرھىناى ناوچەكانى خۇيان لە ژىر دەسەلاتى كار بە دەستانى فارسى
 سەفەوھى لە رۇژھەلاتى كوردستان تانزىك قەلاى ورمى پىشەرەويان كرد ،
 ھەر چەند ھىزەكانى سووپاى فارسى چەندىن جار چوونە سەريان ، بەلام
 ئەيان تووانى كاريان لى بكن .

۱۷۹۹/۹/۱۷ بە ھۆى كاردانەوھى ھەلوويست و رەفتارەكانى فەرەنسا لە سەر عەلى كليبر ،
 لە ھەمان كات عەلى كليبر . ھەلسا بە دەست پىشخەرىكردن بە ئاراستە
 كردنى نامەيەك ، بۇ سەرەك وەزىرانى عوسمانى بە رەتكردنەوھى كىشەى

نيوان ميسرو عوسمانى ، كه فەرەنسا ئەوھى بە دور دەخستەوھ لەم بوارەدا .
 ۱۷۹۹/۱۲/۱۵ بە ھۆى كيشەى نيوان ھىزەكانى سووپاي فەرەنساو ھىزەكانى سووپاي
 بەریتانيا ، كه بووھ ھۆى ئەوھى كه فەرمان دەر بکەن بۆ لۆرد كیت
 سەرکردەى گشتى بەریتانيا ، لە دەرياي سپى ناوھراست بە رەتکردنەوھى
 ھەر ریکەووتنىك ، لەپیناو چۆل کردنى گۆرەپانى وولاتى ميسر بە خو
 بەدەستەوھ دانى ھىزەكانى سووپاي فەرەنسا بە ناوى دىلى جەنگ لە
 ناوچەكەدا .

۱۸۰۰

۱۸۰۰/۱/۲۴ ھىزەكانى سووپاي بەریتانياو ھىزەكانى سووپاي ئىمپراتۆریەتى عوسمانى،
 لە رېگەى سالجمەى ميسرى گەمارۆى ھىزەكانى سووپاي فەرەنسیاندا
 بەسەرکردایەتى - بلبار- ، دواى ئەوھ داواى لە ھەردوو سەرکردەى
 عوسمانى و بریتانيا کرد . بۆ خۆبەدەستەوھدان ، ئەویش بە چۆلکردنى
 ناوچەى زىى نیل بە مەرجهكانى پيشووى ریکەووتن ، كه ئەنجامەكەى بووھ
 ھۆى جى بەجىکردنى داواكانى ئىمپراتۆریەتى فەرەنسا .

۱۸۰۰/۱/۱۷ سەرکردەى فەرەنسا ناپلیۆن فەرمانیدا بە راگرتنى شەست پۆژنامەى ھەمە
 جۆر لە فەرەنسا ، لە كۆى ژمارەى ۷۳ پۆژنامە ئەویش بە ھۆى دژایەتى
 کردنى دەسەلاتى ناپلیۆن لە سەر فەرەنسا ، تەنیا ئەو پۆژنامانە نەبیئت كه
 بەرگریان لە دەسەلاتى ناپلیۆن و دام و دەزگاكانى لە فەرەنسا دەکرد لە
 ھەموو بوارە جیاجیاكان .

۱۸۰۰/۴/۲۴ دامەزراندنى یەكەم پەرتووكانەى كۆنگرەیس لە شارى واشنتۆنى
 پایتەختى وویلايەتە یەكگرتووھكانى ئەمەریكا .

۱۸۰۰/۶/۱۴ ھىزەكانى سووپاي فەرەنسا بە ھۆى بەھیزی تووندو تیژی ھىزەكانى
 سووپاي عوسمانى و ناچارکردنى ھىزەكانى سووپاي فەرەنسا بە كشانەوھى
 لە ناوچەو ھەرىمەكانى ژیر دەسەلاتى لە ميسر ، لە ھەمان كاتدا ھىزەكانى
 سووپاي بەریتانيا یارمەتى ھىزەكانى سووپاي عوسمانیدا دژى ھىزەكانى
 سووپاي فەرەنسا .

بەلام لە ئەنجام سەرکردەى ھىزەكانى سووپاي فەرەنسا - كليپر - كوژراو
 لە ناو باخى سەراى ئەلفى لە شارى بالازىكیە بە خاك سپێردرا .

۱۸۰۰/۷/۲۴ تيرۆركردنى سهركردهى هيزهكانى سووپاي فهره نسا - كليپر - له لايه ،
قوتاييهكى زانكۆي ئه زهر ، كه ناوى سليمان بوو به پشتيووانى بهرپرسانه
عوسمانى له قاهره ي پايهختى مىسردا .

۱۸۰۱

۱۸۰۱/۵/۱۴ مۆركردنى ريكه ووتنامهى نيوان بهریتانیاو ئيمپراتۆريه تى فارسى له پینا ،
به رهنگار بوونه وهى ههر هيرشيكى هيزهكانى سووپاي ئه فگانى بوسه
هيندو كه هيچ ريكه ووتنيكيان له گه ل ئه فگان مۇرنه كرد بوو تاكوو به ته واو ،
له خاكى هيند كشانه وه ، كه بهریتانیا يارمه تى به چه ككردنى هيزهكانه
سووپاي فارسى ده كرد له پینا و به رهنگار بوونه وهى هيرشهكانى سووپاي
فهره نساو ئه فگانستان .

به لام بهریتانیا ئه م ريكه ووتنامهى به ته واوى مۆر نه كرده بوو به هوى هه لاتنه
له يارمه تى نه دانى ته واوى هيزهكانى سووپاي فارسى دژى پوسياى
قهيسه رى ، ئه ویش به ترسانى له په يووه ندى زۆرى نيوان پوسياو فهره نس
له هيزى به هيزى فارسى ئيسلامى دژى پوسياى قهيسه رى مه سيحى و ب
هوى دووژمنكارى ئيسلام له لايه ن مه سيحيه كان .

۱۸۰۲

۱۸۰۲/۲/۲۷ نووسه رو ئه ديب و پووناكبيرى
ناودارى جيهانى - فيكتۆر هۆگۆ - له
شارى - بيزاسۆنى - له فهره نسا
چاوى به جيهان هه له پینا وه .
ههر له سه ره تاي ده ست كردن به
نووسين و بهر هه مى خۆى به
شيوازو ريچكه ي رۆمانتيكى
فهره نسى گرت بهر به شيويهكى
چېرو پېر و به شيوازيكى

ده و له مه ندى ئه ده بى ده وا ، هه روا پاله په ستۆى رامياريش زياتر وا

لېكىر كە دەۋولئەمەتتەرت بېتت و ھەنگاۋى ديارترر لە مەيدانەدا بەھايۋىزىت .
 ھەروا خۆشەۋىستى كۆمەلگاش بەم ھەنگاۋە بۇ خۇى بچىرى و ناۋى
 رىاليست نووسەرى راست و دروستى لىئرا .
 ئەو گىرنگى بە لايەنى مرقۇفايەتى دەدا لە كۆمەلگاي مۇدىرندا و زۆر بايەخى
 بەو لايەنە دەدا و لە بابەتەكانى باسى لايەنى راستى ديارىدەكان دەكرد .

۱۸۰۲/۴/۲۲ بەرپابوونى شەپرى نىۋان مەزھەب شىعەو ۋەھابىيەكان لە شارەدىي كەربەلا،
 لە باشورى ئىستاي ئىراق ، لە دواى ھىرشى ۋەھابىيەكان بۇ سەر كەربەلاو
 لە ئاكامى ئەۋشەپرە زياتر لە -۵۰۰۰- ھەزار شىعە كوژران لەگەل ۱۰،۰۰۰
 ھەزار برىندار ، لە دواى ئەۋشەپرەدا ۋەھابىيەكان سەر كەووتنىان بە دەست و
 گەرانەۋە بەرەو بىبابانى دوورگەى عەرەبى بۇ شارى مەككەى سعودىيەدا .

۱۸۰۲/۵/۱۹ سەر كەدەو ئىمپراتورى فەرەنسا ناپيلون كاتى دەسلەتى خۇى ووسامىكى
 بەناۋى - لىيون دونور - دروستكردبوو ، كە لەو كاتە سەرۋكى قوونسولى
 فەرەنسا بوو ۋە پىش ئەۋەى بېتتە ئىمپراتور ، دواى ئەۋە وردە ۋە ئەو
 ووسامە گۆرانكارى تياكراو تاكوو ئىستاش ھەرماۋە دەبەخشرى بەو
 كەسايەتى و پياۋە لىھاتوو سەر كەووتووكان لە فەرەنسادا .

۱۸۰۲/۵/۲۲ لەدايك بوونى زاناو رووناكبرى ئەلمانى و جىهان - ھىنرش گۆستاف ھۆتۆ
 - لە شارى بەرلىنى ئەلمانىا . لە دواى تەواكردى خويىندى ياساۋ
 فەلسەفە مۇئەتى وانە گووتنەۋەى بە دەست ھىنا لە زانكوۋ لە سالى ۱۸۲۷
 لەزانكوۋى بەرلىن .

دواى دووسال دامەزرا بە يارىدەدەرى مامۇستا لەگووتنەۋەى وانەكان
 لەمىژوۋى ھونەرى لە ھەمان زانكوۋداۋ بەردەوام بوو لەو بوارەداۋ لە ھەمان
 كات كە لايەنگىرى ھىگل بوو ... لە ماۋەى ژيانىدا چەندىن بەرھەمى
 بلاۋكردەۋە كە ئەۋىش :-

۱- دراسة تمهيدية من الحياة الفنى ، لە سالى ۱۸۳۵ .

۲- تاريخ التصوير من المانيا و هولنده ، لە سالى ۱۸۴۲ - ۱۸۴۳ .

۳- مدرسة التصوير المتأثرة ببوبرت فان ايك . لەگەل چەندىن دانراۋى دىكە

تا لە ۱۸۷۳/۱۲/۲۱ لەشارى بەرلین كۆچى دوايى دەكات .

سەرچاوه: - مەرسوعەى فەلسەفە - دانانى - دكتور عبدولرحمان بەدەوى - بەرگى ۳/

۱۸۰۳

۱۸۰۳/۴/۲۳ لە يەكەم ھېرشى ھېزكانى سووپاي پووسىيائى قەيسەرى بۆسەر ھېزەكانى سووپاي ئىران لە ھەرىمى قەوقاز ، كە ئەوكاتە عەباس مىرزا تەمەنى ۱۶ ساللا بوو . لەلایەن شاى فارس كرايە سەركردهى ھېزەكانى سووپاي ئىران ، لە ھەموو خوولى شەپەكان لە نىوان ئىمپراتۆرىيەتى فارسى لە ئىران و پووسىيا؛ قەيسەرىدا ، عەباس مىرزا سەركردايەتى ھېزەكانى سووپاي فارسى لە ئەستۇدا بوو لە وولاتەكەدا .

۱۸۰۳/۴/۳۰ ئەمىر سعوود چووه ناو شارى مەككە بەخۆى و ۱۰۰ حووشتر، بۆرۇژ؛ دوايى داواى لە دانىشتووانەكە كرد ، ئەويش بە ئەنجامدانى كۆبوونەوھ نوێژ كردن ، كە ھەموو پىاوانى ئايىنى ئامادەى بوون لەگەل جەماوھرىك زۆر لە شارەكەدا .

ئەويش ووتارىكى ئايىنى خوويندەوھ بەدووور دريژى بە بىرى وھابى . دواى تەواوكردى ووتارەكەى ھەموو ئامادە بووانى كۆرەكە پىشتگىريا ، لىكرد دواى ئەوھ ئەمىر سعوودىش فەرمانىدا بەتىكدانى ھەموو قوبەكان گۆرەكان ، .

بۆ ئەوھى كەس نەتوانى مروۇق پەرسى تەنيا خوا نەبىت ، واتە لە ۵/۲؛ ھەمان سال وھابىيەكان دەست پىشخەريان كرد لەگەل زۆر لە دانىشتووانم شارى مەككە ، بەتىكدانى قوبەى نوويژكردن و قوبەى سەرگۆرە؛ پىغەمبەرە ئەبووبكرى ئىمامى عەلى و قوبەى خاتو خەدىجە لە شارەكەدا . تاكوو گەيشتنە ئەوھى كە ھىچ قوبەيەك نەما ، لە ھەمان كات ئەمىر سعوود دەنگى دا بەسووتاندنى نەرگەيلەو ئامىرى خواپەرسى لەگەل قەدەخ كردنى جگەرە كىشان و تەنباك - تەنباك جۆرە توتنىكە - ئەمەش بە بەردەوابوونى شەپى نىوان وھابىيەكان و شەرىف حسين لە ناوچە ھەرىمەكانى بىابانى دوورگەى عەرەبى و بەردەوام بوونىيان لە سە ناكۆكەكان .

۱۸۰۴

۱۸۰۴/۱/۱۸ جولانەوہى پزگارى سەرپەخۆيى ھەرىمى ھايتى لە ھەول و خەباتىكى زۆر
 دژواردا دەخولايەوہ ، دژى سەرکردەى داگىركەرى فەرەنسا - ناپيلون - ،
 كە لە ئەنجام تووانى ئەم جولانەوہىيە سەرکەووتن بە دەست بىنى بە
 سەرۆكايەتى - جاك ديسالين - بەرامبەر بە داگىركەرى فەرەنسا ، كە ناوى
 وولاتەكەى گەراندەوہ سەر ناوى دەسلەتى پيشووى كە ئەويش ھايتى بوو
 لە كيشووەرەكەدا .

۱۸۰۴/۵/۱۸ سەرکردەى فەرەنسى
 ناپيلون پوناپارت كرا بە
 ئيمپراتور لە سەر فەرەنسا ،
 بە ناوى ناپيلونى يەكەم و لە
 ۱۲/۲ ھەمان سال لە
 ناھەنگىكىدا پاپا بىووس
 دەستى لەسەر شانى
 ناپيلون داناو داواى لىكرد ،
 كە دەسلەتى فراوانكات .
 داوى دەست لە پشتدانى
 پاپا و كاردانەوہى
 كاريگەرپەكەشى بووہ

ھۆكارو لە ئەنجام رووبەرۆوى ھەموو ھىزەكانى ئەورپا بووہە لاتىنيان
 بەرامبەر ھىزەكانى سووپاى ناپيلون بەخۆوہ دەدیت .

شاينانى باسە مەسىحىيەكانى ژيەر دەسلەتى ئيمپراتورپەتى ناپيلون مەزھەب
 پرۆستانت بوون ، كە كيشەى ھەميشەبيان لەگەل مەزھەب كاسۆليك
 بەردەوامە تاكوو ئىستاش ، بەلام وەك رابردوو رۆلى نەماوہ لە ئىوانياندا لە
 جىھان .

۱۸۰۴/۷/۲۴ سەرکردەى ھىزەكانى سووپاى رووسىاي قەيسەرى - مینسىانوۋ - لە
 گورجستان بە نامە داواى كۆمەك و ھاوكارى لە ھىزى كورد كرد بە

سەرکردىيەتى خوسىيىن ئاغاي سەرۇكى كۆچبەرەكانى كورد لە شارى يەريقان ، بەلام خوسىيىن ئاغاي داواكەي مىنسىيانوقى بەيارمەتى ئەدانى روسەكان رەتكردەوہ لە ئاوجەكەدا .

۱۸۰۴/۷/۲۸ لە دايك بوونى فەيلەسوفى بەناوبانگى جيهان و فەيلەسوفى رەخنەگرلە مەسئىيەت و چەپەكانى هيگل - لودويگ فويرباخ - لە شارى لندسەوت لەھەرئىمى باقاريا لەباشوورى ئەلمانيا ... باوكى بۇل يوهان زاناياكى ناودارو مامۇستاي

ياسا بووہ ... خوويندىنى سەرەتايى و ئاوەندى فويرباخ لەشارى لندسەوت بووہ لە وولاتەكەدا .

داوى ئەوہ برياريدا كە خوويندىنى تايبەتمەندى لە لاهوتى پروتستەنتى بى و چەندىن سال لە و لايەنە بەردەوام بوو تاكوو تەمەنى كەيشتە ۱۶ سالان . لە سالى ۱۸۲۳ چووہ زانكوى هيديبرگ و بەشدارى كردنى لەكۆرە ئايىنى و فەلسەفەيىيەكان ... داوى ئەوہ چووہ زانكوى بەرلین لە سالى ۱۸۲۴ كەلەوكاتەهيگل وانەي دەگووتەوہ . جيگەي ئامارەيە كە فويرباخ زاناو فەيلەسوفىكى ئەلمانى و جيهانى بووہ ، لە ھەموو بوارەكانى فەلسەفەو زانست و بەردەوام بوونى لە كارە ھەمە جۆرەكانى تاكوو لە ۱۸۷۲/۹/۱۵ كۆچى داوى دەكات لەئەلمانيا .

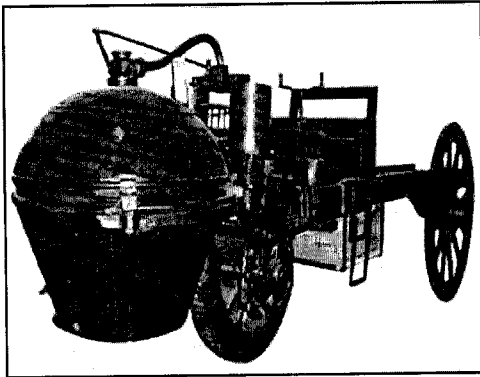
سەرچاوە: - مەسوعەي فەلسەفە - دانانى - دكتور عەبدولرەحمان بەدەوى - بەرگى / ۲ .

۱۸۰۴/۹/۳ شازادە - تىسى تسيانوف - ي بەرپرسى پروسىيائى قەيسەرى پەيووہندى بە خوسىيىن ئاغاي كرد ، كە ئەو كات ژمارەي خيژانە كوردەكان ۸۰۰۰ ھەشت ھەزار خيژان دەبوون .

كە داوى يارمەتى ليدەكرد ، كە يارمەتى هيژەكانى سووپاي روسىيائى قەيسەرى بدات دژى هيژەكانى سووپاي فارس لە سەر خاكى كوردستان . بەلام كوردەكانى سەر بەبنەمالەي خانى بوون لە يەريقان دانيان بە

دەسلەتلى رېوسىيائى قەيسەرى نە دەھىناو زۆرچار پەلامارى ھېزكانى رېوسىيان دەدا لە ناوچەكەدا .

۱۸۰۴/۹/۲ بە ھۆى بارى ناھەموارى نېوان دەسلەتەكانى رېوسىيائى قەيسەرى و فارسى لە ئىران ، شازادە - تىسى تىسيانۇف - نامەيەكى ئاراستەى حوسىن ئاغا كىردو داواى لىكرد كە بىنە ھاوولائى رېوسىيائى قەيسەرى لە كىشووەرەكەدا . لە بەرامبەر بەھوى كە حوسىن ئاغا دەسلەتلى تەواوى ھەبىت لە سەر ناوچەى يەرىقان و پارىزگارى لىبكات ، لە بەر ئەو داوايە نيازى ئەوہ بوو كوردەكانى خانى ناوچەى يەرىقان بە ھەموو شارو شاروچكەكان بەشىكى كوردستانەو زىاتر لە ۱۷۰۰۰ ھەزار كىلومەتر چوار گۆشەى خاكى كوردستانى پى لىكىندراوہ . بەپىي پەيمانى لوزانى ۱۹۲۳/۷/۲۴ لىكىندراوہ بە كۆمارى ئەرمىنىيائى ئەوكاتى سۆقىتەت و تاكوو ئىستاش وەك خۆى ماوہ كە خاكى كوردستانە لە كىشووەرەكەدا .

۱۸۰۴/۱۰/ كۆچى داويى داھىنەرى ئۇتۇمبىلى ئامىر ھەلمى - نىكولاي جۇزىف كاگنۇت - لە پارىسى پايتەختى فەرەنسا . جىگەى ئامارزە پىكردنە كە ئۇتۇمبىل ئەو ئامارزە سەرسوورھىنەرەيە كە داھىنان و دۆزىنەھوى

بەھوى پىشكەووتن و گەشەسەندى رەوتى ژيانى مرقايەتى بوو لە وولاتانەى كە ھەنگاوى پىشەسازى بەرچاويان ھەبوو لە جىهان ... ئەم ئامىرەش بووہ ھۆى سووك كردنى بارى سەرشانى ئادەمىزادەكانى جىهان و تام و چىژىكى دىكەى ناياىى بەروو جوانەكانى ژياندا . لەبەر ئەھوى داھىنانەكانى سەرەتايى لە ئەنجامى ماندوو بوون و ھەول و كۆشش و شەونخوونى مرۆفە بووہ ... چ بە تاكە كەسى ، ياخوود بە كۆمەلە كەسىك لە بىروبوچوونى جىاواز و گەيشتن بە ئەنجامى گەياندى ئەو

داھىيانە و لە ئەنجام سەرکەووتنى بەدەست ھېنا ، لە پېناو خزمەتکردنى مرقاھىەتى لە جىھاندا .

جا بۇ ئەۋەى بە درىژى ئەچىنە ناو باسەكەمان و نووسىنى بە كوورتى كە جىگەى لىروونكردن بىت ، كە دەتوانىن ئەو دەست پىشخەرىانە بخەينە پروو كە لەو بوارەدا پىشەنگ بوون ... سەرەتاي بىرۆكەى ئۆتۆمبىل بە دەستىكى ئەو پلانە تىئورىانە دەست پىدەكات كە لەلايەن ھەردوو زانا - لىوناردۇ دافنشى - و - ئىسحاق نيوتن - وە ، نەخشەيان بۇ دارىژابوو ، بەم جۆرە دەتونىن سەرەتاي داھىيانى ئۆتۆمبىل بۇ چەند جۆرىك و قۇناخىك بگەرىتەۋە ئەۋىش :-

يەكەم :- يەكەم ئۆتۆمبىلى خۇ بزوينەر ئامىر - بزوينەر - ى ھەلمى سەربازى لە شىۋەى تراكتۇر لەلايەن ئەندازىارى سەربازى - نىكۇلا جۇزىف كاگنۇت - لە سالى ۱۷۶۹ لە فەرەنسا داھىنرا ، كە تىايدا بزوينەرى ھەلمى بۇ لىخوورىنى گالىسكەى - ئۆتۆمبىلەكەى - بەكارى دىنا ، كە راستەوخۇ لە ژىر چاودىرى خۇيدا و بە يارىدەى - برىزن - ى مىكانىكى لە - پارىس ئەرسىنال - دا دىزايەكەيان ئامادەكرد .

لە سەرتادا سووپاى فەرەنسا ئەم ئامىرە شىۋە ئۆتۆمبىلەى بۇ گوۋاستنەۋەى تۆپە گەۋرەكان بەكاردىنا ... ئەم ئۆتۆمبىلەش سى پەۋرەۋەى - تايە - ى ھەبوو ... كە مەنجەلىكى گەۋرە لە بەشى پىشەۋەى ئۆتۆمبىلەكە جىگىركرابوو ... ئەم ئامىرەش لە يەك كاتزمىردا دەيتۋانى ۷،۸۰۰ ھەوت كىلومەتر و ھەشت سەد مەتر بېرات ... كە دەيتۋانى چوار تەن لە دواى خۇى رابكىشى ، سەرەراى ئەۋەى كە كىشى خۇى ۲،۵ دوو تەن و نىوو دەبوۋە دواى دروستكردنىدا .

ئەم ئۆتۆمبىلە نەيدەتۋانى بە شوۋىنە بەرزو نزمەكاندا بېرات تەنيا لە رىگەى راست و تەختايى نەبىت ... ھەروا لە ماۋەى ۱۰ تا ۱۵ خولەك دەبوۋايە بوۋەستى بۇ ئەۋەى دووبارە پالەپەستۆى ھەلمى بۇ دروست بكرىتەۋە ... دواى ئەۋە - كاگنۇت - تۋانى لە سالى ۱۷۷۱ دوۋەمىن ئۆتۆمبىلى ئامىر ھەلمى دروست بكات ، كە برىتى بوو لە سى چەرخەيكى خۇ بزوين و تۋانى

فەرەنسى تيا خەرجكرا .

بەلام ئەم ئۆتۆمبىلە نەيدەتوانى كۆتۈرۈلى خۇى بكات و لە ئەنجام خۇى لە پەرزىنىكى بەردىنى داو يەك لە سەر نشىنەكانى بەو ھۆيە گيانى لە دەستدا . بەم جۆرە يەكەم كارەساتى ئۆتۆمبىل لە لاپەرەى تۆمارەكانى مېژوو تۆماركرد ... كە ئەمەش بوو ھۆى دلگرانى داھىنەر - كاگنۆت - و لە دواى ئەم كارەساتە بوودژەى خەرجى ئۆتۆمبىلەكەى بۆ خەرج نەكرا . دواى ئەو - لويىسى پانزەھەم - پاشاى فەرەنسا لەسالى ۱۷۷۲ ، ۶۰۰ لىقرسى وەك مووچەى سالانە بۆ كاگنۆت تەرخان كرد .

بەلام لەگەل ھەلگىرسانى شوپشى فەرەنسا لەسالى ۱۷۸۹ دا مووچەكەى كاگنۆتيان بېرى و ئەو خىزانە بۆ شارى بروكسل دوور خرايەوہ ... دواى چەندىن ھەول و كۆششى دىكە و سەرەتاي پەيدا بوونى گالىسكەى خۇ بزويندا شەمەندەفەرى ھىلى ناسن و ئۆتۆمبىلى ئامىر ھەلمى پەرەيان پىدرا ... بەلام لەگەل ئەوہشدا كارەكانى داھىنانى ئۆتۆمبىل وەك ئەوہ نەبوو كە لە شەمەندەفەر ناسانتربوو .

بە ھەر حال كاگنۆت يەكەم كەسە كە يىرۇكەو بە ئەنجام گەياندىنى دروستكردنى ئۆتۆمبىلى لە مېژوودا تۆماركردىبى ... دواى كاگنۆت پەرە بەم بووارە درا لە فەرەنسا و ئەمەرىكا و بەرىتانىا و ئەلمانىا .

دووم :- ئامىرى ھەلمى تاكە ئامىر نەبووہ كە بەكارھاتىيت لە دروستكردنى ئۆتۆمبىل ... بەلكوو زۆر ئۆتۆمبىلى ئامىر كارەبايش داھىنراوہ ... دواى ئەوہ - رۇبېرن ئەندرسون - لە سالەكانى ۱۸۲۲ - ۱۸۲۹ تووانى لە سكۆتلەندە يەكەم ئۆتۆمبىلى ئامىر كارەباىى دروست بكات . دواى ئەوہ ئۆتۆمبىلى بچووك لەلايەن پروفىسور - سترادىنگ - ى ھۆلەندى لە سالى

۱۸۳۵ ، ھەروا لە لايەن - كرىستوڤەر بىكەر - ى يارىدەدەرى دروستكرا بەم جۆرە سال بە سال و دەيە بە دەيە لە نىوان سەرەتا و كۆتايىەكانى سەدەدا ئۆتۆمبىل بە ھەموو جۆرەكانى پەرەى سەندوو گەشەى كرد لە بوارى رامبارى و ئابوورى و بازركانى و دواىى فرۆكەو كەشتى و دواىى جۆرەكانى دىكەى سەربازى و مەدەنى ، تا ئەمرۆى كە لەبەر چاومانە لە جىھاندا .

سەرچاوہ :- موسوعەى فەلسەفە - دانانى - دكتور عەبدولرەحمان بەدەوى - بەرگى / ۲ .

۱۸۰۵

۱۸۰۵/۴/۲ لە داىك بوونى نووسەرو پووناكېرى ناودارى دانىماركى و جىھانى - هانز ئەندرسون - لە شارى ئۇدنىسەى دانىمارك ، كە ئەو كەسايەتتە لە خىزانىكى ھەژارى پۇشنىر بەم پايە بەرزە گەيشتووه . لە بواری نووسىن و پەيووندىە كۆمەلایەتتەكان .

۱۸۰۵/۶/۱۳ لەدايك بوونى موئەرخى فەلسەفەى نوئى - يۇھانس ئەدوارد - ئەردمن لە ناوچەى وىردمار لەكەرتى لتۇنيا لە ھەرىمى بەلتىق . خوويندىنى لەشارەكانى دۇريان و بەرلىن تەواوكردووه و لەسەر فەلسەفەى ھىگل و دواى ئەوہ بووه لايەنگىرى ھىگل و گرنگىدان بەيروو بۇچوونەكانىدا ... ھەروا خوويندىنى لاهوتى تەواوكردووه و بۆتە كاھن لەگوندەكەى خۆى لەسالى ۱۸۲۶ . دواى ئەوہ لەسالى ۱۸۳۲ گەراوہتەوہ شارى بەرلىن و كتابىكى بەناونىشانى - محاولة لعرض علمى لتارىخ الفلسفة الحديثة - ى لە سى بەرگ بلاوكردووه . دواى ئەوہ بروانامەى دكتوراى لەسالى ۱۸۲۴ بەدەست ھىناو بووہتە مامۇستاي يارىدەدەر لەزانكۆى ھلە لە سالى ۱۸۳۶ لەئەلمانىا ... دواى ئەوہ لەسالى ۱۸۳۹ بووہ مامۇستا ... لە كۇتايىيەكانى ژيانىدا گرنگى بەفەلسەفەى دەروونى دا تاكوو لە ۱۸۹۲/۶/۱۲ كۇچى دوايى دەكات ، بە مائىئاوايى كردنى لە گەلانى وولاتە ھەمەلايەنەكانىدا .

سەرچاوه :- مەوسوعەى فەلسەفە - دانانى - دكتور عبدولرحمان بەدەوى - بەرگى ۱/ .

۱۸۰۵/۶/۱۸ دامەزىنەرى وولاتى مىسر محەمد عەلى پاشاى بەنژاد كوردو لە بنەمالەى خدیووى بە زىرەكى و لىھاتووى خۆى تووانى بىتتە والى وولاتى مىسر ، ئەو بنەمالەى تاكوو شوپشى مىسر لە سالى ۱۹۵۲ لە سەر مىسر دەسەلاتدار بوونە روئى گرنگيان ھەبووہ لەخزمەتى عەرەب و خواستەكانىاندا .

۱۸۰۵/۸/۱۰ بە ھۆى ھەلووئىستى بویرانەى دانىشتووانى كورد لە بەشە خاكە كوردستانى كىنراو بەئەرمىنىا لە پارىزگای يەرىقان ، بەرگرى لە بوونى ئەتەوھىي ژەنەپال - ماگۇر نىسفىنانى - سەركردەى ھىزەكانى سووپاي پووسىاي قەيسەرى لە ھەرىمەكە بە ھىزىكى ۵۰۰ سەربازى و پىنچ تۇپو

گیچیک - ، له ئەنجام مەڕوماڵاتیان تالانکردن و مالهکانیان سووتاندن ، که له ئەنجام بووه هۆی دەستگیرکردن و دەر بە دەربوونی بەسەدا خیزان له هەریمی پارێزگای یەریقان و دەورو بەریدا .

١٨٠٥/٩/٢٨ بەرپرسی ڕووسیای قەیسەری - کنیاز تسی تسیانوۆف - سەر قانی پێووه لکاندن ، یا یە کخستنی خانەکانی قەرەباخ و شاکین بوو بە ڕووسیای ، هەر و خەریکی چالاکی دەبی نژی دەست درێژی هیزەکانی بابافان له قەرەباخ .

ئەویش بو ڕا راستنی سنوورەکان له لایەن شاری یەر قان و بامباکاخ له و مەشت و مەرەو مەملانییە ، ژەنەرالی مایور نیسزینایف داوای لیکرابوو که پەییووه ندی له گەل کوردهکانی یەر قان بەهیز بکات ، بەلام له رامیاریهتی دەسهلاتی ڕووسیای قەیسەرییە که بە دەیا نیازی نهینی هەبووه بەرامبەر بە کورد له و هەریمه دا .

١٨٠٥/١٠/١٣ له دایک بوونی نووسەر و شاعیر و میژوو نووسی به ناویانگی کورد خاتوو - ماهشەرف ئەردەلانی - ناسراو به مەستورەوی کوردستان ، شایانی باسە ئەو ئافرەتە ناودارە بەرپزە له بواری نووسین ڕۆلی گرنگی هەبووه له نووسینهوی میژووی ڕووداوه سەرکەوت و

ژێرکە و وتوووهکانی دەسهلاتی میرهکانی ئەردەلان و باری ناوچەیی کورد و کوردستان و پەییووه ندیە جیا جیاکانی کورد ، بەتایبەتی له باشوورو له رۆژەلاتی کوردستان .

۱۸۰۶

۱۸۰۶/۲/۸ سەرکردەى پووسىيى قەيسەرى ، كنيا زتسى تسيانوڧ ، لە دەروازەى قەلەى شارى باكوپەيمان دەشكىنى و لە شەر دەكووژى لەلایەن كوردەكان ، كە لەوكاتە كىشە و مېملانى لە نيوان فارس و تورك بەردەوام بوو لەلایەك و كىشەى نيوان ئىمپراتورىيەتى عوسمانى و پووسىيى قەيسەرى لەلایەكى دىكە لەسەر خاكى كوردستاندا بەردەوام بوو لە ھەرىمەكەدا .

۱۸۰۶/۲/۱۵ شاروچكەى تەلەغفەر و ھەزەر سەر بە شارى سنجار بووینە ، كە لەوكات بەسترا بوونەو بە پارىزگای دياربەكر لە باكورى كوردستانى ژىر دەسەلاتى ئىمپراتورىيەتى عوسمانى ، ئەویش لە دواى سالى ۱۸۷۰ لىكئىدران بە پارىزگای مووسل ، كە لەوكات لە ۹۵٪ دانىشتوانەكەى كورد بووینە لە ھەرىمەكەدا .

۱۸۰۶/۵/۲۱ نووسەر و شاعىرى ناودارى كورد

مامۇستا - سەئىد عەبدولكەرىم
 مەلا سەئىد - ناسراو بە -
 مەولەوى - لە گوندى - سەرشانە
 - لە ناوچەى تاوگۆزى - لە
 باشورى كوردستان چارى بە
 جىهان ھەلھىناوہ ... كە لە
 خىزانىكى ئاينى پەرەردە بووہ
 ... ھەر لە مندالىيەو باوكى پرووى
 لە گوندى - بىژاوہ - ى نزيك

مەولەوى

شاروچكەى ھەلەبجە كردووہ و لەوى نىشتەجى بوونە .

لەلایەن باوكى فىرى قورئان خوويندن و خوويندەوارى دەبى ... ھەر لەتەمەنى مندالىيەو و دەكتىبەكانى سەرەتايى فارسى سەرف و نەحوى خوويندووہ ... لەپىناو خوويندن چەندىن گوندى كردووہ وەك فەقى لەلایەن مامۇستاكانى ئاينى خوويندن تەواوكردووہ ... دواى ئەو لەمەزگەووتى

شارى سنە لە رۆژھەلاتى كوردستان بە ھەزىر دامەزراوھ و دواى ئەوھ چۆتە شارى - بانە - و دواى ئەوھ گەراوھتەوھ باشوورى كوردستان چۆتە شارى سلیمانى و لە مزگەووتى گەوورە لە سلیمانى دامەزراوھ و مامۆستا مەعرف نۆدىيى لەو مزگەووتە مامۆستا بووھ.

دواى ماوھىك دەچيئە شارۆچكەى ھەلەبجەو لەمزگەووتى جامعىھ دادەمەزرى ... دواى ئەو ھەموو گەرانە خوويندن تەواودەكات و دەست بەوانە گووتنەوھ دەكات ... ئەم كەسايەتيە كوردە شاعىرو ئەديبە و نووسەرە لەژيانى خۆى لەو كارانە بەردەوام دەيئت ، كە ئاواتەكانى تيا بەيئنايەدى تاكوو لە ۱۸۸۲/۱۱/۱۲ كۆچى دوايى دەكات ، بەھۆى كەووتنە خوارەوھى لەسەر وولاخەكەى لەريگادا.

بەرھەمەكانى مامۆستا مەولەوى ەك كەلتوورىك جيگەى خۆى گرتووھ و جيگەى دلخۆشكەرى نووسەرو دانەرو رووناكيرانى كورد و فارس و عەرەبە بەبەردەوامى لەم ھەريمانەدا بەتايبەتى لە كوردستان .

۱۸۰۶/۱۰/۹ پروسيای قەيسەرى شەرى دژ بە نيمپراتۆپيەتى فەرەنسا پرگەيانندو ھيزەكانى سووپاي ھەردوو وولات دەستيانکرد بەپەلامارو دگيرکردنى خاكى يەكترى بەھيزى سوپاي ئەوكات .

۱۸۰۶/۱۰/۲ لە داىك بوونى فەيلەسوڤى ناودارى ئەلمانى وجيھان - يوھان كسبار ئەشميت - لە شارى بابرويت لەھەريمى بافارىيا لە ئەلمانيا لەخيزانيكى ھەژار ... ناسراو بەنازناوى - ئيتبنگەر - ماوھى خوويئندنى ئەو فەيلەسوڤە لە ۱۸۲۶ تاكوو ۱۸۲۸ بووھ ... ئەويش بەخوويئندنى فەلسەفە لە زانكووى بەرلين لەدواى تەواوکردنى قوناخەكانى بەر لەقوناخى زانكوو . ئەو بەخوويئندنى فەلسەفەى ھيگل و كارليکردنى بەبيروو ھەستى ئەم فەيلەسوڤە لە وولاتەكەيدا .

دواى ئەوھ لەزانكۆكانى ئەرلنجن و كينجبرگ و دواى ئەوھ لەسانى ۱۸۳۲ گەراوھ شارى بەرلين و بروانامەى وانە گووتنەوھى بەدەست ھيئا لە برووسيا ... بەھۆى ھەژارى و كەم دەرامەتى بووھ مامۆستاي قوتابخانەى كچان

لەشارى بەرلىن و لەھەمان كات لەرۇژنامەكان كارى دەكرد ، بەتايىبەتى لەبوارى فەلسەفەدا .

دوای ئەو چووہ ناو كۆمەلەى ئىشترىزى ھىگلىبە نازادەكان ، لەگەژ كەسايەتى و رووناكىرو فەيلەسوف ، لەوانە چاوپىكەووتنى بە ماركرس وئىنگلش ... ئەم فەيلەسوفە چەندىن دانراوى بەرھەم ھىناو بەردەوام بوو لەكارەكانى تاكوو لە ۱۸۵۶/۶/۲۶ لەشارى بەرلىن كۆچى دوایى دەكات لە وولاتەكەيدا .

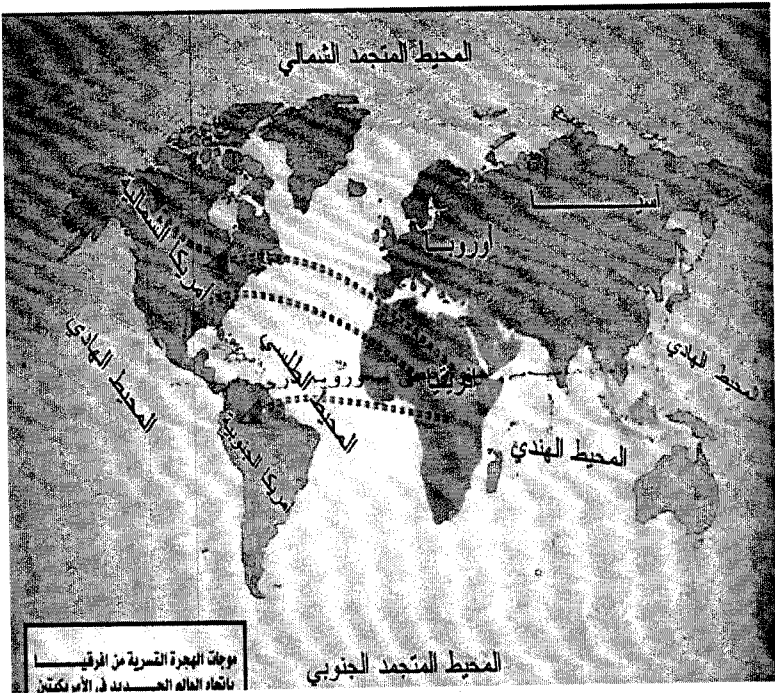
سەرچاوە: -- موسوعەى فەلسەفە - دانانى - دكتور عبدولرحمان بەدەوى - بەرگى / ۳.

۱۸۰۶/۱۱/۶ بە ھۆى شارەزايى و لىھاتوووى محەمد عەلى پاشاى والى مىسر لە ھەموو لايەنىك ، لە پىناو بەرھە فراوانکردنى دەسەلاتەكەى ھەنگاويىنا بە تايىبەتى بەرھە و شام و ھەرىمەكانى وويلايەتى دياربەكر لە باكورى كوردستان بە سەركردايەتى ئىبراھىم پاشاى كورپى ... ئەنجامى ئەو ھە ول و كۆششەى ئەو بىنەمالەيە و بوو ھۆى ئەوھى كە بريارى دوورخستىنەويان لە دەسەلات بەرئىت .

بەلام بە ھۆى پالە پەستوى پياوان و كەسايەتى ئايىنى مىسر تووانياز محەمد عەلى پاشا بگەرىننەوہ بۆسەر كارەكەى بەوالى مىسر لە سەر وولاتەكەدا .

۱۸۰۷

۱۸۰۷/۳/۲ كۆنگرېسى ئەمەرىكا بارزگانى كردنى بەكۆيلەى مرۇقى ئەفەرىكياى ھەلووہشاندەوہ - عبىد - كە لەو كات زياتر لە ۴,۰۰۰,۰۰۰ مىليۇز لەكۆيلەكان لە ناوچەكانى باشورى ئەمەرىكا مابوونەوہ . ئەويش بە كار پىكردنيان بە كارى ھەمە جۆرو دوور لە وويژدانى مۇقايەتى لە وولاتەكەدا .

١٨٠٧/٣/١ له دواى سه‌ره‌لدانى كيشه له نيوان پووسياى قه‌يسه‌رى و به‌ريتانيا له لايه‌ك و ده‌سه‌لاتى فارس له لايه‌كى ديكه‌دا ... پي‌كه‌ووتنى هه‌لكه‌ووته‌ى فه‌رئسا ورده ورده له ده‌سه‌لاتى فارس له ئيران نزيك بووه‌وه له نيوانياندا .

كه بسووه هوى پي‌كه‌ووتيان له سه‌ر چه‌ندين لايه‌نى په‌يووه‌ندى نيوانيان... به‌لام دواى دوومانگ پي‌كه‌ووتن له نيوان پووسيا و فه‌رئسا مؤركرا ، به ناوى په‌يمانى - تليست - ، كه فه‌رئسا ماوه‌ى به‌رئوسيا ، كه راميايه‌تى به‌رفراوان له ده‌سه‌لاته‌كه‌ى به‌كار به‌ئى و به‌ره‌و به هيزى هه‌نگاوئى ، له سه‌ر به‌رژه‌وه‌ندى هه‌ردوو ده‌سه‌لاته‌كانى ئيمپراتوريه‌تى فارسى و عوسمانى .. ، ئه‌وئيش له سه‌ر خاكى كوردستان .

١٨٠٧/٣/١ ده‌سته‌يه‌كى نيزامى له زاناکانى سووپاي فه‌رئسا به سه‌روكايه‌تى - كاردان - له و كاته‌ى كه سه‌ردانى ئيرانى كرد ، كه هيشتا شه‌ر له نيوان ئيران و پووسيا كوئايى پي‌نه هاتبوو ، ئه‌وده‌سته‌يه خزمه‌تى گه‌ووره‌ى هيزه‌كانى سووپاي فارسى له ئيران كرد ، ئه‌وئيش به دامه‌زاندنى سى مه‌له‌به‌ندى

مەشوق پىكىردىن لە شارەكانى وەك تاران و تەوريزو ئەسغەھان .

كە زياتر لە ۱۶ مانگ خەرىكى مەشوق پىكىردى چەند ھەزار سەربازى فارس بوون لە ئىران . كە ئەوانەى ووشەى سەربازيان داھىناو ئۇنىفۇرميان كرده باوو، ھەر ئەودەستەيەش ھەوولیدا سووپاي فارسى لە ئىران لە سەر شىووواى سووپاكانى ئەووپا مەشوق پىبكات ، بۇ ئەودەى رىكى بخت و تاكتىكە جەنگىە كۆنەكانى فارس بگۆرى بەنوئىترىن تاكتىك لە وولاتەكەدا .

۱۸۰۷/۳/۱۷ لە ماودى ھاوپەيمانىەتى چوارەمى ئەووپا دژى فەرەنسا ، كە بوو ھۆى مۆركردى ھاوپەيمانى لە نىوان ئىمپىراتۆرىيەتى عوسمانى وسەر كرده فەرەنسا ناپىلۇن ، كە ئەو رىكەووتنە بوو ھۆى ھەلگىرساندى شەر لە نىوان بەرىتانياو ئىمپىراتۆرىيەتى عوسمانىدا .

لە ھەمان كات ئىستوولى جەنگى بەرىتانيا چوو ھە ناو دەرياي مەرەپە ، لە پىناو چوونەناو شارى قووستەتتىنە - پارىزگاي ئەستەمبۆلى ئىستا - بەلام ھەولەكانى بەرىتانيا ھەرەسى ھىناو داگىر كەرە بەرىتانياەكان بېرىيانند ھىرش بكنە سەر مىسپ بە ۵۰۰۰ ھەزار سەرباز ، كە ئەم روو ھەرگىزان بوو ھۆى ھەلگىرسانى شەر لە نىوان ھىزەكانى بەرىتانياو ھىزەكانى سووپاي محەمد ەلى پاشا ، كە جووتيارو بەدووەكان پشتگىرى لىدە كرده دژى ھىزەكانى سووپاي بەرىتانيا .

ئەم شەرەش بۇ ماودى پىنج مانگ بەردەوام بوو لە ناوچەكانى شارى - رشو ئەسكەندەرىيە - تامانگى/۹ ى ھەمان سال ، كە ھىزەكانى بەرىتانيا كشانەو بەھۆى بەرگىرى كردن لەلايەن ھىزەكانى سووپاي محەمد ەلى پاشا لە وولاتى مىسر لە ناوچە شارەكاندا .

۱۸۰۷/۶/۲۸ سولتانى عوسمانى - سولتان سەلىمى سىيەم - لە دەسەلات دوورخرايەو ھە دواى ۱۹ سال لە دەسەلات تاكوو كوچى دوواى كرد لە سەر دەسەلاتدا . ۱۸۰۷/۷/۷ بە ھۆى سەر كەووتنى ھىزەكانى سووپاي ناپىلۇن بەسەر ھىزەكانى رووسىاي قەيسەرى ، كە ئەنجامەكەى بوو ھۆى مۆركردى پەيمانى ناسىت) - لە نىوانىندا .

شايانى باسە كە ، نلسىت ، گووندىكە لە رۆژھەلاى بروسىيا لە سەر زى

ينچن ... ئەم زىيە جياكەرەۋەى سنوورىيە لە نىۋان ۋوسىيا ۋ ۋوسىيا ، كە ناپلىۋنى يەكەم لەگەل ئىمپراتۇرىيەتى ۋوسىياى قەيسەرى ئەسكەندەرى يەكەم لەو كات كۆۋبونەۋە ۋرېكەۋوتن لە سەر دابەشكردنى ئەۋرۇپا لە نىۋانىاندا .

۱۸۰۷/۱۰/۱۶ ئەۋ راپۇرتەى كە سەر كردەى شالۇۋەكە - فرىزەر - لەگەل نوۋىنەرى محەمەد عەلى پاشا ، كە ژەنەپال مۇرۇۋو ناردبۋوى ، لەلایەنە گرنگەكانى ئەۋ راپۇرتە گفئوۋوگۇى نىۋانىانى لە سەر كرا .

ئەۋىش بەھىۋر كردنەۋەى بارۇدۇخەكە لە ناۋچەۋ ھەرىمەكانى ۋولاتنى مىسر ، لەگەل پاشاى مىسرو ژەنەپال مىجەر - شوۋىروك - ۋ كاپتن - فلىوز - لە پىناۋ ھىۋكردنەۋەۋ سەر كەۋوتنى كارەكان .

۱۸۰۸

۱۸۰۸/۱/۱ قەدەخەكردنى بازرگانى پىكردن ۋ ھىنانى كۆپلە - عبىد - لە ئەفرىكيا بۇ ئەمەرىكا لە پىناۋ كارپىكردن ان لە كارگەۋ ۋ پروژەۋ كىلگە كشتووكالىەكان ، بە بەدەست ھىنانى سەرمايەى زۇرۇ بى ئەۋى خەرجىيەكان بەرەۋ بەرزی برۇن ، لە ئەنجامى كار پىكردن ان لەۋ ۋولاتەدا .

۱۸۰۸/۲/۲۸ دەستەى سوۋپاى فەرنسا لە كاتى سەردانەكەى بۇ ئىران ، بە سەر كردايەتى كاردان ، ئەۋىش لە دۋاى دامەزrandى مەلبەندى مەشق پىكردن لە شارەكانى تاران ۋ تەۋررىزو ئەسففەھان ، لە ھەمانكاتدا دوو كارگەى دارىشتنى تۇپخانەيان لە تاران ۋ تەۋررىز دامەزrand ، دۋاى ئەۋە ئەۋ دەستە زانا سەربازىيە كەۋوتنە دارىشتنى كارگەى دروستكردنى تۇپى گران ، كە پىشتەر ئىران ئەۋ جۇرە كارگانەى نەبوۋ لە ۋولاتەكەدا .

۱۸۰۸/۲/۲۸ بە ھۇى بە ھىزىۋونى پەيوۋەندى لە نىۋان ھەردوۋ دەسەلاتى فارس ۋ فەرەنسا ، ھىزەكانى سوۋپاى ۋوسىياى قەيسەرى پەلامارى شارى يەرىقانى پايتەختى ئەرمىنىياى ژىر دەسەلاتى فارسى ئەۋكاتىدا ، كە ھەرىمىكى كوردستانە .

لە ھەمان كات بۇ دەسەلاتى فارس دەر كەۋوت كە نىازەكانى فەرنسا بەرامبەر بە دەسەلاتى فارس لە ناۋچەكە چۇن بەرپۇدەدەچىت ... لەلایەكى دىكەۋە

بەرىتانىيا شاندىكى بەرەو ئىران پەوانەكرد بۇ گىتوگوگۇ كىردن لە ئاكام گىتوگوگۇكە سەرکەووتنى بە دەست ھىنا لە گەل شای فارس بە مۇرکىردنى رىكەوتن دژى فەپنسا، .

ئەمە لە لایەك و لە لایەكى دىكە بەرىتانىيا شاندىكىشى بەرەو ئەفگانىستان پەوانەكرد ، لە پىناو گىتوگوگۇكردن لە گەل - شوجاع شاو - لە پىناو مۇرکىردنى رىكەووتنامە دژى ھىرشەكانى فەپنساو فارس ، بە لىنى بە شوجاع شای ئەفگانىستاندا ، كە دەستى يارمەتى بۇ دىژ بکات بە تايبەتى لە بووارى سەربازىدا .

كە بوو ھۆكارى ئەو ھى ، كە ھىزەكانى سووپاى فارس دووجار بە رامبەر بە ھىزەكانى سووپاى رۇسىيا قەيسەرى شىكست بە دەست بىنن بە ھۆى نەبوونى ھەلووئىستى راست و رانە گرتنى ھاوسەنگ و ھاو كىشەكان و يارىكردن لە يارى كەرەكان لە گۇرپانى يارىگای راميارى لە ھەرىمەكاندا .

۱۸۰۸/۶/۲۸ سولتان سەلىمى سىيەمى سولتانى عوسمانى لە تەمەنى ۴۸ سالىدا كۆچى دووايىكردو ھ ، دواى ئەو سولتان موستەفای چوارەم دەسەلاتى سولتانى عوسمانى گرتە دەست ، كە كوپى سولتان عەبدولھەمىدى يەكەم بوو . شايانى باسە كە پىلانى لابرندى سولتان سەلىمى سىيەم لە سەر دەسەلاتى سولتانى عوسمانى ، كە مۇقىكى توندرەو و شوقىنى بەرچا و جەنگ بوو ھەردەم ھەزى بە ئاژا ھەو داگىركردنى خاكى گەلان و ويرانكردن دەكرد . با تايبەتى خاكى كوردستان و كورد لە ھەموو بووارەكان ، بە تايبەتى لە بوارى نەتەوىي و نىشتىمانىدا لە سەر خاكى كوردستان .

۱۸۰۸/۷/۲۸ سولتان مەحمۇدى دوو ھەم دەسەلاتى ئىمراپتۇرىيەتى عوسمانى گرتە دەست ، لە ھەمان كات مستەفا پاشا برىقەدارى كرد بە ھەزىرى مەزنى خۆى ... ك مستەفا پاشا بە ھەموو تووانايەك ھەولىدا بە چاكسازى كردن لە رىزەكانى سووپا و كارگىرى ، لە پىناو زال بوون بە سەر بەرھەلىستكاران ، كە لە سەرەتە پىاوانى نايىنى و ئىنكشارىيەكان بى دەنگ بوون . بەلام دواى ئەو ھە بوو ھۆى دروست بوونى كىشە تاكوو گەيشتە شەرە

چەكدارى لە نىوان ھىزەكانى ئىنكشارىيەو چەكدارانى حكومەت ، لەئەنجام
 ۋەزىرى مەزن مستەفا سووتىندراو ئاژاۋەو پىكدادان لە ھەموو شارى
 ئەستەمبۆل ۋە دەورووبەرى بلاو بوو ۋە ھۆى سووتاندن ۋە
 تەقاندن ھەي گۇگاكانى چەك ۋە تەقەمەنى ۋە دام ۋە دەزگاكانى
 ئىمپراتورىيەتەكەدا .

۱۸۰۸/۱۲/۲۲ دواى ماۋىيەكى كەم - كلۇدىيوس جىمس رىچ - لە ژن ھىنانى . گەرايەو
 نووسىنگەكەي كە شارى بەغدا ۋە سەرەشى گرتۆتەو ھەو لە ئەنجام لە شارى
 بەغدا سەقامگىر بوو ، كە بارەگاي والى دەۋلەتى عوسمانى لىبوو چونكە
 بە ھۆيەو كە شووئىنەكەي لە ناۋەراستدا بوو ... توانىويەتى كاروبارى
 رامىارى خۆى لەگەن دام ۋە دەزگاكانى والى بەغدا بەرپووبەرى ۋە ھەو
 دەنگوباسانەش بىيىستى كە لەوسەردەمەدا لە ئەوروپا ۋە دەھاتن ۋە پىر بوون
 لە ھەولانەي كە چاۋەرۋانكرابوو ، كە - ناپليۆن - ئىنگلتەرەو ھىند
 داگىرىكات ... بەھۆى ھەست بەرزى ۋە دوور بىنى ئەم مرقە لەكاروبارى
 رامىارى ۋە ئاگاداربوونى لە رەۋشست ۋە خووى خەلكى ۋە بەخشندەيى
 خۆيشىيەو زۆر خىرا توانىويەتى رىزى خۆى لەلایەن مىرى ولاى
 دانىشتۋانەكان پەيدا بكات ۋە بىتە جىگەي بروا پىكردن لەو كاتدا لە
 وىلايەتەكان .

سەرچاۋە :- كەشتنامەي رىچ بۇ كوردستان - چاپخانە - ئاراس - ھەولير - باشورى كوردستان

۱۸۰۹

۱۸۰۹/۱/۱۹ لەدايك بوونى داھىنەرى بەناوبانگى ئەمەركى - ئىدگار تالان يوو - لەشارى
 بوستنى ئەمەرىكا لەدايك ۋە باۋكىكى ئەكتەر ... ئەم داھىنەرە لەماۋى ژيانى
 بەدەيا كارى ھەمەجۆرى ئەنجام داۋە تاكوو لە ۱۸۹۴/۱۰/۷ كۆچى دوايى
 دەكات لە وولاتەكەيدا .

۱۸۰۹ / ۲ / ۳ لەدايك بوونى مۇزىكازانى ناودارى ئەلمانى - مەندلسۇن - لەشارى هامبۇرگ ، لەو كاتەى كە ئەلمانىا لەلايەن فەرەنسا لەسالى ۱۸۱۱ داگىركرا ... ، بىنەمالەكەى بەرەو شارى بەرلىنى پايتهخت رۇيشتن و لىى نىشتهجى بوون ، كە مەندلسۇن ھەر لەو شارەدا خوويندىنى ھونەرى مۇزىكاي دەست پىكرى لەسەر ئامىرى پيانۇ .

لە ھەمان كاتدا ئەدەب و ھونەرى و يەنەكىشانی تەلارسازىش فىرېوو كە ئەمانەش كاريان كىردە سەر بەھرى ھونەرى و بەلايىكى زانا و ھوشيارى خاوەن ھەستىكى فراوان ، يەكەم گەشتى مەندلسۇن بۇ ئىنگلتەرە لە بەھارى سالى ۱۸۲۹ بوو و سەر كىردايەتى سىمفونى كۆمەلەيكى ھونەرى شارى لەندەن و بۇ ھاوین رووى كىردە ئۆسكۆتلەندە .

لە سالى ۱۸۳۰ گەراو تەو ئەلمانىا و دواى ئەو سەردانى نەمساو ئىتالىا و سوويدى كىردو و چالاكىە مۇزىكىەكانى لەو وولاتانە پىشكەش كىردو و ، كە لە ھەموو ئەوروپا ناسرا ، لە سالى ۱۸۳۲ دا گەراو تەو شارى لەندەن و بوو سەرۇكى تىپىكى تايبەتى مۇزىكا ... دواى ئەو يەكەمىن كىتیبى ھونەرى بەناوى - گۆرانى بى ووشە - ى بەزمانى ئەلمانى بلاو كىردو تەو ، ئەم ھونەرمەندە ناودارە بەردەوام بوو لەبەرھەمى ھونەرى و نووسىنەكانى ھونەرى تاكوو لەسالى ۱۸۴۷ كۆچى دواى دەكات و مائىناوایى لەبوارى ھونەرى و ھونەر دۆستان دەكات لە جىهان .

۱۸۰۹ / ۲ / ۱۲ لەدايك بوونى پروفېسۇر زاناى ناوودارى جىھانى ... چالز داروین ... شايانى باسە كە مامۇستا مەزن و بەھرەدار داروین خاوەنى كىتیبى - الاصل الانواع - ، كە بۆتە سەرچاوەى بىروبوچوون و مشتوومپى نىوان زانايان لە جىهان و . لە بووارەكانى فەلسەفە و ئابوورى و سرووشت و ئاژەلناسى و مروۋە و

راکی‌شهر - جازیه - و چه‌ندین لایه‌نی دیکه‌ی زانسته همه‌جۆره‌کان له جیهاندا .

۱۸۰۹/۷/۸ سولتان مه‌حمودی دووه‌می سولتانی عوسمانی ریکه‌ووتنی له‌گه‌ل رژی‌مه‌کانی به‌ریتانیا و پروسیا مؤرکرد ، هه‌رچه‌نده به دامه‌زاندنی ته‌واو نه‌بوو... به‌لام به هۆی کی‌شه‌و مملانیی کارووباری ناووخۆی ده‌سه‌ل‌ته‌که‌یدا و هه‌ولێ به‌ره‌و باشکردنیدا به‌پته‌ووکردنی ده‌سه‌ل‌ته‌هه‌مه‌لایه‌نه‌کان به تایبه‌تی له‌لایه‌نی سه‌ربازی و ئابووریدا ، له پینا و په‌لاماردانی خاکی گه‌لان و داگیرکردنی به‌تایبه‌ت خاکی کوردستان .

۱۸۱۰

۱۸۱۰/۲/۶ له دوا‌ی هاتنی ده‌سته‌ی نووینه‌رایه‌تی فه‌ره‌نسا به سه‌رۆکایه‌تی کاردان ، بۆ ئی‌ران له‌پینا و جیه‌جیکردن و پیک هینانی ریکه‌ووتنه‌کانی فه‌ره‌نسی - ئی‌رانی - فیکن شناین - کردنه‌وه‌ی هی‌زه چه‌کداره‌کانی فارس له ئی‌ران . که‌هه‌سکه‌رخانی ئه‌وسا یه‌کێ بوو له پیاوه ناسراوه‌کانی ئه‌و کاتی ئی‌ران ، جگه‌ له‌وه‌ی که به‌شدارێ دروستکردنی فه‌وجه‌کانی پیاده‌ی نیزامی نازربایجان کرد بوو ، دوا‌ی ئه‌وه له‌لایه‌ن - فتحعلی شاه‌ی - قاجاره‌وه کرایه‌وه به دووه‌مین با‌ئویزی قاجار ، و له‌لایه‌ن ناپلیۆنی ئیمپراتۆری فه‌ره‌نسا ، هه‌سکه‌رخان له‌گه‌ل خۆیدا با‌یی ۵۰۰۰ پینچ سه‌د هه‌زار تومه‌ن دیاری بۆ پارێس بردوو ... به پیشکesh کردنی به برپرسان .

پاش ئه‌وه‌ی چوارسال له پارێسی پایته‌ختی فه‌ره‌نسا مایه‌وه بی ئه‌وه‌ی به هیچ نه‌جامیک بگات ... به ۱۰۰۰ تومه‌ن قه‌رزاری گه‌رپایه‌وه ئی‌ران ، ئه‌و قه‌رزێ که له‌سه‌ری کۆببوه‌وه ده‌یوو‌یست به‌تالانکردن له‌خه‌لکی کوردی رۆژه‌لاتی کوردستان پهری بکاته‌وه ، له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا له پاش گه‌رانه‌وه‌ی عه‌باس میرزا ، هه‌سکه‌رخانی کرد به کردیه دادووه‌ری پارێزگای ورمی له رۆژه‌لاتی کوردستان .

۱۸۱۰/۷/۲۰ ولاتى كۆلۇمبىيا

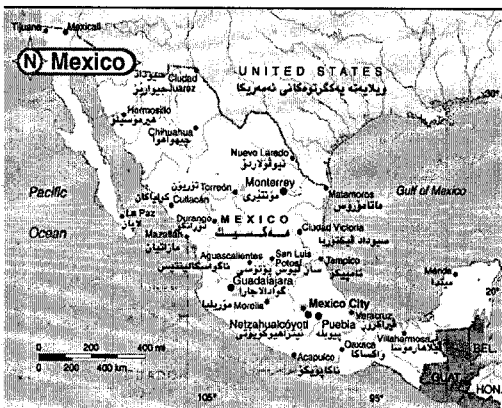
سەربەخۆيى خۆيى راگەياند بە دەرچونى لە ژيەر داگيركەرى ئيمپراتۆرپىيەتى ئيسپانيا .بەناوى كۆمارى كۆلۇمبىيا ، و پايتەختەكەي - بۇگاتا - ژمارى دانىشتووانى

پايتەخت ۶۳۵،۰۰۰مليۇن كەسە . ژمارى دانىشتووانى وولاتەكە ۱،۱۲۸،۹۱۰ كيلۇ مەتر چوارگۆشەيە . ھەروا نژادەكان - مستبۇز/ ۰.۵۰ ،سپى پيىست ۲۱. ، مۆلتۇ ۱۵. ، رەش پيىست ۴. . ھەروا چىرى دانىشتووانى ۹۱ كەس لە يەك ميل چوار گۆشەدا .

۱۸۱۰/۹/۱۶ گەلانى مەكسيك لە

پيىناو تۆلە سەندنەوہدا ، پووبىپرووى داگيركەرى ئيسپانيا بوونەوہ . لە پيىناو بەرگرى كىردن و رىزاربوونيان كە لە ئاكامدا ناواتەكانيان ھاتەدى بە راگەياندنى

سەربەخۆيى مەكسيك ... دواى ئەوہ ئەو پوژەيان بەپوژى سەركەووتن و سەربەخۆيى مەكسيك دادەننن و تاكوو ئيىستاش يادى ئەو پوژە دەكەنەوہ ، بەسەركردايەتى - كۆستىلا- كە پۆلى سەركەي ھەبوو لە پىزار كىردنى گەلانى مەكسيك لە چىر داگير كەرى ئيسپانيا لە كيشووەرەكەدا .

ههروا ئهه راگه یاندنهش به نای - وویلایه تهکانی مهکسیکی یه کگرتوو - بوو . پایتهختی ، شاری مکسیکو سیتی - یه و ژماره ی دانیشتووانی ۱۸,۶۸۵,۰۰۰ ملیۆن کهسه ... ههروا ژماره ی دانیشتووانی وولاته که ۱,۹۵۸,۳۰۰ ملیۆن کهسه ... ههروا رووبهری وولاته که ۱,۹۵۸,۳۰۰ کیلومهتر چوارگوشه یه ... ههروا چری دانیشتووانی ۱۳۵ کهسه له یهک میل چوارگوشه دا ... ههروا نژادهکانی ، مستیزۆ ۶۰٪ که ٲٲکه لاون له دایک و باوکی ئه وروپی و هندی ئه مهربکی ، هندی ئه مهربکی ۳۰٪ . قهوقازیهکان ۱۰٪ له وولاته که دا .

۱۸۱۱

۱۸۱۱/۵/۱۴ له دوی خهبات و قوربانی دانئیکی زۆر هه ریمی پاراگوا ی توانیان سه ره خویی وولاته که یان به دهست بینن له دوی تۆله وهرگرتنه وه ئه ویش به جیا بوونه وه یان له ژیر دهسه لاتئیی مپراتۆریه تی ئیسپانیادا .

ئهم راگه یاندنهش به ناوی کۆماری پاراگوا ی ، بوو له کیشووهره که دا . ناوی پایتهخته که ی - ئاسۆنسیۆن - و ژماره ی دانیشتووانی ۱,۱۴۵,۰۰۰ ملیۆن کهسه . ههروا ژماره ی دانیشتووانی وولاته که ۵,۶۸۹,۰۰۰ ملیۆن کهسه . ههروا رووبهری وولاته که ۴۰۶,۷۵۲ کیلومهتر چوار گوشه یه . چری دانیشتووانی ۳۶ کهس له یهک میل چوار گوشه دا . ههروا نژادهکانی مستیزۆ ۷۵٪ . سپی پیستهکان و هندی و ئه مهربکیشی تیایه .

۱۸۱۱/۷/۵ گەلانى وولاتى فەنزويلا
 لە دەۋى ھەل و
 خەباتىكى زۆر توۋانىان
 سەربەخۇيى
 خۇي وولاتەكەھەيان
 رابگەيەنن . بە دەر
 چوۋنىان لە ژىر
 دەسەلاتى ئىمپراتورىيەتى
 ئىسپانىادا . بە ناۋى
 كۆمەرى فەنزويلا لە
 كېشۋەرەكەدا .

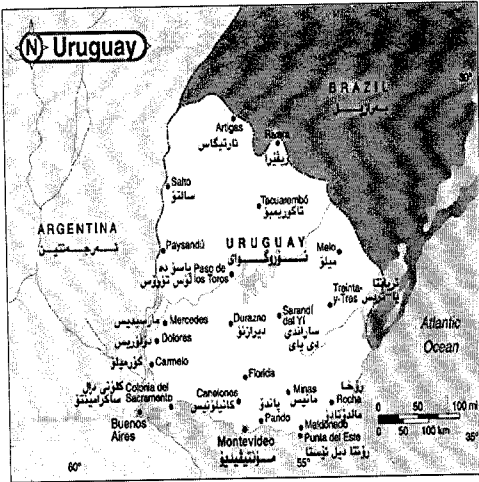
ئەم وولاتە پايتەختەكەي - كاراكاس - ۵ ۋە ژمارەي دانىشتۋانى ۲۸۹،۰۰۰
 مليۇن كەسە . ھەروا ژمارەي دانىشتۋانى وولاتەكە ۲۴،۷۶۵،۰۰۰ . ھەروا
 رووبەرى وولاتەكە ۹۱۲،۰۵۰ كىلۇ مەتر چوارگۆشەيە . ھەروا چىرى
 دانىشتۋانى ۷۰ كەس لە يەك ميل چوارگۆشەدا . نژادەكانى مستىزۇ ۶۸٪
 . ئىسپانى و پرتوۋگالى و ئىتالى ۲۰٪ . پېست سىپەكان ۱۰٪ . ھىندىە
 ئەمەرىكىەكان ۲٪ . لە وولاتەكەدا .

۱۸۱۱/۷/۵ گەلانى وولاتى نيوزلەندە
 لە دەۋى ھەل و ماندوۋ
 بوۋنىكى زۆر توۋانى
 سەربەخۇيى خۇيىان
 رابگەيەنن . بە دەر
 چوۋنىان لە ژىر دەسەلاتى
 ئىمپراتورىيەتى ئىسپانىا
 بە ناۋى شانشىنى
 نيوزلەندەلە
 كېشۋەرەكەدا .

ئەم وولاتە پايتەختەكەي ناۋى - ولینگتون - كە ژمارەي دانىشتۋانى

۴۲۵,۰۰۰ ھزار كەسە . ھەروا ژمارەى دانىشتووانى وولاتەكە ۳,۹۹۵,۰۰۰
 مليون كەسە . ھەروا رووبەرى وولاتەكە ۲۷۰,۵۳۴ كىلۆمەتر چوار گۆشەيە .
 ھەروا چەرى دانىشتووانى ۳۶ كەس لە يەك ميل چوار گۆشەدا . ھەروا
 نژادەكانى ئەوروپى ٪۸۰ . ماورى ٪۱۷ . لە وولاتەكەدا .

۱۸۱۱/۸/۲۵ ھەريمی ئۆرگوای توانی
 سەربەخۆی پابگەيەنئى بە
 جیابونەوہى لە ژیر
 دەسەلاتى ئیمپراتۆریەتى
 ئیسپانیا. بە ناوی کۆماری
 ئۆرگوای لـ
 کیشووەرەكەدا .
 ناوی پایتەختى وولاتەكە
 - مونتفیدیۆ - ژمارەى
 دانىشتووانى ۱,۷۹۵,۰۰۰

ھەروا ژمارەى دانىشتووانى ۴,۳۸۰,۰۰۰ مليون كەسە . ھەروا رووبەرى
 وولاتەكە ۱۷۶,۲۲۴ كىلۆمەتر چوارگۆشەيە . چەرى دانىشتووانى ۶۴ كەس
 لە يەك ميل چوار گۆشەدا . ھەروا نژادەكانى، سەپى پيىست - لە بنەپەتا ئیبرى
 و ئىتالىيە - ٪۸۸ . مستیزۆ - كەتیکە لاون لە ئەوروپى و دانىشتووانى
 دوورگەى ھىندى پوژئاوا - ٪۸ . رەش پيىت ٪۴ . لە وولاتەكەدا

۱۸۱۱/۱۰/۲ لە داىك بوونى - فرانز لیست - لە شارى ریدىنگى وولاتى ھەنگاریا ، ھەر لە
 مندالییەوہ بەھرو و ئارەزووى میوزیکى ئى بەدیار دەكەوویت و لەتەمەنى نو
 سالیدا بۆیەكەم جار لەبەردەم جەماوەر ئاھەنگیکى میوزیکى دەگپریت ،
 دواتر بەردەوام دەبیئت لە کارەكەى و كەسایەتى بەرچاوپەیدا دەكات .
 لەدواى كۆچى دواى باوكى ناچار دەبیئت پوو لەكارکردن بكات لە پیناو
 بژیووى ژیان ، لەھەمان كات لە كاری ھونەرىش بەردەوام دەبیئت ، لەسالى
 ۱۸۳۲ جارىكى دیکە دەگەپریتەوہ سەرشانو بەمەبەستى پیشكەش کردنى
 كۆنسىرتى میوزیک لە شارەكانى وەك میونخ و پاریس و لەندن دیت و

دەچى .

لە پاش دانان و ژەنن بەرھەمىكى زۆرى مۇزىك لەشارى پۇماي پايتەختى ئىتالىا دەچىتتە نىوو رېچچەكى كەھنووت و وانەى لاهوت دەخووينىت تا لە دوا كۇنسىرتى ، كە تايبەت دەبى بە شارژنە فېكتۇرىا ، ئەم مۇزىك ژەنە ناودارە لە پۇژى ۱۸۸۶/۷/۲۱ كۇچى دوايى دەكات لە وولاتەكە و جىهان .

۱۸۱۲

۱۸۱۲/۱/۱۶ بەدرخان پاشا لە تەمەنى ۱۸ سالىدا فرمانرەوايى ئىماراتى جەزىرەى گرتە دەست و ھەر لە سەرتاۋە ھەولئى ئەوئىدا كە توركەكان لەو ھەرىمەدا بىر بىكات و دەولتەتئىكى سەرەبەخۇ لەكوردستاندا دايمەزىنى لە ھەموو كوردستان و توركەكان لە سەر خاكى كوردستان دووربختاۋە . ھەر بە ھۆكارە دەستى كرد بە يەككخستنەۋەى مىرە مەزەنەكانى كوردستان بۇ ئەو مەبەستەش كاربەدەستە كوردەكانى لە ... شارەكانى وان و ھەكارى و خىزاران و مۇش لە ھەرىمەكەدا .

ھەروا ھەندىك لەشىخە بەناۋابانگەكان ھاۋكارىان لە گەلدا كرد . مىر بەدرخان كارخانەى چەك و تەقەمەنى ئەو سەردەمەى لە شارى جەزىر دامەزاند و خەرىك بوو لەھەموو بواریك خۇى بۇ ئەو پىرۇژەى نامادە بىكات ، لەو كاتەشدا مەسىحىيەكانى بۇتان لىئى ھەلگەرانەۋەو باجى سالانەى ئەۋكاتىان نەدا ... لە بەر ئەو ھۇيەو چەندىن ھۆكارى دىكە مىر بەدرخان ھىزىكى چەكدارى لە ۱۰۰۰۰ ھەزار كەس رەوانەى سەرىان كرد ، بۇ ئەۋەى بىيانخاتەۋە ژىر ئىماراتەكە .

لەو كاتە مىر بەدرخان ترسى زۆرى لە توركەكانى عوسمانى پەيداكرد . لە بەر ئەو ھۆكارە كە عوسمانىيەكان نووئىنەرىيان رەوانەى لای بەدرخان كرد بۇ ئەۋەى ھەولئى يەكخستنەۋەى كورد نەداۋ يەكئىتى نەتەۋايەتتىان ۋەبەر نەخاۋ بارودۇخى ناۋچەو ھەرىمەكە بەرەو گۇران ھەنگاۋى دەنا .

لەلایەكى دىكە وولاتانى ئەۋرۇپا پشتگىرىان لە ئەرمەنەكان دەكردو لەھەماز كات ھۇشدارى دا دەۋولتەتى عوسمانى بۇ ئەۋەى پشتگىرى ئەرمەنەكان بىكات دژى كورد لەباكوورى كوردستان .

لە و کاتەشدا سولتانی عوسمانی ئەو هەلەیی بە دەرفەتییکی باش زانی و خۆی نامادەکرد ، لە پیناوە لەناو بردنی میرنشینی جەزیرە ... ئەویش بە ئاگادارکردنەوەی حافز پاشای موشری ئەنادۆل ، کە بەهەر شیووەیەک بێ میربەرخانی بێنیتە شاری ئەستانە ، بەلام حافیز پاشا لەهەولەکەکانی سەرئەگەوت ... دواي ئەو دەسەلاتی عوسمانی هیژیکێ زۆری ناردە سەر بەدرخان ، بەلام ئەو هیژشە هەرسەبێ هینا بەهۆی بەرگری هیژەکانی میرنشینی جەزیرو لە ئەنجام بو دواوە گەرایەو .

دواي ئەو میربەدرخان دزاوی بەناوی خۆی لێکدا ... ئەویش بەئاگادارکردنەوەی . شارەکانی وان و سابلاخ و روانزو موسل ... دواي ئەو قەلاکانی سنجارو ویرانشارو سیووەرکیشی خستە ژێر دەسەلاتی خۆی لەگەڵ دەوورووبەری قەلاي دیاربەکر - نامەد - . هەروا شارەکانی شنۆ وورمیشی خستە ژێر دەسەلاتی خۆی .

لەو کاتەدا دەسەلاتدارانی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی هیژیکێ زۆریان بەسەرکردایەتی ... عوسمان پاشا ... ناردە سەر هیژەکانی میر بەدرخان و هەردوو هیژ لە نزیک شاری ورمی گەیشتنە یەک و شەر لەنیوانیان بەریابوو ... لەئەنجام میر عەزەدینی شیر ، کە سەرکردەي هیژەکانی بەدرخان و خزمی خوشی بوو بە هەموو چەک و تەقەمەنی و چەکدارەکان لە بوستان خۆیان خستە ژێر ئالاي دەسەلاتی عوسمانی و لە میر بەدرخان هەلگەرانەووە و یارمەتی تۆرانیەکانیان دا دژی هیژەکانی میر بەدرخان لە سەر خاکی کوردستاندا .

لەئەنجام جەزیر داگیرکراو دواي ئەو میربەدرخان هیژیکێ بەرگری نامادەکرد ، بەلام هیژەکە توانای سەرکەوتنی نەماوو ، بەهۆی خیانهتی عەزەدین شیر ...؟

ئالیێردەدا خیانهتی کورد یەک لەوانە عەزەدین شیر ، بوو هۆی ئەوێ کە دەسەلاتی میر بەدرخان لە بارببات لە پیناوە بەرژووەندی دووژمن کە هیژەکانی عوسمانی دووبارە توانیان جەزیر داگیربکەنەووە و میر بەدرخان بەرەو قەلاي - ئاروخ - رویشت و لەوێ خۆی جیگیرکرد ... کە تورک و عەزەدین شیر دەووریان گرت و ماوەی هەشت مانگ شەری لەگەڵ هیژەکانی عوسمانی و عەزەدین کرد و شەرکە بەردەوام بوو ، لە ئاکامدا دوو کوپی میر بەدرخان بەدیل گیران ... کە دەسەلاتی عوسمانی بەهۆی سەرکەوتنی بەسەر

مىرنىشىنى بەدرخان و بەدرخان .

بەم بۇنەيەوھە مېدالىيەكى لە ۱۹۴۶/۱۲/۲۰ بەناوى - مېدالىيە جەنگ كوردستان - دارژت ئەمەيە كورد ... گەر عەزەدىن شىر خىانەتى لە خۆيى مېرەدرخان ئەكرادىيە ، ھىزەكانى عوسمانى تواناي سەرگەووتنىان نەبو بەسەر مېرەدرخان .

ئەمەش بەرژەوھەندى تايبەت و دەسەلات و پارەو پلەوپايە ، بۇيە كورد بە نامانجەكانى خۆي ئەگەيشتووھە بەدرىژايى مېژوو ... بۇ نمونە خۆيى كورد كوژى لە نىوان ھەردوو پارتى دەسەلاتدار لەھەرىمى باشوور كوردستان لە دواى راپەرىنى /۱۹۹۱ لە كوردستان .....؟.....! .

سەرچاوه - شەرەفخان - لاپەرە /۲۱۵-۲۱۶ .

۱۸۱۲/۸/۸ لە پىناو پووبەپووبوونەوھى مەزھەبى و ھەبى لە دوورگەي بىبابانى عەرەبى وولاتى سعوودىيە ئىستا ، مەمەد عەلى پاشا ھىزىكى گەوورە بەسەر كرادىيەتى نووسن پاشا پەوانەي وولاتى عەرەبى سعوودى كرد . لە ئەنجام مەمەد عەلى پاشا خۆي چووه شارى حىجازو شەرىف عەلى غالب شەرىفى دەست گىركرد ، لە دواى ئەو كارە پەوانەي مېسرى كرد تاكوو كوچى دوايى كردنىان لەمىسردا .

۱۸۱۲/۸/۲۷ لەدايك بوونى خىزانى شاعىرى گەوورەو بەناو بانگى وولاتى پروسىيا تاتاليا گەنچارۇقە - لە شارى كارىن تەمبۇفسكى چاوى بە جىهان ھەلھىناو .. شايانى باسە ئەم ئافرەتە بى وىنەبووھە لە جوانى و شوخ و شەنگى ، ھە بەھۆي خواستنى ئەم ئافرەتە پۇشكىن لە شەرە شىرىك زامدار دەبى و دواى دوو رۇژ لە زامدارىكەي گىيانى لە دەست دەدات ، لەسەر ھەسەتەي پۇشكىي ، دواى سى سال لە مردنى پۇشكىن مېرد دەكاتەوھ .

۱۸۱۲/۱۰/۱۲ مۇركردنى پەيمانى - گۇلستان - لە نىوان ئىمپىراتورىيەتى فارس و پروسىيا قەيسەرى ، كە جىگىرى شا عەباس سەرۇكى ھىزەكانى سووپاي فارس بوو لەو كات وازى لە ھەموو داواكارىكەكانى خۆي ھىناو بەوويلايەتەكانى قەفقاس و جۇرجىيا و داغستان و شىروان و قەرەباخ و تالش - دانى بە

دهسه‌لاتی عوسمانی ، که زۆریه‌ی زۆری خاکی رۆژه‌لات و باکووی کوردستان بوون... شایانی باسه که شاری - شیروان - پارێزگای یه‌ریقانه و چه‌ندین ناوچه‌ی دیکه‌ی کوردستان ، که ناوی جیا‌جیا‌یان هه‌یه له کوردستان .

1813

1813/5/1 له دایک بوونی گه‌پرده‌ی به‌ ناوبانگ و جووگرافیناسی به‌ریتانی - ریقید لیفتگستۆن - که ئه‌و مروّقه‌ کانیاوه‌کانی زیی نیلی دۆزیه‌وه له کی‌شووهری ئه‌فه‌ریکیا .

1813/5/5 له دایک بوونی - سویرین کیرگه‌گۆر- له شاری گۆبنهاگنی پایته‌ختی دانیمارک ، که ته‌واوی ژیا‌نی گه‌نجیه‌تی ئه‌و نووسه‌ره‌ پرپووه له عیشق و ریژین و ئیش و ئازار به‌ هو‌ی هه‌ژاری و ناله‌باری باری ژیا‌ن و باوکیشی هه‌رده‌م خه‌ریکی شووانکاره‌یی و کاسبی بووه له پینا‌و بژێوی ژیا‌ن له وولاته‌که‌دا .

1813/8/22 کۆچی دوایی که‌سایه‌تی ناوداری کورد - ئه‌وره‌حمان پاشای بابان - له شاری سلیمانی له هه‌ریمی باشووری کوردستان .

1814

1814/1/14 مۆرکردنی پیکه‌وتنامه‌ی له‌ندن ، له له‌نده‌نی پایته‌ختی به‌ریتانیا ، له لایه‌ن وولاتانی ئه‌وروپا ، ئه‌ویش به‌راگه‌یاندنی خاوه‌نداریه‌تی ئه‌و زه‌ویه‌ نه‌ویانه‌ی که هۆله‌ندای ده‌گرتوه که به‌ ده‌وله‌تیکی سه‌ربه‌خۆ دانرا ، به مۆرکردنی ئه‌و ریکه‌ووتنه له‌لایه‌ن به‌ریتانیا و نه‌مسا و فه‌ره‌نسا و پروسیا و برووسیا ، له هه‌مان کات ئه‌وه‌ش راگه‌یه‌ندرا که به‌لژیکا وولاتیکی سه‌ربه‌خۆیه .

1814/1/22 له دایک بوونی فه‌یله‌سوفی به‌ناوبانگی یۆنان و جیهان - ئیدوارد تسلر - له په‌یمانگا خووی‌ندنی لاهوتی فی‌ربووه‌ دوای ئه‌وه خووی‌ندنی بال‌ای له‌زانکۆی تو‌بنگن و زانکۆی به‌رلین ته‌واوکردوه ، دوای ئه‌وه له‌سالی 1840 بوته‌ مامۆستا له‌زانکۆی تو‌بنگن ، هه‌روا له‌زانکۆی برن له‌سوئیسرا له‌سالی 1847 . له‌ماربۆرگ له‌سالی 1846 و هیدلبرگ له‌سالی 1862 و به‌رلین

لەسالى ۱۸۷۲ . دواى ئەۋە لەزانكۆى ئشتوتگرت لە سالى ۱۸۹۵دا .
 ئەم فەيلەسوفە هيگلى بوۋە ... لەسالى ۱۸۴۲ گۇڤارىكى بەناۋىشانى
 حوليات لاهوتىيە - ى دەکرد . بەلام ئەو كىتابەى كە ناۋبانگى پى دەركر
 كىتابى - تاريخ الفلسفة اليونانية - بوۋ ، كە چاپى يەكەمى لەسالى ۱۸۴۴ تە
 ۱۸۵۲بلاۋكرايەۋە ، ھەروا چاپى دوۋەمىش لە - ۵- بەرگدا بلاۋكرەۋە ، ئە
 فەيلەسوفە لە كارە ھەمەلايەنەكانى بەردەوام بوۋ تاكوۋ لە ۱۹۰۸/۳/۱۲ لە
 شارى ئشتوتگرت كۆچى دواى ئەتەكەدا .

سەرچاۋە: - مەرسۇمەى فەلسەفە - دانانى - دىكتور مەبدولرەحمان بەدەۋى - بەرگى ۱/

۱۸۱۴/۵/۳۰ مۆركردنى پەيمانى پاریس ، لە پاریسى پايتەختى فەرەنسا لە نىۋوان ھەر
 سىۋىۋولاتى فەرەنساۋ نەمساۋ بەرىتانيا ، لە دواى چەندىن كىشەۋ
 مەملانىۋ تەنگوۋچەلەمە . لەچەندىن لايەن بە تايبەتى لەلايەنر
 پەيوۋەندىەكان .

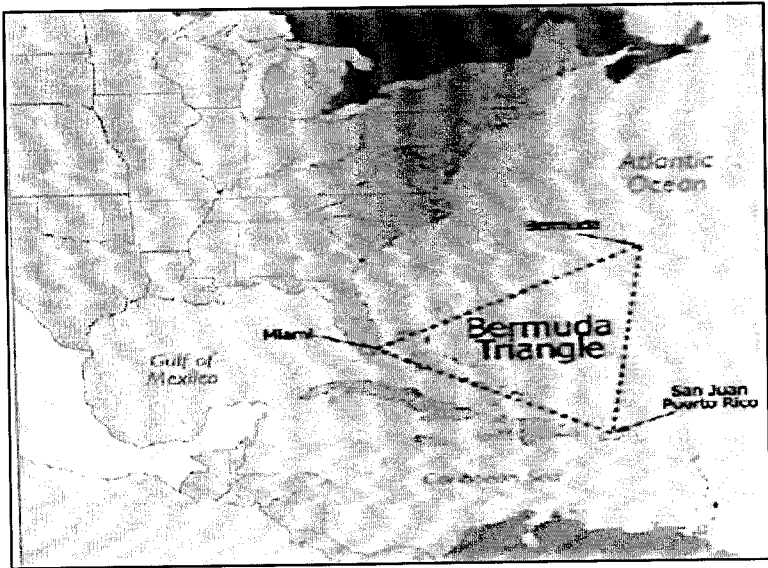
۱۸۱۴/۱۰/۵ لە سىڧارەدانى عەبدوللا ئاغاي ئەمىن سىندقى ، لەلايەن دەسەلاتى پاشاۋ
 كۆرە لە شارى رواندز لە باشۋورى كوردستان . ئەۋىش بە ھۆى پەيوۋەندى
 سەردانى بوۋ بۇلاى تەمەرخانى مامى پاشاى كۆرە لە ھەرىمەكەدا .
 شايانى باسە پاشاى كۆرە لە دەسەلات زۆر توۋندەرەۋ خۇپەرست بوۋەۋ
 ماۋەى بە ھىچ كەسايەتى و كەسنىك نەداۋوۋە پاۋانى ھەموۋ لايەنىكى
 كردوۋەۋ نەيوۋىستىيە كەس لە خۇى و بنەمالەكەى خۇى بەرزترىت لى
 ھەرىمەكەدا .....؟!.....

۱۸۱۴/۱۰/۹ بەشىۋوۋەكى راستەۋخۇۋ روۋداۋەكانى سىڧوشەى پەرمۇدا دەستە
 پىكردوۋە ، كە كەشتى - واسب - بە ۱۴۰ دەريائەۋە نەقۇم بوۋن لە گىژاۋ;
 ناۋى بەرمۇدادا .

جىڭەى ئامازە پىكردەنە كە سىڧوشەى پەرمۇدا ۋەك چىرۇك و ئەفسانە
 ئەگرىكىەكانە . تەنيا جىاۋازىيەكەيان ئەۋەيە كە ئەۋ سىڧوشەيە راستە
 ھەموۋ لايەن دان بەۋ راستىيە دادەننن ... كە سەدان چىرۇك و روۋداۋى پە
 لەكارەساتى لەۋ بارەيەۋە دەگىرنەۋە ، كە سىڧوشەكە خۇى لە ۲۰۰ دوورگ

پىك ھاتووه . كه ۱۰۰ دورگه لهو دورگانه ، تا ئىستا مروقى
 نهگه يشتووتى . چونكه دهريوان و راوچيه كان له بهر ههر هويهك و ترسيك
 بى نزيكهى ۵۰۰ سال دهبي لىي نزيك نهكه ووتوونه تهوه ، كه به دورگهى -
 شهيتان - ناوزه نديان كردووه .

ههروا رووبهري سيگوشهى پهرمودا - ۷۷۰- ههزار كيلومه تر چوارگوشهيه
 له روژئاواى ئوقيانوسى ئەتلهسيهوه له بهرامبهركه نارهكانى باشوورى
 روژهلاتى وولاته يه كگرتووهكانى ئەمهريكا دهست پيدهكات و كوئايهكهى

باكوورى دورگهى - پهرمودا - يه كه كولونىاليهكى بهريتانياو- پايتهختى
 - هاملتونه - بهلام كوئاييهكهى له باشوورى روژهلات دهكهويته -
 بوئرتوريكو - و كوئاييهكهى ديكهى له باشوورى روژئاواى دهكهويته -
 مهيامى - له ويلايهتى فلوريداى ئەمهريكا .

دواى ئەوه بو كويبا و هايتى و بوئرتوريكو و دووباره بو بهرمودا . بو يه كه
 جار له سالى ۱۹۴۵ بهناوى سيگوشهى بهرمودا ناوزه نديا ... ئەم
 سيگوشهيه به دهيا جار رووداوى نقوم بوونى تيدا هاتوتهدى له ئاكامى
 تىپه ربوونى كهشتيهكانى بال هه لگرو سهربازى و ماسى گرەكان .

۱۸۱۴/۱۲/۱۴ ھىزە چەكدارەكانى پاشاى كۆرەى پواندز ، بە ۲۰۰۰ دوو ھەزار چەكدار ، چوۋە سەر تەمەرخانى مامى لە ناۋچەى ھاودىيان لە باشوورى كوردستان ئەۋىش بە ناچار كوردنى تەمەرخانو ئەۋىش بە خۇ خزاندىنە ناۋ قەلەۋ شىتتەۋە لە دەقەرەكەدا .

۱۸۱۵

۱۸۱۵/۱/۱۰ ھىزە چەكدارەكانى پاشاى كۆرەى پواندز ، لە ھەرئىمى باشوورى كوردستان . پەلامارى قەلەۋ شىتتەى داۋ داگىرىكرد ... كە لە ئەنجام تەمەرخانى مامى محەمەد ئاغاي كورپى ، كە دەكاتە ئامۇزاي پاشاى كۆرە . بەدىلى گرتن و لە دواى گرتنىيان ، مىرى سۆران محمد ئاغاي كرده سەرۋكى ناۋچەى شىتتە .
۱۸۱۵/۲/۱۲ لە سىدارەدانى مىرى ناۋچەى پوستى يەحيا بەگ لەلايەن پاشاى كۆرە ، بە ھۆى بەربەرەكانى كوردنى پاشاى كۆرە ، ئەۋىش بە ھۆى ھەلۋوئىستە خۇپەرست و تاكرەۋەكانى پاشاى كۆرە لە دەسەلەتەكەيدا .

۱۸۱۵/۲/۲۰ تەمەرخان و محەمەدى كورپى لەلايەن پاشاى كۆرە لە سىدارەدران كەمام ئامۇزاي خۆى بوون ، لەگەل گەلئىك لە ئەنجامدانى كردارى نارىكى دىكە لەپىناۋ بەرژەۋەندى تايبەتى دەسەلەت و تواناي خۆى لەسەر ناۋچەكەدا .

۱۸۱۵/۴/۲۵ لەدايك بوونى - مىرزا محەمەد ھەسەن - شىرازى لە شارى شىرازى فارس لە ئىرانى ئىستا ... خوويندىنى سەرەتايى ھەر لەۋشارە تەۋاۋكرد ، دوا ئەۋە لە تەمەنى ۱۸ سالى چوۋەتە شارى ئەسفەھان بۆ تەۋاۋكردن خوويندىن ، دواى ئەۋە لە سالى ۱۸۴۳ بەرەۋ شارى نەجەف ، لە باشوور ئىستاي ئىراق ، كۆچى كرد بۆ خوويندىنى ئىجتھادۋ تاۋەركردنى پلەى بە نشاندىن .

دواى ئەۋە بوۋە مەرچەعەتى ئايىنى ئىسلامى مەزھەى شىيە ، ئەۋىن بەھۆى پەيوۋەندى لەگەل شىخ مورتەزاي ئەسارى بەھىز بوۋ . ھەرا سەرەتاي گەيشتنى بۆ نەجەفەۋە يەكئىك بوۋ لەقوتابىەكان . كۆچى دواى شىرازى لە ۱۸۹۵/۲/۲۰ بوۋە لە شارەكەدا .

۱۸۱۵/۹/۷ له ئەنجامى شەپ لە نىوان ھىزەكانى پاشاي كۆرەو دانىشتووانى قەلاى كاكلاوہ ، له دەقەرى قەزاي رواندز له ھەريىمى باشوورى كوردستان ، له ئاكام ئەحمەد بەدىر سەرۆكى چەكدارانى پاشاي كۆرە كوژرا .

ئەويش لە دواى داگير كردنى قەلاکە ، كە ھەشت پوژى خاياند تاكوو قەلاکەى داگير كردو دواى داگير كردنى سووتاند ئەم كردەوہش بووہ ھوى دەر بەدەر بوونى دانىشتووانەكە لە قەلاکەدا .

۱۸۱۵/۹/۲۶ پىنك ھىنانى يەكەتەى بە ھىزەكانى سووپا لە نىوان وولاتانى ئەوروپا - ئونۆفراتى - پرووسيا و برووسيا و نەمسا .

شايانى باسە كە راميارى تەكەيان بەر بەرەكانى مەبدەئەكانى ئازادى و تاوانەكانى شۆرش بوو، دواى ئەوہ وولاتانى ئەوروپاي مەسىحى ، كە داواى چوونە ناو ئەو يەكەتەيان كرد ، كە ئەو يەكەتەى ناوزەند كرا بە- ھاوپەيمانى پىرۆز- لە جىھاندا .

۱۸۱۵/۱۲/۳ مىرى سۆران محەمەد

پاشا - پاشاي كۆرەى -
 مىرى رواندز لە ھەريىمى
 باشوورى كوردستان -
 برياريدا بەدامەزاندنى
 كارگەى دروستكردنى
 چەك ، لە پىناو بەرگرى
 كردن لە دەسەلاتەكەى
 بەدروستكردنى - شىرو
 خەنجەر و - تەنگ و -
 دەمانجەو - تۆپ و -
 گوللە تۆپ و
 تەقەمەنىەكانى دىكە .

جا بۆ بە ئەنجام گەياندى ئەم بريارە پاشاي كۆرە - وەستاي بەناوبانگى كورد وەستا - رەجەب - لە شارى ئورمىيى رۆژھەلاتى كوردستان - وەستا رەجەب - ى ھىنا بۆ رواندز . دواى ئەوہ رەوانەى شارى - باكوى -

پايتەختى ئازىربايجانى كىرد ... ئەو ەيش لەپىناو فېربوونى چۆنىەتەر
 دروستكىرنى چەك و تەقەمەنى ئەو سەردەمە .
 دوای ئەو ە گەرايەو ە رواندزو بە پشتیووانى پاشای كۆرە توانى كارگە
 دروستكىرنى چەك و تەقەمەنى لەگەرەكى - كالىۆكان - لە شارۆچكەى رواند
 دابمەزىنى . لەگەل ئەو ەشدا توانى - سەرچاوەى ئاسن و مز و ئاستر
 زەویش لەناوچەى - خواكورك - بدۆزیتەو ەو ئەو پىداوئىستیانە
 ئامادەكردو كىردى ە ئامرازەكانى دروستكىرنى چەك و تەقەمەنى لەكارگەكەد
 ... و توانى لولەى تۆپ و تفەنگ و دەمانجە ئامادەبكات . لە دوای ئەو ەو
 و تەقەلايە توانى لە ۱۸۱۷/۱۱/۱۱ ئەم كارگەيە بخاتە كارو ەموو جۆر
 چەكىكى گەوورەو بچووكى لە تۆپ و دەمانجەو تفەنگ دروست بكات .
 بەرھەمى ئەم كارگەيەش ۲۲۲ تۆپى قەبارە / ەعار/ ۲ دروست بكات ، لەگە
 ۳/ كىنتار دىنگارو ، لەگەل / ۴ كىنتار - كىنگار . ئامادەكردن بۆ بەكارھىنان
 جىگەى ئامازە پىكردنە كە تاكوو ئىستا لەشارى رواندز ئەم تۆپە ماو ە و ە
 ھىمايەكى چەكى كورد لەناوچەكەدا . لەھەمان كات دوو لەم تۆپانە لەبە
 دەرگای وەزارەتى بەرگرى ئىراقن لە بەغداد دانراو ە .

سەرچاوە: -- مېرى سۆران - لاپەرە ۵۰/

۱۸۱۶

۱۸۱۶/۸/۹ وولاتى ئەرژەنتىن
 سەربەخۆيى خۆى
 راگەيانەد ، دوای ئەو
 بریارە لە ەردو
 جەنگى يەكەم و
 دوو ەمى جىھانى
 بىلايەنى خۆى
 راگەيانەد ،
 بەدووركەووتنەو ەى

گەل و نىشتمانەكەى لەومەرگەساتانەى جەنگەكان لە جىھاندا .

ھەروا راگەياندى ئەم كۆمارە بە ناوى - كۆمارى ئەرژەنتىن - بوو

كىشووهره كەدا ، كە پايتەختە كەى - بىوونس ئايرس - ۵ و ژمارەى دانىشتووانى ۱۱,۹۰۰,۰۰۰ مليون كەسە . ھەروا ژمارەى دانىشتووانى وولاتە كەى ۳۶,۹۵۰,۰۰۰ مليون كەسە . ھەروا رووبەرى وولاتە كەى ۲,۷۶۶,۸۹۰ كىلو مەتر چوار گۆشە يە . ھەروا چىرى دانىشتووانى ۳۵ كەس لە يەك ميل چوار گۆشە دا . ھەروا نژادە كانى سىپى پىست ۸۵٪ ، كە زۆر بە يان ئەسپانى و ئىتالىن - ھەروا ھندى رەنگا و رەنگ و مستىزۆى تىايە ، كە تىكە لاون لە گەل باوكى ئسپان و ئەويدىكە ى ئەمەرىكى .

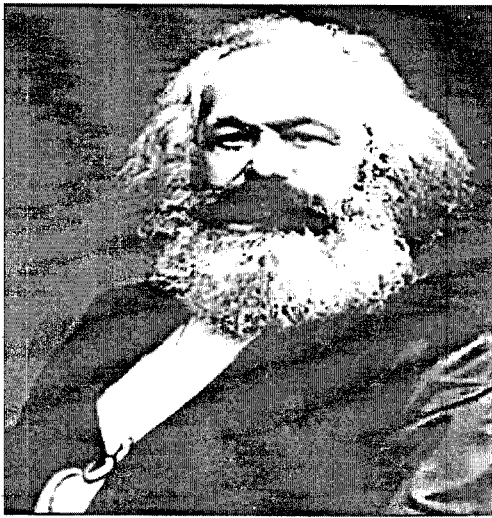
۱۸۱۶/۱۰/۸ لە داىك بوونى ھونەر مەندو گۆرانى بىژى چىنى كرىكاران و جووتياران و ھەژاران فەرەنسا و جىھان - ئۆژىن بۆتىە - لە پارىسى پايتەختى فەرەنسا ، كە يەكەم دانراوہى خۆى كرده گۆرانى بە ناوى - بژى ئازادى - ئەم كەسايەتتە ناوودارە ، كە لە خىزانىكى ھەژارى ناوودارى فەرەنسا بووہ تاكوو مالتاوايى كردن لە گەل و وولاتە كەيدا .

۱۸۱۷

۱۸۱۷/۵/۱ ياساى دەسەلاتى دونيايى پاپا ھەلووہ شىنرايەوہ لە سەر ئەو دەوولتە ، لە لايەن ئىمپىراتۆرىيەتى رۆما ، كە پاپا بووہ يەكەم كردنەوہى سەربەخۆيى پاپا لە سەر كۆشكى فاتىكان ، تىران ، لە رۆماى پايتەختى ئىتاليا و قىلاى كاستك ماندوآلفولە سەر جىھانى مەسىحيدا .

شايانى باسە كە ئەو ياسايە قەرەبووى پاپاي بە ۶۲۰,۰۰۰ ھەزار دۆلار كردوہ . بەلام دەسەلاتى فاتىكان ئەوقەرەبوو كردنەوہى رتكردوہ ... لە ھەمان كاتدا دانىان بەو ياسايە نەنا ، تاكوو سالى ۱۹۲۹ دا . كە لەجىگەى دىكە نووسراوہ لەم مۆژوونامە يەدا .

۱۸۱۷/۹/۲ والى كوردستان - ئەمانۆلاخان - بەخۆيى و سى ھەزار سوواری كورد بەشدارى لە مۆركردنى پەيمانى گولستان كرد ، كە كاردانەوہى كاريگەرى نوواند لە سەربارى ئەوكاتى كورد لە كوردستان .

۱۸۱۸

۱۸۱۸ / ۵ / ۵ لە دايك بوونى

رووناكېرو فەيلەسوفى

بەناوبانگى جيهان و

ئابوورى ناس و راميارى

و راميارىناسى ئەلمانى

- كارل ماركس -

لەشارى، تىرىر - لەسەر

زىي موزل، كە لەسەر

سنوورى ئەلمانىي

رۇژئاوايە لەگەل

شارۆچكەى

لكسمبورگ... باوكى پارىژەرىكى لە ئاين جوولەكە بوو . ماركس كۇلىژى

ياساى لەشارەكانى بۇن و بەرلن تەواوكردهو . لە ھەمان كات گرنكى

بەخوويىندى فەلسەفەى ھىگل داو ، لە گەل دانراوكانى فويرباخ ... لە

سالى ۱۸۴۲ بۇتە سەرنووسەرى رۇژئامەى - ئەلراين - كە ھىرشى دەكرده

سەر حكومەتى ئەلمانيا .

كە ئەمەش بوو ھۆى ئەوہى رۇژئامەكە لە دەرچوون بوو سىتت لەلايەز

حكومەتى ئەلمانيا ، لە سالى ۱۸۴۲ ژنى ھىناو چوو پارىسى پايتەختى

فەرەنسا . لە يەكەم نووسىنەكانى بەناونىشانى - الحوليات الامانىة

الفرنسية - لە سالى ۱۸۴۳ . دواى ئەو سەرىەرشتى رۇژئامەى - الى الاماء

- ى دەكرده سالى ۱۸۴۴ لە شارى پارىس .

بەلام دواى ئەو لە سالى ۱۸۴۵ لە پارىس دەرکراو لەشارى برۇكسل

نىشتەجى بوو ... ھەر لەو كاتە پەيوەندى كرد بە فرىدرىك ئىنگلش و

دۇستايەتەكەيان گەيشتە ھاورىيەتى و ھاوخەبات لە ھەموو بوارەكانى

بيروبوچوونەكان ، لەو كاتەو دەستيان كرد بەكارە ھاوبەشەكانيان

بەژياندەنەوہى كۆمەلەى كۆمۇنىست .

كە لەسالى ۱۸۴۷ لەسەرى كۆبۈنەوہ . يەكەم رەشئوس - بەيان كۆمۇنىست - ى نووسىيەوہ و ماركس دووبارە پييدا چوۋەوہو لە سالى ۱۸۴۸ بلاوكرايەوہ ، لە نامىلكەيەكى قەبارە بچووك ، بەلام لەناوەرۈك لەگەوورەو مەزنىدا بى بەھايە تاكوو ئىستاش ... ھەر لە بەر ئەو بەيانە لەبرۆكسلىش دەرکرا و گەراوہ ئەلمانيا . بە ھۆى بارى نالەبارى راميارى ئەلمانيا لەسالى ۱۸۴۹ چوۋە لەندەنى پايتەختى بەرىتانيا و لەگەرەكىكى ھەژار نىشتەجى بوو ... بەھۆى ھەژارى ھەر بەھەژارى ژيانى بردۆتەسەر و گەر يارمەتتەكانى ئىنگلىش نەبوايە خۆى و خىزانەكەى لەبرسان دەمردن .

بەھۆى ھەژارى تواناى سەردانى پزىشكىيان نەبوو ، بەتايبەتى لەوكاتەى كە كچەكەى - فرىسكا - مرد ، نەيتوانى خەرجى لەگۆرنانى پەيدا بكات . سەرەراى ئەوہش زۆربەى كاتەكانى لەمۇزەخانەى بەرىتانيا دەبردە سەربۆ كارو سوودى زۆرى لە كتابە ميژوويى و ئابوورى و راميارى وەردەگرت . ماركس يەكى بوو لەدامەزىنەرى - الدولىە - كە ئەويش كۆكردنەوہى كرىكاران بوو لەھەموو جىھان .

لەسالى ۱۸۳۷ لە باكونىن جىابوۋەوہ ، ئەويش بە ھۆى ھەئوويستە بەرەلايەكانى باكونىن ، ئەم مۇقە لەكارە فەلسەفەيى و ئابوورى و راميارى بەردەوام دەيىت لەگەل ھاورى دئسۆزەكەى ئىنگلىش تاكوو لە ۱۸۸۳/۳/۱۴ كۆچى دوايى دەكات لەشارى لەندەنى پايتەختى بەرىتانيا و لەگۆرستانى ھاىگىت دەنيژرئيت .

دانراوہكانى ماركس ئەويش ... بؤس الفلىسغە - فىلسفە البؤس - من نقد الاقتصاد السياسى - راس المال ، لە دووبەشدا ، كە ئىنگلىش دواى مردنى ماركس بەچاپيگەياندو بەسەردا بابەتى بلاوكراوہى جگە لەدانراوہ ھاوبەشەكانى نيوان ئىنگلىش و ماركس ، كە ئەويش چەندىن دانراون و وەرگەراونەتە سەر زمانەكانى جىھان .

جىگەى نامازە پىكردنە كە ناتوانرى ماركس و ئىنگلىش ليك جىابكرئتەوہ لە ھەموو بوارە جىاجىاكان . لە بيرووبۆچوون و ھەئوويست و چ لەبوارەكانى نووسىن و لە دانراوہ ھەمە جورەكانيان لە ھەموو بوارە جىاجىاكان ، كە ئىنگلىش لە ۱۸۲۰/۱۱/۲۸ لەدايك بووہو لە ۱۸۹۵/۸/۵ كۆچى دوايى كردوہو لە بەرىتانيا .

سەرچاۋە: - مەرسۇمىيە فەلسەفە - دانانى - دىكتور ئەبدولرەھمان بەدەۋى - بەرگى ۲/ .

۱۸۱۸/۹/۹ لە دىۋى ھەۋلىكى زۇر ، كۆتايى بەخۇبە دەستەۋەدانى ئەمىر ئەبدوللا سەۋدى حىجاز ھات ... ئىبراھىم دەرغە چۈۋە ناۋ كارەكان ... ھەر لەۋ كات ئەمىر ئەبدوللا سەۋدى بە دەست بەسەرىيەتى تۈۋند رەۋانەى مىسر كىرد ، دىۋى ئەۋە لە قاھىرەى پايتەختى مىسر خرا بەندىخانە ، دىۋى ئەۋە ئەمىر ئەبدوللا رەۋانەى شارى ئەستەمبۇل كراۋ لەۋىش خرايە بەندىخانە . دىۋى ماۋىيەك فەرمانى لە سىدارەدانى بۇ دەرگا .

۱۸۱۸/۹/۱۸ خەبات گىرەكانى ۋولاتى شىلى تۈانىان سەرىبەخۇيى خۇيان رابگەيەنن بە دەرچۈۋىيان لە ژىر دەسەلاتى ئىمپراتورىيەتى ئىسپانىيا ، بەسەر كىردايەتى - ھىژىنز- لە ۋولتەكەدا .

ھەروا راگەياندنى سەرىبەخۇيى شىلى بە ناۋى - كۆمارى شىلى - بوۋە ۋ پايتەختەكەى - سانتياگو - يە . ئىستاكە كە ژمارەى دانىشتۋوانى

۴،۸۰۰،۰۰۰
كەسە . ھەروا ژمارەى
دانىشتۋوانى
ۋولتەكە
۱۵،۵۵۰،۰۰۰
مىليۇن
كەسە . ھەروا
روۋبەرى ۋولتەكە
۷۵۶،۶۲۲
كىلومەتر
چوارگۆشەيە . ھەروا
چىرى دانىشتۋوانى

۵۲ كەس لە يەك مىل چوارگۆشەدا . ھەروا نژادەكانى ، سىپى پىست ، تىكەلۋى سىپەكان ۋەندىيەكان ۋەمەرىكەكان ۹۵٪ . نژادەكانى دىكە ۳٪ . لە ۋولتەكەدا .

۱۸۱۸/۱۰/۱۷ فەرماندەى گىشتى ھىزەكانى سوۋپاي رۋوسىيى قەيسەرى لە قەققاز ژەنەرال - يەرمولۇق - ھەۋلىدا زانىارى لە سەر ئەم راپەرىنەى كورد بزانى ۋ

ئاگادارىيەت ، بۆيە بىر يارىدا كە گىرنگى بە فەرمانبەرىكى كورد بىدات بە ناوى
عەلى خان و دواى ئەو دەينىرىتتە تارانى پايتەختى وولاتى فارس ، تا بە
وردى لەسەر ئەم راپەرپىنە زانىارى بۇ كۆبكاتەوہ .

بەپىيى ئەو زانىارانەى كە عەلى خان لەمبارەيەوہ كۆى دەكاتەوہ دەردەكەوئىت
، كە ھىزەكانى شازادە عەباس مىرزا رادەسپىرى و دژى كوردەكانى بلباس لە
رۆژەلاتى كوردستان بۇ شەپ دەنىرن و زۆر بەتووندى شەپدەكەن لە
ناوچەكەدا .

۱۸۱۸/۱۱/۱۹ راکە ياندىنى بانگەوازی - ئكس لاشايل - كە ئەركى سەرۆكى وولاتانى
جىھانە ... لە پاراستنى پەيوەندىەكانيان بە رقتارو كارو كىردەوہو بەردەوام
بوونى پاراستنى ھاوكىشەكان بە شىووەيەكى رىك و پىك لە جىھاندا .

۱۸۱۸/۱۱/۳۱ دواى فراوانكىردنى دەسەلاتى
سۆران لە لايەن پاشاى كۆرە و
بە ئەنجام گەياندىنى خواست و
ئاواتەكانى خۆيى و
ئىمارەتەكەى بە وئىنەى
حكومەتىكى نوئى تەواوكردو
دەستوورى بۇ دەسەلاتەكەى
داناو بانگى سەربەخۆيى
دەسەلاتى سۆرانى كىرد ،
ئەويش بە دەرچوونى تەواوى
لە ژيەر پالەپەستۆى دەوولەتى

عوسمانى و ناوى خۆى نا - مىر مەنسور - مىرى سۆران لە ھەرىمى
باشوورى كوردستان .

سەرچاوە :- مىرى سۆران - لاپەرە / ۵۵ .

۱۸۱۹

۱۸۱۹/۹/۱۳ گەۋدە ھونەر مەندى ئافرەت

خاتو - كلارا شۆمان - لە
 بىنە مالىھەكى ھونەرى چاۋى بە
 جىھان ھەلپىناۋە ... فرىدېش
 فىكى باۋكى زانايەكى ئايىنى
 بوۋە ... ميوزىكژەن و ژەنىارى
 پىنانۇ بوۋە ... بەلام دايكى -
 ماريان ترومىلتز - گۆرانى بىژ
 بوۋە . دۋاي ئەۋەى كە دايك و
 باۋكى لە يەكتىرى جىبا دەبنەۋە
 . باۋكى پەرۋەردە كىردى

شۆمان دەگىرىتتە ئەستۇ . جىگەى نامازتە پىكىردنە كە كلارا شۆمان دۋاي چۋار
 سال لەتەمەنى فىرى قسە كىردن بوۋە لەتەمەنى پىنج سالان دەستى كىردۋە
 بەگەشتىكى دوورو دىژلەگەل پىانۇدا .

كە بۇتە ھۆى ھۆكارىكى راستەقىنە بۇ دەربىرىنى ھەست و ناخى خۆى . لە
 ئاكامدا ئەم خاتوونە سەر كەۋوتن بە دەست دىنى لەم بۋارەدا ... لەتەمەنى ۱۰
 سالىدا يەكەم ئاھەنگى پىشكەش كىردۋە لەگەل كچىكى دىكەى ھاۋرىى
 قوتابى ، كە ئەم ئاھەنگىيان بە يەكەۋە بەژەنىنى پىانو پىشكەش كىرد . ئەم
 ھۆكارەش ۋاي لەۋ كچە تەمەن بچۈۋكە كىرد ، كە چەند شار بگەرى لە
 دەرەۋە ئاۋەۋەى ۋولاتەكەيدا .

دۋاي ئەۋە شۆمان لەتەمەنى ۱۸ سالىدا لەلايەن فەرمانرەۋايى نەمسا
 نازناۋى - ميوزىكژەنى بلىمەتى دىۋەخان - ى پى بەخشاۋە ... لە ماۋەى
 ۱۰ سالى يەكەم كارى دانانى ھونەرى بەناۋى - چۋار پۇلەندىكە - بوۋە .
 دۋاي ئەۋە چەندىن كارى دىكەى ئەنجام داۋە لەۋانەكارى - خانمە مايە
 بوۋچەرۇمانسىيەكان - و لە ئاھەنگى شەۋانى ميوزىك .

كلارا شۆمان ھەر لەمنداۋە ئاشنايى لەگەل رۇبەرت شۆمان دروست دەكات

كە ئەوكاتەى لەسەر دەستى باوكى پيانۆى خوويندووھو رۆبەرت تەمەنى ۲۰ سال بوھو كلاراش تەمەنى ۱۱ سال بوھو ... كە رۆبەرت شۆمان پەيوەندى لەگەئيدا بەستووھ . لەو كاتەش كلارا تەمەنى دەگاتە ۱۶ سال و چيروكى خۆشەويستى دريژخايەن لە نيوانيان دەست پيڊەكات و باوكى بەم پيوەنديە رازى نەبوھو بە ھەموو توانايەكى ھەولئى ليك دووركەوتنەويان دەدات . بەلام خۆشەويستى ئەم دوو دلدارە وايكرد كە بگەنە ئەو ناكامەى لە ۱۸۴۰/۹/۱۲ گريبەستى ھاوسەريەتى مۆربكەن و دوایى لەگەل باوكى ناشت دەبنەوھ .

ئەم دوو خۆشەويست و ھاوسەرە شان بەشانی يەكترى كارە ھونەرپەكانيان بەسەرکەووتووئانە ئەنجام دەدەن ... تا ئەوكاتەى لە ۱۸۹۶/۳/۲۶ تووشى نەخۆشى ئيفيلجى دەبيت و دوای چەند مانگيک مائئاوايى لەھونەر و دۆستان دەكات و لە دوای خۆى تەرمەكەى لەتەك رۆبەرت شۆمانى ھاوسەرى لەشارى بۆن بەخاك دەسپيڤردريت لە وولاتەكەدا .

سەرچاوە: - www.&w.world.de/dw

۱۸۱۹/۱۱/۱ کردنەوھى دەرگای مۆزەخانەى - برادۆ - لە شارى مەدریدی پایتەختى ئیسپانيا ، لە سەردەمى فەرمانرەوايەتى فەرماندەى ھەوتەم ، وەك مۆزەخانەكەى ماریا ئیزابیلی خیزانى ... كە پۆلى لەم كارەدا ھەبوھ . كە لە مۆزەخانە ھەرە دیرینەكانى جیھانە، كە ۳۰۰۰ سى ھەزار تابلۆو ۴۰۰ چوارسەد پەيكەر و درپو و گەوھەر لە خۆدەگرئ ، لە پۆژانى جەنگى ناوخۆى ئیسپانيا بابلۆ بيكاسۆى ھونەرماند گەوورە ئەمىندارى ئەو مۆزەخانەپە بوھ لە وولاتەكەدا .

۱۸۲۰

۱۸۲۰/۱/۱ مۆركردنى ريكەووتنامە لە نيوان بەريتانيا و ھۆزە عەرەبەكانى سەرکەنداو لە رۆژھەلاتى ، لە پيناو قەدەخەكردنى بازرگانى كردن بە كۆيلە - عبيد - لە نيوان عەرەبەكان خويان و بە تايبەتى گەلانى ھەريمە جياجياكانى ئەفريكيدا

۱۸۲۰/۴/ دەستپيكردنى گەشتەكەى گەريدە - كلۆديۆس جيمس ريچ - ى بەريتانى بەرھو رۆژھەلات باكوورى كوردستان ، كە سەردانى شارەكانى سنەو

سلىمانى و ھەلىرو چەندىن شارۋچكە و ناحىە و گوندى كوردستانى كرد ،
ئەوئش لە پىناو كۆكردنەوئى زانىارى لە بارەى بارى ھەمە لايەنەى كورد لە
كوردستان .

۱۸۲۰/۴/۲۷ لە دايك بوونى فەيلەسوف و زانائى ئىنگلىزى و دانەرى تىئورى پەرەسەندن
لە زانستەكانى مروفايەتى و زانستەكانى ئەحيا - ئەسپنسىر ، ھىرت - لە
شارى دربى لە بنەمالەيەكى جىگىر . لە ماوئى چەند سەدەيەك لە ناوچەى دربى
ژيان بەسەر دەبەن .

شايانى باسە ھەر چوار بنەمالەى باپىرەكانى كەلەنگىرى لاھوتى ئەنجىلى
جۆن و سلى بوون لە نىوان سائەكانى ۱۷۰۳ - ۱۷۹۱ سەركردەى جولا نەوئى
ئايىنى چاكسازى دياربوون بە ناوى - ئەلمىسۇدىە - . لە سائى ۱۸۲۷
بروانامەى ئەندازىارى شارستانى بە دەست ھىنا .

كارەكانى لە دامە زاندى ھىلى ئاسنى شەمەندەفەر بوو رۆژلە دوای رۆژ پلەى
بەرز دەبوو و بەھۆى زىرەكى و لىھاتوىى تاكوو سائى ۱۸۴۱ كە لە كارەكەى
دەستى ھەلگرت ... لە سائى ۱۸۴۳ يەكەم بەرھەمى بە ناوى - المجال
الصحيح للحكومة - ى بلاو كرده و ... لە نىوان سائەكانى ۱۸۴۶ - ۱۸۴۷
داھىنەرى ئامپىرەكان بوو ... لە سائى ۱۸۴۸ بە جىگىرى سەرنووسەرى
رۆژنامەى - الايكونۇمست - دەمەزرا ... ئەم مروقە بەردەوام بوو لە كارەكانى
و لە چەندىن بوارى دىكە تاكوو لە ۱۹۰۳/۱۲/۸ لە سان برايتۇن و لە تەمەنى
۸۲ سالىدا كۆچى دوایى دەكات لە وولاتەكەيدا .

سەرچاوە: - موسوعەى فەلسەفە - دانانى - دكتور عبدولرەحمان بەدەوى - بەرگى ۳/
۱۸۲۰/۴/۲۹ سەروكى ميوانخانەى مىرى بابان - محەمەد ئاغا - لە جياتى محەمەد پاشا ،
بە ناوى مىر پىشوازى لە ئەمىرى دانىشتوىى بەرىتانىا - كلۇدىئۇس جىمس
پىچ - كرد ، لە شارى خوورماتوو لە باشوورى كوردستان . كە بەرەو
بارەگای سەرەكى مىرى بابان لە سلىمانى بەرىكەوت لە ھەرىمەكەدا .

۱۸۲۰/۵/۱۰ گەرىدەى بەرىتانى مستەر - كلۇدىئۇس جىمس پىچى - لە گەل مەحمود
پاشاى بابان كۆبۇو لە شارى سلىمانى لە ھەرىمى باشوورى كوردستان . كە
گفتووگۆكەيان لە سەر بارى نا ھەمووئى شارو ناوچەو ھەرىمەكەدا بوو ، لە
چەندىن لايەنى ژيان و پەيووئى و بارى كورد لە گەل دەسەلاتدارانى
داگىركەرى ئەوكاتى ھەردوو ئىمپراتورىيەتى عوسمانى و فارس لە ناوچەكەدا

۱۸۲۰/۱۱/۴ سەرۆك ھۆزو تىرەكانى سوودان بە باشيان زانى ، كە كات لە بارە بۆ ھىرشكردنە سەر ھىزەكانى سووپاي مىسر ، بەلام ئىسماعىل پاشا تووانى دەست پىشخەرى بكات ، لە دوو وويلايەتى راست و چەپ بۆ ھىرشكردنە سەر ھىزەكانى سووپاي سوودان ، كە لە ئەنجام تووانى سەرکەوويت بەسەر سووپاي پيادەى مەغارىبەكان لە ھەرىم و ناوچەكاندا .

۱۸۲۱

۱۸۲۱/۱/۱۵ ھىزەكانى سووپاي بەرىتانيا پەلامارى وولاتى يەمەنى عەرەبىداواگىرى كرد ، دواى داگىركردنى ھەلسا بەدابهشكردنى و ناچاركردنى ئىمامى يەمەن بە مۆركردنى پەيمانى نىوان يەمەن و بەرىتانيا ، بە پيئدانى دانىشتوووانە بەرىتانيەكان لە يەمەن بەچەندىن دەستكەووت لە سەر بەنداوى باشوورى عەرەبى لە ھەرىمى يەمەن بە تايبەتى لە شارى سەنعای پایتەختى ئىستاي يەمەندا .

۱۸۲۱/۴/۱۸ ھىزەكانى سووپاي مىسر بەسەرکردايەتى والى مىسر محەمد عەلى پاشا و بەرپا بوونى شەر لەسوودان و لە شارى بارە بە سەرکردايەتى محەمد بەگ دەفتەردار ، ھەروا ھىزەكانى سووپاي سوودان بە سەرکردايەتى محەمد فەزل .

كە لە ئەنجام ھىزەكانى سووپاي مىسر سەرکەووتنيان بە دەست ھىنا لە شارى بارە ، كە ئەو شەرە ناوژەد بوو بە شەرى بارە لە سوودان ، دەسەلاتدارانى ھۆزو تىرە عەرەبەكانى دوورگەى بىابانى عەرەبى و دەسەلاتدارانى ئىمپراتۆرىيەتى عوسمانى . لە سوودان كە دەكەوويتە كىشووهرى ئەفەرىكيا .

۱۸۲۱/۵/۵ ئىمپراتۆرى فەرەنسا - ناپيلون پۇناپارت - لە يەكئەك لە دوورگەكانى ئەفرىكياى ژىر دەستى بەرىتانيا لە پەنابەرى كۆچى دوايى كرد ، دواى ماوہيەكى زۆرو لە سالى ۱۸۴۰ تەرمەكەى گەراندرایەوہ بۆ پارىسى پایتەختى فەرەنسا .

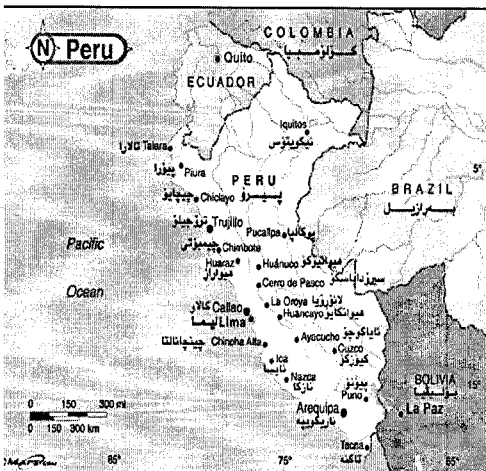

CLAUDIUS JAMES RICH

۱۸۲۱/۵/۱۱ نووینەری بەریتانیا لە شاری بەغدا - مستەر ریج - بە یەختەکی تایبەت لە شاری بەغدا گەیشتە شاری بەسرا ، کە ئەم گەشتەش ماوەی هەشت رۆژی خایاند ، دواى ئەو بەکەشتیەکی بەریتانیا بەرەو شاری بووشەهری وولاتی فارس بەرێکەووت و دواىی بەرەو شاری شیرازو لەوئ سەردانی شووینەواری - تخت

جمشید - ی کرد ، زۆر بەو شووینەوارو ناوچەیه دلگیربوو ، لە هەمان کات تووشی نەخۆشی بوو . کە لەناوچەکە ئەو نەخۆشیە بەلا بووووە هەر بەو ھۆیە گیانی لە دەستدا .

دواى ئەو حکومەتی بەریتانیا کابتن - تیلر - ی لەجیگەى ریج دانا بە بەرپرسیاری قوونسلێه ی بەریتانیل لە شاری بەغدا ، کە پیشتر تیلر جیگری قوونسلێه بوو لە شاری بەسراو پەيووهندیەکی لە هاوکاری لەگەڵ داود پاشا گرتە بەر دوور لە ھەلووئستی مستەر ریج لە وویلاھتی بەغدا .

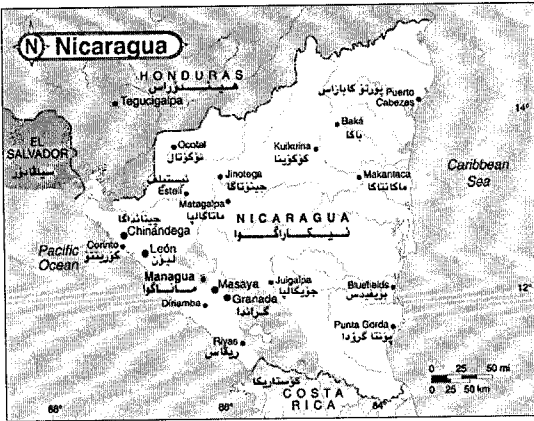

۱۸۲۱/۷/۲۸ لە دواى ھەولێکی زۆر گەلانی وولاتی پیروۆ تووانیان سەر بەخۆی بە دەست ھینا لە دواى پزگار بوونی لە ژیر دەسەلاتی ئیسپانیا بە یارمەتی ھیزەکانی سووپای ئەمەریکا . ھەر واراگەیاندى پیروۆ بەناوی - کۆماری پیروۆ -

بوو لە كيشووهره كەدا . كە ناوى پايته خته كەى - ليما - يه و ژمارهى دانىشتووانى ٤٩٦,٠٠٠ ههزار كەسه . ههروا ژمارهى دانىشتووانى وولاته كە ٢٥,٧٠٠,٠٠٠ مليون كەسه . ههروا رووبهرى وولاته كەى ١,٢٨٥,٢٢٠ كيلو مەتر چوارگوشه يه . ههروا چىرى دانىشتووانى ٥١٦ كەس له يهك ميل چوارگوشه دا . ههروا نژاده كانى , هندی ئەمەريكى باشوور ٤٥٪ . مستيزو ٣٧٪ . ئەوروپى ١٥٪ . نژاده كانى ديكه ٣٪ . له وولاته كەدا .

١٨٢١/٩/١٥ له دواى ههول و خهباتىكى بى وچانى گه لان له م پرۆژه دا ، ئەم وولات و ههريمانه سه ربه خوييان به دەست هينا له ژير دەسه لاتی ئيمپرا تۆريه تى ئەسپانيا ، ههريهك به پيى بارو دۆخى ناو وولاته كەيدا . ئەويش بهم شيووهى خاروه :

١ - نيكاراگوا سه ربه خويى خوى پاگه ياند به دەرچوونى له ژير دەسه لاتی ئيسپانيا بوماوه يهكى كوورت ، دوايى له گه ل مهكسيك يه كيان گرت و دوايى له گه ل ئەمەريكاي ناوهندى ، تا سه ربه خويى تهواوى له سالى ١٨٢٨ ، به دەست هينا وهك وولاتىكى سه ربه خو ، به ناوى - كو ماري نيكاراگوا - كه پايته خته كەى ناوى - ماناگوا - يه و ژمارهى دانىشتووانى

١,٢٨٠,٠٠٠ مليون كەسه .

ههروا ژمارهى دانىشتووانى وولاته كە ٤,٩٤٧,٠٠٠ مليون كەسه . ههروا رووبهرى وولاته كە ١٣٠,٠٠٠ كيلو مەتر ژوار

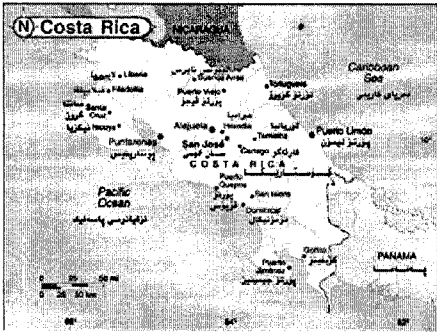
گوشه يه . ههروا ژپى دانىشتووانى ٩٧ كەس له يهك ميل چوار گوشه دا . ههروا نژاده كانى , مستيزو ٧٠٪ . سىپى پيسته كان ١٥٪ . رهش پيسته كان ٩٪ . هندی ٥٪ . له وولاته كەدا .

۲- راگه یاندنی سه ره به خویی
 وولاتی سلفادور به ناوی -
 کوماری سلفادور - که
 پایته خته که ی - سان سلفادور
 ه و ژماره ی دانیشتونوی
 ۱,۸۱۵,۰۰۰ ملیون که سه .
 هه روا ژماره ی دانیشتونوی

ولاته که ی ۶,۱۶۰,۰۰۰ ملیون که سه . هه روا رو به ری وولاته که ی ۲۱,۰۴۰
 کیلو متر چوار گوشه یه . هه روا چری دانیشتونوی ۷۵۸ کس له یه کمیل
 چوار گوشه دا . هه روا نژاده کانی ، مستیزو ۹۴٪ . هندی ۵٪ . سپی پیست
 ۱٪ . له وولاته که دا .

۳- راگه یاندنی سه ره به خویی
 وولاتی کوستاریکا ، به ناوی
 کوماری - کوستاریکا - که
 پایته خته که ی ناوی - سان
 جوز- یه و ژماره ی دانیشتونوی
 ۹۸۷,۰۰۰ هزار که سه .
 هه روا ژماره ی دانیشتونوی

ولاته که ، ۴,۵۶۸,۰۰۰ ملیون که سه . هه روا رو به ری وولاته که ، ۵۱,۱۰۰
 کیلو متر چوار گوشه یه . هه روا چری دانیشتونوی ۲۲۲ کس له یه کمیل
 چوار گوشه دا . هه روا
 نژاده کانی ، پیست سپیه کان
 ۹۵٪ . پیست ره شه کان ۳٪ .
 له وولاته که دا .

۴- وولاتى ھندۇراس سەربەخۇيى خۇي راگە ياند بە جيابوونە ھەي لە دەسەلاتى ئىمپراتورىيەتى ئىسپانيا . بە ناوى كۆمارى - ھندۇراس - كە پايتەختەكى ناوى - تىگوس گلب- ە و ژمارەي دانىشتووانى ،

۱،۰۳۵،۰۰۰ ھەزار كەسە . ھەروا ژمارەي دانىشتووانى وولاتەكە ، ۶،۷۵۰،۰۰۰ مليون كەسە . ھەروا رووبەرى وولاتەكە ، ۱۱۲،۴۹۲ كىلو مەتر چوار گۆشەيە . ھەروا چىرى دانىشتووانى وولاتەكە ، ۱۴۹ كەس لە يەك ميل چوار گۆشەدا . ھەروا نژادەكانى ، مستىزۇ ۹۰٪ . ھندى ئەمەرىكى ۷٪ . لە وولاتەكەدا .

۵- وولاتى گواتىمالا سەربەخۇيى خۇي راگە ياند بە ناوى - كۆمارى گواتىمالا - كە پايتەختەكى ناوى - گواتىمالا - يەو ژمارەي دانىشتووانى ، ۲،۳۲۵،۰۰۰ مليون كەسە . ھەروا ژمارەي دانىشتووانى وولاتەكە ، ۱۲،۵۶۸،۰۰۰ مليون كەسە . ھەروا رووبەرى وولاتەكە ، ۱۰۸،۸۹۰ كىلو مەتر چوار گۆشەيە . ھەروا چىرى دانىشتووانى ، ۲۹۹ كەس لە يەك ميل چوار گۆشەدا . ھەروا نژادەكانى ، مستىزۇ ۵۶٪ . ھندى ئەمەرىكى ۴۴٪ . لە وولاتەكەدا .

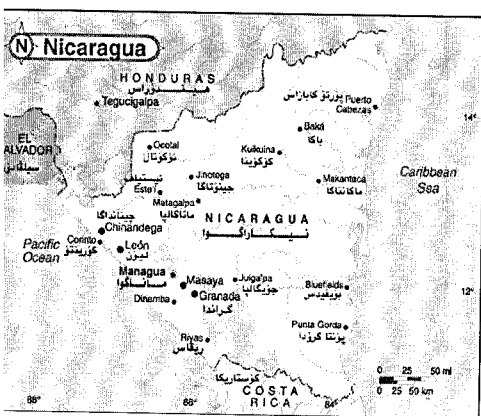
۱۸۲۱/۹/۱ شانشىنى ئىتالىا چەندىن پرۇژەي خستە ژىر چاودىرى پاپاي فاتىكان پىش داگىركردنى رۇماي پايتەختى ئىتالىا ، يەك لەوانە پرۇژەي كافوور كە پاپا و حكومەتى فەرەنسا ، ئەويش ماوهدان بە دەسەلاتى تەواوى پاپا لە بوارى ئايىنى و بىرنەھى مۇچە لە ھەموو وولاتانى كاسولىك لە جىھان . بەلام ئەويش بەمەرىك دەستكارى كاتى بىكىشىتەوہ . بەلام پاپا ئەو پىشىنارەي رەتكردەوہ لەگەل چەندىن پرۇژەي دىكە بە ھۇي كىشەي مەزھەبى لە نىوان ھەردو مەزھەبى پرۇستانت و كاسولىكى مەسىحى لە جىھان .

۱۸۲۱/۱۰ كۆچى دووى گەرىدەي ناو دارى بەرىتانى - كلودىوس جىمس رىچ - بە ھۇي

نەخۇشى پىشانەدە لە شارى شىران و ھەر لەو شارە لە گۇرستانى - جىھان
نوما - بە خاك سپىردا .

۱۸۲۱/۱۰/۳۰ لە داىك بوونى - فىدور پۇستۇ يىفسك - ى گە وورە ئەدىب و پوناكىرى
پووسى لە نەخۇشخانەى مارىنسى ، كە تايىت بوو بە كرىكارە ھەژارەكان
لە شارى مۇسكوى پايتەختى ئىستاي پووسيا .

۱۸۲۲

۱۸۲۲/۵/۲۶ وولاتى ئىكوادور

سەربەخۇيى خۇي بە
تەواوى بە دەست ھىنا لە
دەوای دەرچوونى لە
چوونە ناو يەكەتەى
كۇنقىدراىلى ، كە
قنزويلاو كۇلۇمبىيەى
دەگرتەخۇ ، كە
ناونرايوو بە كۇلۇمبىيەى

مەزن . بەلام ئەو يەكەتەى كۇنقىدراىلە لە ماوئەكەى كەم بە ھۇي كىشە ھەم
لايەنەكان پوخىندرا .

ئەم وولاتە ناوى پايتەختەكەى - كىتۇ - يەو ژمارەى دانىشتووانم
۱،۵۲۴،۰۰۰ مىليۇن كەسە . ھەروا ژمارەى دانىشتووانى وولاتەكە
۱۱،۵۷۵،۰۰۰ مىليۇن كەسە . ھەروا رووبەرى وولاتەكەى ، ۳۸۳،۵۶۰ كىل
مەتر چوار گۆشەيە . ھەروا چرى دانىشتووانەكەى ، ۱۰۵ كەسە لە يەك مە
چوار گۆشەدا . ھەروا نژادەكانى ، مستىزۇ ۰.۵۰٪ . كە دەگەرىتەوہ سە
رەسەنى ئەسپانى و ئەمەرىكى و ھندى . ھندى ۰.۲۵٪ . ئەسپان ۰.۱۰٪
ئەفەرىكى ۰.۱۰٪ . لە وولاتەكەدا .

۱۸۲۲/۶/۱۷ بەھۇي نا لەبارى بارى ھىزەكانى سووپاى ئىمپىراتورىيەتى عوسمانى د
سەركردايەتى خورشىد پاشا ، دەرياوانە يۇنانىيەكان تونيان ھىزەكان
دەرياوانى عوسمانى بە ناوى - دوغاغە - تىك بشكىنن لە بەندەر

سامۆس و سهقز له رۆژشه لات و باکووری کوردستانی داگیر کراو له لایهن ههر دوو دسه لاتى فارس و عوسمانیدا ، که بووه هۆی کووژرانی زیاتر له ۳۰۰۰ سى ههزار سهه ربازی عوسمانی و دهست به سهه راگرتنی پیدایستیه کانی جهنگی ئیمپریاتۆریه تی عوسمانی له ههریمه کهدا .

۱۸۲۲/۹/۷
 وولاتى به رازیل سهه به خۆی
 خۆی رگه یاند ، ئه ویش له
 دواى لیکترازانى باروودۆخى
 ناوچه که و گه رانه وهى
 شانشینى پرتوگال بو
 وولاته کهى خۆی و به رازیل
 به جى بهیلى ، که ئه مهش
 بووه هۆی ئه م رگه یاندنه له
 وولاته کهدا .

ئهم وولاته ناوی پایته خته کهى - به رازیلیا - یه و ژماره ی دانیشتوانه کهى ،
 ۱,۷۷۸,۰۰۰ ملیۆن کهسه . ههروا ژماره ی دانیشتوانی وولاته کهى ،
 ۱۷۲,۸۵۰,۰۰۰ ملیۆن کهسه . ههروا رووبه ری وولاته کهى ، ۸,۵۱۱,۹۵۷
 کیلۆ مهتر چوار گوشه یه . ههروا چری دامیشتوانی ، ۵۳ کهس له یه ک میل
 چوار گوشه دا . ههروا نژاده کانی ، سپی پیست - پرتوگالی و ئه لمانی و
 ئیتالی و ئه سپانی و پۆلندیه - که ۵۵٪ پیک دینن ، ئه فه ریکه کان و
 ئه وروپیه کان تیکه لاون ۳۸٪ ، ئه فه ریکه کان ۶٪ . له وولاته کهدا .

۱۸۲۳

۱۸۲۳/۱۲/۱
 ریبازی رامیاری - جیمز مۆنرۆ - به ریبازی سهه ره ک کۆماری ئه مه ریکا
 ده گووتری ، که بو یه که م جار له په یامیکیدا بو کۆنگره ی ئه مه ریکا راگه نه را
 ... رامیاریه تی مۆنرۆ له چوار بهش پیک ده هات که ئامانجی دوو بهشی یه که م
 ، په یوه ندی به که م کردنه وه ی چالاکیه کانی هیزه ئه وروپیه کان و ، دوو بهشی
 دووهمیش په یوه ندی به چالاکیه کانی وویلایه ته یه کگرتووه کانی ئه مه ریکا
 هه بوو ، دوو بهشی یه که می رامیاریه تی ناوبراو بریتی بوو له :-

له‌پیناو به‌رژه‌وه‌ندی کوردله باشووری کوردستان ، له بهر ئه‌وه‌ی شارۆچکه‌که دانیشتووانه‌که‌ی ۹۹٪ی کوردبوون و پیوویست بوو هاوپه‌یمانی و هاوکاری بگردایه‌له هه‌موو بواره‌کاندا ...؟.

۱۸۲۴/۴/۱۹ کۆچی دوایی شاعیرو پرووناکییری ناو‌داری به‌ریتانی - بیرون - له له‌نده‌نی پایته‌ختی به‌ریتانیا .

۱۸۲۴/۷/۱۶ هۆکاره‌کانی باری ناوچه‌و هه‌ریمه‌کان وای کرد ، که که‌شتی جه‌نگی میسری له به‌نده‌ری ئه‌سه‌که‌نده‌ریه به‌ره‌و یۆنان بکه‌وێته‌په‌ی به‌سه‌رکرایه‌تی ئیبراهیم پاشای کورپی محمه‌د علی پاشا ، که که‌شتیه‌کانی ۱۵ هه‌زار سه‌ربازی هه‌لگرتیوو به‌هاوکاری هیزه‌کانی سوپای عوسمانی ،

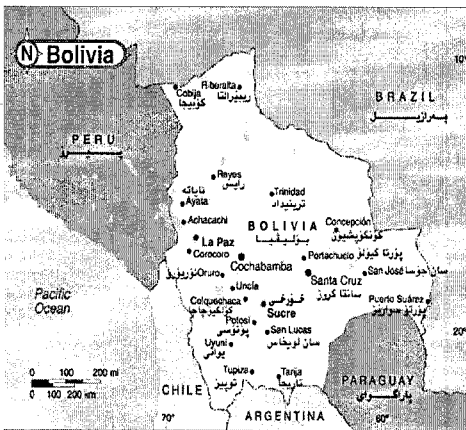
شۆپشی شۆرش‌گیڕانی یۆنانی دامرکانده‌وه‌و له‌مانگی /۶/ ۱۸۲۷ هه‌ردوو هیزی ئیبراهیم پاشاو هیزی سوپای عوسمانی گه‌یشتنه‌ شاری ئه‌سینای پایته‌ختی ئیستای یۆنان، ئه‌ویش له‌ دوای گه‌مارۆدانی دوورو درێژی شاره‌که ، به‌گرتنی قه‌لا به‌ ناوبانگه‌که‌ی - ئه‌کریۆل - له‌و‌لاته‌که‌دا .

۱۸۲۴/۸/۲۶ هاوسه‌رو خۆشه‌ویستی خاتوو - مه‌ستووره‌ی ئه‌رده‌لان - خه‌سه‌رو خان - ناکام - کۆچی دوایی کردوو ... به‌ کۆچی دوایی خه‌سه‌رو خانی ئه‌میری ئیماره‌تی ئه‌رده‌لان ، هۆکاری دلته‌زاندنی مه‌ستووره‌ی ئه‌رده‌لان بووه ، دوای ئه‌و کاروباری ئیماره‌ته‌که‌ی گرتۆته‌ ده‌ست له‌ هه‌موو بواره‌ جیا‌جیاکان .

ئهم خاتوونه شاعیره‌ له‌ دوای مردنی له‌ بیست هه‌زار رسته‌ی شیعره‌کانی ته‌نیا سی هه‌زار رسته‌ی مابوووه ... ئه‌ویش که‌ به‌زمانی فارسی و زمانی

كوردى و بە ھەردو زاراۋەكەى سۆزنى و گۆرانىكەى ... دواى مردنى ھاوسەرەكەى مەستوورە سىانزە سالّ بە بىۋوھژنى مایەوھو دواى ئەوھ رووى لەشارى سلیمانى لە باشوورى كوردستان كردو لەسالى ۱۸۴۷ كۆچى دواىى كردو گۆرەكەى لەگۆرستانى - گردى سەيوانە - لەشارى سلیمانى لەھەرىمى باشوورى كوردستان .

۱۸۲۵

۱۸۲۵/۸/۶ - لە دواى ھەولتە بەردەوامەكان وولاتى پۇلىقىا سەربەخۆىى خۆى رگەیانە بە - كۆمارى پۇلىقىا - بە دەرچوونى لە ژىر دەسلەلتى ئەسپانىا بە سەركردایەتى تىكۆشەرى قەنزویلى - سىمۆن پۇلىقار - كە ناوى

وولاتەكەى بەناوى ئەو تىكۆشەرە كرا لەگەل - ئەنتونیۆ جۆزى - ، لە دواىى بووھ یەكەم سەرەك كۆمارى پۇلىقىا .

شایانى باسە كە پۇلىقىا خاوەنى شارستانیەتى - الانكا - بووھ كە بەگەوورە ترین و مەزنترین شارستانیەت لە جیھاندا دادەنریت و دەسلەلتى ئىمپراتورىەتى ئەسپانىا ، لە سالى ۱۵۳۰ پۇلىقىای داگیرکرد تاكوو بە دەست ھىنانى سەربەخۆىى وولاتەكەلە كیشوورەكەدا .

كە پایتەختى ئەم وولاتە ناوى - لاباز - ۵ - ژمارەى دانىشتووانى ، ۱،۲۷۵،۰۰۰ ملیۆن كەسە . ھەروا ۱ مارەى دانىشتووانى وولاتەكە ، ۸،۳۴۰،۰۰۰ ملیۆن كەسە . ھەروا رووبەرى وولاتەكە ، ۱،۰۹۸،۵۸۰ كیلۆ مەتر چوار گۆشەىە . ھەروا چرى دانىشتووانەكەى ، ۲۰ كەس لە میل چوار گۆشەدا . ھەروا نژادەكانى ، كووشوا ۳۵٪ . مستیزۆ ۲۸٪ . ھندى ئایمارا ۲۵٪ . ئەوروپى ۱۵٪ . لە وولاتەكەدا .

۱۸۲۵/۱۲/۱ له بارودۆخیکى ناهه‌موارى نیوو ده‌ووله‌تی و هه‌ریمه‌که قه‌یسه‌ری پووسیا ئەسکه‌نده‌ری یه‌که‌م کۆچی دوایکردو نيقۆلای یه‌که‌م جیگه‌ی گرته‌وه به قه‌یسه‌ری پووسیا ، که له‌و کاته شه‌ره یه‌که له دواى یه‌که‌کانی له‌گه‌ل ئیمپراتۆریه‌تی عوسمانی و فارسی به‌رده‌وام بووله ناوچه‌و هه‌ریمه‌کاندا . که زۆربه‌ی شه‌ره‌کان له سه‌ر ته‌واوی رۆژه‌ه‌لات و باکووری کوردستان بوو ، جگه له کیشه‌ی به‌رده‌وامی ئایینی له نیوان مه‌سیحی و ئیسلام له جیهاندا .

۱۸۲۶

۱۸۲۶/۱/۲۲ له دایک بوونی موئه‌ریخ و پروفیسۆری ئەلمانی - فریدرک ئیبرفگ - له لێشلنگن له‌نزیك شارى زولنگن له‌ناوه‌راستی رۆژ ئاواى ئەلمانی . له‌دواى ته‌واوکردنی قۆناخه‌کانی خوویندن له‌سالی ۱۸۴۵ چۆته زانکۆی جتنگن ... دواى ئەوه چۆته زانکۆی به‌رلین و خوویندنی له‌و زانکۆیه‌ ته‌واو ده‌کات ... دواى ئەوه له‌ سالی ۱۸۵۰ په‌یوه‌ندی به‌ زانکۆی هله ده‌کات و بروانامه‌ی دکتۆرا به‌ده‌ست دینی .

دواى ئەوه به‌مامۆستای فه‌لسه‌فه له‌زانکۆی بۆنی ئەلمانی دامه‌زراوه له‌سالی ۱۸۵۲ ... له‌گه‌ل وانه گووتنه‌وه‌ی به‌رده‌وام ده‌بیئت له‌ نووسین ... کاردانه‌وه‌ی بیرى هیگل و ئەرستۆ بۆته سه‌رچاوه‌ی نووسینه‌کانی ، که توانی نووسینه‌کانی له‌سى به‌رگ بلا‌وبکاته‌وه له‌ساله‌کانی ۱۸۶۲ - ۱۸۶۴ - ۱۸۶۶ که نووسینه‌کانی تاكوو ئەمرۆش کاریگه‌ری خۆیان هه‌یه ، ئەم فه‌یله‌سوفه‌ش له‌کاره‌کانی به‌رده‌وام بووه تاكوو له ۱۸۷۱/۶/۹ کۆچی دواى کردوه .

سه‌رچاوه: - مه‌وسوعه‌ی فه‌لسه‌فه - دانانی - دکتۆر عه‌بدولره‌حمان به‌ده‌وی - به‌رگی / ۳ .

۱۸۲۶/۴/۱۴ رابه‌ری ئایینی و ته‌ریقه‌ی نه‌قشه‌به‌ندی مه‌ولانا خالید نه‌قشه‌به‌ندی له‌ شارى - دیمه‌شق - ی شامی ئەه‌وکات کۆچی دواى کردوه .

۱۸۲۷

۱۸۲۷/۷/۶ مۆرکردنی ریکه‌ووتنامه له نیوان ئیمپراتۆریه‌تی عوسمانی له‌گه‌ل فه‌ره‌نساو به‌ریتانیاو پووسیا ، که ده‌سه‌لاتی عوسمانی ده‌ستگیر بیئت به‌پیدانی سه‌ربه‌خۆیی به ئیداره‌ی یۆنان ، به مه‌رجی باج بدات که ئەویش له سه‌ر به‌ره

باجەكە رېكەووتن مۆربەكەن ، لە ھەمان كات بەرھە دامەزراندنى مافى ئۆتۈنۈمى لە ژېر ساھەى سولتانى عوسمانى بېت ھەرىمەكەدا .
ئەو پەيمانە لە شارى لەندەنى پايتەختى بەرىتانىا مۆركرا ، كە بەسەرەخۆبى راستەوخۆى يۇنان دادەنرېت ، لە دواى ئەوہ - كاننج - لە ۸/۸ ھەمان سالدا كۆچى دوايكرد لە وولاتەكەدا .

۱۸۲۷/۷/۲۴ مامۆستايانى زانكۆو شووینەوارناسى - شۆلتز - لە پېناو گەيشتنى بۇ كوردستان بە ناوى ئەوہى تووېژىنەوہ لە سەر شووینەوارى - خەلدىن - بكات لە ھەرىمەكەدا .

جېگەى ئامازە پېكردەنە كە مامۆستا شۆلتز مامۆستا بوو لە زانكۆى گيسيز ... ئەوہ بوو گەيشتە شارى وان لە باكورى كوردستان ... لە دواى گەراز گەيشتە ئەنجامى ئەوہى كە توانى ۴۲ پارچە لە شووینەوارە قورەكانى مەليك - ئۇراتۆ - بدۆزىتەوہ ، دواى ئەوہ رەوانەى پاريسى پايتەختى فەرەنسا كرد ... دواى ئەوہ بەدووسال لە گەران و تالانكردن و دزىنى شووینەوارەكانى كوردستان ، كە لەلایەن كرېكارەكانى كورد كووزرا لەناوچەى - گولېمېرك - لە ھەرىمەكەدا .

ئەو پارچە شووینەوارانە لەسالى ۱۸۴۰ دواى يەك سال لەمردنى گەيشتە پاريس لە فەرەنسا ... ئەوہش لە ئاكامى راپۆرتەكانى ماركۇبۇلۇ ھات ، كە لە سالى ۱۲۵۴ ، لەگەل مام و باوكى لەچىن بەرھە ئىتالىا دەگەرەيەوہ و ناوژەندى دانىشتووانى رۆژھەلاتى بە شىووەيەكى شىواو لەقەلەمدا ... بەلام دواى ئەوہى كە - كلاوديۇس گيمس رېچ - كە پىاوى بازركانى فەرەنسى بەرىتانىا بوو گەيشتە شارى بەغدا ، دواى ئەوہش سوورانەوہيەكى بە باشوورى كوردستاندا كردو ميواندارى ئەمىرى بابانى لە شارى سلېمانى كرد بە پېچەوانەى راپۆرت و وتەكانى ماركۇبۇلۇ بوون ، لە گەل چەندىن راپۆرتى دىكە لەسەر بارى كوردو كۆمەلگەى كوردستان لەوكتادا .

۱۸۲۷/۱۰/۲۰ بەرپابوونى شەرى - ناقارين - لە ھەرىمى يۇنان لە نىوان كەشتىە جەنگىە دەريايەكانى ميسر ، كە ئىبراھىم پاشاى كوپرى محەمەد عەلى پاشاى والى

میسر سەرکردایەتی دەکرد ، ھەروا ئەمیر تاهر پاشاش سەرکردایەتی
 ھیزەکانی کەشتیەوانی عوسمانی دەکرد لە گەل کەشتیەکانی بەریتانیا ، کە
 ئەمپراڵ - پینی - سەرکردایەتی دەکردو کەشتیە جەنگیەکانی پووسیای
 قەیسەریش لەلایەکی دیکەو لەناوچەو ھەرئیمەکان بەردەوام بوون لەکارە
 ھەلایەنەکانی جەنگی لە ھەرئیمەکەدا .

نامازە بە ھەندی بەلگە دەکەین ، کە دەسەلاتدارانی پووسیای قەیسەری
 کارووبارو بەرپووەبەرایەتی کوردەکانی ھەرئیمی پشت قەفقاژان ھەر لە
 دەستی خوودی کورداندا ھیشتۆتەو ، گەرنگ ئەوہیە ، کە بریارو
 فرمانەکانی دەسەلاتدارانی پووسیا .

واتە لە سان پترۆسبۆرگ دەرکراون لە گەلالەى مەدەنى بەرپووەبردنی
 خانەنشینەکانی یەرێقان و ناو نەخجەوان ، ھەروا ناوچەى ئوردو ئاباددا .
 کە لە پترۆسبۆرگەوہ بو شازادە - پاسکە قیچ - دادوہرى قەفاز نیردراوہو
 دەلى :- کارووبارى کۆچەرەکان با ھەر لە دەست سەرۆک ھۆزو خیلەکانیاندا
 بى... واتە کورد لە ناوچەو ھەرئیمەکەدا .

۱۸۲۸

پژیمی پووسیای قەیسەری لە راگەیاندى بریارىكى کارگيريدا لە پیناو
 نانەوہی دژایەتی و ناكۆكى لە نیوان ئەرمن و کورد بە ھاندانى ئەرمنەکان
 بە چاودیری کردنی کوردەکان لە پارێزگای یەرێقانی کوردستان ، ئەویش
 ھەلسان بەکاری سیخووری بو پژیمی پووسیای قەیسەری دژ بە کورد لە
 ھەموو بوارەکاندا .

مۆکردنی ریکەوتنامەى بەناو - ناشتی تورکمان جاي - لە نیوان پووسیای
 قەیسەری و پژیمی فارسی سەفەوی لە ئیران ، کە ئەرمنەستانى ژیر
 دەسەلاتى فارسی پارچەبەك بیت لە پژیمی قەیسەری پووسیا .
 کەبەو ھۆکارەش زورناوچە لەخاکى رۆژھەلات و باکووری کوردستان کەوتە
 ژیر دەسەلاتى پووسیای قەیسەری ، کە دەکەووتنە سەر سنووری قریاخ و
 نەخجەوان ، بەتایبەتیش پارێزگای یەرێقان و دەورووبەرى ، کە ئیستا
 شارى یەرێقان پایتەختى کۆمارى ئەرمنیایە لە ناوچەکەدا .

۱۸۲۸/۱۰/۱ دامەزراندنى زانكۆي لەندەن لە لەندەنى پايتەختى بەرىتانيا ، كە ئەو زانكۆيە نەك ھەركارىگەرى زانستى و فيريوونى بۆگەلانى بەرىتانيا ھەبوو لە ھەموو بوارەكانى خوويندن . بەلكوو سوودى بۆ كۆمەلگاكانى دىكەى وولاتانى جىهان .

۱۸۲۹

۱۸۲۹/۹/۳ باشوورى كوردستان ، كە لە پاشا لىكەكانى دياربەكرو مووسل پىك دىت ، كە دەسەلاتدارانى عوسمانى ھىچ دەسەلاتىكيان لەسەر ئەو ناوچەو ھەرىمەدا نەبوو ، لەو كاتيشدا بەگە كوردەكانى ناوچەكە كەم يا زۆر لەيەكتر سەرىبەخۆبوون ، ھەندىك جار سەرىبە دەسەلاتدارىيەتى سەلىمانىيە لە - پاشالىكى مووسل - بوون ... ھەر لە كۆنەوہ لەلایەن فارسەوہ پشتيووانى ئى دەكرا ، كە بەم چەشنە تووانى دەسەلاتى خۆى بەسەر زۆرىيە باشوورى كوردستان بلأوبكاتەوہو خودسەرانە ناوى پاشايەتى كوردستانى بەخۆوہ نابوو پەيووہەندى دۆستانەى لەگەل فارس داھەبوو ، ئىماراتە گەورەكانى باشوورى كوردستان ، كە لەرواندزو باگدان و بادىنان پىك ھاتبوو .

جگە لەوناوچانەى كوردستان ، كە ناوبراوان ھۆزى كوردى دىكەش تىاي دا دەژيان . لە چوارچىووەى پاشالىكەكانى فارس و ناخالنسىخ وەك كۆمەلەى بچووك لە ۲۰ تا ۳۰ بئەمالە دەبوون ، ئەمانە بەسترا بوونەوہ بە پاشالىكەكانى ئەم ناوچانەى سەرىبە دەسەلاتى عوسمانى بوون ، ھەروا لە خانەنشىنى پارىزگاي يەرىقان كوردىكى زۆرى ئى دەژيان ، كە ئەو كات ژمارەيان دەگەيشتە ۸۰۰۰ بئەمالە . واتە خېزان ، و لەژىر كاريگەرىيەتى و دەسەلاتى سەردارى يەرىقان بوون لە ناوچەكەدا .

سەرچاوە: - لە زنجىرە بەلگەنامەكانى سۆڤىيەت لە كۆمۇسىيۇنى شاوخيگرافى بەرمى ۷/ -

۱۷۸/۳ ، -۷۸۵

۱۸۲۹/۹/۱۹ ھىزە چەكدارەكانى كورد بە ھاوكارى و پشتگىرى ھىزەكانى سووپاى رپوسىيائى قەيسەرى ، ھىرشىيان كرده سەر ناوچەى پارىزگاي قارس لا باكوورى كوردستان و لە ژىر دەسەلاتى ھىزەكانى ئىمپىراتۆرىيەتى عوسمانى

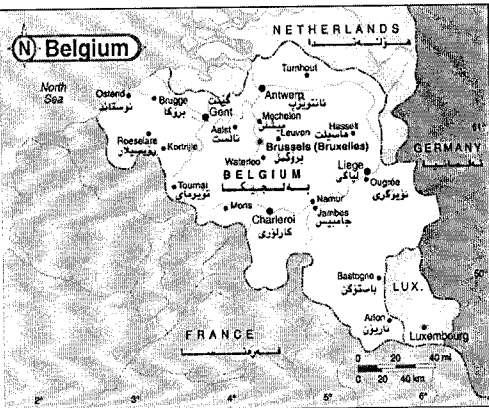
پزگارىيان كرد .

بەلّام لە گەلّ ئەوەشدا چەكدارانى كورد وەك جاش يارمەتى توركەكانيانداو بووە هۆى داگيركردنى شارى ئەرزەپۆم لە باكوروى كوردستان .

١٨٢٩/١٢/١٤ لە سەردەمى - نيس - دا - زانا دگۆر - سەرقالى ليكۆلينهوه بووه لە پاش ئالوگۆر كردنى نامە لەگەلّ يەكترا ، دواى ئەوە بريار دەدەن ئالّو كۆپى زانيارى بكن لەگەلّ يەكترا ، هەر بۆ ئەو مەبەستەش بريارى نامەيەك مۆر دەكەن و هاوكات لەگەلّ دگۆر نيس دا ، كە زاناي بەريتانى ويليام هينرى تاليووت خەريكى ليكۆلينهوه بوون لە پيناو دەستكەووتى ويّنه ي ديكە نووى لە داهاوودا .

١٨٣٠ ✍

١٨٣٠/١/١٠ بۆ يەكەم جار لە ميژووى جيهان كار بە پوولى نامە ئالوگۆر كردن ئەنجامدرا لە بوواری پۆستەدا لە جيهاندا .

١٨٣٠/٢/١٤ گەلانى بەلژيكا لە پيناو تۆلە وەرگرتنەوه سەربەخۆيى وولاتەكەيان راگەياندو سەرکردەى وولات - ليۆبولد - بووه يەكەم شانشىنى بەلژيكا بەناوى - شانشىنى بەلژيكا - لـه كيشووەرەكەدا ، و لە

پەيمانى لەندن داننرا بە سەربەخۆيى شانشىنى بەلژيكا .

كە ناوى پايتەختەكەى - برۆكسل - ه و ژمارەى دانىشتوانەكەى ، ١,٠٠٠,٠٠٠ مليون كەسە . هەروا ژمارەى دانىشتوانى وولاتەكى ، ١٠,٦٠٠,٠٠٠ مليون كەسە . هەروا رووبەرى وولاتەكەى ، ٣٠,٥١٠ كيلۆ مەتر چوار گۆشەيه ، هەروا چرى دانىشتوانەكەى ، ٨٩٩ كەس لە يەك ميل چوار گۆشەدا . لە وولاتەكەدا .

۱۸۳۰/۵/۷ مۆركردنى يەكەم پەيمان لە نىوان ئەمەرىكاو ئىمپىراتۆرىيەتى عوسمانى ، ئەوئىش بە ئامادەكردنى بارى بازىرگانى و دىلوئاماسى ، كە ئەمەرىكا رۆلى سەرەكى ھەبوو لە دروستكردنى كىشە لە ناوچە غەرەبىيەكانى سەرە ئىمپىراتۆرىيەتى عوسمانى ، لە ھەرىمە جيا جياكان لە كىشووھرى ئاسيادا .

۱۸۳۰/۷/۱۵ ھىزەكانى سووپاي فەپەنسا لە ھىرشىكى بەرفراوانىدا تووانى جەزائىرو پايتەختى جەزائىر داگىر بكات ، كە ئەو داگىر كىردنە ماوھى ۱۳۲ سالى خاياند ، تاكوو رىزگار بوونى بە پگەياندىنى سەرەبووى جەزائىر بە كىشاندنەوھى دامودەزگا و ھىزەكانى سووپاي فەپەنسا لە جەزائىر ، لە دواى زياتر لە ۱،۵ مىليۇن قووربانى و وويرانكارى ژىرخانى ئابوورى و چەندىن لايەنى دىكە لەو وولاتەدا .

۱۸۳۰/۷/۳۱ لە دواى ھەولىكى سەر كىردەكانى تووانرا - لوويس فليپ - ھەلبىژىردرا بەشانشىنى فەپەنسا ، لە دواى لاپردنى شارلى دەيەم ، كە جىگەى براكەى گرتبووھو بە لوويسى دوانزەھەم لە سەر ئىمپىراتۆرىيەتى فەپەنساى ئەوكاتدا .

۱۸۳۰/۱۱/۲۸ لە دايك بوونى خاوەنى پەيەمى - بەيەنى كۆمۇنىست - و ئابوورى پامىيەرى - فەردرىك ئىنگلش - لە ئىنگلترە بە ھاوكارى كارل ماركس كە بۆتە بنەماكانى كارو ھەلوئىست و بىروو بۆچوونى ژيانى بەملىار پۇشنىپرو پووناكىپرو زاناکان لە جىھاندا .

۱۸۳۱

۱۸۳۱/۶/۱۲ دامه‌زین‌ه‌ری وولاتی میسر- محمه‌د‌عه‌لی - پاشا به نه‌ژاد کوردو له بنه‌ماله‌ی - خدیوی- ه سووپایه‌کی له پیاده‌ی دهشتایی و ده‌ریایی ناماده‌کرد ، به سهرکردایه‌تی ئیبراهیم پاشای کوری ، که به‌ره‌و هه‌ریمه‌کانی وولاتی شام هه‌نگاوویاننا ، که یه‌که‌م جار له پینگه‌ی ده‌ریاو له هه‌مان کات هیژه‌کانی سووپای پیاده له دهشتایه‌کان ، پیشیان که‌ووتن و شاری غه‌زه‌یان داگیرکرد ، دوا‌ی نه‌وه شاره‌کانی یافاو قوودس و نابلس . که له‌و کاته‌دا هه‌ردوو هیژی ده‌ریایی و دهشتایی به‌یه‌که‌گه‌یشتن .

هه‌روا شاری عه‌که‌شیان گه‌مارۆ‌داو ، دوا‌ی نه‌وه که‌ووته به‌رده‌ستیان... دوا‌ی نه‌وه هیژه‌کانی سووپای محمه‌د‌عه‌لی پاشا به سهرکردایه‌تی ئیبراهیمی کوری سهرکه‌ووتنه‌کانی مسوگه‌رکردو به‌ره‌و شاری حه‌له‌ب به‌رپه‌که‌ووتن .

محمد علي في ديوانه بالقلمة يستقبل وفد بعض الدول الأجنبية
ويرى عن يمينه ولداه عزمون وإبراهيم

له نه‌جام هیژه‌کانی سووپای عوسمانی به سهرکردایه‌تی حوسین پاشا پاشه‌ک‌شه‌یان کردو ناوچه‌که‌یان جیه‌یشته به‌ره‌و هه‌ریمی نه‌نادۆل گه‌رانه‌وه ، که له‌وکاته‌ش هیژه‌کانی ئیبراهیم پاشای کوری محمه‌د‌عه‌لی پاشا به‌ره‌و شاره‌کانی باکووری کوردستان هه‌نگاوویاننا ، به تایبه‌تی به‌ره‌و شاری نه‌سته‌مبۆل .

كە بوو ھۆى دورستكردى ترس نانه وه له سەر دەسەلاتەكانى وولاتانى ئەوپروپا ، لەوكاتەى كە ھىزەكانى سووپاي ئىبراھىم پاشا گەيشتە چىاكانى تۆرپوس و شارى ئەدەنە- دياربەكر- كە بوو ھۆى ئەوھى كە چوونە ناو شارى ئەستەمبۆل ئاسان بكرىت ، كە لەو كاتە ۵۰ كىلو مەتر مابوو بگەنە ناو شارى ئەستەمبۆلى پايتەختى ئەوكاتى عوسمانى .

بە تايبەتى روسىاي قەيسەرى ترسى زۆرى گەيشتەبووى . كە داواى لە سولتانى عوسمانى كرد بەيارمەتى دانی دەسەلاتەكەى بۆ لىدانى ھىزەكانى سووپاي ئىبراھىم پاشا ، كە لەو كات و بە پەلە زياتر لە ۱۰۰۰ دە ھەزار سەربازى يارمەتى بۆ دەسەلاتى عوسمانى رەوانەى ئەستەمبۆل كرد بۆ بەرگرى كردن لە دەسەلاتى عوسمانى ، ھەروا فەرەنسائو بەرىتانيا ترسان لەوھى ، كە دەست تىووەردانى روسىا كارىگەرى ھەبى لە سەر بەرژەوئەندىەكانىان ، داوايان لە سولتانى عوسمانى كرد رىكەووتن لەگەل محەمەد عەلى پاشا ئەنجام بدات ، لە بەر ئەوھى ئەوان باشيان دەزانى كە محەمەد عەلى پاشا لە رچەلەك و بنەمالە دەگەرپتەوھ كام ھەرىم لە كوردستان و كام نژاد ، لە ھەمان كات پەيووئەندى لە نىوان محەمەد عەلى پاشا لەگەل مېرەكانى ئىمارەتى كوردى بە تايبەتى ئىمارەتى رەواندزو سۆران ئەوئىش بەنامە گۆرپنەوھ .

بەلام بە داخوھ تاكوو ئىستا ئەو نامانە ئاسەوارىان نىھ ، بەلام بەدئىايىيەوھ پەيووئەندىەكى بە ھىزەبووھ لە نىوان محەمەد عەلى پاشاو سەركردە كوردەكان لە كوردستان .

۱۸۳۱/۱۰/۲۴ مۆركردنى پەيمانى - بووخارست - لە بووخارستى پايتەختى ئىستاي رۇمانيا ، لە نيوان هيزهكانى شەپكەرى پرووسىيى قەيسەرى و ئىمپراتورىيەتى عوسمانيدا ... شايانى باسە لەو كاتەى كە هيزهكانى سووپاي محەمد عەلى پاشا ، بە سەركردايەتى ئىبراھىم پاشاي كورى ، بەرەو شارى ئەستەمبۆل و سەركەووتنەكانى بوو هۆى ئەوەى كە پرووسىيى قەيسەرى بە هەموو توانا يارمەتى هيزهكانى سووپاي عوسمانيدا دژى هيزهكانى ئىبراھىم پاشا .

كە راميارىيەتتەكى نەپتى لە پەيووئەندىيەكانيان هەبوو بەرامبەر بە دەسلەلاتى محەمد عەلى پاشا و پەيووئەندى لە گەل ئىمارەتە كوردەكان لە كوردستان...؟...!

۱۸۳۱/۱۱/۱۱ يەكەم رۆژنامەى توركييا بەناوى - تقويم الوقائع - بۆلوكرايەو كە تىيدا ياساكانى دەوولتەتى عوسمانى بۆلوكرايەو . دواى ئەو رۆژنامەى - ترجمان الاحوال- لە سالى ۱۸۶۷ بۆلوكرايەو ، دواى ئەو رۆژنامەى - تصوير الافكار- لە سالى ۱۸۶۷ بۆلوكرايەو بە پشتگىرى كردن لە راميارىيەتى دەسلەتەكاندا .

۱۸۳۲

۱۸۳۲/۳/۱۵ هيزه چەكدارەكانى پاشاي كۆرە ، هيرشيان كرده سەر كورده ئىزىديهكان ، لە ناوچەى دھوك لە باشوورى كوردستان ، دواى ئەو بەرەو شارۆچكەى - ئەلقووش- ى نزيك شارى مووسل ، كەووتنەپرى كە ئەلقووش و دەورووبەرى كورده ئىزدى و مەسىحى و ئىسلامەكان بوون ، لە هەريەى باشوورى كوردستان .

۱۸۳۲/۳/۲۲ كۆچى دوايى فەيلەسوفى بەناوبانگى ئەلمانى و جيهانى - چان ولفگنگ جىنتە - . ئەم فەيلەسوفە لەسالى ۱۷۴۶ لە فرانكفورتى ميرلىمن لە ئەلمانيا لەدايك بوو ... دەرچووى كۆلئىژى ياسا بوو . لەسالى ۱۷۷۱ بروانامەى دكتوراي بەدەست هيناو ... لە سالى ۱۷۷۲ رۆمانى - چۆتزرىلنگنى - بۆلوكردەو لەسەر شىوواى شكسپير . هەروا - ئىلام فرتر - ى لە سالى ۱۷۷۴ بۆلوكردەو ... چيروكى كۆنت دىكمۆنتى لەسالى ۱۷۷۵ بۆلوكردەو ... وليم مستر لە سالى ۱۷۷۷ . بەشى يەكەم لەرۆمانى - مۆست - لەسالى ۱۷۹۸ بۆلوكردەو ... سەردانى ناپليۆنى كردووە و سامى - صليب جۆقەى

شەرتى - لە سالى ۱۸۰۸ پى بەخشراوہ .

دواى ئەوہ بۆتە وەزىر لە حكومەتى دۆق ساكس ويمر لە سالى ۱۸۱۵...
دواى ئەوہ بەردەوام بووہ لەنوسىنەكانى تاكوو كوچى دوايى كردوہ .

۱۸۳۲/۵/۱۱ ھەنگىرسانى شەر لە نىوان ھىزە چەكدارەكانى مىرى سۆران ھىزەكانى
سووپاي فارسى سەفەوى ، دواى ئەوہ ھىزەكانى مىرى سۆران ھىرشىيان
كردە سەر ناوچەكانى لاهىجان و مەھابادو دەورووبەرى لە رۆژھەلاتى
كوردستانى داگىر كراوى ژيىر دەسەلاتى فارس لە ئىراندا .

۱۸۳۲/۵/۲۱ لە دواى كردنەوہى شارى بەغدا ، لە لايەن عەلى رەزا پاشا ، كە لەمانگى
موحرەرەمى سالى دوايى بوو، يەككە لەبنەمالەكانى مەزھەب شىعە ،
دانىشتنى ماتە مىنى ، واتە تەعزىەيان ، لە مالەكەى خۆى دانا ، بەم بۆنەش
واى بەغدا بەشدارى لەو تەعزىەيە كرد ، كە بووہ ھۆى ھاندانى كەسانى
دىكەو بەم جۆرە كارى تەعزىە بووہ باو بەردەوام بوو تاكوو ئىستاش ، ئەو
رى و رەسمە بەردەوامە وەك كاريكى راگەيانندن و بەھىزى بنەمالەكە بەپىيى
توانايان .

۱۸۳۲/۵/۳۱ مۆركردنى پىكەتنامەى - كۆتايەى - لە نىوان ئىمپراتۆرىيەتى عوسمانى و
محەمەد عەلى پاشاى والى مىسر ، لە سەر داواى وولاتانى ئەوپروپا ، بە
تايبەتى ھەردوو وولاتى فەرەنساو بەرىتانىا ئەويش بەھۆى :-
يەكەم :- سەرھەلدانى ترسى دوا رۆژى دەسەلاتەكەيان بەرامبەر بە پروسىيائى
قىسەرى و محەمەد عەلى پاشا...؟ .

دووەم :- دروست بوونى ترسىيان بەرامبەر بەگەرەنەوہى دەسەلاتەكانى
پىشوووى وەك ، بېزنتىيەكان ، و زانىنيان بەوہى كە محەمەد عەلى پاشا نىيازى
دامەزراندنى دەوولەتتىكى كوردى فراوانە لە كىشووهرى ئاسىيا ، بەم
ھۆكارەش لە سەر چەندىن خال پىكەوتن ئەويش :-

۱- گەرەنەوہى ھىزەكانى سووپاي محەمەد عەلى پاشا بۆ دوواوہى چىيائى
تۆرۇس .

۲- بوونى محەمەد عەلى پاشا بە والى لە سەر وولاتى مىسر و ناوچەكانى ژيىر

دهسه لاتیدا ، ههتا ههتایه .

۳- دانانی والی له شارهکانی عهکاو تپرابلس و دیمه شق و حهله بو و دوورگی کریت ، له لایهن محهمد عهلی پاشا .

۴- دانانی ئیبراهیم پاشای کورپی محهمد عهلی پاشا ، به والی ئهدهنه - دیاربهکر - که ئهوکات ههریمیکی نزیک ئهنازول بوو له باکووری کوردستان . شایانی باسه له چهندین سهراچه وای نیشانددهدن ، که محهمد عهلی پاشا په یووهندی نهینی ههبووه له گهلی میری رواندز له باشووری کوردستان . له پیناو دامهزاندنی دهوولهتیکی کوردی بههیز به تایبهتی له کوردستان و چهندین ناوچهی دیکه و هک شام و ناوچهکانی دیکه ئهسته مبول و قهوقازدا .

بهلام ههر وهک ئیستا سولتانی عوسمانی به ناچاری ئه و ریکه ووتنامهی مؤرکرد ، ئه ویش به پالنه په ستوی وولتانی ئه وروپا به پیی قوناخهکان و خوئاماده کردن له پیناو شهپرکردن .

له ههمان کات محهمد عهلی پاشاش نیازی مؤرکردنی ریکه ووتنامه که بوو . به جیابوونه وهی ته واوله ژیر ههره شهکانی دهسه لاتی عوسمانی و وولتانی ئه وروپادا ، بهلام ههولهکان دلخوشکهر نه بوون به هوی گه مارودانی محهمد عهلی له لایهن قهره نساو بهریتانیا و پروسیای قهیسهری له و کاتدا له کیشووهره کهدا .

۱۸۳۲/۱۲/۱۱ ئه ندازیاری به ناویانگی قهره نسای

- گوستاف ئیفل - له پارسی پایتهختی قهره نسا له دایک بووه ، ئه و مروقه زاناو بلیمهته ناوداره جیهانیه و ئه و ئه ندازیاره توانی په یکهری نازادی و تاوهری ئیفل دروست بکات به ههستی زانیاری خووی خووی که ئه مرو بۆته هیمایه که له هیمایهکانی جیهان .

۱۸۳۳

۱۸۳۳/۳/۲۱ دەرىزى دەرهەى بەرىتانيا - لورد مرستون - نامەيەكى لەسەر محەمەد
 عەلى پاشا نووسىووه دەلى: - تامانجى محەمەد عەلى پاشا دامەزاندنى
 دەوولەتتىكى راستەقىنەى مەزنى گەوورە فراوان بووه لە سە ناوچەكەو
 خاكى كوردستاندا . لە هەمان كات دژى تورك بووهو هەولى بىزكردنى
 دەسەلاتى عوسمانى داوه لەو ناوچە و هەرىمانەى كە لە تامانجيدا بووه .
 شايانى باسە دەرىزى بەرىتانيا دژى دەسەلات و هەلووئىستەكانى محەمەد
 عەلى پاشا بووهو جىگەى مەترسى حكومەتى بەرىتانيا بووه ... هەر لە بەر
 ئەوئەش - ريشارد ووى - لە بالوئىخانەى بەرىتانيا لە شارى ئەسكەهول
 رەوانەى بەىروتى پايەختى لوبنان كراوه لە سالى ۱۸۳۵ ، لە پىناو
 دروستكردنى ئاژاوه لە نيوان دەسەلاتى محەمەد عەلى پاشا و دروزىهكان ل
 ناوچەكدا ، هەر بەوئەش دەردەكەوئىت كە محەمەد عەلى پاشا كورد بووه . ئە
 بە پىچەوانەى ، كە عەلى وەردى لەنووسىنەكانى دەىيارى كردوووه لە سەر ئە
 بىنەمالەيەدا ؟...؟

۱۸۳۳/۵/۴ بە هوئى دەست تىووهردانى وولاتانى ئەووپا لەكارووبارو پەىووهندى ل
 نيوان دەسەلاتى عوسمانى و دەسەلاتى محەمەد عەلى پاشا ، لە ناوچە
 هەرىمە جياجياكانى ميسرو شام و چەندىن جىگەى دىكە . كە بووه هوئ
 ناچاركردنى دەسەلاتى عوسمانى بەمۆركردنى پىكەووتنامەى ئاشتى ل
 نيوان ئىمپىراتۆرىيەتى عوسمانى و محەمەد عەلى پاشا ، كە دەسەلات
 عوسمانى دانىنا بەمافى محەمەد عەلى پاشا لەسەر ميسرو نىمچە بىبابان
 عەرەبى و سودان لە كىشووهرەكەدا .

دواى كردنى بەوالى لەسەر فەلەستىن و شام و قىلىقىيى سەر بە دەسەلات
 عوسمانى دامەزاند . كە بووه هوئ ئەوئەى كە محەمەد عەلى پاشا دا
 بەسەر بەخوئى دەسەلاتى بالائى سولتان دابنى لە ناوچەو هەرىيەكان ، ك
 ئەوكارانەشى بەهوئى تواناى محەمەد عەلى پاشا و فراوانكردنى دەسەلاتى بو
 ، هەتا لەسەر وويلايەتى دىياربەكر لە باكوورى كوردستان بە دروست بوون
 مەترسى وولاتانى ئەووپا . لە دوا پوژى دەسەلاتى محەمەد عەلى پاشا

چەندىن بىروبوچوون و ھەلووئىستى نەتەوھىيى و نىشتىمانى دىكە لە ھەرىم و ناوچە جىيا جىيا كاندا .

۱۸۳۳/۵/۱۵ لە ياداشتەكانى دكتور - رۇس و فرىزەر - ى گەرۇكدە ھاتووه :- لە گەل دەستەيەك لە پىاوانى محەمەد پاشا بە سەرۇكايەتى مىسر بايەزىد بەگ مامى ، كە بۇ ئەم كارە ناردرابوونە شارى بەغدا بەغدايان بەجىھىشت و بەرەو مىرنشىنى سۇران بەرىكەووتن و دەلى :-

ئەو ناوچانانەى لە ژىر دەستى والى عوسمانى بوون ھەموويان ويران و چۆل بوون ، چونكە خەلكەكە لە كاتى جەنگ ، بە ھوى ئەو باجە زۆرەى كە لە سەريان دائىرابوو پايان كىردوو ئەوھى دەمانەوھش لە ژيانىكى يەكجار سەخت دەژيان و ھەر كار بە دەستىكى بەو ناوچە تىپەر بوایە داواى بەخشىشيان لە دانىشتووانەكە دەكرد ، بە پىچەوانەى ژىر دەسەلاتەكانى محەمەد على پاشا و مىرى سۇران لە ھەرىمەكەدا .

۱۸۳۳/۵/۱۹ گەرۇكى ناودارى جىھانى و نووسەرى مېژوويى - فرىزەر - دەلى :- دكتور رۇسى كە گەيشتە ھەولېر لە باشوورى كوردستان و پىشوووانى گەوورەى لىكرا لەلايەن دانىشتووانەكەو لەم رۇژەدا ھەولېر بەجى دىلى و بەرەو رواندى پايەختى مىرى سۇران بەرىگا شاخاويەكانى ھەلدەكشى تاكوو گەيشتە قەلاى مىر مستەفا بەگى باوكى محەمەد پاشا ، كە پىي دەگوترا - دم دم - و بەسەر دۆلى رواندىدا دەروانى و كەوتۆتە لەتكەى شاخىكى بەرز لە ناوچەكەدا .

۱۸۳۳/۵/۱۹ دكتورى ناوودارى بەرىتانى - رۇس - سەردانى ھەرىمى باشوورى كوردستانى كىردو چاوى كەوت بە مىرنشىنى سۇران ، ئەويش بە مەبەستى چارەسەركردنى نەخۆشى مستەفا بەگى باوكى پاشاى كۆرە بوو لە ھەرىمەكەدا ، لە پاش ئەوكارە رۇس راپورتىكى تىروو تەسەلى لە سەر بارى ناوچەى مىرنشىنى سۇران دەنووسىت و لە چەندىن لايەنى دىكەى بارى كورد لە باشوورى كوردستان .

۱۸۳۳/۵/۲۱ سەرەك وەزىرانى پىشوووى دەوولەتى عوسمانى كرا بە والى پارىزگای سىواس ، و لە ھەمان كات وويلايەتى دياربەكرىش خرايە ژىر دەسەلاتەكەى

لە باكوورى كوردستان ، كە ئەمەش لە پىناو كۆكردنەوہى ھىزو دەسلەلاتى تەواوى بوو بە سەر باكوورى كوردستان و بە يەكلا كوردنەوہى كىشەى شۆپشى مېر محەمدى رەواندىزى لە عەرئەكەدا .
 لە بەر ئەوہى ببووہ يەكى لە گەوورتىن كۆسپ لە پىش دەسلەلاتى عوسمانى لەسەر خاكى كوردستان ، كە لەو كاتە مېرى سۇران لەو پەرى بەھىزى و توانا و يەگگرتوى بوو ، ھەرچەندە كىشەى ناوخۆش مەترسىدار بوو لەسەر دەسلەلاتەكەياندا .

۱۸۳۳/۶/۷ بە ھوى ھەئوويستەكان و تواناى ھىزەكانى سووپاى ميسر بە سەر كىردايەتى محەمد عەلى پاشا ، پەيمانى نيوان ئىمپىراتۆرىيەتى عوسمانى و قەيسەرى پروسى لە - خۇنكار ئەسكەسى - مۇكررا . وەك پەيمانى بەرگى ھاوبەشى سەربازى لە نيوان ھەردوو ئىمپىراتۆرىيەت . لە پىناو ، يەكەم :- گەمارو دانى ھەر جموجۆلىيەكى زىيادەروپى لە لايەن ھىزەكانى سووپاى محەمد عەلى پاشا و دووم :- جوولانەوہى كورد لە ھەر لايەنىكى كورد لە باكوورو لە رۆژھەلات و رۆژئاوا و باشورى كوردستاندا .

۱۸۳۳/۷/۳ دواى چەند

رۆژىك لە مانەوہى دكتور - رۇس - لە شارى ھەولير لە باشورى كوردستان ، محەمد پاشا بە دوايدا دەنيورى ئەوھىش

بەرەو ئاكرى دەكەوئە رى و بەكەلەك لە زىى بادىنان دەپەرئەتەو تەكوو دەگاتە دەشتى ئاكرى ... لە ناو ئوردوگای محەمەد پاشا و لە ناوچەند ریز لە پاسەوانى تايبەتیدا دەگاتە بارەگای محەمەد پاشای كۆرە ... كە لەوكات محەمەد پاشا تەمەنى لە ٤٥ سالییدا بوو دەوای گفتووگووكردى لەنيوانيان ... لە هەمان كات دكتۆر وا مەزەندە دەكات ، كە ژمارەى چەكدارانى محەمەد پاشا نزیكەى ٥٠ هەزار چەكدار بوو لە ناوچەكەدا .

١٨٣٣/٧/٨ لە دەوای تەواو بوونى گفتووگوو لە نيوان دكتۆر رۆس و پاشای كۆرە ... دكتۆر رۆسى لە رىگەى شارى موسل بەرەو شارى بەغدا كەوتە رى ... لەناوچەو ناو شارى موسل دانىشتوووانەكە داوای يارمەتى لە دكتۆر دەكەن بەهۆى برسپەتى و هەژارى ، كە ئەو كاتە لەژێر دەسەلاتى والى بەغدا بوون . ئەمەش لەو كاتەى لەناوچەى ژێر دەسەلاتى پاشای كۆرە دەردەچى لە هەرىمەكەدا .

١٨٣٣/١٠/٢ لە دایك بوونى - ئەلفرید نۆبىل ، داھینەر - لە شارى ستۆكھۆلمى پایتەختى سوويد ، لە شارى پترۆسبۆرگى پرووسیا گەوورە بوو ... ئەمانۆئىلى باوكى لەوى وەكوو داھینەرىك كارى كردووو خاوەنى كارگە بوو . هەروا ئەلفرید نۆبىل

لەپاش خویندىكى زۆر لەكارگەكەى باوكیدا وەكوو داھینەرىك كار دەكات . لە ماوەى خویندىكى گەشتى بۆ فەرەنساو ئەمەرىكا كردووو ، دەوای ئەو دەگەرئەتەو ، ئەویش بەهۆى نالەبارى بارى كارگەكەى باوكى و هەولى چاكردن و پەرەپييش بردنى دەدا .

دەوای ئەوێ كە برا گەوورەكەى كارگەكە بەرىووە دەبرد ، ئەویش حەز لە

داھىنن دەكات و لەدواى ھەول مەندوبونىكى زۆر لەماوەى دوو ساڵ لە تاقىکردنەو تەوانى ماددەى دىنامىت بدۆزىتەو ، كە بۆ تەقینەو ەى ئەشكەوت و رىگا چاككردن بەكار دەھىنرا .

دواى ئەو لەسالى ۱۸۶۷ كارگەيەكى دىنامىت لە سوويد دروست دەكا . دىنامىت دژى مرۆقاىەتى لەكارە جەنگىەكان بەكارھىنرا ، كە ئەمەش دژى ئاواتەكانى نۆبل بوو .

شايانى باسە كە نۆبل لە ۱۸۹۵/۱۱/۲۷ ، واتە سالىك بەر لەمردنى برىارىەكى گرنگ و مېژوويى دەدا ، كە ئەویش ھەموو سامانەكانى تەرخاز بكرىت بۆ خەلات لەبوارەكانى ئەدەب فىزىاو كىمىاو ناشتى و پاش مشت و مېركى زۆر لەسالى ۱۹۰۱ دەست كرا ، بەداشكردنى خەلاتەكان لە ۱۸۹۶/۱۲/۱۰ ، كە دەكاتە رۆژى مردنى ئەو داھىنەرە بەناوبانگە جىھانىا - ئەلفرىد نۆبل - .... گەرچى نۆبل بەتەنيا ژىاو كەسى لە پاش بەجى ئەما تەنيا ئەو كارە پىرۆزەو بە بەھايە نىيت لە جىھاندا .

۱۸۳۳/۱۱/۱۹ رابەرى ديارى زانستى مرۆقاىەتى بەناوبانگ - مىلھام كرىستىان لۆدويگ دىلتى - لە گوندى - بەى برنگى - لەدەووروبەرى شارى - فىزىادن - لە ئەلمانىا چاوى بە جىھان ھەلھىناو - بنەمالەى ئەو زانايە لەكۆنەو پەيوەندى بە دۆخەكانى ئاسار باش بوو . دىلتى سەرەتا لە قوتابخانە: ناوخۆيى دەخوويىت . دواى ئەو لەبەر بارى نەرىتى بنەمالەكەى دەچىت زانكۆى - ھایدلبرگ - و زانستى لاهوتى تىادا تەواودەكات و تا ساڵ ۱۸۵۶ تاقى كردنەو ەى لاهوتى بە ئەنجام دەگەيەنى . دواى ئەو بە دىخۆشكەرى بنەمالەكەى يەكەم نامۆزگارى خۆى لەكلىسا پىشكەش دەكات ... بەلام ئەو نيازەى ناگەيەنئە چارەنوس ... ھەر بۆيە وانە وتەو: بەلاو گرنگتر دەبى و دواى دووساڵ كارى مامۇستايەتى بارى تەندروسە ئالۆز دەبىت .

دواى ئەو دەچىتە زانكۆى بەرلین لەسەر دەستى - فردرىش ترىندلن زانستى مېژوو فىردەبىت لە ئەنجامى خوويىندن . لەسالى ۱۸۵۰ بەرە تىئۆرىەكەى خۆى سەبارەت بەزانستى مرۆقاىەتى دادەرىژىت و بەردەوامىش بە بەرەو پىشبردنى دەدا تا سالى ۱۸۶۴ كە توويزىنەو ەيەكى ئەكادىمىا

لەسەر زانستى ئاكار لاي فريدريش ئامادە دەكات .

دوای ئەو ۱۸۶۶ لە سالى ۱۸۸۲ لە زانكۆيە كارەكانى
لە زانكۆي بازل بانگ هيشت دەكرىت و تا سالى ۱۹۰۵ لە زانكۆيە كارەكانى
ئەنجام دەدات . دوای گەرانهوئى بۆ ئەلمانىا وەك پروفيسور تا سالى ۱۹۱۱/۱۰/۳
لە زانكۆي - كييل پرسىيلا و بەرلین بەسەر دەبات تا لەرژى ۱۹۱۱/۱۰/۳
لە شارى سىر مائناوایی دەكات .

ئەم زانايە لە ماوئى ژيانيدا ژمارەيەكى كەم بەرھەمە ھزىيەكانى ميژوويى
بە چاپگە ياندووہ... بەلام دوای مائناوایی كۆي بەرھەمەكانى خۆي لە ۱۴
بەرگى ناياب دەدا ، لە دوای كۆکردنەويان . واتە ئەم مرقۇفە لە ماوئى ژيانى
شتىكى وای چاند كە وچاخ كۆل نەبيت و ميژوو ريژى ليىگرى و نەوہكانى
دوای خۆشى پى سوودمەند بكات لە وولاتەكەو جیھاندا .

سەرچاوە: مەوسوعى فەلسەفە - دانانى - دكتور عبدولرحمان بەدەوى - بەرگى / ۳ .

۱۸۳۴

۱۸۳۴/۱/۱ گەرۆكى سكوتلاندى - بىلى فرىزرجىمس - لە ريگەي شارى ورمى و
رەزائىيە و سەردەشت گەيشتە شارى سلیمانى لە رۆژھەلات و باشوورى
كوردستان - فرىزەر - زۆر لە سەر شارەكانى ورمى و سەردەشت و
ناوچەكانى دىكەي نووسىووہ ، بە تايبەتى لەبارەي بارى كۆمەلایەتى و
ژيخانى ئابوورى و پەيووہندى و كۆمەلایەتى لە سەر شارى شارى
سلیمانى و دەورووبەرى نووسىووہ لە باشوورو رۆژھەلاتى كوردستان .

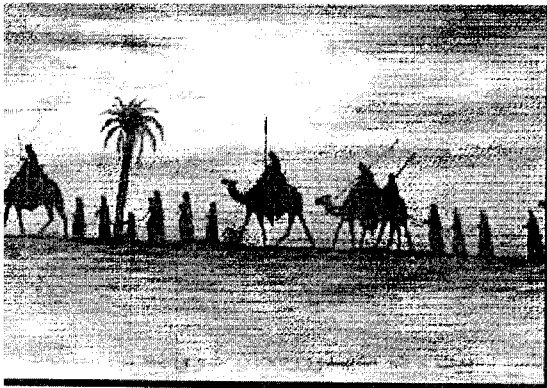
۱۸۳۴/۳/۱ نيگار كيشى بە ناوبانگى جیھانى - گېرۆم - لە شارى قيسوئى ھاوسنوورى
وولاتى سويسرا چاوى بە جیھان ھەلپھيناوہ و ھەر لە مەندالیوہ بە ھۆي
سەرنجى قوولوى و بىر تىژى دەستى رەنگىنى بە ھەرى وینە كيشان دەبيتە
مايەي سەرسامى دەورووبەر، ھەروا لە دوا سالى خوويندى خەلاتى يەكەم
لە وانەي نيگار كيشى وەردەگرىت لە وولاتەكەدا .

۱۸۳۴/۵/۱ ھاوسەرى مەستوورەي ئەردەلان - خەسرەوخان - كە كاتى خۆي بەردەوام
بووہ بە بەرپاواردن لە گەل ئافرەتانى جوان و خواردنەوئى زۆر، ئەنجامى

ئەمەش توۋشى نەخۇشى دەپپت ، كە مەستورەخان خۇي لە نووسىنەكانى باسى كىروو كە دەلى:-

هاوسەرەكەم توۋشى نەخۇشى جەرگ هاتبوو ، كە ئەویش بوو ھۆى مردنى هاوسەرى مەستورەى كوردستان .

ئەویش بە بېوھژنى ماپوھ ، كە سى كورو سى كچى ھەبوو ھەپىناو لىك نەترازانى شىرازەى خىزانى مەستورەخان لەگەل مندالەكانى ماوھتەوھ و ژيانى بەسەربردوھ تاكوو مردنى لەسارى سلېمانى لە ھەرىمى باشوورى كوردستاندا .

۱۸۳۴/۱۱/۱۲ بەھۆى ھىنانى

ھۆزو تىرە

عەرەبەكان لە لايەن

دەسەلاتدارانى

ئىمپراتورىيەتى

عوسمانى بو

ئىراقى ئىستاو بە

عەرەبكردى

وولاتى نيوان دوو

زى - خاكى مىزۇبۇتاميا - كە ئەمەش بوو ھۆى بەرپابوونى شەپرى دژووا

لە نيوان ھۆزى شەمەرو عنزە لەنزىك باشوورى شارى بەغدا ، ك

ئەنجامەكەى بوو ھۆى سەرگەووتنى ھۆزى عنزە بە پالپىشتى ھىزەكانى

سووپاي عوسمانى ، كە بوو ھۆى گەمارۇدانى دەوورووبەرى شارى بەغدا

دروست بوونى بارى ئالۇزو نالەبارى .

ھەروا جگە لە بەرپابوونى شەپ لە نيوان ھۆزەكان وەك ھۆزى عەقىل لەگەل

ھىزەكانى سووپاي عوسمانى لە ۱۲/۴ ى ھەمان سال ، ئەم ھۆكارە ، ك

دەسەلاتى عوسمانى رەخساندى بەھاتنى عەرەب بەلىشاو بو دەوورووبەرى

شارى بەغداو ناوچەكانى دىكەدا . بە تايبەتى بو باكوورى شارى بەغدا

بەرەو ناوچەكانى باكوورى كوردستان .

۱۸۳۴/۱۲/۲۱ پىگەدان بە كەشتى ھەمە جۆرى ھەلمىيەكانى جەنگى بەيتانيا ب

سوورانەوھيان لەزىي فوپات ، بە پىي فەرمانى سولتانى ئىمپراتورىيەتى

عوسمان لە ھەرێم و ناوچەکەدا .

شایانی باسە کە ھەردوو زێی دیجلەو فوڤت لەچیاوی ئەرپاراتی خاکی باکووری کوردستان ھەندەقوڵی و دەسووریتەو بە ناو خاکی کوردستان بەرەو پۆژئاوای کوردستان و دوایی بەرەو باشووری کوردستان ، بە بەرەو خوارووی نیستای خاکی دامەزاندووی ئێپراق ، تا لە کەنداوی بە ناو عەرەبی دەکاتەوہ .

بەلام لەراستیداو بەپێی میژوو کەنداوی عەرەب نیەو گەر ئەو کەنداوہ کەنداوی ھەر دەسەلاتیک بێت کەنداوی فارس و کوردیە لە ناوچەکەدا .

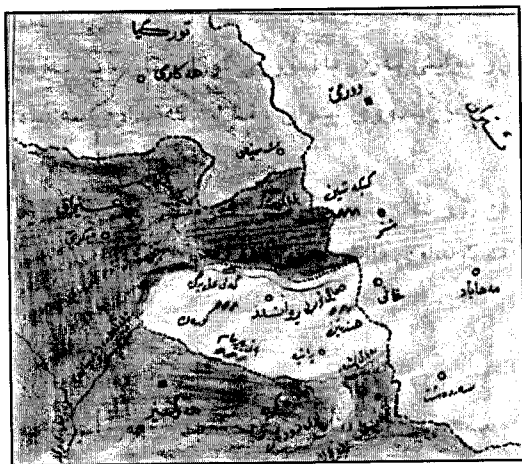
تێبینی :- نەخشەی ھەدوو زێی دیجلەو فورات لە جینگەیدیکە ھەیە دەتوانی سیری بکەیت .

١٨٣٥

١٨٣٥/٧/٣ سولتانی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی - سولتان عبدالحمید - فرمانیدا بە عەلی عەشقەر ، کە بجێتە شاری بەغدا ، لە پیناوی سەرپەرشتی کردنی ھێزەکانی سەربازی بە چوونە سەر محەمەد پاشای پواندن بە لە ناووبردنی شوێشەکەیی بەھۆی دژایەتی کردنی دەسەلاتی عوسمانی و گەمارۆدانی شوێشەکانی کورد بە تاییبەتی لەباشووری کوردستان .

١٨٣٦

١٨٣٦/٤/١٨ بەھۆی لاوازیوونی دەسەلاتی ئیمارەتی سۆران ، ئەویش لە ئەنجامی چەندین ھەڵەو سەرە روویی لەدەسەلات و خو زانکردن و گوی ئەدانە ئاوات و نامانجەکانی دانیشتووانی ئیمارەتی سۆران و بە پاراستنی

بەرژەوہندی گشتی و تاییبەتی میری سۆران - پاشای کۆرە - نەک

بەرژەۋەندى گەل و نىشتىمان و بەتايىبەتى لە دوای مردنى محەمەد پاشاى كۆرە لە ھەرىمى باشوورى كوردستان .
 لەم رۆژەداو رەخسانى بارى گوونجاو بۆ ئىمپىراتۆرىيەتى عوسمانى كە ھىزەكانى سووپاي عوسمانى بەفەرمانى سولتانى عوسمانى توانيان ناوچەى ئىمارەتى سۆران بە تەواوى بىخەنە ژيەر دەسەلاتى خۇيان ، كە پارىزگاي ھەوليئر و چەندىن شارۆچكەو گوندى سەر بەدھۆك و نامىدى و جەزىرە بىخەنە ژيەر دەسەلاتى خۇيان لەباشوورى كوردستان .

۱۸۳۷

۱۸۳۷/۱/۲۹ كۆچى دوایى رووناكبيرو شاعىرى گەۋورەى بەناو بانگى پروسىياو جىهان - پۆشكىن - بە ھۆى برىنە تەشەنەدارەكەى ، كە لە ئەنجامى شەرەشىرىكى دژووار لە ۱۸۲۷ى ھەمان سال زامدار دەبى و پاش دوو رۆژ ، لە كاترژمىر دوو و چلو پىنچ دەقىقەى پاش نىووەرپۆ دواھەناسەى پۆشكىن دەبى و مائناوای لەگەلانى پروسىيا و جىهان دەكاتلە وولاتەكەيدا ، كە ئەم رووداۋە بوو ھۆى دلتەزاندنى ھەمووگەلانى پروسىيا بە تايىبەتى و بە گشتى جىهان .
 ۱۸۳۷/۴/۷ دەسەلاتدارانى ئىمپىراتۆرىيەتى عوسمانى بە سەركردايەتى - حافز پاشا - چەندىن ھاوولاتى ئىزىدى لە باشوورى كوردستان شەھىدكرد ، دوای ئەو ھۆى تالانكردنى مال و ئەنفالكردنى مندال و ژنەكانيان لە باشوورى كوردستان ، دوای ئەو بەھەزاران ھاوولاتى گوواستەۋە بۇناوچەى - نەسىپىن - دا .

ئەو بەلگەش پارىزراۋە لەبەلگەنامەكانى دەسەلاتى عوسمانىدا
 لەشارى ئەستەمبۆل لە ژيەر ژمارە HH/۵۲۴۸۷.

۱۸۳۷/۸/۸ ھىزەكانى سووپاي ئىمپىراتۆرىيەتى عوسمانى ھىرشى كرده سەر ناوچەى بۆتان لە رۆژھەلاتى كوردستان ، لە ئەنجامدا ھىزە چەكدارە كوردەكان توانيان بەرگرى لە خۇيان و بوونيان و ناوچەكەيان بكن و نزيكەى ۱۵۰۰ سەربازى توركى عوسمانى بكووژن و برىندار بكن و ھىرشەكەيان تىك بشكىنن و پاشەكشە بەھىزەكانى سووپاي عوسمانى بكن لە ھەرىمەكەدا .

۱۸۳۸

۱۸۳۸/۵/۱۲ له دواى بهرگريه كى زور و خوزاگريه كى بهر ده و ام بهرام بهر به هيژ شه يه كه له دواى يه كه كانى هيژه كانى سووپاى ئيمپراتوريه تى عوسمانى له سهر خاكي كوردستان . كه له نه نجام بووه هوى سووتاندى قه لاي سهد بهگ له لايه ن هيژه كانى سووپاى عوسمانى له هه ريژه كه دا .

۱۸۳۸/۶/۱۴ بهر يتانیه كان به تايبه تى حكومه تى شانشىنى بهر يتانيا و له و ناوه نده ش - شافسىرى - بلمرستون - و سى خالى گرنگيان راگه ياندا ، له پيناو به هيژ كردنى جيپيگه ي خويان له روز هه لاي ناويندا... ئه ويش :-

۱- دهر كردنى دامه زرينه رى و ولا تى ميسر له نژاد كورد محمه د عه لى پاشا له هه ريژى شام ، ئه ويش له پيناو كردنه وه ي چوار گوشه ي نيوان و ولا تى ميسرو شام .

۲- گه مارودانى محمه د عه لى پاشا له ناووه وه ي سنورى و ولا تى ميسر له دوو وه ي بيا باني سينا و گوڤرني بيا باني سينا بو - جوڤيك له دهر خونه ي فلينه - . به پيووه داني تهنگه به رى شوشه ي ميسريدا كه به نده به - كه ندى نيل - كه ئه مه ش له ووتارى - روتشيلد - هاتبوو... كه ناراسته ي - بلمرستون - كراوه له ۲۱/ ۵/ ۱۸۳۹ دا .

۳- كردنه وه ي دهر گاكاني هه ريژى فه له ستين به كوچيكردى يهوديه كان - جووله كه كان - بو هه ريژى فه له ستين و هاندانيان به دروست كردنى توريك له ژير ده سته ي نيشته جيكردن . كه ئه مه ش له ئامانجى - بلمرستون - دا بو ، به پشتگيرى ليكردن له لايه ن - لورد و لينجتون - سه ركردى سووپاى بهر يتانيا له قاهره و ناپليون له - واترلو - ... كه زور له راپورته كان و له به لگه نامه كانى بهر يتانيا ، نه وه دوويات ده كاته وه ، كه - و لينجتون - خاوه نى تينورى روو به روو بوونه وه ي محمه د عه لى پاشا بووه به سى قوناغ ئه ويش :- يه كه م :- دهر كردنى له شام . دووهم :- گه مارودانى له ميسر . سيه م :- دروست كردنى په رژينى دووره په ريژى له نيوان هه ردوو ولا ته كه دا .

۱۸۳۸/۱۱/۲ له دايك بوونى - يونس بيجان - عازرى له شارى خووسراواى و ولا تى ئيران ، ئه م مرؤقه خاوه نى به ده يان كتيبي به نرخ و چاپخانه بووه له پيناو په ره

پېندان و پۇشنىبىركردنى گەلانى ئىران .

۱۸۳۹

۱۸۳۹/۱/۱۷ زاناي ناوودارى فەرەنسا - دگۆر- لە كۆبۇونەوھىيەكدا لە گەل ئەكادىمىيەكان ، لە پارىسى پايتەختى فەرەنسا ، باسى لەداھىئانەكانى بوارى ويئەگرتن دەكات ، لەپىناو پەرەپېندان و بەرەوپېش بردنى لە ھەموو بوارى ويئەى ھەمەجۆر لە جىھاندا .

۱۸۳۹/۱/۲۵ زاناي بە ناووبانگى بەرىتانى - وىليام ھندىر تالىوت - پىشانگايەكى فۇتۇگرافى خۇى لە كىتېبخانەى شانشىن لە شارى لەندەنى پايتەختى بەرىتانىا كىردەووهو بووه جىگەى سەرسوورمانى بىنەران لە وولاتەكەدا .

۱۸۳۹/۲/۲ زاناو رووناكېر ناوودارى جىھانى لە سويسرا - فرىدرىك ھىيەر- توانى لە سەر پەر ويئەى دەست كەوى بە ھۆى كامپراى ئەيسكۆپ كە خۇى يىرۆكەى كارەكەى ئەنجامدا .

۱۸۳۹/۳/۱۷ سەركردەى دەسەلەتى عوسمانى حافز پاشا سەركردايەتى سووپايەكى بە ھىزى كرد ، لە ناوچەكانى ئەرمىنياو سىواس لە باكورى كوردستان ، بەرەو ناوچەكانى شام ھەنگاويانا لەگەل ئىبراھىم پاشاى كورپى محەمد عەلى پاشاى مسر چاويان بەيەك كەوت لە شارى - نىزىب - ى پۇژ ئاواى زىى فورات ، كە ۲۵ كىلومەتر لە سنورى سوورپاى ئىستا دوورە ، كە ئەوئىش بووه ھۆى كىشانەوھى ھىزەكانى حافز پاشا لە دواى شەرىكى دژوارو لە ئاكام ھىزەكانى سووپاى عوسمانى شكستيان ھىناو پاشەكشەيان كرد لە ناوچەكەدا ، ئەوئىش بەجىيىشتنى چەك و تەقەمەنى لە گۆرپەپانى شەردا . ھەروا ھىزەكانى سووپاى ئىبراھىم پاشا توانيان ۱۶۶ تۇپ و ۲۰ ھەزار چەك دەست بەسەرداگىرن ، كە لەو كات لەناو سووپاى عوسمانى سەركردىەكى ئەلمانى بەناوى - فون مولتكە - سەرپەرشتى شەرەكەى دەكرد بەيارمەتى دانى ھىزەكانى سووپاى عوسمانى لەناوچەكەدا .

۱۸۳۹/۳/۱۷ لە ئەنجامى شەرى نىوان ھىزەكانى سووپاى ئەفگانستانى ئىسلامى و ھىزەكانى سووپاى بەرىتانىا ، لە ئاكامدا ھىزەكانى سووپاى ئەفگانستان سەركەووتىيان بە دەست ھىنا ، كە شەرەكە لە بنەپەتدا لە نىوان ئاينەكانى

ئیس‌لام و مه‌سیحیه‌کاندا بوو له وولاته‌که ، که ئه‌م شه‌ره‌ش چوار سانی
خایاند به‌یارمه‌تی دانی هی‌زه‌کانی سووپای عوسمانی له و هه‌ریمه‌دا .

١٨٣٩/٣/٢٠ زانای به‌ناوبانگی فه‌ره‌نسی - ئیپۆلین بریاد - له داوی هه‌ول‌ه
به‌رده‌وامه‌کانی توانی وینه‌ی نی‌گه‌تیقی ده‌ستکه‌وی ، که خزمه‌تیکی زۆری
به‌په‌ره‌پیدانی وینه‌گرتندا بدات له‌فه‌رنساو داوی هه‌نگاوینا به‌ره‌و وولاتانی
جیهان .

١٨٣٩/٤/٢١ هی‌زه‌کانی سووپای عوسمانی له زئی دیجله و فو‌رات له باکووری کوردستان
په‌رینه‌ووو خاکی ژیر ده‌سه‌لاتی هی‌زه‌کانی سووپا و ده‌سه‌لاتی محمه‌د علی
پاشای والی میس‌ریان داگیرکرد ، که ئه‌نجامی بووه شه‌ریکی دژواری
خوویناوی ، که ناسرابوو به‌شه‌ری دووهم له نیوان ده‌سه‌لاتی محمه‌د علی
پاشا و ئیمپراتۆریه‌تی عوسمانی ، له ئه‌نجام هی‌زه‌کانی سووپای میس‌ر
به‌سه‌رکرده‌تی ئیبراهیم پاشای کوپی محمه‌د علی پاشا سه‌رکه‌ووتنیان به
ده‌ست هینا له هه‌ریمه‌که‌دا .

١٨٣٩/٦/٢٤ هه‌لگرسانی شه‌ری
نه‌سیین له نیوان
هی‌زه‌کانی سووپای
عوسمانی و هی‌زه‌کانی
سووپای میس‌ر ، به
سه‌رکرده‌تی ئیبراهیم
پاشا ، له ئه‌نجام
هی‌زه‌کانی سووپای
عوسمانی تی‌کشکینران و
بووه هۆی کشانه‌وه‌ی
پاپۆره‌ جه‌نگیه‌کانی

عوسمانی بو‌که‌ناره‌کانی میس‌ر ، له و کاته‌شدا محمه‌د علی پاشا ماوه‌ی
به‌هی‌زه‌کانی نه‌دا له چپای تۆرۆس بپه‌رنه‌ووو .

هه‌ر له و کات ده‌سه‌لاتی عوسمانی داوی مۆرکردنی ریکه‌ووتنامه‌ی ناشتی
له‌گه‌ل محمه‌د علی پاشا کرد ، به‌مه‌رجی دان به‌ده‌سه‌لاتی بنه‌ماله‌ی محمه‌د

عەلى پاشا بىنى لەسەر مىسرو فەلەستىن و سوورىيى ئىستا .

ئەويش بە ناچار بوونى سولتان عەبدولخەمىدو ۋەزىرەكان بەجى بەجىكردى داوا كە ... ئەويش بەھۇى ھەلاتنى سووپايەكەيان ۋە ھەمان كات بەھۇى مردنى سولتان ۋ ھاتنى مەحمودى دووم لە ناكاوى و ناچاربوونيان بەمۇركردنى رېكەوتنامەكە لە نىوان ھەردوو لاياندا .

۱۸۳۹/۷/۱ كۆچى دوايى سولتان عوسمان مەحمودى دووم ، بە ھۇى چەندىن نەخۇشى ، دواى خۇى كوپرەكەى عەبدولمەجىد جىگەى گرتەۋە بەسولتانى عوسمانى ، كە ھەزى لە گۇپانكارى سەردەمى دەكرى داواى لە رەشىد پاشا كرى بگەرپتەۋە ئەستەمبۇل ، كە ئەوكات بالوئىزى ئىمپراتورىيەتى عوسمانى بوو ، لە شارى لەندەنى پايتەختى بەرىتانىا و كرديە سەرەك ۋەزىرانى ئىمپراتورىيەتى عوسمانىكان .

۱۸۳۹/۷/۲ لە دواى سولتانى عوسمانى سولتان مەحمودخانى دووم ، كە لە تەمەنى ۵۴ سالىدا كۆچى دوايى كرىو ماۋەى ۳۱ سال دەسەلاتداربوو ، لە دواى خۇى كوپرەكەى عەبدولمەجىد خان جىگەى گرتەۋە .

شايانى باسە كە دەسەلاتە يەك لە دواى يەكەكانى دەسەلاتى ئىمپراتورىيەتى عوسمانى لە سەرەتاي دامەزىراندنىان تاكوو كۇتايى ھاتنىان لەجەنگى يەكەمى جىھان ، لە ناو چەند بىنەمالەيەكى براو برازاو كوپو باوك خوولايەتەۋە ، ۋەك بىنە مالە لە دەسەلاتەكانياندا .

۱۸۳۹/۱۰/۱۹ لەدايك بوونى رووناكىرو پىشەنگى نوئى خوازى - پۇل سىزار - لە گووندى - ئىكس ئاوبرۇفانس - لە فەرەنسا .

۱۸۳۹/۱۱/۳ دەرچوونى - ياساى خەتى شەرىفى ... گۇلخانە - لەلايەن دەسەلاتى ئىمپراتورىيەتى عوسمانى ، لە پىناو چارەسەركردى كىشەى زەوى كشتووكالى و چاكسازى كرىن . كە بەشىكى زۇر لە زەوى خاكى كوردستانى لە خۇدەگرت ، ئەويش لە پىناو بەتورك كرىن و داگىر كرىنى خاكى كوردستان .

۱۸۳۹/۱۱/۲۱ يەكەم شاندا لە ژىر دەسەلاتى مەمەد عەلى پاشا لە مىسر ، كە پىك ھاتبوون لەھەوت كەسايەتى ئايىنى لە پىناو چوونيان بۇ شارى ئەستەمبۇل بە مەبەستى يارمەتى دان لە بوارى فىركرىن ، ئەويش لە پىناو كرىنەۋەى

خانوى ھەتيوان و پۆلەكانى خوويندن ... واتە كردنەوھى قوتابخانە لە سەر خەرجى دەسەلاتى ميسر ، كە لەو كات ژمارەى قوتابيان دەگەيشتە ۲۵۰ قوتابى لەشارەكدا .

۱۸۴۰

۱۸۴۰/۳/۵ لە دوای ھەرەس ھىنان و سەرنەكەووتنى چاوپىكەووتن لەگفتووگۆى نيوان لايەنەكانى عوسمانى لە گەل فەرەنساو بەرىتانياو لەلايەكى ديكە لە گەل دەسەلاتى محەمەد عەلى پاشا ، كە لە ئەنجام بوو ھۆى گریدانى كۆنگرەى بە سەرکەووتن ، لە كشانەوھى فەرەنساو ھەولئى ريكەووتنى راستەوخۆى لەگەل ئيمپراتۆرپەتەى عوسمانى و محەمەد عەلى پاشا ، لە ھەمان كات ھاندانى دان بەرپەتكردنەوھى داواكانى بەرىتانيا .

كە ريكەووتنەكە لە سەر چوار خال مۆركرا بوو، ئەویش: - لە بەرزەووھەندى دەسەلاتى عوسمانى و بەرىتانياو فەرەنسا بوو، نەك لە بەرزەووھەندى محەمەد عەلى پاشا ، كە ئەویش بەپىي بەرزەووھەندى ھەريەكەيان بەرامبەر گەمارۆدانى ھەولەكانى محەمەد عەلى پاشا و نيازەكانى لە كيشووھەرى ناسيادا .

۱۸۴۰/۵/۷ لە داىك بوونى زاناو پرووناكبيرو ھونەر مەندى رووسى و جىھانى پیتەرنيليش - مايكوفسكى - لە شارى قودكنسكى سەر بەشارى پترۆسبۆرگى پايتەختى ئەو سەى رووسىيەى قەيسەرى ، كە خاوەنى سيمفۇنيای ميژووييە و بۆتە كەلتوورىكى نەتەوھىي و نيشتمانى گەلانى رووسيا و جىھان .

۱۸۴۰/۶/۸ لە دوای تىپپەر

بوونى سالىك بەسەر شەپى - تزیب - لەنيوان پىك ھاتە ئايىنى و نەتەوھەيەكان لە لوپنان ، ژمارەيەكى زۆر لە شىخەكانى

دروزمەسىچى و مەزھەب شىيەو سووننە لە گوندى - ئەنتىياس - كە دەكەۋىتە سەر كەنارى دەريايى باكوورى شارى بەيروت ، بە ئەنجامدانى كۆبۈنەۋە لە گۆرستانى - قەدىس - كە تەنيا گۆرىكى پىرۋو ھەموو پىك ھاتەكانى لوبنان سەردانىان دەكەن.. لەو كۆبۈنەۋە ھەموويان پەيماناندا ، لە پىناۋ ھاۋكارى و ھەماھنگى ۋىەگگرتن لە پىناۋ راپەرىنى گىشتى دژى دەسەلاتى مىسر بە پەيمانى بەردەۋامى تىكۆشانىان ، تا بە دەست ھىنانى سەر بە خويى لوبنان يان مردن لە ۋولاتەكەدا .

ھەروا لە كۆتايى كۆبۈنەۋەكە - فرىسىس ئەلخازن - يان بە سەرۋكى خۇيان ھەلبىزارد... شايانى باسە كە ئەو شەپەش لە بەيانى رۆژى ۱۸۹۳/۶/۲۴ بەرپابوۋ لە نىۋان پىك ھاتە ئەتەۋەيى و ئاينىەكان لە گەل ھىزەكانى سووپاى مىسر ، بەفیتى بەرىتانىاۋ فەرەنسا لە پىناۋ سود ۋەرگرتن و خۇزالكردن بە سەر ۋولاتەكەدا لە ھەموو بوارە جيا جياكاندا .

۱۸۴۰/۶/۱۵ مۆركردنى پەيمانى لەندەن لە نىۋان بەرىتانىاۋ نەمساۋ بروسىاۋ ئىمپىراتورىيەتى عوسمانى ، بە داننان بە دەسەلاتى محەمد عەلى پاشا ، لەسەر مىسر ۋەك شانشىن . ھەروا لەسەر فەلەستىن و شام ھەتا ھەتايە ، بە مەرجى محەمد عەلى پاشا دان بە دەسەلاتى بالايى عوسمانى بنى لەسەر ناۋچەكەدا .

شايانى باسە كە چەندىن جار پەيمان و رىكەۋوتنامەي لەو جۆرە لە نىۋانىاندا مۆركرابوون ، بەلام بە ھۆى دەست تىۋووردان ھەلدەۋەشايەۋە بەپىيى بەرژەۋەۋەندى ھەمەلايەنەي ۋولاتانى ئەۋرۇپا ، لە بوونى ترسى دوا پۆژيان لە لىھاتوۋيى بنەمالەي محەمد عەلى پاشا ، ناسراۋ بە - بنەمالەي خدىۋى - كە لە نژادا كوردبوون .

۱۸۴۰/۷/۱۵ مۆركردنى محەمد عەلى پاشا ، لە سەر پەيمانى لەندەن بە ھۆى بارى باروودۇخەكەۋ كەم كەردنەۋەي ھىزەكانى سووپا بوو . لە شام و فەلەستىن ، ئەۋىش بەكشاننەۋەي ھىزەكانى سووپا بۆمىسر ، كە لەو كاتەدا ئىبراھىم پاشاى كورپى سەر كەردايەتى و دەسەلاتى ناۋچەكەي ھەلدەسۇراند لە ھەرىمەكەدا .

۱۸۴۰/۹/۱۷ مۆزكردنى رېكەوتنامە لە نىوان بەرىتانيا و پرووسيا و پرووسيا لەلايەك لە گەل ئىمپىراتۆرىيەتى عوسمانى ، لە پىناو ھىورکردنەوى بارودۆخى - ليفانت - و لە ھەمان كات ماوەدان بە محەمەد عەلى پاشا لەلايەن سولتانى عوسمانى ، لەبەرپىووەبردنى كارووبارى دەسەلاتى مىسەر ، و ناوژەند بوونى تا مردن بە پاشاي عەكاي ھەرىمى شام ، كە شام ئەوكات برىتى بوو لە سوورىياو فەلەستىن و ئوردنى ئىستا لە ناوچەكەدا .

۱۸۴۰/۹/۲۰ لە داىك بوونى سولتان مۇرادخانى پىنچەمى كوپرى سولتان عەبدولمەجىدى سولتانى عوسمانى لە شارى ئەستەمبۇل .

۱۸۴۰/۱۱/۱ لەداىك بوونى پەيكەرتاش و نىگار كىشى ناوودارى فەرەنسا - ئۇگىست جان رۇدانى - لە شارى پارىسى پايتەختى فەرەنسا .

۱۸۴۰/۱۲/ نامەى دووھى - بلمرستون - بۇ بالىئوزى بەرىتانيا لەئەستەمبۇلى توركيا كە دەنوسى :- ئەويش بە رازى كردنى سولتانى عوسمانى و لايەنگىرانى و سولتان بەخۆى ، كە محەمەد عەلى پاشا دووبارە ھەلەدەدات ، گەر ماوھى ھەبى بگەرىتەوھ ھەرىمى شام ، بە دامەزاندنى خەلەفتى نوى رادەگەيەنى ، ئەويش بەلاساىى كردنەوھى خەلەفتى ئەمەويەكان .

ھەروا داوا لە عەرەب دەكات بەدامەزاندنى ئىمپىراتۆرىيەتى گەوورە لەپىناو كۆكردنەوھىيان بە ھاوسەنگى لە رۆژھەلاتى خوارووى دەرياي سپى . كە ئەمەش دەبىتە ھۆى لەناووبردنى دەسەلاتى عوسمانى و رەش كردنەوھى ئاسەوارى تورك وەك ئىمپىراتۆرىيەت و دەوولەتدا .

ئەمەش لەسەر سولتان ئەركە ، كە گەمارۆى محەمەد عەلى پاسا بدات و دوورى بخاتەوھ لە ھەرىمەكە . لە بەرئەوھى محەمەد عەلى پاسا ئاواتى بەرەو دەرياي سوورو ھەرىمى عەدەن بوو بۇ بەھىزكردنى دەسەلاتەكە بە ھاوكارى لايەنگرەكانى لە ناوچەو ھەرىمەكانا ... ھەروھا لەناو نامەكە دەلى :-

ئىنگلىز نامادەيە دەستى يارمەتى بۇ سولتانى عوسمانى و لايەنگرانى درىژ بكات ، بەتايىبەتى بە جى بەجىكردنى پرۆژەى دروست كردنى ژىر دەستەى جىنشىن كردنى يھودىيەكان لە فەلەستىن و يارمەتيدانىيان ، كە ئەم كارەش

دەبىتتە ھۆكۈرى دوور خىستىنەۋەى محەمەد عەلى پاشا لە ھەرەشە كىردن لە دەۋولەتى عوسمانى لەناۋچەۋ ھەرىمەكاندا .

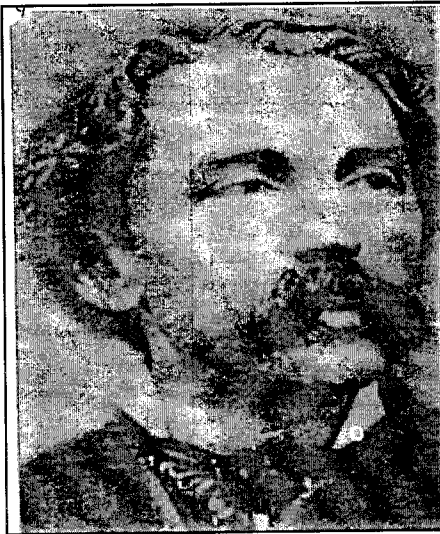
۱۸۴۱

۱۸۴۱/۲/۲۳ ھەلوۋەشان دەۋەى پەيمانى بەرگرى سەربازى - خوونكار ئىسكلەسى - لە نىۋان پووسىيائى قەيسەرى و ئىمپىراتۇرىيەتى عوسمانى ، لە ئەۋىش رېگەى داکۆكى كىردنى بەردەۋامى دېلۇماسىيەتى بەرىتانىياۋ فەرەنسا .
كە بەند بوۋە بە تىپەر بوۋنى كەشتىيەكانى پووسىيائى قەيسەرى لە تەنگە بەرەكانى ژىر دەسەلاتى عوسمانى ، لە ۋكاتەش بەبى چاۋدىرى بوۋن ، كە فەرەنساۋ بەرىتانىياۋ تۋانىان رېكەۋوتن لەگەل ۋولاتانى دىكە ئەنجام بەدن .
ھەتا لەگەل پووسىيائى بەمانەۋەى داخستنى ، تەنگە بەرەكان - مزىق - بەرامبەر بەھەموۋ ۋولاتان بەبى جىياۋزى بەمۆركىردنى پەيمانى ناۋزەندىكراۋ بەناۋى پەيمانى - تەنگە بەرەكان - لە ناۋچەۋ ھەرىمەكان لە جىھاندا .

۱۸۴۱/۲/۲۵ لە دايك بوۋنى ۋىنە كىشى فەرەنسى بەناۋبانگ - ئۆگىست رىنۋار - ل شارى لىمۋكى باشۋورى فەرەنسا .

۱۸۴۱/۶/۱ لە فەرمانىكى سولتانى عوسمانى ، كە ماۋەى ۱۰ دە پۆژى بە پاشاى مىسە محەمەد عەلى پاشا دا ، بۆ رەزامەندىكىردن لە سەر فەرمانى سولتان . لەبارەۋ مەرچەكانى دەسەلات پىدراۋى محەمەد عەلى پاشا لەسەر مىسەر بەخۇبى .
بەنەمالەكەى بەبى سنۋورى دىيارىكراۋى مېژوۋىي لە لايەن سولتانم عوسملىنيەكان .

۱۸۴۲

۱۸۴۲/۳/۱۸ نووسەر و شاعىرى فەرەنسى
- ستىقان تۆمافلۇران مالارمى
- لە شارى پارىسى پايتەختى
فەرەنسا چاوى بە جيهان
هەلھىناوہ . لە تەمەنى پىنج
سالىدا داىكى كۆچى دواى
دەكات .

بەلام بەر لەوہى تووشى نا لە
بارى ژيان بىت ، باوكى
بەرگرى لىدەكات و
بەشىووەيەكى رىك و پىك

لەقوتابخانەو مالهەو چاودىرى باشى دەكات و هەولى فيركردنى دەدا .

جىگەى نامازە پىكردەنە كە تاكوو ئىستا لە فەرەنسا چەندىن رىچكەى شىعەرى
سەريان هەلداوہ ..

بەلام رىچكەى ستىقان زۆر كاريگەرە ، كە رووخسارىكى بەرچاوى شاعىرانى
فەرەنساو ئەوروپادا ، هەر ديارەو وونبوونى بۆ نىه . لە بەر پەيوەندى باشى
لەگەل بئەمالەى دباوى بەناوبانگ هەبوو ... كە ئەم بئەمالەيە دواى هاتنە سەر
دەسەلاتى - لويس پۇناپارت - و دروستبوونى كۆمارى دووهمى فەرەنسا لە
سالى ۱۸۴۸ .

لە فەرەنسا پلەو پاىهەيان بەرزەبىتەوہ بەمەش كارەكانى باوكى مالارمى
مەيسەر دەبىت لەهەموو بوارەكاندا ، بەلام دواى ئەوہى كە تەمەنى مالارمى
دەكاتە ۹ سالان باوكىشى كۆچى دواى دەكات و لەلايەن باپىرى ژيان بەسەر
دەبات لەگەل هەموو نالەباريەك ... گەرچى هەر لە تەمەنى منالەيەوہ بلىمەتى
لەبەدەر دەكەوويت و لە سالى ۱۸۵۴ دارىرتنىكى جوان دەونووسىت . لە
سالى ۱۸۵۸ دەك لاسايى كردنەوہ - فرىشتەى پاسەوان - ى شىللەر بابەتەك
بەناوى ئەوہى كە سى لەق لەقەكە گوويتان - دەنووسىت .

دوای ئەو دەست دەكا بە نووسىنى شىعر كە دوای مردنى باوكى خۆى
بەناوى - لە نيوان چوار ديواردا - بۆى بلاۋدەكرىتەوہ ... دوای ئەوہ لەسالى
۱۸۶۰ پەيوەندى بەدىسمۆلین دەكات ، كە پياۋيكي توانادار بوو وبايەخى
پيئەدات لەنزيك قرساش نيشتەجى دەكات ... لەسالى ۱۸۷۱
توويژىنەوہ يەكى كاريگەر بۆ يادى بودليئر دەنووسىت ، لەسالى ۱۸۷۳ شر
ديوانى - ئىگيتۆر - بلاۋدەكاتەوہ .

ئەم نووسەرەو شاعىرە لەماوہى ژيانيدا بەردەوام دەبيت لە نووسين سەرەراى
نا لە بارى بارى ژيان و كردنى ئەم لاو ئەو لا تاكوو لە ۱۸۹۸/۹/۸ كۆچر
دوایى بە مائناوایى لە وولات و شىعردۆستان دەكات لەولاتەكەيدا .

سەرچاۋە: - مەوسوعەى فەلسەفە - دانانى - دكتور عبدولرەحمان بە نەور
بەرگى / ۲ .

۱۸۴۲/۸/۲۸ ھىزە دەريايەكانى سووپاي بەرىتانيا ، لە ھىرشىكى بەرفراوان توانياز
شارى - كانتۆنى - چىنى داگىر بكن ، واتە چىنى مللى ئىستا ، لا
ھەمان كاتدا سووپاي پيادەى توانى شارى - شەنگەى - داگىر بكات ، كا
بەندەرى شەنگەى بەندەرىكى گرنگ بوو لە بەندەرەكانى چىندا .
بەلام بەرىتانيا گەمارۆى لەسەر كانتۆن ھەلنەگرت و ھىزەكانى لە شەنگەى
نەكشاندەوہ ، تا دوای مۆركردنى پىكەووتنامە ، كە ناسراوبو
بەپىكەووتنامەى - نانكىن - كە ماوہى چىنى دەدا بە ھىنانى مادەى بىر
ھۆشكەر لە بەندەرەكانى كانتۆن و ئامۆى و فوزھۆو شەنگەى و لىنگى
لەھەرىمەكەدا .

۱۸۴۲/۹/۲۲ لە داىك بوونى سولتانى عوسمانى سولتان عەبدولھەمىدى دووم كە پۆلم
گرنگى ھەبوو لە نازاردان و ئەشكەنجەدان و دەربەدەر كردنى گەلانى ژىد
دەسلەتەكەى بەتايبەتى گەلى كورد لەسەر خاكى كوردستان لە ھەمو
بوارەكاندا .

ئەويش لە پىناو بەتورك كردن ، بەراگويزانى كورد لەسەر خاكى كوردستا
بەگشتى و باكورى كوردستان بە تايبەتى ، لەلايەك بە ناوى ئايىنى ئىسلام
لەلايەكى دىكە بەناوى نەتەوہىي و لەلايەنى سىيەم بەھۆى دپندەپ
دەسلەتەكەيان .

۱۸۴۲/۱۱/۱۷ له‌دوای ده‌ست به‌سه‌راگرتنی ئیماره‌تی سوژان و خو به ده‌سته‌وه‌دانی ئه‌میر محمه‌د پاشای رواندز ، که له‌وکاته ناوچه‌ی عه‌مادیه له ژئیر ده‌ستیدا بووه ، له‌وکاته‌ش هه‌ردوو والی به‌غدا عه‌لی ره‌زاو والی موسل محمه‌د ئینجه داوای سنجه‌قی عه‌مادیه‌یان ده‌کرد ، به‌پیی به‌لگه‌نامه‌ی عوسمانی به‌ژماره /۲۲۳۰۵ HH/ له‌سالی ۱۸۳۷ ، وه‌رمانی سوڵتان مه‌حمودی پیچراوکراو بوو ، ئه‌ویش به‌ده‌ستگیرکردنی محمه‌د پاشا له‌ده‌ریای ره‌ش له‌نزیك به‌نده‌ری سامسون ونگرۆیون .

هه‌روا له‌برگه‌ی یه‌که‌می داواکاری والی به‌غدا به‌و ناوچانه‌ی که له‌ژئیر ده‌سه‌لاتی محمه‌د پاشای رواندزی بوون به‌رامبه‌ر ره‌وانه‌کردنی یه‌ک ملیون قرس بو ئه‌سته‌مبول ئه‌ویش به‌پیی به‌لگه‌نامه‌ی

(M78.1N\A SIRE\DVN.A) که ئه‌و به‌لگه‌نامه‌یه ئه‌وه ده‌سه‌لمیئنی که سنجه‌قه‌کانی عه‌مادیه له‌باشووری کوردستان و ماردین له‌باکووری کوردستان ناحیه‌کانی جه‌زیره‌ی عمرو بو‌تانی به‌وو‌یلایه‌تی موسل لکینرا.

۱۸۴۲/۱۲/۹ له‌دایک بوونی ئه‌میری پووسیای یه‌کیک له‌سه‌رکرده‌کانی فه‌وزه‌وی - کرویو‌تکین - له‌شاری مؤسکۆی پووسیای یه‌کگرتوو ... کاری له‌گه‌ل ده‌سه‌لاتداری پووسیای قه‌یسه‌ری کردوووه ... خوویندنی به‌زانست ده‌ست پیکردوووه ... دوای بوونی به‌ئه‌فسه‌ر له‌هه‌ریمی سیریا دامه‌زرا . ریکخراوه نیمچه کۆمۆنیسته‌کان کاردانه‌وه‌ی له‌سه‌ر بیروبو‌چوونی کرد .. دوای ماوه‌یه‌ک وازی له‌خزمه‌تی سه‌ربازی هیناو ده‌ستی به‌خوویندنی ماتماتیک کرد ، له‌زانکۆی پترسیورگ و هه‌روا خوویندنی جووگرافیا‌شی ده‌ست پیکرد . ئه‌م زانایه هه‌لسا به‌راسته‌کردنه‌وه‌ی نه‌خشه‌کانی باکووری ئاسیا له‌توویژینه‌وه‌یکی جیولۆجی له‌فنه‌ندا و سوید .

له‌سالی ۱۸۷۲ په‌یوه‌ندی به‌جوولانه‌وه‌ی کریکاران له‌سوئیسرا کرد . دوای گه‌رانه‌وه‌ی بو‌ پووسیای چوووه ریزی جوولانه‌وه‌ی - عدمین - که‌له‌وکاته - ن.ن- تشایکۆفسکی - و که - سرجیۆس - سه‌رکرده‌یه‌تیان ده‌کرد ... که له‌نیوان دوولابالی لیبرالیه‌کان و سۆشیا لیسته‌کان کاریان ده‌کرد ، له‌سالی

۱۸۷۴ دەستگىرگا و دوايى لەبەندىخانە ھەلەت و لەسالى ۱۸۷۶ روويكرده
لەندەنى پايتەختى بەرىتانيا .

ئەم زاناپە دژى بيروبوچوونەكانى باكۇنىن وەستا لەبارەى كشتووكال
ودابەشى سامان . كە ئەو ھەلگىرى بىرى - لکل انسان بحسب حاجاتە - بوو
ئەويش بەھۆى بوونى بەرھەمى زياد و بە ھۆى پەرەسەندن و پيشكەووتنى
زانستى و تەكنەلۇژيا ... دواى ئەو لەشارى ژنىف گۇقارىكى بەناوى -
ياخىبووھەكان - دەرگرد لەسالى ۱۸۷۹ ، و بەلام دوايى لەسالى ۱۸۸۱
لەژنىف دەرگرا .

دواى ئەو لەسالى ۱۸۸۶ بەشىوويەكى يەكجارى لە شارى لەندەنى
پايتەختى بەرىتانيا جىنشىن بوو . گۇقارىكى دىكەى بەناوى - ئازادى -
بلاوكردەوہ ... دواى ئەو لەسالى ۱۸۹۵ چوو ئەمەرىكاو پەيوەندى لەگەل
فەزەويە ئەمەرىكىەكان كرد . لە سالى ۱۹۱۷ گەراوہ رووسيا و بەژدارى ل
ھىچ حكومەتلىك نەكرد لە دواى رووخاندنى رژىمى قەيسەرى لە ۱۹۱۷/۳/۱۵
ئەم مروۇقە لەكارەكانى بەردەوام بووہ تاكوو لە ۱۹۲۱/۲/۲۸ لەناوچەى
دىمتروف لەنزىك شارى مۇسكۇ كۇچى دوايى دەكات .

دواى مردنى مۇزەخانەيەك بەناوى - كرېوئىكن - دەكرىتەوہ ، بەلا
دەسەلاتى ستالىن لە سالى ۱۹۳۸ ئەو مۇزەخانەيە دادەخات لە شارى
مۇسكۇ سۇقىيەتى جاران لە وولاتەكەدا .

۱۸۴۲/۱۲/۱۳ ھىزەكانى سووپاي عوسمانى لە رۇژى دووھى جەژنى قوربان توانيان
گەماروئى شارى كەربەلاى مەلئەندى مەزھەب شىيەى ئىسلام لە باشوورى
ئىستى شارى بەغدا ، بدەن و لە دواى شەرىكى توند توانيان شارەكە داگىر
بكەن ، دواى ئەوہ بووہ ھۆى تالان كردن و سووتاندن و ويړانكردن ل
شارەكەدا .

۱۸۴۳

۱۸۴۳/۵/۱۵ گرىندانى كۆنگرەي ئەرزەرۆم لە باكوورى كوردستان لە پىناو چارەسەر كىردنى گرفته كان ، كه نووينەرى چوار دەوولەت بەشداريان تىدا كىرد ئەوانىش :-

- ۱- مىرزا تەقى خان نووينەرى ئىران . ۲- نووينەرى دەسلەتلى عوسمانى ئەنور ئەفەندى . ۳- نووينەرى حكومەتى بەرىتانىا كۆلۆنىل فارانت .
- ۴- نووينەرى پوسىيائ قەيسەرى كۆلۆنىل دانىزدا ... كه كۆنگرە بۆ ماوەى چوار كاترۇمىز . بەردەوام بوو ، كه بوو هۆى ئەوھى ، كه كىشەكان زياتر بەرەو ئالۇزى تەشەنە دارتر هەنگاۋ بنى لە نىوان بەشداربووانى كۆنگرەكه . بە تايبەتى لە بوارەكانى رامىياري و ئابوورى و سەربازى و بازرگانى لە جىهاندا .

۱۸۴۳/۱۱/۱۹ لە داىك بوونى دامەزىنەرى - النزعة النقدية التجريبية - ئەقنارىس ، لە شارى براگى پايتەختى تشىكۆسلۇقاكىيائ پىشوو ... لە دواى تەواوكىردنى قۇناخەكانى خوويندن چووہ زانكۆى لىبتسك ، دواى ئەوہ لە سالى ۱۸۷۶ بەمامۇستا دامەزراۋ لەسالى ۱۸۷۷ بەشىۋوہىەكى فەرمى بووہ مامۇستاي زانكۆ لە زانكۆى زىورخ .

گىرنگىرتىن دانراۋەكانى - نقد التجريبية المحضة - لەدوو بەرگدا لەنىوان سالىەكانى ۱۸۸۸-۱۸۹۰ ... لەم دانراۋەيدا دژى بىرووبۇچوونەكانى دامەزىنەرى يەكەيتى سۆقىيەتى پىشوو - لىنپىن - وەستا . ئەم فەيلەسوفە لە ۱۸۹۶/۸/۱۸ كۆچى دوايى كىردوہ .

۱۸۴۴

۱۸۴۴/۱/۲۲ پىكەينانى مەزەبى بەھائىەكان ، لە ژىر چاۋودىرى پوسىيائ قەيسەرى و جوولەكەكانى لە جىهان و بەرىتانىا ، لە پىناو بۆ گەنكىردنى بىروۋاي ئاينى ئىسلام و لىكترازاندنى ئەو يەكەيتىەكى كه لە ئەنجامدانى رىۋورپەسمەكانى ئاينى ئەنجامياندەدا ، بە دوورخستەنەويان لە بىروۋا بنەپەتەتەكان بە بىروۋ

بۇ چوڭى ھەلۋىستى ، بە ھەئىيەكان كە لەلەين بە ھامەھىدە پىكھاتبوو ، كە داۋاي پىغەمبەرايەتى دەكرد لە جىھانى ئىسلام دا .

۱۸۴۴/۲/۲۷ ۋولاتى دۆمەنىكان لە داۋاي چەندىن جار لە داگىر كىردن لەلەين ھىزەكانى سوۋپاي ئىسپانىيا ۋاھىتەكان ، كە دواجار ۋولتەكەيان پىزگە ار كىرد ، بە دامەزىراندنى كۆماری دۆمەنىكان

بەسەر كىردايەتى - بىرۋىسانتانا - كە بوو ەكەم سەرۋكى ۋلتەكە لە كىشۋو ەرەكەدا .

ھەروا ئىستا ناۋى پايتەختەكەى - رۇزۇ - يە ۋ ژمارەى دانىشتۋانەكەى ۱۷،۶۵۰ ھەزار كەسە . ھەروا ژمارەى دانىشتۋانۋى ۋولتەكەى ۶۵،۸۶۵ ھەزار كەسە . ھەروا رووبەرى ۋولتەكەى ، ۸۵۱ كىلۇ مەتر چوار گۆشەيە . ھەروا چىرى دانىشتۋانى ، ۲۲۷ كەس لە يەك مىل چوار گۆشەدا . ھەروا نىژادەكانى ، زۆر بەى دانىشتۋانەكەى لە ئەفەرىكەكانەۋ لە ھەمان كات ھاۋولتۋى كاربىشى تىايە . لە ۋولتەكەدا .

۱۸۴۴/۷/۲۷ كۆچى داۋايى زاناي گەردىلە - الذرة - ى بەرىتانى - جۇن ھالتۇن - لە شارى لەندەنى پايتەختى بەرىتانيا .

۱۸۴۶

۱۸۴۶/۱/۵ لە داىك بوونى فەيلەسوفى ئەلمانى - رودلف ئويكن - لە ئۇرش - لە - فرىزلىندى رۇژھەلات - خوۋىندى لەزانكۆى گىتىنگن تەۋاۋ كىردوۋە لەسەر دەستى تىشىملر . بىروانامەى دكتوراى يەكەمى لە فىلۇلوجىيا ۋ مىژۋى كۇن بەدەست ھىناۋە ... وانەى لە قوتابخانە ناۋەندىەكان گوتۇتتەۋەۋ لە سالى ۱۸۶۷ تا ۱۸۷۱ لە ھۆسۇم ۋ شارى بەرلىن ۋ فرانكفۇرت ... لە سالى ۱۸۷۶

بووھتە مامۆستای فەلسەفە لەشارى بازلى سويسرا .

دواى ئەوھ گوواستراوھتەوھ بۆ زانکۆى بيتا لە ساى ۱۸۷۴ ... دواى
خانەنشين کردنى لە ساى ۱۹۲۰ دەستى بەوانە وتنەوھ کردیە ... لەساى
۱۹۰۸ پاداشتى نۆبلى لەئاداب بەدەست هیناوه ، ئەم فەیلەسوفە چەندین
دانراوى بەپیزی بەرھەم هیناوه وەك :-

مىژووى زاواھى فەلسەفە و ناوھروكى راستەقینەى ئاین و کیشە
سەرھەکانى فەلسەفەى ئاینى ، لە گەل چەندین بەرھەمى دیکەو بەردەوام
بووھ تاكوو لە ۱۹۲۹/۹/۱۶ كۆچى دواى کردووھ لەبیتای ئەلمانیا .

سەرچاوه:- مەوسوعى فەلسەفە - دانانى - دکتۆر عبدولرحمان بەدەوى -

بەرگى / ۳ .

۱۸۴۶/۶/۱۲ لە پیناوه بە دەست هینانى زانیارى . دوو ميسیۆنیری ئەمەریكى بەناوى -
رایس ، و ، پریس - سەردانى میر بەدرخانیاں کرد کە نزیکەى ۲۳ پوژ لە
باکوورى کوردستان مانەوھ ، لە ناوچەى - دیرگوئى - لە بارەى بارى کوردو
خاکی کوردستان و کیشە پووبەرووبوونەوھکانیاں ، لە نیوان پامیارىەتى
ئیمپراتۆریەتى عوسمانى و گەلى کوردستان ، بە لە کارلیکردنى پامیارىەتى
وولاتانى فەرەنساو بەریتانیاو پووسیاى قەیسەرى و ئیمپراتۆریەتى فارسى
لە کوردستان .

۱۸۴۶/۱۰/۶ لە دایک بوونى یەكەمین
داهینەرى پیشەسازى کارەبا لە
شارى - سینتول بریج - ی
شارى نیورۆكى ئەمەریكى -
جۆرج وویستینگهاوس -
بیزنیسمان ، کە ئەندازیارىكى
ئەمەریکیەو بە داهینەرى
ئىبرىیکەرى هیللى شەمەندەفەر و
پۆتۆرى ئامیرى هەلمى و
پیشەسازى کارەبا و
دامەزرینەرى سیستەمى ووزەى

كارەبا دادەنرېت .

جېڭەي رېوونكردنه وەيە كە جۇرچ لە تەمەنى مندالېدا لە كارگەكەي باوكېدا خەرىكى دروستكردنى ئامپىرەكانى كشتووكال بوو و لە ھەمان كات كارى دەكرد ... ئەمەش بوو ھۆي راکېششانى تەواوى سەرنجى جۇرچ بەلای ماكىنەو ئامپىرەكاندا ، ھەروا لە كاتى جەنگى ناوخۆى ئەمەرىكاندا لە تەمەنى شانزە سالى جۇرچ پەيووھەندى بەھىزى دەرياوانى سەربازى كرد ، لەكاتى جەنگەكەدا لە ھەردوو بەشى سووپا و دەرياوانىدا كارى دەكرد ، دواى ۳ سال لە خزمەتى سووپا ، كاتېك جەنگ كۆتايى ھات لە سالى ۱۸۶۵ دا ، و لە تەمەنى ۱۹ سالىدا يەكەمىن داھىنانى خۇي ، كە رۆتۇرى ئامپىرى ھەلمى بوو ، لە سالى ۱۸۶۷ دا لەگەل مارگرېنائېرسكىن والتەر - خىزانى پېكھېنا .

دواى ئەو لە داھىنانە ھەرە گرنەكانى كە لە سالى ۱۸۶۹ دا ھىنايە ئاراوہ ، دانانى ئېرېرېكەر بوو بۇ شەمەندەفەر و فارگۇنەكان ... ئەمەش وايكرد كە بتوانرېت شەمەندەفەرەكان بە خىرايى بوو سىتېنرېن و بە پادەيەكى بەرچاويش سەلامەتى دەستەبەرىكەن ، لە سالى ۱۸۸۱ سىگنالى ئۆتوماتىكى

كارەبايى Automatic electric block sign

وا پەرەپېدا كە تووانى سەلامەتەيەكى بەرچاوا لە بوواری سىستەمى ھىلى شەمەندەفەردا جېڭىرېكات ، ھەروا ئەم ئامپىرەش بە جۇرېكى گەوورە چووستى ھىلى گوواستەنەوہى زياد كىردوو پووداوى تېكشكانى شەمەندەفەرى كەمكردەوہ .

ھەروا جۇرچ رېگەيەكى گىرنگىرى بۇ ئاسانكارى گوواستەنەوہى گازى سرووشتى بۇ مالەكان و ھەروا بەكارھىنانى بۇ مەبەستى گەمكردەنەوہ و پووناكردەنەوہ دۆزىەوہ ... ھەروا جۇرچ تووانى سامانى داھىنانەكانى لە بوواری بازىرگانى و ەبەرھىناندا بەكاربردوو لەماوہى چەند سالىك تووانى سامانىكى باش پېكەوہنىت و لە سالى ۱۸۸۶ دا كۆمپانىيەكى ويستىنگھاوسى كارەبايى بۇ پەرەپېدانى ووزەو ئامپىرى كارەبايى دامەزراند . دواى ئەوہ ويستىنگھاوس مافى داھىنانەكانى ماتۇرى AC و داينەمۇي لەنىكولاتىسلا كېرى و لەويشدا تېسلاى وەك شارەزايەك بۇ پەرەپېدانى ئەو ئامپىرانەكى كە لە سىستەمى تۇرى ووزەى كارەبادا بەكاردېن لە كۆمپانىيەكىدە

بەكرى گرت .

ھەر لە وكتادا گەورەترین كىبرىكىي ويستىنگھاوس ، تۆماس ئەدىسۇن و كۆمپانىياكەى Generalelectric بوو ، كە سەر قالى كارەبايى DC بوو ، جۇرچ تووانى لە سالى ۱۸۹۳ دا سيستەمى كارەبايى پووناكى بۇ پيشانگاي شيكاگو دامەزىنييت و لەھەمان سالدا بەلئىندەرايەتتەك بۇ بەرھەم ھىنانى ووزەى كارەبا لە تاقگەكانى نىگارا بەدەست بەيئييت .

ھەروا لە سالى ۱۸۹۵ مووھليدەكانى نىگارا تووانى ووزەى كارەبا بۇ دوورى ۲۰ ميل بۇ ناوچەى باقالۇ بنيريت ، تا لە سالى ۱۹۰۷ يش ويستىنگھاوس وەك كاپتىنى پيشەسازى ئەمەريكى بوو .

بەلام دواى ئەو ھەموو كارانە تووشى شكستى دارايى ھات و لە ئەنجام ناچار بوو واز لە كۆمپانىياكەى بيئي و لە سالى ۱۹۱۱ بەدواوہ نەخوشى تەنگى پيئەلچنى ، تاكوو لە سالى ۱۹۱۴/۳/۱۲ لە شارى نيوروك مائناوايى لە وولاتەكەى دەكا لە ئەمەريكادا .

۱۸۴۶/۱۰/۲۷ دەسەلاتى ئىمپىراتورىيەتى عوسمانى ، داواى لە نووينەرى بالويىزى بەرىتانيا لە ئەستەمبۆل كورد ، كە حكومەتى عوسمانى نيازى تەواوى ھەيە ، كە دەسەلاتى ئەمىر بەدرخان كوردى لە باكورى كوردستان لەناو ببات بەھيىزى سووپا .

بەلام سرروشتىيەتى خاك و ھەلكەوتەى كوردستان ، لە بارى كەش و ھەواو كەسى و بوونى ۶۰,۰۰۰ شەست ھەزار چەكدارى كورد لە ژيىر سەركردايەتى ئەمىر بەدرخان واىكرد ، كە دەسەلاتى عوسمانى ناچار بكات . لە دوواخستنى ھيرشەكەى بۆسەر كوردستان .

لە ھەمان كات سەرەك وەزيرانى دەسەلاتى عوسمانى ئاگادارى نووينەرى بەرىتانياى كورد ، كە نازم ئەفەندى ئەحمەدى ناردووہ بۆلاى ئەمىر بەدرخان بەراگرتنى شەرەكە لە ناوچە جياجياكانى باكورى كوردستان .

۱۸۴۷

۱۸۴۷/۲/۲۸ لە دەستورى پووسىيائى قەيسەريدا ھاتووہ ، كە كاويربارى بەرپووەبەرايەتى تەواوى ھۆزو خيئە كوردەكانى ئازربايجان - جگە لە كوردە

ئىززىدەكان - خراوتە ئەستۆي سەرۆكى ھۆزى - رازىكى ، رادىكى - كە
جەغفەر ئاغا لە نازناوى عىل بەگ بوو .

شايانى باسە گەر بگەپرىنەوہ بو سەر ژمىرى سالى ۱۸۹۷ دانىشتووى
كوردو نەتەوہكانى دىكە بەم شىوويە بووہ ... ژمارەى كورد - ۹۹,۹۰۰ -
ھەزار كەس بووہ ... ژمارەى نازەربايجانەكان - ۷۳ر۴۰۰ - ھەزار كەس
بووہ ... چەرکەسەكان - ۸۳ر۶۰۰ - ھەزار كەس بووہ ... ئىنگلۆشىيەكان -
۴۷ر۴۰۰ - ھەزار كەس بووہ ، كۆمىيەكان - ۸۳ر۶۰۰ - ھەزار كەس بووہ ،
قەرەچايقىيەكان - ۳۷ر۳۰۰ - ھەزار كەس بووہ ، كە ھەموويان خواوہنى
قەوارو دەسەلاتى خۇيان بوونە ، بەلام كورد .!...!...! .

ئەويش كە ھۆكارى سەرەكى دەگەپرىتەوہ بو سەر كوردە ھۆزو تيرەو مىرو
دەسەلاتدارەكان و سەرۆكى پارت و بئەمالە كانى كورد . بە پاراستنى
دەسەلات و پارو پياوانكردنى سامانى گەل ، بە ئاسانكارى كردن بو
دووژمنانى گەل و نىشتمان .

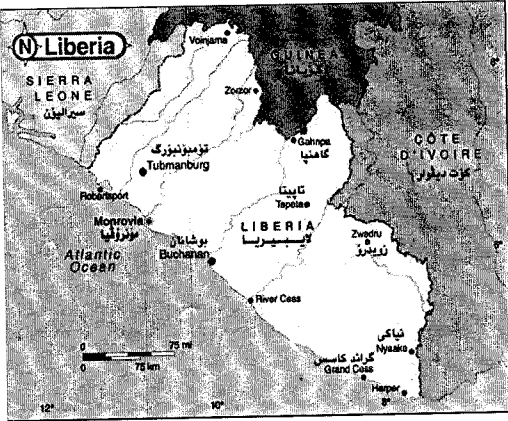
۱۸۴۷/۵/۱۹ مۆركردنى پىكەووتنامەى ئەرزەپۆم لە نىوان دەسەلاتى ئىمپراتورىيەتى
عوسمانى و دەولەتى سەفەوى فارس ، كە لە ئەنجامدا بوو ھۆى ئەوہى كە
چەندىن ناوچەى كوردستان لە باكوى كوردستان بخرىتە ژىر دەسەلاتى
ئىمپراتورىيەتى عوسمانى بەپىي بەرژەووندى ھەردو دەسەلاتى عوسمانى و
فارسى داگىركەرى باكورو رۆژھەلاتى كوردستان .

۱۸۴۷/۵/۳۱ مۆركردنى پەيمان لە نىوان بەپرسانى داگىركەر لە ئەرزەپۆم بە
گەراندنەوہى عەبدال بەگ باجەلان ، لە دواى سەرئەكەووتنى لە شەپرو
مىلاننى لەگەل محەمەد عەلى مىرزا لە ھەرىمەكەدا .

۱۸۴۷/۶/۲ ھىزەكانى سووپاي عوسمانى ھىرشى كرده سەر مىر بەدرخان بە
سەر كردايەتى عوسمان پاشاي دووم ، لە ئەنجام سەرئەكەووتنىان بە دەست
نەھىنا بە ھۆى خۆپراگرى و بەرگرى كردن لە بوونى كورد و خاكى كوردستان
لە باكورى كوردستان .

۱۸۴۷/۷/۱۸ لە دواى شەپرىكى خويناوى لە نىوان ھىزەكانى سووپاي قەرەنسائو
شۆرشگىرانى جەزائىر ، بە سەر كردايەتى عەبدولقادر جەزائىرى لە دواى ۱۷
سال شەپر . لە نىوان ھەردو وولات ، جەزائىر لەلايەن ئىمپراتورىيەتى

فه‌رهنسا داگیرکرا ، له ئه‌نجامی خو به ده‌سته‌وه‌دانی عه‌بدولقادر جه‌زائیری ،
 ئه‌م وولاته به‌داگیرکردن مایه‌وه تاکوو بده‌ست هینانی سه‌ربه‌خویی جه‌زائیر
 له کیشووهره‌که‌دا .

١٨٤٧/٧/٢٦ که‌لانی وولاتی لیبرییا
 پێشوازی له
 سه‌ربه‌خویی خوی کرد
 ، ئه‌ویش به‌کووماری
 لیبریای ئازاد ،
 به‌دامه‌زنان‌دنی
 حکوومه‌ت له‌سه‌ر
 شیوازی ئه‌مه‌ریکی ، که
 - جۆزیف رۆبرتسه -

به‌یه‌که‌م سه‌ره‌ک کووماری ئه‌و وولاته تازیه‌دا هه‌لبژێردرا ، که‌که‌سایه‌تی‌ه‌کی
 ئه‌مه‌ریکی بوو له وولاته‌که‌دا .

هه‌روا پایته‌خته‌که‌ی ناوی - مۆنرۆقییا - یه‌ و ، ژماره‌ی دانیشتیوانی
 ١,٠٣٦,٠٠٠ ملیۆن که‌سه . هه‌روا ژماره‌ی دانیشتیوانی وولاته‌که‌ی ،
 ٣,٧٠٠,٠٠٠ ملیۆن که‌سه . هه‌روا رووبه‌ری وولاته‌که‌ی ، ١١١,٣٧٠ کیلۆ
 مه‌تر چوار گۆشه‌یه . هه‌روا چۆی دانیشتیوانه‌که‌ی ، ٨٥ که‌س له‌یه‌ک میل
 چوار گۆشه‌دا . هه‌روا نژاده‌کانی ، هۆزه‌کانی ناوو‌خویی ٩٣٪ . هندی ،
 ئه‌مه‌ریکی ، لیبری ٥٪ . له وولاته‌که‌دا .

۱۸۴۷/۱۲/۹ ئافره ته ميژوونوسو
 رووناكيري نه ته وه يي كورد
 خاتوو مهستوروي كوردستان ،
 ماوه ي ۱۴ سال به بيووه ژني
 مائه وهو ژياني به سه بررد ، لهو
 ماوه ميژووي نه رده لاني به
 دهسته كاني خو ي نووسيته وه به
 ناوي - ميژووي نه رده لان - ، له
 گه ل نه وه شدا ناكوكي و دژايه تي
 ومملاني ي ناوو خويي نه ميره كاني

نه رده لاندا له بيروو ژيان و سامان تييدا نه مابوو ، هه تا كي شه كه كه وتبووه
 نيوان خيزان و بنه ماله كاني نه رده لان ، دواي ماوه يه ك رويان له باشووري
 كوردستان كرد ، دواي ۴۴ سال له ته مه ني پر له نيش و نازارو خو پراگري
 مه سبووروي نه رده لان به مالئاوايي كرد له گه ل و نيش تيمانه كه ي ، كا
 جيگه ي شانازي گه لي كوردستانه .

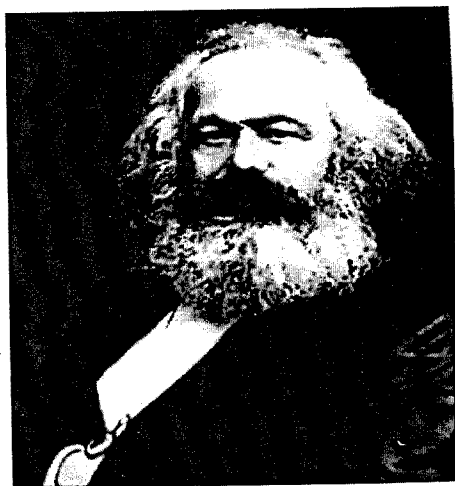
جيگه ي باسكردنه كه نه م خاتوونه ناوداره له ۱۸۰۴ / ۴ / ۱۲ ، له شاري -
 سه نندژ - له روژ هه لاتي كوردستان چاوي به جيهان هه له ي ناوه ، كه نه و كات
 نه و شاره پايته ختي ئيماره تي نه رده لان بووه ، هه روا له كاتي
 ده سه لاتاريه تي نه مير - نامانه لالا خان - باوكي خه سره و خان بووه ، له
 هه ري مه كه دا .

۱۸۴۸

۱۸۴۸/۱/۲۴ دۆزينه وه ي زي پر له ويلايه تي كاليفورنياي ويلايه ته يه كگرتووه كاني
 نه مه ريكا ، له دواي هه ول و توانا له توويژينه وه يه كي زانستيا نه ي به رده واه
 له ناوچه كه دا .

۱۸۴۹

۱۸۴۹/۱/۱ رووناكيري فهيله سوفي ناووداري جيهاني و خاوه ن تيئوري سو سياليستي

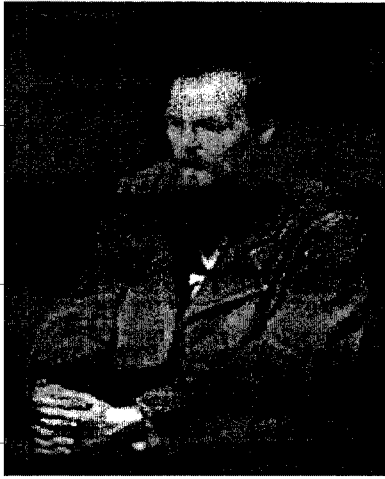
زانستى ، كارل ماركس -
 باه‌تېكى له سهر به‌رپابوونى
 شوپشى چينى كريكاران
 بلاووكردهوه ، به تايبه‌ت له
 سهر داهاتووى فېره‌نساو
 جهنگى جيهانيدا .

ئەوئيش به هەئسه‌نگاندىن و
 تووئينه‌وه‌يه‌كى زانستيانه
 به‌پيئى كئشه‌و مملانئيه‌كانى
 ئەوكات له ليكتزانى

په‌يووه‌نديه‌كانى كوئمه‌لايه‌تى و چينايه‌تى . به هئوى چه‌وسانه‌وه‌ى چينى
 كريكاران و كاسبكاران له‌لايه‌ن سه‌رمايه‌داران و ده‌سه‌لاتدارانى سه‌رمايه‌دارى
 له وولاتانى ئەوروپادا .

له ئەنجام پئيشبينيه‌كانى ئەم زانايه هاته‌جى ، به به‌رپابوونى شوپشى
 فېرنسى و كوئونه‌ى پاريى و شوپشى روسى و جهنگى يه‌كه‌مى جيهان .

بلاو‌كردنه‌وه‌ى يه‌كه‌م ژماره‌ى هه‌فته‌نامه‌ى - زه‌ريرا دبهر - له شارى ورميئى ۱۸۴۹/۱/۱
 له روژه‌لاتى كوردستان ، كه ئەو پوژه كرا به پوژى پوژنامه‌گه‌رى ئاشوورى
 له نيوان وولاتانى دووزيئى و به تايبه‌تى له كوردستان .

۱۸۴۹/۴/۲۳ دواى دەستۆيفسكى تگىركردنى

دۇستۆيفسكى و لىھ دواى

لىكۆلىنەۋە لەگەلداۋ لەگەل ۲۰

رووناكىبرى دىكە لەكۆمەلەى

بىتراشفسكى لە ۱۲/۲۲ى ھەمان

سال ، لەلايەن رژیىمى قەيسەرى

پووسيا دەستگىركران .

دواى ئەۋە چاۋيان دەبەستىتەۋەو

پووت دەكرىنەۋە تەنيا شۆرتيان

لەبەر دەمىنى و لە گۆرپانىكدا

لەناۋ كۆمەلە سەربازىك فرىيان دەدەنە سەرزەۋىەكى بەستەلەكى ، كە پەلەى

ساردى لەخواروۋى ۲۰ پەلەى ژىر سفر دەبى لە شارەكەدا .

۱۸۴۹/۸/۲

كۆچى دواى دامەزىنەرى وولاتى مىسرو بە نژاد كورد محەمد عەلى پاشا

، كە لە بنەمالەى خدىۋى بوۋە لە كاتە زوۋەكان لە ويلايەتى دياربەكر لە

باكوۋرى كوردستان روۋى لە ھەرىمى مىسر كورد بو... لە بنەمالەى

خدىۋىۋە تەرمەكەى لە مزگەۋوتى دروستكراۋ لەلايەن خۇيەۋە بەناۋى-

القلعە - نىژاۋە لەميسردا .

۱۸۴۹/۱۰/۱۷ كۆچى دواى مۇزىكارى ناۋودارى فەرەنسى - تۆبان - لە پارىسى

پايتەختى فەرەنسا .

۱۸۴۹/۱۰/۲۵ ھىلەسوفى جىھانى كارل ماركس داۋاى كۆنگرەيەكى گشتى لە ھەموو

رىكخراۋە دىموكراتىيە جىھانىەكان كورد لەو پۇژەدا ، بەلام بەرپابوۋنى

شۆرشى فەرەنسا ، بەر لە گرېدانى ئەۋكۆنگرەيە بەرپابوۋ . كە بوۋە ھۆى

سەرچاۋەكانى تىنورى و بىرى ماركسى لە شۆرشى چىنى كرىكاران لە

جىھاندا .

تېبىنى :- تىئورىيەكانى ماركسىيەت بۆتە سەرچاۋەى ھەموو

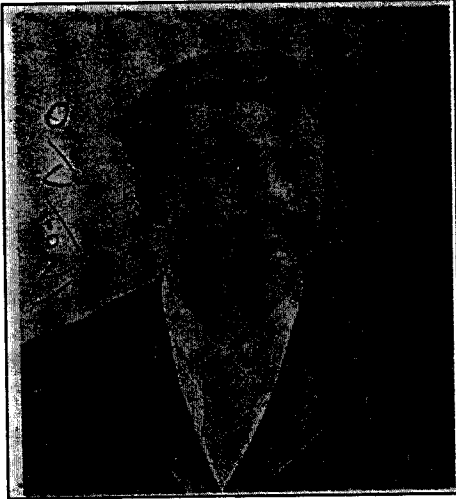
پەرەسەندىكى بىروو بۇ چوۋنەكانى زانساكان و

نووسەرو رووناكىبران لە ھەموو بوارە جيا جياكاندا

بە تايبەتى لە بوارەكانى چىنايەتى و ئابوۋرى و

كۆمەلەيتىدا .

۱۸۵۰

۱۸۵۰/۸/۵ لە داىك بوونى نووسەرو
 ئەدەبى بەناوبانگى فەرەنسى
 و جىهان - گى دى مۇپاسان
 - ناسراو بە مۇپاسان لە
 خىزانىكى ئارسىتۆكراتى
 كۆشكى - مىرۇقىيل - ى لە
 ھەرىمى نۆرمەندى فەرەنسا
 ... ھەروا لە ژىنگەيەكى ئارام
 و ھىمنى خىزانى گەشەى
 نەكرد ... لەبەر ئەو
 بەردەوام داىك و باوكى
 لەبەرىك دابوون ... ئەم

بارودۇخەش كاردانەوھى خراپى لەسەر دەروونى مۇپاسان ھەبوو ، كە دواتر
 لە نۇر چىرۆكدا ھەلووئىستى دووژمندارىيەتى خۇى دژى خەلكى و
 ھاوسۆزىشى بۇ ھەژاران و كۆمەلگا دەرىپرى ... ھەروا بە ووردى چاودىپرى
 ژيانى جووتيارانى دەكردو نىكى دابوونەرىتەكانيان دەبووھە ، ھەروا بەرەو
 دەريا دەچوو لە ماسى گران رادەما ... ھەر بۇيە دواتر گوتى: - لەسەر
 كەنارى ساردو خۇلەمىشى دەرياي باكوور پىنگەيشتم .

ھەروا مۇپاسان زياتر لەسەر دەستى داىكى پەرورەدە بوو ، كە داىكى نۇر
 شەيداي ئەدەب بوو ، كە داىكى دەيوويست مۇپاسان وەك ئەلفرىدى براى
 بىت بە ئەدبىكى بەرز ، كە ئەويش نۇر ھەزى لە ئەدەب و فەلسەفە دەكرد
 ... بەلام مەرگ مەوداي گەيشتنى بە ھىواكانى ئەدا ... ھەروا مۇپاسان لە
 تەمەنى ۱۲ سالىدا چوو پەيمانگايەكى ئايىنى و دواتر دەچىتە
 قوتابخانەيەك لە - روان - و بەكەلۇرياي لى بەدەست دىنى ... دواى ئەو
 چوو بۇ خوويندىنى ياسا ، بەلام بەر لە تەواوكردىننى خوويندىنى ياسا دەچىتە
 رىزى سووپاي فەرەنسا .

لەوكاتەش شەپ لە ئىوان فەرەنسا و ئەلمانىا ھەلگىرسابوو ھەر لەو كاتە مۇپاسان كەوتە سەر خوويندەنەو ھو چامەى غەزەليانەى دەنووسى و دواى دەستانى شەپ ، دەچىتە شارى پارىسى پايتەخت ... لە شارى پارىس لە دەزارەتى دارايى و داگىرگەكان كارى دەست دەكەوى ، دواى ئەو دەچىتە دەزارەتى فېركردنى گشتى و ھونەرەجوانەكان دادەمەزىت .

ئەم ئەدىب و نووسەرە لە ماوەى ژيانيدا زياتر لە ۲۵۰ كورته چىرۆك و ۶ شەش رۆمانى نووسىووە لەگەل ديوانىكى شىعيريدا ، و لەماوەى ژيانيدا لە ھەلس و كەوتەكانى جىگەى سەرسوورمانى دانىشتوان و ھاورى و دۆستان و جەماوەرەكە بوو بەردەوام بوو لەكارو ھەلووئىستەكانى تا لە رۆژى ۱۸۹۲/۷/۶ مائناوايى لە گەل و وولاتەكەى دەكا لە فەرەنسا .

۱۸۵۰/۹/۱۲ كۆچى دوايى زاناي فېزايى فەرەنسى - جۇزىف لوى چاى لوساك - رابەرى لىكۆلىنەوھى كارەكانى غازى بۆ كەلوپەلەكان .

۱۸۵۰/۱۱/۶ مېرنشىنى بابان ھەلووھشىنرايەو ، كە دوا مىرى بابان عەبدولأ پاشا بوو . لە دواى ھەلووھشانەوھى ئىماراتى بابان ، كراووتە قايمقامى شارى سلېمانى و ئىتر پەردە بە سەر ئەو مېرنشىنانە دادراووتەو لە سەر خاكى كوردستان ت مانگى / ۱۹۲۲/۸ ، كە شىخ مەحمودى حەفید بانگەوازي بەرەو دامەزراندنر پاشايەتى كرد لە باشورى كوردستان .

دواى ئەو سەربەخۆى كوردستانى راگەياند ... شايانى باسە دواى روداوەكان لە ناوھەركى مېژوونامەكە بەمىژوو ھەمووى باسكراو بەپىر پۆژومانگ و سال ، لە ھەموو بوارەكاندا .

۱۸۵۱

۱۸۵۱/۵/۱۶ لە دايك بوونى رووناكېرو تووژىنەرو موئەرخى فەلسەفەى ئەلمانى - يند ئەردمن - لە ئەلمانىا ... خوويندنى لە شارى بەرلین دەست پىكرد لەلايەر ھلمھولتس و بوئتس و تسلر ، كە لە ئاكام توانى بروانامەى دكتورا بەدەسدا بىنى لەشارى بەرلین لە سالى ۱۸۷۶ .

دواى ئەو لە سالى ۱۸۷۸ لەزانكۆى كىل دەستى كرد بەوانە گووتنەوھو دواى ئەویش لەزانكۆى براسرلافيا لەسالى ۱۸۸۴ ھەلە لەسالى ۱۸۹۰ و بۆ لەسالى ۱۸۹۸ و بەرلین لەسالى ۱۹۰۹ . ينو ئەردمن بەشدارى لە مېژوو؛ فەلسەفە بەچەند دانراويك كردووە ... لە بوارى فەلسەفەى زانست بەدانان

كتايبىك بەناونىشانى - بديهييات الهندسه - و چەندىن دانراو بابەت لەم بوارەو بوارەكانى دىكەى فەلسەفەو بەردەوام بوونى لەكارەكانى تاكوو لە ۱۹۲۱/۱/۷ لە شارى بەرلىنى ئەلمانىا كۆچى دوايى دەكات بە مائىناوايى لە گەلانى وولاتەكەيدا .

۱۸۵۱/۱۰/۲۷ دامەزراندنى ئازانسى - رۆيتەر - لە شارى لەندەنى پايتەختى بەرىتانىا ، ئەم ئازانسە لە سەرەتا تەنيا ھەوالە تايبەتتەكانى بە ، دارايى ، كۆدەكرەدوھ و پيشكەشى بىستەرانى دەكرد .

جىگەى ئامازە پىكردنە كە ئەم ئازانسە يەككە بوو لە ئازانسە بە ناوبانگەكانى كۆكردنەوھى زانىارى و ھەوالە لە سەر ئاستى جىھان ، كە تاكوو ئىستا نزيكەى ۷۵ نووسىنگەى لە وولاتە جيا جياكانى جىھاندا ھەيە . كە ھەوالە جيا جياكان دەگەيەنئتە جىھان ، جگە لە زانىارى راگەياندن ، زانىارىبەكانى دارايى دەگەيەنئتە ئازانسەكانى دالىنايىكردن و دامەزراندراوھ دارايەكان و نانكەكان .

بەلام دواى ئەوھ لە سالى ۱۸۵۸ فراوانكرا و كەوتە كۆكردنەوھو گەياندى تەواوى ھەوالەكان . ھەروا ئەو ئازانسە بە دريژايى تەمەنى لە خزمەتكردنى پيدانى زانىارى لە قۇناخ و گۆرانكارىھ رامىارى و سەربازى و ئابوورى و بازىرگانى و رىكەووتننامەو شەپو ئاشتيدا ھەوالەكانى بو دام و دەزگا راگەياندن و ميديا و دەسەلاتەكان بلاوكردۆتەوھ .

دواى ئەوھ لە سالى ۱۸۶۱ تا ۱۸۶۵ دامەزرىنەرى ئەم ئازانسە رۇژنامە نووسىكى ئەلمانى بوو كە ناوى - پۇل بۇليۇس رۆيتەر - بوو ، كە بە بارۇن فۇن رۆيتەر - ناسراو بوو . كە لە سالى ۱۸۱۶ لە شارى - كاسلى لە وولاتى ئەلمانىا چاوى بە جىھان ھەلپىناوھ ، لە بەر ئەوھ ئەو ئازانسە بە ناوى ئەو كرا و ناوزەند بووھ . لە بەر ئەوھى كە لە سالى ۱۸۵۱ لە شارى لەندەن ئەو ئازانسەى دامەزراند بە خۇى سەرپەرشتى تەواوى كارەكانى دەكرد تا مائىناوايى كۆتايى كرد لە وولاتەكەدا .

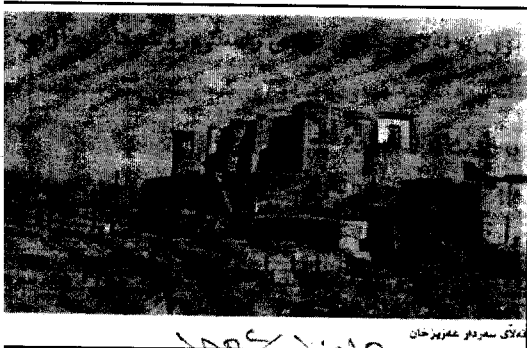
۱۸۵۲

پرووسىيە قەيسەرى - كىناز بەبىئونۇفى - ۴۵۰ خىزىنى كوردى ، كە دانىشتىۋانى ۲۰ گوند بوون ، لەلەي چەپى بۇلەي راستى پۇخەكانى ناۋچەي رووبارى ئاراس گوستەۋە ، بە ناۋى ئەۋەي كە لە ژىر دەسەلەتى ئىمپراتۇرىيەتى عوسمانى دورىان بخاتەۋە .
بەلام ئەنجامدانى ئەم كارە بەپىچەۋانەۋ بە رىكەۋوتنى نىۋان ھەردوۋ دەسەلەتى عوسمانى و پرووسى بوو ، لە پىناۋ پەرت و بلاۋەپىكردنى خىزانەكانى كوردو شىۋواندىنى بارى دىمۇگرافىيەي نىشتىمانى كورد لە سەر خاكى كوردستان .

بىنەمەكى - ئىسال ئەمەۋىيەرى شارى بۇكان

دەلەتى سەردەر غەزىزخان

۱۸۵۲/۱۰/۱۵ يەكەم سەرزىمىرى
كە لە شاي بۇكان لە
رۇژمەلەتى
كوردستان كرايىت ،
كە ژمارەي
دانىشتىۋانى
ئەۋكات ۱۰۰ كەس
دەگەرىتەۋە ، بەلام
لە سەردەمى -
ناسرەدىن شاي
قاچار - كە سەردار
غەزىزخانى موكرى
خاۋەنى بۇكان بوو
خۇي لە ۱۰۰
بەنەمالە دەدا ، كە

لەو شارۋچكە نىشتەجى بوون ... جىگەي باسكردنە كە شارى بۇكان لە ۳ خولەك و ۴۶ پلەي درىژى خۇرەلەت و ۳۲ خولەك و ۳۶ پلەي پانايە باكوورە .

بەپىيى دوايىن دابەشكردنەكانى ئىران بەرىتانى رووبەرى بۇكان ۴۱،۳۰۶ كىلومەتر چوار گۆشەيە ... بۇكان لەباشوورى خۇرەلەتى پارىزگا

ئازىبايجانى خۇرئاوا ھەلكەوتوۋە ... شارى بۇكان ۱۳۴۰ مەتر لەسەر ئاستى دەريا بەرزە ... شارى بۇكان لەباكوورەۋە لەگەل ميانداۋا ... لەخۇرھەلاتەۋە لەگەل ساين قەلا ... لەباشوورەۋە لەگەل سەقزو لەخۇرئاوا لەگەل شارى مەھاباد ھاوسنوورە لە ھەرىمەكەدا .

شارى بۇكان لەسەرژمىرى سالى ۲۰۰۵ كە لەلايەن فەرمانگەى بارى شارستانى پارىزگاي ئازىبايجانى خۇرئاواۋە بلاۋبۆتەۋە كە دانىشتوۋانى بۇكان ژمارەى گەيشتۆتە ۲۳۰,۰۰۰ ھەزار كەس و لە ناو شارە كوردىەكان دواى شارەكانى كرماشان و ورمى و سەنەيە . گەۋورەترين شارە لە خۇرھەلاتى كوردستان . بۇكان لەدوو قەزا پىكھاتوۋە ... قەزاي - سەينە - كە روبەرى ۱۰۹۳ كىلومەتر چوارگۆشەيە و لەسى ناحيە پىك ھاتوۋە ... قەزاي ناوھندى شارى بۇكان كە لە چوار ناحيە پىكھاتوۋە ... دانىشتوۋانى بۇكان بەزمانى كوردى زاراۋى موكرى ئاخاوتن دەكەن ... دانىشتوۋانى شارى بۇكان ۱۰۰٪ كوردن و بەناين موسمانن و لەھەردوو مەزھەبى شىعەو سووننەى ئىسلام پىكھاتوون .

دانىشتوۋانى كۆنى بۇكان و نەتەۋەكانى دىكە لەناۋچەكەدا ئەو شوۋيئەۋارانەى لەگەران و پىشكىن شىۋيئەۋارەكان دۆزىۋىيانەۋە لە ھەلكەناندى بەرد دەگەرىتەۋە بۇ ۸۰۰ سال بەر لەزايين و بەدەيا قەلاۋ خانوۋى كۆنى تىبا بەدى دەكرىت ، كە خاۋەندارىەتى بۇ پەنجە ماندوۋبوۋنەكانى كورد دەگەرىتەۋە . بۇكان لەسالى ۱۹۳۶ يەكەم قائمقامى بۇ دامەزراۋە ، كە ناۋى عەزىزخانى ھەيدەرى بوۋە ... يەكەم قوتابخانە لەسالى ۱۹۲۸ كراۋتەۋە ... ئەمە كورتيەك لەسەر باسى بۇكانى رۇژھەلاتى كوردستان .

سەرچاۋە:-- گۇڧارى - خاك - ژمارە/۱۳۰ .

۱۸۵۳

۱۸۵۳/۷/۱ كۆماندۆزى ئەمەرىكى - پەيرى - بە تووندى ئاگادارى سەركردەكانى ژاپۇنى كردو داۋاي لىيانكرد ، كە بە پەلە دەرگا لە بەردەم ھاتوۋچۇى كەشتىەكانى دەرياۋانى بكەنەۋە جا بەخۇشى بىت يان بەزەبرى ھىزبىت لە

ھەرىمەكەدا بەرەو جىھان .

۱۸۵۳/۸/۲۱ لەدايك بوونى زاناو كىمىياناس و فەيلەسوفى ئەلمانى - ئۇستىقلد - ماوھى خوويىندى ناوھندى لە رىگا - ئەلتقىا - بردۆتە سەر . لە سالى ۱۸۷۲ چووهتە زانكۆى دورىيات - ئەلان ، تاراتوو - كە خوويىندى كىماى لەلاى كارل ئەشمەند و يوهان لەمىرگ تەواوكردووھ . ھەروا فېزىيالى لەلاى بېرونامەى ماستەرى بەدەست ھىناوھ ... دواى تەواوكردى خوويىندى بۆتە مامۇستاي يارىدەدەر لەزانكۆى دورىيات .

دواى ئەوھ بۆتە مامۇستاي - تخصص فى نظريه التفاعل فى الكيمياء - لە سالى ۱۸۷۸ بېرونامەى دكتوراي بەدەست ھىناوھ لەكىمىيا . لەسالى ۱۸۸۰ دامەزراوھ بەمامۇستاي كىمىيا لە پەيمانگاي ئەندازىياري - يۇليتكتيك - لە رىگا لە ئەلمانىيا . لە سالئەكانى ۱۸۸۵ - ۱۸۸۷ دانراوھىيەكى دانا بەناوې - متن من الكيمياء العامه - لە سالى ۱۸۹۸ پەيمانگاي كىمىياى فېزىيائى لەزانكۆى لىبىستك كردهوھ ... لە سالى ۱۹۰۶ خانەنشېن كرا ، لە پىناو توويژىنەوھ لە سالى ۱۹۰۹ پاداشتى نۆبلى پى بەخشرا .

ئەم فەيلەسوفە لەكارەكانى بەردەوام بوو تاكوو لە ۱۹۳۲/۴/۴ كۆچى دواى دەكات ... شايانى باسە ئۇستىقلد دامەزىنەرى وزە بووھ ... كە يەكئەك بووھ لەجۆرى مەزھەبى يەكايەتى monismus كە ئەو تىئورىيەش لەسەر بىنەماى خەسلەتى وزە بووھ ، كە جۆرەكانى وزە جىياوزن لەچەندىن بوادا .
سەرچاھە: - مەسومەى فەلسەفە - دانانى - دكتور عبدولرەحمان بەدەوى - بەرگى / ۳.

۱۸۵۴

۱۸۵۴/۲/۲۸ دامەزراندنى پارتى دېموكراتى لە ئەمەرىكا ، لە پال پارتى كۆمارى كە ئەو دووپارتە تاكوو ئىستا بەپىي دەنگى دەنگدەران لە ھەلبېژاردنى كۆنگرېس و ئەنجومەنى پىران و سەرۆكايەتى ئەمەرىكا دەسلەت دەگرەنە دەست ، كە ھىچ سەرۆكئىكى ئەمەرىكا لەماوھى دووخولى سەرۆكايەتى زىاتر ناتوانى خۇى ھەلبېژىرى ، جا بە ھەر جۆرىك بىت . لە نىوان ئەو دووپارتەو بە دەرئەچوونىان لە دەستوروي ياساي ھەلبېژاردنەكان لە ئەمەرىكا دا .

۱۸۵۴/۳/۳۱ لە دواى ناچاركردى ژاپون ، كە ھەلسى بەمۇر كرىدى كۆمەلىك رىكەووتنامە ، لەوانە رىكەووتنامەى - كاناجان - ى دۇستايەتى بوو لەگەل وولاتانى

پەيووھندار لە جىهان .

۱۸۵۴/۷/۱۲ ھونەرمەندى شىۋوھكارى ناودارى ئىتالىيا - ئەمادۆمۇ دىيانى - لە شارى ئۆسكاناى ئىتالىيا چاۋى بە جىهان ھەلھىناۋە لە ۋولاتەكەدا .

۱۸۵۴/۷/۱۴ ۋازھىنانى سولتانى مەسقەت لە دورگەكانى كەنداۋ ، بە ناۋى مۇرپاۋ كۆرپا بۇ چوونە ژۇر دەسەلاتى تاجى بەرىتانيا .

۱۸۵۴/۸/۱۶ ھىزەكانى سووپاى فەپەنسساۋ بەرىتانيا ھىرشىيان كىردە سەر سووپاى قەيسەرى پروسىيا ، لە ئەنجام ھىزەكانى سووپاى فەپەنسساۋ بەرىتانيا توانىيان لە دورگەى - ئالند - لە دەرىياى بەلتىق بە ۋىرانكردنى شارى بۇرمارسووندى پروسىيا سەرگەۋوتن بە دەست بىنن لە ناۋچەكەدا .

۱۸۵۴/۹/۱۸ سەرگەدەى كورد يەزدانشىر سوودى لە پۇيشتنى ھىزەكانى سووپاى تورك ۋەرگرت ۋ ئالاي پاپەرىنى بەرزكردەۋە ، لە ھەمان كات سەرۆك ھۆزەكانى ھەكارى ۋ مۇكاتسەكان ۋ بۇتان بەچەك دىنە رىزى ئەۋ پاپەرىنە لە باكورى كوردستان .

لەگەل ئەۋەشدا ھىزەكانى سووپاى عوسمانى لە كوردستان ژمارەيان كەم دەبىت ۋ پاپەرىنەكەش بەردەۋام دەبىت ، كە بەرەۋ ھەرىمەكانى بەتلىس ۋ موسل ھەنگاۋ دەنى ۋ ھىزەكانى سووپاى تورك لەۋ ناۋچانە دەردەكەن ۋ كەلۋپەلە جەنگىەكانىيان لى داگىردەكەن ، لە ھەمان كات كوردە ئىزىدىەكانىش بەشدارى لەۋ پاپەرىنە دەكەن لەپىناۋ سەرگەۋتن لە باشوورى كوردستان .

۱۸۵۴/۹/۲ بە ھۆى لاۋازى ھىزەكانى سووپاى قەيسەرى پروسىيا ۋ وردبىنى لەرىكخستنى ھىزەكانى سووپاى بەرىتانياۋ فەپەنساۋ توانىيان ھىرش بەكەنە سەر ھىزەكانى سووپاى قەيسەرى پروسىيا لە شەپرى ئەلما ۋ بەبەرىكردنى كەشتىە جەنگىەكانى پروسىيا لە بەندەرى سىپاسنۆيۇل لە ناۋچەكەدا .

۱۸۵۴/۱۰/۱ لەدايك بوونى رووناكبرى رامىارى ۋ سوشىالستى ناودارى تشىكى - كارل كاوتسكى - . باۋكى ۋىنە گرىكى تشىكى ۋ داىكى ئەلمانى بوۋە . فىرپوون ۋ ھەلگىرى بىرى سوشىالستى لەرىگەى چىرۆكى چىرۆكەكانى فەرنەسى بەناۋبانگ - جۇرچ ساند - بوۋە لە گەل دانراۋەكانى لوى بلان ۋ دانراۋەكانى لاسالى سوشىالستى .

لە سالى ۱۸۷۴ دەستى بەخوويندىنى فەلسەفە و مېژوو كر دووہ لەزانكووى قىينا . دواى ئەوہ دەستى كر دووہ بەخوويندىنى ئابوورى و زانستەكانى سرووشت و دلخوشكەر بووہ بە تىئورى داروين لە پەرەسەندىنى مېژووى كۆمەلگاي مرقايەتى . لە سالى ۱۸۷۵ چووہ تە رىزى پارتى ديموكراتى سوشىالستى لەشارى قىينا . دواى ئەوہ بەشدارى لەدەركردنى گوڤاريكى هەفتانەى - ديموكراتى سوشىالستى - كرد .

لە سالەكانى ۱۸۸۵ تا سالى ۱۸۹۰ لە شارى لەندەنى پايتەختى بەرىتانيا ياريدەدەرى فريدريش ئىنگلش بووہ ... دواى ئەوہ چووہ شارى بەرلىنى ئەلمانيا . لە سالى ۱۸۹۱ بەشىكى لەتىئورى - پرؤگرامتەرفورت - نووسى . دواى ئەوہ لەسالى ۱۹۱۷ چووہ رىزى ديموكراتى ئىشتراكى بى لايەنەكان . ئەم فەيلەسوفەى زانايە لەكارە هەمەلايەنەكانى راميارى و ئابوورى و زانستى بەردەوام بووہ تاكوو لە ۱۹۳۸/۱۰/۱۷ لە ئەمستردام مائناوايى لە گەلانى و وولاتەكەى و جىهان دەكات .

سەرچاوه: - مەرسوعەى فەلسەفە - دانانى - دكتور عەبدولرەحمان بەدەوى - بەرگى ۳/ .

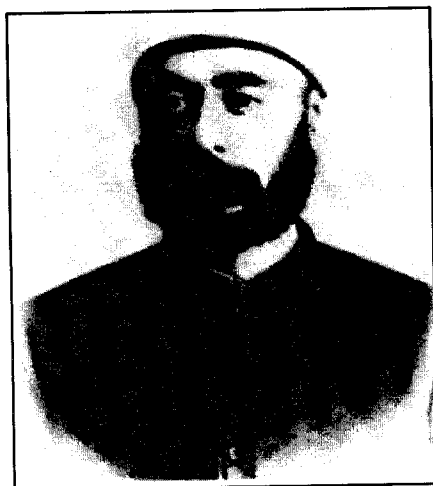
۱۸۵۴/۱۱/۲ بەرەى قەفقاز لە گەل قاسم خان و چەند سەرەك هۆزى دىكەى كورد لە سەرورى رۆژھەلات و باكوورى كورستان ، لە گوندى - كىزل - كۆبوونەوہ ، لە پىناو يارمەتى دانى ئەو كوردانەى كە كەوتبوونە ژىر دەسەلاتى پرووسىيەى قەيسەرى لەجەنگدا ، دژى دەسەلاتى ئىمپراتورىيەتى عوسمانى لە كوردستان .

۱۸۵۴/۱۱/۳۰ لە دواى مردنى دامەزىنەرى وولاتى مىسر محەمەد عەلى پاشا و لە هەمان كات كووزرانى عەباس پاشا ، سەعيد پاشاى دۆستى فەرەنسائى لايەنگىرى محەمەد عەلى پاشا ، ماوہى بەدبۆماسى فەرەنسى گەوورە و بازىرگانى گەوورە - فردينالدى لىيس - دا بە بە كار هينانى لايەكى كەنالى سويس .

سەرەراى ناپرەزايى حكومەتى بەرىتانيا .

لە پىناو دروستكردنى كەنالى سويس لە مىسردا . كە ئەم كەنالە كارىگەرى و كاردانەوہى باشى هەيە لە سەر بارى ئابوورى و بازىرگانى وولاتى مىسر و وولاتانى دىكەى جىهان .

۱۸۵۵

۱۸۵۵/۷/۱ لە داىك بوونى كەسايەتى
 ناودارى كوردى و عەرەبى و
 جيهان ، مامۇستا
 عەبدولرەحمان شىخ ئەحمەدى
 بەھائى محەمەد مەسعودى ،
 ناسراو بە عەبدولرەحمان
 كەواكبى ، لە شارى حەلەبى
 ئىستاي سووريا .
 كە لە بنەمالەيەكى روناكبرى
 ناودار بوو ، خوويندەكانى

بەخوويندنى ئايىنى ئىسلام ، دواى ئەو قوتابخانەى تەواو كر دوو ، كە دوا
 پلەى خوويندنى لەكۆلئىزى ياسابوو بە دەرچوونى بە پارىزەر لە شارەكەدا .

۱۸۵۵ / ۹ لە داىك بوونى فەيلەسوف و تايبەتمەند لە زانستى رەگەزەكانى شميرلن لە
 پورتسمارت لە - ئىنگلتەرە . شايانى باسە ئەم فەيلەسوفە لە بنەرەت
 ئىسكتلەندى بوو و دواىى بۆتە ئەلمانى ... باوكى سەردكر دەيەكى ئەلمانى
 بوو لە هیزەكانى سووپاى دەريايى ئىنگليزى و دواى ئەو بۆتە ئەميرال ...
 لە داىك و باوكىك بوو ، كە بنەمالەكەيان دەگەریتەو بە بۆيەكە لە
 دەوولەمەندەكانى ئىسكتلەندە .

لە دواى مردنى داىكى شميرلن داپبرى بەخىووى دەكات لە شارى فرساي لە
 فەرەنسا . لەگەرەكەكەكانى پاريس لەسالى ۱۸۶۶ چوو قوتابخانە
 ئىنگليزىەكان ... بەھوى نەخۆشى گەشتى كر دوو بۆ سويسراو دواى ئەو
 لە سالەكانى ۱۸۷۰ - ۱۸۷۳ دەستى بەخوويندن كر دوو لەلای لاهوتى
 ئەلمانى - ئۆتۆ كۆنتسە - و دواىى گەراو تەو ئىنگلتەرە . دواى ئەو
 گەراو تەو فەرەنساو زانستەكانى كشتووكالى و جيولۇجيان خوويندوو ...
 دواى ئەو لەسالى ۱۸۷۶ چوو تە ئەسپانيا .

لەسالى ۱۸۷۹ زانستى پزىشكى لەژنىف خوۋىندوۋە ... دواي ئوۋە بەرەۋە
 بۇسنە رۇيشتوۋو لەھەرىمى بەلكان زانستى رەگەزەكانى خوۋىندوۋە . لە
 سالى ۱۹۱۶ ناسنامەي ئەلمانى ۋەرگرتوۋە... يەكەم دانانەكانى بەناۋىشانى
 - اسس القرن التاسع عشر - لە دوو بەرگدا بلاۋى كرەدۆتەۋە لە نىۋان
 سالىكانى ۱۸۹۹ - ۱۹۰۴ ، كە بۇ دەجار ئەم دانراۋەي بەچاپگەياندوۋە .
 دوۋەم بەرھەمى - النقرىه الآريه من العالم - لە سالى ۱۹۰۵ ت/۳ - منشن -
 ۱۹۱۶ بلاۋكرەدۆتەۋە ... لەگەل چەندىن بەرھەمى دىكەي و بەردەوام بوۋە
 تاكوۋ لە ۱۹۲۷/۱/۹ لە ئەلمانىا كۆچى دوايى دەكات .
سەرچاۋە: - مەرسوعەي فەلسەفە - دانانى - دكتور عبدولرحمان بەدەۋى - بەرگى /۲ .

۱۸۵۵/۱۱/۲۱ شانشىنى سوويد بېرىارى دا بەچوۋنە ناۋجەنگ لە ھەرىمەكان لە تەك
 ھاۋپەيمانان ، كە بوۋە ھۆي دروست بوۋنى ترس لەلايەن قەيسەرى پووسيا
 - ئەسكەندەرى دوۋەم - و ھىرشى كىردە سەر ھىزەكانى سووپاي
 ھاۋپەيمانان لە بەندەرەكانى سان بترۆسبۇرگ و سەرکەۋوتنى بەدەست ھىنا .
 لەھەمان كات سەرکەۋوتنى ھىزەكانى سووپاي پووسياي قەيسەرى لە
 ھەرىمى قەوقازو سەرکەۋوتنى لە باكورى كوردستان بەتايبەتى لە شارى
 قارس ، بە سەر ھىزەكانى سووپاي عوسمانى . ئەمەش لە دواي
 گەمارۇدانىكى دوورو درىژ . لەلايەن ھىزەكانى سووپاي ھاۋپەيمانان و
 ھىزەكانى سووپاي عوسمانى بەتايبەتى لەسەر خاكى كوردستان .

۱۸۵۶

۱۸۵۶/۲/۱۸ راگەياندىنى بە ناۋ بلاۋوكرارە بەناۋى - ھىلى ھەمايۇن - لە پىناۋ چاكسازى
 خىرخوزايىيە مەمبەدەئەكانى يەكسانى ، لە نىۋان ھەموو دانىشتۋوانى ژىر
 دەسەلاتى عوسمانى و دوور لەجياۋازى بيروو بۇچوۋنى ناينى و ئەتەۋەيى ،
 كە ئەمەش روۋو بلاۋوكرارە بوۋ بە ھەۋلى رەشىد پاشاى سەرەك ۋەزىرانى
 عوسمانى .

۱۸۵۶/۳/۳۰ مۆركردنى پەيمانى پاريس لە نىۋان دەسەلاتى فەرەنسائو بەرىتانىا لەپىناۋ
 ھاۋكارى و دۇستايەتى لەبوارەكانى پەيوۋەندى و بەرگرى و رامىيارى و

ئابورى و بازىرگانى له جيهاندا .

۱۸۵۶/۶/۱۲ گەرۆكى بهناوبانگى فەرهەنسى - ئا.كليمان - A.clemene - له رىنگى دۆستايەتى له گەل پاشايەكى بابانەوہ گەشتىكى بۇ باشورى كوردستان دەست پىكردوہو گەشتنامەكەى خۆى به زمانى فەرهەنسى بهناوى - گەرانىك بهناو كوردستانى خواروى عوسمانى :-

له كەركوكەوہ تا رواندز - نووسيووہ هەر ئەم سائە له وولاتى سويسره له گۆقارى - Msgg - بلاوكردۆتەوہ .

جىگەى باسكردنە كه له درىژەى باسەكەيدا - ئا.كليمان - دەنووسى و دەلى :- ژمارەى دانىشتووانى شارى كەركوك :- سەرووى شار ، ناوجەرگەى شار و كەنارى شارەكە ، بىجگە له سەربازەكانى ئورەدوخانە ، كه نزيكەى ۲۵۰۰۰ هەزار كەسك دەبن كه سى چارەگى كوردن .

ئەمەش له هەموو سەرنج راکيشتر ئەو ستاتستكەيه كه - ئا.كليمان - لهبارەى دانىشتووانى شارەكە به دەستى دەدات ، كه دەكرى وەك بەلگە نامەيهكى مېژووى سەلمينراو بىلايهن بىخەينه بەرچاو لەسەر بارى شارەكەدا .

هەروا گەرۆككى دىكەى فەرهەنسى بهناوى - كيونى قىتال - نامارناس و جووگرافيناس ، خاوەن چوار بەرگى گەوورەى كتيبيك بهناوى - توركيای ناسيهوى - كه له سائەكانى ۱۸۹۰ - ۱۸۹۴ له پاريسى پايتەختى فەرهەنسا بلاويكردۆتەوہ ... كه نامارى هەموو وويلايەت و قەزاكانى كوردستانى ژيەر دەسەلاتى عوسمانى ... قىتال دەنووسى :-

كەركوك قەزای سنجاقى شارەزورە ، بریتیه له پینج ناحیه و ۲۱۰ گوند ، كەركوك هەر له كۆركۆزای كۆنەو ناوەندى ئیدارەى سنجاق و مەنبەندى قەزای شارەزورە ، مەسیحیەكانى كەركوك ئارشیفنىكى خالدیان هەیه كه پینج قەشە هاوكارى تیدا دەكەن ... كەركوك شووینی حاکمی سەربازی سنجاقى شارەزورە .

Cuinet vital , La turquie dtsie , Ed , Le Roux , paris 1891

سەرنجىك :-

دانىشتووانەكانى شارى كەركوك سى چارەگى كورد بوونە ، بەلام هەلگى بېروا

ئايىنەكان لە موسلمان و مەسىحى و كوردىيان تيا نەبووہ ... ئەم مەحالە كە نژادىيان چى بووہ ، عەرەب بە ژمارەى پەنجەى دەستان و توركانەكانىش پياوہكانى دەسلەتەى عوسمانى بوون ، واتە تەواوى دانىشتووانى رەسەنى كەركوك كورد بوونە لە ھەموو پوارەكاندا .

ئەم نەخشەىە لە سالى ۱۸۵۶ دروستكراوہ لە لايەن دەوولەتى عوسمانى

كە كوردستانى بە تەواوى تيا ديار كراوہ .

۱۸۵۶/۶/۲۴ مۆزكردنى ريكەووتنامەى نيوودەولەتى بە ھۆى شەپ لە نيوان ھىزەكانى سووپاى ئىتالىاىو نەمسا ، كە لە ئەنجام ۴۰ چل ھەزاركەس كوژران لە - سۆلفرىنۆ - لە بەر ئەوہى لەنيوودەى دووہمى سەدەى بيستەمدا ، ۱۷۰ شەپ روويداووہ لە ۹۰٪ . خەلكى بيتاوان گيانى لەدەست داوہ لەم شەپانەدا لە بەر ئەوہى بەدرىژايى ۵۰۰۰ ھەزار سال ، كە ۱۴ھەزار شەپ لەجىھان بەرپابووہ ، كە زياتر لە ۰۰۰ ۰۰۰ ۰۰۰ رە مىليار مرقۆ كوژراون لەپىناو بەرژەووہندى تايبەت و دەسلەت لە لايەن دەسلەتدارە جيا جياكان لە جىھاندا .

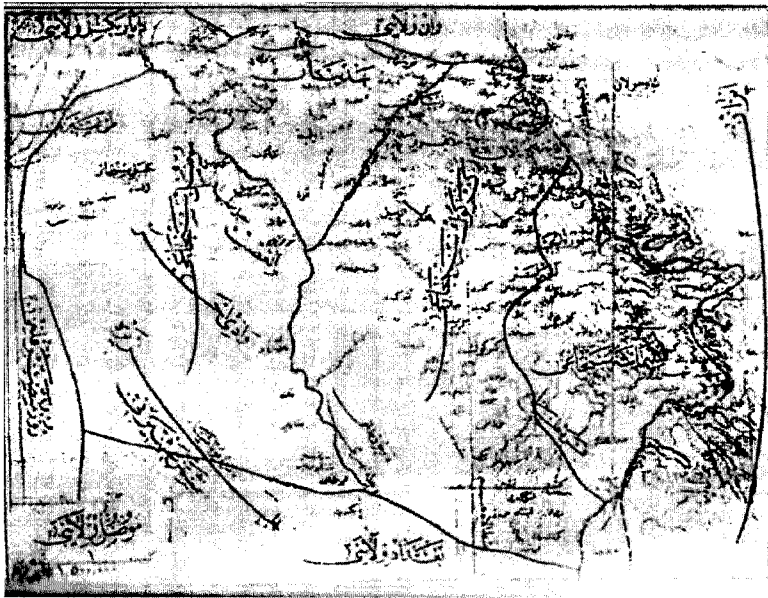
۱۸۵۶/۷/۲۸ كۆچى دوايى مۇزىكارى ناوودارى جيهانى و ئەلمانى رۆبەرت ئەكلسەندەر شومان ، لە تەمەنى ۴۶ سالىداو كۆمەلىك لە بەرھەمە بە ھادارەكانى لەدواي خۆى جى ھىشت وەك كەلتورىك بۇ وولاتەكەيى و جيهان .

۱۸۵۶/۹/۱ لە دايك بوونى سەرەك وەزيرانى ميسر سەعد زەغلول لە گوندى - ئيبانە - ى پۇژئاواى ميسر - بوو ، دەرچووى زانكۆى ئەزھەر بوو لە سالى ۱۸۷۳ و لەپۇژنامەى - وەقائى ميسرى - سەر نووسەر بوو ، لەگەل شىخ محەمەد عەبدە بە شدارى لە شۆپشى عەرابيەكانى كردوو ، دواي ئەو كارى پارىزگارى

دەكرد ، دوايى بوو بە وەزىرى معاريف و دادو چەندىن كارى ديكە و سەركردايەتى ميسرى كردوو ، لە دواي جەنگى يەكەمى جيهانىدا .

دواي ئەو بوو بە سەرەك وەزيرانى ميسرو ھەروا سەرۆكايەتى ئەنجومەنى نووينەرانى كردى ، كە رۆلى سەرەكى ھەبوو لە گۆرەپانى راميارى ميسرو كەسايەتيةكى ناوودار بوو تاكوو كۆچى دوايى كردوو لە وولاتەكەيدا .

۱۸۵۶/۱۲/۲ بېرىرى جىبەجىكردن لە دىارى كىردنى سنوور لە نىوان وولاتان بە پىنى پەيمانى - بايۇن - لە نىوان فەرەنساو ئىسپانىا بە تايبەتى سنوورى نىوان دەسەلاتى ئىمپىراتورىيەتى عوسمانى و ئىمپىراتورىيەتى فارسى سەفەوى لە سەرخاكى كوردستان ، كە لە ئەنجام بوو ھۇى دىارى كىردنى سنوورى نىوان ئىران و ئىراق و توركىيا و سوورىيا بە پىنچەوانە لە سەرخاكى كوردستان .

۱۸۵۷

۱۸۵۷/۶/۲ بۇ يەكەم جار لە مىژۋى جىھان ، ئامىرى تەلەفون لە لايەن زاناي ناودارى جىھانى - ئەلسكەندەر بىل - داھىنرا ، كە ئەم ئامىرە سال بەسال بەرەو پەرىپىدان و پەرەسەندىن و گەشەپىدەنى بەردەوام بوو تاكوو گەيشتە ئامىرى ئەلىكترونى لە دوا پەرەسەندىدا .
ئەويش بە مۇبايل لە رىگەى مانگى دەستكردى دروستكراوى پىشەسازىدا ، كە رۇلى گىرنگو سەركى و بنەرەتى ھەيە و دەبى لە راپەراندنى ھەموو جۇزە كارىكى رامىارى و ئابورى و بازرگانى و سەربازى و نەتەھەيى

نىشىتمانى و كۆمەلەيتى و پۇشنىبىرى و كەلتووورو دابوو نەرىت و زمان و مېژوو .

كە بۆتە ئامپىرىكى شارستانى بە ھەموو ماناى پەرەسەندىن و پىشكەووتن لەجىھاندا ، لەپەيووھندىە ھەمەلايەنەكان وەك لەسەرەوہ باسكراوہ لە جىھاندا .

۱۸۵۷/۱۲/۳ لەدايك بوونى رۇماننوس و نووسەرو رووناكبىر ناودارى جىھانى - جۇزىف تىۋدۇر كورزىنيۇ - ناسراو بە جۇزىف كونراد ، لە شارى بىردىشىفى لە وولاتى ئۇكرانىا لە دايك و باوكىكى پۇلۇنى ... ئەپۇلۇ كورزىتيۇمى باوكى وەرگىرىكى كارامەو بەتوانا بووہ ... كە شاكارەكانى فىكتۇرھۇگۇو ولىەم شكسىپىرى بۇسەر زمانى خۇى وەرگىراوہ ... بەو ھۇيەوہ جۇزىففىش ھەزى دەچىتە سەر فىرىبوونى زمانەكانى ئىنگلىزى و فەرەنسى و ئەلمانى ، لەلايەكى دىكەوہ ئەپۇلۇى باوكى يەكىك بووہ لەو رابەرەنەى كە لە پىناو سەرەخۇيى پۇلۇنيا لەژىر بالى ئىمپىراتۇرىەتى پووسىاي قەيسەرى ئەوسا تىدەكۇشا .

لەبەر ئەو ھۇيە دەستگىر دەكرىت تا لە سالى ۱۸۶۸ بە نەخۇشى سل كۇچى دوايى دەكات ... دواى ئەوہ جۇزىفى تەمەن ۱۱ سال بۇلاى مامى دەچىتە سويسرا و شەش سال لەلاى ئەودا دەژىت ... لەو كاتەش فىرى ھەردوو زمانى ئەلمانى و فەرەنسى دەيىت ... دواى خوويىندنەوہى نووسىنەكانى چەندىن نووسەرو رۇماننوس كە بەشىووەيەكى رۇنسىيانە خەونى بە دەرياو ژيانى دەرياوانان دەبىنى .

كە تەمەنى ۱۷ سالان دەبى واتە لەسالى ۱۸۷۴ بەرەو مارسىلياي فەرەنسى رەودەكات بەو بروايەى كەجارىكى دىكە نەگەرئتەوہ پۇلۇنياى دور لەئازادى و شادىدا ، لەو كاتانەدا چەندىن كارى ھەمەلايەنە دەكا لە پىناو بژىووى ژيان و تاكوو لەسالى ۱۸۷۸ لەكۇمپانىاي - ماقىس - ى كەشتىەوانى بەرىتانى كارى دەست دەكەوى و بەرەو ئەو وولاتە ھەنگاو دەنى و لە بەرىتانىا رەگەزنامە بەدەست دىنى و چەندىن گەشتى بازىگانىش بۇ وولاتانى باشوورى رۇژھەلاتى ناسىاو ئەفرىكىا دەكات ... دواى ئەوہ بەھۇى نەخۇشى و مەلاريا لەسالى ۱۸۹۴ دەگەرئتەوہ بەرىتانىا .

لەدوای ئەو ھەموو ھەولانە يەكەم رۆمانى بەناوى - گىلايەتى مابەر - ل
 سالى ۱۸۹۵ بۆلۈدەكاتەوھ ... دوای ئەو چەندىن بەرھەمى دىكە ل
 سالەكانى ۱۹۸۹ ، ۱۹۰۰ ، ۱۹۰۳ ، ۱۹۰۴ ، ۱۹۰۷ بۆلۈدەكاتەوھ وھ -
 زىجى ئاسيا - ئەلوردەجىم - تىفۇن - نوسترمۇ - نۆكەرى نەينى - لە سانى
 ۱۹۱۳ رۆمانى - بەخت - بۆلۈدەكاتەوھ قازانجى باشى لىدەكات .
 ئىتر ئەم نووسەرە لەنووسنى رۆمانەكانى بەردەوام دەبىت تاكوو لە
 ۱۹۲۴/۸/۳ بەھۆى نەخۇشى دل لەگوندى پېشوبسپۇرى ھەرىمى گىشتى
 رۆژھەلاتى ئىنگلەتەرا كۆچى دوایى دەكات .

۱۸۵۸

۱۸۵۸/۳/۱۸ داھىنەرى ماكىنەى دىزل - رۇدۇلف كرىستيان كارل - ناسراو بە - رۇدۇلف
 دىزل ... لە شارى پارىسى پايتەختى فەرەنسىا لەدايك بووھ ... كە دايك و
 باوكى كۆچبەرى باقارى بوونە ... ئەم كەسايەتتە ھەر لە تەمەنى مندالىيەوھ
 بەھرەكەى شەيداو ئارەزوى بوراھكانى زانستى بووھ بەتايبەتى زانستى
 مىكانىكى ... ئەم ھۆكارەش واى لە دىزل كرد بوو كە ھانى دا لە تەمەنى
 چوارە سالى برىارىدات و ئاواتى لەم بوارەدا بە دەست ھىنانى بروانامەى
 ئەندازىارى بىت .

ئەمەش و ايكرد لەلايەن يەككە لەدامەزراوھ فەرەنسىيەكانەوھ وھ رىزلىنان
 لەبەرامبەر سەرکەووتنى لە خوويندندا خەلات بىرىت ... دايك و باوكى دىزل
 زۆر ھەژار بوونە و بەو ھۆكارە لە مندالىيەوھ ئەركى يارمەتى دانى ئەوانى
 كەوتە ئەستۇ ... ئەمە لەلايەك و لەلايەكى دىكەش خۇشەويستى باوكى بۇ
 دىزل بە ھرمەندى دىزل باوكى پەوانەى ئەلمانىاي كردو لەلايەن خزمىكى
 باوكى مايەوھ لەشارى - ئۇرگسبۇرگ - و چووھ قوتابخانەى پىشەسازى و
 تا تەواوكردنى خوويندنى لەم قوتابخانەيەدا .

بۇ تەواوكردنى خوويندنى بالاتر چووھ قوتابخانەى زانستى لەشارى ميونخ
 و دەستى كرد بەبەدى ھىنانى خەونەكانى ، كە ئەويش توويژىنەوھ بوو لە
 بوارى مىكانىك و دوای دەرچوونى لەزانكۇ گەرايەوھ فەرەنسا ... لەشارى
 پارىسى پايتەختى فەرەنسا ، بوو بە بەريۆبەرى يەككە لەلقەكانى

كۆمپانىيە - لىند - ئامېرىكى بەستەنى - تجميد - و لەپارىس چەند داھىنانىكى تۆماركرد ... كە گىرنگىزىن ئامېرى بەستەنى بوو كە لەوكات بەزۆرى لە پىشەسازى بەكاردەھىنرا ...

رۇدۆلف دىزل لەسالى ۱۸۹۰ دا بىرۆكەى داھىنانى ئەو ئامېرەى كە لەخوولايى مېشكەو بوو ھەموو داھىنانىك دەراھويشتەى دوو تووخى سەرەكە . كە ئەويش بىرۆكەى جى بەجىكردنە ... بەم جۆرە لە سالى ۱۸۹۳ لە كارگەى - man - واتە - مان - ى ئامېرى دروستكردندا لەشارى ئۆكسبۆرگ لە ئەلمانىا . دىزل بەيارمەتى بەرپۆھبەرى كارگەكە دەستى كرد بەتوويژىنەوھو تاقىكردنەوھو ، ئەويش لە پىناو دروستكردنى ئەو ئامېرە . ئەم كارەش ماندوو بوون و ھەول و كۆششكىكى بى وچانى دەويست و تا سالى ۱۸۷۹ دا دىزل توانى ئامېرەكەى كە - بىست ھۆرس پاوھر - واتە - ھىزى بىست ئەسپ - بوو بەو شىووەيەى خۆى دەويست كارى پىبكات . بەمەش دىزل شۆرپىشكى گەوورەى لە جىھانى مىكانىكدا بەرپاكرد ... دواى ئەوھ دىزل پەرەى بەو ئامېرەدا كە بەناوى دىزل بوو .

لە سالى ۱۹۰۲ ئەم ئامېرە بۆكەشتىك بەكارىھىندلرا كە لە دەرياي قەزويندا كارى دەكرد و لەسالى ۱۹۰۵ كۆمپانىيەى - مان ، بۆ بەرھەمھىنانى ووزەى كارەبا لە شارى - كىفى - پايتەختى ئۆكرانىا بەكارى ھىنا ... ھەروا بۆيەكەمجار لەشەمەندەفەر لە سالى ۱۹۱۲ بەكارھىندرا .

ئەم مەزگە لەكارەكانى بەردەوام بوو تاكوو لە ۱۹۱۳/۹/۲۹ دىزل لە گەشتىكى لە دەرياي بەلژىكا كە بەرەو بەرىتانىا بەرىكەووت بە مەبەستى دارشتنى بناخەى كارگەيەكى تازەى ئامېرى دىزل ... بەلام بەم ئامانجە نەگەيشت و بۆرۆژى ۱۹۱۳/۹/۳۰ ئەم كەسايەتتە وون دەبى و واش پى دەچى كە خۆى فرىداپىتە ناو دەرياو گىيانى لەدەست دابى ... كە ئەمەش بووھ زىيانىكى گەوورە لە بوارى زانستى مىكانىك لەجىھاندا .

سەرچاھە :- كۆلارى مېرگ - ۳۰/ل . وەرگىزانى ئەندازىار محەمەد صالح فەرەج .

۱۸۵۸/۱۲/۱ لە دىك بوونى ھونەرماندى مۇزىكاژەنى ناوودارى ئىتالى - يوتشىن - لە شارى پۇماى پايتەختى ئىتالىا .

۱۸۵۹

۱۸۵۹/۵/۲ لەدايك بوونى ئەدىبىي رۇماننووسى بەرىتانى - جىرۇم كلايكا - لە ستادفور شاپەرى بەرىتانىا ... لەتەمەنى چوار سالى بى دايك و باوك ماووتەوہ . چەندىن كارى جىاوازى كردووہ لەوانە رۇژنامەوانى و وانەگووتنەوہ ... چەندىن چىرۇكى لە رۇژنامە بلاوكردۇتەوہ ... يەكەم رۇمانى لەسالى ۱۸۸۵ بەناوى - لەسەر نەخشەى دەروەيدا - بلاوكردەوہ . لەمانگى/۶/۱۸۸۸ جۇرجىنا ئىلزابىتى مارەكرد و لەسەر نووسىنە گالتە جارىەكان بەردەوام بوو ... لە سالى ۱۸۸۹ لە رۇمانى - سى پىياو لەبەلەمىكدا - خۇى نواند ... بىرۇكەى چىرۇكەكانى لە مانگى ھەنگوینى و خۇى و گەشتىكى لەگەل ھەردوو برادەرەكەى لە ژيانى راستەقىنەدا وەرگرت . لەسالى ۱۸۹۳ چاپكراوئىكى دامەزراند كە دووھفتە جارىك دەردەچوو . دواى بە ئەنجام گەياندىنى لە گەل بە دەيا بەرھەم . لە سالى ۱۹۰۲ ژياننامەى خۇى لە پەرتوكىكدا بلاوكردەوہ بەناونىشانى - پۇل كىلقەر - ئەم نووسەرە لەسەر كارە ھەمەلايەنەكانى بەردەوام بووہ تاكوو لە ۱۹۲۹/۶/۱۴ لەنەخۇشخانەى حكومى كۇچى دوايى دەكا . شايانى باسە كە ئەم نووسەرە بە رۇمانى - سى پىياو لەبەلەمىكدا - ناوبانگى دەركرد ، كە بەيەكى لە شاكارەكانى ئەدەبى گالتەجارى جىهانر دەژمىردىت و تاكوو ئىستاش بەھاي بوونى خۇى لەلای خووينەران بەر راگرتووہ لەجىهاندا .

۱۸۵۹/۷/۳۱ لەوكاتەى كە دەسەلاتى عوسمانى لە ھەرىمى لوبنانى ئىستا بەرەولوازى ھەنگاوينى ، لە ھەمان كات ئەوپوپىيەكان دەست تىووہردانىيان لە بارى مەزھەبە مەسىحىيەكان دەكرد ، وەك ئۇرسوزكسى . كە سەر بە پروسىيائ قەيسەرى بوون و كاسۇلىكەكانىش كە سەربە فەرەنسا بوون و پۇرستانتەكانىش سەربە بەرىتانىا بوون لە وولاتەكەدا . لەوكاتەش لايەنە ئىسلامىيەكانىش لەو مەملەئىيە دور نەبوون بەتايبەتىش لە دوا پۇژى پووداوەكانى لوبنان ، لەوكاتەش دەست تىووہردانى لايەنر

دورزەكان لە گۆرەپانى مەملانئىيەكان سەرى ھەلداو بەریتانیاش یارمەتى دەدان دژى كاسۆلىكەكانى سەر بەفەرەنساو لایەنگىرى و پىشپركى كەردنى لە نىوان فەرەنساو بەریتانیا ئاشكرابوو لە وولاتەكەدا .

۱۸۵۹/۱۰/۷ شاعىرو رەخنەگرو چىرۆكنووسى بەناوبانگى ئەمەرىكى - ئەدگار ئەلان بۆ - كۆچى دواى كەردوو ، ئەویش بە ھۆى تووش بوونى بەنەخۆشى مېشك ، ئەویش بەخوون لەبەر چوون - نزیف الدم - دواى خۆشى پەرە كاخەزىكى جیھىشتبوو يەك دىرى لەسەر نووسىبوو ئەویش :- خودایە روحم پىبەكەى بى ھۆيەكى ديار ئازارىكى زۆرم كىشاوہ .

ئەم شاعىرە لەنىوان سەلەكانى ۱۸۰۹ - ۱۸۴۹ بناخەى چىرۆكى ترس و تۆقاندنى داناوہ ... لەسالى ۱۸۴۱ كاتى رۇمانى - تاوانبارانى شەقامى جۆرج - ى نووسى رەشپىن و ھەستىرى بوو ... ھەروا لەلایەن سەكسى خوروت نەبووہ .

تېبىنى :- بەدرىژاى قۇناخەكانى مېژوو زاناو رووناكېران و زاناكان لەبارى ھەژارى و مەينەتدا ژيان تەكوو كۆچى دواى دەكەن ، كە تەنيا نووسىنەكانيان دەبىتە سەرمایەى زىندوو لەجىھاندا .

سەرچاوہ :- على رقاب العباد - ئەنيس مەنسور مىسر / ۲۰۰۴ .

۱۸۵۹/۱۰/۲۰ فەيلەسوڤى پەرورەدگارى پىشكەوتووى جىهان - جۇن ئارشىبالد سەرىفۇرد ، ناسراو بە - جۇن دىوینى - لە شارى بېرلىنفتۆن فېرمۆنتى ، لە وویلايەتە يەكگرتووہكانى ئەمەرىكا چاوى بە جىهان ھەلھېناوہ ... قۇناخەكانى خوونىندى تەكوو قۇناخى زانكۆش ھەر لەم شارەدا لەسالى ۱۸۷۹ تەواودەكات ، بە تايبەتى لەبەشى تىئۆرى گەشەكەردن . دواى ئەوہ بۆ ماوہى دوو سالى خوونىندى بالآ تەواودەكات .

لە ھەمان كات بىرۆكەى درىژەدان بەخوونىندى فەلسەفە لەھەستى دەخوولیتەوہ ، ئەویش بە ھۆى بلاوكردەوہى بابەتیک لەم بواردەداو ھەست بەسەرکەووتن دەكات . دواى ئەوہ درىژە بەخوونىندن دەدا لە زانكۆى - ھۆبكنز - بە خوونىندن ، كە لە ژىر دەستى ھزرمەندانى بەتوانا و

سەرنىجراكىش دەپتە ۋەك ، جۇرچ سىلفىستەر مۇرىس و ، گى ستانلى ھال ئاسۇي زانستى رووناكتەر دەپتە .

دوای ئەۋە لە سالى ۱۸۸۴ بروانامەي دكتورا بەدەست دىنى و ، دوای ئەۋە بۇماۋەي ۱۰ سال لە زانكۆي مەشىگان وانەي فەلسەفەو پەرۋەردە دەلىتتەۋە ھەر لەۋ ماۋەيەشەد چەندىن كىتەب بەرھەم دىنى لەۋانە ، دەرۋونزانى لە سالى ۱۸۸۸ . وتارە نوپپەكان لە سالى ۱۸۸۸ . كە ناۋەرۋكى ئەم كىتەبەنە تايبەت بوون بە تىگەيشتنى مروقتە لە ژيانيدا .

سەرگەۋوتنى لەم دوو كىتەبەدا بوۋە ھۆي زياتر گرنگىدان بەرەۋ ئايدىيالىستى ھىگل ھەنگاۋىنى . دوای ئەۋە بەھاۋكارى زاناي بەناۋابانگ جىمىس ھايدن تالمىس لە ھەمان زانكۆيەكتريان ناسى و لە سالى ۱۹۱۸ كىتەبىكى ھاۋبەشىيان بەناۋى - ئاكار - بىلادەكەنەۋە .

جىگەي نامازە پىكرىدەنە كە ئەم زاناۋ فەيلەسوفە جۇدوين كارىگەرى ديارو بەرچاۋيان دەبى بەسەر بىر كىردنەۋەي ھاۋچەرخ و پەرۋەردەۋ فىركىندا ، كە زياتر لە ۱۵ بەرھەمى نووسىنى ھەبوۋە... دوای ئەۋە لە سالى ۱۹۳۰ لە زانكۆ خانەنشىن دەكرىت ، دوای ئەۋەش ۶ بەرھەمى دىكە لەنووسىنەكان بەرھەم دىنى لە نىۋان سالەكانى ۱۹۳۱ - ۱۹۵۱ تاكوۋ لە ۱۹۵۲/۶/۲۰ كۆچى دوايى دەكات .

سەرچاۋەكان :- www.auabpsychology.com

www.azzaman.com

۱۸۵۹/۱۱/۲۴ بىلادىكردنەۋەي دانراۋە بەناۋابانگەكەي زاناي سىروشتى بەرىتانىا - سارلز دارۋاين - - فى اصل الانواع - كە تىئۇرىيەكەي روون دەكاتەۋە ، لە بارەي پەرەسەندەنەكاندا ، كە تاكوۋ ئىستا ئەم دانراۋەش جىگەي مشتۋومرە لە نىۋان زانا بە ناۋابانگەكانى جىھان ، كە بەتەۋاۋى نەتوانراۋە بەرامبەرەكەي راستى ئەۋ ناۋانىشانە بەزىنى لە جىھان لە ھەموۋ بۋارە جيا جياكان .

۱۸۶۰

۱۸۶۰/۳/۲۴ بىرىارى جىبەجىكردىنى سنوورى دەريايى لە نىۋان فەرەنسائى ئىتالىيا

دیاریکرا ، به پیی پهیمانی - تۆرینۆ - ، هه‌روا دیاریکردنی سنووری سه‌ر زه‌وی و شاخ و زه‌ویه‌کان له نیوان وولاتانی سه‌رکه‌ناره‌کانی ده‌ریاو زه‌ریاکانیش دیاریکرا ، له پیناو ئازاد بوونی په‌یووهندیه‌کان له جیهاندا .

١٨٦٠/٦/٢٠ ئیبراهیم شیخانی له‌دایک بووی شاری دیمه‌شقی پایته‌ختی ئیستای سووریا بووه . جیگه‌ی باسکردنه‌که ئه‌م مرۆقه‌ کورده‌ دلسۆزه‌ بۆ عه‌ره‌ب و ئایینی ئیسلام له‌ماوه‌ی ژبانی خۆی له‌ پیناو ئه‌و دوو ئامانجه‌ تیکۆشاوه . ئیبراهیم شیخانی به‌شداری له‌شۆڕشی سووریا کردووه‌ تا کۆتایی له‌ سالی ١٩٢٨ ، چووهریزی شۆڕشگیرانی فه‌له‌ستین دژی ئیسرائیل که له‌ ته‌مه‌نی ٧٠ سالییدا بووه .

ئه‌م مرۆقه‌ کورده‌ له‌دوونیا هه‌یچی نه‌ویستوووه‌ ته‌نیا جیهاد له‌ پیناو خوار نه‌ته‌وه‌ی عه‌ره‌ب ، تاکوو له‌ جه‌نگی رۆژه‌لاتی وولاتی ئوردن له ١٩٢٩/٢/٢١ ده‌کووژری و دانیشتیوانی شارۆچکه‌ی - عه‌جلون - هه‌ر له‌وی به‌خاکی ده‌سپێرن .

تیپینی :- ئه‌م مرۆقه‌ کورده‌ هه‌رچه‌ند ناوی ئیبراهیم شیخانی له‌ خۆناوه‌و هه‌ولکانی له‌دژی کوردو خاکی داگیرکراوی بووه ، نه‌که‌ خۆبه‌ختکردن له‌ پیناو کوردو کوردستان .؟....

١٨٦٠/٧/١٥ له‌دایک بوونی یاسا ناس و دبلۆماتکارو رامیارو رۆژه‌لاتناس وشووینه‌وارناس و پلاندانه‌ری ئه‌لمانی - ماکس فۆن ئۆینه‌الم - له‌ شاری کۆلن له‌ئه‌لمانیا ، له‌خیزانیکی بانکارکه‌ خیزانه‌که‌ی خاوه‌نداریه‌تی بانکیان هه‌بووه ، که له‌ سه‌ده‌ی هه‌ژده‌م ئه‌و بانک‌ی دایمه‌زراندبوو له‌لایه‌ن باپیره‌ گه‌ووره‌ی که له‌ کات بانکه‌کانی وه‌به‌ره‌ینان له‌ ئه‌لمانیا ، که تاکوو ئیستاش له‌ بووندا هه‌یه‌ له‌ وولاته‌که‌دا .

هه‌روا ماکس فۆن خوویندنی یاسای له‌زانکۆی ستراسبوگ له‌ سالی ١٨٧٩ ته‌واوکردیه‌ که ئه‌و کاته‌ به‌شیک بوو له‌ ئه‌لمانیا ... هه‌روا له‌ ساله‌کانی ١٨٨١ - ١٨٨٣ له‌زانکۆی به‌رلینی پایته‌ختی ئه‌لمانیای خوویندوووه‌و له‌ مانگی ١٨٨٣/٢ له‌ تاقیکردنه‌وه‌ی نیوو ده‌ووله‌تی سه‌رکه‌ووتنی به‌ده‌ست هینا . له‌مانگی ١٨٨٣/٣ بروانامه‌ی دکتۆرای له‌یاسا به‌ده‌ست هیناوه‌ له‌ زانکۆی - کۆتنجن - دوا‌ی ئه‌وه‌ زمانی عه‌ره‌بی زۆر به‌باشی فی‌ریوووه‌ به‌هۆی خوویندنی

لەلەي مامۇستاي پىسپۇرى زامانەۋانى لە تەمەنى لاۋىيە تىدا .

بۇ يەكەم جار ھەلسا بەگەشتىك بۇ رۇژھەلاتى توركييا و مىسر لە سالەكانى ۱۸۸۳ - ۱۸۸۴ و لەسالى ۱۸۸۶ گەشتى بەرە و ولاتى مەغرىب ئەنجامدا . بەر لە ھوش بەسەردانىكى زانستىانەي گەۋرە لە نىۋان سالەكانى ۱۸۸۲ - ۱۸۸۳ سەردانى ھەرىمى شامى كردوۋە و ھەر لەو سەردانەيدا بەرە و بەسرە كۆچى كردوۋە ، كە بە ناو خاكى باكوورو باشوورى كوردستان تىپەپىۋوۋە و دوایى بەرە و ھىندستان و دوایى بەرە و ژىر دەستەكانى ئەراشپاى نۆي لە رۇژھەلاتى ئەفەرىكيا . لە گەرەنەۋەيدا كىتئىكى بەناۋى - لەدەرىيە سىپى بۇ كەنداۋى فارسى - داناۋ بىلاۋىكردەۋە كە لە دوۋبەش پىكھاتىبوۋە و ۱۹۰۰ يەكەمىيان :- لەسالى ۱۸۹۹ بەچاپى گەياندو بەشى دوۋەمى لە سالى ۱۹۰۰ بەچاپى گەياندوۋە ، لەسالى ۱۸۹۵ گەشتىكى بۇ شارى ئەستەمبول كورد و لەو گەشتەيدا چاۋى بەسولتان عەبدولھەمىدى دوۋەم كەوت . لە سالەكانى ۱۸۹۱ - ۱۹۰۶ كوۋنسل بوۋە لە شارى قاھىرەي پايتەختى مىسر . لەو ماۋەيەدا زىاتر لە ۵۰۰ پاداشتى ھەمەجۇرى بۇ ولاتەكەي نوۋسىۋوۋە لەھەموۋ بوارەكانى كارمەندايە تىدا .

لەو ماۋەيەشدا پەيۋەندى بەھىزى لەگەل تورك و عەرەب ئەنجامدا . لە سالى ۱۸۹۹ شوۋىنەۋارى لە رۇژھەلاتى سوورىا لە گردى حلف دۇزىۋوۋەتەۋە كە دەكاتە رۇژئاۋى كوردستانى ئىستاي بەسوورىا لىكئىراۋە ... لە سالى ۱۹۰۲ بوۋە بەرپىرسى دامەزاندنى ھىلى شەمەندەفەر لە نىۋان شارى بەغداۋ شارى بەرلىن ، بە نوۋىنەرى ئەلمانىا بەشدارى لەكۇنگرەي رۇژھەلاتناسى چوارەم كردوۋە لەجەزا ئىر .

لە سالى ۱۹۰۸ بەشدارى لەكۇنگرەي رۇژھەلاتناسى كردوۋە لە شارى كۇبىنھاگنى پايتەختى دانىمارك . لە سالى ۱۹۰۹ دەستى لەكارەكانى كىشاۋە ، لەماۋەي ژيانىدا ماكس فۇن زىاتر لە ۲۷ بەرھەمى ھەمەلايەنەي دانراۋەكانى ھەبوۋ ، لە ھەموۋ بوارەكانى رامىيارى و ياساىي و شوۋىنەۋارو رۇژھەلاتناسى و چەندىن بابەتى دىكەدا .

لە گەل ئەۋەشدا بەژدارى تەۋاۋى كردوۋە لە لىژنەكانى دىيارىكردنى سنوورى نىۋان سوورىاۋ ئىراق و ئىران و توركييا لە دۋاى دابەشكردنى كوردستان لە نىۋان ئەو ولاتانە بەپىي پەيمانى لۇزانى ۱۹۲۳/۷/۲۴ . ئەم

مرۆڤە بەردەوام بوو لەكارە ھەمەجۆرەكانى تاكوو كۆچى دوايى لە
 ۱۹۴۶/۱۱/۱۵ لەشارى لانشتن لە ئەلمانىا كرد ھەر لەو شارەش نىژرا .
سەرچاوە: - مەرسوعەى فەلسەفە - دانانى - دكتور عەبدولرحمان بەدەوى - بەرگى ۳/

۱۸۶۱

۱۸۶۱/۲/۱۹ سەرھەتای دەست پیکردنى شوپرشى بورژوازی لە پووسىای قەيسەرى ، بە لە
 ناو بردنى وردە وردەى پزىمى دەرەبەگایەتى لە پووسىا ... لە ھەمان کاتدا
 بە سەرھەلدان و دروست بوونى پارت و پیکخراوو گروپى پامىارى و
 نەتەوايەتى و نیشتمانى و چىنايەتى لەم وولاتەدا ، دژى چەوسانەوہو
 بازرگانى كردن بە مرۆڤ لەلایەن مرۆڤەوہ لە ولاتەكەو ھەنگاوونانى بەرہو
 وولاتانى جىھان .

۱۸۶۱/۴/۱۲ بەرپابوونى شەرى ناووخۆى ئەمەرىكا لە نىوان وویلايەتەكانى باشوورو
 وویلايەتەكانى باكوور ، كە ئەم شەپە ناووخۆیىە بۆ ماوہى چوارسال
 بەردەوام بوو لە وولاتەكەدا .

ئەويش وویلايەتەكانى باشوور ، كە لە ۱۵ پانزە وویلايەت پىكھاتبوون و
 داواى سەربەخۆى ناوخویان دەكرد، لە سەر ئەوینەمايەى كە مافى خۆى
 بوو ، كە دان بەياساى قەدەخەكردنى دیلايەتى - عىبىد- نەكات . كە
 وویلايەتەكانى باكوور بەردەوام بوون لە ھەلگرتنى رژیمنى دیلايەتى لە ژىر
 دەسەلاتى سەرۆكى ئەمەرىكا - ئىبراھام لىنكۆلن- ، لەو كاتەى كە
 وویلايەتەكانى باشوور ناووزەندبوون بە وویلايەتەكانى ھاوپەيمان ، یاخوود
 جیاكەرەوہیى . كە حكومەتىكى پىكھىنا بە سەرۆكايەتى جىفرسۆن دافىزو
 داواى كرد بە مافى جىابوونەوہ لەو یەكیەتیەى كە لە نىوان باكوورو بارى
 ئەمەرىكادا ھەبوو لە وولاتەكەدا .

۱۸۶۱/۶/۶ سولتانی عوسمانى سولتان عەبدولمەجىد خانى دووہم لە تەمەنى / ۴۰ چل
 سالیدا كۆچى كردو ماوہى دەسەلاتدارىتى لە سەر ئىمپىراتۆرىەتى عوسمانى
 ۲۲ سال و نىوو بوو ، كە ئەو نیشانى مەجىدى لەسەر دراوى عوسمانى داناو
 لەداوى خۆى براكەى بووہ سولتانی عوسمانى لە سنوورى
 ئىمپىراتۆرىەتەكەدا .

۱۸۶۱/ ۷ / ۹ گەر بگەرىینەوہ بەر لە میژووى زایىنى و داگیركەرانى مەگۆل و عوسمانى و
 ئىسلامى ... زەویەكانى كە كەوتوونەتە نىوان شارى كووتى رۆژھەلاتى

بەغداۋ قەزىيە بەدرەي باكوورى شارى كوت ، دانىشتوۋانى كەم بوۋە بەھۇي كەمى ئاۋ لە ئاۋچەكەدا .

بەلام دانىشتوۋانى كورد تاكوۋ دامەزاندنى دەۋلەتى ئىراق لە سالى ۱۹۲۰ بەر لەسەردەمى رژیىمى بەعسى لە ئىراق دانىشتوۋانى كورد لەو شارە بە ۷۰٪ مەزەندە دەكرا بە پىيى ئامارەكانى كە كوردى لۇر دانىشتوۋانى رەسەنى ئەم شارە دەۋرووبەرى بوۋنە كە ئەمەش نووسەرى بەناۋبانگ يەعقوبى لە جووگرافىيە عەرەبى پىشوو بە - العجم - و لە سەدەي نۇي زاینى لە - كتابى وولاتان - ل/۷۹ كە دەلى :-

واست - واتە شارى كوت - دووشارە لە سەر ھەردو بەرى زىيى دىجلەي رۇژھەلاتى كۆن و شارى رۇژئاۋا ، كە پردىك لەنيوانيان ھەيەو دانىشتوۋانى ئەم دووشارە چۆل بوۋنە لەعەرەب و عەجەم - واتە عەرەب و فارسى تيا نەبوۋە تەنيا كورد نەبىت .

ھەروا عەبدورەزاق حوسنى دووپاتى ئەۋە دەكاتەۋە لە نووسىنەكانىدا . لە ئىراقى كۆن و نۇي لە ل/۱۹۵ . مەبەستىش لەعەجەم لەدۋاي بەكوردى ئىرانى ھاتوۋە . ھەروا لەشارۇچكەي عەزىزىيە و سوۋىسەرە چەندىن جىگەي دىكە . كە سوۋىسەرە - لە سورايەتى ھاتوۋە و ناۋىكى كوردىيە لە بەر ئەۋە سوۋىسەرە ووشەيەكى عەرەبى نىيە . ھەروا عەباسى عەزاۋىش لە كىتەبى عەشیرەتەكانى ئىراق كوردى لاپەرە ۱۸۷/ دووپاتى ئەۋە راستىانە دەكاتەۋە . لە بەر ئەۋەي دانىشتوۋانى شارى عەلى غەربى ۹۵٪ و عەلى شەرقى ۷۰٪ كوردن و لەزمان و نژاد و ژيانى كۆمەلەيەتى و ھەستى نەتەۋايەتيان ، كە دەكەۋنە رۇژئاۋاي زىيى دىجلە .

ھەروا شارى عمارە ۳۰٪ دانىشتوۋانەكەي كوردبوۋنە ، عەباس عەزاۋى لەمىژۋوي ئىراق ج/۸ ل/۱۳ دەلى :-

لە سالى ۱۲۷۸ شارى كوت دروستكراۋ دانىشتوۋانەكەي لە عەشیرەتى - دووزاۋە - بوۋە ، لە لۇرە فەيللىيەكان و چەندىن عەشیرەتى دىكە و حكومەتلىكان لە شارەكە دامەزاندوۋە ... ھەروا شارۇچكەي شىخ سەعد كە سەر بەقەزىيە عەلى غەربىيە ولە سەر سنوورى قەزىيە بەدرىيە ، كە پىژرەي دانىشتوۋانى ناحىيە شىخ سەعد ۷۵٪ كوردبوۋنە .

ھەروا دووپاتى ئەۋە دەكاتەۋە كە ئەم گەرەكانەي شارى عمارە بەم شىۋوۋە

بووه ، گهره‌کی حوسین ۳۰٪ و گهره‌کی مه‌حمودیه ۶۰٪ و گهره‌کی فاو ۷۰٪ و سه‌رای ۲۰٪ و ماجدیه ۴۰٪ و جه‌دیده ۱۰٪ ، و ، هه‌روا ریژه‌ی کورد له ناحیه‌ی که‌ملا ۲۰٪ ، و ، هه‌روا ناحیه‌کانی میسان و مه‌جره‌هه‌ن ، که‌سه‌ر به‌قه‌زای قه‌لای سالحن .

هه‌روا له پارێزگای دیوانیه دانیش‌توانی کورد زۆرن که له عه‌شیره‌ته‌کانی شیخ بزینی و هه‌ماوه‌ند و دزه‌یی پیک هاتوون .. هه‌روه‌ک عه‌باس عه‌زاوی له‌کتابی عه‌شیره‌ته‌کانی کوردی له ئیراق له لاپه‌ره / ۱۷۸ - ۱۸۸ دووپاتی نه‌و راستیانه ده‌کاته‌وه که عه‌شیره‌ته‌کانی .

۱- ال عمران - العرجان - البودریعی - البوموونس - البوتالوو - که ده‌لی نه‌مانه له‌عه‌شیره‌ته‌کانی شیخ بزینین .

۲- البوعنگرد - البووصفر - البوهزردل - ال بشیر - البوهجوول - البومووس - نه‌مانه‌ش له‌عه‌شیره‌تی هه‌ماوه‌ندن .

۳- البوععبید - البووعوده - البووحاجی هادی - البوو عباره‌ده - البوو عه‌بدو‌السید - البوو حاجی حسین - البوو مهیدی - نه‌مانه‌ش له‌عه‌شیره‌تی دزه‌یین .

ئه‌م عه‌شیره‌تانه هه‌مووی ته‌عریب کراون له‌لایه‌ن رژێمه‌ یه‌ک له‌دوای یه‌که‌کانی ئیراق ، به‌رله‌وانیش له‌ریگه‌ی فتووحاتی ئیسلامی و مه‌گۆلی و عوسمانیدا . واته له هه‌موو پارێزگا‌کانی ناوه‌ندو باشووری ئیستای ئیراقی به‌ زۆر دروستکراو ، کورد دانیش‌توانی بووه له‌ گه‌ل فارسی و ئارامی و نه‌ته‌وه‌کانی دیکه ، به‌ر له هاتنی و دوای هاتنی مه‌گۆل و ئیسلام و عوسمانی و تا‌کوو ئیستاش کورد په‌رت و بلۆن له ئیراق .

به‌ هۆی به‌ عه‌ره‌ب کردن و داگیرکردنی نژاد و زمان و داب و نه‌ریتی کورد به‌ره‌و نه‌مانی هه‌نگاری پینراوه له‌هه‌موو بواره‌کان ، له‌ لایه‌کی دیکه ده‌سه‌لاتدارانی ئیمپراتۆریه‌تی عوسمانی له‌هه‌ریمی باشووری کوردستان به‌رده‌وام هه‌ولی له‌ناو‌بردنی کوردیان داوه . ئه‌ویش به‌ده‌ریه‌ده‌رکردنی عه‌شیره‌تی هه‌ماوه‌ند ، له‌ سا‌لی ۱۸۸۶ له‌ پارێزگای که‌رکوک به‌ره‌و شاری ته‌رابلسی و ولاتی لیبیای ئیستا .

۱۸۶۱/۱۲/۱۲ به‌پیی ریکه‌ووتنامه‌ی هاوپه‌یمانی له‌ نیوان به‌ریتانیا و ئیسپانیا ، هیزه‌کانی سوویای ئیسپانیا هی‌رشیان کرده سه‌ر شاری - قیراکروز- ی مه‌کسیکی ،

دوای ئەویش ھېزەكانى سووپاي فەپەنساو بەرىتانيا ھېرشيان كرده سەر
 وولاتى مەكسىك ، دوای چەند مانگىك ، واتە لە مانگى/۱۸۶۲/۴ بەرىتانياو
 ئىسپانيا لە پەيمانەكەى نىوانيان دەرچوون بە ھۆى سەرھەلداى كىشە لە
 نىوانياندا .

۱۸۶۲

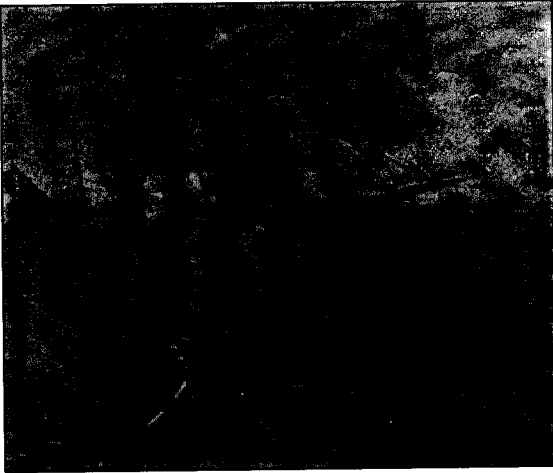
۱۸۶۲/۱/۲۴ لەدايك بوونى نووسەر روومانووس و نەخشەسازى بە ناوبانگى ئەدەب
 خاتوو - ئىدىس وارتون - لەخانەوادىەكى دەوولەمەندى شارى نىوركى
 ئەمەرىكا ... ئەم شاعره ھەر لەسەرەتاو پىنووسەكەى بەھىمنى و وردى
 دەستى بەكارەكانى خۆى كردوو . لە تەمەنى ۱۸ سالىدا چەندىن كۆمەلە
 ھەلبەست و چىرۆكى لە ژمارەيەك بلاوكردۆتەو لەرژنامەكانى شارى
 نىوروك .

لە سالى ۱۸۸۵ شوو بەئىدوارد وارتونى دەوولەمەند دەكات ، كە پانزە سال
 لەخۆى گەورەتر دەبى ، كە ئەمەش بوو ھۆكارى رووخاندنى نووسىنەكانى
 و دەست كردن بە گەشتىارى ... لە سالى ۱۸۷۹ يەكەم پەرتووكى بە
 سەرگەووتويى بەيارمەتى - بىر - ى ھاورى و ئەندازىارىكى پىشەسازى
 بەناوى ... دكتورى مالەكان ... بلاودەكاتەو ، لە سالى ۱۹۱۰ چىرۆكى -
 پياووخىوەكانى - بلاودەكاتەو و لەگەل ئىدوارد وارتونى ھاوسەرىشى
 دەچىتەو فەرەنسا .

لەوئى پەيوەندىان تىك دەچى و لە يەك جىادەبنەو . لە سالى ۱۹۱۱ كورتە
 چىرۆكە بەناوبانگەكەى بەناونىشانى - نىسان مرۆم - بلاودەكاتەو ... ئەم
 نووسەر لەكارەكانى بەردەوام دەبىت تاكوو لە ۱۹۳۷/۸/۱۱ كۆچى دواى
 دەكات و لەتەك و التەر بىرى ئاشقى دەنىژرئىت لە وولاتەكەدا .

سەرچاوه: - مەسوعەى فەلسەفە - دانانى - دكتور عبدولرحمان بەدەوى - بەرگى ۱/ .

۱۸۶۲/۳/۹ شه پری که شتی
 زریپوش به ناوی
 له Lrenclads
 نزیك وویلایه تی
 قرژینیا ، که
 یه کهم به
 به کارهینانی
 که شتی جهنگی
 بوو له شه پری
 ناوخوی نه مریکا
 له نیوان هیزه کانی

سووپای کونفدرالی و سووپای یه کگرتووه کان به کاربیت له وولاته که دا .

۱۸۶۲/۵/۴ یه که مین دهنگووباسی بهرکه ووتووانی مینریژکراو بلاوبووه . شایانی باسه
 میژوونووسیکی سه ربازی نهلمانی میژووی دروستکردنی مین دهگه ریته وه بو
 سه دهی ههژدهم و به مینی فریووی ناوزه ند کردووه . له کاتی که دا
 نه اندازیاریکی پووسیای قهیسهری له سالی ۱۸۵۵ توانی دیزاینی مینی دژه
 که سی ساچمدار بکات .

هه ره له کاته دا شوینه وارناسی چینی له باکووری نه م وولاته له سالی ۲۰۰۱
 - ۲۰ مینی دوزیه وه ، که میژوویان دهگه رایه وه بهر له ۶۰۰ سال ... نه م
 هوکارانهش دهگه ریته وه بو شه ره ناوخوییه کان و شه ره کان له نیوان
 وولاتانی دراوسیی یه کتری و ناوچه یی و هه ریمی و ، هه روا شه ره کانی
 ئیمپراتوریه کان و ، جهنگه کان له جیهاندا .

به تایبته تی له هه ردوو جهنگی یه کهم و دووه می جیهانیدا ... که بووه هو
 چاندنی مینی که سه کووژی و تانک و ئوتومبیله سه ربازیه کان و مه ده نیه کان
 چ دژی رژی مه داپلوسیینه ره کان و چ دژی جوولانه وهی رزگاریخوازی میلیه تان
 له وولاته جیا جیاکانی جیهان .

که نه مهش بووه ته هو چاندنی به هه زاران ملیون مین و گیان پی له
 ده ستدانی به هه زار که سی بی تاوان له جیهان .

كە كوردستانىش يەككىك بووہ لەو نىشتىمان و ناوچە داگىر كروانەو گە مارۇدانى جوولانەوہ نىشتىمانىەكەو يەك لەوانە ، چاندنى مینى دژ با ھىزە چەكدارەكانى ئەو جوولانەوہ رزگار يەو گيان پى لە دەستدانى بەھەزار ھاوولاتى كوردو شەھىدبوونى لەلایەن رژىمە يەك لە دواى يەكەكانى ئەو وولاتانەى كە كورد و نىشتىمانى كوردیان بە سەردابەش كراوہ داگىر كراوہ و وولاتەكانیان لى پىكھىنراوہ وەك .

ئىران و ، توركياو ، ئىراق و ، سووریاو ، پوسىيائى يەكگرتوو ، تاكوو ئىستاش ئەم كارە نەبراوہتەوہو ئاسەوارى ھەر ماوہ لەسەرخاكى كوردستان لە كىشووہرەكەدا .

۱۸۶۲/۸/۲۹ لە سەرەتائى نەخشەكىشان و چاپكردى دراوى دۇلارى ئەمەرىكى كە رۇلى بنەرتى و سەرەكى ھەبووہ وھەيە لە ھەموو بوارە جيا جياكاندا ، بە تايبەتى لە بوارى ئابوورى لە بە ھىز كوردنى ژىر خانى ئابوورى ئەمەرىكاو وولاتانى دىكەى جىھاندا .

كە ئىستا ھەموو وولاتانى جىھان بى جياوازی مامەلە لەگەل دراوى دۇلارى ئەمەرىكى دەكەن ، كە ھىمىاى دراوى جىھانى بەخۇوہ گرتووہ لەمەمەلە پىكردنى بەتايبەتى لە بوارى بازىرگانى لەجىھاندا .

۱۸۶۳

۱۸۶۳/۱/۱ شازدەمىن سەرۇك كۆمارى وولاتە يىگرتووہكانى ئەمەرىكا لە بىرارىكى مىژۋىيى و چارەنووس سازىدا بە ئازادى رەش پىستەكان ... كە ئەم بىرارىدە بووہ ھۆى ھەلوەشاندەنەوہى ھەموو جوازىەك لە نىوان رەش پىستەكان و سىي پىستەكان و رەگەزە جوژاو جوژەكانى دىكە لەژىر ياسايەكى يەكسان لەو وولاتەدا .

۱۸۶۳/۱۱/۲۶ دامەزاندنى ئەو كەرنەقالە
 وەرزشىيە گەۋدە جىيەنەيە كە
 ھەموو چوار سال جارىك ئەنجام
 دەدرىت ... يەككەتە تۆپى پىيى
 ئىنگلىزى .
 شايانى باسە يەكەم يارى ھەمىش
 لە ۱۸۷۲/۱۱/۳۰ لە نيوان
 ھەلبەتتە ئىنگلىتتەراۋ
 ئىسكۆتلەندە ئەنجامدرا ، كە
 يارىكە بى گۆل كۆردن كۆتايى ھات
 لە يارىگاي وەرزشى ۋولتەكەدا .

۱۸۶۴

۱۸۶۴/۸/۲۲ مۆركردنى رىكەۋوتنامەي نىۋودەۋلەتەي لە شارى ژنىف تايبەت بە بارى
 تەندروستى سەربازە برىندارەكانى جەنگى نيوان ۋولتانى شەپكەر لە
 ناۋچە ھەرىمەكانى جىيەن ، بە تايبەتەي لە شەپكەر گەرەكاندا .

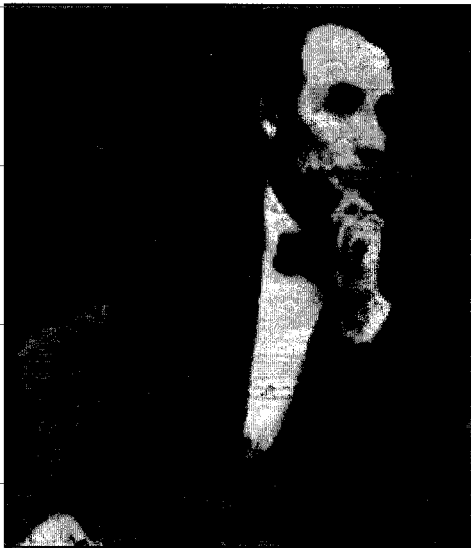
۱۸۶۴/۸/۲۲ مۆركردنى رىكەۋوتنامەي شارى ژنىف ، كە بەندە بە باشكردنى بارى
 زامدارو نەخۇشەيەكان و تووشبوۋەكانى گۆرەپانى جەنگ ، كە لە دواي
 مېژۋى ئەو رىكەۋوتتەش چەندىن ھەموۋار كۆردن لە سەر ئەۋرىكەۋوتنامەيە
 كراۋە ، لە پىناۋ بەرەۋپىش بىردى بارى دەروۋنى و تەشەنەدارى نەخۇشەيە
 ھەمە جۆرەكان ، كە داۋگۆرپىنىش لەۋ رىكەۋوتنامەيە كە لە ۱۹۴۹/۸/۱۲
 بوۋە لە جىيەن .

۱۸۶۴/۹/۲۲ دامەزاندنى يەكەم رىكخراۋى ئومەمىيەت ، واتە نيۋونەتەۋەيى ، لە نيوان
 بىرۋوبۇچۋونەكانى سۇشايلىستى و تىكدەرۋ بەرەلەيى و لىپرالەيەكان لە
 نوۋىنەرى ۱۲ ۋولتەي ئەۋرۋپاۋ ئەمەرىكاۋ ئەلمانىاي يەكگرتۋو بە
 سەر كىرەدەيەتەي - ئۇگست بىبىل - فىلەيلىم لىبكنىشت - كە كارل ماركس
 پىرۋگراممى ئەۋرىكخراۋە ئومەمىيە يەكەمەي داپشتىبوۋ ، بەپىيى بارۋدۇخى

ئەۋكات و ئەۋ سەردەم ، كە لە دۋاي سالى ۱۸۷۰ ، فرىدريك ئىنگلش خۆي بوۋە سكرتېرى گشتى ئەۋ رېكخراۋە نېۋدەۋلەتتە لە جىھاندا .

۱۸۶۵

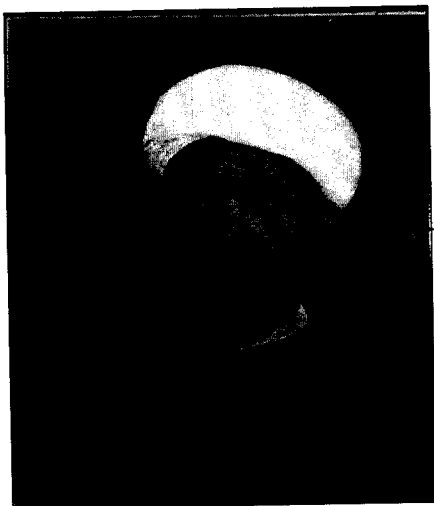
۱۸۶۵/۱/۲۸ لە دۋاي دامەزاندنى تۆرى | تەلەگراف ، واتە ئامېرى پەيوەندى ، لا وويلايەتى بەغدا ، كە يەكەم ناخاۋوتن بەتەلەگراف كرا ، لە نىۋان شارى بەغداۋ بەسەرە بوۋ ، دۋاي ئەۋە لەگەل شارى خانەقىنى باشوورى كوردستان و دۋايى بەرەۋ ئىران ، ئەۋيش بە ھۆى بوۋنى كۆمپانىيائى دامزاندن بە ھىلى ئاسنى شەمەندەفەرۋ كۆمپانىيائى نەۋت لە رۆژھەلات و كېشۋەرى ئاسيادا .

۱۸۶۵/۴/۱۴ تىرۆركردنى سەرۆكى وويلايەتە يەكگرتۋەكانى ئەمەريكا - لىنكۆلن - ئەۋيش بە ھۆى شەپرى بەردەۋامى ناۋوخۆيى لە نىۋان دانىشتۋانە جىيا جىياكانى وويلايەتەكانى باشوورو باكوورى وويلايەتە يەكگرتۋەكانى ئەمەريكا . كە ئەم كارە ش بە ھۆى شەپرى ناۋوخۆى

ئەنجامدراۋ بوۋ لە ئەمەريكا ، كە ماۋەى چۋار سالى خاياند .

۱۸۶۵/۵/۲۷ كەسايەتى رووناكېرو نووسەرۋ ئەدىبى كورد - ئىبراھىم عاسم ئىبراھىم حەيدەرى لە پارىژگاي ھەۋلىز لە باشوورى كوردستان چاۋى بە جىھا، ھەلھىناۋە .

جینگه‌ی ناماژه پیکردنه که ئەم
 کەسایه‌تیه له بنه‌ماله‌یه‌کی
 ناسراوی خاوه‌ن زانست و
 ئەدهب بوونه‌و شاعیرو نووسەر
 بووه ... شیخی ئیسلام بووه له
 ئیمپراتۆریه‌تی عوسمانی و
 وه‌زیری ئەوقاف بووه
 له‌حکوومه‌تی شایه‌تی له‌ دوا‌ی
 دامه‌زراندنی ده‌وله‌تی ئیراق ...
 ئەم کەسایه‌تیه ده‌گه‌ریته‌وه بو
 بنه‌ماله‌ی حه‌یده‌ریه‌کان له

پاریژگای هه‌ولێر له هه‌ریمی باشووری کوردستان .

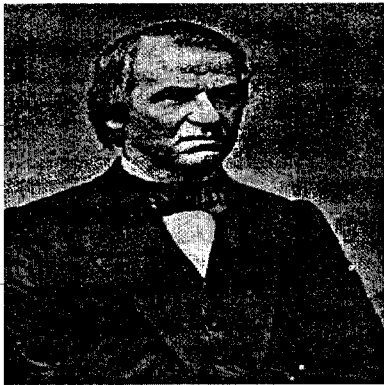
له‌ دوا‌ی ته‌واوکردنی خویندن له‌ وکات بروانامه‌ی وانه‌ گووتنه‌وه‌ی
 به‌ده‌ست هه‌ناوه‌و بوته‌ قازی له‌ شارۆچکه‌ی زاخۆ بو‌ ماوه‌ی دوو ساڵ . دوا‌ی
 ئەوه‌ چۆته‌ شاری ئەسته‌مبولی تورکیا ... ده‌ستی کردووه‌ به‌ خویندنی ماف
 و بروانامه‌ی پاریزه‌ری له‌ ماف به‌ده‌ست هه‌ناوه ... ئەم کەسایه‌تیه له‌ چه‌ندین
 پله‌و پایه‌ کاری کردووه‌ به‌هۆی لیهاتوویی و توانای زانستی و ئەده‌بی
 له‌وانه‌:--

هه‌روا سه‌رۆکی دادگای بازگانی له‌ شاری جده ... داواکاری گشتیی
 له‌مووسل - سه‌رۆکی لیژنه‌ی خه‌رخوازی بال‌ له‌ ساڵی ۱۸۹۸ ... ئەندامی
 ئەنجومه‌نی مه‌عاریف له‌ شاری ئەسته‌مبول ... بوونی به‌قازی له‌ شاری
 دیاربه‌کر له‌باکووری کوردستان له‌ ساڵی ۱۹۰۶ .

دوا‌ی ئەوه‌ بووه‌ته‌ شیخی ئیسلام له‌لایه‌ن ده‌وله‌تی عوسمانی له‌ ساڵی ۱۹۱۸
 . هه‌روا چه‌ندین پله‌وپایه‌ی دیکه‌ی پی‌ سپێرداوه . له‌ دوا‌ی گه‌رانه‌وه‌ی بو
 ئیراق ، هه‌لبژێردرا به‌ ئەندامی ئەنجومه‌نی دامه‌زرێنه‌ر له‌ لیوای هه‌ولێر له
 ساڵی ۱۹۲۴ ... دوا‌ی ئەوه‌ بوته‌ وه‌زیری ئەوقاف له‌ رژیمی شانشین له‌ ساڵی
 ۱۹۲۴ - ۱۹۲۵ ، له‌ ساڵی ۱۹۲۵ به‌ ئەندامی ئەنجومه‌نی ئەعیان دامه‌زراوه
 تاكوو له‌ شاری به‌غدا له‌ ۱۹۳۱/۱۲/۱ كۆچی دوا‌یی ده‌کات ... ئەم کەسایه‌تیه

چەندىن دانراوى لەدواى خۆى جى ھىشتووہ لەوانہ :- تاريخ التصوف لد
الفرق الاسلاميه .

سەرچاوه :- اعلام الكرد ١٦٤/١٦٤ . معجم المؤلفين ٢٧/١ . الاعلام الشرقيه ٤٩/١

١٨٦٥/٥/٢٧ لەدواى تيرۆرکردنى سەرۆكى
ئەمەريكا - لينكۆلن - ، ئەندرو
جۆنسۆن - بە سەرۆكى ئەمەريكا
ھەلبژێردرا .
كە لە بنچەدا دانىشتووى باشوور
لە پارتى ديموكراتى بوو ، لە ھەمان
كات لىبووردنى گشتى پايگەياندا ،
كە ھەموو ئەفسەرە كۆنەكانى
گرتەوہ كە لە سووپاي

جيابوونەوہى باشوور خزمەتيان كردبوو دژى باكوريەكان لە وولاتەكەدا .

١٨٦٥/٥/٢٧ دامەزاندنى ريكخراوى لاوانى عوسمانى لە شارى ئەستەمبۆل ، كە ئەو
ريكخراوہيە بە نهيىنى و خواستى بە پۇژئاوا كردنى دەسلەتاتى عوسمانى بوو .
كە لەو كاتە ژمارەى ئەندامانى ريكخراوہكە شەش ئەندام بوو تاكوو سالى
١٨٦٧ ، بەلام دواى ئەوہ ژمارەى ئەندامانى گەيشتە ٢٤٥ ئەندامو ، لەدواى
ئەوہ بە ھۆى پالەپەستۆى وەزىرى عالى پاشا لە سەريان ، مەلبەندى
ريكخراوى لاوان لە ئەستەمبۆل گووستراوہ بو شارى پاريسى پايتەختى
فەرەنسا .

بەلام لەدواى مردنى عالى پاشا لىبووردنى گشتيان بو دەرچوو
بەگەرانەوہيان بو ئەستەمبۆل ، دواى ئەو چوونە ناو كۆمەلەى ئيتحادو
تەرەقى لە پىناو گەيشتنيان بە ئامانجەكانيان .

١٨٦٥/١٢/٣٠ لەدايك بوونى ويئەكيشى فەرەنسى - ھنرى ماتيسى - كە بە مەزنترين
ھونەرمەندى ويئە كيش لە جىھان دادەنرين لە پال بيكاسوو شان گۆف لە
جىھاندا .

١٨٦٦

١٨٦٦/١٢/٣ زانكۆى ئەمەريكا لە بەيروتى پايتەختى لوبنان دەرگاكانى كرايەوہ بو

خویندکاران بە خویندنى ھەمەلایەنەى جىجىيا لە ھەموو بوارەکان لە زانکۆگاگەدا.

1867

1867/2/10 رووناكبيرو زانای ناوودارى پووسى و جيهانى - دۆستويفسكى - بە دواى كە سیدا دەگەرا ، كە پۆمانەكانى بۆ بەچاپگەياندن بگەيەنى، ئەوە بوو لەگەڵ ئافرهتییكى تەمەن 19 سال بەیەكگەيشتن ، كە ناوى - ئانا ستیستكىن - بوو ، لەدواى ماوہیەكدا بەرلە وەرگرتنى رۆمانە دەستنووسەكەى ، ھەردووکیان بەیەكەوہ کاریان دەكرد ، كە ئەمەش بووہ ھۆى ئەوہى پەيووہندیان بەھیزییت و لە ئەنجام بووہە ھاوسەرى یەكترى... ئەم كارە خیری تیاوو لە ماوہى دۆستایەتیە كەیان .

1867/3/20 وویلايەتە یەكگرتووہەكانى ئەمەريكا ھەریمی ئەلاسكای لە روسیای قەیسرى بە پارەيەكى خەيالى كړى و خستیه سەر وولاتەكەى بە ناوى وویلايەتى ئەلاسكا لە ئەمەريكادا .

1867/5/0 نووسەر و شاعیری كورد - ئیبراھیم رەمزی - لە شارى فيومى وولاتى میسر چاوى بە جیھان ھەلھیناوە .

جیگەى باسكردنە كە باوكى رەوانەى وولاتى میسرى كردووہ لەكاتى دەسەلاتى محەمەد عەلى پاشا ... دواى ئەوہ ھەلسا بەدەرکردنى گۆقاریك بە ناوى - فيووم - ی ھەفتانەو لە ھەمان كات میژوو - فيوونى - لەكتابيك دانا ... دواى ئەوہ بەرەو پاريسى پایتەختى فەرەنسا بەریكەووت ، دواى سالیك زیاتر گەرایەوہ شارى قاھیرەى پایتەختى میسر .

لەدواى گەرانەوہى گۆقاریكى دەرکرد بەناوى - ئافرهت لە ئیسلام - داو ھەروا رۆژنامەى - ئەلتەمەدن - ی دەرکرد ... ھەروا دەزگایەكى بۆ پەرەپیدان و دروستکردنى پیتەكانى عەرەبى لە سالى 1899 دامەزراند . ئەم نووسەرە كوردە لەكارەكانى بەردەوام بوو تاكوو لە 1924/8/2 كۆچى دواى دەكات ، چەندین دانراوى لە دواى خۆى جى دیلى وەك: - اصول الاخلاق . مبادى التعاون ، ھەروا شعرەكانى . زمانەكانى عەرەبى و فەرەنسى و توركى بەباشى زانیووہ ، جگە لە زمانى كوردى لەوكاتدا .

سەرچاۋە: - رۇژنامە، دەستۇرى ميسرى ۳۵۷/۵/۱۴ - مېژورى فېۋرەن ۱۱۷/۱۱۲.

۱۸۶۷/۵/۲۷ لە داىك بوۋنى نووسەر رۇژنامە نووسى ناۋدارى جىهان - ئارنۇلد بېنىت . لەشارى ھانلى . كە كەتۈتە ناۋچەى - ستارفۇرد - لە ئىنگلتەرە ... لەدوا؛ تەۋاكردىنى پلەكانى خويۇندى دەستى كىرد بە نووسنى ووتارو چىرۇ بلاكردنەۋە ... لە سالى ۱۸۹۳ لە شارى لەندەن بوۋە سەرنووسەرى گۇتار؛ ئافرەتان .

لە سالى ۱۸۹۶ بوۋ بە بەرئوبەبەرى تەۋاۋى گۇتارەكە ... لە سالى ۱۸۹۸ رۇمانى - كابرايەكى باكورى - بلاكردەۋە ... لە سالى ۱۹۰۰ ۋازى ل بەرئوبەرايەتى گۇتارى ئافرەتان ھىناۋ دەستى بەنووسىنى بە نرخی كىرد ئەم مۇقە بەردەۋام بوۋە لە بەرھەم و نووسىن ، ۋەك ئوتىلە مەزەنەكەى ناپلۇ ۋ راستى لەبارەى نووسەرەۋە و چىرۇكى ژنە سەر سىپەكان و جەستە؛ ئەدەبى و شمشىرى تۇۋاۋى و چەندىن بەرھەمى دىكە تاكوۋ لە ۱۹۳۱/۳/۲۷ كۆچى دوايى دەكات لە ۋولاتەكەيدا .

۱۸۶۷/۶/۱۹ لە دواى ماۋەيەكى كەمدا بە لا بردى سەرۇكى مەكسىك - خوارىس - ل دەسەلات ، بەلام لە دواى گەرئەۋەى بۇ دەسەلات بە ئارەزوۋى خۇى سەرۇك مەكسىك - ماكسىمىليان - ى لە دەسەلات لاداۋ لە ئەنجام لە سىدارەيدا ، ك بارودۇخى مەكسىكى بەرەۋ زىندوۋوكردەۋەى پزىمى كۇمارى مەكسىكى بر بەرئوبەۋە ۋولاتەكە .

۱۸۶۷/۶/۲۱ شاندىكى دەسەلاتى ئىمپراتۇرىيەتى عوسمانى سەردانى فەرەنساۋ بەرىتانيا بەلژىكاۋ ئەمساۋ مەژەرى كىرد ، لە ماۋەى شانزە پۇژدا ئەۋىش لە ئاكام دەرچوۋنى ۋالى خدىۋى ئىسماعىل پاشابوۋ لە ھەۋلەكانى بۇ كىردى ميسر ب پارچەيەك لە ئەۋرۇپايى بەرەۋ سەرمايەدرى لە ۋولاتەكەدا .

۱۸۶۷/۶/۲۲ سولتانى عوسمانى سولتان عەبدولعەزىز لەگەل شاندىك گەيشتە پارىس پايتەختى فەرەنسا ، لە سەر داۋاى ئىمپراتۇر ناپىلۇنى سىيەم ، ئەۋىش ل پىناۋ بەشدارى كىردى لە پىشانگاى جىھانى ، كە ھەموۋ شانشىن ئەمىرەكانى ۋولاتانى جىهان نامادەى ئەۋ پىشانگايە بوۋن ، يەك لەۋاد ئىسماعىل پاشاى ۋالى ميسر ، كە لە نرژد ئەۋ بئەمالەيە كوردن خەلك

باكوورى كوردستان .

۱۸۶۷/۷/۱ بە پىپى پەيمانى پاريس دانى تەواو نرا بە يەكگرتنەوہى ھەردوو كەنداوى لىك جياكەرەوہ ، ئەویش كە كەنداوى بالآو كەنداوى خوارووبوون . بە پىدانى مافى سەر بەخۆييان ، كە دواى ئەوہ نۇفاسكوۆشياو ، نيوبرۆنزدىك ، چوونە ناو دۆمىنيۆن لە دورگەى برنيس ئەردوار لە سالى ۱۸۷۳دا .

۱۸۶۸

۱۸۶۸/۵/۱۴ كۆمەلىك ھەنگاوى گرنگ لە ژاپۆن ئەنجامدراو گرنگترينيان راگەياندى ئەو پىنج بنەمايە چاكسازيە بوو لە بارەى بەرژەووہندى بالآى ژاپۆن بە نەھيشتنى ھىچ جياوازىيەك و بە يەكسانى بوونى مافى ھاولاتيان و... بە پاراستنى مافى ھەموو توويژەكانى گەلى ژاپۆن و... بەرژەووہندى بالآى نەتەوہ پىويستىيەكان و... پاراستنى دابو نەريت و بايەخدان بە زانستى سەردەمى تەكنۆلۆژيا لە ھەموو بوارە جياجياكان بە تايبەتى لە بوارى پيشەسازيدا .

۱۸۶۸/۹/۲۶ بۆ يەكەم جار لە ميژووى شارى بەغداى ئەوكات ، كە ناووزەند بوو بە وويلايەتى بەغدا ، بەرپۆبەرايەتى شارەوانى دامەزرا ، لە پىناو رىكخستنى نەخشەى بنەپەتى شارى بەغداو رىك بوونى لە بوارەكانى ئاوەدنكردەوہو بەرەپىدان و گەشەپىدان .

دواى ئەوہ بوو بە پاريزگا ، لەدواى دامەزراندنى دەوولەتى ئىراق لەلايەن بەرىتانيا ، بووہ پايتەختى دەوولەتى ئىراق لەگەل دامەزراندنى لەسەر خاكى گەلانى وولاتى نيوان دووزى - ميزوبۆتاميا - بە تايبەتى لە سەر خاكى كوردستان .

لە بەر ئەوہى ئەوكات ناوى دەوولەتى ئىراق نەبوو ، كە لەژىر دەستى ئىمپىراتۆريەتى عوسمانى بوو تاكوو دامەزراندنى دەوولەتى ئىراق لە سالى ۱۹۲۰ لە ناوچەكەدا .

۱۸۶۹

۱۸۶۹/۳/۸ كۆچى دوايى ھونەرمەندو مۆزيكارى بە ناوبانگى جيهانى - بىرليۆز - لە شارى پاريسى پايتەختى فەرەنسا ... شايانى باسە ئەم ھونەرمەندە مەزنە لە

۱۸۰۳/۱/۱۱ لە شارى سانت شاندى فەرەنسا چاۋى بە جىهان ھەلئىناۋە ... لە سەر داۋاي باۋكى دريژە بەخوۋىندىن دەدات تا دەگاتە قۇناخى دوى كۆليژى پزىشكى و دوايى واز لەخوۋىندىن دىنى و پوو لەكارى ھونەرى و مۇزىكا دەكات .

دواى ئەۋە بەناۋ وولاتانى ئەۋروپادا دەخوليتتەۋە و لە سالى ۱۸۲۹ سمفونىيائى نامۇيان - چەندىن ويستگەيەك لەژيانى ھونەرمەند - دا دەرژيىت و پيشكەشى بەخاتوو - ھايىت سىمسون - ى دەكات ، كە زۆر شەيداي دەبى و دوايى دەبىتە ھاوسەرى ... لە سالى ۱۸۳۱ خەلاتى رۇمى تايبەت بە ئاۋاز دانانى پىدەدرىت ، كە ھاوسەرەكەى پشتگىرى لىدەكات و ھونەرەكانى شكسپىر دەبىتە ريگەى بەھرەكانى لە ژيانىدا .

لە سالى ۱۸۵۳ دەست بەدارشتنى ئۇپراى - تەروادىەكان - دەكات و ماۋەى ۱۰ سالى تەۋاۋ سەرقالى ئەۋ ھونەرە دەبىت ، لە مانگى ۱۸۶۲/۸ داۋاكارى مەزنى خۇى پيشكەش دەكات كە ئۇپراى - پياترىس ويندىكىت - ى ناۋەۋ لە شانۇگەرى - گويم لەگرەكردو كەچى نايىنم - ى شكسپىر ۋەرگىراۋەۋ لەگەل دەيا كارى دىكەى ھونەرى مۇزىكاۋ بەردەۋام دەبىت تاكوۋ كۆچى دوايى دەكات لە وولاتەكەيدا .

۱۸۶۹/۴/۱۳ سەركرەدى نىشتىمانى شام - ئىبراھىم سلىمان ناغا ھانوۋ - ناسراۋ بە - ئەبوۋ تارق - لە ناۋچەى - كفر مارم - لە رۇژئاۋاي شارى ھەلەب چاۋى بە جىهان ھەلئىناۋەۋە لە شەرەكەدا .

جىگەى نامازە پىكرەنە كە ئەم كەسايەتتە كوردىە لە پىناۋە گەۋرەكانى شۆرپشى سەرىەخۇيى سووربا بوۋە ... لە قوتابخانەى شانشىنى شاھانى شارى ئەستانەى خوۋىندوۋەۋ بىروانامەى ماقى لە زانكو بەدەست ھىناۋە . چەندىن پلەۋ پاىەى لەسەردەمى رژىمى عوسمانى گرتۆتە دەست ... بوۋەتە قائىقامى يەكى لە قەزكانى سەر بە پارىژگاي دياربەكر لە باكورى كوردستان . دواى ئەۋە لە سالى ۱۹۰۸ گەراۋەتەۋە شام و ھەلبىژىردراۋە بە ئەندامى ئەنجومەنى گشتى لەشارى ھەلەب .

دواى ھەلوۋەشاندىنەۋەى ئەۋ ئەنجومەنە گەراۋەتەۋە كفرمارم و دەستى بەكارى كشتوۋكالى خۇى كىردوۋە ، لەۋ كاتەى كە سوپايى ەەرەب گەيشتۆتە شارى ھەلەب لە سالى ۱۹۱۸ گەراۋەتەۋە شارى ھەلەب و ھەلبىژىردرا بە

ئه‌ئىدى - كۆنگره‌ئى شام - له شارى ديمه‌ئى پايته‌ئى ئىستاي سووريا له‌ئى ۱۹۱۹ .

هه‌روا ئه‌ئىدى كۆمه‌ئى عه‌ره‌ئى بووه به‌ئىووه‌ئى نه‌ئى . له‌و كاته‌ئى هه‌ئىزكه‌ئى سووپاي فه‌ره‌ئى شارى ئه‌ئىكه‌ئى كان داگر كرد ، ئه‌ئى هه‌ئىسا به‌ئىدانه‌ئى سووپايه‌ئى نه‌ئى بو دروستكردى ئاژاوه‌ئى سه‌ئى شىووندى سووپاي فه‌ره‌ئى كه باره‌ئى له‌ئى حه‌ئى بوو .

دواى ئه‌وه سووپاي فه‌ره‌ئى شاره‌ئى ديمه‌ئى حه‌ئى و هه‌روو به‌ئىكه‌ئى داگر كرد . ئه‌ئى به‌ئى هه‌ئىزكه‌ئى كه دايمه‌ئى بوو به‌ئىووه‌ئى سووپاي فه‌ره‌ئى بووه‌ئى سه‌ئى وه‌ئى به‌ئىدانه‌ئى به‌ئى ناو - مه‌ئى كل بلای - پى به‌ئى شراو گه‌ئى ئىستاي سووريا له‌ئى دهورى كۆبوونه‌ئى و ۲۷ شه‌ئى ئه‌ئىكه‌ئى و له‌ئى شه‌ئى له‌ئى شه‌ئى نه‌ئى دۆراند كه ماوه‌ئى يه‌ئى سالى خاياند ، له‌ئى كاته‌ئى گوئى له‌ئى رايگه‌ئى ياندانه‌ئى شه‌ئى عه‌ئى لالا حوسين له‌ئى عومان بوو ... كه ده‌ئى گووت ئىمه‌ئى هاتووين بوو رزگاركردى وولاتى ئىستاي سووريا .

ئىبراهيم سلیمان ئاغا هاننۆش داواى رىكه‌ئى وه‌ئى له‌ئى گه‌ئىدا كرد ، دواى چه‌ئىدىن كارى دىكه‌ئى سه‌ئى وه‌ئى فه‌ره‌ئى كه‌ئى كان ... له‌ئى سالى ۱۹۲۸ بووه ئه‌ئىدى كۆمه‌ئى دامه‌ئى زينه‌ئى دانانى ده‌ئى سوورى سووريا ... ئىبراهيم سلیمان ئاغا هانوو ، بووه سه‌ئى رۆكى لىژنه‌ئى ده‌ئى سوورى له‌ئى كۆمه‌ئى دامه‌ئى زينه‌ئى وه‌ئى ده‌ئى سووره‌ئى له‌ئى سالى ۱۹۳۰ بلاوكرابه‌ئى وه ... دواى ئه‌وه چه‌ئىدىن جار له‌ئى كارى تىرۆستى رزگارى ده‌ئى و له‌ئى ئه‌ئى تىرۆستى به‌ئى ناوى - نيازى كۆسا - له‌ئى سالى ۱۹۳۲ زامدارى ده‌ئى و دواى سى سال واته له‌ئى ۱۹۳۵/۴/۵ به‌ئى هۆيه‌ئى كۆچى دواى ده‌ئى .

شايانى باسه رابه‌ئى دامه‌ئى زينه‌ئى ده‌ئى وه‌ئى سوئيه‌ئى - لىئى - له‌ئى سالى ۱۹۱۹ چوار نامه‌ئى بو ئىبراهيم سلیمان ئاغا هانوو نووسيووه ، له‌ئى پىناو هاوكارى كردن و به‌ئى وه‌ئى بوونى له‌ئى گه‌ئى جوولانه‌ئى وه‌ئى رزگارى نىشتىمانى له‌ئى ناوچه‌ئى هه‌ئىكه‌ئى دا ئى داگر كه‌ئى به‌ئى مه‌ئى يه‌ئى ته‌ئى سوئيه‌ئى .

نووسه‌ئى :- به‌ئى ده‌ئى كه‌ئى سايه‌ئى كورده له‌ئى ماوه‌ئى ژيانى باسى له رزگارى گه‌ئى كوردستان نه‌ئى وه‌ئى ، هه‌روا له‌ئى ده‌ئى ده‌ئى سوورى

سووریاش باسی له مافی نهتهوهی کوردی له سووریا نهکردوو ، له دوای دامهزاندنی دهولتهتی سووریا و لکاندنی رۆژئاوای کوردستان به سووریا و ههتا له بواره بچووهکانی ، که بهندن بهزمانی دایک و داب و نههریت و کهلتووور ... که ئەم مروّقه لهبنه مالهیهکی دیاری کورد بوونه لهناوچهی شاری ماردین و ناوچهکانی دیکهی کوردستان .

سەرچاوهکان :- الاعلام الشرقيه ۱/۱۳۴ - موسوعه اعلام سووریه ۴/۲۹۲ -
اعلام الكرد ۱۰۰/۱۰۲ .

۱۸۶۹/۹/۲۰ ئیمپراتۆریهتی عوسمانی یهکه م یاسای راگه یاند به ناوی - معارف عمومیه - ، - نزمانادسی - که قوناخهکانی سه رهتایی و ناووهندی و نامادهیی خوویندنی دهگرتهوه له ژیر دهسه لاته که دا .

۱۸۶۹/۱۰/۲ له دایک بوونی سه رکرده و رابه ری شوپشی هیندستان - مؤهانداس کاراماد گاندی - له شاری بوړ منداری هیندستان ... شایانی باسه که ئەو بنه مالهیه پۆلی بنه ره تهی و سه ره کیان هه بووه له دامهزاندنی دهولتهتی هیندستان ، که دووم وولاته له ژمارهی دانیشتوووان و پروبه ری زهوی ، که ناسراوه به کیشووهری هیندی ، به سه دا نه ته وه و ئایینی جیا جیای لیده ژیی ، بینه ماله ی گاندی دامهزینه ری پارتی کۆنگره ی هیندی بوونه و به دیا سال دهسه لاتداریتی ئەو وولاته یانکردوو له هه موو بواره جیا جیاکاندا .

۱۸۶۹/۱۱/۱۷ به بۆنه ی تهواو کردنی که نالی سوپس ، له وولاتی میسر دا ناههنگیکی دلخۆشکهری گه ووره به پێووچه وو به سه ره رش تهی ئیسماعیل پاشا ، که له و کات بری ۱۰۰

سه د ملیۆن فرنگ خه رجی ئەو ناههنگه بوو ، ئەویش به پێشکه شکردنی له لایهن بانکه پۆژئاوایهکانی سه رمایه داری له شیووهری قهرزوو به قازانجی

بەرزى بىيۆيىنە ، بەلام ئەو كەنالى كاريگەرى بىيۆيىنەى ھەبوو ھەيە لە بەھىزبوونى ژيىرخانى ئابوورى ميسپرو بواردەكانى ديكە لە ھەريىم و ناوچە جياجياكان لە جيهان .

۱۸۶۹/۱۱/۲ لە داىك بوونى پيشەنگى نووسەرانى فەرەنسى - ئەندريى گيد - لە بنەمالەيەكى بوژژواى پروتستانتى لە شارى پاريسى پايتەختى فەرەنسا . لە تەمەنى ۱۱ سالىدا باوكى كوچى دوايى دەكات و كاردانەوہى لەسەر دەروون و كارەكانى ئەندريى دەبىي ، سەرەراى ئەوہى كە سامانىكى زور لە دواى باوكى بو بەجى دەمىنى .

لە سالى ۱۸۸۲ لەگەل ئەلبيردلاورانى شيوودكار گەشتيىك بەرەو ئەوروپا دەكەن و بو جارى دووہميش لە سالى ۱۸۸۵ دەچيىتەوہ ئەم ناوچانە . لە سالى ۱۸۹۱ كىتابيىك بەناوى - دەفتەرەكانى ئەندريى قالىز - بلاودەكاتەوہ لەگەل چەندىن كىتب و پەرتووكى ديكە لە سالى ۱۹۰۲ - ۱۹۰۹ - ۱۹۱۸ . دواى ئەوہ لە سالى ۱۹۲۵ گەشتيىك بەوولاتانى ئەفريكيادا دەكات .

ئەم فەيلەسوف و رووناكبيرە لەكارەكانى بەردەوام بوو تاكوو لە ۱۹۵۱/۲/۱۹ كوچى دوايى دەكات ... كە نووسىنەكانى لە بوارى جوولانەوہى نەتەوہيى و نيشتىمانى و راميارى و كۆمەلايەتى و چەوسانەوہى داگيركردن بوو . لە ھەمان كات سەرکەوتووانە كارەكانى بە ئەنجام گەياندووہ لەوولاتەكەى و لەوولاتانى ديكەى جيهاندا .

سەرچاوە: - موسوعەى فەلسەفە - دانانى - دكتور عبدولرەحمان بەدەوى - بەرگى ۱/ .

۱۸۶۹/۱۲/۱ لە پريارىكى گەريدەو زاناو پروفيسور - مستردرايك - ئەويش بە پيىكخستنى سوورپانەوہى بيتەرجومان - وەرگيىر - دوور لە كارە كەرو دوور لە بيرنەكردنەوہى لە دوورنەكانى لە دانىشتووانى ھۆزە مەرلەوہ پيىنە عەرەبەكان كە بەناوياندا تيدەپەرى ، لەھەمان پوژ كاروانەكەى بە گەشتيىك دەست پيىكرد بە دۆلەكانى - گرنل - و دوايى بە دۆلى - عەرييش - و دواى بو سەرچاوەى - قادلى يان قەديس - دا .

كە ئەمەش لە كىتابى ئىنجىل ناوى ھاتووہ ، دوايى ئەوہ بەرەو ناوچەى - نەقەب - و دواى بەرەو ناوچەى - جنين - و دۆلى - جەنائن - ، بوئەوہى

بگەنە شارى قوودس . ئەمەش بە ووردىيىنەتى پىكى لە مزگە ووتى
سەخرە توللا لە شارى قوودس لە ھەرىمى شامدا .
۱۸۶۹/۱۲/۳۱ لە داىك بوونى رابەرى فوفيزم و مامۇستاي رەنگ - ھەرى ئىمىل بىنواماتس -
لە شارى كانۇكامبىرىزى باكوورى فەرەنسا . شاىھەنى باسە كە ماتىس
ھەنگرى بېرونامەى ياسا بوو ، لە سالى ۱۸۹۰ تووشى نەخۇشەك دەبى و
لەئاكامى نەشتەرگەرى زياتر لە سالىك لەناو جىگا دەكەوى .
دواى ئەو بارنا لە بارەى لە سالى ۱۹۰۱ كارە ھونەرىيە بەرايىيەكانى خۇى لە
سالونى پارىس دەخاتە پوو ، ھەروا ئەم مرقە لەكارە ھونەرىيەكان بەردەوام
دەبىت و تا لە پوژى ۱۹۵۴/۱۲/۳ ، مالىئاوايى لە ھونەرو ھونەر دۆستان دەكا
لە جىھاندا .

۱۸۷۰

۱۸۷۰/۲/۷ لە داىك بوونى زاناي دەرووناسى و پزىشكى و دانەرى زانستى دەروونى
تاك - ئەلفراد ئەدلر - لەگەرەكەكانى فىينا لە بنەمالەيەكى ھەنگارى
جوولەكە ... خوويندىنى پزىشكى لەزانكۆى فىينا تەواوكردووھە مۇلەتى
پزىشكى لە سالى ۱۸۹۶ بەدەست ھىناوھ ... كارى پزىشكى كردووھە . دواى
ئەوھ بوۋتە مەسحى ، ئەويش بە وازھىنانى لەناينى جوولەكە . دواى ئەوھ
رووى لەزانستى دەروونى كردووھە لەگەل فرويدو ھاوريكانى ... دواى ئەوھ لە
فرويدو ھاوريكانى جىبايۋتەوھ .
لە دانراوھەكى - دراسە عن دونيە الّاعچا و - بۆيەكەم جار دەرکە ووتووھ :
كە لە سالى ۱۹۰۷ بلاوى كردۆتەوھ لە فىينا و بەرلن ئەويش بە دژايەتى
كردنى بىرى فرويد . لە سالى ۱۹۱۰ مەئبەندى تاقىگەى دامەزراندووھە لە
فىينا بۆ نەخۇشەيەكانى دەروونى ... لە سالى ۱۹۱۲ كىتابى - فى الخلق
المصابى - بلاوكردۆتەوھ ... لە سالى ۱۹۱۴ گۆقارىكى نىوو دەوولەتى لە
سەر زانستى دەروونى دەرکردووھە تاكوو لە سالى ۱۹۳۵ لەگەل چەندىن
بابەت لە رۆژنامەو گۆقارەكان و چەندىن دانراوى ھەبووھە ... ئەم زانايە لە
كارەكانى بەردەوام بووھە تاكوو لە ۱۹۳۷/۵/۲۸ كۆچى دوايى كردووھە لە
شارى ئەبىردىن لە ئسكتلەندا - لە بەرىتانيا .

سەرچاۋە :- مەسئۇلى قەلسەفە - دانانى - دكتور عەبدولرحمان بەدەوى - بەرگى ۱/ .

۱۸۷۰/۴/۲۲ لە دايك بوونى رووناكبيرو
 فەيلەسوف و رامياريناس و
 دامەزىنەرى يەكەتەتى
 سۆفەت لە رۇوسيا -
 فلادىمىر ئىلييتش - لينىن ،
 لە سمىرسك لەسەر زىى
 فۇلگا - كە ناوى البوون
 بوو ... باوكى
 سەرپەرشتيارى قوتابخانە
 بالاکان بوو . لە
 بنەمالەيەكى دىارى
 شۆرشگىر بوونە . برا

گەورەكەى لينىن - نارودنايى قوليا - لەلايەن رژیىمى قەيسەرى پووسيا لە
 سىدارەدراو كاردانەوہى نواند لەسەر دەروونى فلادىمىر ... لينىن . ھەروا لينىن
 لە سالى ۱۸۸۷ چووہ كۆليژى ياسا لە زانكۆى قازان ... بەلام بەھۆى
 خۆپيشاندانى قوتابيان لەكۆليژى ياسا دەرکرا لەمانگى ۱۸۸۷/۱۲ و بۇ
 گوندىكى دوور لەشارەكە دوورخرايەوہ .

دوای ئەوہ لە سالى ۱۸۸۸ گەراوہ قازان و ماوہيان پینەدا بگەريتەوہ
 كۆليژەكە . بەھۆى خۆپيشاندان و نارەزايى قوتابيان دژى دەسلەلاتى قەيسەر .
 لينىن لەشۆرشگىرىكى مىللى بووہ شۆرشگىرىكى ماركسى . لە دوای ئەو
 رووداوانە خيزانەكەى گوواستيانەوہ شارى سمارا لە سالى ۱۸۸۹ ... دوای
 ئەوہ لينىن چووہ كۆليژى ياسا لەزانكۆى پىترۆسبۇرگى پايتەختى ئەوساى
 رژیىمى قەيسەرى لە پووسيا ... ئەويش بەدانەوہى تاقىکردنەوہكان
 لەدەرەوہى كۆليژەكەدا .

لە سالى ۱۸۹۵ رابەرى تىكۆشانى بۇ رزگارى چىنى كرىكارانى دامەزراند .
 دوای ئەوہ ھەموو سەرکردەكانى ئەو رابەرە لە گەل لينىن بەندكران . دوای
 نازادبوونيان لە بەنديخانە لينىن لە سالى ۱۸۹۵ بەرەو ئەوروپا ھەنگاويىنا .

لە پىنناو فراوانكردىنى تىكۆشانەكەي و پەيوەندى كرد بەئەندامانى - كۆمەلى رىزگارى كار- لە پىنناو گىفتووگۆكردىن ، بەتايىبەت دامەزىنەرى ئەو كۆمەلەو بوو ھۆى بەھىزبوونى پەيوەندى لىنىن لەگەلىان لەماوھى دەسەلاتى يەكەمى لە تىكۆشانى ئاشكرای .

لەو كاتەش فرىدرىك ئىنگلش بەھۆى نەخۆشى لەناو جىگاگەي كەووتبوو لەو كاتەش لىنىن سەردانى ئەو روپايى كرد ... ناوژەند بوونى قىلدمىر ئىلىتتىش بەلىنىن لەسالى ۱۹۰۱ بوو ، بەر لەوھەش ناوى - لىزىن - تالىن - بوو ، كە لەو كاتەي دوورخراپووەو بو ناوچەي سىبىريا ... دواي ئەو لىنىن يەكەم نامەي بەناونىشانى - نارەزايى ماركىسە دورخراوھەكانى دژ بەبرواي ئابورىھەكان - بلاوكردەو لە رۆژنامەي شەرارە ، كەلايەنگرانى لىنىن دايان مەزاندبوو . لە دواي ئەو بوو زمانخالى پارتى شۆرشگىرى سۆشىالىستى لە سالى ۱۹۰۰ لە وولاتەكەدا .

دواي گەرانەوھى لە سىبىريا لىنىن ھەلسا بەسوورانەو لە روسيا لە پىنناو پەيداكردى لايەنگىرى لە روسياو ، دواي ئەو ديسان چوو دەروھى روسياو بەشدارى لەگەل بلاخنوف كردو بوو لايەنگرى لىنىن لە دەركردنى رۆژنامەي شەرارەو دامەزاندنى - پارتى كرېكارى سۆشىالىستى دىموكراتى روسى - . كۆنگرەي يەكەم ئەو پارتە لە سالى ۱۸۹۸ گرېدراو كۆنگرەي دووھمىشى لە سالى ۱۹۰۳ گرېدرا .

بەلام دواي ئەو ئەو پارتە كەرت بوو بو دووبەش كە ، يەكەمىان بەلاشيفە بوو بەسەركردايەتى لىنىن و ، دووھمىان مەنشەفيك بوو بەسەركردايەتى بلاخنوف . لە ئاكامدا لاپالى بەلاشيفە بەرەو بەرزبوونەو بەھىزبوون ھەنگاويىنا بەتايبەتى لە دواي رووداوەكانى سالى ۱۹۱۷ . لە دواي ھەولتيكى زۆر لە پىنناو يەكگرتنەوھى ئەو دوولابالە .

بەلام بى ئاكام بوو كە لىنىن لە سالى ۱۹۱۲ لەكۆنگرەي براگ بە رەسمى رايگەياند ، كە لاپالى بەلشەفيك رېكخستنىكى ناوھندى شۆرشگىرە لە پارتى سۆشىالىستى دىموكراتى روسيدا ... لەو رۆژەي گۇقارى شەرارە دامەزرا تاكوو كۆچى دوايى لىنىن ، كە خۇي سەركردايەتى سۆشىالىستى چەپرەوي روسى لەرۆژى دامەزاندنى پارتەكەي بەشەفيك تاكوو ھەلگىرسانى جەنگى يەكەمى جىھان .

لېنىن لە نزيك سنوورى نيوان نەمسا و پروسيا بوو كە نەيدەتووانى بگەریتەوہ ، كە لە سالى ۱۹۰۷ لە پروسيا دورخرابووہ و تاكوو مانگى ۱۹۱۷/۳ ، كە لايەنگرانى لېنىن توانيان مۆلەتى دەرکردنى رۆژنامەيەك بەدن بە ناوى - پراقدا - كە تاكوو ھەلووہ شاندىنەوہى يەكئەتى سۆفئەتى لە دەرچوون بەردەوام بوو .

۱۸۷۰/۱۰/۱۸ حكوومەتى شانشىنى ئىتالىا مەرسوومىكى شانشىنى راگەياندى ، كە شارى پۆماى خستە ژيىر دەسەلاتى ئىتالىاي نووى و لە ۱۰/۲۰ ، ى ھەمان سال پاپرسیەك بە زۆرىنەى دەنگ بېياردى . كە شارى پۆماى كرده پايتەختى ئىتالىا لە دواى خستە ژيىر دەسەلاتى خووى ، كە ئەمەش بوو ھۆى پشكردەنەوہى دەسەلاتى پاپا ، كە لەو كاتە پووبەرپوى دەسەلاتى پاپا ببووہوہ لە پۆما ، كە پووبەرى شارى پۆماى ئەوكات ۱۸۰۰ كىلومەتر چوارگۆشە بوو لەگەل زياتر لە ۳۰۰۰ ر ۳۰۰۰ مليون كەس لە دانىشتوانى شارەكەيدا .

۱۸۷۰/۱۰/۱ ئەمىرى شاعيران - ئەحمەد شەوقى - لە چاوى بە جىهان ھەلھىناوہ لە گەرەكى - ھەنەفى - لە شارى قاھىرەى پايتەختى مىسىر ، كە باوكى كوردەو لە تىرەى - شەرکەسىە - و لە بنەمالەى خدیويە ، داىكى يونانىە ، لە بنەپەتا بەر لە كوچرەوى بنەمالەى محەمەد عالى پاشا بۆ ناوچەى مىسىر ، لە پارىزگای دياربكر - ئامەد -

بوونە لە باكوورى كوردستان ، كە ئەوكات دياربەكر وويلايەتيك بوو لە وويلايەتەكانى پىكھاتەى دەسەلاتى ئىمپراتورىيەتى عوسمانى وەك ، وويلايەتى ئەنازۇل و وولايەتى مووسل لە باشوورى كوردستان .

سەرچاوہ :- گوڤارى عەرەبى ژمارە ۵۶۷ لە مانگى ۲ / ۲۰۰۶

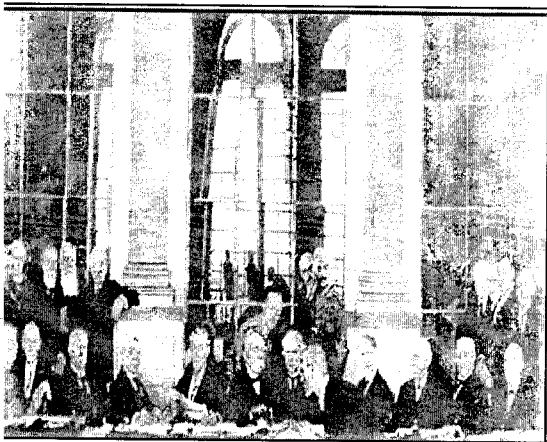

۱۱/۲۳ / شای ئىران شانەسره دین سەردانی
 ۱۸۷۰ شاری بەغدای کردو لەلایەن
 مەدحەت پاشای والی بەغدا پیشوازی
 لیکرا ، که لەریگەى شاری خانەقین
 بەرەو بەغدا بەریکەووت ، که لەوکات
 — ۱۵ — هەزار پاسەوان لەگەلیدا بوون
 ، ئەمەش بوو هۆی ئەو هۆی که باری
 ئابووری مەدحەت پاشا گران بکات
 لەخواردن و ئالیک ، بۆ ئەو هەموو
 پاسەوان و ئازلا ئە . که ماوهی سێ

مانگ لە بەغداو شارەکانی کەربەلا و نەجەف مایەو و خەرجیەکانی گەیشتە —
 ۳۰۰۰۰ سى هەزار لیرەى تورکی ئەو کات ، لە ماوهی مانەو هۆی لە شارانەدا

۱۸۷۱

۱۸۷۱/۱/۱۸ گریدانی کۆنگرەى

— فرسای — لە
 نیوان وولاتانی
 هاوپیەیمان
 لەلایەن وولاتانی
 شەپکەر لەلایەکی
 دیکە ، لە هەمان
 کات بە راگەیاندى
 بوونی دەسلەلاتی
 ئیمپراتۆریەتی

پرووسیا لە سەر رايخ لە ئەلمانیا .

لە هەمان کات شانشین — ویلیام — ی یەكەم بوو ئیمپراتۆر لەسەر ئەلمانیا و
 لە هۆلی مریا لە فرسای ، که ئەو کارەش بوو هۆی هەلووہ شانەو هۆی

يەككەتە باكوورى ئەلمانىا، كە ئەويەككەتتە لە سالى ۱۸۶۷ دامەزرا بوو لەدوای هينانە خواریهوى ويليامى دووم لە سەر دەسلەلاتى ئيمپراتورىيەتەكەدا.

۱۸۷۱/۳/۱۵ شوپشى برژوازی لە پروسیا بەرپابوو بە روخاندنى رژىمى قەيسەرى و دامەزاندنى حكومەتى كاتى ، لىنين ئەو ھەولانەى لە رۆژنامەكانى سويسرا زانى و گەراو پروسیا بەشەمەندەفەرىك بەناوخاكى ئەلمانىا و فنلندەو سوويد ، ئەويش بە يارمەتى برادەرەكانى لە سويسرا ، كە ۱۹۱۷/۴/۱۶ گەيشتەو شارى پترسىيورگ و توانى لە ۱۹۱۷/۱۱/۷ دەسلەلات بگريتە دەست بەكەتاندنى حكومەتى كاتى .

بەلام دوای ئەو لەمانگى ۱۹۲۲/۵ تووشى نەخوشى جەلتە بوو ... دوای چاكبوونەوى گەراو سەركارەكانى لە سەركردايەتى كردنى دەوولەت ، بەلام دوای ئەو لە ئاكامى خوويندنەوى وتار لە بەرامبەر جەماوەر لە ۱۹۲۲/۱۲/۱۵ بەگوللەيەكى ژەھراوى زامداركراو دووبارە تووشى نەخوشى ھات تاكوو لە ۱۹۲۴/۱/۲۱ كۆچى دوایى كرد .

جىگەى ناماژە پيكردە كە لىنين مرؤفئىكى ليھاتوو و زانايەكى توانا داربوو ، لە ھەموو بواریەكانى راميارى و چىنايەتى و نەتەويى و نىشتىمانى و ئابوورى و سەربازى و بازىرگەنى و كۆمەلەيەتى و رۆشنىرى و مافى مرؤف و دادپەروەرى لە كارو بواریەكانى دىكەى پەيوەست بەژيان و مافى مرؤفدا ... ئەم رابەرە لەماوہى ژيانى لە بەرھەم و دانراوہەكانى بى وینە بوو كە بەناوى موختارات بلاوكراوہتەو لە ۴۹ بەرگدا ، جگە لە چەندىن كتابى دىكەى بە تايبەت - المادىە والنقدىە التجريبىە - . لە بواریەكانى فەلسەفەو ئابوورو زانستەكانى دىكەى ھەمەجۆرەكان .

سەرچاوە: - مەوسوعى فەلسەفە - دانانى - دكتور عبدولرحمان بەدەوى - بەرگى ۲/ .

۱۸۷۱/۳/۱ بەرپابوونى راپەرىنە مەزەكەى پارىسى پايتەختى فەرەنسا بە ناوى - كۆمۆنەى پارىس - و كە لە ئەنجام سەركەووتنى بە دەست هیناوە بە پيکەهينانى ئەنجومەنى كۆمۆنە ، لە ۸۵ ئەندام ، كە ۶۴ ئەندام لەكۆى ۸۵ ئەندامەكە لەلا بەالى هينى سوشىاليستى بوون و ۲۱ ئەنداميش

بەرھەلىستىكارى ئەو بىرەبۇون ، كە لابلانى سوسىيالىستى لە دوو لايەنر بلانكىن و بېرۇدۇنىەكان پىكھاتبۇون ، لە ھەمان كات ۱۰ دە لىژنەنى كۆمۇنا پىكھىنرا بۇ بە دەست ھىننى زانىيارى و دانى بە ئەنجومەنى بالاي كۆمۇنەكەدا .

لە بەر ئەۋەدى كۆمۇنە دوو ئەنجومەنى ياسادانان و ئەنجومەنى جىبەجىكردىنى ھەبوو كە يەكىان كۆدەكردەۋە... شايانى باسە كە دەسەلاتر ئەو كۆمۇنە ۷۲ رۇژ بەر دەوام بوودەسەلاتدا ، ئەۋىش دەسەلاتى كرىكارو رۇشنىبىرانى دىموكراتىخۋازى فەپەنسا بوو... لە ھەمان كات كۆمۇنەنى پارىس بووە تاقىگە و تاقىكەرەۋەيەكى زانستى مىژۋىيە بە سەرھەلدانى شۇرپشە يەك لە دۋاى يەكەكانى ، نەك ھەرلە فەپەنسا بەلكوو بگرە لە ھەموو جىھان .

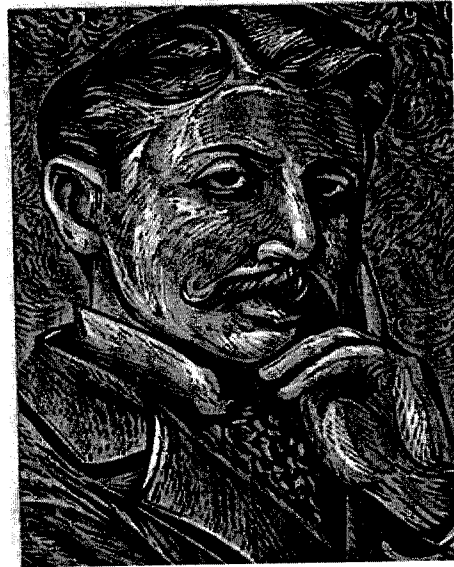
كە ئەۋىش بووە سەرچاۋەنى پىنۋوسەكانى نووسەرۇ رۇژنامە نووسۇر پۇفۇسۇرۇ فەيلەسوفەكان لە جىھاندا . لە نىۋان دوو بىروو بۇچۋونى دز بەيەكتىر لە نىۋان چەوساۋە چەوسىنەر لە ھەموو جىھاندا .

۱۸/۵/۱۸۷۱ لە دۋاى ۷۲ رۇژ كۆتايى ھاتن بە كۆمۇنەنى پارىس لە بۋارەكانى سەربازى رامىيارى ئەۋىش بە شەھىد كىردى ۱۴۷ سەركردەو لايەنگىرانى كۆمۇنەو لە دۋاى ئەو كارەساتە تەرمى شەھىدەكانى كۆمۇنە لە گۇرستانى - الابلاتىز- بە خاك شىپىردان لە شارى پارىسى پايتەختى فەپەنسا .

۱۸۷۱/۵/۲۱ كەسايەتى ناۋدارى جىھانى - ئەدۇلف تيار- يەكك بوو لە دژايەتى كىردى كۆمۇنەنى پارىس لە شارى فرساي ، ئەۋىش بە خەرچكردىنى سامانەكانى خۇي و دۋاى ماۋەيەكى كەم حكومەتى ھەلا نۆلە لە شارى فرساي بەھاۋكارى سوۋپاى برووسىيا ھىرشىيان كىردە سەر پارىسى پايتەختى فەپەنسا .

ئەم كارەش بە شىۋوۋەيەكى دىردانە ئەنجام درا كە زياتر لە مانگىكىر خاياندو دۋاى چۈنە ناۋشارى پارىس ، ئەۋىش بەشەپكى خۋويناۋ و كۆتايى ھات و بوو ھۇي ئەۋەدى كە دەست بەسەر پارىس دابگىرپىتار دەسەلاتدارانى كۆمۇنە دەستگىر كەن ، ئەۋانى دىكەش بەرەو ھەندەرار ، ھەلاتن لە ناۋ وولاتەكەدا .

۱۸۷۱/۵/۲۸ كۆمۈنەي پاریس لە دوای ۷۲ رۆژ لە دەسەلات لە ئاوبرا لەلایەن دەسەلاتى سەرمايەدارى و خاوەن سامان و پرۆژەو كارگەكان بە پشتیووانى وولاتانى دراوسىيى ئەوپروپا لە ھەموو بوارەكاندا .

۱۸۷۱/۹/۱۰ نووسەر و رووناكیرو
 رۆماننووسی فەرەنسى -
 ماریسێل پرۆست - لە شارى
 پاريسس پایتەختى فەرەنسا
 چارى بە جیھان ھەلیناوە .
 جیگەى ئاماژە پیکردنە کە
 باوکی پزىشکىکى
 کاسۆلىکى بوو ، ھەروا دایکى
 جوولەکە بوو . پرۆست
 لەرینگاو کارکەى ھەولەکانى
 دایکى تیکەلى ئەندامانى
 چینی نارەندى جوولەکە
 دەبیت .

بەلام بەشيووھىەكى کاسۆلىکى لیبرالى پیدەگات . ھەر لە تەمەنى مندالیەوھ
 ھەستى بەھریی و ژیری لیدەردەکەوى ... سەرەرای ئەوھى بارى
 تەندروستى نالەبار دەبى . بەلام توانای خۆراگری دەبى و چالاکانە
 رووبەرۆوى ژيان دەبیتەوھو سەردانى ھاوریکانى لەکۆرو کۆبوونەوھ
 ئەدەبیەکان دەکات و زۆربەى کاتەکانى لەیانە ئەدەبیەکان بەسەردەبرد . ھەر
 لە سەرتای مندالیەوھ توانى گۆفاریک بەناوى - میز - دەریکات . دوای ئەوھ
 دەچیتە قوتابخانەى - لیسىیە - و خویندن تەواودەکات ... دوای ئەوھش
 دەچیتە زانکۆى شارى سۆرین و لەوى دەست بە ووتارییژى دەکات بەبابەتى
 بەپیزو گوونجاو لەو سەردەمەدا .

دوای ئەوھ - ليسانس - لەماف و فەلسەفە لە سالى ۱۸۹۳ تەواودەکات و
 لەھەمان سالییش ليسانس لە ئەدەبیات وەردەگیریت و ھەرلە و سالەشدا
 دەست دەکات بەنووسینەوھى ژياننامەى خۆى ... بەلام دوای ئەوھى کە

دايك و باوكى له ساله كانى ۱۹۰۲ - ۱۹۰۵ كۆچى دوايى دهكەن و پرؤست تووشى گۆشه گىرى ده بىت و له دونياى دەرەو دانه برىت و روو له نووسىنى رومان دهكا ... رومانى ماركسىل پرؤست كه له ۱۵ بەش پىك دىت و له سالانى ۱۹۱۳ - ۱۹۲۷ بلأويويان دهكاتەو ، ئەم زانا ناوداره فەرەنسىيەو جيهانىيە له ماوهى ژيانى له نووسىنە هەمەلایەنەكانى بەر دەوام دەبىت تاكوو له سالى ۱۹۲۲ مائاوايى له هەقالانى دهكات له فەرەنساو جيهاندا .

۱۸۷۲

۱۸۷۲/۸/۱۰ له دواى ليك ترزانى بارى پەيووهندى له بوارى پەيووهندى و كۆمەلایەتى له فەرەنساو بە تايبەتى له ناو دەسەلآتى فەرەنساو بەر دەوام بوونى شوپرش و راپەرىن و بە هەلآتى بنەمالەى شانشىن بەرەو وولآتى نەمساو كه ووتنى دەسەلآتى شانشىن .

له و كاتەش كه ئەنجومەنى - ئوم - بە ناوبانگ بوو بە كۆنفرانسيون له ۲۱ / ۹ ، برىارى هەلوو شاندەنەو هەي پزىمى شانشىنى دا ، بەراگەياندى رزىمى كۆمارى له فەرەنسا ، دواى ئەو دەستكرا بە داگايکردنى شانشىن و بنەمالەكه له فەرەنسا .

كه له ئەنجام بنەمالەى شانشىن بە تەواوى و زۆر لەلایەنگرانى له سىدارە دران و كۆتايى بە پزىمى شانشىن هات له فەرەنسا دا .

۱۸۷۲/۹/۲ گرىدانى يەكەم كۆنگرەى نيوو دەوولەتى له شارى لاهاى پايتەختى هۆلەندا ، له نيوان هەردوو لابلالى ماركسىيەت و باكوئىن كه له ئاكامدا باكوئىن و لایەنگرانى دەركران له دواى كيشەى تووندى بيروو بوچوون و هەلوويست ، له نيوان ماركسىيەكان و باكوئىن و لایەنگرانى هەردولابلال ، له ئاكامدا لابلالى ماركسىيەكان سەرکه ووتنيان بە دەست هینا له جيهاندا .

ئەويش لەسەر ريكخستنى سوشىالستى نيوو دەوولەتى بوو له جيهاندا ، هەروا دواى ئەو بە ساليك دووبارە كەرت بوون له نيوان لابلالەكانى جوولانەو هەي سوشىالستى له فەرەنسا روويدا له سالى ۱۸۸۱ . ئەويش لە كۆنگرەى - رانس - له نيوان - الامكانىن - ماركسىيەكان - له

كۆنگرەشدا ماركسىيەكان سەرکەووتنيان بە دەست ھيئا لە واکتدا لە جيهان و بەرەو گەشەکردن ھەنگاويئا لە ھەموو بوارەکاندا .

۱۸۷۲/۹/۱۴ لە سەر کيشەى ئەلياما لە نيوان ئەمەريکا و بەريتانيا ، کە جيا کراو و درا دادگای نيوودەوولەتى ، کە لە شارى ژنيڤ بەسترا ، ئەمەريکەكان ناپرەزاييان بەرامبەر بە بەريتانيا دەرپىرى و لە ئەنجام بەريتانيا لە سەر ئەم کيشەى تاونبارکراو پشتگىرى لە ئەمەريکا کرا لە سەر کيشەکاندا .

لە ھەمان کات دادگای نيوودەوولەتى بېرياريدا بە گەراندەوھى بېرى ۲۰۰ ر ۱۵مليۆن دۆلار بۆ ئەمەريکا بەرامبەر بەو زيانەى کەليى کەوتبوو ، لە ئەنجامى سەرپىچى بەريتانيا لە دروستکردنى کەشتى ھەمەجۆرى جەنگى و بازرگانى و گەيان لە ھەرئەھەدا .

۱۸۷۲/۹/۲. ھەردوو زاناو داھيئانى بوارەکانى فەلەسەفەى زانست و ئابووورو سرووشت و کۆمەل - مارکس - و - ئينگلش - زۆر بەتووندى گرنگيان بەتايبەتمەنديەتى نەتەوھى دەدا ، لە بوارەکانى پەرەسەندن لە پيئاو بەرەو سوشياليستى و کە لە چەندىن ليدوانيان ، دووپاتى چەندىن بوارى ريگايەکەيان دەکرد ، لە پيئاو گەيشتن بە رژىمى سوشياليستى .

بەلام ھەرلادانيک لە بنەماى ياساکانى - نفي ، نفي ، وحدة و صراح الاضدار ، الكمية الى النوعية ، الشكل والمحتوى ، الصدقة والضرورة - بە پيى پەرەسەندن و پەرينەوھى قوناخەيەک لە دواى يەکەکانى کۆمەل ، لە ھەموو بوارەکانى تووشبوونى بە نەھامەتى و ھەرس ھيئان ديت لە جيهان .

۱۸۷۴

۱۸۷۴/۳/۱ لە داىک بوونى فەيلەسوڤى ناودارى ئاينى رۇوسيا - نيكۆلاى برديائف - لە شارى كيفى پايتەختى ئۇكرانيا ، لە بنەمالەيەكى ناسراو . پەرەسەندنى بىروبوچوونى بەھۆى بىرى سوشياستى بوو ... ھەولى داوھ كە بىرى ماركسيەت و كنت لە گەل يەكدا بگونجيني .

بەلام دواى ئەوھ لە سالى ۱۹۰۱ بە ھۆى كاردانەوھى بىرى نيتشەوازي لە بىرى مارکس ھيئاوھ ... لە سالەکانى ۱۹۰۱ تاكوو ۱۹۰۸ لە پترسپۇرگى

پايتەختى پروسىيە قەيسەرى ژياۋە دۋاي ئەۋە چۆتە شارى مۇسكۇ ...
 لەرىزى جۈۋلانەۋەي نويكردنەۋەي پروسىيە بە شدارى كىردۈۋە كا
 جۈۋلانەۋەيەكى ئاينى بوۋە لە ۋولاتەكەدا .
 دۋاي ئەۋە لە سالى ۱۹۱۷ ھەلبېرېدراۋە بۇ ئەنجۈمەنى كۆمىرى لە پروسىيە
 . لە سالى ۱۹۱۹ ۋ لە سالى ۱۹۲۰ بۆتە مامۇستا لە زانكۆي مۇسكۇ ... دۋاي
 ئەۋە چەندىن وانەي بابەتى خويىندۇتەۋە لە زانكۆي بەرلىنى پايتەختى
 ئەلمانىا لە سالى ۱۹۲۳ بەناۋى - معنى التاريخ - ۋ - روح دۇستۇيۇسكى
 - ئەم فەيلەسوفە لەكارە ھەمەلايەنەكانى بەردەوام بوۋە تاكوۋ لە مانگى
 /۴/۱۹۶۶ كۆچى دۋايى دەكات لە شارى مۇسكۇي پايتەختى پروسىيە
 ئىستا لە ۋولاتەكەدا .

۱۸۷۴/۳/۲۴ لە دايك بوۋنى ھونەرماندى جادوۋكەرى بە ناۋبانگى ھەنگارىيا - ھارى
 ھودىنى - لە ۋولاتى ھەنگارىيا .. كە يەكەم ھونەرماندە لە مېژۋى جىھانر
 بتۋاننى شانۇ جادوۋكەرىەكان بە شىۋوۋەيەكى رىك ۋ سەرکەۋوتۋانە ئەنجا.
 بدات لە ۋولاتەكەيدا .

۱۸۷۵

۱۸۷۵/۲/۷ لە دايك بوۋنى - محەمەد تەلەت - لە شارى ئەدرنە ، كە باۋكى فەرمانبە
 بوۋە لە دەزگاكانى ئىمپېراتۇرىيەتى عوسمانى ، خويىندى پارىژەرى ل
 شارى سلانىك تەۋاۋكردۈۋە چۈۋەتە ناۋكۆمپانىيە تەلەفۇن ... دۋاي ئەۋ
 چۈۋەتە ناۋ كۆمەلەي گەنجانى تۈركىياۋ سەرکردايەتى يەكەم شانە;
 ئىتھادوتەرەقى كىردۈۋە لە سلانىك لەگەل ھەۋت لە ھاۋرىكانىدا .
 بەلام بە ھۆي زىرەكى ۋ جموجۇلى دەستگىركراۋە دۋايى ئازاد كراۋە .
 دۋاي ئەۋە دامەزراۋە بە سەرۋكى ئەمىندارى پۇستەۋ گەياندىن لە سلانىك
 دۋاي ئەۋە لە سالى ۱۹۰۸ دامەزراۋە بە نوۋىنەر لە شارى ئەدەنە - دىياربەد
 - لە باكۋورى كوردستان ... دۋاي ئەۋە بوۋە بە ۋەزىرى ناۋخۇ ... دۋاي
 بوۋە بە ۋەزىرى گەياندىن ۋ لە ھەمان كات بوۋە بە سكرتېرى گىشتە
 ئىتھادوتەرەقى لە ژېر دەسلەلاتى عوسمانىدا .
 ھەروا لە جەنگى جىھانى يەكەم لايەنگىرى ئەلمانىيە كىردۈۋە بە ھۆ

كارتىكردنى لەلایەن ئەنوەرپاشا... محەمەد تەلەت سەرکردایەتى قەسەبخانە بە دناوەكەى كۆمەلگۆزى ئەرمەن و كوردى لە ساڵى ۱۹۱۵، لە باكوپرى كوردستان كوردیە لەگەڵ پەرت و بلاو پیکردن و دەربەدەرکردنى ئەرمەن و كورد ، بەرەو شام و لوبنان و وولاتانى دیکەى دراوسێكان ، لە ۱۷/۱۰/۱۹۱۸ دەستى لەكارەكانى كیشاوتەو بە هۆى لە ناو بردنى ئىمپراتۆریەتى عوسمانى لە جەنگى یەكەمى جیهان.

دواى ئەو كارانەى دوور لە هەستى مرقایەتى بەرەو وولاتى ئەلمانیا هەلات و لە ۹/۹/۱۹۲۰ بە دەستى دووژمنەكانى لە ئەرمەن و كورد بوون كووزراوە لەگەڵ چەندین هاوكارى دیکەى لەكارەكانیدا دژی كورد و ئەرمەن لە باكوپرى كوردستان .

۱۸۷۵/۲/۲۲ كۆچى دواىى زانای ناودارى جیولۆزى بەرىتانى - یارون سیر چارلس لیل - لە هەمان كات زانای ئەدەبى و چین گەلى توویكى زەوى و چۆنیەتى دروستکردنى بوو ، چەندین وولات و بیابان و شاخ و دەشت و دۆل گەراوه ، لە پینا و دەرخستنى پیکهاتەى زەوى و مروۆ و ئازەل و دارو و درەخت ، لە هەمان كات دۆزینەوى دۆستایەتى و دژایەتى لەنیوانیاندا .

۱۸۷۵/۸/۴ كۆچى دواىى نووسەرى ناودارى جیهانى و دانیماركى - هانز ئەندرسون - كە بەدەیا دانراوى لە پۆمان و پەرتووكى گەشتیاری و شانۆنامە و گەشتى ژيان و شیعەرى بلاو كراوتەو و ناوبانگى ئەو كەسایەتیه لێهاتوو و ئەوروپیه بە جیهان بلاو بووتەو .

۱۸۷۵/۱۰/۳ لە دایك بوونى شاعیرى گەوورەى ئەرمەنى - ئافتاك ئاسكیان - لەگوندى - گەزاباریه - كە دەكەوێتە دامینى چیا سەر كەشەكانى ئەرمینیا و لە نزیک شارى - ئەسكەندریۆل .

شایانى باسە ئەم شاعیره لە ئەرمینیا خاوەنى ناوبانگیكى فراوان بوو ، فالیری برابوسفى شاعیرى پروسى بە شیووێهەك باسى دەكات ، كە ئافتاك مامۆستایەكى مەزنە لە نیوو شاعیرانى ئەوروپا و شاعیریكە لەپلهى یەكەم و لەوانەیه ئەمرو بەهرەمەندیكى وەكوو ئافتاك نەبییت . كاتیك كە ئافتاك لە ساڵى ۱۸۹۷ كۆچى دواىى دەكات لەتەمەنى ۸۲ ساڵیدا .

شاعیر - لويس ئاراگۆن - كارەكانى ئەو شاعیره ئەرمەنیەى لەنیوان كارە دەگمەنەكانى ئەو كەلە پیاوانە وەسف دەكرد ، كە کاریگەرى بە سەر شیعەرى

سەھەدى بېستەم دا ھەبوو لە ئىۋان سالاھەكانى ۱۸۹۳ - ۱۸۹۵ ... ئاقتاك لە ئەلمانىا ژىاۋە و خوۋىندى لەزانكۆى لايىزك و چەندان وانەى لە فەلسەفە و مېژوو و ئەدەبدا ۋەرگتوۋە و ژۇر بايەخى بەئەدەبىي كلاسىكى داۋە . لەسالى ۱۸۹۶ ئاقتاك گەراۋەتەۋە ئەرمىنىا .

بەلام لەلايەن دەسەلاتدارانى قەيسەرى پروسىيا دەستگىرگاۋە بەھۆى پەيوۋەندى كردنى بە بزۋوتنەۋەى ئازادى نىشتىمانى و ۱۰ سال لە بەندىخانەى يەرىقان ژىانى بەسەربردۋە ، دۋاى ئەۋە گوۋاستراۋەتەۋە ئۆدىسىاۋ لە سال ۱۸۹۸ لە ۋولاتەكە دورخراۋەتەۋە . ھەروا چەندىن ۋولاتى كردۋە ۋەك ، سويسرا ، كە لە سالى ۱۹۰۶ گەراۋەتەۋە ۋولاتەكەى و دوۋبارە دەستگىردەكرىت و لە زىندانى تەبلىس بەند دەكرىت و ھەر بەردەۋام دەبىت لەنووسىنى شىعەر تاكوو كۆچى دۋاىي دەكات .

سەرچاۋە: - مەسۋوعى فەلسەفە - دانانى - دكتور عبدولرحمان بەدەۋى - بەرگى / ۲ .

۱۸۷۵/۱۲/۱۲ لە دۋاى پازى بوۋنى شانشىنى ئىتالىاۋ نەمسا ، لە سەر پەيمانى بەرلىن و بە جىبەجىكردنى قەرمان بە دامەزاندنى ئەنجۋمەنى نىۋودەۋولتەى ، لە پىناۋ چاۋدىرى و جىبەجىكردنى دەسەلاتەكان .

۱۸۷۶

۱۸۷۶/۱/۱۲ لە دايك بوۋنى - جاك لەندەن - لە شارى سانفرانسىسكوۋ دۋاى لە تەمەنى چل سالىدا كۆچى دۋاى كردۋە .

۱۸۷۶/۱/۲۸ لە دايك بوۋنى - زىاكۆك ئەلەب - لە شارى دياربەكر لە باكورى كورستان ، كە لە نەژاد كوردە ... لە كارى پەرۋەردە كارىكردۋەۋە لە ئايىن جوۋولەكە بوۋە ، دۋاى ئەۋە لە ۱۸۹۷/۶/۲ چوۋەتە شارى ئەستەمبۆل و لە شارە چوۋەتە كۆلىزى پزىشكى ئازەلى ، دۋاى ئەۋە پەيوۋەندىكردۋە بە كۆمەلەى ئىتحدوتەرقى نەينى ، دۋاى ئەۋە لە پەرۋەردە دورخراۋەتەۋە دەستگىرگاۋە ، دۋاى ئەۋە لە دياربەكر دەست بەسەردەبى ... لە دۋاى ئازادكردنى دوو پۇژنامەى لەدياربەكر بەچاپ گەياند .

دۋاى ئەۋە بوۋە بەمامۇستا لە زانكۆى ئەستەمبۆل ... لە ۱۹۱۷/۱۰/۷ لە ژىر دەسەلاتى عوسمانى ھەلات و دۋاى سەرکەووتنى كەمال ئەتاتورك ، گەراۋە توركىاۋ بوۋە نوۋىنەرى دياربەكر تاكوو كۆچى دۋاىي كردۋە لەم ۋولاتەدا .

۱۸۷۶/۱/۲۸ دەرچوونىنەرى يەكەم رۇژنامەى عەرەبى لە سووریا بەناوى - المقتیس - و دامەزىنەرى يەكەم كۆرى زانىارى عەرەبى لە شارى دیمەشقى پايتەختى سوورىاي ئیستا - محەمد عەبدولرەزاق محەمد كوردى - لە شارى دیمەشقى چوى بە جیهان ھەلھیناوه ... ئەم كەسایەتیه كوردە ناسراوه كە موئەریخیكى میژووی شارستانیەتى عەرەب بووه ... لەھەمان كات ئەدیبكى ناسراو بووه ... بئەمالەكەى لە ئەیوبیەكان وخیزانەكەى لە پارىژگای سلیمانى لە باشوورى كوردستان روویان لە شام كردووه لە سەرتای سەدەى نۆز دەم بەھۆكاری بازرگانی ... كە دایكى شەرکەس بووه لە ناوچەى قەفقاز ... ئەم كەسایەتیه لەكارەكانى بەردەوام بووه تاكوو لە ۱۹۵۳/۴/۲ مائناوایى دەكات لە تەمەنى ۷۷ سالییدا و گۆرەكەى لەگۆرستانی گچكەیه لە شارى دیمەشقى پايتەختى سوورىاي ئیستا .

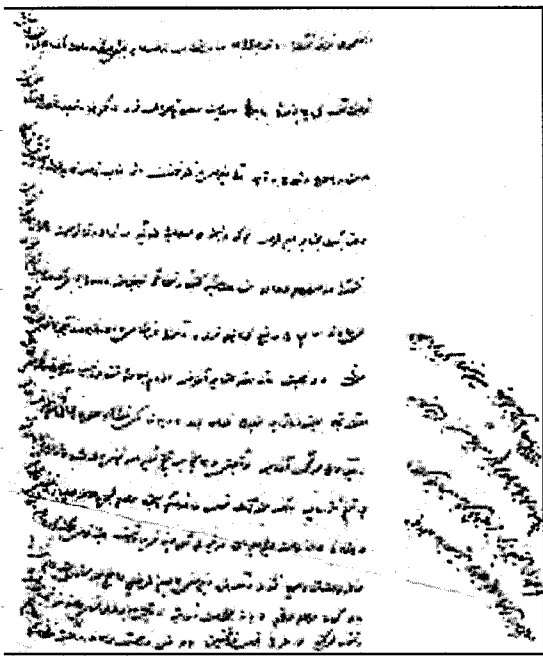
سەرچاوه :- موسوعه اعلام سووریا - ۲۹۵/۴

۱۸۷۶/۲/۱۹ كۆتایى ھاتنى شەپرى كارلیه ، كە لە سالى ۱۸۳۳ ھەنگیرسابوو ئەویش بە سەركردایەتى ژەنەرال - پرىمۆدى پىفیوا - بە گرتنى شارە لە بەرژەووھەندى شانشین - ئەلفۇنسى دواز دەھەم - لە ئەسپانیا .

۱۸۷۶/۳/۱۰ گوواستنەوہى دەنگى مرؤة ، بۆ یەكەم جار بە تەزوى تەلەفون ، كە وشە یەكەمەكان لەلایەن داھینەرەكەى ئەلكساندەربیل وسید واتسون ، بووه كە وتەیان گۆریهوه بە - وەرە ئیترە تۆم دەوئ - لەكاتى كۆچى دوایى ئەلكساندەر بیل ۱۳ ملیۆن تەلەفون بۆ ناخاووتن لەجیھاندا ھەبووه لەكارکردندا .

۱۸۷۶/۵/۱۱ بە ھۆى خو پیشاندان و تاوانبارکردنى شیخی ئیسلام ، بە لایەنگیری کردنى پروسەكان ، كە بووه ھۆى لابردنى مەحمود نەدیم پاشا و حوسین فەھمی حوسین ، لە كارەكانیان لەلایەن سولتانی عوسمانى بە دامەزراندنى محەمد روشدى پاشا لەجیگەى لابراوہكان .

۱۸۷۶/۸/۱۵ نامى
 بىلۋىزخانە
 ئىمپراتورىيە
 عوسمانى لە تارانى
 پايتەختى وولاتى
 فارس لە ژېئىر ژمارە
 ۵۶۷/۱۰ دۇسىيە
 ۲/۱۲ بۇ ۋەزارەتى
 كاروبارى دەرەۋود
 ھاتوو- ئەو
 ھەوالانەى كە لە
 سىنورى
 ئازىربايجانە ھە
 گەيشتون ئاگادارم

، كە مایەى پەژارە بون بە پەلەش تەلەگرافم بۇ بارەگای گەۋرە و وىلايەتى
 ئەزەرۇم كرد ، كە ئەگەر ئەو ھەوالانە راست بن چارەسەرى بكن .
 بەلام ئەۋەش لەبەرچاوى بەرىزتەن شاراۋە نەبىت ، كە ماۋەيەكە ھىرش و
 دەستدريژى عەشائىرى ئەملا بۇسەر خاك و دانىشتوانى وولاتى عوسمانى ،
 يەك بە داۋى يەكدا ھەيە دەبىنرى و ھەمىشە بەھاتنى ئەو گازاندانەى لە
 ئەرزەرۇم و وان بىلۋىزى - ستىيە - ۋە دىن ، بەرەسمى بەنووسىن عەرزم
 كردون و جەنابىشتان ھەمىشە فەرموتانە چارەسەر دەكرىن و بەم حالەتەۋە
 لەۋ پىريانەى فەرموتانە لەھىچ شوۋىن ئاگادار نەكرامەتەۋە لە ئاكامىكدا
 ھەبوۋىت .

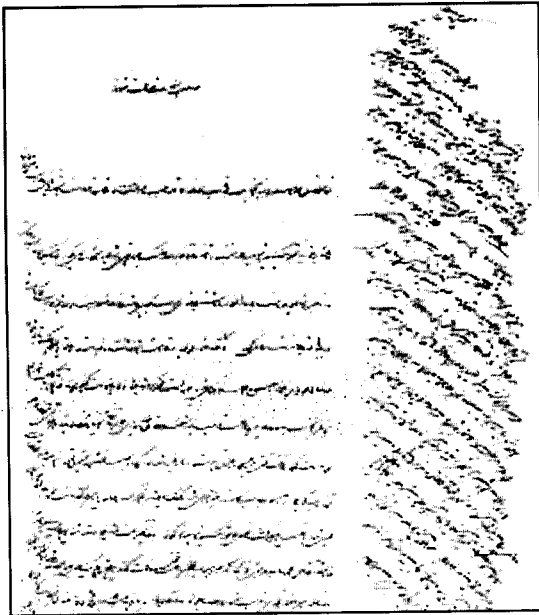
ۋەك دەلېن ۋەدە ۋەدە عەشايەرى ئەو وولاتە دەست بكنەۋە دەست بكنە
 بەھىرش بۇ ئەملا ، جاكەۋا كەس چاۋى بەسەريانەۋە نىيە ، ئەو شتانەش كە
 دراۋنەتە پال جەنابى شىخ عوبىد وئلا ئەفەندى ، بەندەتان ناتوانى باۋەر
 بكات ، چونكە شىخى ناوبراۋ بەۋ ھەموۋ زىان و زولمەى لەلای حاكىمى
 پىشۋو ، خوالىخۇش بوۋ - شوجاع الدولە - ۋە لىيى كرابوو ، ھىشتا لەبەر

نفوس باكى خۆى منەتبارى دەۋلەتى ئىران لە بەر ئەو چەند گوندى ،
 ھەمىشە بەجۆرىك جوولاًۋەتەۋە كە نەبىتە ماىەى رەنجاندنى ھەردوۋ
 دەۋلەت ئەم راستىەش لەلايەن كاربەدەستان روونەو ئاشكراىە .
 پىدەچى ئەم تاوانباركردنە لەلايەن دەستەو تاقمى خوالخوشبوو – شوجاع
 الدولە – ۋەبىت ، كە ديسان لەناوچەى ورمى كاروبارىان كەۋوتتە دەست و
 رقى شەخسىان لىيەتى .

خوداش ھەلناگرى پىش ئەۋەى لىكۆلىنەۋە بگاتە ئەنجام لای لایەنىكەۋە
 زىانى پى بگەيەنرى ھەلبەتە ئىنسانى ئاشكراى جەنابىشتان ئەۋە دەسەلمىنى
 كە ناكرى پىش سەلماندى تاوان پازى بن سزای بو ديارى بكرىت ... ۋەك
 فەرموشتانە مەسەلەى لىكۆلىنەۋەشى بەندە عەرزى بارەگای گەۋورەم
 كردوۋە لەۋە زىاترىش ماندوتان ناكەم .

بەلگەنامەى ژمارە ۵۶۷/۱۰ – كارتۇن ۱۵/ دۆسىە ۴/۱۲ .

كورد لەبەلگەنامەى قاجارىدا ... شۆرشى عوبىدوللاى نەھرى / ۱۸۸۰ لەنەرشىفى
 ۋەزارەتى دەرەۋەى كاروبارى ئىراندا .

۱۸۷۶/۸/۲۰ ۋەلامى بالۆىزخانەى
 ئىران بو دەۋلەتى
 عوسمانى – نامەى
 ۋەزارەتى كاروبارى
 دەرەۋە ، نامازە/۱۹
 بەپىى بەلگەنامەى
 ۵۶۸/۱۱/ بەمىژوۋى
 ۱۲۵۵/۶/۲۶ ى
 ھەتاۋى كە لە
 نامەكەدا ھاتبوو :-
 ناۋەرۆكى نامەى ۲۱
 رەجەبى ۱۲۹۳ى ئەۋ
 بەرىزە ، كە سەبارەت

بە دەستدېرىژى و كوشتووبرو تالانىيەى لەلایەن عەشایەرى عوسمانیەو و بەھاندانى شیخ عوبیدوللا بوو و چوونەتە سەر شنوو گوندەکانى دیکە ناگادریوین لە وەشدا کە بەپەلە نووسیویوت هەولەکەشت بەبارەگای بەرزگەیاندبوو ، زۆر خووشحالت کردبووین منیش چاوەروانى ئاکامر تەلەگرافەکەتانم کە گەیشتەو زۆر شادمانمان دەکات .

بەلام لەو بەشەیدا کە فرموبووت ماوہیکە هیرش و تالانى عەشایەرى ئیران بۆسەر خاک و دانیشتووانى عوسمانى پەیتا پەیتا هەیه و چونکە کەسیش چارەسەرى بۆنەدۆزیووەتەو و بۆتە مایەى هاندانى عەشایەرى عوسمانى ... دەبى بەوپەرى ریزەو بەیادتان بەینمەو کە هەر بەتەنیا لە دوو سى سالیەدا سەرچل و کەللە شەقەکانى ئىلى - هەرنووش - نزیكەى ۵۰ - ۶۰ هەزار تومەن سامان و پارەى خەلکى ئیرانیان بەتالان بردوو و کوشتووبرو سووتاندنى مالى خەلکیان زۆرکردوو ، کە بریاربوو لە کۆمىسییۆنەکەى شیخ عوبیدوللا بەدوایدا بچن ، کەچى لەلایەن بالویژخانەى بەریزەو هیچ هەنگاویکى بۆ هەلنەگىرا لەبەر ئەو عەشایەرى ئەو لایە کاتى ئەوتوانەیان لى روو ئەدات کەس نیە پىیان بلى - لەل . ئەوسا تووندو تیزتر دەبن و دیارە ئەم هیرشەى ئەم دوایەشیان بەدەندانى شیخ عوبیدوللا کردوو و ئەو هانیداون .

لەملاشەو عەشایەرى مال براو و تالانکراو هەرچى وویستیان تۆلەى خویان بسیننەو سنووردارانى ئیران رینگەیان پینەداون ، ئەمەش بەلگەیکە دیکە بوو ، بۆ زیاتر لاسایى و رووداریوونى عەشایەرى - ئەوبەر - ئەمجارەش کە نزیكەى ۷۰۰۰ هەزار سووارو پیادە سنووریان بەزاندوو و ئەو خەلکە زۆرە دیارە بى مۆلەت و بى پەزنامەندى سنووردارانى عوسمانى نەیتوانیوو بەپەینەو ... کە ئەمەش خۆى لەخۆیدا گەووورەترین بەلگە و نیشانەى پر کیشى عەشایەرى بوو و بۆ ئەمر بوو بۆیە ئەگەر لەلایەن کاربەدەستانى عوسمانیەو کارناو بپرواوا ئاوا گوویان لى بخەوینن ئەوانە زیاتر چا و قايم دەین و ئەو ئیدى پپویست دەکات ئیمەش بیەلین عەشایەرى - ئەملا - خویان تۆلە بکەنەو .

بەلام لەبارەى شیخ عوبیدوللا کە دەفرموون خوا هەلناگرى کەسیک بى

سەلماندى تاوان سزاو چەزرەبەيەك بدرى . ئەوا سەلماندى ھەنگاۋەكانى شىخ و دنەدانى عەشايەر . لەلایەن ئەو ھەو ھەم ئاگر ھەلىسانە ... ۋەك رۆژى روون بۇ ئىمە ديارەو بەھىچ جۆرىك جىيى شك و گومان نىە چونكە نزيكەى ۷۰۰۰ ھەزار كەسى ناردۆتە سەر شارى شنۆو ئەو تالان و برۆيەكراۋەو گەراۋنەتەو ، كەچى ھىشتاش كوردەكانى لەخۇ دورنەخستۆتەو ھەر رۆژەش ھەلدەكووتىتە سەر ناۋچەيەك و بە ئاشكرا ئەم ئابوودەيەى لەگەل خۆى خستۆتەو ھەر رايگرتوون . ھىرش بردن ۷۰۰۰ ھەزار كەس لەسووار و پيادە شتىك نىە بشاردرىتەو . يان كەس نەيزانى و باۋەر پى نەكات . لەبەر ئەو دەوولەتى ئىران ھەرگىز ناتوانى كەسك كە زيان بۇ كاروبارى دەوولەت ھەبى لەخاكى خۆى دالدى بىدات . لەو زياترىش ماندووتان ناكەم .

سەرچاۋە:- كورد لە بەلگەنامەى قاجارىدا .

شۆرشى شىخ عوبىدوللاى نەمرى/ ۱۸۸۰

لە ئەرشىفى وەزارەتى دەرەوى كاروبارى ئىراندا.

۱۸۷۶/۸/۳۰ سولتان عەبدولحەمىد بوو سولتانى عوسمانى لە ئاھەنگىكى گەوورەدا ، دواى ئەو دەسەلاتى حكومەتەكەيدا بە دەست مەدحەت پاشا بە سەرەك وەزىران و لە ۲۳/ ۱۲ ى ھەمان سال دەستوورى ئىمرا تۆرىەتى عوسمانى راگەياند ... شايانى باسە لە زۆر لايەنى نووسىن دەللىن كە بنەمالەى سولتان عبدالحمىد كورد بوونە ، بەلام جىگەى دلىيايى نىە لەراستىدا.

۱۸۷۶/۹/۱۶ وه لامي بالويژخانهي

ئيران بو دهولتهتي

عوسماني - نامهي

وهزارهتي كاروباري

دهروهه - ژماره/۲۶ .

به پيئي به لگه نامهي

۱/۵۶۹/۱۲/ تيايدا

دهلي :- نامه كهي

ئيوهي خاوهن شكو

له ريگه هوتي

۲۴/شهعباني/۱۲۹۳ دا

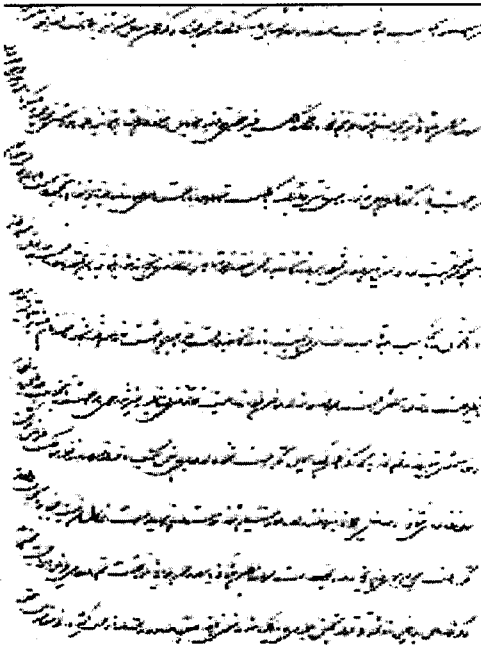
فهرمووتان

كاربه دهستاني ئيران

كيشهي - شاري شنو

- يان كردوته بيانوو و

سهريازيان بو سنوور

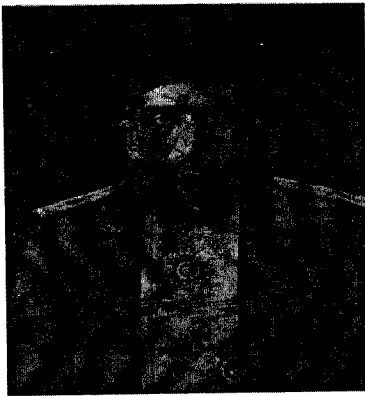
ناردوهه و سنوور پاريزاني عوسمانيه كاني ناچار كردوهه تا وهك نهوان مامه له يان له گه لدا بكن ، هه روا له و پهري خيرخوازيدا به لئنيان داوه كه له داهاتوردا هاتووچوي عهشايهري عوسماني له ژير چاويديريدا دهبي و كوئتپول دهكرين و تاكيان كردبوو ... كه سهريازه كاني ههردوولا له سنوور بگهرينهوه شووييني خويان وديله كاني ههردوولا لاش به ره لئلكرين ... نامه كه تان ريژي ليگيراو له وهلامدا ده لئين :- يه كه م : ههروهك به ده ميي وتراوه و بو نووسراوئيش زهحه مدم داون دهولتهتي گه ووره ي ئيران به هيچ جوريك له ناردني نه م له شكره كه مه بو سنوور مه بهستي خراپي نه بووه ، به لكوو ته نيا بو پاراستني سنوور بووه له دهست دريژي و تالاني عهشايهري عوسماني . ئيستاش كه ئيوه ي خاوهن شكو به روي نياز پاكيه وه له گه ل وهزارهتي دهره وه ي دهولتهتي مه زني ئيران بيكهاتوون و به لئنتان داوه كه چيدي عهشايهري عوسماني دهست دريژي نه كهن و بريارتان داوه له وه دستدريژيه و

تالانە بکۆلنەوہ .

کە لەناوچەى شىفۆ کردوویانە ئەم لایەنگرەتان لەگەل دەرپرینی پىخۆش بوونی خۆم ، لەم خێرخوازیەتان و رازیبیونتان بەپىی تکاو پارانەوہى بالۆیژەکان ... کە کردوویانە بروسکە یەكەم بۆ کارگیرانى نازربایجان کرد . ئامیزى ھەردوولا ویکرا بگەرینەوہ ناوہوہى وولاتى خویان و میوانە ئیرانیەکان و سووارە نیزامیەکانى عوسمانیش بەیەكجار بگەرینەوہو ئالوگۆریکرین .

ئەم لایەنگرەتان ھیوادارە بەپىی ئەو نیازپاکىەى کە سەبارەت بەجەنابتان ھەمە ، ئیوہش بەزویى بروسکە بۆ شووینى پىوویست بکەن کە سنووردارانى عوسمانى . بەم شىوہیە لەگەل سنووردارانى ئیران پیک بینن و ئوردووی ھەردوولا بگەرینەوہو کیشەى ھەردوو وولات دواىى بیئ . تا ئەو جۆرەى وتوویژى لەسەرکراوہ لیکۆلینەوہ لەبارە یەوہ بکری ، لەو باوہرەشدام کە ئەم لایەنگرەتان لەچۆنیىتى ھاوکارىتان ئاگاداردەکەنەوہ ئیتر سەرتان نایەشىنم .

سەرچاوہ: - کورد لە بەلگەنامەى قاچاریدا ، شۆرشى شیخ عوبیدوللاى ئەمرى / ۱۸۸۰ ، لە نەرشىفى وەزارەتى دەرەوہى کاروبارى ئیراندا .

۱۸۷۶/۱۰/۲۰ سولتان عەبدولحەمىدى دووہمى سولتانى ئىمپراتۆریەتى عوسمانى برىارى دامەزاندنى ئەنجومەنى گشتى دا ، کە ئەنجومەنىک گەلانى ژیر دەسەلاتى سولتان ھەلیان دەبژاردن ، کە یەكەمیان ناوی پەرلەمان و دووہمیان ئەنجومەنى نووینەران بوو . کە سولتان عەبدولحەمىد دایانى دەمەزاندن .

۱۸۷۶/۱۲/۲ راگەیاندى دەستوورى ئىمپراتۆریەتى عوسمانى لەلایەن سولتان عەبدولحەمىدى دووہم ، کە مەدحەت پاشا لە دواى تەواو بوونی

دەستورەكە بەپىي خواست و ويستى خۇيان و دارودەستەكەي بوو. كە
بەياساي بنەپەرتى و دەسەلاتى فراوان دادەنرا ، لە پىناو جىبەجىكردن
بىرپارە تاكرەوۋەكانى سولتان لە ھەموو بوارە جىجىياكاندا .

۱۸۷۶/۱۲/۲۳ مەدھەت پاشا بۇ جارى دوۋم

كرا بە سەرۇك ۋەزىرانى
دەسەلاتى ئىمپىراتۆرىيەتى
عوسمانى ، لە پىناو
ئامادەكردى دەستور لە سەر
شىۋوازى دەستورى فەپەنسا ،
بە مەرجى بېرگەي / ۱۱۳ لە
دەستورى فەپەنسا بخرىتە ناو
دەستورەكە ، كە ئەمەش
دەپىتە ھۆكارى ئەۋەي كە
دەسەلاتى عوسمانى بەھىز
بكات لە ھەموو بوارەكاندا .

كە ئەمەش بەر لەمانگىك ئەۋ دەستورە ئامادەكرابوو تاكوۋ لە ۲/۲۲
ھەمان سال پراگەيەندرا ، بەدوور لە خواست و مافە رەۋاكانى گەلانى ژىد
دەستىان . مەدھەت پاشاش چەندىن چار لە پۇستەكەي دوور دەخرايەۋەر
دەيانگەراندەۋەر ، تا بە ئامانجى سەرەكى خۇيان گەيشتن لە ھەموو
بوارەكاندا .

۱۸۷۶/۱۲/۲۳ گرىدانى كۆنگرەي جىھانى لە نيوان وولاتانى شەپكەرو ھاۋپەيمانان لە سە

دەرياۋ زەرياكان ، لە ژىر چاۋدىرى سەفوۋەت پاشاى بەرپىرسى كارووبارى
دەرەۋەي دەسەلاتى عوسمانى ، كە بوۋە سەرۇكى كۆنگرەكە لە شارە
ئەستانە ، كە ئەدھەم پاشا بالۆيزى عوسمانى لەشارى بەرلىن و نوۋىنەرانى
فەپەنساۋ ئىتالىاۋ ئەلمانىاۋ مەژەرو ئەمسائو پروسىاۋ بەرىتانىا بەشدارىاۋ
تىداكردلەۋ كۆنگرەيەدا .

بەۋ بۇنە چەندىن گۈللە تۇپ ھاۋىشتىران ، ئەۋىش بەراگەياندىنى ياساۋ

بنه‌رتی . که یه‌کسانی له نیوان ولاتانی جیهان دابین ده‌کرد له‌وکاتدا له پیناو پاراستنی به‌رژه‌وه‌ندیه‌کانیاندا .

۱۸۷۶/۱۲/۲۸ کونسلی پووسیای قه‌یسهری - کریبلی - له تارانای پایته‌ختی وولاتی فارس نووسیویه‌تی و ده‌لی :-

شیخ عوبیدولای نه‌هری نیازی وایه که راپه‌رینیک له دژی ده‌سه‌لاتی عوسمانی نه‌نجام بدات و ده‌وله‌تیکی کوردی له کوردستان پیکه‌بینی و شاری موسل بکاته پایته‌ختی ئه‌ر ده‌وله‌ته - له کیشوره‌که‌دا .

۱۸۷۷

۱۸۷۷/۱/۱۶ له‌دایک بوونی رووناکیرو زانای پووسی - سیمۆن فرانگ - له شاری مۆسکۆی پایته‌ختی پووسیای ئیستا ... خویندنی ئابووری و یاسای له مۆسکۆ ته‌واو‌کردوه . دواى ئه‌وه به‌ره‌و شاری به‌رلینی ئه‌لمانیا هه‌نگاری ناوه له‌وی گرنگی به‌بواری فه‌لسه‌فه داوه .

دواى ئه‌وه گه‌راوه‌ته‌وه شاری پترسپۆرگی پایته‌ختی پووسیای قه‌یسهری له سالی ۱۹۰۷ وانه‌کانی فه‌لسه‌فه‌ی له‌زانکۆی - ساراتۆف - به‌وانه‌گووتنه‌وه و به‌رده‌وام بووه تا‌کوو سالی ۱۹۱۷ . دواى ئه‌وه به‌ هۆی بیروبو‌چوون و هه‌لوو‌سته‌کانی له سالی ۱۹۲۲ دوور ده‌خړیته‌وه به‌ره‌و به‌رلینی ئه‌لمانیا ده‌روات و هه‌رله‌وی ده‌ست ده‌کات به‌وانه‌گووتنه‌وه تا‌کوو سالی ۱۹۲۷ .

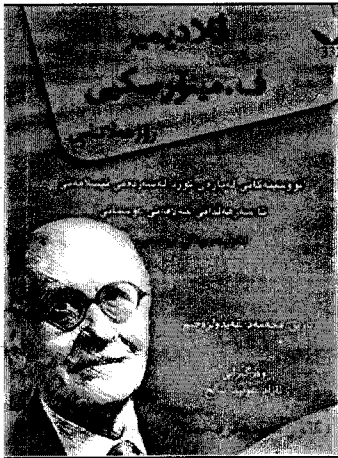
دواى ئه‌وه به‌ره‌و شاری پاریسی پایته‌ختی فه‌ره‌نسا ده‌روات ، دواى جه‌نگی دووه‌می جیهان ده‌چیته شاری له‌نده‌نی پایته‌ختی به‌ریتانیا و له‌وی ده‌مینیته‌وه تا‌کوو له ۱۹۵۰/۱۲/۱۰ کۆچی دوا‌یی ده‌کات ... ئه‌م فه‌یله‌سوفه‌ حه‌وت دانراوی گرنگ و به‌به‌های به‌ره‌م هیناوه له‌ماوه‌ی ژیانیدا وه‌ک :-

- ۱- الفیلسفه‌ والحیاة - پترسپۆرگ - له سالی ۱۹۱۰
- ۲- موضوع‌ المعرفه - پترسپۆرگ - له سالی ۱۹۱۵
- ۳- المعرفه‌ والوجود - پاریس - له سالی ۱۹۲۷
- ۴- مناهج‌ العلوم‌ الاجتماعیة - به‌رلین - له سالی ۱۹۲۱
- ۵- المعرفه‌ والحیاة - پاریس - له سالی ۱۹۲۳
- ۶- النظریة‌ الروسیة - به‌رلین - له سالی ۱۹۲۶

۷- اللە معنا - لەندەن - لەسە سالى ۱۹۲۶

لە گەل چەندىن بابەتى بىلەن كراۋەيدا .

سەرچاۋە: - موسوعىيە فەلسەفە - دانانى - دكتور عبدولرحمان بەدەوى - بەرگى ۲/ . ۱۸۷۷/۱/۱۸ ئەو ياسا بىنەپەرتىنەنى كە لە كۈنگرەي ۲۳/ ۱۲/ ۱۸۷۶ بېرىرى بۇ درابوو ، خرا بەردەم سەرىكى ئايىنە جۇراۋ جۇرەكان و لەلايەن ھەموو نووينەزانى ئايىنەكان رەتكرايەو ، كە مەسىحى و ئىسلام و جۈولەكەو ھەموو ئەو ئايىنە بەشداريان تىداكرد ، كە لەلايەن دەسەلاتى عوسمانى بېرىرى بۇ درابوو ، لەپىنا و پشتگىرى كردن لە دەسەلاتەكەياندا .

۱۸۷۷/۲/۵ لە دايك بوونى پۇژ ھەلاتناس و

مېژوونوس و كوردناسى پوسى -

فلادىمىر مېنۆرسكى - لە شارۇچكەي

- گورژىقا - كە ئەو شارۇچكەيە

دەكەوۋىتە باكوورى پۇژئاۋاى شارى

مۇسكوۋ لە سەرەكانارى پووبارى

قۇلگاي ناوبرادا .

ھەروا قۇناخەكانى خوۋىندنى لە

شارى مۇسكوۋى پايتەختى ئىستاي

پوسىيا تەواوكردوو ، زانىارى

ھەمەلايەنەنى باشى دەربارەي كوردو

كوردستانەو لە ھەموو بوارەكان بە پىي زانىارى ھەمەلايەن ئەو سەردەمەدا

ھەبوو لەسەركوردو كوردستان ھەبوو ، لە ھەموو بوارەكان بە پىي

زانىارىكەكانى لەو كاتدا .

بە پىرىرىكى سولتانى عوسمانى - مەدەت پاشا - ى لە دەسەلات لادا ، لە

پۇستى سەرەك وەزىرانى ئىمپىراتۆرىيەتى عوسمانى بە ناۋى - سەدر ئەعزەم

- دواى ئەو كرا بە والى شام بە ھۆى ھەلوۋىستى چاكسازى و دژايەتى

كردنى دەسەلاتى سولتانى عوسمانى .

۱۸۷۷/۳/۱۹ يەكەم پەلەمانى ئىمپىراتۆرىيەتى عوسمانى لە كاتى دەسەلاتى سولتان

عەبدولحەجىدى دووم كرايەو ووتارى سولتان خوۋىندرايەو ، كە لە

سەراي بىشككاش ئەنجامدرا.

۱۸۷۷/۳/۲۹ ئەنجامى ھەلبۇزاردنەكانى پەرلەمانى عوسمانى ، كە ۱۷ ئەندام ئىسلام بوون و ۴۴ ئەندام مەسىحى بوون و ۴ ئەندام جوولەكەبوون ، كە يەكەم كۆبوونەوھى پەرلەمان لەو پۇژە گرىدرا ، كە ئەنجومەنى - ئەعيان و پيران- لە ۲۶ ئەندام پىكھاتبوو بە دامەزاندنى ۲۱ ئەندامى ئىسلامى و ئەنجومەنى نووينەران لە ۱۲۰ ئەندام پىكھاتبوو ، لە ھەمان كات كورد نووينەرى لەو پەرلەمانە ھەبوو بەلام ژمارەى ئەندامەكان نەزانراو لە پەرلەمانەكەدا .

۱۸۷۷/۳/۳۱ ئاراستەكردنى ياداشتىكى پېرۇتۇكۆلى لەلایەن شەش دەوولەتى ئەوروپى بۇ سولتانی ئىمپراتۇرىيەتى عوسمانى لەگەل - كىوھ پەش - كە ئەوكات لە شۆرشدا بووھ ... كە بە ئاشتى پىك بى و دەست لەو مەلبەندە ھەلگىرى بە بيانوى ئەوھى كە زمانیان سلاقى و دینیان مەسىحیھ .

لە ھەمان بېرۇتۇكۆل پروسەكان ھەرەشەى راگەيانندى جەنگیان لەگەل رژیمی عوسمانى كرىبوو ، گەر خواستەكانى قبوول نەكرى و لە كۆبوونەوھىكى - ئەنجومەنى نووينەران - دا ، بەتایبەتى بۇ لىدون لەو ھەرەشەىھى كە ئەكرا .

لەكاتىكدا ھەندىك لە كاربەدەستانی دەسەلاتى عوسمانى بەتالى خەزىنەى دەوولەت و نەبوونى دراویان رادەگەيانندو ئەكرده بیانوى قبوولكردنى مەرجه گرەنەكانى دەوولەتى ئەوروپا .

لە ھەمان كاتدا نووينەرىكى ھەلبۇزاردراو بۇ پەرلەمان كە كورد بووو لەو كات ووتى :-

ئىووھ ئەلین كارووبارى دارایی لە تەنگانەىھىكى سەختدا بى بە ئیمە چۆن دەكرى و دەتوانین بېوا بەو ووتەىھە بكەین كە لە كاتىكدا ئىووھ لەم كەش و فشەدان و جل و بەرگى پەنگا پەنگ و مالى رازاھى پىر لە كەلوپەلى جوان و گالیسكەى ئەسپى قەشەنگتان ھىھە - وەرن بۇ لای ئیمە بۇ كوردستان و بەچاوى خۇتان كووپرەوھرى و ئىش و ئازارو ناخۇشى ژيانى گەلى كوردستانی ئیمە بەچاوى خۇتان ببینین لە ھەرىمەكەدا لە كوردستان .

۱۸۷۷/۴/۲۴ ھەلگىرسانى جەنگ لە نىوان ھىزەكانى سووپای رووسىای قەیسەرى و

ھىزەكانى سووپاي ئىمپراتۆرىيەتى عوسمانى لە دەورووبەرى ھەرىمەكانى قەققازو بەلكان لە ئەنجامى كېشەو مەملانئىيەكى تونودو دژووار لە نىوانياندا.

۱۸۷۷/۵/۱۶ لە ژمارە دووى پۆژنامەى -

شەھبا - دا زاناي ناودارى جىھانى
لە نژاد كورد - عەبدولرەھمان
كەواكىبى - بە نەرمى گلەيى لە
دواجەنگى بەناوبانگى نىوان
پووسىيائى قەيسەرى و
ئىمپراتۆرىيەتى عوسمانى كرد ، لە
پەفتارىكى نابەجىيى كار بە
دەستانى عوسمانى لە پارىزگاي
عەنتاب لە باكوورى كوردستان
كردووه ، كە ئەوساكە لەپرووى

كارگېزى سەر بە شارى حەلەبى - شام ، و ئىستانى سووريا بووه ، كە شەش
لە ئەرمەنەكانى عەنتاب دەچنە بارەگاي لەشكرى عوسمانى بۆ ئەوھى خۇيان
بەچەكدار كردن بكەن دژى پروسەكانى ھاو ئايىن ناوونوس بكەن لە
شارەكەدا .

كەچى ئەوان داوايان لىكردن بىنە ئىسلام و ئەوانىش ئەو داوايەيان
پەتكردەوه ... دواى ئەوھى والى حەلەب تووپرە دەبى و پۆژنامەكە دادەخت ،
كە لەلايەن كەسايەتى ناودار كەواكىبى سەرپەرشتى و بەچاپ دەگەيەندرا لە
شارەكەدا .

۱۸۷۷/۱۱/۶ داگىركردنى شارەكانى - قارس و ئەرزەپۇم و بايەزىد - و ناوچەكانى دىكە لە
باكووپى كوردستان لەلايەن ھىزەكانى سووپاي پووسىيائى قەيسەرى ، كە
بووه ھۆى كارلىكردن لە دەروونى گەلى كوردو سەركدەكانى وەك ، شىخ
عوبىدولاي نەھرى بەپيى نامۆزگارى ھىزەكانى دەسەلاتى عوسمانى لە
كوردستان .

۱۸۷۷/۱۲/۱۲ سولتائى عوسمانى لە دانىشتنى كردنەوھى پەرلەمانى ئىمپراتۆرىيەتەكەيدا ،
بەلئىندا لە بەرپىزگرتن لە مافەكانى نەتەوھىيى و يەكسانى بەرفراوان .

بەلام سولتانی لەووتەکانی پاشگەز بوووه . ئەوە سیفاتی هەموو سەرکردهو داگیرکەریکی خاکی گەلانی ، بە تاییەتی داگیر کەرانی خاکی گەلی کوردستان ، کە لەوکات داگیرکراوی ژێر دەسەلاتی فارس و عوسمانی بوو . سەرەپای چەندین کاری دیکەیی نامرۆفانە ئەنجامدراوه لەلایەن ئەو پڕییمانە بەهەمانگی لەنیواندا .

۱۸۷۸

۱۸۷۸/۱/۵ بەرپابوونی شەر لە نیوان هیژە چەکدارە ئیسلامیەکانی ئەفغانستان و هیژەکانی سووپای بەریتانیا ، لە ئاکام هیژەکانی سووپای ئەفغانستان سەرکەوتنیان بە سەر هیژەکانی سووپای بەریتانیا دا هینا . کە لە ئەنجام بوو هۆی ئەوێ کە وری هەمەلایەنی هیژەکانی چەکدارەکانی ئەفغانستان بەرز بێتەووە توانای باشیان هەبێت لەشەر و هونەرەکانی شەرکردن ، چ لە شەری نیوودەوولتەتی و ، چ لە شەری ناووخۆیی نیوان پیکهاتەکانی ئەفغانستاندا .

۱۸۷۸/۱/۵ لە دواي سەرکەوتنی هیژەکانی سووپای رۆسیا بەسەر هیژەکانی سووپای عوسمانی ، لە شاری سۆفیای پایتەختی بولگاریا و ئەردنە ، کە بەرەو شاری ئەستەمبۆل هەنگاوینا و ماوەی ۵۰ کیلۆمەتر مابوو بگەنە شاری ئەستەمبۆل .

کە ئەمەش بوو هۆی ئەوێ کە مەسیحیەکان پەلاماری ئیسلامیەکان بەدن ، کە بوو هۆی دروست بوونی بارودۆخیکی توندو تیزو دژووار بە هەلاتنی ئیسلامەکان بەرەو رۆی شاری ئەستەمبۆل ، لە هەمان کات چەندین کۆمەلە دروست بوون ، لە پیناویارمەتی دانیاو بوو هۆکاری سەرەکی بە داواکاری سولتانی عوسمانی لە رۆسیا .

ئەویش بەرەوانە کردنی شانیدیکی سەربازی عوسمانی بۆلای سەرکردهی هیژەکانی سووپای رۆسیا ، کە شاندهکە پیک هاتبوون لەنامیق پاشا و سرور پاشا ، لە گەل گەیشتنی شاندهکە کە چاویان کەووت بە سەرکردهی رۆس ، ئەویش لەپیناویارگرتنی شەرپو راگرتنی گەمارۆ لەسەر کەنارەکانی رۆسیا لە لایەن دەسەلاتی عوسمانی لەسەر دەریای پەشدا .

لەۋكاتەشدا چەندىن رووداۋ راپەرەن بەرپابوون چ لە ناۋەۋە چ لە دەرەۋ بە ھاندان لەرېنگە پياۋانى بەرېتانيا دژى پەيمانى - سان ئىستىفانۇس - كە شارېكى بچوك بوۋ لە نزيك شارى ئەستەمبۇل لە سەر دەرەيى مەرەپە بە ناۋى - سان ئىستىفانۇس - كە لە دواى ئەۋ شارە گفتوۋگۇ لە نيوانيا دەستى پىكرەۋ لە ئەنجام رېكەۋوتنامەكە مۇركرا ، كە ۹ نۇ خالى لە خ گرتبوۋ .

شايانى باسە لە خالى شەشەمى ئەۋ رېكەۋوتنامەدا ھاتبوۋ كە دەلى : دەسلەتتى عوسمانى بەلېن دەدات بە پاراستنى ئەرمەن و كوردو سەر كەسى مافەكانيان بە تايبەتتى لە بواری ئەتەۋەيىدا لە باكوررى كوردستان .

۱۸۷۸/۱/۱۳ مۇركردنى رېكەۋوتنامە لە نيوان پروسىيى قەيسەرى و ئىمپراتۇرىيەت عوسمانى ، لە شارى بەرلىنى پايتەختى ئەلمانىا ، لە دواى كۆتايى ھاتن شەرى نيوانيان بە ھۆى سەرھەلدانى شۇرشەكانى گەلى كورد لە باكور: كوردستان دژى داگىر كەرى پىرمى ئىمپراتۇرىيەتتى عوسمانى لەسەر خاك كوردستان .

۱۸۷۸/۲/۱۳ سولتانى عوسمانى سولتان عبدالحمىد فەرمانىدا بە ھەلۋەشانەنەۋە: ئەنجومەن و پەتكردەنەۋە دەستورۇ بو پۇژى دوايى فەرمانىا بەدەركردنى نوۋىنەرە پاىە بەرەكان لە ئەستەمبۇل ... بە گەرەنەۋەيان بە وويلايەتەكانيان لەۋ كاتەۋە دەسلەتتى سولتان لەسەر دەۋلەتتى عوسمان بوۋە دەسلەتتىكى تاكرەۋى داپلۇسىنەر لە سەر ناۋچەۋ ھەرىمەكاندا .

۱۸۷۸/۳/۳ بە ھۆى بارى شلەژاۋى ھىزەكانى سوپايى عوسمانى و ھەلەتتى لە ئەۋرۇپا ئاسىيا ، كە ئەمەش بوۋە ھۆى ناچاربوۋنى دەسلەتتى عوسمانى بە مۇركردن سىببەرى پەيمانى - سان ستىفانۇس - لەگەل پروسىيى قەيسەرى بەناچارى ، كە سەفۋەت پاشا بە نوۋىنەرى دەسلەتتى عوسمان رېكەۋوتنەكەى مۇركرد . لە كاتى مۇركردنى رېكەۋوتنامەكە دىگىريا .

۱۸۷۸/۵/۳ مۇركردنى پەيمانى چوار جارەى - سان ستىفانۇس - لە نيوان پروسىيا

قهیسه‌ری و ئیمپراتۆریه‌تی عوسمانی ، بئی ئه‌ودی هیچ ده‌ووله‌تیکی ئه‌و‌روپی به‌شداری تیدا بکات ، له‌ پینا‌و به‌هیزکردنی ده‌سه‌لاته‌کانیان که به‌سوودمه‌ندیه‌تی ئهرمه‌ن گه‌راهه‌وه‌و به‌ زیانی کورد هه‌لگه‌پراهه‌وه ، له‌وکاته‌ی که کورد له‌باریککی یه‌ک‌پ‌ریزی به‌هیزدا دابوون له‌باکووری کوردستان .

١٨٧٨/٥/٢٥ ده‌سه‌لاتی ئیمپراتۆریه‌تی عوسمانی له‌ دوورگه‌ی قوو‌رسی داگیرکراوی داده‌ست هیزه‌کانی سووپای به‌ریتانیا ، له‌ به‌رامبه‌ردا به‌ریتانیا به‌ئینیدا به‌ده‌ست‌پۆیی ده‌سه‌لاتی عوسمانی له‌سه‌ر دوورگه‌که‌دا ، به‌ فه‌رمی بناسینی و له‌ به‌رامبه‌ر داگیرکردنی ب‌ری ٩٢,٨٠٠ پاوه‌ند سالانه‌ بداته ده‌سه‌لاتی عوسمانی له‌ سه‌ر ناوچه‌که‌دا .

١٨٧٨/٦/٤ به‌پینی ب‌رگه‌ی/ ٦ له‌ ریکه‌ووتنامه‌ی نیوان به‌ریتانیاو ده‌سه‌لاتی عوسمانی ، به‌ مه‌رجی به‌ریتانیا قوو‌ب‌رس چۆل بکات له‌ دوا‌ی گه‌راندنه‌وه‌ی ناوچه‌کانی قارس و ئه‌رده‌هان و ئه‌رتووشی کورد له‌ باکووری کوردستان ، له‌لایه‌ن روو‌سیا بۆ تورکیا ، که له‌ شه‌ری نیوانیاندا روو‌سیا داگیری کردبوو له‌ هه‌رئمه‌که‌دا .

١٨٧٨/٧/١٣ مۆرکردنی په‌یمانی به‌رلین به‌ دابه‌شکردنی بوولگارستان به‌ سئ به‌ش و به‌ پشتگیری کردنی په‌یمانی ستیقانۆس ، که له‌به‌رژه‌وه‌ندی روو‌س و ئه‌رمه‌ن بوو ، به‌لام کیشه‌ی کورد پشت گو‌ی خراوبوو له‌ باکووری کوردستان .

١٨٧٨/١٠/١ له‌دایک بوونی فه‌یله‌سو‌فی کۆمه‌لایه‌تی وه‌فیه‌سو‌فی میژوویی نه‌مساوی و - ئه‌شیان ئوتار - له‌ شاری قیینا ... خو‌ویندنی له‌ شاره‌کانی قیینا و زیورخ و تۆنجف ته‌واوکردوه . له‌ دوا‌ی ته‌واوکردنی خو‌ویندن بۆته مامۆستا له‌ زانکۆ له‌ نیوان ساله‌کانی ١٩١٩ تا ١٩٤٩ مامۆستا بووه له‌ زانکۆی قیینا .

له‌ سالی ١٩٢٢ یه‌که‌م کتابی به‌ناوی -تفریه مقولات - بلاوکردۆته‌وه . هه‌روا دژی بیری مارکسی بووه له‌ باره‌ی تینۆری کۆمه‌لگای بئی چینایه‌تی . دوا‌ی ئه‌وه له‌ سالی ١٨٧٥ - ١٨٧٨ دانراوه‌یه‌کی بلاوکردۆته‌وه له‌ چوار به‌رگ به‌ناوی - بناو و حیاه‌ الهیئه‌ الاجتماعیه - . ئه‌م فه‌یله‌سو‌ف و رووناکیرو زانایه له‌کاره‌ پیرۆزه‌کانی خۆی به‌رده‌وام بووه تا‌کوو له‌ ١٩٥٠/٧/٨ کۆچی دوا‌یی ده‌کات له‌ وولاته‌که‌یدا .

سەرچاوه :- مه‌وسوعی فه‌لسه‌فه - دانانی - دکتۆر عه‌بدوله‌حمان به‌ده‌وی - ب‌رگی /٢ .

۱۸۷۸/۱۰/۱۸ لە ماۋەي گىردانى كۆنگرەي بەرلىن ھەولەكانى دىلۇماسى بەرىتانيا تەنیا لە سەر قوۋىرىس نەبوو ، بەلكو زياتر لە سەر نامەي نەينىيەكەي ۋەزىرى بەرىتانيا - سولزىرى - بوو ، كە بۇ بالۆيزى بەرىتانيا لە شارى قوستەنتىنە - لاپارد - رەوانەي كىردىبوو ، كە ۋەزىرى دەرەۋەي بەرىتانيا ۋە فەرەنسا - ئەدىنگتون - لە بارەي بارى ئىمپىراتۇرىيەتى عوسمانى ۋە داھاتوۋى راگەياند . لە پىناۋ چەسپاندنى دەسلەتتى بەرىتانيا لە سەر پۇرۇشاۋى ناسياۋ بە تايىبەتى ۋىلايەتەكانى ، مووسلو ، بەغداۋ ، بەسرا ، بە دابەشكردنى ناۋچەكە ، لە نىۋان فەرەنساۋ بەرىتانيا ، بە تايىبەتى خاكى كوردستان كە چاۋەرۋانى چاۋگەي نەۋتى لىدەكرا ، بە تايىبەتى لە باشوۋرى كوردستان . كە شارەكانى كەركوك ۋە دەۋرۋوبەرى ۋخانەقىن ۋ ناۋچەي كەندىناۋەۋى سەر بە قەزاي مەخمۇر ، لە پارىژگاي ھەۋلىز ۋ چەندىن جىگەي دىكە لە ھەرىمەكەدا .

۱۸۷۹

۱۸۷۹/۳/۱۴ لە دايك بوۋنى فىزياناس ۋ تىئۇرە فەلسەفەيەكانى ئەلمانى - ئەنشتاين ئەلبىرت - لە شارى ئۆلم لە باشوۋرى ئەلمانىا ... لە دايك ۋ باۋكىكى ئايىن جوۋلەكە . دۋاي سالىك لە دايك بوۋنى خىزانەكەي لە شارى منشن نىشتەجى بوۋن . ھىرم ئەلبىرت باۋكى ۋ مامەكەي يعقوب كارگەي كارەباۋ كارەكانى ئەندازىيارىان دامەزىند .

ھەروا خوۋىندنى سەرەتايى ۋ ناۋەندى ئەلبىرت لە شارى منشن بوۋە لە خوۋىندەكانى سەرگەۋوتوۋ نەبوو ، ئەۋىش بەۋ ھۆيە دايكى ھانىدا كە لە خوۋىندنى مۇزىكا بەردەۋام بىت لە سەر ئامىرى كەمانجە . دۋاي ئەۋە باۋكى روۋى كىردە ئىتالىا لە نىك شارى مىلانۇ ، ئەۋىش بارى ئابوۋرى ۋ كەم دەرەمەتى لە سەر بارى ژيانىدا .

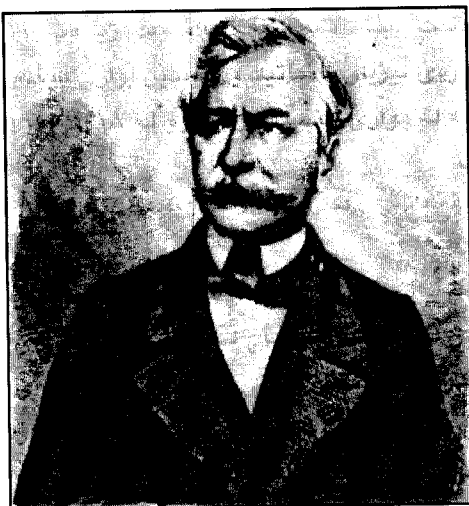
بەلام ئەنشتاين روۋى كىردە سويسىرە لە سالى ۱۸۹۶ ۋ چوۋە كۆلىزى ئەندازىيارى فېدرالى بەناۋبانگ - ETH - ۋ ماۋەي چۋار سال لە خوۋىندنى فىزىياۋ ماتماتىك بەردەۋام بوو ، بە بەدەست ھىننى بىروانامەي دىلۇم ۋ لە بەھارى سالى ۱۹۰۰ بوۋە مامۇستاي ماتماتىك بوۋماۋەي دوۋ مانگ ... يەكە ، بىلاۋكرۋەي لە گۇفارى - حوليات فىزىيا - بوۋ لە سالى ۱۹۰۵ ۋ بىروانامەي

دكتورانى لەزانكۆى زيورخ بە دەست هينا . ئەم مەزگەلدا ۱۱ بەرھەمى بە چاپگە ياندووہ لە بارەى فيزيائى ماتماتىك و چەندىن بوارى دىكەو كەسايەتپەكى ناودارى جىھانىيە لە بوارى زانستەكان تاكوو لە ۱۸/۴/۱۹۵۵ كۆچى دوایی لە ئەلمانیا دەكات .

سەرچاوە:- مەسوعەى فەلسەفە - دانانى - دكتور عبدولرحمان بەدەوى - بەرگى ۳/ .

۱۸۷۹/۸/۶ قائىمقامى قەزای گەووهرى لە باكوورى كوردستان هيرشى كرده سەر عەشیرەتى - گراكلى - ئەویش لەسەر ئەدانى باج لە ئەنجام بووہ هوى شەھىد بوونى ۱۶ ھاوولآتى كوردو دەستگير كردنى ۴۰ ھاوولآتى دىكەى كورد لە ناوچەكەدا ... شایانى باسە ئەم رووداوہ بووہ هۆكارى سەرەكى و بنەماى سەرھەلدانى شوپشى شىخ عوبيدوللاى نەھرى لە باكوورى كوردستان .

۱۸۷۹/۸/۷ دەسەلآتى ئىمپىراتۆرىيەتى عوسمانى ھەلسا بەكەمكردنەوہى ھیزەكانى سووپا لە ميسر بۆ ۱۸۰۰۰ ھەژدە ھەزار سەربازى چەكدار ، بەپيى ئەو رىكەوتنامەى كە لەگەل فەرەنساو بەرىتانیا مۆرى كردبوو لە وولاتەكەدا .

۱۸۷۹/۸/۱۷ ئەندازىارى بەناوبانگى جىھانى - فردينالند دىليپسبس - كۆمپانىيائى كەنالى پەنەماى دامەزراند و ھەر ئەو زانايە خوشى خاوەن بىرۆكەسى دامەزراندنى كەنالى سوئس بوو لە وولاتى ميسر .

شایانى باسە كە وولاتى پەنەما دەكەوئیتە نىوان ھەردوو كیـ شووهرى

ئەمەرىكای باشوور و ناوہراستەوہ و تاكە دەوولتە لە جىھان كە زەريائى ھيمن و زەريائى ئەتلەسى تىادا تەنھا پەنجا ميل لە يەكەوہ دوورن . ئەمە جگە لەوہى كە باشترين ئاوى خواردنەوہى ھەيە لە جىھاندا .

يەككە لە بەناوبانگىرىن ئەو وولاتەي كە پىيى بىناسرىت كەنالى پەنەمايە . كە پىرەويكى ئاوييەو ھەردوو زەرياي ھىمىن و ئەتلەسى بەيەكەو دەبەستىتەو ھە ... دروستكردى ئەو كەنالە ئاوييە كارىكى ئەندازىارى بىي وئىنەيەو درىژىيەكەي ۸۰ كىلومەترەو سالانە ۱۲۰ كەشتى ھاتووچۇي پىدادەكات ... سەرەتا فەرەنسىيەكان پارەياندا بە ئەمەرىكىيەكان بۇ دروستكردى كەنالەكە . بەلام لەپىيش دەستكردىن بە پرۇژەكە و لە سالى ۱۹۰۲ ئەمەرىكىيەكان مافى كەنالەكەيان لە فەرەنسا كرىووە و خۇيان لە سالى ۱۹۰۴ - ۱۹۱۴ پرۇژەي دروستكردى كەنالى پەنەمايان جى بەجىكرى . كەنالەكە وولاتى پەنەما دەكا بەدووبەش بە خۇرھەلات و خۇرئاوا ... لەپىيش دەست پىكردى جەنگى جىھانى يەكەمدا بەرەسمى كەنالى پەنەما كرايەووە لە ۱۹۱۴/۶/۷ دا يەكەم كەشتى بەكەنالەكەدا تىپەربوو .

پاش ئەوئەي كە ئەمەرىكىيەكان ۸۵ سال كەنالەكەيان بەرپوۋەبردو ھەژمونىيان بەسەرىدا ھەبوو ... لە كۇتايى وولاتى پەنەما تىوانى سەرۋەرى خۇي بەسەر كەنالى پەنەماندا بگىرىتەووە بىخاتەو ۋىر دەسەلاتى خۇيەو ، كە ھۇكارىكى بىنەرەت و كارىگەرە لەبووژاندنەو ۋىرخانى ئابوورى و بازىرگانى بۇ وولاتەكە لە كىشووۋەرەكەو جىھاندا لە ھەموو بوارەكانى ئابوورى و گەشت و گوزاردا .

۱۸۷۹/۱۲/۱۵ لە پىناو دامەزاندنى كوردستانىكى ئازاد ، دووبارە مېرەبەدرخان و ئەوئەكەي لايەنگىرانى خۇيان گەياندەو ھەزىرە سەر بەخۇي مېرنشىنەكەي لە مېژىنەي خۇيان راگەياندەو ... لەوكاتەش دەوولتەي تۇرانى عوسمانى چەند جارىك بەھىزى سووپاكەيان ھىرشى بىردنە سەر ھەموو جارىكىش لەو ھىرشانە دەشكان .

جۇلەمىرك و زاخۇ و ئامىدى وماردىن و مەدىيان و نەسىيىن كەوتەو ۋىر دەسەلاتى مېرنشىنەكەيان و براگەوورە - عوسمان پاشا - تاجى فەرمانرەوايى لەسەرناو لە سەر مېنەبەر ووتارى بەناو دەخوويىنرايەو . تىك شكانى جارلە داوى جارى ھىزەكانى عوسمانى تۇرانى و خۇ قايم كىردن و پەرەپىدانى دەسەلاتى - مېر عوسمان پاشا - لە كوردستان ، وايان لە سولتان عەبدولھەمىد كىرد كە بەرامبەر بە كوردو كوردستان پاميارىيەتيەكەي نەرمترىكات ، بەتايىبەتي لەگەل بەدرخانيان ھەلس و كەوتى چاكەدانەو بەكات

... ھەر بەدرخانپەكە كى سەر بەو بنەمانە گىرا بوون ئازادى كردن و پىاوى تايبەتى نارده لاي - ئەمىر عوسمان پاشا - و داواى كرد كه بە ئاشتىانە رىككەون و چىدىكە خووينى موسلمانان نەرزى .

بەلام خزماني بەدرخانپەكان كه له شارى ئەستەمبول نىشتەجى بوون داوايان لەمىر عوسمان كرد كه گفتووگو لەگەل بەرپرسانى بالاي ئىمپراتورىيەتى عوسمانى دەست پىيكات .

مىر عوسماننىش دەستى كرد بەگفتووگو و دەسەلاتى عوسمانى مافى كوردى بەرپەوا دەزاني لە رامىارىيەتە فرتوفىلەكاني و تاگەيشتنە مەرامى خويان و ھەليان بو رەخسا ، بە ھوى راستگويى و دل نەرمى مىر عوسمان و لايەنگراني . لەناكامدا مىر عوسمان و حوسىنى براى لەناكاو دەستگىركران و پەوانەى ئەستانەكران و پاشا ماوھىەك ئازادكران بەمەرجىك لەشارى ئەستەمبول نەچنەدەرەو ھەر لەو شارەين .

۱۸۸۰

۱۸۸۰/۲/ سەر كوردى كورد شىخ عوبىدوللاى نەھرى ، يەكەم كۆمەلەى رامىارى كوردى بە ناوى يەكپەتى كوردان لە باكورى كوردستان پىكەينا ، بە كارگىرپەتى بەحرى بەگ بەدرخان .

كه ئامانجەكاني برىتى بوو لە چوار بركەو سى خال لە باكورى كوردستانى ژىر دەسەلاتى ئىمپراتورىيەتى عوسمانىكان .

۱۸۸۰/۳/ لە داوى ھول و ماندوو بوونىكى زۆرو چەندىن داھىنان لە ئاكامدا ھىزى وزەى كارەبا ، لە لايەن زاناي ئىتالى - ئەدىسون قوالت - دۆزرايەو ، كه بوو ھوى كاريكى ھەمە جوۆرى بەرەوپىش بردنى بارى مرؤقاىيەتى لە ھەموو بوارە جىاجىاكانى ژياندا ، گەر وزەى كارەبا لەم سەردەمدا نەبووايە پەرسەندەن و پىشكەووتن دەكەووتە دوورىانى ھەرس ھىنان .

۱۸۸۰/۴/ دامەزراندنى پەرتووكانەى كۆنگرىسى ئەمەرىكى ، كه يەكەم پەرتووكانەىە لە گەوورەى لە جىھان ، كه زياتر لە ۱۷ مليون كتابى ھەمە جوۆرى تىايەو لەگەل ئەوھشدا چەندىن نەخشەو دەست نووس و فىلمى سىنەماو وىنەو كاسىتى قىدو لە خو دەگرى لە ھەموو بوارە جىا جىاكاندا .

۱۸۸۰/۷/۱۵ نووينەرانى ھىزەكانى سووپا لە

ئەوروپا ھەستيان بە

جوولانەوہى ھەئس و كەوتى

ئىسلامى كرد ، كە شىخ

عوبىدوللا سەركردايەتى دەكرد

لە رۇژھەلات و باكورى

كوردستان ، ھەر بەم بۇنە

قوونسلې بەرىتانيا لە شارى

ورمى - وليم ئابوت - دەئى :-

من لەو بېروايەم كە ھىزەكانى

پارىزگارانى تورك لە پىشتەوہى

جوولانەوہى شىخ عوبىدوللان، چونكە لە ماوہىەكى ديارىكراو كاردانەوہ:

دەبىت، لە بەر ئەوہى شىخ تووندېرەوہىكى بەرچاوى ئايىنى ھەيە لەدەر

پۇژدا بە زىانى وولاتانى پۇژئاواو ئەسرانىەكان ھەل دەگەرپتەوہ ، لەبە

ئەوہى شىخ عوبىدوللاو كۆرەكەى عەبدولقادر چاا نەترسن و جوولانەوہكەيا

جوولانەوہى ئىسلامىەو داواى جىھاد دەكەن و لە چەندىن نامەيان باس

لەسەر كەووتنى ئىسلام دەكەن و نىياز لە ناوہرۆكى نامەكان دەردەكەون.

شايانى باسە كە ئەم ھەلووئىستانە لە دەروونى وولاتانى ئەوروپا ببوو

كارلىكردن لە داھاتوى كورد ، ئەوئىش بە ھۆى كىشەى نىوان ئىسلام

مەسىحى لە ناوچەكەدا .

كە كوردئىش ھەر بەو ئاگرە سووتاوہ تاكوو ئىستا ، بە ھۆى تىكەلاو كردن

بارى نەتەوہى و نىشتمانى لەگەل بوونى ئاين ، لەبە ئەوہى ئامانجى ئاي

بالادەست تر بووہ لە ئامانجى نەتەوہو نىشتيماندا ، بە تايبەتى ل

كوردستان .

۱۸۸۰/۸/۲ رابەرو پىشەوای كورد شىخ عوبىدوللاى نەھرى چەندىن جار ئاگادار

نووينەرى بەرىتانياى كرد ، بەوہى كە ئىمە بىرى دژايەتى كردنى دژ

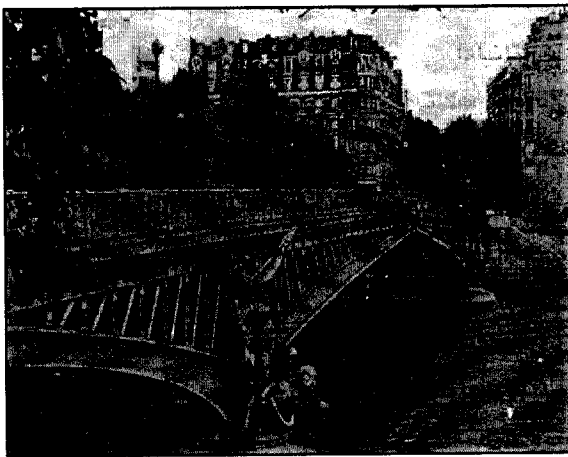
دۇستانى كوردستان ھەلناگرين ، ھەرچەندە من لە ژىر سىبەرى سولتان

عوسمانى ژيان دەبەمە سەر ، بەلام من دەمەوى جىگەى متمانەى بەرىتانيا

، له بهر نه وهی په یووهندیم لگه ل نیسلامه کانی هیند هه یه و بهره و پیشه وه دهچن له ژیر سایه ی بهریتانیا دا .

هه روا ناماده م هه موو داواکاریه کانی بهریتانیا جیبه چی بکه م ، گهر کوش و هه وای له بارم بو بگوونجینی و توانای دهرکردنی دهسه لاتی عوسمانی و نیوانم له کوردستان هه یه ، منیش پیگرنیم له دامه زانندی حکومه تیکی نهرمه نی . به مهرچی بوکوردیش هه مان مافی حکومه تایه تی پیبدری له هه ریمه که دا .

گهر دهوولته تی کوردی له کوردستان دامه زرا ، نه و من به هه موو توانا یارمه تیان دده م له هه موو بواره کان ، به تایبه تی به دامه زانندی په رستگه و که نیسه کانیا ن به هه موو نازادیه ک... به لام شیخ عوبیدولا باش دهیزانی که بهریتانیه کان سوودمهند بوون له شه پری نیوان تیره و هوزه کوردیه کانی باکوورو روژه لاتی کوردستان له سهر سنووری نیوان دهسه لاتی عوسمانی و فارسدا . که له سهر خاکی کوردستان بوو، نه ویش به دروست بوونی نازاوه و ناله باری په یووهندی له نیوان بهریتانیا و روسیای قه یسه ری له سهر خاکی کوردستان له کیشووه ره که دا .

۱۸۸۰/۸/۲۶ شاعیری

بهره داری
فهره نسی - گیوم
نه بولینیر - له
دایکیکی پولونی
و باوکیکی
نیتالی له شاری
رومای پایته ختی
نیتالیا چاوی به
جیهان هه لهنیاوه

... له شماره کانی موناکو و نیس دهستی به خوویندن کردووه . له سالی ۱۹۱۶ ره گه زنامه ی فهره نسی وهرگرتووه ... هه روا له ریزه کانی سوویای فهره نسا له جهنگی یه که می جیهاندا خزمه تی کردووه و له شه ردا زامداربووه . له سالی

۱۹۱۸ لە تەمەنى ۲۸ سالىدا كۆچى دوايى كردووھ ... لەم تەمەنە كورتهدا خاوهنى ئەزمونونىكى تايبەتى بووھ لە شيعرداوشيعيرىكى زورى داناوھو تاكوو ئىستاش لاوانى فەرنسا لايان باشتىن و بەرزتىن شاعىرى ئويكاره لە وولاتەكەو لە جىهان ، لە يەك لە شيعرەكانى بەناوى - پردى مىرايو - بووھ كە بەناوبانگترىن شيعىرەتى لەشيعرەكان .

سەرچاھە :- مجلة الثقافة الاجنبية العدد/۱/سنه /۱۹۸۱.

۱۸۸۰/۹/۳۰ بەردەوام بوونى شوپشى شىخ عوبىدوللا نەھرى بە مەبەستى پىكھىنانى حكومەتى كوردى لە كوردستان ، بە پزگار كردنى زۆر بەى ناوچەكانى كوردستان . ئەويش بە بوونى ھىزىكى بەرفراوان ، كە خان باباخان كرا بە فەرماندەى ھىزەكانى چەكدار لە ناوچەى ساىلغ لە رۆژھەلاتى كوردستان .

۱۸۸۰/۱۰/۵ لەراپورتى كاپتن - كلایتن - دەردەكەويٹ ، كە پروداوھكانى راپەرىنى شىخ عوبىدوللاى نەھرى و دەسەلاتى عوسمانى لە ناوچەى ھەكارى ، كە نەيدەتوانى ريگا بگرىت لە كورد لە باكورى كوردستان ، لە ھاوبەشى كردن لە جوولانەھى شىخ عوبىدوللا لە بەر دوو ھۆكارنەويش :- يەكەم :- بوونى دەسەلاتى تەواو لەسەر ھەكارى و ، دووھم :- لە دام و دەزگا سەربازى و كارگرى دەسەلاتى عوسمانى لەخۆپىشاندان و دەر برىنى نالەرزايى بەردەوام بوون بەھۆى وەرنەگتنى موچەكانيان .

۱۸۸۰/۱۰/۵ لە داىك بوونى سەركردەى سەھىيونىزم - ژابوتنسكى - لە شارى ئۇدىسا ، تاكوو مردنى لەمانگى / ۱۹۴۰/۷ ، كە بە درىژايى ژيانى لە پىناو مافى جوولەكە خەباتى كردووھ وەك دەلى :- من كاردەكەم لە پىناو دامەزراندنى ئىسرائىل ، ھەتا گەر ناچارىم ھاوكارى لەگەل شەيتان بكەم - كە بەدەيان چار زىندانى و ئەشكەنجە دراوھ بە ھۆى تووند رەھى لە بىروبووچوونەكانىدا . ئەويش لە پىناو دەولەتى يەھوودى - جوولەكە - لە فەلەستىن ، ئاواتەكانى لە دواى ھەشت سال لەمردنى رابەرى يەھوودى ، لە سالى ۱۹۴۸ ھاتەدى بەدامەزراندنى دەولەتى يەھوودى لە فەلەستىن لە كىشووھرەكەدا .

۱۸۸۰/۱۰/۱۱ شای پزىمى فارسى سەفەوى ، داواى لە بەرىتانىا كرد ، كە زۆر لە دەسەلاتى عوسمانى بكات ، بۆ ئەھى پووبەرووى جوولانەھى كوردو راپەرىنەكانى

بېيتەھە لە سەر خاکی كوردستان ، لە پېناو گەماروۆ لەناو بردنى
پاپەپېنەكانى كورد ، كە ئەمەش لە پېنگەى بالۆيزى بەریتانيا – تۆنسون-
بوو ، لە تارانى پايتەختى وولاتى فارس ئەنجامدرا .

دەسەلاتى پروسىيای قەيسەرى بەوھ سازان ، كە دژى كوردو پاپەپېنەكانى
گەلى كوردستان ، يارمەتى دەسەلاتى فارسى لە ئيران بەدەن و ئەوھشيان
سەلماند بەو كارە ، كە بالۆيزى پروسىيا لە ئەستەمبۆل ھانى دەسەلاتى
عوسمانى دەدا لە دژى كورد بە شدارى شەربېت لە باكورى كوردستان.

دەسەلاتى ناوھندى شای فارس ، ئاگادارى وھزىرى دەرەوھى بەریتانياو
بالۆيزى بەریتانيا تۆمسۆن لە تارانى پايتەختى فارس كرد ، كە كورد يەكيان
گرتووه ، لە پېناو وھدى ھينانى مافى سەربەخۆيى لە باكورى كوردستان ،
كە ئەمەش مەترسى دەخاتە سەر دەسەلاتى شاو مەترسى دوا پۆژى لە
ناوچەكەدا .

پېشەوای كورد شېخ عوبېدولای نەھرى نامەيەكى ئاراستەى دكتور كۆچرا
كرد لە بارەى بارى كوردەكانى ھەريىمى رۆژھەلاتى كوردستانى ژيەر
دەسەلاتى فارسى سەفەويدا لە تاران .

حكومەتى پروسىيای قەيسەرى و بەریتانيا دەمارگىرى مەسېحىگەرى
تووندىان دەنووند لەمەر چارەنووسى ئەرمەنەكانى باكورى كوردستانى
ژيەر دەسەلاتى عوسمانى ، كە بۆماوھيەكى كاتى دەژيان و ھەموو كاتىكېش كە
ئەم دوو دەوولەتە كوردیان بە مروۆ ئە دەزانى لە نىشتمانى داگىراويدا .

پاپەرو پېشەوای كورد شېخ عوبېدولای نەھرى و كۆمەلێك لە ھېزەكانى بۆ
ناوچە شاخاويەكانى كەنارى زېى ھەكارى كەووتنەپرى ، بە ھۆى
سەرنەكەووتنيان لە شەپەكان و پاپەپېنەكان لە باكورى كوردستان .
لە ئاكام بووه ھۆى توانوھى پاپەپېنەكانى شېخ ، وەك بەفر چۆن لە سەر
بەرد دەتاوېتەھە ، ھەروەك پاپەپېنەكەى ئادارى ١٩٩١ لە باشورى
كوردستانى لكېندراو بەئىراق .

شايانى باسە كە بەریتانياو پروسىياو فەپرنسا ئەوھندە يارمەتى كوردیان
داوھ تا خواست و ويستەكانيان ھاتۆتە دى لە ناوچەكەدا ، دواى ئەوھ

ھاۋاكارىيان لەگەل دووژمنەكنى خۇيانكردووه دژى كوردو لەناو بردنى
 راپەرىنەكانيان . دواى ئەوه بەرىتانياو ئەمەرىكاش ئىستا پىۋىستيان
 بەكوردو ناوچە جوگرافىيەكە ھەيە دوا رۆژى كورد خىرى تيا بىت لە
 ناوچەكەدا !!!؟..

۱۸۸۰/۱۱/۱۹ قەيسەرى پروسىيا - ئەلكسەندەرى دووم - پشتىگىرى تەواۋى خۇى دژى
 راپەرىنەكانى كورد نىشاندا بە راپەرايەتى شىخ عوبىدولاي نەھرى ، بە ھۆى
 پىك و پىكى سەركردايەتى كردنى بزوتتەھەى كورد لە باكورى كوردستان .
 كە لە نيووھشەو ھىزەكانى سووپاي پروسىياى قەيسەرى گەيشتە ناوچەى
 نەخجەوان و ھىزىكى دىكە بە ۵۰۰ سەربازى گەيشتە - جۇلفا - بۇ يامەتى
 دانى سووپاي فارسى دژى راپەرىنەكەو گوشار خرايە سەر دەسەلاتى
 عوسمانى ، لە پىناو ھاۋاكارىكردىيان دژى كورد لەسەر خاكى داگىركراۋى
 كوردستان .

۱۸۸۰/۱۱/۲۲ ھىزەكانى سووپاي فارس بە ھەموو تونا كەووتتە گىيانى كوردو
 نىشتمانەكەى لە ناوچەى ورمى و دەوورووبەرى لە رۆژھەلاتى كوردستان ،
 ئەويش بە سووتاندن و ويرانكردنى سەدان گوندو دەربەدەركردنى
 دانىشتووانەكە لە رۆژھەلاتى كوردستان .

۱۸۸۰/۱۱/۲۸ بەلگەنامەكانى كە بۇ بالۆيزى فارس رەوانە كراۋەن ، كە زياتر لە ۲۰۰۰
 دوو ھەزار گوندىيان سووتاندوۋەو ويرانكردوۋە ، كە زياتر لە ۷۰ ھەزار
 خىزنانى كورد ئاۋارە كراۋەن لە شارەكانى سابلآخ و ورمى و ھەكارى لە
 رۆژھەلاتى كوردستان .

كە بەرەو ژىر دەسەلاتى عوسمانى كۇچيانكرد ، كە ئەم كردارە نامرۇقانە
 چوارمانگى خاياندوۋە ، بەپىي بەلگەنامەكان . كە ئىستا لە ھەزارەتى
 ناوخۇى تاران و بالۆيزخانەكانى دەسەلاتى عوسمانى و فارس و پروسىيا
 ھەلگىراۋەن ھەريەكەيان بەرامبەر ئەووتىريان پارىزراۋەن لە ئەپشىفى
 بالۆيزخانەكانىيان لەسەر بارى ھەمەلايەنەى گەلى كوردستان .

۱۸۸۰/۱۲/۱۰ لە يادگارى ئەم رۆژەدا تا كە ھەمزا ناغاي سەرەك خىلى مەنگورى
 ناسراۋى كورد بە خىلى ھەسەن ەلى خانى پارىزگاي سەنە ، دەست گىر كرا
 لە گەل چەند كەسايەتتەكى دىكەى كوردو دواى دەستگىر كردنباۋەن لە كاريكى

نامرؤفانه ، بهسهر براوی بو تاران رهوانهکران ، که له روژی جهژن بوو چونکه ههمزه له پال راپهینهکهی شیخ عوبیدوللا دا بوو له ههریمهکانی باشوورو باکووری کوردستان .

۱۸۸۰/۱۲/۱۰ له راپورتیکی - شولشینفسکی - دا ، که دهنووسی - له ئهنجامی راپهپرینی کورد نزیکهی چهند هزار کوردیک دهکووژرین و زیاتر له ۲۰۰ دوو سهده گوندیش تالانکران و سووتیندران له لایهن هیزهکانی سووپای عوسمانی له باکووری کوردستان.

۱۸۸۰/۱۲/۱۰ رابهرو پیشه‌وای کورد شیخ عوبیدوللائی نههری بههیزیکی گه‌وورهی نیلاته‌وه له مهرگه‌وهر به‌ره‌و شاری ورمی به‌ریکه‌وت ... بو حه‌سانه‌وه و چه‌ند کاتریمیریک له گوندی باراندوز لایدا ، له ویوه راسته‌وخو به‌ره‌و گوندی سیری نزیکی شاری ورمی له روژه‌لاتی کوردستان به‌ریکه‌وت ، که هیزه‌کانی کورد نزیکهی ۱۲۰۰۰ دوانزه هزار چه‌کدار ده‌بوون .

له‌وکاته‌ش هیزیکی وانه‌بوو له ورمی بیان پاریزیت ، به‌لام به‌هوی هندی هه‌لس و که‌ووت شیخ ، له‌پیناو یارمه‌تی دانیانی کاره‌کان به‌پیچه‌وانه هه‌لگه‌راوه‌و بووه هوی بلا‌وه پیکردنی هیزه‌کانی شیخ له ناوچه‌که‌دا .

۱۸۸۰/۱۲/۳ له کومه‌کی دبلوماسی سه‌ریازیدا ، هیزه‌کانی سووپای فارس و پوسیا و عوسمانی ، له پیناو نابلقه‌دانی هیزه‌کانی شیخ عوبیدوللائی نههری درا ، ئه‌ویش به‌مه‌به‌ستی گرتنی شیخ عوبیدوللا و دوورخسته‌وه‌ی له‌سه‌رکردایه‌تی‌وله گوژه‌پانی جه‌نگدا ، دژی داگیرکه‌رانی هه‌رسی وولاتی هاوپه‌یمان و داگیرکه‌ری خاکی کوردستان.

۱۸۸۱

۱۸۸۱/۱/۲ زانای ناودارو که‌سایه‌تی پوسسی و جیهان - دوستویفسکی - دوای ته‌مه‌نیکی پر له‌خه‌بات و به‌ره‌م هینه‌رو دانراوی به‌پیزو دانسقه مائناوایی له سه‌رجه‌م نووسه‌رو ئه‌دیب و پوماننوس و میژونوس و شاعیرانی پوسیا به‌تایبه‌تی و جیهان به‌گشتی کرد له ولاته‌که‌دا .

۱۸۸۱/۴/۱ زاناو فه‌یله‌سوف و که‌سایه‌تی ئاینی شیخ - عه‌بده - ووتاریکی له

ۋەقائى مېسىرى بىلەن كۆرۈنۈپ بەرگەن - كلام فى حضا العقلا - ۋە ئەمەش بەر
پونى كۆرۈنۈپ بەرگەن ھۆكۈمەت كەن پېشكە ۋە تونى ئەۋرۈپ بەرگەن دەھات ، لە دەۋى
ئىش ۋە نازارو تەنگە ۋە ھەكى پېرلە مەرگە سات ، كە سەرھەتاي پېشكە ۋە تونى
ئەۋرۈپ بەرگەن لە راستىدا لە دەروونى دانىشتۇۋانەكان بوۋە .
ئەۋىش بە شەپرى سەلبىي لە دەشت ۋە لە دەريا ۋە بە تېكەل بوۋىيان لە گەل
گەلانى پۇرۇھەلەت ۋە نەۋە لە دەۋى نەۋە ۋە پېدانى نازادى ۋە دېموكراتى
گرنىگى دان بە پېشەسازى ۋە بازىرگانى ۋە چەندىن كارى دېكە دا ، كە بوۋە
ھۆى پېشكە ۋە تونىيان لە ھەموو بوۋارە جيا جياكان بە ھۆى زېرەكيان ۋە سوۋ
ۋە گرگرتن لە نەزانى گەلانى پۇرۇھەلەت بە تايىبەتى ۋە رەب تاكوۋ ئىستا لە
كىشۋە رەكەدا .

۱۸۸۱/۵/۱۲ ھىزەكانى سوۋپاي فەرەنسا لە ھېرشىكىدا گەمارۋى كۆشكى - ياي - دا لە
شارى توۋنس ، لە باردۋى شارى توۋنس ۋە ناچار كۆردى - ياي - با
مۆر كۆردى پەيمانى باردۋ ، كە - ياي - رەزەمەندى لە سەر بىكات
بەمۆر كۆردى ۋە داگىر كۆردى توۋنس ، لە پېناۋ رېكخستنى ھاتوۋچۇدا .
بەلام دېلۇماسىيەتى بەرېتانيا ماۋەى بە فەرەنسادا .

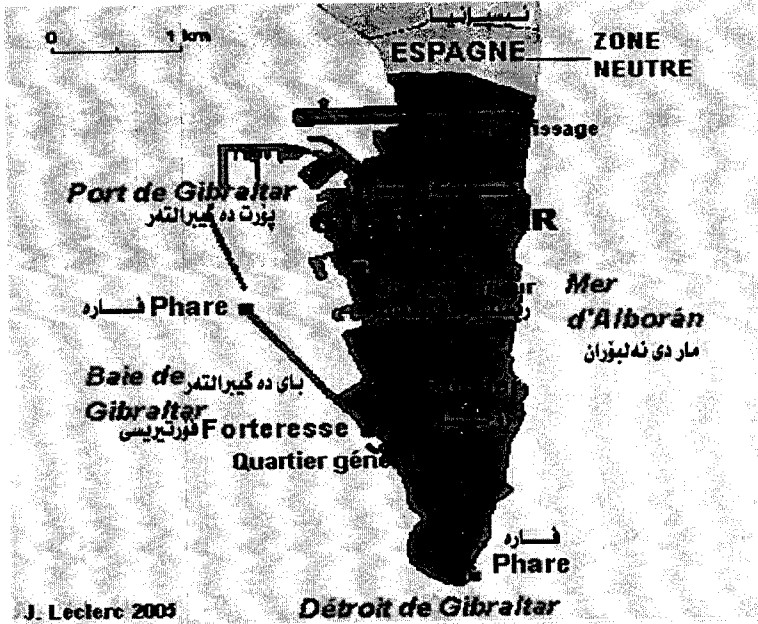
كە ۋوشەى پارېزىراۋ بىخاتە سەر ئەۋ داگىر كۆردى لە پەيمانەكە
فەرەنسىيەكانىش قەرەبوۋىيەكى چەكيان مۆرنەكرد بۇ داھاتوۋ
پەيوۋەندىيەكانى نىۋان فەرەنساۋ بەرېتانيا .

۱۸۸۱/۶/۴ رابەرۋ پېشەۋاى كورد - شېخ عوبېدولاي نەھرى - لە شارى ئەستەمبۇل
زىندانى كرا لە لايەن دەسەلەتى ئىمپېراتۇرپەتى عوسمانى .

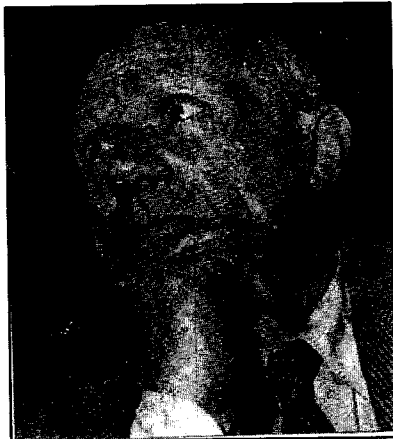
۱۸۸۱/۷/۲۳ بەپىي مۆر كۆردى پەيمانى كارى دەرياۋانى لە نىۋان ھەردوۋ ۋەلەتى شىلې
ۋە نەزەنتىن ، تەنگە بەرى ماجەلان كە درېژى ۶۰۰ كىلۇمەترو پانى ۲۵
كىلۇمەترو ھەردوۋ دەرياى ئەتلەسى بە يەك دەبەستىتەۋە لە
كىشۋە رەكەدا .

بەلام گەروۋى - تەنگە بەر - ي چىپاي تارق كە درېژى ۱۴ كىلۇمەترو پانى ۱
كىلۇمەترو دەگاتە دەرياى سېى ناۋەراست ۋە بە دەرياى ئەتلەسى
دەبەستىتەۋە ، كە دەگەپىتەۋە بۇ پۇرۇشەكانى نىۋو دەۋلەتى . بەپىي

پهیمانه کانی ۱۹۰۴ و ۱۹۱۲ی که له دوی شه پهیمانه مؤرکراون .

۱۸۸۱/۱۰/۲۱ رابهر و پیشه‌وای کورد شیخ عبیدولای نه‌هری له دوی ده‌ستگیرکردنی له روزه‌لای کوردستان به‌خوی و خیزانه‌که‌ی و ۱۰۰ له لایه‌نگرانی بریاری په‌وانه‌کردنی بو به‌ندیخانه‌ی شاری موسل له باشووری کوردستان ده‌رکرا ، که شه کاته وویلايه‌تی موسل ، له ۹۰ % ، دانیش‌توانه‌که‌ی کوردبوون له شاره‌که‌دا .

۱۸۸۱/۱۰/۲۵ له‌دایک بوونی وینه‌کیش و نووسه‌رو رووناکبری جیهان و شه‌پانی - بایلو رویزوی بی‌کاسو - له بنه‌ماله‌یه‌کی دون خوژه رویزیلاسکو و دونابیکاسو لویز له نیسپانیا چاری به جیهان هه‌له‌ئیناوه . شایانی باسه که باوکی بی‌کاسو ماموستای پشه‌یمانه‌گای هونه‌ره‌جوانه‌کان بووه له‌شاری مالاگای شه‌پانی ... هه‌رو له

ژيانىكى ھەژاريدا بون ... بىكاسۆ لە سالى ۱۸۹۲ دەستى بەخوويندن كىردووه و لە تەمەنى ۱۱ سالان وىنەى داىكى كىشاو بووه ھۆى سەرسوورمانى كارناسانى ھونەرى ... دواى ئەو ھە باوكى كارى ھونەرى جىيەشت بۆ بىكاسۆى كورى ، كە باوكى وىنە كىشى ئەو كات و ئەو سەردەم بوو لە وولاتەكەيدا .

ھەروا بىكاسۆ لە سالى ۱۸۹۶ يەكەم وىنەى كە بەرھەنگى زەيتى كىشاو بوو كە لە پىشانگانى بەرشلوئە پىشاندىرا ... لە سالى ۱۸۷۹ خەلاتى زىرىنى ھونەرمەندە تازە پىگەشتووى ھەرگرت ... بىكاسۆ لە سالى ۱۸۷۹ تووشى نەخۆشى بوو ھەر بۆيە ناچاربوو لەخوويندن بەرھە مال بگەريئەوھ . بىكاسۆ لە سالى ۱۹۰۰ لەگەل ھاورى دلسۆزەكەى كازاگىماس بەرھە پارىس بەرىگەوتتن . ئەم مەرقە مېژووى ژيانى پىبووھ لەھونەرو رۇشنىرو كەلتور ، نەك ھەر بۆ وولاتەكەى بەلكوو بۆ ھەموو جىھان و تا لە سالى ۱۸۷۳ مائناوایى لەوولاتەكەو جىھان و جىھانى ھونەركرد و بەرھەمەكانى ھەك كەلتور و شووینەوارىكى جىھان ماوئەتەوھو جىگەى سەرسوورمانى ھەموو جىھانە لە بواری ھونەردا .

سەرچاوه: - موسوعەى فەلسەفە - دانانى - دكتور عبدولرحمان بەدەوى - بەرگى ۱/ .

۱۸۸۱/۱۱/۲۴ گەورە بالويزى ئىمپىراتورىيەتى عوسمانى - فەخرى بەگ - لە ئىرانى پايتەختى دەوولەتى فارس ، داواى لە پىشىمى شای فارس كرد ، ئەو زىانانى كە لە شىخ عوبىدولای نەھرى كەووتووه لە سالىكانى رابوردو ، پىويستە قەرەبووكردن بۆى بگەريئەتەوھ ، چونكە لەوانەى شىخ بەھىزى لايەنگرانى لە رۆژھەلات و باكورى كوردستان پەلامارەكانى ئەنجامىدات لە داھاتوودا .

۱۸۸۲

۱۸۸۲/۱/۲۵ لەدايك بوونى نووسەرو رووناكىرى ناودارى جىھان خاتوو - ئەدىلان فرگمىنيا ستىفنه - ناسراو بە - فرگمىنيا وۇلف - لە شارى لەندەنى پايتەختى بەرىتانىا . كە بۆتە ھىماى بزوتنەوھى ئافرەتان ئەویش قەلەمىكى پىشەرھو و شوپشگىر دادەنرىت لە نووسىنەكانى و رىكخستنى شەپولى ھۆشيارى بەدلىكى پاكەوھ داواى يەكسانى ئافرەتى لە گەل پىاو

كردووه .

به هۆی بهردهوامی لهكارهكانی ، كه يهكهم رۆمانی له ساڵی ۱۹۱۵ بهناوی -
 الاقلاع - و له ساڵی ۱۹۲۲ رۆمانیكى ديكهى بهناوی - غرفه يعقوب -
 بلاودهكاتوه ... له ساڵی ۱۹۲۵ رۆمانیكى ديكه بهناوی - السيده داليوه -
 بلاودهكاتوه ... ئەم نافرهته شوپشگيێرو خوڤراگره له پیناو كاره
 گۆرانكايهكانی و له ئاكامی ویرانکردنی مالهكهی له لایهن ناپالمهكانی
 سووپای ئەلمانیا له سهرهتای جهنگی يهكهمی جيهانی و دروست بوونی نا
 ئومیدی ههستا بهخۆبهستنهوهی لهبهردیكى گهوره ، به جل و بهرگيهوه و
 له ۱۹۴۱/۳/۲۸ خۆی ههڵ دهباته ناو زبى ئوس و گيان لهدهست دهبات له
 تهمهنى ۵۹ ساڵیدا ... ئەمهيه ژيانى شوپشگيێران و پروناکييران لهسهر
 زهويدا ، كه ههموو ههولى پینووسهکانیان له پیناو خزمهتکردنی مروڤايهتیه
 له جيهاندا .

۱۸۸۲/۳/۱ زانا و فهيلهسوڤى ناودارى پزیشكى جيهانی دکتۆر - رۆبرت كوڤخ - ڤایروسی
 نهخۆشى سىلى دۆزیهوه ، ئەويش له پیناو بهرگریکردن و ماوه نهدان
 بهبلاوبوونهوهی ئەونهخۆشیه لهجيهان بهتایبهتی له ناو چینی ههژار ، كه
 ببووه هۆی گيان له دهست دانى بهههزاران هاوولاتی له جيهاندا .

۱۸۸۲/۴/۱ لهدايك بوونی دامهزیننهرى كارگيێرو دهزگای ڤیینا و يهكێك له دامهزیننهرى
 فهلسهفهى - التحليليه المعاصره - مۆرانتس ئەشك - له شارى بهرلینی
 ئەلمانیا ... شایانى باسه باوكى پیاویكى پيشهسازى بووه . باپیری ئەرنست
 مۆرتس ئەرنست مروڤيێكى نیشتیمان پهروهى ئەلمانی بووه دژى داگیرکهرى
 ناپلیۆن و يهكێك بووه لهسهرکردهكانى پزگارى ئەلمانیا . له دواى
 تهواوکردنی قووناخهكانى خوويندن له ساڵی ۱۹۰۰ چووه زانکۆی بهرلین بۆ
 خوويندنى فیزیا بهخوويندنى دانراوهكانى ماكس و پلانك كه ئەم دوو
 فهيلهسوڤه ناوداره فیزیاى بوونه .

له ساڵی ۱۹۰۴ بروانامهى دکتۆرای بهدهست هیناوه ... له ساڵهكانى ۱۹۱۱
 - ۱۹۱۷ مامۆستای یاریدهدهر بووه له زانکۆی رۆستوك له ئەلمانیا ... له
 ماوهش چهندین دانراوى خسته بهردهست خووينهران ، ئەويش - النقریه
 العامه للمعرفه - . له ساڵی ۱۹۲۱ بووه مامۆستا له زانکۆی کيبيل و له ساڵی

۱۹۲۲ بۈيۈك مامۇستا لەزانكۆي قىيىنا . ئەم فەيلەسوفە لەكارەكانى نووسىن
 و مامۇستايەتى بەردەوام بۈيۈك تاكوو لە ۱۹۳۶/۶/۲۲ بە گۈللە گيان لە
 دەست دەدات ، لەو كاتەي كە بەرەو زانكۆ دەروېشت لەلەين يەكك
 لەقوتابىيەكانى لە شارەكەدا .

سەرچاۋە:- مەرسۇمەي فەلسەفە - دانانى - دكتور عبدولرەحمان بەدەمى - بەرگى /۲ .

۱۸۸۲/۴/۱۹ كۆچى دوايى فەيلەسوف و زاناي ناودارى جىهان - چارلس داروين - كە
 خاۋەنى بەناۋابانگىرتىن كىتئىبە بەناۋى - اصل الانواع - لە سەردەمى خۇي .
 بەلام زاناي بە ناۋابانگى جىهانى - لامارك - ھەر لە پىشەۋەي داروين بۈيۈك
 لە ھەمان بۈيۈكەن لە جىھاندا .

۱۸۸۲/۵/۲۲ شاعىرو نووسەرى ناودارى فەپەنسى - فىكتۇر ھىگۇ - لە پارىسى
 پايتەختى فەپەنسا ، مائناۋايى يەكجارى لەگەلانى فەپەنساۋ جىهان كىرۈۋە
 لە ۋولاتەكەدا .

۱۸۸۲/۶/۲۵ لە دايك بوونى خاتوو - ئادلىن فىرژىنيا لىسلى - لە شارى لەندەنى
 پايتەختى بەرىتانىا ، لە بنەمالەيەكى ئەروستوكراتى و لە سەر پىرەۋە تۈۋند
 رەۋەكەي كۆمەلگا فىكتۇرىيا پىدەگات ، دواي مردنى دايكى لەسالى ۱۸۵۹
 دوچارى زنجىرە نەخۇشەيەكى دەروونى و ھۇش دەبىت و ژيانىكى نامرادانە
 بەسەر دەبات .

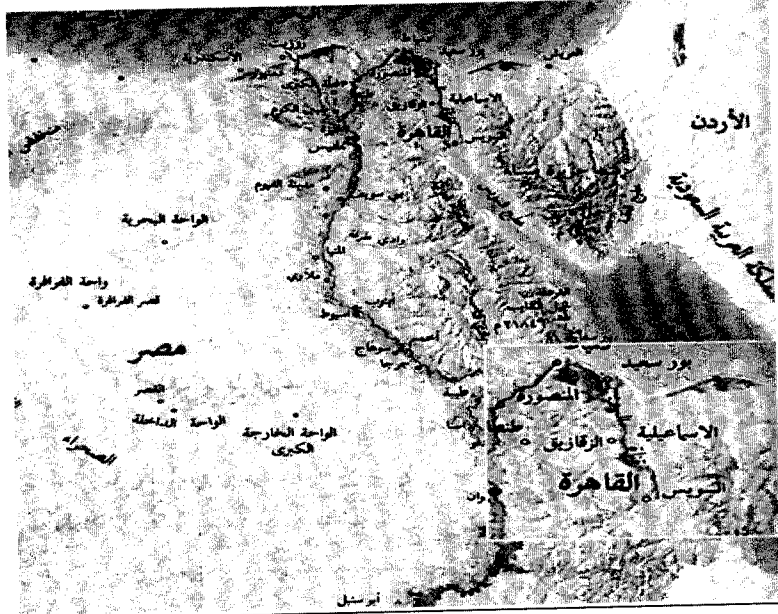
شايەنى باسە كە ئەم خاتۈنە يەكەم پۇمانى بەناۋى - كۆتايى گەشتەكە -
 بلاۋدەكاتەۋە دەبىتە يەكك لە پۇمان نووسە ديارەكان ... ھەروا بەردەوام
 دەبىت لە نووسىنەكانى تا لە پۇژى ۱۹۴۱/۳/۴ مائناۋايى لەگەلانى
 ۋولاتەكەي دەكات ، كە ۋولاتانى ئەۋروپا لەناۋ گەرمەي شەپرى جىهانى
 دابوون ، فىرژىنيا گىرفانەكانى پىرلە بەرد دەكات و خۇشى بەدەريا دا دەدا ،
 دواي ئەۋەي نامەيەكى زۇر گرنگ بۇ مىردەكەي جى دەھىلى . كە تىيادا پى
 ى رادەگەيەنى كە ئەم كارە بەھۇي تۈۋش بوونى بە نەخۇشەيە دەرونيەكان .

۱۸۸۲/۷/۱۱ لە دواي كۆچى دوايى محەمەد عەلى پاشاى دامەزىنەرى ۋولاتى مىسر ،
 محەمەد تۇفيق ئىسماعىل ، لە سالى ۱۸۷۹ دەسەلاتى مىسرى گرتە دەست .
 كە لە نەۋەي محەمەد عەلى پاشا بو ، بە ناۋى بنەمالەي خىديوۋى ، كە
 لەرەچەلەكدا كوردن و لە كاتى ئەو شۇپشى عرابى ھەلگىرساۋ بەرىتانىا ئەو
 شۇپشەي كىردە ھۇكارى پەلاماردانى مىسرى بە بۇردومان كىردنى شارى

ئەسکەندەرییە ، کە ماوەی ٧٤ ساڵ لەداگیرکردنی میسر بەردەوام بوو ، لە سەر وولاتی میسر لە کیشووهرەکه‌دا .

١٨٨٢/٧/١١ لە دواى هێرشى هیزه‌کانى سووپای به‌ریتانیایه‌ بۆردومانکردنى شارى ئەسکەندەرییەى میسر بەشیووهریه‌کى درندانە ، بووه‌ هۆی په‌شکردنه‌وه‌ى شاره‌که‌ و بووه‌ هۆی ناره‌زایى بیری گشتى پیشکه‌وتوو له‌جیهان و هه‌تا له‌ناو په‌رله‌مانى به‌ریتانیادا .

١٨٨٢/٨/١٧ شاره‌کانى سوئیس و بۆرسه‌عیدو ئیسماعیلییه‌ى میسرێ له‌ لایه‌ن هیزه‌کانى سووپای به‌ریتانیای داگیرکران له‌ وولاته‌که‌دا .

١٨٨٢/٨/١٧ رابه‌رو پیشه‌واى كورد شیخ عوبیدولای نه‌هرى له‌هه‌ولیکدا توانی به‌فیل له‌ به‌ندیخانه‌ى ئەسته‌مبۆل پابكات و به‌ره‌و به‌نده‌رى - بۆنى - سەر که‌نارى رۆژه‌لاتى ده‌ریای په‌ش بپروات و له‌وى به‌ره‌و كوردستان... به‌لام دووباره‌ ده‌ستگیركراوه‌ له‌لایه‌ن ژه‌ندرمه‌كانى ده‌سه‌لاتى عوسمانى ، به‌ یارمه‌تى چه‌ند كوردیكى خۆفروش و دژ به‌گه‌ل و نیشتمانه‌که‌یان .

١٨٨٢/٩/ هیزه‌کانى سووپای به‌ریتانیای به‌ ته‌واوى وولاتى میسر یان داگیرکرد به‌هۆی هه‌لاتنى هیزه‌کانى سووپای مسیر به‌سه‌رکردیه‌تى ئەحمه‌د عه‌رابى پاشا له‌ شارى - تل الکبیر - ، که‌ بووه‌ هۆی ئەوه‌ى که‌ سووپای به‌ریتانیای بچیتته‌ ناو

شارى قاھىرە پايتهختى مىسر لەدوای داگیرکردنى شارەکانى دیکە
بەسەرکردایەتى - ونسلى - لە ۱۵/۹ى ھەمان سالدا .

۱۸۸۲/۱۰/۶ زاناو بیرمەندو نووسەرى

بەناوبانگى ەرهەبى و

جیهانى - جبران خەلیل

جبران - لە شارى

بەىروتى پايتهختى

لوبنان چاوى بە جیهان

ھەلھیناوه . جینگەى

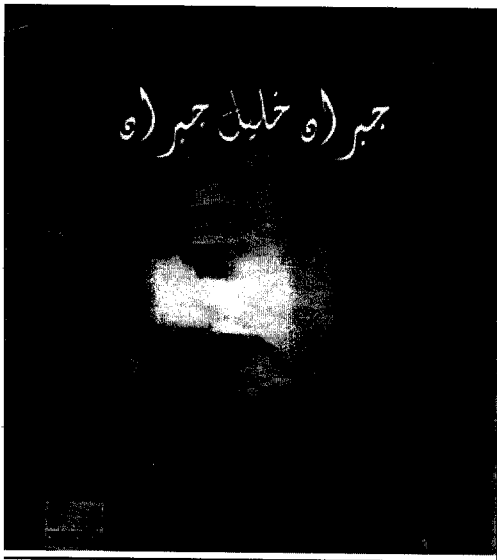
ئامازە پیکردنە کە کارە

گەوورەکانى جبران

پاداشتیک بووہ بۆ

گەلانى سەر رووى زەوى

... رۆشنیرى جبران

ھەمە لایەن بووہ لە بەىروت ، بگرە تاكوو پاريس و لە شارەکانى لەندەن و
بەرلین و واشنتۆن و ساوبا ولۆو مەكسىكو .

ھەروا کاریگەرى لەھەست و ھۆشى فەیلەسوف و شاعیر و رۆماننوس و

چیرۆک نووس و رووناکبیر ھەبوو لە ھەموو بوارەکانى کۆمەلایەتیدا . نووتیز

وھرگێردراوھەکانى جبران خلیل جبران لەلایەن نووسەرى ئىتالى - فرانٹشیکۆ

مديتشی بووہ بە ناوینیشانى - بیست وینە - کە چەندین تابلۆى بلۆکراوھ

جبران بوو بۆیە یەكەمجار لە سالى ۱۹۱۹ لەشارى نیورۆكى ئەمەریكا لەگەل

وھرگێران پێشەكیەكەى رەخنەگرى ئەمەریكى - ئالیس رفائیل - لە سەر ئەو

تابلۆیانە ، ھەروا لەچینی میلیى کارەکانى جبران وھرگێردراون لە سالى

۱۹۳۱دا .

ئەو دانراوانەى جبران لە ئۆلۆمپیاتی پەكین لەسالى ۲۰۰۸ لەچینی میلیى

ھەلئەواسرین لە پال پرۆگرامى رۆشنیرى تاییبەت كە - یەكیەتى

لیكۆلینەوھى جبران لە جیهان - ئامادەى كردووه ... لەگەل ئەو كارە

گرنگانەى جبران و بەدەيا پيشانگا و ئاھەنگ بەبۆنەى يادکردنەوہى ئەو
رووناكبيرە مەزنە لە وولاتە جياجياكانى جيهان نامادەيى بۆكراوہو دەكرىت
بەھۆى بوونى ئەدەبىيى ئەكادىمىيائى رەسەن لە نووسىنەكانى لەلايەن
نووسەر و رووناكبيرە جيهانىەكاندا.

١٨٨٢/١١/١٣ پيشەوای كورد - شىخ عوبيدلأو - كورەكەى شىخ عەبدولقادر لە پاش
شەرىكى شەش كاترمىرى لە باكوورى كوردستان بەدیل گيران و رەوانەى
بەندىخانەى شارى مووسل كران ، دواى ئەو رەوانەى ماكوكران ، كە ئەو
شەرەش لە گوندى شەيتان بوو كە -٧٠- قەرسەخ - دوورە لە
شارۆچكەى رواندز لە ھەريى باشوورى كوردستان .

١٢/٢٣ / لە دواى دەستگيركردنەوہى رابەر و پيشەوای كورد شىخ عوبيدولأى نەھرى
١٨٨٢ شۆرشيگير ، لە بەندىخانەى شارى وويلايەتى مووسل رەوانەى شارى
مەدينەى مەوہرى سعوودى كرا .

تیبينى :- زۆر جيگەى پیکراوہ لە کتى دەستگير کردنەکیدا

١٨٨٣

١٨٨٣/٢/١٣ كۆچى دوايى ديارترين داريزهري تيبورى موزيكاو ئوپرانوسى ئەلمانى -
فاگنەر- ... ئەم كەسايەتية تەرمەكەى لە باخچەى فيلاكەى خۆى لەشارى
بابرؤيت دەنيژىت.... شايانى باسە فاگنەر لە ١٨١٣/٥/٢٢ ، لە شارى
لايبزكى ئەلمانيا لە دايك بووہ ... پاش تىپەربونى ٦ مانگ لە دواى لە دايك
بوونى باوكى كۆچى دوايى دەكات ، كە ناوى - كارل فيرئشى - بووہ
دايكى گۆزانى بيژى شانۆ بووہ، دواى ئەوہ ميراد بە ھونەرمەند شووبە
لودفيك كابرى ئەكتەر دەكاتوہ . لە دواى ماوہيەك مائناوايى لەجيهان دەكا
لە وولاتەكەيدا .

١٨٨٣/٦/٨ لە دواى پازى بوونى بەریتانیا لەسەر ئەوہى ، كە فەرەنسا پاريزراوى
توونس بگريتە دەست . ئەويش بە مۆركردنى ريكەووتنامەى نيوان
فەرەنساو توونس لە- مەرسى-، كە بووہ ھۆى بيبەشکردنى توونس لە
برياردان لە سەربەخۆى لە ناوخۆى توونس بەھەلسووراندى كاروبارى

ناووخۇي ۋولاتەكەيدا . ئابەم جۆرە ۋولاتانى پۇژئاۋا دژايەتى يەكتىران دەكرد لەسەر فراندن ۋاگىر كىردنى خىروپىرو سامانە ھەمە لايەنەكانى ۋولاتانى جىهان بە تايبەتى خاكى كوردستان .

۱۸۸۳/۷/۲۹ لە داىك بوونى - برون بىنۇمۇسۇلېن - ناسراۋ بە مۇسۇلېن لە شارى پۇماي پايتهختى ئىتالىا ، مۇسۇلېن كە باوكى ئاسنگەر بوو ۋە داىكى مامۇستا ، لە دوامى ئەم مروۇقە لە مروۇقىك ۋە كەسايەتتەكى دىموكراتىخۋازو سوشىيالىستى پرووى بەرەۋ فاشىيەت ۋەرگىپراۋ ئەنجامى دواساتەكانى ژيانى كوۋشتن بوولە ۋولاتەكەيدا .

۱۸۸۳/۱۰/۳ بە ھۆي گۇپىنى بارى ناووخۇي دەسەلاتى ئىمپىراتۇرىيەتى عوسمانى ۋ لاۋازىۋونى ، لە ئەنجامدا بە تەشەنەدار كىردنى كىشەكانى گەلانى ژىر دەسەلاتەكەۋ چارەسەرنەكردنى ، بە تايبەتى كىشەي گەلى كوردستان . ھەروا بەرامبەر رشەگەزى مېينە ئەۋىش بە ھۆي لە بارچوونى بارى ئافرەت بە ماۋەدانى ئازادى ۋ لاسايى كىردنەۋەي دابۋنەرىتى ۋولاتانى پۇژئاۋاى ئەۋكات .

ئەۋكاتىش بە ياننامەيەك لە ۋولاتانى پۇژئاۋا پايگەياند بەپازى نەبوونى دەسەلاتى عوسمانى لەۋ بۋارە لە پەيوۋەندى كۆمەلەيەتى ۋ پىگەگرتن لىيى ۋ بەرەۋ گەپاندنەۋەي پەيوۋەندى كۆمەلەيەتى بۇ بارى جاران .

۱۸۸۳/۱۰/۱۲ مائىۋاىي كىردنى پىشەۋاى گەل ۋ نىشتمان ، لە گەل ۋ نىشتمان شىخ عوبىدۇللاي نەھرى لە ھەندەرانى دورخراۋەي لە سەر خاكى نىشتمانەكەيدا ، كە كوردستانە . لە شارى مەدىنەي مەنۋەرى ۋولاتى سعوودىيە لە بىابانى دورگەي عەرەبىدا .

۱۸۸۴

۱۸۸۴/۳/۲۷ يەكەم گىفتوۋگۇ بە تەلەفۇن بۇ يەكەم جار لە نىۋان ھەردووشارى پۇستىن ۋ نىۋرۇكى ئەمەرىكا ئەنجامدرا .

۱۸۸۴/۵/۲۴ لە داىك بوونى نووسەرى بەناۋبانگى ئەمەرىكى - كلارك لىونارد ھال - لە شارى نىۋىۋرۇكى ئەمەرىكا .

١٨٨٤/٦/٤ له دوای دروستکردنی
پهیکهري ئازادی له
فهره نسا ، حکومهتی
فهره نسا ئه و پهیکهري
پیشکەش به حکومهتی
وویلیه ته
یهه کگرتوه کانی
ئه مه ریکا کردو دوای ئه و
بریارهش به که شتی
ره وانهی ئه مه ریکا کرا .
که له دهروازهی بهندهری
شاری نیوورک
چهسپاندراره ، که له

ههردوو وولاتی ئه مه ریکا فهره نسا ئه و پهیکهري به هیماي خوراگری و به
هیزی و سه رکه و وتن و ئازادی داده نریت له جیهاندا .

١٨٨٥ ✍

١٨٨٥/١/٢٢ له و به لگه نامه ی که له تهکیه ی شیخ باقی له شاری کهرکوک له باشووری
کوردستان دوزرایه وه ، ناوی شاره زوور به ناوی - منه سه رقیه ی قلفنه - بووه
، که ده کاته پارێزگای شاره زوور ، به لام دوای ٣٠٠ سال ئه و ناوه گواستراوه
بو سه ر وولایه تی مووسل ، له لایه ن ده سه لاتی عوسمانیه کان له هه ریمه که دا .

١٨٨٥/٤/٢٩ کردنه وه ی ده رگا کانی زانکوی ئوکسفورد بو یه که م جار بو خویندکاره
که چه کان له ئه مه ریکا دا .

١٨٨٥/٦/٢٥ بلاو کردنه وه ی یه که م ژماره ی رۆژنامه ی - مووسل - له شاری مووسلی
نیستا .

جیگه ی ئاماره پیکردنه که رۆژه لاتی مووسل کورد له نه ته وه یه که مه کانی
ئاوه دان کردنه وه ی ئه م شاره بوونه بهر له ٤٢٠ سال پیش زایین و که سی دیکه

... واتە نەتەھەي دىكە لە عەرەب و توركمان لەو ناوچەيە نەبوونە ، واتە زېم رۆژھەلاتى مووسل سنوورى دانىشتووانى كورد بوونە ەك ئىستاش كە كورد زۆربەي دانىشتووانى رۆژھەلات و باكوورى رۆژئاواي مووسل پىك دىنن لا ناوچەكەدا .

دواي ئەو ەئارامى و جوولەكە ەمەسىحى پوويان لەوناوچەيە كردووە ، واتە لەرۆژئاواي ئىستاي شارى مووسل و ژيانيان بەيەكەو ەدەبردە سەر . دواي ئەو ەبازرگانە عەرەبەكان ەمەر لەو ەپىنە عەرەبەكان وورددەوورددە بەرەو باشوور و رۆژئاواي مووسل ەاتوون .

جا لىرەدا مەبەستمان چاپەمەنى و رۆژنامەگەريە لەو شارەدا كە بلاوكردەنەھەي جوولانەھەي مەسىحىەكان بۆ سالى ۱۸۵۸ دەگەريتەو ەكە يەكەم چاپخانە لە سالى ۱۸۷۵ گەيشتە شارى مووسل بەناوي چاپخانەي - ويلايە - لە مووسل دامەزراوە ، بەرلەو ەش لە سالى ۱۸۶۹ ەيچ رۆژنامەيەك نەبوو تەنيا رۆژنامەي زەورا نەبىت . ئەو رۆژنامەيەش بە يەكەم رۆژنامە لەو شارى مووسل دادەنرىت ، كە رۆژنامەيەكى رەسمى ويلايەتي مووسل بوو كە ەفتەي جارىك دەردەچوولە شارەكەدا . ئەم رۆژنامەيە لەدەرچوون بەردەوام بوو بەھەردوو زامانى عەرەبي و توركى تا سەرەتاي جەنگى يەكەمى جىهان لە شارەكەدا .

دواي ئەو ە لە سالى ۱۹۰۲ - الباو الدومىنيكان - ژمارەيەكى گۆقارى دەستەي گولى دەركرد بەھەرسى زامانى عەرەبي و فەرەنسى و كلدانى ، كە ئەم گۆقارەش تاكوو مانگى /۱۲/ ۱۹۰۹ بەردەوام بوو ... رۆژنامەگەرى لە مووسل رۆلىكى كارايان لەراگەياندى دەستوورى ئىمپراتورىيەتي عوسمانى گىرا لەمانگى / ۷/ ۱۹۰۸دا .

لەو كاتەي كە لە ەموو ئىراق ۲۵ رۆژنامەي مۆلەت پىدراو ەبوو ... دواي ئەو ە سى رۆژنامەي دىكە لەشارى مووسل مۆلەتي دەرچوونيان پىدرا :- رۆژنامەي نەينەوا لە ۱۹۰۹/۷/۱۵ و ، دواي ئەو ە رۆژنامەي ئەلنەجاح لە ۱۹۰۹/۱۱/۱۲ و ، ەروا رۆژنامەي چنەباز لە ۱۹۱۱/۶/۲۷ ... بەلام دواي ئەو ە لەمانگى /۷/ ۱۹۱۲ ەرسى رۆژنامەكە لە بەر چاوان وونبوون بەھەي ەوكارەكانى راميارى ودارايى ئەو كات .

دوای ئەو بەرپرسیانی عوسمانی ھەر لە گەل ھەلگیرسانی جەنگی یەكەمى جیھان لە سالی ۱۹۱۴ دەستیان بە سەر چاپخانەى نەینەوا داگرت و جوړیك له روژنامەگەرى سەرى ھەلدا وەك :- عوسمانلى زانستى ئەفنامەى لرى - یان - برقیات اخباریە عوسمانیە - كە بریتی بوون لە پەرى چاپکراو لە دەنگ و باسى ناوڤو دەروە ، بە ھەردوو زمانى عەرەبى و توركى ... بە لām له دوای ئەوہى كە بەریتانیا لە سالی ۱۹۱۸ موسلى داگیرکرد روژنامەو چاپەمەنیەکانى خستە ژیر دەسەلاتى خۆیەوہ .

لە روژە نزیكەکانى كودەتا بە ناویانگەكەى عەبدولوھاب شەواف ، بە ناوی جوولانەوہى شەواف لە شارى مووسل لە ۱۹۵۹/۵/۷ روژنامەى راستى - الحقیقە - یەكەم ژمارەى بلاوکرایەوہ بە ئیمتیازى مامۆستا - جەرچیس فەتھوللأو سەرنووسەرەكەى ئەنوەر مائى - بە ھەردوو زامانى كوردى و عەرەبى دەردەچوو لە شارەكەدا .

بە لām لە دوای دەرچوونى ۲۴ ژمارە لە ۱۹۶۰/۸/۶ لە لایەن وەزارەتى ئىرشادى ئىراقى مۆلەتەكەى راگیرا ... كە یەكەم روژنامەبوو بە زامانى كورد بلاوبكریتەوہ . ئىتر دوای رووخاندنى رژىمى بە عەسى لە ئىراق دووبارە دەستكراو بە دەرچواندنى روژنامەو گوڤارى كوردى و سەنتەرى روژنەبىرى بە تايبەتى لە دوای ۲۵/۹/۲۰۰۳ دا لە شارەكەدا .

۱۸۸۵/۱۱/۵ لە داىك بوونى نووسەرو رووناكیرو فەیلەسوف و میژووناسى ناودارى ئەمەریكاو جیھان - ویل دیورانت - لە ویلیایەتى ماساشووسى لە ئەمەریكا ... شایانى باسە ئەم كەسایەتیە ناودارە دانەرى كتیبى - قصة الحضارة - تەكە لە ۴۲ بەرگ پىك ھاتووہ لە گەل شۆرشى فەرەنسى و سەردەمى ناپلیۆن و بە دەیا كتیبى بە ھاوكارى خیزانە ھاو خەباتەكەى ئەریل دیورانت بەرھەم ھیناوە .

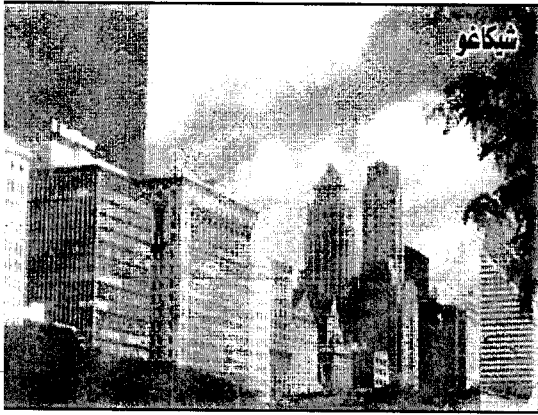
ئەم نووسەرە ناودارە جیھانیە و ئەمەریکیە بە ھاوكارى یەكترى كردن لە گەل ھاوسەرەكەى بەردەوام بوونە لە خەبات بە پینووسەكەیان تاكوو كوچى دوایى خیزانەكەى ئاریل لە ۱۹۸۱/۱۰/۲۵ لە تەمەنى ۸۳ سالییدا ، ھەروا كوچى دوایى ویل دیورانت لە ۱۹۸۱/۱۱/۷ لە تەمەنى ۹۶ سالییدا بە مائناوایى

کردىن ئان لى جىھاندا .

سەرچاۋە: - موسوعەي فەلسەفە - دانانى - دىكتور غەبدىلرەحمان بەدەۋى - بەرگى ۱/ .

۱۸۸۶

۱۸۸۶/۳/۳ مۇزىكىدىكى رېگەۋوتنامە ئاشتىبۇنەۋەي نىۋان بولگارىياو سېرېيا با گەرەنەۋەيان بۇ كات و ساتەكانى پىشۋويان بەپەرەپىدان و گەشەپىكردىر پەيوۋەندى ھەمەلايەنەكانى نىۋانيان لەھەموو بوارە جىيا جىياكاندا .

۱۸۸۶/۵/۱ پۇژى جىھەژنى

كرىكارانى جىھان

بېرىارى بۇدرا ، لە

ئەنجامى پاپەرىنى

كرىكاران لە شارى

- شىكاگو - ى

وويلايەتە

يەكگرتوۋەكانى

ئەمەرىكا ، كە

ھەموو سالىك لەو پۇژەدا يادى ئەو پۇژە دەكرىتەۋە بە پۇژى جەژنى كرىكارانى جىھاندا .

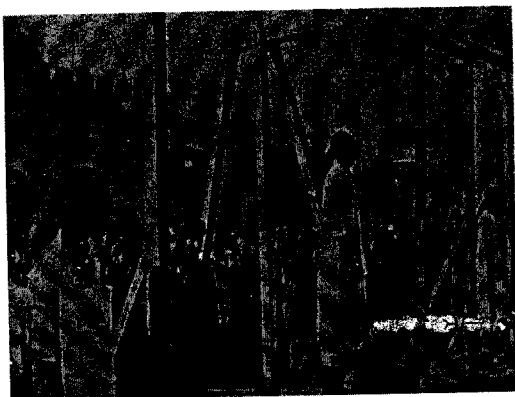
لە پىناو ۋەدى ھىنانى داخۋازىيەكانى ژيان و بەردەۋامبۇون لەخەبات دژە رژىمەكانى سەرمایەدارى ئابۋورى و پاميارىيەتى چەوسانەۋە ، لە لايە ، وولاتانى چەوسىنەر لە جىھاندا .

۱۸۸۶/۷/۴ دۋاى گەيشتنى پەيكەرى ئازادى بۇ ئەمەرىكا ئەۋىش بە دامەزاندنر پەيكەرى ئازادى لە شارى نىۋيۇركى ئەمەرىكا لە دۋاى گەيشتنى پەيكەرەك لە فەرەنساۋە بۇ ئەمەرىكا . لە دەروازەى بەندەرى شارى نىۋرۇك لە ئەمەرىكا

۱۸۸۶/۱۱/۳۰ كۆمەلەى ھاۋپەيمانان لە جىھاندا ، ئەو پۇژەيان كىردە پۇژى دژ بە لە سىدارەدانى مروۇق لە جىھان و ھول و كۆشش بەردەۋامە ، لە پىناو ئە

ئامانجه‌دا .

شایانی باسه ئه‌و
 دکتاتۆرو ده‌سه‌لاتداره
 خووین مژوو درندانه
 ناگریته‌وه ، که دژی
 مافه‌کانی گهلانی ژیر
 ده‌سه‌لاته‌کانیانن به
 تایبه‌تی مافه نه‌ته‌وه‌یی
 و نیشتیمانیه‌کان ته
 جیهانن...
 به‌لام...؟...!

۱۸۸۷

۱۸۸۷/۵/۳ به پپی به‌لگه‌نامه‌ی ژماره/ ۲۹ ، ئه‌ویش به‌دادگایی کردنی هه‌ندی که سایه‌تی
 کورد له عه‌شیره‌تی به‌رزنجه‌و تاله‌بان ، به سزادانیان له‌لایه‌ن ده‌سه‌لاتی
 عوسمانی له باشووری کوردستان له‌شاری که‌رکوک ، به هۆی به‌رگری
 کردنیان له کوردو مافه‌کانیان . دژ به دام و ده‌زگاکانی پژی می عوسمانی ،
 ئه‌مه‌ش ته‌نیا له‌به‌ر ئه‌وه‌ی که کورد بوون و دورکه‌ووتنه‌وه‌یان و نه‌دانی باج به
 نه‌چوونه پیزی هیزه‌کانی سووپای عوسمانی له ناوچه‌که‌دا .

۱۸۸۷/۹/۱۶ له دایک بوونی نیگارکیش و په‌یکه‌ر تاش و شاعیره دیاره‌کانی سه‌ده‌ی
 بیستی رابردوو - ژانی ئاریی - ناسراو به - هانز ئارب - له هه‌ریمی
 ستراسبورگی فهرنسا ... دوا‌ی ئه‌وه روو له شاری پاریزی پایته‌خت ده‌کات
 و له سالی ۱۹۰۶ له ئه‌کادیمیای قایمار بنه‌ماکانی هونه‌ر وهرده‌گریت و هه‌ر
 له‌و ماوه‌یه‌شدا نه‌زمونی به‌هره‌ی شیعری ده‌خاته روو... دوا‌ی ئه‌وه له‌سالی
 ۱۹۰۸ دریزه به‌خوویندنه‌کانی ده‌دات له ئه‌کادیمیای جۆلیان .

دوا‌ی ئه‌وه روو له وولاتی سوپسرا ده‌کات و له سالی ۱۹۱۲ به‌کاندیدیکی
 شیوه‌کار ده‌کات و له‌شاری میونیخ هه‌لی بو دهره‌خسی و به چه‌ندین تابلۆ
 به‌شداری له پیشانگایه‌کی گه‌وره‌ی کۆمه‌له‌ی شوپره‌سووارانی شین ده‌کات .
 له سالی ۱۹۱۴ له‌گه‌ل کۆمه‌له‌ هونه‌رمه‌ندیکی گه‌وره‌ی شاری پاریس

كۆدەبىتتە، بەر لەوەش چەندىن تابلۇ لەگۆقارە ھونەرىيەكەي بلاودەكاتەوہ.
 دووبارە بەھۆى جەنگ روو لە سويسرا دەكاتەوہ و دەچىتە شارى زيورخ
 پەيوەندى بەھىزى لەگەل ھونەرمەندان بەھىزدەكات و لەكارەكانى ھونەرى
 بەرەوام دەبىت تاكوو لە سالى ۱۹۵۳ داواى لىدەكرىت بەدارشتەم
 ديواربەندىكى گەوورە لەبرۇنز بۇ شارى كاركاسى پايتەختى فنزويلا، ك
 ناوينا - شووان و ھەور - تا لە ۱۹۶۶/۶/۷ لە شارى بارلى لەسويسر
 كۆچى دوايى دەكات ... ھانز ئارىي جگە لەنيگارو پەيكەر تاش
 لەھونىنەوہى شىعيرىش شووين پەنجەكانى دەستى دياربووہ ... ھەروا دەيا
 ديوانى بەزمانەكانى فەرەنسى و ئەلمانى و ئىنگليزى بلاودەكاتەوہ
 ھىمايەكى بەرز بوخۆى بەجىھان بلاودەكاتەوہ .

سەرچاوە: - مەرسوعەى فەلسەفە - دانانى - دكتور عبدولرەحمان بەدەوى - بەرگى ۲/

۱۸۸۷/۹/۱۹ لە دواى كۆچى دوايى رابەرو پىشەوای ئەوكاتى كوردو خاكى كوردستان
 شىخ عوبيدولاي نەھرى - ، بە دروست بوونى بارىكى نا ئارام لە كوردستا
 بەگشتى و رۆژھەلاتى كوردستان بەتايبەتى بە بەرپابوونى راپەرىن
 عەشیرەتى دەشتى كورد ، بە ھۆى رەفتارەكانى دادووەرى پارىزگای ورمى
 دەوورووبەرى ، ئەمىر جىھان سۆز مىرزا. كە ئەو راپەرىنە بەسەركردايەتم
 دووكوپرەكەى - شىخ ھەسەن - كە لە زىندان كۆچى دواى كردبوو ، ناويا
 - ھەسۆ بەدر - بوو، ئەو راپەرىنە بەردەوام بوو تاكوو شارى ھەلەب
 سوورىيى ئىستاي گرتەوہو بووہ ھۆى ئەوہى كە ھكوومەتى تارا
 داواكارىيەكانى كورد لەبەرچاوبگرىت لە ناوچەكەدا.

دواى ئەو ھەلوويست ئەمىر جىھان سۆز لە شارى ورمى لادراو ، يەككە
 كوردە ناودارەكانى شارى ورمى كرا بە دادوہرى شارى ورمى
 دەوورووبەرى ، ھەروا گۆرانكارى لە بەرپرسانى شارى سەردەشت و چەندى
 شارى دىكە كرا ، بەدانانى كەسايەتى كورد لە شارەكانى رۆژھەلات
 كوردستان.

۱۸۸۷/۱۱/۸ كۆچى دوايى گۆرانى بىژو ھونەرمەندو شاعىرى چىنى كرىكارو جووتيار
 پۇشنىبىرانى ناودارى فەرەنسى - ئۆزىن بۆتىە - لە پارىسى پايتەخت
 فەرەنسا ، گۆپرەكەى لە گۆرستانى بىرلاشنىزە ، ئەو گۆرانى بىژو شاعى
 كرىكارىيە بە شدارى لە راپەرىنەكەى كۆمۇنەى پارىس كردوہ لە فەرەنسا

دوای شهوه بهو هۆیه دورخراوتهوه له فهپه نسا .
 دوای نو سال گهپراوتهوه شاری پاريس و هه ر به ههژاری و راست گوویی و
 خاوهن ههلوویست و پهفتاری لیها تانهو خوشهویستی سهری ناوتهوه دژ به
 رژیمی سهرمایه داری و چهوسانهوهی مروژ له لای مروژ له جیهاندا .

۱۸۸۸

۱۸۸۸/۹/۷ نـــــــــــــــــهوهکانی

بــــــــــــــــهدرخانی ،

ئــــــــــــــــهمیر عالی

بهدرخان بهگ و

مهدهت بهگ ...

که کورانی

بهدرخان بوون

دهچوونه شاری

ئهــــــــــــــــستانهو

سهردانهکهیان

بههه ل زانی و لایاندا - ئهرا بژون ... و نامهیهکیان بۆ سهردارانی کوردستان
 نووسی و پریاردرا که هیژیکی گهورهو زۆری کورد ... بیته ... جوبزک
 ... که له نزیك ... تهرا بژون ... و لهوی چاویان بهو دوو میرانه بکهوی . دوای
 شهوه چاویان بهمیر ئهمین عالی بهگ و میر مهدهت بهگ کهوت ... بهلام
 حکوومهت که بهوهیان زانی ... و دهسهلاتدارانی عوسمانی تۆرانی هیژیکی
 زۆریان پهوانهکردو ریگهوبانیان لیگرتن بۆ شهوهی نهگه رینهوه کوردستان ...
 لهباشووری شاری - بایبورد - له دۆلاوه له باکووری کوردستان که هیژیکی
 توورک دهووری دانوو شهپ له نیوانیان بهریابوو له ناکامدا هیژی چهکاره
 کوردهکان شکان و بهناچاری خۆیان دابهدهست هیزهکانی سوپای توورک له
 ناوچهکهدا .

سهراچاوه :- پوختهی میژوی کوردو کوردستان - ئهمین زهکی بهگ - مرگیانی

محهمهدهلی عهونی - لاپههه / ۳۳۶ - ۳۳۸ .

۱۸۸۸/۱۰/۲۹ — مۆركردنى

پەيمانى

نىيودەۋولەتى لە

شەرى -

قووستەنتىنىيە -

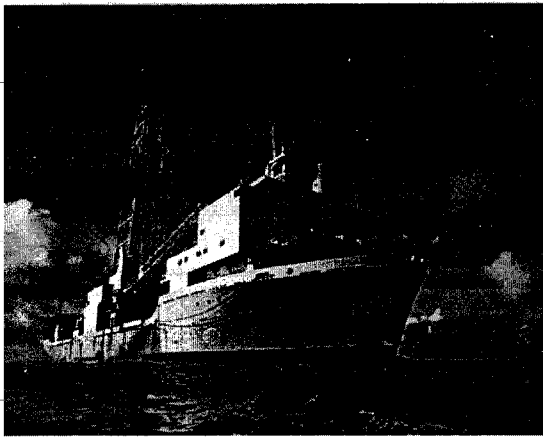
ئەستەمبۇنى

ئىستاي توركيا ،

كە پەيمانى بىكەى

دەريوانى بوو لە

نىوان وولاتانى

پەيوەندار لە سەر كەنالى سوئس لە وولاتى مىسر. لە نىوان فەرەنسا و ئەلمانىا و ئەمساو ئىسپانىا و ئىتالىا و روسىاي قەيسەرى و ھۆلەندا ، لە گەل ئەو وولاتانى كە نوپىنەرى دەسلەتتى ئىمپراتورىيەتى عوسمانى بە نوپىنەرى مىسر ، ئەو پىكە ووتنا مەيەى مۆركرد .

كە لەو كاتە مىسر سەربە ئىمپراتورىيەتى عوسمانى بوو... بەلام لە دواى مۆركردنى پەيمانى لوزان لە ۱۹۲۳/۷/۲۴ لەسەر پۇشنايى پەيمانى دارىژراوى ساكس - بىكوى ۱۹۱۶/۵/۱۶ ، وولاتى مىسر سەر بەخۆيى بەدەست ھىنا بەدەرچوونى لە ژىر ھەردوو دەسلەتەكان و ھىزەكانى سوپايى عوسمانى و سوپايى بەرىتانىا لە وولاتەكەدا .

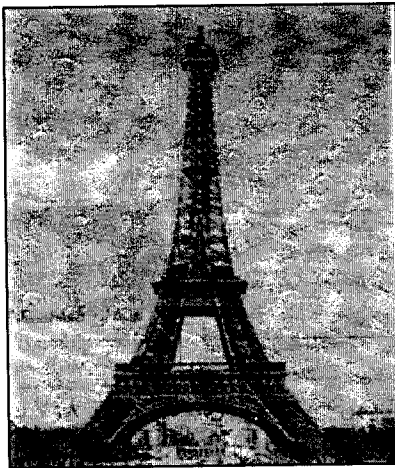
ئەويش لە دواى ھەرس ھىنانى ئىمپراتورىيەتەكە و بەپىي پىكە و تننامەى توركيا ، كە مافى ئەوەى پىدرا وەك وولاتانى دىكەى جىھان ، بەلام كورد و خاكى كوردستان بەتيرى ژەھراوى وولاتانى ھاوپەيمان كرا بەچار لەت و نىوو...؟ بەلام كورد...؟! .

۱۸۸۹

۱۸۸۹/۲/۵ شانشىنى ئىتالىا بە مەر سوومىكى شانشىنى دانىنا بە سەر بەخۆيى وولاتى ئىرىتىريا لە سەر بەشىك لە خاكى خوى و ناوى نابە ناوى پۇمانى دەرياي سوور ، كە مىر - ئىرپىرپۇم - دەسلەتتى ناوچەكەى گرتە دەست تاكوو كۇتايى جەنگى دوودەى جىھان .

۱۸۸۹/۳/۱ خاوەن بابەتى - الیزیدىيە اوعبده ابلىس - له لاپەرەكانى ۲۹۲-۲۹۸ له بەرگى ۱۲/ى بەشى شەشەم لەگۆقارى - المقتطف - دا دەلى: -
 ئىزىدىيەكان گروپىيكن لە كوردى خەوارجى و ھۆزىكن لە ھۆزە بەناوبانگەكانى كورد لە كوردستان ، لە دواى ئەو ئاينى خويان لەناو ئاينى زەردەشتىيەكان وەك مەزھەبى سەريان ھەنداوو و بەردەوام بوو لە سەر خاكي كۆرەستان لە كىووهرى ئاسيادا .

۱۸۸۹/۳/۳۱ كۆتايى ھاتنى كارەكانى دەست پىكردنى دروستكردنى تاوهرى بە ناوبانگى فەرەنسا ئىقىل ، لە پارىسى پايتەختى فەرەنسا ، كە بە بەرزى ۳۰۰ مەترو ھەرەمەكەشى لە ۱۵۰۰۰ھزار پارچەى ھەمە جۆر لەلايەن ئەندازيار - ئەلسكەندەر كۆستاف - دروستكراو و سالانە زياتر لە ۴ چوارمليۆن ھاوولاتى لە فەرەنساو لە جىھان پووى تىدەكەن .

چىكەى ئاماژە پىكردنە كە تاوهرى ئىقىل لە ۱/۲۶ / ۱۸۸۷ ، دەست بە ئىش و كارەكانى ئەم پرۆژەيە كرا . و لە ماوہى ۲۶ مانگ بەردەوام بوو لە كاركردن ... كە نزىكەى ۵۰ پەنجا ئەندازيارو ۳۰۰ سىسەد كررىكار كاريان لە بە ئەنجامگەياندننى ئەو تاوهرە دەكرد . ھەروا ماوہى كاركردن لە تاوهرەكەدا ۲۱ بىست و يەك مانگى خاياند لە شارەكەدا .

دواى ئەو تاوهرى ئىقىل لە ۱۸۸۹/۵/۶ بە شىووہەيكى فەرەمى كرايەو ، بۆ گەشتياران لە فەرەنساو وولاتانى جىھان . ھەروا تاوهرى ئىقىل يا ئىقىل - بە فەرمانى - - tour effei - كە برىتتە لە بوورژىكى ئاسنين ... كە لە شامپ دى مارس - واتە لە - گۆرەپانى مارس - دايە لە نزىك رووبارى - سىن - لە شارى پارىسدا ، لە فەرەنسا .

كە ھەلگىرى ناۋى - گۇستاف ئىفىل - ۵ كە ئەم ئەندازىيارە نەخشەسازى ئەو تاۋەرەي كىشاۋە ، كە لە ھەر شوپىن و مەزارىكى دىكەي ئەورۇپا بە ناۋبانگترە .

ھەروا خەرجىيەكانى تەۋاۋى ئەم تاۋەرە گەيشتە ۷, ۸۰۰, ۰۰۰ مىليۇن فرەنگى زېرىنى فەرەنسى ... ئەم گوۋژمەيەش لە داھاتى فرۇشتى پلىتەكانى كە ئەو پىشانگاىيەدا بە دەست ھات . ھەروا لە سالى ۱۹۶۴ ، ئەو تاۋەرە چۈۋە ناۋ لىستى شوۋىنەۋارە دىرۇكىەكانى شارى پارىسى پايتەختى فەرەنسا .

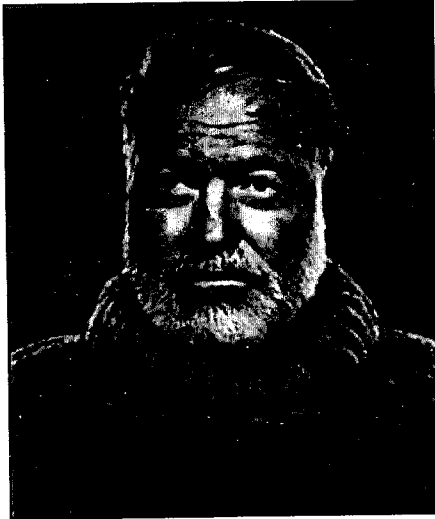
ھەروا ئەم تاۋەرە لە ۱۸۰۳۸ پارچە ئاسنى جۇراۋ جۇر و ۲,۵۰۰,۰۰۰ مىليۇن بزمارو مىخ چىكراۋە ، كە كىشى تىكرابى دەگاتە ۱۰۱۰۰ تەن ... كە لە سەر چۈار ئەستۈن راگىراۋە و بىكەكانى لە خۇياندا پىك ھىناۋە ... كە دورىيەكانىيان ۱۲۵×۱۲۵ م ... كە كۆي گشتى رۈبەرەكەي دەگاتە ۱۵۶۲۵ مەتر چۈار گۆشە . ھەروا بلىدى تاۋەرەكە ۳۱۲ مەترە ، كە دەگاتە ۱۰۲۴ پى . لە دۋاى ئلا خستەنە سەرى لە شارەكەدا .

ھەروا لە دۋاى سالىكانى ۱۹۰۶ تا ۱۹۲۰ ھەولدىرا بۇ پەخشى تەلەفرىۋن و رادىۋ بە كار بىت ، كە ئەمەش لە سالى ۱۹۲۱ بە كار ھىنرا . ھەروا ئەم تاۋەرە خاۋەندارىتەي ھى شارەۋانى شارى پارىسە ... لە فەرەنسادا .

۱۸۸۹/۴/۱۶ ھونەرەندو ئەكتەرى ناۋدارى جىھانى - چاركس سىنەر چاپلى - ناسراۋ بە - شارلى شاپلىن - ، لە خىزانىكى ھەژار تىكۆشەر لە شارى لە نەدى پايتەختى بەرىتانيا لەدايك بوۋە ، چارلى چاپلى باۋكى بە ھۆي ھەژارلى و نا لەبارى ژيانى ، لە سالى ۱۸۹۴ كۆچى دۋاىي كردوۋە ... شايانى باسە چارلى چاپلىن نمونەيەكى تاقانەيە لەپراست گۆيى و خزمەتكردنى ھەژاران دژ بە چەوسانەۋە لەلايەن سەرمايەدارو ئىمپىريالىزم لەجىھاندا .

۱۸۸۹/۵/۲۱ بۇ يەكەم جار بىنەماكانى كۆمەلەي - ئىجادوتەرەقى - پىك ھىنرا لەلايەن تالب ئەلبان ، كە نازناۋى - ئىبراھىم تمۇ - بوۋ ، لە باكۋورى كوردستان ، دۋاى ماۋەيەك بە ھەول و كۆشش ئەو كۆمەلەيە پەرەي سەندو بوۋە - كۆمەلەي

يەكگرتن و پيشكە ووتن - دژى دەسلەتتى ئىمپىراتورىيەتى عوسمانى لە سنوورى دەسلەتەكەيدا .

۱۸۸۹/۶/۲۱ فەيلەسوف و زاناو رووناكبيرو

نووسەرو چىرۆك نووس و

رۇماننووسى ناودارى جىهان -

ئەرنست گلارنست ئەدمۇنز -

ناسراو بە - ھەمەنگوای - لە

ئەواك بارگى وويلايەتى

ئەلینۆى ئەمەرىكاو بە دەوورى

۱۰ ميل لە شارى شيكاگو

چاوى بە جىهان ھەلھىناوہ .

ئەم كەسايەتتە ھەر

لەھزىرەكارىدا ژيان لەو شارەدا

بەسەر دەباو لەقۇناخىكى زۆرى تەمەنىدا لە پىگەى باپىرىوہ شەيداي پۇمان

و چىرۆك و ھەقايەتى سەردەمەكەدا دەبىت ... ئارەزووى دەست پىكردىنى

نووسىنەكانى لەقۇناخى خوويندىنى نامادەيى دەبى ... كە ھەمەنگوای

شەشەمىن مندالى دكتور گلارنيس دەبى ... ھەر لەكاتى خوويندىنى لە

قوتابخانەى - فۇرست - لەوى ھەولەكانى نووسىن لەگۇقارى قوتابخانەكەو

ئەو كىتپە سالانەيىدەدا بلاودەكاتەوہ ... كە بەناوى تابۇلا دەردەكرا .

لە دواى تەواوكردنى خوويندىنى ھەمەنگوای لە سالى ۱۹۱۷ دەچىتە شارى

كنساس و لەوى وەكوو پەيامنىرىكى تازە پىگەيشتوو لە رۇژنامەى -

ئەلكنساس سىتى ستار - كاردەكات و لەو كاتەش ئەمەرىكا دەكەويتە ناو

جەنگى يەكەمى جىهان .

لە يەككە لەشارەكانى ئىتالىا بەھوى پىكەووتنى پروشكى بۇمبىك

ھەمەنگوای زامدار دەبى و لە سالى ۱۹۱۸ دەكەويتە نەخۇشخانە بۇ ماوہى ۶

مانگ ، دواى ئەوہ لە سالى ۱۹۲۸ ھەمەنگوای دووچارى قەيرانىكى سەخت

دەبى لە بەر ئەوہى باوكى دواى ناچاربوونى بەنەخۇششەكى سەخت خۇى

دەكوۋىژى ... ئەۋىش سەرزەنشى دايكى دەكات و لېپرسراۋىيەتى مردىر
باۋكى دەخاتە ئەستۋى دايكى .

دوای چەند گرفت و ناخۆشى و ژيانى سەخت ھەمەنگوای لەسەر پىشتەر
كەشتى - بىلاد - دا كە بەو ھۆبە ھەكاتى جەنگى دوۋەسى جىھاز
لەدەرياكاندا دەگەر ، فېرى يەكك لەژۇرانبازىيە ناياسايىيەكان دەبىت ئەۋىش
بەدامەزاندنى رېكخراۋىكى نەينى ... كە مەبەستى بوو بچىتە ناو تۇر
رېكخراۋە فاشىيە چالاكەكانى ئەوكاتە .

كە بارەگاكانيان لەشارى ھاقاناي پايتەختى كووبا بوو ... ھەرو
ھەمەنگوای بەكەشتىكەى لەدەريا نىكەكاندا بە دوای ئەلمانەكاندا دەگەر
... ئەم كەسايەتتە نەمرە ھەموو بەيانىيەك كە لەخەو ھەلدەستا زىاتر لە ۱۰۰
ووشەى دەنووسى و لە دوای تەواۋبوونى خەرىكى پىشلىكەكانى دەبوو كە ب
شىۋەيەكى سەير لەمالەكەيدا ژمارەيان زۇر دەبوو .

ھەروا لە سالى ۱۹۲۰ ھەمەنگوای روو لەشارى پارىسى پايتەختى فەرەنس
دەكات بۆئەۋى بىتتە پەيامنېرى رۇژنامەى - تۇرنىتۇستار - لە دوای ئەو
خاتو - ھادلى رىتشارد سۇن - دەبىتە ھاوسەرى و لەو ماۋەشدا ناۋبانگ
دەردەكات ، بەھۆى نووسنى چەند وتارىك كە بەرۇژنامەكانى دەفروشتەو
... كاروانى ھەمەنگوای ۋەكوو نووسەرو رۇژنامەنووسىك لەشارى پارىس
دەست پىدەكات .

لەو شارە چاۋى بە كەسايەتتە بە ناۋبانگەكانى ئەدەب و رۇشنىر
فەلسەفەى ئەو سەردەمە دەكەۋىت و پەيوەندىان لەگەل دروست دەكات . لە
سالى ۱۹۲۵ ھەمەنگوای كۆمەلە چىرۆكك بەناۋى - لەكانى ئىمەدا - لە
ئەمەرىكا بۆلۈدەكاتەۋە ... دوای ئەۋە لە سالى ۱۹۲۶ رۇمانى - خۇرىش
بۆلۈدەكاتەۋە ، بەو رۇژنامە ناۋى ۋەكوو يەكك لە رۇماننووسە بەتواناكا
دەردەكەۋى .

ھەروا ھەمەنگوای بۆ نىشتەجى بوون لە سالى ۱۹۴۰ روو لەكووبا دەكات
ئەمەش لە دوای ماۋەيەكى كەم لە تەواۋكردنى رۇمانىك بەناۋى - رەنگەكان
بۆ كى لىدەدرىن ... ئەم مەۋقە بەتوانايە كە زۇربەى كاتەكانى نووسىنى ب
پىدەراۋەدەستاۋ دەستى بەنووسىن دەكرد لە ۴۵۰ تا ۱۲۵۰ ووشە;

دەنۋوسى ... ھەمەنگۋاى لە ماۋەى ژيانىدا چۈر ژنى ھىناۋە . دۋاى چەندىن
 گرفت و كىشەى پامىيارى و كۆمەلەيتى خىزانى لە سالى ۱۹۵۸ كووبا جى
 دىلى و لە شارى - لىتشمۇم - لە وويلايەتى - ئەيداھۇ - لە باكوورى
 ئەمەرىكا جى نشىن دەبى .

دۋاى ئەۋە توۋشى نەخۆشى دەبى و لەلەيكى دىكە شەپەكانى وولاتانى
 ئەفرىكيا و پەيوەندى نيوان كووبا و ئەمەرىكا و روسيا و چەندىن كىشەى
 دىكە ... لەنەخۆشخانە ھەولى چارەسەركردنى نەخۆشپەكانى بۇ دەدرى .
 بەلام گرفتى دەروونى و بارى ژيان و نەگەيشتن بەئاۋاتەكانى لە ۱۹۶۱/۶/۲
 لەمالەكەى خۇيدا ، لە لىتشمۇم بە تەنگى پاكردن تەقە لەخۆى دەكات و
 كۆتايى بەژيانى خۆى دىنى و مائاۋايى بەدەستى خۆى لە جىھان و ھاورى
 و ياۋەرەكانى لەجىھان دەكا لە شارەكەدا .

۱۸۸۹/۶/۲۳ لە دايك بوونى رووناكپىرو شاعىرى ناۋدارى پروس خاتوو - ئانا ناخما
 تۇقا - لە شارى پتروسبروگى پايتەختى روسىيە قەيسەرى ئەۋكات
 ... شايانى باسە ناۋى تەۋاۋى خۆى - ئانا ئەندىرئىنا بۇرنكوۋ - يە .

۱۸۸۹/۷/۵ لە دايك بوونى - جان مۇرىس بۇژىن - ناسراۋ بەجان كۆكتۇ لە خىزانىكى
 دەۋولەمەندو سەرمایەدارى شارۋچكەى مىزۇن لەنزيك پارىسى پايتەختى
 فەرەنسا ... باۋكى پارىزەرو نىگاركىش بوۋە .

شايانى باسە جان كۆكتۇ لەمانگى /۱۹۶۳/۱۰ كۆچى دۋايى دەكات و دۋاى
 خۆى شەش قلىمى سىنەمايى بەھرەدار بەجى دىلى لەدۋاى دەرھىنانى
 بەسەركەۋتۋانە لە وولاتەكەدا .

۱۸۸۹/۱۱/۱۴ لە دايك بوونى رابەرو پىشەۋاۋ خەباتگىرى ناۋدارى ھىندىستان - جەۋاھر
 لال نەھرو - بوۋە ، كە يەكەم سەرەك ۋەزىرانى ھىندىستان بوۋە لە دۋاى
 راگە ياندنى سەرىخۆيى وولاتەكە .

مىژۋى ھىندىستان لە ناۋەركى ئەم مىژۋنامەيدا بەروونى تۇماركراۋە .

۱۸۹۰

۱۸۹۰/۱/۲۵ لە ئاھەنگىكى بەرچاۋ بە ئامادە بوۈنى والى وويلايەنى بەغدا - سرى پاشا - وعەبدولرەحمان گەيلانى ورەفەت ئەفندى چادرچى و چەندىن كەسايەتى دىكەو جەماۋەرىكى زۇر بەنداۋى يەكەمى دىرىنى ھندىە كرايەۋە ، لەگەل ئامادەبوۈنى نوۈينەرى شارەكانى حلەو كەربەلادا .
شايانى باسە كە ئەو بەنداۋە ، لە لايەن ئەندازىارى فەرەنسى مسيۈشۈندىرەر نەخشەى بۇ دىزايىندىكرابوو ، كە لە لايەن سولتانى عوسمانى داواكرا بوۈ لە سالى ۱۸۹۹ ، ئەۋيش لە سەر شىۋەى دوو بال كە دىرژەيەكەى ۱۷ مەتر بوۈ .

ئەمەش بىننەۋە ياد ، كە ئەو كەرىپوچەى بە ناۋى ئافرەتى يەكەمى ھىندىە دروستكراۋەو، دۋاى لە دىۋارەكانى شوۈينەۋارى بابل دەرھىنراۋە بە بەكار ھىننى دىنامىت لە پىناۋ روۋخاندنى لە دىۋارەكانى كۆشكى بخۈنەسر...؟ . لە ناۋ شوۈينەۋارەكاندا لە شارى حىلەى - بابل - لە باشۋورى شارى بەغدا ، بە خەرچىردنى لە بەنداۋەكە لە ناۋچەكەدا .

۱۸۹۰/۲/۱۰ لە دايك بوۈنى نوۈسەرۈ رابەرى شىعرو شاعىرانى رووسىاي قەيسەرى - بۇرىس باسترانك - لە شارى مۇسكۈى پايتەختى ئىستاي رووساي يەكگرتوو ، باۋكى نىگار كىشىكى دىارو مامۇستاي پەيمانگاي ھونەرە جوانەكان بوۈە ، ھەرۋا دايكى - رۇزە كوممانى - پىانو ژەنىكى لىھاتۋوى بەناۋ بانگ بوۈ .

شايانى باسە باسترانك ، كە سايەتەكى لىھاتوو بەھرەدار بوۈە... لە سالى

١٩٥٨ دەست نیشان كراوه بۇ وەرگرتنى خەلاتى نۆبل ، بەلام بە ھۆى ھەنى
 بىروبوچوون ئەو خەلاتەى رەتكردۆتەوہ ، ئەم كەسايەتتە لە رابەراییەتى
 شیعەر بەردەوام بووہ تاكوو مالئاوایی لە گەلانى روسیا دەكات لە ٣٠/
 ١٩٦٠/٥ و ئەویش بەرھەمەكانى بۆتە كەلتووریكى نەتەوہیى و
 نیشتمانەكەىى و جیھان .

١٨٩٠/٣/٩ بە پىى بەلگەنامەى ژمارە/٣٧ ى كارگىرى دەسەلاتى شارى كەركوكى ژىر
 دەسەلاتى عوسمانى ، ئەویش بە بریاری داىن كردنى ئازوقەى بۆ عەشیرەتى
 ھەمەوہند داىن كرد ، بۇ ئەوكەسانەى كە گەرانەوہ ریزى حكومەت و ژىر
 دەسەلاتى عوسمانى - وەك گەرانەوہیان بۇ ریزى نیشتمانیدا .

كە پزىمە یەك لە داوى یەكەكان لە ئىراق بە تايبەتى پزىمى بەعس ئەو
 جوړە بریارانەى بلاو دەكردەووەو جیبەجیبى دەكرد ، لە پینا و لاواز كردن و
 تواندەوہى بزوتنەوہى پزگاریخوازی كورد ، نەك ھەر لە ئىراق بەلكو بگرە
 لە ئىران و توکیا و سووریاش .

ئەم جوړە رامیارىتە تاكوو ئیستاش لە پەیرەو كردن بەردەوامە لەو
 وولاتانەدا . لە ھەموو بواریكاندا بە تايبەتى لە ھەردوو بواری نەتەوہیى و
 نیشتمانییدا .

١٨٩٠/٥/١٩ لە داىك بوونى شوپرش گىپر رابەرى گەلانى قىتنام - ھۆشى منە - كە
 سەرکەوونى بە دەست ھینا بەرامبەر بە ھیزەكانى سوویای ئەمەریكاو
 ھاوپەیمانانى لە شەپەرە دژووارەكانى گەلانى قىتنام .
 تىبىنى: - لە بارەى بارى ئەم وولاتە لە ناوەرۆكى میژوونامەكە ھەبە .

١٨٩٠/٦/٩ دامەزراندنى بە دەیان ھاوولاتى لە عەشیرەتى ھەمەوہند لە ریزى ھیزەكانى
 سوویای عوسمانى ، ھەروا بە بېرنەوہى مووچەى - ١٠٠٠ - قرش بۆ
 شەش كەسايەتى عەشیرەتەكە بۆ ئەوہى دووركەونەوہ لە یاخى بووہكان
 بەپىى بىروبوچوونى ئەوان...؟...!

١٨٩٠/٦/٢٨ سولتانى عوسمانى سولتان عبدالھەمید ، دوو بریاری راگەیاندى بۆ
 دەزگاکانى ئیستخبارات و ھەزارەتى ناوخۆ دەروہ ، ئەویش بە چاودیاری
 كردنى جمووجۆلى یەھودیەكان - جوولەكەكان - بەدەر نەكرتنى
 یەھوودەكان لە مەمالىكى شاھانىەو پىگەگرتن لە یەھوودەكان بە دەست

تىۋورنەدان لە كارووبارى دەسلەلاتى عوسمانى ، كە دژى ئايىنى ئىسلامن لەھەموو بوارەكاندا .

۱۸۹۰/۷/۷ سولتانى عوسمانى سولتان عەبدولھەمىدى دووم ، لە پىرارىكىدا داواى لە دانىشتووانەكانى ھەرىمى فەلەستىن كرد ، كە بەھىچ جورىك زەوى بە يەھودىەكان - جوولەكەكان - نەفرۇشن لە ناو خاكى فەلەستىندا .

۱۸۹۰/۷/۲۹ وئىنەكىشى بە ناوبانگى ھولەندى و جىھان- ئان كۆخ- مائىئاوایی لە گەلانى ھۆلەنداو جىھان كرد ، بە دەستى خۆى گىانى خۆى لە دەست دا . ئەویش بە ھۆى بارى خراپى دەروونى و چەندىن ھۆكارى دىكە كە بە تەواوى ھۆكارى گىان پى لە دەستدانى خۆى لە وولاتەكەيدا .

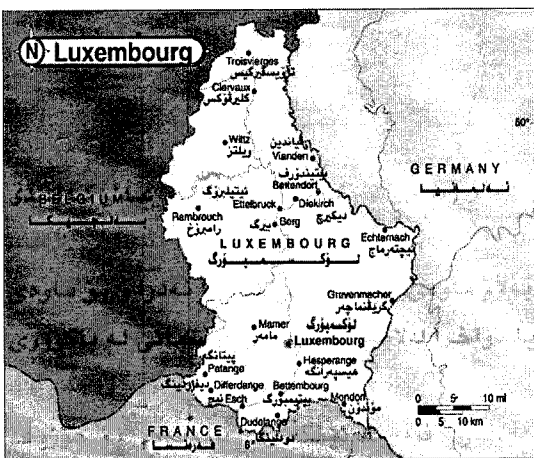
۱۸۹۰/۸/۱۷ دەرچوواندىنى ژمارەى يەكى سالنامە لەوويلايەتى مووسل و لە شارى مووسل ، داواى ئەوھش دەركردنى ژمارە دووى سالنامەكە لە سالى ۱۸۹۲ و ھەروا دەركردنى ژمارە سىيى سالنامەكە لە سالى ۱۸۹۴ و ، دەركردنى ژمارە چوارى لە سالى ۱۹۰۷ و ، دەركردنى ژمارە پىنجى لە سالى ۱۹۱۲ ... سالنامە كىتیبكە كە ھەموو زانىارىەكى تيا كۆدەكرىتەو لە بوارەكانى جووگرافى و ژمارەى دانىشتووان و دام و دەزگاو دەسلەلاتە جوراوجۆرەكان و رووداوەكانى بەشىۋوہەكى رىك بە پىيى روژ و مانگ و سال لە زنجىرەيەكى دىيارىكراو بوونى بە بەلگەنامەيەكى فەرمى لەھەموو كات و ساتەكانى رابردوو و كارپىكردنى لە ئىستا و دىيارىكردنى پلان بۆ داھاتوو لەھەموو بوارەكاندا ، لە شىۋوہى ئىنسكلۇپىديدا .

۱۸۹۰/۹/۲۱ لە سەر داواى ۴۰ كەسايەتى لە كەسايەتپەكانى ناودارى كورد ، ھەولنى لە پىناو كردنەوہى قوتابخانەيەكەياندا ، لە سەر خەرجى خويان ، لە ئاكام

قوتابخانەكە كرايەو ، بەلام ماوهى بەخوويندىنى تيايدا نەدرا و بۇ ماوهى يەك سالّ خوويندىنى تيا دواخرا لەلايەن دەسلەتتى عوسمانى لە باكورى كوردستان.

۱۸۹۰/۹/۲۱ پووناكايرو فەيلەسوفى جيهان- فردريك ئينگلش- نامەيەكى بۇ جۇزيف بلوخ نووسى و تيايدا دەليت:-

ئيمە ميژووى خۇمان بەخۇمان دروست دەكەين... بەلام لە ژيىر باروودۇخى زۇر ديارى كراو لەمانەش كە يەكلا كەرەو سەرەكيەكان لە ھەموو بوارە جيا جياكان ھەروا پرمياري و... ھەروا...؟

۱۸۹۰/۱۱/۱۲ ئيمارەتى
لاكسمبۇرگ
سەربەخۇيى خۇي
رگەياندى، دواى ئەو
لە ھەر دووجەنگى
يەكەم و دووھى
جيهان لەلايەن
پرژيمى فاشى
ئەلمانيا دگيركراو لە
لايەن ھيزەكانى

سووپاى ھاوپەيمانان پرزگارکرا .

ھەروا راگەياندىنى سەربەخۇيى بەناوى - ئيمارەتى لۇكسمبۇرگى مەزن - بوو و ناوى پايتەختەكەى - لۇكسمبۇرگ - ە و ژمارەى دانىشتوانەكەى ، ۱۳۵،۰۰۰ ھەزاركەسە . ھەروا ژمارەى دانىشتوانى وولاتەكەى ، ۵۲۵،۰۰۰ ھەزاركەسە . ھەروا رووبەرى وولاتەكەى ، ۲،۵۹۰ كىلۇمەتر چوار گۆشەيە . ھەروا چرى دانىشتوانەكەى ، ۵۲۵ كەس لە يەك ميل چوار گۆشەدا . ھەروا نژادەكانى ، لۇكسمبۇرگيەكان ۷۱٪ . پرتووكالى و ئتالى ۵٪ . فەرەنسى ۳٪ . ئەلمانى ۲٪ . لە وولاتەكەدا .

۱۸۹۱

۱۸۹۱/۱/۱۵ لەدايك بوونى شاعىرو نووسەرو رووناكبرى پووسيا - ئوسىپ ئىملىفتىر ماندىلشتام - لە شارى وارشو چاوى بەجىهان ھەلھىناوھ ... ئىمل قىنىيامىنوۋىتتىشى باوكى جوولەكەيەكى ئىسپانى رەسەن بوو ، كە زور بەرىكى پەرورەدى مندالەكانى دەكرد .

لە سالى ۱۸۹۷ مائەكەيان بۇ شارى بافلۇسكى نىك پترسبۇرگى پايتەختى پووسىيە قەيسەرى گوواستەوھ لەو كاتدا ... لە سالى ۱۹۰۰ لە قوتابخانەيەكى تايبەت دەخوۋىنى و لەویدا مامۇستا - گىۇس - ى مامۇستاي زمانى پووسى كارىگەرى زورى لەھەستى شەرى دەكاو بەخوۋىندەوھ ناشناى شەرەكانى ھەرىكە لەگۆتى و شىللەو شكسىپر دەبىت .

لەو كاتەش شاعر دەيەوى بچىتە پال جوولانەوھ جەماوھرىەكەى وولات ، كە ئەوسا بارودۇخى ئابورى و رامىارى لەو پەرى شىپزەيى دەبى . لە سالى ۱۹۱۰ وانەى فەلسەفەو زانست و زمان لە زانكوى (ھايدلبىرگ) ئەلمانى دەخوۋىنى ... لە سالى ۱۹۱۳ يەكەم ديوانى شىعەرى ناوى - بەرد - بەچاپدەگەيەنى لەو وولاتەدا .

لە سالى ۱۹۲۲ ديوانى دووھى بەچاپدەگەيەنى . لە سالى ۱۹۲۴ دەستگىردەكرىت و دوورده خرىتەوھ بۇ گوندى - شىردىن - ى و سزاي بەسەردا دەچەسپىندىت ... ئەم شاعىرە رامىارىە لەكارەكانى بەردەوام دەبىت تاكوو لە ۱۹۲۸/۱۲/۲۷ كۆچى دوايى دەكات لە وولاتەكەدا .

سەرچاوه: - موسوعى فەلسەفە - دانانى - دكتور عەبدولرحمان بەدەوى - بەرگى / ۱ .

۱۸۹۱/۱/۲۳ رووناكبرى نووسەرى ناودارى جىھانى - ئەنتونىۋ گرامش - لەخىزانىكى بوورژوازى بچووكى شارى تالىس لەدوورگەى سەردىنيا چاوى بەجىهان ھەلھىناوھ .

جىڭگەي ئاماژە پىكىردەنە كە ئەم
 نووسەرو پۇشنىپىر ناوزەندىبوو
 بە رۇشنىگەرى ناوزىندان .
 دواى ئەو ە سالى ۱۹۱۰
 دەست بەخوويندن دەكات و ە
 دوايى پلەكانى خوويندن ە
 زانكۆي تۆرىنۆ خوويندىنى
 ماف و ئاداب دەخووينى ... ە
 دواى تەواوكردنى خوويندن ە
 سالى ۱۹۱۳ دەچىتە رىزى
 پارتى سۇشپالست . ە بەر
 زىرەكى و بوپرىش روو ە

نووسنى ووتار دەكات بۇ چەندىن رۇژنامە و تارى ەزى دەنووسىت ، كە
 نووسىنەكانىشنى بەرگىكردن بوو ە مافى كرىكارو سنوور دانان بۇ
 چەوسىنەرهكان . بەھۆي ەستى رامپارى ە سالى ۱۹۱۷ بەشدارى
 ەمانگرتنى كرىكاران ە شارى تۆرن دەكات ... ەھولەكانى دامەزاندنى
 پارتى كۆمۇنىست بوو ەئىتالىا .

ئەو بوو ە ۱۹۲۱/۱/۲ ناوى پارتى سۇشپالستى دەگۆرى بۇ ناوى پارتى
 كۆمۇنىست و خۇشى دەبىتە سكرتېرى ئەو پارتە نوپىيە .

دواى ئەو ە تاكوو سالى ۱۹۴۲ نووينەرى لابلالى ئۇپوزسىون دەبىت
 ەپەرلەمانى وولاتەكە ، دواى ئەو ە سالى ۱۹۲۶ دەبىتە نووينەرى شارى
 تۆرن و رۇژنامەي - يەكىتى - دادەمەزىنى ، كە زمانخالى پارتى
 كۆمۇنىست بوو ... ە مانگى /۱۱/ ۱۹۲۶ فاشىيەكان بەتۆمەتى پىلانگىرى دژ
 بەئاساپشى نەتەوئى دەيدەنە دادگا .

دواى ئەو ە داواكارى گشتى كە فاشىيەكى توندرەو بوو بە دادوهر دەئىت :-
 پىويستە بۇ ماوئى ۲۰ سال ئەم مىشكە ەكاربىخەن . ئىتەر بەم جۆرە
 دەخرىتەزىندان و ماوئى ۱۱ سال بەزىندانى بەسەر دەبات . بە ھۆي ئەم
 زىندانى كىردنەش بارى تەندروسىتى تىك دەچىت و ە سالى ۱۹۳۵ بۇ
 نەخۇشخانەي تايبەتى رۇما دەگوووزىتەو ە ە سالى ۱۹۳۷ ئازادى دەكەن

. بە ھۆى نا لە بارى بارى تەندروستى كە لە زىندان فاشىھەكان تووشى ھاتىبون لە ئەنجامى ئەشكەنجەدانى ، دواى چەند رۇژىك لەدەرچوونى لە نەخۇشخانە لە ۱۹۳۷/۴/۲۷ مائىئاوایی لەگەل ونىشتىمان و پارت و شۇرشيگىرانى وولاتەكەى دەكات لە ئىتالىا .

ئەم كەسايەتتە لە ماوھى ژىيانى زياتر لە ۱۵ پەرتووكى بە ناوھەكانى - دەفتەرى يەكەمى بەندىخانە - و - دەفتەرى دووھى بەندىخانە - و دەفتەرى - دەنووسىت . كە ئەم دەفتەرانەش بە گرنگىرتىن و بە ناوبانگىرتىن نووسراوى سىياسى گرامش دادەنرىت لەسەدەى بىستەم و كاردانەوھو كارىگەرى خۇى ھەر ماوھ لە سەدەى بىست و يەكەمىش كە لەناوایاندا بىر كەردنەوھى قوولى خۇى سەبارەت بەكۆمەلگاوتىنۇرى ماركسى و تىنۇرى رەخنەى و تىنۇرى پەروھەدى تىداچر كەردۇتەوھ .

ئەم مەرقە رۇشنىپرو سىياسەتمەدارە ئىتالىە لە ماوھى ژىيانى بەلینەكانى كە بەگەل و نىشتىمانەكەى دابوو گەياندىەجىگەو بووھ جىگەى راستگۆى و متمانەى گەلەكەى لەوولاتەكەيدا .

۱۸۹۱/۲/۲۳ بەھۆى كىشە لە سەر رىكەووتننامەى - تنباك - لە نىوان شا نەسرەدىن و كۇمپانىياى بەرىتانىا ، ئەویش بەپىدانى مۆلەت بەو كۇمپانىياە بە فرۇشتىنى تووتن لەھەموو ئىران ، كە ئەمەش بووھ ھۆى ناپەزایى دەربىرىن لە لایەن گەلانى ئىران بەگىشتى و گەيشتە پلەى شۇرشى گەوورەى مىللەت دژى ئەو رىكەووتننامەى ، كە زۇر لەبارزگانەكان چوونە لای شا .

بەلام ھەولەكانىان بى سوود بوو ، لە ئاكام بووھ ھۆى بەرىابوونى شەر لە نىوان پىاوانى نايىنى بەپىشتىووانى جەماوھرو ھىزەكانى حكومەتى شاى فارس لەشارەكانى ئىراندا .

۱۸۹۱/۳/۲۰ مۆركردنى پەيمانى نەپنى لە نىوان بەرىتانىا و ھەرىمى مەسقەت لە كەنداو ، كە ئەو پەيمانە بووھ ھۆى ئەوھى . كە مەسقەت بەپىى ياسا بىبىتە پارىزراوى بەرىتانىا و دادوورەى مەسقەت بۇ يەكەمجار بەخۇششەوھ بووھ سولتانى مەسقەت و عومان و بەردەوام بوو تاكوو ۱۹۵۸ ، ئەم رىكەووتننامەى بە ھۆى بەرىابوونى شۇرشى /۱۴ ى تەمووز گۇپرا بەرىكەووتنىكى نووئى دىكە لە بەرژەوھەندى مەسقەت و بەرىتانىادا .

۱۸۹۱/۹/۴ سەرکردەو كەسايەتى سەھيۆنىزم - يودنھابىر - راگەياندىكى راگەياندىو
 بلاوى كىردەو ، بۇ دۇستەكانى سەھيۆنى لە ژىر ناونىشانى - ئەى
 سەھيۆنىەكانى جىھان يەكگىر - لە پىناو يەك ھەلووئىست و خەبات و
 پىكخستنى رىزەكان و دەرچوون لەكارو خەباتى نەينى بۇ كاركردى ئاشكرا ،
 ئەويش لە پىناو دامەزىراندنى دەولەتى سەھيۆنىزم .

۱۸۹۲

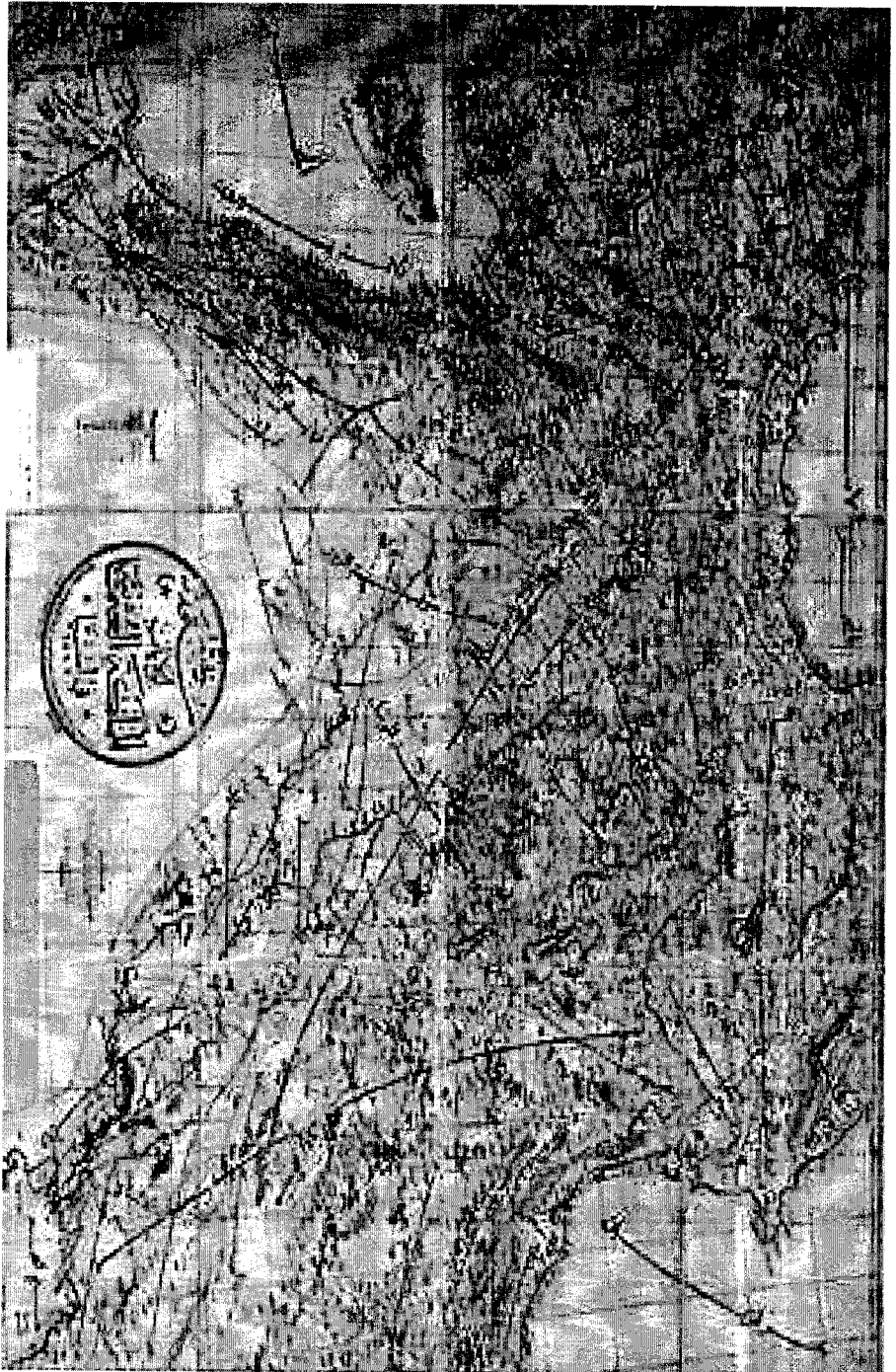
۱۸۹۲/۱/۱۰ دامەزىراندنى يەكەم يارى باسكە ، لە تەك يارىيەكانى دىكەى جىھان ، لەلايەن
 مامۇستاي وەرزشى - جىمس بىسمىت داھىز - كە ناوئىنا بە يارى تۇپى
 سەبەتە لە جىھاندا .

۱۸۹۲/۳/۱۱ مۆركردنى پىكەووتنىنامەى ناكارى لە نىوان شىخى بەحرىن و بەرىتانيا ، بە
 ھۆى بارى ناوچەو ھەرىمەكە ، بە تايبەتى كىشەى نىوان ئىمپىراتورىيەتى
 عوسمانى و فارسى سەفەوى لەناوچەكە و بە تايبەتى لەسەر خاكى
 كوردستان و وولاتى نىوان دوو زى واتە - مىزۇبۇتاميا... لەلايەكى دىكە سەر
 ھەلدانى كىشەى لابلەى نىوان ھەردو لايان لەگەل پروسىيائى قەيسەرىدا
 جگە لە فەرەنساش .

۱۸۹۲/۶/۲ لە داىك بوونى پۇمان نووس و دەرھىنەرى فلىمى سىنەمايى و زاناي زمان -
 فىكۇلۇژىيا - جۇن رۇيل رۇنالد تۇلىكىنى . شايانى باسە لە جەنگى يەكەمى
 جىھان بە شدارى چەندىن شەپ دەكات و زۇر لە ھاوپرىكانى دەكووژرىن . لە
 تەمەنى شازدە سالىدا خاتوو - ئىدىس - دەبىتە ھاوسەرى ، شەيداي زۇر
 ئەفسانەو داستانە كۇنەكانى مىللەتانى ئايسلەندى و ئەسكەندەنافى و
 گەرمانى بوو ... لە سالى ۱۹۳۷ چىرۇكى The Hobbit بە چاپ
 گەياندوو ، بەرھەمەكانى ئەم نووسەرو زانا بەناويانگە جىگەى سەر سوپمان
 و ھەست پراكىشەرى جەماوەرى وولاتەكەى و جىھان بوو ، تاكوو مائىئاويى
 كردنى لە ۱۹۷۳/۹/۲ لە وولاتەكەيدا .

تېيىنى :- مىژوو و ناوى نووسەرو شاعىر و وىنە كىش و ھونەر مەند و نووسراو تەو ،
 بەلام لە دانەنانى وىيە كەسىي يا بە دەست نەكەوتتوو يا خوود وىنەكە زۇر كۇن بوو لە
 بەر ئەو دانەنراو ، بەلام بە پىنى توانا ھەولمان داو بە شىئوھىكى باش كارو
 بەرھەمەكانى نھوسەران و ئەدىبان و ھونەرەندان لە ناو ئەم كىتەبە تۇمار بەكىن .
 لە ھەمان كات داواى لىببوردن دەكەين گەر نەمان توانىيى ژيان و وىنەى كەسايەتەكان
 دابىتىن .

1893

1893/1/1 كوشتاره ميژووييهكەى پاريسى پايتەختى فەرەنسا ئەنجامدرا كە بە كوشتنى گشتى ناوزەند بوو ... تاوانەكانى ئەو كۆمەل كووژيە لە گەل شوپشى مەزنى فەرەنسا بوو ، كە زياتر لە ۳۰۰۰ هەزار كەس لە كەسايەتى رامىيارى و زانا و سەركردهكانى سووپا و يەيسايەتى ئايينى و روشنيير كوورزان ... ئەم كۆمەل كووژيەش لە هەمۆ جيهان هەولەكانى زرينگايە وەو نارەزايەكى يەكجار بەهيز و تووند ناراستەى دەسەلاتدارانى ئەو وولاتەكرا .

1893/2/2 بە ئامۆژگارى و فەرمانى سولتانى عوسمانى - سولتان عەبدولحەمىد - لە پيگەى سەرەك وەزيرانەكەى - جەواد پاشا - بە فەرمانى ژمارە / ۲۲۷۰ داوايكرد ، كە ناوى سنجەقى شارەزور لە باشوورى كوردستان بگۆردى بۆ سنجەقى كەركوك ، ئەويش بە هۆى ليك چوونى لەشارى - ديەرە زوورى - سوورپاي ئيستاندا .

ئەمەش كە كردهويەكەى شوڤينيانه بوو لەلايەن دەسەلاتدارانى ئيمپراتوريەتى عوسمانى ، بە تايبەتى لەسەر خاكى كوردستان بە هاوبەشى و هەماهەنگى لەگەل فارس و عەرەبدا .

1893/3/1۰ دامەزراندنى دوو ژيەر دەستەى فەرەنسى ، ئەويش هەردوو هەريمى گينىاو ساحل حاج بوون لە كيئشووەرەكەدا .

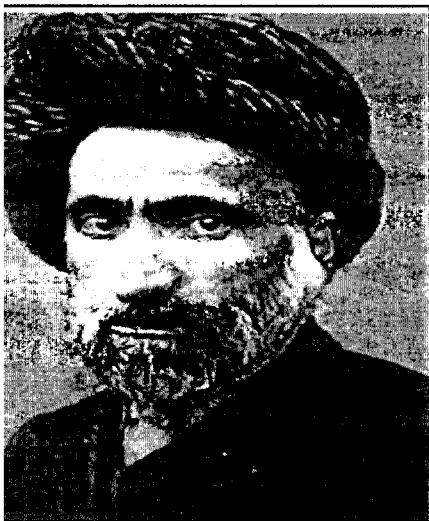
1893/3/1۵ بە پيى بەلگەنامەى ژمارە/ ۴۶ى سولتانى عوسمانى سولتان عەبدولحەمىدى دووم ، كە پەرزامەندى لەسەر گۆپىنى سەنجەقى شارەزور لە باشوورى كوردستان بۆ وويلايەتى كەركوك كرد ، كە لەو پۆژەدا لە هيچ نووسراويكى هاتووەكان و دەرچووەكان لە نيوان دام و دەزگاكانى ژيەر دەسەلاتى عوسمانى ، ناوى شارەزور نەدەهات ... ئەمەش بە پيى نووسراوى وەزارەتى ناوخۆى عوسمانى بە ژمارە/ ۲۸۸۶/ ۱۳/ ۳ى هەمان سال لە وويلايەتەكەدا .

1893/4/1۵ بەرپابوونى شەپ لە نيوان هيژه چەكداره كورده ئيزيديەكان و هيژهكان سووپاي عوسمانى ، لە ناوچەى شنگال لە باشوورى كوردستان و بەردەوام بوونى ئەم شەپە بۆ ماوەى سى رۆژ لە ناوچەكەدا ، كە زيانەكانى سووپاي عوسمانى بە سەركرديەتى عومەر نەزمى پاشا زۆر بوو ، لەگەل ئەوشەدا

- زيانەكانى ئىزىدەكان كەمتر بوو، بەھۇي پالپىشتى بەھىزەيان، ئەويش شاخەكانى سىنجاڭ لە باشوورى كوردستان.
- ۱۸۹۳/۴/۲۵ گەرەنەھەي نووینەرى دەسەلاتى عوسمانى عومەر نەزمى لە وويلايەتى مووسل، ئەويش بە سەر شوپرى بۇ ئەستەمبۇل، لە دواي برىارى ليژنەي ليكۆلېنەھەي نازاردانى كوردە ئىزىدەكان لە وويلايەتى مووسل لە ھەرىمى باشوورى كوردستان .
- ۱۸۹۳/۷/۵ نووینەرى دەسەلاتى عوسمانى فەرىق عومەر نەزمى پاشا گەيشتە شارى مووسل، لە پىناو گەمارۇدانى كوردە ئىزىدەكان لە باشوورى كوردستانى ژىر دەسەلاتى عوسمانى و لەناوبردىيان، كە دەسەلاتى تەواوى پىدرايوو . لەلايەن سولتانى عوسمانى . كە بە پىاويكى دېندە ناوزەند ببوو، سەرەپاي ئەھەي كە ليژنەي ليكۆلېنەھەي تاونبارى دەزگا سەربازيەكانى عوسمانى كرد بوو لە وويلايەتى مووسل بەرامبەر بەكوردە ئىزىدەكان .
- ۱۸۹۳/۸/۲۳ ھىزەكانى سووپاي شانشىنى بەرىتانيا لە ھىرشىكىدا - ھۇنگ كۇنگى - چىنيان داگىر كرد لەكاتى شەپ لە نيوانياندا .
- بەلام لە دواي ئەو ماوہ دوورو درىژەدا لە ۱۹۹۷/۱/۱ دوورگەكە گەپراوہ بۇ باوہشى چىنى مىللى و بەردەوام بوونيان لەسەر ھەمان پىژىمى تايبەتى خۇياندا .

۱۸۹۳/۹/۱۲ مېژوونووسس و

رۇژنامە نووس و ئەدەيب
مامۇستا - حوسىن حوزنى
موكرىانى - لەگەرەكى حاجى
ھسەن لەشارى سابلاخ
لەھاباد لەرۇژھەلاتى
كوردستان چاوى بە جىھان
ھەلھىناوہ ... ئەم كەسايەتتە
ناودارەي كورد ھەر
لەمندالىوہ خاوەن ھزرىكى
دەوولەمەندى لى بەدى

دەكرىت لە شارەكەدا .

خوويىندنى لەلای باوك و خالەكانى خووى تەواوكردوو ، دواى ئەو چەند سالێك لەپرووسيا و ئەستەمبۆل خوويىندويهى ... ھەر لە سەرھەتاي ژيانى چۆتە نيوو سەوداى كورد پەرورەرى و بلۆكردنەوھى ھزرى ھەستى نەتەوايەتى ... بۆيە ھەردەم لە ھەولێ خۆ پینگەياندن بووھە كە شارەزايى لەزۆربەى بوارەكانى ئەدەبى ھەبووييت و بتوانى كارى تيادا بكات ... ئەو ھەولانەو بوار بۆ رەخسانى تووانى بچيئە ناو بوارەكانى ميژوو و ئەدەب و رۆژنامەگەرى و چيروك و مۆرھەلكەنى و ھونەرى گۆزىن ، بەتايبەتى ئەو گۆرينانەى كە لەگۆقارى دەنگى گيئى تازەدا بلۆدەكردوھە ، لە خوويىندنەوھى ميژوو و چاپ و چاپمەنى رۆژنامەنووسى كوردى رۆليكى ئيجگار بالاي ھەبوو لە دامەزراندنى چاپخانەى كوردى و بلۆكردنەوھى جۆرھەا گۆقارو رۆژنامە .

كە زۆربەى ئەو كاتە بەنھيئى دەردەچوو لە بەر بارودۆخى كوردو گەمارۆدانى لەلایەن داگيركەرو دووژمنان ... ئەم كەسايەتییە خزمەتییكى پربەخش و بەسوودى ھۆشيارى گەلى كوردو بلۆكراوھى ھەستى نەتەوايەتى پینگەينى ... بلۆكراوھەكانيشى لە شارى ھەلب و رەواندزو ھەوليرۆ موسل و بەغدا بەردەوام بوو .

شايانى باسە كە ئەم كەسايەتییە توانيەتییەتى لە سالى ۱۹۳۵ يانزە/ ۱۱ ژمارە لەگۆقارى رووناكى لە شارى ھەوليرۆ دەرېكات ... ھەروا لە سالەكانى ۱۹۳۲ - ۱۹۲۶ دا ۳۲ ژمارە لەچاپكراوى لە سووریا و ميسرو لوېنان و ئەستەمبۆل و ئەوروپا بلۆكراوھتەوھ و ۴۴ بەرگ لەميژووى كورد بەزمانى كوردى ليى دروست بكات .

بەلام توانى ۲۱ بەرگى لى چاپبكات و بە دەيا نووسين و بابەت و بلۆكراوھى لە ئەدەب و ميژووى كورد بلۆبكاتەوھ ، كە بۆتە كەلتوورییكى بى وینەى گەلى كوردستان .

مامۆستا حوسين حوزنى موكرىانى لە سالى ۱۹۱۲ برياريدا لەشارى ھەلب نيشتەجى بى و ئەو بابەتە ميژوويانەى دەربارەى ميژووى كورد كە كۆى كردبووھە بەزمانى كوردى بەچاپبگەينى ... ئەو بوو پارەى ناردە ئەلمانيا بۆ كرىنى چاپخانە ... بەلام بەھۆى بەرپابوونى جەنگى يەكەمى جيهان لە

سالى ۱۹۱۴ چا پانخانەكەى دواكەوتوو ئىتېر بەھەر ئەرك و رەنج و دەردە سەرىيەكى زۆرەو لە ۱۹۱۵/۱/۱۰ لەرىگای شارى بەىرووتى پائتەختى لوبنان گەىشتە لەب و توانى چەندىن كئىبى مېترووى و عەقىدەى ئىمان و مەولوودنامەو گۇفارىكى چاپكردە .

دواى ئەوە لە سالى ۱۹۲۵ خۇى و خىزانەكەى دەچنە شارى بەغدا و دواى ئەوە لە سالى ۱۹۲۶ دەچىتە شارۇچكەى رەواندىزى سەر بە پارىژگای ھەولېر لە باشورى كوردستان ... ئەم كەسايەتتە لە كارە پىرۇزەكانى بەردەوام دەبىت تا مائىئاواى لە گەل و نىشتىمانەكەى دەكات و بەرھەمەكانى وەك كەلتورىك جىگەى خۇيان لە دەروونى نووسەرو روناكبىرانى گەلى كوردستان كردۆتەو لە ھەموو بوارەكاندا .

۱۸۹۳/۹/۲۲ ھەلگىرسانى شەپ لە نىوان ھىزەكانى سووپاى عوسمانى و چەكدارانى كوردو ئەرمەن ، كە بە نرئوارترىن شەپ دەژمىردىت لە باكورى كوردستانى ژىر دەسەلاتى عوسمانىدا ، كە چەندىن لايەن لە ھىزەكانى سووپاى عوسمانى لايەنگىرى كوردى دەكرد ، لەھەمان كات ھىزەكانى سووپاى پروسىيائى قەيسەرى لايەنگىرى چەكدارانى ئەرمەنى دەكرد لە ھەرىمەكەدا .
واتە شەپى سى لايەنە بوو لەيەك كاتدا ، لە نىوان تورك و كوردو ئەرمەن . ئەمەش بەخواستەكانى دەسەلاتى عوسمانى ھەلگەراوہ بۇ لىدانى كوردو ئەرمەن بەيەكەوہ ، وەك دەلىن - لىدانى دوو چۆلەكە بەيەك بەرد - لە ھەرىمەكەدا .

۱۸۹۳/۱۱/۶ كۆچى دواىى ھونەرمنەندى سەمفۇنىيائى پروسى و جىھان - چايكۆ فسكى - لە روسىيائى قەسەرى ، كە سەمفۇنىيائى كانى بۆتە مېترووى نەتەوھىيەى كەلتورى وولات و گەلەكە و جىھان .

۱۸۹۴

۱۸۹۴/۲/۱۸ سەرھەلدانى بىرى يەكسانى لە پۇژھەلاتى بىبابانى دوورگەى عەرەبى و عوسمانى بەر لە بەرپابوونى شۆپشى بەلشەفىەكان لە پروسىيائى قەيسەرىدا شايانى باسە كە زانائى بەرپەچەلەك يۇنانى - لحالم مەھور - لە پىناو پاكىشانى كرىكاران بۇلاى خۇى ، لە قاھىرەى پائتەختى مىسرو بەبى

يارمەتى دانى بۆلۈى - سۆشئالىيىستە تىكدەرەكان- لە راگەياندىنىكىدا
گوتى :-

ئەمبۇ پۇژى يادكردنەوہى راپەپىنى كۆمۆنەى پارىسە لە پارىسى پايتەختى
فەرنسا ، لە بەرئەوہ پىوويىستە ھەولى يەك رىزى بدەين بەو بۆنە بە
بەرزكردنەوہى دەنگمان بە مردن بۆ داگىركەرۈ چەوسىنەرۈ بىژى
سۆشئالىيىستى و بىژى فەوزەوہى لە جىھاندا .

لە بەرەو كۆتايىيەكانى دەسەلاتى ئىمپىراتۆرىيەتى عوسمانى ، ھەموو پلەو ۱۸۹۴/۷/۵
پايەكان ببوونە مىراتى بنەمالەى عوسمانى لە بواردەكانى خوويندىن ۋ
پلەوپايەو سامان و دەسەلات ، كە ھەموو بەسترا بووہو بە دابەشكردنى لە
نىوان خوڧيان و پاوانكردنى سامانى گەلانى ژىر دەسەلاتى عوسمانىدا .

ھەتا ئەو كاتەى كە ئەوانەى توركىش بوون ، كە نووسەرۈ پىرۋفىسۇرى
مىژووى تورك - ئەحمەد جەودەت - بەشىۋوہىيەكى راشكاوانە باس لەو
بۆگەنايەتتىيەى دەسەلاتى عوسمانى دەكات لە ھەموو بواردە جىيا جىياكاندا .

شايانى باسە دەسەلاتى بنەمالە كە بەرەو كۆتايى ھاتن ھەنگاۋ دەنى و
پاۋانى دەسەلات و سامانى گەل دەكات ، بۆخۆى و دارودەستەكەى تەنيا لە
پىناۋ مانەوہو درىژرە دان بە دەسەلات . بەلام كە سەر بۆگەن بوو لاشەش
بۆگەن دەبىت و كۆتايى دىت . جا بە ھەرشىۋوہىيەك بىت ، لە ھەر ناۋچەيەك و
وولاتىك بىت لە جىھاندا .

تيرمىدۇر ، لە ووشەى يۇنانى ، بە واتاى گەرما ۋەرگىراۋە . ۱۸۹۴/۷/۲
لە پۇژ ژمىرى شۆپشگىرى فەرەنسادا بە يازدەمىن مانگى سال دەگووترا ، كە
بە پىنى پۇژ ژمىرى گرىگورى ھاۋكات بووہ لەگەل نۆزدەى تەمووز ھەتا
ھەقدەى مانگى ئاب .

ئەم زاراۋەيە لە مىژووى شۆپشى مەزنى فەرەنسادا بە كودەتاي نوڧى تيرمىدۇ
دەگووترى ، كە كۆتايى بە سەردەمى زەنگ و سەركوۋتى ژاكۆبىتەكان ھىناۋ
، بە دواى ئەودا ، قۇناخى كۆنە پەرسىتە بە ئاشكرائى بۆرژۋانى لە بەرامبەر
چەمكە شۆپشگىرىيەكانى رۇبىسپەر و چىنى كرىكارى پارىس دەستى
پىكرد .

سەركردەى رۇوسىا ترۆتسكى شۆپشگىرى بەناۋبانگ ئەم زاراۋەى بۆ يەكەم
جار لە سالى ۱۹۰۳ دا بەكارھىنا ... ھەروا لە سەر ئەو باۋەرە بوو كە

سەپاندنى كۆتۈرۈلۈشى ناۋەندى تۈۋىد بەسەر پارتى دىموكراتى پروسىيا لەلەين لىننەۋە رىگا بۇ تىرمىدۆرە ھەلپەرىستە سۇسىيالىستەكان دەكا ، يەككە لە بابەتە سەرەككەكانى ھەۋلەدان بوو بۇ بەدەست ھىنانى پۈست و دەسەلات لە دەزگای بەرپۈۋەبەرى سۇقىتەدا .

دوای مردنى لىنن - ئەۋ مەترسىيە بوو كە ترۆتسكى و لایەنگرەكانى بە - تىرمىدۆر - يىكى نوۋى ناۋيان دەبرد ... واتە خىانەتتى دەۋلەتتى نوۋى و بىروكراتى پارت بە شۇرشى پروسىيا و چىنى كرىكارانى پروسىيا .

۱۸۹۴/۸/۱۵ دەست پىكردى قەسابخانەى ئەرمنە و كورد لە قەزای - ساسۇنى - سەر بە سىنقى مۇش - پارىزگای مۇش - سەر بە وویلايەتتى بەدلىس لە ھەرىمى باكوورى كوردستان ، كە لە ۱۱۰ سەدودە گوند پىكھاتبوو و زىاتر لە ۲۱ ھەزار خىزانى تىايدا دەژى ، كە لە ۴۰٪ ئەرمن بوون ، ئەۋدىكەش كورد بوون لە باكوورى كوردستان ، ئەمەش بەھۋى نەدانى باج بەدەسەلاتى عوسمانى ، ئەم كارەش بەردەوام بوو تاكوو ۹/۱۵ ى ھەمان سال لە ناۋچەكەدا .

۱۸۹۴/۹/۲۵ ئازانسى تەلەگرافى سوۋىسىرى لەم رۆژەدا دامەزراۋە مەلئەندى سەرەكى لەشارى - بېن - ى پايتەختى سوۋىسىرا بوو ، كە كۆمپانىيەكى ھاۋبەشە و ۋىستگە و تەلەفرىۋن و پۇرژنامەكان بەشيان تىايە و سوۋدى لىۋەر دەگىرى ، ۋەك سەرچاۋەى ھەۋال و زانىارىيەكان لە ھەموو بوارەكان لە جىھاندا .

۱۸۹۴ /۱۰/۱۵ ئەفسەرىكى بە نەژاد جوۋلەكەى فەرەنسى - ئالفرىد درىقووس - بە ناپاكى كردن لە ناۋ سوۋپاى فەرەنسا تاۋانبار كرا ، دادگا بە دوورخستتەۋەى لە سوۋپاۋ لە فەرەنسا بېرىرىدا بۇ دوورگەى شەيتان لە ناۋچەى گۇياناى فەرەنسا .

شايانى باسە پاشى پىنج سال لە بەلگەنامەكان دەركەۋوتن ، كە ئەۋ ئەفسەرە تاۋانبارنىيە و دادگا سەرەپۇى كىردوۋە لە دادگاىكىردنەكە ى لە ۋولاتەكەدا .

۱۸۹۵

۱۸۹۵/۱/۲۸ يەكەم فىلمى سىنەمايى ھەلوواسرا لە چايخانەيەك لە شارى پاريسى پايەختى فەرەنسا ، كە زياتر لە ۳۰ سى كەس تەماشاي ئەو فىلمەيان دەكرد . بەلام سەير ئەو بوو زۆر بەيان ھەلاتن بەھۆى ديتنى شەمەندەفەرىك لە سەرشاشەكەدا ، كە رووبەرۆوى دانىشتووانى سەيركەرانى فليە دەبىوو ھەو ھە ناو ھۆلەكەدا .

۱۸۹۵/۳/۱۱ كۆچى دوايى زاناو رۆژھەلاتناس و گەپۆكى ناودارى جىھان - ئەدوارد تۆلدە - ئەم زانايە لە كەرتى لاتفيا چاوى بە جىھان ھەلھيناو ھە سالى ۱۸۴۹ ، كە ناوبراو گەپۆكىكى راميارى بوو ھە سەردانى ناوچەكانى بىبابانى ھەرەبى و ئىرانى ئىستاو ئوردن و پرووسيا و رۆژئاواى ئىرانى كردو ھە ، لە پىناو كۆكردنە ھەى زانىارى لە ھەموو بوارەكاندا .

۱۸۹۵/۳/۲۲ يەكەم فىلمى سىنەمايى جوولئىنەر كاريكاتىر لە ميژوودا پەخشكرا بو بىنەران لە شارى پاريسى پايتەختى فەرەنسا .

۱۸۹۵/۴/۲۴ نامەى ئاراستەكراوى پەتيرىكى كلدانى - ماركيوركيس ئۆديشوى پىنجەم - بە بۆنەى سريانەكان كرد ، كە داوايان لىدەكات ھەولەكان يەكخەن ، لە پىناو يەكگرتنى كەنيسە كلدانىەكان و يەكيتى ميژووى ناسنامەى نەتە ھەبى ھاوبەشى كلدانى و نەسرانى ، كە كۆيان دەكاتە ھە بە ناوى سريانى رۆژھەلات لە جىھاندا .

۱۸۹۵/۸/۵ فەيلەسوفى بەناوبانگى جىھانى - فرديك ئىنگلش - لە ئىنگلترا كۆچى دوايى كردو ھە . شايانى باسە ئەو فەيلەسوفە ھاوپرى و ھاوخبوات و ھاوويرو ھاوكارى كارل ماركس بوو ھە ، دانراوى راگەياندى بەياننامەى كۆمۇنستى و ئابوورى راميارى و كۆمۇنستى زانستى و چەندىن دانراو بلاوكراو ھە ھەمەلايەنى لە بوارەكانى چىنى چەوساو ھە بوونە .

۱۸۹۵/۸/۲۱ - لە داىك بوونى

پروفېسسورى ئاۋداری
كورد ، مامۇستا كامەران
عەلى بەدرخان لە شارى
ئەستەمبۆلى توركيا .

كە لە بنەمالىەكى
نەتەۋەيى و شۆرشگىپرو
رووناكېر لە با كوررى
كوردستان بوونەو تا دوا

ھەناسەيان بۆگەل و نىشتمان ، كە كوردو كوردستانە درىخيان نەكردوۋە لە
كوردستان .

۱۸۹۵/۹/۱۸ لەدايك بوونى گەۋرەتەين تەمەن و روپپىۋى بەناۋبانگ و بىناسازى يابان و
جىھان - تۆمۈگى تاناۋى - لە شارۆچكەى مياكۆنوگۆ لە باشورى رۆژئاۋاى
يابان .

شايانى باسە كە تاناۋى خۆى و ھاوسەرەكەى كارى روپپىۋيان دەكردوۋ ئەو
مروۋقە بەشىۋوۋەيەكى رىك و بەردەوام شىرى دەخواردو جگەرەى نەدەكىشا لە
ھەموو كاتەكانى كاركردنى يادەۋەريەكانى خۆى دەنووسى و بەردەوام
رۆژنامەو گۇقارەكانى دەخوۋىندەۋە ... ناۋى ئەم مروۋقە بەۋە نازەند بوو -
تاناۋى - كەمەزنتەين بىناساز لە جىھان بەنووسىنەۋەى فەرھەنگى گىنىس لە
۱/۱ ، لە دواى مردنى ئىمىليانوۋ مىركادۆدىل تۆرۋ لە بۆرتۆرىكو لە تەمەنى
۱۱۵ سالىدا .

ئەو كەسانەى كە لە تەمەن زىاتر لە سەد سال لە يابان مەزەندە دەكرىت
بەزىاتر بە ۳۰ ھەزار كەس و واش مەزەندە دەكرىت كە لە سالى ۲۰۵۰
تەمەنى درىژ لە يابان لە يەك مىيۇن زىاتر بىت بەھۆى كارى بەردەوام و
جموۋجۇلى پياۋو ئافرەتە يابانىەكان .

سەرچاۋە: - BBC.arabic.com

١٨٩٥/١١/١ به پیتی نووسراوی حکومه‌تی فره‌نسا له سه‌رکرداره‌کانی جه‌ندرمه‌ی ده‌سه‌لاتی عوسمانی، که به‌رده‌وامبوونه له شه‌هیدکردنی ئه‌رمه‌ن و کورد له باکووری کوردستان .

به تایبه‌تی شه‌هیدکردنی مه‌سیحیه‌کان به ناوی ئه‌وه‌ی که ئه‌رمه‌نین له‌هویلایه‌تی دیار به‌کر، که له یه‌ک پرۆڤدا زیاتر له ٣٠٠ هه‌زار مه‌سیحی له کوردو ناشووری و ئه‌رمه‌ن شه‌هیدکراو زیاتر له ١٢٠ گوندی وێرانکردو به‌سه‌دا دووکان و مال و کینگه‌یان تالان کردوسووتاندو وێرانکرد له ناوچه‌که‌دا

. که جه‌ندرمه‌کانی عوسمانی ده‌ستیان له کوردو ئه‌رمه‌ن نه ده‌پاراست به‌شه‌هید کردنیان له‌سه‌ر نیشتمان و مال‌ه‌کانیان که کوردستانه‌دا .
تییینی:- ئه‌رمه‌ن و ناشووریه‌کانیش ، که زۆربه‌ی هه‌ره زۆریان کورد بوونه له کوردستان .

١٨٩٥/١١/٢٧ که‌سایه‌تی ناوداری

جیهان و زانای
 به‌ناوبانگ و خاوه‌نی
 یاداشتنامه‌ی نۆبیل -
 ئه‌لفرید نۆبیل - له
 وه‌سه‌یه‌تنامه‌که‌یدا
 گووتوویه‌تی :-
 خه‌لاته‌که‌ به‌و که‌سه
 ببه‌خشریت که زیاتر
 شایانیه‌تی ... جا
 مه‌رج نیه‌ گه‌ر

سکه‌نده‌ناق بیئت ، یاخوود هی شووینه‌کانی دیکه‌ی جیهان بیئت ... ئه‌ویش که وشه‌ی زیاتر شایانی زۆرراقه‌ی بوکراوه . له به‌ر ئه‌وه‌ی له‌و رووخساره‌دا واتاو مه‌به‌ستی جو‌راوجۆر ده‌گه‌یه‌نیئت .

جینگه‌ی باسکردنه‌ که خه‌لاتی نۆبیل بو ئه‌و شاعیره‌و نووسره‌و زاناو فه‌یله‌سوف و سه‌رکردانه‌یه‌ که به‌رگری له‌ ماف و داخوازیه‌کانی گه‌لان بکه‌ن له

هه موو بواره كاني راميارى و نه ته وه يى و نيشتيمانى و ئابوورى و كۆمه لايه تى و رۇشنىبرى و ميژوو و زمان و داب و نهرىت و كه لتوور و هى ديكه ، نهك به پيچه وانه .

ئه ويش به سه قامگىرى دادپه روه رى له ژيان و ئهرك و ماف له سه ر گۆى زهوى له جيهانئىكى خالى له شهرو ئاژاوه و مملانى و كيشه و گرفته كان . جيهانئىك كه مهرو و گورگ به يه كه وه ئاو بخۆنه وه ... نهك وهك ئىستاي كه به هه زارا مليۆن كهس رۆژانه له برسان و بى جىگه و شووين گيان له دهست ددهن له ريگه توندى تيرى دهسه لاته هه مه جوړه كان ، كه هه موو هه وله كانيان له پيناو پاراستنى ... كورسى و سامان و پاره يه و جه ماوه ريش روو له ئاسمان دهكات و دوعا دهكات بۆ ئه وهى بارودوخه كه به ره و ئارامى ببات ...؟!... كه ئه مهش كارئىكى نامرۆقانه و دووره له ههست و هه لئويست و خواسته كاني - ئه لفرىد نۆبل له سه ر گۆى زهويدا .

۱۸۹۵/۱۲/۱۴ شاعرى شيعرى بهرگرى

گه ووره ي فهره نسى - پۆل

ئيلوار - چاوى به جيهان

هه ليناوه ... له سه ره تاي

دهست پيكردى نووسىنى

شيعر په يوه ندى به شاعىرو

هونه رهنده سرياليه كانه وه

كردووه و له گه لياندا باوه رى

به كۆمىنيزم هيناوه .

جىگاي نامازه پيكرده كه ئه م

شاعىره كۆمۆنيزمه له ته مه نى

۵۷ سالىدا له سالى ۱۹۵۲ مائئاوايى له شيعر دۆستان و گهل و نيشتيمانه كه ي كردووه . به ره مه كاني ئه م شاعىره . ۱- مردن له به رنه هاتنى مردن له سالى ۱۹۳۴ . ۲- شيعرو راستى له سالى ۱۹۴۲ . ۳- واده يهك له گهل ئه مانه كاندا له سالى ۱۹۴۵ . هه روا له ماوه ي شه پرى دووه مى جيهاندا يه كيك بووه له شاعىره گه ووره كاني بزوتنه وه ي به ره له ستكارانى ئه لمانيا له

وولاتەكەيدا .

۱۸۹۵/۱۲/۲۸ ئەنجامدانى قەسابخانە دژى ئەرمنەكان لەلايەن ھېزەكانى سووپاۋ
 چەندرمەكانى عوسمانى بەسەرپەرشتى سولتان عەبدولھەمىدى دووھم ، لە
 ماۋەى ۲۸-۱۲/۲۹ ، كە زياتر لە ۳۰۰ ھەزار ئەرمن بەگوشتن و زىندە
 بەچال كردن لەناو بران ، لە ئەنازۆل و تەرابىزۆن و ئەرزەرۆم و مەرەش
 و قىسىرىيە و ئورفا لە باكورى كوردستان ، لەھەمان كات كوردىش بەر
 ئەوليشاۋە كەوت . بەلام بەريژەى ئەرمن نەبوۋە لە ھەرىمەكەدا .

۱۸۹۵/۱۲/۲۹ لەو كاتەى كە - سىرلياند جىمسون - ھەلسابە سەركردايەتى كردنى
 ھېرشىكى بەرفروان بۆسەر جۇھانسىمبۆرگ لە وولاتى بويىر ، بەلام حكومەتى
 بەرىتانىا ناپەزايى خۆى دەپرې بەرامبەر بەوكارەو داۋاي گەپانەۋەى كرد ،
 بۆ بەرىتانىا و دەستيانكرد بەدادگايى كردن و زىندانى كردنى بۆماۋەى
 ۱۵مانگ .

بەلام دۋاي ئازاد كردنى گەپراۋە باشورى ئەفرىكىيا ، كە لە دۋاي - سىسىل
 رۇدس - بوۋە سەرۆكى پارتى پىشكەۋوتن لەژىر دەستى كاي لە وولاتەكەدا .

۱۸۹۶

۱۸۹۶/۲/۱۹ لەدايك بوۋنى رابەرى بزوتنەۋەى سوودىالى - ئەندىريا برىتۆن - لە
 بنەمالەيەكى كراۋەى شارى - تانشىرەبەرى - لە ھەرىمى ئاورنى لە فەرەنسا
 لەدايك و باوكىكى بى بروا چاۋى بە جىھان ھەلھىناۋە ... لە ژىر كاريگەرى
 بۆل قالىرى شاعر لە سالى ۱۹۱۴ ، يەكەم ھۆنراۋەى لە گوڭقارى - كۆليژ -
 بلاۋدەكاتەۋە .

دۋاي ئەۋە لە سالى ۱۹۱۳ پەيوەندى بەكۆليژى پزىشكى دەكات . بەلام
 لەكارى شىعەرى دانابرى و لە سالى ۱۹۱۴ ، كە جان جۆرىسى لە سەركردەى
 سۆشپالستى فەرەنسى تىرۆردەكرىت ... يەكجار تورپە دەبى و بە ھۆيەۋە سى
 چامە لە گوڭقارى - لافالانگ - بلاۋدەكاتەۋە كە لە ناويدا ئامازە بەنا لە بارى
 و قىزەۋەى رەگەز پەرسنى دەكات ... ئىتر ئەم مروڤە لەكارە جۇراۋجۆرەكانى
 و نووسىن و كارى رامىارى بەردەۋام دەبى تا لە ۱۹۶۶/۹/۲۸ بەنەخۆشى

كۆچى دوايى دەكات لە وولاتەكەيدا.

سەرچاۋە: - مەرسوعەي فەلسەفە - دانانى - دكتور عبدولرحمان بەدەوى - بەرگى ۱/ .
 ۱۸۹۶/۲/۲۱ لە پەيووھەندىيەكانى سەركردهو پابەرنى سەھيۇنىزم - ھرتزل - لە گەل
 بەپرسانى ئەلمانىا و نەمسائو روسىيا و ئىتالىيا و بەرىتانىا ، كە مەبەستى
 پەيووھەندى كردن بوو لە گەل سولتانى عوسمانى سولتان عەبدولھەمىدى
 دووم ، بەو ھۆيە كە - لاندو - ئامۇژگارى دۇستى يەھودى - جوولەكە -
 ھېرتزل كىرد ، كە بەيارمەتى دۇستەكەى - نيولنسكى - سەرنووسەرى -
 بريد الشرف - كە ھېرتزل دەلى: - ئىمە فەلەستىنمان دەستكە ووت و ھەولى
 يارمەتى زۆرى توركىيا دەدەين لە پىناو ئامانجەكانماندا .

۱۸۹۶/۴/۲۵ گەشتى دامەزىنەرى جوولانەھەوى سەھيۇنىزم ھېرتزل لە ميونخ كەوتە رى
 بەرەو شارى قىينا ، لە پىگا چاوى كەوت بە - ھشلىر بسىوودور - و لە
 دواى چاوپىكەوتتەكەدا ، نەخشەي فەلەستىنى ئاشكرا كرد بە پىي
 نەخشەي جووگرافىيائى فراوانكردى بىرى سەھيۇنىزم لە ناوچەي رۆژھەلاتى
 ناوھراستدا

تېيىنى: - سەھيۇنىزم رىكخراھىيەكى جوولەكەى شۇقىنى تون رەو لە جىھان ، ئەويش لە
 پىناو فراوانكردى سنورى جووگرافىيائى جوولەكەيە ، بە پىي - ئەزى ميعاد - لە كىشووھەكەدا .

۱۸۹۶/۶/۴ بۇ يەكەم جار لە مېژووى وەرزشى ھەمەجۆر پىشپىركىي يارىيەكانى
 جىھانى - ئۆلەمپىيات - ئەنجامدرا ، لە ئەسىناى پايتەختى يۇنان ، بە
 بەردەوام بوونى تاكوو ۷/۱۵ ى ھەمان سال ، كە ۱۴ وولات بەشدارى تىداكرد
 ، بە ۲۴ يارىزان و بە ۲۴ يارى ھەمەجۆر لە نيوان وولاتانى جىھاندا .

۱۸۹۶/۶/۷ بەرپابوونى شەرى - فركە - لە نيوان ھىزە چەكدارەكانى سوودان كە ،
 لە ۳۰۰۰ سى ھەزار چەكدار زىاترىبون لە گەل ھىزەكانى سووپاي مىسر ،
 كە لە ۱۰۰۰۰ دەھەزار چەكدار زىاتر دەبوون ، لەو شەپەشدا زىاتر لە ۸۰۰
 چەكدارو ھاوولاتى سوودانى كوژدان و بە دىل گرتنى زىاتر لە ۶۰۰ چەكدارلە
 ناوچەكەدا .

دواى ئەو سووپاي مىسر بەرەو - دنقلە - گەرايەھەو لە ئەنجام بوو ھوى

په‌یوو‌ندی کردن . له نیوان ئەفسەرە بە‌ریتانییه‌کان و که‌سایه‌تیه‌کانی ناوچه‌ی کوردقان و سه‌رۆکی کبابیش ، له وولاتی سوودان له ناوچه‌که‌دا . شایانی باسه‌ ناوچه‌ی کوردقان له سوودان دانیشتووانه‌که‌ی به‌ ناوی خۆیه‌تی و که‌ کوردن ، ئەمه‌ش له ئەنجامی شه‌ره‌ دژوو‌اره‌کانی نیوان ئیمپراتۆریه‌ته‌کانی عوسمانی و بیژه‌نتیه‌کان و پروسیا و فارس بووه‌ له‌ دوا‌ی سا‌له‌کانی ۱۵۰۰ به‌ره‌و ئەوناوچه‌انه‌ کۆچیان کردوو‌ه‌و نیشته‌جێبوونه‌ له‌ ناوچه‌که‌دا .

هه‌روا له ئەنجامی شه‌ره‌کانی سه‌لاحه‌دینی ئەیوبی و محمه‌د عه‌لی پاشای دامه‌زرینه‌ری وولاتی میسر بووه‌و که‌ تاکوو ئیستا له‌ ده‌نگ و باسه‌کانی میدیای عه‌ره‌بی و بیانی به‌ ناوی کوردقان باسی ده‌کری به‌ هه‌ریمی دارفوردا .

تێبینی: - ده‌توانی بگرنیته‌وه‌ سه‌ر نه‌خشه‌ی دارفور له‌ وولاتی سوودان . که‌ هه‌ریمی کوردقان به‌ باشی دیاری کراوه‌ .

۱۸۹۶/۶/۱۵ دامه‌زرینه‌ری جولانه‌وه‌ی سه‌هیۆنیزی جیهانی - جوله‌که‌ - یه‌هودی - هرتزل نووسیوو‌یه‌تی و ده‌لی: - به‌نیازی کرینی هه‌ریمی فه‌له‌ستینه‌ له‌ سو‌لتانی عوسمانی - ، ئەویش به‌ئاماده‌کردنی - ۲۰ - ملیۆن جوونه‌ی ئیسته‌رلینی و دانی به‌ ده‌سه‌لاتی عوسمانی ، له‌ پینا و چاکسازی کردنی باری دارایی لێک ترازو له‌ناو ده‌سه‌لاتی عوسمانی ، له‌گه‌ل دوومیلیۆن له‌جیاتی فه‌له‌ستین .

هه‌روا بپه‌که‌ی که‌ ده‌کاته ۱۸ هه‌ژده‌ ملیۆنه ، ده‌توانری به‌رزگار کردنی پارێزراوه‌کانی ئەوروپی له‌ ده‌سه‌لاتی عوسمانی و کرین و نه‌دانی قست به‌ شیبوو‌هی قه‌رز ، ئەمه‌و جگه‌ له‌ چه‌ند کاری دیکه‌ی هرتزل ، به‌تاییه‌تی له‌وکاته‌ی که‌ سه‌ردانی شاری ئەسته‌مو‌لی کردو چاوی به‌ - جاوید به‌گ - ی کوپی سه‌ره‌ک وه‌زیرانی عوسمانی خه‌لیل ره‌فعت پاشا که‌ووت و ریکه‌ووت . ئەویش به‌ریک‌خستنی مه‌رامه‌کان و دانی به‌رتیل به‌ جاوید به‌گ ، ئەویش ئاماده‌ی خۆی بو‌ پرۆژه‌ی هرتزل ده‌ربیری ... له‌گه‌ل ئەوه‌شدا به‌ره‌هه‌ستی جیگه‌ پیروژه‌کان بوو له‌شاری قوودس له‌ فه‌له‌ستیندا .

۱۸۹۶/۶/۱۵ بلاۋوكردنهۋەي يەكەم ژمارەي پۇژنامەي - زەۋپا - لە شارى بەغدا ، كە ئەم پۇژە كرا بە پۇژى پۇژنامەگەرى لە ئىراقدا ، دواي دامەزاندنى دەۋلەتى ئىراق ، لە لايەن بەرىتانىيا وولاتانى ھاۋپەيمانىدا .

۱۸۹۶/۷/۲۶ والى وويلايەتى بەغداي نوي ، عەتەللا پاشا كەۋاكبى ، گەيشتە بەغدا كە كەسايەتتەكى ناسراۋى بەئارام وروناكېر بوو ، كە لەنەۋەي كواكېيەو لەنژاد كوردن ، ھەر لە گەل گەيشتنى بۇ شارى بەغدا شاعېرى بەنابانگى كورد ، شېخ رەزاي تالەبانى شىعېرىكى بەسەردا گرتوۋە بە ھۆي تەمەنى گەۋرەيى والى كەۋاكبى .

۱۸۹۶/۱۰/۱۱ كۇچى دوايى گەۋرە وروناكېرو مۇزىكار ژەنى كلېسەي ناۋدارى جىھانى - جۇزىف ئەنتوان بروكنىر - ... شايانى باسە ئەو كەسايەتتە ناۋدارە لە بوۋارى ھونەرى مۇزىكا ، لە ۱۸۲۴/۹/۴ لە شارۇچكەي نانسفىلېرنى لە باكۋورى وولاتى نەمسا لەدايك بوۋە ، رۇلى گىرنگى ھەبوۋە لەبەپېئدانى مۇزىكاژەنى ، سەرەپاي بىۋاۋكى و بەپېئى تۋانا ھەۋلېداۋە لەم كارەدا .
ئەۋىش بە پېرنى رىنگا سەختەكانى ژيان تا گەيشتوتە ئەو پاىە بەرزە لە ھونەرى مۇزىكاۋ چوۋنە رېزى ھونەرى مۇزىكا ژەنەكانى دىكە لە جىھاندا .

۱۸۹۶/۱۱/۵ يەكەم فىلىمى سىنەمايى ھەلۋاسىنراۋ لە قاھىرەي پايتەختى مىسر لە بۇرسەي نۇسن بۇ بىنەران پەخشىراۋ دواي ئەۋە لە شارى ئەسكەندەيە ... پەخشىرا بۇ جەماۋەرەكە .

۱۸۹۶/۱۱/۱۱ لە دواي چەندىن قەسباخانەي بە ئەنجام گەيەندراۋن بەرامبەر بە ئەرمەنەكان كە لە سالى ۱۸۹۴-۱۸۹۵ ، زياتر لە ۱۵۰ ھەزار ھاۋولاتى ئەرمەنى بەكۋوشتن وسەبېرىن لەناۋبراۋەن ، لە لايەن ھىزەكانى سوۋپاي ئىمپىراتۇرىيەتى عوسمانىدا .

لەم رۇژدا مەرسوومىكى بلاۋوكردەۋە بە ناۋى چاكسازى لەناۋچەكانى كە دانىشتۋانەكانى ئەرمەنىن ، بەلام تەنيا بەلېن بوۋن نەك كىردار لە رۇژ ھەلاتى ھەرىمى ئەنازۇل لە باكۋورى كوردستان .

۱۸۹۶/۱۱/۱۷ كىردنەۋەي كەنالى سوئس لە مىسر ، كە لەۋ كاتە وولاتى مىسر لە ژىر دەسەلاتى عوسمانىدا بوو بە سەر كىردايەتى محەمەد عەلى پاشا ، ئۇ ۋەم پۇژە مەزىنە لە لايەن ئەندازىبارى فەرەنسى - فېردىناندى لىسېس - دروستىرا .

كە دىرېژى كەنالەكە ۱۶۰ كىلومەترە و ، كە دەريايى سىپى ناوہراست دەبەستىتەوہ بەدەريايى سوور ، كە ھەمووى دەكەوويتە ھەريىمى وولاتى ميسر . كە رۆلى سەرەكى و بنەرەتى لەبووژاندنەوہى ژيىرخانى ئابوورى و بارزگانى ھەيە بۇ ئەم وولاتەدا .

۱۸۹۶/۱۲/۱۱ كۆچى دوايى دۆزەرەوہى - بارود - - نۆيل - كە ئىستا ئەوکارە بۆتە خەلاتى جىھان و سالانە چەندىن كەسايەتى لە بوارە جىياجىاكان خەلاتەكە ي نۆيل وەردەگرى لە جىھاندا .

۱۸۹۷

۱۸۹۷/۱/۲ لە دايك بوونى نووسەر و زاناي كورد - ەرەب شامويفىچ شامىلوڧ - لە گوندى سووسوز ، لە ناوچەى قارس لەباكوورى كوردستان ... باوكى لەرچەلەك دەگەرپتەوہ سەر شىخە كوردەكانى ئىزىدى . شايانى باسە كە بە ھۆى ھەژارى ئەم خىزانە باوكى ناچار

دەبىت بىيئە شوان لەلايەن دەولەمەندەكانى ئەرمەن و بۇتان و تورك ... شامىلوڧ بەھۆى ھەژارى روو لەگۆرەپانى كاركردن دەكات ، لەپىناو يارمەتى دانى باوكى كە شوان بووہ لە گوندەكەدا .

دواى ئەوہ چوونە گوندى ئەسكەنەدەرۆن و لەوئ دەستى كرد بەكاركردن و خوويندن لە ھەمان كات ، دواى ئەوہى بووہ كرئىكار لە يەكئ كەلەكارگەكان لەناوچەكەدا ... بەھۆى ھەلگىرسانى شەرى يەكەمى جىھان و كاردانەوہى

لەبارى كوردلە باكوورى كوردستان ، ھەر بەم ھۆكارە شامىلۇف بوو
 ۋەرگىر لە يەككە لە يەكەكانى سەربازى لە بەرەى شەردا بەمووچەى مانگا
 كە - ۲۵ رۆيل - بوو . بەلام دواى دووسال لەو كارە دەرکرا .
 دواى ئەو ھەپتە گەراۋە گوندى سارى قامىش ۋە دەستى بەكرىكارى كوردەو ،
 يەكەم جار پەيوۋەندى كرد بەرىكخراۋىيەكى شۆرشگىرى نەينى لەناوچەكە
 ... كە بوو ھۆى ئەو ھى لە سالى ۱۹۱۷ دەستگىر بكرىت . دلخۇش
 شامىلۇف بەرووخانى رژیى قەيسەرى روسيا ئەو بوو رووى لەشار
 ستافروبول كوردو چوو رىزى سووپاى سوورو بەردەوام بوو تاكوو كۆتاي
 چەنگ .

شامىلۇف بەھۆى تواناي رووناكبرى و بەھرەدارى و زىرەكى و پلە بەپلە را
 لەدواى رۆژ تاكوو كۆتايى ژيانى ناودارىەتى كەسايەتى و زانىنى بەر
 گەشە كردن و پىشكەۋوتن ھەنگاۋ دەنا بە تايبەتى لە ھەردوۋ بوار
 نەتەۋەيى و نىشتىمانىدا .

۱۸۹۷/۳/۹ كۆچى دوايى كەسايەتى
 ئايىنى مەزھەب شىيە
 ورووناكبرى جىھانى -
 جەمالەدىن ئەفغانى - لە شارى
 ئەستەمبول ... شايانى باسە كە
 زۆر لە نووسەران و دكتۇر
 پروفىسۇرەكان نەگەشىتوونەتە
 ئەو ھى كە ، جەمالەدىن ئەفغانى
 لە چ نژادىكەو لەرەسەندا
 خەلكى كام وولاتى
 ئەفغانستانىيە ، ياخوود ئىرانىيە

، ياخوود كوردە ، يا فارسە ياخوود بەشتۇنىيە لە كىشووھرى ناسيادا .
 ئەم كەسايەتتە بەتوانايە بە ھۆى بارى نا لەبارى زۆر دەريەدەرى دەبوو
 بە وولاتانى جىھان ، ۋەك بەرىتانىيا ۋە فەرنسا ۋە روسيا ۋە ھندو مىس
 توركيا ۋە جگە لە ئىران و وولاتانى دىكەى عەرەب ، گەراۋە تواناي باش

هەبوو لەبوارەكانى راميارى و ئايىنى و كۆمەلايەتى و رۆلى كاريگەرى هەبوو لەسەر دەسەلاتە جياجياكان ، بەتايبەتى دەسەلاتى عوسمانى و محەمەد عەلى پاشا و بەرىتانيا ، لەھەردوو لايەنى پاش و خراپەكانيدا

دواى چەندىن ساڵ ، لە ۱۰/۱۲/۱۹۴۲ ، تەرمەكەى لەئەستەمبۆل گوستراوہ شارى بەغدا لە رۆژى ۱۵/۱۲ ، ى ھەمان ساڵ تەرمەكەى گەيشتە مەرەقدى شىخ عبدالقادر گەيلانى لە شارەكەدا . كە چەندىن كەسايەتى ناودارى ئىراقى ئامادەى سەر تەرمەكەى بوون ، لەوانە شاعىرى گەوورەى نىشتمانى محەمەد مەھدى جەواھىرى بەم بۆنە پارچەيەك لە شىعەرى شىعەرەكانى لەسەر گۆركەى خويندەوہ .

دواى ئەوہ تەرمەكەى گوسترايەوہ وولاتى ئەفگانىستان و گۆرەكەى لەگۆرستانىكى بەناوبانگى شارى كابوولى پايتەختى ئەفگانىستان بە خاك سپىردرا لە شارەكەدا .

۱۸۹۷/۴/۲ لە دايك بوونى رووناكبيرو كەسايەتى ناودارى گەل و نىشتمان مامۇستا - جەلادەت بەدرخان - كە تىكۆشەريكى كوردو كوردستان وخواوہن پۆژنامەى پۆناھى و ھاوار بووہ .

۱۸۹۷/۶/۷ ھەر وەك لە - قاموس الاعلام - ى عوسمانى ديارىكراوہ ، كە بەگرنگترين سەرچاوہ ، ياخوود فەرھەنگ دادەنریت ، كە ميژوو و جووگرافى عوسمانى ديار دەكات و باس لەجىگەو شوويىنى شارى كەركوك دەكات بەم شىوويەى خوارەوہ :-

كەركوك دەكەويتە ژيەر سنوورى وويلايەتى مووسلى كوردستان و بەدوورى ۱۶۰ كىلومەتر لە رۆژھەلاتى شارى مووسلە ... لەناوہراست دەشتايى و گردۆلكەو دۆلى بەرزو نزم ... و لە تەك كەندى - ئەدھەم - كە مەلەبەندى سنجەقى شارەزور بووہ ... لەو كات ژمارەى دانىشتووانى ۳۰۰۰۰ ھەزار كەس بووہ ... لەگەل قەلاكەى ... ھەروا ۳۶ مزگەووتى تيا بووہ ... لە گەل / ۷ قوتابخانە ... لەگەل / ۱۵ تەكىوہ و ۱۲ خان و ۱۲۸۲ دووكان و حانووت و ۸ گەرماو لە شارەكەدا .

جىگەى روونكردنەويەى ، كە پارىزگاي كەركوك دەكەويتە نيوان چىاي زاگروس و زيى بچووك و رووبارى ديجلە و زنجيرە چىاي ھەمرين و زيى

سىروان - دىيالى - ئەو ناۋچەيە بوۋە كە لە سەردەمى ساسانىيەكان پىڭ
گووتراۋە - گەرمەكان - ياخوود وولات يا نىشتىمانى - گەرم - ھەروا
سەرچاۋە سىرپانىيەكانىش لەژىر ناۋى - بىت گىرامى - بوۋە ... سووك بوۋتە
بۇ - باگرى - باجرى - ياخوود - حىرمقان - كەماناى - گەرمە - ياخو
ولاتى گەرم .

شويىن و جىگە ھەلكە ووتەى پارىزگاي كەركوك جىگەى سەرنج راكىش
ھەموو ئىمپىراتورىيەكان بوۋە ، لە دواى داگىركردنى كە رىگەيەكى گونج
بوۋە بۇ گەياندن و بازىرگاني ، كە پىيدا ھاتوو چۆكراۋە رىگەيەكى ناسانك
بوۋە بۇ گەياندن ... لەھەمان كات گىرنگيان پىداۋە لە بوۋارەكانى سەربازى
ئاۋەدان كىردنەۋە ، بەدروسىتكردىنى گوندو شارۇچكە لەرىگەى كىرى
خورماتوو و داقووك و چەمچەمال و دوايى بەرەو باكوورى لە پردى و جا
لەناو شارى كەركوكىش .

ھەروا باسكردنى شارى كەركوك لەلەيەن رۇژھەلاتناسان - كىرامىز - لە بەش
پىنجەم - لەكتابەكەيدا و ھەروا رۇژھەلاتناس - تۇمابوا - ش چەند
تېببىنى لە سەر شارى كەركوك و جىگەو شووئىن و ھەلكە ووتەى ئەم شا
نووسىۋوۋە دەلى : -

كەركوك لە باشورى رۇژئاۋاي زىى بچووكەو لە باشورى رۇژئاۋاي چيا
ھەمىنەو لە رۇژھەلاتى زىى سىروانە - دىيالى - ھەروا چياى زاگرۇ
دەكە وىتە سەر سنورى باكوورى رۇژھەلات ... لەياداشتەكانى - گاد
S.H.Gadd - و - سىدىنى سمىت - s.smith - داھاتوۋە گەيشتوۋنە
ئەو بروايەى كە شارى كەركوك لەھەمان شووئىنى - ئەرفا - سى كۇن
ساسانىيەكانىش ناويان ھىناۋە بەگەرمەكان .

لە بەر ئەۋە لە سەردەمى ھەردوو ئىمپىراتورىيەتى بابلى و ئاشورىيەك
ھىرشى سەربازى زۇرى بۇ كراۋەتە سەر دانىشتوۋانى شاخەكان ... كە ل
كات گوتىيەكان نىشتەجىئى ئەو ناۋچەيە بوۋنەو مەلبەندى كۆمەل بوۋنيان
شارى - ئارابخا - بوۋە ... كە گوتىيەكان بوۋن ھىرشىيان كىردۇتە س
ئاشورىيەكان و بەرەو باشوور ھەنگاويان ناۋەو بۇتە مەلبەند
ئىمپىراتورىيەتى ئەكەدىيەكان .

زۆر له نووسهرو رۆژه لاتناس و مووئه رخه كان ناوی ته واوی ، یاخوود ناوی رهسهنی کهرکوکیان دیاریکردوه ، به تایبتهتی شووینه وارناسانی ئیراقی ئیستا - تهها باقرو فوناد سهفه - که دهلین :-

ناوی کهرکوک له وشه ی - گرگر - وه هاتوووه پهره ی سه ندوو به پیتی گۆرانکاریه یه که له دوا ی یه که کانی پهرینه وه ی قۆناخه کانی ، یاخوود له سه رچاوه ی نارامیه کان داهاتوو به - کرخا - د - بیست سلوخ - واته شاری - سلووقین - له ناوچه که دا .

به لام زۆریه ی نووسه رانی میژوو وای بو ده چن که ناوی کهرکوک له - گرگر - وه هاتوو ، له بهر شه وه ی بابه گورگور بوونی بهرله و میژوووه لیكۆلینه وانه بووه ، که بابه گورگور جیگه ی بوونی ئاگریکی نه وتی بهرده وام بووه ده که ویته باکووری شاری کهرکوک و که متر له کیلومه تریکی ئیستای شاری کهرکوک ، که مه لبه ندی کۆمپانیای دهره یانی به ره می نه وته له م شاره و خاکی کوردستانه . بهر له بوونی عه رب و تورکمان و بهر له ئیسلام و ئایینه کانی دیکه له م ناوچه یه دا .

استراحة قبل استئناف الرحلة

ئه مه یه کۆچکردنی عه رب به ره و خاکی وولاتان و نه ته وه کان له رێگه ی داگریکردن له مه لمه نه کانی فتوحاتی ئیسلامی له هه موو یواره جیا جیاکان ، وه که له ناوهرێکی ئهم کتیبه دیاریکراوه

جیگه ی روونکردنه وه یه که له چه ندين لیكۆلینه وه ئاماره به وه ده که ن که په یوو ه ندیه کانی نه ته وه ی عه رب و تورکمان ، به تایبته عه رب له ئیراقی ئیستا و به تایبته تیش له پارێزگا کانی کهرکوک و مووسل و دیاله و چه ندين پارێزگای دیکه به چه ند سالی که دانه نین که له نیوان ۲۰۰ - ۳۰۰ ساله عه رب

پووى لە سنوورى ئىستاي ئىراق و ، بە تايبەتى ھەرىمى باشوورى كوردستان كوردووه ، كە نىشتەجىي ناوچە جياجياكان بوونەو ھەمووى بە ھۆكارى راميارى و نياز خراپى و داگىركردن بوونە ئەويش :-

۱- ھۆزى شەمەر :- ئەم ھۆزە لە شارو دەورووبەرى نەژدەوہ - نجد - لە بىابانى دوورگەى عەرەب رەوانەى ناوچەكانى باشوورى ئىستاي ئىراق و شام كراون شەپۆل لە دواى شەپۆل و ، ئىمپراتۆرىيەتى عوسمانى يارمەتى دەريان بوو ، بە ھۆى بەردەوامى شەرى ئىوان دەسلەتى عوسمانى و فارس لە ئىران . ھەروا ھۆزەكانى - مەداعنە و ئەلاسلەم .

۲- ھۆزى زەفیر :- ئەم ھۆزەش ھەر لە ھەمان ناوچە رەوانەى ئىراقى ئىستاي و شام كراون لە سەدەى شانزەھەم ... لە ناو ئەو ھۆزەش تىرەكانى - بوومفرج و مەلىحل و كەراعنەو خەسامنەو ئەلبوعامر - لە ناوچەى حەويجە نىشتەجى بوون .

۳- ھۆزى عنزە :- ئەم ھۆزەش ۲۵۰ سال بەر لە ئىستا رەوانەى ناوچەى حەويجە كراون .

۴- ھۆزى جۈولە :- ئەم ھۆزەش بە تىرەكانىيەو رەوانەى ناوچەى پارىزگاي كەركوك كراون و لە باشوورى كەركوك نىشتەجى بوون .

۵- ھۆزى جۈمىلە :- ئەم ھۆزەش بەر لە ۳۰۰ سال رەوانەى ئىستاي ئىراق كراون .

۶- ھۆزى عوبىد :- ئەم ھۆزەش لە بنەرەتا دانىشتووى وولاتى يەمەن بوونەو ناوژەندن بە ھۆزى - زبىد و لە دەستى راستى زبى دىجلە نىشتەجى بوون .

۷- ھۆزى قرغول :- ئەم ھۆزەش بە تىرەكانىيەو لە شارى نەژدەو دەورووبەرى رەوانەى ئىراق كراون و لەگەل ھۆزى عوبىد لە ناوچەى بىجى و حەويجە نىشتەجىن .

۸- ھۆزى جحىش :- ئەم ھۆزەش لە بنەرەتا زوبىدەىو لە وولاتى يەمەنەو روويان لە بىابانى عەرەبى كوردووهو بەرەو ئىراق رەوانەكراون

۹- ھۆزى ھىيات :- ئەم ھۆزەش زوبىدى رەسەنن و لە ھەمان شووین ھاتوون و لە پارىزگاکانى سەلاحەددىن و كەركوك نىشتەجى كراون لە ھەرىمەكەدا .

۱۰- ھۆزى جبوور :- ئەم ھۆزەش بەھەمان شىۋوھ نىشتەجىيى پارىزگاكانى مووسل و ئەنبار و سەلاھەددىن بوون .

ئەم ھۆزە عەرەبانە بەچەند قۇناخ پروويان لەئىستاي ئىراق و شام و كەنداو كردووه ئەويش :-

۱- بەھۆي فتووحاتى ئىسلامى ، كە يەكەم بە ئىسلام كردنى گەلانى دانىشتووى ئەو ناوچەيەو ، دووم داگىركردنى خاك بەزۆردارى . ئەك بە ئىسلام كردن و جى ھىلانى خاكى گەلان و دوور كەوتانەندەھيان لە كىشە ھەمە لايەنەكان .

۲- دەسەلاتى سەلاھەددىنى ئەيوبى ، ھۆكارىكى گرنگ بوو لە بەھىزكردنى جى پىنگەي عەرەب و نىشتەجى بوونيان لەو ناوچانەي كەلە ژىر دەستى خاچەكان رىزگاركر . و اتە سەلاھەددىن .

لە پىناو يەكەم بەعەرەبكردى خاكى گەلان بوو بەتايىبەت خاكى كوردستان و ، دووم ژياندەھوي ناينى ئىسلام .

لە بەر ئەھوي گەر سەلاھەددىن ئەبوايە عەرەب و ھەنگرى ناينى ئىسلام تواناي ئەوھيان نەبوو خويان و ناينەكەيان رىزگارىكەن لە ژىر دەستى مەسىحىيەكان لەو سەر دەمدا .

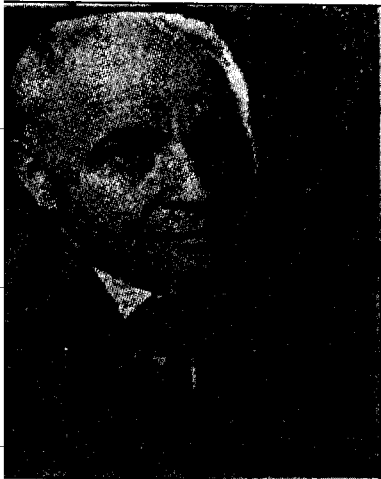
۳- بوونى ئىمپراتۆرىيەتى عوسمانى لە رۆژھەلاتى ناوھراست و يارمەتى دەرى ناوچە جىاجىياكانى ژىر دەسەلاتەكەي ، بە تايىبەتى لەسەر خاكى كوردستان و ئىستاي ئىراق و شام و كەنداو لە ناوچەكەدا .

۴- دامەزاندنى دەوولەتەكانى عەرەبى و ، بە تايىبەتى ئىراق و سوورىياو ئىران و توركىيا ، ھۆكارى سەرەكى بوو لە بە عەرەبكردى لەم ناوچانەو رەوانەكردن و ھىنانى عەرەب بو ئىراقى ئىستاو شامى پىشوو وەك سوورىياو ئوردن و فەلەستىن .

ھاتنى ھەردوو پارتى بەعس لە سوورىياو ئىراق ، بو سەر دەسەلات و لە بارى كەش و ھەواو بارى گونجاو بو بەعەرەبكردى و ھىنانى عەرەب لە وولاتانى دراوسىي ئەم دوو وولاتە ، بە تايىبەتى سعودىيەو بەردەوام بوونى لەم كارە شوئىنيانە لەھەموو بوارەكان ، لە سەر خاكى گەلان لە ناوچەكەدا .

۱۸۹۷/۸/۲۹ گىردانى يەكەم كۆنگرەي جۈولەكە لە شارى بازى وولاتى سوويسرا بەنا بوونى ھەموو ھىزە داواكارەكان و لايەنگىران بە دروستكردى دەوول جۈولەكە لە فەلەستىن و لەكۆتايى كۆنگرەكە ، كە بەچوار پىريارى سەر كۆتايى ھات ئەويش:-

- ۱- كاركردىن بەپىي نەخشەي دياركر او لەسەر نووى كردنەوھى فەلەسنا بەيارمەتى جۈولەكە لە ھەردو بوارى كشتووكال و پىشەسازىدا .
- ۲- كاركردىن لەپىناو دامەزاندنى دامو دەزگاكانى يەھودى .
- ۳- كاركردىن لەپىناو ھاندانى گىانى يەھودىيانە و ويژدانى يەھود بەگەياندى ئامانجەكان .
- ۴- كاركردىن لەپىناو جى بەجىكردى ئامانجەكانى جۈولانەوھى سەھىو ، لەگەل ئەوھەشدا زىندووكردوھوھى زمانى عىبرى و ئەدەبى عىب رۇشنىرى عىبرىيەكان لەجىھاندا .

۱۸۹۷/۱۰/۳ لە داىك بوونى نووسەر و شاعىرى ناودارى فەرەنسائو جىھان - لويس ئاراگۇن - لە شارى پارىسى پايتەختى فەرەنسا . جىگەي باسكردنە كە لويس ئاراگۇن لە وولاتەكەي لە ژىر زەبرو زەنگى داگىر كردن بوو لە لايەن ھىزەكانى سووپاي ئەلمانىا ، كە ئەم كارەش بوو ھۆكارى

كاردانەوھە لە سەر ھەست و ھۇشى ئاراگۇنى شاعىر و بوپ ھۆي ئەو بەرھەم داھىنانەكانى بۇ بەرگى كردن لە نىشتىمانەكى تەرخان بك وولاتەكەيدا .

ھەروا ئاراگۇن لە كۆلىژى پزىشكى لە شارى پارىس قوتابى بوو ، كا ، ھاورىيەتى - تەندىرىتى برىتون - سى دەكرد ، كە دامەزىنەرى قوتاب

سوورىيالىت بوو ، بۇ ماوەيەكيش پيکەو بەرئو بەرايەتى ئەو ريبازە ئەدەبىيانەى کرد ، لە سالى ۱۹۱۹ ھەر بەيەكەو گۆقارى - ئەدەب - يان دەردەچواند .

دواى ئەو لويىس ئاراگۆن بەشدارى لە جوولانەوہى داداييەکانى کرد و ھاتە ريزى ئەو تەوژمە ئەدەبىيە گرنگە کہ لە دەر کردنى ناودارى و ناسينى وەک شاعيريکى گەوورەى فەرەنسا .

ھەروا سوودى لەو تەوژمە وەرگرت ، کارىگەرترين شاعير کہ کارتيکەرى ئاراگۆن بيئت و سوودى ئى ببينيت - تريستيان تزارا - بوو کہ دامەزىنەرى داداييەکان کہ لە شارى زيورخ ئەو تەوژمە ئەدەبىيەى دەستپيکرد ، داداييەکان نەمايەوہ بۇ جارى دووم پەيوەندى بە سووريا ليستەکان کردەوہ و زنجيرەيەک نووسين و بەرھەمى بلاو کردەوہ ، لەوانەش پۆمانى - ھۆگرەکان - و - جووتيارى پاريس - بوون - جگە لەمانەش دوو کۆمەلە شيعرى پوخت و بەھيزى بە چاپ گەياند ، يەکيکيان بە ناوى - شەپۆلە خەونەکان - بوو لە سالى ۱۹۲۴ بلاو بووہوہ ، ئەوى دیکەشيان بە ناوينشانى - بزوتنەوہ ھەميشەبيەکە - کہ لە سالى ۱۹۲۶ پووناكى چاپ و بلاوکرنەوہى بينى .

ھەروا دەرکەوتنى ھەندى بىروو بۇچوونەکان سووريا ليستەکان کہ لەگەل بۇچوونى ئاراگۆن ناکۆک بوون و ايکرد کہ جاريکى دیکە بە ووردى بەخۆيدا بچيتەوہ ، لەوانەش لاينگيرى ھەنديک لە شاعيرانى ناو سووريا ليستى ئەو ھيرشە ناھەقەى کہ فەرەنسا کرديبە سەر شۆرشيگيرانى وولاتى مەغرب بۇ کہ پکردنى دەنگى ئازادى لەم وولاتەدا .

ھەروا ئاراگۆن لە سەرھتا ھەرگيز لەگەل ئەوہ نەبوو دەنگى مرۆڤە ھەر لە کوييەكى جيهان بيئت خامۆش و کپ بکريت . بۆيە ئاراگۆن و پۆل ئيلوار بەر پرسى ئەو ھەلوويستانەى شاعيرانى ناوبازنەى سووريا لين دايەوہ ، کہ چى ئەوان لە بەياننامەيەکدا ئاراگۆن و ئيلواريان و بە ناپاک خائين نازەند کرد ، ئەمە لە لايەک و لە لايەكى دیکەش ناسين و ئاشنا پەيدا کردنى لەگەل - ئيليز - بنچە پروسى کہ کۆنە دۆستى مايکوفسكى شاعير بە لە سالى ۱۸۲۶ .

لە ئەنجامى ئەو فشارە دژووارە دەررونيەى کہ دووچارى ھاتبوو پۆمانىکى

گەۋدە خۇي بەناۋى بەرگىرى كىردن لە بىي كۇتايى لە ميوانخانەيەكى ئىسپانيا سوتاند ، كە نزيكەي ۱۵۰۰ لاپەرە دەبوو ، لويىس ئاراگون لە سالى ۱۹۳۲ گەشتىكى بۇ يەكەتە سۇقەت ئەنجامداۋ تازەش لەگەل ھاۋرىيەكەي - ئەندرى برىتۇ - پەيوەندى پچراند بوو .

دواي ئەۋە بوۋە بەرپوۋەبەرى رۇژنامەي ئەم ئىۋارىيە كە تەنيا گىرنگى بە رۇمان ۋ ھونەرەكانى رۇمان نووسىن دەدا ، دواي ئەۋە چەند رۇمانىكى دەست پيكرد ، رۇمانى زەنگەكانى پال - كە بە يەكەم رۇمانى زنجيرە - جىھانى واقىي - دەژمىردىت .

دواي ئەۋە رۇمانى - رىبۋارانى گالىسكە - ۋ گەرەكە جوانەكان - ي بلاۋكردەۋە . كە بىروو ناۋەرۇكىان بۇ مەرگەسات ۋ كارەساتە دلئەزىنەكانى شەپرى يەكەمى جىھانى دەگىزايەۋە ۋ دىمەنى ئەۋ جەنگە كاۋلكارىيە تىياندە بەر جەستە كىردبوو ، ئەم كەسايەتتە لە كارە ھەمەلايەنەكانى بەردەۋام بوو تا كۇچى دوايى دەكات ۋ بەرھەمەكانى ۋەك كەلتورىيە بۇ گەل ۋ نىشتىمانەكەي ۋ گەلانى دىكەي جىھان ماۋەتوۋە لە ۋولائەكەيدا .

سەرچاۋە - لە ئەدەبىي فەرەنسى سەردەمدا ، نووسىنى - ساميە ئەحمەد ئەسەد .

1۸۹۸

۱۸۹۸/۱/۲۳ لەدايك بوۋنى پيشەنگى سىنەمايى روسى ۋ ناۋدارى جىھانى - نازىستان - لە ھەريىمى لاتىفيا .

۱۸۹۸/۴/۲۲ يەكەم ژمارەي پۇژنامەي كوردستان لە قاھىرەي پايتەختى مىسر بلاۋكرايەۋە لە لايەن - تىكۇشەرۋ كەسايەتتى ناۋدارى كورد مامۇستا مقداد مەدحت بەدرخان - كە ئەۋ پۇژە بە پۇژى پۇژنامەگەرى كورد لە كوردستان دانراۋوۋە ھەموو سالىك يادى ئەم پۇژە دەكرىتەۋە لە كوردستاندا .

١٨٩٨/٥/١ له ئاكامى شەپرى نىوان ئەمەرىكا بەسەرکردايەتى جۇرج دوى و ئەسپانيا بەسەرکردايەتى مونتوخو له كەنداوى مانىلا - الفيلين - كه بووه ھۆى تىك شكاندنى كەشتىيە جەنگىيەكانى ئىسپانيا ، بى ئەوھى ھىزەكانى سووپاي دەريايى ئەمەرىكا يەك سەرباز لە دەست بەدات ... ئەمەش بووه ھۆى ئەوھى كه ئىسپانيا ھەرچەند ژێردەستەى ھەيبوو له ئەمەرىكا لە دەست بەدات ، كه بەر لەو شەپرەدا ، يەكەم دەوولەتى زلھيزبوو له سەدەكانى شانزەو حەقدەدا ، لە زەرياي ھيمن كيشووھەرەكەدا ھەر لەوكاتەشدا شۆرشى كووبا سەرکەوتنى بە دەست ھيئا بەيارمەتى ئەمەرىكا دژى جوولانەوھى رزگار لە دوورگەى كووبا لە كيشووھەرەكەدا .

١٨٩٨/٥/٢٢ دامەزراندنى كۆمەلەى ئىتھادوتەرەقى له پاريسى پايتەختى فەرەنسا ، دواى ئەوھى لەگەل كۆمەلەى حريە لە شارى سيلان لە ١٩٠٥/٥/٨ يەكيان گرت ، بە ناوى كۆمەلەى گشتى ئىتھادوتەرەقى لە پاريسى ، بەلام ئىدارەى جوولانەوھى كه لە شارى سيلانك بوو .

١٨٩٨/٦/١٥ بۇ يەكەم جار بانكى دەرچوو راگەيەندرا ، كه ماوھى بە دەركردنى پارەى كاشى بەر دەدات بەناوى - نىكتۆت - ئەويش لەوولآتى ميسرو بەمەرسوومى پاشاي ميسر - مەحەمەد عەلى پاشا - و بەر دەوام بوو تاكوو سالى ١٩٦٠ وولاتەكەدا .

١٨٩٨/٧/٩ سەرکردەو كەسايەتى كورد - شەپرف پاشاي خەندان - بە پۇستى بالۆيزى عوسمانى بەرھو شارى ستۆكھۆلمى پايتەختى سوويد بەرئىكەوت ، لە پيئاو ئەنجامدانى كارى بالۆيزى لە دەسەلاتى عوسمانى لە وولاتى سوويددا .

١٨٩٨/٧/٣٠ لە داىك بوونى پەيكەرتاشى بەناوبانگى سەدەى بيستەم - ھنرى سەبنسەر مۆر - لە شارۆچكەى كاسلفوردى ھەريمى بۆركشايەى بەريتانيا ، لە جەنگى يەكەمى جىهان بەشدارى چەندىن شەپرى كردووھى دژى ھىزەكانى ئەلمانيا . لە ناوچەو ھەريمەكاندا .

١٨٩٨/٨/٨ بە ھۆى كيشەى نىوان ھەردوو عەشیرەتى ھەمەوھند و شوان لە پاريزگای كەركوك لە باشوورى كوردستان ، ئەويش لە راپۆرييكي سەرکردەى عوسمانى - رەزا - كه بۆ سولتان عەبدولھەمىدى دووھى نووسىھو دەلى :-

عەشیرەتى ھەمەوھند گوپرايەلى پاميارىھەتى حكومەتى عوسمانى ناكەن و

بۆتە ھۆى نانەھەى دووبەرەكى و لىك ترازانى بارى ناوچەكەو ھىرشىيان كىرۋتە سەر عەشىرەت و حكومەتى عوسمانى لە ناوچەكەدا .
 ۱۸۹۸/۸/۲۳ شاندىكى كەنىسەى ئۆزكسىيەى روسى بە سەرۋكايەتى - سىنھوود ئەرسمندىت كىوبل - گەشىتنە ئىران و دوایى بەرەو شارى تەبرىزو دوایى بەرەو شارى ورمى ل پۆژھەلاتى كوردستان پۆشىتن ، لە دوای ئەو سوپرانەوہە رىكەوتنامەى نىوان ناشوورىەكان و كەنىسەى ناوبرا و مۇركرا .
 ئەویش كە ناشوورىەكان بچنە ناو كەنىسەى ئۆزكسىيەى روسى ، كە ئەمانە زۆرەى زۆريان كوردى دانىشتووانى رۆژھەلات و باكوورى كوردستان بوون لە كىشووہرەكەدا .

۱۸۹۸/۹/۲ بەرىتانىا بەھىزەكانى سووپاى مىسر بەرەو باشوور ھەنگاوياناو لە ئەنجام بووہ ھۆى ھەلگىرسانى شەرى - كرى - و لە ناوہندى رىگای نىوان - شندى - و - ئومدىران - كە بووہ ھۆى كووشتنى - ۱۰۰۰۰ - ھەزار چەكدارو ھاوولاتى ، كە لە ناويان يەعقوبى براى خەلىفە عەبدوللا تەايشى و محەمد مەھدى بوون . دوای ئەوہ عەبدوللا تەايشى گوواسترانەوہ بەرەو سوودان لە ناوچەى - كوردقان - لە ھەرىمى دارفور گوواستراوہ كە كورد بووہ دانىشتووى كوردقان بووہ لە ناوچەكەدا .

۱۸۹۸/۹/۲۷ بەپىيى بەلگەنامەى ژمارە/۵۵ ى بىرپارەكانى رژىمى عوسمانى ، كە تىيدا ھاتىە . كە رىكەووتنى ناشتبوونەوہ لە نىوان عەشىرەتى ھەمەوہندو شوان بەردەوامە ، لە نىوان كەسايەتتەكانى ھەردو لايان بەمەرجى عەشىرەتى ھەمەوہند ۱۰۰ پارچە چەك و چوار ئەسپ بداتەوہ عەشىرەتى شوان ، كەرىكەووتنەكەشيان لە چوار برگە پىك ھاتبوو لە ناوچەكەدا .

۱۸۹۸/۱۰/۱۵ سەركردەكانى جولاونەھەى سەھىيۇنىزم - ھرتزل و ماكس بوودنھابىر - بەرەو شارى ئەستانە بەرىكەووتن و چەند داواكيان لە داواكانى سەھىيۇنىزم ئاراستەى سولتانى عوسمانى كرد ، كە تىيدا رووبەرى خاكى داواكراوى تىدا ديارىكراوو . كە لە زىيى نىلى مىسر تاكوو زىيى فورات بوو لە باشوورى كوردستان . وەك زەوى ناوژەند كراوى يەھوودى - ارض المعىاد - لەنەخشەكانىاندا ھاتبوو .

۱۸۹۸/۱۰/۱۸ مه تران - سالیزبوی - هه‌نسا به ته‌واوکردنی که‌نیسه‌ی فوودی جوّج ، له
 دوای دروستکردنی له‌لایهن مه‌زه‌بی ئینجکلیکانیه ، که که‌نیسه‌ی هه‌موو
 به‌ریتانیا بیّت ، هه‌روا له‌کاتی سه‌ردانی ئیمپراتۆری ئەلمانیا بوّ شاری
 فوودی ، ئەویش به‌کردنه‌وه‌ی که‌نیسه‌که به‌شیوو‌ه‌یه‌کی فه‌رمی له ۱۱/۱ ی
 هه‌مان ساڵ دا .

۱۸۹۹

۱۸۹۹/۳/۱۵ له دایک بوونی نووسه‌رو روژنامه‌نووسی کورد مامۆستا - یوسف مه‌له‌کی
 ته‌له‌کیفی - له شاری به‌غدا ، که هه‌ول‌ه‌کانی له پینا‌و گه‌شه‌پیدانی
 روژنامه‌گه‌ری کوردی بووه له‌هه‌موو بواره جیا‌جیا‌کاندا .

۱۸۹۹/۳/۲۱ مۆرکردنی په‌یمانی ئەنگلو - فه‌ره‌نسی ، که فه‌ره‌نسا به‌ فه‌رمی دانسی
 به‌ده‌سه‌لاتی به‌ریتانیا له سه‌ر که‌ندی نیل نا به‌ته‌واوی له وولاتی میسر دا .
 هه‌روا به‌ریتانیا دانسی ته‌واوینا به‌مافی فه‌ره‌نسا له سه‌ره‌رشتی کردنی
 ئەفریکای ناوه‌ندی و به‌شی زۆری له روژئاوای ئەفریکیا له‌و ریکه‌ووتنه‌دا ،
 داگیرکه‌ری به‌ریتانیا باجی داگیرکردنی وولاتانی عه‌ره‌بیدا به‌و داننانه‌ به
 فه‌ره‌نسا له ناوچه جیا‌جیا‌کانی کیشوو‌ه‌ری ئەفه‌ریکیادا .

۱۸۹۹/۵/۱۲ ژماره دووی ساڵنامه‌ی - نغارات المعارف عمومیه - یه‌دا باسی له‌دام و
 ده‌زگای روشنبیری و په‌روه‌ردیه‌کانی وویلایه‌تی مووسل ده‌کات له‌لاپه‌ره‌کانی
 ۱۶۰۲ - ۱۸۴۲ ، که هه‌ندی‌ک زانیاری له‌سه‌ر کتیب‌خانه‌ ناو‌داره‌کانی ناوچه‌و
 هه‌ریمه کوردیه‌کان ده‌کات .

به‌لام ئەو کتیب‌خانه‌ی ناویان هی‌نراوه له‌و لاپه‌رانه‌دا هه‌مووی هی کوردستان
 نین ... به‌لکوو به‌ده‌یان و به‌سه‌دان کتیب‌خانه‌ش هه‌بوونه که‌ناویان نه‌خراوه‌ته
 ناو لاپه‌ره‌کانی ئەم لیسته‌یه‌ی که له ساڵنامه‌که‌دا هاتوه ... له‌وانه‌یه
 له‌شوو‌پینی دیکه ناوه‌کانی کتیب‌خانه‌کانی دیکه که ناویان نه‌هاتوه
 توکارکرابیت ... ئەو کتیب‌خانه‌ی که ناویان هاتوه ئەمانه‌ن :-

۱- کتیب‌خانه‌ی مزگه‌ووتی گه‌ووره‌ی هه‌ولێر له باشووری کوردستان که
 دامه‌زرینه‌ره‌که‌ی مامۆستا - ئەبووبکر - بووه له ساڵی ۱۶۶۹ دامه‌زراره‌و

ژمارەى كىتەبەكانى ۲۱۰۵ كىتەب بوو.

۲- كىتەبخانەى خاتون فاتمە خاتون ، لە ھەولەئىر لە سالى ۱۷۸۵ كە فاتمە خاتون دایمەزاندووھو ژمارەى كىتەبەكانى ۳۵۰ كىتەب بوو .

۳- كىتەبخانەى شەيخ ھىدايەت لە خانەقاي شارى ھەولەئىر ، كە شەيخ ھىدايەت خۇي لە سالى ۱۵۱۸ دایمەزاندووھو ژمارەى كىتەبەكانى ۶۱۰ كىتەب بوو .

۴- كىتەبخانەى مزگەوتى شەيخى چۆلى لە شارى ھەولەئىر ، ئەم كىتەبخانەيەش لە سالى ۱۷۵۱ لەلایەن شەيخ جەرچىس دامەزراوھو ژمارەى كىتەبەكانى ۲۵۰ كىتەب بوو .

۵- كىتەبخانەى خاتونىيە ... لە خاتونىيەى شارى ھەولەئىر لەلایەن حاجى ئەفەيە خاتون لە سالى ۱۷۸۵ دامەزراوھو ژمارەى كىتەبەكانى ۱۳۰ كىتەب بوو .

۶- كىتەبخانەى مەلا ئىسحاق ، ئەم كىتەبخانەيەش لەگەرەكى مەلا ئىسحاق لەلایەن مستەفا ناغا لە سالى ۱۷۸۵ لە شارى ھەولەئىر دامەزراوھو ژمارەى كىتەبەكانى ۳۰۵ كىتەب بوو.

۷- كىتەبخانەى كورد مەھمەد پاشا ، ئەم كىتەبخانەيە لەگەرەكى سەراي لە شارۆچكەى رواندزى سەر بە پارىزگاي ھەولەئىر لەلایەن مەھمەد پاشا - پاشاي كۆرە - دامەزراوھو ژمارەى كىتەبەكانى ۴۰۰۰ كىتەب بوو.

۸- كىتەبخانەى پاشا ، ئەم كىتەبخانەيە لەگەرەكى نوعمانىيە لە شارۆچكەى رواندز لەلایەن عەبدوللا پاشا دامەزراوھو ژمارەى كىتەبەكانى ۳۰۰ كىتەب بوو.

۹- كىتەبخانەى بجيل ، ئەم كىتەبخانەيەش لە گوندى بجيل كەسەر بە شارۆچكەى ئاكرىيە لە باشورى كوردستان دامەزراوھو ژمارەى كىتەبەكانى ۹۰ كىتەب بوو.

۱۰- كىتەبخانەى ئاكرى ، ئەم كىتەبخانەيە لە شارۆچكەى ئاكرى دامەزراوھو ژمارەى كىتەبەكانى ۱۳۰ كىتەب بوو .

۱۱- كىتەبخانەى حاجى سلیمان ناغا ، ئەم كىتەبخانەيە لە قەلای كەرەك لەلایەن سلیمان ناغا لە سالى ۱۸۰۵ دامەزراوھو ژمارەى كىتەبەكانى ۲۰۰ كىتەب بوو .

۱۲- كتيبخانهى دەدە شاقولى ، ئەم كتيبخانهىە لەگەرەكى موسەلا لەشارى كەرکوك لەلايەن حاجى عەبدولفەتاح لەسالى ۱۹۱۲ دامەزراوەو ژمارەى كتيبهكانى ۱۵۰ كتيب بوو .

۱۳- كتيبخانهى ئاغازى ، ئەم كتيبخانهىە لە گولمەنيە لەگەرەكى سادات لەلايەن شىخ عەبدوللا دامەزراوەو ژمارەى كتيبهكانى ۳۰۰ كتاب بوو لە هەريمەكەدا . لەگەل چەندىن كتيبخانهى دىكە كە ميژووەكەى ديارنيە .

جىگەى ئامارە پىكرەنە كە سالنامەكانى عوسمانى جىگەى گرنگى پىدان و پەرەپىدان بوو ... لەهەمان كات زۆر لە نووسەر و ليكۆلەرەن گرنگيان پىداو ... كە ميژووى سالنامەكانى دەگەريتهو بو سالى ۱۸۴۶ ئەويش بەهۆى هەولەكانى - مستەفا پاشا - ي سەرۆك وەزيرانى دەولەتى عوسمانى ئەو كات بوو ... كە لە سەر دەمى سولتانى عوسمانى سولتان عەبدولمەجىدى يەكەم - ۱۸۳۹ - ۱۸۶۱ - يەكەم سالنامەى دەرکرد و ، دواى ئەو دەستكرا بەدانانى سالنامە جوړاو جوړەكانى لە ژيىر بالى نىمپراتورىيەتى عوسمانى لە كيشووەرەكەدا .

سەرچاوه: - رۇژنامەى - برايهتى - ژماره/ ۲۷۴۰

۱۸۹۹/۷/۲۷ گريدانى كۆنگرەى يەكەمى لاهاى لە وولاتى هۆلەندا ، كە ناويكە لە سەر دوو كۆنگرەى نىوودەوولەتى لە شارى لاهاى پايتەختى هۆلەندا ، لەكۆشكى - هويستەن بۆشى - شانشىن لە سەر داواى نىقۆلاى دووەمى قەيسەرى روسيا .

ئەويش لە پىناو كەمكردنەوہى چەكى كۆمەلكووزى ، كە ببوو هۆى لەناووبردى گەلان لە جىهاندا ، كە چەندىن وولات بەشداريان لەو كۆنگرەدا كرد ، لەوانە ئەمەريكاو كۆنگرەكە بەمۆرکردنى سى ريكەووتننامە كۆنگرەكە كۆتايى پى هيئرا ئەويش :-

۱- تايبەت بەناوېژيووانى نىوودەوولەتى .

۲- بەرامبەر شەرى نىوان وولاتان .

۳- بەرپاکردنى ئارامى و ناشتى نىوودەوولەتى و چارەسەرى كيشەكانى نىوودەوولەتى ، بەريگەى ليىبوردين و هاوكارى و دۆستايەتى ... دواى ئەو

دووم كۆنگرە لە ۱۹۰۷/۱۰/۸ گرىندرا لە سەر داواى حكومەتى بەرىتانىا .

۱۸۹۹/۸/۱۳ شاسووارى مەيدانى سەباحى
 و سەرنجراكىشەرى ھونەرى
 ھەوتەم - ئەلفرىد ھتسكوك -
 لە ئنگلتەرا لە خىزانىكى
 مەسىحى كاسولىكى چاوى بە
 جىھان ھەلھىناوہ .
 جىگەى ئامازەيە كە ھتسكوك
 لە تەمەنى مندالىدا ژيانى
 بەخوشى و بەختەوہرى
 بەسەربردووه ... بەھۆى ئەوہى
 كە باوكى بازىگانىكى
 دەوولەمەند بووہ ... ھەر
 لەمنداىوہ خوولىيائى ھونەرى

شانو بوو ... داواى ئەوہ چۆتە قوتابخانەى ھونەرە جوانەكان ، كە لە
 سەرەتاي ژيانى ئارەزووى روو لەنىگار كىشى بووہلە وولاتەكەيدا .
 داواى ئەوہ چۆتە ئا جىھانى سىنەماو بە ووردى ئاشناى ئەم ھونەرە بەرزە
 بووہ ... ھتسكوك يەكەم فلىمى درىژى بەناوى ژمارە ۱۳/ لەسالى ۱۹۲۲
 بەرھەم ھىناوہ ... داواى ئەوہ دووم فلىمى بەناوى - باخچەى چىژ - ى لە
 سالى ۱۹۲۵ بەرھەم ھىنا ، سەرەراى ئەوہى كە بەدلى نەبوو ... ھەرچەند
 رۆژنامەو گوڤارەكان بەفلىمى نايابيان لەقەلەمداو فلىمى دىكەى بەدوادا ھات
 ، لەوانە - ھەلۆى شاخ - كە دىمەنەكانى لەشارى ميوئخى ئەلمانىا وئىنەيان
 گىرابوو ... لەفلىمى - شامپانىا - كە بىرۆكەيەكى سادەى ھەيە تايبەتمەند
 بوو بەچىرۆك و سەرگوشتەى كچىك كەلە باوكى زویر دەبىت . ئەم فلىمانەش
 كە ھەموويان بى دەنگ بوون ، تا سالى ۱۹۲۹ كە سىنەماى دەنگدار داھىئرا .
 ھتسكوك يەكەم فلىمى دەنگدارى بەناوى - شەپ فرۆش - بەرھەم ھىناو
 داواى ئەوہ فلىمى - تاوان - ى لە سالى ۱۹۳۰ بەرھەم ھىنا ... ھەرولە
 سالى ۱۹۳۲ فلىمى پياوہ - زۆرزانەكەى بەرھەم ھىنا ... و فلىمى پلە ۳۹/ ى

له سالى ۱۹۳۵ بەرھەم ھيئا ... له سالى ۱۹۳۶ فليمی - كاری نھینی -
بەرھەم ھيئا ... ھەروا له سالى ۱۹۳۸ فليمی - كەى - بەرھەم ھيئا ، و له
سالى ۱۹۴۳ فليمی - گومان - ى بەرھەم ھيئا .

ئەم ھونەر مەندە ناوادرە كە زۆر ھەي ژيانى بۆ ماوەى ۸۰ سال له ئەمەرىكا
بەسەربرد ... جگە لەو فليمانە بەدەيا فليمی ديكەى بەرھەم ھيئاو ھو دوا
فليمی بەناوى - پيلانى خيزان - له سالى ۱۹۷۵ بەرھەم ھيئا .

سەرچاوە: - رۆژنامەى - التاخى - ژمارە/۵۱۵۹ .

نووسەر و رووناكبيرى ناوادرى ئەرژەنتينى - خۆرخى لويس پۆرخيس - له ۱۸۹۹/۸/۲
شارى بۆينس ئايرس چاوى بە جيهان ھەلھيناو ھە ... دواى له دايك بوونى
بە ماوە ھەي كەم گوواستيانەو ھە پلنيرمۆ ، كە ناوچە ھەي كى ميللى پراوپىرى
مەيخانەو تياترۆخانە بوو ... ئەو كەش و ھەوايەشى بە ئاشكرا لە
نووسينەكانى بۆ ريخرا رەنگى داو ھەو ھە .

باوكى خۆرخى پاريزەرو مامۆستاي دەروونزانى بوو ... رووناكبيرىك بوو كە
برواى بە ئاناكيزمى و ووجوودى ھەبوو ... دايكى خۆرخيش ئاھرەتيك بوو
لە ھەيكيك لە خانەوادەى شورشگيران بوو ... له بەر ئەو ھەي خۆرخى زۆر سەرسام
بوو بە توانا و ليھاتوويى دايك و باوكى ... دايكى لە تەمەنى ۹۹ ساليدا كوچى
كرد و لانە ھەي كى گرنگ بوو بۆ خۆرخى .

له سالى ۱۹۰۸ خۆرخى چو ھە قوتابخانە بەر دەوام بوو لە خوويندن ... له
سالى ۱۹۱۴ باوكى چاوەكانى كويز بوو و بەو ھۆيە بەرەو ئەوروپا كوچيان
كرد ، دواى ئەو چوونە پاريس و لەو ھەيش چوونە سويسرا و لە ژنيفى
پايتەختى نيشتەجى بوون .

دواى ئەو ھەي خۆرخى دەستى كرد بە خوويندنى زمانەكانى ئەلمانى و لاتينى
و فەرەنسى و ، لە ھەمان كات چەندىن ھاورى و دۆستى پەيدا كرد ... دواى
ئەو ھەي كۆليژى - كالفن - ى تەواو كرد ، دواى ئەو دەستى كرد بە سەرھەتاي
نووسينەكانى ... دواى ئەو ھەي كەم بەرھەمى خۆى بلاوكردەو ھە ... دواى ئەو ھەي
خۆرخى توانايەكى باشى لە ئەدەب پەيدا كرد ... له سالى ۱۹۲۱ گەرانەو ھە بۆ
شارى بۆينس ئايرسى پايتەختى ئەرژەنتين .

لە سالى ۱۹۲۳ كۆمەلە شەريكى لە كتابيكي ۶۴ لاپەريى بە يارمەتى باوكى
بلاوكردەو ھە ... ئەم نووسەر بەر دەوام بوو لە كارە ھەمەلایەنەكانى تاكوو لە

تەمەنى ۸۶ سالىدا لە ۱۹۸۶/۶/۱۴ مائىلئاوايى لە گەل و نىشتىمان و بوارى
نووسىن كرد لە وولاتەكەيدا .

سەرچاۋە: - مەسوعەي فەلسەفە - دانانى - دكتور عەبدولرەحمان بەدەوى - بەرگى /۲.

۱۸۹۹/۹/۱۲ بآلۆيزى رژیمنى عوسمانى لە وولاتى سوويد شەرىف پاشاى خەندان خەلاتى
نىشانەي شمشىرى لەلايەن شانشىنى سوويد پىئ بەخىشرا بەھۆي
ھەلۋوئىستە بوويرەكان .

۱۸۹۹/۹/۱۴ پيرە مېردى شاعىرى نەتەھەيى و نىشتمانى كورد لە سەر فەرمانى
سولتان عەبدولھەمىدى دوھم ، دەكرىتە ئەندامى ئەنجومەنى شارى
ئەستەمبۇل ، كە ئەوكات پايتەختى ئىمپراتورىيەتى دەوولەتى عوسمانى بوو
، بەھۆي رۆلى گىرنگى لەكارە پىروزەكانى بەرامبەر بە گەلانى ژىر دەسلەلاتى
عوسمانىدا .

۱۸۹۹/۱۱/۱۱ ھەلگىرسانى جەنگى بوويرەكان بەسەركرایەتى سەرۆكى كۆمارەكەيان -
پۇل كرۆچر - دژى بەرىتانىا و يەكەم پىكدادان لە بەرژەووەندى بوويرەكان
بوو لو وولاتەكەدا .

بەلام دواي ئەو ھىزەكانى سووپاي بەرىتانىا توانيان دەست پىشخەرى
بەرەو سەرکەووتن بەدەست بىنن ، بەگەراندنەھەي شارى برىتورىيا لە
۱۹۰۱/۶/۵ . كە ئەوكات رژیمنى ئەلمانىا پشتىگىرى لە بوويرەكان دەكرد
بەچەك و تەقەمەنى و پارە لەرىگەي نامىبىيا .

۱۹۰۰

۱۹۰۰ / ۲ / ۴ شاعىرو نووسەر و سىنارىيۇ نووسى فەرەنسى - ژاك پرىڤىر - لە گەرەكى
نوئى سەر رووبارى سىنى ناو شارى پارىسى پايتەختى فەرەنسا چاوى بە
جىھان ھەلھىناوہ ... دواي تەواوکردنى خوويندى سەرەتايى واز لە
خوويندن دىنى و رو لەدابىنکردنى رۆژانەي ژيان دەدات و لە سەر
شەقامەكان دەبىتە فرۇشيارى گەرۇك .

لە سالى ۱۹۱۷ بەشدارى لە خوئيشاندان دەكات كە دژ بەجەنگى يەكەمى
جىھانى ئەنجامدراو ، ژاك تۆمەتباردەكرىت و دەستگىردەكرىت و ماوہيەك
لەبەندىخانە دەمىنىتەوہ ... دواي ئازادکردنى بە ھۆي تواناي نووسىنەكانى
لە گۆقارى دىلابرى كاردەكات ... دواي ئەو لە سالى ۱۹۲۵ تىكەلى كۆمەلىك

شاعىرو ئەدىب و نىگار كىش دەبىت ، لەوانەش ئەندىريا برىتۆن و ماكس ئىرنست و چەندىن كەسايەتى دىكە جوولانەوہى سوورىالى دادەمەزىنن و ئەویش وەك ئەندامىكى چالاكى ئەم جوولانەوہىە لە ھەموو شاعىرەكانى دىكە جەماوەر لەخۆ نىزىك دەكاتەوہ .

بەلام دواى ھەلووہشانەوہى جوولانەوہكە پرىقئىر خۆى لەجەماوہرى كرىكارى نىزىك دەكاتەوہو بەرگرى لەماف و ژيان و كارى كرىكاران دەكات و لەگەل جۆزىف گوزمانى ناوازدانەر ناواز بۆ ژمارەيەك چامە دادەنئىن . دواى ئەوہ سىنارىيۆ بۆ فلىمى - تاوان لانگ - كە لە سالى ۱۹۳۵ چان رىنوار دەريھىناو فلىمى مارسىل كارتى ، كە ئەوئىشان درامايەكى كۆمىدىيانە بوو كە لەسالى ۱۹۳۷ پىشكەشى كرا .

لە سالى ۱۹۴۶ ژاك پرىقئىر يەكەم ديوانى بەناوى - ووشەكان - بلاوكردەوہ . دواى ئەوہ ئەم مرقەتە توانادارە لەكارەكانى بەردەوام دەبىت تا لە ۱۹۷۷/۴/۱۱ بەنەخۆشى كۆچى دوايى دەكات لە وولاتەكەيدا .

۱۹۰۰/۲/۲۷ دامەزراندنى يانەى - بايرەن ميونخ ، يارىگا ، اليانتس ، ئەرىنا - لە وولاتى ئەلمانىا ، كە جىگەى ۶۶,۰۰۰ ھەزار ھاوولاتى لىدەبىتەوہ لە يارىگا كەدا .

۱۹۰۰/۵/ خەباتگىرو شۆرشگىرى كورد - حوسىن قونجۆ - كە يەكئىك بوو لە لايەنگرانى ئىبراھىم پاشاى مىلى ، كە لە عەشیرەتى دىنان بوو ، ھەلسا بە كووشتنى ۷ سەربازى سووپاى عوسمانى لە شارى ماردىن لە باكورى كوردستانى ژىر دەسەلاتى عوسمانى ، لە پىناو سەلماندنى بوونى كورد لە كوردستاندا .

۱۹۰۰/۵/۱

قۇناخى يەكەمى بەرھەم
ھىننى نەوت لە رۇژ
ھەلاتى ناوھەراست
دەستى پىكىردو
بەردەوام بوو تاكوو سالى
۱۹۳۸ . ھەروا دواى
ئەوھ دەست پىكىردى
قۇناخى دووھ لە بەرھەم
ھىننى نەوت تاكوو
ئەمرۆ.

واتە قۇناخى يەكەم لە
سالى ۱۹۰۰ تا ۱۹۳۸ و

قۇناخى دووھمىش لە سالى ۱۹۳۸ تاكوو ئەمۇ بەردەوام بووھو بەردەوام دىيىت ، لە قۇناخى يەكەمى دەست پىكىردن بە دۇزىنەوھى چاوكە نەوتىھەكان لە - لوېنان ، سوورىيا ، ئىسرائىل ، رۇژھەلاتى ئوردن ، ئىراق ، كويت ، بەھرىن .
عەرەبى سعوودى ، لە گەل ھەندىك لە وولاتانى دىكەى عەرەبى و باشوورى ئىران - كە وولاتى فارس جىگەى گرنكى پىدان بوو ، بۇ يەكەم جار ئەوئىش لە لايەن ئەندازىبارى بەرىتانى - وىليام ك - داركى لە سالى ۱۹۰۱ لە ناوچەى قەسرشېرىن توانى بۇ ماوھى ۶۰ سال ئىمتىياز - ئىمتىيازدارى - وەرېگىت لە دواى گەرانىكى زۆر ، ئەم ئەندازىبارە توانى لە باشوورى ئىران لە سالى ۱۹۰۳ نەوت بەرھەم بىيىت ، بە يارمەتى كومپانىيەى - بۇرما - ي بەرىتانىابۇ نەوت .
ئەمەش بووھ ھۆى ئەوھى كە پەرەسەندىكى خىرا بە پلەى يەك لە سالى ۱۹۰۹ بە دەست بىنى بە دامەزاندنى - كومپانىيەى نەوتى ئەنگلۇ فارسى - دواى ئەوھ لە سالى ۱۹۱۲ وولاتى فارس بەستراوھ بە بەرىتانىا بە شىوھىكى تووند وئەو كومپانىيا يە توانى نيوھى سەرمايەكە بكاتە خاوەندارىيەتى خۆى و بە دامەزاندنى ۱۶ بەرپوھبەر كە دووان لەو بەرپوھبەرئە مافى بە كارھىنانى قىتۇيان ھەبوو لە سەر بەرپوھبەرئەتھەكانى دىكەدا
ئەو پەيوەند يىھى كە لە نيوان بەرپرسانى ئەو كومپانىيە ھەبوو ، لە نيوان كومپانىياكانى ئەمەرىكاو حكومەتى بەرىتانىا و حكومەتى فەرەنسانەبوو .

لەوكاتىش چاۋگە نەوتىيەكان كە كەوتىبونە باشوورو پەرەسەندىكى باشيان بە خۆۋە بىنى كە كىلگە نەوتى - ھافت كل - تۋانى ۹۰۰۰۰۰۰۰ مىليۇن تەن لە نەوت بەرھەم بىنى لە گىرگىتىن كىلگەكانى دىكەى جىھان .

ھەروا ئەم نەوتەش لە رىگەى ھىلەكانى بۆرىى بە ناۋچەى شارى - عەبادان - دەگەياندىراكەنداۋو لەۋىش رەوانەى بەرىتانيا دەكرا ... لەو كاتەدا كومپانىيەى - ئىمتياز - ھەرىمەكانى باكوورى لە خۇگرتبوو ، كە لە پىنج ھەرىم پىك ھاتبوون كە ئەمرو ئەم ھەرىمانە گىرگىيەكى زۇرىيان ھەيە لە بەرھەم ھىنانى نەوت لە كىلگەكاندا .

سەر چارە :- دراسات جغرافية المائية حول الشرق الاوسط - چاپى يەكەم / ۱۹۸۲

پىششېركىيى يارىيەكانى پالۋانىيەتى - ئۆلەمپىيات - لە شارى پارىسى ۱۹۰۰/۵/۱۶

پايتەختى فەرەنسا ئەنجامدراۋ بەردەوام بوو تاكوو ۱۰/۲۸ ى ھەمان سال لە نيوان يارىزانەكانى وولاتانى بەشدار بوو لەم يارىيە جىھانىيە لە وولاتى فەرەنسادا .

لەدايك بوونى فەيلەسوف و كۆمەلناسى گەۋرەى ناۋدارى سەدەى بىستەم - ۱۹۰۰/۵/۲۳

ئارىك فرۇم - رابەرى قوتابخانەى فرانكفۇرت لەشارى فرانكفۇرتى ئەلمانىا .

شايانى باسە كە ئارىك لە سالى ۱۹۲۲ بەلگەنامەى دكتورا بەناۋى - ياساى جوولەكە - بەدەست دىنى و ھەروا لە سالى ۱۹۳۰ لەشېكىردنەۋەى دەروونزانىش دەبىتتە پىسپۇر ... دۋاى ئەۋە لەسالى ۱۹۳۲ بەرەو وولاتە يەكگرتوۋەكانى ئەمەرىكا دەپرات و كۆمەلگەى ئەو وولاتە دەكات بەمەلبەندى توۋىژىنەۋەكانى ، لە ھەمان كات لەزانكۆى نيۇرك دادەمەزىت . لە سالى ۱۹۵۰ پەيوەندى بەپارتى سۆشئىالست دەكات .

لەسالى ۱۹۶۵ دكتوراى فەخرى لەزانكۆى مەكسىك ۋەردەگرىت ... دۋاى ئەۋە دەگەرىتەۋە ئەۋروپاۋ لە وولاتى سويسرا نىشتەجى دەبىت و لە سالى ۱۹۸۰ كۆچى دۋاى دەكات .

۱۹۰۰/۶/۲۰

لە دايك بوونى فەيلەسوفى ئىتالى - ئىنرىكو كاستلى - لە رۇماى پايتەختى ئىتالىا . ئەم نووسەرە گىرگى بەبەشى فەلسەفەى ئايىنى داۋە . بەرىۋەبەرى - پەيمانگەى خويىندەكانى فەلسەفە - بوۋە لە رۇما و مامۇستاي فەلسەفە بوو لە سالى ۱۹۴۰ تاكوو ۱۹۷۰ لە زانكۆى رۇما . ھەروا سەرنووسەرى گۇفارى - محفوظات الفيلسفة - بوۋە . بىروو بۇچۈنەكانى لە نيوان ئايىنى بوون بوۋە ، واتە - المپالىيە - المادىيە - و بەردەوام بوۋە لەكارە

ھەمەلايەنەكانى تاكوو لە ۱۹۷۷/۳/۱۰ لە رۇما كۆچى دوايى دەكات لە
 وولاتەكەيدا .

۱۹۰۰/۱۱/۸ لە دايك بوونى نووسەرو رۇژنامە نووس و ئەكتەرى سىنەما - مارگرېت
 يۇجىن مېشىل - لەشارى ئەتالانتاي وولايەتە يەكگرتوۋەكان ئەمەرىكا ...
 باوكى ياساناسى رەسەنى سكوئەندى و دايكى ئىزابىل ستيف لە رەگەز
 ئىرلەندى بوو .

لەماۋەى كارە ھەمەلايەنەكان و راگرتنى ھاوسەنگى لە كارەكانى توانىيەتى
 لەماۋەيەكى كورت ۱۰ خەلاتى ئۆسكارت وەرېگرېت ... خاتوو مارگرېت
 لەكاتى جەنگى دوۋەمى جىھان ، لە رېكخراۋى خاچى سوورى ئەمەرىكى
 كارەكات و لەشارى فېموترىسى فەرەنسى خواردن و كەل و پەلى پزىشكى
 بە لىقەوماۋان دەبەخشى .

ھەر بۇيە لە سالى ۱۹۴۹ نازناۋى ھاۋنىشتىمانى فەخرى ئەم شارەى
 فەرەنساى پىدەبەخشىرى ... بەلام دوايى لە ۱۹۴۹/۸/۱۸ بەكارەساتى
 ئۆتۆمبىل گىانى لەدەست دەدات . لە ۱۹۹۷/۵/۱۶ ئەو خانوۋەى مارگرېت كە
 رۇمانى باپردەلەى تىدانووسى بوو كرايە مۇزەخانە ، كە لە ناۋەراستى شارى
 ئەتلەنىتە ... لەو مۇزەخانەيەش بەدەيا بەلگەنامەو رۇمان و فلىمەكانى تىايە
 لەگەل كەل و پەلى تايىبەتى و پۇستكارت لە وولاتەكەدا .

۶۳

۱۹۰۰/۱۲/۱۶ لە ئاكامى گفتوۋوگۆى دوورو دىرژو نەينى لە نىۋان شانشىنى فەرەنسا و
 شانشىنى ئىتالىا ، لە ئەنجام ھەردوو لا رېكەۋتن لە سەر ئەۋە مۇركرا ، كە
 ئىتالىا دان بنى بە داگىر كردنى وولاتى تونوس لە لايەن دەسەلاتى فەرەنسا و
 ھەروا ناننانى فەرەنسا بە دەسەلاتى ئىتالىا لە سەر تەرابلسى رۇژناۋا لە
 ناۋچەكەدا .

سەرچاوهکان

- میڈیا - ئی - م - دیاکۆنۆف - دار الحکمة - لندن.
- چەند لاپەرەیک لە مێژووی کورد - لازاریف.
- الثقافة الجديدة - گۆڤاریکی مانگانەى پارێی کۆمۆنیستی ئێراقە.
- بیری نوێ - گۆڤاریکی وەرزی پارێی کۆمۆنیستی کوردستانە.
- کوردستان واکرد - جواد مەلا - وطن مقسم وامة بلا دولة.
- رادییۆ لەندەن - پرۆگرامی السائل والمجيب.
- رۆژ ژمیری - پانۆرامای کوردستان.
- چەند لاپەرەیک لە مێژووی کورد بەشی ۱/ - ۲، د. کەمال مەزەهەر ئەحمەد.
- هەولم داوه لەتەلەفزیۆن و گۆڤارو رۆژنامەکان کۆم کردۆتەوه لەگەڵ نووسینەکانی خۆم کە دەستنووس بوونە و بابەت لەدوای بابەتی جیا جیا بۆ وکراونەتەوه.
- کوردستان و کورد - شەهید دکتۆر عەبدولرەحمان قاسملۆ.
- شۆرشى شیخ عووبیدوللای نەهرى - محەمەد حەمە باقى .
- شۆرشەکانی شیخ سەعیدی پیران لە باکووری کوردستان.
- کورد - باسیلی نیکیتین - وەرگیترانی: دکتۆر نووری تالەبانی .
- المشكلة الكردية في الشرق الاوسط - د. حامد محمود عيسى .
- سائنامەى کوردستان - دانانی: عەلی کەندی - چاپی سیئەم - تاران - ۲۰۰۶.
- تاریخ الدولة العثمانية - مامۆستا محمد فرید المحامي ، چاپی تۆیەم - دار النفاَس - بیروت .
- سنتان فی کوردستان - ۱۹۱۸ - ۱۹۳۲ - دیلبوہ - آ - هی فەرمانزەوای رامیارى هەولێر - وەرگیترانی: فوناد جەمیل - چاپی یەكەم - بە بیرووت.
- القانون الدولي العام - دکتۆر عصام العطية - چاپی شەشەم - ۲۰۰۱ - وەزارەتى بالای فێرکردن و تووێژینەوہى زانستی - بەغدا.
- رۆژنامەى - الحیاة - چاپی بە بیرووت - ژمارەى سائەکانى ۲۰۰۱ - ۲۰۰۲ - ۲۰۰۳ - ۲۰۰۴ - ۲۰۰۵ - ۲۰۰۶ - ۲۰۰۷ .
- رۆژنامە و گۆڤارەکانى هەریمی کوردستان - خەبات - کوردستانی نوێ - گولان - رامان - کاروان - سەر دەمى عەرەبى - ریگای کوردستان - گولانی عەرەبى - سەنتەرى براىەتى .
- فەرھەنگى رووداوەکانى کوردستان و لاتانى جیھان - دانانی: عەلی کەندی - چاپی یەكەم - تاران - ۲۰۰۵ .
- کەنالی ناسمانى تەلەفزیۆنى جەزیرە - پرۆگرامى - فی مثل هذا اليوم - .
- اسرائیل الکبرى - دراسة فی فکر التوسعي الصهيوني - دکتۆر اسعد زوق - دار الحمراء - بیروت . الطبعة الرابعة - ۲۰۰۳ .
- تاریخ اورویا فی العصر الحديث - دانانی : ه. ا. ل. فیشر - دار المعارف - چاپی تۆیەم .
- قصة الحضارات - دانانی - ول دیورانت - وەرگیترانی: محمد بدران - مصر - مهرجان القرارة للجميع .

- ۲۶- معجم الحروب - دانانی : دكتور فردريك معتوق - چاپی یه کهم - به بیروت - لوبنان.
- ۲۷- لمحات اجتماعية عن تاريخ العراق الحديث - دكتور على الوردی - توزيع مكتبة الصدر - تاران - ئیران.
- ۲۸- التاريخ الاسلامی - دانانی: دكتور محمد شاکر - المكتبة الاسلامیة - چاپی هه شته م - به بیروت - ۲۰۰۰.
- ۲۹- الارهاب الدولي وانعكاساته على الشرق الاوسط خلال الاربعةین قرنا - دانانی سفیر: دكتور حسین شریف - الهيئة المصرية العامة للكتاب - ۱۹۹۷ - میسر.
- ۳۰- دراسات في الحركة الكردية المعاصرة - ۱۸۲۳ - ۱۹۴۶ دانانی: دكتور عوسمان عهلی - چاپخانهی رۆشنبیری حکومتی هه ریمی باشووری کوردستان.
- ۳۱- القاموس السياسي - تاماده کردنی: احمد عطیة - چاپی سنییه م - دار النهضة العربية - شارع عبدالخالق - قاهره - میسر.
- ۳۲- تاريخ الوزارات العراقية - دانانی : عبد الرزاق نه لوسنی - چاپی شه شه م - بیروت - ۱۹۸۲.
- ۳۳- نه ته وه کان و ده ولته تی سۆفیته - هیلین کاریردا کلوس - وه رگێرانی بۆ زمانی عه ره بی: هزی عبود - به بیروت - چاپی یه کهم - ۱۹۷۹.
- ۳۴- مقالاتی - شه هید سامی عه بدولره حمان - باشووری کوردستان - هه ولێز.
- ۳۵- عه بدولکه ریم قاسم - رۆیه بعد الشعرین - حسن العلوی - چاپی یه کهم - العراق ..
- ۳۶- الحیاة السرية لصدام حسین - دانانی: انیس الرغیدی - چاپی یه کهم - ۲۰۰۴ - میسر.
- ۳۷- راپه رپینی کورده عه له ویه کانی ده ریس م - هانز - لۆکای کبیسیر - ۱۹۱۹ - ۱۹۲۱ قوچگه یی - وه رگێرانی له فه ره نسیه وه - نه جاتی عه بدوللا.
- ۳۸- کوردستانی پشت قه فقامس - دکتور - نه فرسیا وه ورامی - له بلاوکراوه کانی - ژین - باشووری کوردستان - سلیمانی.
- ۳۹- تاريخ العراق بين احتلالين - پارێزه ر - عه باس عه زاوی چاپی یه کهم - هه شت به شه که .
- ۴۰- شه ره فنامه - شه رفخانی به دلێسی - وه رگێرانی هه ژار - ۱۹۷۲ له لایه ن کۆری زانیاری کورد به چاپ گه یاندراره - چاپخانهی نعمان - نه جه ف.
- ۴۱- کوردو کوردستان - به رگی ۱-۲-۳ محمه د نه مین زه کی - له دار اسلامی بغداد به چاپگه یاندراره - ۱۹۳۱.
- ۴۲- کوردو عه جه م - نه وشێروان مسته فا نه مین - میژووی سیاسی کورده کانی ئیران - سه نته ری لیکۆلینه وه ی ستراتیژی کوردستان - سلیمانی - ۲۰۰۵.
- ۴۳- کورد - تورک - عه ره ب - سیسیل جون ئیدمۆندی - وه رگێرانی حامد گه وه ری - ده زگا, چاپ و بلاوکردنه وه ی ئاراس - ۲۰۰۴.
- ۴۴- فی الاداب (ف. ا. لینین) - وه رگێرانی له رووسییه وه - یوسف حلاق بلاوکردنه وه ی وه زاره تی رۆشنبیری - دیمه شق - سوریا - ۱۹۷۲.
- ۴۵- میژوو - دکتور که مال مه زه ره نه حمه د - به یاریده ده ری نه مینداریتی گه شتی رۆشنبیری ولاوان چاکراوه - به غدا ۱۹۸۳.
- ۴۸- چه ند لاپه ره یه که له میژووی گه لی کورد - دکتور که مال مه زه ره نه حمه د - به رگی دووه م - تاماده کردنی: عه بدوللا زه نگه نه - هه ولێز - چاپی یه کهم - ۲۰۰۱.

- ٤٩- یاداشته كان - ره فیهق حلیمی - بهشی یه که م و دووهم - کوردستانی ئیراق شوڤر شه کانی شیخ مه محمود - چاپخانه ی روڤشنیری - به غدا - ١٩٨٨.
- ٥٠- هه لویستنامه - عهلی کهندي - بهرگی یه که م - چاپی یه که م - هه ولیر - ٢٠٠٦.
- ٥١- قصة الديات - سليمان مه زهر - کتیبخانه ی مه دبولی - چاپی دووهم - میسر - ٢٠٠٣.
- ٥٢- کوردستان له ساله کانی جهنگی یه که می جیهان - دکتور که مال مه زهر نه حمه د - وهرگیترانی بۆ عه ره بی: دکتور محمه د مه لا عه بدولکه ریم - چاپی دووهم - به غدا - ١٩٨٤.
- ٥٣- رابه پینی شیخ سه عیدی پیران - روڤه رت ئولسن - ١٨٨٠-١٩٢٥ وهرگیترانی نه بو به کر خوڤشناو - زه نجیره کتیبی ده زگای چاپ و په خشی سه رده م - سلیمانی - ١٩٩٩.
- ٥٤- تاریخ الاکراد - توماس بوا - وهرگیترانی - محمه د تیسیر مبرفات - دار الفكر المعاصر - بیروت - لوبنان - چاپی یه که م - ٢٠٠١.
- ٥٥- حول مسأله الاقطاع بین الاکراد - أ. شامیلیوف - وهرگیترانی - دکتور که مال مه زهر نه حمه د - چاپی دووهم - به غدا - ١٩٨٤.
- ٥٦- قضايا كردية معاصرة - کرکوک والانفال - الکرکو تورکیا - دکتور جبار قادر - دار ئاراس للطباعة والنشر - چاپی یه که م - ٢٠٠٦.
- ٥٧- کورد له جهنگی رووسیا له گه ل ئیران و تورکیا . پ. ی. ئه فیریانوف - وهرگیترانی له رووسیه وه دکتور نه فرسیاو هه ورامی - سلیمان - ٢٠٠٤.
- ٥٧- کرکوک وتوابها حکم التاريخ والضمير - دراسة وثائقية عن قضیة الكردية في العراق - دکتور که مال مه زهر نه حمه د - بهشی یه که م - وه زاره تی روڤشنیری حکومه تی هه ریمی کوردستان - سلیمانی .
- ٥٨- المستبد - زهیر نه لجه زائری - صناعة القائد - صناعة الشعب - چاپی یه که م - بیروت - به غدا - ٢٠٠٦.
- ٥٩- عصر ناپليون - تاريخ الحضارة الاوربية في ١٧٨٩-١٨١٥ - ول دیورانت - وهرگیترانی دکتور عه بدولره حمان عه بدوللا شیخ - دار الجبل - بیروت - ٢٠٠٢.
- ٦٠- تاريخ الرومان - دانانی نجیب ابراهیم طراد - تقديم دکتور محمد رینهم عزب - مكتبة ومطبعة القدر - ١٩٩٧.
- ٦١- موسومة الفلسفة - دانانی دکتور عه بدولره مان به ده وی - بهرگی - ١-٢-٣. تاران - ئیران ..
- ٦٢- میژوی ئیبن خه لدوون - تاماده کردنی - محمه د صالح هاشم - خانه ی کتیبی زانستی - بیروت .
- ٦٣- مقدمه ابن خلدون - موسسه الرساله ، الناشرین - مسته فا شیخ مسته فا - چاپی یه که م / ٢٠٠٧
- ٦٤- میژوی - ته بهری - - دار ابن کتیر ، چاپی یه که م - دیمه شق - بیروت .
- ٦٥- الكامل فی التاريخ - ابن اسیر - دار المعرفه - به بیروت ، لبنان - چاپی یه که م / ٢٠٠٢ .

كورتەيەك لە ژياننامەى - نووسەر

گەر بەراۋود لە ئىۋان
ژياننامەى نووسەران
بەكەينەۋە ، بۆمان
دەردەكەۋى كە
نووسەران ، ياخوود
دانەران ، جالە ھەر
بوۋارنىك ب بگرە لە
نووسىنەۋەى مېژوۋو
جووگرافىياۋ زمان

ۋەكەلتوۋو داب ونەرىت و شارستانىيەتى ھەر نەتەۋەيەك لە سەر گۆى زەۋىدا .

كە ژياننامەى نووسەران زۆر لە يەك دەچى ، جا لە بوۋارى ھەژارى و كەم دەرامەتى بىت ،
ياخوود لە ئاستى پرونامەى خوۋىندىن بىت ، ياخوود لە ئاستى پەيوۋەندىيە كۆمەلەتەكان
بىت .

بەلام سەرچاۋەى بوۋنى توۋاناي نووسەر لە ھەموو بوۋارە جىياجىياكاندا ، ھۆكارى چ ئىش
ۋنازار و ئالەبارى ئەو نووسەرەيە لە ناو پەيوۋەندىيەكانى كۆمەلگاۋ لە ئىۋان كۆمەلگاۋ
دەسەلەتدا .

ئەۋىش بە ھۆى چەوسانەۋەو نەبوۋنى داد پەرۋەرى لە دەسەلات و پەيوۋەندىيەكان لە
ھەموو بوۋارەكانى رامبارى و ئابوۋرى بازىرگانى و نەتەۋەيى و نىشتىمانى و كۆمەلەتەيەتى
و رۇشەنپىرى و زمان و مېژوۋو داب و نەرىت و و كەلتوۋو شارستانىيەت .

بەتايبەتى كۆمەلگاۋ كوردو مېژوۋى چەوسانەۋەى داگىركردنى و لەت لەتكردى لە لايەن
پرژىمەكانى دابەش كەر ، لە پىناۋ پاراستن و بتەۋوكردىن و بە ھىز كرىنى بەرژەۋەندىيەكانىيان
بە دروستكردىن و پىكەينانى دەۋولەت لەسەر خاكى گەلانى دىكە لە ھەرىم و ناۋچەو
جىھاندا ، لەۋانەش گەلى كوردو خاكى كوردستان .

جا ەلى كەندىش يەككە لەو نووسەروو دانەرەنى كە بەو قۇناخە نا لەبارانە تىپەر
بوۋەو بۆتە ھۆى سەرچاۋەى پىنوۋسەكەى بەنوۋسىن و گەياندىنى پەيامەكەى بۆ
كۆمەلگاۋ گەلى كوردستان . كە ئەۋىش:-

ناوى تەواۋى - عەلى عومەر عەلى فەتاح - ۵ و ناسراۋ بوۋە بە - عەلى كەندى - و
لەسالى ۱۹۵۳ لە گوۋندى سەر بەشاخ ، كە مەلەبەندى ھۆزى سيانەو سەر بەناھىيەى
دېبەگەى سەر بە قەزاي مخمورى پارىزگاي ھەولپەرە لە باشورى كوردستان ، چاۋى بە
جېهان ھەلھېناۋە ، لە بنەمالەيەكى ھەژارى جوتيار لەم گوۋندەدا .

ھەروا عەلى كەندى بۆيەكەم جار لە لاي مەلاى ئاينى ئىسلام دەستى كردوۋە بە خوۋىندىن
لە جوۋجرەى فەقىيان لە مزگەوتەكان .

دواى ئەو لە سالى ۱۹۶۰ چۆتە قوتابخانە لە قەزاي مەخمور . جا لەو كاتە بە ھۆى
ھەژارى خىزانەكەى و نەبوۋنى توۋاناي دارايى باۋكى ، لە گەل خوۋىندىن لە پشورى
ھاۋىنە كارى كردوۋە ، بە كارى بەرخەوانى و شوۋانى و كرېكارى و درۋىنە كردن و
جوۋت كردن و كارىدېكەى لە توۋانايەدا ھەبوۋە ، لە پېناۋ بەرەو باش بوۋنى بارى
گوۋزەرانى ژيانى خىزانەكەو يارمەتى دانى باۋكى لەم بوۋارەدا .

ھەروا دواى تەواۋكردنى قۇناخى خوۋىندىن سەرەتايىشى دەرچوۋنى بە پلەى دوۋەم لە
سەر ئاستى قەزاي مەخمور لە خوۋىندىن و بەھۆى بارى راميارى و بىروو بۆچوۋنى ئەو
خىزانەو ، لە ھەمان كات بە ھۆى ھەلۋوۋىستى عەلى كەندى فەرمانى دەست گىر كردنى لە
مانگى / ۱۹۶۶/۷ لەلەين داروۋدەستەكەى رېژىمى بەعسى بۆ دەردەچى لە قەزاكەدا .

ھەر بەم ھۆكارەش لە ۱۰ / ۹ / ۱۹۶۷ روى لە شاخەكانى كوردستان كرد بە پەيوۋەندى
كردنى بە پېشمەرگەى شۆرشى ئەيلولى مەزن لە لقى پېشمەرگەكانى پارتى كۆمۇنىستى
ئىراق لقى / ھەرىمى كوردستان ، لە دەقەرەكانى رانىيە و قەلادزى و پەواندوزو
پارىزگاكانى سلېمانى و ھەولپەرە بە رەوام بوۋنى تاكوو ۲۰ / ۳ / ۱۹۷۲ .

لەو ماۋەيەشدا بەھۆى خراپى بارى خىزانەكەى لە كاتە بەردەستەكانى كارى كردوۋە
بۆئەھى ژيانى خۆى و خىزانەكەى بەرەو باشتىبات لەو كاتدا .

دواى ئەو گەراۋتەو پەريزگاي ھەولپەرە چۆتە قەزاي مەخمور بۆ كارى پارتايەتى و
بۆتە كادىر لە قەزاي مەخمور بە بەردەوام بوۋنى لە پاىەكانى لە پارتى كۆمۇنىست
تاكوو ۱۲ / ۳ / ۱۹۷۹ ، كە ئەندامى لىژنەى ناوخرى پارتى كۆمۇنىست بوۋە لە لىژنەى
پارىزگاي ھەولپەرە لە باشورى كوردستان .

دواى ئەو لە ۱ / ۷ / ۱۹۷۵ چۆتە شارى مۆسكۆى پايتەختى يەكېتى سۆڧىيەت ، ئەويش
بە خوۋىندىن لە پەيمانگاي زانستە كۆمەلەلەيتيەكان ، ى سەر بە ئەكادىمىيائى زانستى
كۆمەلەلەيتيەكانى يەكېتى سۆڧىيەت ، بۆ ماۋەى دوو سال بە دەر چوۋنى بە پلەى زۆر باشە

لە پىمانگايەدا ، تاكوو ۱۵ / ۸ / ۱۹۷۷ دا دواي ئەۋە گەراۋەتەۋە كوردستان لە پارىژگاي ھەولپىر قەزاي مەخموور لە دەقەرەكەدا .

دواي گەرانەۋەي لە سوڤىت لە ۱۲ / ۱۲ / ۱۹۷۸ خىزانى پىك ھىناۋە و باۋكى پىچ كورە ، و ھەموويانى بە نامانجىكى باش گەياندوو لە پلەكانى فەرمانبەريەتى و سى لە كورەكانى خىزاندارن لە شارى ھەولپىردا .

ھەر لە ۱۲ / ۳ / ۱۹۷۹ بە فەرمانبەر دامەزراۋە لە بەرپۆۋەبەرايەتى گەشت و گوزار لە ھاۋىنە ھاۋارى سەلا ھەدىن - پىرام - لە كۆمەلگاي سەرە پەش لە پارىژگاي ھەولپىر ، بە بەردەوام بوونى كارى فەرمانبەريتى . سەرەراي ئەۋەش لە دواي سالى ھەشتاكان بەھۆي مل كەچ نەكردنى بۆ داخۋازىيەكانى دارو دەستەكى بەعس لە كوردو عەرەب ، كە لە ۱۳ / ۲ / ۱۹۸۲ لەلايەن بەرپۆۋەبەرايەتى ئەمنى ھەولپىر دەست گىر كراۋەو رەوانەي - ھەيئە الخاصە - لە شارى كەركوك زىندانى كراۋەو بۆ ماۋەي ھەوت مانگ گىراۋە تاكوو ۶ / ۸ / ۱۹۸۲ . ئازاد كراۋە بۆ ئەۋەي ھىچ كەسىك لە ئەندامان و لايەنگرانى پارتەكان و كە سايەتيەكان تووشى ئىشوو ئازارو ئەشكەنجە بكات --- واتە ئىعتراڤ نەكردن --- و بە سەربەرزى لەو زىندانانەي شەقلاۋەو مسىڤ سەلاھەدىن ھەولپىرو كەركوك دەرچوو .

دواي ئەۋە بۆ جارى دووم لە ۱۹ / ۵ / ۱۹۸۵ لەلايەن پىاۋانى موخابەراتى پارىژگاي مووسل ، كە لەو كاتە سەرباز بوو لە مەدرەسە قتالى مووسل دەستگىر دەكرى و رەوانەي موخابەراتى گەشتى شارى كەكوك دەكرىت ، كە ئەم بەرپۆۋەبەراتىيە گەشتىيە بۆ ھەموو شارەكانى كوردستان بوو ۋەك مووسل و كەركوك و ھەولپىرو سلېمانى و دەھۆك . كە فەرمانى دەست گىر كوردنى لەلايەن بەرپۆۋەبەرايەتى ئەمنى ھەولپىرو ئەمنى باكوروو ئىستخبارات و موخابەرات لە ھەردوو پارىژگاي مووسل ھەولپىرى بۆ دەرچوو بوو .

لە ئاكام لەم رۆژەدا دەستگىركراۋ لە زىندانەكانى مووسل ۋەكركوك مايەۋە تاكوو ۱۷ / ۹ / ۱۹۸۵ بە ئازاد كوردنى لە دواي داد گايى كوردنى ، كە ھىچ بەلگەيەك نەيتوۋانى تاوانبارى بكات بەھۆي دان نەنانى بە كارە نەھىنيەكانى كە لەو كاتدا نەنجامى دەدا .

ھەوا بۆ جارى سىيەم لە ۲۵ / ۹ / ۱۹۹۰ لەلايەن ئەمنى ھەولپىر دەستگىركراۋەتەۋە لەسەر ھەمان بىرو بۆچوون ۋەھلۆۋىست . بەلام بۆ ماۋەيەكى كەموو دواي ئەۋە ئازاد كرا

لە دواي ۱۲ / ۳ / ۱۹۷۹ تاكوو راپەرىنى گەلى كوردستان لە ۵ / ۳ / ۱۹۹۱ بە سەدان جار لەلايەن بەرپۆۋەبەرايەتيەكانى ئەمن و ئىستخبارات و موخابەرات لە پارىژگاي ھەولپىر بانگ

هێشت کراوه و لیکۆلێنهوهی له گهڵ کراوه له دواى ووتە ناشیرینهکانیان و ئیهانه کردنی
 عەلی کەندی ئینجا ریگهیان پێداوه له بهریوه بهرایهتیهکانیان ده‌رچى .

سه‌ره‌رای ئه‌وه‌ش بو دوو جار له ریزی سه‌ربای سووپای ئی‌راق بووه بو‌ماوه‌ی ٤,٥
 چوارسال و نیوو ، به‌لام ئه‌و که‌سانه‌ی که کورد بوون و ره‌فیق حزبیی و ئه‌من جاشی خو
 فروش و دووژمنی کورد و کوردستان بوون دژی مامۆستا عەلی کەندی بوون به‌ نووسینی
 راپۆرت له‌سه‌ری و به‌ زیندانی کردنی ...؟!...! . که ئیستاش له‌جاران پۆلایان و باری
 ژانیان باشتره له‌ هه‌مان دام و ده‌زگا ئه‌منیه‌کان و حکومه‌ت و خاوه‌نی هه‌موو شتیکن ، له
 حکومه‌تی هه‌ریمی کوردستان و ، به‌لام مامۆستا عەلی کەندی تا ته‌واو بوونی ئه‌م
 میژوونامه‌یه‌ خاوه‌نی - یه‌ک سم زه‌وی نیه‌ نه‌ک له‌ سه‌ر گوێ زه‌وی بگره‌ له‌سه‌ر خاکی
 کوردستانیشدا و ماوه‌ی ژیا‌نی له‌ کری چیا‌یه‌تی بردۆته‌ سه‌ر له‌م بارو دۆخه‌ ته‌نگه‌دا ، و
 عەلی کەندی‌ش هه‌ر وه‌ک جا‌رانه‌ له‌ بیروو بۆچوون و هه‌لووێسته‌کانی به‌رده‌وامه‌و پۆژی‌ک له
 رۆژانیش مل که‌چی هه‌یج لایه‌نی‌ک نه‌بووه‌ نه‌ له‌ رابردوو و له‌ ئیستادا ، بو‌سه‌لماندنی ئه‌م
 ووتان . نووسینه‌کان و دانراوه‌کانیشی شاهیدن بو‌ ئه‌م راستیا‌نه .

له‌ به‌ره‌م و بلا‌کراوه‌کانی - نووسه‌ر

له‌ گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا عەلی کەندی له‌ باری ده‌ستکردنی به‌ نووسینه‌کانی که ده‌گه‌ریته‌وه‌ بو
 سا‌لی ١٩٧٤ ، که له‌ و کاته‌ی له‌ شاری به‌غدا بو ، یه‌که‌م بابه‌تی له‌ رۆژنامه‌ی --- ته‌ریق
 ئه‌لشه‌عب - که زما‌نحالی پار‌تی کۆمۆنیستی ئی‌راق بو ، له‌ سه‌ر باری رامیا‌ری و نه‌ته‌وه‌یی
 بلا‌وکرده‌وه‌ له‌ رۆژنامه‌کدا . دوا‌ی ئه‌وه‌ له‌ نووسین به‌رده‌وام بووه‌ به‌ پێی بارو دۆخه‌کانی
 رامیا‌ری و نه‌ته‌وه‌یی و بو‌واره‌کانیدیکه‌دا . به‌ره‌مه‌کانیشی ئه‌مانه‌ن :-

- ١- سا‌ننامه‌ی کوردستان ، که یه‌که‌م به‌ره‌مه‌ی نووسینه‌کانه .
- ٢- فه‌ره‌نگی رووداوه‌کانی کوردستان و وولاتانی جیهان ، که بو‌یه‌که‌م جا‌ره‌ له
 کوردستان - چاپی یه‌که‌م / ٢٠٠٥ .
- ٣- میژوونامه - که ئیستا له‌ به‌رده‌ستدا‌یه ، چاپی یه‌که‌م / ٢٠٠٦ .
- ٤- زانی - که فه‌ره‌نگیکی - کوردی - عه‌ره‌بی - روسیه ، که ئه‌ویش به‌ره‌وه‌ به
 چاپگه‌یا‌ندن هه‌نگاو ده‌نی .

- ۵- نەخشە جىھان - بە زىمانى كوردى بە ناوئىشانى - كورد لە نىوو نەخشەى رامىيارى جىھان - كە بۇ يەكەم جارە لە كوردستان . ئەم نەخشەيە ۱۰۰۰۰ دە ھەزار دانەى لى چاپكرا لە ئىران ، بەلام لە لايەن دەزگاكاني ئىتلاعاتى ئىران دەستگىر كرا . دواى ئەو ھەك ھەدىيە لە ۲۰۰۸/۸/۴ پېشكەش بە ھەزارەتى پەرۋەردەى حكومەتى ھەرىمى كوردستان كرا ، لە رىگەى بەرپۈرەبەرى گشتى پرۇگرام و چاپەمەنيەكان - كاك ئاراز نەجمەدىن - لە ھەولير .
- ۶- سالنامەى كوردستان - بە شىۋەى بچووك - تقويم مەنزەدى - كە بۇ يەكەم جارە لە كوردستان .
- ۷- ھەلوئىستنامە - ۲۰۰۶ - بەرگى يەكەم ، كە نامادەيە بۇ چاپكردن .
- ۸- ئىنسكلۇپىدىيەى كوردستان و جىھان - چاپى دووم / ۲۰۰۸ .
- ۹- ئافرەت لە پەيوەندىە كۆمەلەيتىەكاندا ، ھەنگاۋ دەنى بەرەو بە چاپگەياندن .
- ۱۰- دەفتەرى زانىارى - بەندە بە پاركى سامى عەبدولرەمان لە شىۋەى - شىرىت - كە ۲،۵۵ مەتر درىژىتەتى ، ئەويش بۇ يەكەم جار بوۋە لە كوردستان .
- ۱۱- بلاۋكردنەۋەى زياتر لە - ۷۵ - بابەت و لىكۆلئىنەۋە لە بوۋارەكانى رامىيارى و نەتەۋەيى و جووگرافى و پەيوەندى كۆمەلەيتى و ئافرەت و توۋىژى گەنج ، لە رۇژنامە وگۇقارەكان ، لە سەر باروو دۇخى كوردو رووداۋەكان لە گەل ۋولاتانى داگىر كەرى كوردو كوردستان و رامىيارىتەتى لە پەيوەندى نىوو دەۋلەتيدا .
- ۱۲- لە دواى ئەوانە ، ئەوا ئىنسكلۇپىدىيەى مېژوونامەكە بە چوۋار بەرگ/ ۴ كەۋتە بەردەستتان ، ھەك بلىى ھەگبەى مېژوو لە بەر دەستا بىت لە ھەموو بوۋارەكانى - رووداۋو بە سەر ھات و رىكەۋوتن و شەپو ئاشتى و نەتەۋىي نىشتىمانى و رامىيارى و جووگرافى و سەر بازى و ئابورى و بازىگانى كۆمەلەيتى و رۇشنىبرى و مېژوو وزمان و داب و نەرىت و كەلتوور و شارستانىت ، لە گەل رووداۋەكانى پزىشكى و گەردوونى و ھەرزىش و رووداۋەكانى فرۇكە و گرگان و گوومە لەرزەو ئاژەل ۋچەندىن بوۋارى دىكە لە جىھاندا .

زنجیره‌ی چاپکراوه‌کانی سالی ۲۰۰۹ی
به‌رپویه‌برایه‌تی گشتیی روژنامه‌نووسی و چاپ و بلاوکردنه‌وه
به‌رپویه‌برایه‌تی بلاوکردنه‌وه‌ی هه‌ولیر

ژ	ناوی کتیب	ناوی نووسەر	بابه‌ت	نرخ	لاپه‌ره
۳۶۲	البعد السياسي للشکلات القومية الكرد نموذجا	د.خلیل اسماعیل محمد	دراسة	۱۰۰۰	۱۰۴
۳۶۳	خۆری نارابغا که‌رکوک و ژبانی عه‌بدولرحمانی نفوس	زانبار سهردار	لینکۆلینه‌وه	۱۰۰۰	۱۰۴
۳۶۴	الاعلام... والصحافه	صابر محمود عبدالله	دراسة	۱۵۰۰	۱۲۰
۳۶۵	هه‌لوێسته‌کان. ده‌سه‌کوتنه‌کان و وتارو دیمانه‌کانی سه‌رۆک مسعود بارزانی	نا: مسته‌فا سلیم	وتارو دیمانه	-	۵۵۲
۳۶۶	له‌ درزی هه‌روه	به‌هزاد هه‌وێری	وتار	۱۵۰۰	۲۵۶
۳۶۷	توتاره‌وه	غه‌ نوور سالح عه‌بدوللا	رۆمان	۲۰۰۰	۲۰۴
۳۶۸	مصباح القلوب و مفرج الكرب	ملا عبدالرحمان ملا طه	الجزء الاول	۶۰۰۰	۷۸۴
۳۶۹	مصباح القلوب و مفرج الكرب	ملا عبدالرحمان ملا طه	الجزء الثاني	۷۰۰۰	۸۹۶
۳۷۰	پێژمانی نامرازای په‌یوه‌ندی	د. شێرکۆ بیابان	لینکۆلینه‌وه	۳۰۰۰	۳۱۲
۳۷۱	مێژووی هه‌نهری فۆتۆ	د. نه‌ره‌اد پیربآل	لینکۆلینه‌وه‌ی مێژوو	۳۰۰۰	۹۶
۳۷۲	په‌لکه‌ زێڕینه	سه‌ید مه‌ولود بیخالی	فۆلکلۆر	۲۰۰۰	۸۰
۳۷۳	کی په‌نیرێ من فه‌گوه‌است؟	وه‌ناهیاد درێ	چیرۆک	۱۵۰۰	۱۰۴
۳۷۴	کانه‌بیابان	ره‌زا سه‌ید گوێل به‌رزنجی	رۆمان	۲۰۰۰	۲۲۴
۳۷۵	مناخس الالم	د.بشیر الطوری	شعر	۱۰۰۰	۲۲۴
۳۷۶	مسرخیان کومیدیتان	عادل دنو	مسرخیه	۱۰۰۰	۴۸
۳۷۷	چنینه‌وه	د. له‌تیف محه‌مه‌د هه‌سه‌ن	شعر	۲۰۰۰	۴۴۸
۳۷۸	کورد و سیستمی نێو ده‌وله‌تی	د.عوسمان عه‌لی میرانه‌گ	لینکۆلینه‌وه	۱۵۰۰	۱۵۲
۳۷۹	ناسمانی گه‌لا با‌ر‌د‌ووه‌کان	نه‌رمین جعه‌فه‌ر	شعر	۱۰۰۰	۱۲۰
۳۸۰	گۆفه‌ندیک له‌ هه‌له‌یه‌ست	موسی زاخۆزانی	شعر	۱۰۰۰	۱۰۴
۳۸۱	که‌له‌پوووری کورد‌ه‌واری	عه‌باس چنارانی	فۆلکلۆر	۳۰۰۰	۲۸۸
۳۸۲	تراژیدیای کوردان	وریا ره‌حمانی	ر‌اپۆرتی سیاسی	۲۰۰۰	۲۰۸
۳۸۳	بانگه‌په‌شتیک بۆ سه‌ره‌له‌دان	ناشتی فه‌له‌که‌دین	رۆمان	۲۰۰۰	۲۰۸
۳۸۴	له‌ پینتاری تازه‌گه‌ریی فیکریدا	نه‌جات هه‌مید نه‌حمه‌د	گشتی	۲۵۰۰	۵۴۴

۱۴۴	۳۰۰۰	زانستی	و: نەمیرە نىسماعیل	ئاگرېزىن و بومەلوروزكان	۳۸۵
۱۱۲	۱۰۰۰	لىكۆلىنەۋە	مصطفى خۇشناۋ حەم	ملحمة سيامند وخجه	۳۸۶
۴۰۰	۵۰۰۰	گەشتى	قادر باۋوجان	گەشت و گوزار	۳۸۷
۸۰	۱۰۰۰	كورتە چىرۆك	نازاد كەرىمى	نامەيەك لە قورسەۋە	۳۸۸
۹۶	۱۰۰۰	لىكۆلىنەۋە	و. جەمال ئەبدىللا	چەند لايەنەك زۇدىروكا نىسلاما سىياسى	۳۸۹
۱۶۰	---	چالامى	نا: روقىيە ئەبدىللا	چالامىكەكانى ۋەزارەتى رۇشنىرى/۲۰۰۸	۳۹۰
۳۶۸	۴۰۰۰	لىكۆلىنەۋە	رەۋوف مەخمۇد پورۇ	جەۋزىك بۇ پىر	۳۹۱
۱۳۶	۱۵۰۰	رۇمان	سەرەمەنگ جەمال	دولەين ھەستى ترسناك	۳۹۲
۶۴۰	۴۰۰۰	رامبارى	ۋجەمىل مەخمۇد نەركوشى	پەرسەندى كوردستانى نوى	۳۹۳
۱۷۶	۱۰۰۰	شىعر	ماريە نەحمەد	فرمىسك و تەمەن و خەۋن	۳۹۴
۱۶۰	۱۰۰۰	شىعر	دانىيال شاۋۆ	بركان التهنهات	۳۹۵
۴۰	۵۰۰	پىرۆۋە	ماجىد نورى	دەيلۇماتىك	۳۹۶
۶۶۴	۴۰۰۰	مىژودىيى	خالىد ھەركى	مىژودى ھارچەرخ	۳۹۷
۱۲۰	۱۵۰۰	شىعر	مەخمۇد باۋەكەر	ناركېرىنى بۇشايى	۳۹۸
۴۰۸	۲۵۰۰	گەشتى	نەجات ھەمىد نەحمەد	لەپىنارى تازەگەرى فىكىرىدا - بەشى دووم	۳۹۹
۸۰	۲۰۰۰	پەردەھىيى	مەخمۇد ۋەسمان	رتسا	۴۰۰
۱۲۰	۱۵۰۰	شىئەكارى	تارىق كارتىرى	ستاتىكاي شاكارى كوردى	۴۰۱
۸۰	۱۰۰۰	شىعر	مەجرىل نىسماعیل	ماتناۋايى	۴۰۲
۲۴۰	۲۰۰۰	سىياسى	بەھرام مەخمۇد (كاكل)	كورد... ھەرب... شۇئىنىزىم	۴۰۳
۲۴۰	۲۰۰۰	لىكۆلىنەۋە نەدەبىيى	نەدىرىس ئەبدىللا	رەنگەنەۋەي زەمبىل فرۇش لە نەدەبىيى مىللى كوردىدا	۴۰۴
۲۶۴	۱۵۰۰	رۇمان	مەخمۇد رەشىد فەتەخ	نەنسانەي مىرە گوۆ	۴۰۵
۲۱۶	۲۰۰۰	فۇلكۇرى	ياسىن ھەسەن گۇران	كەلەپورنامەي كوردەۋارى	۴۰۶
۲۲۴	۱۵۰۰	زەمانەۋانى	ۋىشار بەشىر مەستەفا	كورتىنوسى لە زەمانى كوردىدا	۴۰۷
۳۶۶	۳۰۰۰	دراسة	مەخمۇد مەسعود مەخمۇد	المدن ولعبة الاجيال	۴۰۸
۱۳۲	۱۵۰۰	ترجمە شىعەرىيە	فرەيدون سامان	أمتلىه عشقا منك	۴۰۹
۲۰۰	۳۰۰۰	رۇمان	د. لەزگىن ئاھمەدھامانى	ھونەرى نەفاندنى	۴۱۰

۴۱۱	خزینا زانستی د (۱۰۰۰۰) پرسپار و بهرسفادا	محمد سالد پیندرؤویی	رؤشنیری کشتی	۱۰۰۰۰	۸۳۲
۴۱۲	دیوانی خالؤ	مهدهی فاتیح	شیر	۴۰۰۰	۴۶۴
۴۱۳	گرافیکه کانی کوردستانی	محمد عارف	هونری شیوه کاری	۵۰۰۰	۶۷۲
۴۱۴	یوگا	و: حمید گهردی	گشتی	۴۰۰۰	۶۲۴
۴۱۵	شعوی بهیادی گهرانهوت	دوریا یونس	شیر	۱۵۰۰	۲۰۴
۴۱۶	نهلما نیا.. جو گرافیا .. کلتور	باهوز مستهفا	گشتی	۴۰۰۰	۲۲۴
۴۱۷	با پیقه کان بهردوام بن	و: خسرو بیرمال	شیر	۱۵۰۰	۱۴۴
۴۱۸	یاشام پؤتاسیندا پیشمن سوزجوکلر	حسام حسرت	شیر	۱۵۰۰	۱۶۰
۴۱۹	پاپیز ففراؤش بکه	و: لویلا محمد تهها	رؤمان	۳۰۰۰	۲۰۸
۴۲۰	خمسون أعجوبة من عصر (توت عنغ امون)	ترجمة: نضال الاغا	تاریخی	۴۰۰۰	۱۱۲
۴۲۱	المنهاج الصحي الاول	د. صباح ياقو توماس (أبريلی)	الصحة الطبيعية	۲۵۰۰	۲۶۴
۴۲۲	التغذية الصحية أساس الحياة الصحية	د. صباح ياقو توماس (أبريلی)	الصحة الطبيعية	۱۵۰۰	۱۶۰
۴۲۳	برنامج نمط الحياة الصحية	د. صباح ياقو توماس (أبريلی)	الصحة الطبيعية	۱۰۰۰	۴۸
۴۲۴	اناستاسیا	د. صباح ياقو توماس (أبريلی)	الصحة الطبيعية	۱۵۰۰	۲۲۴
۴۲۵	هونری هیلکاری گیانداران	و: پهروین خدر نیبراهیم	هیلکاری	۶۰۰۰	۱۴۴
۴۲۶	کیشهی کورد	و: نه بویه کر سالد نیسماعیل	میتزوری سیاسی	۱۰۰۰	۶۴
۴۲۷	بیرویه کانه له شۆرشی کوردستاندا	و: نه بویه کر سالد نیسماعیل	میتزوری سیاسی	۱۰۰۰	۳۲۰
۴۲۸	کوردستان یان نهمان	و: نه بویه کر سالد نیسماعیل	میتزوری سیاسی	۱۰۰۰	۲۸۰
۴۲۹	کارسانی بارزانی زولمیکراو ۱۹۵۴	و: نه بویه کر سالد نیسماعیل	میتزوری سیاسی	۱۰۰۰	۲۲۴
۴۳۰	سه ففرتک بؤنار پیاوه تازا کان له کوردستان	و: نه بویه کر سالد نیسماعیل	میتزوری سیاسی	۶۰۰۰	۵۴۴
۴۳۱	بارزانی و پاشه کشتی بارزانیه کان له بیرویه کانی نیحسانی دا	و: نه بویه کر سالد نیسماعیل	میتزوری سیاسی	۱۰۰۰	۱۴۴
۴۳۲	پهل و خولی	ته حسین نافشکی	رؤمان	۱۰۰۰	۴۲۴
۴۳۳	به بیانیت باش کؤمپیوتره کهم	نه نوه خدر باهیزید	زانستی کؤمپیوتره	۸۰۰۰	۵۳۶
۴۳۴	تفنگا ب خوین	عه گیدین چهرکس	رؤمان	۳۰۰۰	۴۰۸

۴۶۴	۳۰۰۰	تاریخی	قیس مغشش السعدی	أبر اسحق الصابی: دور النثر و غر الشعر	۴۳۵
۶۸	۱۵۰۰	تویزینه‌وه	عمبدولستار نه‌حمده	نالای کوردستان له نیتوان شعریمهت و یاسادا	۴۳۶
۴۵۸	۴۰۰۰	گۆرانى و زیاننامه	نیبراهیمی قادری	کیژه سابلاغی	۴۳۷
۶۷۲	.....	گشتی	علی کهندی	نینهسکلۆپیدیای میژوونامه (۴) به‌رگ	۴۳۸

ENCYCLOPEDIA OF HISTOGRAPHY

1/1/0001 - 31/12/1900

Ali Kandy

لەم مەیدانە گەرنگە کۆلتوری هەموو نەتە و دەیهک عەلی کەندی ش دەبێتە سەر بە یازی نەناسراوی ئەو جۆرە کارە زانستیانه . ئەمانە ئەک تەنیا لای ئێمە ، بە لکۆ لە هەموو گیتیدا سوود بە خۆینە وارو روشنبیران دەگەیهێنن کە چی نووسینە کانیان دەبن بە سەرچاوەی بنچینەیی بو هەموو جۆرە بەرەهەمیک .

د. مارف خەزەندار
ئە مایسی ۲۰۰۷

لەم خە مخۆرییە تاقە کە سببە کە لە لایەن مامۆستا عەلی کەندی ئە نجامدراوە شایانی سوپاس و بیزارینە ، چونکە پشوو یەکی فراوان و ماو یەکی زۆر و ئارامیکسی ئە یو بیانیە گەردکە ، ئە بەر ئەو ی ئەو ئینسکلۆ پیدیا یە چە نندین ئینسکلۆ پیدیا ئە خو دەگری .

تارق جامباز
۲۰۰۹/۸/۱۰

کاریکسی کە لتووری مەزن ... لەم کارە ییشە سازییە ی ووشە (ئینسکلۆ پیدیا یە - میژوو نامە) قە لایەکی کلتووری میژووی مەزنە ، وەکو قە لای شاری میژوو - هەولێر - ، هەردەم زیندوو ه .

مومتاز حەیدەری
۲۰۰۹/۷/۷

نووسەر یکی دسۆزی وەک عەلی کەندی پێی هە نساو ه ، کە پێویستە شان بەریت و پشتگیری ئی بکری ئاکو بەرە هە می زیاتر پێشکەش کتیبخانی کوردی بکات ، بە تاییە ت کە هیشتا کتیبخانی کوردی لە زۆر بوارد هە ژارە .

د. محە مەد عە بدوللا کاکە سوور
۲۰۰۹/۷/۲۵

Second Edition - 2009
Shouthern of Kurdistan - Erbil